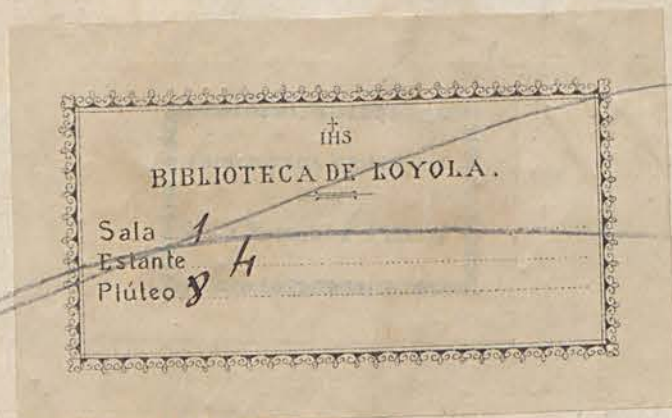

32,5

ALPHONSI
TOSTATI
HISPANI.

EPISCOPI ABVLENSIS,
PHILOSOPHI, THEOLOGI,

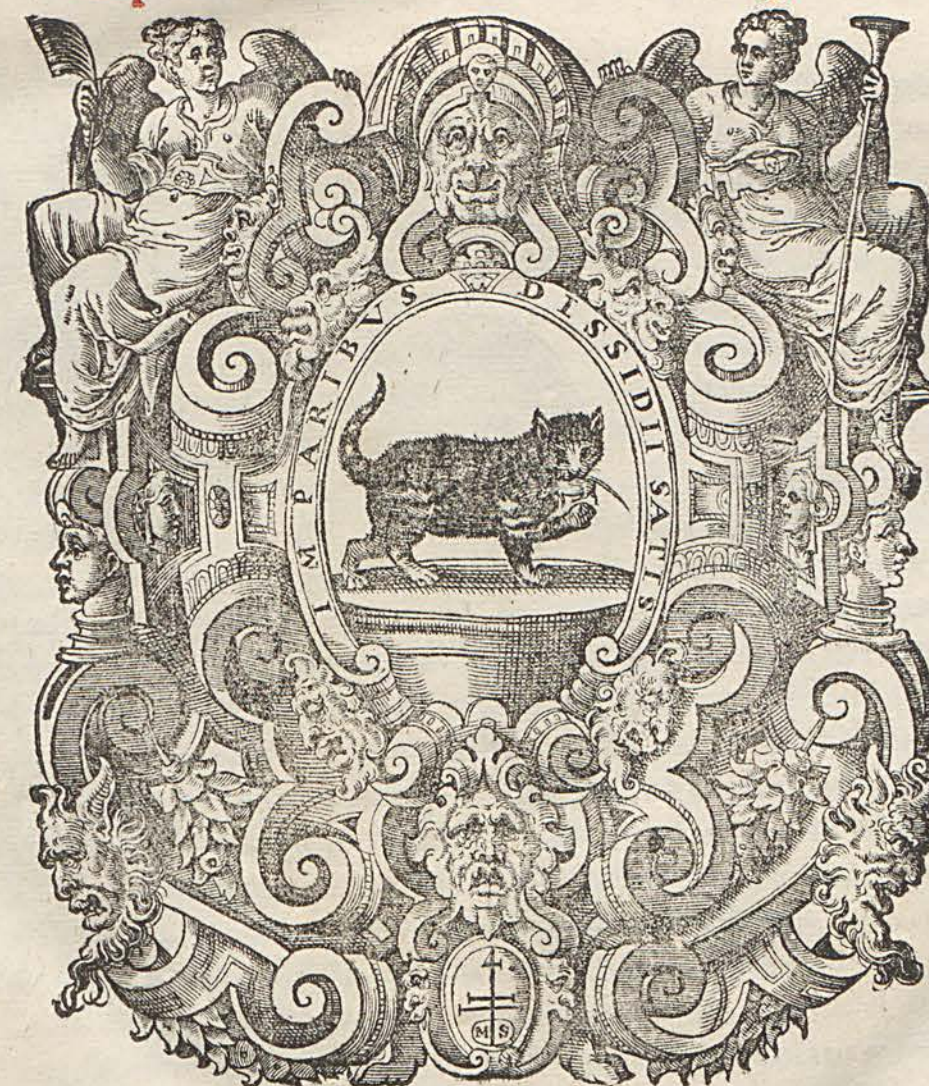
Ac Pontificij Iuris, Cæsareique consultissimi, necnon
linguæ Græcæ, & Hebraicæ peritissimi,

COMMENTARIA IN DEUTERONOMIVM:

Mendis nunc sanè quàm plurimis diligenter expurgata.

CVM INDICE COPIOSISSIMO.

Edidit Io. Baptista Sessa in hanc
Ad PHILIPPVM II. Catholicum & Inuictissimum
Hispaniarum, & Indiarum Regem. *In bibliotheca Collegij S. Gregorij.*

VENETIIS. M D XCVI.

Apud Io. Baptistam, & Io. Bernardum Sessam, fratres.

ALPHONSI TOSTATI EPISCOPI AVLENSIS,

COMMENTARIORVM In Deuteronomium

P R A E F A T I O.

DEMONSTRAVIT Legislator historias populi Dei per vastas deserti solitudines vagantis, & ad terræ promissæ terminos accedentis, hucusque præceptorum multipliciter interferens, prout locorum & temporum necessitas exigebat. Post hoc autem currentis temporis historia nulla sequitur, nisi de Iordanis transitu, & acquisitione, & divisione terræ sanctæ. De quibus in libro Iosue perfectæ historia texitur. Sed quia hic Legislator morte sua populum relicturus erat, decuit in vitæ termino illos salubri admonitione imbuere, quos magis quam vitam propriam diligebat, ut clarissimis innotuit argumentis. Vltimum ergo vale faciens populo sibi commissio totius Legis præcepta ingeminat, ut melius, & profundius, atque tenacius eorum memorijs imprimantur. Conscribit ergo eis Deuteronomium legis huius, in quo totius legis observantia ponuntur ad plenum: ideo licet alios quatuor ipse conscripserit, hunc solum omnibus eis præponit tanquam tantum, & amplius, quantum illi omnes, continens in virtute: & sic hunc mādāt memoriter retineri, ut patet per totum, & maxime infra 4. cap. Hunc etiam coram noviter regni sedem intrantibus legi iubet, ut discant timere Deum, ut habetur infra 17. cap. Hunc etiam post quoslibet septem annos remissionis anno, coram toto populo legi imperat, ut legis Dei doctrinam suscipiant salutarem, ut patet infra 31. cap. Ad huius voluminis conscriptionem multiplex eum potuit inducere ratio. Primo quia multa in alijs libris, quæ ad legem pertinent, non dicuntur, quæ hic adduntur. Secundo quia multa in alijs libris ponuntur dispersa, multis permixtis historijs, quæ difficilem ordinem habent, ita ut ignoretur, quid cui attineat: hic omnia dispersa, quo decet ordine, coniunguntur. Tertio quia in alijs libris aliqua obscure dicuntur, quæ hic clarius aperiuntur, ut merito iste liber aliorum quatuor sit summa, & suppletio: unde satis consone Deuteronomium à Græcis nomen accepit, id est lex nova. Deuteron secundum, vel novum signat. nomos vero regula vel lex. Sic enim suo modo liber iste totam priorem legem declaravit,

Alph. Tost. super Deuter.

A

declaravit,

iste liber
continet
in virtute
oēs qua-
tuor præ-
cedentes
vel saltem
tres: quan-
tū ad præ-
cepta quia
hic ponit
summa om-
nium.

declaravit, ut lex nova quæ in spiritu est, legem veterem, cuius veritas literæ abscondebatur in cortice, ut patet 2. ad Corinth. 3. cap. & 4. adueniente Spiritu sancto penitus illucidavit: licet Iudæi obdurato animo, & obcæcatis oculis non intelligant, sicut ait Apostolus 2. ad Corinth. 3. & nunc sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filij Israel in faciem eius, quod euacuatur: sed obrusi sunt sensus eorum usque in hodiernum diem: id ipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum, quoniam in Christo euacuatur: sed usque in hodiernum diem cum legitur Moyses, velamen est positum super cor eorum. & hoc eis euenit, quia veri Iudæi non sunt. Non enim qui in manifesto Iudæus est, nec quæ in manifesto circumcisio, sed qui in abscondito Iudæus est, & circumcisio cordis in spiritu, & non litera, cuius laus non ex hominibus sed ex Deo est, ad Roman. 2. cap. Isti sunt semen Chanaan, & non Iuda, ut Daniel 13. qui declinauerunt oculos suos, ut non viderent cælum, nec recordarentur iudiciorum iustorum, verum Messiam ex inuidia morte iniustissima condemnantes. Quorum venenum pestiferum, & immanissimum odium in nequandissimas proles, quasi ex traduce dilapsum est, ut citius homines esse, quam Christum odio habere desinant: & huiusmodi exitialis & diuturni erroris fomentum est, quia quodcumque Moyses coram eis legitur, velamen in cordibus eorum positum est, ut patet ad Corinth. 2. cap. 3. ut prædictum est.

COMMENTARIUM
IN DEUTERONOMIUM

P. R. A. E. F. A. T. I. O.

Non est autem legem, sed spiritum, qui in corde hominis operatur, ut patet in 2. ad Corinth. 3. cap. & 4. adueniente Spiritu sancto penitus illucidavit: licet Iudæi obdurato animo, & obcæcatis oculis non intelligant, sicut ait Apostolus 2. ad Corinth. 3. & nunc sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filij Israel in faciem eius, quod euacuatur: sed obrusi sunt sensus eorum usque in hodiernum diem: id ipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum, quoniam in Christo euacuatur: sed usque in hodiernum diem cum legitur Moyses, velamen est positum super cor eorum. & hoc eis euenit, quia veri Iudæi non sunt. Non enim qui in manifesto Iudæus est, nec quæ in manifesto circumcisio, sed qui in abscondito Iudæus est, & circumcisio cordis in spiritu, & non litera, cuius laus non ex hominibus sed ex Deo est, ad Roman. 2. cap. Isti sunt semen Chanaan, & non Iuda, ut Daniel 13. qui declinauerunt oculos suos, ut non viderent cælum, nec recordarentur iudiciorum iustorum, verum Messiam ex inuidia morte iniustissima condemnantes. Quorum venenum pestiferum, & immanissimum odium in nequandissimas proles, quasi ex traduce dilapsum est, ut citius homines esse, quam Christum odio habere desinant: & huiusmodi exitialis & diuturni erroris fomentum est, quia quodcumque Moyses coram eis legitur, velamen in cordibus eorum positum est, ut patet ad Corinth. 2. cap. 3. ut prædictum est.

ALPHONSI TOSTATI EPISCOPI ABVLENSIS.

IN DEUTERONOMIUM Commentaria.

CAP. PRIMVM.

A Quis scripsit librum Deuteronomij, Moyses, an Esdras, vel Iosue. Quæst. I.

Hæc sunt verba, quæ locutus est Moyses ad omnem Israel trans Iordanem, in solitudine campestri, contra mare Rubrum inter Pharan, & Thofel, & Laban, & Aferoth: ubi auri est plurimum: vndecim diebus de Oreb per viam montis Seyr usque Cadesbarne. Quadragesimo anno, vndecimo mense, primo die mensis, locutus est Moyses ad filios Israel omnia, quæ præceperat illi Dominus, ut diceret eis: postquam percussit Seon Regem Amorrhæorum, qui habitauit in Efebon: & Og regem Basan: qui mansit in Aferoth & in Edrai trans Iordanem in terra Moab. Cæpitque Moyses explanare legem & dicere. &c.

Hæc sunt. Iste liber diuiditur principaliter in duas partes, scilicet in proemium, & in tractatum: secundum ibi. Cæpitque Moyses. Et illud subdividitur, quia primo numerat facta. secundo ponit præcepta. secunda in principio quarti cap. & ultra. & capitulum illud tot habet partes, quot facta distincta narrantur, de quibus in prosecutione videbitur. Hæc sunt verba.

Alph. Tost. super Deuter.

Quis hunc librum scripsit apud multos in dubium vertitur. Alij volunt quod Moyses solus verba ista protulerit, post autem Iosue scriptum redegit. Pro quo inducitur, quia in principio libri dicitur. Hæc sunt verba quæ locutus est Moyses. non dicitur quod scripsit, sed quod locutus est, quasi alius post scripsit. Sed hoc frivolum est: tunc enim sequeretur, quod multa quæ sunt in Exodo, Levitico, & Numeris, Moyses non scripsit, quod contra opinionem est: quia in eis dicitur. hæc locutus est Moyses ad omnem Israel. Item arguitur secundo, quia si Moyses scripsisset, non loqueretur de se in tertia persona sed in prima. sed hoc nihil est, quia nunquam fuit modus referendi aliquid de se in prima persona sed in tertia loqui. patet in processu præcedentium trium librorum, quoniam nunquam dicit locutus est Dominus ad me, sed locutus est Dominus ad Moysen: nisi forte referret factum, quod cõtiggerat cum his, quod tunc loquebatur, ut patet in littera huius c. cum dicitur. dixi: vobis in illo tempore non possum solus sustinere vos & c. accessistis ad me omnes principes tribuum, & maiores natu, atque dixistis. & hoc fit quia istis non potuisset cõuenienter in tertia persona verba de se referre. Sic loquitur B. Ioan. in Euangelio de seipso ut hinc 21. c. Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his & scripsit. & in principio primæ canonice ait. Quod vidimus oculis nostris, audiui, & perproximus de verbo vite. ibi namque de seipso inter alios loquitur. Item arguitur tertio, quia dicitur trans Iordanem: Moyses autem non transiit Iordanem, ut patet 3. c. Respondetur quod hoc nihil est: quia trans aliquando signat citra, aliquando ultra. non significat hic ultra sed citra sicut Num. 35. ubi nominantur civitates trans Iordanem ille, qui ante ingressum terræ promissionis erat, in quibus habitauerunt duæ tribus & dimidia. sic dicitur 4. c. De eisdem tunc separavit Moyses trans Iordanem tres civitates ad orientalem plagam. Et istud argumentum se concludit, & arguit potius contra literam: quia si in littera diceretur. hæc verba scripta sunt trans Iordanem, adhuc videretur militare: sed hic dicit locutus est: ideo manifestum

A 2 est,

est, q loquatur de Moyse. Item quarto arguunt quia in fine huius libri describitur mors Moyfi, quam ipse scribere non potuit. Ad hoc potest responderi dupliciter. vno modo q Iosue descripsit vltimū cap. huius libri. Alio modo, q Moyse scripsit per spiritū prophetiæ cognoscens ante q fieret, sicut omnes prophetae cōiter scribebant: sed primū verius vñ. Magister scho lastice hystoria tenet, q Moyse totum librum scripsit, sed principium & finē Esdras apposuerit. De scriptoribus autē librorum sacre scripturæ videbitur Deo dante vltimo cap. istius libri. Secundū veritatem Moyse librum istum scripsit, vt patet infra 31. c. bis. primo scripsit Moyse legem hanc, & tradidit eā sacerdotibus. deinde in fine cap. postq scripsit Moyse verba legis huius in volumine. *Hæc sunt verba.* Aliqui volunt q ly hæc demonstrat ea quæ dñr ab illo loco, cepitque, vsque ad vltimum cap. Alij volunt q ly hæc demonstrat ista, quæ hic ponuntur vsque anno. 4. quid aut sit verum infra declarabitur exponēdo. *Quæ locutus est Moyse.* Et hoc volunt aliqui q hic sunt leges duæ, vna quam Deus tradidit Moyfi, alia quam Moyse tradidit populo. & adducit ad hoc, quia iste liber vocatur lex noua: ergo vñ q alia vetus præcessisset. Itē quia in alijs libris dñr, q Moyse locutus est: in ista dicitur q Moyse locutus est ad populum. Respondetur q ista non est alia lex ab illa, quæ data est in omnibus alijs libris: sed est quedam additio & declaratio ad ea, quæ dicta sunt in alijs libris: ideo vocatur lex noua, non q alia sit hic noua, & alia vetus. sed ista est tota vna, quod patet tam ex nominatione Hebraica, q Græca. Hebraei enim quinque libros Moyfi thorath, idēst legem vocant & non leges: & nos Græco nomine eisdem quinque libros Pentateuchum appellamus, quasi vnius rei congeriem, & non multarū. Vocatur tamen ista lex Moyfi tota, quia omnia his quinque libris contenta de Moyse dicta sunt: vocatur etiam tota lex Dei, quia Deus eam totam instituit, & Moyfi dedit: nec potest vocari lex Moyfi, quasi Moyse eam cōfecerit, vt patet Mala. 3. cap. mementote legis Moyfi serui mei, quam dedi ei in Oreb præcepta, & iudicia. ibi namque nō solum dicitur de Deuteronomio, immo principaliter de his, quæ ponuntur in Exodo, & Leuitico, quæ omnia in monte Synai dicta sunt, vt patet Exodi 24. quia ibi ascendit Moyse in montem, & audiuit a Deo omnia, quæ ponuntur vsque ad finē Exodi de fabricatione tabernaculi, & omnium vñ filium eius. q autem ea quæ in Leuitico continentur, dicta fuerint in monte Synai patet Leui. vlt. c. cum dñr, in fine totius libri. hæc sunt præcepta, quæ mandauit Dñs Moyfi ad filios Israel in monte Synai: Moyse enim solum erat famulus referens populo, quæ dicēda erant, vt habet ad Hebr. 3. cap. *Trans Iordanem.* Idēst citra Iordanem, sicut duæ tribus & dimidia dicuntur habere possessionem trans Iordanem, vt hñ Num. 32. Et tamen nōdum transferant Iordanem: & illā Moyse distribuit, vt patet infra 3. & 4. cap. Vel quia ista præpositiones trans & vltra dicunt respectum situs, & est respectus adueniens extrinsecus, sicut esse dextrum & sinistrum: sicut accidit isti colūne quæ proprie non habet dextrum aut sinistrum, quod dicatur dextra aut sinistra respectu aliquorum in quibus reperitur proprie dextrū & sinistrum. respectu autē aliiū. sic vltra & citra siue dicuntur respectu: itaque id quod est respectu vnius citra, sit respectu alterius vltra. ideo respectu eorum qui morabantur in terra Chanaan, terra in qua manebant duæ tribus & dimidia, & in qua ista locutus fuit Moyse dicebatur trans vel vltra Iordanem: & respectu eorum qui morabantur in ciuitatibus duarum tribuum & dimidiæ. in terra Basan, aut in monte Galaad, vocabatur illa terra citra Ior-

Doctōris
opinio.

Trans &
vltra quid
significat.

danem. hoc autem modicum est, & facit magnum errorem nisi attendantur situs loci. *Ad omnem Israel.*

An Moyse locutus fuit omnibus Iudeis simul, vel tantum principibus populi: quia Principales in populo sunt in virtute totus populus. Quest. 11.

ALII volunt q dicatur ad omnē Israel, idēst q licet pauci de Israel audirent, & tñ ad instructionem omnium dicebantur: ideo oēs obligabantur ad custodiendum verba libri huius, & qui futuri erant: ideo mādauit Moyse, q narrarent ista post filiis suis, vt habetur infra 6. cap. Aliqui volunt q dicebat ad omnē Israel, idēst ad principes & maiores natu, qui erāt eminēter totus Israel. sic patet Exo. 12. cap. quia cum mādaſſet Deus Moyſi & Aaron vt loquerentur ad totum populum filiorū Israel, cū dñr. loquimini ad vniuersum cētum filiorū Israel: postea Moyse solis senioribus populi locutus est cum dicitur. Vocauit autem Moyse omnes seniores filiorum Israel, & dixit ad eos. & cum hic locutus fuisset ad seniores solum, dixit se immediate locutum fuisse ad totum populū, quasi seniores essent totus populus cum dicitur infra eod. cap. incuruatque populus adorauit: quod refertur solum ad seniores audientes ista, vt habetur ibidē in litera. Idem dicitur Exo. 4. cap. quia primo dicitur, quod Moyse vocauit omnes seniores Israel ad audiendum verba Domini, & videndum signa quæ facturus erat Aaron. & subiungitur immediate. locutusque est Aaron omnia verba, quæ dixerat Dominus ad Moyſen, & fecit signa coram populo: quasi populus & seniores idem sint. Et ratio eorum est, quia non poterat tanta multitudo audire Moyſen: erat enim sexcenta millia septingenti & triginta de solis viris pugnatoribus præter pueros, senes, & mulieres, quæ faciunt multitudinem infinitam, vt habetur Num. 26. cap. Rab. Sal. dicit quod omnes ibi stabant, vt viderent si aliquis vellet dñdare eis, quæ dicebantur a Moyſe, vt post mortem Moyſi repugnare vellent. Dicendum est q oēs filij Israel congregati erant coram Moyſe ad audiendum, vt componerent sedes cum Deo hic, sicut composuerāt in Oreb. & sic habetur infra 29. cap. vos statis hic hodie cuncti corā Dño Deo vestro, principes vestri, ac tribus, & maiores natu, atque doctores, omnisque populus Israel liberi, & vxores vestrae, & aduenæ qui morantur in castris, exceptis lignorum castris, & his qui cōportant aquas. Et si dicas quomodo vox Moyſi audiri poterat? Respondetur q Deus fecerat eam sonoram, vt cūctus populus audiret: nec hoc multum erat, quia alia maiora fecerat Deus pro Moyſe ad vtilitatem Israel, q per 80. dies non comederet loquens cū Deo, vt patet infra 9. cap. & q facies eius radijs cornuta esset, vt habetur Exo. 34. cap. *In solitudine campeſtri.*

An expositio Caldaica hic & Rab. Sal. possit stare. Qō. III.

ISTA litera vsq; ibi anno 40. potest dupliciter exponi fm q supra diximus. Secundū Caldaicā translationē ista verba quæ locutus fuit Moyse, fuerunt verba dura reprehensoria totius Israel, quæ ponuntur hic implicate. & tñ est sensus. *Hæc sunt verba quæ locutus est Moyse ad Israel trans Iordanem.* Idēst Moyse quando erat trans Iordanem. i. citra ipsū locutus fuit istas redargutiones, q sequuntur ad Israel, scilicet. *In solitudine campeſtri.* Idēst retulit eis mala q fecerant in solitudine campeſtri. *Et contra mare Rubrum.* Idēst redarguit eos de malo, quod fecerant circa mare Rubrum inter Pharan, etiam redarguit de malo, quod fecerāt apud desertū Phara: & sic apud Thofel & Laban vt infra magis declarat. Et tñ est intentio q quia

quia Moyse in temporibus præteritis non redarguerat Israel de malis suis, nunc videns se propinquum morti, vt patet infra 31. cap. voluit eos redarguere, vt peniterēt de malis suis. sic redarguit Iacob filios suos, cum mors ei immineret, vt patet Gen. 49. cap. & Samuel totum Israel, vt patet 1. Reg. 12. cap. *In solitudine campeſtri.* Idēst q Moyse redarguit Israel q in solitudine campeſtri Moab fornicati fuerunt cum puellis Moabitarum, & Madianitarum, vt habetur Nu. 25. cap. *Contra mare Rubrum.* Idēst etiam redarguit eos q murmurauerunt apud mare Rubrum, quando viderunt exercitum Pharaonis prope se, dicentes. nūquid non erāt sepulchra in Aegypto, vt moreremur in hac vasta solitudine? vt habetur Exo. 14. cap. *Inter Pharan.* Desertum totum Israel, vt patet 1. Reg. 12. cap. *Inter Pharan.* Idēst etiam redarguit eos q murmurauerunt circa illam mansionem, quæ vocat sepulchra concupiscentiæ, vt patet Num. 13. & 14. cap. & murmuratio ad aquas q dñctionis in Cades, quæ est in deserto Pharan vel Syn quod idē est, vt hñ Nu. 20. cap. & istud desertum incipit circa illam mansionem, quæ vocat sepulchra concupiscentiæ, vt patet Num. 13. vbi postquam exierunt de sepulchris concupiscentiæ & Aseroth, fixerunt tentoria in deserto Pharan. idē patet Num. 33. cap. in catalogo mansionum. *Thofel, & Laban.* Thofel idem est quod murmuratio. Laban idē est quod album, i. murmuratio facta propter manna quod erat album, s. coloris bdelij, vt patet Nu. 11. c. & ista murmuratio fuit, vt habetur Nu. 21. cap. cum populus locutus est contra Moyſen, & ait. cur eduxisti nos de Aegypto, vt moreremur in solitudine? deest panis, non sunt aque: anima nostra nauseat super cibo isto leuissimo. *Et Aseroth.* Etiam murmurauerunt in Aseroth, s. Maria & Aaron contra Moyſen, vt habetur Nu. 12. cap. *Vbi auri est plurimum.* Idēst reprehendit eos de adoratione vituli, & fabricatione qua factus est: quia in auro & argento abundabant. istam expositionem sequitur Rab. Sal. *Vndecim diebus de monte Oreb.* Idēst improprie eis beneficiū a Deo datum, quia ingrati erant, quod erāt vndecim die q a monte Oreb vsque Cadesbarne: & tantum ambulauerunt in tribus diebus. quod sic probat vigesimo die mensis secundi recesserunt filij Israel de Oreb, vel monte Synai quod idem est, vt patet Num. 10. cap. & venerunt in Cadesbarne 29. die mensis tertij. manēt ergo intermediij trigintanovem dies: a quibus si abstrahantur vigininovem qui faciunt vnum mēsem completum fm Hebræos, quia vno mēse integro comederunt carnes coturnicum in sepulchris concupiscentiæ, vt habetur Nu. 11. cap. manebunt decem dies: a quibus si excipiatur septem quibus Maria fuit leprosa, & non motus est populus de loco suo, vt patet Nu. 12. manebunt tres dies, in quibus totum hoc iter ambulauerunt. i. de Oreb vsque Cadesbarne. pro hoc tamen ingrati fuerunt, quia immediate murmurauerunt in Cadesbarne, vt habetur Num. 14. cap. Sed ista expositio multum est distorta, quia tota ista litera est vna clausula: ipsi autem faciunt diuersas clausulas, & satis euident est q omnia ista denotant locum, in quo aliqua verba Moyse dixerit: maxime quia exponendo, vt supra dictum fuit, multum est disconueniens ordo narrandi: quia nec sequitur narrationē a principio rerum gestarum ad finem, vel a fine ad principium, sed intermiscendo. est enim error, quia cum dicitur in solitudine campeſtri, illud casuale cum præpositione notat habitudinem loci in quo aliquid fit. nam non cōuenit dicere. *In solitudine campeſtri.* Idēst q Moyse redarguit Israel de his quæ fecerant in solitudine campeſtri: cum ista præpositio in nunq dicat habitudinē eius, de quo aliquid enunciat, sed habitudinē loci in quo aliquid fit. Itē *Contra mare Rubrum.* Alph. Toſt. super Deuter.

A Manifestum est q dicitur habitudinē situs. Etiam *Inter Pharan Thofel & Laban.* Nō est dubium quin ista præpositio inter dicat locorū interpositionē, aut distantiā, & non contineat sententiam perfectā alicuius orationis. Item cum dñr. *Vbi auri est plurimum.* Manifestum est q ly vbi dicit locum. i. q in istis locis est magna copia auri. Valde ergo distorta est ista dicēs, vbi auri est plurimum. i. q redarguit eos fecisse vitulū, quia habebāt multum aurum. Item quia si teneatur ista expositio, non apparebit ex litera vbi dicta fuerint ista verba: immo ipsa litera valde confusa erit, quæ dicit trans Iordanem: quia si nihil vltra adiciatur ad certificandum locum, poterit vocari Aegyptus trās Iordanem, quia citra Iordanē est, cum Iordanis sit magis septentrionalis q Aegyptus. etiam oīa quæ Moyse dixit in deserto, dicitur dixisse trans Iordanem, cū desertum esset citra Iordanem. & sic ista additio loci determinatiua. trās Iordanē nil determinat, cū cōueniat oibus mansionibus filiorum Israel. Dicendū ergo q ista oīa dicunt determinationes locales: & sic ista determinatio gñalis trans Iordanē limitabitur per alias speciales, & non ponetur frustra: ideo dicendum q ista verba q locutus fuit Moyse sunt ista quæ incipiunt ibi. *Capitque explanare.* Et ista verba vel plurima illorū dixerat eis Moyse veniendo de monte Oreb vsque in Cadesbarne: sed quia iam vigininovem anni erant quibus dixerat, repetit hic vt memorię imprimantur, pp rationes assignatas in proœmio: & fm istū modū est sensus. *Hæc sunt verba quæ locutus fuit Moyse trans Iordanem.* Idēst anteq accederet ad Iordanem: & ly hæc demonstrat oīa verba, quæ cōtinentur in toto isto libro: & est sensus q oīa quæ in hoc libro cōtinentur, aut plurima eorū, dixit Moyse Israeli, dum venirent de monte Oreb per campeſtrem solitudinē, & circa mare Rubrū, & Tophel, & Laban, vsquequo accederēt in Cadesbarne. *In solitudine campeſtri.* De monte Oreb vsque Cadesbarne, tota terra inter media est campeſtris solitudo. *Contra mare Rubrum.* Licet enim trāsierant mare Rubrum, quando recesserunt de Oreb, tamen iterum venerunt prope mare Rubrum, quia mare multos sinus habet, & diuersis terrarum flexibus arcuatur: & sic habetur Num. 33. vbi dicitur quod postquam venerunt Israelitæ de Helin, castrametati sunt super mare Rubrum, & tamen iam transierant tres mansiones, postquam exierunt de mari Rubro. Mare Rubrum inchoationē suam incertam habet, vt habet Aristot. in libro de inundatione Nili, tamen fuit de partibus Iudæis: quia Nilus fluuius terminās Indiam a parte occidentis mari Rubro abforbetur, deinde fuit iuxta latus septentrionale contingens a parte meridiana Arachusiā, Parthiam, Persidem, Assyriam, Mediam, plerasque alias prouincias magnas, quæ habent a septentrione montē Caucasum, vt ait Paulus Oroſ. libro primo de Ormesta mundi: deinde flectitur versus meridiem, & tangit desertā Arabicā, in quibus multoties arcuatur: ideo illi qui per desertum illud veniunt de Aegypto in terram Chanaan, frequenter contingunt mare Rubrum: vnde Israelitæ veniētes de Aegypto ter fuerunt apud mare Rubrum. Primo cum transierunt illud apud radices deserti Ethan, vt patet Exo. 14. cap. Secundo deinde interiectis duabus mansionibus, nam post mare Rubrum venerūt in Marath: deinde in Helin, post castrametati sunt super mare Rubrum, vt patet Nu. 33. cap. Tertio fuerunt apud mare Rubrum, cum peruenerunt ad illum locum, vbi Moyse dixit ista populo, scilicet in campeſtribus Moab, quia circa illa campeſtria versus partem orientalem erat mare Rubrū: & de hoc dicitur hic. *Inter Pharan desertum.* Pharan est post mansionē Aseroth, in quo est Cadesbarne.

Situs maris
Rubri,
& eius ortus.

Pharan situs.

Deuteronomij.

Cap. I.

Via de monte Seyr.

An Iudæi ambulauerint a monte Oreb vsque Cadesbarne in tribus diebus.

Et Tophel & Laban. Ista duo nomina sunt locorum quæ inter mansiones non computantur, quia ibi non fixerunt castra, sed transierunt per illa: sic ponuntur Num. 20. multa loca, quæ mansiones non sunt, sed per illa transierunt. Vel potest dici quod Tophel & Laban nomina mansionum sunt, sed non nominantur sic in catalogo mansionum, scilicet Num. 33. cap. & ponunt ista duo loca inter Aseroth & Cades, inter quæ fuerunt decemotto mansiones, ut patet Num. 33. cap. & est ordo situs istarum mansionum, quia Pharan magis distat a monte Oreb contra terram promissionis, deinde Tophel, deinde Laban, Aseroth autem minus distat quam omnes istæ mansiones a monte Oreb. *Vbi auri est plurimum.* Id est quod inter illa loca deserta sunt multe aurifodinae, & mineræ aliorum metallorum. *Vndecim diebus de monte Oreb vsque Cadesbarne.* Id est quod mons Oreb distat vndecim diebus a Cadesbarne inter quæ loca ista verba Moyses primo locutus fuerat: si autem hoc spatium vndecim diebus ambulauerint, vel pluribus non constat euidenter. Et non est intelligendum quod Moyses diceret eis ista dum ambularet, quia non possent conuenienter audire, nec etiam si audirent, attendere possent laborantes in motu: nam labor in motu tollit animæ attentionem ad intelligendum: & hoc ex duabus rationibus quas assignauimus: Gen. 19. cap. & ibi vide: sed quando castra figebant inter ista loca loquebatur eis Moyses: quia duo menses, vel amplius transierunt a tempore, quo recesserunt de monte Oreb vsque Cadesbarne: sed non toto isto tempore ambulauerunt, sed morati sunt vno mense in sepulchris concupiscentiæ, & sic aliquid in alijs mansionibus. *Per viam montis Seyr.* Mons Seyr dicitur Idumæa, quia ibi habitant filij Esau, qui Seyr dicitur. Et non est intelligendum quod ista via, qua veniebant isti de monte Oreb in Cadesbarne, esset in monte Seyr, vel inter montes Seyr, patet quia mons Seyr, vel Idumæa est ultra Cadesbarne, ut habet Num. 20. cap. quia de Cades miserunt Iudæi nuncios regi Idumææ, & circueiunt montem illum, in quadragesimo anno, ut patet infra 2. c. sed est sensus. *Per viam montis Seyr.* Id est veniendo de monte Synai ad Cadesbarne venit per viam per quam venit ad Idumeam. *Vsque in Cadesbarne.* Id est ista quæ infra ponuntur dixerat Moyses inter montem Oreb, & Cadesbarne: & hoc totum fuit in secundo anno exitus de Aegypto: & sic nihil horum dictum fuit post intersecundum & quadragesimum annum. Vnde dicit Rab. Abenaz. quod solum fuerunt prophetiæ Moysi in primo & secundo & quadragesimo anno, in tempore autem intermedio non legitur, quid dixerit, nec etiam si aliquid dixerit. Quantum ad istos vndecim dies Nicolaus videtur aliquantulum adhaerere expositioni Rab. Sal. Sed ipsa impossibilis est, & repugnat textui Num. 33. cap. quia si in tribus diebus totam terram, quæ est inter montem Oreb & Cades ambulauerint, sequeretur quod in vna die decemotto vicibus castrametati fuissent: hoc impossibile erat eis, quia fixio castrorum, & tabernaculi requirebat vnum diem vel forte magis, ut probauimus Num. 7. cap. & dato quod hoc Deus potentia sua facere vellent, tamen verisimile non est: ad quid enim opus erat toties eadem die castrametari? quia si Deus hoc facere vellent, ut velociter desertum transirent, non oportebat facere eos toties castrametari: consequentia autem patet: quia de Oreb venerunt in sepulchra concupiscentiæ, ubi etiam ignis vorauit magnam partem eorum, quia murmurauerunt propter laborem itineris: de hoc Num. 11. cap. & manserunt ibi diebus multis, & sic est vna dies: deinde mouerunt vsque in Aseroth, & manserunt ibi ultra septem dies propter percussione Mariæ a lepra, ut patet Num.

12. cap. & sic est secundus dies: si ergo in tertio die uenerunt vsque Cades, oportet quod illa die ambulauerint per decemotto mansiones, & decemotto vicibus illa die castrametati fuerint, quia totæ mansiones sunt inter Aseroth, & Cades, ut patet Num. 33. cap. Sed adhuc ista expositio superior non valde videtur sic literæ conuenire: quia secundum istam expositionem verba ista dicta fuerunt inter ista loca: quæ hic ponuntur, cum castrametarentur in eis: & tunc queritur an ista omnia verba dicta fuerint in aliquo vno loco simul, ut volunt quidam, vel non dicta sunt in vno loco. Si autem dicas quod partialiter dicta sunt in multis locis, & non in vno loco: tunc loca in quibus dicta sunt, erunt ista quæ ponuntur in litera, sed falsum est: quia in secundo anno exitus de Aegypto ambulauerunt ista loca: nam omnia ista loca sunt inter montem Synai & Cades: sed in primo anno uenerunt in montem Synai, deinde secundo anno mense secundo recedentes de monte Synai in tertio mense anni eiusdem, vel in principio quarti miserunt exploratores in terram Chanaan a deserto Pharan, ut patet Num. 13. ca. postea quia non crediderunt verbis Domini, incurrerunt sententiam manendi in deserto quadraginta annis: ut patet Num. 14. c. sed ista verba quæ hic dicuntur, dicta sunt in quadragesimo anno, ut patet infra in litera cum dicitur, quadragesimo anno mense vndecimo, prima die mensis locutus est Moyses ad omnem Israel. Item quia in isto libro tenetur ordo actuum, ita ut primo ponantur res gestæ, deinde præcepta, & caeremoniæ: in historiis autem narratur occisio regis Seon, & regis Og: qui quadragesimo anno mortui sunt ab exitu de Aegypto: sed in nulla mansionem prædictarum in litera stetit Israel post mortem istorum duorum regum: nam iam erant extra Cades cum reges isti occisi sunt: Cades tamen ponitur inter istas mansiones vltima: omnia tamen quæ ponuntur in hoc libro dicta sunt post occisionem istorum regum: sic enim dicitur in litera: postquam percussit Seon regem Amorrhæorum, qui habitabat in Efebon, & Og regem Basan, qui mansit in Aseroth, & in Edrai. Item non potest hoc stare: quia ista verba omnia quæ infra continentur dicta fuerunt in campestribus Moab, & non in diuersis locis: sic patet infra 29. cap. cum dicitur: hæc sunt verba fœderis, quod pepigit Dominus Moysi, ut faceret cum filiis Israel in terra Moab, præter illud fœdus quod cum eis pepigit in Oreb. Item ad auditionem istorum verborum totus Israel conuocatus fuit, ut patet infra 29. c. cum dicitur, vos estis hic hodie cuncti coram Domino Deo vestro principes vestri, ac tribuni, maiores natu, atque doctores, omnis populus Israel, liberi, & uxores vestre, & aduenæ, & recti morantur in castris, exceptis lignorum cesoribus, & his qui comportant aquas: sed in alijs mansionibus non congregabatur totus Israel ad audiendum aliquid: ergo ista verba non sunt dicta in aliqua prædictarum mansionum, sed in terra Moab simul dicta sunt. Itæ verba quæ dixit Moyses in alijs locis discurrendo, non vocantur lex: sed ista vocatur lex: ergo non fuerunt dicta in alijs locis, sed specialiter per se in vno loco: antecedens patet: quia infra 17. c. dicitur, postquam aliquis de regibus filiorum Israel acciperet sedem regni, faceret sibi describi Deuteronomium legis huius, ista legem nouam, & faciet coram se legem: ut discat timere Deum: etiam infra 31. c. dicitur, scripsit Moyses legem hanc, & tradidit eam sacerdotibus filiis Levi, qui portabant arcam fœderis Domini. Si autem dicas quod ista verba dicta sunt in vno aliquo loco: quæretur quid sit ille locus: & non poterit patere ex litera secundum istam expositionem: quia ista quæ hic ponuntur sunt diuersa loca, & non dicitur aliquod vnum locum speciale: hoc tamen inconueniens est, sed non puenit ista expositio, quia quicunque ponunt determinationes alicuius facti, aut dicti, quod ad tempus & locum, oportet ut illæ determinationes conueniant inter se, sicut determinatio loci

Deuteronomij.

Cap. I.

4

loci non repugnet determinationi temporum, vel e contrario: sed hic repugnat: quia istæ mansiones diuersæ sunt, in quibus ista verba dicta sunt, sicut determinatio loci: tempus autem quod infra ponitur, scilicet anno quadragesimo est temporis determinatio: nunc autem istæ duæ determinationes inter se repugnant: quia non stetit Moyses in istis mansionibus in quadragesimo anno mense vndecimo, sed in secundo anno: ergo non sunt istæ diuersæ mansiones, in quibus ista verba dicta fuerant: sed oportet dari vnam mansionem in qua steterit in quadragesimo anno. Item si Moyses narrasset ista procedendo per mansiones istas, quæ hic ponuntur, ordinarentur recte secundum ordinem, qui est inter ipsas, procedendo de monte Oreb versus terram Chanaan secundum ordinem, quem Moyses tenuit in ambulando ista loca: sed hic non ponitur sic: quia mansio quæ dicitur trans Iordanem post omnes istas est, sed hic ponitur in principio: etiam Aseroth prius est quam desertum Pharan: quia de Aseroth uenerunt in desertum Pharan, ut patet Num. 13. c. videtur ergo quod non sint istæ diuersæ mansiones, per quas transeundo dicta fuerint ista verba. Est ergo verissima sententia huius literæ, & nulla alia vera potest dari: quod ista omnia verba quæ dicta sunt in hoc libro, & vocantur lex secunda siue noua, dicta fuerunt a Moysse in vno loco, scilicet in campestribus Moab, siue in valle quæ est inter Phannum Phegor, ut patet infra 3. cap. & hoc congregato omni populo ad audiendum, & non ambulando per diuersas mansiones. & est sensus. *Hæc verba.* Id est omnia verba quæ continentur in isto libro ab illo loco. *Dominus Deus noster locutus est.* Vsque ad finem libri ubi agitur de sepultura Moysi cap. vltimo. quia illum descripsisse Iosue a quibusdam. *Quæ locutus est Moyses ad omnem Israel.* Congregatum ad audiendum, ut patet infra 29. cap. *Trans Iordanem.* Id est in terra Moab apud Iordanem, quoniam tunc erat iuxta Iordanem, cum illa esset vltima mansio, & immediate ingressuri erant in terram Chanaan transeundo Iordanem. *In solitudine campestri.* Id est in quodam deserto quod non est nemorosum, habens arbores, & ligna: nec huiusmodi montes altissimos, sed est campestre, id est planum desertum, sicut capus: & ista solitudo campestris vocatur campestris Moab, ut patet Num. 33. c. & est vltima mansio. *Contra mare Rubrum.* Id est ista mansio erat contra mare Rubrum: quia quædam arcuatio maris Rubri venientis per desertum arabicum fit ibi. *Et inter Pharan.* Solitudo Pharan valde magna erat, & attingebat circa illum locum. *Inter Tophel, Laban, & Aseroth.* Id est ista loca sunt etiam in circuitu campestris Moab, in quibus tunc erat Moyses: & ista loca erant in circuitu ad orientem, occidentem, boream, & austrum. *Vbi auri est plurimum.* Scilicet in campestribus Moab, ubi tunc manebat Moyses: quia sunt ibi mineræ. *Vndecim diebus de Oreb per viam montis Seyr vsque Cadesbarne.* Id est quod iste locus in quo tunc Moyses manebat cum ista dicebat, distat vndecim diebus, id est vndecim diebus a monte Oreb, sicut campestris Moab in quibus ista dicta fuerunt, distat vndecim diebus a monte Oreb: & hoc. *Per viam montis Seyr vsque Cadesbarne.* Id est quod Cadesbarne est in via veniendo de monte Oreb in campestris Moab: & ad illam debet venire per viam montis Seyr, id est per viam qua venit de monte Oreb vsque in montem Seyr, id est vsque in Idumeam quæ vocatur mons Seyr: deinde vsque ad campestris Moab est alia via: tota tamen continet solum vndecim diebus. *Anno quadragesimo.* Dixit supra quod Moyses ista verba iam dixerat in secundo anno, nunc autem repetit ea in quadragesimo anno: iste fuit vltimus annus, quo in deserto steterant. *Vndecimo mense.* Qui apud nos est Ianuarius: sic etiam Romani incipiunt, & in Februarii finiunt: sic etiam Romani

antiquissimi habuerunt, ut in Martio inciperent, ut ait Ouidius primo Fastorum.

Qui sequitur Ianuum veteris fuit vltimus anni, Id est Februarii, qui sequitur post Ianum fuit vltimus mensis anni veteris. Postquam Moyses consummavit verba ista mortuus est, ut patet infra 32. cap. Et voluit eis dicere ista circa mortem suam: quia magis retinetur, quæ magni viri circa mortem dicuntur, quam in vita, quia ex maiori desiderio dicere creduntur, & quia mos fuit antiquorum patrum prope mortem corrigere: sic Iacob Ruben, & Simeon, & Levi in morte increpauit, ut Gen. 49. cap. & Iosue Israelitas in morte admonuit, ut habetur Iosue vlti. & Samuel in fine dierum totum Israel increpauit. 1. Reg. 12. licet Samuel post magis vixerit, quia vixit Dauid, ut patet 1. Reg. 16. cap. *Postquam percussit Seon.* Prius enim omnes tumultus bellicos transire permisit, ut populus totaliter quietatus leges Dei toto attenderet animo. *Qui habitauit in Efebon.* Ista erat metropolis regni sui. *Qui mansit in Astaroth.* Ista est Astaroth Carnayn, in qua habitauerunt Raphayn, i. gigantes, quos percussit Chodorlaomor, ut habetur Gen. 14. cap. erat. n. Og de genere istorum gigantum, ut patet infra 3. c. *Capitulum Moyses explanare.*

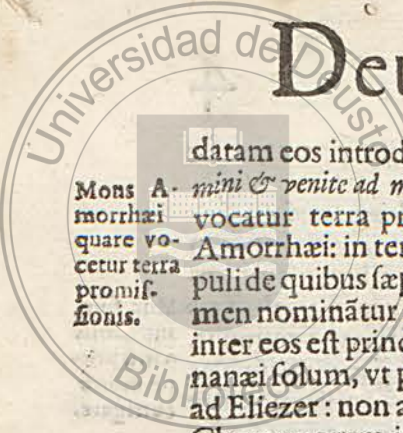
Narrationis postio. Et cur Israelita magno tempore errauerunt per desertum. Quæst. IIII.

Hic incipit tractatus, & primo narrationem ponit. Secundo historiā apponit in c. vlt. Prima in tres. Primo narrat facta. Secundo ordinat mandata, ibi in 4. cap. & vlt. Tertio imprecatur, & prænunciat bona 33. cap. In principio facta narrantur demonstrando Dei manum adiutricem, & eorum semper durā ceruicem: ut per hoc ad obediendum Deo humiliores reddantur. *Capitulum Moyses explanare.* Explanatio est duplex: quædam per additionem, ut si aliqua lex obscura erat, & post per additionem alterius notificatur. Secundo si aliquid dubium nullo appposito interpretatur: vtrumque fecit Moyses, quia aliquid addidit, & aliquid interpretatus est. *Dominus Deus noster.* Hic narrat quomodo rebelles fuerunt non credendo verbis Dei de intrando terram promissionis. *Dominus Deus noster locutus est.* Ex hoc peccatum eorum aggrauatum est, quia Deo loquenti non crediderunt, cum Deus veritas sit per essentiam, nec falli potest, quia sciens est: nec fallere vult, quia bonus est: fidelis enim permanet, & seipsum negare non potest. 2. ad Tim. 2. cap. *Sufficit vobis quod in hoc monte mansistis.* Id est satis magno tempore mansistis in hoc monte, non est opus vos magis morari: & potest esse alius sensus: sufficit vobis, quia stetitis in hoc monte, nec opus est, quod discurratis magno tempore per solitudinem, sed ite cito, & possidere terram promissionem, quod disposuerat Israelitas captiuos teneri in Aegypto, & inde liberari in manu valida, & transire mare Rubrum, & dari manā in solitudine ad laudem potestatis & bonitatis Dei: & quod in monte Synai essent, ut ibi per legis susceptionem efficerentur populus Dei: postquam ergo legem ibi receperant, & sacerdotum, & tabernaculum cum ornamentis fecerant, edocui sufficiens in caeremonijs istis, quantum erat ex Deo nihil supererat, nisi ut intraret terra promissionem. ideo. *Sufficit vobis quod in hoc monte mansistis.* Id est necesse erat, ut vos vsque huc veniretis, ut compleretur omnia quæ de vobis disposuerat: quia ergo hic stetitis omnia compleretur, nec aliquid superest nisi ut intratis in terram vestram. *Reuertimini ad montem Amorrhæi.* Innuirit eis Moyses, quod accedere vsque ad montem Synai cogebantur ex Dei dispositione: & hoc sufficiebat: si autem post magno tempore errauerunt in deserto, ex culpa ipsorum fuit: Deus. n. immediate post legem

A 4 datam

Expositio verissima auctoris.

Solitudo campestris quid sit.

Mons Amorrhæi
quare vocatur terra
promissionis.

datam eos introduxisset, nisi ipsi obuiassent. Reuertimini & venite ad montem Amorrhæi. Mons Amorrhæi vocatur terra promissionis: quia in ea habitabant Amorrhæi: in terra Chanaan habitabant septem populi de quibus sæpe ponitur in Exodo: aliquando tamen nominatur ab aliquo de populis illius terræ qui inter eos est principalis: sicut vocatur aliquando Chanaanæ solum, ut patet Gen. 24. cap. cū dixit Abraham ad Eliezer: non accipies filio meo uxorem de filiabus Chanaanæ, inter quos ego habito: aliquando vocantur omnes Amorrhæi, sicut dicitur Gen. 15. cap. nōdum enim completæ sunt iniquitates Amorrhæorum usque in præsens tempus: sed manifestum est, quod non vocantur illic Chanaanæ solum illi, qui erant de illo populo speciali, qui vocabatur Chanaanæ: quia non solum volebat euitare Abraham filias illorum, sed etiam filias Ethæorum: & Iebusæorum, & sic de cæteris. Etiam alia auctoritas non potest solū intelligi de Amorrhæis, ut sunt vnus populus: quia ibi loquebatur Deus Abraham de traditione actuali terræ Chanaan ei, & semini suo, quæ erat tradenda, cum eā perderent illi populi propter peccata sua: sed manifestum est, quod propter sola peccata Amorrhæorum non erat perdenda: ergo ibi intelliguntur cæteri populi sub nomine Amorrhæorum: sic hic vocatur mōs Amorrhæorum terra Chanaan quæ erat mons, idest montuosa, ut patet infra 6. cap. cum dicitur: terra ad quam ingredieris possidendum, non est sicut Aegyptus, in qua iacto semine in hortorum morem aquæ ducuntur irriguæ: sed mōtuosa est & campestris de celo expectans pluuias: quam Dominus Deus tuus semper videt, & oculi eius sunt super eam a principio anni usque ad finem eius: vel accipitur mons, ut infra dicitur: & possunt accipi hic Amorrhæi pro illo populo speciali tenendo istam secundam sententiā quæ verior est, si mons Amorrhæorum dicatur pars terræ, quæ est ante Iordanem, in qua habitabant Seon & Og, qui vocantur duo reges Amorrhæorum, ut patet infra 3. cap. cum dicitur, tulimusque illo tempore terram de manu duorum regum Amorrhæorum: est autem mons in terra istorum, scilicet mons Galaad, qui cecidit in sortem dimidiæ tribus Manasse & Gad, ut patet infra 3. cap. & ista sententia est melior quam prior, ut retineatur proprium signatum vocabuli: & non coincidat cum inferioribus, scilicet cætera quæ proxima sunt campestria atque montana.

Cuiusdam opinio de monte Amorrhæi an sit positus pro tota terra Chanaan. Quæst. V.

ALIVIS volens tenere primam sententiā dicit: quod ponitur hic mons Amorrhæi pro tota terra Chanaan: deinde declaratur cum dicitur, montana & campestria atque humilia: ita quod sit ut magis cōe, & minus cōe, vel ut totum & partes. Sed non potest stare: quia inter totum & partes: exponens & expositū: magis cōe, & minus cōe: nunquā ponitur relatiuū diuersitatis: sed hic ponitur cū dicitur, reuertimini ad montem Amorrhæorum, & cætera quæ sunt proxima capestria: impossibile est ergo quod mons Amorrhæorum iter hic pro tota terra Chanaan, & sic secunda expositio est bona: prima autem non potest stare: sed quō reuerti poterant in terram de qua nunquā venerant? respondeo: quod isti dicebantur venisse de terra promissionis, quia Iacob, & filij sui, qui patres istorum erant, venerant de illa in Aegyptum, in quibus isti originaliter venerant: & de istis dicitur Gen. 15. gnatione quarta reuertetur hic: est. n. iste mons Amorrhæorum pars terræ promissionis, ubi erant Og, & Seon duo reges Amorrhæi: ad quam primo

venerunt, ut habetur Num. 21. cap. Et cætera quæ sunt proxima campestria. Post terram istorum regum Amorrhæorum circa terram campestris est quam obtinuerunt Israelitæ. Atque montana. Terra promissionis versus Septentrionem montuosa & alta est: est enim in ista parte ascensus scorpionis, qui sunt montes alti & Libanus, de quibus Num. 34. cap. Et humilia loca contra Meridiem. Planior & humilior est terra ista circa Meridiem ad ingressum Aegypti quā contra alias partes mundi: ideo de parte illa semper ascendere dicuntur. Et iuxta littus maris. Idest iuxta littus maris magni Mediterranei quod est ad Occidentem plagā: in qua parte habitabat Chanaan ut habetur Num. 13. cap. ideo dicitur in litera terram Chanaanæ. Terram Chanaanæ. Possunt accipi Chanaanæ hic dupliciter. Vno modo pro quodā populo speciali, qui est vnus de illis septem: & tunc est sensus quod ista terra quæ est iuxta littus maris est terra tota supra nominata, scilicet mōs Amorrhæorum: & campestria proxima, atque montana, & humilia loca, sed prima sententia melior est: quia textus vult facere differentiam inter mōtem Amorrhæorum & terrā Chanaanæ. Item quia dicitur immediate terram Chanaanæ, & Libani usque ad flumen magnum Eufратem: quasi terra Chanaanæ sit distincta a terra Libani, & contra Eufратem: sed falsum est si accipiantur Chanaanæ pro omnibus septem populis: quia tunc terra Libani & usque ad Eufратem eadem est cum terra Chanaanæ: quia cum Deus promitteret istas populorum terras Abraham: promisit ei terram usque ad Eufратem, ut patet Gen. 15. cum dicitur, semini tuo dabo terram hanc a fluuio Aegypti usque ad fluuium Eufратem. Et Libanus est mons iste contra Septentrionem in regione Tyri, & Sydonis, ut diximus Num. 34. cap. Usque ad flumen magnum Eufратem. Iste fluuius est contra Septentrionem versus Babylonem. En inquit tradidi vobis. Idest ita certam habetis eam tanquam iam actualiter possideretis: nec oportet pro ea plus laborare nisi solum, ut non peccetis, ne mereamini nō intrare, vel ferro intrare: sicut factum est. Ingrederimini & possidete eam. Non dixit, ite & pugnate contra gentes illas, sed ite & possidete, quasi nullū haberent aduersariū: nec oportebat eos multū vexari laboribus, quia Deus pugnabat pro illis tacentibus illis, ut habetur Exodi 14. Super quam iurauit patribus vestris. Ut patet in Gen. 22. cap. & Exo. 30. & interponebatur iuramentū Dei in his promissionibus, non quod verbum Dei magis certū esset cum iuramento quā sine iuramento: quia Deus quocunque modo promittat, mentiri nescit: sed quia imitabatur modum humanum: stabiliora enim sunt humana promissa quæ iuramento firmantur, quā quæ sine iuramento interposito constant: de iuramento Dei quas vires habeat, & quomodo aliquid specialius sit, quā quando non iurat, diximus late Gen. 22. c. & ibi vide. Ut daret eam illis & semini eorum. Non data fuit terra ista Patriarchis quantum ad actuale possessionem, sed quantum ad titulum ex donatione Dei, quæ omnium rerū dominia mutare potest, proprietatem cōsecuti sunt: possessione autem magno tempore caruerunt: vnde licet Abraham & Isaac in terra promissionis habitarent, non dicebantur habitare, sed peregrinari, ut patet Gen. 20. & 26. & multis locis: licet enim peccata gentis illius demerentur priuari dominio, non tamen adhuc merebantur priuari possessione, donec ultra peccata concreuerent, & sic habetur Gen. 15. nondum impletæ sunt iniquitates Amorrhæorum usque in præsens tempus ad expellendum eos, scilicet de terra illa: cū autem peccata eorum sedissima cōsummata sunt: Dominus expulit eos euomere eos terram, ut patet Leui. 18. c. cum dicitur: ne polluamini in omnibus quibus

Chanaanæ dupliciter accipi possunt.

Chanaanæ dupliciter accipi possunt.

Terra promissionis quomodo est data Patriarchis.

quibus contaminata sunt uniuersæ gentes, quas ego eijciam ante conspectum vestrum, & infra subdit omnes abominationes fecerunt accole terram, qui fuerunt ante vos, & polluerunt eam: caute ergo ne & vos similiter euomat cum paria feceritis, sicut euomuit gentem, quæ fuit ante vos. Dixique nobis. Hic probat impletam promissionem Dei de multiplicatione seminis, de qua Gen. 15. cap. Illo in tempore. Ex hoc videtur, quod primo data est lex, quā veniret Ietro ad Moysen, & quā ordinarentur principatus, de quibus hic sed ibi videtur Exo. 18. secundum ordinem literæ: quod primo venit Ietro, quā daretur lex, quid autem sit non multum refert: ibi magis dictum fuit. Si tamen vellemus tenere, quod venit Ietro, & ordinata sunt ista ante datam legem, non probabitur hic contrarium, quia ista determinatio, scilicet in illo tempore nō solum refertur ad illud tempus quo Deus mandauit eis recedere de Oreb, sed ad quod steterunt in Oreb, & tunc bene stat, quia in Oreb steterunt ante datam legem, & post datam legem. Non possum solus sustinere uos. Propter multitudinem subiectorum, quia erant plures quā sexcenta millia, ut habetur Num. 1. cap. immo omnes tam Hebræi quā Aegyptij ascendentes cum eis, & senes cum paruulis plures erant quā trigies centū millia, ut declarauimus Exo. 1. & 12. cap. & propter multitudinem curarum, habebat enim temporalem iurisdictionem & spiritualem, ut habetur Exo. 18. & satis euidenter colligitur ibi ex litera: curabat etiam quod comederent, & quid biberent ipsi, & iumenta sua, & qualiter hostes euaderent: vnde non solum erat Moyses iudex eorum, sed dux, mater, & pater, & pedagogus, ut colligitur Num. 11. cap. cum dicitur, cur afflixisti seruum tuum, & quare non inuenio gratiam coram te? & cur imposuisti pondus vniuersi populi huius super me: nunquid ego concepi omnem hanc multitudinem? vel genui eam, ut dicas mihi porta eos in sinu tuo, sicut solet portare nutrix infantulum, & defer in terram pro qua iurasti patribus eorum? Multiplicauit uos, sicut iurauit patribus uestris, & estis sicut stella pluri. Quia sicut nullus hominum stellarum multitudinem numerare potest, sed Deus solus, ut patet Ps. 146. qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat: sic populus Israel videbatur innumerabilis, ut habetur Num. 23. cap. quis numerare potest puluerem Iacob, & nosse numerum stirpis illius?

Quare aliqua stella a nobis non possunt uideri, nec numerari. & quando unius hemisphærii stella omnes possint uideri. Quæst. VI.

VTRVMQUE tamē numerabile est, & stirps Iacob, quia numerauit eam Moyses, & stellæ quidem numerabiles sunt: sed nullus hominum eas numerare potest, propter multitudinem, & propter non apparentiam: aliqua enim non sunt visu notabiles, quemadmodum illæ, quæ sūt in galaxia: et propter oculi indispositionem, quia cū vnā partem aspiceret, alteram partem perderet: nesciens ubi reliquerat. Item quia orbis semper mouetur, & aliqua occultantur, & alia oriuntur. Item quia horizon noster nusquam est totaliter planus, sed aliqua altitudo terræ occupat, ne videamus aliquas stellas. Item quia solum nobis hemisphærium patet: stellas autem alterius hemisphærii numerare non possumus, nisi terram in gyro circueiremus, quod impossibile est: Si autem aliquis stet in aliquo horizonte semper, non solum omnes stellas numerare non poterit, sed etiam nec videre poterit, nisi in triginta sex millibus annorum, in quibus secundum motum propriū

redibit pars tota horisontis, siue totum oppositū hemisphærium super caput hora nocturna: patet hoc ex suppositione motus proprii stellarum secundum Ptolemeum. Nisi forte fieret totalis eclipsis solis, ita quod apparerent omnia astra: & tunc si aliquis in medio noctis præcedentis vidisset hemisphærium plenum stellis, si in meridie sequenti fieret eclipsis, videret totum oppositum hemisphærium stellatum. Hoc quod supradictum est aliqui putauerunt, sed falsum est, quia in quocunque hemisphærio sumus, in vno anno omnes stellæ nobis oriuntur ortu eliaci, quia cum sol faciat stellas in hemisphærio in quo est, inuisibiles propter sui splendorem: solum appareret hemisphærium inferius oppositum, & aliud dimidium occultatur: sed illud in medio anno sol transit: ideo post dimidiū annum videbimus omnes stellas oppositas: si enim aliquis iuxta medium Aprilis respiciat in principio noctis, videbit sex signa ab ariete usque libram: si autem in medio Octobris respiciat, videbit sex signa a libra usque arietem per aliam, & ista occupant totum cælum, & patent ista, quia secundum positionem Ptolemei quæ est satis nota, ubicunque sumus semper sex signa apparent, & sex occultantur: in qualibet ergo nocte oportet, quod sex signa appareant, cum quibus apparet dimidium cælum siue hemisphærium, quod idem est: si ergo sumus in medio Aprilis intrat sol, tunc in taurum, & in illa die est in primo gradu, & oritur totus primus gradus, vel quasi in illa die: quando ergo sol occubuerit, ita quod sit in puncto horizontis, erit supra horizontem primus gradus tauri quem illa die perambulauit sol, & post illum aries, & pisces, & aquarius, cuius primus gradus erit in angulo cœli: deinde descendendo versus punctum ascendentis in oriente erit capricornus, sagittarius, & scorpius, cuius primus gradus erit in puncto orientis, & vocabitur ascendens. Et sic simul videri possunt tunc ista sex signa, quæ faciunt hemisphærium, & omnes stellæ in illa parte hemisphærii: occultantur autem tunc alia sex signa, scilicet libra, & virgo, & leo, cuius primus gradus erit in angulo terræ, deinde cancer, & gemini, & totus taurus usque ad primum gradum, quem illa die sol perambulauit, & oriri incipit in principio noctis ortu eliaci: si autem in illa nocte aliquis considerare voluerit ortum stellarum, & ascensionem, videbit quasi omnes stellas cœli: quia antequā sit dies, ascendet libra, quæ erat sub puncto orientis, quando sol occubuit illa die, & virgo, & leo, & cancer, & gemini, & aliqua pars tauri, reliqua autem videri nō potest, quia licet sol ortus non fuerit, tamen lumine suo facit diem clarum quasi per horam, & dimidiam antequam oriatur, & tunc incipiunt occultari stellæ ex maiori lumine oriente, & sicut dicimus de illo, qui considerat in die, quo est Aprilis medius, ita dicimus de illo qui considerat in medio Octobris: nam tunc intrabit sol in scorpionem, & ambulabit illa die tota primus gradus scorpionis, qui eadē nocte incipiet oriri super horizontis punctum in occidentem ortu eliaci per recessum solis ab illo gradu, & tunc manebunt in principio noctis sex signa super horizontem in toto hemisphærio, scilicet libra, virgo, & leo, cuius principium est in angulo cœli, deinde cancer, gemini, & taurus, & manebunt sub horizonte alia sex signa, quæ in medio Aprilis in principio noctis erant super horizontem, & sic in duabus noctibus anni potest videre quilibet totum cælum, scilicet quod in vna videat medietatem stellarum, & in alia aliam medietatem.

Si autem obiecias de gibbositate terræ impediēte, ne videatur totum medium cælum. Respondet quod illa pars, quæ occultatur impediēto gibbositatis terræ, modica est: cum terra videatur esse respectu cœlestis

Ubicunque sumus semper sex signa apparent & sex occultantur.

celestis magnitudinis instar puncti, ut dicit Boetius de consol. lib. 2. pro. 7. & idem pro nihilo reputatur. Si tamen aliquis secundum veritatem velit videre hemisphaerium, expectet valde modicum spacium in quali betillarum noctium, in quo orietur tantum de caelo, quantum occultabatur propter terrae gibbositatem, & sic vere videbit omnes stellas eius hemisphaerii: numerare tamen secundum litteram vult hic, & Pl. 146. impossibile est cuilibet mortalium, dum adhuc vivit. Postea autem perfecte cognoscet numerum, sed etiam cuiuslibet earum specialem virtutem: daemones etiam & angeli ista nunc cognoscunt, quia eorum cognitioni omnia naturalia subduntur. Concluditur ergo quod aliquis nullo modo omnes stellas numerare potest: ideo Aratus astrologus qui in Aegypto floruit iuxta tempora Ptolomei, quia dixit se omnium stellarum numerum comprehendisse, ab omnibus irrisus est, ut ait Lucas Tuden. & Eusebius in chronicis, & Aug. de civi. Dei lib. 16. & 18. de hoc meminit Marcus Tullius Cicero in dialogo Academico ad Hortensium. Incipit: magnum ingenium Lucij Luculli. *Addat ad hunc numerum multa millia.* id est numerum filiorum Israel qui sunt boni: signantur enim boni nomine stellarum, & mali nomine pulveris, cuius causam assignavimus Num. 23. cap. ideo precabatur Moyses bonos filios Israel crescere: malos autem non. *Et benedicat vobis.* Benedictio semper importat augmentationem bonorum, siue spiritualium, siue temporalium. *Vestra negotia sustinere.* id est causas civiles, quae sunt proprie pecuniaria negotia. *Pondus.* id est ministrandi vobis necessaria, quia unus petebat carnes, alius vinum, & sic aggregabatur multum talibus curis, & de hoc ipse conquestus est, quia ipsi petebant ab eo panem, & carnes, & pisces, & plorabant coram eo, sicut parvuli coram nutricibus, ut habetur Nu. 11. & Exo. 16. *Ac iurgia.* id est lites vestras, & dissensiones, vel. *Negotia.* id est spiritualia orando ad Deum, & querendo ab eo responsum. *Pondus.* In temporalibus ordinandis sine lite. *Ac iurgia.* id est lites, vel foreales causas. *Date ex vobis.* Hoc dixit Moyses per consilia Ietro, ut patet Exod. 18. cap. viros sapientes, qui multa per doctrinam cognoverunt. *Et gnaros.* Qui multa experti sunt, vel experimento cognoverunt: vel. *Sapientes.* In divinis. *Gnaros.* In humanis. *Quorum conversatio sit probata.* Ita quod scitis eos non esse avaros, per pecuniam corruptibiles, ut dixerat Ietro Exod. 18. cap. *Ponam eos principes vobis.* Id est ut vos regant, & isti dirigebant populum conservando in pace, & quilibet de suis subditis curabant, & iudicabant in causis parvis. Et ideo quando diximus Numeri 11. quod isti non iudicabant, sed solum dirigebant, & conservabant, verum est principaliter, quia hoc ad maiores pertinebat, sed in parvis iudicabant, & illi. 70. erant aliqui de tribunis in qualibet de tribub. de veritate huius diffusum dictum est Exod. 18. & ibi requiratur. *Bonares est quam vis facere.* In hoc omnis populus cōfensit ei, quia vidit manifeste, quod erat bonum, & propter hoc multum honorabant Ietro, qui tale consilium dederat, ut habetur Nu. 10. c. cum dixit ei Moyses: noli nos dimittere, tu enim nosti in quibus locis per desertum castra ponere debeamus, & eris ductor noster: cumque nobiscum iueris, quicquid optimum fuerit ex omnibus, quod daturus est nobis dominus, dabimus tibi. *Nobiles.* Id est de maioribus natu.

Quare nobiles Moyses constituit principes potius quam plebeios. Et nobilitas quid est & ad quid nobiles tenentur.

Questio. VII.

ET hoc propter multa, quia magis noti sunt mores nobilium quam ignobilium, quia propter generis altitudinem famosiores sunt.

Item quia nobilitas quandam necessitatem videtur imponere hominibus, ut strenuos mores sui generis insequantur, sic enim ait Boetius de consol. lib. 3. prosa. 5. videtur namque esse nobilitas quadam de meritis veniens laus parentum, & postea concludit, quod si quid in nobilitate bonum est id arbitramur esse solum, ut imposita nobilibus necessitudo videatur, ne a maiorum virtute degenerent. Item quia facilius homines tolerant aliquem nobilem genere eis dominari quam aliquem plebeium, & maiori reverentia tenentur, quod requiritur in principatu: nihil enim princeps prodest quem subditi non reverentur. Etiam quia cum homines parvae conditionis magnae multitudi-
ni dominantur: aliqui animosi eius dominatu se subijci non ferentes dissensiones faciunt, & plerumque urbium dissidia, & legum violatio causatur, nisi ille qui parvae conditionis est, ita virtute excellat, ut omnibus de politia de eius bonitate cōplaceat, quod rarissimum valde est. *Constitui eos principes & tribunos.* Princeps nomen generale est continens in se omnes hic nominatos: ideo non ponitur hic proprie, sed pro id est quia non communicatur genus contra species suas. *Tribunos.* Habentes sub se mille. *Centuriones.* Qui praesunt centum viris. *Quinquagenarios.* Qui praesunt quinquaginta. *Decanos.* Qui praesunt decem. De modo subordinationis istorum principatum diximus Num. 11. cap. *Qui doceant vos singula.* Causas sententiabant, quia non poterant dari in lege regulae circa omnia agibilia, quae sub narratione vel sub arte cadunt ut habetur 2. Ethic. & 5. vir autem sapiens videns casum poterit secundum materiam subiectam dirigere, quia ita iudicasset legislator si omnes circumstantiae ei potuissent offerri. Et ad hoc oportet esse in talibus prudentiam politicam, ut licet leges non condant cum de casibus non scriptis in lege ita iudicent, ac si legem conderent. *Audite illos.* Id est utranque partem: non enim debet iudex inaudita parte procedere, nisi in notorijs, ubi vocatio partis non requiritur ad faciendum processum iuris, quia talis processus fit ad inquirendam veritatem: in notorijs autem veritas evidens est, sed solum debet vocari ad audiendum sententiam. *Siue civis sit, siue peregrinus.* Istae leges dabantur posteris, in quibus non debebat intercedere maior fautor pro civem quam pro peregrino, tunc autem nullus civis erat, quia civis a civitate dicitur: civitas autem nullam tunc habebat, cum non ingressi fuissent in terram promissionis, ideo tunc nec Israelitae, nec alij alienigenae, cum eis ascendentes civem erant: vocatur peregrinus, qui peregre transit per aliquam regionem, vel qui de alio loco est, & in iudicio comparat extra locum suum. vel ille, qui de alia terra ad aliquem locum, ut ibidem moraretur, advenit: qui proprie advena dicitur, & de istis loquitur hic in littera, quia multi de istis inter Hebraeos futuri erant, cum converterentur ad iudaicum ritum, & Deus specialiter dicebat iustitiam esse tenendam in peregrinos, quia sciebat Hebraeos crudos atque immisericordes, & convertos de Gentilitate tanquam servos oppressuros, & abominaturos eos, quod occasionem praestaret, ut nulli de Gentilitate ad iudaicum ritum converterentur.

Idem enim quidam & plurimi modernorum nostrorum patiuntur ad convertos de iudaismo, detestantes, vilipendentes, atque contristantes eos, sed fieri non debet, ut patet extra de rescript. ubi dicitur de quodam quem episcopus in canonicum recipere volebat, quia conversus erat, & Papa rescribit dicens, pro eo vero, quod Iudeus extiterit eum designari non debes. Vel potest accipi civis non pro illo qui participat lege & dignitate in aliqua civitate, ut patet 3. Poli. cap. 1. sed pro

Plures sunt
causae
quae
leges.

Quis sit
peregrinus.

pro illo qui de Israel descendens erat, & patet hoc, quia in deserto ubi dicta sunt primo, nullus erat civis accipiendo primo modo, sed pro naturali de Jacob. *Nulla erit distantia personarum.* Id est non facietis differentiam in iudicando, utrum sententiam proferatis contra divitem vel pauperem, dum tamen secundum legem deris sententiam, neque in iudicio magis dives, quam pauper honorandus est, ideo infra dicitur, quod si duo viri dives, & pauper iudicio cōtenderint, uterque ante iudicem stabit, nec faciet potentem vel divitem apud se sedere, & pauperem stare, quia ista in animo pauperis magis suspicionem causarēt contra se, crederet enim aduersarium acceptum esse iudici, ideo ius suum proponere formidaret, dato quod iudex non intendet per hoc favori personarum adherere, sed non solum a malo, sed etiam ab omni specie mali abstinentum est, extra de vita & hon. cle. cap. cum ab omni. *Ita parvum audietis, ut magnum.*

Quare iura minus puniunt nobiles quam ignobiles. Deus autem in inferno e converso. Et quid agendum in multitudinis delicto. Quest. VII.

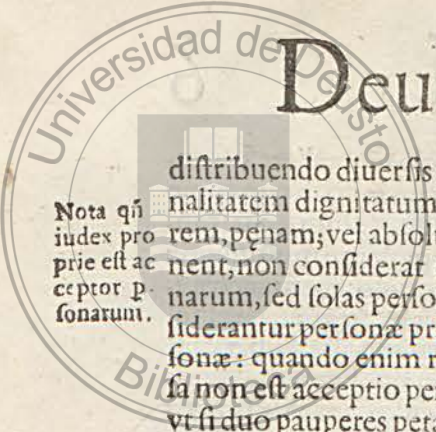
QUANDO aliquando nobiles & ignobiles non habent eandem legem, sed plura concesserunt iura nobilibus quam ignobilibus, & alio modo pro eodem delicto puniuntur isti quam illi: in inferno autem non observantur ista privilegia, sed potentes potenter tormenta patient Sapient. 6. cap. & ibidem dicitur: iudicium durissimum fiet his qui praesunt: ratio diversitatis est, quia Deus quia voluntatem suam potest cuncta regere, cum sit ei idem velle quod posse, & facere, cōsiderat merita vel demerita cuiuslibet in se, & secundum illa puniunt vel gaudet, ideo dicitur scrutator cordium, quasi ex his, quae in homine sunt, quemlibet iudicans, & non curando de alio: hoc verum est post mortem, sed in vita aliquando punit aliquos, qui nihil peccaverunt ad aliorum castigationem, ut in furto Achar ipse cum filiis & filiabus & omnibus combustus est, ut patet Iosue. 7. cap. filij tamen & tota domus nihil peccaverant, quia huius furci conscij non erant, nec fauorem dederant: in hoc tamen secretum Dei iudicium latet, quia licet illi pro illo crimine nihil mali mereantur, cum malum non egerint, tamen ex aliquo alio crimine meruerunt, vel licet non mereantur in se, propter patres iniquos puniuntur, ut patet infra 7. cap. & Exod. 34. & Num. 14. c. & ibidem clare posuimus qualiter ista poena inflicta filijs pro patribus interdum perficit ad eorum magnum meritum, aut aliquorum criminum delationem. In politia humana quae imperfecta est, & difficilis conservari, quia subditi non subijciuntur totaliter rectoribus, non consideratur semper meritum, vel demeritum alicuius, ut sic aequaliter puniatur, sed consideratur pax & bonus status politicae. Quando ergo in puniendo aliqua vitia scandalum oriuntur, punitio dimittitur, ideo quia scandalum esset nobiles in penis ignobilibus comparari, iura sanxerunt eos minus puniri, licet forte in eodem actu plus peccaverint. Item si magna pars civitatis peccaverit, non punitur propter scandalum discessionis a politia: unde delicto multitudinis parcitur non solum in punire civibus, sed etiam in spiritualibus, ut extra de clerico excommunicato vel deposito ministrante. clato res, ubi dicitur quod si illi clerici, qui post excommunicationem & interdictum officia divina celebraverunt, si sint 40. solum aut pauciores in hoc peccantes deponantur perpetuo ab omni sacerdotali officio, si autem fuerit magna multitudo, aliqui pauci qui magis peccaverunt, ab officio perpetuo deponantur: om-

nes alij minus peccantes ab officio temporaliter suspenduntur: hoc autem verum est, quando in punitione multitudinis timetur magnum periculum, aut scandalum, vel fractio legum, repugnante multitudine correctioni: si tamen ipsa multitudo libenter correctionem recipiat, punienda est, ut habetur 31. questio. 4. cap. non potest in fine & de penitentis distinctio. 7. cap. fin. Et sic quando Moyses vidit populum coluisse vitulum consililem, accinctus ens cum alijs Leuitis transiit per medium castrorum a porta usque ad portam, & occidit viginti tria millia virorum, quae erat satis magna multitudo, ut patet Exod. 32. cap. hoc autem fecit propter duo. Primo quia a Deo inspiratus fuit, quod posset punire illam multitudinem, & quod reliquus populus non insurgeret contra eum. Secundo quia delictum valde magnum erat, quia nihil Deus magis abominabatur quam cultum idolorum, tanquam aliquid quod directe est contra ipsum: reliqua autem peccata licet eum offendant, non tamen ita directe, quia ad proximum sunt, sic etiam mandatur infra 13. ca. quod si in aliqua civitate habitatores perversi fuissent, ut saltem semel colerent idola, totus Israel pugnare debebat contra civitatem, & occidere viros, feminas, senes, & parvulos usque ad pecora, & omnem suppellectilem cum tota civitate comburere, & viros atque aedificia super habitatores mortuos deijcere subvertendo usque ad solum, ut esset tumulus sempiternus, & postea aedificari ibi nihil debebat, quia erat anathema.

Item tempore Iosue cum Rubenitae, & Gaaditae, & dimidia tribus Manasse reverterentur in possessiones suas, & construxissent altare apud tumulos Iordanis, reliqua multitudo Israel convenit in Silo, & ibi consilium initum fuit, ut pugnaret contra duas tribus & dimidiam, quae erant quasi quarta pars Israel, & occiderent omnes, sed postea mansuete responderunt, ut patet Iosue. 22. cap. Deus autem de scandalo non curat, quia apud eum scandalum esse non potest: est enim scandalum propter defectum potestatis rectoris, quod si aliqua civitas, immo si omnia regna contra Deum peccarent, omnia damnarentur simul ad gehennam, sic habetur Luc. 13. cap. nisi penitentiam egeritis omnes simul peribitis, idem patet in destructione Sodomorum, quia cum ibi 4. civitates principaliter peccassent, omnes quatuor igne & sulphure destructae sunt, ut patet Gen. 49. cap. habitatores tamen illarum civitatum magnam multitudinem faciebant: idem patet de occisione omnium primogenitorum in Aegypto, quae fuit plaga incomparabilis, cum non esset aliqua domus in tota Aegypto, in qua non esset mortuus aliquis, ut patet Exod. 12. cap. & multae domus erant, in quibus multi mortui erant, ut ibidem declaratum est: idem patet de submersione Aegyptiorum in mari, qui erant quinquaginta millia equitum, & ducenta millia peditum armatorum, ut dicit Iosue: idem patet in morte exercitus Senacherib, ubi erant centum octuaginta quinque millia, ut patet 4. Regum 19. cap. apud Dei correctionem scandalum nullum est, quia correctioni eius nullus resistere potest, sicut disciplinae politicae.

Aliquando etiam de iure humano aliqui non peccantes puniuntur propter pacem politicae: Deus autem propter nullam pacis occasionem puniret innocentem in inferno, ideo dixit Abraham Deo volenti destruere Sodomam Genes. 18. cap. nonne perdes iustum cum impijs: non est tuum hoc, qui iudicas omnem terram, quod ad reges temporales hoc pertinet hostes suos iustos siue iniustos delere, ut sint in quiete: ad te autem non. *Nec accipietis cuiusquam personam.* Accipere personam opponitur iustitiae distributivae, quae est in distri-

In iudicio
non magis
dives quam
pauper est
honorandus.

Nota qñ
iudex pro
prie est ac
ceptor p
sonarum.

distribuendo diuersis equaliter secundum proportionem dignitatum, qui ergo in distribuendo honorem, penam, vel absolutionem, quæ ad iudices pertinent, non considerat dignitatem, id est merita personarum, sed solas personas iniustus est: unde aliqui considerantur personæ propter causas, aliquando solæ personæ: quando enim respicimus personam cum causa non est acceptio personarum, sed iusta distributio, ut si duo pauperes petant, & aliquis det magis indigenti & non alteri, non est accipere personam: sic si duo petant beneficium, & episcopus honestiori & sapientiori eorum concedat, non accipit personam, sed causam, qui enim personam & non causam respicit, accipit personarum dicitur, & iniustus, ut si duo iudicio contendunt, & iudex pro vno sententiet, non quia iustam causam fouet, sed quia Petrus vel Martinus est, personam solum accipit: igitur ille causam considerat, qui curat de iusto & bono, siue iste, siue ille sit ille personam accipit, qui de isto curat, siue iustus, siue iniustus sit, & si recte attendatur nullus accipit solam personam, sed semper accipit conditionem personæ, quia si aliquis iudex iniuste sententiat pro aliquo, non sententiat sic, quia ille est homo, sed quia diues est, vel potens, vel consanguineus, vel amicus, & sic de alijs: ideo in omni acceptione personarum oportet conditionem interuenire personæ: impossibile est enim aliter fieri.

Quando aliquis est acceptator personarum, & quando non. Et quot modis fit acceptio personarum. Et an fiat in bonis proprijs. Quæst. IX.

AD sciendum ergo quando persona accipitur, est notandum, quod conditionum personarum aliquæ sunt pertinentes ad meritum rei quæ datur: aliquæ sunt impertinentes. Quando autem aliquis aliquid cõcedit, vel distribuit propter conditionem personæ impertinentem ad meritum, personam accipit: si autem conditionem personæ ad meritum pertinentem respiciat, personam non accipit, ut si aliquis episcopus det alicui beneficium, quia potens, diues, vel consanguineus, siue dilectus, licet conditiones personæ sint, quia tñ non pertinent ad meritum rei collatæ acceptor personæ est: si autem conferat, quia bonæ conuersationis, & scientiæ conuenientis est, quia ista ad suscipiendum habilitat, causam & non personarum acceptor est. Si autem obiciatur, quod in moralibus oportet personam cõsiderare, quia est vna de circumstantijs. f. cui. Respondetur, quod persona non est circumstantia actus accipiendi simpliciter, sed referendo personam ad conditionem personæ meritoriam, vel demeritoriam; pertinentem vel impertinentem. Sciendum autem, quod acceptio personarum fit solum duobus modis, vel si reperiuntur alij modi, reducuntur ad istos. Primus est, quando potestas distribuens penam, vel absolutionem, damnum, aut lucrum, vel honorem, aut infamiam, est ligata per aliquam legem taxantem quantum quali dari debeat. Secundus modus est, quando distributio superabundans in vno præiudicat alteri de primo, ut si lex determinat talem honorem, aut dignitatem, vel beneficiũ debere dari homini habenti talem conditionem, aut talem, & princeps dispensans bona reipublicæ distribuat honorem illum, aut dignitatẽ alicui, in quo non reperitur conditio determinata a lege, dato quod etiam ille cui datur honor alijs bonus sit, ille qui distribuit ei honorem personarum acceptor est. i. quod propter solam personam sine causa determinata in lege ei honorẽ distribuit. Secundus modus est, quod distributio superabundans in vno præiudicat alteri, ut si iudex qui est

Duobus
modis fit
solum ac
ceptio p
sonarum.

F persona publica distribuens litigantibus damna, & lucra, honores, & penas, vni parti de litigantibus plus de honore, aut lucro distribuat, quam mereatur, personam accipit, & alteram partem grauat, cuius iuri illud subtrahit quod alteri supererogat. In bonis autem proprijs non potest fieri acceptio personarum, quia nullus istorum modorum interdicat: non primus, quia in bonis proprijs non obligatur aliquis ad certum modum, vel quantitatem distributionis per aliquam legem taxantem: ideo potest distribuere quantum voluerit, & cui voluerit: etiam quia non determinatur persona cui dare debeat, sed potest dare indifferenter cui voluerit. Secundus modus est non interuenire: quia nullam iniuriam quis facit alteri dando cuiusque quod uoluerit, siue magis, siue minus. Ex quibus infertur, quod si aliquis det de rebus suis alicui viro, qui non est bonus, non est acceptor personarum, vel si det alicui qui non est pauper, & non det ei qui est pauper: vel si det minus pauperi, & non magis pauperi, quia lex non obligauit eum ad dandum alicui istorum: et dando vni nullo modo grauat alterum, quia nihil ei debet, aut de suo tollit, nisi forte vnus de pauperibus esset in extrema necessitate, quia tunc obligabatur illi dare. Ex hoc est patet, quod ille pater familias, qui conduxit operarios in vineam suam, ut patet Matth. 20. ca. & dedit extremis operarijs tantum, sicut primis, non fuit personarum acceptor, quia nihil tollebat primis de iure suo, cum pepigisset dare eis denarium pro labore diurno, & postea dedit in nocte, & tñ merebatur: postremis autem dedit plusq̃ merebantur. f. vnum denarium cū sola vna hora laborassent: superabundans tñ distributio in posterioribus non grauat priores, ac si nihil posterioribus datum esset: ideo respondit pater familias tanquam malum non egisset, amice tolle quod tuum est, & vade in pace: nonne licet mihi facere quod volo? q. d. licet cum liberam potestatem habeam in rebus meis. Et subiunxit, si oculus tuus nequam est: ego autem bonus sum. f. videtur tibi, quod ago tibi iniuriam dando isti tñ sicut tibi, sed non ago: quia bonus sum. Si tñ iste pater familias disponeret bona reipublicæ, & de eis distribuisse mercedem operarijs, non liceret ei tñ dare posterioribus sicut prioribus: quia licet non grauarer priores, tñ dando posterioribus sicut eis, tñ grauarer rempublicam cui subtrahebat id, quod illis operarijs supererogabat, & sic faciebat iniustum, sibi autem iniustum facere non potest, quia qui iniustum patitur semper est nolens, ut patet 3. Ethic. Quia Dei iudicium est. Quia qui iudicat locum Dei obtinet dirimendo litigia: debet ergo Deum in iudicijs imitari quantum finit politię humane conditio. Quod si difficile aliquid vobis visum fuerit. Quia quid iuris esset nescirent. Referte ad me. Quia ego determinabo, vel si ignorauero consulam Deum, ut patet Num. 36. c. de quõne filiorum Manasse. Et hoc intelligitur de causis ciuilibus, quia causæ spirituales, vel quõnes legis ad solum Moysen referebantur, ut hñ Exo. 18. c. & sic Moyses in utroque foro præerat. Dicit Ra. Sal. quod ideo Moyses aliqui ignorauit rñsionem aliquarum quõnum, quia gloriatus fuerat se rñdere in magnis quõnibus, sicut Samuel non cognouit quem dñs elegisset de filijs Isai ut habetur 1. Reg. 16. c. quia dixerat se esse videntem, ut 1. Reg. 9. ca. Sed non est verisimile, quod tanti viri gloriarentur in talibus nominibus, quia hoc mortale esset. Sed etiam aliqui Deus deprimat aliquem, vel ei magna non reuelat: quia non dedit laudem Deo forte ex inadiuertentia, vel ut conuertatur ad considerationem proprię fragilitatis, ne extollatur, ut habetur de Paulo. 2. Corin. 12. cap. Et de Ezechiele, quem postquam Deus magnis reuelationibus exaltauerat: vocabat filium hominis, ut se infimum esse conspiciens in his non superbi-

In bonis
proprijs
nō potest
fieri acce
ptio perso
narum.

Quare
Moyses &
alii iusti
sacri igno
rabant re
pñsiones
aliquarũ
quõnum.

ret, ut ait Gregorius super Ezechielem. Præcepit eis omnia quæ facere deberetis. Quæ potuerunt tunc Moysi occurrere, vel Deus dignatus est ei reuelare. Alia autem magis particularia in regentis prudentia relinquunt. (Profectique) narratis diuinis beneficijs in dispositione populi hic agitur de murmuratione propter exploratores. Profectique de Oreb. Id est de monte Synai: vocatur multis nominibus. Et sic forte alia mansiones: ideo difficultas intelligendi oritur, quia aliqui his, aliqui alijs nominibus vtitur. Transiuimus per eremum terribilem. Id est per desertum Pharan: & vocatur terribilis, quia ibi serpentes erant adurentes statu, scorpiones, & similia, & nullæ aque, ut habetur infra 8. vocat ista solitudo maxima: quia maiori tempore ambulauerunt Iudæi per istam quam per alias solitudines: nã in ista morati sunt ab anno 2. vsque ad principium anni 40. in alijs autem modico tempore manserunt. Item quia plures mansiones fecerunt in deserto Phara in alijs: nam filij Israel steterunt in deserto Etha siue in deserto Sur quod id est steterunt in deserto Syn, & postea in deserto Phara in deserto Sur, siue Etha ambulauerunt filij Israel tribus diebus postquam ingressi sunt illud, ut patet Exo. 15. ca. & Num. 33. deinde fecerunt tres mansiones in eodem deserto. Sin Mara & in Helim, & super mare rubrum, ut patet Exod. 15. & Num. 33. cap. in deserto Syn et fecerunt mansionem filij Israel, ut patet Exo. 16. ca. & est istud desertum inter Helim & desertum Synai: hic autem fuit vna sola mansio, ut patet Num. 33. quia cum dictum fuisset, quod Israel venit de Helim in desertum Syn, subiungitur immediate, inde profecti venerunt in Aluo, vel Dephca, qui primo est, & sic videtur, quod quando venerunt in Dephca, quæ est mansio sequens, iam recesserant de solitudine Syn: dato autem quod mansiones, quæ sunt inter desertum Syn, & montem Synai computant intra desertum Syn: solum erunt quatuor. f. mansio in deserto Syn, & in Dephca, & in Aluo, & in Raphidin: in deserto Pharan ambulauerunt, ex quo recesserunt de Aferoth vsque quo venerunt in Cadesbarne, quia ibi inceperunt applicare se extremis finibus Edon, ut patet Num. 20. cap. sunt autem inter Aferoth, quæ est apud Pharan, ut patet Num. 13. vsque ad cades, siue montem Hor mansiones. 19. vel 20. ut patet Num. 33. cap. ergo ista solitudo fuit maxima. Per viam montis Amorrhæi. Id est per viam qua venit ad montem Amorrhæorum. i. in quo morabantur Og, & Seon duo reges Amorrhæorum: ad illam terram primo venerunt, & vocatur illa terra mons, quia montuosa & alta est. Sicut præceperat Dominus Deus noster nobis. Ut patet sup. in litera sufficit, quod in monte hoc stetit: reuertimini ad montem Amorrhæi. Cumque venissemus in Cadesbarne. De qua missi sunt exploratores in secundo anno exitus de Aegypto Dixi vobis venistis ad montem Amorrhæi. Quia iam erant iuxta terram promissionis, quia Cadesbarne est in confinibus terræ illius, ut patet Num. 34. cap. qui autem alicui loco vicinus est, iam ad eum venisse dicitur. Ista verba. f. venistis ad montem Amorrhæi dixit Moyses filiis Israel. in 2. anno modico tempore postquam recesserunt de monte Synai, quia velociter ambulauerunt illas mansiones peruenientes in Cadesbarne, & in ipso loco cum coniuncta terra Amorrhæorum & terra promissionis sit, videbantur esse in ea, & tunc transitori erant in eam secundum mandatum domini. f. reuertimini in montem Amorrhæorum, nec aliquid aliud restabat, & sic volebat Moyses, ut nulla mora facta transirent in eam in ipso. 2. anno, sed ipsi increduli noluerunt, nisi præmississent exploratores, & illi peruerterunt eos. Quod autem in illo anno Hebræi peruenierint usque ad confinia montis Amorrhæorum, patet quia venerunt in Cades, ut

Mansiones
deserti
quot &
ubi.

A habetur Nume. 13. cap. nam exploratores redeunt. 40. diebus postquam missi fuerant, iuerunt Israel in Cades, ut patet eod. cap. & ista Cades est in finibus terræ Edon, & Amorrhæorum, ut patet Num. 20. & 21. cap. quia Cades est circa Arnon, & Arnon est in finibus terræ Amorrhæorum, ut patet Num. 21. ca. & ista est Cadesbarne, in qua manserunt multo tempore, ut patet infra in litera, deinde ambulauerunt vagi per desertum vsque ad principium anni 40. retrocedentes de Cadesbarne versus terram illam, de qua venerant: deinde completa morte omnium, qui peccauerant, ut patet infra 20. cap. venerunt in Cades deserti Syn, siue in Cadesbarne, ut intrarent terram Amorrhæorum, ut patet Num. 20. cap. & tunc miserunt legatos ad regem Edon, deinde ad regem Seon, ut permitteret eos intrare per terram suam, & non permisit.

Nonnullorum error, quod ista verba sint Moysi dicta in principio anni 40. siue in fine 39. Quæst. X.

ET ex hoc falluntur aliqui putantes, quod ista verba Moysi dicta sunt in principio anni 40. siue in fine 39. quando venerunt in Cades mese septimo anni 39. quia tunc dicitur Nume. 20. quod venit omnis multitudo filiorum Israel in Cades deserti Syn, & mortua est Maria: sed hoc non potest stare, quia ista verba dixit Moyses Israelitis antequam mitterent exploratores, quod patet ex eo quod sequitur in textu cum dicitur, & accessistis ad me atque dixistis, mittamus viros qui considerent terram, sed missio legatorum fuit in 2. anno, ut patet ex his, quæ dicuntur Num. 13. & 14. cap. nam post missionem legatorum manserunt in deserto, donec omnes qui peccauerant consumpti sunt morte, & hoc fuit spacium. 38. annorum, ut patet sequenti cap. quibus ambulauerunt de Cadesbarne usque ad torrentem Zareth. Vide terram. Quia ex illo loco poterat videri aliqua pars terre promissionis licet indistincte. Ascende & posside eam. Id est sine difficultate eam habere poteris: voluerat enim Moyses, quod immediate nullo impedimento posito ascenderent, ipsi autem modicum confidentes in diuina protectione recurrentes ad humanum auxilium miserunt exploratores, quia ergo infideles fuerunt Deo, permisit eos Deus ab exploratoribus falli, & sic non ingressi sunt terram illam. Sed statim arguet aliquis, quod quilibet in negocijs suis agere debet quantum via humana fieri potest, post recurrit ad Deum, aliter tentaret Deum.

Respondetur quod aliter agere debemus in his, quæ mandato Dei agimus, aliter in his, quæ voluntate nostra, quando aliqua nobis bona videntur, quæ Deus nobis specialiter non mandauit, oportet quantum via humana possumus dirigere. Cum autem non possumus sic, ad Deum recurrendum est, & sic non tentabimus. Si autem aliquid Deus nobis specialiter mandet, in quo modum agendi declarat, si forte modus ille nobis non securus esse videtur, & viam humanam tutiorem inquirimus, increduli Deo sumus. si enim quod mandat per magna pericula agere, magnis periculis, & supra hominem agendo nos exponamus, Deum non tentamus, sed fideliter obedimus: tentatio est velle accipere experientiam de incognito: hic autem manifesta est nobis voluntas Dei: isto modo peccauerunt Iudæi, quia Deus mandauerat eis quod intrarent ad possidendum terram promissionis, & declarauerat eis modum dicens: nolite timere, quia protector vester ego sum: ipsi autem non credentes verbis Dei securitatem humanam quaesierunt: unde multum errauerunt. Ne quicquam timeas. Id est non affligaris in corde tuo, ut patet in litera Hebraica.

Quid sit
tentatio.

Et accessistis ad me omnes. Importune petendo mihi exploratores: ideo omnibus repugnare non poterat. Et pater hoc, quia si Moyses contenterat immediate, sicut ceteri peccauerat diffidendo verbis Dei, & magis peccasset quam ceteri, cum ipse esset propheta Domini, & ipse dixisset eis, quod immediate intrare poterat in terram Amorrhæorum: sed ipse repugnauit, & non consentientibus Hebræis verbo eius, sed importune petentibus mitti exploratores, ipse ad ultimum inuitus consensit toti populo, quia prohibere non poterat. *Mittamus viros qui considerent terram.* Scilicet ut sciant quæ pars facilius est ad intrandum, & magis vacans ab hostibus: valde in hoc increduli erant Deo, quia habentes angelum in columna, qui eos dirigebat, ut haberetur Exo. 14. cap. magis ad debile humanum adiutorium confugerunt. *Et ad quas pergere ciuitates.* Scilicet quæ sunt faciliores capi, ut ad eas primo eamus. *Cumque sermo mihi placuisset.* Idest cum consensissem in dicto vestro, quia tota multitudo dicebat, sed non placebat ei, & si ipsi non instigassent mulum, Moyses non misisset exploratores, & pater: quia primo ipsi petierunt exploratores, & Moyses dubitabat imò repugnabat mittere, sed Deus sibi mandauit, quod consentiret populo, ut haberetur Num. 13. cap. *Duodecim viros singulos de tribubus suis.* Ut non videretur aliqua tribus esse peioris conditionis quam alia. *Peruenerunt vsque ad vallem Botri.* Iste videtur fuisse vltimus locus, in quo steterunt exploratores: quia inde duxerunt palmitem pendentem cum vna sua inter duos viros, ut patet Num. 13. cap. & ista Vallis Botri est ad meridiem, & pater: quia ipsi intrauerunt per partem meridianam, ut patet Num. 13. cap. & cum totam terram intrassent, necesse erat redire per terram meridianam, per quam intrauerant: etiam quia non poterant ducere illum palmitem, nisi de loco vltimo terræ Chanaan, ut non viderent Chanaanæ eos portantes, quia non permitterent, & cum ipsi essent ad partem meridianam terræ illius, necesse erat locum illum esse meridianum. *Ut ostenderent vbertatem.* Et sic dixerunt exploratores terram quidem quam lustrauimus, melle & lacte fluit, ut ex his fructibus quinci potest. *Bona est terra quam Deus daturus est nobis.* Si ergo exploratores terram laudauerunt, quomodo populus illuc ire noluit?

Respondetur, quod non laudauerunt totaliter terram exploratores, sed solum quantum ad fructuum vbertatem, vituperauerunt autem quantum ad aeris dispositionem: dixerunt enim, terra illa deuorat habitatores suos, scilicet peste consumendo, ut haberetur Num. 13. cap. dixerunt etiam, quod tantum erat murata, & tam fortes habitatores habebat, quod eis impossibile erat eam acquirere: sed Iosue, & Caleph in hoc contradixerunt, ut patet Num. 14. dicentes quod cum Dei adiutorio gentes illas, ut panem deuoraret. *Sed increduli verbis Domini.* Qui promiserat emitte angelum suum, & dispergere omnes illas gentes, ut patet Exod. 23. & 34. cap. *Sed murmurati estis.* Ad incredulitatem secuta est desperatio, ad desperationem nimia tristitia: vnde tota nocte qua venerant exploratores, fleuerunt: ut haberetur Num. 14. cap. & murmurauerunt. *Odit vos Deus.* Hoc enim omnium pessimum erat: ingratos fuisse Deo valde malum erat: non obedire Deo mandati malum quoque: Dei autem manifesta beneficia in malum interpretari omnium pessimum est, nec aliquod maius esse potest, quia repugnat de directo bonitati diuinæ: vnde maledicti sunt a Domino dicentes, bonum malum, & lucem tene-

bras, ut Esa. 5. cap. Etiam quia falsum erat manifeste: nam Deus nullam gentem odio habet, ut patet Sap. 11. c. cum dicitur, sed miseris omnium, quia potentes, & peccata hominum dissimulas propter penitentiam: diligis. n. omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum, quæ fecisti: nec enim odians aliquid constituisti, aut fecisti. *Idecirco eduxit nos de terra Aegypti, ut traderet nos in manu Amorrhæi.* Mendacem & impotentem Deum faciebant: mendacem quidem, quia Deus vocauit eum populum peculiarem, & electum ex cunctis populis terræ, ut infra 4. & 7. c. impotentem quidem, quia putabant, quod ad destruendum eos in deserto eduxisset eos, quasi non posset eos in Aegypto delere: nunquid. n. non viderant quanta mala Aegyptijs intulerat in percussione primogenitorum? & in mari rubro? nunquid angelus qui exterminabat primogenita Aegyptiorum non poterat occidere omnes Hebræos? poterat quidem: immo omnes occidisset, nisi Deus videns sanguinem in postibus domorum vetaret eum intrare ad percutiendum: nunquid etiam Aegyptij non poterant destruxisse Hebræos ante mare rubrum, cum inquirerent eos a tergo? potuissent quidem etiā Deo nihil agente: immo omnes acceperant & interemissent, nisi angelus qui precedebat in columna, conuertisset se ad posteriorem partem exercitus illuminans Hebræos, & obscurans Aegyptios, ita ut ad se inuicē toto noctis tempore accedere non valeret castra Aegyptiorum, & Hebræorum, ut patet Exo. 14. c. mētiebantur ergo valde ingratiissimi isti Hebræi contra dominum, in quo grauissime delinquebant. *Nuntij terrarum cor nostrum.* I. decē, quia Caleph & Iosue magis confortabant, ut haberetur Num. 14. cap. *Ad caelum vsque murata.* Hyperbole est. *Filios Enachin.* I. gigantes: Enach appellatum nomen est, & signat gigantem: Enachin plurale Hebraicum est. *Vidimus ibi.* I. in Ebron ciuitate, quæ dicitur Tariat harbe: ibi enim habitauerunt gigantes, ut haberetur Num. 13. & Iosue. 15. ca. pro vobis ipse pugnabit mittendo angelum suum, qui disperdat gentes illas, ut promissit Exo. 23. cap. sicut fecit in Aegypto. I. inferendo omnes plagas, quia Pharaos affligebat populum, & post in mari rubro Aegyptios fluctibus inuoluendo. *Videntibus cunctis.* Videbant enim Aegyptij, & confirebantur, quia Deus pugnabat pro eis, ut patet Exo. 14. fugiamus Israelem, quia dñs pugnat pro eis. *Et in solitudine ipsi iudis.* Hoc fuit quādo pugnauerunt contra Amalechitas Exo. 17. c. & orante Moysē cadebant aduersarij. *Ipsi iudis.* I. hoc non viderunt Aegyptij, sed vos vidistis: ideo si beneficia ista negare velitis, Aegyptij testabuntur contra vos, quia viderunt, & vos ipsi negare non poteritis. *Sicut solet homo gestare paruulum filium suum.* Sicut. n. homo portans filium ei omnia, quæ vult tribuit, ne ploret: ita vobis cibum, potum, & vniuersa sufficienter largitus est. *In omni via per quam ambulastis.*

Licet peccaret populus, & Deus ei irasceret, tamen Manna nunquam abstulit. Quæstio. XI.

LICET enim peccaret populus, & Deus ei irasceret, tamen manna nunquam abstulit, quia misericors est, pluit super bonum & malum, & facit solem suum oriri super iustos & peccatores. Matth. 5. & nubem suam non abstulit Exod. 13. cap. *Et metatus est locum.* Idest assignauit locum in quo tentoria figere deberetis, ubi nubes quiescebat, castra metabantur, ut patet Num. 9. cap. per mandatum Domini figebant tentoria, & per verbum eius proficiscebantur. *Ostendens vobis iter per ignem.* Sicut in die columna nubis ostendebat viam, & obubraba a sole: sic columna ignis in nocte splendebat, ut non

ut non indigerent lucernis, & si per noctem proficisci deberent, mouebatur columna ignis, sed non legimus aliquando eos nocte ambulasse, nisi quando intrauerunt mare rubrum, quasi in media nocte ambulauerunt per illud Exo. 14. cap. *Cumque audisset.* Hic ponitur murmurantium dura sententia. *Non videbit quispiam.* Idest non intrabit in terram promissionis, sed viderunt eam de Cadesbarne, ut supra diximus. *De hominibus generationis huius pessima.* Homines pessimæ generationis vocantur homines mali, nec vocantur homines generationis pessimæ filij malorum si boni sint, & mali etiam si a bonis generentur: tamen generatio pessima vocantur, & accipitur generatio pro genito. *Ipsa enim videbit eam.* Scilicet Caleb. & ipsi dabo terram quam calcauit, scilicet Ebron, ad Ebron enim Caleb. solus accessit, & orauit super sepulchra patriarcharum. I. Adam, Abraham, Isaac, & Jacob cum vxoribus suis, ut patet Iosue. 14. cap. & fit hic magis mentio de Caleb. & Num. 14. quia Iosue fuit dux populi post mortem Moysi, & introduxit eos in terram promissam: ideo de eo dubitari non poterat, quin intrasset: poterat tamen dubitari de Caleb, quia non erat vir ita famosus. *Nec miranda indignatio in populo.* Idest non erat mirum quod Deus irasceret contra populum, quia contra eum peccauerat, sed etiam propter eos contra me iratus est, qui in hoc non peccaueram, quod signat magnum fuisse peccatum subditorum, quia in subditos non solum punitum est, sed etiam in prælatum transfuit. Non est intelligendum, quod propter illud peccatum Deus Moysi iratus est, nec litera hoc dicit, sed quod propter subditos ei iratus sit: fuit enim istud peccatum occasio ire Dei contra Moysen: hoc modo Deus iratus est Moysi, quia non benedixit eum ad aquas contradictionis, ut patet Num. 20. & 27. & 32. occasio non benedicens Deum fuit rebellio subditorum, debuerat enim Moyses benedicere Deum loquendo ad Petram, ut patet predictis. c. sed tantum mouebatur zelo contra contumaces, ut magis eos redarguere, quam Deum benedicere curauerit: iuste ergo conqueritur Moyses de populo Hebræorum, cum peccatum eorum fuerit occasio peccandi ei. *Ipsa intrabit pro te.* Idest exercebit ea, quæ tu exercere deberes eos dirigendo: ideo antequam moreretur Moyses Deus dixit ei de Iosue, cum dicitur: Dominus dixit mihi non transibis Iordanem istum: Dominus igitur Deus tuus transibit ante te, & ipse delebit omnes has gentes in conspectu tuo, & possidebis eas, & Iosue iste transibit ante te, & infra subditur: vocauit igitur Moyses Iosue, & dixit ei coram omni Israhel, confortare. & esto robustus: tu enim introduces populum istum in terram, quam se daturum patribus eorum iurauit Deus, & eam sorte diuides: Dominus qui ductor est vestrum ipse erit tecum: non dimittet te, nec derelinquet: noli timere, nec pauas, ut patet Deuteronomio. 31. cap. *Hinc exhortare.* Peruadendo ei, quod populum regere velit. *Et roborare.* Certificando eum, quod in actibus suis prosperaretur: timebat enim Iosue, quod sicut Deus iratus fuerat Moysi propter populum, magis irasceret sibi, quia non erat tam sanctus: ideo Moyses mandato Dei certificauit eum de his, quæ euenire debebant, scilicet qualiter Iosue certissime introduceret eos in terram promissionis, & quod debellatis hostibus terram eorum caperet, atque Hebræorum tribubus diuideret, ut patet Deuteronomio. 31. cap. *Paruuli vestri.* Data sententia contra patres peccatores subiungitur consolatio circa filios minores. *De quibus dixistis, quod captiuū ducerentur.* Hoc dixerunt Num. 14. cap. paruuli vocantur pueri, infra 20. annos, qui tamen rationis vsum habent. *Et filij qui hodie.* Refertur ad tempus murmuracionis, & ignorant boni ac mali distantiam. Idest pueri teneri non

Adum habentes vsum rationis. *Isti ingredientur.* Non tamen omnes isti: quia aliqui murmurauerunt propter Manna, & mortui sunt: aliqui fornicati sunt in Belphegor Moabitum, & mortui sunt: de his Num. 21. & 25. cap. *Vos autem reuertimini.* Idest non procedatis directe contra terram promissionis, scilicet quia non ero vobiscum, & egredientur hostes vestri, & delebunt vos de sub cælo, ut patet immediate, quia Chanaanæ & Amalechitæ persecuti sunt eos multos occidentes. *Et abite in solitudinem.* Iam erant extra solitudinem in confinibus Amorrhæorum, & Idumæorum, scilicet Pharan, quæ erat terribilis, sed talis eis debebat, quia terra illa vacabat ab hostibus: nam quando ista sententia data fuit, erant Hebræi in Cadesbarne, quæ est in fine deserti, & apud terminos Idumæorum, ut colligitur Num. 20. cap. & intraturi erant cōfessum in terrā Amorrhæorum, sicut enim dixerat Moyses supra, venistis ad montem Amorrhæi quem Dominus Deus vester daturus est vobis: vide terram quam Dominus Deus tuus dabit tibi, ascende & posside eam, sicut locutus est Dominus Deus noster patribus vestris: noli metuere, ne quicquam pauas: nunc ergo quia propter peccata sua, 38. annis mansuri erant quasi sine aliqua locali transmutatione, & quia si tanto tempore fuissent inter hostes, scilicet inter Amorrhæos, vel Idumæos, hostes forte insurrexissent contra eos, ideo non mandauit Deus post peccatum istis procedere ultra ad terram habitam, sed reuerri, scilicet ad terram deserti Pharan, in qua nulli aut rarissimi habitabant: ideo licet multo tempore ibi morarentur, nullus inquietaret eos. *Peccauimus Domino: ascendemus, atque pugnabimus.* Excoecabat eos peccatum graue, ut priori inobedientiæ nouam inobedientiam super adderent: prius mandauerat Deus ascendere, & noluerunt: nunc mandabat non ascendere, & ascenderunt: ecce facti sunt filij contradictionis, & ut arcus prauus conuersus contra tenentem se, & tamen videbantur moueri aliquo bono zelo licet in discretio, scilicet Deus mandauerat eis ante, ut ascenderent immediate in terram promissionis, & quia non confidentes Deo non ascenderunt, sed miserunt exploratores, peccauerunt: nunc ergo ut istud vitium purgarent, volebant plus agere, quam Deus mandaret immediate ascendendo contra terram promissionis, sic enim faciunt milites, qui si in aliquo regem suum offenderint, postea se magnis periculis obijciunt, ut amorem pronocentiam elapsam, & sic innuebant isti cum dixerunt, ascendemus atque pugnabimus, sicut præcepit nobis Dominus Deus noster: Volebant ergo nunc supplere mandatum Dei quod ante non compleuerant, sed iste zelus fuit valde indiscretus: nam si Deus nihil dixisset bene staret, quod ipsi mouerentur ad supplendum quod ante defecerant, sed nunc Deus mandabat oppositum, cum dicebatur nolite ascendere, nec pugnare: non enim sum vobiscum, ne cadatis coram inimicis vestris: velle ergo contra Dei mandatum pugnare non erat complere præceptum; in quo defecerant, sed veteri inobedientiæ nouam super addere, & hoc innuit in litera sequenti, cum dicitur, *Locutus sum & non audistis.* Sed aduersantes imperio Domini, & tumentes superbia. *Ascendistis in montem.* Magis ergo iudicandum hoc factum fuisse ex quadam passione, quam ex Dei amore: *Nolite ascendere, non enim sum vobiscum.* Immensa Dei clementia, licet eis irata sit, eos tamen conseruare vult: si enim eis nihil dixisset introcuntes ad vltiorem regionem omnes perisissent. *Non enim sum vobiscum.* Scilicet vos ab hostibus liberans.

Quomodo Deus est in omni loco quod ad essentiam & potentiam. Quæst. XII.

DEVS enim in omni loco est, cum loco nulli desit: ipse namque virtute sua conseruat locum, & cum omnia conseruet, in omni loco est, sic enim habetur Hierem. 23. cap. nunquid non celum & terram ego impleo? dicit Dominus. q. d. sic: licet ergo Deus vbique secundum essentiam sit, quia nullus locus est, de quo non sit verum dicere hic est essentia diuina: Deus etiam vbique est per potentiam, scilicet quod in omni loco potest operari, licet non semper vbique operetur saltem operatione cognita nobis: dicitur ergo in illo loco esse in quo operatur, quia ergo Deus non erat nunc liberaturus Iudæos si ascenderent contra hostes, ideo prædicitur. *Non enim sum vobiscum*. Idest licet ego sum inter vos, sicut inter alias gentes, non tamen sum inter vos ad liberandum vos. *Egressus est Amorrhæus*. Num. 14. ca. vocatur Chanaan & Amalechite: dicendum quod hic non fit mentio de Amalechitis, sed solum de Chanaan, sed ille qui vocatur Chanaan ibi, vocatur hic Amorrhæus. Chanaanus aliqui generaliter ponitur pro omnibus descendētibus de Chanaan, & cum Amorrhæi descenderint ab eo, ut habetur Gen. 10. cap. vocatur Chanaan: de hoc magis diximus Num. 21. cap. *Sicut apes solent prosequi*. Apes enim cum impetu contra aliquem veniunt & multæ, sic illi populi irruerunt in Iudæos non inuenientes aliquam resistantiam. *Et cecidit*. Idest occidit, & est hic penultima longa, quia non est præteritum de eado, sed præteritum de cædo pro occidere. *De Seyr*. Idest de Idumæa, quia tunc erat apud fines Idumæorum, patet Num. 20. c. quia quando iterum in 40. anno reuersi sunt in Cades, miserunt nuncios regi Idumæorum dicentes: ecce in finibus terræ tuæ sumus, & hoc manifeste sequitur, quod eadem fuit Cades in qua steterunt in 2. anno exitus de Aegypto, & in qua steterunt in 40. anno, ubi mortua est Maria, quia vtraque dicitur in finibus Idumææ. *Cumque reuersi ploraretis coram domino*. Idest coram tabernaculo, ut adiuuaret eos contra hostes, & introduceret in terram promissionis: *Voluit acquiescere*. Scilicet ut introduceret vos in terram illam, quia sententia erat non comminatoria, sed diffinitiva. *Sedistis ergo in Cadesbarne diebus multis*. Idest multis diebus transierunt, quibus non transierunt ultra. 38. anni, ut patet sequenti. ca. Dicitur hic, quod steterunt in Cadesbarne diebus multis. Non est intelligendum, quod steterint illis 38. annis, de quibus infra 2. cap. in Cadesbarne, ita quod non moti fuerint, quia Numeri 14. cap. dicitur contrarium. scilicet mouerunt castra: nam dicitur ibidem, quod Amalechites, & Chanaanæ habitabant in vallibus: cras moue castra, & reuertimini per viam solitudinis maris rubri, sicut ergo ubi mandatum est, ita fecerunt: quia non est verisimile, quod mandato Dei nunc repugnauerint, quia tunc non subiceret scriptura, cum exprimat primam & secundam repugnantiam ad Deum, quæ minores erant, cum peccata sint maiora, atque maioris contumaciæ cum sapientius iterantur. Nec valet si dicas id, quod habetur sequenti cap. scilicet quod totum tempus quo ambulauerunt de Cadesbarne vsque ad torrentem Zareth, fuit 38. anno. nam si reuersi fuissent citra Cadesbarne, non computarentur isti anni a Cadesbarne, sed ab alio loco, ad quem ultimo deuenierunt reuertentes per desertum. Respondetur quod quando inceperunt in fine. 39. anni completam poenā reuerti ad terram promissionis, non inceperunt reuerti a Cadesbarne, sed ab ultimo illorum locorum, in quo tunc erant, recedentes per desertum vagando. Cum dicuntur hic ambulasse in 38. annis a Cadesbarne vsque ad transitum

Cap. I.

Torrentis Zareth: dicendum quod non computatur tota via, sed solum via recta, quā habuerunt ex Aegypto vsque in terrā Chanaan, & quia ab exitu de Aegypto vsque ad secundum annum directe venerunt vsque in Cadesbarne, licet postea redirent. i. quod ipsi iuerunt contra solitudinem, quæ ducit in mare rubrum, ut patet Num. 14. cap. & sic ambulauerunt. 29. annis vacando ocio vel quieti, deinde redierunt in Cadesbarne, sed quia ambulatio intermedia nihil agebat ad rectum iter, ideo non computantur illi circuitus, sed solum a Cadesbarne ad quam venerunt in secundo anno ad torrentem Zareth, qui satis propinquus est. In Hebreo habetur magis sedistis in Cadesbarne. *Diebus multis iuxta dies quibus sedistis*. Idest iuxta dies quibus stetitis in deserto. q. d. toto tempore quo in deserto stetitis ibi stetitistis. In Cades: quia solum ibi steterunt. 38. annis, respectu quorum alij duo anni qui supsunt, pro nihilo habentur, & ista est sententia. Ra. Aben Ezra. Sed Ra. Sal. exponit. *Iuxta dies quibus sedistis*. Idest tanto tempore stetitistis in ista mansione sola, sicut in omnibus alijs: unde vult quod in Cades steterunt 19. annos, & in alijs mansionibus simul alios 19. ut sint 38. anni quibus sunt vagati propter peccatum. Sed non videtur multum consonum literæ, quod in mansione illa tanto tempore manserint, quia Deus mādauit eis, quod reuenterentur contra mare rubrum, & quia noluerunt cessi sunt ab hostibus: verisimile ergo est, quod immediate redirent contra mare rubrum, ne Deus eos magis traderet in manu hostium: deinde in anno 39. quando ibant directe in terram promissionis, venerunt in Cades mense septimo. 39. anni, & deinde in 5. mense anni 40. steterunt in monte Hor, ubi mortuus est Aarō, ut habetur Num. 33. c. ergo non manserunt ibi vno anno.

CAP. II.

PROFECTIQUE inde venimus in solitudinem, quæ ducit ad mare rubrum, sicut mihi dixerat Dominus, & circuiimus montem Seyr longo tempore. Dixitque Dominus ad me. Sufficit vobis circuire montem istum. Ite contra aquilonem. &c.

PROFECTI. Continuat hic Moyses narrationem præteritorum, & postquam narrauit poenas inflictas a Deo irato, demonstrat hic beneficia collata a Deo placato, & in casto & sequenti solum narrat beneficia: licet enim tempore quo ista gerebantur, aliqua mala passi esset Israel, ut patet Num. 21. & 25. tamen hic subtrahuntur, quia beneficiorum collatio incitat ad gratias agendum, & obediendum collatori, poenarum autem inflictio ad aliquam aliam non ita pertinentem ad persuasionem magis incitat passionem.

Er tanguntur hic quatuor. Primum de transitu per Idumæos. Secundo de transitu per Moabitas ibi. *Cumque transissemus*. Tertio de transitu per Ammonitas ibi. *Postquam autem inueneri*. Quarto de transitu per Amorrhæos ibi. *(urgite & transite)*. *Profectique inde*. Idest recedentes de Cadesbarne. *Venimus in solitudinem, quæ ducit ad mare rubrum*. Quia stantes in Cadesbarne miserunt nuncios ad regem Edon, ut permitteret ingressum per terram suam, qui noluit: ideo mandauit Deus, quod ascendere contra partem Orientalem versus mare rubrum: quia etiam circa terram illam habet mare rubrum finem.

Deuteronomij.

finem, qui vocatur Arabicus: & infra contra occidentem est idem sinus Arabicus. *Et circuiimus montem Seyr*. Idest Idumæa sicut dicebat supra motus Amorrhæi.

Iste circuitus Israelitarum per Idumæam quomodo fuit factus. Quæst. I.

ISTE circuitus fuit ascendendo contra partem orientalem, & patet, quia per terram Edon erat via directa in terram Chanaan: ideo namque petebat Hebræi dari sibi transitum per terram illam, & quia non datus fuit, dixerunt se circumdedit montem Seyr, idest non ambulasse directe: cum ergo isti venissent a parte meridiana. scilicet ab Aegypto, ut patet Num. 13. cap. si via directa erat per terram Edon, oportebat quod ipsa esset in parte meridiana: & quia ut patet in descriptione situs terræ Edō in lib. de diuisione terræ sanctæ, & in Solino cap. de ostracina regione: Idumæa est ad meridiem terræ Chanaan: & patet hoc clarius Num. 34. cap. cū describuntur termini terræ Chanaan: & dicit pars meridiana eius incipit a solitudine Sin quæ est iuxta Edon: cum ergo declinauerint à rectitudine viæ terræ Edon venientes de terra meridiana, oportebat vel quod descenderent versus occidentem, vel ascenderent per orientem: non potest dici quod descenderent versus occidentem, quia tunc ingressus filiorum Israel in terram Chanaan non fuisset per partem orientalem, sed per meridianam, aut occidentalem, intrauerunt tamen per orientalem, quia intrauerunt per Iordanem & Hierico, quæ sunt ad orientem terræ illius, ut patet Num. 34. cap. Item quia post transitum per terminos Idumæorum transierunt per Ammonitas & Moabitas. scilicet apud terram eorum: & istæ sunt ad orientem terræ Chanaan, & patet quia transierunt iuxta montem Moab, ubi voluit maledicere eos Balaam, ut patet Num. 22. & vsque ad 25. cap. sed iste motus est coniunctus valli Sodomorum, ut patet in lib. de diuisione terræ sanctæ, Sodomam autem siue mare Sodomorum, quia iam Sodoma non est, dicitur esse ad orientem terre promissionis: sic dicitur Num. 34. cum dicitur inde peruenient termini per orientem ad mare Cenereth, & tendent per Iordanem, & ad vltimum salislimo claudens mari, sed mare salislimum vocatur mare Sodomorum ut ibi declaratum est. Itē quia Hebræi intrantes apud Moabitas transierunt per terram regū Amorrhæorum, & ceperunt illam, ut patet infra 3. c. cum dicitur tulimus in illo tpe terrā de manu duorum regū Amorrhæorum, sed ista terra est ad orientem terræ Chanaan: ergo intrauerunt per orientem terre promissionis: antecedens patet, quia duæ tribus & dimidia cū petiuisent, & accepissent terrā illā regum Amorrhæorum in possessionem, confessi sunt se habere iam hereditatē ad orientem terre promissionis, ut patet Num. 32. c. cū dicitur quicquid primus trans Iordanem: quia iam habemus possessionem nostram in orientali eius plaga: patet ergo quod circuiuerunt montem Seyr ascendentes versus orientem. Item quia mandauit hic Deus quod irent contra mare rubrum: sed mare rubrum est ab oriente terræ huius, cum veniat de partibus Indiæ per latus motus Caucaſi, interiectis inter vtrumque quibusdam gentibus: ergo superius est quā ista terra, per quam nunc ambulabāt Hebræi: nam mare Rubrum intrat per solitudines Arabicas in orientali parte earum: & vocatur mons Seyr, quia Idumæa est terra alta & montuosa: unde dicitur de filiis Elau Abdiā vnico cap. quod morantur in scissuris petrarū, & montibus. *Longo tempore*. Sed non fuit vnus annus, quia hoc in 40. an. cōtigit: nā ut patet Num. 33. cap. venerunt filij Israel in montem Hor: & ibi mortuus est Aarō mēse quinto 40. anni: & postea in mēse vndecimo eiusdem anni castrametati sunt

Per quam partē intrauerunt Iudæi in terrā promissionis.

Alpha. Toſt. super Deuter.

Cap. II.

9

A in campeſtribus Moab, apud Iordanem, quæ fuit vltima māſio: ubi locutus est Moyses ad totum Israel ea quæ continentur in hoc libro: ut patet in principio cap. præcedentis & sic a monte Hor, qui est in extremis finibus terræ Edon, vsque ad vltimam caſtrametationem fuerunt sex mēſes: si autem velimus computare istum circuitum motus Seyr a Cadesbarne ex qua miſit Israel legatos ad regem Edon, ut permitteret eos transire per terram suam, ut patet Num. 20. cap. erit iste circuitus maioris temporis. scilicet anni & dimidij: nā venerunt in Cades mēſe ſeptimo anni 39. ut patet Num. cap. 20. ut supra declarauimus: magis tamen videtur incepisse iste circuitus a monte Hor, cum ponatur in extremis finibus terræ Edon: ut patet Num. 33. cap. *Sufficit vobis circuire montem istum*. Idest satis magno tempore laborastis in circueundo istum motum: nunc eatis contra aquilonem, idest descendatis appropinquādo terræ Idumæorum: sic aliqui volūt: sed non est verum, quia cum Hebræi venissent de terra meridiana contra aquilonem, deberent transire per montem Seyr: sed non fecerunt ascendentes versus orientem, ut supra declarauimus: si ergo ad terram Edon declinare deberent, non erat declinare ad Aquilonem, sed ab oriente ad occidentem: ire autē ad Aquilonem erat ire contra terram Chanaan quæ Aquilonaris erat respectu Aegypti, & terræ Idumæorum: & sic isti transibant per latus terræ Edon non declinantes ad eam, sed euntes contra terram Chanaan: tunc Deus miseris eorum placauit Idumæos, ut concederent eis transitum per terram suam in finibus regni. *Transibitis per terminos fratrum vestrorum*. Idest Idumæorum qui erant fratres Israelitarum: quia erant filij Elau, & nunc faciam vos transire, licet ante ipsi noluerint. *Et timebunt vos*. Putabant quod volebant inuadere terram eorum: & ratio timoris erat, quia audiebant mirabilia, quæ faciebat pro eis Deus. *Nemo moue mini contra eos*. Scilicet committendo pugnam.

Nec enim dabo vobis de terra eorum. Hic excludit causam belli, si enim contra eos pugnare deberetis hoc esset propter habendam terram eorum: sed nihil dabo vobis de terra eorum: ergo non oportet pugnare: quia Deus dederat istam terram in possessionem Idumæis ex merito Abraham. *In possessionem Elau tradidi monte Seyr*. Cum habitaret simul Iacob & Elau, & terra eos ferre non posset, recessit Elau a Iacob in terram Seyr: ut habetur Gen. 36. cap. & hac terram confirmauit Deus in possessionem Elau: quia licet reges Israel ut Dauid afflixerint Idumæos subiicendo eos tributis: tamen nunquam eos de terra expulerunt. *Cibos emetis ab eis pecunia*. Scilicet si volueritis cibos aliquos comedere, emetis pecunia, sed non indigebant: quia semper habuerunt manna vsque in terram Chanaan transito Iordane, ut habetur Iosue 5. cap. *Aquam emptam haurietis & bibetis*.

Ratio probans Iudæos transisse per terram Idumæorum, contra Rabbi Salomonem & Nicolaum. Quæst. II.

EX hoc manifeste patet, quod Iudæi transierunt per terram Idumæorum, siue multum intrauerunt, siue paucum quod est contra Rabbi Salomonem, & Nicolaum, qui volunt quod Idumæi solum asportarent cibos venales Iudæis extra fines regni sui: & patet sic quomodo poterant Iudæi emere aquam ab Idumæis, ut essent in terra eorum? de cibis quidem poterat esse, quod Idumæi adducerent extra fines regni ad vendendum, quia in deserto non inueniebantur, sed de aquis non poterat esse: non est enim verisimile quod terra, per quam transibant Israelitæ apud Moabitas, et

B

ſet

set in aquosa: & dato quod esset in aquosa omnes Idumaei & Moabites ferentes aquas non sufficerent tanto populo, pecoribus, & iumentis: si autem esset terra aquosa, non oportebat dare regulam de aquis bibendis pro pecunia: quia aquae quae erant extra Idumaeam non erant in potestate Idumaeorum, nec eas vendere poterant. Concluditur ergo quod transierunt per terram Idumaeorum, & quia erat populus multus indigebat aqua multa de puteis, quos foderant & parauerant Idumaei: ideo rationabile erat quod darent pecuniam pro aqua.

Et si forte adhuc velles dicere, quod Idumaei portabant aquas ad castra Israel extra fines regni sui. Non potest stare: quia dicitur in litera. *Aquam emptam haurietis*, id est quod ipsi Israelitae emerent aquam, & haurirent eam de puteis: hoc autem impossibile erat, ut ipsi transierent per Idumaeam in qua ipsi aquam emerent, & extraherent de puteis: quia si extra Idumaei portarent ad castra, non haurirent eam Israel ut dicitur in litera. *Dominus Deus tuus*. Ponitur generale beneficium ad inducendum eos ut prompte obediant. *Benedixit tibi in omni opere manuum tuarum*, id est multiplicavit te, & adiuvit te in omnibus bellis, quae fecisti, scilicet contra Amalechitas, Exo. 17. cap. contra Chanaanem regem Arad Nu. 21. contra Seon & Og reges Amorrhoeorum: ut hic & infra 3. cap. contra Madianitas ut Nu. 31. cap. *Et novit iter tuum*, id est benefecit tibi in itinere tuo dando magna, & dirigendo in columna ignis, & nubis.

Quos dicitur Deo cognoscere.

Deus illos cognoscere dicitur quos adjuvat vel approbat: ab eis autem abscondi, quos non adjuvat, vel non approbat, sic habetur infra 31. cap. & sic dicuntur peccata abscondita Deo, quia ea non approbat ut patet Psal. 16. scilicet de absconditis tuis impletus est venter eorum. *Quando transieris solitudinem hanc*. Tota terra quam transierunt ex Aegypto usque ad Iordanem solitudo dici potest: quia licet aliquando accederent ad terras habitatas, modicum intrabant per eas, sed proprius est solitudo usque ad terminos Idumaeorum scilicet solitudo Pharan, & alie praecedentes.

Nihil tibi defuit. Ad conveniens sustentamentum tamen multum deerat secundum eorum inordinatum appetitum, ideo petierunt carnem, pisces, & alia similia ut habetur Exo. 16. Cum murmuraverunt, atque dixerunt, vti nam mortui essemus in terra Aegypti, quando sedebamus super ollas carniū, & comedebamus panem in saturitate: cur induxisti nos in solitudinem, ut occideretis omnem multitudinem hanc fame? & Num. 11. cap. murmuraverunt dicentes cum flagrant desiderio carniū, quis dabit nobis ad vescendum carnes? recordamur piscium, quos comedebamus in Aegypto gratis: in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, cepe, porri, & alia, anima nostra arida est: nihil aliud vident oculi nostri nisi manna. & Nume. 21. cap. locutus fuit omnis populus contra Moysen dicens: cur eduxisti nos de Aegypto, ut moreremur in solitudine: deest panis: non sunt aquae: anima nostra iam nauscat super cibo isto levisissimo. Et sciendum tamen quod licet hic dicat, quod nihil defuit Hebraeis per desertum, aliquando tamen deficiebant aquae vel cibis: & hoc ut tentaret eos dominus quales essent: sic patet infra 8. cap. cum dicitur adduxit te dominus. 40. ann. per desertum, ut affligeret te: atque tentaret, & nota fient quae in tuo animo versabantur: en quadragesimus annus est, ut recogites in corde tuo, quod sicut homo erudit filium suum, sic dominus Deus tuus erudiuit te. ideo dicendum quod licet ista aliquando deficerent ad tentationem hebraeorum, tamen non deficiebant simpliciter: quia cum inciperent esse necessaria, Deus illa dabat, sic patet infra 8. cap. afflixit te penuria: & dedit tibi cibum, quem ignorabas.

rabas tu & patres tui. *Cumque transissemus*. Hic ponitur, secundum scilicet de transitu per Moabitas. *Cumque transissemus fratres nostros*. Prius deueniunt post transitum solitudinis in terram Idumaeorum quam Moabitaram: quia magis est coniuncta solitudini.

Quomodo Iudaei prius circuierunt montem Seyr quam terram Moabitaram. Quaes. III.

Ad sciendum autem quomodo prius circuierint Hebraei montem Seyr quam terram Moabitaram: & ad alias terras Ammonitarum atque Amorrhoeorum accesserunt, considerandum est quod terra Edom, & terra Moab, & terra Ammon, & terra duorum regum Amorrhoeorum est in circuitu terrae Chanaan: sed terra Edon est ad latus meridianum terrae Chanaan, terra Moab est magis ad Orientem, licet aliquo modo attineat ad latus meridianum terrae duorum regum Amorrhoeorum: & Ammon est directe orientalis terrae promissionis, siue terrae Chanaan ut patet Nu. 32. quia Hebraei intrauerunt per illam in terram Chanaan per Iordanem & Hierico, quae sunt ad Orientem terrae Chanaan, ut patet Nu. c. 34. cum ergo veniret Hebraei de terra Aegypti quae erat meridiana terrae Chanaan, transire debebant per terram Edon siue montem Seyr, quia ista terra est meridiana terrae Chanaan: ut patet Nu. 34. c. sed quia non permiserunt eos Idumaei transire per terram illam, ut patet Nu. 20. c. coacti sunt circuire montem Seyr, & hoc fuit ascendendo ad Orientem, ut supra declaratum est, & in toto isto circuitu non accesserunt ad terram Idumaeorum: nam postquam circueundo terram istam ascendissent ad Orientem, dixit Deus ad eos sufficit vobis circuire montem istum, ite ad Aquilonem: & transibitis per terminos fratrum vestrorum filiorum Esau, qui habitant in monte Seyr, & timebunt vos. q. d. quante haec non accesserant ad terminos filiorum Esau. intrando aliquid in terra Edon: deinde cum ambulauissent modicum per latus Orientale terrae Edon aliquantulum intrando in eam, ceperunt intrare viam deserti ascendendo ad partem superiorem ad Orientem, & transierunt torrentem Zareth, & applicantes se terminis terrae Moab transierunt inter Moab & Ammon: nam Moab erat eis ab Occidente, Ammon autem ab Oriente: medium autem per quod transierunt erat terra duorum regum Amorrhoeorum: nam illa terra erat inter Ammon ex Oriente, & Moab ex Occidente: populus tamen Israel transibat per angustum terrae Amorrhoeorum, in quo coniungebatur Moab, & Ammon: & mandatum fuit eis ne pugnarent contra Moabitas, aut Ammonitas: si autem Ammonitae aut Moabites distantes essent a loco transitus eorum, non mandaretur eis quod non pugnarent contra Moabitas, aut Ammonitas: superfluum namque esset, ut si alicui existenti in Hispania diceretur non pugnare contra Indos, quia etiam si non diceretur ei, non posset pugnare contra Indos, cum sint in distatissima parte orbis. habet se autem sic ista terra quod qualibet earum tangit terram Chanaan, & intrat in Arabiam quantum ad partem meridianam: sed terra Edon magis intrat in Arabiam: ideo quoniam accesserunt ad confinia terrae Edom a parte meridiana, & ascenderunt ad Orientem per latus meridianum Edom, non dum accedebant circa confinia Moab, donec ambulauerunt contra Aquilonem, scilicet dimittendo circuitum contra Orientem: & intrando directe per terram Chanaan: & tunc ambulantes per terram desertam, & transientes torrentem Zareth accesserunt ad confinia Moab in Arnon intrantes inter terram Moab & Ammon se coniungentes ibi, & magis intrantes Arabiam per medium earum, inter eas, si per terram duorum regum Amorrhoeorum, & satis hoc apparet esse verum: nam magna pars regni regis Seon olim erat de terra Moab, ut patet de ciuitate Esau quae

quae erat de terra Moab, ut patet Nu. 21. c. tunc ipsa tunc erat metropolis regni regis Seon, & ista magis erat orientalis quam terra regis Og: qui dominabatur habens montem Galaad, & circa Iordanem, & montem Hermon: sed ut situs istarum terrarum melius intelligatur, & introitus filiorum Israel, subiiciatur hoc in figura sequenti. *Qui habitabant in Seyr*. Sic vocatur terra illa in qua habitabant Idumaei. *Per viam campestris de Helat & de Asiongaber*. Asiongaber mansio est ante Cadesbarne immediate, ut habet Nu. 33. c. unde postquam in principio. 40. ann. venerunt iterum in Cades, quia noluit eis rex Idumaeorum concedere introitum per terram suam per partem Cades, quia hoc erat per medium terrae suae, conuersi sunt retro ad Asiongaber, ut circuierunt montem Seyr: & hoc est quod dicitur, supra quod profecti de Cades venerunt per solitudinem, quae ducit ad mare rubrum: & sic circuierunt montem Seyr. Nam Asiongaber est apud mare rubrum, ut patet 3. Reg. 9. c. cum dicitur, classe quoque fecit rex Salomon in Asiongaber, quae est iuxta Ahilam in littore maris rubri in terra Idumaea: ex quo etiam concluditur quod supra dicebamus, scilicet quod Israelitae transierint aliquam literam intra terram Edon, cum dicitur hic quod transierunt per viam de Asiongaber in desertum Moab. sed Asiongaber est in terra Idumaea ut patet 3. Reg. c. 9. sed licet intrando per Asiongaber intrarent in terram Edon, tamen quia via de Asiongaber usque ad desertum Moab est deserta, ideo non dicebantur intrare in terram Edom donec pertransiret tota ista via de Asiongaber, quae est campestris, venerunt declinantes ad aquilonem ut supra declarauimus. *Per viam campestris*, id est per quosdam campos qui adiacent finibus Idumaeorum. *Veniunt ad iter quod ducit in desertum Moab*. Postquam exierunt terram Idumaeorum. *Tradidi in possessionem*. Moabites erant filii filii Loth ex maiori filia, ut patet Gen. 19. c. & meritis eius non expulsi sunt de terra illa, immo Deus adiuvit eos, ut expellerent inde alias gentes. *Emim primi fuerunt habitatores*. Emim hebraice terrens dicitur, quia magnitudine stature suae alios terrebant. *Ut de Enachim stirpe uiderentur*. Istae gentes non erant de stirpe Enachim, gigantes: sed tanta erant magnitudinis quod gigantes videbantur. *Denique Moabites appellant eos Emim*. Non fuit istud nomen proprium illarum gentium, sed vocauerunt eas sic Moabites ab effectu timoris. *In Seyr autem prius habitauerunt Horritae*. Non solum Moabites meritis Loth possederunt terram Emim: sed etiam Esau cum filiis suis meritis Abraham deleuit Horritae, & habitauit in terra eorum. Sin monte Seyr. *Sicut fecit Israel in terra possessionis suae*, i. sicut nos expulimus, & occidimus duos reges Amorrhoeorum: quia Deus assignauerat illam terram Israeli in possessionem: ita Idumaei expulerunt Horritae, quia illa terra data erat eis in possessionem.

Nonnullorum opinio dicitur de huius libri scriptore, eaque refellitur. Quaes. IIII.

ALIQUI volunt quod Esdras scripserit librum istum propter istam clausulam. *Sicut fecit Israel*, quia viuentis Moyses nondum adquisierat Israel terram promissionis suae: ideo Esdras qui adquisitam vidit, hoc dicere potuit. Sed non est verisimile dato quod Esdras librum istum scripsisset, quod ausus esset dicere aliquid quod non dixisset Moyses, maxime quia ista clausula erat inductiva filiorum Israel ad non pugnandum contra Idumaeos significando eis non esse ex voluntate Dei, tempore autem Esdras non erat necessarium dicere hoc: quia iam sciebant Israelitae distincte possessionem suam. Etiam ad hoc posset aliquid aliter dicere, quia licet nondum adquisiuisset Israel possessionem suam, quia tamen Moyses

ses erat propheta domini, & maximus: ut patet infra ultimo. c. poterat scire quid euenturum erat: ideo sciret certissime quod Israel habiturus esset terram ei promissam: & sic de illo tanquam de preterito propter certitudinem loquebatur: nam in prophetis tempora frequentissime mutantur: sic patet Esa. 53. c. qui cum de Christo venturo prophetaret per modum preteriti locutus est, cum dicitur: vere languores nostros ipse portauit, & liuore eius sanati sumus. omnia tamen ista multa post tempore facta sunt. Sed hoc non potest stare, quia Moyses suadebat populo Hebraeorum ne pugnarent contra Moabitas, & Idumaeos dicens: quod Idumaei acceperant illam terram a Deo in possessionem, sicut filii Israel acceperant suam: sed sic erat quod Idumaei tenebant actualiter terram Seyr contra quam pugnare non debebant: ergo ipsi deberent tenere terram suam quam habituri fuerant iam, sed non erat sic: quia nondum transierant ultra Iordanem: ergo non poterant dici isto modo tenere terram possessionis suae. Dicendum ergo aliter, quod Deus non loquebatur hic de tota terra, quam Israel possideret: sed de illa parte quae erat trans Iordanem, quam iam adquisierant, sicut Idumaei suam terram tenebant: sed adhuc non est hoc verum, quia quando admonuit Moyses Israelitas ne pugnarent contra Edon, nondum adquisierant aliquam partem terrae duorum regum Amorrhoeorum: & patet quia primo circuierunt montem Seyr, deinde accesserunt ad terminos Idumaeorum, & transierunt aliquantulum per terram eorum, deinde transierunt torrentem Zareth, & intrauerunt viam deserti, quae ducit Moab: & cum accesserunt ad Moab aliquantulum transientes intrauerunt eos, & Ammonitas, postea applicuerunt se terrae duorum regum Amorrhoeorum: patet autem hoc ex ordine literae in toto isto. c. maxime quia quando misit Moyses nuncios ad regem Seon rogauit, ut daret eis transitum per terram suam, sicut filii Esau, & Moabites: ergo quando accessit ad Amorrhoeos iam transierat Idumaeos: non potest hoc etiam esse verum, scilicet quod quando prohibiti sunt pugnare contra Idumaeos, quod iam possiderent terram duorum regum Amorrhoeorum trans Iordanem: dicendum necessario quod quando Moyses primo dixit ista verba Israelitis, ne pugnarent contra Idumaeos, non dixit totaliter sic, ut est in litera: sed dixit quod non pugnarent contra Idumaeos, quia Deus dederat eis in possessionem montem Seyr, sicut filii Israel promiserat dare possessionem: ideo erat contra Dei voluntatem pugnare cum Idumaeis: postea pertransitis omnibus mansionibus cum essent in campestribus Moab super Iordanem, Moyses cito moriturus repetiuit omnes actus eorum, secundum quod hic continentur: & dixit ista verba quae sunt in litera. i. quod Deus dederat filijs Esau possessionem in monte Seyr, sicut eis dederat terram possessionis suae, id est terram duorum regum Amorrhoeorum: & tunc verum est, quod quando Moyses ista recitabat, iam deuicerant duos reges Amorrhoeos: sic enim ipse refert in isto. cap. & in sequenti: ad istum ergo modum respondendi recurendum est. *Sur, entes ut transiremus torrentem Zareth*. Torrentis iste est apud Moabitas inter solitudinem, quae respicit Moab & Arnon: ut habetur Nume. 21. cap. *Tempus quo ambulauimus de Cadesbarne usque torrentem Zareth*. 38. annorum. Hoc computatur a prima vice qua steterunt in Cades: bis enim steterunt in ea scilicet in 2. anno ab exitu de Aegypto quando miserunt exploratores, ut patet Nu. 13. & 32. c. & iterum in mense primo. 40. anni: ut habetur Nu. 20. c. Et demonstratur sic, in primo anno exitus de Aegypto venerunt, usque in montem Synai, & steterunt ibi usque ad 20. dies secundi anni: ut habetur Nume. 10. deinde venerunt in Cades de qua exploratores miserunt, expectant-

Doct. opi.

Deuteronomij.

Cap. II.

Sententia lata contra murmuratores non reprehendit Leuitas

Leuita nō capiunt nō mine Israhelitarum.

tes eos ibi, vsque ad finem quinti mēsis vel quasi, quia expectauerunt 40. diebus quibus lustrauerunt terram, vt patet Nume. 14. cap. sed non venerunt in cades vsque in quarto mēse, vt colligitur ex his quæ diximus precedenti. cap. manent ergo ad plus residui. 38. anni & septem menses. Si tollantur ergo septem menses anni. 40. post mortem Aaron, qui mortuus est quinto mēse. 40. anni in monte Hor, qui est propinquus Zareth: vt habetur. Exo. 20. & 21. & 33. cap. Numeri: in quibus pugnaverunt contra Amorrhæos reges, & deinde contra Madianitas, manebunt. 38. anni residui de. 40. quibus steterunt in deserto: & isti. 38. anni fuerunt in quibus errauerunt per solitudinem. *Donec consumeretur omnis generatio hominum bellatorum.* Ex hoc patet manifeste quod illi qui fornicati sunt, & adorauerunt Belphegor, non fuerunt de murmurantibus in anno. 2. quia ante transitum torrentis Zareth omnes consumpti sunt: sed de filiis suis. Etiam ex hoc patet quod sententia illa solum fuit lata contra bellatores, non contra Leuitas: etiam quia Eleazar filius Aaron maior erat. 20. annis quādo exiit de Aegypto: quia in ipso anno factus est sacerdos, & leuitarum princeps: vt patet Leui. 8. & Nu. 3. c. quod non pertinet ad iuvenes: sed ipse ingressus est terram promissionis, & diuisit eam sorte: vt patet Num. 34. & in ea mortuus est post mortem Iosue: vt habetur Iosue. vltimo. c. etiam si ista sententia comprehendisset leuitas, Aaron qui erat de leuitis, qui non intrauit terram promissionis vt patet Nume. 20. & 33. c. non habuisset impedimentum ad non intrandum: quia peccauerat non benedicens Deo ad aquas contradictionis in Cades: sed quia ista sententia cōtra eos, & alios lata fuisset, & erat prior quā peccatum in Cades: sed falsum est: quia quando Dominus expressit causam, quare non intraturus erat Aaron, dixit pergit Aaron ad populos suos; quia incredulus fuit ori Domini: vt patet Nu. 20. cap. sic etiam patet Iosue. 5. c. cum dicitur omnis populus qui egressus est de aegypto, vniuersiq; bellatores mortui sunt in deserto per longissimos terre circuitus, leuita non computantur sub hoc nomine populus Israhel, sed alia. 12. tribus quæ acceperunt sortes, habent hoc nomen: etiam quia sicut dicitur Nu. c. 20. postquā generatio noxiorum, qui peccauerant contra Deum, in deserto mortua est: Moyses & Eleazar descripserunt ceterum populum manentem per tribus suas, & familias: ergo Eleazar qui eos computabat, non fuerat ligatus illa sententia morieturum lara in Cadesbarne: cum tamen esset maior. 20. annis. *Cuius manus fuit aduersus eos.* Percutendo eos peste & tradendo in manus hostium. *Postquam autem.* Hic ponitur tertium de transitu p Ammonitas. *Tu transibis hodie terminos Moab.* idest vltra terminos Moab. *Vrbem nomine Ar.* Ab ista vrbe vocatur torrens Arnon; quia transiuit iuxta Ar diuidens Moabitas & Amorrhæos: vt patet Nume. 21. c. vicinior est terra Amorrhæorum terræ Moabitarum quā terra Ammonitarum: quia solus torrens Arnō diuidit inter vtranque terram.

Item quia multæ ciuitates, quæ erant olim de terra Moab, erant nunc de terra Amorrhæorum: vt patet de Efebon Num. 21. cap. sed ex illa parte terra Ammonitarum est coniuncta terræ Moabitarum. *Non dabo tibi de terra filiorum Ammon.* Quia sicut meritis Loth data fuit terra Moabitis, ita etiam Ammonitis, quia vterque fuit filius Loth, vt patet Gen. 19. c. *Terra gigantum reputata est.* Tam terra Moabitarum quā Ammonitarum a gigantibus possessa est, sed expulerunt eos inde, & possederunt eam: eadem terra videtur esse Moabitarum & Ammonitarum: sed ipsi diuiserunt eam inter se in terra quam tenuerunt olim gigantes tempore Abraham: contra quos pugnavit Chodorlao-

mor cum alijs tribus regibus; & deleuit eos, vt late declarauimus Gen. 14. *Euaos quoque qui habitabant in Azem usque Gazam Cappadoces expulerunt.* Cappadoces sunt qui Philistin nominantur a Palestina terra, in qua est Gaza ciuitas: vt patet Iudi. 16. c. in eadem descendit Samson ad meretricem, & ibi mortuus est: & patet. 1. Re. 6. vbi inter. 5. ciuitates Philistinorum computatur Gaza: hoc aliqui putant errantes valde: nam Philistini; & Cappadoces multum differunt: maxime quia in litera dicitur qd isti Cappadoces exierunt de Cappadocia, & acceperunt terram illam, non potest tamen dici quod sit Cappadocia terra Philistin: quia Palestina est magis meridiana quā cætera pars terre Chanaan: & ipsa est ad latum meridianum terræ Chanaan: vt probauimus Gen. 12. & Exo. 13. & tangit Aegypti inferiorum in parte orientali eius; vt ait Paulus Orosius primo de Ormesta mundi. c. de diuisione Asia: terra autem Cappadocia est multum septentrionalis: sic ait Paulus Orosius, vbi supra in capite Syria: cappadocia est quæ habet ab oriente Armeniā: ab occasu Asiam minorē: ab aquilone Treuisarios cāpos, & mare Americum: a meridie Taurū montem cui subiacet Cilicia, & Isauria vsque ad Syrium sinum, qui spectat contra insulam Cyprum: de hac terra ait multa Solinus in Polistor. c. 45. de Cappadocia, isti tñ Cappadoces egressi de sedibus suis non quidem oēs, sed aliqui vt assolent alię gentes, pugnaverunt deleueruntque Euaos, qui habitabant vsque Gazam, & quia illa terra est terra Philistinorum, vt patet Iudi. 13. & 16. immo fuit quondā caput terræ Philistinorum. s. tempore Samsonis, vt patet Iudicum. 16. c. & isti cappadoces postquā expulsis Euaos possederunt terram, bene vocarentur Philistini. i. habitantes in Palestina: cappadoces tñ Philistini non sunt. *Surgite & transite.* Hic ponitur quartū de transitu & pugna p Amorrhæos. *Transite torrentem Arnon.* Adhuc manebāt in terris Moab prope torrentem Zareth: nā post torrentem Arnon sequitur castrametatio; vel transitus in Arnon sic patet. Nu. 21. c. cum dicitur inde mouētes venerunt ad torrentē Zareth quē relinquētes castrametati sunt cōtra Arnon quæ est in deserto.

Quid sit Arnon. Quæst. V.

DE Arnon dubitāt aliqui quid sit: dicit n. Iosuephus qd est fluuius descēdens a montibus Arabiæ per desertū fluens qui in stagnum asphaltidē ruit, diuidēs terrā Moab & Arnon. Dicit autē scholastica historia, qd quidā volunt Arnon esse ciuitatē prominentē in finibus terræ Amorrhæorū. Dicendū tñ necessario qd Arnō sit villa, vel ciuitas existēs in extremitate terræ Amorrhæorū: sic n. patet ex lra qd nullo mō sit torrēs aut fluuius, nā litera dicit Nu. 21. c. qd Arnō prominet in finib⁹ Amorrhæi: si autē fluuius esset, nō posset pminere, sed p loca decliua elabi, eminere aut ad res duras & altas ptnet: Arnō tñ nō est i terra Amorrhæorū sed in terra Moab, cū tñ sit in finibus Moab diuidit Moab & terram Amorrhæorū, qd patet Nu. 21. c. cū dī, siquidē Arnon terminus est Moab diuidēs Moabitas & Amorrhæos, & sic cū vtrāq; terrā diuideret, nō vocauit eam terminum Amorrhæorū, sed terminū terræ Moab quasi sit intra terrā Moab. Quod autē Arnō nō sit scopulus, vel mōs altus eminens in terra, sed ciuitas, aut villa, patet qd dī Nu. 21. c. castrametati sunt in Arnō qd est i deserto, ecce qualiter fecit eā feminini gñis, si tñ esset nomē scopuli, aut mōtis, nō esset feminini sed masculini, aut neutrius, noia tñ localia in on feminini gñis sunt: iō Arnō nomē loci erit. ista tñ ciuitas est alta sita in montibus, ideo dī Nu. 21. c. qd Arnō prominet in finibus Amorrhæi. Et si obijciat, quia dī hic surgite transite torrentē Arnon:

Philistini & Cappadoces dū runt.

Deuteronomij.

Cap. II.

II

Arnon, ergo erat torrens. Responderetur, qd Arnon nō ponitur ibi trāsitiue, s. qd ponatur in eodē casu, in quo torrentem ad notandū identitatem rei, sicut dicimus animal homo fortes currit, vel animal hominem fortem video, sed ponitur intransitiue, sin genitiuo sub habitudine possessionis, & sic vocatur torrēs Arnon, non quia torrens ille sit id quod Arnon, sed qd sit aliqua res pertinet ad Arnon, s. qd Arnon est ciuitas sita in montibus prominēs in finibus Amorrhæi, & ad radices illius sit torrens, qui vocatur torrēs Arnon, & sic dicitur hic. *Transite torrentem Arnon.* Id est torrentē fluētem apud Arnon, & isto modo loquitur Iosuephus dicens Arnon esse fluuium descendentem de montibus Arabiæ, facciendo large Arnon pro fluuiio, qui transit apud ciuitatem Arnon: & ille descēdit de montibus Arabiæ, fluitque apud Arnon, vt vult Iosuephus. *Incipe possidere, & committe aduersus eum prælium.* Licet Deus mandasset immediate belligerare, tamē Moyses prius misit ei pacem si veller dimittere eos trāsire: nō faciebant sic in terra trans Iordanē, quia nulla pace petita omnia destruebant: fuit in hoc specialis ratio, qd forte nondum fuerant completa peccata eorum s. in qd dicitur Gen. 15. & in ista rebellione complebantur, in habitatibus trans Iordanem secus erat, quia iste gētes perditur erant terras suas pp immunditias suas, vt patet Leui. 18. ca. Cum dicitur, qd terra enomit illas, & forte illi, qui erant trans Iordanem, quia peiores erāt, peccata sua finierant, isti autem non finierant, sciebat tñ Dominus, quod ex malitia sua finirent mala etiam ex occasione boni: ideo, vt iustior esset punitio, voluit qd omnia fierent quæcunque fieri poterant ne ipsi offenderentur, scilicet petendo ab eis locum transeūdi, cum tñ fierent ipsis Amorrhæis nihil profutura essent: sed potius nocitura, sic enim diximus Gen. 19. cap. de Sodomitis: quia peccata eorum promerentia nodum finita essent, nisi ipsi voluissent abuti Angelis apparētib⁹ in forma virorum, circundantibus omnibus de populo domum Loth a puero vsque ad senem. (*Committite prælium*). Istud bellum erat iustum solum ex mandato Dei: non enim poterant Iudæi pugnare cōtra Amorrhæos proprio motu: quia nō erant hostes eorum: nec detinebant eis aliquid violenter; nec vnuquam leserant: nisi forte diceremus quod poterant iuste pugnare cōtra illos; quia idolatræ erant: sicut Christiani iustum bellum contra Saracenos habent ad amplificandam christianā religionē: sed nō erat ista ratio in iudæis: quia tunc contra oēs gentiles pugnare possent, quod falsum est: quia Deus eos a multis gentilibus abstinere mandauit, ne pugnarent contra eos: vt patet in litera: solū ergo istos pugnare potuerūt; quia Deus mandauit, vt acciperent terram de manu eorū quæ istis donata fuerat: ideo vindicare poterant possessionem cum titulum haberent, licet non constaret Amorrhæis de titulo Israhelitarum.

Quomodo gens vel ciuitas potest inducere bellum contra aliam ciuitatem vel gentem in duodecim casibus. Quæst. VI.

PRo huius declaratione notandum qd præter modos quibus iustum bellū committitur secundum iura humana: reperiuntur. 12. modi in sacra scriptura, quibus aliqua gens vel ciuitas bellū indicere potest, vt prædari, captiuare, & totaliter delere.

Primus modus si in aliqua terra nomē Dei blasphemetur, vt habetur Exo. 23. & infra cap. 7.

Secundus si a Dei cultu recedatur, vt infra 13. c. mandatur quod si aliqua ciuitas ad idolatriam declinauerit, quod omnes aliz pugnent contra eam. Et propter hoc vertebantur in bellum contra duas tribus, & dī

Alph. Toft. super Deuter.

A midiam omnes tribus Israel; quia ædificauerunt altare, quod videbatur signū idolatrię: vt patet Iosue. 22. c.

Tertius si recedatur a fidelitate domini temporalis, vt patet. 4. Re. 3. c. & Gen. 14.

Quartus modus si subditus contra dominum committat rebellionem: vt patet. 2. Re. 20. c.

Quintus modus si mala defendantur, vt factum est prælium contra filios Beniamin Iudicum. 20. cap.

Sextus modus si alicui principi magna fiat iniuria in sevel in seruis suis; vt de Moabitibus radentibus barbas, & scindentibus vestimenta nuncijs David: vt patet. 2. Re. 10. cap.

Septimus repetendo aliquas res ablatas, vel violententer detentas, siue iura, & dignitates personales: vt patet. 2. Re. 3. c. David pugnavit contra Isobeth petens regnum sibi a Deo datum.

Octauus hostes repellendo. 2. Re. 8. cap. contra Philistin.

Nonus impediētes hostes delendo: vt Iudæi cōtra Amorrhæos nolentes eis transitum cōcedere, vt patet hic & Nu. 21. cap.

Decimus contra hostiū adiutores: vt patet. 2. Re. 8. cap. contra Syriam David pugnavit: quia hostibus suis iungebatur.

Vndecimo pro parente vel amico eripiendo Gen. 14. c. scilicet Abraham pugnavit vt eriperet Loth.

Duodecimus si dñs tyrānide suos vassallos premat: vt Machabæi pugnaverunt contra Antiochum, quia cogebat eos dimittere legem Dei primo Machabæo. per totum. (*Hodie incipiam mittere terrorem in populos, qui habitant sub omni celo*). Videntes alij populi quod Iudæi Seon, & Og reges fortissimos penitus deleuissent, timuerunt quod sic facerent: vnde rex Moabitarum Balac dixit ad maiores de terra sua: ita delebit hic populus omnes qui in nostris finibus commorantur, sicut solet bos herbam vsque ad radices carpere: & Moabitæ timuerunt valde: vt habetur Nume. 22. cap. sic dixit Raab meretrix hiericontina ad exploratores Israhelitarum: vt patet Iosue. 2. cap. scilicet noui quod traducet vobis dominus terrā, etenim irriti in nos terror vester: & elanguerunt omnes habitatores terræ: audiuiimus quod sicauerit dominus aquas maris rubri ad introitū vestrū, cum egressi estis de aegypto: & quæ feceritis duobus Amorrhæorum regibus Seon & Og, quos interfecistis: & hæc audientes pertimuius, & elanguit cor nostrum: nec remansit nobis spiritus ad introitum vestrum. (*Qui habitant sub omni celo*) idest multos. est enim hyperbole denotans timoris magnitudinem in gentibus.

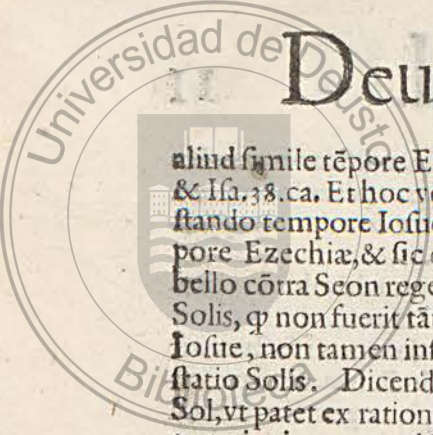
An sol steterit tempore Moysi sicut tempore Iosue. Quæst. VII.

RA. Sal. dicit quod terror fuit Moy si sub omni celo: quia in victoria de Seon & Og stetit sol sicut quando pugnavit Iosue contra multos reges: vt patet Iosue. 10. c.

Sed non videtur quod tale factum scriptura subiunxisset: quia maxime moueret hoc ad laudem Dei.

Item quia cum in 21. cap. Nu. & hic mentio fiat de hoc & psal. 135. nunquam tamen tale narratur. Etiam non potest hoc stare: quia Iosue 10. cap. cum enarreretur ista statio solis vera dicitur, stetitque sol in medio cœli, & non festinauit occumbere spacio vnius diei: & sequitur: non fuit antea, nec postea tam longa dies, obediēte Deo voci hominis, & pugnante pro Israhel. Licet enim quidam voluerit sic inducere, tamen non probat: nam deberet dici ad hoc probandum, non contigit antea nec post aliquid tale: sed non dixit sic litera: nā tunc falsa esset, qd postea contigerit

B 3 aliud

aliud simile tēpore Ezechie regis, vt patet 4. Reg. 20. & Isa. 38. ca. Et hoc verū est, q̄ maior fuit mora Solis stando tempore Iosue, quā fuit retrogradatio facta tēpore Ezechie; & sic cōcluditur necessārio, q̄ licet in bello cōtra Seon regem Amorrhēorum fuerit statio Solis, q̄ non fuerit tāta quanta illa, quæ accidit tēpore Iosue, non tamen inferitur ex hoc, q̄ non fuerit tunc statio Solis. Dicendum tamen est, quod non stetit Sol, vt patet ex rationibus assignatis supra. *Vt in morem parturientium contremiscant.* Timore, tremore, & dolore, & significatur magnitudo timoris, & interioris doloris, parturientes enim maximum dolorem sentiūt. Psalm. 47. sicut dolores parturientis in spiritu. *De solitudine Cademoth.* Quæ vocatur alio nomine Mathana: & est in introitu regni Seon post torrentem Arnon, vt patet Nume. 21. capitu. *Regem Efebon.* Erat Seon rex Efebon quam acceperat a Moabit, & constituerat Metropolim regni sui Numeri 21. capitu. quia ista ciuitas erat maior, & melior omnibus ciuitatibus regis Seon: ideo constituerat eam metropolim, & sedem regni: & sic vocatur rex Efebon, & habitans in Efebon, vt patet sequenti capit. cum autem esset ista ciuitas olim de terra Moabitarum per prodicionem nobilium ciuitatis tradita fuit regi Seon, vt patet Nume. 21. & ibi ponuntur dicta prouerbialia, siue in carminibus de captione Efebon per illam prodicionem facta. *Verbis pacificis dicens.* Volebat eum tradere in manus Israel, sed misit ei Moyse pacem ad demonstrandum alijs gentibus, quod rationabiliter contra eum bellum gerebat. Nam licet Deus sciat, quod aliqua malis profutura non essent, quæ bona sunt tamen dat eis, vt iustior videatur sua damnatio, sicut in illo quem ex malitia sua in malo actu finiturum, & gehennæ mancipandum videt, admonitores, tamen ad bonum dat, & prædicatores. Sic et patet de Aegyptijs quos sciebat Deus sua malitia obduratos, tamen per Moysen frequentissime admo-nebat, vt non peccarent in Deum, & dimitterent populum, & Deus eos benigne corripiebat infligendo plagas, quæ ad medellam, & non ad mortem fuissent, si ipsi disciplinam suscepissent: nunc Deus sciebat, quod Amorrhæi non conuerterentur a malo concepto propter istam petitionem pacis, permisit tamen eam fieri ad eos, vt iustius viderentur puniri ab omnibus, qui audirent. Dicit Nicolaus, quod ideo misit eis pacem, quia dicitur infra 20. capit. q̄ cum pugnare vellent q̄ aliquos extra terram promissionis, quod mitterent eis primo conditionem pacis, si autem esset de terra promissionis non mittebant pacem, & isti erant extra terram promissionis: ideo missa fuit pax. Sed non potest tenere hoc per illud cap. immo ex opposito: quia ibi dicitur, q̄ q̄ pugnatur q̄ ciuitates, q̄ non sunt de possessione sua, solum viros occidere debent, mulieres autem & paruulos referuare: hic autem tam mulieres q̄ paruuli gladio perierūt, vt patet infra in text.

Item falsum est, quod terra istorum regum non esset de terra promissionis, quia Gen. 15. cap. vbi promissio facta est distinte etiam terra Amorrhæorum promissa est, patet etiam Exo. 3. & 23. capit. & in multis alijs locis.

Si autem arguas, quod ista terra est extra terminos terræ promissionis, vt patet Num. 34. quia est ab oriente terræ Chanaan, vt patet Nume. 32. sed terram promissionis habet ab oriente Iordanē, vltra quē est terra ista. Respondetur, quod ibi ponunt termini terræ non tribuū, & dimidiā: sed nō tota terra promissa. Et rō, quia Moyse ponebat istos terminos, vt scirent quantā terram possideri erant, & ne vltra terminos illos cum aliqua gente pugnarent, quia autem terra ista erat

acquisita, nec erat de possessione aliarum tribuum, non clausit eam sub terminis terræ illius. Si arguas, q̄ Moyse non intrauit in terram promissionis, & tñ intrauit terram istam: ergo non est ista terra promissionis. Rñdēt, q̄ Moyse intrauit in terram promissionis, sed non in totam & j. c. 3. non dñ non intrabis terram promissionis, sed non transibis Iordanē istū. i. nō peruenies ad terram aliarum tribuum. Et Nu. 27. vbi dñ non intrabis terram quam daturus sum filiis Israel, sed videbis eam: non intelligitur de tota terra promissionis, sed de illa quam daturus erat Deus. Illam, quæ erat vltra Iordanem, iam n. dederat quandā partē trās Iordanē, vt patet ex ordine historia, quia illa terra acquisita fuit, vt hñ Nu. 21. & ista dicta sunt post, vt patet 17. c. Et sic verū, q̄ non erat visurus terram quam Dñs traditurus erat, quia tunc solum terra trans Iordanem tradenda manebat, terrā autem alteram iā viderat, quia ipse q̄ reges terræ illius pugnauerat. Et dñ, q̄ non erat visurus terram illam. i. q̄ non erat intraturus in eam, sed bene visurus eam erat, quia Deus demonstrauit ei totam illam terram ante mortem suam: vt patet j. 34. cap. de Aaron est verum, q̄ nullo modo intrauit in terrā promissionis, nec vidit, quia mortuus est in mōte Hor antequam accederent ad Amorrhæos, vt patet Num. 20. cap. fuit mortuus Aaron ante Moysen mensibus sex, quia Aaron mortuus fuit anno 40. mense quinto prima die mensis, vt patet Nume. 33. cap. Moyses autem mortuus fuit in principio mensis vndecimi: nam prima die mensis vndecimi anno 40. locut⁹ fuit Moyses verba libri huius ad omnem Israel, vt patet supra 1. cap. & his finitis ascendit in montem Abarin, & mortuus est, vt patet infra 32. & 34. capitu.

Maria autem soror Moyse mortua fuit 4. mense primo quā Aaron, quia Maria mortua fuit anno 40. mense primo in Cadesbarne, vt patet Num. 20. cap. Aaron autem in eodem anno mense quinto. Et fuit diuersitas moriendi istis secundum varietatem peccatorum: nam Maria magis peccauit quā Moyses, & quā Aaron, murmurando q̄ Moysen: & ideo in ea Deus specialiter iratus est, & perfudit eam lepra, vt patet Num. 12. cap. ideo autem mortua est, nec vidit aliquod bonum de his, quæ Deus promiserat: nā non intrauerat in aliquam partem terræ promissionis, nec eā vidit, nec vidit aliqua bella p̄pera Israel: Aarō autem licet min⁹ peccauit q̄ Maria, magis tñ peccauit quā Moyses, ideo magis vixit q̄ Maria 4. mensibus, & minus q̄ Moyses sex mensibus, ad aquas. n. q̄ dictionis in Cades vterque peccauit, quia non benedixit Dño, vt ibi declaratum est. minus tñ peccauit Moyses, quia Aaron aliquomodo peccauit non credendo verbis Dei: Moyses autem non peccauit non credendo, sed q̄ non sanctificauit Deum ad educationem aquarum, & hoc fuit, quia tantus fuit zelus eius q̄ rebelles Dño, q̄ non benedixit Deo, sicut ipse mādauerat: sed incepit acriter redarguere, rebelles, & increduli, nunquid de petra hac vobis aquam poterimus eicere? Et ideo Scriptura attendens hæc facit tres gradus in peccato Moyse, & Aaron: nam aliter loquitur de peccato Aaron, aliter de peccato Moyse: aliter de peccato vtriusque: nam de peccato Moyse loquitur mansuete, de peccato Aaron per se loquitur acerrime: de peccato amborum simul loquitur grauiter solum, & patet: nam de peccato vtriusque simul dicitur Nume. 20. capitu. dixit Dominus ad Moysen, quia non credidistis mihi, vt sanctificaretis me coram filiis Israel, non introducetis hos populos in terram quam dabo eis, de eodem peccato vtriusque simul sic loquitur infra trigesimo secundo. Iungeris populis tuis, sicut mortuus est Aaron frater tuus, quia præuacati estis contra me in medio filiorum Israel: de peccato

Moyse intrauit aliquam partem terræ promissionis, sed nō in totam.

Diuersitas moriendi, & peccatorū Maria, Aaron, & Moyse.

cato Aaron acerrime loquitur solum de eo per se loquendo, vt patet Num. 20. cap. cum dicitur pergat inquam Aaron ad populos suos: non enim intrabit in terram quam dedi filiis Israel, eo q̄ incredulus fuerit ori meo ad aquas cōtradictionis: ecce qualiter vocat eum incredulum, q̄ acerrimum est, & non dicitur de Moyse: cum autem loquitur de solo peccato Moyse loquitur mansuete, vt patet Nume. 27. cap. cum dicitur ascendere in montem istum Abarin: & contemplare, & vide terram quam daturus sum filiis Israel: cūque videris eam, ibis ad populum tuum, sicut iuit Aaron frater tuus: quia offendisti me in deserto: ecce qualiter dixit solum, q̄ offenderat eum Moyses nihil aliud exprimendo: offendere autē valde largum est, potestque accipi pro quolibet peccato omissionis, vel commissionis quantumcunque paruo. Etiam præter hoc Aaron offenderat Deum murmurando contra Moysen, vt patet Nume. 12. Moyses autem nunquam murmurauit, quia mitissimus erat, etiam quia Aaron ad petitionem populi conflauit vitulum, quē adorauit populus, vt patet Exo. 32. ca. & ob hoc Deus ei valde iratus fuit, vt patet infra 9. cap. cum dicitur, aduersum Aaron quoque vehementer iratus voluit eum contere, & pro illo similiter deprecatus fuit: Moyses autem in nullo horum peccauit: ideo multa gaudia habuit Moyses, quæ non vidit Aaron: nam Aaron non intrauit aliquam partem terræ promissionis, nec vidit eam, nisi confuse aliquam partem: non vidit etiam bella Israel feliciter gesta: Moyses autem vidit immediate post mortem Aaron bellum, in quo deleuit Israel regem Chanaanum Arad, vt patet Nu. 21. & fecit bella magna p̄tra duos reges Amorrhæos, & occidit illos, vt patet Nume. 21. & j. in litera, & sequenti cap. & possedit totam terram eorum, quæ erat pars terræ promissionis, deditque eam duabus tribubus, & dimidiā in sortem: vt patet Num. 32. & infra sequenti cap. vidit etiam, & fecit bellum magnum q̄ quinque reges Madianitarum, quos occidit Israel, vt patet Nu. 31. c. vidit et distinte ceteram partem terræ promissionis antequam moreretur, vt patet infra 34. cap. Aaron autem solum vnum gaudium habuit magisquam Maria soror eius, quia ipse vidit filiū suū Eleazarum antequam moreretur, indutum vestibus suis, & factum sacerdotem magnum, vt patet Num. 20. cap. Maria autem nihil boni vidit. *Publica gradiemur via.* Non declinantes per agros, aut vineas, nec facientes nouā viam. *Alimenta precio vende.* Id est, non intelligas, q̄ volumus violenter, vel sine pecunia sumere cibos in terra tua, sed omnia precio comparabimus. *Sicut fecerunt filij Esau.* Quia licet in principio noluerunt, vt patet Num. 20. & ideo coacti sunt circuire montem Seyr, tamen post Deo mādante declinauerunt ad eos, & transferunt intra terminos Idumæorum, vt supra euidenter patuit. *Et Moabite, qui morantur in Ar.* Ar est ciuitas Moabitarum per cuius confinia transferūt filij Israel, vt patet supra in textu, & Moabite etiam a principio repugnauerunt dare transitum apud fines suos, sed post permiserunt: nec fit mentio supra in libro Numerorum, quod petierint transitum a Moabit Israelite sicut dicit de Idumæis. 20. ca. & de Amorrhæis. 21. cap. Ratio, quia si non transfirent per intra terram Idumæorum, vel Amorrhæorum, coge-batur multum declinare: sed etiam si non transfirent intra terram Moabitarum non declinabant. Et patet, quia veniendo directe a meridie versus aquilonem de mari rubro, & deserto Synai per mansiones alias vsque in Cadesbarne: transitus erat per terram Edon, q̄ est in latere meridiano terræ Chanaan: ideo primo petierunt ab Idumæis, vt concederent eis transitum, vt patet Nume. 20. cap. illis autem nolentibus circunde-

Alph. Toft. super Deuter.

derunt per latus meridianum terræ Edon ascendentes contra orientem eius, cum autem fuerunt in oriente illius, mandauit Deus, quod declinarent contra aquilonem, vt patet in isto cap. scilicet, per frontem orientis Edon transfuerunt saltem transeundo quasi a meridie contra aquilonem, & tunc intrauerunt aliquo modo in terram Edon, vt dicitur litera, & supra declaratum est: sed adhuc Idumæi timentes Israelitas non dederunt eis licentiam transeundi per terram suam in terram Chanaan, sed cum modicum transiissent per terram illam coacti sunt ascendere magis ad orientem, etiam mandante hoc Deo, ne esset eis occasio pugnandi contra Idumæos, tunc transferunt torrentem Zareth, & iuerunt per viam solitudinis contra Moab ad Arnon.

Quando & quomodo accesserint filij Israel ad Moabitas, & qualiter tollitur contradictio, quæ videtur esse in litera. Quest. VII.

SE d magna valde dubitatio videtur de Moabit magis quā de Idumæis: quomodo ad illos accesserint, & quando, nam manifesta contradictio videtur esse in litera, nisi ei occurrat, quia hic vult litera, quod primo accesserint Israelitæ ad Moabitas quā ad Amorrhæos cum dicitur: tantum est, vt concedas nobis transitum, sicut fecerunt filij Esau, qui habitant in Seyr, & Moabite, qui morantur in Ar: ergo prius venerant ipsi ad terram Moabitarum quā ad terram Amorrhæorum, sed contra videtur Nume. 22. cap. nam cum sit posita in cap. 21. mors duorum regum Amorrhæorum inscripta ab Israelitis, & captio terræ eorum, subiungitur in cap. 22. videns autem Balac filius Sephor omnia, quæ fecerat Israel Amorrhæo, & quod pertinuissent eum Moabite, eiusque impetum ferre non possent, dixit ad maiores natu Madian: ita delebit populus iste omnes, qui in nostris finibus commorantur, sicut solet bos herbas vsque ad radices carpere: ergo rex Moab timuit Israelitas postquam factum fuerat bellum contra Amorrhæos: ergo ante non pugnauerat contra eos: nec dederat eis licentiam transeundi per terram suam, & sic videtur manifesta contradictio implicatio.

Respondetur, quod ad concordandum ista duo loca sacra Scripturæ, in quo impossibile est reperiri veram contradictionem, considerandus est situs, quem tenet terra Moab in cōparatione ad terram Amorrhæorum.

Et sciendum, quod quando Israelitæ transferunt modicum per terram Edon, & ascenderunt per viā deserti contra Moab, deueniunt ad locū illū, vbi coniungit terra Moabitarū, & Ammonitarum, & per illam coniunctionem, vel quasi transitori erant Israelitæ: & propter hoc vetitum fuit eis ne pugnarent contra Moabitas, aut Ammonitas, si tamen Ammonite distarent ab eo loco per quem transitori erant ipsi, superfluum esset, quod diceretur eis ne pugnarent contra ipsos, & ad istam terram accesserunt, antequam transfirent torrentem Arnon, qui diuidit inter terram Moab, & terram Amorrhæorum: tenditque contra aquilonem, vel potius contra occidentem ad lacum alphatidem, vbi est nunc mare mortuum, & prius fuit Sodoma: & tota Pentapolis, quæ est in oriente terræ Chanaan, & in ista extremitate terræ Moab est ciuitas Ar: de qua hic dicitur, & tunc Israelitæ stantes apud terminos Moabitarum, & Ammonitarum petierunt transitum per terram Moabitarum, quia per eā rectior erat via q̄ per terrā Ammonitarū: nam multū ascēdebāt q̄ orientē p̄ terrā

B 4 Ammo-

Ar, quæ sit ciuitas.

Ammonitarum transiendo, & istum transitum petierunt Moabitis, qui erant in Ar, qui primo noluerunt concedere transitum, nec cibos, aut aquas, nec ipsi Ammonite, ut patet Deut. 23. cum dicit Ammonite, & Moabites et post decimam generationem non intrabunt in Ecclesiam Domini in eternum, quia noluerunt vobis occurrere cum pane, & aqua in via, qui egressi estis de Aegypto. Quod autem sequitur de conductione Balaam non fuit tunc, sed post, ut declarabitur: deinde ipsi Moabites pacificati sunt, & dederunt eis transitum, sicut fecerant Idumei, qui prius dare volebant, ut patet in isto c. Et isto modo intelligitur, quod Moabites, qui morantur in Ar dederunt eis transitum, cum autem transivissent modicum per terram Moabitarum apud civitatem Ar, accesserunt usque ad torrentem Arnon, qui dividit terram Moab, & Amorrhæorum, & qui transitum torrentem Ar exierunt de illa parte terre Moab, & intraverunt ad terram Amorrhæorum, & cum essent in finibus istius terre Amorrhæorum miserunt ad regem Seon dicentes, ut concederet eis transitum per terram suam, usque ad Iordanem, sicut concesserat Idumæis, & Moabites, qui morantur in Ar: tunc enim verum erat quod Moabites dederat eis ingressum non per totum regnum suum, sed per partem, scilicet per quandam extremitatem terre eorum, ubi coniungitur terra illa terre Ammonitarum, & est ibi civitas Ar: & ad notandum hoc dixerunt Iudæi, quod Moabites, qui morantur in Ar dederunt eis transitum, & non dixit simpliciter, vel absolute, quod Moabites dederunt eis transitum: & deinde nolentibus concedere transitum Amorrhæis pugnavit Israel cum eis, & totam eam terram accepit, & per eam transierunt, & quando iam essent in extremitate eius occidentali, quæ est principium orientis terre Chanaan, accesserunt iterum ad extremitatem terre Moab in duabus mansionibus ultimis, scilicet in campestribus Moab, & in planioribus locis Moab super Iordanem, & hoc facta strage duorum regum Amorrhæorum: in toto enim tempore, quo ambulaverunt per terram Amorrhæorum Seon, & Og, non accesserunt ad aliquam partem terre Moab: cum autem exire debuerunt terram Amorrhæorum, ut transirent Iordanem, accesserunt ad terram Moab, & tunc rex Moab Balac timuit, quod Israelite vellet intrare terram suam, quia erant ad confinia eius: ideo tunc misit pro Balaam Anoli, ut eos malediceret, & ad illud tempus refertur id quod habetur Nume. 22. cap. cum dicitur. Videns autem Balac filius Sephor omnia, quæ fecerat Israel Amorrhæo, & quod pertinuissent cum Moabitis, & impetum eius ferre non possent, dixit ad maiores natu Madian: ita debet hic populus omnes, qui in nostris finibus commorantur, quemadmodum solet bos herbam usque ad radices carpere. Et sic istæ duæ auctoritates, quæ videbantur contrariæ, nullo modo contradicunt, quia referuntur ad diversa tempora, secundum quod bis accesserunt Israelite ad Moabitas. Primo antequam accederet ad Amorrhæos, & hoc fuit quando transierunt per Moabitas, qui erant in Ar. Secundo postquam exierunt de terra Amorrhæorum, & hoc fuit quando steterunt in campestribus Moab, & planioribus locis Moab in valle contra Phegor. Et ista duplex accessio ad terram Moab cõgigit per duas extremitates terre Moab: nam terra Moab in suo latere, quasi Septentrionali arcuat, & per utramque extremitatem arcus, vel semicirculi transierunt Iudæi, & non per medium, ut directè procederent. Una extremitas arcus, & orientalis erat in Ar, per quam primo transierunt Iudæi. Secunda erat, & occidentalis in planioribus locis Moab in valle contra Phannum Phegor apud Ior-

danem. Vt autem hæc melius intelligantur ponendus est situs terre Ammon, & Moab, & regum Amorrhæorum. Et sciendum quod terra Moab, & Ammon, ut supra diximus se contingunt: nam terra Moab est Meridiana ad terram Ammon, & terra Ammon est Septentrionalis ad terram Moab, & extremitas utriusque est orientalis ad terram Amorrhæorum: nam extremitates Moab, & Ammon circumsæxæ in parte orientali coniunguntur, & claudunt frontem orientalem terre Amorrhæorum, ita quod ille, qui venit a parte meridiana, scilicet de terra Edom, vel de parte orientali contra terram Amorrhæorum, necesse est ut intret aut per terram Ammon, aut per terram Moab; ideo Hebræi venientes aliquantulum de parte meridiana ad terram Amorrhæorum intraverunt per terram Moabitarum, qui sunt in Ar. Deinde transitus istis extremitatibus Moab, & Ammon, & intrando in terram Amorrhæorum per frontem orientalem, terra Ammon arcuatur versus aquilonem, & terra Moab aliquantulum versus meridiem, & inter istas duas arcuationes extenditur terra regum duorum Amorrhæorum usque ad Iordanem, ubi extremitas arcus terre Moab redit versus Aquilonem, & ad hanc extremitatem accesserunt Israelite. Vt autem hæc melius intelligantur subiiciatur hic figura si placet.

Quare Israelita non transierunt totaliter per terram Moabitarum. Quæst. IX.

SE dicitur cum Israelite antequam intraverint terram Amorrhæorum transierint per Moabitas, qui erant in Ar, quare non totaliter per terram Moabitarum: nam necesse erat iter eorum arcuari cum intraverint per Moabitas, qui erant in Ar, ubi erat extremitas orientalis, & postea devenerint ad extremitatem occidentalem: ipsi autem volebant arcuare, sed tramite recto procedere. Item quia dato quod Israelite peterent a Moabitis, ut darent eis transitum per totam terram suam, ipsi si nolent quia timerent, quod vellet accipere terram. Si eum modicum transitum per extremitatem concedere volebant, quanto magis per totum regnum: maxime quia ista fuisset occasio pugnandi contra Moabitas: Deus tamen prohibuerat eis ne pugnarent cum Moabitis, quia nihil de terra eorum habituri essent, cum illa esset data in possessionem filiis Loth, ut dicitur in litera: contra Amorrhæos autem non fuerat eis veritum bellum. Item quia Deus intendebat tradere terram Amorrhæorum Israelitis propter peccata Amorrhæorum: ideo misit eos per terram Amorrhæorum, ut sic saltem occasionem pugnandi contra eos haberent: alia autem rationes esse possunt, quas poterit quilibet diligenter textum perscrutans reperire. Nicolaus dicit quod Moabites non dederunt transitum, sed dederunt alimenta precio: sed contra hoc dicitur infra 23. capitulo, quod Moabites noluerunt occurrere filiis Israel cum pane in via. Ad hoc respondet ibi Nicolaus sequens quodam Hebræos, quod Moabites viri non iuerunt cum pane, sed foemina eorum.

Sed non videtur bene dictum, quia nihil refert, quod viri Moabites facerent per se, vel per uxores, vel famulos. Item, quia ibi 23. c. dicitur, quod Moabites occurrerunt armati contra Israelitas. Si ergo ipsi erant hostes Iudæorum, quomodo permittent etiam uxores vendere alimenta eis exiundo extra fines Regni? Et ad hoc sumunt causam verisimilitudinis, quod ideo Moabites non possunt contrahere cum viris Iudæis. Sed ista non est causa specialis, quia non solum mulieres Moabites, sed et mulieres aliarum nationum poterant copulari in matrimonium Iudæis, & patet de Sathone qui accepit uxorem de

Descriptio situs terre Moab, & regni Amorrhæorum.

Nemo potest bene operari sine gratia Dei.

de filiabus Philistinorum, ut patet Iud. 14. ca. Item quoniam prohibuit fuit accipere uxorem de alienigenis, fuit ne ipsi inducerent viros & filios ad idolatriam, ut patet Exod. 34. c. ubi dicitur aliquis poterat accipere uxorem de alienigenis, quam converteret ad iudaismum, bene libebat: ideo infra 21. c. dicitur quod quando ierent ad bellum & acciperent aliquas puellas virgines, poterant eas ducere in uxores & Leui. 21. c. dicitur de sacerdotibus magnis, quod acciperent in uxores puellas de populo suo, ergo videtur quod aliis licebat accipere uxores de alienigenis. Donec veniamus ad Iordanem. Quia post Iordanem est terra quam acceperunt novem tribus & dimidia. Ad terram quam dominus Deus daturus est vobis. Non quod solum illam terram Deus eis daturus esset: quia etiam terram Amorrhæorum daturus erat, quia promiserat, sed illam iam dudum merebantur perdere habitatores: istam autem nondum merebantur perdere donec transitum denegassent. Noluitque Seon rex Esebon dare vobis transitum. Erat enim positus custos introitus terre illius contra hebræos: & dabatur ei tributa vel pensiones ab aliis regibus pro conservatione. Quia induxerat dominus Deus spiritum suum. Id est quia non dederat ei gratiam ad benefaciendum. nemo autem potest bene operari sine Dei gratia: quando ergo alicui Deus gratiam non elargitur, non potest bene operari, sed in malis induzatur, & ad bonum difficilis fit.

Quare male faciendo peccamus cum gratia simpliciter non sit in potestate nostra, quam cum Deus subtrahit, non tamen est causa mali. Quæst. X.

SE dices, ergo non peccavimus male faciendo quia non habentes gratiam quam a Deo libere donatur impossibile est nos bene operari iuxta illud Io. 15. sine me nihil potestis facere. ergo non erit in potestate nostra bene facere.

Respondetur, quod sicut habere vitam eternam non est totaliter in nostra potestate iuxta illud Mat. 19. c. cum dicerent discipuli, quis ergo saluus erit respondit Iesus. apud homines quidem impossibile est, apud Deum autem omnia sunt posibilia: & ad Ro. 9. c. non est curramus nec volentis, sed Dei miserentis. ita bene agere non est totaliter in potestate nostra, quia ista necessario se consequuntur bene agere semper & vita æterna. qui ergo in potestate sua habet totaliter bene operari, in potestate habebit vitam eternam: licet ergo bene operari nostrum principaliter sit a Deo dari gratiam, quia tamen cuilibet facienti, quod in se est, Deus dat gratiam: id male operantes poenam merentur. sicut enim Deus est causa naturaliter influens in omnibus naturalibus effectibus, nec propter malitiam vel bonitatem inferioris agentis desinit influere: ita in gratuitis est principium invariabiliter se habens, ita quod impossibile est aliquem agere quantum in se est, & Deum gratiam non apponere: sed gratia non cogit liberum arbitrium, quia aliquis gratiam habens potest peccare: sed per illud peccatum immediate perdit gratiam. Itaque quia sicut Deus naturaliter in qualibet re omni tempore influit conservando: ita in cordibus nostris semper influit ad bonum nos incitando; sed huic pulsationi non omnes aperiunt.

Deus dat nobis pro peccatis nostris duplices poenas.

Sed quantum ad subtractionem vel non appositionem gratiæ dicitur, quod pro peccatis Deus duplices dat poenas, quasdam corporales, alias spirituales, corporales autem sunt damna, vel punctiones illatæ pro peccato: poena spiritualis est subtractio gratiæ: aliquis enim peccavit in aliquo peccato magno vel multis iterato, propter quod demeretur, quod Deus non apponet ei gratiam, & tunc bene agere nullo modo poterit.

A Et si dicas quod in isto actu non videtur iste culpabilis, quia Deus non concurrebat cum ipso ad bene agendum ex se autem bene agere non potest.

Respondetur quod iste relictus a Deo bene agere non potest, tamen poenam meretur pro isto malo actu, quia per priorem malum actum demeritus fuit, ut nunc relinqueretur a Deo, & consequenter male ageret, quia sicut pro aliquo peccato temporalis poena datur, ita pro aliquo magno spiritualis. scilicet quod permittatur cadere in aliud. Erit igitur culpa sequens præcedentis culpe poena: & consequenter redundabit maior poena, quia pro primo peccato poena, & pro secundo similiter. Et hoc modo homines præcisi qui erant scripti in libro vite secundum præsentem iustitiam obstantur & impenitentes moriuntur, quia licet nunc bene operentur, quia gratia re pugnare possunt, post male operantur, & per illa mala opera demerentur subtractionem gratiæ. quod Deus non concurrat cum illis ad causandum bonum opus, ideo in articulo mortis confiteri non poterunt, quia ante demeritus est ne Deus ad talem actum cum eis concurreret. Quæ autem sunt vitia vel quoties iterata, per quæ demeremur in alia cadere, vel Deum nobiscum non concurrere, penitus homini incognita sunt. Vidit enim Deus quod talia scire iunior non expediebat, ut sic ex timore cautior & vigilantior esset, sufficere nobis debet quod qui saluantur non ex meritis salvantur, vel electi sunt, sed quia Deo placuit ad vitam æternam ab æterno illos eligere. Qui autem damnantur ex propriis demeritis hoc habent. Et obfirmaverat cor illius. Scilicet eum a malo conceptu per gratiam non revocando, vel ut malum non conciperet non iuvando. Ut traderetur in manus tuas. Ut non tenetur causatiue sed consequutiue. non enim ideo Deus isti gratiam subtrahit, vel non apposit, ut traderetur in manus Moysi, vel ut peccaret, sed ad subtractionem gratiæ consequitur istum non bene agere: si enim Deus alicui gratiam subtraheret, & male ageret, Deus diceretur formaliter auctor mali, sed subtrahit gratiam ut quandam poenam debitam pro peccato, quia sicut alicui aliquam poenam temporalem in peccati satisfactionem infligit, ita alicui secundum altitudinem sui consilii pro alio peccato gratiam subtrahit.

Et si arguas cum ad subtractionem gratiæ sequatur mala operatio, quid magis refert Deum subtrahere nobis gratiam, vel facere nos peccare, vel subtrahere gratiam ut puniamur, vel ut per subtractionem peccemus? quia idem sequitur per quodlibet illorum.

Respondetur quod multum distant ista, & patet in iudicio. si enim iudex aliquem torqueret, ut per hoc Deum blasphemaret, vel ut aliquem odio haberet, etiam si tormenta illa ex aliqua causa mereret, peccaret valde mortaliter. Si tamen dat aliquam poenam pro aliquo delicto, quam lex imponit, etiam si sciat quod per hanc poenam afflictus iudicem odio habebit, vel aliquod peccatum mortale incurret, non peccat dum pro ista intentione cruciatum non irroget: sic iustitiæ Dei multum congruit secundum suum altum consilium aliquem subtrahendo gratiam punire: sed bonitati eius valde repugnat gratiam subtrahere, ut aliquem faciat peccare. In ista questione siue dubij solutione multa tacta sunt, quæ in alijs locis magis explicuimus: nam agitur de prædestinatione & præscientia. De his autem qualiter non tollat libertatem arbitrii diximus late Gen. 50. ca. tangitur et de induratione alicuius, qualiter Deus sit causa indurationis, aut positiua aut privatiua, directæ, aut paccidens. de his autem magis diximus Exo. 4. ca. tangitur etiam de ista dictione ut, quod facit magnas difficultates in intelligentia sacerdotum scripturarum, utrum teneatur finaliter vel consecutiue, de quo magis diximus Exo. 9. cap. ecce capi tibi tradere Seon. Id est iam apud me demeritus est,

Nota pro materia prædestinationis.

est, propter quod immediate eum tibi tradam. *Egressus* que *Seon*. Licet esset vicinus regis Og, tamen non vocavit eum in auxilium ad bellum, quia se fortissimum reputabat, & quia Israelitas contemnebat, & quia singularem de victoria gloriam habere volebat. *Percussimus eum cum filiis suis*. Quia multos filios habebat, quorum aliquos secum ad bellum adduxerat. In hebræo habetur *cum filio suo*. Scilicet vno gigante & forti ut patet eius, ut ait Rabbi Salomon sed potest poni singulare pro plurali, ut in multis locis, & Exo. 8. venit musca grauissima, sed plures erant.

Potest autem dici & forte melius, quod accipiuntur hic filij non pro filiis carnalibus quos genuit: sed pro subiectis suis. s. pro populo. & iste modus frequenter est in scriptura, nam subditi regis Emor qui dominabatur in Sichem vocantur filij sui, ut patet Gen. 33. c. cum dicitur, emitque partem agri in quo fixerat tabernacula a filiis Emor patris Sichem centum agnis. ibi non vocantur filij ipsi carnales, quia immediate declaratur cum subditur patris Sichem. q. d. quod non erat pater eodem modo Sichem, & aliorum: nam Emor erat pater Sichem, quia eum genuerat, & pater vocatur aliorum quorum dominus erat. idem patet Iosue. 24. c. cum dicitur ossa quoque Ioseph que tulerant filij Israel de Aegypto, sepelierunt in Sichem in parte agri, quem emerat Iacob a filiis Emor patris Sichem centum novellis ouibus, & fuit in possessionem Ioseph & omni populo.

Dicit Iosephus quod multi de Amorrhæis siti bello mortui sunt, alii ruentes ad fluvium Arnon iaculis confixi sunt, alii ad mœnia fugientes a fundibularijs præventi usque ad internecionem deleti sunt. *Mulieribus ac parvulis*. Quia Deus mandauerat omnes gentes quarum vbes possessuri erant totaliter delere. inf. 20. c. *Absque inuentis que in partem venere prædantur*. Id est prædantes non habuerunt inde seruos, vel seruas, vel puellas in uxores, sed solum iumenta, & spolia vrbium. s. suppellectilia, aurum, & argentum, & alia preciosa. vel aliter. *Que in parte venere prædantur*. Id est ista que rapta sunt in bello, non fuerunt diuisa euntibus ad bellum & manentibus in castris, sicut in bello contra Madianitas ut patet Num. 31. c. Et ratio est quia in bello Madianitarum nullam utilitatem consequebantur manentes in castris, nisi aliquid haberent de prædâ in bello contra Seon & Og consecuti sunt ciuitates ad manendum: ideo non indigebant vltioribus spoliis, & rationabile erat quod labore maiori ipsi bellantes fortirentur iumenta, & suppellectilia Amorrhæorum in prerogatiuam ad non pugnautes. etiam quia in bello contra Madianitas non equaliter habuerunt manentes, & euntes ad bellum: nam omnibus manentibus data fuit medietas spoliiorum, & reliqua medietas euntibus ad pugnam, tamen illi qui iuerunt ad pugnam erant solum duodecim mille, ut patet Num. 31. cap. illi autem qui manserunt in castris erant plures, quam sexcenti mille accipiendo senes & iuuenes potentes pugnare. nam inter omnes spolia diuidebantur: immo essent omnes isti qui manserant plures quam mille milia, & sic data medietate spoliiorum pugnantibus. s. 12. mille viris, & ceteris manentibus alia medietate concessa: magis veniet vni pugnantibus, quam forte centum non pugnantibus secundum portionem, quam habent duodecim millia ad mille milia uel plura. Item in alio fuerunt melioris conditionis pugnautes contra Madianitas, quam manentes in castris: nam de illa parte que eueniebat pugnantibus datur de quingentis ouibus una, & sic de alinis, hominibus, & ceteris rebus. de medietate autem que cõgit manentibus in castris, accipiebat sacerdos de quingentis capitibus. vnum: & sic manentes cohebant dare in decuplo magis sacerdoti quam euntes ad pugnam.

Ab Aroer que est supra ripam torrentis Arnon. Fluvius Ar-

nō transit inter Moabitas & Amorrhæos ex parte fluminis. in terra Moabitarum est ciuitas nomine Ar. ex parte Amorrhæorum est Aroer ambe super Arnon. *Vsq. que Galaad*. Incipit regnum Seon in Aroer, & finitur in terra Galaad. *Nec fuit uicus*. Id est locus nō muratus. *Absque terra filiorum Ammon*. Mandauerat Deus quod nō pugnarent contra eos, quia nihil accepturi erant de terra eorum. *Et cumctis que adjacent torrenti Ieboch*. Ieboch fluvius est distans a iordane per vnam leucam, apud quem luctatus fuit Iacob cum angelo ut patet Gen. 32. capit. apud istum torrentem est terra Ammonitarum. apud torrentem Ieboch qui est circa Iordanē est extremitas occidentalis terre Ammonitarum, sicut super Iordanem est extremitas occidentalis Moabitarum. sed differunt quia extremitas Ammonitarum tangit Iordanem a septentrione, & extremitas Moabitarum tangit a meridie, extremitates autem orientales Ammon, & Moab cõiungunt ad orientē terre Amorrhæorum claudendo eam ut supra declarauimus. *A quibus uos prohibuit dominus*. Id est totam illam terram post torrentem Arnon usque ad iordanem accepimus præter terras a quibus prohibiti sumus, scilicet ab Idumæis, Moabitibus, & Ammonitis.

CAP. III.

Taque conuersi ascendimus per iter Basan. Egressusque est Og rex Basan in occursum nobis cum populo suo ad bellandum in Edrai. Dixitque dominus ad me. Ne timeas eum, quia in manu tua traditus est cum omni populo ac terra sua; faciesque ei sicut fecisti Seon regi Amorrhæorum qui habitauit in Efebon.

Itaque conuersi. Dicto de pugna contra Seon subiungitur de pugna contra regem Og. Et tangunt. 4. Primum bellica congressio. Secundo terræ acquisitione diuisio ibi. *Terramque possedimus*. Tercio duabus & dimidiæ ad bellandum facta admonitio ibi. *Præcepique vobis*. Quarto pro transitu Moyfi ultra iordanem deprecatio ibi. *Præcatusque sum*. Itaque conuersi ascendimus per iter Basan. Id est postquam pugnauius contra Seon iuimus per iter Basan.

An Basan sit nomen regni vel ciuitatis.
Quest. I.

Non est Basan nomen ciuitatis, sed regni ut patet Num. 32. c. quia ibi numerantur, & diuiduntur ciuitates munitæ principales, inter quas non ponitur Basan.

Item quia inf. dicitur vniuersam terram Galaad, & Basan. ergo in Basan ciuitates sunt. & sic non erit ipsa ciuitas, sed terra in qua sunt ciuitates.

Item quia inf. dicitur. reliquam partem Galaad, & omnem Basan. ecce qualiter ibi ponit plures partes in Basan cum dicitur. omnem Basan, si autem vna ciuitas esset, non diceret, & omnem Basan, quia ibi faciebat diuisionem terrarum.

Item postea subditur ciuitas Basan vocabatur terra gigantum, si autem una ciuitas fuisset non diceretur ciuitas Basan, sed solum Basan, etiam non uocaretur terra Basan, sed ciuitas Basan.

Item quia postea dicitur quod Iair vocauit nomine suo, Basan

Basan Auothair. i. villas Iair. ecce ibi vocauit Basan villas, & non villam. ergo non erat vnus locus sed multi. scilicet quædam terra magna. Et est ista terra altioris status quam terra Seon, quia est magis in montanis, iō dicitur ascendimus. *Egressus Og*. Ab hoc non petiuit Moyſes transitum sicut a Seon rege, quia iste cum sciuit Israelitas venire contra terram suam, exiuit eis obuiam, & mouit contra eos bellum, antequam sciret vtrum ipsi transire vellent per terram suam, an non: & forte hoc faciebat, ut vindicaret mortem regis Seon. nec enim timuit Israelitas etiam si sciret Seon fortissimum regem victum, & mortuum. vel forte quia iste sicut Seon defendebat introitum terre: suscipiens tributum ab aliis regibus, ut Seon. *Ne timeas eum*. Erat Og de stirpe gigantum, ideo terribilis erat. unde gigantes emim. i. terrificantes vocabantur, ut patet præcedenti. cap. unde poterat Moyſes vel populus eius timere eum. de Seon non fuit dictum hoc, quia licet fortis esset, tñ non erat gigas: ideo non ita terribilis. *Cum omni populo suo ac terra sua*. In quo notabat quod in terra illa moraturi essent, unde aliquando Deus tradebat solum populū in manu eorum vt in Madianitis Num. 31. c. & Chanaanum regem Arad Nume. 21. c. quia solum Madianitas occiderunt, sed terram eorum non possederunt: hic autem vtrumque fuit: gentem occiderunt, & in ciuitatibus viderunt habitationem tribui Gad, & dimidiæ parti tribus Manasse ut patet Num. 32. c. & inf. *Qui habitauit in Efebon*. Quia ista erat ciuitas principalis regni sui.

Og erat de stirpe gigantum.

Cur terra promissiois non fuit capta vno tempore.

Aliquando bellantes percutiuntur, & moriuntur, & tunc non est percussio usque ad internecionem, hic autem totaliter eos occiderunt, internecio mors est de interneco. i. occido. *Vastantes cumctas ciuitates illius uno tempore*. Id est vno impetu, ita quod non cessauimus ab incepto bello donec omnes accepimus, & dicitur hoc ad differentiam terræ promissionis quæ est trans iordanem, quæ non capta fuit vno tempore. i. simul, sed primo acceperunt quandam magnam partem sufficientem genti israeliticæ quæ tñ erat, & sic successiue usque ad tempus Dauid, & Salomonis filij sui, quo regnante totaliter acquisita est; ut patet. tertio Reg. cap. 9. cum dicitur, & vniuersum populum qui remanserant de Amorrhæis, Ethæis, & Pherezeis, Eueis, & Iebusis, qui non sunt de filiis Israel, horum filiorum, qui remanserant in terra, quos. s. non potuerunt filij israel exterminare, fecit Salomon tributarios usque ad diem hanc: idem patet 2. Paralip. c. 8. per eadem verba totaliter, & fuit causa ut filij israel si omnē terram acceperant, tantam pacem habuissent, quod ocio marcerent, ideo ut haberent cum quibus pugnarent, reseruauit Deus multos de illis, sic dicitur Iud. ca. tertio hæ sunt gentes, quas dominus dereliquit, ut erudiret in eis israel, & omnes qui non nouerant bella Chanaanorum, & postea discerent filij eorum certare cum hominibus, & habere consuetudinem præliandi.

Item relicte fuerant ille gentes propter peccata israel, quia non custodiebat pactum domini, ideo Deus nolebat totaliter finire quod promiserat, quia promissio sua conditionalis fuit. s. si ipsi custodirent mandatum domini, etiam propter peccata quæ facturi erant, ut quodocunque peccarent, essent aliquæ gentes, quæ eos premere possent, ut patet Iud. 2. capit. cum dicitur iratusque est furor domini in israel, & ait, quia irritum fecit gens ista pactum meum quod pepigeram cum patribus eorum, & vocem meam audire noluerunt, ego non delebo gentes quas dimisit Iosue, & mortuus est, ut in ipsis experiat israel, vtrum custodiant viam domini, & ambulent in ea, sicut custodierunt patres eorum an non, dimisit ergo dominus omnes has nationes, & cito subuertere noluit, neque tradidit in manibus Iosue, & hoc patet, quia quocumque israel peccabat conuer-

do se ad idola, Deus mittebat super eos aliquos hostes premeutes eos ualde, ut patet Iud. tertio quando dedit eos in manus Cusanrafathaim regis Mesopotamiæ, de inde in manus Eglon regis moab: deinde in manus iabin regis Chanaan, ut patet Iud. 4. cap. & sic patet frequentissime in libro Iosue. Item fuit alia ratio propter utilitatem israelitarum, quia terra Chanaa erat satis magna, ipsi autem non sufficiebant ad populandū medietatē eius: si ergo totam in vno anno tradita fuisset, non possent eam replere israelitæ, & implerentur serpentibus, & aliis bestiis, iō non decuit, nec expedit ut tota simul capi, & sic dixerat Deus, ut patet Exo. 23. & inf. 7. c. nō eiciā eos a facie tua in vno anno, ne terra in solitudine redigat, & crescant in te bestie, sed paulatim expellam de conspectu tuo donec augearis. *Sexaginta urbes*. Omnem locum munitum urbem vocat siue paruum siue magnus sit. *Et omnem regionem Argob*. Argob nomen ali-

Argob qd sit.

cuius terre specialis in terram Og est, vel est nomen appellatiuum, & signat pulchritudinem, & tunc vocatur regio Argob aliqua terra fertilis, & bene murata in terra hac, quæ alias terras regni sui excederet. *Regni Og in Basan*. Non signat Basan totum regnū Og, sed maiore partem regni. s. aliquā terrā per se. *Cuncta urbes*. s. 60. s. dictæ. *Disperdentes omnem ciuitatem*. i. depopulantes eā, nō intelligit quod destruendo muros, & omnem munitionē, nec hoc facerent nisi aliqui repugnantibus habitatoribus delicerent aliquam partē muri, ut per eam intrarent, ut probauimus nu. 32. ca. *De manu duorum regum Amorrhæorum*. Quia Og & Seon amorrhæi erant de genere Chanaan.

A torrente Arnon. Quia ibi incipit regnū regis Seon in aroer ciuitate ut patet. c. pced. arnon nō est torrens sed ciuitas, ut probauimus. c. pced. sed apud istā ciuitatē transit torrens quæ diuidens terram Moabitarū & amorrhæorum, & descendit ille torrens de montibus arabie tendens contra occidentem terræ illius per latus Moab, & terræ amorrhæorum usque ad asphatidē quæ est in oriente terre Chanaan. s. vbi olim fuit Sodoma: & in occidentem Moab & terræ amorrhæorum, nam ista duo regna tenent frontem orientalem terræ Chanaan. de terra amorrhæorum quod sit ad orientē terre Chanaan, patet nu. 32. c. de moab quod sit orientalis terre Chanaan, dicitur aliquatiter in libro de diuisione terræ sanctæ, & patet in multis locis in libro Numerorum: & Deut. nā Nu. 26. dicitur quod moyses & Eleazar numerauerunt filios israel in caestribus. Moab super iordanem & Hierico. Iordanis & Hierico sunt ad orientē terre Chanaan, ut patet nu. 34. ergo Moab regio quæ est orientalis ad iordanē, & Hierico, est orientalis terre Chanaan dicitur Nu. 33. c. profectiq; de montibus. Abarin transierunt ad caestria moab super iordanem & Hierico. apud istum torrentem arnon sunt aliqua loca, quæ concordant cum uoce, nam est ibi ciuitas arnon in terra moab in extremitatibus eius, & principij terre amorrhæorum, ut declarauimus pced. c. & patet nu. 21. c. est etiam ibi ciuitas ar, quæ est in terra moabitarū, antequam accedat ad terrā amorrhæorum, & de hac dictū fuit. sup. quod moabitæ qui morant in ar dederunt transitum hebræis, est et ibi ciuitas quæ uocat aroer, & hoc est in terra amorrhæorum, & patet. j. cū dicitur terræ; possedimus in tpe illo ab aroer quæ est. s. ripas torrentis, arnon, usque ad mediā partē montis Galaad; arnon. n. moabitas & amorrhæos diuidit nu. 21. c. *Vsq. ad montem Hermon*. Qui uocat hebraice hermo. *Quem Sydonii Samirion uocant Amorrhæi sanir*. Iste mōs appellat hic tribus nominibus. quia tangit tres regiones, est. n. in parte septentrionali terre promissionis, & ibi cõiunguntur extremitates regni Amorrhæorum regno Sydoniorū, quæ terra uocat phenicia, iō cū tangat quodlibet regnū istorum ea inter te diuidens a quolibet nomen accipit. *Et vniuersam terram Galaad*. i. oēm terram quæ adiacet monti Galaad, est enim Galaad

Situs ciuitatis Ar.

Galaad mons quidam ut patet 7. & Gen. 31. c. quem vocavit sic Jacob, quia ibi cum Laban socero suo fedus pepigerat. Galaad interpretatur tumultus testis, quia ibi cumulat lapides in signum invocans Deum celi, & ut illi lapides testes essent, quia nullus ibi alius testis aderat pro filios Jacob, & servos suos, & cognatos Laban venientes cum ipso de Mesopotamia, ut dicitur Gen. 31. quid inuenisti hic de cuncta substantia tua, pone hoc coram fratribus tuis, & fratribus meis, & ipsi iudicent: quia tunc isti testes breuiter mori poterant, vel quia non erant tales qui conuenienter deponere possent pro Jacob, Laban accepit pactum istud ac si nullo vidente fieret, id dixit, nullus sermonis nostri testis est absque Deo qui presens est. Est autem alius mons Galaad vna leuca distans a Hierusalem in forte tribu Benjamin pro Sichem Et Esdrai ciuitate regni Og. Ad quam exiuit ut pugnaret contra Israelitas, ut patet Num. 21. c. Solus quippe Og restitit de stirpe gigantum.

Quo tempore inciperunt gigantes, & quanto tempore durarunt Et quare nunc non sunt gigantes sicut tunc. Et de magnitudine gigantis Og secundum Rab. Sal. & de lecto eius. Quest. II.

S T I R P S gigantum paulo ante diluuium incipit, ut patet Gen. 6. ca. quoniam ingressi sunt filii Dei ad filias hominum, & post diluuium aliqui gigantes fuerunt, sed non multo tempore durauerunt: bonitas enim natura in cibis & aspectu celi ad terram habitantem continebat semen humanum in tanta virtute, ut tanti roboris, & stature homines illa produceret etas, postea paulatim deficiente natura tanquam ad senium mundus iste declinauit, & humana corpora cum viribus minorata sunt, unde Og gigantum filium non genuit.

Et si arguatur quod adhuc remanebant gigantes in Ebron, ut habetur Iosue. 15. c.

Respondetur quod gigantes qui erant in Ebron non erant magni gigantes sicut Og, id est quod solus iste manserat, sed quia dicitur Num. 13. c. quod in Ebron erant magna monstra hominum quibus comparati videbantur locustae. Item quia Iosue 15. dicitur quod illi filii Enach de stirpe Enach erant. Enach quoniam est nomen appellatiuum signat non quoscunque homines magnos stature, sed veros gigantes: id respondetur quod aliqui de gigantibus manserant in Ebron & in Thanni ciuitate Aegypti, ut innuit Num. 13. c. sed non erant de linea illa per quam descendebat Og: de ista enim linea nullus restiterat. Ra. Sa. dicit quod de gigantibus qui vocantur Raphaym, de quibus Gen. 14. dicitur quod pugnavit Chodorlaomor nullus superstit fuit nisi Og: quod nuntiavit Abrahama Lothi comprehensum fuisse a regibus.

Sed hoc non potest stare, quia sequeretur, quod Og esset tunc quingentorum annorum, vel quasi, quae etas non concedebatur tempore illo: sequentia patet, quia si Og fuisset tunc in bello gigantum ad minus esset 20. vel 30. annorum, ex tempore istius belli usque ad dationem legis fluxerunt anni quatuorcenti, & triginta, ut habetur ad Gala. 3. c. quod post promissiones Abrahama per 430. annos data fuit lex, sed promissiones fuerunt factae immediate cum veniret de illo bello, ut patet Gen. 15. c. & sic erunt anni 450. etiam si computentur isti anni, 430. quos numerat Apostolus, non ab eo tempore quo fuit promissio confirmata, de cuius confirmatione agitur Gen. 15. sed etiam si computentur a tempore quo primo factae sunt, non multa distantia erit: nam prima promissio facta ad Abraham fuit quando recedens de Mesopotamia de domo Thare patris sui intravit terram Chanaan ut patet Gen. 12. c. sed iste ingressus non fuit ante captiuitatem Sodomorum nisi per valde paucos dies. Anno & dimidio, vel duobus, ut declaratum fuit in Gen. ergo non refert computare annos quos computat apostolus ab ingressu Abrahama in terram Chanaan.

E gressu Abrahama in terram Chanaan, vel a tempore captiuitatis Sodomorum, deinde post dationem legis usque ad mortem Og fluxerunt 40. anni qui simul faciunt 490. annos. Et patet hoc, quia lex data fuit primo anno exiit de Aegypto mense 3. ut habetur Exo. 19. c. mors Og fuit in 40. anno ante transiitum iordanem, ut patet ex superiori. c. *Mostratur lectus eius ferreus.* Pro mirabili mandauerat sibi lectum ferreum fieri, quia quantitas sua excedebat mensuram aliorum lectorum. In Rabath filiorum Ammon. Licet iste non esset rex Ammonitarum, tamen forte fuit inter eos aliquo tempore, & mansit ibi lectus eius, vel forte fuit factus iste lectus ei in terra sua Basan, & Ammonitae transfulerunt eum in terram suam pro mirabili magno. *Nouem cubitos habens longitudinis, & quatuor latitudinis.* Secundum mensuram longitudinis & latitudinis suae vel quasi patet quod iste lectus erat non multum latus sed conueniens secundum longitudinem eius, ut tanta esset latitudo. Ex hoc patet falsum, quod dicebant aliqui Talmudistae de quo diximus super 21. c. libri Numerorum. Sed aliqui volentes abusione illam aliquantulum colorare dixerunt, quod non erat iste lectus ferreus, sed cuna in qua iacebat quando erat paruulus. Sed falsum est quia in hebreo dicitur lectus, & non cuna, diuersa notio ponunt in hebreo pro cuna, & pro lecto virorum, & tamen eadem dictio ponit hic apud hebreos, quod ponit psal. 6. & in aliis locis, ubi ponitur lectus vel stratum. Item si quando erat puer solum nouem cubitos longitudinis occupabat, non posset tamen creuisse usque ad etatem prouectam, si quod esset pes Og maior 13. vicibus. Quotum corpus Og in pueritia, hoc autem impossibile est, & absurdissimum, patet consequentia, quia spatium a planta pedis usque ad cauillam solum est 4. pars longitudinis pedis, sed in spatio inter plantam, & cauillam ponitur 30. cubitos quater 30. sunt 120. in quibus 13. vicibus reperitur nouenarius numerus, & superant tres unitates, & sic erunt in pede Og 120. cubiti longitudinis, & hoc impossibile est, quia nulla anima humana posset tantam materiam vegetare, sic enim declarat Phil. in 2. de anima tractatus de potentia nutritiua, quod non nutrit corpus secundum quamcunque quantitatem alimenti datam, quia tunc quodlibet animal posset crescere in infinitum, cum posset ei apponi infinitum alimentum: sed falsum est, quia quantumcunque apponatur solum perueniet ad certam quantitatem, sic enim dicit ibi Phil. quod omnium natura constantium positus est numerus magnitudinis & augmenti, nam sicut quilibet species habet certam periodum durationis ultra quam non excedit ita quilibet forma determinat sibi certam magnitudinem quam non descendit pro paruitate, & ultra quam non excedit pro magnitudine, ista tamen non sunt accipienda multum stricte, nam anima humana non potest stare in tam parua quantitate sicut vnus digitus carnis, nec in tam magna sicut vna turris. Ad mensuram virilis manus. i. secundum mensuram alicuius viri habentis cubitum, nec valde magnum, nec valde paruum, continet autem cubitus duos pedes secundum quosdam, secundum alios cubitum, & dimidium.

Ra. Sa. dicit quod isti erant cubiti ipsius Og, qui uir antonomaftice dicebatur. Sed hoc falsum, & impossibile est, quia nullus habet in longitudine sua quatuor cubitos completos de suis, nisi valde disproportionatus sit, quanto magis nouem. Item nullus in latitudine de suis quatuor cubitos habet sed tot habebat lectus Og. Et si dicas quod amplior erat lectus Og quam ipse. Dicendum quod ualde parum esset lectus amplior, quam Og, quia iste lectus demonstrabatur ad probandum magnitudinem Og, quod non esset si non equarentur, vel quasi. Ideo dicendum hos cubitos esse de communibus, & cum quilibet de suis cubitis habeat quasi 4. erit Og maior, quam duo homines mediocres, immo tantus, ut duo & dimidius, & hoc tam in altitudine quam in latitudine.

Quelibet forma determinat sibi certam magnitudinem.

tudine. Item quia si isti cubiti intelligerentur de cubitis Og: cum ut supra probauimus pes suus contineret 120. cubitos de cubitis, presupponendo quod dicitur quod a planta usque ad cauillam sunt 30. cubiti in Og: & quia cubitus continet duos pedes, contineret quilibet cubitus 240. cubitos vsuales: nouem ergo cubiti de cubitis Og continebunt duos mille centum & sexaginta cubitos vsuales: patet multiplicando nouem per 240. & contineret quatuor mille trecentos, & uiginti pedes coes: hoc autem humanum abhorrent aures, quod isti vilissimi continerent non nisi posset tanta materia compingi ad faciendum vnum quid artificiatum, & tamen ferrum repetere difficile erat. Itaque quia tantus lectus occuparet fere vnam leucam integram, & tunc non posset esse in aliqua ciuitate, quia nulla ciuitas forte tunc tanta erat quam in longitudine secundum lineam rectam vna leuca haberet, nisi forte Babylon de qua dicitur Phil. in 2. poli. quod non erat ciuitas sed gentes: & hoc dicitur de Babylone aegyptiaca quod erat minor quam Babylon pascua vel Chaldaica, quam iam destruxerant Cyrus & Darius. Itaque dato quod et totam ciuitatem impleret, nec essent ibi domus, nec aliquid nisi lectus ille, quod absurdissimum est, & sic non stare in ciuitate filiorum Ammon, quod est textum. Item nunquam posset dormire sub lecto nec stare in aliqua domo, quia nulla domus nec rectum tamen est. Item ciuitates non poterant habere portas in regno suo, ut ipse intrare posset, sed falsum est, quia dicitur, quod omnes vrbes in regno Og erant muratae, & habentes portas, & vedes. Quodam sunt ita absurdissima, quod contra ea arguere non oportet: quia seipsa destrunt.

Babylon duplex.

Quid per Og moraliter intelligatur hebraice. Et est pulchra moralitas pro praedicatoribus de gradibus luxurie. Quest. III.

S I vis moraliter dicere Og hebraice coaceruans vel coaceruatio dicitur, ut patet in libro hebraicarum interpretationum: & signat peccatorem qui peccatis peccata superaddit, donec veniat in profundum malorum: peccatum enim cui per penam remedium non adhibetur, mox sibi nequiores socios aggregat ut fiat habitatio omnis spiritus immundi. Et patet hoc maxime in uitio carnis in quo manifeste gradus longitudinis & latitudinis assignare possumus, in quo cum aliquis non uideat cubitus longitudinis & latitudinis habuerit tanto in lecto requiescit immobilis, primus cubitus, vel gradus est in cibis exquisitis, uel electuariis. Sed in delictis & iniquis poculis, quia ueter mero est uas facile despumat in libidinem, ut ait beatus Hieronymus, & patet in decretis 34. d. c. uenter mero. Tertius in spectaculis, ut ait. Ouidius primo de arte amandi.

Ad forum vadunt, ut speculentur ibidem. Iste locus casti damna pudoris habet.

luxta illud intrauit mors per fenestras nostras, & oculus meus furatus est animam meam. Hier. c. 9. Quartus in dissolutis cantilenis id est Phil. in fine. 8. polit. prohibet iuuenes a melodiis teneris, & amatoribus, qui sunt secundum phrygiam melodiam. Quintus est prouocatiuus aromatibus. multum enim quidam odores ueneri appetitus excitatiui sunt. Sextus est in donis gratis receptis. Septimus in mollibus lectis. Octauus in rapali sociorum latitia: id est Ouidius secundo de remedio amoris, curas habere consulit, & ad timorem respicere, ista turpem igniculum ad tepus saltem suffocant. Nonus in turpi usu seminarum, quid si brutorum? quod si masculorum in fundissima sunt omnem gradum & limitem naturae excedentia, id est magis congruit de talibus subicere. Habet quoque iste impudicorum lectus quatuor latitudinis cubitos. Primus est turpis cogitatio. Secundus perficiendi consensus, vel liberatio. Tertius consequens operatio. Quartus diuturni actus assuefactio. Et si tanta istius consuetudi-

nis firmitas fiat, tunc lectus fit ferreus, ut a nullo bono superetur.

Terramque possedimus. Hic ponitur secundum. f. terre acquisitae diuisio. Ab Aroer. Ista est prima ciuitas in terra regis Seon post torrentem Arnon. Reliquam autem partem Galaad. Galaad mons ex utraque parte in locis planioribus ciuitates habet, ille autem quae sunt contra Moabitas tradite sunt duabus tribubus Gad & Ruben, quae autem sunt post montem contra terram promissionis datae sunt di midiae parti Manasse. Et omnem Basan regni Og. Ex quo manifeste patet, quod Basan nomen specialis terrae est in regno Og, quia non fuit datum totum regnum Og di midiae tribui Manasse. Ciuitasque Basan uocabatur terra gigantum. Quia olim in ea gigantes habitauerant, nunc autem solus Og de eis restiterat, ut patet super. isti gigantes habitabant ibi tempore Abrahama, quando tres reges cum Chodorlaomor uenientes ad delendum ciuitates Sodomorum destruxerunt primo istos gigantes, & patet, quod in hac terra habitarent, quia dicitur Gen. 14. c. ubi ponitur ista historia, quod illi reges qui uenerant cum Chodorlaomor deleuerunt Rafaym in Astaroth Carnayn, sed ista ciuitas Astaroth erat in regno Og regis Basan, & patet quia quando computantur ciuitates regis Og, & Seon, Num. c. 32. ponitur ibi Astaroth in qua deleuerunt gigantes, in terra etiam regis Seon habitauerunt gigantes, qui non erant de magnis gigantibus uocatis Rafaym, sed de aliis qui uocantur Enirs, & habitauerunt in Cariathiarim: hos deleuerunt illi reges, ut patet Gen. 14. ca. cum dicitur & eminim sane Cariathiarim, sed iste locus cariathiarim est in regno Seon, ut patet Num. 32. c. cum dicuntur vrbes regni Seon inter quas enarratur cariathiarim, Seon autem erat de Rafaym siue gigantibus, qui habitabant in Astaroth, quae pertinet ad terram suam Basan, & licet iste generationes gigantum post diluuium fuissent in terra illa usque, tempus Abrahama, & tunc deleuerunt per 4. reges, tamen non totaliter, quia aliqui manserunt in quibus continuata fuit generatio usque, ad ipsos reges Og qui solus restiterat de stirpe gigantum, ut patet hic in littera, nam ipse gigantum filium non genuit & sic fuit ibi finita gigantum progenies. Iayr filius Manasse. i. de tribu Manasse, ut probauimus Num. 32. non enim poterat esse immediate filius Manasse iste Iayr, accepit illas ciuitates cum uiculis suis in possessionem nondum deleuerunt hostibus, & postea ipse cum familia sua pugnaverunt & deleuerunt habitatores terrae illius, sic enim fiebat postquam sortibus distributae sunt in terra Chanaan, nam quelibet tribus pugnat pro habitatores sortis suae & aliqui poterat eos delere, aliqui non, sic patet Iosue. 16. c. cum dicitur & non interfecerunt filii Israel Chananeum qui habitabat in Gazer, habitauit autem Chananeus usque in presentem diem in medio Ephraim, & Iosue. 17. c. dicitur quod non potuerunt filii Manasse has subuere ciuitates, sed cepit Chananeus habitare in terra sua. Posset omnem regionem Argob. Quia ipse pugnavit pro habitatores terrae illius, & cepit uiculos eius, ut patet Num. 32. Argob nomen regionis specialis erat in regno Og, sicut Basan, nam non potest dici, quod Basan esset totum regnum regis Og, considerando ea, quae ponuntur in littera potest alio modo Argob esse nomen appellatiuum signans pulchritudinem, & uocaretur tunc regio argob. i. regio pulchra, quia fertilis erat valde, uel quia forte erant in ea pulchrae ciuitates & oppida. dicitur, Iayr possedisse usque ad terminos, Gesuri, & Mathari, quia istae sunt duae terrae speciales quae erant ad extremitates regionis. Argob, vel forte sunt duo loca intra ipsam terram argob in extremitatibus duabus terrae illius, sicut Dan & Bersabee sunt in extremitatibus terrae promissionis, ut patet 1. Reg. 3. c. Vocauitque ex nomine suo. Scilicet iste Iayr mutauit nomen terrae, scilicet argob, & Basan & uocauit a nothiayr, id est uillas Iayr. Usque in presentem diem.

Argob quid sit.

Ad probandum. Ita non sunt verba Moyſi ſed Eſdrę, & patet ratio, quia a tēpore quo ceperat layr illas villas, & nominaverat, noīe ſuo vſq; quo Moyſes iſta dixit, & mortuus ē, nō trāſierunt tres mēſes, patet: q̃a iſta fuerūt facta circa finem 40. anni. ſed dicere. *Vſque in preſentem diem.* Magnum tēpore preteritum notat, ſic illa verba ſup. poſita. *Monſtratur lectus eius ferreus in Rabath filiorum Ammon.* Magis videtur eſſe Eſdrę probantis magnitudinem Og contemporaneis ſuis, qui non viderāt quam Moyſi: quia totus exercitus tēpore Moyſi vidit Og: nec eſt verſimile, q̃ Moyſes magnitudinem Og probaret argumento non concludenti. ſper lectū quem Iſraelitę non uidebant, cum ipſi maius argumētum haberent: quia ipſum Og viderunt, maxime quia Moyſes nunquam ſtetit in terra Ammonitarum, iō nec teſtimonium dare ſufficienter potuit. q̃ Moyſes non ſtetit in terra Ammonitarum, patet, quia ipſe nutritus fuit in terra egypti, & non exiit de illa niſi q̃n iuit in Ethioſiam ad pugnandum c̃ ciuitatem Sabba, de quo diximus in chronica temporum breui poſta in principio Exo. & poſtea iuit in terram Madiam, & fuit ibi p̃ſtor per annos. 40. cum letro ſocero ſuo, vt patet Exo. 2. c. & magis actu. 7. c. deinde reuerſus in Aegyptū anno. 80. viſe ſue, vt patet Exo. 7. exiit eodē anno de egypto cum toto iſrael, ut dēclarauimus Exo. 2. & 11. c.

Sed dicētis q̃ in his medijs temporibus Moyſes potuit ire in terram Ammonitarum. Reſpōdetur q̃ non potuit ire in terram illā, ſi iuiſſet oportebat cum ire per deſertum, quia a terra Madiam, vel a terra egypti non eſt aliqua via ad terrā Ammon quā eſt in extremitate Arabię niſi per deſerta arabica, ſed Moyſes neſciebat viam verſus terrā Moab & Ammon per deſerta arabicā: ergo non ambulauerat per illa: anſis, patet, quia dicitur Num. 10. c. q̃ Moyſes locutus eſt ad Obab cognatū ſuū dicēs: noli nos relinquere: tu, n. noſti in quibus locis per deſertum caſtra ponere debeamus: & eris ductor noſter: ſi tū Moyſes cognouiſſet vias deſerti, non peteret Obab tanquā directorem dicens illum ſcire loca deſerti: ſed non ne go propter hoc Moyſen ſcripſiſſe librum iſtum, ſcripſit. n. vt diximus ſup. 1. c. ſed poſt deſtructionem & conſuſionem librorum legis per Babylonios Eſdras ſcriba legis, & propheta ſpiritu diuino aſſatus legem reſcripſit, & iſta & ſimilia addidit, & q̃ diximus ſup. ca. 2. q̃ Eſdras non auſus fuiſſet addere ad verba Moyſi, dicit de talibus clauſulis qualis iplā eſt, quia ſi iplam Eſdras addidit, neceſſe eſſet etiam precedentem, q̃ non cōuenit: quia ad tēpore Moyſi iplā reſertur. *Machir quoque dedi Galaad.* Ideſt filiis vel nepotibus Machir: quia nō uidebat tunc Machir vt probauimus Nu. 32. c. quia Machir fuit nepos Ioseph filius Manasse, vt patet Gen. 50. c. & cum uiueret Ioseph iam habebat filios Machir: vt dicitur eodem c. ſiliū quoq; Machir nati ſunt in genibus Ioseph, ergo quando moreretur Ioseph ad minus eſſet Machir. 25. uel 30. annorum, & cum maior uita ſua poſſet eſſe ad centum viginti, vel centum triginta annos, manerent poſt mortem Ioseph, ad magis centum anni, ſed Ioseph mortuus eſt ante exitum de egypto quaſi centum, & quadraginta vel plures annos, ergo neceſſe erat q̃ Machir mortuus fuiſſet annis ad minus. 40. ante exitum de egypto, ergo non poterat ſup. uiuere tēpore quo Moyſes diuidebat terram Amorrhęorum regum. *Dedi Galaad.* Non totam Galaad, quia pars eius fuit data duab. tribub. ut ſup. patet & inf. *Et tribubus Ruben, & Gad dedi terram Galaad.* ſcilicet partē terrę poſt montem Galaad contra Moabitas, & patet quia dicitur. *Vſque ad torrentem Arnon.* Arnon diuidit Moabitas & Amorrhęos. ſ. Moab & regnum Seon ut patet Nu. 21. c. *Vſq; ad torrentem Iaboc qui eſt terminus*

Arnon diuidit Moabitas & Amorrhęos

filiorum Ammon. Eſt iſtud regnum Amorrhęorum ex vna parte coniunctum Moabitis apud Arnon, ex alia parte Ammonitis apud torrentem Iaboc: magis contra orientem, & iſtos duos terminos tēpore Amorrhęorum tenebant duæ tribus. coniungitur etiam iſta terra terrę promiſſionis in planicie Iordanis.

Ponuntur hic duo termini laterales terrę regum Amorrhęorum: nam iſta terra eſt ad orientem terrę Chanaam, ut patet Num. 32. ubi tribus Ruben, & Gad & dimidia pars Manaſſe accipientes hareditatem in terra duorum regum Amorrhęorum, conſtitunt ſe habere ſortes ſuas ad orientem terrę Chanaam, ita q̃ frons occidentalis terrę Amorrhęorum eſt ad frontē orientalem terrę Chanaam, ab oriente autem, ut dēclaratum fuit precedenti cap. habet iſta terra Amorrhęorum extremitates regni Moab, & Ammon, quā coniunctę claudunt frontem orientalem terrę Amorrhęorū, deinde latus ſeptentrionale terrę Amorrhęorum coniungitur terrę Ammonitarum, & locus meridianum eius coniungitur terrę Moabitarum, & ſic inter vtramque clauditur: cum autem perueniatur ad occidentalem frontem terrę Amorrhęorum per latus meridianum finitur in Iordane, & ibi diuiditur terra Chanaam a terra illa, & terra etiam Moab ibi finitur & coniuncta eſt ibi terrę Amorrhęorum. patet quia in ultimis manſionibus habęorum circa tertiam Chanaam ipſi procedentes per terram regis Seon accedebant ad cāpeſtria, & planiora loca Moab, ut patet Nu. 33. c. deinde redeundo per idem latus meridianum di recte a fronte occidentis uſq; ad orientalem partē terrę eiufdē eſt torrentis Arnon, quē trāſierunt hebrei q̃n intrauerūt in terram Amorrhęorū, ut patet preced. c. & ibi late dēclaratum eſt: ſed hic non accipitur ſic, ſed q̃ torrentis Arnon ſit in latere meridiano terrę Amorrhęorū. diuidens eam & terram Moabitarum, & ille torrentis licet ſit in oriente terrę Amorrhęorum, tamē eum hebrei tranſierunt, quia fluit de arabicis deſertis in parte ſeptentrionali, & circueiſ ſe frontem orientālē terrę Amorrhęorum labitur per latus meridianum eius inter terram Moabitarum & Amorrhęorum, & peruenit per illud latus, uſque ad occidentem terrę Moab & Amorrhęorum, nam ut ait Iosephus torrentis vel fluius Arnon veniens de montibus arabicis ad lacum asphaltidem terminatur.

Quid ſit & ubi lacus asphaltidis. Et de Iordane, & mari Tiberiadis. Quaſi. II II.

Eſt autem lacus asphaltidis in valle Sodomorū & uocatur mare mortuum. Quod autem mare mortuum ſit apud terram Moabitarum ſatis dēclaratur hic in littera, & patet in libro de diuiſione terrę ſancę, ubi dicitur, q̃ in deſcenſu Arabię ad terram promiſſionis Carnayn ſpelunca eſt ſup montem Moabitarum apud asphaltidem lacum, ideſt mare mortuum, in qua ſedit Balaam ariolus ad maledicendum filios Iſrael, de quo Num. 23. & 24. capit. tenet ergo fluius Arnon totum latus meridianum terrę Amorrhęorum. terra autem ammonitarum tenet totum latus ſeptentrionale terrę Amorrhęorum uſque ad occidentem, ita q̃ qui uellet uenire de fronte orientis terrę Amorrhęorum per lineam lateris ſeptētrionalis, neceſſe eſt q̃ ueniat per terminos terrę Ammonitarum uſque ad occidentalem frontem, ubi autem finitur latus ſeptentrionale in fronte orientis eſt torrentis Iaboc diſtans duobus miliaribus a Iordane, ut patet in libro de diuiſione terrę ſancę, & apud illum luſtabatur angelus cum Iacob, ut patet Gen. 32. cap. q̃ aut ſit apud terram Ammonitarum patet ex hoc, quia cum Iacob ueniret de Meſopotamia in terram Chanaam

nam tranſiuit per torrentem Iaboc, nam Meſopotamia eſt ad ſeptentrionem terrę Chanaam, ut dēclarauimus Gen. 24. cap. & patet in hoc, quia Meſopotamia eſt trans Eufraſim fluium magnum ſicut habet Ioseph. 24. c. Eufraſis aut ad partem ſeptentrionalem terrę promiſſionis, ut colligitur Gen. 15. & Num. 34. cap. ueniendo ergo de parte ſeptentrionali reſpectu terrę promiſſionis bene erat tranſitus per terram Ammonitarum quā eſt ſeptentrionalis terrę Amorrhęorū, & conſequenter aliquo modo ſeptentrionalis terrę Chanaam: ſicut ergo torrentis Arnon accedit vſq; ad finem lateris meridiani terrę Amorrhęorum, ita torrentis Iaboc eſt in fine lateris ſeptentrionalis terrę eiufdē apud terram Ammon. ſunt ergo iſti termini terrę Amorrhęorum a tribus lateribus. ſab oriente a meridie a ſeptentrione. manet ergo ſolus occidentalis terminus in quo tangit terra Amorrhęorū orientem terrę Chanaam. & ponuntur hic multa loca in quibus tangit terra Amorrhęorum terram Chanaam, & primus eſt planicies ſolitudinis: iſta planicies eſt apud terram Ammon poſt torrentem Iaboc declinando per frontem occidentalem terrę Amorrhęorum quaſi a ſeptētrione in meridiem. & eſt illa pars terrę campeſtris & planas: ſed tunc inhabitata, quia non conuenientis ſolus erat ad habitandum. Poſt iſtam terram declinando per illam frontem occidentalem a ſeptētrione verſus meridiem eſt fluius Iordanis, nam Iordanis naſcitur a Libano monte, qui eſt in latere ſeptentrionali terrę Chanaam, deinde conuertitur contra orientem, & circuit per terminos terrę Chanaam donec mari ſaliſſimo abſorbeat, & patet quia antequam Ioseph cum populo Iſraelitico intrare poſſet in terram Chanaam tranſierunt Iordanem, ut patet Ioseph. 3. & 4. c. deinde poſit terminus Cenereth. i. maris, quod nunc, & tēpore Chriſti vocabatur mare Tiberiadis a quadam ciuitate ibi exiſtente ſic dicta. Eſt autem mare iſtud, Cenereth quidam lacus valde magnus, qui quaſi mare uidetur, & ſunt in circuitu eius multa loca. & ſit ibi magna nauigation: nam ibi Chriſtus ſepe nauigauit, & diſcipuli eius piſcati ſunt, ut patet Io. 6. & 21. ca. Vocatur autem mare Cenereth, & poſitur in fronte orientis terrę Chanaam, ut patet Num. 34. c. non eſt autem intelligendū q̃ deſcendendo per frontem occidentalem terrę Amorrhęorum quaſi a ſeptentrione in meridiem prius ſit finis Iordanis quam mare Cenereth, quia tunc oportebat quod mare Cenereth eſſet magis declinādo ad meridiem quam mare mortuum uallis Sodomorū cū Iordanis abſorbeat mare mortuum, ut patet Io. 3. c. ſed falſum eſt quia ultra uallem Sodomorum declinādo ad meridiem nihil eſt de terra Chanaam, ſed poſit hic Cenereth. i. ciuitas illa exiſtēs apud mare illud paruum, quia apud Iordanem non reperiebatur aliqua ita coniuncta orientali fronti terrę Chanaam quā nominaretur ſicut iſta, eſt tamen intra ambitum Iordanis i terra Chanaam, & eſt i quadam terra quā uocatur Galilea, ſic patet Io. 5. cap. quia ibi dicitur eſſe idem mare Tiberiadis & mare Galilee. Eſt autem Galilea in ſorte Iude, & per conſequens in parte meridiana terrę Chanaam, quia illam tenebat Iudas, ut patet Ioseph. 14. & 15. c. deinde dicitur, q̃ deſcendendo per iſtam frontem occidentalem Amorrhęorum a ſeptentrione verſus meridiem eſt mare ſaliſſimum ſiue mare Sodomorū & hoc poſitur ultimum in iſta frontis occidentalis latitudine, quia ultra mare Sodomorum verſus meridiē nihil manet in parte terrę Amorrhęorum, aut terrę Chanaam, & hoc mare dicitur eſſe ad radices montis Phalga contra orientem, ideſt quod mare Sodomorū habet ab oriente immediate coniunctum montē altum filiorum Moab, qui dicitur mons Phalga. i. in quo eſt collis altus, & hoc eſt quod dicitur in libro de diuiſione

Ex quo lo co naſcitur Iordanis flumen.

De ſitu galilee.

ſione terrę ſancę. ſ. q̃ apud lacum asphaltidem ſiue mare mortuum eſt contra orientem mons Moabitarum, in quo uoluit Balaam maledicere Iſraelitis, q̃ aut iſte ſit mons patet quia Num. 23. c. ubi agitur de Balaā uolente maledicere dicitur, q̃ Balac duxit Balaam ſuper montem Phalga, ſic enim dicit littera, cumque du xiſſet eum in locum ſublimē ſuper verticem montis Phalga edificauit Balaam ſeptem aras: & patet. 7. 34. c. quia Moyſes quando mortuus fuit, erat in planioribus locis campeſtrium Moab. ſ. in vltima manſione, & tū ad moriendū aſcendit in montem Phalga, ſic enim dicitur in littera aſcendit ergo Moyſes de campeſtrib. Moab ſuper montem Nebo in verticem Phalga: eſt ergo ſenſus huius litterę q̃ Machir nepos Ioseph, & tribus Gad, & Ruben poſſederunt terram iſtam a torrente Arnon qui ē in latere meridiano illius terrę Amorrhęorum uſque ad torrentem Iaboc qui eſt in latere ſeptentrionali. q. d. totam terram poſſederunt in terra Amorrhęorum a meridie uſque ad partem ſeptentrionalem, & totam frontem occidentalem huius terrę q̃ eſt deſcendendo a parte ſeptentrionali verſus meridiē ſcilicet per partem planicie ſolitudinis, & iordanis, & Cenereth uſque ad mare ſaliſſimum, & hoc eſt deſcēdere a parte ſeptentrionis ad meridiem, quia iſte deſcēſus terminatur in mari ſaliſſimo, cum dicatur vſq; ad mare ſaliſſimum, ſed mare ſaliſſimum eſt i parte meridiana terrę Chanaam, & Amorrhęorum ut ſupra patuit: ut aut omnia ſupradicta melius intelligant in ſubiecta figura ſenſibiliter inſpiciant. *Et terminus Cenereth.* Eſt ciuitas in Iudaea quē tēpore Chriſti Tiberias uocabat a Tiberio imperatore, cuius tēpore Chriſtus paſſus eſt, qui Octauiano ſucceſſit, & fuit tertius inter imperatores Romanos, apud iſtam ciuitatem eſt qdā magnus lacus, qui uocatur mare Tiberiadis, uel Galilee, ſiue Genezareth in qua Chriſtus ſepe ſtetit, & p̃dicauit, & multa miracula fecit, de hoc diximus Nu. 34. c. *Vſque ad mare deſerti quod eſt ſaliſſimum.* Mare iſtud uocat mare mortuum ſiue lacus asphaltidis, ubi ſunt ſubuerſę ciuitates a domino ſcilicet Sodoma, Gomorra, Adama, & Seboyn, ut patet Gen. 19. c. uocatur mare deſerti, quia eſt in angulo orientis & meridiei, a quo incipiunt ſolitudines Aegypti, ut aliqui uoluerunt, ſed falſum eſt quia apud mare mortuum, quod eſt in ualle Sodomorum, nulla ſolitudo Aegypti incipit, & patet quia ſi conſideremus orientalem partem maris ſaliſſimi non eſt aliquod deſertum ibi ſed coniuncta eſt illi ualli terra Moabitarum, & eſt ibi mons altiffimus ſuper illud mare, & pertinet ad terram Moab in quo Balaam uoluit maledicere Iſraelitis, ut dēclarauimus ſupra, & de hoc dicitur hic i littera, q̃ mare ſaliſſimū eſt ad radices montis Phalga ad orientem, nec habet deſerta Aegypti mare ſaliſſimum a parte meridiana, quia apud illud mare in conſinio lateris meridiani, & ſeptentrionalis eſt Idumęa deſcendens per latus illud meridianum verſus occidentem terrę Chanaam, ut patet Num. 34. c. Idumęa autem populata eſt, nec poſſunt aſſignari deſerta Aegypti, vel Arabię verſus ſeptētrionem aut occidentem terrę Sodomorum, quia iſte duę partes ſunt intra iplam terram Chanaam, Vocat ergo iſtud mare deſerti, quia in circuitu huius maris non eſt terra habitata, nam eſt hoc mare in ualle Sodomorum, & in illa ualle erant quinq; ciuitates cum alijs uiculis, omniaque fuerunt propter peccata gentis illius coeleſti igne conſumpta, ita quod terra illa qua olim irrigata Iordane fertiliſſima erat, & pulchra ſicut paradifus domini, ut patet Gen. 13. cap. poſtea totaliter i cinerem fauillaſq; ſoluta frugum & fructuum expers eſt: ideo in illa terra nullus habitat nec circa illam & ſic uocari poteſt mare deſerti. uocatur ſaliſſimum quia groſſius eſt ceteris aquis, & ſulphureum eſt, & vinctuoſum

Cenereth quę ciuitas.

vinuosum quasi oleum, de hoc Nume. 34. c. *Ad radices montis Phasga*. Idest montis altissimi, Phasga appellatum est, & signat collem contra orientem, non contra orientem terrarum istarum duarum tribuum, sed contra orientem terrarum novem tribuum & dimidię, nam terra Amorrhęorum in qua acceperunt fortis duarum tribuum, & dimidia, est magis orientalis, quam terra Chanaam, in qua acceperunt fortis novem tribuum, & dimidia: nam frons orientalis terrę Chanaam continuatur fronti occidentali terrę Amorrhęorum, dixit autem hic mare salissimum habere ad orientem montem Phasga, quia hic ponitur quidam termini qui sunt intra terram Amorrhęorum scilicet planicies solitudinis torrens Iaboc, & torrens Arnon, sunt alii termini intra terram Chanaam. Iordanis, Cenereth, & mare salissimum siue mare deserti, cum ergo sit istud in terra Chanaam, & montis Phasga in terra Moab, quę est ei orientalis, necesse est ut dicatur mare salissimum habere ab oriente montem Phasga, nā Iordanis est ad orientem respectu terrę novem tribuum, & ad occidentem respectu terrę duarum tribuum, & dimidię: sic continentur filii Gad & Ruben se suscepisse possessionem suam ad orientalem plagam possessionis aliarum tribuum, Num. 32. c. coniungitur etiam ista terra Amorrhęorum terrę Sydoniorum in monte Hermon, ut supradictum est, & forte illum finem tenuit dimidia tribus Manasse, quia non computatur inter terminos, quos tenuit tribus Gad & trib. Ruben, sicut aliqui voluerunt, sed falsum est: nam duo falsa hic dicuntur, primum quod dicitur est, quod non computatur hic terminus terrę dimidię tribus Manasse.

Situs montis Hermo.

Secundum quod inter ista loca in quibus accedit terra Amorrhęorum ad terram Chanaam non computatur hic cui euenerit, primum falsum patet, quia dicitur hic quod terra Basan regis Og, & terra Argob, & pars vna montis Galaad, data fuit dimidię tribui Manasse, & quia ista terra non accedit ad aliquam de extremitatibus nominatis terrę Amorrhęorum, & Chanaam, uidetur non computatus terminus eius si computatus est dicendo terras quas inhabitauerunt scilicet Basan, & Argob, & dimidia pars montis Galaad, nam termini harum sunt termini habitationis suę. secundum autem falsum est scilicet quod non ponatur hic terminus terrę Amorrhęorum ad montem Hermon, nam mons Hermon est ad partem occidentalem terrę Amorrhęorum in contactu lateris septentrionalis, & occidentalis, & licet non ponatur clare, tamen ponitur implicite cum dicitur, usque ad planiciem solitudinis atque Iordanis: nam planicies solitudinis est pars vltima in parte lateris septentrionalis terrę Amorrhęorum, quod patet euidenter ex supradictis, nam post planiciem solitudinis sequuntur omnia loca frontis occidentalis terrę Amorrhęorum, quasi declinādo a septentrione contra meridiem, ut in superiori figura declarauimus.

Pręcepique vobis. Hic ponitur tertium scilicet duabus tribubus & dimidię ad bellum facta admonitio. *In tempore illo*. Idest quando petiistis a me terram istam. *Expediti*. Idest sine vxoribus, & filiis, & pecoribus, solis armis bellicis vtentes. *Pręcedite fratres vestros*. Pręcedebant istę duę tribus, & dimidia quę acceperant possessionem trans Iordanem alias ne retrocedere possent, vel quia expediti erant, poterant melius resistere hostibus, & ideo non poterat seruari ordo castrametationis, vel motus qui seruabatur in deserto scilicet quod Iudas, Zabulon, & Isachar primo mouerent castra, ut patet Numer. decimo capitulo & secundo, quia Ruben, Gad & dimidia pars Manasse pręcedebat, & forte alię tribus cum ibant ad bellum, non seruabant eundem ordinem, nisi cum mouerentur omnia castra, &

& arca domini. *Donec requiem tribuat dominus fratribus vestris*. Idest donec terra diuidatur, & detur eis in possessionem, & sic factum est ut pater Iosue 22. capitulo.

Quando dicitur aliquis habere requiem in possessione. Et de duplici admonitione per Moysen facta Iosue.

Quęst. V.

REQUIES autem in possessione dicitur, non quando aliquis deuicit detinentem eam: sed quādo eam ipse accepit, & pacifice possidet: sic enim fuit in Israelitis quę illę tribus, quę trans Iordanem possessionem accepturę erant, primo deuicerunt populos Chananeorum non quidem omnes, ut patet Iud. 3. capitu. sed tot quot sufficiebant ad habitationem ipsorum, & hoc fuit per septem annos, vel quasi, deinde deuictis hostibus incepit Iosue mittere viros, qui considerarent omnes terminos terrarum captarum, & diuiderent eos in partes æquales pro singulis tribubus, & factis fortibus, atque datis cuiuslibet tribui, multis temporum incidentibus intermediis, transferunt alii septem anni vel quasi, & sic transferunt 14. anni postquam rediret tribus, & dimidia in possessionem suam, si tamen rediisset immediate ut deuicti sunt populi Chananeorum, solum steterissent septem annis, sed tunc non steterissent usquequo Deus daret requiem aliis tribubus, quia victis hostibus adhuc non quiescebant, cum nullus eorum haberet possessionem, donec singulis tribubus daretur sua fors, & inciperet possidere: tunc enim erat quies maxime quia duę tribus & dimidia debebant facere pro reliquo populo, sicut totus populus fecerat pro eis, sed totus populus Israel pugnauerat contra duos reges Amorrhęorum, ut illam terram acquirerent, ut patet Numero 21. & supra secundo & in isto, & non solum pugnauerunt, sed etiam expectauerunt, quousque Moyses dedit istam terram duabus tribubus & dimidię, ut patet hic, etiam infra quinto capitulo, & Iosue. 18. & 22. capitulo, ideo rationabile erat ut expectarent duę tribus & dimidia, donec Deus daret quietem nonem tribubus & dimidię, scilicet usquequo fortis earum diuisę essent, & actualiter tradite, & sic fecerunt, ut patet Ios. 22. cap. & in fine. 21. *Iosue quoque*. Ponitur commonitio facta ad Iosue. duplex fuit facta commonitio Iosue per Moysen. Vna quę fuit ante tempus mortis Moysi. Alia quę fuit quando mori debuit Moyses. De prima patet Num. 27. capit. cum Deus dixit Moysi postquam mortem ei pręnunciavit. tolle Iosue filium tuum in quo est spiritus Dei, & pone manum tuam super eum, qui stabit coram Eleazaro sacerdote, & oī multitudine, & dabis ei pręcepta cunctis videntibus, & partem glorię tuę: ut audiat eum omnis synagoga filiorum Israel, pro hoc si quid agendum erit, Eleazar sacerdos consulat dominum, ad verbum eius egredietur, & ingredietur ipse, & oēs filii Israel, & cetera multitudo, & subiungit de cōpletione huius. fecit Moyses quę pręceperat dñs, cumque tulisset Iosue statuit eum coram Eleazaro sacerdote, & oī frequentia populi, & ipositis capitibus eius manibus cuncta replicuit quę mādauerat dñs. De secunda cōmonitione fit mētio. j. 3. c. cū dñs vocauit ergo Moyses Iosue, & dixit ei corā oī Israel, confortare, & esto robustus: tu enim introduces populum istum in terrā, quę daturum patribus eorum iurauit dñs, tu eā forte diuides: dñs enim qui ductor est noster, ipse erit tecū, & non dimittet te, nec derelinquet, noli timere, nec paucas, quę autem istę duę admonitiones totaliter differunt, patet, quia nō eadē verba dñi in una & in alia. Itē quia iste liber Deuter. est quāda recapitulatio, & enarratio omnium, quę acciderunt populo, & enarrantur eo ordine quo gesta sunt.

gesta sunt. Et primo narrat Moyses ea, quę facta sunt usque ad diem illum, in quo ista incepit dicere: deinde ponit ea quę dicta sunt ab eo ante suā mortem, & inter ista ordo fuit, ut patet infra, in princip. sequi. capit. cum dicitur, & nunc Israel audi pręcepta, atque iudicia, idest, postquā vidisti oīa ista quę supradicta sunt, nunc audi pręcepta domini pro tantis beneficiis tibi collatis, sed post omnia ista in fine Deuter. quasi. f. c. 31. dñs: quo modo Moyses statuit Iosue coram omni Israel, & dedit ei regulas, aut leges ad regendum Israel, & vt confortaretur contra dominos terre Chanaa: si enim nō poneremus Iosue bis coram populo a Moysē fuisse statutum, necesse est, vt dicamus ordinem huius libri permutatum esse, quia cum ponatur hic de Iosue, quę fuerit admonitio a Moysē coram populo: & postea sequatur recitatio istius totius libri a principio 4. c. usque ad 31. in quo agitur iterum de confortatione Iosue, si eadem fuisset ista confortatio, & illa, oportebat confortationem istam pręcessisse recitationem omnium istorum verborum, sed nō vñ verum, quia vt patet inf. 31. c. qñ Moyses dixit, quod nullo modo poterat ipse pręcedere Israel, quia mādauerat ei Deus mori, constituit Iosue coram omni Israel, & confortato eo atque admonito, & dato libro legis, quem recitauerat sacerdos, & dicto immediate cantico, & benedictione singularium tribuum, ascendit in montem, vt moreretur, si in esset hic mutatio ordinis, oporteret, vt post Iosue confortatus esset, ista omnia recitarentur, quod nō vñ verum, quia satis magna mora esset, vt patet ex multitudine dictorum. Sed forte dices, quod ista confortatio, de qua hic dñs, & illa de qua infra 31. c. sunt eadē, & facta fuit ista confortatio recitatis omnibus verbis libri huius, usque ad c. 31. sed tunc eodem modo fiet anticipatio in hoc libro, si quę cum hic dicatur de confortatione Iosue, quę non fuerit facta ante omnia ista quę sequuntur, sed postea dictis oībus, usque ad cap. 31. ista autem bene sequuntur, si nolimus ponere anticipatiōnem, vel recapitulationem in hoc libro, quod sape dicimus, & notat ista litera sequentis ea. cum dñs. *Et nunc Israel*. Idest o Israel, postquam hæc omnia vidisti, & audisti, audias pręcepta Dei. si in aliquo modo velimus ponere aliquam anticipatiōnem, bene stabit, quod Iosue semel fuerit confortatus a Moysē coram Eleazaro sacerdote, & omni populo, & fuerit facta ista confortatio post recitationem istius totius libri, usque ad c. 31. Et ratio huius vñ, quia si velimus ponere duas confortationes Iosue in tam breui tempore, quantum intercidere posset inter vnam, & alteram: nam ista confortatio necessario facta fuit, postquam terra Regum Amorrhęorum diuisa fuit duabus tribubus, & dimidię, vt patet ex ordine literę, sed post istam diuisionē recitauit Moyses immediate verba libri huius, & mortuus est, ergo si duę confortationes fuissent, necesse erat vnam esse immediate post alteram, quod superfluum valde erat, si vnam immediate ante recitationē huius libri, & aliam immediate post recitationem libri, & hoc idem declaratur Num. 27. vbi de ista confortatione agitur, quia quando illud fuit dictum Moysi, ipse erat apud mortem Abarin in quo mortuus est, & patet, quia dicitur in litera, ascende in montem istum Abarin, & contemplantur, & vide inde terram quam daturus sum filiis Israel, & subsequitur in litera quomodo Moyses confortauerit, postea Iosue coram Eleazaro sacerdote, & toto populo, & sic vñ, quę in eadem māsione ista duo contigerunt, si confortatio quę prima dicitur Iosue, & mors Moysi, in eadem autem māsione.

Alph. Tost. super Deuter.

ne, tam in breui tempore fieri duas confortationes su perfluum valde videretur, idem pater hic in litera, quā quando dñs, quod Moyses confortauit Iosue mādauit ei Deus ascendere in montem Phasga, ergo coniunctus erat locus in quo ista confortatio facta fuit loco, in quo Moyses mortuus est. Et si forte aliquis arguere velit, quod istę fuerint duę confortationes, eo quod vna sit hic mentio, & postea 31. c. sit mentio iterum de confortatione Iosue, & primo Num. c. 27. secundo hic. tertio infra 31. c. sed nullus diceret tres fuisse confortationes, maxime quia omnes pertinent ad eundem locū, ergo nec duas. Si autem velimus tenere istam positionem, quę satis rationabilis est, facile est respondere ad supradicta, quia illa fundantur in hoc, quod non detur anticipatio, nec recapitulatio in isto libro. Et licet forte generaliter verum sit: in isto tamen deficiente nō est mirabile. *Oculi tui viderunt*. Quia ipse Iosue iuit ad pugnam contra illos reges, & vidit eos vinci, & mortuos cum gentibus suis, & forte ipse fuit prępositus belli, sicut fuit contra Amalechitas, vt patet Exod. 17. c. *Dominus Deus pugnabit pro vobis*. Vt patuit in Hierico, quia ipsi nihil pugnantes corruerunt muri, vt patet Iosue 6. cap. & in pugna contra reges, quando stetit sol, vt patet Iosue 10. cap. *Pręcatusque sum dominum*. Hic ponitur quartum, scilicet Moysi deprecatio. *Tu capisti ostendere seruo tuo*. Idest mihi Moysi, & sic vocatur Moyses seruus Domini in multis locis scripture veteris, & nouę, vt patet Iosue 1. & 13. capit. & Malachia ultimo. & ad Hebręos. 3. ca. *Magnitudinem tuam*. Faciendū coram populo tuo mirabilia; diuidendo mare rubrum, & dando manna. *Manumque fortissimam*. Debellando hostes nostros reges, Amorrhęos, Amalechitas, & regem Arad. Et quia Deus promiserat populo suo multiplicationem, sicut pulvis terre, & terram fluentem lacte & melle, & de istis aliquid demonstrauerat Deus Moysi, scilicet liberationem de Aegypto, mortem Aegyptiorum in mari rubro, gubernationem populi in deserto, & mortem Amorrhęorum, & possessionem pacificam terre eorum, & nihil restabat, nisi vt Deus faceret Moysen transire Iordanem, & videre totam terram illam in tranquilla possessione gentis suę expulsi hostibus, ideo dicebat. *Dominus capisti ostendere*, quasi dicat, rogo quod perficias ostendendo mihi cetera quę desunt.

De modo petendi aliquid ab auaro, & magnifico. Et quomodo vidit Moyses totam terram promissionis.
Quęstio. V.

ET vult persuadere Moyses hoc Deo narrando beneficia quę ab eo receperat, & est optimus modus persuadendi. Si quis ab auaro, vel liberali aliquid recipere velit, oportet obligationem ad persuasionem adducere, dicendo ea, quę petit sibi deberi, & vltiora. Si autem a magnifico, vel magnanimo aliquid beneficii recipere velit, persuadere poterit dicendo se ab eo iam alia beneficia suscepisse, quia magnanimus libenter audit se dedisse, & non se accepisse, vt patet quarto Ethicorum capit. de magnanimitate, vnde Thetis a Ioue petens beneficiū, & etiā Lacones, plura beneficia iam se ab eo suscepisse dixerunt, vt patet eodem cap. Deus autem magnanimus, & magnificus nimis est.

Nec comparari fortitudini tuę. Quia destruxit Aegyptios, & Deos eorum: nec poterunt ei resistere aliqui dii gentium, vt patet Exodi duodecimo capitu. & Numeri 33.

Transibo Iordanem. Idest rogo, quod dimittas me transire Iordanem. *Et videbo terram hanc optimam trans Iordanem*. Quia iam vidi aliam terram, quam nobis

citra Iordanem demonstrasti. Et montem istum egregrum Libanum. Hic nominat duos montes, scilicet Libanum, & quendam alium montem, cuius nomen non ponit, & iste mons innominatus prope Iordanem erat, quia dicitur. *Montem istum.* Libanus autem mons est in parte Septentrionali, tamen extra terram promissionis, ut diximus Numer. 34. cap. hos desiderabat videre Moyses, & terram intermediam, quia Deus laudauerat istam terram vocans eam terram lacte, & melle fluentem. Et non erat hoc carnale desiderium alicuius curiositatis, sed desiderium videndi, quod patribus suis promissum existerat, & in hoc inducebat populum ad desiderandum terram illam, & gratias reddendum Deo pro illa ne contemnerent promissa Dei, unde quidam eorum vituperantur, quia pro nihilo habuerunt terram desiderabilem, Psalmo 105. ideo Deus in hoc puniuit eos. Rabbi Salomon, dicit quod Moyses petiuit hic videre Ierusalem, & templum: per primum montem signatur Ierusalem, qui pro parte magna in monte est, per Libanum signatur templum factum de lignis montis Libani, ut patet 3. Regum. 5. ca. sed falsum est, quia Moyses non desiderauit videre templum Salomonis, vel si desiderauit non petiuit, quia per tantum tempus post factum, quantum pro vita Moyses petere non audeat, si autem dicas, quod visione imaginaria, vel intellectuali videre desiderauit, etiam falsum est, quia ad hoc non erat necesse transire Iordanem, sed ipse instanter petebat transire, & videre montem illum.

Iratusque est mihi propter vos. Supra cap. 1. expositum fuit: sufficit tibi, scilicet, quod iam vidisti vindictam de Og, & Seon. Et terrarum pacificam possessionem filiorum Israel.

Nequaquam ultra loqueris mihi de hac re. Ab aeterno enim Deus Moysen peccatum cognouerat, & non intraturum terram promissionis trans Iordanem, ideo illa sententia data contra Moysen non fuit retractata, quia non fuit data solum secundum exigentiam demeritorum eius, sed etiam quod erat in Dei scientia limitatum. Sed Moyses non cognouit vtrum daretur secundum exigentiam demeritorum, vel secundum scientiam Dei, ideo orabat dimitti hanc penam: si enim sci uisset sententiam istam ex diuina determinatione fuisse latam, non rogasset contra Dei voluntatem quicquam, quia magnum peccatum esset obistere rogando diuinam voluntati cognita.

Item quia dato, quod non esset peccatum, sciret se non posse proficere, ideo non laborasset in cassum. unde licet Moyses Propheta esset sciens etiam istam sententiam a Deo fuisse prolatam, nesciebat tamen quali modo procederet, sic etiam Ioeli a domino reuelatum est, quod brucus, locusta, & erugo consumerent totam terram duarum tribuum, tamen post consuluit populo, quod peniterent dicens, quis scit si couerratur, & ignoscat dominus, & relinquit post se benedictionem: de hoc diffusius diximus Num. 22. cap. *Ascende cacumen Phasga.* Idest altitudinem istius collis, scilicet Abarim, ut patet infra 32. & 34. cap. *Et oculos circumfer ad Orientem, & Austrum.* Idest ad omnes partes terrae promissionis, contra omnes partes mundi, totam terram nouem tribuum, & dimidia vidit, ut patet infra 34. Et hoc non, quod ille mons ita esset altus, quod videre posset inde totam illam terram, & etiam si ita altissimus mons esset, tamen non posset inde videre distincte terras quas in eodem c. distincte nominat, tum propter obstaculum mediorum vaporum directe positorum non sinetium fieri visionem. Item propter debilitatem speciei multiplicata a longinquo non valentis immutare potentiam visum: ideo dicendum, quod Deus super naturaliter eleuauit potentiam visum eius, ut distincte videre posset, sicut eleuauit beatum Benedictum semel, & vidit totum mundum.

dum, ut patet 2. Dialogorum per Gregorium, & non vidit Moyses istam terram usque ad mortem, licet paliquod tempus ante sibi hoc praenunciatum est, ut patet 7. ult. c. *Nec enim transibis Iordanem istum.* Et fuit sola pena data Moysi pro peccato suo, scilicet, ut non transiret Iordanem, sed in hoc fuit minus punitus quam Aaron, quia Aaron non vidit saltem a longe terram promissionis, nec victorias contra Amorrhoeos, & Madianitas, & acquisitionem terrarum citra Iordanem, quae omnia vidit Moyses, non fuit punitus Moyses, vel Aaron, nisi in hoc solo.

An sit pena alicui transiendi de hac vita ad vitam beatam, quod non videat aliqua delectabilia, quae visurus esset si superueneret. Quest. VII.

SE d nunquid poena est alicui transiendi de hac caduca, & lamentabili vita ad quietem, & certitudinem vite beatam, non videre aliqua quae secundum hominem delectabilia sunt, sicut videre terram promissionis? Respondetur, quod in Moyses, & Aaron manifestum est, quod puniti sunt, quia cito mortui sunt, & transferuntur ad limbum Abrahae, in quo licet non sit poena sensus punitiua, sicut in inferno damnatorum, nec ignorantiam intellectus causatiua, sicut in limbo puerorum, tamen est quaedam expectatio, & desiderium gloriae debite ineffe, quae multum videtur anxiare, sicut amantes qui amatum longe esse considerant, sola expectatione torquentur, quia omnis mora brevis, magna videtur amanti: qui enim in vita ista sunt licet boni sint, tamen istam anxietatem non habent, quia nondum venit hora fruendi, licet alicui ex magna charitate cupiunt dissolui, & esse cum Christo, ut patet ad Phil. primo, & hoc scientes, quia quandiu viuimus, peregrinamur a domino. 2. Corinth. 5. cap. sed hoc raro, quia anima nondum exuta luteo carcere Deo frui non potest, cum autem anima sancta soluitur carne immediate frui Deo potest, si autem a fruendo retardetur, expectant quaedam anxietas est, qui ergo ad habendam illam anxietatem citius immittitur, magis punit, & est bonum honestum sibi valde, de quo viuens pregustare poterat, sibi ablatum est. Sed argues ex hoc, quod sic magis anxietur, & puniretur sanctus Abraham, qui magno tempore ante passionem Christi, quasi per duos mille annos mortuus est, & magis affligatur in expectatione illa, quam aliquis sanctus paruus perfectionis, qui paulo ante mortem Christi defunctus fuit, quod videtur inconueniens. Respondetur, quod sicut ait Salomon in proverbijs: longa expectatio affligit animam, magis ergo longa magis affliget, & maxime longa, maxime affliget, per regulam Phil. 2. Top. si simpliciter ad simplicia, & magis ad maxime, quantum ergo est in expectatione, qui maiori tempore sperat magis cruciatur: ideo Adam, & Abel, qui ante omnes homines in sinu Abrahae fuerunt, magis cruciati, & anxii esse deberent, sed in hoc differunt, quod qui sanctius in seculo vixerunt, in limbo illo plures a Deo reuelationes & Angelicas consolationes recipiebant, unde minus anxiebantur. De anima autem quae soluta carne euolat in vitam beatam, si talis poena sibi daretur, esset aliter respondendum, scilicet, quod licet anima sancta per visionem Deo coniungatur, qui eam replet omnibus bonis: tamen anima solum ibi latatur, non homo qui non est. Potest ergo aliquis per mortem aliquo bono, vel delectatione privari: sicut enim esse substantiae compositae non est esse vnius partis suae, licet ergo anima delectetur in Deo, alterius generis delectationes recipit quam ipse homo, cum & alium statum habeat, & alium modum intelligendi, anima namque separata nullo organo ad intelligendum vti: homo autem nisi operatio organorum praecedat, intelligere non valet, sicut

Alio modo delectatur anima in Deo quam homo.

Ex carceris sola gloriae magis cruciantur qui sunt in limbo patrum, quam qui sunt in vita superstiti.

Moysi viro perfectissimo Deo se clare ostendebat.

sicut dicit Philosophus primo Posteriorum, quod illa scientia caremus, cui sensus ad obiectum eius in nobis deficit, ut qui cecus est, nunquam habebit scientiam de coloribus, quia intellectus licet non utatur organo, praesupponit organicam operationem. Et non solum est deficiat delectationis animae, & totius hominis, sed totaliter delectationes hominis deficiunt, quia homo deficit: iste autem magnus dolor est, quod aliquis qui erat, efficiatur non ens, cum nihil sit magis delectabile quam esse, super quod cetera beneficia suscipiuntur. Et non solum homini qui scit se venire ad non esse dolor est, sed etiam animae iam seiunctae, quia cum ipsa non sit finis se suppositum, nec nata, ut contineat perfectam rationem speciei, ut Angelus qui non est vniuersalis, sed sit nata esse pars speciei humanae, habet naturalem inclinationem ad corpus, cuius forma est, & quod perficiendo complet rationem speciei, quod est esse, & status eius perfectissimus, ideo anima cum a corpore eijcitur, violenter educitur: nollet enim dimittere mansionem, postquam autem separata est, semper desiderat redire ad corpus, ideo licet beata sit in vita aeterna, tamen gaudium suum perfectum non habet, donec reassumat corpus. Si autem aliquis viuens transferretur ad vitam aeternam, non posset ei talis poena infligi, quia in applicatione ad fontem pure bonitatis omnem delectationem perfectus recipit, quam in mundo recepturus erat. Etiam corporaliter intueri potest, quia sanctis cum corporibus manentibus in vita beata, nihil horum quod infra sunt occultabitur: concluditur ergo, quod Moyses, & Aaron in duobus puniti sunt. Primo, quia cito ad finem Abrahae missi sunt. Secundo, quia delectabile, quod viuens pregustare poterant, non gustauerunt: ideo quia Aaron magis quam Moyses deliquit, in utroque magis punitus est. Primo, quia citius ad limbum missus est. Secundo, quia nihil de terra promissionis videre permixtus est. *Præcipe Iosue.* Ut recipiat regimen, & curam populi. *Et corrobora eum.* Affectuando de prospero euentu, quia Deus eum in omnibus ad quam manum miserit conseruabit: timebat enim Iosue, quod populus faceret eum incurrere iram Dei, sicut fecerat Moysen magistrum suum: multum decebat ergo, quod Moyses Iosue corroborearet, nam licet Moyses posset mandare Iosue quicquid bonum ei videretur, quia prelati eius erat, & Iosue tenebatur ei simpliciter obedire, maxime quia Moyses non dicebat ista, ut prelati solum iudicant, quid sibi videretur, sed ut Propheta denunciaret Dei voluntatem, ideo ei tanquam Deo praesentialiter imperanti obedire debebat, tamen quia prelati non solum debet mandare subdito quicquid bonum ei videatur, sed etiam declarare subdito, quod hoc non est sibi periculosum (nam res duras aliter aggredi non audent, & quia Deus istud mandatum dabat) voluit tenere istum modum, scilicet, quia istud, quod mandabat facere Iosue, erat valde graue, scilicet, cura tanti populi, & periculum nimis, quia ut dictum est posset formidare se peccatum occasione populi rebellis, cum magister eius Moyses qui perfectissimus vir erat illo tempore, cui Deus se clare ostendebat, ut patet Num. 12. c. occasione populi deliquerit contra dominum, & punitus fuit in hoc, ne intraret in terram Chanaan trans Iordanem. de hoc autem dubio Deus eum per Moysen asscurauit, scilicet, quod ipse deuinceret hostes, & diuideret terram, sic patet hic, & clarius infra 3. ca. cum dicitur: vocauit ergo Moyses Iosue, & dixit ei coram omni Israel, confortare, & esto robustus: tu enim introduces populum istum in terram quam se daturum patribus eorum iurauit dominus, & tu eam sorte diuides, & dominus qui est ductor noster ipse erit tecum, & non dimittet te, nec derelinquet, noli timere, nec paues. his autem confortatus Iosue si regimen populi assumere nollet, ei ad infidelitatem iudicaretur, si autem ante talem asscuratio-

Alph. Ios. super Deuter.

nem non susceperet, non videretur vituperabilis, cum vidisset Moysen tantum virum defecisse. *Et diuideret terram.* De hoc certificauit eum Deus per Moysen, quod ipse diuideret terram populo, ut hic, & infra 31. cap. & Num. 34. & quia diuisio fit post acquisitionem, certificabat eum de acquisitione terrae, & victoria contra aduersarios: poterat enim verisimiliter timere Iosue, quia populus ille durae cervicis erat, quod propter aliquam culpam traderet eos in manus hostium ad mortem. *Et mansimus in valle contra Phanum Phegor.* Idest factus, & dictis omnibus supra narratis. *Mansimus in valle.* Idest in planioribus locis Moabitum super Iordanem. *Contra Phanum Phegor.* Idest contra templum in quo colitur Phegor, ista est vltima mansio quae vocatur Belfesthin, ut patet Num. 33. cap. in qua fornicati sunt Iudaei cum Madianitis, & Moabitibus, Num. 25. cap. Et apud locum illum erat mons in quo erat idolum Phegor, sicut habetur Num. 23. duxit eum ad excelsa Phegor, & in isto loco docuit Moyses eos omnia, quae sequuntur usque ad finem libri.

C A P. III.

Tnunc Israel audi praecepta, & iudicia, quae ego doceo te, ut faciens ea viuas, & ingrediens possideas terram, quam dominus Deus patrum vestrorum daturus est vobis. Non addetis ad verbum, quod vobis loquor, nec auferetis ex eo.

Et nunc. Postquam Moyses disposuit populum narrando penas inflictas, & beneficia data eis: hic incipit declarare mandata legis. Et quia inter omnia vitia, idolorum seruitus maximus est, quia nullum ita Deo opponitur, & quia populus ad hoc pronissimus erat, Primo, circa hoc maximas facit exhortationes, & prohibitiones. Et tanguntur tria principaliter.

Primum quaedam generalis totius legis laudatio. Et de recolendo eam commonitio. Secunda idolatrie nimia, & multis rationibus prohibitio, ibi. *Custodi igitur temetipsum.* Tertia ciuitatum refugij separatio, ibi. *Tunc separauit. Et nunc Israel.* Idest iam vidisti Israel quanta bona Deus tibi dedit, quando obseruasti mandata eius, & quanta mala euenerunt tibi, quando non obedisti. *Audi ergo nunc praecepta, & iudicia.*

Litera Hebraica, quam distinctionem hic in nominibus faciat. Quest. I.

In Hebraeo habet. *Ceremonias, & iudicia.* Sepe enim ponit Hieronymus praecepta, siue pro moralibus, siue pro ceremonialibus: in Hebraeo autem magna distinctio fit inter ea in nomine, & cum ipse liber sit totius legis quaedam repetitio, de omni genere praeceptorum, scilicet morali, ceremoniali, & iudiciali, in eo dicitur, sed de iudicialibus magis, quia ceremonialia in Leuitico plenissime enumerata sunt, moralia autem simpliciter enarrantur. *Ut faciens ea viuas.* In hoc demonstratur legis nobilitas. *Ut faciens viuas.* Non quidem simpliciter, sed in eis, sicut habetur Leuitic. decimo octauo capitulo, & ad Rom. decimo, quia praecepta, quae proprie pertinebant ad veterem legem, scilicet ceremonialia, & iudicialia obseruata, quantum ex se erat, faciebant hominem viuere in eis, id est per opera eorum merebantur, ut daretur ei vita, &

C 2 tran-

Quo Moyses vidit totam terram promissionis.

Novi testa-
mentis
est Chrs.

tranquillitas ab hostibus, ut magis posset, & iterum illa complere præcepta novi testamenti, quorum finis Christus est, ut ad Ro. 10. c. simpliciter aliquem vivere faciunt, & vita æterna, de his magis diximus Exod. 18. c. unde licet hic dicatur viuas simpliciter, tñ intelligitur de vita corporali quæ est per conservationem ab hostibus, & alijs nocuentis, pater quia subiungitur. *Et possideat terram.* Possidere autem terram promissionis de qua hic dicitur, non est consequens ad vivere simpliciter, & vitam æternam habere, sed ad vivere temporaliter. Si enim morerentur ante transitum Iordanis, non possent possidere terram promissam: ideo dicit eis Moyses, quod si voluerint servare mandata Dei, vivent non corrupti peste, nec mortui ab hostibus, & intrabunt, & possidebunt terram promissam. *Non addetis ad verbum, quod loquor, nec auferetis ex eo.* Hic commendatur lex ex perfectione, quia perfecta, nec addi potest, nec auferri dicitur, ut patet 2. Ethic. Operibus bene se habentibus dicunt quod non est auferre, nec apponere: sic Apoc. vlt. ca. quia tota revelationum series claudebatur, dicitur, si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto, & si quis diminuerit, auferet Deus partem eius de libro vite, & civitate sancta.

Quare nihil potest addi, vel diminui in scriptura Canonica, & quare potius sacre scripture assentire debemus, quam his quæ oculis intuemur. Quest. II.

Conclusio
sacra Scri-
ptura potest
aliqui fieri
additio ali-
quando non
diminutio
nullatenus
fieri potest.

QUOD autem alicui scripturæ canonicæ, nihil detrahi, vel diminui debeat, manifestum est, quia omnis scriptura sacra spiritu sancto dictante conscripta est, qui infallibilis veritas est, ut secunda Petri. ca. 1. omnis prophetica scriptura propria interpretatione non fit: non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed spiritu sancto inspirante locuti sunt sancti Dei homines, qui autem aliquid de scriptura tollit, ideo tollit, quia verum non esse putat, qui autem tale facit non solum infidelis, sed etiam deum præsumptor est, unde auferet Deus partem eius de libro vite, & civitate sancta: Apoc. vlt. ca. Deo manifeste contradicere audet, & sic Arriani ratiunt de Evangelio Ioann. 14. ego in patre, & pater in me est, & illud de Canonica prima Ioan. c. 5. & hi tres vnum sunt, dicentes, hoc non esse de sacra scriptura, quia contra eorum infandissimum errorem militabat, quod filius esset pura creatura: intellectus enim, & verum conformantur, ut mensura, & mensuratum: semper enim mensuratum ad modum mensuræ recipitur, unde in veritatibus quæ non sunt in sacro Canone intellectus noster mensura est, ut ille veritates esse, vel dici possint, quæ intellectus nostri lumini non repugnant, quæ autem repugnare videntur, pro evidentiis falsitatibus repellantur: unde ait Aug. contra Vincentium Donatistam, huic generi scripturarum, quæ canonicæ nuncupantur, tantam reuerentiam exhibere didici, ut nullum auctorem eorum mentiri potuisset crediderim, ceteros autem ita lego, ut quantacumque polleant sanctitate, non ut ita sit, quia ipsi se sentierunt. Ea enim quæ ab hominibus solum dicuntur, ita sunt, quia ita se res habet, vel quia sic noster intellectus intelligit. In scripturis canonicis ipse scripturæ mensura sunt, & intellectus noster mensuratum: dicit enim intellectus concipere ita esse, quia ita dicitur, & non solum in intellectu, sed etiam in rebus non debet argui veritas canonicæ scripturæ ex veritate rei, sed magis veritas rei ex veritate scripturæ: valet enim consequentia: sic dicitur in sacra scriptura, ergo sic est. Et pater ista consequentia, quia verbo domini celi firmati sunt, & omnia, Psal. 32. & quia ipse dixit, & facta sunt, ipse mandavit, & creata sunt, Psal. 148. si ergo verbo domini,

tunc res creata de nihilo sunt, ergo verbo domini, nunc aliter esse possunt res, quam sunt, si ergo diceretur in scriptura res se aliter habituras, licet tunc natura rerum repugnare videamus, tamen confitebimur eas post se futuras esse, quia sic sacra scriptura nuntiavit esse futuras, unde si scriptura trium diceret alicuius, quod nos videmus, confiteri debemus nos pharasma, & non rerum veritates contemplari. Et satis cõforme in natura exemplum reperitur, si quis videret hominem subito conuerti in asinum, diceret se non res, sed falsas rerum imagines intueri, quia proculdubio sciebat illud naturæ esse trium. Cum ergo verbu Dei natura constantius sit, quia per ipsum natura facta est, si aliquam rem naturalem videremus contra scripturæ veritatem, diceremus potius illam nihil esse, quam scripturam negare, quia celum & terra, quæ in tota natura stabilia sunt, transibunt, sed verba sacre scripturæ non præteribunt, ut patet Matth. 24. c. nihil mihi in naturalibus evidentiùs est, quam me esse substantiã suæ hominem, sed citius negarem me esse, quam Deum negarem mundum creasse. Et valet consequentia formaliter, Deus non creauit mundum, ergo ego non sum neque homo, neque aliqua alia res, quia impossibile est res potentialiter existentes sine primo principio ad esse prodijisse, quod posset satis bene deduci, sed alterius est negocij. Et hoc idem dicit beatus Petrus secunda canonica. c. 1. si quis magis assentit his quæ a prophetis dicta sunt, quam his quæ oculis intuetur, confitetur ibi se vidisse Christum transfiguratum in monte Tabor, ut patet Matt. 17. c. sed dicit, quod firmior est sermo propheticus, quam quod ipse oculis suis vidit. Cauendum ergo est ne aliquis demonis fraude tantum inoleat, quod aliquid de sancta scriptura tollere, aut radere audeat. Sed quantum ad additionem sacre scripturæ aliter est dicendum, quia aut ille qui addit, addit tanquam aliquid de textu, vel necessarium, sicut alia quæ sunt in textu velut dictum a spiritu sancto, & hoc vocatur proprie addere, & qui talia agunt, mortem æternam incurrit. Et isto modo hirci, ut fulcirent aliquos errores suos ex sacra scriptura, multa falsa in suis libris sacre scripturæ addiderunt. Et sicut ecclesia nostra orthodoxa spiritu sancto dictante quatuor euangelia recipit, ita ipsi alia falsa euangelia in aliorum apostolorum nomine condiderunt, scilicet euangelia Andreæ, & Barnabæ, & Thadæi. Quæ tanquam non a deo data, sed ab humano errore cõfecta, sancta damnauit ecclesia. Et de his dicit Apoc. vlt. ca. si quis apposuerit ad verba hæc, apponet Deus super eum plagas scriptas in libro hoc. Alio modo fit additio sacre scripturæ per modum interpretationis: est enim sacra scriptura obscura, & in quibusdam locis humanum ingenium excedens. Quis enim omnia Apocalypsis mysteria digne exprimere valeat? nullus inquam, nisi cui a deo specialiter hoc datum sit: sicut enim sacra scripturæ eloquia spiritu dictante conflata sunt, ita in quibusdam locis eo solo supra humanum ingenium supernaturaliter influente declarata sunt: sic enim dixit propheta de profunditate scripturæ loquens, tenebrosa aqua in nubibus aeris, id est obscurus intellectus in prophetis: deinde subiungit, quomodo aqua ista tenebrosa diuino spiramine illustrantur, dicens: misit sagittas suas, id est interiorem illustrationem, quæ se intellectui humano infigit, quia penetrabilior est omni gladio ancipiti, pertingens usque ad diuisionem animæ, & spiritus, ad Hebræos quarto capit. Et sequitur, & apparuerunt fontes aquarum, & reuelata sunt fundamenta orbis terrarum, id est spiramine Dei sacre scripturæ, quæ quidam fontes aquarum viuientium sunt, reuelate sunt. Taliter ergo in sacra scriptura addentes, quantum spiritus sanctus, unicuique largiri dignatur, vituperandi non sunt.

De addi-
tione sacre
scripturæ.

sunt, cum eos ipsa, & scriptura commendat, non paruum laboris premium ponens, si qui elucidant me vitam æternam habebunt: Ecclesiastici 24. ca. Et ista interpretatio non vocatur proprie additio, quia additio facit in re magis esse, interpretatio autem non facit aliquid magis esse, unde non accreuit scripturæ sacre ex multiplici expositione omnium doctorum catholico rum, qui ab exordio primitiue ecclesiæ fuerunt usque hodie, vnus apex, nec iota vnum. Et sic tanta erat sacra scriptura, cum nulles eam adhuc exposuerat, quanta in fine mundi, quando super eam quasi infiniti libri cõfecti fuerint, ut Ioann. 21. cap. vbi dicitur, non arbitror mundum capere posse eos qui scribendi sunt libros, per primum modum additionis nimium scriptura fiebat, ut secundum hæreticorum additionem septem iam euangelia haberemus: iste modus detestabilis est. Custodite mandata domini Dei vestri, quæ ego præcipio vobis. Et sic Moyses nudus minister, & relator verborum erat, sed legem nullo modo condebat. Et sic patet errare eos qui dicunt, quatuor priores libros esse legem Dei, & istum esse legem Moysi, quia omnes quinque libri lex Dei dicuntur, quia condidit, & aliqui tota vocatur lex Moysi, quia omnes istos libros ipse scripsit, & populo exposuit, sic patet Malac. vlt. memetote legis Moysi serui mei, quam dedi ei in Oreb, sed constat, quod id quod in Oreb, id est in monte Synai dictum est, in Exodo, & Leuitico scriptum est: ergo etiam illi libri vocantur lex Moysi. Oculi vestri viderunt. Hic laudat legem, quia operantes secundum eam in vita conseruantur. Quæ fecit dominus contra Belphegor. Scilicet, quia omnes adorantes, & immolantes ei, quia contra legem faciebant, mortui sunt, ut patet Nume. 25. ca. illi autem qui non coluerunt manserunt viuentes. Belphegor vult Isidorus 8. Ethym. Deus Græciæ est, scilicet Priapus qui actibus veneris conuenit, quia de helleponto propter virilis membri magnitudinem exulauit. Viuitis vniuersi. Ex quo patet, quod omnes, quos sententia de non intrando terram promissionis ligauit (ut patet Nume. 14. cap.) ante adorationem Belphegor mortui sunt, quia omnes qui vivebant tempore illius adorationis, etiam nunc vivebant, nisi qui adorauerunt, & sic patet supra 2. c. quod antequam transirent torrentem Zareth omnes viri noxii mortui sunt, torrens autem Zareth multum ante Sethin est, vbi Israelitæ Belphegor adorauerunt, ut patet Nume. 21. & 25. cap. nam ut dicitur supra 2. c. ante transierunt torrentem Zareth, quam transierunt torrentem Arnon, nam torrens Arnon erat in extremitatibus terræ Amorrhæorum, diuidens Moabitas, & Amorrhæos, & antequam intrarent Israel in terram duorum regum Amorrhæorum transierunt torrentem Arnon: deinde pugnantes contra Seon Amorrhæum, regem Eiebon deuicerunt eum, & possederunt terram totam eius: postea pugnaverunt contra Og regem Basan, & eum cum populo suo pariter deleuerunt: postea vrbes ceperunt, & ad vltimam venerunt contra Phaanum Phegor, vbi fuit mors colentium Priapum, & fornicantium cum puellis Madianitarum, & Moabitarum: multo ergo ante transierunt torrentem Arnon ante istam mortem, sed torrentem Zareth ad cuius transitum cõsumpta erat iam generatio pessimorum qui peccauerant, ut patet supra 2. c. transierunt ante Arnon, ergo torrentem Zareth, in quo finita fuit plaga sententiæ datæ Nume. 14. cap. transierunt multo tempore antequam fieret mors Israelitarum contra Phaanum Phegor. antequam patet, quia torrens Zareth est in solitudine venientibus de terra Edon in Moabitas, & hunc transierunt Israelitæ postquam circueuerunt montem Seyr longo tempore: deinde ceperant per solitudinem de Elath Asiongaber, & in illa solitudine, antequam accederet Alph. Tost. super Deuter.

ad terminos Moabitarum, transierunt torrentem Zareth, & postea accedentes ad terram Moab transierunt per Moabitas, qui erant in ciuitate Ar, & circa terram Ammon, & exeuntes velociter de terminis Moab accesserunt ad torrentem Arnon diuidentem Moabitas, & Amorrhæos. Scitis, quod docuerim vos præcepta. Id est caeremonialia. Et iustitias. Id est iudicialia, ideo sicut do cui vos sic faciatis, quando ingressi fueritis terram vobis promissam. In terra quam possessori essis. Præcepta moralia in omni loco obligant, ita quod faciēs contra ea vbicunque sit peccat, exceptis excipiendis, præcepta autem caeremonialia, & iudicialia non seruabantur, nisi si valde imperfecte in deserto, sed totaliter obseruanda erant in terra promissionis, ut infra 12. cap. non faciatis ibi quæ nos hic facimus hodie singuli, quod sibi rectum videtur, & subdit causam: nec enim vsque ad præsens tempus venistis ad requiem, & ad possessionem, quam dominus Deus daturus est vobis. Hæc enim est vestra sapientia. Hic ponit excellentiam huius legis, scilicet, quia sapientia est. unde inter quinque habitus intellectus, quos Philosophus ponit 6. Ethicor. sapientia perfectior est, quia est de altissimis causis, vel per altissimas causas: ista lex quæ Theologica dicitur, id est verbum, vel sermo de deo, sapientia propriissima est, quia de altissima causa, scilicet deo est, & per altissimam causam, scilicet per reductionem ad ipsum Deum. in artificibus ille sapiens dicitur, qui res disponit secundum regulam ad supremam causam, quæ est forma totalis: edificator domus qui aliquem parietem sic, vel sic disponit, quia conuenire debet formæ vltimate, & totali, quæ quadratura, vel rotunditas est, sapiens est, quia istam inferiorem particulam materiæ dirigit per altissimam causam, id est per conformitatem huius ad formam vltimatam quæ est altissima causa, quia finis est principaliter intentus in tota operatione: artifices autem inferiores qui materiam rotundando, vel quadrando, siue quolibet aliis disponunt, non attendentes formam vltimatam edificij, sed solum mandatum magistri, sapientes non dicuntur, quia causam altissimam, nec sciunt, neque considerant sic sacra scriptura quæ magis practica, quam speculatiua est, regula quædam est directiua omnis actus humani, & materia qua vititur, scilicet isti actus deo accepti, vel odiosi sunt. Considerat ergo sacra scriptura per altissimam causam omnem actum regulando, scilicet quod deo placeat, vel displicet: alie autem leges humanæ, siue politice quas Poetæ, & Philosophi miris laudibus extulerunt, sapientiæ non sunt, quia solum dirigit per quasdam infimas causas, reduciendo actus in pacem, vel abundantiam ciuitatum, vel in completionem desiderij humani, quæ oia sunt infra supremam causam, scilicet Deum: illa enim duo oium politiarum humanarum architectonici sunt fines, scilicet abundantia necessariorum ad vitam, quia vnus homo non sufficit sibi ad oēs necessitates naturæ, sed cuilibet adiacet vna particula boni alterius. Secunda causa est completio naturalis desiderij: est enim homo ciuile animal appetens in communitate vivere, ideo ex vita singulari ad politicam vitam conueniunt, & perseuerant in multa mala sustinentes, nisi a valde duris scilicet vitæ excedantur: ponit hæc Philosophus Polit. 3. c. 4. Concluditur ergo omnium practicarum solam sacram scripturam sapientiam esse, quia sola de altissima causa, id est de deo considerat, & per altissimam causam, id est per respectum ad Deum oia dirigenda dirigit.

An sacra scriptura sit proprie sapientia. Quest. III.

SECONDUM dices, non potest esse sacra scriptura sapientia, quia sapientia inter speculatiuos habitus ponitur, scilicet scientiam, sapientiam, & intellectum: in intellectu

Excellen-
tia legis
Dei.

speculatio prudentiam, & artem in intellectu practico, sed scriptura sancta practica est. Respondetur, quod si vellemus dicere Scripturam sanctam esse speculativam nota esset responsio, sed dicimus quod est practica, quia secundum Philosophum negotium speculativum est scire, quia verum est bonum intellectus, ut patet 2. Metaph. scientia autem practica non negotiatur circa scire, sed circa operari, quia non addiscimus, ut sciamus, sed ut boni fiamus, ut patet 2. Ethico. finis autem sacra Scriptura non est scire, sed operatio, quia perfectio legis dilectio ad Rom. 13. cap. Sed de sapientia distinguendum est: dicit enim duo sapientia, scilicet de altissimis causis, & per altissimas causas: si enim accipitur sapientia prout solum dicit per altissimam causam, qualibet ars perfecta sapientia dici potest, quia in ea artifex considerare potest secundum causam altissimam subiecti artis, seu generis artis, & isto modo dicit Philosophus 6. Ethic. c. de sapientia: sapientiam autem in artibus certissimis assignamus, ut puta Phidiam latomum sapientem, nihil aliud assignantes sapientiam, quam quoniam virtus est artis. Sed isto modo non proprie, nec complete dicitur aliquid sapientia, sed oportet, adhuc quod sit de causa altissima, quod in nulla scientia practica humana reperitur: ideo dicit Philosophus eodem libro, & c. quod habitus factiui, vel operativi non possunt dici sapientia, ideo prudentia nec politica scientia sapientia non sunt, licet inveniuntur: inconueniens enim si quis scientiam politicam, vel prudentiam studiosissimam vocet, si non optimum eorum quae in mundo sunt homo est. Et sic illam proprie sapientiam vocat, quae optimum subiectum habet, ut Metaphysica de intelligentiis: & sic ait eod. c. si autem, quoniam optimum hominum omnium animalium nihil differt: etenim alia multum diuina secundum naturam, puta manifestissima ex quibus mundus constat. Ex dictis manifestum quoniam sapientia honorabilissimorum natura. Sed sacra Scriptura in hoc alias practicas excellit, quia Deum considerat, & respectu Dei regulat: ideo sapientia dici potest, quia Deum subiectum suum habebit. Quo modo ergo Philosophus sapientiam proprie sumptam solum speculativum habitum esse voluit? Respondetur, quod Philosophus cognouit, quod nos poteramus cognoscere aliquid de causa prima, quod ipse demonstrat 12. Metaph. ideo speculativam cognitionem circa eam sapientiam vocauit, ut patet 6. Ethico. ut supra diximus: sed non putauit, quod aliquo modo possent dirigere operationes suas respectu causae primae, quia non poteramus communicare eam practice, quia naturam excedit: ideo dixit 9. Ethic. quod hominis ad Deum non est amicitia, & sic omnes antiqui gentes tenuerunt, quod Dei ad homines nulla est communicatio, ut Dan. 2. cum dicitur: exceptis diis quibus cum hominibus non est conuersatio, sed vtrumque falsum est, quia Dei amicitia est cum hominibus, ut patet Io. 13. c. vos amicos dixi, quia omnia quae audiui a patre, nota feci vobis. Item conuersatio est Deo cum hominibus, iuxta illud Baruch. c. 3. in fine: post hoc in terris visus est, & cum hominibus conuersatus est. dabitur ergo aliqua cognitio practica per quam regulemus nos circa Deum, cui communicare, & amici esse possumus, & vocabitur ista cognitio sapientia. Sed etiam dato, quod ista sacra Scriptura sapientia sit, magis potest vocari sapientia cognitio speculativa Dei in patria cum amore, vel fruitione subsequente, quia sacra Scriptura prout practica est operationem considerat, etiam si aliquo modo Deum consideret: illa ergo pure sapientia est quae in sola Dei cognitione altissima versatur, quod magis ad patriam quam ad viam spectat. Et intellectus. Vocatur etiam sacra Scriptura intellectus, quia intellectus est habitus principiorum quae naturali lumine cognoscuntur, & quae certissima sunt, cum non habeat ea intellectus per discursum quendam, sed ex solo naturali lumine concreto: ea quae per syllogisticum discursum habentur incertiora sunt, quia potest errari in deductione: lex enim certissima est, quia sine aliqua deductione syllogistica ex sola illustratione nostra per fidem habetur, & in se ista firmiora sunt quam qualibet naturalis cognitio, quia ista nobis ex diuina cognitione emanat. Quae certissima est coram populo. i. si aliquis populus dicat vobis quod fecitis, dicetis sibi legem Dei, nec demonstrabitis vos aliquid aliud scire, tanquam hoc nobis libissimum sit, sic dicebat Virgilius Romanis, Aeneid. lib. 6. quando Aeneas ductu Sibyllae intrauit infernum, & campos elysios, & pater eius Anchises demonstrat ei animas omnium Romanorum qui futuri erant (ut consentit positio antiquorum) declarauit quam actionem praecipuam Romani tenere deberent, & ait.

*Excudent alij spirantia mollius era
Credo etiam viuos ducent de marmore vultus.
Orabunt causas melius, celsis que meatibus
Describent radio, & surgentia sydera dicent.
Tu pacis, & belli artes Romane memento
Parcere subiectis, & debellare superbos.*

Nec est alia natio. Hic probat excellentiam legis a conditore, scilicet Deo, qui non solum condidit, sed etiam populo suo multum familiariter affuit. Tam grandis. Idest tantae dignitatis. Quae habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. In duobus excedebant Iudaei alias gentes. Primo, quia Deus Iudeorum Deus verus erat, dii autem gentium demonia. Secundo, quia etiam dii falsi gentium non respondebant eis ad omnes inquisitiones, nec eos poterant adiuuare, Deus Hebraeorum ad omnes inquisitiones per sacerdotes, vel prophetas, siue alios viros sanctos factas respondebat: ideo non erat necesse Iudeis quaerere auguria sicut gentilibus, ut patet Num. 23. non est augurium in Iacob, nec diuinitio in Israel, temporibus suis dicitur Iacob, & Israel quid operaturus sit Deus. superabant etiam Iudaei, alias gentes in ordinatione legis, quia nulla gens leges a diis suis recepit, ut probat Augustinus 2. de ciuita. Dei, quasi per maiorem partem eius, ubi dicit, quod dii gentium docuerunt eas facere ludos scenicos innumerasque turpitudines Iudeorum, quas ipsi dii mandabant sibi fieri, ut ibidem declaratur de turpitudinibus matris magnae Deorum, scilicet Berecynthiae, nec sacrificia ita ordinate agebant: offerebant enim gentiles quaedam turpissima, & ritibus valde obsecris facta, ut patet in 6. libris Pastor. in quibus Ouid. omnium festorum tempora, sacrificia, & causas assignat, & vocatur liber ille Kalendarius Romanorum, ideo aliqui gentiles videntes magnam ordinationem in legalibus Iudeorum dicebant, ut patet supra, ecce populus sapiens, & intelligens, gens magna. Ista verba. Neque est alia natio, tam grandis quae habeat Deos appropinquantes sibi, sicut adest nobis dominus Deus noster. Sunt verba Moysi, ut patet cum dicitur, sicut adest dominus Deus noster, quia ista dicuntur in prima persona, & referuntur ad ipsum loquentem, cuius est Deus, scilicet ad Moysen, & dicebat alias gentes habere Deos; cum tamen non habeant Deum, nec Deos, quia si ipsae gentes existimant illa simulachra quae venerantur Deos esse: hoc tamen concessio quicquid illud sit, quod gentes pro Deo venerantur, non ita succurrebat eis, sicut Deus verus succurrebat Hebraeis. Quae est alia gens, tam incluta. Idest, tam nobilis, vel excellens, inclutus dicitur, idest famosus, vel gloriosus, & sic isti Iudaei famosi erant apud alias gentes, quia cum talem ordinationem viuendi, ceremonias, & precepta iudicialia haberent, qualia alias gentes non habebant, diuulgabatur fama eorum apud ceteros populos, tanquam nobiliter ordinatorum super alias

Iudei in duobus alias gentes excedebant.

Dei ad homines est communicatio secundum fidem.

alias gentes: nam quodlibet bonum personaliter facit aliquem inclutum, idest famosum, sicut robur corporis, magnitudo potentiae, magna sapientia, & sic de ceteris eodem modo. Habere optimas leges, cum sit quidam valde magnus bonus regulativus totius vite, facit inclutum vel famosum, ut habeat ceremonias, idest quasdam observationes in sacrificijs, & alijs quae ad Deum pertinent. Et iusta iudicia. Idest precepta iudicialia ita iusta. Et vniuersam legem. Quantum ad moralia, posset autem hoc dici, quia collectis omnibus quae tradita sunt Hebraeis, & enumeratis his quae dicta sunt, solum manent precepta moralia, sed communiter ista non consueverunt intelligi per legem, quia lex magis pertinet ad institutiones positivas cuiusmodi sunt caeremonialia, & iudicialia, ideo potest accipi hic lex melius pro tota congregatione omnium praceptorum cuiuscunque generis, siue moralia, vel caeremonialia, vel iudicialia sint: ita quod positis illis praecipis caeremonialibus, & iudicialibus, specialiter subduntur omnia nomine communi legis, & hoc apparet in litera cum dicitur, & vniuersam legem, ex quo necesse est dicere non solum intelligi moralia precepta, sed etiam contenta in tota lege, quam proponam ante oculos vestros, idest quam dicam coram vobis: non enim videbatur vox Moysi, sed audiri, sic dicitur Exo. 20. populus videbat voces: videre enim communiter assumitur pro actu aliarum potentiarum sensitiuarum. Custodi temetipsum. Hic ponitur secundum, scilicet idolatria prohibitio: Deus enim erat huic populo familiaris, ideo requirebat in eis magnam munditiam spiritualem, & corporalem, ut patet Num. 25. cap. de munditia ab effuso sanguine, etiam de munditia a stercore, ut infra 23. cap. maxime ab immunditia idolorum, quam Deus maxime odit. Custodi temetipsum, ne quando idolis offeras, vel aliquem cultum exhibeas honoris. Et animam tuam. Idest etiam caue, ne aliquando talia ad faciendum mediteris.

*Custodire seipsum, & custodire animam differunt.
Quest. 1111.*

Pro quo est notandum, quod aliud est custodire seipsum, aliud custodire animam, custodire seipsum est custodire totum hominem, qui est suppositum, vel persona, & competit ei agere, ut patet per Aristot. 6. & 7. Ethico. ideo custodire seipsum est cauere, ne aliquid agat inhonestum, cum agere ei competat, scilicet exequendo per organa operatiua, ut actualiter offerendo, vel se idolo inclinando, aut aliquem alium cultum faciendo, anima non est ipsum totum, quod est suppositum, sed est pars formalis, ideo est principium omnis actus, ut ait Philosophus 2. de Anima: custodire ergo animam est custodire nonne agat, quia actio suppositi est, sed ne iudicet faciendum, aut facere eligat: ista enim sunt duo principia actuum humanorum, ut patet 6. Ethic. & ab his et mandabat dominus cauere, quia non solum non erat immolandum idolis, aut adorandum ea, sed etiam nullus talia iudicare debebat si fida esse, aut eligere facere, vel saltem loqui, aut meditari, omnia namque detestabilia erant coram Deo, quia vnum inclinabat ad alterum. Ne obliuiscaris verborum quae viderunt oculi tui. Lex enim Moisaica pedagoga fuit, per timorem ad bonum adducens, ut habetur ad Gal. 3. c. mouet ergo hic Moyses Israelitas ad observationem legis per memoriam timoris, quem habuerunt in monte Synai in datione legis, quoniam lampades ignis nutabant, & sonus terribilis buccinae audiebatur loquente Deo de medio ignis, unde valde timuit populus, & rogauit ne loqueretur Deus, sed Moyses, quia audita voce Dei mori timebant.

Alph. Toft, super Deuter.

Verborum quae viderunt oculi tui. Idest quae audierunt aures tuae, vel quae coram te dicta sunt, & tunc refertur ad verba terribilia quae Deus loquebatur, potest etiam accipi verbum pro re quae fit, & non est locutio, ut patet 2. Reg. 1. ca. quod est verbum, quod factum est in castris, idest quid contigit in castris, & tunc accipitur videre proprie, & refertur ad montem fumantem, & ignitum quem vidit. Exo. 20. c. Nec excidant de corde tuo. Per timorem Domini declinat a malo, si ergo timor a corde excidat, mala cogitatio subintrans animam ad malum inclinatur, ideo dicitur infra 6. ca. meditaberis ea sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormiens, atque confurgens, & ligabis ea quasi signum in domo tua, eruntque & mouebuntur inter oculos tuos. haec omnia continuam meditationem signant in sanctis, & est necessaria, quia secundum Philosophum 7. Ethicor. consideratio, vel scientia habitualis de bono non tollit male agere: potest enim aliquis secundum actum male iudicare, habens bonum iudicium secundum habitum. Consideratio actualis de bono tollit male agere, impossibile est enim aliquem simul secundum actum bene, & male iudicare, nam ea quae solum sunt habitualiter nullo modo mouent in actu: ideo bene stat aliquem habere in actu malam existimationem, & habere bonam secundum habitum, quia vna non repugnat alteri, nam ea quae sunt secundum actum mouet, quae autem secundum habitum nullo modo, & istud est principium errandi in incontinentibus, quia cum habeant secundum habitum bonam existimationem de particulari agibili, scilicet non est fornicandum, quia secundum actum concupiscentiae ligantur, insurgit actualiter falsa, & mala opinio de particulari agibili, scilicet quod hoc fornicari nunc est eligendum, si autem existimatio bona de particulari agibili esset secundum actum, scilicet non oporteret fornicari, impossibile erat fornicari, nec vnquam voluntas ad illud flecti potest, quia repugnat formaliter, & est simpliciter impossibile voluntatem ferri in aliquid secundum quod est cognitum malum. errant autem incontinentes et alijs modis, scilicet per vniuersalem opinionem, & particularem, & per habitum ligatum, & non ligatum. de quibus Philosophus 7. Ethicor. latissime. Docet ea filios ac nepotes tuos. Patres enim filios erudire debent in fidei rudimenta, & sic propagabitur in posterum, quia fides ex auditu est ad Rom. 10. c. Congrega ad me istum populum. Idest ad istum locum in quo nunc appareo: Deus enim apparebat in vertice montis Synai, circa cuius radices totus populus congregatus est. Et discat timere me. i. per sermones quos audierit, quia terribiles sunt, addiscet timere me. Et accessistis ad radices montis. Sed montem non tetigerunt, quia pena mortis tangenti imposita erat Exo. 19. cap. Qui ardebat usque ad caelum. Idest ignis flamma in monte illo videbatur accedere ad caelum: hyperbole est, vel quia forte eis sic apparebat, scilicet quod ignis ille caelum tangeret: vtrumque enim caelum istis inferioribus nubibus contiguari, quia mediam distantiam non percipimus, & quoruncunque distantiam non percipimus illa coniuncta esse videntur, ut in primo communis perspectiuae habetur. Et hoc siue aliquis respiciat per lineam erectam, vel per lineam iacentem: per lineam erectam, ut si aliquis respiciat versus celi partem quae capiti nostro imminet: nam licet inter nubes has, quae sunt in principio secundi interstitij aeris, & caelum Lunae, sint spacia nobis quasi inopinabilia, tamen nubes caelo iunctae esse videntur, & eodem modo Luna astris fixis immediata esse videtur, licet inter Lunam, & astra sint sex orbes celestes spaciose nobis quasi inopinabilia, si autem respiciamus per lineam iacentem, idest per lineam planicie versus contactum horizontis, quia si nos respiciamus ad partem orientis, vel occidentis, vel aliam celi partem, & videamus aliquem montem altum, et si modicum distet a nobis, immediate post illum montem caelum coniungi videtur.

C 4

Pluralitas
sine neces-
sitate, nun-
quam est
ponenda.

Quid sit
nubes.
Quid sit ca-
ligo.

videtur, quia spaciū inter montem, & cœlum a nobis non distinguitur. *Erant in eo tenebræ.* Id est obsecratur, quia ignis ille non apparuit clarus, sed obsecratur, & fumans, quia oportebat differre a confirmatione Evangelice legis, quæ in linguis igneis facta est luculentibus, quia illa reuelata veritas erat a lege, quæ figuris, & integumentis velata erat, cum sit vmbra futurorum, vt ad Coloss. 2. cap. Vtrum autem iste fuerit verus ignis, an similitudo ignis, non multum refert sic vel sic esse, nec satis patet ex textu qd fuerit, satis enim est, qd fuerit similitudo ignis, ita vt verus ignis apparet Hebræis. nec valet si arguas de igne qui apparuit in rubo, vt patet Exodi 2. cap. quia ille erat verus ignis, vt declaratum fuit, quia ibi ponitur pro miraculo, quod arderet rubus, & non combureretur, sed si fuisset ibi similitudo ignis, & non verus ignis, non erat miraculum, hic autem non ponitur pro miraculo, qd in monte fuerit ignis, & non combureretur mōs, licet etiam similitudinem ignis, & fumi apparere miraculū erat, & hoc satis patet, quia licet satis potuerit esse verus ignis, tamen nos ponimus semper illud, quod minus est, nisi sit necessitas ponendi maiora, quia secundum regulam communem, pluralitas nunquam est ponenda sine necessitate, cum sit peccatum per plura facere, quod potest per pauca fieri, vt patet 8. Ethicorum, in principio, cum ergo non sit necessitas ponendi illum esse igne verum, quia æqualiter sufficiebat esse speciē ignis, maxime quia si poneretur esse verus ignis, fuisset plura miracula, primo creatio ignis noui fumantis, aut descensio illius de sphaera sua, quod contra naturam ignis fieret. Secundum, quia cum ignis sit vrens, & contingeret extremitatem montis, cum videretur exire de ipso mōte, necesse erat, vt combureret omnes arbores, & herbas montis, quod non factum fuit, nisi miraculose suspenderetur actio ignis: dicendum ergo fuisse speciem ignis, sicut declarauimus latē Exodi 13. c. de columna ignis præcedente Hebræos in nocte, quod non erat ignis, sed species, vel figura ignis. *Nubes.* Impressio est quedam per condensationem facta visum impediens, sed albi coloris. *Caligo.* Impressio facta quasi nebula ex densitate, sed coloris nigri est. *Et formam penitus non vidistis.* Demonstrat, quod Deus voluit ne aliquam similitudinem colerēt, quia quando locutus est eis solum audierunt vocem, sed nullam figuram viderunt, ne aliqua figura fabricaretur, quam colerent: ideo in igne apparuit, qui instabilis figuræ est, nec statuificari potest, nec pingi, & sic Deus non solum aliquam statuam, vel imaginem adorari vetuit, sed etiam seipsum in imagine adorari, ideo nullam sui ipsius eis ostendit effigiem, ne ex adoratione Dei in manufacta imagine ad adorationem manufactæ imaginis declinarent, sicut factum est in serpente, quem dominus ad solam memoriam diuinæ percussionis fieri iussit, nec aliquo modo coli, vt patet Numeri 21. ca. sed post eum multi adorauerunt, ideo Ezechias comminuit eum in puluerem, vt patet quarto Regum. 18. cap.

Quare Christianis imagines, & statue permisse sint.
Quasi. V.

CHRISTIANIS autem imagines, & statuæ, permisse sunt propter simplices, quia nō est suspitio talis, quod ad colēdum ligna, & lapides inclinentur, sed melius esset forte imagines quam statuas fieri, quia cum corpulentiam nullam gerant, minus motiui sunt, nec ita simplices decipi possunt. Queda tamen sunt, quæ nec in statua, nec in figura congrue assignari possunt, sicut Trinitas beata, quæ nullis corporis lineamentis circumscribitur, iō

imagines tres figurantes tres personas, licet Ecclesia receperit, vel dissimulauerit, nō recte videntur signare: magis enim erroris induciuntur sunt, & cum rem perfecte signare nō possint propter difformitatem signi, & signati, magis oberrare faciunt. Aliæ autem imagines congrue assignatæ sunt, quia talem corpulentiam Christus, vel sancti habuerunt qualem istæ imagines præferunt. Et ista fuit potissima causa, quare non facta fuit imago in lege veteri, quia verbum Dei, tunc corpulentiam non assumpserat, quæ circumscriptione figurari posset, qd nunc euenit fieri in imaginibz signantibus Deum pure, sed Trinitatem duo inconuenientia fequi possunt primum idolatria, ne etiam imago colatur. Secundum error, & heresis, si attribueret Deo illā corporeitatem, & essentialem differentiam, qualem tres illas figuras signare conspiciamus. in imaginibus Christi, vel sanctorum solum vnum inconueniens est idolatria in adoratione imaginis. Error autem esse non potest, quia qualiter imago illa notat talis Christus fuit. *Et ostendit vobis pactum suum.* Scilicet præcepta moralia decem, quæ Deus in voce Angeli dixit populo. Et hoc fuit pactum, vel conuentio inter Deum, & Israel, siquod Israel obseruaret mandata ista, & omnia quæ post darentur, & quod Deus acciperet eos in populum, & eis beneficeret. *Et decem verba.* Id est decem præcepta, & ista sunt pacti, sed prius a Deo dicta sunt, deinde in tabulis scripta sunt, vt patet Exodi 20. & 32. cap. Et vocantur ista præcepta decem verba, licet multa sint, quia decem clausulæ, vel diuisiones sunt. Et sic aliquando vnus liber totus vocatur vnum verbum, & sic vocat Apostolus quinque libros Moyfi, quinque verba, vt ait Hieronymus in Epistola ad Paulinum. *Mihi quoque mandauit Deus in tempore illo.* Id est, quando steti cum eo in monte accipiendo tabulas legis. *Vt docerem vos caeremonias, & iudicia.* Deus per Angelum suum in voce tubæ docuerat eos præcepta moralia de calogi ad completionem legis, restabat, quod doceret eos præcepta caeremonialia, & iudicialia, sed quia populus dixit, quod non loqueretur eis Deus, mandauit Deus Moyfi, quod caeremonialia, & iudicialia, quæ manebant doceret eos. *Custodite ergo sollicite.* Sapius hoc replicat, vt doceat eos cum magna sollicitudine ab idolatria esse cauendum. *Ne forte decepti.* Scilicet putantes quod Deus talis sit qualis illa imago monstraret, scilicet corporeus, circumscriptus, & hoc magnum errorem, & deceptionem facit. *Sculptam similitudinem.* Id est statuam corpulentam, quæ per dolationē, & cauationem fabricat. *Aut imaginem.* s. superficiale figurā depictā, licet vtrunque malum, & prohibitum sit, statuam tamen magis prohibita erat, quam imago, quia magis motiua est, ideo primo ponitur. *Masculi vel femine.* Id est, si vidissetis Deum in aliqua imagine, vt illam fingeretis, etiam ad faciendam similitudinem hominis, & brutorū declinaretis, sicut gentiles masculos Deos & feminas habebant, vt Iouem, Saturnum, Martem, fœminas, vt Iunonem, Dianam, Venerem, & vestam. *Similitudinem omnium iumentorum.* Id est omnium bestiarum, aliqui gentiles feræ pro dijs habebant, vt in Aegypto, Taurus albus, qui dicitur Deus apis, & canes, & alia monstra colebantur, vt ait Lucanus, in fine libr. 6. de apide tauro diximus late Exod. 2. c. *Vel animal.* Aliquas etiam aues, quas dijs suis consecratis, & acceptas esse dicebant, adorabant, Aquila Iouis armiger dicitur, columba Veneris baiula: paucos Iunonis, coruus Phœbi. Et sic de alijs. *Aut reptilium.* Alij reptilia colunt, vt oſtationē, quia Esculapius Deus in figurā colubri cristati de Epiro Romam trāsfectus est, vbi in insula tyberis colebatur, vt ait Ouid. Metaph. 15. *Sine piscium.* Pisces aliquæ gentes colunt, & ab eorum esu abstinēt, quia Venus, & Cupido in piscium imaginē latuerunt per-

Opin. He-
brej. de stel-
lis.

persequēte Tipheo, vnde duos pisces inter cœli signa antiqua locauit gentilitas: vt ait Ouid. 2. Fastorum. *Ne forte eleuatis oculis.* Sententia suspensua est, cum superiori ordinatur, s. custodite animas vestras, ne forte eleuatis oculis, & c. & supra monuit nō colere aliqua terrestria, hic vetat colere celestia. *Videas Solem, & Lunam.* Magis colebant gentiles celestia luminaria, quā inferiora viuētia, & etiam Iudæi omnem cœli militiā coluerunt, vt patet 4. Reg. 23. c. f. Solem Lunam. 12. signa, & omnē militiā cœli. Et iste error a Philosophis sumpsit initium, quia viderūt Philosophi, qd permotū celestium corporum vita nostra, & omnia naturalia conseruantur, & putantes illa esse corpora animata (vt nobilissimi Philosophorum dixerunt, vt videretur velle Aristo. 2. de Anima. ponens quēdam gradum animæ nobiliorem anima intellectiua, quod de nulla anima potest intelligi, nisi de celesti, & idem clare vult commentator) crediderunt iustum esse pro tanto beneficio eis diuinum cultum impendere. *Et omnia astra cœli.* Non colebantur a gentilibz omnia astra, sed illa quæ apud eos cognita erant, vt septem planetæ, & 12. signa Zodiaci, arcturus, pleiades, hyades, Orion, serpens, septentrionalis cynosura, corona, & similia. *Et errore decepti.* Scilicet putans, qd dii sunt eo, qd altissime, pulcherrime, & indeficientes sunt stellæ illæ. *Adores ea.* Per inclinationem, & exhibitionem reuerentiæ. *Et colas.* Immolādo eis, *In ministerium cunctis populis.* Id est ad seruitium omnium hominum: non enim magis pro seruitio bonorum quam malorum, quia Deus solum suum oriri facit super bonos, & malos, & pluit super iustos, & iniustos Matt. 5. c. licet aliquando in istis aliqua specialiter facta sunt ad seruitium bonorum, qd nūquam pro malis facta sunt, vt statio solis pro Iosue. Iosue. 10. & retrogradatio eius pro Ezechia. 4. Reg. 20. c. Et non solum corpora celestia quantum ad seipsa interdum bonis magis quā malis seruiunt, sed et quantum ad quasdam operationes disponentes corpora inferiora, scilicet aerem, vt pluat: nam etiam isti actus, vt plure, aliquando pro bonis specialiter facti sunt: nam cum Deus induxisset siccitatem magnam super terram Israel annis tribus, & mensibus sex, ad orationem Helij postea pluit, vt patet Iaco. ca. 5. cum dicitur Helias homo erat passibilis similis nobis oratione orauit, ut non plueret super terram, & non pluit annos tres, & menses sex, & rursus orauit, & celum de dit pluiam, & terra dedit fructū suum, sic etiā Christiani Christo deuoti precibus suis sepe aquas deficientes descendere meruerunt, quod non potuerunt facere gentiles, aut Iudæi: sic enim dicit Paulus Orosius. 4. lib. de Ormella mundi, s. qd in ciuitate Romana dum admiranda siccitas terram premeret, ita vt frugum talis adimeretur spes, gentiles, & Christiani, Iudæique iuxta ritus suos pluiam exorabant, & cum distincti dies ad implorandum aquam istis distributi fuissent, sepius compertum est nunquam defecisse aquā, nisi cum Christiani Christum suum implorarent, in multis quoque alijs idem factum est. in Hebræo habetur. *Quæ diuisit Deus in ministerium cunctis populis.* Et voluit Iudæi, quod Deus diuisit diuersas stellas diuersis populis, vt quilibet vnum populum regat, secundum cuius motum illius populi dispositio moueatur, & Hebræi non habent aliquam constellationem regulatricem, sed Deus per se regit eos, & verum est, quod stellæ sunt omnium inferiorum naturalium operationes per influxum, & passionem animales quæ naturales sunt, nec aliquid libertatis mouent arbitrij. Et sic aliquando sunt bella, destructiones locorum, mutationes, omnia tamen infra naturam liberi arbitrij quæ inconeussa manet, quia vt ait Ptolomeus in Almagesto anima sapiens dominabitur astris. Sed quod dicunt,

A qd Iudæis non sunt stellæ dominantes falsissimum est, quia idem naturaliter operantur secundum eundem motum, & figurationem, quod operantur in alijs gentibus, quia Deus res naturales motus proprios agere sinit, istis tamen cultus impendendus non est, quia ad nostram seruitutem per Dei voluntatem creata sunt, ideo cessante nostra necessitate cessabit motus, & operatio eorum, vt patet Apoca. 10. cap. Iurauit Angelus per viuētem in secula seculorum, qd amplius tempus non erit, & etiā Philosophus 2. Phy. dicit omnia quodammodo esse per nos. *Vos autem tulit.* Hic inducit ad abstinentiam ab idolatria propter singularia beneficia quæ eis fecit, s. quia eduxit de Aegypto de magna seruitute. *De fornace ferrea.* Id est de seruitute nimis angustiantē, & desolante, quæ fortiter inclusos tenebat, si velis sic literaliter intelligere, qd in Aegypto lateres in fornace coquebant, non potest multam veritatem habere, quia fornax ferrea non erat, maxime quia aliqui habent de catena ferrea, hoc sepe patet in Hieremia qd dicit Hebræos de fornace ferrea Aegypti eductos, *Vt haberet populum hereditarium.* Id est gentem semper ei adherentem per successiones generationum, scilicet patres, filios, nepotes, pronepotes, & cōsequenter, sicut hereditas per successionem transit ad posterum. *Tratisque est dominus.* Magnum diuine bonitatis beneficium commemorat, quod eos ad verum cultum Dei inducere debuit, s. qd Deus propter eos iratus est Moyfi, faciens vt non transiret terram trans Iordanem, & eos qui peccatores erant, illuc adducturus erat, quantas ergo gratias pro hoc impendere debebant? *Iratusque contra me propter sermones uestros.* Supra primo cap. expositum fuit. *Quam daturus est vobis.* In nouem tribubus, & dimidia, quia duabus, & dimidia iam possessionem dederat, vt supra 3. c. & Nume. 32. *Ece moriar in hac humo.* i. prope locum in quo ista loquebatur, quia postquam compleuit loqui ista, ascendit montē Abarin, & mortuus est, vt patet. j. vlti. c. & in hoc demonstrabat se dolere, quia non intrabat terrā illā optimam vt eos ad amorem eius incitaret. Duplex enim causa Moytē ad loquendum ista mouebat. Prima quia verissime dolebat. nam priuabatur quodam genere honeste delectationis, quod viuēti habere potuisset, & quia moriens ad limbum ducebatur, vbi ipsa diuina gloriæ futuræ expectatio eum maxime angustiaret: qd viuēti euenire nō potuissent, de quibus late diximus præceden. c. Secunda causa erat, quia per desiderium suum nolebat ceteros inuitare ad desiderium terre illius, ne contemnerent diuinum beneficium, vt quidā eorum fecerūt pro nihilo habentes terram desiderabilem, vt patet. Psalm. 105. *Vos autem transibitis.* Quia post mortem Moyfi Iosue introduxit eos, vt patet Iosue. 4. c. *Caue ne quando.* Hic inducit ad cultū solis veri Dei p timorem punitionis: pietas & pena sufficienter quēlibet inducunt, bñficijs enim Dei incipientes abutuntur, nisi pena debita castigentur. *Ne obliuiscaris pactū Domini Dei tui.* Fuit cōfirmatum pactū inter Deum, & Israel, cuius prima clausula fuit, qd solum eum coleret, & hoc pactum confirmatum fuit sanguine, quia populus sanguine aspersus est, & altare loco Dei aspersum est, vt patet. Exo. 24. c. & ad Hebr. 9. c. ideo violator magnam penam merebatur, s. vt occideretur, & diuideretur in frusta, sicut illa animalia, quæ diuidebatur, & inter quæ transibant ipsi confirmantes fœdera, vt patet Gene. 15. c. de federe cōfirmato inter Deum, & Abraham, & iō vocatur fedus, quia fedaj, porca diuidebatur in frusta, vel alia animalia, & tunc diuifores transibant facientes pacta ad signandum quēcumque infringētem fœdera sic debere dilacerari, de quo Paulus Orosius in fine. 3. de Ormella mundi. *Deus tuis ignis consumens.* Id est acciter puniens, nulla enim grauior, & sensi-

sensibilior puniſio eſt, quam ignis, quia inter omnia elementa maxime actiuus eſt. *Deus emulatur.* Ideſt zelator, ſicut vir zelat, vt vxor eum ſolum amet, & ei ſoli copuletur, ita Deus zelat, vt ſolus adoretur. *Si genueritis filios.* Ideſt non ſolum vos qui in preſenti eſtis puniemini, ſi Deos alienos colueritis, ſed etiam ſi filij veſtri, vel nepotes, & quacunque alia poſteriorum generationis ſitale fecerint ſic punietur. Tenebatur enim filij poſt natiuitate obſeruare iſta precepta, & patres tenebatur eis narrare vt infra 6. cap. *Patranes malum.* Scilicet colentes, vel ſacrificantes imaginibus, ex ſola enim fabricatio imaginis non incurrebant iſtam poenam niſi malum pararent, ideſt adorarent. *Coram Domino Deo veſtro.* Ideſt habentes Deum, & colentes eum hoc Deos alienos. vel. *Coram Deo veſtro.* ideſt in conſpectu eius qui in omni loco eſt: ideo erubere debetis. *Teſtes inuoco calum. & terram.* Hos teſtes inuocabat, quia nullus alius ibi teſtis aderat: ſicut Iacob cumulum lapidum, & terra teſtis fecit inter ſe & Laban, quia nullus alius audiebat Gene. 31. cap. vel per coelum intelligit celeſtes creaturas, ſcilicet Angelos, & per terram rationales creaturas in terra, ſcilicet homines omnes, vel forte, quia modus communis ſcripturae eſt, quando aliquis vult ex interio animo proclamare, vel aliquos obteſtari, coelum, & terram dicitur inuocare, vt infra 32. capi. & Eſai. 1. vel forte melius, quia iſta pena hic poſita extendebatur in omnes generationes, ideo ad huiusmodi rei memoriam teſtes morituros vocare noluit quorum teſtimonium cito perire, ſed vocauit coelum, & terram quae in aeternum manent, Eccleſiaſtes primo cap. *Cito vos eſſe perituros.* Ideſt perdetis terram fame, bello, peſte, vel alia occasione.

Non habitabis in ea longo tempore. Iſta eſt ſecunda pena, quia non ſolum peribunt perdentes terram in ea pereunt, ſed etiam de ea expelluntur, & hoc erat commune, quod poſtquam idola coluiſſent, vel de terra expellerentur, vel in ea exiſtentes exterorum dominio premerentur, vt in libro Iudicum ſape, & in libro Regum tertio, & 4. Paralipom.

Quomodo iſta pena iſtis infligebantur.
Q. eſt. V. I.

NON eſt intelligendum, quod omnes iſtae poenae pro qualibet idolorum adoratione infligerentur eis. Sed diſtinguendum, an idolatria eſſet a paucis, & occulte, vel a multis, vel maiori parte publice.

Primo modo, non puniebatur totus populus, quia non totus peccauerat committendo, nec corrigere omittendo, quia ignorabat.

Si autem ſecundo modo totus populus peccabat, & infligebantur ei iſae poenae, ſed non eo ordine quo ponuntur hic, vel non ſimul, ſed vt ponuntur Leuitic. 26. capitu. ſecundum quod in peccato permanentiores, & incorrigibiliores erant: iſti enim in eodem peccato magis puniri debebant, quam ceteri, qui incorrigibiles non erant, & patet fundamentum, quia poena datur pro peccato, ergo pro maiori peccato maior poena, & pro maximo peccato maxima poena, ſecundum regulam Philoſophi, in ſecundo Topicor, ſi ſimpliciter ad ſimpliciter, & magis ac maxime. maioritas autem in peccato eſt ſecundum gradus: nam licet culpa prout eſt deuotio conſiſtat in indiſſibili, tamen circumſtantiae eius, quod agit, quia poſituum aliquid dicunt, maiores aut minores ſunt, & dato, quod ſit priuatio in recedendo a bono, erit maioritas, aut minoritas, ſecundum quod illud bonum a quo redimus maius eſt, & ſic magis peccat ille qui recedit ab hoc bono, quod eſt recta fides, vel colere Deum, q.

Ille qui recedit ab hoc bono, quod eſt ieiuare in die iniuncto ab Eccleſia, vel dicitur aliquis magis peccare, ſecundum quod intensiori animo inharet malo: peccatum namque, & bona operatio principaliter conſiſtit in actu interiori, in eodem genere peccati, ſecundum quod animus noſter tenacius intensiusque illi malo inharet, peccatum maius, vel minus eſt, eſſe autem incorrigibilis eſt gradus vltimus tenacitatis, & firme inhaſionis peccato, ideo valde magna poena peccato danda eſt illi, qui incorrigibilis eſt, magis quam ei qui corrigi poteſt, de modo autem incorrigibilitatis, & quomodo intendatur per gradus Leui. 26. c. aliquid dictum eſt, & ibi ſatis tangit textus: iſti enim ſi incorrigibiles vltimo ſupplicio puniri deberent, ſi ſimpliciter incorrigibiles, ſi autem ſunt incorrigibiles ſecundum quid, ſi quod non poſſunt corrigi per tales, aut tales penas, adhuc vltiores, & valde magnas merentur, ideo dicitur hic, quod non multo tempore in terra permanerent, ſed tamen aliquanto tempore permanebant, in quo ſuperuenire poterant aliae plagae, & ſi non corripiebantur, ad vltimum captiuabatur. Et patet iſte ordo in decem tribubus, quae vocantur Iſrael, & idolatrie vacabant, quia primo fame anguſtiati ſunt, quia tribus annis, & dimidio. non pluit ad preces Heliae. vt 3. Reg. 17. & 18. & Iacobi, 5. capitu. cum dicitur: Helias homo erat ſimilis nobis paſſibilis, oratione orauit, & non pluit annos 3. & menſes 6. & rursus orauit, & celum dedit pluuiam, & terra dedit fructum ſuum, deinde multoties in idolatria permanentes, bellis, & vaſtationibus afflicti ſunt, vt patet in proceſſu tertij, & quartij Regum: ad vltimum ad alias gentes adducti ſunt, ſcilicet ad Medos, & Aſſyrios, vt patet 4. Reg. 17. ca. ſic etiam duae tribus de regno Iuda. Primo propter idolatriam ſterilitatem, & famem paſſae ſunt, vt patet Iohelis primo, quia brucus, locuſta, & erugo, terram vaſtauerunt, deinde bello contriti ſunt per vicinos, vnde rex Aegypti eis tributum impoſuit, vt 2. Paralip. 36. tempore Ioachaz, & tempore Achaz contriti ſunt bello a rege Iſrael, & a rege Syriae, vt patet Paralip. 2. ca. 28. ad vltimu in Babylonem deducti ſunt. 4. Regum 24. & 25. & Paralip. 2. cap. vltimo. *Atque diſperget in omnes gentes.* Iſta eſt tertia poena, quia non ſolum de terra ſua expellerentur, ſed etiam in multas gentes diſpergerentur, vt magis triſtarentur: ſi enim omnes ad eandem terram delati fuiſſent, non tantum triſtarentur exilij triſtitiam ſodalitatis gaudio lenientes. Et patet hoc, quia omnis homo naturaliter eſt animal politicum deſiderans viuere in politia, ideo homines perſeuerant in politijs, quia ibi delectantur multa mala patientes, niſi a valde duris excedantur ſecundum vitam, & quia quilibet homo non afficitur ad politiam ſimpliciter, ideſt ad quacunque politiam, ſed ad hanc vel illam determinate, in quibus nati, aut multo tempore conuerſati ſunt, quia homo non eſt pars politiiae ſimpliciter, ſed quilibet homo eſt pars alicuius particularis politiiae, & cum habeat vnitatem ad illa politiia, tanquam pars ad totum, ſeparatio ab ea valde doloroſa eſt, quia omnia naturaliter vnitatem deſiderant, cum eſſe in vnitatem ſeruetur, & quando res vnum eſſe deſinit, & eſſe ſimpliciter deſinit, vt ait Boetius, de conſola. lib. 3. Proſa 11. vbi late de hoc. Cum ergo aliquis ab vnitatem politiiae tollitur a ciuitate emiſſus, valde triſtat: declarant hoc exilia facta, nam cum aliquis extra ciuitatem vnam exulat, non totaliter a communicatione hominum excluditur, ſed a coſecratione huius politiiae, & manſione in hoc loco, & in valde qui exulat, triſtatur, ſi tamen homo non eſſet pars huius politiiae, ſed politiiae ſimpliciter, ad quamcunque politiam irer, eodem modo letaretur, ſed falſum eſt: ſic ergo Iudaei non ſolum per captiuitatem excluderentur a patria natali, quae

Oſa deſiderat vnitatem naturaliter

que dulcoris multum habet, vt ait Gualterus Alexandreis lib. 1. ſed etiam tollebatur eis communicatio omnium eorum in terra aliena, quae mutui ſolaminis magnam habet virtutem, & cum peccatum filiorum Iuda, & Beniamin non totaliter conſummatum erat, nec ipſi mente obdurati obduratione perfecta, licet priuarentur ſedibus natalibus, ſcilicet Ieruſalem, & alijs vrbibus Iudae ducti in Babylonem, tamen non ſegregabantur mutuo, & ſic multum conſolabantur, quaſi totum genus ſuum adhuc ſtare videntes, conſummata autem iniquitate in morte Saluatoris, & in durato corde ſuper ſolidiſſimos ſilices adamantinos peſſima condignos perſequentem forte, nunc ſic eis ad miſeriam cumulate accedit, quod in omnes gentes venditi, & delati ſunt. *Remanebitis pauci in nationibus.* Alia poena, ſcilicet, quod in terra hoſtili pereant, & quod ad nihilum reducantur, qui in bello non perierunt. *Ad quas vos ducturus eſt dominus.* Ideſt ad quas vos duci permittit, vel duci faciet, quia non ſolum permittit Deus mala infligi malis, ſed etiam mouet punitores ad puniendum: nam alias non eſſet differentia inter culpam, & penam, cum Deus etiam culpas fieri permittat, quia ſi non permittit nullus peccare poſſet, licet in culpa nullam cauſalitatem tribuat, & iam in penarum illatione non eſſet differentia, ſed neceſſe eſt dicere quaſda punitores factas per homines magis eſſe a Deo volitas quam alias. dicendum ergo non ſolum Deus punitorem in malis fieri permittit, ſed et punitores quodammodo incitat ad puniendum, & dat eis virtutem ad pugnandum, & delendum malos, ſic patet Abacuc. 1. cap. vbi adducit, quod Deus fecit fortem Nabuchodonosor regem, vt puniret iniquitates populorum cum dicitur, domine in iudicium poſuiſti eum, & fortem, vt corripereſ fundati eum. peccant tamen interdum iſti ſic corripientes alios, qui non bono zelo corripunt, ſed vt ditentur, & ſupra modum pereunt, victoriam ſibi tribuentes, & ſic dicitur ibidem de Nabuchodonosor, quod ipſe gloriatuſ fuit feciſſe in virtute ſua, & non in Deo celi, ideo Deus tradidit eum in manus Medorum, & Perſarum, vt patet Abacuc. 2. & 3. cap. iſti tamen in quantum ad puniendum poſiti ſunt, Deus fortificat eos, ſic patet Eſa. 5. c. de Nabucho. quem Deus vocare dicitur ad destruendum Hebraeos, cum habetur in litera, & eleuabit ſignum in nationibus procul, & ſibilabit ad eum de ſimilibus terre, & ecce feſtinus velociter veniet, non eſt deſiciens, nec laborans in eo, nec dormitabit, neque dormiet, nec rumpeſtur cinguluſ renuſ eius, nec ſoluetur corrigia calciamenti eius. ſic ait Hier. q. Deus feciſſet Nabuchodonosor fortem, & quod plus eſt, vocat eum ſeruum ſuum, quia diſſipaturus erat terras quas Deus diſſipari volebat, ſic patet Hier. 27. cap. cu dicitur, & nunc itaque ego dedi omnes terras iſtas in manu Nabuchodonosor regis Babylonis ſerui mei, inſuper & beſtias agri dedi ei, vt ſeruiant ei, & ſeruient illi omnes gentes, & filio eius, & filio filij eius donec conſummetur tempus terre eius, & ipſius, & ſeruient ei gentes multae, & reges magni, gens autem, & regnuſ quod non ſeruierit Nabuchodonosor regi Babylonis, in gladio, & peſte viſtrabo ſuper gentem illam ait dominus. *Ibi ſeruientis diis hominum.* Alia poena, q. etiam in terra hoſtili cogatur adorare Deos lapideos manu factos, quia ſicut volentes peccauerunt Deos colendo, ita poſt nolentes adorare cogentur, vt hoc idem poſt ſit in poenam, q. ante fuerat in culpa, ſimile patet Hier. 5. cap. cum dicitur Iſraelitis a Deo, ſicut dereliſtiſti me, & ſeruisti Deo alieno in terra veſtra, ſic ſeruistis alienis in terra non veſtra, & non intelligitur quod Deus faciat aliquem adorare Deos alienos quam tamenque culpam commiſerit, nec poteſt hoc eſſe

A datum in poenam, quia colere Deos alienos veriffime eſt culpa, ſi ergo Deus faceret nos directe colere Deos alienos, Deus eſſet auctor culpe, & nos non peccaremus, ſed ad hoc, quod haberet rationem poenae oporteret, quod Deus directe intraderet illud, ſicut directe intendit aliquem occidere, vel a ſtatu ſuo deiecere, ſed eſt ſenſus, quod ex quo ipſi noluerunt ſeruire Deo in terra ſua, quod ducentur in terram alienam, vſque huc eſt poena directa, quia Deus hoc intrudit infligere, ſed quia ipſi adducti in terram alienam videbunt colere Deos, habebunt occasionem ad colendum ipſi: & hoc rurſus, quod ipſi ducantur in terram alienam in qua poſſunt habere occasionem ad peccandum, eſt poena, quia peccata ſua hoc demeruerunt, ſed in his omnibus manet inconcuſſa arbitrij libertas: nam ad id, quod directe eſt poena, non eſt poteſtas liberi arbitrij: nam poſtquam iſti peccabant, non erat in poteſtate eorum, q. non ducerentur in terram alienam, quia inuiri ducbantur per hoſtes, etiam non erat in poteſtate eorum, quod ipſi non haberent occasionem peccandi in terra illa, quia dato, quod ipſi nollent talia, fiebant inter gentes ad quas iſti portabantur, ex quibus poſſent ſumere occasionem peccandi in terra illa. Aliud, ſcilicet peccare colendo Deos alienos non eſt directe poena, ſed culpa, ideo poteſtas liberi arbitrij erat ſuper hoc, ſcilicet, quod licet viderent aliqua ex quibus poſſent induci ad colendum idola, non cogebantur tamen colere idola, ſicut cogebantur eſſe in terra aliena, & de qualibet alia que directe eſt poena. *Cumque ibi quaſieris.* Hic promittit conuerſis materiam, quia manus domini redeuntibus nunquam clauditur. *Cumque ibi quaſieris dominum Deum tuum.* Ideſt etiam exiſtens in terra hoſtili, ſi quaſieris Deum conuertendo te ad eum in veritate, ibi inuenies eum, quia ibi miſerebitur tui. Quod autem Hebrei in captiuitate inuenirent dominum ſtat dupliciter, aut quantum ad relaxationem culpe, & appoſitionem gratiae, aut quantum ad mutationem poenae, ſcilicet captiuitatis quam ſuſtineret, quantum ad primum generale eſt, quod vbiunque Iudae inquirerint dominum inuenient eum, & non ſolum Iudae, ſed etiam quicunque gentiles, quia contritio de peccatis ſemper fuit, & eſt huius virtutis, quod deſere poſſit facinora, vt patet Ezech. 18. cap. & c. 3. & iſto modo ſicut captiuitas decem tribuum Iſrael, quae ſunt in terram Medorum inter Aylan, & Gozan, quando inquirunt dominum inueniunt, licet nunquam Iudae liberandi ſint, vt ſepiffime Prophete dixerunt, & patet de Thobia Seniore qui vir iuſtus erat, & mortuus in captiuitate illa, vt patet Thob. viii. & tamen Deus miſerſus fuit eius, quia in ipſa captiuitate quaſiuit eum in toto corde: hoc etiam modo captiuitas duarum tribuum Iuda, & Beniamin, nunquam terminanda eſt, quia nunquam redibunt in terram illam, tamen quacunque in toto corde inquirunt Deum inueniunt eum, quia peccatum eorum fuit in occiſione Meſſie, & negatione eius coram Pilato, propter quod incurrerunt omnes poenas quas habent, quando tamen in toto corde conuertuntur de peccato facto contra Meſſiam ſubijciendo legi eius efficiantur Chriſtiani, & baptiſmali fonte abluti ab omnibus culpis abſterguntur. Secundum eſt, quod Deum inueniant iſti commutatem poenam captiuitatis, quam intulerat, & quantum ad hoc eſt coſiderandum, quia aut peccatum pro quo captiuabantur iſti, erat totaliter conſummatum, aut non: ſi peccatum non erat totaliter conſummatum dominus reducebat eos in terram ſuam, quando toto corde conuertebantur ad eum, ſic patet de captiuitate Babylonica, in qua cu doluiſſent de ſcleribus ſuis poſt ſeptuaginta annos, quos vaticinatus fuerat Hierem. cap. 29. cum dicitur, cum inceperint impleri in Baby-

Cuius virtutis ſit peccatorum continuo.

Babylone septuaginta anni visitabo vos, & suscitabo super vos verbum meum bonum, ut reducam vos ad locum istum: si autem peccatum esset totaliter contumacium, nunquam reducebat eos dominus, sicut patet in decem tribubus, quæ nunquam ad terram suam reductæ sunt, nec unquam reducende, sic etiam de tribu Iuda & Benjamin, quia consummaverunt peccatum suum in morte Messie, post captiuitatem, & dispersionem factam per Romanos, nunquam in terram suam redierunt, quia ibi nulli nunc Iudei habitant, nec morari sinuntur. Cum autem hic, & magis clare infra 30. capi. dicitur, scilicet ductus poenitudine cordis tui in vniuersis gentibus ad quas dispersit te dominus Deus tuus, obediensque eius imperijs, sicut ego hodie tibi precipio, cum filiis tuis in toto corde tuo, & in tota anima tua, reducet te dominus de captiuitate tua, atque miseretur, & rursum congregabit te de cunctis populis, in quos te ante dispersit, si ad cardines cæli fueris dissipatus, inde te reducet dominus Deus tuus, vides innui de reuersione Iudeorum de captiuitatibus suis, quâdocunque toro corde, & tota anima penituerint. Intelligendum est de captiuitatibus solis ad quas ducti sunt propter peccata, quæ videntur non consummata, de quibus ante diximus, ut de peccato propter, quod fuit inducta Babylonis captiuitas, si tamen peccata sint consummata, ut supra declaratum est, nunquam remittitur poena illa quantumcunque pro hoc oretur.

Quando peccatum est consummatum nobis non est notum.
Quæst. VII.

QUANDO autem peccatum sit consummatum, ita quod poena eius mutabilis non sit, non est nobis notum, sed soli diuine sententiæ, ideo nos semper pro mutatione poenæ orare possumus, tamen incerti quid sit, donec Deus nobis imponat silentium, ne rogemus super tale rem sicut factum est ad Moysen, cui mandauit Deus nihil ultra loqui de hac re, ut patet precedenti cap. Nec est inconueniens aliquam poenam pro culpa statutam esse, quæ nunquam precibus commutetur, remissa culpa, quantumcunque sint preces, & contritio, ut patet de iniuria poenali lata contra Moysen, quæ non intraret in terram Chanaan ultra Iordanem: nam manifestum est, quod Moyses doluit acriter, quia Deum offenderet: nam vir iustus valde erat, & fecit Deus per eum aliqua mirabilia post istam offensionem, si tamen de malo illo non penituerit, nihil horum factum fuisset, quia tunc ipse esset actualiter malus vir, sed precedenti cap. ponitur quomodo valde rogauerit Moyses Deum, ut relaxaret ei istam poenam, Deus tamen nunquam voluit cum dicitur, precatusque sum Deum in tempore illo dicens, domine Deus tu incapisti ostendere seruo tuo magnitudinem tuam, manumque fortissimam, nec est alius Deus, vel in cælo, vel in terra qui possit facere opera tua, & comparari fortitudini tuæ: Transibit ergo, & videbo terram hanc optimam trans Iordanem, & montem istum egregium, & Libanum, iratusque est mihi dominus propter vos, & dixit mihi, sufficit tibi, nequaquam ultra loquaris de hac re ad me: ergo Deus quantumcunque vero atque contrito corde rogatus fuerit, ut aliquam culpam cum poena sua deleat, non ex hoc sequitur necessario, quod Deus illam poenam auferat, vel commutet, ut patuit in oratione Moysi, & non exauditione. Si tamen toto corde, tunc aliquis toto corde Deum querit, cum omnem spem auxilij sui in eo ponit, non sperando in aliquo terreno, & tales exaudiuntur, quia Deus prope est inuocantibus cum in veritate. Et tota tribulatione anime tue. Id est

Quis erit
Deum toto
corde.

F in perfecto dolore, & contritione præteritæ culpe: tunc totaliter anima tribulatur, quando totaliter conteritur, ideo cor contritum contribulatum dicitur, ut Psalm. 50. Postquam te inuenerint quæ prædicta sunt. Post penam solent aliqui recognoscere istam culpam, quia vexatio dat intellectum, & sic Iudæi nunquam ad Deum conuertebantur, nisi cum angustiantur, unde cum occideret eos, querebant eum Psalm. 77. & clamabant ad Deum cum tribularentur Psalm. 106. Nouissimo tempore. Id est in fine temporis quo completur poena tibi inflata a Deo. Et audies vocem eius. Scilicet promittentis tibi veniam. Quia misericors est. Et ex misericordia te exaudit. Non dimittet te. Scilicet in potestate extraneo- rum, ut deleant te. Nec omnino delebit te. Non solum non dimittet te destrui, sed etiam nec ipse destruet te peste, fame, aut alio morbo. Nec obliuiscetur pacti, quod iurauit patribus tuis. Quia promissit, quod semen eorum dilatetur, & maneret in seculum, sic patet Psalm. 88. visita bo in virga delicta eorum, misericordiam meam non auferam ab eis. Interroga de diebus antiquis. Hic iterum per familiaritatem, & beneficia persuadet veri Dei solius cultum, demonstrando nunquam tantum beneficium alicui genti fuisse datum. Interroga de diebus antiquis. Id est de rebus factis in diebus antiquis. A summitate cæli usque ad summum eius. Id est a principio terræ habitabilis quæ est versus vnam summitatem cæli, usque ad aliam partem oppositam, scilicet ab oriente ad occidentem. Si facta est aliquando huiusmodi res. Id est si tanta dilectio Dei ad aliquem populum demonstrata est. Ut audiret populus vocem Dei loquentis. In datione legis nunquam hoc alicui populo accidit. Sicut tu audisti. Verba loquentis decem præcepta. Et vidisti. Montem fumigantem, & ignem usque ad cælum, in Hebræo dicitur. Audisti, & vixisti. Id est miraculum fuit hoc, quod vocem domini audires, & viueres. Ut ingrederetur. More humano dicit, quia Deus non ingressus est Aegyptum, ut inde tolleretur Israel, nec inde exiit cum eduxit Israel, quia ubique semper est, & non solum ubique, sed etiam extra omnem locum, quia Deum esse in omni loco, & nihil amplius est esse finitum: nam omnia loca simul sumpta, cum sint diuersæ superficies corporum continentium, faciunt vnum finitum, quia locus est in corpore fundatus, non quidem in corpore locato, sed in ipso corpore naturali, aut mathematico, vel quantitatiuo, ut accidens fundatum in suo subiecto: cum autem Deus infinitus sit, ergo non solum ubique est, sed extra omnem locum, & super omnem locum, & infra omnem locum, cum ergo omnia occupet, & plusquam omnia, ideo poterat moneri ad aliquam partem loci, quia moueri dicit acquirere locum, & deperdere locum, quod autem acquirit locum, non erat ante in illo loco, quod nunc acquirit, & quod locum deperdit, aliquando fuit in loco in quo nunc non est, ergo non ubique est, sed Deus ubique est, & non solum ubique, sed etiam extra omnem locum, ergo Deus non mouetur, sed ingredi est moueri, ergo Deus non fuit ingressus Aegyptum, quia in Aegypto ante erat, & semper ibi fuit quandiu Aegyptus fuit, dicitur autem Deus ingredi, vel egredi, secundum virtutis specialis operationem: nam licet Deus ante in Aegypto extitisset, tamen non operabatur ad speciale circa Iudeos ibi existentes, nunc autem eos de terra illa eduxit per signa, & portenta magna, ergo dicitur ad illos ingressus fuisse tanquam ante nunquam eduxisset illos, & nunc educeret. Et tolleretur sibi gentem de medio nationum. Id est acciperet pro se aliquam gentem quæ captiua esset in medio nationum extranearum, sicut vobis fecit, multæ enim aliæ gentes in alijs partibus orbis captiue erant, quas tamen non liberauit a iugo. Per tentationes. Id est singulariter tentando, quia primo verbis mandatorij Dei

Deus qui dicitur agere, vel dicere.

Dei dictum est Pharaoni, quod dimitteret populum, & sic tentatus noluit. Per signa. Mirabilia, sicut conuersionem colubum in virgam, & virge in colubum, quæ erant signa, quod mandatum Dei a Deo erat. Et portenta. Id est signa, vel miracula dicuntur per immisionem plagarum. Per pugnam. Quia Deus pugnavit pro Israel in transitu maris rubri, unde dixerunt Aegyptij Exodi 14. cap. fugiamus Israel, quia dominus pugnat pro eis. Et manum robustam. Scilicet in educatione, quia videntibus cunctis Aegyptijs, & sepelientibus mortuos suos recedebant Iudæi apportantes diuitias Aegyptiorum, & nihil illis ob stare valebat. Cogente eos Deo. Ut Exodi 12. & Num. 33. ca. Extentum brachium. Ad defendendum, & hostes deprimendum. Et horribiles visiones. In noctibus, siue in somno, siue vigilia, apparebant Aegyptijs terribiles visiones, scilicet personæ tristes, & sonitus terribilis, & subitaneus irruens metus, & multa quæ habentur sapientie 17. & 18. cap. & istæ visiones acciderunt eis inter alias plagas, continue etiam ante missionem plagarum. Videntibus oculis tuis. Quia Iudæi viderunt eis plagas infligi, sed nullam earum passi sunt. Ut scires quoniam dominus. Scilicet qui regit te, & dominatur tibi. Ipse est Deus. Poterat euidenter hoc Iudæi cognoscere, quia videbant eum facere mirabilia, quæ nullus de dijs gentium, vel aliqua naturalis virtus facere posset, ideo subditur. Et non est alius præter ipsum. Id est nullus alius facere hæc poterat, si enim dii Aegyptiorum potuissent ista facere, licet crederent eum esse Deum, crederent etiam alios esse Deos, sed quia nullus potuit, ideo ipse solus est, patet hoc quia magi Pharaonis operabantur in virtute Deorum suorum, scilicet in virtute demonum quos Deos arbitrabantur, sed non potuerunt facere magi Pharaonis omnia signa quæ faciebant Moyses, & Aaron: nam cum Aaron eduxisset cyniphas, & ipsi resisterent educere, & non potuissent dixerunt, digitus Dei est hic, ut patet Exodi 8. cap. non est autem credibile, quod si dii Aegyptiorum, id est demones quos ipsi putabant Deos suos, si potuissent plura miracula agere non egissent, Deus autem quem Hebræi colunt fecit omnia mirabilia, & super ipsos Deos Aegyptiorum fecit iudicia comminuendo, vel incinerando, vel liquefaciendo idola eorum, ut patet Exodi 12. & Num. 33. ca. ergo iste Deus Hebræorum qui ista faciebat, est Deus verus, & nullus alius præter ipsum, cum nullus alius talia facere poterit, ut inductum est. De calo audire te fecit. Id est de aere qui vocatur cælum Matth. 13. cap. aures cæli comederunt, & Psalm. 8. volucres cæli. vox enim quam Israel audiebat formabatur in altitudine montis Synai de medio ignis. Vocem suam. Id est vocem Angelij qui loquebatur in persona Dei: non enim Deus loquebatur, nec tabulas scripsit, sed Angeli hoc faciebant, ad Gala. 3. cap. lex ordinata per Angelos in manu mediatoris, id est Moysi, hoc patet per regulam datam, & conclusionem, Exodi 3. cap. nam conclusum fuit, quod licet in lege veteri sepe dicatur Deus locutus, aut operans aliquid, nunquam tamē Deus aliquid illorum locutus fuit, aut operatus est, sed Angelus Dei qui loco Dei loquebatur, aut agebat, fuit etiam data regula, quod nunquam Deus aliquid agit, aut dicit, licet dicatur agere aut dicere, nisi illud sit tale, quod potentiam substantiæ creatæ transcendat, sicut creare, aut in instanti aliquid facere, vel peccata remittere, aut gratiam conferre, quia talia potentiæ infinite sunt, omnia autē alia naturaliter fieri possibilia, aut quæ substantiæ creatæ terminos non excedant, non per Deum, sed per Angelos fiunt, ut non moueatur ordo ministrorum Dei: nam si Deus omnia per se ageret, superfluum esset habere ministrantes, & assistentes, sed Dan. 7. cap. dicitur milia milium ministrabant ei, & decies cente-

Ana milia assistebant ei, de quibus magis diximus Exodi 3. capi. Et in terra ostendit tibi suum ignem maximum. Ille ignis videbatur erumpere de cacumine montis, ideo dicitur in terra, & erat maximus, quia usque ad cælum pertingere videbatur, ut patet supra: vox autem audiebatur non quasi formaretur immediate super verticem montis, sed in medio altitudinis ignis formabatur, id dicitur de cælo. Quia dilexit patres tuos. Ambulauerunt enim coram eo in corde perfecto, ut patet de Abraham qui filium suum vnigenitum Isaac ad immolandum mandato Dei duxit, ut patet Gene. 22. c. pro quo Deus ei magnam obedientiam, & potissima merita reputauit, ut patet ibidem cum dicitur, quia fecisti rem hanc, & non peperisti filio tuo vnigenito, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum, sicut stellas cæli, & sicut arenam quæ est in litore maris, possidebit semen tuum portas inimicorum tuorum, & benedicetur in nomine tuo omnes gentes: tantum enim in corde perfecto Abraham ambulauit, & Deo placuit, ut ipse mereretur omnes promissiones compleri in posteris, ut patet Gene. 8. capitu. dum dicitur scio, quod præcepturus sit filiis tuis, & domui suæ post te, ut custodiant, viam Domini, & custodiant iustitiam, & iudicium, ut adducat dominus propter Abraham omnia quæ locutus est ad eum, de hoc multa diximus Gene. 25. cap. Et elegit semen eorum post eos. Merito patrum. Eduxit te præcedens in virtute. Quia Angelus præcedebat eos in columna nubis ad defendendum eos, unde cum Aegyptij Israelitas a tergo insequerentur, Angelus qui præcedebat in nube conuertit se ad posteriorem partem exercitus, ut non viderent eos. Exodi 14. cap. & sic iste Angelus qui erat adiutor Hebræorum non solum præcedebat eos, sed etiam aliquando subsequerebatur secundum, quod videbat expedire, ut patet in exemplo iam assignato: non enim necesse erat semper præcedere, sed aliquando subsequi.

Quare Angelus dicebatur præcedere, & non subsequi.
Quæst. VIII.

QUARE ergo dicebatur Angelus præcedere & non subsequi? Respondetur, quod Angelus ille, qui erat in columna ignis, & nubis, quæ eadem erat, ut patet ex dictis Exodi 13. cap. semper præcedebat, semel autem solum legitur subsequenter factam fuisse, scilicet quando Aegyptij apud mare rubrum veniebant super Hebræos, & Angelus qui erat in priori parte exercitus cum nube, transulit nubem, ad posteriorem partem, ut illuminaret Hebræos, & obscuraret Aegyptios: sic enim dicitur, quod columna erat tenebrosa, & illuminans noctem, & non fuit facta talis mutatio postea, quia non expediuit: vel forte, & melius ista præcessio Angeli non intelligitur de Angelo præcedente in columna nubis, sed de Angelo præcedente Israelitis, intras inter eos in regiones hostiles ad terrendum corda hostium, & hoc satis patet ex contextu literæ cum dicitur. Præcedens in virtute, ut deleat nationes maximas fortiores te in introitu tuo. Id est antequam tu introires, & iste Angelus nunquam subsequerebatur, cum ea, quæ post tergum manerent, domita iam essent, & de hoc dicitur Exodi 23. cap. ecce ego mittam Angelum qui præcedat te, & custodiat in via, & introducat ad locum quæ parauimus, observa eum, & audi vocem eius, nec contemnendum putes, quia non dimittet cum peccaueris, & est nomen meum in illo, quod si audieris vocem eius, & feceris omnia quæ loquitur, inimicus ero inimicis tuis, & affligam affligentes te, & præcedet te Angelus meus, & introducet ad Amorrhæum, Ethæum, & Pherezæum. Ut deleat nationes maximas. Scilicet gentes habitantes in

Latria soli
Deo est tri-
buenda.

in terra promissionis, quæ multe erant. Fortiores te. Quia erant maiores statura quam Israelitæ, & erant ibi gigantes, Numeri decimotertio, & supra primo capitu. In introitu tuo. Vt locum dent tibi in terra, sic Exodi 23. terrorem mittam in præcursum tuum, & crabrones qui prius fugabunt Euam Ethæum, &c. In possessionem. Vt totum ius illius haberent, patres enim illorum, scilicet Abraham, Isaac, Iacob, licet habuerint eam, non habuerint in possessionem, sed in peregrinationem, vt patet in Gene. sepe. Sicut cernis in præfenti die. Quia iam fuerat data terra duorum regum Amorrhæorum Seon, & Og: & sic de alia certi esse poterant. Scito ergo. Infer ex superioribus conclusionem intentam, scilicet, quod latria soli Deo tribuenda sit. Scito ergo hodie. i. iam nunc scire poteris ex his que vidisti, qd Deus tuus vere Deus sit. Sit in celo sursum, & in terra deorsum. Quia celum, & terram, & omnia implet Deus verus Hebræorum: vocauit se Deum qui supra, & qui infra, nam si Deus vocaretur Deus supernorum solum, cū gentiles ponerent Deos supernorum, & infernorum, putarent Iudæi præter Deum suum verum qui esset ad superiora, necesse esse ponere aliū ad inferiora: nā tres filios antiqua gentilitas prodidit Saturnum habuisse, Iouem, Neptunū, & Plutonium, quos Deos fecerunt, & eis machinam vniuersi distribuerunt, scilicet Ioui celestia, & habitabilia, Neptuno aquas, Plutoni inferna, si ergo Deus Hebræorum vocaretur cœli solum, oportebat constituere alium Deum aquæ, & alium Deum infernorum: nam antiqui etiam cuilibet rei Deum attribuerunt, vt montibus Deum iugatiū vallibus deam valloniā præfecerunt, rusinam deam agrorum dominam esse fecerunt, nullam namque rē sine Deo reliquerunt, de hoc August. de Ciuita. Dei, lib. 6. cap. 9. & patet 3. Reg. 20. cap. vbi dixerit Syri ferui Benada regis Damasci, dii montium sunt dii eorū, ideo præualuerunt aduersus nos, in vallibus autem superabimus eos, & respondit dominus, quia dixerunt Deus montium est dominus, & non vallium, tradam omnem hanc multitudinem in manu tua, & hoc fuit in vallibus vbi Syri bellum parauerant. & hoc rationabiliter dici oportebat, nam cum Deus ponatur summum inter omnium, aut oportebat omnia esse vni ad omnia, ita quod esset Deus omnium, siue vallium, siue montium, siue agrorum, & omnium aliarum rerum, aut oportebat cuilibet rei vnum Deum ponere, quia nulla res, sine summo rectore relinqui debet: gentiles autem, quia non putabat vnum aliquem Deum omnibus sufficere, posuerunt cuilibet rei Deum suū, licet aliqui voluerint omnia esse vnum Deum, siue terram, siue aquā, & omnes alia res quæ sunt elementa, aut elementatæ res, & isto modo dixit Virgilius Iouis omnium plena, de quo large disputat August. in 7. de Ciuit. Dei, & Lueret. 9. lib. dixit Iupiter est quicquid vides, hæc tamē opinio paucis placuit, ideo Deorum numerositatem posuerunt ad hoc, ergo cū nos ponamus Deum virtutem esse infinitam, & infinitā essentiam, congruenter ponimus vnum Deum, & ille nominatur Deus simpliciter, quia non exprimitur, quod sit Deus terre, vel aque, siue ignis, vel aliarum rerū, & quando magis exprimere volumus, vocamus eum Deum cœli, quia cœlum optima pars vniuersi est, vel quia ea quæ cœlestia sunt abscondita sunt, sic Deus noster absconditus est, quia non est corporeus, sed purus spiritus, vt patet Io. 4. cap. ad euitandum autem idolatriam in positione plurium Deorum vocatus fuit, Deus verus, Deus omnium locorum, siue eorum qui supra cœlum, siue eorum qui infra in terra, vel aqua, vel intra concauitates terre, vbiunque aliquid sit aut nominetur. Vt bene sit tibi, & filiis tuis. Patres boni merentur misericordiam pro filiis, vique in

F mille generationes. Exodi 34. cap. Et permanetis multo tempore super terram. Per completionem præceptorū merebantur vitam, & tranquillitatem in terra sua, quia qui facit legem viuet in ea Leui. 18. & ad Ro. 10. cap. Tunc separauit Moyses. Hic ponitur tertium, scilicet ciuitatum refugij separatio. Tres ciuitates trans Iordanem. De his Num. 35. c. vbi plurima diximus. Ad orientalem plagam. Respectu alterius terræ nouem tribuum quæ erat ultra Iordanem, sic habetur Nu. 32. c. nam si acciperetur hic plaga orientalis respectu omnium locorum, in quibus habitabant Israelitæ, cum totam terrā regis Seon, & regis Og occupassent duæ tribus, & dimidia, vt patet supra 3. cap. vocaretur plaga orientalis terra illa regis Seon in confinio Moabitarum, & Ammonitarum, circa torrem Arnon, & ciuitatem Ar, de quibus supra 2. & 3. cap. dictum fuit, sed falsum est, quia iste tres ciuitates sunt circa confinia regnorum Amorrhæorum, & regna Chanaan, & sic sunt respectu terre duorum regum Amorrhæorum occidentalia loca, & respectu terre Chanaan quæ erat ad occidentem Iordanis, vocantur ad orientem. Vt confugiat ad eas qui occiderint nolens. Conditiones requisitæ in confugietibus, & qualiter causa ventileretur de effusione sanguinis habetur Num. 35. cap. Nec fuit inimicus ante vnum, & alterum diem. Id est qui non erat inimicus occisi a paucis diebus: si enim inimicus esset, non premeretur a casu, sed ab intentione occidisse. Eos in solitudine. In tribu Ruben fuit vna, in tribu Gad alia, in dimidia parte Manasse alia. Et Ramoth in Galaad, Galaad fuit data partim tribui Gad, partim dimidiæ tribui Manasse, vt patet supra 3. cap. & in illa parte Galaad, quā habebat tribus Gad erat ciuitas Ramoth, pro qua postea fuit pugna inter reges Israel, & Iuda cum rege Syriæ 3. Reg. 22. cap. Ista est lex. Postquam satis monuit ad idolatriam cauere, hic incipit legis recapitulationem. Ista est lex. Scilicet quæ infra narrabitur, & signat lex omne genus præceptorū indifferenter. Et testimonia. Id est præcepta decalogi quæ vocantur testimonia, id est pacta conuenta, & testificata inter Deū, & populum, alia præcepta non audiuit Israel a Deo per Angelum, sed per Moysen, nec cum tanta solennitate. Cereemonia. Id est ceremonialia præcepta. Et iudicia. Id est præcepta iudicialia. Trans Iordanem. Id est circa Iordanem, scilicet, antequam transirent Iordanem. In valle contra Phanum Phegor. Id est, contra montem Moabitarum in quo erat quoddam templum Belphegor, & fuit ista vltima mansio, quæ dicitur Belsesthan, vt patet Num. 33. cap. in isto loco erant, quando mulieres Moabitides, & Madianitæ adductæ consilio Balaam arioli a Moabitibus descendere portantes Deos suos de monte Moabitarum, & venientes Hebræos recipiebant ad concubitum prius facta immolatione idolo Phegor, vt patet Numeri 25. capit. & in eod. loco manserunt, quando missi sunt duodecim mille viri de Israelitis ad pugnandum contra Madianitas, vt patet Numeri 31. capit. & ibidem manserunt quousque venerunt, & in eodem loco Moyses recitauit totum istum librum præsentibus omnibus Israelitis, vt patet hic, & demonstratur hoc, quia vallis contra Phanum Phegor est, quæ iacet ad radices montis altissimi, in quo erat templum, vel Phanum, Phegor, & in hoc maledicere volebat Balaam filios Israel, vt patet Numeri 23. capit. cum dicitur, duxit eum ad excelsa Phegor, sed iste mons in quo stabat Balaam, coniunctissimus est Iordani, quia radices eius tangunt vallem Pentapolis, per quam transit Iordanis, de quo in libro de diuisione Terræ sanctæ. In terra Seon regis Amorrhæi. Quia illa loca campestris, & plana, per quæ tunc incedebant Israelitæ, erant de terra Seon, quam iam acquisierant, & coniuncta erat

erat finibus Moabitarum, & quando dicitur, quod castrametati sunt in campestribus Moab, vel in planioribus locis Moab, vt patet Num. 33. cap. non sunt loca illa in terra Moabitarum, sed in terra Amorrhæorum, sed vocantur campestris Moab, quia subiacent, vel proteduntur a montibus claudētibz terrā Moab. Quem percussit Moyses per seipsum. Quia tunc egressus fuerat cum alijs pugnatoribus ad bellum, licet iā magnæ ætatis esset, scilicet 120. annorum, vt infra 31. c. Et Og regis Basan. Licet Basan non sit nomē regni Og, nec maior pars regni quantum ad diuisionem terræ patet, quia data fuit tota Basā, & terra Argob, & pars Galaad dimidiæ tribui Manasse, quod non fuisset si esset maior pars regni, quia tunc alijs duabus tribubz modicum daretur secundum proportionem, tamen denominatur regnum ab illa terra, quia illa fuit fortē principium, & origo regni illius, sicut nunc est in multis regnis. Qui erant trans Iordanem ad solis ortum. Id est, quod illa terra erat magis orientalis quā Iordanis, terra autem nouē tribuum, & dimidiæ erat trans Iordanem ad occidentalem plagam, itaque Iordanis erat magis orientalis quā terra illa. Ab Aroer. Iste terminus terre huius positi fuerunt supra 3. cap. Qui est Hermon. Qui vocatur Sanyr ab Amorrhæis, & Saron a Sydonis, & Hebraice Hermon de quo præceden. cap.

Opinio quorundam quantum distat mons Hermon a Tabor. Quest. IX.

ET distat iste mons duobus miliaribus, id est vna leuca a monte Tabor, in quo Christus transfiguratus est. ad radices huius montis Hermon occurrit Melchisedech rex Salem Abrahæ reuertenti de pugna contra quatuor reges, & obtulit panem, & vinū, vt patet Gene. 14. cap. Aliqui sic voluerunt, sed falsum est: nam licet verum sit, quod mons Tabor distat duobus miliaribus a monte Hermon, & licet ad radices montis Hermon occurrerit Melchisedech venienti a cede. 4. Regum: tamen nō est idem mons Hermon iste, & ille, & patet, quia mōs Tabor est 4. miliaribus, a Nazareth contra orientem, id est duabus leucis, & ultra montem Tabor magis ad orientem est mons Hermon duobus miliaribus, id est vna leuca, sed Nazareth est in sorte Iudæ ad partem multum Meridianam terræ Chanaan, ergo est mons Hermon satis Meridianus in terra Chanaan, sed iste mons Hermon de quo hic dicitur est in latere Septentrionali terre Chanaan tangens terram duorum regum Amorrhæorum, & terram Phœnicie apud Sydonem, ideo Sidonij vocant illum montē Saron: vocant, & Amorrhæi Sanir, item quia apud montem Hermon obuiatur Melchisedech rex Salem Abrahæ reuertenti a cede. 4. Regum, sed Melchisedech non exiret extra regnum suum, scilicet extra regnū Ierusalem, sed illud tunc modicum erat, cum multi reges ponantur in terra Chanaan eorum, quia Iosue 31. occidit, & manserunt multi alij, ergo non extenderetur regnum Ierusalem tantum, vt perueniret ad montem Hermon, qui est in extremitate Septentrionali terræ Chanaā. Item dato, quod regnum Melchisedech illuc extenderetur, impossibile erat, quod Melchisedech occurrisset Abrahæ apud montem Hermon, qui est in latere Septentrionali, nam Abrahā persecutus fuerat. 4. reges exētes de Sodomis per latum Meridianum terræ Chanaā vique ad Iauan Damasci, vt patet Gene. 14. cap. sed Damascus est ad partem Meridianam terre Chanaan, cum sit metropolis Idumæi, & Idumæa, siue terra Edom sit in latere Meridiano terræ Chanaan, vt patet Num. 34. c. concluditur ergo, quod iste mōs Hermon, & ille qui est apud montē Tabor, vbi Melchisedech

Situs Damasci.

occurrit Abrahæ, non sunt idem mōs, sed vterque vocatur Hermon, quia sic frequenter accidit in sacra Scriptura duo loca habere idem nomen, sic patet Exodi 17. cap. vbi dicitur, quod quando Moyses stans in Raphidin eduxit aquā de petra percussit petram Oreb, sed tamen manifestum est, quod Oreb est nomē mōtis, & signat montem, qui vocatur mōs Synai, & post mansionem quæ est in Raphidin sequitur mansio in Synai, vel Oreb, sed istud nomen dicitur de duobus locis distinctis, de quo magis Exodi 17. cap. dictū fuit. Vique ad mare solitudinis. Id est vique ad mare mortuū.

C A P. V.

VOCAUIT QUE Moyses omnem Israelem, & dixit ad eum. Audi Israel ceremonias atque iudicia, quæ ego loquor in auribus vestris hodie. Discite ea, & opere complete. Dominus Deus noster pepigit nobiscum fœdus in Oreb. Nō cum patribus nostris iniit pactum, sed nobiscum, qui in præsentiarum sumus, & viuimus.

VOCAUIT. Posito quodam magno, & maxime necessario mandato, scilicet de cauendo idolatriam, hic consequenter ponitur totius legis narratio. Et tanguntur tria. Primum quædam ad præcepta preparatio. Secundo præceptorum narratio. Tertio quorundam consequentium dispositio. Secundum ibi. Ego dominus Deus tuus. Tertium ibi. Hæc verba locutus est. Vocauit Moyses omnem Israelem. Vt nullus post contradicere posset, & omnes se crederent obligatos.

An nomine Israel intelligantur principes solum.

Quest. I.

ALIQUI volunt, quod omnis Israel dicitur pro principibus multitudinis, qui continēt totam multitudinem in virtute, sed nō omnes conuenerunt, sed falsum est, omnes enim conuenerunt principes, & maiores natu, doctores, totus populus, liberi, & vxores, & aduenæ qui morantur in castris, exceptis lignorum cessoribus, & his qui comportant aquas, vt patet infra 29. cap. de hoc magis diximus supra 1. cap. in principio. Discite ea, & opere complete. Nihil scire proficit, nisi compleantur immo nocet, quia seruus sciens voluntatem Domini, & non faciens, plagis vapulabit multis, ratio huius est, quia legalis consideratio qualis ista est non est speculatiua, sed practica, finis autem practice non est veritas, sed operatio, vel bonum, quod est obiectum mouens operantem, vt patet 2. Metaph. sicut ergo vana est consideratio speculatiua, per quam nulla habetur veritas, ita vana est consideratio practica per quam non fit actio, sic ait Philosophus 2. Ethic. c. 2. prius negocium non est considerationis gratia, sed operationis: non enim, vt sciamus addiscimus, sed vt boni fiamus. Dominus Deus noster pepigit nobiscum fœdus. Id est ipse per seipsum dedit nobis decem præcepta in vocem tube in Oreb, id est in monte Synai. Non cum patribus vestris iniit fœdus. In hoc demonstrat eis magnum Dei beneficiū, quia cum patribus eorum nō firmavit Deus pactum dando legem, sed cum ipsis: licet enim promissiones

datae

Duo fuerunt pacta que Deus pepigit.

data sunt Abrahe, sed lex non data est eis, sed per Moysen. 430. ann. post factas promissiones ad Galat. 3. cap. Et si arguas contra, quia Gene. 15. cap. dicitur in illa die pepigit dominus foedus cum Abraham dicens, semini tuo dabo terram. Respondetur, quod foedus proprie est confirmatio alicuius pacti, vel conditionis cum animalium occisione, ita quod ipsi pacificantes transierant inter diuisiones animalium, quia tunc dicitur est, quod Deus fecit bis federa cum Iudeis: semel cum istis qui erant tempore Moyse, & alius cum patre eorum Abraham: primo enim cum Abraham initum est foedus, & secundo cum istis qui erant tempore Moyse. & quia ista federa sunt confirmationes aliquorum pactorum. Dicendum est, quod fuerunt duo pacta. Primum pactum fuit in quo Deus promissit Abraham dare omnem terram Chanaan a fluuio Aegypti usque ad flumen magnum Euphratem, & ad huiusmodi confirmationem fuit factum foedus, scilicet, quod mandato Dei Abraham diuisit vaccam, & capram, & arietem, & posuit partes alteras secus, & deinde Deus per flammam ignis transibat inter diuisiones, & Abraham quoque, ad signandum, quod si pactum illud quis infringeret debebat diuidi, sicut illa cadauera, ideo de Abraham non habetur expressum, quod transierit, nec erat necesse ipsum transire, licet aliqui volunt, quod transierit, quia transire inter diuisiones est ad significationem, ut supra dictum fuit, ut teneatur pactum, sed in isto pacto nihil promittebat Abraham, sed solum recipiebat familiaritatem factam a Deo, ideo Deus solus transire debebat, & sic habetur in textu, quod loco eius transibat flamma inter diuisiones: istis autem Hebraeis qui tempore Moyse erant fuit quoddam pactum cum Deo, in quo ipse Deus promissit eos recipere in populum peculiarem, ut patet Exodi 19. cap. faciendo eis specialia beneficia, & ipsi Hebrei promiserunt recipere mandata quae ab ipso audiebant, & quae postea diceret eis Moyses, ut patet infra in litera, ad confirmationem autem huius pacti mutui fuit facta immolatio animalium, ut habetur Exo. 24. c. & sanguis illorum fuit aspersus super altare, & super librum legis loco Dei, & deinde super totum populum, ut patet eo. ca. & ad Hebraeos 9. fuit autem utriusque hic facta aspersio, scilicet Dei, & populi, quae uterque hic aliquid promittebat, ut supra declarauimus, nunc ergo, quoniam dicitur litera, quod Deus inquit foedus cum istis, & non cum patribus eorum, verum est quantum ad foedus positum in confirmationem legis, quia lex non fuit data Abraham, vel alicui de antiquis patribus, sed solis istis qui nunc erant, sed quantum ad promissiones factas de terra Chanaan, fuit initum foedus cum Abraham, & non cum posteris qui nunc supererant. *Qui in praesentiarum sumus.* Idest nunc sumus: in praesentiarum est una pars, & est aduerbium temporis. *Facie ad faciem locutus est vobis.* Idest Deus per te, vel per Angelum dixit vobis ista non mediate aliquo homine denunciante, non intelligas facie ad faciem, ita quod populus Deum videret, quia ut dictum fuit precedenti ca. vocem audierunt, formam aliquam penitus non viderunt.

Dupliciter Deus nobis loquitur. *Quest. 11.*

DEVS dupliciter consuevit nobis loqui, aut per Prophetas suos declarantes quid ipse intendat, aut per Angelos suos, per se namque nunquam loquitur nobiscum, ut declarauimus Exo. 3. c. quia mutaretur mutiliter ordo assistentium, & ministrantium, de quibus Dan. 7. c. quoniam autem loquitur nobis per aliquem Prophetam, dicimus, quod non loquitur facie ad faciem, quia satis nobis perspicuum est, quod ille qui nobis loquitur non est Deus, sed

nuncius eius, quoniam autem Deus nobis loquitur per Angelum, siue loquatur in assumpta figura viri Angelus loco Dei, siue sola vox audiat, dicitur loqui facie ad faciem, tanquam ipse per seipsum ad nos loquatur, & non in subiecto homine. Et hoc est, quia nos nescimus distinguere an ipse sit qui vocem format, an aliquis Angelus, sicut scimus, quoniam aliquis a Deo mittitur homo, quem nos cognoscimus, ideo aliquando cum videmus Angelos loco Dei nobis apparentes dicimus vidisse Deum facie ad faciem, sic patet de Iacob Gene. 32. c. qui cum vidisset Angelum qui luctabatur cum eo dixit, vidi dominum facie ad faciem, & salua facta est anima mea, aliquando solum vocem ab Angelis loco Dei formatam audiuimus nulla penitus visa imagine, & dicimus Deum facie ad faciem, vel audire, vel videre, sic patet hic, quia Hebraei audierunt vocem Angeli loquentis de medio ignis loco Dei, & formam, aut imaginem penitus non viderunt, ut patet 6. in litera tunc dicuntur audisse dominum loquentem facie ad faciem, ut patet hic. *Ego sequester.* Idest iudex, vel mediator, siue interpres. *Ut annuncierem vobis verba eius.* Idest verba quae post dationem decem preceptorum de ceremonijs, & iudicijs mihi dixit, quantum ad verba decem preceptorum non fuit Moyses mediator, quia Deus per Angelum suum annunciat populo. *Timuistis enim ignem, & non ascendistis in montem.* Ista est causa quare Moyses locutus est eis, & non Deus. *Et non ascendistis in montem.* Sicut ego ascendi ad loquendum cum domino, etiam Deus illis sub poena mortis mandauit, ne aliquis ascenderet in montem, nec tangeret Exo. 19. c. *Ego dominus Deus.* Hic ponitur secundum, spreptorum narratio, & quia ista praepcepta sunt ea quae habentur Exo. 20. c. quantum ad substantiam significationis tamen aliqua verba mutata sunt, & aliqua addita, vel diminuta, ut de obseruatione sabbati dicitur hic obserua diem sabbati Exo. 20. dicitur memeto, ut diem sabbati obserues. Vnde dixit Rab. Sal. quod vox Dei erat una, & duo resonabat, quod impossibile est naturaliter, quia uno ictu plectri unam vocem formamus, Deus autem faciebat, ut eadem vox sola sonaret duo. Nos enim alia prolatione dicimus Petrus, alia Ioannes Deus autem eadem voce dicebat, obserua diem sabbati, vel memorare diem sabbati. Et probat, quia habet in Psalm. semel locutus est Deus, & dixit duo. Sed hoc non potest stare, quia licet possibile esset Deo, tamen non soluit difficultatem: posset enim hoc intelligi si tot dicerentur hic, quot Exo. 20. per diuersa verba, sed aliqua dicuntur Exo. quae hic tacentur, ut de causa obseruationis sabbati.

Dicendum ergo, quod Moyses repetens legem magis curauit de sententia quam de verbis, ideo si aliqua verba mutata sunt, nihil refert, & praepcepta ista licet data sint, tamen non sunt de iure positio, sed de natura, unde non solum obligabant Iudaeos, sed etiam alias gentes, quia gentes quae legem non habent, naturaliter quae legis sunt faciunt, ad Roma. 2. cap. & non solum obligabant Iudaeos post dationem legis, sed etiam ante dationem, quare ergo data sunt cum natura insint? Dicit Aben Ezra, quod ad aliquam significationem rerum, ut mandatum de sabbato datum fuit ad memoriam requiei Dei ab operibus quae creauit, & sic in alijs causa dari potest, sed latet nos.

Sed hoc falsum est, quia causa datur significationis in caeremonialibus solum, vel iudicialibus quae de se nec bona nec mala erant, sed ideo data sunt, ut aliquid significarent, quia lex umbra erat futurorum, ad Colo. 2. capitu.

Et quando obijcit, quod sabbatum, quod in decalogo est causam habet significationis, scilicet memoriam creationis,

Respon-

Qui dicitur nobis loqui facie ad faciem.

Opin. au.

Respondetur quod praepceptum de sabbato quantum ad limitationem certe diei caeremoniale est, ut ipse vult, & sic in significationem datum est. Item si praepcepta decalogi essent in significationem data, essent vmbra, & cessarent veniente veritate vel signato, sed falsum: quia praepcepta nunquam aboleri possunt, cum fundentur in principijs naturalis rationis. Dicendum ergo quod praepcepta ista ideo sunt, quia id quod per se malum est prohibent, vel quod bonum necessarium est dicunt: ideo solum rationis regulationem considerant absolute, nec aliquam significationem attendunt, sed data sunt, ut ea quae naturaliter agere vel cauere indeterminat monentur, explicite & determinate sub his decem praepceptis colligerentur. & non fuit haec superflua doctrina, quia aliqui ita sunt simplices, ut quod intra sentiant ignorent: vtile ergo fuit, ut ea quae nobis natura docente, sed confuse cognita sunt, sub quadam breui collectione magis per modum doctrinae, quod constitutionis traderentur, licet ista per Dei mandatum maiorem obligationem sortita sint: vnde grauius peccabant Iudei agentes contra aliquod illorum praepceptorum post legem datam quam ante legem, & ratio quia sicut Deus specialia promissit Israelitis si obseruarent ista mandata ab eo data, magis quam alijs gentibus, quod ex naturali instinctu ista seruabant, ergo etiam maiores poene debentur eis si contra ipsa agerent quam alijs gentibus: sed ante legem datam Iudaei seruabant ista sola conscientia dictante, ergo tunc minus puniebantur & minus merebantur.

An grauitas transgressionis sit secundum ordinem praepceptorum, ita quod magis peccet transgrediens contra secundum quam contra tertium, & de ordinatione illorum inter se, & assimilatione.

Questio. 111.

ET dicit Rab. Abraham Aben Ezra, quod ista praepcepta sunt grauioris culpe cum ea transgredimur secundum ordinem prioritatis, ita quod primum grauius quam secundum, & secundum quam tertium, & sic consequenter, & sic magis peccat qui adorat deos alienos, quam qui accipit nomen Dei frustra, vel sine reuerentia. Sed falsum est, quia maioris culpe est hominem occidere quam sabbatum violare, sed primum ponitur mandatum de sabbato quod de homicidio. Et si dicatur, quod maius est mandatum de sabbato quod de homicidio, quia violans sabbatum negat mundi creationem & quietem Dei ab operibus. Respondetur quod sic accipiendo mandatum de sabbato maius est quam mandatum de non sumendo nomen Dei in vanum: minus peccatum est Deum sine reuerentia nominare, quam negare Deum mundum creauisse, & est maius mandatum est istud quam primum de non colendo idola, quia aliquis poterit confiteri Deum verum esse, & omnipotentem, & cum alijs perfectionibus, & cum hoc colat idola credens semper illa aliquam virtutem, vel bonum habere, ut Iudei qui tunc captiuitatis Babylonice manserunt in terra, & transierunt in Aegyptum, & dixerunt non seruiemus domino Deo, sed sacrificia offeremus reginae coeli, quia cum illi sacrificaremus, saturati fuimus panibus, & malum non vidimus: cum autem cessauimus offerre libamina, gladio & peste consumpti sumus Hiere. 44. cap. sic etiam dicitur de Samaritanis habitantibus in terra nouem tribuum & dimidia, qui Deum timebant, sed nihilominus idolis seruiebant, ut patet 4. Reg. 17. c. qui autem negat creationem negat Deum esse omnipotentem: vnde philosophus, ideo dicebat mundum non esse creatum, sed eternum & increatum, quia non putabat aliquam tantam potentiam esse, quam materiam sine aliquo praesupposito gigneret vel faceret.

Alph. Toft. super Deuter.

ret, & sicut patet in 7. & 8. phy. Deum solum infinitum duratione dicit, non autem essentia vel parte, sed tamen hoc minus vitium est quam Deum esse totaliter negare, sicut dixit stultus in corde suo non est Deus. psal. 13. & 52. maximum, ergo vitium est Deum esse negare, quia quod negat esse, negat omnem perfectionem, quia subiectum boni & perfecti est esse, qui autem negat Deum esse omnipotentem, adhuc potest concedere de Deo multas perfectiones, ut Aristoteli. qui ponit octo maximas perfectiones Dei in 12. met. & tamen omnipotentem negat esse. Sic Prothogoras philosophus deos esse in dubium reuocauit, Diagoras totaliter esse negauit, ut ait Lactantius de nat. deor. lib. 1. c. 2. & Epicurus deos nihil scire, nec esse dixit, ut ait Aug. 18. de ciu. Dei. Dicendum ergo quod non ordinantur praepcepta secundum ordinem grauitatis, sed secundum quod pertinent ad Deum, vel ad proximum: ponuntur ergo primo omnia quae pertinent ad Deum, deinde omnia quae pertinent ad proximos, & licet ceteris partibus valde maior offensa est, quae fit Deo quam proximo: quia valde magis est atterere quam quod talem ledere maiestatem, ut in c. vergentis ext. de heret. h. t. t. aliqui maior est offensa proximi quam solius Dei: in omni tamen offensa proximi includitur offensa Dei, quia alius non puniremur eternaliter, vel non incurreremus odium Dei propter malum illatum proximo. Sunt autem x. praepcepta, ut sunt decem predicamenta, sicut n. omnia entia quae mere sunt praeter maximum & minimum. i. praeter Deum & materiam primam reperiuntur in istis. x. generibus tanquam primis decem rerum principijs, ita omnia naturalia & constituta iura in his sunt secundum rem, vel secundum originem. sunt n. decem praepcepta decem iuris naturalis explicite conclusiones, in quibus omnes aliae iuris naturalis partes implicite sunt, & iura positiua recte constituta quaedam iuris naturalis particulares determinationes sunt, vel assimilantur numero denario qui radix est omnium numerorum post: quia cum aliquis accesserit ad decem, rursus fit conuersio ad unitatem, & deinde in viginti qui est secundus denarius rursus replicatur unitas, & sic in 30. & 40. & consequenter in omnibus maioribus numeris: sunt ergo recte denarii quidam articuli. i. membra, vel sectiones numerorum, sicut articuli manuum. sic omnia ista decem praepcepta radix omnium aliorum praepceptorum sunt, & alia nihil sunt, nisi quaedam explicite magis istorum replicationes. Aben Ezra vult secundum quosdam naturales sapientes, quod decem praepcepta sint, sicut nouem orbes, ita quod primum praepceptum non assimiletur alicui orbi propter immutabilitatem diuinam essentiae, licet possit empyreo caelo lucido uniformi & immobili comparari: sed Iudei non cognoscunt hoc caelum, & ad hanc comparationem sic ordinant, quod illud. Ego sum Dominus Deus tuus. Sit vnum praepceptum, & secundum sit non habere deos alienos. Tertium non accipies nomen & c. quartum obserua sabbatum, & ista 4. ponuntur in prima tabula quae sunt solum ad Deum: manent autem alia sex praepcepta ad proximum in secunda tabula, ideo vltima duo. scilicet Non concupisces rem proximi, & aliud. scilicet Non concupisces uxorem facient vnum praepceptum: nos autem praepcepta primae tabulae. scilicet respectu Dei tria solum ponimus, quia primum non diuidimus, quia ego sum Dominus Deus non est praepceptum, cum nihil per illud mandet, & praepceptum de concupiscentia diuidimus, quia multum distat concupiscere cum uxoris a cupiditate rerum ex obiecto, & ex habitu uel passione, quia concupiscere uxorem ab intemperantia & desiderio tactu puenit: concupiscere res ad auaritia uel naturae curitatem pertinet: ideo circa concupiscentiam uxoris alterius potest esse intemperantia vel incontinentia simpliciter, sed circa desiderium rerum possessorum ceterarumque pecuniarum non est intemperantia, vel incontinentia, ut declarat philosophus. 7. Ethic. & secundum assignationem illam, secundum mandatum de non colendo deos alienos ad nona sphaeram pertinet, quae motu

Esse est subiectum boni & perfecti.

Opi. Doc. de praepcepto ordinatione.

Opi. Rab. Aben. de assimilatione praepceptorum ad nouem orbes caeli.

motu suo omnes octo inferiores contrario motu versat. ab oriente ad occidentem, deinde ad punctum occidentis. in 24. horis: & quia ibi prohibetur cultus alterius cuiuslibet rei præter unum Deum, prohibetur et cultus nonæ spheræ: aliqui. n. illam colebant putantes esse Deum, quia videri non potest cum non habeat aliquam stellam, ideo dixerunt substantiam incorpoream esse mouentem orbem. unde multis antiquorum incongrua fuit, & solum. 8. orbis qui videri possunt posuerunt. Tertium mandatum de non sumendo in vanum nomen domini octauæ spheræ, quæ est orbis signorum, conuenit, quia sicut ibi in tanta stellarum multitudine, & diuerso lumine, & constellationum varijs significationibus diuina potestas & bonitas ostenditur, ita in hoc quod etiam nomen suum sine magna reuerentia nominare non licet. Quartum mandatum de sabato septimo orbi. scilicet Saturni conuenit, qui planeta malivolus est, & dominatur in sabbatis, ideo dicunt, quod Deus mandauit ab omni opere abstinere: quia illis diebus incipientes, opera non prosperantur. Sed ista assignatio multum intentioni legislatoris discordat: interdebat enim legislator eos reuocare ab omni superstitione & idolatria, sed docere eos obseruationem illius diei ex hac causa erat reducere eos ad colendum omnem militiam celi tanquam potentem eis bonum, aut malum agere, ut postea coluerunt, ut patet 4. Reg. 22. & Hier. 44. ca. Et Hier. 20. cap. hoc valde prohibuit cum propheta induceret nos ad non timendum astra celi, & dixit iuxta vias gentium nolite discere, & a signis celi nolite metueri, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ sunt, & non solum Iudæis, qui ad idolatriam erant prouisi, hoc solum erat, sed etiam nobis de quibus non ita præsumitur, ut habetur ad Gala. 4. dies obseruatis menses, tempora, & annos, timeo ne forte sine causa laborauerim in vobis. Quintum præceptum de honore patris sextæ spheræ. scilicet Iouis conuenit, quia planeta benivolus est aliorum malitias temperans, & faciens ad recte distribuere: impendere autem honorem parentibus iusta distributio est, quia illis multum naturaliter obligamur, quia multa ab eis recepimus, ut patet 9. Eth. Sed secundum Gentilium historiam, ista assignatio non congruit, quia Iupiter patrem vere de regno expulit: unde Saturnus Iouem filium fugiens de Creta nobilissima Græcorum insula, quæ nunc Candia nominatur, quæ regnum suum erat, in Italiam profugus nauigauit, ibidem Italicos adhuc brutaliter viuientes agriculturam docens, ut ait Ouid. lib. 1. Fastorum. Fabulantur etiam ei virilia abscondisse, sed hoc magis ad celi significationem quam ad historiam veritatem pertinet: dicitur Iupiter Saturni genitalia abscondere, quia vis generandi vel cauendi malum quæ in Saturno est bonitate naturæ Iouis totaliter scinditur, vel temperatur. Sextum præceptum non occides quinto orbi. scilicet Marti conuenit. Mars enim suo distemperato calore choleram incendit, iram excitat, bella mouet, & sanguinis significat effusionem, cauendum ergo ne propter iram in nobis genitā forte per naturam huius planetæ ad effundendum sanguinem transgrediamur. Septimum mandatum est non fornicaberis, quod mutato ordine orbi Veneris conuenit, cuius qualitas est multiplicare materiam feminalem: planeta benivolus est, sed cuiuslibet cedit cui adiungitur, siue bono, vel malo, sicut fornicariæ faciunt. Octauum mandatum est non furaberis, & conuenit orbi cui ex magna luce conuenit aliorum obscurare splendorem, & potentior alijs est in agendo: isti duo modi furi conueniunt, scilicet per occultationem nullo vidente furari, vel per maiorem potentiam inuitum dominum expoliare.

Nonum mandatum est non falsum testimonium

dices, quod secundæ spheræ. scilicet Mercurij conueniunt: est enim Mercurius in verbis & in fraudibus potens. Et sic Mercurius dicitur secundum Isidorum. 8. etym. quasi medius currēs, quia inter homines medius est, & ob hoc apponit ei poetica fictio talaria ad volandum, ut patet circa finem secundi Metamor. ut cito volet, quia sermo inter nos cito discurret. dicitur etiam virgam portare ad mitigandum serpentes, quia sermones dulces mitigant furorem, & odia radicata, quæ sunt, ut quædam venena, ut patet proverbijs. 15. cap.

Decimum præceptum de non concupiscendo, cui primus orbis. scilicet Lunæ conuenit, quæ omnibus orbibus planetarum inferior est, & multum in his inferioribus operatur, de quibus concupiscentia nostra inordinata est. Ego Dominus Deus tuus. Secundum Hebreos est hoc primum mandatum, & si dicatur contra eos, quia in hoc nihil mandatur posset responderi, quod licet directe non mandatur, tamen indirecte, vel ex consequenti, quia demonstratur Deum Israel esse verum Deum, ex quo sequitur quod cultus sibi debetur, ideo ponentes hoc esse præceptum necessario dicere debent, quod in isto primo mandato præcipitur cultus Dei, & in secundo prohibetur cultus idoli: nos autem dicimus, quod hoc præceptum non est, sed quoddam assumptum ad præceptum, quia hic prohibetur cultus idolorum: causa præponitur, quia ego sum Deus tuus. ego sum Deus verus. Quædumque te de terra Aegypti. Ponit singulare beneficium quod nulli alteri genti factum est, per quod ad exhibendum cultum verum duci debent, & narratur hoc beneficium, quia hoc maximum erat eorum quæ a Deo receperant, & licet maiora eis Deus daturus erat. scilicet vitam eternam, quia tamen animalis homo non percipit, quæ sunt spiritus Dei, sed solis carnalibus, & quæ presentia oculis conspicit, delectatur: ad Corin. 1. cap. 2. inter beneficia ista, quæ ipsi videre poterant hoc erat maius.

Et dicit Ra. Aben Ezra, quod secundum celi vim & dispositionem maiori tempore Israelitæ in Aegypto teneri debebant, sed Deus supra motum celi operatus fuit illos liberans: si autem sic vel aliter verum fuerit non multum refert, quia etiam si secundum motum & dispositionem celestium corporum essent illo tempore exituri, non poterant tamen illo modo egredi. si reuētibz Aegyptijs, & in columna nubis, & diuiso mari rubro, & sic aliqua naturaliter fieri posset Deus supra naturaliter operatur, sicut alijs moribus multis medicinis & magno tempore curari posset, Deus autem illum subito sanat, ut socrum Petri quæ febribus tenebatur sanauit. Luc. 4. cap. De domo seruientis. Id est illa terra non erat terra tua, sed terra in qua inuitus seruiebas. Non habebis Deos alienos. Id est non adorabis aliquas res, vel imagines, quas Gentiles deos vocant: nam ista locutio est secundum existimationem hominum, quia secundum veritatem nullus est Deus alienus aut dii alieni, quia si nullus est Deus præter unum Deum: ergo nullus est præter eum Deus alienus, aut non alienus, sed quia homines putabant esse illos deos, vocat eos scriptura deos: tales autem quia alieni sunt, id est quia coluntur a gentibus, quæ sunt alienæ a lege Dei, a nobis colendi non sunt. Non facies sculptile. Id est statuam ligneam, lapideam, vel metallinam, quæ per cauentionem, vel sculpturam figuratur. Nec similitudinem. Id est imaginem pictam non corpoream, sed superficalem. Omnium quæ in celo. Id est stellarum. Et quæ in terram. Hominum, bestiarum, vel reptilium. Et quæ uersantur in aquis. Id est piscium. Sub terra. Quia terra videtur altior aqua: quia aqua per pronam, & concava terræ illabitur, sic habetur psal. 23. quia

quia ipse super maria fundauit eam, & super flumina: tamē secundum veritatem & ordinem elementorum, terra inferior est: licet aqua infima videatur, quia non potens terminari termino suo, quia fluxibilis, quarit terminari termino alieno scilicet concavitatem infima petens: sed non infimum simpliciter, quia hoc terræ conuenit. Non adorabis. Exhibendo reuerentiam in motu capitis, vel aliarum partium corporis. Nec coles. Offerendo vel thurificando. Ego sum Dominus Deus. Hic retrahit a malo idolatriæ per comminatum punitionem, quia patres peccantes puniuntur, & filij, & nepotes, & usque ad quartam generationem, quia usque ad illam generationem possunt viuere homines, & erudire filios, & nepotes in malo, quod illi sequentes puniuntur, ut patet eorum sine poena, vel quia Deus filios, & alios usque ad quartam generationem punit temporaliter pro peccato patris, æternaliter autem nullus pro alio punitur. Et sic habetur Ezech. 18. anima quæ peccauerit ipsa morietur, & hoc magis concordat quod prior expositio, quia dicitur infra, quia in bene agentibus benefacit bonis, & filijs eorum usque in mille generationes.

Differentia magna est in Deo inter misereri & punire. Et quare punitio peccati non extenditur ultra quartam generationem. Quest. 1111.

Et sic datur differentia inter misereri & punire in Deo, quia n. Deo misereri proprium est, usque ad mille generationes miseretur, & quare punire non est ei ita proprium, solum usque ad generationem quartam punit in his qui oderunt eum.

Aliqui intelligunt hoc de filiis, scilicet quod Deus punit peccata patrum in filios usque ad quartam generationem, quoniam filij & nepotes oderunt Deum. i. sunt mali, & intelligunt de pena æterna, quæ est filiis, & nepotibus infligitur. Sed melius dicitur, quod intelligitur de ipsis patribus, & est sententia, quod quoniam aliqui oderunt Deum, & sic malum operantur, pro peccato eorum, aliqui filij usque ad quartam generationem puniuntur temporaliter, & ratio, quia si filij, sicut patres Deum oderint, consequenter non solum usque ad quartam generationem, sed et usque decem mille puniuntur. debet. n. necessario hoc referri ad ipsos patres peccantes, vel bene agentes. scilicet si bene egerint patres, Deus miseretur filiorum suorum usque in mille generationes, vel usque in multas, quia ponitur numerus certus pro incerto: si autem patres male egerint, Deus punit eos, & filios suos usque in quartam generationem propter peccata patrum: nam si hoc intelligeretur, ut aliqui volunt de ipsis filiis, cum dicitur his, qui oderunt me. scilicet si patres sint mali Deus punit peccata patrum in filios usque in quartam generationem his, qui oderunt me. i. si filij istorum peccantium oderint me. scilicet peccantes, sicut patres sui. Sed hoc falsum est primum, quia quando filij oderunt Deum, sicut patres sui, non puniuntur pro peccato patrum, sed pro peccato suo, quia dato quod non fuisset peccatum patrum, si tamen filij mali essent ipsi punirentur, sed hic dicitur, quod peccatum patrum punitur in filios, ergo non puniuntur solum filij peccatorum, quando ipsi sunt peccatores, sed etiam pro patribus suis. Item quia si solum punirentur filij malorum hominum quoniam ipsi sunt mali, sicut patres eorum. scilicet oderunt Deum: non solum punirentur usque ad quartam generationem, sed etiam usque ad decem mille generationes, vel usque in infinitum quia quicumque peccauerit a Deo punietur, sed hic ponitur tanquam aliquid speciale usque in quartam generationem. Item quia dicere usque in quartam generationem habet relationem ad aliquod præcedens, Alpha. Toft. super Deuter.

A cum ergo dicatur peccatum patris punitur in filios usque in tertiam & quartam generationem, necesse est dicere, quod ipsum peccatum patris est, cuius punitio daret usque in quartam generationem, & non peccatum filiorum: nam si quilibet pro peccato suo puniatur, non punitur in tertiam vel quartam, vel in aliquam. Item quia si qui punitur pro suo peccato puniretur, non esset differentia quantum ad bene agentes & male agentes: nam sicut quilibet pro peccato suo punitur, ita pro suo bene factio mercedem recipit, ergo sicut benefacientes usque in mille generationes premium recipiunt, ita male agentes usque ad mille generationes, vel ultra pro suis delictis cruciabantur, sed hic facit scriptura mentionem differentie, quia in peccantibus assignatur punitionem usque ad quartam gradum vel generationes, & in bene agentibus assignantur mille generationes. Item quia quoniam dicitur, quod Deus seruat misericordiam suam in mille generationes in his, qui diligunt eum: si accipiatur solum quod Deus benefaciat bonis pro suis benefactis, sequuntur duo inconuenientia.

Primum quod Deus solum premium det bene agentibus usque in mille generationes, ergo consummatis illis mille generationibus Deus non seruabit misericordiam suam ad bene agentes, quod falsum est, quia quomodocumque aliquis bene agat Deus miserebitur ei dando premium meriti sui. Secundum inconueniens, quia nesciatur ubi incipiant illæ mille generationes, quia de quolibet bene agente dicitur, quod Deus miserebitur usque in mille generationes, quilibet ergo dubitaret utrum ille generationes essent finitæ, & sic de premio sui boni operis ignoraret. Concludendum ergo quod hoc intelligatur de ipsis patribus bene vel male agentibus. scilicet si pater male agat, Deus punit eum, & filios suos usque in quartam generationem ad maiorem tristitiam patris, ut tristetur in se, & doloribus filiorum suorum, nepotum, atque pronepotum. Et non extenditur punitio peccati alicuius ultra quartam generationem, quia odia semper restringuntur, & fauores ampliantur, ut patet de regulis iuris. in 6. in regula odia, & quando aliquis bonus est diligens Deum, Deus seruatur misericordiam suam ad illum usque in mille generationes. i. usque in multas & plures, cum Deus pro merito patrum plus prosperat, quam pro demerito filiorum punit: nam ad quartam generationem tantum est punitio. Item quia Deus vult hic ponere magnam poenam, ut moneat a peccato recedere, sed non est valde magna quoniam aliquis punitur solum pro peccatis suis, sed quando peccans & sua posteritas puniuntur: in primam expositionem solum intelligeretur, quod quilibet Deum odio habens puniretur quod solum est in seipso. Item quia fit hic similitudo de benefaciente ad malefacientem, sicut ergo benefaciens remuneratur, & filij, & alij sequentes sine proprijs meritis, ex merito patris bonum recipiunt, ita filij peccatorum sine demeritis suis aliquando ex demeritis patrum puniuntur, sed in hoc est differentia, quia benefacientes ad mille generationes, male agentes solum ad 4. Et faciens misericordiam in multa millia. Aliquando dicitur ad mille generationes, ut in fra 7. cap. aliquando in millia sine alia additione, ut patet Exo. 34. cap. quomodocumque ponatur semper stat numerus certus pro incerto, quia non est nobis determinatum usque quot generationes proficiat bonum patris, nec est semper eodem modo, quia aliter profunt magna merita patrum, aliter parua, & filij aliqui dispositi sunt bonum pro patris merito recipere, aliqui proprijs actibus demerentur, ut merita patrum eis non suffragentur. Sicut dicimus de existentibus in purgatorio, alij magis alij minus orationibus ecclesiæ iuuantur secundum quod viucentes meruerunt, ut magis vel minus

Doct. opi. uera.

Quare punitio peccati non extenditur ultra quartam generationem.

Deus ipse
summe
notus est.

Abstinendum est
a frequenti
iuramento.

Sabbati
obseruatio
qualis.

nus iuarentur. Et satis pater in Abraham, quia merito eius non deleuit Dominus posteros suos, & filij Eſau, qui mali erant, tamen quia descendebant de semine Abrahæ dedit eis victoriam contra hostes, vt expellerent eos de terra, & acciperent eam in possessionem, vt patet supra 2. cap. sic de Dauid cuius merito conseruatum fuit regnum in stirpe eius vsque ad captiuitatem Babylonis, & post vsque ad aduentum Christi, licet permixta cum Leuitica tribu, quod petiturum erat peccatis Salomonis, & sequentium, vt patet 3. Reg. 11. c. & pl. 88. *Non usurpabis nomen Dei tui.* Usurpare est rem illicite assumere, vel quod vni pertinet alteri attribuere, & vocatur et abuti: Deus. n. nomen non hēt, nec nomine indiget, quia nomē ad notificationem rei inuentū est: Deus aut summe notus est, sed Deus nomen habuit, vt in illo eum laudemus, vel inuocemus. Qui ergo nomine Dei ad aliquas magicas artes vtitur proferendo illud in maleficijs, vel incantationibus, usurpat illud vel abutitur, & multum peccat, quia si testm̄ Dei peccatori nominare malum est, vt pl. 49. peccatori autem dixit Deus, quare tu enarras iustitias meas, & assumis testm̄ meū per os tuum? quanto magis peccatum erit pollutis labijs & inutiliter illud accipere? dicitur etiam frustra accipi, qñ ita accipitur quasi si non acciperetur, idest cum pauca reuerētia, vel illud vilipēdēdo, vt si aliquis aliquid per nomen Dei promississet vel affirmasset, & si illud non compleret, vel quod asseruit verum non esset, frustra Dei nomen assumebat, quia tm̄ pro illo faciebat, quantum si illud non assumpsisset, & in hoc multum vilipenditur nomen Dei, quia vt nihilum reputatur: detestabile est, q per vitā patris iurantes cōpleant, & per nomen Dei promittentes nihil faciamus. In Aegypto mos est, vt si quis per vitam, vel salutem regis iurauerit, & non compleret morte moriatur, a qua liberari non potest etiam si se auro & lapidibus preciosis ponderaret: quanto magis cum nomen Dei nostri ore assumimus, qui rex regū est, & dñs dominantium, Apoc. 1. c. aliqn̄ frustra assumitur, cum in cōibus verbis, ex continuo vsu, sine aliqua necessitate, vel congruentia profertur, & tm̄ non mentimur. Et iste modus minor est alijs modis, quia in alijs malum est ex parte rei, quia ad res detestabiles & magicas profertur, vel ad confirmationem falsitatis, & etiam sine reuerētia & timore assumitur, in isto autem solum est error, quia non adhibetur timor & reuerētia, sed ex parte rei malum non est. *Quia non erit impunitus.* In hoc præcepto solo ponitur pena, quia homines assuefacti erant iurare, nec hoc peccatum vel magnum quid esse putabant, ideo ad monstrandum malum esse penam cōminatur. *Qui se per re uana nomen eius assumpsit.* Quanto magis qui se per re illicita vel falsa iurauit: vanum. n. est quod licitū est, verum est, sed necessarium non est, vt sermones cōes pondus non habentes: abstinendum ergo est a iurō frequenti, quia vir multum iurans replebitur iniquitate: ideo Iacobus dicit: ante omnia fratres mei nolite iurare: Iaco. 5. & Christus sit sermo vester est est, & non nō. Mat. 5. & hæc oīa extra de iure iuran. c. & si Christus. Vtendum tm̄ est iurō cū tempus & cā exposcit, maxime cum in iudicio petitur. *Qui. n. nullo mō iur̄m patrare vult, hæreticus iudicatur:* vnde quidam ab ecclesia damnati sunt, quia iur̄m oībus modis illicitum esse dicebant. *Obserua diem sabbati.* In hoc præcepto aliquid morale est, aliquid vero ceremoniale, q aut aliquo tpe Deo vacare debeamus morale est, vt eius bñficiorum recordemur, & laudes debitas referamus, & cogitando de Deo ascendamus in cognitionem, & amorem eternorū, vt ei toto pectore inhæreamus exhibētes debitā seruitutē: hoc. n. oīs hō iudica-

ret qui aliquam veri Dei cognitionē haberet. Sed alia sunt ceremonialia. s. q isto vel isto die fiat, & ideo hoc mutati, quia quod sabbato ad memoriam creationis fiebat, nunc Dñica die ad memoriam resurrectionis obseruamus, quia magis opera recreationis q creationis attendimus, imō opera creationis propter opera recreationis in sacra scriptura ponuntur ad Rom. 15. quæcunque scripta sunt ad nostrā doctrinam scripta sunt: doctrina aut ad regnationem pertinet. Erat etiā ceremoniale quantitas obseruationis. s. abstinere ab omni opere, ita vt cibos illa die parare non liceret, nec ignem accendere: Exo. 35. c. hoc ē cessauit, quia non tm̄ arcetamur nos, sicut Iudæi in obseruatione festorum, quia licet nobis ignem accendere, & cibos parare: de his latius diximus Leui. 23. c. & latissime Exod. 12. c. in qōne magna de obseruatione festorum. Etiā ceremoniale est, q vna die integra. s. 24. horis ab opere vacemus, & q hoc qualibet hebdomada fieret semel, sed istæ ceremoniæ non mutatae sunt, quia non hēbant spāles significationes: alię aut ceremoniæ, iō mutatae sunt, q vmbra erāt futurorū: veniēte ergo veritate nō debuit manere figura, q tūc protestaremur Xpm̄ nō venisse, sicut Iudæi sancti antiquis in istis ceremonijs vixerunt pñtentes per eas se expectare Messiam futurum, absit aut a nobis Messiam expectare, nisi vt ad iudicandum venturum. Quod aut vna die fieret integra, vel qualibet hebdomada, solum tangit circumstantiam actus, & non aliquā significationem.

An præcepta legis nouæ aliqua sint ceremonialia, aliqua iudicialia, aliqua moralia, vt in lege veteri. Quæst. V.

VNDE & in lege noua ceremoniæ aliquæ manent quæ fuerunt in veteri lege. Vnde distingui possunt præcepta legis nouæ in moralia, ceremonialia, & iudicialia, moralia aut sape in nouo testō repetuntur, vt Mat. 19. vbi quasi omnia ponuntur, & in multis alijs locis. Iudicialia sunt quæ statum ecclesiæ, & personarum, inter se ipsas tangūt, vt qualis esse debet episcopus, qualis diaconus, vt prima ad Thimo. 3. c. qualis esse debet status conuersorum se non scandalizantiū, vt ad Ro. 14. & 1. Corin. 8. qualiter nos ad infideles habere debemus: prima ad Corin. 9. c. & 10. qualis debet esse status cōiugatorum, vt 1. Cor. 7. & sic de multis alijs: alia ceremonialia sunt. s. quibus quilibet immediate se in Deū habet, & ista sunt principaliter sacramenta nouæ legis, sic in veteri lege erant sacrificia, & sic hī Mat. 28. de baptis. Ioan. 3. c. & de eucharistia Mat. 26. & Io. 6. c. Et de confirmatione: actum. 9. c. & de sacra vnctione. Iacob. 5. cap. Et sic de alijs sacramentis. Et eodem modo de omnibus præceptis, vel consilijs quibus homo se immediate habet in Deum. Sed differunt ceremonalia, & iudicialia legis nouæ a veteri lege, quia hic præcepta ceremonialia, & iudicialia mutabilia nō sunt, sed in lege veteri mutabilia erant: ratio diuersitatis est, quia esse præceptorum in lege veteri erat significatio futurorum: cum autem hoc significatum desineret esse futurum, & inciperet esse præteritum, necesse erat signum etiam variari: in lege autem noua si aliqua ceremonialia signant, referuntur ad præteritum, & hoc impossibile est desinere, etiam si infinitum tempus transeat, quia impossibile est esse ingēnita quæ iam sunt genita, vt ait Agathon, & patet 6. Eth. ideo in lege noua æqualis durationis sunt ceremonialia, & iudicialia cū moralibus, manent ergo in eternum, quia huic legi altera non succedet. *Vt sanctifices eum.* i. vt ad cultū meū applies laudib⁹ meis, & memoriam bñficiorū insisterēdo, nihil diē obseruare valere laboribus vacando, nisi Deo applicetur siue sanctificetur,

Obligat
circūcisio
Iudæos,
ut bapti
smus Chri
stianos.

tur, eum illa die spāliter venerando, iō ualde errant q dies festos ad solam quietem a labore introductos putant. quid. n. ad Deum pertinet, q nos laboremus siue quiescamus? solum a nobis laudē regit, & in eo meditationem, quæ si cum labore corporis perfecte stare possent, a labore corporis nunquam abstinere mandasset, sed quia anima nostra quanto plura attendit, tanto minus quodlibet illorum attendit, ideo vt vni perfecte inhæreat, ab omni alio opere vacare pceptitur. Sabbatum aut quod requies dñi non a requie corporali, sed ab spūali nomen accepit: sabbatum ergo non custodiuit, qui Dei laudibus non intendit. *Et facies opera tua.* i. opera ad tuam utilitatem vel seruitutem pertinentia, quæ seruilia dicuntur, ergo in septimo die opera mea facies solum. *Idest requies Domini Dei tui.* i. requies a corporalibus operibus applicata ad seruitutē Dñi Dei tui. *Bos, & asinus, & omne iumentum tuum.* Ad magnum honore & reuerentiā Dei, vt nō solū nos, sed et res nostræ Deum laudare videantur, vel quia si res nostræ circa labores nostros essent occupatae, nos, licet corpore non operaremur, mente tm̄ faceremus curam de illis hñtes, & hoc satis poterat nos a diuinis abstrahere laudib⁹. *Et peregrinus qui est intra portas tuas.* i. conuersus de Gētilitate ad iudaismum, qui habitat intra portas ciuitatis tuæ, quia isti tenebant ita obseruare sabbatum, & totam aliam legem, sicut qui de Iudæis orti sunt, & Leui. 24. & Numeri 35. & supra 1. c. Nam qñcunque aliquis de Gentilibus volebat cōuer ti ad ritum Iudaicum, circūcisionē primo recipiebat, quæ erat distinctiua populi Dei a cæteris populis, cū poneretur vt signum, vt patet ad Ro. 4. c. recepta aut circūcisione erat perfecte Iudæus, ideo obligabat ad oēs circumstantias obseruationum Iudaicarum, sic ait Apostolus ad Gala. 5. cap. cum dñs testificor oī homini circumcidenti se, q vniuersa legis faciēda debitor sit, sic. n. est apud Christianam religionem, q si aliquis semel suscepit baptismū, qui est prima ianua credentium, & aliquid efficiens hōiem formaliter Christianum, obligatur ad oēs obseruantias Christianorum. *Memento quod serueris in Aegypto.* Ista est cā superioris. s. q Ieros, & ancillas, a labore relaxare dēnt, q ipsi in Aegypto serui fuerunt, & voluerāt sic eis fieri. *Et eduxit te dominus inde, ideo præcepit vt obserues diem sabbati.* Non est intelligēdum, q propter educationē de Aegypto mandauerit Deus sabbatum custodiri, quia sabbatum nihil signat de educatione Aegypti, sed datū fuit sabbatum propter significationem creationis & quietis, vt patet Exo. 20. cap. quod ergo dñs hic est intelligēdum, q quia Deus fecit magnum beneficium educēdo eos de Aegypto, ideo eis mandatum sabbati dare iuste potuit, & ipsi recipere debuerunt tanquam grati de beneficio accepto: potest etiam referri ad quietem seruorum in sabbato, & est sensus, quia eduxit te Deus de Aegypto in qua seruebas, ideo mandat tibi, q seruis miseraris permittēdo eos in sabbato quiescere, sicut tibi fieri in Aegypto desiderabas, vel ideo dedi tibi mandatum, q quiescerent serui in sabbato, vt memoreris, q te inde eduxerim, & ista est congruētissima expositio, vt sicut per quietem illius diei Deus eos memores faciebat de creatione mundi, ita per quietem seruorum in illa die memores sint educationis de Aegyptiaca seruitute. *Honora patrem tuum.* In exhibitione reuerentiæ ei se inclinando, & mandatis obediendo. Et subsidium corporale cum indigēt impendendo, vt Christus determinauit cōtra Phariseorū traditionem, qui dicebant satis esse verbo parentes honorare, & templo dona offerre. Sed Christus multum eos redarguit, quia ex auaritia hoc dicebat, vt patet Mar. 7. cap. cum dicitur bene irritum facitis præceptum Dei, vt traditionem vestrā seruatis: Moy-

Al. h. Tost. super Deuter.

Ales enim dixit honora patrem tuum & matrem tuā, & qui maledixerit patri aut matri morte moriatur: vos autem dicitis si dixerit homo patri aut matri corban, quod est donum quodcunque ex me tibi, proficiet, & vltra non dimittitis cum quicquam facere patri aut matri rescindentes verbum Dei per traditionē vestram. & hoc ē respectu dñorum vel prælatorū dñ quibus naturaliter obedire tenemur, quia nos regulant, & nostri curam gerunt, licet magis de patre & matre carnalibus intelligimus, quia ab eis esse nutrimentum & disciplinam assumpsimus: nullus enim dñs temporalis tantum dare potest. *Sicut præcepit tibi dominus.* Idest Exo. 20. quando dedit legem. *Vt longo tempore uiuas.* In nullo alio præcepto premium ponitur nisi in isto, vt inducantur homines ad honorandū parentes, & iuste honoranti patrem longitudo vitæ promittitur, vt qui honorat essendi principium, in essendi diuturnitate pramietur. *Et bene sit tibi in terra, quam Deus daturus est tibi.* Idest vt in ea omnī rerū affluentiam habeas, & in pace uiuas, vt qui nutrientem se honorat, affluentem in rebus temporalibus nutritionem inueniat, & promittuntur hic ista terrena, q Deus rudi populo loquebatur, qui spūalia non capiebat, sed vtrunque hēt, quia ista tpalia accipit, & vitam æternam meretur, quia honor patris cum charitate meritorius actus est vitæ æternæ. *Non occides.* opere, nec consilio, nec consensu, nec permissione: homicidij reus videtur qui aliquem occidi permittit, quem iuste a morte eripere posset: vnde non caret scrupulo societatis occulta, qui manifesto facinori desunt obuiare, extra de homicidio. c. sicut dignum, Et hoc nec directe nec indirecte. s. subtrahendo cibum, vel alia necessaria in articulo necessitatis: vnde Augusti. p. pace fame morientē, quod si non paueris occidisti, nec odiendo, vel detrahendo, vel inuidendo, quia per ista occidere dicimur, quia qui odit fratrem suum homicida est, prima Ioan. 3. cap. maxime in detrahendo; qā honorem, famam, & nominis celebritatem destrui-mus, quæ mors civilis est. Principes aut & dñi tpales, & oēs personæ publicæ iudicandi auctoritatē hñtes, iuste occidere possunt, quia gladius eis a Deo datus est ad vindictam malorum, & bonorum laudem: ad Ro. 13. & prima Petri. 2. cap. & extra de homic. c. in archiepiscopatu, & quia solum ea prohibentur, quæ ab intentione sunt, & regulari possunt, ideo casualia homicidia, quæ prouideri non possunt, nec a voluntate imperantur, sub hoc præcepto non comprehenduntur. *Non machaberis.* Omnis coitus qui sine matrimonio, qe dere sit, prohibetur hic, siue simplex fornicatio cum soluta, siue adulterium cum coniugata, siue virginū stupra, siue consanguinearum incestus, siue detestabilis cum masculis, pecoribus iumentis alijs, quæ magis necessarium est silentio occultare. *Non furta facies.* Siue occulte inuito Domino subtrahendo, siue palam per potentiam rapiendo, & in hoc præcepto omnes iniustæ extorsiones sunt, quas domini vel prælati in subditos exercent, & omnis illicita rei acquisitio, sicut per usuram, & fraudulentos contractus, iniustas emptiones, vel venditiones, & alia q cōmutationes humanas respiciunt, vt paragogia, serui seductio, de quibus philosophus. 5. Eth. *Nec loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.* Qui. n. dñs falsum testimonium dicit, scilicet falsa asserendo, vel vera negando, qualiter hæretici faciunt, grauissime peccant, & ad primum præceptum ista reducuntur, in quo demonstratur vnitas, veritas, & bonitas, & summa potētia Dei. Cōtra proximi falsum testimonium istis duobus modis dñ. s. vera negando, & falsa asserendo, siue in iudicio, siue extra iudicium, grauiss tm̄ qui in iudicio, quia per tale testimonium infamia

Non occi
dere quo-
tupliciter
intelligat.

Duobus
modis fal-
sum testi-
monium
cōtra pxi-
mum dñ.

D 3 indu-

Duplici a
more Def
amamus.

D 4 modo

modo amantes eum dicimus, q̄ benedictio, & claritas, & gratiarum actio, & fortitudo sit Deo nostro, & patet q̄ ista a Deo valde acceptentur: nam Deus ordinatus diligit nos ipsos, q̄ nos ipsi diligamus alterutrum: nam ipse totaliter liberaliter diligit, nos autē aliquantulum curui sumus, sed sic est apud homines, q̄ si aliquis valde diues & potens habeat amicum pauperem, et si nullum bonum pauper diuiti conferre potest, si tñ placet sibi valde, quia amicus suus diues est in tanta prosperitate, & desiderat, q̄ semper in eadem maneat, amicus diues recipiet hoc in gratia, & acceptabit voluntatem amici pauperis dato, q̄ ultra nihil conferre possit: a fortiori ergo Deus qui liberalius diligit, acceptabit voluntatem qñ nos desideramus, q̄ magnę laudes dentur ei, vel q̄ bonos & multos cultores hēat, & sic de ceteris. Si autē quæras quis amor istorū ad Deū sit maior. Respondetur q̄ sine dubio valde maior est amor amicitie, quā amor concupiscentie. i. q̄ valde maius & melius est desiderare, q̄ Deo dentur multę laudes, q̄ desiderare, vt det nobis vitam eternam, quod est desiderare, vt summū bonum nostrū. Et patet, quia licet istos duos amores ad Deū habere debeamus, tñ solus amor amicitie est amor charitatis: amare namque Deum, i. volendo pro eo, vt ei dentur multę laudes, est amare eum ex charitate, sed amare eum vt det nobis vitam eternam, non est habere charitatē ad Deū, sed hęc charitatē ad nos. i. velle nobis summū bonum: ideo diligendo Deum amore concupiscentie nihil meremur, quia non est proprie diligere, sed concupiscere, nisi forte mereamur per accidens. i. in quantum nos habentes istum actum sumus in charitate, & sic meremur in comedendo, vel dormiendo, q̄ sunt indifferentes: nam charitas est radix merendi, super quicūque ergo actum cadat, qui sit composibilis cum charitate, faciet eum meritorium. Et ideo si aliquis solum concupiscat Deum, vt det ei vitam eternam, nihil magis meretur q̄ si nihil concupisceret, vel q̄ si dormiret: ideo ad actum contritionis non sufficit q̄ aliquis desideret vitam eternam, sed q̄ Deum diligat ex charitate. i. amore amicitie: et patet supradicta, quia nullus pōt diligere Deum amore amicitie, quin sit in charitate, quia vel ante stabat in charitate, vel per istum actum reducit ad charitatem: sed possumus amare Deum amore concupiscentie existentes in multis peccatis: nam aliquis qui actualiter est furans, vel est in alijs peccatis, poterit desiderare vitam eternam, sed impossibile est cum peccato mortali existere amore amicitie ad Deum. Patet ergo de his, & si cum irascibilis malum aliqui prosequitur destruendo totaliter, & sic est mors quę p̄tinet ad homicidiū, aut aliquid in re destruendo, & sic faciendo perdi bonam famam: vel res, & est falsum testimonium, quod pertinet ad octauum pręceptum. Tertia & vltima, q̄ regulatur est concupiscibilis, & est circa bonum delectabile. Et tunc fit vitium dupliciter, vel in actu interiori, vel in exteriori, aut quantum ad id, quod est delectabile tactui, & sic est nonum de non concupiscenda vxore proximi, aut quantum ad res viles, quę in delectabile tactui siue gustui ordinantur, & sic est decimū pręceptum de non concupiscendis rebus proximi. Si autem consideretur quantum ad actum exteriorē eodem modo distinguēdo. i. aut in delectabile tactui, & sic est sextum mandatum de non fornicando, aut de vili, & sic est septimum de non furando.

Hec sunt uerba. Hic ponitur tertium. i. quorundam consequentium dispositio. *Hec sunt uerba.* Hoc dicit Moyses. q̄ d. nō intelligatis, q̄ hęc a me ipso nouiter fingo: quia Deus ista vobis locutus est in monte Oreb. *Ad omnem multitudinem vestram.* Quasi dicat, qñ Dñs dicebat ista in monte Oreb, omnes eratis cōgregati au-

dientes, vt colligitur Exo. 19. cap. vbi mandauit Deus Moysi, vt purificaret populum vsque in diem tertium, & postea sequitur, q̄ eduxit eos extra loca castrorum ad radices montis, vt audirent Deum loquentem in tuba, & hoc possibile erat, quia innuebatur pactū sem p̄ternum cum toto populo, in quo imponebatur ei onus durarum obseruationū: ideo oēs vt consentiret debebant ei præsentes esse. Et licet quantum ad p̄cepta decem moralia, quę Deus per Angelū dixit, omnes obligati essent naturaliter: ideo qñ recitarent cogerentur consentire, cum iniuncta esset iam eis obligatio: tñ ad pręcepta ceremonialia vel iudicialia non erant naturaliter obligati: ideo requirebat nouus eorum consensus, ad quem confirmandum totus populus venire debebat: vt non viderentur obligata certę singulares persone, sed totus populus, & consequenter successores eorum. *In monte.* i. in monte Oreb, siue Synai, qui erat apud eos, cum de nullo alio faciat scriptura, ita specialem mentionem, q̄ quocūque nomine nuncupetur intelligitur satis quid sit. *De medio ignis.* Pręcedenti cūsta exposita sunt. i. q̄ de monte Synai, in quo ista fiebant, videbatur erumpere ignis magnus de cacumine montis, & ille ignis tendebat in altum, nec tñ videbatur ibi esse aliquis ignis, nisi quia fumus magnus emittebatur: causa erat, quia nubes densissima operuerat montem, & in medio montis in altum, vbi erat ignis, eleuabatur quiddam valde obscurum, & illud vocatur caligo: quia nubes impressio est condensata ad modum nebule, & est aliquo modo nebula, licet densitas faciat aliquā ad obscuritatē, interdum autē ad maiorem perspicuitatē: nam id quod nigrum est, si fuerit densum, erit tāto magis nigrum: si autē fuerit candidum ex densatione erit fulgidius: nubes tñ hic impressionem aliquo modo lucidā signat: caligo est impressio meteorica valde obscura & dēsa, & ista duo erant in monte: nubes. n. quantum ad extremitates montis distantes a medio, de quo videbatur erumpere ignis: caligo autē quantum ad medium, in quo fumus ascendebat de cacumine montis, & in illa caligine videbatur formari vox tube, quę sonabat oēs istas voces, de quibus dictū fuit, de his clarius innuit Exo. 19. c. *Nihil addens.* i. nō dixit plura verba q̄ ista. i. in finis: sed in verbis sic: quia ibi data fuit cā de obseruatione sabbati. i. quia Deus illa die quieuit ab omni opere suo: hic autē nō ponitur cā. *Et scripsit ea in tabulis.* i. angelus: quia angeli fuerunt ministri legis, & eam Moysi dederunt: ad Gala. 3. lex cōfirmata per angelos in manu mediatoris, & hoc intelligitur tam de primis tabulis, quę fractę fuerunt, q̄ de secundis q̄ manserunt. Vtque. n. digito Dei. i. mandato Dei & ministerio angelorum cōscriptę fuerunt: sed dñs est, quia primę creatę sunt nouite a Deo, vt patet Exo. 32. tabulas factas opere Dei, & deinde scriptas digito eius vocat: tabulę secundę per Moysen dolata & dispositę sunt, vt patet Exo. 34. c. *Quas tradidit mihi.* Ascenderat Moyses in montem, & steterat ibi 40. diebus cum dño, post quos dedit ei tabulas. i. primas q̄ fuerāt factę opere Dei. i. nō niter create; & deinde angelorū ministerio scriptę q̄ vocatur scriptum esse digito Dei: has tulit secū Moyses, & fregit, quia vidit populum idolatrare, & occisus. 23. millibus conuersus orauit pro eis Dominum. 40. diebus continue, & post hos mandauit ei Deus dolare, & p̄scindere alias tabulas, quas angeli scripserunt iuxta verba priorum, de quo Exo. 34. c. nunc de tabulis secundis curat, quia istę manserunt apud eos, & erāt in arca fēderis: de omnibus latē habetur infra 9. c. in litera. Fuerunt autē istę tabulę data ad testimonium, vel probationem, q̄ Deus dedisset mandata: nam si forte aliquis negare vellet Deum dedisse legem Hebręis, probari poterat ostensis illis tabulis, quales

quales scribi non potuissent opere humano: & illa continebant verba p̄ceptorum. *Audistis vocem de medio tenebrarum.* Quia ignis in quo voces audiebant, tenebrosus aliquantulum erat: causa assignata fuit p̄cedenti cap. *Et montem ardere.* Idest igne circundari, licet non consumeretur. *Principes tribuum.* Sicut erāt duodecim tribus, ita erant principes duodecim. & isti erant qui veniebant per lineam primogenitorum directe ab ipso capite tribus alicuius: isti principes tribuum erant magnę dignitatis: quia in omnibus actibus principalibus ipsi p̄ponebantur ceteris: vnde quando in dedicatione tabernaculi, & consecratione sacerdotum totus Israel obtulit Domino quilibet vt potuit, oblationes tamen istorum duodecim principum solum nominantur, vt patet Numeri 7. cap. & sic erat in castrametationibus, & mutationibus ad aē publicos, & generaliter in omnibus in quibus aliquis honor intendebatur. *Et maiores natu.* Idest homines de maiori progenie, vel maioris etatis, i. id est qui maiori tempore ante natus est. Et vtroque modo accipitur in scriptura, sed magis p̄ senibus, vt patet Gen. 48. vbi Manasse maior natu vocatur quā Esau: sed ambo fratres erant: dicitur tamen propter aratē, quia Manasse primogenitus erat: & sic accipitur hic: vt patet in Hebręo vbi habetur (zaquin) quod signat seniores. *Ece ostendit nobis Dominus maiestatem.* Dicitur maiestas, i. id est maior status: & est quādam mirabilis dispositio, vel honor apparens in facie, & apparatu habentis: & quia a maiestate dicitur, solis maximis conuenit, vnde soli Deo propriissime, in cuius aspectu mirabilis gloria apparet, quantam nec oculi viderit, nec auris audiuit. Illa nāque est cuius aspectu beati efficiuntur: ad hoīes tamē ex quadam remotissima & equiuoca similitudine transumpta est, non tamen nisi ad maximos, scilicet ad reges, & imperatores, qui super alios mortales quadam apparatus & honoris excellentia fulgent.

An Iudæis patuit Dei Maiestas.

Quest. IX.

ISTA autem Maiestas Dei Iudæis non patuit, quia ipse dixit Exo. 33. c. non videbit me homo & viuet. Cum autem maiestas a maiori statu dicitur, maiestas Dei dicitur maximus status eius: iste autem est status fulgoris, vel magnitudinis eius, secundum quod reuelatur alicui per essentiam, quę est totum bonum, & altissimus gradus perfectionis: istam autem Hebręi non viderunt: nam solus Moyses dicitur vidisse Deum per essentiam, scilicet sine figuris & enigmate, vt patet Numeri 12. cap. cum dicitur non per enigmata & figuras Deum videt: alij autem non solum vulgares qui minimum gradum perfectionis in videndo Deum tenuerunt, sed etiam ipsi prophete contemporanei Deum per essentiam non videbant, sed per vocem quandam in vigilia formatam, siue imagine visibili, aut per somniales figuras. i. visionē imaginariam, vt patet Numeri 12. cum dicitur si quis inter vos propheta est in visione apparebo ei, aut per somnium loquar ad illum: per apparitionem in visione intelligitur visio alicuius imaginis, in qua angelus loco Dei apparebat, & formabat verba, aut locutio in voce formata, siue aliqua apparēti imagine: per locutionē in somnio intelligitur visio imaginaria, aut formę fantastice, per quas interdum quis sibi videtur audire, aut videtur videre. Concluditur ergo quod cum Iudę siue prophete, siue nō prophete non viderint Deum per essentiam præter solum Moysen, quod non viderint proprie maiestatem Dei. Si autem dicatur hic vidisse maiestatem Dei. Hoc est q̄ viderint quędam insignia aduenientis ma-

iestatis: signa autem quę viderunt sunt ista, quia licet non viderunt maiestatem, viderunt tamen quędam signa maiestatem præfigurantia, scilicet montem ardere vsque ad celum, & vocem magnam, & terribilem in tuba, qualia ad demonstrationem aduentus alicuius purę creature nunquam apparuerunt. *Et magnitudinem suam.* Idest fortitudinem vel potētiam suam. *Et probauimus hodie quod loquente Deo cum homine vixerit homo.* Idest experti fuimus magnum Dei beneficiū, scilicet id quo nihil melius excogitari potest, vt ait Anselmus: ita existimabāt Deum esse maximum terribilium. Et sicut in animalibus dum aliqua animalia fortiora & terribiora sunt, ita existimabāt Deum esse habentem vocem terribilissimam, & visum valde formidolosum: ideo quicūque Deum audiret, putabant quod moreretur, vel quicūque eum videret: de auditu patet: quia isti qui istam vocem audierunt quam putabant esse Dei, existimabāt quod qui vocem Dei audiret moreretur, cū autem audierunt istam vocem & non mortui sunt, admirati sunt: & receperunt hoc pro valde magno beneficio dicentes, probauimus hodie quod loquēte Deo cum homine vixerit homo: putabant etiam quod quicūque videret Deum moreretur, quia putabant eum visu valde terribilem: sic patet Iudi. 13. cap. cum vidissent Manue pater Samsonis & vxor sua angelum Domini dixit Manue moriemur, quia vidimus Deū: sed secundum veritatem Deus nec est terribilis visu, nec placidus, nec auditus: quia Deus secundum se nec videtur, nec auditur: si tamen referatur videre & audire ad animam, per quam Deus perceptibilis est, Deus est summum visibile, & audibile, continens in se omne delectamentum, cum delectationis & boni fontale principium sit. Deus tamen in subiecto figuratur, i. id est angelus apparens loco Dei in aliqua corpora imagine assumpta, apparebat aliquantulum terribilis: vt populus ille, qui valde rudis & imperfectus erat, & solo timore ad Deum ducibilis, ad reuerentiam Dei in angelis per quandam terrorem apparētium angelorum mouerentur. Ideo siue appareret vulgaribus hominibus, siue magnis prophetis, apparebat aliquantulum terribilis: de quo Daniel 10. cap. cum dicitur ad angelum qui venerat ad reuelandum secreta: Domine in visione tua dissoluti sunt compages meę, & nihil remansit in me virum. *Cur ergo moriemur.* Ita fortis videbatur eis illa vox, quod si amplius eam audirent, putabant se confestim mortuos: quia humana fragilitas maiestatem Dei ferre non valet: vnde Daniel viso angelo propter refulgentiam excedentem corruit in terram, & dissoluti sunt compages renū eius Dan. 10. cap. & satis patet per ea quę sequuntur. *Et denorabit nos hic ignis maximus.* Videbatur eis, quod ille ignis semper magis ac magis crescebat, & si multum Deus moreretur loquendo, accederet ignis, & consumeret eos. Et hoc erat quia iste ignis antea principio videbatur solum erumpere de vertice montis, postea magis ac magis videbatur prolabi per contineam montis, & appropinquare versus Hebręos, qui stabant tunc extra castra ad radices montis, vt patet Exo. 19. cap. iste tamen ignis maximus non erat ignis clarus, ita quod multum videretur, sed erat fumosus valde: dum tamen fumus continue descenderet versus radices montis, satis patebat quod descenderet ille ignis. *Si enim ultra vocem Domini audierimus moriemur.* Non potentes eius magnitudinem tolerare. *Quid est omnis caro.* Quasi dicat nihil est vt tam terribilem vocem

cem audiat. In omni sensatione debet esse proportio potentia sensus & obiecti sensibilis, alias excellēs sensibile corrumpet sensum: vt Philosophus ait 2. de Anima, potentia autem auditiva debilis est, vt a tanta voce pariat. Quia Deus volebat illam vocem formare sic terribilem, & improporcionatam eorum potentie auditue, vt ipsi ex tanta superabundantia obiecti sensibilis timorem conciperent, & inciperent timere Deum, & subijci ei: populus namque imperfectus valde qui nunquam Dei amorem tenerat, aut iugo legis subditus fuerat, per timorem magnum erudiendus erat: & hoc fecit Deus, vt pater Exo. 20. c. nam cum totus populus exhorrisset terribiles voces Dei, & clamasset ad Moysen dicens, loquere tu nobis & audiemus, & non loquatur nobis Dominus ne forte moriamur: ait Moyses: nolite timere: vt enim probaret vos venit Dominus, & vt terror illius esset in vobis, & non peccaretis. In lege autem noua apparuit Spiritus Sanctus in forma delectabili: nam lingue ignee non erant aliquo modo terribiles, cum ibi non esset fumus, aut vox terribilis conturbans eos: licet prius fuissent facti quidam soni aduenientis Spiritus. Vocem Domini Dei viuuntis. In Hebreo dicitur, Vocem Deorum viuuntium. Quia dicitur, Elohyn haym. Si autem singulariter diceret esset, Elobe bai. Et respondet Abē Ezra quod hic dicitur de Deo cum angelis, quia utebatur Deus angelis vt ministris. Sed hoc nihil est, quia siue Deus, siue angelus loqueretur, vnus est qui loquebatur. Item quia Gen. 1. cap. vbi nos dicimus, In principio creauit Deus: in Hebreo habetur Elohyn pluraliter, & tamen ibi non potest referri ad angelos, quia angeli non creabatur, nec aliquid disponebant: quia creationi non subijciatur aliquid in disponendo, sed de nihilo produciatur: ideo dicendum quod Moyses voluit hie diuinarum personarum monstrare pluralitatem, vel est modus loquendi Hebraicus ponens plurale pro singulari aliquando.

Qui de medio ignis loquitur. Et hoc magis terrorem augebat, quia vox auribus insupportabilis erat: & ignis sui timorem nimium ingerebat.

Tu magis accede. Sciebat enim populus Moysen sanctum virum esse, & Dei secretarium: ideo credebant quod Deus non appareret ei ita terribilis sicut apparuerat ipsis, vel quia si Moyses solus ad Deum iret, non esset necesse Deum clamare voce magna: & sic ibi sine periculo maneret. Quod cum audisset Dominus. Probabile est, quod precepta illa dicebantur in voce tubę inultum distincte: & fiebat aliqua morula in fine cuiuslibet: in fine autem omnium magna interiecta, quasi precepta alterius modi esset Dominus incepturus, cepit populus clamare ad Moysen, ne magis eis loqueretur: non est verisimile quod sonante voce ipsi ad Moysen loqueretur dimittentes audire precepta Dei: & tunc posita petitione populi Moyses accessit ad Dominum: quod autem ipse & Aarō & filij eius stabant ad radices montis separati a reliquo populo, patet Exo. 19. cap. Quis det talem eos habere mentem. Scilicet vt sic animo habeant qualiter ore proferunt, vel vt post ita velint, & faciant sicut nunc dicunt: sciebat enim Deus quod post auerterent se a verbis eius, & idolum colerent, & loquitur hic Deus per modum optantis, quia Deus omnem hominem vult saluum fieri, & ad veritatis agnitionem venire prima Timo. secundo cap. Ideo omnes ad hanc veritatem agnoscendam illuminat, quia illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum Ioannes primo cap.

Quomodo Deus sepe in scriptura videtur aliqua desiderare quasi facere non possit, & quedam rationes quas videtur probare omnes circulationes quas Christus fecit in redemptione fuisse superfluas. Et de materia predestinationis quedam inquisitio, & consilium tutum, atque amplectendum.

Quæst. X. T. istud Dei desiderium patet in multis, nam licet ipse omnia possit facere, quæ velit, ita vt simpliciter non sit necesse ei aliquid optare, tamen loquendo ex suppositione, scilicet ex sua predestinatione, & præscientia eterna aliquando videtur aliquid desiderare, quasi facere non possit: & patet in multis locis prophetiarum, vbi videtur desiderare quod Iudei faciant rectas vias suas, & tamen in ipso est facere rectas vias nostras: quia sine ipso nihil possumus facere: & aliquando hoc in metaphoris dicit: vt patet Elai. 5. cap. de vinea: & dicit quod expectauit vt faceret vinas, & fecit labruscas, idest expectauit cum desiderio in eis fructum bonorum operum, tanquam colonus cum desiderio expectat fructum terræ optimæ: sed inuenit labruscas, idest mala opera. Quod autem de bonis & malis operibus intelligatur, & non de aliqua materiali vinea, subdit Elaias in eodem cap. dicens, vinea Domini exercituum domus Israel: & vir Iuda germē delectabile eius: & alibi cum Deus se desiderare reperire aliquos bonos indicaret, dixit: ficus præcoctas desiderauit anima mea, & in Euangelij sepe: vt patet Ioan. 4. cap. cum Christus locutus fuisset ad mulierem Samaritanam apud puteum, & discipuli apportauissent ei cibos de ciuitate, cum iam esset hora, & plusquam hora sumendi cibos, flagrans desiderio animarum dixit: ego cibum habeo manducare, quæ vos nescitis: & post: cibus meus est, vt perficiam voluntatem eius qui misit me, & perficiam opus eius: & alibi dicit de se Deus volens animam ad se conuertere dicit: ego sto ad ostium, & pulso, & si quis aperuerit introibo, & intrabo cum eo: sed quis nisi Deus dare potest, vt aliquis bonam voluntatem habeat? nullus inquam: quia ipse dat bene velle & perficere: quomodo ergo desiderat? Responderi posset quod Deus gratiam dat, sed liberum arbitriū gratiam repudiare potest, vel ea non vult, sicut omnes actualiter habentes gratiam si incipiunt male operari sicut 12. cap. durantes non vtuntur gratia quam habent, quia gratia liberum arbitrium non cogit sed perficit: in eis autem quos Deus diligit, non solum gratiam gratificantem infundit, sed etiam confortat, vt tentationibus non succumbant, & gratiam non deferant: cum ergo hoc in quolibet homine Deus facere posset, quomodo desiderare dicitur? quia hoc etiam sepe de Christo dicimus, vt patet Luc. 19. quod vidit ciuitatem Hierusalem, & fleuit super illam compatiens cecitati eorum, & de peccato dolens: & tamen ipse ab oculis eorum absconderat mala supernentura ipsis, quæ si audiissent forte peniterent, & poterat eis tantam gratiam dare vt conuerterentur. Et si dicas quod non vult Deus sic totaliter mouere liberum arbitrium, vt homo sine aliquo labore conuertatur, sed alios modos inquirat: ideo multum Christus in predicatione laborauit. Et sic est de redemptione: potuerat enim eos sola voluntate redimere, sed mortem subiit amarissimam. Sed adhuc stat argumētum: quia etiam per istos labores, & istis maiores in millecuplo Christus neque vnum ad se conuertisset, nisi eos interius gratia illustrasset. Et patet in Apostolis, qui cum sensissent eum Christo magno rpe, tñ adhuc quasi carnales & imperfecti erant: erant enim contentionēs inter eos, quis maior esset, vt patet Matth. 18. cap. & post mortē Christi ante ascensionem eum de terrenis interrogabant

Quomodo Deus nobis dat gratiam.

Tota predestinatio vita est ex Dei gratia.

Qui proprie beati in hoc seculo dici possunt.

bant. si restitueret regnum Israel illo tempore, Act. 1. cap. cū autē superuenit Spiritus Sanctus repleti sunt vique ad summum: vt magis illo tpe modico profecerint, q̄ toto tpe quo cum Christo conuersati sunt, etiam si mille annis cum eis sterisset: ideo imminere passione prædixit eis, q̄ vtile erat eis q̄ ab eis recederet, vt mitteretur paraclitus, Ioan. 16. cap. quanto tempore cum Christo steterunt eum quodam amore humano dilexerunt, vt patet ad Corinth. 2. cap. & 5. & si aliquando Christum fm carnem cognouimus, nunc autem non cognoscimus: gratia ergo interior est quæ hominem conuertit, & sic patet Actuum 13. cap. crediderunt quotquot præordinati erant ad vitam æternam: alij autem suis demeritis exigentibus gratiam Dei, vt Euangelio crederent eius, non acceperunt. Si tamen istis qui non crediderunt, ad credendum gratiam dedisset, ipsi etiā firmissime vt nos credidissent: Si autem dicas q̄ isti demeritis suis exigentibus gratiā non recipiunt. confiteor quidem hoc clarissime. Sed quomodo illis qui conuersi sunt, & erant in paribus vel maioribus peccatis, gratia vt conuerterentur data est? quia ita demerita istius sicut illius gratiam apponi nō merebantur: per æqualia enim peccata æqualiter demeremur. Rñdetur q̄ siue iste conuersus siue non conuersus gratiam non merebatur, vel vt magis dicam peccata sua apponi gratiā demerebantur: sed isti immerito gratiam dedit, alteri immerito gratiam dare noluit. Aliquando etiam electis suis gratiam nō apponit, sed eos in magna peccata permittit cadere, sed in fine conuertit: ideo cōsiderans hoc Elaias clama- bat ad Dñm dicens: quare errare nos fecisti de vijs tuis? indurasti cor nostrum ne timeremus te? Elai. 63. cap. hæc oīa ab vno primo principio dependent. I. q̄a hos præsciuit & predestinauit conformes fieri imaginij eius: ideo oīa sibi cooperabuntur in bonum siue bona siue mala: quia secundum propositum, idest electionem Dei vocati sunt sancti: ad Rom. 8. cap. eis autē qui non electi sunt, non cooperantur oīa in bonū: quia licet Deus eis ex liberalitate gratiam temporaliter concedat, ipsi tñ operabuntur male, vt eam amittant, & in malo finiant. Est ergo tota predestinatorū vita ex Dei gratia: quia ex gratia anteq̄ sint eliguntur, & ex gratia post in mala decedentes ad bona erigunt. Cum malis autē qui damnabuntur Deus aliqui ex grā se habet, eis gratiam gratificantem tēporalem tribuendo, quam nunq̄ perderent, nisi proprijs demeritis exigentibus aliqui iuste. I. eis pp demerita grām nō apponendo: nunq̄ autē iniuste, quia in penis citra meritū semper punit. Non possunt ergo dānati de alio conqueri nisi q̄ Deus eos non elegit: sed nec pp hoc conqueri pnt, vt patet ad Ro. 9. quis est homo qui Deo respondeat? nunquid dicit figmentū ei, qui se finxit qd me fecisti sic? an nō habet potestatem singulis lutū ex eadē massa facere aliud quidem vas in honorē, aliud in contumeliā? Beati ergo quos Deus ante secula, anteq̄ quicquā boni aut mali agerēt, immo anteq̄ aliquid essent, in suam sortē elegit, vt habitēt cum eo in domo sua, & in sæcula seculorū laudent eum. Maximum ergo bñficiū quod Deus alicui homini impartitur, est ipsum ab æterno ad se eligere: oīum autem alia ad hoc quædā via sunt, vt natiuitas Christi in carne, passio, & euangelicæ legis dātiō. Quid enim alicui prodest Christum passum fuisse si ad vltimū in inferno dānabitur? inter has autē præpositas rationes licet aliquāliter videantur sibi coherere, intricatissimā sub apparent difficultates quas proferre superfluum, immo perniciosum credo: quā nullatenus earum pateat dissolutio: in tātum vt Apostolus ad Ro. 11. cogatur ex admiratione clamare. O altitudo diuitiarū sapientiæ & scientiæ Dei: quā incōprehensibilia sunt iudicia

a eius, & inuestigabiles viæ eius. Quis n. cognouit sensum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? Confutarem ergo cuilibet fideli, vt se ex Dei gratia crederet prædestinatum: sed ad hoc peruenire non posse sine magnis laboribus, vt sic desperans nō recedat ab omni opere bono. Et ne nimium credulus gratiæ prædestinationis sine aliquo opere se gloriam adepturū putet: quia id qd p̄ predestinationē promissum est, & plerumque sine magnis laboribus & sanctorū precibus adipisci nō possumus, vt ait Gregorius primo dialogorū: quia Deus sic præordinauit, vt sanctorū precibus qd promissit, adipiscamur. Et ponit exemplū de Isaac: prædixerat & promiserat ei Deus, q̄ in femine eius benediceretur oēs gentes, & multiplicaretur sicut arena quæ est in littorē maris, & tamen vixit sterilem ei dedit, & per 20. annos stans cum ea filios habere non potuit, donec ex magnis, cōtinuis, & deuotis precibus transactis 20. annis duos gemellos suscepit: vt patet Gen. 26. cap. Et hoc quidem monet Apostolus ad Cor. 1. 13. cap. nūc autē manent in nobis spes, fides, charitas: spes autē est certa expectatio beatitudinis ex gratia Dei: sed nullus posset certe expectare vitam æternam nisi se crederet prædestinātū: quia aliās impossibile est: ergo licet nobis inimo debemus credere nos fore prædestinatos. Et si aliqui diabolica insurgat tentatio, pponēs nobis esse nos a Deo p̄citos, non assentiamus ei, sed totis viribus eam fugiamus: quia nulla tēratio q̄ ista periculosior est: tangit enim in radice. Humiliemur ergo coram Dño toto corde, q̄a fidelis est, & se ipsum negare nō pōt: & exaudiet nos inuocantes, & quærentes eum in veritate: quia voluntatem timētium se facit. Et affuesiamus colloquijs spiritualium virorū, qui nos precibus, & com monitionibus a malo reuocent. Et vacemus assidue lectioni sacrarum scripturarū, in quibus misericordiae eius infinitæ demonstrantur. Considerantes q̄ pro nobis Christus orauerit Ioan. 17. c. tātē autē auctoritatis fuit illa orō cū clamore valido, q̄ pro sua reuerentia exauditus est: ad Hebr. 5. c. hæc enim & similia frequentius relegentes in ardorē & sp̄ æternorum bonorum accendemur: quia quæcūque scripta sunt ad nostram doctrinā scripta sunt, vt per patientiā, & consolationē scripturarū spem habeamus. i. certam expectationē vitæ æternæ: ad Ro. 15. cap. Vade ergo & dic eis. Quia tunc Moyses stabat cum Dño in monte petens de eo qd populus dixerat. Reuertimini in tentoria vestra. Erant n. castra aliquāliter separata a loco, vbi populus conuerat ad audiendā legē: & post reuersi sunt, manēte Moysē cū Dño qd patet Exo. 19. c. quia populus fixerat castra separata a monte, in locis planioribus, & cū debuit Deus loqui ad populū, eduxit eos Moyses de castris vsque ad radices montis, & ibi stātes audierunt: vt patet illic in litera: dictis autē verbis mādauit Deus vt reuerterentur a loco illo in tentoria sua. Tu vero stabis. Dictis istis proposuit Deus Moysi quedā præcepta iudicialia quæ habebat Exo. 21. & 22. & 23. c. & post descendit ad populū, & denūciauit eis verba illa, & mādauit q̄ redirēt in tentoria sua: & factō mane sequentis diei confirmauit legem in sanguine: & ascendit ad Deum in monte: & ibi mansit per 40. dies quousque habuit tabulas: vt patet Exo. 24. c. & 32. c. deinde post adorationē idoli, & occisionē adorantū, ascendit & stetit 80. diebus, 40. orando pro peccato, & alijs 40. vt acciperet secundas tabulas: de his diximus latius Exo. 33. c. & patet infra 9. & 10. c. secundū veritatē tñ hoc non concluditur. Hebrei n. volunt q̄ fuerint oēs dies quibus stetit Moyses corā Dño 120. & hos diuidūt per ter 40. f. 40. pro primis tabulis, & 40. orādo postea pro peccato vituli: & 40. pro tabulis secundis: sed inspiciendo veritatem literæ infra 9. c. vbi ista dñr: reperietur

Bonū cōsiliū auctoritatis in materia prædestinationis.

Notent viri sancti & cōfessores ac prædicatores Euangelici vt instruat populū in his.

reperietur Moyses stetit bis 40. s. primo p tabulis, secundo pro peccato: pro secundis aut tabulis vtrum steterit 40. diebus non innuit litera, sed satis videtur, quod quot illi fuerunt extra alia duo 40. fuerunt. *Custodite igitur.* Idest ex quo ista precepta cum tanta auctoritate & diligentia vobis data sunt, custodite ea. *Non declinabitis ad dextram nec ad sinistram.* Idest ad nullam partem, quia virtus in medio est: ideo ad quamcunque partem declinetur vitium est: sic etiam est de lege iusta: est enim recta ratio: ideo quocunque declinemus in obliquum incidimus, ut patet 2. Ethic. c. de medio virtutis. *Ut bene sit vobis.* Tria hic promittuntur. primo vita, s. quod non morerentur aegritudinibus, & subitis mortibus, ut patet Exodi 23. & infra 7. cap. auferet a te oem infirmitatem Aegypti. Secundo affluentiam temporalium quae dicitur bene esse: ut Esa. 1. si audieritis & in mandatis meis ambulaueritis bona terrae comedetis. Tercio dierum longitudo, scilicet ut protulerentur dies vestri.

C A P. VI.

Haec sunt precepta & caeremonie atque iudicia quae mandauit Dominus Deus vester: ut docerem vos, ut faciatis ea in terra ad quam transgredimini possidendam: ut timeas Dominum Deum tuum: & custodias omnia mandata & precepta eius, quae ego praecipio tibi, & filiis ac nepotibus tuis, cunctis diebus vitae tuae, ut prolongentur dies tui.

Haec sunt. Positis supra praecipis decalogi: hic subiunguntur alia precepta.

Quomodo tantum sunt duo precepta decalogi. Et quoniam in amore Dei & proximi tota lex dependet virtualiter. Qd. I.

Et ista se habet dupliciter: quia quaedam sunt quasi quaedam precepta generalissima ex quibus inferuntur omnia precepta decalogi: aut sunt quasi quaedam conclusiones, aut determinationes, siue additiones praepiorum decalogi. Prima autem quae principia sunt, duo precepta charitatis sunt, scilicet amor Dei & proximi, in quibus tota lex pedit & prophetae, virtualiter Matth. 22. c. quae sicut in principijs oes conclusiones in virtute sunt: quare infinita vocantur in virtute: sic in his omnia alia precepta: quare tota lex ex eis pendere dicitur. Et patet: quia ista vocantur maxima mandata legis Matth. 22. c. Sic enim est in genere propositionum speculatiuarum, quia quaedam sunt conclusiones, quaedam principia: & in principijs quaedam sunt incoplexa sicut definitiones quas in qualibet arte ponimus principia propria illius artis: & Euclides in libris suis, qui vocantur libri elementorum, a definitionibus incipit. Alia sunt principia complexa: & ista sunt duplicia, quia quaedam sunt fundata super terminos communes, quod non pertinet ad aliqualem artem specialem, ut esse & non esse, totum & pars, aequale & inaequale, aut fundantur super terminos proprios alicuius artis: quoniam enim fundantur super terminos alicuius artis dicitur solum petitiones vel suppositiones, aut positiones: ut istae: quia puncto in punctum contingit recta linea ducere: & nullas duas lineas rectas superficiem claudere posse: & similes: quia istae fundantur super punctum, & lineam, & superficiem: quae pertinent ad solam considerationem geometricam: si autem

termini super quos fundantur sunt cōes: ut esse & non esse, totum & pars, &c. vocantur tales propositiones maxime, vel cōes animi cōceptiones, siue dignitates. Sicut ergo est in istis quae speculatiue sunt, ita est in practicis, quod propositiones fundatae super terminos cōes totius humani agibilis vocant cōes animi cōceptiones, vel maximae: sicut sunt ista precepta de amore Dei, & proximi: quia in eis omnia alia virtualiter includunt, sic patet ad Ro. 13. c. cum dicitur: perfectio legis charitas: & aliud, scilicet qui proximum diligit legem impleuit: sed nec ponuntur inter precepta decalogi, nec inter caeremonialia, vel iudicialia: ergo principia sunt omnium & immediatus praepiorum decalogi: quia illa fundantur in dilectione Dei, & proximi. Alia precepta sunt determinationes siue additiones praepiorum decalogi: quae caeremonialia vocantur, & iudicialia: iudicialia quidem quae determinant nos in amore proximi per cōiunctum: precepta decalogi quae multum sunt generalia dupliciter nos ordinant: quidam in Deum, quidam in proximum: & omnium istorum sunt determinationes: precepta enim decalogi quae pertinent ad Deum, dirigunt nos in cultu Dei, squaliter ei honoris debitum impendamus, & dedecus non inferamus: & quia hoc multiplex contingit fieri, facta sunt determinationes, quae vocantur precepta caeremonialia: quia ista nos dirigunt in cultu Dei: quantum ad omnia in quibus nos habemus ad Deum: & quia inter cetera ritus colendi praecipuus est, ut declaratum fuit Exo. 18. c. cum ibi specialiter exprimat: ideo dirigunt nos in modum colendi Deum diuersimode quantum ad diuersa alia sunt precepta decalogi quae dirigunt nos quantum ad proximum, ut sunt omnia quae ponunt in secunda tabula: & vnum quod ponitur in prima: & quia in istis sunt multae variationes, contingit esse variationes horum: & ista vocantur precepta iudicialia. Idcirco statum hominum vnius respectu alterius: & sic omnia generalia praepiorum reducuntur ad modos determinationis praepiorum decalogi: & ipsa precepta decalogi sunt, ut quidam limitationes duorum praepiorum simpliciter primorum. Ista tamen generalia duo mandatorum, scilicet caeremonialia, & iudicialia sunt, quae in tota lege magis intenduntur. De primo genere mandatorum tractat ab hinc vsque ad 12. c. de secundo genere a 12. c. vltimus: & rursus primo ponit ad ista mandata quidam incitamenta, secundo inducit conclusionem interam infra c. 11. Et tagunt hic quinque. Primo generalis admonitio. Secundo ponitur Dei dilectio. Tercio subiungitur separationis a Deo occasio. Quarto timor Dei ratio. Quinto ad posterorum rationes ratio. Secunda ibi. *Audi Israel.* Tertia ibi. *Cumque introduxerit.* Quarta ibi. *Dominum Deum tuum timebis.* Quinta ibi. *Cum interrogauerit.* Haec sunt precepta. Scilicet quae infra sequuntur, sunt precepta. De amore Dei, & proximi, quae sunt aliorum principia: nec potest intelligi decalogus praepiorum hic: quoniam iam supra recitata sunt: nec ultra sic recitatur: *Caeremonia.* Idest precepta caeremonialia. *Iudicia.* Idest precepta iudicialia. *Quae mandauit Deus ut docerem vos.* Quia alia precepta decalogi ipse vos per se docuit. haec autem mihi dixit, ut vos docerem. *Ut faciatis ea in terra ad quam transgredimini.* Quia ista precepta obligauerunt eos postquam intrauerunt in terram promissionis: in deserto enim quilibet quod sibi videbatur faciebat, ut patet 3. 12. c.

Quae precepta obligabant Iudeos in deserto, ad obseruantiam. Quae. I. I.

Sed quantum ad hoc distinguendum est: quia quaedam sunt precepta caeremonialia, aut iudicialia quae non poterant expediri in deserto aliquo modo: quia requirebant secundum suam naturam circumstantiam loci, & personarum, quae in deserto nullo modo reperiri poterat: alia sunt quae non determinant

nant aliquam circumstantiam, nec habebant maiorem in vna terra quam in altera. Quantum ad primum modum, scilicet ad illa precepta quae aliquo modo determinant sibi loca, vel circumstantias alias, ut patet de celebratione agni paschalis: quia ista fieri non debebant in qualibet terra, sed solum in eo loco, quem elegisset Dominus, ut patet infra 16. cap. sic et patet de sacrificijs quae non in quolibet loco offerri debebant, sed solum in eo quem Dominus elegisset, ut patet infra 12. c. cum dicitur, caue ne offeras holocausta tua in omni loco quem videris, sed in eo quem elegerit Dominus Deus tuus in vna tribuum tuarum: & licet forte in deserto existentes possent offerre, quia secum habebant tabernaculum, in quo obligabantur homines offerre, ut patet supra Num. 17. cap. & infra 12. tamen non erat eis opportunitas, quia erant in motu: ideo nesciebant quando erat tempus faciendi ista, cum nescirent, vtrum quando vellent ipsi facere sacrificia moueretur nubes, & deberent necessario sequi: ideo non obligabantur in deserto ad faciendum sacrificium iuge vespertinum & matutinum: de quo Deus mandauit Num. 28. & 29. cap. & et quantum ad quasdam alias oblationes solum tenebantur qui non essent in terra Chanaan, ut patet Num. 15. cap. cum dicitur cum feceritis terram habitationis vestrae & feceritis, ut ingrediamini in eam: facietis in oblationem &c. ista ergo & similia nunquam reperiri cōpleri nisi in terra Chanaan: quia determinabant certum locum: & ideo in deserto quantum ad ista faciebat quilibet quod volebat, cum non essent obligati: quia hoc non habebat opportunitatem in deserto ut fieret: quia erant continue in motu, nec poterant vacare sacrificijs: etiam quia in sacrificijs requirebatur certa pars vini in quolibet animali immolato cum incenderetur, & certa pars farinae, ut patet Num. 15. & 28. cap. in deserto autem nec farinam nec vinum habebant: non ergo poterant aliquo modo fieri in deserto: etiam Phale non poterat immolari in deserto, quia debebant fieri quaedam caeremoniae quae in deserto haberi non poterant. Item comedere illud cum azymis, ut patet Exo. 12. cap. etiam non poterat obseruari Pascha Azymorum. Item septem dies in azymis, ut patet Exo. 12. nec Pericoste vel alia festa, in quibus requirebant determinationes, quae non poterant haberi in deserto: & de istis dicitur infra 12. cap. *Ne facietis ibi.* Idest in terra promissa nobis, quae hic facimus hodie singuli quod sibi rectum videtur: neque enim vsque in praesens tempus venistis in requiem & possessionem, quam Dominus Deus daturus est vobis quasi dicit ibi tenebimini obseruare ista caeremonialia. hic autem non: quia non habetis hic opportunitatem ad obseruandum ea sicut ibi habebitis data requie.

Alia sunt caeremonialia quae non cōcernebant determinationem alicuius loci vel temporis, sed vbi que compleri possunt, sicut circuncisio quae non magis determinat vnum locum quam alterum: sic poterat ista caeremonia distinctiua populi Deum colentis in deserto obseruari, sed Hebrei non obseruauerunt illam: nam nullus in deserto circuncisus fuit ut patet Iosue 5. cap. sed omnes illos circuncidit Iosue antequam accederet ad aliquem locum Chananeo-rum in Galgalis: aliae sunt caeremoniae etiam quae non determinant locum, sicut obseruatio sabbati: & ista in deserto fuit: in quantum fuit ex parte Hebreorum, ut patet Exo. 16. cap. quia illo die non mandauit manna colligi, aut quicquam ad cibum parari, idem patet Exo. 31. & 35. vbi vetuit incendi ignem illa die in domibus suis, & patet magis, quia quidam homo colligans ligna in sabbato in deserto lapidatus est, ut patet Num. 15. cap. aliquando tamen in motu eorum per desertum secundum directionem nubis fracta fuit obseruatio sabbati: aliae etiam obseruationes fuerunt caeremoniales custodite in deserto, ut separatio leproso-rum & immundorum a sanis, ut patet Num. 5. cap. & sic inuenire de alijs poterimus. *Ut timeas Dominum Deum tuum & custodias mandata.* Fundamentum & motuum principium obseruationis mandatorum est timor viris imperfectis, sicut amor viris perfectis. *Quae ego praecipio tibi & filiis ac nepotibus tuis.* Quia non solum praesentes obligabantur, sed etiam successores, quando patres obligant se, & filios suos ad aliquam conditionem honestam, dato quod filij paruuli sint tunc, ita quod consentire non possint, quod est de natura obligationis: tamen cum peruenerint ad aetatem adultam, obligantur obligatione patrum suorum: & si nollent tenere obligationem quam fecerant, sui maiores, non debent habere hereditatem paternam. Nihil autem magis bonum & iustum erat quam lex Dei, ad quam cum obligarentur patres, necesse erat filios obligari, maxime quia si non obligarentur de iure filij obligari patribus, tamen necesse erat eos hic obligari: quia Deus volebat eos obligari cum dicat, quod patres & filij obligentur, & custodiant ista in aeternum: & ponitur hic causa huius dicti. s. ut viuam multo tempore: quia sicut honorantes patres erant longevi super terram, ut patet Exo. 20. cap. ita custodiētes precepta Dei viuunt longo tempore, & e contrario, illi qui non obseruabant precepta Dei pauco tempore vivebant: sicut patet Psalm. 54. viri sanguinum non dimidiabunt dies suos: qui autem custodiunt mandata Dei viuunt in eis, ut patet Levit. 18. & ad Ro. 10. cap. *Audi Israel.* Hic ponitur secundum, scilicet Dei dilectio. *Ut facias quae praecipit tibi Dominus.* Siue ea quae per se tibi mandauit ut precepta decalogi: siue ea quae mihi dixit, ut tibi ex parte sua mandarem: vtrique enim Deus mandabat, quia qui per alium facit per seipsum facere videtur. *Et multiplicabis amplius.* Tunc satis erant multiplicati, quia erant plures quam sexcentum millia, ut patet Numeri 26. cap. sed tamen rogabat magis multiplicari, ut patet supra 1. cap. addat Deus ad hunc numerum multa millia: quia nondum peruenerant ad tantam multitudinem, quantum Deus promissit, scilicet sicut stellae caeli, & arena quae est in littore maris Gene. 13. & 15. cap. Et rogabat pro hac multitudine, & dicit debere mandatis Dei ut inducat istam multitudinem: quia licet ista sit quoddam bonum temporale quod secundum se satis paruum est, tamen Deus promiserat eis ista, quia imperfecti erant, ut patet Gen. 15. cap. & 22. Scilicet, quod essent sicut stellae caeli & arena quae est in littore maris: ideo non erat contemnenda huiusmodi promissio, sed orandum ad illam habendam: quod frequentibus orationibus, & praepiorum Dei obseruatione adepturi erant, ut patet Gen. 18. cap. vbi dicit Deus quod Abraham meretur, ut omnia quae dicta sunt a Deo impleantur in semine suo: quia custoditurus erat mandata Dei, & mandaturus filiis suis & domui suae post se, ut custodiant mandata Dei. *Sicut pollicitus est Dominus dare tibi terram.* Gen. 15. cap. & in multis locis. *Dominus Deus vester Deus vnus est.* Idest non est Deus noster sicut dii falsi aliarum gentium, qui plures sunt: & hoc tangit informationem intellectus quantum ad fidem: Intellectus & voluntas sunt duae potentiae sic naturaliter ordinatae: quod nulla actio in volitiva fit nisi facta apprehensione secundum intellectum: nam omnis inclinatio in natura fit per apprehensionem praecedentem, sed intellectus habet se ut apprehendens, voluntas autem ut ad aliquid inclinans: ideo nunquam potest fieri inclinatio voluntatis ad aliquid, nisi intellectus praecognoscat illud: ideo cum hic Legislator vellet hic informare populum inclinando eos ad amorem Dei, oportebat ut prius illustraret intellectum de-

mon-

Differentia inter voluntatem & intellectum, & quod hic praecedat.

monstrans, quis esset ille Deus amandus, & utrū vnus: aut plures, vt non plures amemus quā sunt: gentiles enim qui cuiuslibet rei deos attribuebant plures deos faciebant. Iudei autem qui veritatem rei ab ipso Deo recipiebant, vnum solum Deum iudicare debebant, & illum solum diligere. *Diliges Dominum*. Sicut in eis quę naturaliter amamus semper cognitio amoris præcedit: ita in his quę supernaturaliter diligimus, supernaturalis cognitio quę est fides reuelata ex auditu legis, præcedit charitatem, quę est habitus dilectionis supernaturaliter infusus: ideo posita doctrina fidei quam de Deo credere debemus, sequitur qualiter amare debemus. *Et toto corde tuo*. Id est ex toto voluntatis conatu, qui vocatur cor: quia cordi amare vulgari nomine attribuitur. *Ex tota anima tua*. Id est ex omnibus viribus animę sensitiuę: illas per imperium voluntatis regulando ad Dei amorem. *Ex tota fortitudine*. Id est secundum totam potentiam executiuam: ita quod quantum voluntas tua ad aliquod maximum diligibile moueri potest, tantum fac vt mouearis: & quantum vires animę sensitiuę obedire possunt voluntati subordinanti eas ad aliquem finem, tantum obediunt & reguntur. *Et quantum fortitudo tua*. Id est vires tuę executiuę possunt tantum pro Deo facias, vel patiaris: & hic consummatur verba dilectio quę Deo perfecte inherere facit. Hoc præceptum magnum est: quia fortissimam inhesionem ad Deum facit. est autem fortissima inhesio, quando alicui rei ita inhaeremus, quod nulli alteri inhaeremus: nam potetia nostrę finitę sunt: dum ergo pluribus intendunt ad singula minores sunt, vt ait Greg. in primo dialogo. si ergo per intellectum aut per voluntatem pluribus rebus inhaereamus, ita quod plura intelligamus aut plura velimus: non est perfecta inhesio, quia quodlibet illorum facit, ne inhesio ad alterum sit perfecta: & sic dicebat August. de amore perfecto Dei: Domine minus te amat, qui cum alio te amat, quasi dicat, quod ad hoc quod perfecte amaret, oportebat vt eum solum amaret: tunc ergo Deum ex toto corde vel ex tota anima diligemus, quando ei totam animam nostram applicabimus, scilicet quod intellectus noster solum eum intelligat, & nihil alterum: & voluntas nostra solum eum diligat, & nihil alterum: & vires nostrę sensitiuę soli illi intendant, & in eo solo fatientur.

An istud præceptum diliges Deum tota mente &c. possit in via compleri. Quest. III.

IN vita ista istud præceptum compleri nō potest tam ex parte naturę nostrę, quā ex parte ipsius obiecti diuini intelligibilis & volibilis: ex parte naturę nostrę patet: quia natura nostra hic imperfectionis modum tenet: & ideo indiget cibis, & potibus, & quiete per somnum: cum autem intendat istis non potest Deo intendere: vel si aliquo modo intendere potest in assumptione cibi, & potus, tamen non perfecte intendere potest: quia quando aliqua potentia receptiua, vel recipit, vel intendit duobus, neutri perfecte intendit: cum neutri intendat ex se ipsa tota: sed istud præceptum esse intendendum ex tota anima, scilicet quia anima totaliter feratur in ipsū, & in nullum alterum: Non potest etiam istud præceptum compleri ex repugnantia ipsius obiecti diuini intelligibilis & volibilis, quia ad hoc quod aliqua potentia passiuā apprehensiuā intendat totaliter alicui soli obiecto, oportet vt illud obiectum sit tale, quod eam totaliter repleat: sed Deus non est huiusmodi obiectum nobis, dum sumus in via, quia non presentatur nobis sub illa clare luce vt est perfectissimum

Fens inter omnia entia, vel maximum bonum inter bona: sed apparet nobis sub quodam enigmate, vt non videatur in eo perfecta ratio entitatis, aut perfectissimus gradus bonitatis: & licet nos ex fide confiteamur ipsum Deum esse summum bonum, secundum quam captiuamus nostrum intellectum in obsequium Christi, vt patet 2. Corinth. 10. cap. tamen nō apparet sic perfecte intellectui nostro: nam si fides non præcederet in nobis quę est ex auditu, nunquam talibus veritatibus assentiremus. In prima autem omnia ista erunt, quia intellectus noster erit ibi supernaturaliter eleuatus data sibi capacitate, vt possit intelligere illud summum ens: & apparebit tunc illud summū ens sub clarissimo lumine suo, sicuti est: & replebitur intellectus noster applicatus enti intelligibili infinito: & nullum aliud iam intelligere poterit, cum nullum sit quod tantę sit actiuitatis, vt illo immutāte actualiter obiectum possit distrahere ab illa consideratione & trahere ad se: quia tunc oportet vt istud secundum obiectum sit maioritatis, scilicet in actiuitate quā primū, sed nullum obiectū intelligibile est magis intelligibile quā Deus: ergo applicito intellectu nostro ad Deum clare visum non poterit ab illo distrahi: cum nihil sit quod distrahere possit: Deus etiam summum bonum est, & fons totius boni: applicata ergo voluntate nostra ad fontem suum, ita replebitur & inebriabitur quod nihil aliud velit, aut desideret, cum ibi quietetur totum desiderium appetitus nostri: sicut dicebat David Psalm. 16. fatiabor cum apparuerit gloria tua: nullum ergo desiderabile erit quod voluntatem nostram a Deo distrahere possit & in se trahere: quia nullum maius Deo est, nec nobis apparere poterit. Hic autem multa distrahant nos a Deo, quia possunt nobis maiora bona videri quā amor, quia nondum Deum cognouimus sicuti est, ibi autem nequaquam. Non tamen est intelligendum quod intellectus noster & voluntas in vita æterna solum Deum diligat, & intelligat, ita quod nihil aliud: quia omnia alia intelligit, & omnia bona diligit: tamen non eo modo quo hic: quia dum hic vnam rem intelligimus, ab intellectione alterius distrahimur. sic dicit Philosophus 3. Topicorum: contingit plura scire, vnum tamen intelligere: & dum vnam rem actualiter amamus ab amore actuali aliarum desistimus: ibi e contrario: nam cum maxime Deum intellexerimus actualiter, tunc actualiter omne ens intelligibile actualiter perfecte speculabimur: & hoc, quia Deus omnia eminenter continet: ideo intellecto illo, omnia quę sunt necessario intelliguntur: sic ait Grego. in 4. dialo. quid est quod non videant qui videntem omnia vident? Est enim Deus ars plena formarum viuētium, id est quędam idea perfectissima omnium rerum, & sunt ibi clarius & perfectius quā in suo genere, vel in seipsis: homo enim & lapis perfectius & manifestius sunt in idea diuina quā in seipsis: ideo qui cognouerit Deum, perfectius cognosceret ibi hominem, aut lapidem, vel quamlibet aliam rem, quā si eam solum oculis suis inspiceret: & ratio est, quia res in seipsis nō habet esse totaliter perfectū, sed quodammodo mortuum: in Deo autem omnia entia siue viuētia siue non viuētia habent esse viuētia, id est perfectum & clarum: sic patet Ioan. 1. cap. quod factum est in ipso vita erat, id est omnia quę creata sunt antequam crearentur viuēbant in Deo: & nunc viuunt: sicut ergo si aliquis respiceret aliquod speculū non solum videret illud speculū, sed etiam omnes imagines representatas in illo speculo: Ita cum Deus sit idea & speculū perfectissimum in quo res perfectius apparēt quā in seipsis, viso Deo omnia clare videbuntur. Et

Notandū de intellectu & voluntate.

Omnia in Deo perfectiora sunt quā in seipsis.

In Deo est ordo diligibilium.

Et sic est de amore: quia cum ipse sit totum bonū est maxime diligibile: & in eo est ordo diligibilium: dilecto ergo ipso omnia diligemus quod diligibilia sunt: & sic istud mandatum complebimus toto intellectu ei vacantes, id est nullam partem intellectus nostri ad aliud distrahentes: & tota voluntate eum amantes nunquam eam eo relicto ad aliud conuertens: & sicut ista potentia superiores replebuntur ab vbertate illius beatificę visionis, ita omnes alię tam intra caput quā sensus exteriores, vel vires qualescunque replebuntur ab illo super excellenti bono resiliēte ad exteriora sic patet Ioan. 10. cap. ingredientur & egredietur & pascua inuenient: quod exponit August. de illa beatifica visione in qua non solum lætabuntur intus, sed extra. Sed hoc non est præceptum: ideo distinguendum est, quia Christus vocauit hoc præceptum: diligere enim Deum ex corde, anima, & fortitudine præceptum est: sed diligere ex toto corde, tota anima, tota fortitudine præceptum excedit: immo omne consilium: quia in via consilia a viris perfectis implentur: hoc autem nunquam impletur, nisi in vita æterna, quia ibi ex Dei visione roborabimur: hic autem nos mortalitatis defectus impedit, quia corpus quod corrumpitur aggrauat animam, & terrena habitatio deprimit sensum multa cogitantem: ad implicationem autem huius requiritur continua in Deo cogitatio qualis erit in patria: ponitur autē hoc præceptum, vt si totum non compleamus, saltem imple desideremus: vel sciamus nihil supra Deum vel æqualiter Deo esse amandū: quia quod per superabundantiam dicitur, vni soli conuenit. *Eruntque verba hæc. De dilectione Dei. In corde tuo*. Scilicet vt multum in illis aduertat, quia ab eis omne bonum dependet: & narrabis ea filiis tuis, scilicet quando teneri sunt: vt hæc doctrina eorum cordibus profundius & tenacius insigatur: quia vt ait Philosophus 2. Ethico. non modicum differt sic vel sic a iuvene assuefieri: quia impressiones primę fortissimę sunt: quia radicaliter inhaerent, vnde Horatius:

Quem noua testa capit semper seruabit odorem.

Et ideo Romanorum pueri Virgilium ante alia addiscunt, vt velut eximius poetarum teneris imbibitus annis non possit facile aboleri: vt ait August. 1. de ciuitate Dei, cap. 3. *Et meditarebis ea sedens in domo tua*. Id est quando cessat homo a laboribus, quia tunc congruentior sit meditatio: cessat enim anima ab omni extrinseco labore, & magis ad speculandum colligitur: ideo in cogitatione fortior est.

Ambulas in itinere. Id est quando laboras. Intelligitur enim omnis labor per itinerationem: & loquitur magis de itineratione, sicut homines ponentes exempla vtuntur eis quę magis occurrunt, & magis in vñ habent: nullus autem alius labor magis occurrebat Moysi quā itinerare: quia per quadraginta annos nullum alium habuerunt in deserto. *Dormiens*. Id est dum stas in lecto vigilans quod vocatur hic dormire, quia stare in lecto ad dormiendum est: in dormiendo aut nullus meditari potest præcepta Dei, quia in dormientibus cessant rationales potetia, & animales, & intenduntur naturales: vt patet in lib. 2. de somno & vigilia: ideo non potest dari præceptū de dormientibus, sed potest intelligi de somno. si quod in somnis meditemur præcepta Dei sicut meditamur alia vana.

Quomodo in somno mandata Dei bene possumus meditari. Quest. IIII.

SE dicitur quod non est hoc in potestate nostra, quia voluntas nō potest directe vel indirecte imperare ibi phantasia. Sed ridetur quod bene possumus in somno meditari mandata Dei, si ve-

Alimus in vigilia illa meditari efficaciter ideo dicit Philosophus 1. Ethic. quod per somnum, siue dormitionē differt prauus a studioso: factis aut quibusdā transformationibus meliora sunt phantasmata studiosi: & tunc est sensus, quod taliter in die assuescimus in meditatione horū, quod in nocte etiā nobis in somniis veniant. Et sic decepti quidam familiaris dñm suum: cōsueuerat. n. familiaris ea mala quę per diem dicebat, & in somniis dicere: vñ dñs cognoscebat oēs iniquitates eius: videns aut seruus ille mala sua palā fieri prudēti consilio ductus, qualibet nocte ante accubitum orationes quasdam cum attentione recitabat, vt fortis impressio causaretur: ex quo fiebat, vt easdē in somniis recitaret: & sic dñs putans eum studiosum fore illusit est. *Atque consurgens*. Vnde inoleuit in bonis Christianis, vt cum a lecto surrexerint a Dei laudibus incipiant, vel aliquid sanctum meditentur. Et per ista quatuor hic posita omne tempus includitur, quo homo debet in Dei laudem vacare: sic habetur Psalm. 1. Et in lege eius meditabitur die ac nocte: sed non est intelligendum sic quod omni tempore meditetur, quia tunc non posset facere alia. Item si aliquis velit continuo Deum meditari, vel intelligere, nō posset, quia deficiunt & fatigantur organa ex corruptibilitate nature: vnde sit quod aliqui aliquem volentes fixe & efficaciter contemplari, subito ad aliud transferamur: ideo intelligitur quantum ad tempora necessaria: & sic dē de clericis nunquam psalterium cadat de manu tua, si tempore conuenienti, & ad hoc determinato: vel quod habeas ista sibi habitum. si quod nunquā contrariō acquiras: præcepta enim affirmatiua, siue moralia siue ceremonialia, siue iudicialia, in lege veteri vel noua nunquam pro semper obligauerunt: præcepta autē negatiua cuiuscūque generis, & ad semper, & pro semper obligant. *Et ligabis ea quasi signum in manu tua*. Sic habetur Exo. 13. cap. & custodiunt hoc Iudei ad literam: quia tempore orationis appendunt cartulā continentem ab illa parte, Audi Israel vsque Cum introduxerit: in brachio dextro: sed intellectus huius literę est quantum ad tropologiam quandam: nam non potest semper sacra scriptura impleri ad literam, nec litera hoc vult quod sonat, vt patet sepius in prophetis, & maxime Esai. 11. c. vbi dicitur: quod Leo vt bos paleas comedit: vitulus & leo & ouis simul morabuntur: & puer paruulus ministrabit eis: sed hoc nunquā fuit nec erit: sed intelligitur quantum ad quandam metaphorā: & ille est sensus literalis scripturę: sic in isto loco non debebant ista poni in manu, quia nulla vtilitas erat ponere talia in manu: sacra autem scriptura nunquam mandat inutilia: sed est sensus quod ista præcepta debemus tradere executioni & cogitare: & quia cogitatio est per intellectum: intellectus autem est quidam visus animę, vt patet in fine 6. Ethic. ideo dicitur quod debet esse ante visum nostri, quia debemus assidue ea contemplari: & quia manus est ad operationem, tunc dicuntur esse in manu, quando operationi applicantur patet infra, vel aliās intelliguntur magis referēdo ad sensum parabolicum, si quod sicut quando aliquis mouetur inter oculos per motū suū, facit vt semper videatur mouens potentiam visiuā ad se contemplandum: ita debent esse ista præcepta Dei apud nos continuo in nostra recordatione quasi inter oculos mouerentur: & sicut interdum cum alicui cōmendatur aliquod negocium, vt non obliuiscatur, illud alligatur digito eius, vel manui eius aliquod filum pendēs: & dato quod ille diuertat ad alia, quando tamen viderit illud filum ligatum & pendens, necessario reducit in memoriam eius rei quę recordata est: sic nos debemus exhibere taliter dispositos, vt redeamus continuo vel saltem multotiens ad memo-

Differētia inter præcepta affirmatiua, & negatiua quantum ad observationem.

Literę sensus.

memoriam istorum praeceptorum tanquam haberemus solum pendens in manu. *Et mouebuntur inter oculos tuos.*

Exo. 13. dicitur quasi monimentum ante oculos tuos: & vtrumque Iudaei ad literam seruauit: quia faciunt aliam cartulam continentem eadem verba, & ligant eam quibusdam corrigiis, ut pendeat in fronte, & illa mouetur inter oculos. *Scribesque ea in limine, & postibus domus tuae.* Et hoc obseruant Iudaei in aliqua cedula praedicta verba scribentes: & faciunt aliquas cocauitates in ligno mittentes cedulam, & cooperientes aliquo metallo manente aliquo foramine, per quod videri possit. Sed ista sic ad literam obseruata caeremonie inutiles sunt: nec fuit Legislatoris intentio eos ad talia instruere. & patet: quia multae sunt similes locutiones in sacra scriptura, & maxime in prophetis: quae licet in sensu parabolico hoc innuant, tamen in literalis sensu aliud significant. Intelligendum ergo est quod dicitur, quod ista praecepta debent appendi in manu, id est quod debent tradi executioni, quod signatur per manum quae est maxime organum operatiuum: nihil enim proficeret mandata scire, & ea mente retinere nisi secundum illa operaremur. doctrina enim moralis inanis est nisi reducat ad operari, ut patet 2. Ethic. ideo primo dicitur de manu, inter oculos moueri debent, quia in cogitatione nostra assidue versari debent: in postibus domus scribi dicuntur, quia siue exeamus, siue ingrediamur domum, mandata Dei cogitare debemus. Et sequendo istum sensum qui est verus sensus litterae prius ponitur quod debeamus portare tanquam signum in brachio, id est quod debeamus operari secundum mandata quam moueantur inter oculos nostros, id est quod debeamus ea continue cogitare. Ordo tamen secundum naturam operationis est contrarius, quia operatio ista quae hic signatur per manum, pertinet ad potentias executiuas in operatione tamen humana, cum intellectus & voluntas dicantur esse principia prima: quia intellectus ut iudicans, & consulens: & voluntas ut iudicatum eligens: deinde sequitur operatio pertinet ad potentias operatiuas, & est posterior: quia tamen in moralibus operatio est finis, ut patet in 2. Ethic. & finis licet dicatur esse posterior in executione, est tamen prior in intentione, & mouet agere, ut innuit Aristoteles in 1. Ethic. qui vult ponere virtutes, quae sunt principia directiua actuum humanorum, ante omnia de fine tractauit in ipso 1. Ethic. quia tamen finis etiam posterior est in executione, tractatis omnibus virtutibus & consequentibus ad virtutes rediit ad tractandum de illo in ultimo lib. Ethic. in 10. sic hic cum operatio dicatur esse finis, quia tamen ipsa est quae magis attenditur, posita fuit in principio.

Cumque introduxerit. Hic ponitur tertium, scilicet separationis a Deo occasio. *Cum introduxerit te.* Loquitur hic ad nouem tribus & dimidiam, quae nondum introductae fuerant in terram suam: aliae autem duae & dimidia iam acceperant possessionem citra Iordanem ut patet supra 3. cap. *Pro qua iurauit patribus tuis Abraham Isaac & Jacob.* Cuilibet istorum per se facta fuit promissio Abraham Gen. 13. & 15. cap. Isaac Gen. 26. Jacob Gen. 34. in multis locis reperitur hoc dictum. scilicet quod Deus iurauerit patribus Hebraeorum dare eis terram Chanaan, ut patet Gen. 50. ubi dicitur: quod Deus iurauit Abraham, & Isaac, & Jacob dare eis terram Chanaan: idem patet Exo. 6. & 13. & Nu. 11. & in multis alijs locis scripturae: sed locus ubi iurauerit cuilibet istorum non reperitur: de Abraham reperitur quod Deus iurauerit ei complere in eo & semini suo promissiones factas, ut patet Gen. 22. cap. cum dicitur per memetipsum iurauit dicit Dominus, quia fecisti rem hanc, & non pepercasti filio tuo vnigenito, benedicam tibi: & multiplicabo semen tuum sicut stellas caeli, & velut arenam,

quae est in littore maris: & possidebit semen tuum portas inimicorum suorum: & benedicentur in semine tuo omnes gentes terre, quia obedisti voci meo: de Isaac & Jacob non reperitur ubi iurauerit eis Dominus: sed dato quod nunquam eis iurauerit satis est quod iurauit Abraham pro se, & semine suo: quia si Deus aliquo modo obligaretur iuramento, vel aliquo alio genere obligationis, tantum obligatus fuisset ex illa iuratione facta Abraham complere in posteris, & cuilibet illorum obligabatur sicut ipsi Abraham: quod hoc significauit cum dixit ad Isaac Gen. 26. cap. tibi & semini tuo dabo vniuersas regiones has complens iuramentum quod sponendi Abraham patri tuo. Iudicabat ergo Dominus ex illo iuramento obligationem inducendam ad quemlibet posterorum: ergo licet non iurauerit Deus cuilibet istorum trium patriarcharum per se, satis est quod iurauerit Abraham: & iurando illi se obligauerit ceteris posteris ex virtute verborum iuramenti. *Et dedit tibi ciuitates magnas.* Istud est impedimentum siue occasio obliuiscendi Deum. *Seuente prospera.* Sic enim homines benefactorum suorum obliuiscuntur venientibus prosperis: ut Gen. 40. cap. de magistro pincernarum qui oblitus fuit Ioseph. Et sic Iudaeis post euenit, ut prophetice praedixit Moyses infra 32. cap. incrassatus & dilatatus recalcitrauit: incrassatus impinguitur dilatatus dereliquit Deum factorem suum.

Quomodo frui est in aliquo vltimate quietari: & quomodo in aduersitate constitui magis cognoscere Deum esse maximum bonum solent. *Quaest. V.*

Ratio fundamentalis huius est: quia maximum bonum secundum veritatem vel quod a nobis maximum bonum existimatur, est quod mouet ad fruitionem suam: frui autem est in aliquo vltimate quietari & delectari, ita quod nihil ultra queratur: ut si aliquis inueniret aliquod bonum, quod ita iudicaret bonum, ut nullum aliud bonum ultra vellet, & in eo quiescere vellet totaliter, diceretur proprie illo frui: licet dicamus large quod omnibus illis quae propter se appetimus fruimur: si tamen nos aliquo fruamur proprie, oportet ut illud ponatur tanquam maximum bonum: quia si non poneretur ut maximum bonum, adhuc aliquid alterum desideraremus in ratione summi boni: & sic non quietaremur in illo priori: nunc ergo qualitercunque se habeat siue prospere, siue infelicitate: quia est homo intellectiui considerans ordinem in rebus, oportet ut semper intelligat esse ordinem in bonis, & aliquid putet esse maius bonum omnibus alijs: & necesse est ex natura rei ut fruatur illo bono, quod maximum esse intelligit: qui autem est in aduersitate non habet apud se aliquod bonum de bonis fallacibus fortunae quae possit frui: ideo cogitur redire ad vera bona, & cognoscit Deum esse maximum bonum. Et ista est causa, quare homines in laboribus aut agitudinibus magis Deum cognoscunt quam alijs temporibus sanitatis & prosperitatis: quia tunc non habent aliquod bonum quo fruuntur: & ideo necesse est conuertere ad aliquod fruibile: sed non attinet ei magis vnum quam alterum: ideo conuertitur ad verum fruibile: quia intellectus non impeditur intelligere verum. Ex hoc etiam sequitur quod in angustiis cognoscunt homines veros amicos, quia alia bona deserunt hominem solis amicis manentibus: ideo non possunt frui alijs bonis: fruimur ergo amicis dicentes veros amicos esse summa bona. Cum autem euenit status prosperitatis, adherent aliqua bona fortunae quae ante non inherebant: & quia illa habent quantam

dam similitudinem verorum bonorum secundum fallacem opinionem, possumus frui illis bonis: incipientes autem illa bona habere quae habent rationem maximorum bonorum, incipimus frui illis, & quia fructio soli vni pertinet quod optimum existimamus, cum tale habeamus, illi totaliter inhaeremus omnia alia relinquentes: & sic qui ante nulla bona fortunae habebat, non habebat aliquid apud se quo frueretur, & quia necesse est frui aliquo cum semper aliquid existemus tanquam maximum inter bona, conuertimur ad verum bonum cum nihil impediat, si autem adueniant nobis magis bona fortunae, ut habere ciuitates grandes, & similia, quia ista possumus existimare ut maxima bona, possumus frui illis: cum autem incipiamus frui, necesse est ut cetera postponamus, cum nulla alia bona in eodem gradu ponamus. Hebraei autem existentes in deserto non habebant aliquod bonum quod maximum possent existimare, ideo ad Deum conuertebantur, quando autem intrarent in terram Chanaan inciperent habere ciuitates magnas munitas, & domos pulchras: poterant eas optimum existimare & consequenter frui, & tunc naturaliter necesse est obliuisci Dei, cum aliud magis amaretur quam ipse. Id quo fruimur, & in praesentia eius quod maxime immutat, id quod minoris est potestatis impossibile est immutare. *Et domos plenas multarum opum.* Omnes illas opes de manu hostium accipiebant, nec aliquem destruebant nisi viros, & mulieres, magnos & paruulos, cetera autem suscipiebant sibi. Et quia quando pugnabant contra Chanaanos, istos in terra sua non poterant effugere, sed comprehendebant eos intra ipsam ciuitatem, aut apud ciuitatem debellabant eos, & non poterant fugere, non poterant secum portare quicquam de omnibus illis quae possidebant, sicut ergo Chanaan ante diuites erant, ita oportebat manere domos eorum plenas omnibus illis diuitiis quas ante possidebant, cum ipsi habitatores morerentur in ciuitatibus, vel apud ciuitates, & nihil secum portare possent fugientes ad alia loca. *Et cisternas quas non fouisti.* Terra illa non abundat in aquis, ideo collectiones subterraneas aquarum faciebant, quas cisternas vocant: non solum ista inuenturi erant Iudaei in terra Chanaan, sed etiam alias possessiones immobilis ut vineas, agros, & oliueta, & sicut priora, scilicet ciuitates magnae, & pulchrae mouere poterant multos ad fruitionem, ita etiam ista, quia maxime hebraei desiderabant ea: ut ergo tolleretur totale occasio recessus a Deo, quae erat per obliuionem diuinorum beneficiorum, & obliuio causatur ex fruitione alicuius rei extra: nec Deus nominauit omnia, ut scirent hebraei cauendum esse a nimio amore circa talia, qui faceret obliuisci omnia alia, ideo notanter dixit caue ne obliuiscaris. q. d. licet tu reminiscaris diuinorum beneficiorum, & velis eum super omnia diligere, tamen si amorem magnum apponis istis rebus, nunquam videbis donec Deum totaliter obliuiscaris istis bonis per fruitionem adherens: hoc namque naturali ter inducitur, ut si quis vno bono fruatur, cetera minus amet, ideo admonebat psalmista amorem non esse ponendum in diuitiis, etiam si eas haberemus dicentes si diuitiae affluant, nolite cor apponere psal. 61. *Dominum Deum tuum timebis.* Hic ponitur quartum scilicet timendum Deum ratio, & haec satis conuenit superioribus, quia qui Deum timet eius non obliuiscitur. *Ipsi soli seruietis.* Id est non adorabis alium dominum cum eo sicut fecerunt Samaritani quarto Regum. 17. capitulo quia ipse solus Deus est: dii autem gentium demonia sunt psal. 95.

Aduertendum quod licet dicatur hic soli Deo seruendum, & solus Deus timendus: tamen nec soli Deo seruendum est, nec eum solum timere debemus, nam patres, & dominos timemus, & dominis seruimus. Inde enim opera seruilia dicuntur, quia per ea homo

Alph. Tost. super Deuter.

seruit homini: dominos autem esse timendos manifestat Mala. 1. capitulo dicens: si ego sum Deus ubi est amor meus: si dominus ubi est timor meus: quasi di. quod dominis timor debetur: patrem etiam filii timent, & inde timorem filialem a seruii distinguimus, & uxores timent viros, inde timorem castum a coeteris separamus. Ad hoc respondetur, quod potest intelligi dupliciter. Vno modo, quod Deus loquatur hic solum de timore Dei, & mandando solum Deum timeri aut sibi seruii non excludat ceteras res, quae non sunt dii aut existimantur dii: sed excludant in eadem specie scilicet in specie deorum, si aliquos alios praeter illum vnum imaginemur, & est sensus. *Dominum Deum tuum timebis & illi soli seruietis.* Id est licet timeas Deum, & seruias ei, & timeas homines & seruias eis, tamen non timeas alium Deum, sed istum solum, nec alteri Deo aut alijs dijs seruias, sed huic soli. Alio modo potest hoc intelligi, quod excludantur omnia alia, quae non sunt Deus, & tunc non excluduntur respectum huius actus, qui est timere aut seruire, sed respectu vtriusque accepti cum quadam determinatione graduale: & tunc est sensus, quod Deus solus timendus est, non quidem quod timeamus & nullum alterum, sed quod eum timeamus in tali gradu timoris, scilicet cum tanta reuerentia & terrore si oportuerit, ut nullum alium hominem, aut Deum existimatum in tali gradu timoris timeamus: hoc demonstrat Christus Matth. capi. decimo dicens: nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere, sed potius timere eum, qui corpus & animam potest perdere in gehena. q. d. licet aliquis timor sit ad terrenos, ille valde modicus debet esse: timor autem qui ad Deum valde magnus: sic est Deo soli seruendum esse mandauit, quia licet patribus & dominis seruamus; Deo tamen in tali gradu seruire debemus, scilicet totam nostram animam ei praesto offerentes cum maxima affectione, & cum hoc quadam reuerentia adorationis nimia tanquam ad nostrum Deum, & creatorem: iste autem gradus seruiri nulli rei praeter Deum conuincendus est, quia iam peruerteretur ordo dilectionis, cum aliquid Deo maius bonum arbitraremur, vel apud nos constitueremus: cetera ergo diligibilis diligentes, aut hominibus seruientes nunquam in tali gradu cuiquam seruire debeamus: ideo Deo soli seruendum est, quia ei excellentissime seruendum est. *Ac per nomen illius iurabis.* Non est hoc preceptum, sicut de timendo, vel de adorando, sed permissio quadam, quia videbat Deus Iudaeos ad iurandum pronos, & ne per nomina idolorum iurarent quae execrabilia erant, psal. 15. nec memor ero nominum eorum per labia mea, permisit eis per nomen suum iurare.

An iuramentum sit frequentandum, ut Iudaei dicunt, vel magis nunquam iurandum est, nisi ex necessitate. *Quaest. V. I.*

Vnde aliqui Iudaei errauerunt ex hoc loco dicentes iuramentum esse actum religionis, & frequendum sicut cultus Dei, vel orare, sed falsum est, quia nunquam iurandum est nisi ex necessitate, alias esset contra preceptum de non accipiendum nomen Dei in vanum, tunc enim in vanum assumitur, cum sine necessitate nomen eius praefertur, & sic determinauit Christus Mat. 5. c. sit sermo vester est, non no. *Non ibitis post Deos alienos.* id est non sequimini cultum eorum: uel non ibitis ad consulendum eos sicut Ochozias Rex Israel misit ad consulendum Belzebub Deum Acharon. 4. Regum 1. cap. dicitur cunctarum gentium, quae in circuitu vtro sunt non quod liceret consulere Deos aliarum gentium, quod procul erant, vel ire post eos colendo eos, quia equale peccatum erat colere hunc vel illum Deum, sed de dijs quae in circuitu sunt, quia lex praecipit attendere id quod est maius piculum, maius periculum est, quod a malis vicinis efficiatur malus quam ab illis

Maxima
& ultima
penarū au-
ferri de su-
perficie
terræ.

Quid sit te-
tare Dei.

illis qui valde procul cum autem Iudæi aliquo mō cō-
municari essent cū gentibus, quæ in circuitu eorum
erant, poterant scire eorum ceremonias in cultu deo-
rum suorum, & inclinarentur ad faciendum easdem
ceremonias Deo suo, velut colerent illum Deum: cū
gentibus autem semotis ad extremitates mundi nulla
erant eis commercia: ideo non poterant scire de cē-
moniis deorum suorum ne inclinarentur ad illos, quia
inuisa diligere possumus, incognita autem nequaquā.
Quoniam Deus emulatur Deus tuus. Id est Deus tuus zelo-
tes est volens sibi sacrificari, & se solum consuli sicut
vir zelat uxorem: quia vult ab ea solus diligi. *Deus tuus
in medio tui.* i. Deus tuus solum est zelotes respectu ve-
stri non autem respectu aliarum gentium, quia etiam
si aliquis de gentilibus idola colat, nō irascitur nec ze-
lat eum Deus, quia permittit eos ambulare in concupi-
scentiis suis, si autem aliquis vestrum alios Deos colat
Deus zelat, quia vos populus eius estis ut patet, sup. 4. ca.
& 7. 7. sicut vir zelat uxorem suam, & irascitur ei, si for-
nicetur aliis autē non. *Nequando irascatur furor domini Dei
tui contra te.* Refertur ad superiora. i. nō ibitis post Deos
alienos, nequando irascatur dominus: quasi dicat De-
us non habet aliquam occasionem ex qua citius contra
nos irascatur, quā si colamus Deos alienos, quia istud
peccatum maximum est, ut patet Exo. 32. capitu. cum
dixit Moyses ad Aaron redarguens eum quod fecisset vi-
culos in quibus populus idolatravit, quid tibi fecit hic
populus, ut induceres super eum peccatum maximū,
sic etiam de uxore, licet n. vxor esset in aliquo contra
virum nunquam tamen ita irascitur sicut si ipsa diligeret
aliū virum, cui carnaliter commisceatur: irascitur ergo
vehemens furor domini super talia. *Et auferat te de
superficie terræ.* i. destruat te totaliter, ita quod non sis in ali-
qua terra: ista est maxima & ultima poenarum, quia in
tota superficie terræ non relinquamur, nam aliquando
puniuntur homines perdendo terram suam, cum du-
cuntur in terram hostium captiui, & ista magna pena
est, quia relinquitur natalis terra quæ multum dulcoris
habet, & omnes homines allicit, ut ait Gualterus Ale-
xandridis libro primo: perduntur etiam diuitiæ quas
rollunt filij alienorum: perditur politica consolatio: cū
homo sit animal naturaliter gaudens in politia, & de-
terminatum ad aliquam politiam: manent tamen ad-
huc aliqua gaudia, aut species gaudiorū, quia licet ho-
mo a terra sua expellatur, non tamen totaliter expelli-
tur a terra, quia in alia terra manet, ubi adhuc legari pōt,
qui autem auferatur a superficie terre in nulla parte or-
bis manet: quia omnia loca orbis in superficie terræ
manent, qui autem sic a superficie terre expellitur, cū
non possit a tota terra expelli, necesse est, ut constituatur
j. terram: hoc autem pertinet ad defunctos, qui in ter-
ræ visceribus occultantur, ne fetore aut figure horrore
ceteros viuentes fastidiant & infestent: cum ergo dici-
tur Deus auferet aliquē de superficie terræ, est sensus,
quod occidet eum & faciet abscondi. j. superficiem terre
non tentabis dominum Deum tuum. Tentare est experimē-
tum velle capere de aliqua re, sicut qui equum curre-
re facit solum ut videat an bene vel male currat: sic te-
tare Deum dicitur qui agit ut sciat vtrum Deus subue-
niat, & valde magnum peccatum est tentatio Dei, quia
reducitur ad genus infidelitatis, vel presumptionis, quod
maxima peccata sunt, ut declarauimus Exo. 16. & 17.
Patet in amicis: ille amicum suum tentat, quem firmū
esse non putat: ut sciat quantum in illo sit ad necessita-
tis articulum, qui autem amicum certissimum habet
de cuius fidelitate nullatenus dubitat, nunquam eum
tentat: sicut qui equum optimum cursorem esse co-
gnoscat, eum non tentat, sed in necessitatibus vitur
eo, qui autem nondum cognouit, tentat eum experi-
mentum accipiens, qui ergo Deum tentat, non confi-

dit totaliter in bonitate vel potentia Dei, quia si confi-
deret non tentaret, & sic infidelis est, quia de Dei bo-
nitate vel potentia dubitauit, discredere. n. potētē Dei
infidelitas est, quia est negare aliqd esse in Deo: discre-
dere autem bonitati Dei diffidentia est, & est j. spem,
ut si aliquis crederet, quod Deus aliquid facere poterat,
sed non crederet quod faceret etiam si iuste vel in necessi-
tate petatur: hoc tamen aliquando infidelitas vocatur,
quia spes & fides aliqn uno noīe nominant, & sic dixit
Christus Petro modicæ fidei quare dubitasti? Matth.
8. & 14. c. Aliquando reducitur tentatio Dei ad presump-
tionem, & uoco presumptionem desiderium cognos-
cendi secreta quæ homini cognoscere non licet, ut si
aliquis crederet Deum esse potentem ad omnia, & quod
in necessitatibus semper succurrere vellet, sed scire vel
experiri velit qualiter in tali casu ageret, & hæc presump-
tio magnum peccatū est. g. ergo aliquid recte petere
debet ut exaudiatur a Deo, opposita horum habere de-
bet: primo quod sit in necessitate, & tunc non est presump-
tio, nec tentatio sicut qui equum currere facit: quia
fugit hostes suos non tentat equum, ita qui in necessi-
tate ad Dei auxilium currit, Deum tentare non dicit,
quia experimentū non querit. Secundum quod sine dubita-
tione ad Deum veniat, si intelligens quod Deus facere pōt
& quod in necessitatibus facit, ut non sit incredulus, nec
desperans. Et ista duo tangit Iacobus. c. 1. canonicæ suæ
dicens, postulet autem in fide nihil hesitans, in fide. i.
credens quod Deus facere potest, nihil hesitans. i. credens
certissime, quod si ipse in necessitate petat, & iuste exaudie-
tur, quia Deus voluntatem timentium se facit. psalm.
144. Et subiungit quod aliter perentes nihil assequuntur di-
cens: qui enim habilitat similis est fluctui maris qui a vē-
to mouetur, & circumfertur: non existimet ergo hō il-
le, quod accipiat aliqd a Deo. *Sicut tentasti in loco tentationis.*
i. in Raphidin ubi Deum pro aqua tentauerunt ut pa-
ter Exo. 17. cap. Dixerunt enim, est ne dominus inter
nos an non?

Aliqui uolunt quod tentatio ista fuit, quia Iudæi plu-
res portabant aquam in vasis suis de mansione præce-
dente, quæ uocatur Halus, & tanen petebant aquam,
& tunc erat tentatio quæ est presumptionis, quia uole-
bant experiri qualiter Deus eis aquas daret sine aliqua
necessitate, sicut qui cibum querere non vult expectās
quod Deus ei cibum presentabit.

Sed melius vī quod isti in necessitate existētes tenta-
uerunt, quia forte Deum impotentem ad dandum eis a-
quam crediderunt, sic patet psalm. 77. nunquid poterit
Deus parare mensam populo suo in deserto, & tunc est
sensus. *Est Deus inter nos an non.* i. nunquid Deus, qui est
inter nos poterit facere ista, uel nunquid nos habemus
Deum inter nos potentem nobis auxiliari an non, vel
poterat esse tentatio diffidentie, quia licet crederent
Deum esse potentem, tamen dubitabant vtrum eis a-
quam dare vellet, & tunc est sensus, nunquid est Deus
inter nos, si qui succurrere vellet inopiæ nostræ an non.
Custodi præcepta. impedimentum intrandi in terram il-
lam vel recessus a Deo est nō custodire mandata: ideo
amouentur. *Custodire præcepta.* i. moralia vel decalogi.
Testimonia. i. præcepta iudicialia.

Quæ differentia sit inter testimonium, & præceptum. Et cære-
monia qua ratione constituentur. Quest. VII.

PROPRIE testimonia sunt mandata decalogi
per quæ inter Deum & Israel firmamentum
positum est: alia autem præcepta largo modo
testimonia nominantur. *Et cæremonias.* Istud
est tertium genus præceptorum, dicuntur autem cære-
monia quidam ritus, uel obseruationes secundum
quas se habet homo ad Deum, nam si sint aliqui mo-
di

Præcep-
tio i. De-
i quæ sit.

Ex duob.
oratio &
exaudium.

Quid sit co-
ra Deo am-
bulare.

Quo sciat
quid sit bo-
num.

di constituti ab hominibus secundum quos se habeat
homines inter se, illi non vocantur cæremonia: nam
cæremonie dicuntur ritus pure legales. i. qui non insur-
gunt a uoluntate determinate magis hoc quam illud
secundum rationem naturalem, sed a pura uoluntate
legislatoris volentis hoc, vel illud solum, & cæremonie
sunt istum modum dicuntur esse quoddam extremū
ad ius naturale distantissimum, intermedium autem
est aliquid quod non sit pure a ratione naturali deter-
minante hoc, & nullo modo alterum, nec pure a uolū-
tate quod habet aliquid rationis naturalis: quia depen-
det ex illa tanquam determinatio explicita, & istud est
genus præceptorum iudicialium: nam præcepta iudi-
cialia magis cōnectuntur rationi quam cæremonialia,
quia in iudicialibus licet non immediate determinent
a ratione naturali ad sic esse, ita quod nullo modo possint
esse aliter, tamen quilibet respiciens illa poterit videre
quomodo dependeant, ut communiter de iure natu-
rali, licet quidam eorum non habent aliquam rationē
sed solam uoluntatem, ut quod inter præsentēs fiat præcri-
ptio in decem annis, & non in nouem: & sic de mul-
tis alijs i. præfixione, vel determinatione temporis vel
terminorum ad faciendum aliquid, sed ista rara sunt,
alia autem ut communiter licet applicentur ad mate-
rias particulares, tamen bene apparet dependentia eo-
rum a iure naturali vniuersali: in cæremonialibus autē
non patet hoc, quia dato quod aliquis respiciat quare tales
cæremonie sic aut sic fiant, non poterit reperire aliquā
rationem mouentem nisi solam uoluntatem consti-
tuentis, ut patet in cæremoniis sacrificiorum, & in e-
mūdationibus leproforum, & in emundatione aut p-
batione zelotipia, & in obseruatione nazareorum, &
similibus, nam raro reperiri potest ratio, quæ videatur
insurgere ex naturali ratione sic aut sic determinare,
sicut videtur esse in iudicialibus, quæ nūquam possunt
vocari cæremonia: præcepta autem legalia conuenien-
ter vocantur cæremonie de his late diximus Leui. ult.
c. & ibi vide. *Et fac quod bonum est & placitum in conspectu
domini.* Hoc enim Deus vult ut nos faciamus quod ip-
se vult, sic dicitur Ge. 17. c. ambula coram me, & esto
perfectus, id est ambula iuxta uoluntatem meam, nam
ambulare coram Deo nihil aliud est quam ambulare,
ut ipse vult: & dicitur hoc, quia aliqui homines vident
bono zelo moueri, & faciunt quod sibi vī malum nō
esse. Et tamen errant, quia non attendunt: nam ut ait
Salomon in prouerbis. est via quæ videtur homini bo-
na, & extrema eius ducunt ad mortem, ideo nullus q-
tuncunque bonum habeat zelum innitatur pruden-
tiæ suæ ambulans ut sibi bonum videtur: sed inquirat
vtrum Deus aliter velit, sicut dicit Apostolus ad Ro-
man. 12. c. nolite contormari huic seculo, sed reforma-
mini in nouitate sensus vestri, ut sciatis, quæ sit uolun-
tas Dei bona, & beneplacens, & perfecta: ideo Sanctus
David orabat in psalm. 5. dicens dirige domine Deus
meus in conspectu tuo viam meam, id est dirige viam
meam non secundum quod mihi videtur bona, sed se-
cundum quod tibi. Et dicitur hic quod bonum est, & be-
neplacitum in conspectu Dei, quia id quod bonum est
secundum seipsum, est beneplacitū in conspectu Dei,
nam Deus bonum vult, & delectatur in eo, quando cū
que ergo reperitur bonum quod sit vere bonū Deus
delectatur in eo, sed quia iudicium humanum valde
defectibile est, & interdum perturbatur a passionibus,
ideo id quod bonum est malum iudicant & econtra-
rio, & sic Deus non vult fieri quod bonum videtur ho-
minibus, sed quod bonum est simpliciter, & hoc est ei
beneplacitum.

Sed dices quō ego sciam quid est bonum, aut bene-
placitum in conspectu Dei?

Respondetur quod quod Deus mandat, est simpliciter
Alph. Tost. super Deuter.

A bonum, quia ipse cognoscit omnem veritatem, & mā-
dat id fieri quod bonum est, cum ergo mandatum suum
reperitur circa aliquam rem, sic agere debemus, ut
mandatur, & non declinare ad dexteram, vel sinistram
dato quod nobis videatur aliter esse agendum, quia illa est
voluntas Dei bona, & beneplacens, & perfecta: cum
autem mandatum Dei non reperitur circa aliquod a-
gibile, tunc uel cōsulere peritiores oportet si dubium
est, & aliquid magnitudinis habet sui: aut agere secun-
dum cōscientiā nrām, quia ut ait Apostolus: hæc est glo-
ria nostra testimonium cōscientiæ nostræ, & tunc et
dicimur agere, quod placitum est in conspectu Dei,
quia nos studemus agere quod beneplacitum est ei,
quia non inuenimus præceptum eius quantum ad ta-
le agibile, & iudicamus secundum cōscientiam, quā
ipse nobis dedit sicut dicitur hic. *De qua iurauit patribus
tuis.* i. quod iurauit patribus tuis, ut deleter ex ea omnes
hostes, & daret eam eis & semini suo: quomodo autē
iurauerit eis vtrum cuilibet eorum per se, vel omnib.
simul, vel vni pro omnibus sup. in isto cap. declaratum
fuit. *Ut deleter omnes inimicos tuos.* Hoc habetur Gene.
15. ubi promittitur terra decem gentium, & expulsio
earundem de locis suis, uel potest referri ista clausula
ad tempus Moysi: in quo clare promissa est sepe de-
structio istarum gentium ut patet Exo. 23. & sepe eis
mandata est, ut Num. 34. c. & j. 20. & patet quia dicit.
Sicut locutus est. Ita quod possessio terræ referatur ad iura-
mentum patrum, & deleto gentium referatur ad lo-
cutus est. Quod fuit tempore Moysi.

Cum interrogauerit te. Hic ponitur 5. ad quæstiones
posterorum responsio. *Filius tuus cras.* Significat ma-
gnum tempus post futurum, quando filii qui nascerē-
tur propter antiquitatem facti obliti essent benefici-
um Dei. *Quid sibi uolunt testimonia hæc.* i. ista præcepta,
moralia. q. d. quis nobis tantum onus imposuit. q. d. ser-
uaremus ista mandata, uel propter quam causam, vel
ad quem finem posita sunt? *Serui eramus Pharaonis in
Aegypto, & eduxit nos dominus Deus de Aegypto.* Ratio
redditur ex naturali obligatione, seruus empticius te-
netur ad omnia quæ mādāt ei dominus, sed Deus vos
liberauit de magna seruitute Aegyptiaca, ideo iuste
potuit imponere vobis quamcunque legem vellet.
In manu forti. Deus cum nec pedem nec manum ha-
beat, quia lineamenta nec descriptiones corporales ha-
bet, ideo non poterat educere in manu, nec in pede,
nec in aliquo altero membro, sed ista dicuntur secun-
dum metaphoram quibus tota scriptura plena est, sic
enim dicitur Exo. 19. capit. uos ipsi uidistis quid fece-
rim Aegyptiis, & quomodo portauerim vos super a-
las aquilarum. constat tamen, quod Deus non conduxit
hebræos per desertum super alas aquilarum, nec stru-
thionum, aut vulturum, sed est metaphora quam de-
clarauimus Exo. 19. c. sic hic scriptura sacra volens cō-
descendere mō nostro intelligendi, designat nobis, ut
virum fortem bellatorem Deum, ut patet Exo. 15. ca.
cum dī dominus quasi vir pugnator, licet in hebræo
dicatur ibidem, dñs vir pugnator, sic ergo vir pugna-
tor in fortitudine brachij sui destruit hostes, ita Deus,
qui omnipotens est, & destruens quos uoluerit, & sal-
uans quos uoluerit, dī operari in manu forti. i. in forti-
tudine brachij sui percutiens hostes quemadmodū
faciunt viri fortes pugnantes. *Et fecit signa atque prodi-
gia magna, & pessima in Aegypto.* Quæ sunt miracula so-
lum ostensiuā potentia & non infligentiā pēnæ, prodi-
gia dñi hic miracula infligentiā pēnæ, de primo ut p-
uersio virgæ in colubrum, de secundo ut grande ma-
xima, & tenebræ, & mors primogenitorum: ideo uocā-
tur prodigia pessima quantum ad malum poenæ, quia
magnum malum Aegyptiis intulerunt.

Quæ differentia sit inter signum, prodigium, & iudicium.
Quest. VIII.

TRIA ponuntur hic, signa, iudicia, & prodigia, & possunt esse diuersa vel idem, q̄ sint diuersa, ut q̄ signa dicantur quadam miracula demonstratiua veritatē eius qui loquebatur. s. q̄ Moyses dicebat se a Deo missum, & cum negaret faciebat ista miracula, s. cōuertere virgam in colubru, & eptio, & hoc vocabat signū, q̄ signū erat per hoc q̄ ista quæ dicebat Moyses vera erant, quia in signum veritatis suæ adducebat tale miraculum, q̄ satis apparebat a Deo esse, & signabat illum qui loquebatur tanq̄ a Deo vere fuisse missum. Iudicia vocantur miracula inflictiua pēne, sed non magnæ pēne, sicut fuerunt aliqua plaga inter alias omnibus minores. Prodigia vocantur magnæ plagæ sicut supra dictum est, sed magis videtur q̄ hic accipiantur omnia pro eodem materiam, sed differunt formaliter, vel secundum rationem nam omnia ista videntur fuisse plagæ inflictiue doloris sed istæ possunt vocari signa in quantum considerantur vt quædam facta, quæ non possunt esse nisi per naturalem potentiam, sed indigent potentia supernaturali, & sic necesse est q̄ ista faciat Deus, aut aliquis in virtute Dei, sed Deus nunquam est testis falsitatis, ergo necesse est q̄ quandoq̄ ad probationem alicuius dicti adducuntur vera miracula, quæ nullus potest agere nisi Deus, q̄ illud dictum verum fuerit, cum Deus n̄ quam est falsitatis testis, q̄ tamen esset, si ad confirmationem alicuius dicti falsi faceret miracula, ergo talia qualia faciebat Moyses inferendo pœnas magnas Aegyptiis, erat signum q̄ ipse erat missus a Deo in cuius nomine loquebatur. uocantur autem istæ pœnæ iudicia, quia iudicium dicuntur pēne inflicte, vel quia iuste insignunt, vel quia causa eius nobis ignota est, de primo mō dicimus, q̄ uidemus aliquem multum peccatē, & postea conspiciamus eum multum puniri, dicimus q̄ iudicium Dei fuit, s. q̄ taliter agens taliter puniretur: alio modo dicuntur iudicia Dei q̄ pēnarū causæ ignorantur, vel non plene cognoscuntur, & sic q̄n aliqui qui boni valde, uel satis boni videbantur, puniuntur, dicimus q̄ iudicium Dei fuit, i. sententia Dei occulta nobis, & sic dicitur psal. 35. iudicia Dei abyssus multa. i. sententia Dei sunt nobis multum obscura. Hic autem accipiuntur iudicia in primo modo, quia in Aegyptiis satis videbatur rationale, q̄ Deus debuisset cōplere uisionem suam, quia toties mandato eius restitissent: & ideo exercuit in eos & in Deos suos iudicia, i. iustas pœnas: & sic patet Exo. 12. c. cū dicitur: percutiā omne primogenitum in terra Aegypti, & in cunctis diis Aegypti faciam iudicia ego dominus: idem patet Nu. 33. c. cum dicitur, egressi sunt filii Israel uidentib. Aegyptiis. nam & in diis eorum exercuerat ultionem, prodigia vocantur ista in quantum erant magnæ pœnæ valde, quæ sunt procul a digito, i. procul a potentia nra: quia naturalis potentia talia agere non potest, patet hoc considerando ipsas pœnas inflictas, quas nullus de sapientibus vel necromanticis Aegyptiorum, vel de diis eorum talia potuit facere, vel fieri prohibere. Vocantur tamen aliquando prodigia ipsa miracula magna, quæ nulli pēnā inferunt, sed solum miracula magna sunt, & sic habetur actu. 6. ca. q̄ Stephanus plenus gratia faciebat prodigia & signa magna in populo: dicuntur tamen ista prodigia semper retenta significatione termini. s. prodigia, i. procul a digito, quia talia miracula ita magna sunt, q̄ uerum est ea non posse fieri naturaliter, sed per aliquam potentiam, s. diuinam, quæ valde procul est a potentia nostra. Contra Pharaonem & omnem domum illius. Isti enim magis torquebantur istis plagis, quia se durius contra Hebræos habebant, & ab

Istis omne consilium malum, & pēna contra eos procedebat. In conspectu vestro. Quia licet hebræi morarentur in terra Gessen, quæ ad vnam extremitatem Aegypti est, ut colligitur Gen. 46. ca. tamen sciebant vicinis Aegyptiis paratas istas plagas: etiam & melius, quia in terra Gessen non solum habitabant iudei, sed etiam Aegyptii in omnibus locis & ciuitatibus illis hebræorum: & in illis Aegyptiis fuerunt omnes pēnæ inflicte sicut aliis qui morabantur per totum Aegyptum, & ista oculis suis videbant hebræi, & fiebant in conspectu suo: vt declarauimus Exo. 7. c. hoc patet clarius Exo. 12. c. vbi immolato phasē mandauit de sanguine agni poni in superliminari domus, & super vtrumque postem: ut cum veniret angelus percutiens transiret domos illas, si tamen ipsi hebræi nō habitassent inter Aegyptios frustra fuisset ponere illum sanguinem, quia tunc nullam domum deberet angelus percutiens transire, & nullā percutere, cum de primogenitis hebræorum nullus in illa peste perierit.

Item patet Exo. tertio, & 11. capitu. vbi dicitur quod posulabit mulier ab hospita sua, & a vicina uasa aurea, & argentea, & uir ab amico suo, ergo videt, quod Hebræi multi morabantur in domibus Aegyptiorum, & habebant etiam Aegyptios pro uicinis: ergo inter hebræos morabantur Aegyptii quorum possent videre inflictiōes pœnarum. potest etiam referri hoc ad unam pœnam inflictam simul coram toto populo hebræorum, & fuit subuersio Aegyptiorum ī mari rubro, cum conuertit dominus aquas maris rubri super Aegyptios: & vnus ex eis non remansit. Et uiderūt hebræi omnes Aegyptios iacentes mortuos in littore maris, & cantauerunt domino laudes super illos, ut patet Exo. 14. & c.

Præcepitque nobis dominus, ut faciamus omnia legitima hæc.

Accipitur legitimum generaliter pro omne q̄ in lege scriptum ē siue morale, siue iudiciale, propriissime accipitur pro ceremoniale quod est pure positium, & a sola legislatoris intentione dependet, qualia sunt ritus sacrificiorum, non tamē proprie assumi p̄t legitimum pro iudiciali præcepto, quod magis a ratione dependere videtur. Et ista duo ponit phil. 5. Ethic. iustum legale est quod stat in uideri, uel non uideri, ut sacrificare vnam capram, uel duas oues: etiam sententia. per sacrificium tangit ceremonialia, per sententia tangit iura foralia inter homines. phil. autem vtriusq̄ istius iuris naturale dicens, politici autem iusti hoc quidē naturale hoc autem legale est, & sic omne ius vocat legale quod non est naturale. De diffinitione autem iuris naturalis posita a philosopho qualiter intelligi debeat, diximus Exo. 20. & Leuit. 27. c. ius autem legale uocat ipse omne alterum ius pertinet ad homines, vel ad Deos, sed differt, quia in iuribus humanis quædam sūt iura vniuersaliter posita, quæ licet non dicantur principia iuris naturalis omnia nota, sunt tamen conclusiones speciales iuris naturalis deductæ a sapientibus scilicet a legislatoribus: quia sapientis est ordinare, ut ait Aristot. in principio primi Metaphy. & sicut in specula iuris principia, quæ sunt per se nota, & conclusiones quæ sunt notæ non per se, sed ex inductione per principia, dicuntur simul pertinere ad materiam speculationis: ita in agilib. principia vniuersalia iuris naturalis, & conclusiones inductæ per modum determinationū a iure naturali, dicuntur pertinere simul ad ius naturale, & ideo talia iudicialia non vocantur legalia secundum phil. sed naturalia, alia autem iudicialia, quæ ponuntur interdum ex sola uoluntate legislatoris, & subditorum, nam uoluntas principis facit ius, quia quod principi placuit legis vigorem habuit, ut patet

Legitimum proprie in sacra scriptura quo accipitur.

patet institutis de iure naturali & ciuili, & gentium in §. principum quoq; placita ista: namq; facta a sola uoluntate principis sine aliqua ratione vocantur legalia: nam competit eis diffinitio iuris legalis, quam ponit philosophus in §. Ethic. s. legale est quod a principio quidem non differt: differt autem cum positū est. i. antequam ponatur ius tale non magis differt sic agere, quam contrario modo: sed cum positum fuerit differt. i. magis refert sic se habere quā aliter. cuius latorem declarationem posui Exo. 20. ca. Aliquando iudicialia non ponuntur vniuersaliter, sed sumuntur in particularibus, vt sententia iudicum quæ dantur super factō certo, & non extenduntur ad aliqua alia similia vel dissimilia: & tamen accipiuntur vt ius: quia res iudicata accipitur vt ius: aliquando etiam aliqua quæ nō sunt iudicialia, & tamen sunt leges dicentes ius alicuius personæ vocantur legalia: quemadmodum priuilegia si ponantur per modum legis vel statuti: & tamen sint indulta in fauorem vnius personæ, vt in quadam ciuitate statutum fuit, quod coheretur Brasida, & fierent ei sacrificia, quia multa bona fecerat ciuitati. Aliquando cōsiderantur aliqua iudicialia tanq̄ determinationes personarum, vel præfixiones terminorum: & vocantur legalia, quia non dicitur sic magis facere quam sic, vt statuere quod detur pro redemptione captiuorum tantum uel tantum, cum non sit maior ratio dare quinque quam sex: aliquando accipiuntur alia quæ nullo modo sunt iudicialia, sed pertinent ad cultum deorū, vt sacrificare capras, uel arietes uel oues, & sic de aliis, quia in his non est aliqua ratio, sed sola uoluntas: quāuis Ouidius in libro factorum dat rationes illorum rituum & sacrificiorum, sic enim promittit in principio libri primi dicens.

Tempora cum causis latum digesta per orbem, canam.

Quatuor ergo sunt quæ pertinent ad ius legale in quibus distinguitur a iure naturali, & illa quatuor hic assignauimus: & tangit omnia illa philosophus. 5. ethic. in diffinitione iusti legalis cum dicitur, legale est quod a principio quidem non differt, differt autem cum positum fuerit, ut captiuos mina redimi, & sacrificare capram, sed non duas oues, adhuc autem quæcunque in singularibus legem ponunt, ut sacrificare Brasidæ, & sententia. Primum de quatuor supradictis notatur in quantum dicitur & sententia, secundum notatur, quantum dicitur, adhuc quæcunque in singularibus legem ponunt vt sacrificare Brasidæ: tertium notatur cū dicitur, ut captiuos mina redimi. quantum notatur in quantum dicitur, vel sacrificare capram, sed non duas oues. (cunctis diebus sicut est hodie.) Refertur hoc ad tempus prosperitatis, quādo patres docerent filios mandata Dei, & est intellectus, sicut nunc abundamus in diuitiis, & tranquilli sumus custodiendo mandata Dei, ita erit in futurum, quandoq̄ ea custodierimus, vel potest referri ad tempus Moysi, & est sensus, dicebat Moyses populo vos dicetis filiis vris, quod quandoq̄ mandata legis seruauerint bene sibi erit, sicut nunc est nobis, tunc enim abundabat populus diuitiis, & pace debellatis Madianitis quinque regibus vt patet Num. 31. cap. & duobus regibus Amorrhæis Nu. 21. & possessa terra Amorrhæorum, & diuisa. sup. 3. ca. Eritq; uelut misericors. Liberando vos a cunctis miseriis quæ superuenire possunt. Coram domino Deo nostro. Est mutatio personæ, quia debet dici coram eo, quia ipse misericors erat, & sic frequenter fit mutatio in scriptura vt psal. 3. in versic. vlti. quia cum loquitur in tertia persona, rursus conuertitur ad secundam, sed in hebræo aliter habetur scilicet. Erit nobis iustitia, i. nos erimus iusti faciendo, non solum bona temporalia habebimus, sed etiam hoc agendo boni erimus, & tunc nō est mutatio personæ.

Alph. Toft. super Deuter.

Vm vero introduxerit te dominus Deus tuus in terram quam possederis ingredieris, & deleuerit gentes multas coram te: Ethæum, & Gergezeu, & Amorrhæum, & Chananaeu, & pherezeu, & Ethçu & Iebusæum septem gentes, multo maioris numeri quam tu es, & robustiores te tradideritq; eas dominus Deus tuus tibi, percuties eas usque ad internecionem.

Gētes dele re mandatur.

Cum vero. Supra dictum fuit de impedimentis amandi & timendi Deum, quæ proueniunt quodammodo a seipsis, hic agitur de impedimentis prouenientibus ab aduersariis.

Et tanguntur tria.

Primum indebita pietas.

Secundum impugnandi & resistendi timiditas ibi. Si dixeris in corde.

Tertio illicitorum cupiditas ibi. Sculptilia eorum.

Et deleuerit multas gentes ante te. Et sic promiserat eis q̄ mitteret angelum suum ante eos, qui disperderet omnes habitatores trans iordanem in terra promissa. Ethæum & Gergezeum. Hic ponuntur septem gentes quas Deus deleuerat ut traderet possessionem earum Israelitis, sed Gen. 15. ponuntur decem gentes quarū terras Deus daturus erat iudeis. s. istæ septem & Ceth monci Cinci, Cenezei, sed de istis tribus gentibus non legitur, q̄ aliquam Deus iudeis subiecisset.

Quomodo has septem gentes Deus tradidit Iudeis, & quando. Quest. I.

ET si dicas, q̄ licet tempore Iosue istæ septem gentes subiectæ fuerint, sed post tempore regū subiectæ fuerūt. Sed hoc non tenet, quia tēpore Iosue non fuerunt subiectæ omnes istæ septem gentes, quia adhuc manserant Iebusæi habitantes Hierusalem, & in multis locis post mortem Iosue, & usq; ad tēp. David vt patet Iud. 1. & 5. Re. & 1. Paral. 11. c. ideo dicendum q̄ reges iudæorum solum subiecerunt aliq̄ partem illarum septem gentium, quæ aut subiecta non fuerat, deleuerunt eā, sed in illa parte libri Regum siue Paral. legi q̄ iudæi tales gentes subieciissent, iō aliqui Iudei dixerunt q̄ istæ tres gentes subieciē tēp. Mesiæ, sed hoc nihil est, quia siue fm fidem nostram, siue fm errorem, quē ipsi nunc habent, Mesiæ omnib. gētib. dominaturus erat, quō ergo illæ tres gentes specialiter eis subieciendæ promitterentur pro tēp. Mesiæ, si oēs alię subieciendæ erant? iō cogentur confiteri q̄ ista ante tēp. Mesiæ cōplenda erant. Pōt ergo rōnabiliter rīderi q̄ illæ tres gentes nō fuerunt deletæ ab Israelitis, sed ab Idumæis Moabitibus & Ammonitis, & rō est, quia istæ decē gentes promissæ fuerunt Abrahæ p̄ semine suo, sed Idumæi de semine Abrahæ sūt q̄ sūt filii Esau, & Esau fuit nepos Abrahæ, Moabitē & Ammonitē nō sunt de semine Abrahæ, sed sunt filii Loth q̄ fuit filius fratris Abrahæ. s. Aræ. vt patet Gen. 11. c. & secutus fuit Abraham exeundo cum eo de terra cognationis suæ, & cum eo iuit in Aegyptum, ut patet Gen. 12. & 13. c. iō dilexit eū valde Abraham vt patet Gen. 13. & 14. liberando cum a 4. regib. Et ideo pp̄ merita Abrahæ dedit duas gentes Ammonitis, & Moabitibus filiis sui amici, & reputantur sub semine Abrahæ, & confirmatur hoc quia sup. 2. ca. dicitur, quod nō pugnarēt Iudei p̄ Idumæos, Moabitas, & Ammonitis

E 3 nitas

mitas: quia Deus dederat eis terras illas quas tunc possidebant, & adiquerat ut expellerent inde habitatores eorum, sed contra nullam aliam gentem prohibiti sunt pugnare: nec etiam contra Madianitas qui erant de semine Abrahæ per uxorem suam Cethuram. Gen. 25. c. de nulla alia gente dicitur, quod tradiderit Deus terram aliquam in possessionem suam, & satis colligitur ex. 2. cap. sup. quod ista terra illis tribus populis promissa sit: quia vocatur terra possessionis suæ: suus, proprietatem denotat, quam isti habuerunt per promissionem Dei. Et etiam verisimile est, quia terra Moabitum, Ammonitarum, & Idumæorum terram promissionis Iudæorum tangit in circuitu ab oriente, & meridie, ut diximus sup. 3. cap. Et sic essent omnes istæ decem gentes coniunctæ.

Item quia promissio istarum decem gentium soli Abrahæ facta fuit: post autem in Aegypto quando Deus primo promissit populo Iudæorum, quod eos de educeret solum promissit eis se daturum istas septem gentes, ut patet Exo. 3. cap. licet ibi non ponantur Gergesæi sicut hic, quia rarissime nominantur Gergesæi in sacra scriptura: ideo videtur, quod aliæ tres gentes aliis datæ erant: sed de nullo ita potest dici sicut de Ammonitis, & Moabitibus, atque Idumæis, ut patuit.

Et si obicias quod non potest intelligi de istis, quia gentes quas isti deleuerunt non vocabantur Cinei, Cenezæi, Cethmongi, sicut dicitur Ge. 15. sed horre, Emim, Zommin ut sup. 2. c.

Respondetur quod hoc non militat, quia nomina gentium multotiens mutantur, ideo illi qui vocabantur tempore Abrahæ sic, vocabantur forte aliter tempore quo introierunt Iudæi terram promissionis, maxime cum inter hæc fluxerint. 470. anni, ut probatum fuit Num. ultimo cap.

Item quia multotiens aliquæ gentes multis nominibus nominantur, sicut vnus homo multa nomina habet, sic vocabantur Troiani, Dardanides, Troes, Teucri, ut patet in libris Aeneidos Vergilii.

Item quia Emim Zommin non erant nomina propria illarum gentium, quas Ammonitæ & Moabitæ deleuerunt: sed ipsi eis ista nomina imposuerunt ab effectu, ut patet sup. 2. c. ideo datis adhuc eis istis nominibus vocabantur nominibus suis propriis. Cinei, Cenezæi, Cethmongi. Et patet hoc magis in littera hebraica ubi ista nomina quæ imposuerunt Ammonitæ, & Moabitæ istis gentibus non erant propria: sed quedam cognomenta quæ sunt nomina appellatiua: & sic non tollentur nomina propria sua.

Et si arguas quod non potuerunt dari istæ tres gentes nominate in Genesi Ammonitis, Moabitibus, & Idumæis: quia promissio facta Abrahæ mansit in solo Isaac: & benedictio Isaac in solo Iacob, & post per lineam rectam Iacob, quia ut ait Apostolus ad Gala. 3. cap. Abrahæ factæ sunt repromissiones in semine vno. scilicet de quo Messias futurus erat: ergo cum de Iacob Christus venerit, ista promissio in filiis Iacob impleta est.

Respondetur quod repromissio de semine in quo benedicerentur omnes gentes solum facta fuit in semine Abrahæ per Isaac, & Iacob, quæ erat magna promissio, scilicet de Messia nascituro de semine illo, promissio autem de possessione terre temporalis & terrena erat: ideo ista filiis carnalibus communicari poterat quantum ad partem, quia Israelitis illæ septem gentes sufficiebant delende: ideo alie tres alii tradite sunt qui de semine illo aliquo modo erant Amorrhæorum, & Chananeorum, quando hic dicitur: quod tradet in manus eorum Amorrhæum cum iam tradiderit reges Amorrhæorum Og, & Seon: quomodo etiam tradere debebat Chananeum, cum iam tradidisset in manus eorum Chananeum regem Arad, ut patet Num. 21. c. & deleuit Israel vrbes

eius sub anathemate. Vñ dicit aliquis quod isti duo reges Amorrhæorum non fuerunt de Amorrhæis, quos promissit Deus dare in manus Iudæorum. Sed non potest stare, quia Deus non dedit eis nisi gentes quas promissit: sed terra istorum tradita fuit eis in possessionem, ergo promissa fuerat: necesse est ergo Amorrhæos, qui sunt ultra iordanem, quos adhuc debellaturi erant, & Amorrhæos citra iordanem quas iam deleuerant, esse eandem gentem.

Amorrhæi qui dicantur in sacra scriptura. Quest. II.

VNDE respondetur quod Amorrhæi dñr multipliciter: si enim accipiuntur large vocantur Amorrhæi omnes gentes quas hebrei deleuerunt ut patet Iosue. 24. c. an diis Amorrhæorum quorum terra habitatis: sed manifestum quod non habitabat totus Israel ad quem loquebatur Iosue in terra Amorrhæi populi, sed etiam in terra aliarum sex gentium. Aliquando accipitur Amorrhæus pro quodam populo descendente de Chanaan, ut patet Gen. 10. c. Et sic promittitur eis Amorrhæorum populus Gen. 15. c. Et iste populus partim erat citra iordanem cum terra illorum duorum regum Amorrhæorum Seon & Og, partim trans iordanem. Et hoc patet, quia terra Amorrhæorum circumdat & tangit terram promissionis, quæ est trans iordanem, in parte septentrionali in monte Hermon ut patet sup. 3. quia ille mons diuidit tres gentes ut ibi dicitur: & terra Amorrhæorum citra iordanem est versus septentrionem ut patet Iosue. 13. c. Et sic vtraque contiguabitur iordani intermedio cuius figuram potes sic habere, designata terra quæ est citra iordanem & quæ ultra, & quæ monte Hermon qui est in latere septentrionis illius terre: ideo in libro Nu. qñ dñr de bello & victoria Seon & Og: non dñr quod denicerunt omnes Amorrhæos, sed quod debellauerunt duos reges Amorrhæos ut sup. 3. ca. ergo vñ quod adhuc superant alii reges Amorrhæi. scilicet citra iordanem: alio modo accipitur strictissime pro illa parte gentis Amorrhæorum quæ erat trans iordanem, quæ erat in possessione nouem tribuum & dimidiæ: & isto modo accipitur hic, quando arguitur de Chananeis respondetur, quod Chananeus prout dicunt vnus populus de septem populis Chananeorum generaliter dictorum erat populus habitans in introitu terre illius trans iordanem ad orientalem plagam illius terre & versus latus meridiana ut patet Nu. 13. c. cñ dñr Chananeus habitabat circa mare, & circa fluuam Iordanis: fluuius autem Iordanis ad orientem illius terre est, ut ex multis locis huius libri huius lib. Iosue. qñ dñr Iosue, & istos subiecerunt Israelitæ transeuntes Iordanem. De Chananeis autem rege Arad de quo dñr Nu. 21. c. rñderi potest multiplex: vno modo quod rex illius terre. scilicet Arad erat Chananeus: & sic debellando illos non debellabat Chananeos, & patet si se de Balach filio Sephor qui erat rex Moabitarum, & tñ ipse erat de genere Madianitarum, ut colligitur Nu. 22. c. & 25. ex his quod ipse faciebat cum Madianitis. Sed hoc non potest stare, quia Nu. 14. c. dñr Amalechites, & Chananeus ante vos sunt, quorum gladio corruetis, & postea dñr, descenditque Amalechites & Chananeus qui habitabant in monte, isti autem non possunt accipi per regibus, sed pro populis, quia Amalechites non est nomen viri sed populi, nomen autem viri est Amalech, Chananeus est nomen viri sed gentis, ergo non solum rex Arad erat Chananeus, sed et populus suus. Et si dicas quod Chananeus rex Arad non est idem quod ille Chananeus qui erat apud Amalechitem populum de quo Nu. 14. Rñr quod idem erat, & p3 ex situ terre, quia quñ pugnavit Chananeus & Amalechites contra Israel, erat Israel in Cades ut p3 Nu. 13. quia ibi inuenerunt exploratores castrametationem Israel, & immediate in eadem castrametatione pugnavit contra eos Amalechites, & Chananeus, sed in secunda vice, quñ pugnavit Chananeus

Chananeus Rex Arad contra Israel, erat Israel apud Cades: mouerat namque de Cades, & venerat in montem Hor, & ibi pugnavit Chananeus contra Israel, ut colligitur Num. 20. & 21. & 33. cap.

Item patet hoc clarius Num. 21. cap. nam cum Chananeus Rex Arad fecisset prædam in Israel, sequitur quod Israel voto se obligans ait: si tradideris populum istum in manu mea delebo vrbes eius, & sequitur de responsione, exaudiuit dominus preces Israel, & tradidit Chananeum quem ille interfecit subuersis vrbus eius, & sic patet quod Chananeus erat populus, quia petiuit Israel populum illum dari in manus suas, & tunc sequitur quod tradidit dominus Chananeum in manus eius & tamen id quod Deus fecit, fuit secundum formam petitionis Israel, quia dicitur in littera exaudiuit dominus preces Israel.

Dicendum ergo, aliter. scilicet quod isti Chananeus, qui habitabant apud Amalechites non erant de genere illorum Chananeorum, qui habitabant in terra Chanaan: sicut aliquando sunt aliquæ gentes diuersæ, nominate eodem nomine tamen non pertinent ad idem genus: vel aliter, quod istæ gentes Chananeæ erant de genere aliorum Chananeorum, sed quia distantes erant ab aliis terris, quas possideri erant Israelitæ, non promissæ fuerunt eis, distantia autem patet, quia post Cades, & montem Hor venerunt ad terram Chananeam Regis Arad, ut patet Num. 21. c. deinde iuerunt ad terram campestem circueundo terram Edom, ut patet, e. capit. postquam autem magno tempore circuierunt montem Seyr, quæ est terra Edom, venerunt ad torrentem Zareth, ut patet supra, 2. cap. deinde transierunt per Moabitas, qui erant, inde venerunt ad torrentem Arnon, & intrauerunt terram duorum Regum Amorrhæorum, ut patet, e. c. ista autem satis magna distantia, est ut patet in subiecta figura.

Vel potest dici, licet quod ista terra fuisset promissa Israelitis non poterant habitare in ea, quia posuerunt eam anathemam, ut patet Nume. 21. cap. cum dicitur, ut Israel voto se obligans ait: si tradideris populum istum in manu mea delebo vrbes eius, exaudiuit dominus preces Israel, & tradidit Chananeum quem ille interfecit subuersis vrbus eius, & vocauit nomen loci illius Orma id est Anathema. Dicendum tamen secundum veritatem, quod illa secunda solutio est verior, tamē quocunque modo dicatur, Israel non poterat habitare in terra illorum Chananeorum, quia illam fecerat anathema, quicunque autem aliquid sit anathema remouetur ab humanis vñibus, ut iam non liceat redire in humanos vñus, sicut factum fuit de ciuitate Hierico in qua omnia consumpta sunt ferro, & igne præter aurum, & argentum & es, & ferrum, quæ venerunt in sanctuarium domini, ita quod nihil omnino venit ad vñus humanos, & ipsa ciuitatis mansio interdicta fuit, nequis hominum ibi auderet habitare, vel fundare sedes, & si quis fundaret in primo genito suo iacere debebat fundamenta, & in nouissimo liberorum suorum ponere portas, ut patet Iosue 6. c. sic ergo cum tota ista terra Chananeam Regis Arad subiecta fuisset Anathemati, non poterat Israel habitare in ea: ideo destructa illa recessit illarum quærens alias sedes, tanquam illa sedes nihil ad eum pertineret: & sic nihil attinet vicisse istos Chananeos, quia post hos manebant alij multo plures habitantes in terra Chanaan ultra iordanem. Multo maiores quam tu es. Non est intelligendum, quod quilibet illarum esset maior, quam Israelitæ, quia tunc non indigerent nisi terra vnus, vel ad plus duarum gentium, ut spaciosissimi essent, sed omnes istæ simul erant maiores in numero, quam Israel, ideo gratia Dei fuit, quod pauci multos vincerent, & patet, quia Deus non dedit immediate terras omnium istarum septem gentium Israelitis, quia ipsi

Alph. Toft. super Deuter.

non possent replere, & totam colere, vel habitare, donec vltimis multiplicarentur, ne insurgerent contra eos bestie, quæ nutrentur in terra non habitata, ut Exo. 23. capitu. & infra, in textu. Et robustiores te. Isti septem populi Chananeorum excellebant Hebræos in duobus.

Primo, quia licet de istis septem gentibus non esset maior, quam totus Israel, tamen omnes istæ gentes septem erant maioris numeri, quam Israel, non poterant ergo pugnare Israelitæ contra eos.

Secundum erat, quia populi Chananeorum, id est illarum septem gentium erant viribus robustiores, quā Israelitæ, ita quod quilibet de Chananeis erat fortior, quam quilibet de Israelitis, & ratio erat, quia Israelitæ nati fuerant in Aegypto, & in desertis Arabiæ, quæ est terra multum calida, quia multum meridiana, terra Chanaan quæ est in tertio climate erat temperatior: ideo Chananeus erat robustior: miraculum ergo erat quod Hebrei vincerent Chananeorum populos septem. Percuties eas usque ad internationem. i. usque ad mortem: istæ septem gentes nimis peccatrices erant coram domino in enormibus & infandis immunditiis carnis: & ideo diuina sententia erant ad totalem deletionem eorum & seminis sui condēnati, ut patet Leui. 18. cap. Si autem filii Israel quos Deus ministros iustitiæ faciebat, eis contra Dei voluntatem parceret, & cum eis iungerent connubia: traderet Deus Israelitas in manus eorum: & essent eis in occasionem mali, & in periculum, ut patet Num. 34. & Iosue. 23. cap. Non inibis cum eis sedus. Dimittendo eos in terra, ut seruiant tibi sub tributo vel sub alia conditione. Nec misereberis eorum. scilicet dimittendo saltem eos viuos sine rebus & patria in alias gentes abire, quia post concitarent alias nationes contra Israelitas, vel quia istæ gentes iam meruerant mortem ideo nolebat Deus quod manerent in terra viuentes. Filiam tuam non dabis filio eius. Ne cogat eam idolis immolare, & gignat idolatras filios. Nec filiam illius accipies filio tuo. Ne ipsa eliciat eum & peruertat ad idolum culturam, sicut peruerterunt mulieres cor Salomonis, & illexerunt ut idola coleret, & fecit templum idolorum in senectute mala, ut patet, 3. Regum 11. ca. Irasceturque furor domini. Idest iuste mouebitur ad puniendum te si hæc feceris. Aras eorum subuertite. Idest altaria in quibus sacrificabatur idolis. Statuas. Idest corporeas similitudines quas adorabant, & idem intelligendum est de figuris solum pictis ad honorem idolorum, quas colebant, sed sit mentio de statu, quia istis magis vtebantur gentes, quia magis significatiue erant. omnia. idola deorum ut colligi potest ex variis historiis Romanorum, & poematibus metallica, lignea, seu lapidea erant: aliqui autem dii erant qui statuam nec aliquam similitudinem habebant, ut Vesta quam flammam uocant, ut ait Ouidius in 3. Fastorum, cum dico vestam pure intellige flammam. Et quia ignis pingi, nec stat uificari potest, quia instabilis forma est: nulla statua nec similitudo ponebatur: sed continuus ignis in templo eius ardebat. Et propter hanc causam Deus Israelitis in igne apparuit, ut patet sup. 4. ca. ne aliquod sculptile vel imaginem fabricarent. Lucos succidite. i. loca memorosa consista apud aras, in quibus luxurios vacabant post sacrificia priapi.

Qualia erant sacrificia priapi. Et quod ob appetitus carnales impendos cultus veterum deorum suscipiebantur. Quest. III.

ET hoc patet quia in sacrificiis priapi erat omne genus abominationis in coitu, tam in coitu masculorum ad iuicem, quod vocat masculi effemina ti. hñtes vicē feminarū: erat et cōis cōcubit⁹ E 4 virorum

Illud quod si anathema sit licet retineat vñus humanus.

Notandum penes litteram.

vitorem cum feminis nullo observato foedere matrimonii: & hoc magnum vitium erat in gentibus, atque in Israel, & fiebat in locis aliquid absconditis. s. vel in locis obscuris p. multitudinem arborum tollentium lucem solis, & tales arbores conferebant gentes apud altaria sua, ut factio sacrificio priapi in altare tota turba conflueret indifferenter sub arboribus illis ad vera sacra priapi, quae erant in coitibus, si autem loca fuissent in propatulo, humana verecundia erubesceret coram se inuicem coire: nam quantumcunque homines turpes sunt, istam verecundiam nunquam perdidit, ut in occulto velint talia solatia habere praeter eos philosophos qui sub specie rationis introduxerunt, ut coniuges quae licite coniunguntur, in patulo coniungerentur, quia omne licitum publicum esse volebant, Tullius tamen in illis libris qui de republica scripti sunt loquens de coitu coniugum dixit, omnia recte facta in lucem se collocari desiderant, hoc autem recte factum, id est coitus matrimonialis cum sciri velit, videri non vult: isti autem philosophi qui a canibus dicti sunt id est canini pro eo quod caninam impudentiam habeant quorum principes fuit Diogenes philosophus, in patulo, in vicis, & plateis, coram aliis hominibus ad uxores carnaliter accedebant: & quia alii homines hoc detestabantur, conspuebant in eos, & iaciebant puluerem, lutum, atque lapides super eos tanquam super immundas atque detestandas beluas: ipsi autem pro hoc clamum in manu portabant, ut si quis eorum coitum in patulo impediret, eum clauo impeterent velut hostem, sed quia humana verecundia preualuit, ista impudica coitus licentia abolita est: ob hoc ergo isti in locis obscuris arborum iungebantur.

Aliquando autem conveniebant isti qui faciebant sacra priapi ad caueas subterraneas expletis sacris, & ibi in obscuro coibant: habebant autem principem super se dirigentem ne tumultuarentur in accipiendo singuli singulas, & sic vniebantur. fuit autem in sacris istis nephandis princeps Maacha mater regis Asa, regis Iuda: sed postea ipse prohibuit ne esset princeps huiusmodi sacrorum, de quo 3. Reg. 15. cap. cum dicitur & fecit Asa rectum in conspectu domini sicut fecerat David pater eius, & abstulit effeminatos de terra, purgavitque universas sordes idolorum, quae fecerant patres eius, & Maacha matrem suam amovit, ne esset princeps in sacris priapi, & in loco eius, quem consecraverat, subter quae specum eius, & confregit simulacrum turpissimum combussit illud in torrente cedron. vel vocatur lucus secundum hebreos quaedam imago in tenera arbore per incisionem figurata, in qua cum arbore crescit, & sicut crescit arbor ita crescit in longum & latum illa si guta impressa, vel incisa in cortice, deinde post determinata tempora in circuitu arboris stipes dolabatur, ut statua, secundum priorem figurationem, id est abstraheretur: & fiebat hoc certis temporibus ad recipiendam virtutem celi, sicut sunt capita ferrea, de quibus diximus late Num. 21. c. Et sculptilia comburite. Quando fuerint lignea, quando autem erant lapides comminuebantur, si metallica costabant, aurum, & similia, & infundebant sub terra, sicut infodit Iacob aurum & argentum idolorum familiae suae subter terebintum apud Sichem Gen. 35. vel aliter destruebant. Quia populus sanctus es domine. Id est applicatus ad cultum Dei veri, ideo non debes tangere istas immunditias. Ut sit eius populus peculiaris. Id est specialis sibi peculium est aliqua pecunia, quam filius familiae sibi habet, quam acquisiuit, & illa est ei specialis, ea autem quae pater familiae habet communia sunt, quia filiis & toti familiae de eis prouidet. De cunctis populis. Sic Exod. 19. capitulo quia licet omnes populi sint populi Dei, quia eos creauit, & nutrit, & in esse gubernat, sed Israelitae speciales fuerunt

quia eis cognitionem de seipso dedit, & ab eis solis cultus fuit. Qui sunt super terram.

An sint antipodes vere, & an sub terra, vel super. Quest. IIII.

Non ponitur hoc ad differentiam quasi alii populi sint sub terra: nam nulli populi sunt sub terra, cum infra eam nihil est, cum ipsa sit infra omnia, quia centrum terrae est infimum in toto orbe, & licet antipodes veri sint, non oportet eos dicere esse sub terra, sicut aliqui arbitrantur sic arguentes, si aliqui sunt antipodes, oportet, quod habeant plantas ad nos versas, ut patet ex signato nominis: nam dicitur antipos ab anti, quod est contra, & pes quasi contra pes: sed nos sumus supra terram, ergo ipsi sunt infra terram: sed ista consequentia non valet, quia ipsi sunt supra terram, & nos supra terram, nam supra & infra dicuntur respectu, supra enim in rebus est coelum, quia ultra corpora caelestia ascendendo nihil est: infra accipitur ergo per respectum ad illa accipiendo simpliciter, nos autem cum sumus in terra, dicimur esse supra terram, non quidem quia sumus ex ista parte vel illa, sed quia sumus propinquiore coelo quam ipsa terra, sic autem est de nostris antipodibus antipodes namque dicuntur illi homines qui a seipsis distant per diametrum terrae, ut ponatur aliquis homo in quacunque parte orbis voluerimus, & a pedibus illius protrahatur diameter terrae transiens per centrum, terrae, & transibit ad aliam extremitatem terrae, homo autem existens in illa extremitate quam tangit alia pars diametri, uocaretur antipos alterius. Ex quo sequitur, quod si aliquis homo sit in vero puncto orientis, & aliquis in puncto occidentis, illi distant ut antipodes, & sunt sibi inuicem veri antipodes, & sic si aliquis in puncto septentrionis & alius in puncto austris sit, erunt antipodes, tunc autem isti antipodes sic se habent quod vterque est super terram, nam ille qui est in puncto orientis propinquior est coelo quam terra, quae est ibi in oriente, & qui est in puncto occidentis propinquior est coelo quam terra, quae est ibi in occidente, si ergo valeret ista consequentia, iste homo est super terram, & alius sibi antipos: ergo est infra terram: sequeretur inconueniens scilicet quod coelum esset infra terram, nam si caput arietis sit super circulum meridianum, in zenit quod est in angulo coeli, necesse est, ut caput librae sit in angulo terrae, cum distent per totum diametrum coeli: cum ergo caput arietis sit super terram, dicitur caput librae infra terram.

Item cum hemisphaerium sit super horizontem nostrum, & dicamus esse super terram, aliud hemisphaerium erit infra terram, quorum vtrumque est satis inconueniens non est ergo homo aliquis infra terram vel populus, & cum hic dicitur qui super terram, ponitur ex superabundantia vel distinguens, utpote cum dicimus omnes homines mortales aliquando moriuntur, cum tamen non sit aliquis homo qui non sit mortalis. Non quia cunctas. Hic tollit eis occasionem gloriandi, quia forte purarent Iudaei, quod ex meritis, vel bonitate, siue excellentia naturali electi sunt a Deo. Nobis unitus est dominus. Scilicet per specialem amorem, & singularia beneficia. Cum sitis omnibus populis pauciores. intelligitur hoc solum de magnis populis, quia non est verum, quod quilibet populus maior esset numero, quam Israel. Et custodit iuramentum, quod iurauit patribus vestris. Et sic ex meritis Abrahae, & aliorum patrum habuerunt ista terram promissam iuxta illud supra 5. ca. faciens misericordiam in multa millia diligentibus me: multis enim temporibus, & generationibus post Abraham bona multa fecit Deus filiis eius meritis ipsius. Et scies. Id est per imperitiam

Omnia pacta Dei conditionalia sunt.

imperitiam rerum gestarum cognoscere poteris. Quod Dominus Deus tuus. Id est ille quem tu pro Deo colis. Ipse est Deus. Scilicet vere & non sicut dii gentium. Fortis. Potens te liberare de periculis. Et fidelis. Id est custodiens fidelitatem promissionis: & ista duo erant sufficientia prouocatiua ad amorem eius. Custodiens pactum diligentibus se. Quia omnia pacta Dei debentur alicui genti conditionalia sunt, iuxta illud si custodierint filii tui testamentum meum. Psalm. 131. quando ergo diligebant Deum hi quibus promissio facta extiterat, recipiebant prospera secundum pactum domini, si autem conuerterentur in malum, & Deus quoque contra eos in malum vertebatur, ut patet Hier. 18. cap. repente loquar de gente, &c. Et his qui custodiunt praecepta eius. Qui autem non custodit pactum Dei, nec Deus ei misericordiam custodire debet, quia frangenti fidem frangatur eidem: hoc autem intelligitur de patribus, s. quando patres diligunt Deum, Deus dat filiis bonum, & si patres non custodiant, non dat filiis Deus bonum propter patres, & si dederit dabit ex alia causa, s. propter bonitatem ipsorum filiorum: non enim conueritur ista consequentia Deus dat bona filiis quando patres sunt boni, ergo quandoque patres fuerint mali Deus dabit malum filiis, quia dat Deus bonum filiis ex multiplici causa. Item quia Deus ad indulgendum promptior est, quam ad condemnandum, quia proprium est ei misereri semper & parcere, ut canat ecclesia, & non potest hoc intelligi de filiis, s. quando filii diligunt Deum, Deus dabit eis bona, & quando non diligunt Deum non det eis bona: nam tunc filii meritis suis acquirerent bona, & non merito patrum, sed falsum est, quia aliquando filii sunt mali, & Deus facit eis bonum propter patres, qui fuerunt boni, ut patet frequenter in regibus Iuda: nam Deus voluit diuidere regnum Israel in diebus Salomonis, sed propter David patrem suum distulit usque ad filium suum Roboam, ut patet 3. Reg. 11. c. sic etiam dicitur de rege Abia 3. Reg. 15. ca. cum dicitur ambulauit Abia in omnibus peccatis patris sui, quae fecerat ante eum, nec erat cor eius perfectum cum Domino Deo suo, sicut cor David patris eius, sed propter David dedit dominus Deus suus lucernam in Hierusalem: sic etiam patet in multis aliis, de hoc posuimus multas rationes Exo. 20. & supra 5. cap. In mille generationes. Hoc non refertur ad custodire mandata, sed ad seruare misericordiam, & est sensus, quod si aliquis recte mandata Dei custodiat, Deus custodiet misericordiam suam cum eo, & cum mille generationibus suis, id est cum multis. Si autem referatur hoc ad custodire mandata, est sensus, quod Deus custodit misericordiam suam cum aliquibus si obseruent mandata Dei per mille generationes, sed hoc nihil est, quia etiam si vnus homo solus precepta custodiat, cum illo seruabit misericordiam suam.

Quomodo intelligitur faciens iustis misericordiam usque in mille generationes, & reddens odientibus se statim. Quest. V.

Et si dicas quomodo promittit Deus meritis patrum dare filiis bona in mille generationes, cum requiratur, quod etiam illi boni sint, alias non custodit pactum, & tunc non habent iam bona meritis patrum, sed meritis suis?

Respondetur, quod si Deus alicui viro iusto promissiones faciat pro se, & semine suo, siue filii post boni, siue mali sint, Deus custodit pactum, & misericordiam suam cum eis, cum bonis quidem perfecte, cum malis imperfecte. de malis quidem si Deus eis pactum, quod cum patribus eorum pepigit obseruat, manifestum est, quoniam ex meritis patrum est, ut seruauit pactum cum

A Hebraeis peccantibus in deserto, & introduxit eos in terram promissam, solum quia iurauerat hoc Abraham, Isaac, & Iacob, ut patet saepe in lib. Numer. & in isto, sic etiam cum David firmavit Deus sedus, ut maneret Regnum eius in aeternum, & post Salomon fuit pessimus vir, & merebatur perdere totum Regnum, ut patet 3. Reg. 11. ca. ita, quod nullus maneret de stirpe eius, sed Deus seruauit misericordiam suam, quia non abstulit Regnum, sed durabit usque ad Messiam, & nunc regnat, quia Messias fuit de semine David secundum carnem, qui nunc Regnum habet, & usque in seculorum secula iuxta Danielis prophetiam 2. ca. sed non manifestum pactum perfecte, sed solum vna tribus cum essent 12. ut patet 3. Reg. 11. cap. Cum autem filii boni sunt, tunc magis dubium est, utrum meritis suis, an patrum suorum pactum ad eos conferretur, & de hoc non potest dari certa regula, quia possunt aliquando merita filiorum esse maiora meritis patrum, & tunc satis dici potest, quod meritis filiorum eis misericordia seruatur, sed adhuc hic aliquid est de meritis patrum, quia aliquando meritis patrum filii boni sunt, & gratiam Dei recipiunt, sicut si aliquis vir sanctus deprecetur pro aliquo, qui in peccato mortali est, ut ad gratiam reuertatur, & Deus meritis illius ei gratiam donet: aliquando autem filii boni sunt, sed merita eorum parua sunt ad pacti custodiam, & tunc meritis patrum custoditur misericordia. Et reddens odientibus se statim. Id est malos immediate punit, & eos, & aliquando filios eorum usque in quartam generationem. Secundum literam translationis Caldaicae potest esse alius sensus, scilicet, quod boni accipiunt mercedem bonae operationis. In mille generationes. Id est post mille generationes, s. in vita aeterna, quod est post omnia tempora finis, & consummatio, & malis immediate terribitur, si enim aliquod bonum faciunt, quia in vita beata mercedem recepturi non sunt, hic immediate in prosperitate temporalium rerum recipiunt. Sed melior est prima expositio, quod subiungitur ita, ut disperdat eos, quod ad poenam pro malo refertur, non ad remunerationem boni. Si autem referri posset ad sensum translationis caldaicae bene stare, s. quod ex eo, quod Deus iudex est, nec mala impunita sunt, nec bona irremunerata: mali autem qui in malo futuri sunt secundum Dei altissimam praescientiam, quia aliquando bona egerunt existentes boni secundum presentem iustitiam, utpote, quia erant tunc in charitate, vel quia forte egerunt bonum secundum genus non existentes in charitate quorum vtrumque remunerabile est: oportet quod Deus remuneret illud, & quia in vita aeterna remunerationem habituri non sunt, cum eam non accipient datur eis hic remuneratio: Interdum tamen non datur eis manifesta remuneratio, sed forte liberatur ab aliquibus periculis, quae ex aliis actibus incurrere merebantur, & quia liberatio a periculis, maxime quando pericula non instant, non videtur esse bonum cum non considerari possit, videntur talia beneficia irremunerata transire: interdum autem non proficiunt ista bona, quae malis sunt quantum ad aliquid speciale, quod hic videatur, & tunc proficiunt eis occasionaliter in inferno, scilicet, quod non tantum cruciantur, quia ista bona egerunt, sicut si non egerissent ista bona, forte egerissent mala opposita, vel disperata, ex quibus magis cruciarentur. Sed ut dictum est: melior est praecedens expositio; nam in litera non ponitur de aliqua remuneratione malorum pro bonis quae egerunt, sed de punitione pro malis, quae perpetraverunt cum dicitur: ita ut disperdat eos: disperdere autem ad punitionem pertinet.

Item Deus intendebat inducere Iudaeos ad non idolatrando, nec frangendo mandata eius: bonis autem qui custodiebant mandata rationale erat propositum remun-

Quomodo regnum David durat etiam nunc.

Quare Deus in hoc seculo sepe remunerat malos.

Deus non
diceret ali
quod im
pertines.
Resolutio
auctoris

ti remunerationem: malis autem licet ex alia causa. s. ex beneficio aliquo deberetur aliqua remuneratio, tamen non debebat hic proponi: nam iste populus rediret a malo per timorem, ut patet Exod. 20. c. cum dicitur, ut enim probaret vos venit Deus, & ut sit terror eius in vobis & non peccetis, cum ergo intenderet eos reducere a malo, non debebat proponere aliquam remunerationem debitam directe vel indirecte, sed punitionem, sicut proposuit supra 4. cap. & in multis locis ubique agitur de idolatriis, sicut Leui. 26. & 28. cap. Item secundum regulam philosophi, si oppositum de opposito & propositum de proposito: oportet quod cum observare mandata, & non observare mandata sint opposita, & retributio delectabilis & punitio sint proposita, quod si retributio delectabilis dicitur de observantibus mandata, ergo punitio debet dici de non observantibus, sed hic retributio delectabilis in mille generationes dicitur de observantibus, ergo punitio debet dici de non servantibus. Item quod a Deo intendit reducere Hebræos ab idolatria: reductio autem a malo est per timorem: quid ergo proficiebat ponere retributionem alicuius boni, quia hoc est valde impertinens? Deus autem nihil impertinens diceret, quia locutiones vel rationationes, in quibus ponitur aliquid impertinens sunt vituperabiles: de Deo autem nihil vituperabile est cōcedendum. Dicendum ergo quod est sensus, quod Deus volebat reducere malos a suo proposito, ita ut non intenderent idolatrare: ad hoc autem promittit bonis retributionem, & hanc usque in mille generationes, idest quod Deus benefaciet beneficientibus, & non solum ipsis, sed etiam filiis, & nepotibus suis, & pronepotibus, quia & omnibus alijs usque in mille generationes & ultra. Nunc ergo aliquis male agens posset ex hoc assumere occasionem dubitandi, credens, quod dato quod male ageret Deus puniret non eum, sed aliquos de posteris eius in 3. vel 4. vel alijs generationibus, & per hoc inducerentur ad malum credentes se non puniendos in propria persona: ad tollendum autem hunc errorem & dandum istis maiorem causam timendi dicit Deus, quod retribuet male agentibus non post multas generationes, sed immediate. s. quod statim quod peccaverint statim peccati sui poenam accipiant, sic patet de multis, ut de colentibus vitulum, quia statim venit Moyses, & occidit viginti tria milia, ut patet Exodi 32. & de concupiscentibus carnes, & murmurantibus contra Deum pro labore itineris, quia in utroque ira Dei satis velox fuit, ut patet Num. 11. & in eos qui murmuraverunt contra Deum & Moysen & Aaron pro sacrificio, quia statim absorpti sunt a terra, ut patet Num. 16. cap. sic patet de Maria sorore Moysi, quæ quasi statim, ut murmuravit fuit facta leprosa, ut patet Num. 12. cap. confirmatur autem superior sententia per hoc quod dicitur in littera. s. ita ut disperdat eos, & ultra non differat protinus restituens quod merentur. i. postquam aliquis peccaverit immediate punietur a Deo. Protinus restituens quod merentur. Accipitur mereri in malam partem. s. pro pena debita malis actibus. Custodi ergo. Idest quia sic est, quod Deus retribuit bene agentibus, & male agentes punit, custodi mandata, ut te benedicat. Postquam audieris. Scilicet intentione obediendi, audire enim solum, nec est bonum, nec aliqua pars boni. Et custodieris. Scilicet in corde tuo cum intentione ponendi in opere, & feceris actualiter exequendo. Custodiet dominus pactum. Scilicet introducendo te in terram promissionis, vel custodiendo te in ea. Et diliget. Idest habebit te gratum sibi, & ista vocatur gratia gratum faciens. Acceptatio Dei, quod Deus aliquid sibi acceptum habeat, & videantur ei opera illius bona, sicut dicimus servitorem esse in gratia Domini sui

quando placent Domino opera eius. *Ac multiplicabit.* Scilicet in bonis temporalibus. *Benedicet fructui ventris tui.* Idest multiplicabit filios tuos: benedictio. n. semper multiplicationem importat: Deus ponit hic benedictiones custodiendi mandata sua: & quia quædam sunt maiores, quædam minores, ponit eas per ordinem ponens primo maiores: & quia benedictio in filiis maior erat, ponitur ut primo.

Apud antiquos due benedictiones potissima erant.
Quest. VI.

ERANT enim apud antiquos due benedictiones potissimæ: prima benedictio erat multiplicatio in filiis. Secunda erat victoria contra hostes: ut patet Gen. 24. cap. cum venerunt omnes cognati Rebecca ipsa volente recedere ad terram Chanaan, dicitur ibi quod inceperunt precari prospera sorori suæ: & dixerunt: soror nostra es crescas in millia, & possideat semen tuum portas inimicorum suorum: istas easdem duas benedictiones ponit Deo loquens ad Abraham, ut patet Gen. 22. cap. cum dicitur, per memetipsum iuravi dicit Dominus quia fecisti rem hanc, & non peperisti filio tuo vni genitum, benedicam tibi & multiplicabo semen tuum sicut stellas celi, & velut arenam quæ est in litore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum: licet tamen istæ essent maximæ due benedictiones, potior tamen inter eas erat multiplicatio in filiis: quia ex ista videbatur sequi secunda, & non e contrario: & patet hoc quia felicitas siue beatitudo est maximum bonum quo nihil maius haberi potest, tamen aliquis dicebatur esse beatus in habendo multos filios, ut patet Gen. 30. cap. in Lia quæ postquam habuit sex filios quatuor ex se, & duos ex ancilla, putavit se esse beatam, & dixit hoc pro benedictione mea, beatam quippe me dicent mulieres, & propterea appellavit nomen eius Aser, idest beatus, ut patet ex Hebraica interpretatione, erat ergo maxima benedictio multiplicatio liberorum, ideo hanc cæteris preposuit dicens, benedicet fructui ventris tui. i. multiplicabit filios tuos. *Et fructui terre tue.* Idest segetes, & arborum fructus multiplicabit. s. quia infra exprimitur ista, intelligitur solum de fructu arborum. *Et armentis.* Idest congregationibus bouum vel vaccarum. *Gregibus.* Scilicet congregationibus ovium vel caprarum. *Benedictus eris inter omnes populos.* Idest multiplicatus inter alios populos: quia nullus populus ita crescebat in filiis, & substantia sicut Israel, vel quod omnes populi nominabant te benedictum videntes te abundantem in omnibus: utrumque autem verum erat. Primum patet de multiplicatione in Aegypto: quia intrauerunt solæ septuaginta anime de domo Iacob, ut patet Gen. 46. & Exo. primo cap. & infra 10. c. cum dicitur in septuaginta animabus descenderunt patres tui, in Aegyptum: ex istis tamen septuaginta animabus in annis ducentis & decem, quibus mansit posteritas Israel in Aegypto, ut probauimus Gen. 15. & Exodi 12. siue in ducentis & quindecim ut verius loquamur, ad tantum numerum crevit, ut esset de solis viris bellatoribus plures quam septingenti mille, ut declarauimus Exodi primo & 12. cap. licet Exodi 12. ponantur ferme sexcenta millia: hoc autem erat quia multiplicatio eorum erat per modum admirabilem, non sicut in alijs hominibus, sed sicut arbores multiplicat: ita quod ex vna arbore simul multa poma, vel sicut ex vno grano nascitur vna spica, & interdum ex vno grano in vno stipite, siue culmo nascitur tres, aut quatuor spicæ, & in qualibet spica multitudo granorum: ita videbatur esse multiplicatio in Hebræis, quia ex vno conceptu non solum vnus fetus effunderetur

Nullus populus ita crescebat in filiis & substantia sicut Iudæi, & quare.

retur, sed duo, vel tres, & interdum plures: sic patet Exo. primo cap. cum dicitur filij Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicati sunt: germinare autem pertinet ad arbores, quod in magna multitudine fructus producant, & non ad homines. Secundum patet, scilicet quod omnes populi vocarent eum beatum, siue benedictum, & hoc erat in duobus: primo in bona ordinatione populi per iustas leges, & ceremonias, quæ ordinant in bonum politicum, & diuinum: in alijs autem populis non erant iudicia, vel ceremonie bene ordinatæ: cum ergo videret istum populum hæc leges ordinatissimas prædicarent eum beatum seu benedictum. Est autem differentia inter populum habentem rectas leges, & ceremonias, & inter non habentem tanquam sapientis ad insipientem, sicut insipientes, qui se scire nesciunt reputant felices illos quos aliquid scire vident, ut ait Philosophus in primo Ethic. c. 2. consilij autem sibi ipsis ignorantia eos, qui supra se aliquid magnum dicunt, admirantur, & sic reputant esse felices, ut vult concludere Aristoteles ibi tractat de positione felicitatis, ita illi qui habere leges, atque ceremonias male positas, iudicarent esse felices Hebræos, qui ista valde ordinata habebant, ut patet supra 4. cap. cum dicitur, hæc est enim sapientia vestra, & intellectus coram populis, ut audieris vniuersi præcepta hæc dicant: en populus sapiens, & intelligens, gens magna, nec est alia natio tam grandis. Secundario vocabantur beati, siue benedicti Israelitæ a cæteris populis in victoria de hostibus: nam hoc ad maximum bonum reputatum est post multiplicationem filiorum in antiquis.

Item quando valde magnum bonum volebat aliqui imprecari, dicebant possideat semen tuum portas inimicorum suorum, ut patet de imprecatione Rebecca cognatorum ad ipsam, ut habetur Gen. 24. cap. idem Deus promissit Abraham tanquam magnum, scilicet possidebit semen tuum portas inimicorum suorum Gen. 22. cap. hoc autem erat in eis cum vincerent reges multos, & potentes, ut cum Iosue cum populo Israel occidit 31. reges, ut patet Iosue 12. cap. Admirabantur autem alij populi de tantis victoriis, & timebant, ut patet de Moabitibus, & rege eorum Balach, ut habetur Num. 22. cap. cum dicitur videns autem Balach filius Sephor omnia quæ fecerat Israel Amorrhæo, & quod pertinuissent eum Moabitæ, & imperum eius ferre non possent, dixit ad maiores natu Madian, ita delebit hic populus omnes, qui in nostris finibus commorantur, quomodo solet bos herbas usque ad radices carpere, & non solum isti, sed etiam omnes alij populi vicini timebant eos tanquam potētissimos hostes, & omnes populi Chananeorum audita fama istorum contimuerunt, nec mansit in eis spiritus, ut patet Iosue 2. c. cum dixit Raab hiericonitina ad exploratores Iudæorum, noui quod tradiderit vobis dominus terram hanc: etenim irruit in nos terror vester, & elanguerunt omnes habitatores terræ. Audiuius quod siccauerit dominus aquas maris rubri ad vestrum introitum, quando egressi estis de Aegypto, & quæ feceritis duobus Amorrhæorum regibus, qui erant trans Iordanem Seon, & Og, & hæc audientes ptinuimus, & elanguit cor nostrum, & non remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum. Non erit apud te sterilis vrinque sexus. Sterilitas provenit ex indispositione feminis ad generandum: ista autem indispositio, siue in masculo, siue in foemina esse potest. *Omniem languorem, & infirmitates Aegypti.* Sic habetur Exod. 15. fuerunt enim in Aegypto infirmitates inflicte, ut vesicæ turgentes, & vlcera, Exo. 9. c. Sed cunctis hostibus tuis. Ut coterantur coram te, sicut Aegyptij contriti sunt. Deuorabis omnes populos. Gladio eos consumendo, & substantias diripiendo. Non parcat eis oculus tuus. Eos

A aliqua conditione, vel pacto viuos reseruando. Non dabat Deus istam regulam generalem, quia aliquando poterant Hebræi pugnantes victos hostes vendere, vel eos ante victoriam sub conditione pacis accipere, ut patet infra 20. cap. sed distinguendum, sicut in eodem ca. distinguitur, scilicet, quia aut illi populi, contra quos pugnare volebant Hebræi, erant de populis quorum terras in possessionem præmiserat eis Deus, aut de alijs gentibus separatis quarum terræ nihil attinebant ad eos: si autem pugnarent contra aliquam ciuitatem existentem procul, quæ non attineret ad terram præmissam eis, primo pacem offerre debebant, & si populus ciuitatis receperat pacem, & aperuisset portas, omnes qui erant in ciuitate saluabantur, & seruiebant sub tributo: si autem non reciperent conditionem illam, pugnare debebant Hebræi contra urbem, & expugnata ea occidere omnes masculos in ore gladii, reseruatis paruulis, qui nondum erant apti ad bellum, & mulieribus, & hos postea vendebant cum reliqua præda: si autem ciuitas esset de illis, quæ pertinerent ad terram promissam eis, omnes tam masculos, quam foeminas, magnos, & paruulos occidere debebant, nec licebat aliquem eorum ad vitam reseruare sub aliqua conditione, & de his loquitur hic textus, ut patet cum dicitur, deuorabis cunctos populos, quos Dominus Deus tuus daturus est tibi, idest omnes quos tibi dare promissit. Et de his subiungitur, nec parcat oculus tuus.

Sed argues, quod Deus excitabat hic Hebræos ad crudelitatem, & tollebat eis actum virtutis misericordie, cum dicitur: nec parcat oculus tuus.

Respondetur, quod non tollit aliquem actum virtutis immo incitat ad actum virtutis: nam si aliquis secundum legem humanam mereatur mortem, non est misericordia si iudex eum a morte liberet, sed est magna impietas, & iniustitia: cum ergo mandatum Dei sit lex, isti in obediendo mandato Dei non erant immisericordes, immo erant iusti, & obediens: ratio autem quare non debebant eis misereri est, quia erant valde peccatores coram Domino, & fecerant omne genus abominationis, propter quod terra euomit eos, ut patet Leui. 18. erant ergo Hebræi ministri legis iustissime in occidendo illos peccatores, si autem alicuius eorum misereri vellent, facerent contra legem, & essent valde iniusti. Alia etiam causa erat, quia si istæ gentes manerent in terra, certissime mouerent Iudæos ad idolatriam, & tunc a Deo delerentur ipsi Iudæi, ut patet supra in littera cum dicitur, non inibis cum eis sedes: & sequitur, quia seducet filium tuum, ne sequatur me, & ut magis seruiat dijs alij eis, irasceturque furor Domini, & delebit te cito, sicut ergo aliqua gens gerit iustum bellum contra aliam, quia destruit suam politiam, vel scit quod certissime destruet, nisi expellatur; ita Iudæi poterant iustum bellum gerere contra istos populos quorum terram accepturi erant, nec parcere eis aliquo modo ne essent eis in ruinam, dato quod Deus hoc expresse non mandaret, nec in hoc erant crudes, quanto magis, quia Deus tanquam benignus legislator instruxit eos in illo, quod eis vile erat. Ne sint in ruinam tibi. Quia si alium Deum præter me adorares, mox caderes coram hostibus tuis. Si dixeris in corde tuo. Hic ponitur secundum, scilicet impugnandi, & resistendi timiditas, quia forte populus Israel teritus multitudine hostium non auderet committere bellum, sed pacem iniret, & per hoc Israelitæ ad idolatriam traherentur, & a Deo recederent. Plures sunt istæ gentes. Scilicet simul vnitæ, quam ego: noli time, scilicet multitudinem, quia non est pugna in multis, siue paucis: facile est enim concludi multos in manus paucorum, primo Macha. 3. cap. Sed recordare, quæ fecit Dominus. Quia videns, quod Deus fecit mirabilia pro

Quid po-
prie sit pla-
ga.

pro te considerare poteris, quod etiam nunc faciat. *Plagas*. Distinguit tria genera in plagis, licet omnes generaliter plagae nominantur. plagae proprie nominantur quae in persona laedunt, ut vesicae turgentes, & mors primogenitorum, & ranæ, & cyniphes, & omne genus muscarum: signa vocantur ea, quae non laeserunt in personis, nec demonstrabant maximam potentiam saltem Aegyptiis, sicut conuersio virgæ in colubrum, & conuersio aquarum in sanguine, quia ista magi fecerunt, licet non eo modo quo Deus vere omnia faciebat, malefici autem per quasdam apparentias, portentosa erant signa terribilia, sicut tenebrae palpabiles, grando nimia, maris diuisio. *Manum robustam*. Idest magnitudinem potentiae, quæ in his patebat. *Brachium extensum*. Quia ut ait Ra. Sal. Deus apparuit ibi quasi vir pugnator contra Aegyptios bellans, ut habetur in cantico Moysi Exo. 15. cap. quando autem dedit legem apparuit quasi senex sedens in throno capite & barba canis, & dixit: ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de Aegypto. Sed hoc falsum est, quia ibi in datione legis nullam figuram viderunt, sed solam vocem audierunt, ut patet supra 4. cap. Et non solum est falsum, quod in datione legis apparuerit in figura viri senis, sed etiam quod supra mare apparuerit in figura viri pugnantis, quia incidebat tunc Deus inconueniens, quod volebat vitare: nam nolebat eis demonstrare aliquam imaginem, ne mouerentur ad idolatriam: tamen si tunc apparuisset, ut vir pugnator, conlissent Hebraei talem similitudinem: de hoc multas rationes & late fecimus Exodi c. 15. vbi vide de hoc. *Insuper & crabrones mittit Dominus*. Sic habetur Exodi 23. cap. Et aliqui Iudei volunt, quod crabrones sunt infirmitas quædam, ex qua debilitabantur hostes ne resistere possent, & motiuum est, quia dictio Hebraica signans plagam vel morbum, & ea quæ hic ponitur similes sunt, sed litera Caldaica dicit, quod erat parua bestia volitans, quæ cum magno impetu hostium oculos percutiebat, ut eos nec videre permitteret, & facilius caperentur, & ob hoc transfudit Hieronymus Crabrones, quæ sunt muscæ magnæ natæ de cadaueribus equorum, & forte istæ muscæ venosæ erant, quia aculeo, vel punctura occidere poterant fugientes & latentes. *In medio tui est*. Te gubernando & ab aduersariis defendendo: Deus enim in medio est omnium nationum, quia ubique per essentiam puram & potentiam est, ut declarauimus Exodi 3. cap. dicebatur tamen hic Deus esse in medio Hebræorum speciali modo per potentiam defendentem, & adiuantem: nam licet omnes alias gentes Deus gubernet & nutriat, tamen Iudeos specialiter adiunabat contra alias gentes tanquam Dominus solum Hebræorum, & illæ gentes quæ erant hostes Hebræorum, dicebantur esse hostes Dei, quasi Deus esset Capitaneus Hebræorum, sic patet in psal. 67. cum dicitur, exurgat Deus, & dissipentur inimici eius: Deus tamen nullos habet inimicos, nisi vocentur inimici eius, in quantum sint inimici Hebræorum: Recte ergo Deus est in medio Hebræorum, siue ad defensionem ab hostibus, siue quantum ad punitionem peccatorum: de defensione patet hic cum dicitur: non timeas eas, quia Dominus tuus in medio tui est, magnus, atque terribilis, ipse consumet nationes has in conspectu tuo: hoc autem non dicitur de quolibet gente, quod Deus est in medio eorum ad defendendum eos specialiter contra quamlibet aliam gentem, sed de Iudeis, quos specialiter adiunabat: de 2. f. q. sit in medio eorum ad puniendum eos pro peccatis suis patet supra 6. cap. quia Deus punit Iudeos idolatras, & non punit aliquam aliam gentem cum idolatria, cum dicitur, non ibitis post deos alienos cunctarum gentium

quæ in circuitu vestro sunt, quoniam Deus amul-
latur Dominus Deus tuus in medio tui: ne quando
irascatur furor Domini Dei tui contra te, & deleat te
de superficie terræ: & istum modum loquendi obser-
uabat populus Hebræorum dicens, Deum esse inter
seipsos si adiunabat eos: & non esse inter eos si non
adiunabat eos, ut patet Exo. 17. cap. cum illi, qui quære-
bant aquam dixerunt, est ne Dominus in nobis an
non? non enim dubitabant vtrum Deus secundum
essentiam magis esset inter ipsos quam inter alias gen-
tes, sed tentabant scire vtrum ipsos specialiter adiun-
aret: nam alias gentes non adiunabat specialiter, ut sa-
tis patebat.

Paulatim atque per partes. Quia aliqui de terra trans
Iordanem deleti fuerunt tempore Iosue, aliqui tem-
pore Iudicum, aliqui in tempore regum, qui in pro-
cessu illorum librorum manifestantur. *Non poteris
eos delere pariter*. Idest ego non tradam eos simul in
manus tuas. *Ne multiplicentur contra te bestiae terræ*. Quia
non erant in tanto numero Iudei, ut sufficerent popu-
lare totam illam terram tunc: ideo in terra inhabita-
ta multiplicarentur bestiae. *Tradetque reges eorum in
manus tuas*. Quia triginta vnus reges traditi sunt in
manus Iosue: ut patet Iosue 12. c. & super colla quin-
que regum posuit pedes totus populus, ut patet Io-
sue 1. cap. *Et disperdet nomina eorum sub celo*. Idest Deus
ita delebit istos reges faciendo quod non maneat
ipsi nec aliquis de semine eorum, ita quod nomina
eorum non sint in tota terra in habitatione homi-
num: nam cum pater moritur, & relinquit aliquem
filium, non dicitur esse pater mortuus totaliter, ut pa-
tet ecclesiastici 30. cap. cum dicitur mortuus est pater
eius, & quasi non est mortuus, similem enim sibi reli-
quit post se: sic factum est de regibus Chananæis:
quia ipsi totaliter deleti sunt & sua posteritas, ut patet
infra 20. cap. nam in terra illa quam in possessionem
accepturi erant, non poterant relinquere aliquem vi-
uentem in specie hominum, siue masculum, siue fe-
minam, siue magnum, siue paruum: esse autem in
superficie terræ in qua homines habitant, esse esse sub
celo, idest esse immediate sub celo: qui ergo tollitur
ne sit in superficie terræ inter viuentes, tollitur ne sit
sub celo: qui autem moriuntur non manent in superfi-
cie terræ: quia sepeliuntur: ideo non dicuntur ma-
nere sub celo, sed sub terra: nam terra sub celo im-
mediate esse creditur secundum opinionem vulga-
rem: quia inter celum & terram nullum corpus iu-
dicant esse vulgares homines, cum nihil videant, &
ipsi de solis sensibilibus maxime per visum iudicent:
ideo spacium, quod percipitur esse inter celum & ter-
ram, secundum ipsos vocatur vacuum siue inane. Et
isto modo loquendi vsi sunt poetae sequentes vulga-
rem opinionem: sic enim ait Virgilius in bucolicis
ecloga sexta quæ incipit.

*Prima stracussio dignata est ludere versu,
& dicit*

*Namque canebat vti magnum per inane coacta.
Semina, terrarumque animæ marisque fuissent:*
& ponitur inane pro spacio quod est inter celum &
terram: sic etiam ponit Ouidius Met. lib. 2. cum agit
de Calypsone versa in vrsam: & de Archade filio ei,
cum dicitur,
*Sustulit & celeri raptos per inania vento:
Imposuit celo, vicinaque sydera fecit:*
Vocat inania spacia inter celum & terram per quæ
transiit Calypso & Archas ad hoc ut stellificarentur.
Nullus poterit resistere tibi, donec conteras eos. Idest nullus
de istis regibus quantecumque potentie sit, tibi suffi-
ciet resistere, sed conteres eos, quia Deus sic vult.

An sit

*An sit verum quod nemo poterat resistere Iudeis, ita ut ipsi
deberent totam terram promissam subijcere, &
capere. Quest. VII.*

SE d argues, q. multotiens in libro Iosue, & Iu-
dicum habetur contrarium, & patet Iosue 15.
cap. cum dicitur Iebusæum autem habitatorẽ
Hierusalem nõ potuerunt filii Iuda delere: ha-
bitauitque Iebusæus cum filiis Iuda in Hierusalẽ vsq;
in præsentem diem: ecce ergo qualiter Iebusæi resiti-
terunt Iudeis, & non potuerunt conterere eos, sic pa-
tet Iosue 17. cap. cum dicitur de filiis Manasse, nec po-
tuerunt filii Manasse has subuertere ciuitates, sed cepit
Chananeus habitare in terra sua. Idẽ patet Iudic.
primo ca. cum dicitur de filiis Dan: arctauitq; Amor-
rheus filios Dan in monte, nec dedit eis locum, ut ad
planiora descenderent, & Iudicum 2. ca. dicitur, dimi-
sit ergo dominus omnes has nationes, & cito subuer-
tere noluit, nec tradidit in manibus Iosue.

Respondetur ad hoc secundum omnia, quæ in lite-
ra dicuntur hic: nam Deus non promisit dare omnes
istas gentes in manus Iosue, sed dixit, q. traderentur in
manus Hebræorum, & tamen addidit, q. non possent
eos delere Hebræi simul, sed paulatim, & per partes, q. a
si simul delerentur, non possent populus Hebræorum
replere tunc totam illam terram, & crescerent bestie
contra eos. Ex hoc ergo innuit, q. aliqua gẽtes eis for-
titer possent resistere, cum dicitur, q. non possent eas
cito delere: dato ergo q. ipsi contra omnes illas gẽtes
pugnarent, impossibile erat q. omnes vincerent, quia
dominus prædixerat, q. non possent eas simul subuer-
tere. Cum ergo dicitur hic, q. nullus possit resistere,
donec contereret eum populus Hebræorum, potest
intelligi dupliciter, vno modo, quod referatur hæc ad
domum Israel totam, & quia domus Israel semper du-
rabat, licet isti populi Chananeorum resisterint aliqui-
bus Israelitis, non tamen resisterunt omnibus, quia ad
vltimum destructi sunt ab eis, & facti tributarii, ut pa-
ter 2. Paralipo. 8. cap. & sic est sensus, q. non poterunt
resistere tibi, donec deleas eos, idest licet videatur tibi
aliqua resisteret; quia tamen ista resistentia nõ est
semper duratura, non vocatur resistentia: ad vltimum
enim contrituri erant Israelitæ omnes illos populos.
Et quando obijciatur, q. Iebusæi resisterunt tribui Iudæ,
& Chananeæi tribui Manasse, & Amorrici tribui Dã,
Non est vera resistentia, quia licet resisterint istis ho-
minibus, qui erant de tribubus Israel, non tamẽ resi-
terunt toti Israel; quia postea Israel destruxit eos.

Alio modo & verius potest ista litera applicari cũ
dicitur, nullus poterit resistere tibi donec cõteras eos,
q. intelligatur de illis, quos Deus disponebat dare il-
lis, s. Deus dixit, q. aliquos immediate destruerent, &
alios post: de illis autem quos dominus disposuerat
subiiciendos eis immediate, nullus poterat resistere,
sed conterebant, ut patet in triginta vno regibus, quos
occidit Iosue, ut patet Iosue 12. cap. nam isti licet mul-
ti essent, & magnæ potentie, non potuerunt resistere
Israel. Alii autem quos Deus non disposuerat subij-
ciendos eis immediate, resisterunt eis, & cum argui
Iebusæos resisterunt tribui Iudæ, & Chananeos tribui
Manasse, & Amorricos tribui Dan, dico q. nõ obuiat
isti literæ, quia ista intelligitur de illis, quos Deus su-
biiciendos immediate disposuerat; illi autem qui re-
sisterunt, fuerunt de illis, quos Deus disposuit, postea
subiiciendos per aliqua temporum intervalla.

Causa autem quare aliqui de istis gentibus manse-
runt, ita q. non immediate subditæ sunt, fuit triplex.
Prima quæ hic exprimitur, sine crederent bestiae ptra
Israelitas, quia ipsi erant pauci non valentes totam ter-
ram illam simul replere: si ergo tota tradita fuisset si-

A mul, mansisset magna pars inhabitata, & in illa gene-
rentur, & multiplicarent serpẽtes, atque bestiae, quæ
nocerent Israelitis, de quo etiam Exod. 23. cap.

Secunda causa fuit, quia Israelitæ peccauerunt, & nõ
meruerunt, ut omnes gentes ille, vel saltem magna
pars quæ destruenda fuisset succedente, ita cito destrue-
retur, sicut destruenda erat: de hoc patet Iudic. 2. c. cũ
dicitur: Ascendit Angelus Domini de Galgalis ad lo-
cum silentium, & ait: eduxi vos de Aegypto, & intro-
dixi in terram, pro qua iuravi patribus vestris, & pol-
licitus sum, ut non facerem irritum pactum meum vo-
biscum in sempiternum, ita duntaxat, ut non feriretis
fœdus cum habitatoribus terræ huius, & Aras eorum
subuerteretis; & noluit audire vocem meam cum
hoc fecistis: quamobrem nolui eos delere a facie ve-
stra, ut habeatis hostes, & dij eorũ sint vobis in ruinã.

Tertia causa fuit ad vtilitatem Hebræorum, ut effi-
cerentur fortes viri, & exercitati in armis, quod non
contingeret si non haberent hostes: fuit ergo expe-
diens eis manere aliquos de Chananeis; & sicut dicitur
Iudic. 3. cap. in principio, hæc sunt gẽtes quas dereliquit
dominus, ut erudiret in eis Israel, & omnes qui nõ
nouerant bella Chananeorum, ut postea discerent fi-
lij eorum certare cum hostibus, & habere consuetudi-
nem præliandi: quinque satrapas, & c. *Sculptilia eorum*.
Hic ponitur tertium, scilicet illicitorum cupiditas.
Non concupisces aurum & argentum, ex quibus facta sunt. In
Hebræo habetur. *Aurum & argentum super ipsa*. Est ef-
fectus, q. aurum & argentum, quibus cooperiebatur
sculptilia, non concupiscerent, vel quod nõ concupi-
scent aurum, & argentum, quæ darentur pro libe-
rando aliquo idolo, ut si aliquis vellet dare pecunias
pro idolo, non venderetur ei, sed destrueretur: primus
tamen sensus conuenit rationi, & literæ nostræ. *Nec
assumes tibi quicquam ex eis*. Idest non sumes aliquam
partem auri, vel argenti de idolis, ut inde facias vasa
tibi, nec etiã poterat fieri aliquid ad ministerium ta-
bernaculi, quia abominatio est.

Ne fias anathema sicut illud est. Idest, ut nõ fias separatus
a Deo, & maledictus, sicut materia idoli maledicta est.

Quasi spurcitiam detestaberis. Idest sicut fugis de for-
dibus, ita fugies ab auro & argento, de quibus sunt
idola. *Quia anathema est*. Anathema separationẽ pro-
prie signat: idolum autem anathema est, quia a mini-
sterio Dei, & hominum separatum est, sic qui de illo
accipit anathema est, quia a Deo separatur per pecca-
tum inobedientiæ.

Illicitorum
cupiditas

Anathema
quid sit
proprie.

CAP. VII.

Mne mādātū, quod ego præcipio
tibi hodie caue diligenter, ut fa-
cias, ut possitis viuere, & multipli-
cemini, ingressique possideatis terram pro
qua iurauit Dominus patribus vestris. Et re-
cordaberis cuncti itineris per quod adduxit
te Dominus Deus tuus quadraginta annis
per desertum, &c.

OMNE. Supra posita fuerunt impedimenta
amandi Deum: hic ponuntur incitamenta
ad amandum, & timendum, & tanguntur
tria. Primum ponuntur quædã beneficia
preterita. Secundo prædicuntur futura ibi (Dñs enim
Deus tuus introducet.) Tercio aliqua reperitur præ-
terita ibi (obserua & caue.) Omne mandatum. Hic præci-
piuntur omnia mādata obseruari, quia qui oĩa seruat,
& in

Et in vno peccat, factus est omnium reus iuxta capit. debeat, extra de regulis. Oportet ergo omnia obferuare, vt bene nobis fit, & non claudicemus in duas partes. *Cauere diligenter, vt facias.* Multum admonet Deus esse circa mandata sua cauendum, vt opere expleantur.

Iudai propter duo admoneri debebant circa hac mandata. Et quod duo bona in mandatorum custodia dabatur. Quasi. I.

ET hoc fit propter duo: primum quia ipsi Iudai quibus ista mandabantur, erant multum pigri ad faciendum mandata Dei: nam non fuerant assueti iugo legis, ideo non inclinabantur aliquomodo ad talia faciendum, qui autem assueti sunt facere, illa operantur, & inclinatur ad ea, vt patet Treno. 3. cap. cum dicitur: bonum est homini cum portauerit iugum ab adolescentia sua, sedebit solitarius & tacebit, quia leuauit se supra se: ista est autem conditio habitus, vt eum habentes facilius & delectabiliter operentur. Iudai autem dissueti erant, quia ab antiquo legem domantem non habuerant: etiam quia Iudais ista precepta non erant delectabilia, cum non tangerent utilitatem eorum, sed Dei famulatum: ipsi autem ad utilitatem suam multum inclinati erant, ideo magnum periculum erat, quia quoniam viderent aliqua delectabilia sibi, afficerentur ad illa, & relinquerent mandata Dei, vt patet in fra cum dicit: obserua ne postquam comederis, & saturatus fueris, & domos pulchras edificaueris, & habitaueris in eis, habueris armenta ouium, & greges, & auri, & cunctarumque rerum copiam, eleuetur cor tuum, & non reminiscaris Domini Dei tui, qui eduxit te de terra Aegypti: oportebat ergo propter istas malas inclinationes, quae erant in Iudaeis multum admoneri, vt diligentissime custodiant mandata Dei. Secundo admoneri debebant, quia ista quae fiebant, debebant fieri propter Deum, & ex mandato Dei: si ergo homines seruientes dominis terrenis propter eorum reuerentiam attentissimi sunt nequid in eorum ministerio deficiant, a fortiori cum Deo ministramus, vel ali quod mandatum eius facimus, diligenter faciendum est, quia reuerentia Dei distat in infinitum a reuerentia hominum: ideo cum magno timore facere debeamus mandata Dei cauentes diligentissime ne quid ibi deficiat, sic patet psal. 2. seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore, ideo dicitur maledictus qui facit opus domini negligenter: ad insinuandum, ergo istam reuerentiam in ministrando Deo, & cautelam in actibus dei, caue diligenter vt facias. i. sis multum attentus ad hac. *Vt possitis uiuere & multiplicemini.* Duo bona dantur in custodia mandatorum. f. longitudo vite custodientis, & multiplicatio in posteris: per primum promittitur vita: nam per precepta caeremonialia legis veteris directe & ex seipsis merebantur homines viuere tpaliter dum ea obseruarent: merebantur et habere pacem, & manere in terra sua atque affluere oibus bonis. sicut patet Esa. 1. c. de abundantia reru tpalium cum dicit: si volueritis & audieritis bona terrae comedite, & si non audieritis & me ad iracundiam prouocaueritis, gladius deuorabit vos: de vita aut tpali patet Leui. 18. c. cum dicitur, custodite leges meas atque iudicia, quae faciunt homo viuere in eis. i. quoniam homo fecerit eas, merebitur, vt extendatur ei vita & possit ultra facere eas. Ista namque est dñia inter precepta legis nouae & legis veteris, quia secundum precepta legis veteris merent homines, vt uiuant in eis facientes ea, secundum precepta legis nouae meretur homo vitam eternam, quae est vita simpliciter, & quae est saluari: ponit autem hac dñiam Apostolus ad Ro. 10. c. cum

dicatur, Moyses enim scripsit quoniam iustitiam quae est ex lege, qui fecerit homo viuere in ea: & postea subdit de iustitia quae est per fidem, quoniam qui fecerit eam saluus erit: esse aut saluum est viuere simpliciter: licet ergo directe ex obseruatione legalium preceptorum, & iudicialium legis veteris homines mererentur vitam in presenti, & abundantiam temporalium: merebantur tamen vitam eternam in quantum isti actus circa precepta legis fiebant in charitate: & omnis actus factus in charitate secundum quod in charitate factus est meritorius vitae aeternae. *Et recordaberis cuncti itineris.* Supra monuit mandatorum custodiam, hic ponit causam motiuam. f. beneficiorum memoriam. *Recordaberis cuncti itineris.* Quia in toto itinere fecit Deus specialia beneficia Iudaeis, & praeter omnia specialia quae fecit de quibus in Exo. Leui. & Nu. erant duo generalia & communia beneficia. primum datio manna, quod nunquam defecit quousque comederunt de panibus terrae promissionis: vt patet Iosue 5. cap. secundum itineris directio in columna nubis quae nunquam defuit usque ad terram promissionis: vt patet Exo. 13. cap. *Quadragesima annis per desertum.* Scilicet anno & dimidio ab Aegypto usque ad Cadesbarne retrocedendo vt directe procedendo usque ad torrentem Zareth: deinde dimidio anno usque ad terram promissionis qui simul sunt 40. anni. *Vt affligeret atque tentaret te.* Nu. 14. c. dicitur quod morari debebant in deserto 40. ann. quia Deum exasperauerunt in reditu exploratorum: hic autem dicitur de tantum quasi hoc propter bonum eorum factum fuerit, & non propter peccatum. Respondetur quod ista mora directe posita fuit in deserto propter murmurantes: vt patet Nu. 14. c. sed indirecte fuit propter bonum filiorum paruulorum, magna enim utilitas fuit paruulis, vt in deserto tanto tempore laborarent, vt vexatio daret eis intellectum, & ad difficilia opera virtutis faciliores fierent: & licet sententia non fuit data principaliter propter istam causam sed in penam, tamen Legislator loquens toti populo transfert istam causam ad totum populum. Et dicit Nicolaus quod hoc fit per regulam communem Isidori & Ticonij. f. quod aliqui sit mutatio de parte ad totum: & sic de parte populi cui hoc conueniebat transfertur locutio ad totum. Sed non tenet hoc: non enim potest fieri hic aliqua mutatio: quia manifestum est quod totus populus, ad quem Moyses ista loquebatur, erat de his qui murmurauerunt, quoniam venerunt exploratores in Cadesbarne: iam enim omnes illi mortui fuerant: vt patet supra 2. cap. quia non transierunt torrentem Zareth donec omnes mali mortui fuissent: ista autem dicta fuerunt multo post transitum Zareth: ergo omnes qui ista audiebant, erant de his qui non peccauerant, sed solum afflicti fuerant vt meliores fierent. Quoniam autem dicitur quod tenebant moram 40. ann. in deserto propter peccata sua, & hic dicitur quod propter suam tentationem & eruditionem: dicitur quod cum ista mansio 40. anno. fuerit multum laboriosa & afflictiva, data fuit pro peccato eorum, quoniam murmurauerunt venientibus exploratoribus in Cadesbarne: nam Deus nullam penam directe infligit nisi propter peccatum, & hoc maxime in vno populo vel coitate: quia in vna persona singulariter aliqui primum reperitur, vt patet in ceco nato, Ioan. 9. cap. in quo non peccauit ipse nec parentes eius, sed vt gloria Dei manifestaretur in eo: tamen quoniam punitus fuerat totus populus, manifestum est quod fuit punitus propter peccatum: & sic notatur Nu. 14. c. & tunc ista punitio fit ad multa: nam Deus cum sit summum bonum, hoc habet supra omnes causas agentes naturales, nam in alijs agentibus naturalibus si aliquod malum fiat, non potest ordinari per illa agentia in bonum, Deus autem vt ait Boetius de consol. lib. 4. prosa 5. huius potestatis est, vt ea quoque quae mala sunt ei bona sint: nam quod nos malum agimus ipse in bonum ordinat: quia quod Hebraei peccarent in Deum malum erat, sed hoc ipse ordinauit

Solus Deus quae mala sunt ordinat in bonum.

Quoniam non de solo pane viuunt homines.

uit in bonum: nam in punitione, quam Deus eis dedit, ordinauit eos ad multa bona, quia ista punitio si fuisset data ab alio iudice, solum puniisset eos, & nihil aliter fecisset: Deus autem puniuit eos, & fecit vt multa bona eis euenerent, primo quia ipsi tentarentur, & apparerent quae in eorum animo versabantur, quod Iudei putabant se esse bonos, & tamen non erant, & quia virtus in infirmitate perficitur, vt patet 2. Corin. 11. c. ideo per tentationes erudiendi erant, vt sic ipsi de seipsis cognoscerent si boni, vel mali erant, & hoc tangitur hic. Secundum erat, quia Iudaei erant male assueti in Aegypto ad idolatriam, & si immediate introissent in terram Chanaan, non fuisset abolita in eis mala consuetudo, & semper mali essent: cum autem tanto tempore in deserto manserunt, illi qui assueti erant ad idolatriam in Aegypto mortui sunt in deserto: illi autem qui introierunt in terram Chanaan erant de illis qui nati sunt in deserto, & quia ibi non coluerunt idola, nec conuersati sunt cum gentibus idolatris, ideo bene assueti intrarent in terram Chanaan. Tertium erat, quia illi qui egressi fuerant de Aegypto, fuerant timidi valde, quia antea fuerant, & serui habent semper corda pauida, & inepta ad bellum, cum non habuerint vquam liberum motum passionum animositas, quod facit homines animosos, & sic si isti intraissent in terram Chanaan, non possent pugnare contra gentem aliquam: illi autem qui in deserto nati sunt, erant animosi, quia nulli domino seruerant, sed libere agebant secundum suam animositatem: patet ergo quod licet isti 40. anni fuerint eis dati in penam, tamen multum eis profuerunt. *Vt nota fierent quae in tuo animo versabantur.* Sciebat enim Deus cogitationes eorum, & quales in tribulationibus futuri erant: ipsi autem ignorabant quales in angustiis se haberent: noluit ergo eis Deus demonstrare quales essent eos tribulati permittendo: virtus enim in infirmitate perficitur 2. ad Cor. 11. c. & quia nulli homini cognitum est qualis sit totaliter, & se bonum putans falli posset, demonstrat aliquando Deus in angustiis, unde fit quod aliqui, qui se magnos viros existimabant, cum tribulationibus tentati fuerint nihil se esse comperiant, ex quo humiliores fiunt, *Vtrum custodires mandata illius an non.* Id est vtrum haberes firmam intentionem seruandi mandata, vel non, sicut in cruciatibus patet quis firmam Christi fidem habuerit: ex futuris enim amaritudinibus intentio praeterita demonstratur. *Afflixit te penuria cibi & potus.* De cibo patet Exo. 16. cap. de potu Exo. 17. & Nu. 20. & 21. c. *Et dedit tibi manna, quod ignorabas tu, & patres tui.* Quia talis cibus naturaliter in aere fieri non potest in tanto sapore, nec tanta harmonia qualitatibus ad conseruationem corporis humani, ideo Iudaei nunquam eum viderunt, quare cum primo viderunt admirati dixerunt: Manhu, id est quid est hoc? *Quod non in solo pane viuunt homines.* Vita humana de lege communis per nutrimentum conseruatur, & hoc coiter vocatur panis. Sed aliqui homines sine pane viuunt ex o verbo. *Quod procedit ex ore Dei.* Id est ex quacunque re Deus mandata, ita quod si Deus mandaret comedere colubros, aspidem, & basiliscos, siue durissimos lapides, aut omne genus metalli, melius per hac quam in delicatissimis cibariis nutrireremur: aliter potest intelligi, quod non solum pane, vel cibo viuere potest homo, sed et in sola voluntate Dei nobis declarata, quod per os exire dicitur: sicut ea quae nos volumus post ore perferimus, & sic applicauit istam auctoritatem Christus Matth. 4. c. respondens Sathanae suadenti, vt lapides in panes conuerteret ex quibus viveret: innuebat enim ad vitam necessarium esse cibum: ideo Christus excludens hoc dixit: Non in solo pane viuunt homines, i. non conseruatur vita humana per solum panem, sed per voluntatem Dei: ideo si velit nos sine cibo conseruare, ita seruabit, sicut

cum cibo, & sic concludebat non esse necessarium cibum, & ex consequenti nec lapides panes fieri: hoc et Moyses dicere poterat qui 40. diebus immo 120. vt alii qui volunt, sine cibo mansit orans pro populo, & petens secundas tabulas, sic & Helias qui ambulauit 40. diebus, & 40. noctibus sine cibo usque ad montem Oreb 3. Reg. 19. c. *Vestimentum tuum quo operiebaris nequaquam vetustate defecit.* Dixit Abben Ezra quod forte talis complexionis erat manna, vt sudorem non gigneret, quo vestes perustae inueterant, sed non sufficiebat hoc, quia dato quod nos nunquam sudore perfunderemur, tamen vestimenta nostra sub breui tempore vetustate attrita deficerent, maxime quia itinerabant: itinerantes autem citissime vestes atterunt: fuit ergo miraculosa vestibus concessa soliditas, vt nullatenus rumperentur. Erat quoque mirabile, quod crescentibus eis vestes quoque crescebant, alias qui paruuli de Aegypto exierunt paruuli induti vestibus, cum ad maiorem corpulentiam attigissent, vestes non habebant, quod videtur inconueniens, quod nudi incescerint, cum dicatur, quod nihil eis defuit. *Pes tuus non est subtritus.* Id est lesus ex itinere, quod maxime contingit viatoribus in Hebraeo hic inflatus, & magis adaptatur, quia prius itineranti pedes per turgentibus vesicas inflantur, quam subterantur.

Quomodo intelligitur quod populus nunquam fuit fatigatus ex itinere deserti. Quasi. I.

SE d quomodo stat hoc? quia Num. 11. c. dicitur, quod dolerebat populus labore itineris. Respondent aliqui quod istud beneficium solum bonis concessum fuit, sicut de manna quantum ad varios sapes dulces: mali autem in itinere satis laborauerunt. Posset etiam satis probabiliter dici, quod nec boni, nec mali pedum subtritionem, siue inflationem passi sunt, sed tamen mali laborauerunt in itinere, propter motus velocitatem, & in labore illo non permittit dominus eos subteri, vel intumescere, sicut neque vestes malorum consumptae sunt: etiam si laborauerint, & moti fuerint, unde atteri debuissent. Posset autem dici, quod illa die multi de popularibus, qui non erant boni, subtruerint pedes, & inflatos eos habuerint, sed dicitur hic generaliter, quod nunquam pedes subtriti sunt: nam forte in toto illo tempore nunquam alia die pedes subtritos habuerunt, nisi illa, & de modico scriptura non curat, loquens vniuersaliter: sic patet quantum ad cibum, & potum: nam infra 29. c. dicitur, quod non defuit aliquid Iudaeis in 40. ann. per desertum, & tamen hic dicitur, quod dominus percussit, atque afflixit eos penuria & siti: quia tamen hoc rarum fuit, non nominauit hoc scriptura. Item infra 29. c. dicitur in 40. ann. Iudaei non comederunt panem in deserto, neque biberunt vinum: constat tamen quod in monte Synai comederunt panem: nam ibi celebrauerunt phase in 2. ann. exitus de Aegypto, phase tamen sine pane azymo non celebratur, & si forte dicas, quod fuit celebrata phase sine azymis, quia ea non habebant, non valet, quia de ista celebratione huius phase dicitur Nu. 9. c. faciatis filij Israel phase 14. die mensis huius ad vespertum iuxta omnes caeremonias suas, sed comedere azyma erat caeremonia phase, vt patet Exo. 12. & Nu. 9. c. *En quadragesimus annus est.* f. ex quo ista beneficia tibi dari ceperunt: & semper continuata sunt, & in hoc magnitudo beneficiorum notatur, quia tanto tempore durauerunt: erat enim tunc 40. annus ab exitu de Aegypto in mensem vndecimo, in quo mortuus est Moyses. *Vt recogites in corde tuo, quia sicut homo erudit filium suum.* Castigationibus diligens te, quia quos pater non corripit aduerti filij sunt, ad Heb. 12. cap. *Vt custodias mandata Domini Dei tui.* Scilicet in corde ea firmiter, & sine obliuione

Precepta nouae legis ac veteris differunt.

Quibus in
locis aqua
possit sca-
tere.

uione tenendo. Et ambules in vijs eius. Id est vt in opera-
tionibus sequaris viam mandatorum. Dominus enim
Deus. Hic ponitur secundum, in quo pradicuntur fu-
tura. Terram tuorum. Adducuntur hic ad amorem per
beneficium futurum. f. quia eis terram bonam datur-
us erat. Terram tuorum. In hoc monstratur excellen-
tia eius super terram Aegypti de qua veniebant, quia
illa modicas aquas habebat, sed per artificia & labore
de flumine Nilo aqua educitur, vnde arbores & om-
nia rigantur. Aquarum. Quantum ad paludes vel sta-
gna. Et fontium. Pauci enim fontes sunt in Aegypto,
quia terra calida, sicut etiam de Lybia dicitur per Lu-
canum lib. 9. de processu Catonis contra equinoctia-
lem, & Alexandreis lib. 3. de processu Alexandri ad
lybicum Amonem per Sytes: sunt. n. Aegyptus &
Lybia conterminae, habet enim Aegyptus ab Occide-
te Lybiam: ideo quasi eiusdem sunt complexionis:
sed Lybia aliquantulum magis declinat ad austrum: ideo
feruentior est: pauci autem fontes in Aegypto sunt,
& in Lybia ex causa praedicta. f. quia terra ista calida
sunt, & calor Solis exurit humiditatem fontalem co-
uertens terram in arenas: alia etiam causa est, quia ter-
ra illa plana est, & in planis non possunt esse multi fon-
tes, quia aqua non potest eleuari ultra locum suae sca-
turiginis per aequilibrum, & quia locus scaturiginis
est semper sub terra, & ad hoc quod erumpat ad pla-
nitiem terrae debet esse in superficie, si ergo detur, qd
tota terra sit perfecte plana, impossibile esset secundum
naturam erumpere aliquem fontem, vbi ergo terra
multum plana est, licet non sit totaliter plana, neces-
se est paucos fontes erumpere: tales autem sunt Aegy-
ptus & Lybia. f. valde plang, quia tota terra meridiana
planior est terra Septentrionali: terra autem promissio-
nis est terra multorum fontium, quia est terra mon-
tuosa & vallium, vbi necesse est multas scaturigines
esse propter inaequalitatem locorum, vt patet infra
1. cap. cum dicitur: terra ad quam ingrederis possi-
dendam non est, sicut terra Aegypti de qua existi, vbi
in hortorum more aquae ducuntur irriguae, sed mon-
tuosa est & campestris de celo expectans pluuias.
In cuius campis & montibus erumpunt flumini-
um abyssi. In vallibus enim vel in campis, qui aliquibus collibus
saltem paruis adiacent, fontes nascuntur, & in descen-
su montium: in summis autem montium verticibus,
vel planissima terra fontes non nascuntur, quia non
potest aqua magis eleuari quam ad aequalitatem suae
originis vt aequilibratur, vt patet 2. Meteor. & ista abu-
dantia aliquis aquarum bonitatem terrae ad pascua
notat, quam antiqui maxime eligeabant, quia in peco-
ribus maior pars substantiae erat eorum vñ & regu filij in
possessione armentorum & gregum delectabant: patet
de Absolone filio Dauid, qui conuocauit oēs fratres
suos die qua torondit greges. 2. Reg. 13. c. Terram fru-
menti. 8. Ponunt hic frumentum, ordeum, vineas, ficus, ma-
logranata, oliueta, mel, de quibus solis dicunt Iudei ef-
se primitias dandas. Sed non multum videtur, quia de eisdem
primitiis dant, de quibus decimae, maxime fm consue-
tudinē antiquissimorum Iudeorum, qui ista iura strictius
q nos persoluebant, sed Iudei tpe Christi de oī gne
fructuum & minutissimarum herbarum decimas persolue-
bant, & hoc Christus approbauit Mat. 23. cap. vñ vo-
bis Pharisei Hypocrite, qui decimatis mentā, anetū,
& ciminiū, & reliquitis quae grauiora sunt legis: haec
oportuit facere, & illa non omittere. Vbi absque ulla pe-
nitia comedes panem tuum, & rerum abundantia perfrueris.
Hoc non fuit semper: nam multoties fame passi sunt,
& sterilitate magnā terrae, vt patet in Iohelle, q posuit
terram duarum tribuum cruenta, rubigine, bruce, & locu-
sta consumptā, qd ad 4. annos videtur pertinere: fuerunt et
sterilitates aliae, vt in tēpore regis Iorā, qn obsessa Sa-

maria a rege Benadab, de quo 4. Reg. 6. c. dī facta est
fames valida in Samaria, & tandiu obsessa est, donec
venundaretur caput asini 80. argenteis, & quarta pars
cabi stercoreis columbarum quinquē argenteis: & tūc
duae mulieres prae fame comederunt filium vnius: vt
patet in eod. cap. Fuit etiam fames magna in Hieru-
salem, qn obsessa fuit per seruos regis Senacherib: de
quo 4. Reg. 19. & 20. & Esa. 38. cap. Fuit etiam fames
qn Nabucodonosor obsedit ciuitatem Hierusalem
tpe Sedechiae: vt patet sepe in Hiere. sed dicendum q
ista promissio Dei fuit, qn Israelitae essent boni. Quan-
do autem essent mali, veniebant eis oīa opposita. f. fa-
mes tanta, vt comederent fructum ventris sui: vt pa-
tet infra cap. 28. sic autem fuit hic: nam in oībus istis bel-
lis & alijs temporibus qncunque fames eis aduenie-
bat, erat in pena facinorum suorum. Cuius lapides fer-
rum sunt. Sunt enim in terra promissionis minetiae
metallorum & maxime in ferro: quod cum de sub-
terraneis locis abstrahitur, quasi lutum durissimum
sive vt lapis niger accipitur: deinde per ignem depu-
ratur, & solidatur: vt 50. dist. c. ferrum. Et de montibus
eris metalla fodiuntur. Aes nomen generale est ad om-
nia metalla: & sic in terra illa sunt mineriae multorum
metallorum. Vt cum comederis & saturatus fueris benedi-
cas Domino. Id est tibi istum finem tibi dantur haec, vt
per ea benedicas Deum: omnia enim Deus pp hono-
rem suū facit directe vel indirecte, sed satis dici pos-
set, q in oībus quae facit primo intendit manifestationem
glorie suae, deinde intendit bonum nostrū, quia
nobis vtitur, ideo necesse est omnia q circa nos agit,
in aliud ordinare: fm seipsum. Obserua & caue. Hic po-
nitur tertium. f. narrantur aliqua beneficia praeterita.
Ne quando obliuiscaris Domini Dei tui. Grauiissimum om-
nium vitiorum in bene passis est beneficiorum obli-
uisci: ideo valde monentur ne tale vitium incidant.
Et negligas mandata eius. Hoc consequens est ad praece-
dens. si enim aliquis beneficiorum Dei obliuiscitur,
mandata eius non obseruabit, quia nullam obseruan-
di rationem inueniet: vt si aliquis seruus obliuiscatur
aliquem dñm suum esse, nec quē mandauit ei faciat.
Et si arguas quia Deum ordinato diligentes amore
non amant, quia nos creauit nosque redemit, vel quia
aliqua alia bona egit: sed quia bonus est summe, &
Deus est. Respondetur hoc concedendo: sed dico
q nos non cognoscimus Deum esse, nec bonū esse,
nisi quia res ab eo causatas videmus, & quia nobis be-
necesse cognoscimus. Si ergo tollatur beneficiorū
memoria & cognitio quae antecedens est, necesse est
nos nescire Deum esse, nec bonū esse, & consequen-
ter mandata obliuisci nescientes cuius fuerint: quia
ista ordinate a memoria beneficiorum dependent.
Et iudicia atque caeremonias. Si enim Iudei illicti per bo-
na temporalia obliuiscerentur mādatorum Dei, pec-
cabant: sic etiam si obliuiscerentur caeremoniarum
atque iudiciorum.

Qua sit differentia inter mandatum, praeceptum caeremoniae, &
iudicia. Quaest. III.

MANDATA vocantur hic omnia praecepta
decalogi, & caetera praecepta moralia, quae
in decalogo non sunt: caeremoniae vocan-
tur omnes ritus colendi Deum, & se ha-
bendi ad sanctuarium, vel respectu rerum sacrarum:
iudicia vocantur praecepta data in directionem pro-
ximi, & pertinent aliquantulum ad actiones forales sicut
leges humanae: omnia autem haec obseruare oportebat:
& in transgressionem cuiuslibet erat peccatum
mortale, licet differrent fm quantitatem: nam trans-
gressio praeceptorum moralium erat grauior q trans-
gressio caeremonialium vel iudicialium: nam moralia
causabant

causabant duplicē oblationem, caeremonialia autem,
vel iudicialia vnicam, & patet, quia moralia causabant
obligationem naturalem, cum naturaliter cognosca-
mus debere fieri omnia quae in decalogo continentur,
quia ille cōclusiones sunt priorum principiorum pra-
dicorum immediate elicita, & habent quandam no-
torietatem quam contrahunt ex primis principiis ex
quibus immediate deriuantur, & licet non sint ita no-
tae, quod naturaliter quilibet intellectus sit in actu ista-
rum conclusionum decalogi, siue quod sit determi-
natus ad ea, sicut ad prima principia, ita quod per se sit
in cognitione istarum cōclusionum saltem nullo co-
gnoscente, habet tamen talē notorietatem, quod cui-
cunque proponantur, statim vt proponantur assentier
illis. Differentia autem inter principia per se totaliter
cognita, scilicet, quod nullum malum est agendum,
& quod bonum est eligendum, ad istas conclusiones
decalogi, est: quia nos aliqua actualiter cognoscimus
nullo nobis proponente nec docente, alia autem sūt
quae licet per nos immediatē non cognoscamus oēs,
sine aliquo discursu, tamen quando alius proponit, in-
tellectus noster assentit, de his latius diximus Exo. 20.
cap. sunt ergo ista praecepta decalogi naturaliter cog-
nita, tanquam conclusiones immediate a primis princi-
piis sic autem ait Apost. ad Rom. 2. cap. gentes quae le-
gem non habent, naturaliter ea quae legis sunt faciunt.
Prima ergo obligatio in praeceptis moralibus est natu-
ralis fm q naturaliter cognoscuntur, vt bona, & debi-
tationē habentia, & ista obligatio est ad omnes gen-
tes, nam quilibet quantumcunque extra legem pec-
cat adulterando, occidendo, furando, & sic de ceteris,
quae sunt naturaliter cognita. secunda obligatio est a
positione, quia Deus qui est legislator maxime aucto-
ritatis, & mandauit cum magna efficacia custodiri ista
praecepta moralia decalogi, vt patet Exodi 20. & supra
3. cap. ergo etiam ex hoc obligabant, & qui ea non ob-
seruaret de Iudeis multum peccaret cōtemnens Deū
latorem horum praeceptorum. Ista secunda sola obli-
gatio apud solos Iudeos fuit, & nunc apud omnes
Christianos qui cognoscunt ea data fuisse a Deo, aliae
autem gentes, ante Christi aduentum, quae non obli-
gabantur ad legem Iudaicā, non peccabant isto secun-
do modo, cōtemnendo diuinam maiestatem, quia
eis non fuerat data lex a Deo, sed solum erat eis innata
naturaliter habitualiter, vel verius secundum quan-
dam leuē rationationem ex principiis naturaliter
cognitis. Alia praecepta, f. caeremonialia, & iudicialia
solum habebant vnam obligationem, f. quia erant da-
ta a Deo legislatore: nā naturaliter caeremonialia non
obligant, nec iudicialia, quia sunt particulares determi-
nationes magis dependentes ex voluntate conditoris
legis, maxime patet de caeremonialibus, quae nullam
rationem continere videntur, nec prodire ex aliqua ra-
dice rationis, iudicialia autem licet, vt in pluribus sunt
voluntaria, in quibusdam sunt procedentia a ratione
naturali, & sic continent ista duo aliquantulum ad ius quod
Arist. vocat legale in 5. Ethic. quod anteq ponatur non
differt, d. fert autem cum positi fuerit. Minus ergo pec-
catum erat in transgressionem caeremonialium, aut iudi-
cialium quā moralium, cū grauius sit agere q duas ob-
ligationes quam q vnam, qui autem peccat in moralibus
agit q duas obligationes, qui autem peccat in caeremonia-
libus, aut iudicialibus peccat q vnam, vt declarati sunt
ex praecedentibus. Quas ego praecepto tibi hodie. Hoc dice-
bat Moyses, quia in eadem die cum esset propinquus
morti suae recitauit toram legem, fm q in hoc libro
seriatim continetur. Et nō dicit hic quās tibi praecepit
dñs, sed quās ego praecepto hodie, licet Deus oīa ista p-
cepisset, quia recentius retinetur recitatio ista q Moy-
ses faciebat in die illo quam pceptio Dei q pcesserat a

Alph. Tost. super Deuter.

multis diebus, vel aliter, quia ista recitatio fuit facta in
ultimo anno exitus de deserto, vel vt proprius dicam
mansionis deserti: nam in 40. ann. exitus de Aegypto
facta fuit, vt patet 5. 1. c. cum dī 40. ann. vñdecimo mē-
se, prima die mensis locutus est Moyses ad filios Israel
oīa quae praeceperat illi dñs, & oēs isti qui nunc audie-
bant erant de illis qui nati fuerant in deserto, vel de il-
lis qui exierant de Aegypto in parua etate, f. infra an-
num 19. qui tunc non potuerant multum attendere ad
legem, qn lata est, f. in anno primo exitus de Aegypto:
ergo istis magis debebat dici, tanquam nouiter dice-
retur, quam q diceret eis facietis hoc, vel illud, sicut
mandauit dñs, cum nihil recordarentur de mandato
illo, vel forte non audierant: antecedens patet pro oī-
bus suis partibus, prima pars, f. q omnes isti qui audie-
bant legem nunc recitari: nati fuerant in deserto, vel
exierant de Aegypto minores anno. 19. patet, quia vt
hī Num. 14. c. oēs qui erant de generatione pessima,
id est de duodecim tribubus Israel non cōputando Le-
uitas inter eos, qui viderūt mirabilia Dei in Aegypto,
& tentauerunt in deserto dñm, morituri erant, nec in-
trare debebant in terram Chanaan: isti autem qui hic
ligantur ista sūta fm oēs doctores, dñi illi, qui iam no-
men habebant in tribubus & familijs suis, qd dī nemo
de generatione hac pessima, illi tñ qui nomen hēbant
in Israel, & computati erant inter alios, erant a 20. an-
nis ultra, vt patet Num. 1. c. de numeratione oīum viro-
rum, qui erant in omnibus tribubus Israel, fuit autē fa-
cta ista cōputatio in principio 40. anni secundi in monte
Synai, vt patet Num. c. 1. ergo illi qui non numerati sunt
ibi ad plus erāt ann. 18. & dimidijs, vel modicum ultra,
qn egressi sunt de Aegypto, & patet, quia ista cōputa-
tio fuit facta vno anno post exitum de Aegypto, vt pa-
tet Num. 1. ca. ergo qui vno anno post exitum de Aegypto
non erat 20. ann. completorum, qn exiret de Aegypto
non esset 19. cōpletorum annorum, sed hēret 18.
& aliquid plus, lex autē fuit data in principio anni primi
exitus de Aegypto, vt patet Exodi 19. c. 1. ann. 1. mense
3. eiusdem anni: illi ergo qui postea non cōputati sunt
cum illis de quibus dī Num. 1. c. ad plus in datione legis
quae fuit in 3. mense post exitum de Aegypto, essent
ann. 19. cōpletorum, vel inciperent 20. sed ista aetas ad-
huc multum iuuenilis, maxime in hoībus rudibus il-
lius seculi non multum respiceret ad legem q dabat:
& dato, q respiceret deinde vsq; ad 40. annos. f. ad an-
num vltimum mansionis deserti, nō multum recor-
darentur legis datē, sed oportebat denouo recitari ea
Moyses. Quod autem isti qui audiebant nunc Moy-
sen recitantem legem, essent nati in deserto, vel exi-
issent de Aegypto ad plus 18. ann. & cum modico plus
patet, quia omnes qui erant 19. annorum completo-
rum, quando exierunt de Aegypto, erāt viginti anno-
rum completorum, quando facta fuit illa supputatio,
de qua Numeri 1. sed ibi computati sunt omnes qui
erant 20. annorum, ergo illi qui erant 19. annorum cō-
pletorum, quando exierunt de Aegypto, supputati sunt
sed omnes ibi computati mortui sunt in deserto, er-
go qui erant 19. annorum completorum in exitu de
Aegypto, mortui sunt in deserto ex sententia Dei, vt
supra inductum est, sed omnes qui mortui sunt in de-
serto ex sententia domini, mortui sunt ante istam reci-
tationem legis per Moysen, ergo qui hic audierūt ad
plus, qn exierunt de Aegypto, erāt 18. annorum, cum
modico plus, vel nati fuerunt in deserto, quod inten-
debamus probare: antecedens patet, f. quod qui mor-
tui sunt in deserto ex sententia Dei non viderūt istam
recitationem: nam omnes illi cōdemnati mortui fue-
runt ante transitum torrentis Zareth, vt patet supra 2.
c. cum dicitur surgentes ergo transiimus torrentē Za-
reth venimusque ad eum, ipsi autē quo ambulauimus

F de

de Cadesbarne vsque in torrentem Zareth. 38. annorum fuit, donec consumeretur omnis generatio hominum bellatorum de castris, sicut iurauerat dominus: ista tamen legis repetitio fuit facta multo tempore post transitum torrentis Zareth: nam post torrentem Zareth venerunt in ciuitatem Moabitarum, vt patet supra 2. c. postea transferunt in terram duorum Regum Amorrhæorum transito torrente Arnō. Et pugnavit Israel, & debellavit illos reges, & accepit terram eorum, & diuisit duabus tribubus & dimidiā, & accidit fraus Moabitarum mulierum inducentium Israelitas ad sacrificandum, postea bellum cum Madianitis regibus 5. & postea cum Moyse vellet mori, repetiuit legem de qua hic loquimur. iste ordo patet ex his quæ continentur supra 2. & 3. cap. & in libro Numerorum inspiciendo: Multo ergo ante fuit mors omnium cōdemnatorum, quā repetitio legis: isti autem qui cōdemnati erant a domino propter illam murmuratiōem de qua Nume. 14. cap. erant viri a 20. annis vltra, & patet, quia omnes viri bellatores condemnati sunt, sed viri bellatores accipiebantur a 20. annis, & vltra, vt patet Numeri 1. capit. ergo omnes qui erant a viginti annis vltra tempore numerationis, & erant 19. anno. completorum tempore exitus de Aegypto condemnati sunt, antecedens patet, scilicet, quod viri bellatores condemnati fuerunt, quia dicitur supra 2. capitu. tempus quo ambulauimus de Cadesbarne vsque torrentem Zareth triginta octo annorum fuit, donec cōsumeretur omnis generatio bellatorum de castris, sicut iurauit dominus, & postea sequitur: postquam autem ceciderunt vniuersi pugnantes, locutus est dominus ad Moysen dicens. *Et domos pulchras edificaueris.*

Si arguatur, quod supra 6. ca. dicitur, quod possessuri essent domos plenas opum quas non extruxerunt.

Respondetur, quod aliquas inuenerunt, & aliquas nouiter edificauerunt, & utique ad obliuionem Dei allicitur erant. *Elevetur cor tuum.* Omnium rerum abundantia, & naturalium perfectionum pluralitas, & prosperi successus hominē super seipsum eleuant, vt non solum Deum non timeat, sed etiam seipsum Deum faciat, sicut Alexander prosperis elatus successibus se hominem fastidens Deum nominauit, vt hī Alexandreis lib. 2. sic Nabuchodonosor super omnes mortales exaltatus dixit, nōne hæc est Babylon quam ego edificauit in fortitudine mea, in domum regni, in gloriam decoris mei? Dani. 4. c. & Esa. 14. ca. Sic etiam fuit de alio Nabuchodonosor de quo habetur Iudi. c. 2. cū dicitur: preceperat enim illi Nabuchodonosor rex, vt omnes Deos terre exterminaret videlicet, vt ipse solus diceretur Deus ab his nationibus quæ potuissent Holofernis potētia subingari: eodem modo rex Tyri, quia magnis opibus, & potentia abundauit, vocauit se Deum, vt patet Ezech. 28. ca. cum dicitur, fili hominis dic principi Tyri, hæc dicit dominus Deus, eo quod eleuatum est cor tuum, & dixisti, Deus ego sum, & in cathedra Dei sedi in corde maris, cū sis homo, & non Deus, & dedisti cor tuum quasi cor Dei. idem patet de Pharaone rege Aegypti, qui ex eadem causa vocauit se Deum, vt patet Ezech. 29. c. vbi dicit, hæc dicit dominus. Ecce ego ad te Pharaon rex Aegypti draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis meus est fluuius, & ego feci memetipsum, & postea sequitur, eo quod dixeris fluuius meus est, & ego feci eum. idē fiet de Antichristo qui magnitudine opum elatus, & regum potentia, qui ei adhibebunt, vocabit se Deum, vt patet 2. ad Thesa. ca. 2. cum dicitur, & reuelatus fuerit homo peccati, & filius perditionis, qui aduersatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, aut colitur, ita vt in templo Dei sedeat ostendens se, tanquam sit Deus. Cauendum ergo ne diuitie, aut potētia cor ele-

uent ad malum, ideo dicit Psal. 61. si diuitiæ affluant nolite cor apponere. *Atque terribili.* Quia terribilia animalia ibi videbantur. *In qua erat serpens flatu aduens.* Sūt quidam serpentes quorum tā pestifer status est, vt res afflatas adurant. *Scorpio.* Serpens vulgariter cognitus est. *Dipfas.* Serpens brevis est, qui siti deficere facit eū quem momorderit, vt ait Solinus in Polistor. cap. de Africa, & Isidorus Etymo. 11. de quibus plenissime Lucanus in 9. lib. in Hebræo dicitur. *Siccitas.* Vbi nos dicimus dipfas, quia siti interficit. *Qui eduxit riuos de petra durissima.* Scilicet in cades, vt patet Num. 20. cap. & manet adhuc ille fons in Arabia, de quo tota illa terra abundantissime irrigatur, quæ nunc habitata est, vt patet in libro de diuisione Terræ sanctæ. *Et postquam afflixit te.* Patres tuos in deserto mori faciendo. *Et probauit te.* Demonstrando per labores quantæ confidentiæ effes, & sic refertur ad diuersos secundum regulam Ticonij, vel potest referri ad eisdem. *Postquam afflixit te.* Id est dando tibi tribulationes in solitudine. *Et probauit te.* Scilicet per istas notificando tibi patientiam, vel stabilitatem tuam. *Ad extremum misertus est tui.* Quia Deus non punit vsque in finem Psal. 76. castigatio enim filialis in gaudio consummatur, quia non ex ira, ideo misertus est tui liberando te ab omnibus angustiis, & tradendo tibi hostes tuos cum terra eorum, sicut oculis tuis contemplantus es. *Nec dices in corde tuo fortitudo mea.* Ista inanis gloria est, & grauis iniquitas, & dupliciter peccat. Primo quia non Deo quantum debet distribuit: vnde iniustus distributione est: res enim ita denominari debet vt sunt, sed iste operationes a Deo sunt, quia eius manifesta, vel occulta virtute geruntur, in factis autem magnis Dei virtus multum manifesta est, ideo honor pro illa operatione ei attribui debet.

Secundo erat, quia sibi multum arrogans de honore distribuit, quia cum in operationibus talibus solum sit Dei instrumentum, & non ministrans, vel faciens principale, modicum vel nihil de honore sibi deberet attribui, immo nihil, quia instrumentum sic, vel sic operatur non a se, sed vt virtus agentis continuatur, & illud taliter, vel taliter mouens, & magnus error est iste, quia id Deo tollimus, quod ipse principaliter vult scilicet laudem Psal. 49. sacrificium laudis honorificabit me. Et rursus immola Deo sacrificium laudis.

Quod ipse tibi vires præbuerit. Ista est determinatio præcedentis dicti, nam supra admonebantur Hebræi ne dicerent, fortitudo mea, & robur manus meæ mihi hæc omnia præstiterunt.

An obiectio Hebræorum, quod hoc irrationabiliter mandetur sit colorata. Et quod tripliciter dicimus Deum agere aliquid. Quest. IIII.

SE diceret aliquis Hebræus, quod hoc eis irrationabiliter mandabatur, nam si Deus occidisset hostes eorum ipsis nihil agentibus, sicut fecerat in mari rubro submergendo ibi Aegyptios, vt patet Exodi decimo quarto capitu. & ibi dictum fuit, nolite timere stare, & videte magnalia Dei, quæ facturus est hodie: Aegyptios enim quos nunc videtis nequaquam vltra videbitis vsque in sempiternum: dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis.

Dici potuisset proprie, quod Hebræi non dicerent, fortitudo mea, & robur manus meæ mihi hæc omnia præstiterunt, sed in destructione regum Amorrhæorum Seon, & Og, & in deletionem omnium populorum trans Iordanem ipsi multum laborauerunt occidentes reges, & delentes populos, & subuertentes munitiones, ergo dicere poterant, quod fortitudo sua præstiterat eis hæc omnia.

Respon-

Respondetur, quod ad hoc, quod aliquid vere dicatur, oportet quod nominetur res sicut est, s. vt sicut est in rebus, ita fiat denominatio in vocibus, nam ab eo quod est res, vel non est, oratio vera, vel falsa dicitur esse: vt ait Aristot. 1. Perihermen. si ergo sic est, quod omnia ista bella quæ facta sunt delendo aduersarios Israelitarum fecit Deus, falsum dicerent Hebræi, dicendo quod fortitudo manus suæ, & robur præstiterunt eis hæc omnia.

Ad hoc autem dicendum, quod aliquid Deus agere dicitur tripliciter.

Vno modo, quia ipse agit per se, aut per Angelos totaliter non mediante aliquo agente naturali.

Secundo modo dicitur agere aliquid, quia licet non facit totum per se, facit tamen aliquam partem rei per se.

Tertio modo dicitur agere Deus, quia licet ipse nihil agat per se, nec totum, nec partem, dat tamen virtutem supra consuetudinem agenti naturali, vt agat, si ergo isti tres modi, aut aliquis illorum reperiatur in bellis factis contra aduersarios Hebræorum, vocabuntur illa bella Domini, & hoc patet, Numeri 21. c. cum dicitur, vnde dicitur in libro Bellorum domini, sicut fecit mari rubro, sic faciet torrentibus Arnō, ex quo innuitur duo bella Dei, scilicet bellum factum in mari rubro, & bellum factum in torrentibus Arnō, ista autem duo bella pertinent ad Deum, quia Deus illa egit. Et dicitur illa egisse primo modo quo Deus aliquid facit, scilicet, quando totum per se facit, sic enim fuit primum bellum factum in mari rubro, de quo ipse Aegyptij testimonium tulerunt dicētes: fugiamus Israel, quia dominus pugnat pro eis contra nos, & hoc totum fecit Deus, vt dixit Moyses in eodem cap. 14. Exo. scilicet dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis: fuit etiam bellum Dei factum in torrentibus Arnō pertinens ad istum primum modum: nam vt declarabitur latius Nume. 21. ca. Amorrhæi custodientes introitum terræ suæ, quæ incepit apud Arnō, vt habetur eodem cap. latuerunt in duobus scopulis oppositis, qui erant circa viam per quam ingressuri erant Israelitæ, vt quando ingredi vellent ex illo loco, eijcerent saxa grandia super eos, & tela atque sagittas, atque sic delerent eos, & tūc Deus inclinauit illos scopulos vnus contra alterū, & partes prominentes vnus subintrauerunt concuuitates alterius, & vniuersos Amorrhæos inter eas latentes oppresserunt, & tunc redierunt ad statum suum scopuli: vel vt alij volunt, inclinati fuerunt scopuli vsque ad terram planam, & ibi oppresserunt omnes Amorrhæos latentes, patet hoc Num. 21. c. cum dicitur, scopuli torrentum inclinati sunt, vt requiescerent in Arnō, & recumberent in sinibus Moabitarum, fuit autem istud bellum totaliter Dei, quia nihil Iudæi ibi operati sunt, nec aliqua virtus naturalis. Secundum opus Dei est, quando Deus aliquid agit per se, & non totum, & sic reperiuntur aliqua bella Dei quæ facta sunt a Deo, ita quod maiorem partē eorum Deus per se fecit, vt patet Iosue 10. cap. nam cum pugnaret Iosue contra quinque reges, qui conuenerant ad destruendum Gabaon, & illi fugerēt, persecutus fuit eos Iosue, & tunc dicitur quocumque fugerent filios Israel, & essent ad descensum Iethorō, dominus misit super eos lapides magnos de celo vsque, Azecha, & mortui sunt multo plures lapidibus grandinis, quæ quos gladio percussisset filij Israel, hoc autem bellum de interfectione per lapides gradinis solus Deus egit.

Fuit præterea in eodem bello aliud longe maius miraculū, quod Deus solus fecit, s. quod stetit Sol immotus spatio vnus diei, donec Israel se vindicaret de hostibus suis, vt patet in eodem cap. cum dicitur, tunc locutus est Iosue dñō in die qua tradidit Amorrhæum in conspectu filiorum Israel: Sol sta cōtra Gabaon, ne

Alph. Tost. super Deuter.

A mouearis Luna contra vallem Hayalon, steteruntque Sol & Luna, donec vlcisceretur se gens de inimicis suis. & hoc etiam vocatur in sacra Scriptura vnus de bellis domini: nam ea quæ sunt scripta in libro Bellorum domini, vocantur bella domini, sed hoc in libro Bellorum domini scriptum est, namque dicitur Iosue c. 10. nonne scriptum est in libro Iustorum, stetitque itaque Sol in medio coeli, & nō festinauit occumbere spacio vnus diei, non fuit ante, & postea tam longa dies obediēte Deo voci hominis, & pugnante pro Israel. vocatur ibi liber Iustorum, sed liber Bellorum domini, & liber Iustorum idem sunt, vt patet ex his quæ declarauimus Exo. 17. ca. Tertium opus Dei dicitur, quando Deus non operatur totum per se, nec partes per se, sed dat virtutem operanti, nam ille agere dicitur qui principium agendi habet, qui ergo virtutem agendi elargitur agere dicitur, sed in hoc est differentia, quia Deus est causa prima, & causa prima ex conditione sua habet causalitatem vniuersalem influendo in omnes res, & dando eis virtutem qua sint & agant: sic dicit beatus Paulus Actu. 17. cap. vbi dicitur, Deus est in quo viuimus, mouemur, & sumus, vt quidam vestrorum poetarum dixerūt: idem innuitur in libro de causis in prima propositione, scilicet omnis causa primaria plus influit in effectum quam causa secundaria, & quantum ad istam administrationem virtutis in agendo non dicimus hic, quod Deus aliquid agat, quia tunc cum in omnia influat dans virtutē agendi omnia agere diceretur, quod dicere non consueuimus: alio modo Deus dicitur dare virtutem agendi creaturæ, quando non solum dat ei virtutem agendi cōsuetū modo naturæ, sed excessiuē tribuit virtutem ex aliqua causa particulari vel ratione, & hoc cum alicui homini dat maiores vires quā consueuerit habere a sua cōplexione, vel maius pondus, sicut legitur de beata Lucia, quod licet multi homines primo, deinde multa iuga bouū conarentur eam de vno loco mouere, immobilis mansit. isto tertio modo dicit Deus egisse omnia bella Hebræorum contra aduersarios suos ad expulsionem eorum de terra, nam dabat maiorem animositatem Iudæis quam contineuerant habere, & timorem incutiebat hostibus, & vertebat eos, & fugabant, & tamē nō videbatur Deus hic aliquid totaliter per se agere, sed agebat per Israelitas dando eis virtutem ad agendum, de hoc patet Exod. 23. c. cum dicitur, terrorem tuum mittam in præcursum tuum, & occidam omnem populum ad quem ingredieris, cunctorumque inimicorum tuorum terga vertam, emittens prius crabrones qui fugabunt Euaum, Chanaanem & c. sic etiam patet supra, nā iste gentes, quas deleuerunt a facie eorum, multo plures, & robustiores quā Iudæi, vt patet supra 7. c. ideo Iudæi non auderent pugnare contra illos, quod multitudine, & robore minores erant patet, quia Deus laudauit populos istos de magna fortitudine dicens, ego autem exterminauī Amorrhæum a facie eorum, cuius altitudo cedrorum altitudo eius, & fortis ipse quasi quercus, vt habetur Amos 2. cap. Hebræi autē qui aliās nullo modo Amorrhæos aggressuri erant, & nunc incitante domino, & apponente animositatē magis quā aliās Hebræi habituri essent, recte a domino taliter adiuti sunt, vt ipse, & non Hebræi fecisse dicat hæc bella. Et si opponat Hebræus ego manibus proprijs contra Chanaanos pugnaui, & occidi eos, ergo ego feci ista bella, & non Deus.

B Respondet litera, quod non concludit istud argumentum, nam licet Hebræorum manibus ista facta sunt, tamen non fecerunt ipsi, quia non erant vires agendi ab ipsis, sed a domino cum dicitur, sed recorderis domini Dei tui, quod ipse vires tibi præbuerit, & sicut iustia agendi, vt dolabra, & cætera, licet immediate tangant

Idē sunt liber Iustorum, & liber Bellorum dñi.

Deus est causa prima.

De causa eleuationis hominis per seipsū.

tangant ipsam materiam, quæ transmutatur secundum artem: tamen non dicuntur ipsa instrumenta agere, sed illi qui mouent ea: nam vires ad agendum, vel ad hoc, quod moueantur sic vel sic, non sunt in ipsis instrumentis, sed in mouentibus instrumenta, ita cum hic ipsi Iudæi essent instrumenta Dei, & non præstarent ipsi vires ad agendum ista, sed Deus, ut patet in littera: ergo Deus dicebatur ista agere: non tamen est omni moda comparatio inter actionem instrumenti ad mouentem, & inter Iudæos pugnantes, & Deum vires apponentem: nam instrumentum solum se habet in ratione passiuæ, nam non habet in se aliquod principium sui motus inquantum instrumentum, licet habeat principium sui motus, inquantum ens naturale, scilicet lapis, vel ferrum, aut lignum: etiam quia instrumentum non habet aliquam cognitionem ad motum, vel operationem, sed ex sua motione passiuæ aliud ad quod applicatur sic, vel sic disponitur: Iudæi autem licet concordarent cum instrumento in eo, quod vires recipiebant a Deo, sicut instrumentum a mouente; tamen ipsi habebant in se aliquod principium sui motus: nam non se habebant totaliter per modum passiuæ, sicut instrumentum, sed per modum actiuæ cui vires augentur, etiam quia ipsi habebant cognitionem practicam ad hoc, scilicet, qualiter esset bellandum, quia tamen Deus eis tantas vires, & animositates posuit, cum quibus facilius deuicerunt, sine quibus nullo modo vicissent, nec saltem aggressi fuissent, Deus agere dicitur hic, & sic pertinet hoc ad tertium modum actionis Dei, quando nihil per se agit, sed dat vires agendi alicui rei. *Et robur manus mee.* Et non dicitur robur manuum mearum, quia agētes in bello duobus manibus agunt: respondetur, quod pugnantes duabus manibus pugnant, sed pugna est duplex quædam est defensiva sui ipsius, alia est offensiva alterius, & vtraque necessaria est in quolibet bello, & vna sit per vnā manum, alia per alteram geritur, manus dextra agit pugnam offensiuam, & manus sinistra pugnam defensiuam, quia sinistra est ad ferendum aprior ut portetur in ea Clipeus, ut ait Isidorus Etym. lib. 11. c. de homine, & partibus eius, licet Plato in sua politica admonuit debere fieri homines ambidextros, ut ait Philosophus in 2. Politicorum. c. ultimo, in fine. quia ergo licet nos vtraque manu pugnemus, cum solum manu dextra pugnemus in hostem, per solam illam manum dicimur vincere hostes, & sic dicere poterāt hic Hebræi, quod fortitudo manus suæ fecerat hæc omnia, i. fortitudo solius manus dextræ qua pugnat in hostem: sic frequenter in libro Exod. cum fiat metaphora de Deo, tanquam de forti viro pugnante dicitur, quod eduxit filios Israel de Aegypto in manu forti, & brachio excelso, nominans solum vnū brachium, cum tamen vir fortis pugnet duobus brachijs quia ibi de solo brachio dextro intelligitur. *Ut impleat pactum suum, quod iurauit patribus tuis.* Vnde merito Abraham, & Isaac isti fuerunt introducti in terram promissam, quia Deus retribuit bene agentibus in mille generationes, ut supra 5. c. *Sicut præsens indicat dies.* Ad superiora refertur, i. quod Deus præstitit tibi vires ad faciendū opera fortia, occidendo reges Amorrhæos & Madianitas, & Amalechitas: Exodi 17. Num. 21. & 31. c. & hoc nunc manifestum est, quia iam factū erat, sic ergo certissime de futuro promisso expectari debet. *Si autem oblitus fueris Dei tui, & secutus fueris Deos alienos.* ista se concomitantur, qui Deum verum quantū ad cultum, fidem, & memoriā derelinquit, Deos alienos immediate sequitur, quod nulla gēs sine Deo est siue vero, siue falso.

Pugna est duplex.

Nulla gēs ē sine Deo vero, vel falso.

Secutus fueris Deos. Scilicet, quærendo ab eis in dubijs responsum, & faciendo quæ ipsi mandant. Colue-

risque illos. Offerendo, vel thurificando. *Et adoraueris.* Te coram eis humiliando.

Quæ sunt ceremonie, siue actus ex quibus qñs cognoscitur idolatrare. Quest. V.

Ista duo principaliter prohibentur, scilicet sacrificare eis, vel humiliare se coram eis, quia ista magis exhibentur Deo, & magis specialia sunt ei, quam aliqua alia: nam licet alia genera obsequiorum Deo fieri possint, tñ ista magis specialia sunt, quia alia cōia sunt ei cum hominibus, & maxime primū quod est sacrificium, nam nullus vnquam hominum sacrificium obtulit, nisi vero Deo, aut illi quem tenebat pro Deo: signat ergo istud obsequium expresse deitatem sū intentionem ipsius offerentis: nam ex eo, qd offert dare, protestatur illum cui offert esse Deum, licet nō loquatur adoratio autem est aliquid speciale multum pertinet ad Deum, nam licet homines adoremus, i. quia coram eis capita inclinamus, aut genua flectimus, tñ non eodem modo, sicut Deum adoramus, & ista adoratio magnam voluntatis affectionem notat, quā Deus super omnia a nobis exigit, ut patet Io. 4. c. Deus spiritus est, & eos qui cum adorare debent, oportet in spū adorare: hoc idem pater Michæ. 6. ca. cum inquit in quo Deus delectatur, & dicit, qd dignū offeram dñō, curuare genu Deo excelso, nunqd offerā ei holocausta, & vitulos anniculos? nunqd placari pōt dñs in milibus arietum, aut in multis milibus hircorū pinguiū? nunquid dabo primogenitū meū, p scelere meo fructū ventris mei, p peccā aīe meæ? indicabo hō quid sit bonum, & quid dñs qrat a te, vtique facere iudiciū, & diligere misericordiam, & sollicitum ambulare cū Deo tuo. hoc vero vltimum signat magnā affectionē cordis nostri sū q placat Deus. quis ergo ista duo hīc clare expriment solum, tñ non est intelligendū, q oīa alia circa idola sint concessa: nā nihil qd aliquō redundat ad honorē alicuius de dijs, quos gentes colūt, facere debebat: vnde si alijs de Iudæis esset bonus politor lapidum, aut aurifex, vel argentarius, & daret sibi alijs gentilis multas pecunias, vt sculperet aliquē Deū, vel faceret fusilē de auro, & argento, nullo mō facere debebat, ēt si totum mundū ei daret, nec si eū non faciēte occisurus esset, vel si alijs pauper Iudæus esset, & darent ei pecunie, vt emundaret templū alicuius Dei gentilis, facere nullo modo dēbat: eodem mō textor Iudæus non dēret aliquid texere pro honore, vel vsu templi idolorū, generaliter aut nulli Iudæo licebat aliquid agere, qd pertineret ad cultum Deorū gentiliū, vel si ipse sciret ad illud esse applicandum. *Eccē nunc prædico tibi.* Idest annūcio, vel prophero. *Quod omnino dispereas.* i. qd totaliter destrueris, ita qd nihil de te remaneat, sic dī supra 6. ca. ne qñ irascatur furor dñi Dei tui contra te, & auferat te de superficie terræ. Sciendum tñ, q nō quicunque Iudæi auerterentur a Deo colentes idola Deus disperditurus erat eos, sed expectabat vt rō conuerterentur, & non fierent incorrigibiles, nō debebat eos totaliter, nam cum Israelitē, tam decē tribus quæ vocabantur Israel, siue duæ quæ vocabantur Iuda, sepe coluerint idola, vt patet Exodi tertio, & quarto Regū. & ex secundo libro Paralipomen. & in libris Prophetarum, sepius deleti fuissent, ita qd non remansisset ex eis neque vngula, tamen nunquam disperdidit eos donec desperata fuit plaga eorum: nam istum ordinem tenebat Deus in corrigēdo eos, quod primo cum peccarent immitteret in eos famem; deinde hostes si nō corrigerētur, quod si nec sic hostibus vastantibus terram eorum corrigerentur, mittebat hostes qui ducerent eos captiuos extra terram suam, & si ibi conuerterentur, reducebat eos dominus, ut patet supra 4. cap. & in-

Notandū.

& infra trigesimo, vt fuit in captiuitate Babylonica, si autem rursus peccarent, & indurarent, disperdebat eos dominus, vt patet de captiuitate decem tribuum, quæ nunquam reditura erat, nec redijt, de quo Osee 12. capit. sic etiam de tribubus duabus Iuda, & Benjamin, postquam venerunt ad consummationem malorum occidendo Messiam. Et postea expectari ad cōversionem per quadraginta annos, aut amplius, & predicantibus ibi Apostolis, & ipsis negligentibus verbum Dei, & blasphemantibus illud, ut patet Actū 13. capitu. superuenerunt Romani, & disperdiderunt eos vsque in æternum. de modo istarum punitionum patet Leuit. 26. cap. in littera, & infra 28. cap.

Sicut gentes quas delinquit dominus. Quia iste gentes sic pro peccatis suis magnis perierunt, ut patet Leuit. 18. capit. sed non pro idolatria: solum enim zelabat Deus crimen idolatriæ in Iudæis non autem in gentilibus, ut patet præcedenti capitu. sed alia peccata quæ forte non erant de se tanta grauitatis, valde a Deo in gentilibus punita sunt, vt concubitus masculorum in sodo mitis Gene. 19. capi. & istas septem gentes ad fornicationes varias prouocauit Esaia 13. & 14. capitu. & Hieremias 52. & mala multa contra Iudæos exercuit, sic etiam Nininitæ perierunt, quia multum sanguinem fuderant, ut patet Naum. secundo & tertio cap. quodlibet autem istorum peccatorum minoris grauitatis est, quā idolatria, sed nunquam legitur, quod Deus aliquos gentiles pro sola idolatria puniuisset, & ratio est, quia concubitus masculorum, bestiarum, & personarum coniunctissimarum, ut patris, & filia, matris, & filij, & effusio iniusta sanguinis manifestissime sunt contra naturam, & ipsum, vt nullus de hoc dubitare valeat.

Naturaliter de Deo tantum cognoscitur, quantum ad salutem requiritur.

De cultu Dei vnus, & cognitione eius, licet tantum naturaliter cognosci potest, quantum ad salutem requiritur, scilicet, quia Deus est, & quia remunerator est, ut ad Hebræos vndecimo capit. habetur, ita vt inexcusabiles sint, ut ad Roman. 1. quantum ad damnationem æternam, tamen non sunt ista ita clara, sicut de vitijs carnalibus supradictis, ideo illa duplicem poenam merentur, scilicet æternam, & hic specialiter temporalem, & hoc aequaliter patet, quia nullam excusationem habebant peccantes sic carnaliter, & effundendo sanguinem, sed qui idola colebant, aliquam excusationem, licet non sufficientem habebant dicentes, nemo nos conduxit Matth. 20. capit. idest nullus Propheta, vel Angelus nos instruxit in tali cultu: Iudæi autem nullam excusationem circa idolatriam habebāt, cum totiens premonerentur: ideo in hoc peccato grauius quam in alijs puniebantur. Potest autem assignari alia ratio: Deus enim dicitur esse æmulator, vel zelator in Iudæis, & in nulla alia gente, ut patet supra sexto capitu. cum dicitur, non ibitis post Deos alienos cunctarum gentium quæ in circuitu vestro sunt, quoniam Deus æmulator dominus Deus tuus in medio tui, idest solum Deus in nobis est æmulator, vel zelator, & non in aliqua aliarum gentium, sed in hoc non veratur quin Deus puniat alias gentes, quia bene eas puniuit cum peccauerunt, ut supra diximus, sed vocatur solum æmulator inter Hebræos, nā æmulator non signat vniuersaliter punitorum, quia tunc esset sensus, quod solum in Iudæis Deus erat punitor, sed æmulator idem est quod zelator. dicitur zelator qui zelum habet: zelus autem est amor priuatus nolens habere consortium in amato, & iste zelus pertinet ad coniuges, quia vir zelat vxorem suam, scilicet, qd vult solus ab ipsa amari, ita quod ipsa ipsum solum amet, & ei soli corpus suum custodiat, nec vnquam viro alteri copuletur, ita Deus zelator dicitur, quantum ad cultum diuinum: nam sicut coniux vult amorem coniugis, & in-

Alpha. Toft. super Deuter.

& corporis fruitionem ad ipsum solum seruari, ideo dicitur illud zelare; ita Deus dicitur zelare istum actū qui est colere, quia vult, quod nullus alius coleretur: hunc tamen zelum non habet ad omnes gentes, sed ad solos Hebræos, & ratio est, quia eodem modo se habet Deus ad Hebræos, sicut vir ad vxorem suam, ideo illa quæ zelat vir in sola vxore sua, zelat Deus pro tempore illo in solis Hebræis, & illa quæ vitari velit vir nō solum ab vxore sua, sed etiam ab omnibus alijs, eadem punit Deus non solum in Hebræis, sed etiam in alijs populis, zelat autem quilibet vir in vxore sua hoc, scilicet amorem, & corporis cōiunctionem, quia vult, quod ei soli coniungatur, & eum solum amet. de aliorum autem vxoribus non curat vtum adulterentur: sic etiam Deus istud, quod est colere eum solum, & non alios Deos zelat in Iudæis, talis namque est amor colentis ad eum quem colit, qualis amor viri ad vxorem, quia vterq; est fructius, licet nō deberet hoc competere vtrique. Et sicut in hoc solo actu vocatur mulier adultera, scilicet si virum deferens alteri commisceatur, ita in hoc solo peccato dicebantur Iudæi fornicari, si idola colerent: in alijs autem non dicebatur fornicari. ista locutio potest sapissime in Ezechiele, in Osee, in Hieremia, & Esaia: Deus ergo hoc peccatum in solis Hebræis puniebat, & zelabat, sicut vir in sola vxore sua hoc zelat, ideo licet alia gentes colerent idola, Deus non puniebat eas, & sic dicitur supra sexto ca. Deus æmulator, idest zelator dominus Deus tuus in medio tui, idest solum zelat, & punit hoc peccatum in te, & in nulla alia gente, & sicut vir quædam alia crimina non solum punit in sua vxore, sed etiam puniri vult in alijs, tam viris quā vxoribus, vt homicidia, furta, & falsa testimonia, cæteraque similia, ita sunt quædam peccata quæ non solum punit Deus in Hebræis qui sunt tanquam vxor eius, sed etiam in omnibus alijs gentibus, ut patet de criminibus supra notatis, scilicet coitibus masculorum, & peccorum, effusionibus sanguinum, direptionibus pauperum, & in alijs in hunc modum, in quibus puniuit alias gentes supra nominatas, & puniturus erat Hebræos si in hoc delinquerent, sic patet Leuitic. decimo octauo capitu. cum dicitur: omnes enim execrationes istas fecerunt accole terræ qui fuerunt ante vos, & polluerunt eam, caute ergo ne, & vos similiter euomat, cum paria feceritis, sicut euomit gentem istam quæ fuit ante vos.

Quod autem Deus se habuerit ad Iudæos, ut vir ad vxorem patet, quia cum omnes populi sint Dei, & ad eum pertinent, Deus solos Iudæos accepit specialiter: tanquam vir accipit vxorem suam specialiter dimitens omnes alias: patet hoc Exodi, decimonono capitu. cum dicitur, si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculiū de cunctis populis: mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta, idem patet supra septimo capitu. & patet magis, quod ista electio Dei, quantum ad populum Hebræorum fuerit quasi accipere eos in vxorem. nam sicut amor, qui est inter virum, & vxorem, vel inter virum & aliquam mulierem, quam ardentissime amat, dicitur conglutinare eos, ita dicit Deus conglutinatus Hebræis: quod enim virum, & foeminam amor nimius conglutinet, patet Gene. trigesimo quarto capitu. cum dicitur, de Dina filia Iacob, quam cum vidisset Sichē filius Emor Euēi principis terræ adamauit eam, & rapuit, dormiuitque cum ea vi opprimens virginem, & cōglutinata est anima eius cum ea. Deus etiam dicitur eodem modo cōglutinatus Hebræis quasi amator, ut patet j. 10. c. cum dī en dñi cælum est, & cælum cœli, & terra, & oīa quæ in ea sunt, patribus tuis cōglutinatus est, & amauit eos: elegitq; semen eorum post eos. clarius etiā patet hoc

Quare in idolatria dicebatur Iudæi fornicari.

Quia Deus se habuerit ad Iudæos, sicut vir ad vxorem.

F 3 Osee

Osee 3. cap. ubi Deus dicitur desponsare sibi totum Israel, quasi uxorem cum dicit, & sponso te mihi in sempiternum, & sponso te mihi in iustitia, & iudicio, & misericordia, & miserationibus, & sponso te mihi in fide, & scies, quia ego dominus, rationabiliter ergo debuit Deus zelare in Iudeis ea quæ vir zelat in uxore sua, & punire ea quæ vir punit in ea, & hoc concludit totum Amos. capit. tertio, cum dicit. audite verbum, quod locutus est dominus super vos filij Israel, super omnem cognationem, quam eduxi de terra Aegypti, dicens: tantummodo vos cognoui ex nomine ex omnibus cognationibus terræ, ideo visitabo super vos omnes iniquitates vestras, scilicet, tam illas quas vir punit in sola uxore, quam illas quas vult puniri generaliter in omnibus.

CAP. IX.

VD I Israel. Tu transgredieris hodie Iordanem, ut possideas nationes maximas, & fortiores te, ciuitates ingentes, & ad cælum vsque muratas: populum magnum, atque sublimem filios Enachim, quos ipse vidisti, & audisti: quibus nullus potest ex aduerso resistere. &c.

Adi. Supra posita fuerunt incitamenta ad amorem per benefacere, hic ponuntur incitamenta per peccata remittere.

Et primo ponitur error populi. Secundo recitatio Dei, capit. sequenti, & tanguntur duo. Primo premititur quædam prelocutio. Secundo subiungitur peccatorum eorum historica narratio ibi. *Memento ne obliuiscaris. Tu transgredieris hodie.* Idest in breui non enim eadem die Iordanem transierunt, quia primo recitauit Moyses omnia verbalibz huius: deinde mortuus est, & planxit totus Israel eum triginta diebus, ut patet infra ult. cap. & post hæc interiectis aliquibus diebus transierunt Iordanem, unde Moyses locutus fuit ista verba quadagesimo anno, mente vndecimo, die prima, ut patet supra primo cap. & transierunt Iordanem decimo die, mensis primi, ut patet Iosue quarto capit. fluxerunt ergo inter diem qua dixit ista Moyses, vsque diem qua transierunt Iordanem duo menses, & nouem dies. *Ut possideas nationes maximas.* Idest terram maximarum nationum: non enim possederunt nationes, quia non erat eis licitum aliquem viuum dimittere, ut cum redigerent in seruitutem, Numeri trigesimo quarto, & supra septimo capit.

Et fortiores te ciuitates ingentes. Maximas in numero hominum: fortiores in robore corporum.

Et ad cælum vsque muratas. Idest altos habentes muros: hyperbole est: sic enim dicitur supra primo capit. de terra Chanaan: vrbes magnæ, & ad cælum vsque muratæ.

Quare sacra Scriptura sepe vtitur figura, quæ dicitur hyperbole. Quæst. I.

VT I T V R autem sepiissime sacra Scriptura ista hyperbole, & poetæ vtiuntur ista figura, sic patet Alexandreidis libro 3. cum agitur de captione Cyri, & foeminis plorantibus, & dicitur,

Aurea femineus perstringit sydera clamor. Idest, clamor mulierum accedebat vsque ad sydera:

ratio autem quare vtatur sacra Scriptura ista figura est duplex.

Prima, vt imitetur modum loquendi vulgarem: nam si sacra Scriptura declararet res eodem modo, quo sunt, sepiissime nihil intelligere possemus, ut patet, quando loquitur de Deo, nam cum noster modus intelligendi multum sit differens a modo essendi eius, si ita Scriptura sacra per Spiritum sanctum protulisset res de Deo, ut sunt; nihil intelligeremus, quia vt ait Aristoteles, secundo Metaphys. oculus noctuæ, sicut se habet ad lumen Solis, ita intellectus noster ad ea, quæ sunt notissima in natura: decuit ergo, immo oportuit, quod sacra Scriptura conformaretur nostro modo intelligendi, & loquendi, sed nos per hyperbolem frequentamus, etiam sacra Scriptura vti debet ea.

Secunda ratio, quare sacra Scriptura vtitur hyperbole est ad commouendum animos. nam animus non movetur a magnitudine rerum auditarum, ut ergo sacra Scriptura interdum, nos commoueat ad attentionem, & cautelam malorum, vtiur hyperbole, & est hyperbole in sacra Scriptura, maxime in comminatione poenarum, quia sepe Deus comminatur acrius, quam postea puniat, sicut patet Lucæ decimonono capit. quando Christus prædixit destructionem Ierusalem, dicens, non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruat, sed satis notum est, quod Idest Ierusalem per Titum, & Vespasianum destructa fuerit, tamen aliqui parietes saltem manebant, in quibus erat lapis super lapidem, vel saltem in fundamentis domorum, & magnorum ædificiorum.

Hic autem rationabiliter vtiur scriptura hyperbole: est enim hic vtrique ratio prima propter concordare modo loquendi vulgari: loquitur autem hic sacra Scriptura de se hyperbolice, quia sic locuti fuerant supra exploratores Israelitarum dicentes: vrbes magnæ, & ad cælum vsque muratæ supra primo capit. secunda ratio etiam est hic ad commouendum animos Israelitarum, nam vult distinguere scriptura inter ciuitates Aegypti, & ciuitates terræ Chanaan: ciuitates namque terræ Aegypti non habent fortes munitiones, neque magnas, quia terra illa multum arenosa paucos lapides habet, & non possunt ibi fieri munitiones de lapidibus, sed oportet, ut fiant de lateribus de cocto luto: sic enim filij Israel qui captiui tenebantur in terra illa, cogebantur ad opera durissima lutj, & lateris: nam cum ædificia quæ de lateribus sunt calce media cum arenaligari deberent, & in Aegypto lapides ad faciendum calcem rari reperiantur, oportet lateres luto intermedio ligare, & sic opus est fragilius, & non potest valde tendere in altum, quia lutum facilius cederet tanto oneri, & soluerentur ædificia, non possunt ergo ciuitates terræ Aegypti habere fortes munitiones, & altissimas, sicut aliæ terræ fundamentum, patet Exodi primo capit. ubi dicitur, quod filij Israel cogebantur ad opera durissima lutj, & lateris, & non dixit lateris, & calcis, siue bituminis, quia in Aegypto talia, aut nulla, aut rara sunt ex ratione assignata, & de tali opere, & materia ædificauerunt filij Israel vrbes duas Pharaoni, quæ vocantur vrbes tabernaculorum, scilicet, Phiton, & Rameses: dicit ergo scriptura, quod munitiones terræ Chanaan non sunt ita parvæ, & debiles, sicut munitiones terræ Aegypti, quia terra Chanaan non est arenosa, sicut terra Aegypti, quia est temperatior, scilicet in principio quarti climatis, & est terra montuosa, & campestris, ut patet infra vndecimo cap. ideo sunt ibi lapides multi ad construendas vrbes, & cetera ædificia. Et in hoc magna delectatio esse debuit Israelitis, quia Deus certificabat eos de acquisitione terræ promissionis, quod cito intraret in eam ad possidendam eam cum dicitur hic, tu transgredieris

hodie

hodie Iordanem, ut possideas nationes maximas, & fortiores te, ex alia parte dicebat eis, quod ille ciuitates essent pulchre, & bene muratæ muris altissimis, gaudere ergo debebant, quia non intrabant quasi pugnaturi contra illas vrbes, sed quasi possessuri eas: si enim viribus suis pugnandum fore arbitrantur, displiceret eis, tam fortiter esse munitas ciuitates illas, tanquam sic non possent eas bello subicere, & etiam dicit sacra Scriptura istam terram esse muratam vsq; in cælum, quia intendit ducere Israelitas in desiderium eius, & quia tunc desideratur magis res, cum magis laudatur, laudat illam terram sacra Scriptura, sicut autem laus alicuius terræ est esse fertilem in fructibus, & salubrem in dispositione aeris, & aquarum, ita laus ciuitatum est esse valde muratas, quia per hoc contra ciues hostes securi sunt, si autem Deus non laudasset istam terram Hebrais, cito ipsi negligeret eam: nam etiam postquam Deus laudauit eam, ipsi despexerunt eam pro nihilo habentes sic patet Psalm. 105. cum dicitur, & pro nihilo habuerunt terram desiderabilem, sic et patet Numeri 14. ca. cum dicitur, vti nam mortui essemus in Aegypto, & non in hac vasta solitudine, vti nā pereamus, & nō inducat nos dominus in terram istā, multum etiam laudauit Moyses istam terram supr. 3. cap. vocans eam terram optimam, & scriptura vocat eam sepiissime terram fluentem lacte & melle, hæc autem ut illam gentem diffidentem ad desiderium beneficij sui, & reputationem inducat (atque sublimem) in statum proceritatis, nume. 13. c. Filios Enachim. Idest homines de genere giganteo. Quos ipse vidisti, & audisti. Soli exploratores viderunt gigantes in Ebron, ut patet Num. 13. cap. de quibus solum duo, scilicet Caleb, & Iosue supererant. alij enim decem illico perierunt, Numeri 14. cap. sed transfertur ad totum populum secundum regulam Ticonij. Quibus nullus potest ex aduerso resistere. Quia viribus robustissimi sunt, nullus eos audet expectare in bello, immo solo aspectu ceteros turbat: unde Emim, idest terrificantes nominabatur, sed istos gigantes deleuit Caleb de Ebron, vt habetur Iosue 15. cap. Scies ergo hodie. Potest accipi hodie pro die in qua ista loquebatur, & tunc est sensus, quod hodie, idest in die qua Iordanem transieris. Scies, quod Dominus Deus tuus ipse transibit ante te. Quia ibi demonstrabit miraculum, per quod parebit ipsum ante te transire, scilicet diuidendo, & siccando Iordanem, ut Iosue 3. & 4. cap. Ignis deuorans atque consumens. Hoc ad hostes Israelitarum dicitur, quia Deus illos destruxit totaliter. Et vocatur ignis, quia nulla res est, nec elementum, nec elementata quæ tantum, & æquiuolenter consumat, Deus autem velociter ista operatus est in tantum, ut vna die a Iosue quinque reges, cum nimia multitudinē penitus deleri sint Iosue 10. cap. Qui conterat eos. Idest vulneret. Deleat. Idest occidat. Disperdat. Idest totaliter, vel multipliciter perdat, siue destruat. Ne dicas in corde tuo. Hoc est principium ad narrandum peccata Israelitarum, ne crederent se suis virtutibus illa attigisse. Cum deleuerit eos. Idest postquam deleuerit. Propter iniquitatem meam introduxi me Dominus. Nullus enim quantumcumque sanctus de hoc potest gloriari, quia licet aliquis gratiam habens possit per illam mereri vitam æternam, vel alia bona secundum Dei ordinationem, tamen illam gratiam a se non habuit, neque eam meruit: alioquin gratia non esset gratia ad Roman. 10. ca. ideo istam gratiam per quam meretur a Deo habuit. meritum ergo a Deo habuit, quare non poterit recte gloriari: ideo Apostolus in nullo gloriamurum esse iudicat, nisi in infirmitatibus. secunda ad Corinth. 1. si

Alph. Toft. super Deuter.

gloriari oportet, quæ infirmitatis sunt gloriabor, ratio infirmitatis huius adhuc patet, quia gloria dicitur clara cognitio bus. cum laude: laus autem est sermo explicans magnitudinem, quod quando de aliquo magna narratur, tunc dicitur laudari: magnitudo est in aliquo qui vere magna facit: Hebraei autem nihil magnum fecerunt, nam si gentes fortes Amorrhæorum destruxerunt, non ipsi destruxerunt, sed Deus, & si contendant, quod ipsi manibus suis hoc egerunt, dicendum est eis, quod non fecerunt viribus suis, sed Deus donauit eis vires specialiter ad hoc, nam si relictī fuissent suæ naturali fortitudini, non potuissent delere, nec vnum ex Amorrhæis, quin potius ipsi ab Amorrhæis subito deleti fuissent, qui erant populi fortissimi: sic dicitur præcedenti cap. non dices in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meæ mihi hæc omnia præstiterunt, sed recorderis Domini Dei tui, quod ipse vires tibi præbuerit, ut implet pactum super quo iurauit patribus tuis: nihil enim laudandi sunt Hebraei cum magnum nihil fecerint, quia qui ab alio accipit, vel in virtute alicuius alterum vincit, gloriari non debet quasi ipse fecerit: sic ait Apostolus nihil habes, quod nō acceperis, quid gloriaris quasi non acceperis? laudes autem illi qui magnitudinem egit dandæ sunt, scilicet Deo, qui ut ignis vorans, atque consumens velociter contriuit, deleuit, disperdidit, vniuersas nationes has.

Cum propter impietates suas ista delet inter nationes. Idest non fuerunt ista delete, ut tu introduceris, sed ideo tu introductus es, quia iste propter iniquitates suas delenda erat, Deus nunquam aliquem destruit ut alium plantet, vel nunquam vnum deprimat, ut alium eleuet, quia potest vno eleuato alterum eleuare, vel vno non destructo alterum plantare, quia potentia eius est infinita, domini autem temporales hoc faciunt, qui habentes potentiam multum limitatam cum vnum hominem in potentia eleuare voluerint, aut multum ditare, vel honorare; necesse est, ut alios deprimant, & depauperent, nam tota potentia, & diuitia, & honor alicuius domini temporalis in seruis suis sufficienter distributa sunt, si ergo aliquem alium vult ditare, vel ad magnam potentiam, siue honores eleuare, cum non habeat aliqua alia præter ea, quæ seruis suis distributa erant, necesse est, ut vni tollat ad alteri largiendum, vnum deprimat ad alterum eleuandum.

Et hoc est, quod obijcit Boetius contra pecunias in secundo, de consolatio. probans, quod felices non faciant, quia nō faciunt vnum diuitem sine alterius paupertate, ut patet in Prosā quinta eiusdem, cum dicitur, at eadem, scilicet pecunia, si apud vnum quanta est vbique gentium congregetur, ceteros sui inopes fecerit, & vox quidem tota pariter multum replet auditum, vestra vero diuitia, nisi cōminuta in plures transire non possunt, quod cum factum est pauperes, necesse est faciant, quos relinquunt. igitur angustas inopesque diuitias, quas nec habere totas pluribus licet, & ad quemlibet sine ceterorum paupertate non veniunt. Deus autem non est huiusmodi conditionis, nam est potentia infinita, ideo licet nunc multos diuites fecerit non depauperando istos, potest aliquo modo ditiores facere, quia diuitia eius nulla largitione exhauriuntur.

Nam infinitum est, cuius quantitatem accipientibus semper est aliquid ultra sumere: huiusmodi sunt diuitia Dei, potest quotidie facere plures diuitias quā factæ sunt, & sic de honore, & potentia, & fama, & robore corporis, & acutic intellectus, nam ista multis distribueret, nihil tollendo eis, potest multo pluribus talia concedere, & sicut est de istis, ita est de gratia gratum faciente, quia licet eam multis dederit,

F 4 adhuc

Deus ex malo bonum elicit & hoc soli ipsi competit.

Quibus p. fitur op. bonum.

Inobediētia, quā maior quocūque vitio.

Et obediētia virtus excellentissima.

adhuc potest multos alios gratificare, & sic Deus volebat dare Iudaeis terram bonam, quia promiserat patribus eorum, ad hoc autem non erat necesse ei expellere populos Chananaeorum de terra sua: nam illis non expulsus poterat Deus providere Iudaeis de alia terra, ita bona aut meliori, nulli avari genti nocendo: nam potuisset deferri Arabiae quae sunt terra vastissima, & tunc inhabitata ex defectu aquae, & in dispositione terrae, facere optimae complexionis, & abundantissimam in fructibus, ita quod Israelitae optime ibi morarentur, & adhuc melius, quam in terra Chanaan, quia tamen Deus est infinite bonus, & ob hoc sibi soli competit, ut ex eo, quod malum est bona eliciat, ut ait Boetius, de consol. lib. 4. Prosa. 6. cum populi Chananaeorum mererentur expelli de terra sua propter malitias suas, & Deus eos expulsurus erat atque delicturus, etiam si nullam aliam gentem ad terram illam introducere deberet, & tamen ex hoc malo, quod erat poenale, scilicet Chananeos expelli de terra sua, elicit hoc bonum quod erat Israelitis introduci in illam, & ista est clara mentio literae, scilicet non enim propter iustitias tuas, & equitatem cordis tui ingredieris, ut possideas terram eorum, sed quia illae egerunt impietatem introeunte te delectae sunt, ideo antequam iniquitates istarum complerentur, Deus non expulit eas, nec tradidit terram Iudaeis, sic patet Gene. 15. cap. cum promississet Deus Abrahae, quod quarta generatione introduceret progeniem suam in terram illam, reddidit causam quare non immediate introducebat dicens: nec dum enim complerentur iniquitates Amorrhaeorum usque in praesens tempus, istas ergo Deus propter iniquitates suas expulit, te autem elegit, non quia tu bonus eras, sed quia sic irruerat patribus tuis, impietates autem istorum fuerunt carnalia vitia enormia, Leuitici decimo octavo cap.

Non enim propter iustitias tuas. Id est propter opera tua iusta.

Et equitatem cordis tui. Id est rectitudinem voluntatis interiore ad bene operandum, in his duobus omne bonum opus perficitur, scilicet in bona, & recta voluntate, & debita executione.

Ut compleret verbum suum. Quasi dicat, gentes istae delendae erant propter peccata sua, & quia terra vacua manere non debebat, aliqua alia gens introducenda erat. Quare autem te magis quam alias gentes introduceret, non fuit, quia iustior eras, sed ut Deus compleret, quod iurauerat patribus tuis.

Cum durissima cervicis sis. Id est valde inobediens: non enim voluisti Deo recte subijci. Et arguit sic Moyses, quod libet malum facit hominem iniustum esse, quantum magis cervicis durities. Est enim inobediētia quocūque vitio maior, quia idolatriae comparatur primo Regum, decimo quinto cap. melior est enim obediētia quam victimae, & auscultare magis quam offerre adipem arietum, quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, & quasi scelus idolatriae nolle acquiescere: est enim obediētia excellentissima virtus: inobediētia enim inter vitia maximum est per regulam oppositorum habituum. Est enim obediētia virtus, quam Philosophus quinto Ethicorum, iustitiam legalem vocat, quam dicit omnes virtutes excellere, sicut lucifer omnia astra, & est ratio, quia quolibet virtus proprium actum habet, ut temperantia circa delectationes, & tristitias: fortitudo circa timores, & audacias, & sic consequenter de alijs virtutibus, iustitia autem legalis omnium virtutum actus habet, & per eam non fornicamur, non maledicimus, non rapimus, non occidimus, non dimittimus scutum in bello, & aliter omne bonum facimus, mala cuncta fugientes, quia lex omnia mala vetat, & cum-

sta bona imperat, scilicet, non fornicari, non laedere, non dimittere scutum in bello, ut patet 5. Ethicorum eodem modo per obediētiā omnia mala cavemus, & bona insequimur, quae in lege Dei conscripta sunt. differt autem obediētia, siue iustitia legalis ab alijs virtutibus secundum id, a quo operationis regulatio principaliter est: si enim aliquis det eleemosinam, quia recta ratio secundum habitum liberalitatis inclinatur ad dandum, secundum liberalitatem operatur, & si ab illicito delectabili abstineat, quia sic ratio recta iudicat voluntate inclinante temperatus, vel continens est. si autem eleemosinam, quia lex mandat pauperi subveniri, & abstineat a delectabili illicito, quia lex mandat non fornicari obediens, siue iustus legaliter est, idem modus assignabitur in actu mansuetudinis, fortitudinis, & ceterarum virtutum: ideo inobediētia idolatriae comparatur, quia idolatria omnia mala radicaliter continet, sicut inobediētia, ut primo Regum 15. cap. de nullo alio vitio legimus, quod idolatriae comparatur.

An iustitia legalis sit obediētia totius legis. Et quomodo intelligatur. Et quae sit comparatio inter iustitiam legalem, & obediētiā. Quest. 11.

Dictum fuit hic, quod iustitia legalis est obediētia totius legis, quod quidem non est simpliciter verum, nam si intelligatur hoc, quantum ad ipsos subiectos legi, verum est aliquo modo, & non totaliter, nam multa per iustitiam legalem volumus, quae non sunt scripta in legibus, quoniam tamen daretur perfecta legislatio in subditis, non oportebat esse prudentiam, sed solam obediētiā, ut ait Aristoteles in tertio Politicorum. ex quo videtur, quod quando est perfecta legislatio, sicut semper est, quod subditi non solum indigent obediētia ad faciendum bonum, sed etiam prudentia, quia aliqua bona sunt, quae sunt extra legem: etiam ad quae tamen dirigit iustitia legalis.

De prelati autem, & dominis manifestum est, quod non est in eis idem obediētia, & iustitia legalis, quia obediētia non debet esse in eis, cum obediētia sit respectu alicuius maioris.

Aliqui tamen voluerunt, quod iustitia legalis simpliciter esset obediētia totius legis: lex enim omnia bona praecipit, ut patet quinto Ethicorum, cum aliquis agit aliquod bonum, quia mandat lex, vocatur iustus legaliter, & isto modo actus omnium virtutum possunt cadere in iustitiam legalem, si autem aliquis non fornicetur, quia turpe est, solum temperatus est, si autem non fornicetur, quia lex vetat fornicari, obediens est, & hoc tenet aliquantulum Franciscus de Mayronis super tertium summarium. Sed non proprie dicitur, quod iustitia legalis sit obediētia. Primo, quia iustitia legalis est amplior, & nobilior quam obediētia, amplior quidem, quia obediētia solum extenditur, quantum ad ea quae in lege scripta sunt, vel a rectore politicae mandantur, iustitia autem legalis comprehendit omnem actum humanum: nullus est enim actus, siue de quo data est lex, siue de quo non est data, quin ad bonum commune ordinare non possumus, ad plura ergo valde iustitia legalis quam obediētia est. Item secundo, quia iustitia legalis est nobilior, altior, & perfectior quam obediētia, quia nobilior, & perfectior actio est diligere, quam obedire, patet quia obediētia est dispositio ad finem, finis autem fruitionis in ipso amore consummatur, sed iustus legaliter facit omnia quae communitati expediunt, non quidem, quia lex mandat, quia dato, quod lex non mandaret faceret, sed quia sunt bona, & vitia communitati, in quantum diligit civitatem, obediens

Dictum pulcherrimum Celsarum.

Memoria peccatorum manere debet.

obediens autem solum aliquid agit, quia lex mandat, vel ipse rector politicae, ergo perfectior est iustus legalis. Item si iustitia legalis esset obediētia omnium legum, non esset finis legalis iustitiae bonum commune, sed obedire legi, & licet obediendo legi faceret ad bonum commune, quia lex recta quae non est apostediasmenos ordinat omnia in bonum commune, ut ait Philosophus in 5. Ethicorum. in principiis intentio tamen faciens esset per se ad obedire legi, per accidens autem ad procurare bonum commune, sed contrarium vult Philosophus in 5. Ethicorum. nam dicit, quod iustitia est ad bonum commune alterius, & particularis iustitia directe est ad bonum alicuius particularis. Iustitia legalis est directe ad bonum commune, & per se, ergo non debet primo intendere obedire legi, sed bonum commune. Item patet hoc, quia iustitia legalis dicitur perfectissima virtus inter ceteras, sicut lucifer & hesperus inter stellas, ut patet 5. Ethicorum. in principiis. & hoc est, quia est de maximo bono, cum aliae virtutes intendunt quaedam bona particularia, sed intendere bonum commune est maius bonum quam obedire legi: ergo iustitia legalis est de comuni bono, & non est obediētia. Antecedens patet, quia lex posita est propter bonum commune, cum sit quaedam mensura, vel regula directiva actuum humanorum in bonum commune, ut est de se nomen. Et patet saepe in 5. Ethicorum. nisi sit apostediasmenos, id est lex posita sine ratione, quae proprie non vocatur lex, sed finis semper est nobilior his quae ad finem, ut patet in Prologo 1. Ethicorum. ergo bonum commune erit maius bonum quam obediētia legi, & sic non debemus procurare bonum commune, ut obediamus legi, sed obedire legi, ut procuremus bonum commune. Item patet hoc clarissime, quia iustitia legalis est propria virtus principis, cum ipse sit persona publica, & sicut alij se habent ad bona particularia, tanquam ad bona propria, & adequata, ita princeps se habet ad bonum commune, tanquam ad bonum proprium, & adequatum ei, sed princeps nullam obediētiā habet, quia legibus subiectus non est, ut patet instituta quibus modis testam. infirmantur. §. vlti. ubi dicitur, diuus Severus, & Antoninus sapienter rescripserunt, licet legibus soluti sumus, legibus tamen vivimus, non ergo pertinet obediētia legalis ad principem, ergo non est obediētia legis iustitia legalis, quae maxime ad principem pertinet. Si ergo dicatur, quod iustitia legalis est obediētia totius legis intelligendum est, ut supra declaravimus. Memento ne obliuiscaris. Hic ponitur secundum, & peccatorum eorum historica narratio. Quomodo ad iracundiam provocaveris. Peccare enim malum est, sed memoria peccati bona est, quia humiliorem, & cautiorem hominem reddit, ideo aliquando Deus suos cadere permittit, ut meliores fiant, alicui indirecte magis cecidisse profuit quam stetit alteri: qui enim stetit se meminit, aut torpore deficit, aut inani gloria cadit, nisi Dei gratia specialissime teneatur. Petro enim magis Christum negasse quam non negasse profuit, licet negare malum esset, quia testatur Evangelium, quod post negationem amare fleverit: alij autem Apostoli Christum patienter flebant, Petrus autem se miserrimum peccatorem Christum negasse inextimabiliter dolebat, & tam valde precordiis eius doloris sensus immergitur, ut quavis post Christum viderit, & Spiritu sancto repletus fuerit, usque ad mortem quotidianus ei meror manserit, ut testatur beatus Clemens in itinere. Qui autem peccavit, & se peccavisse oblitus est, omnium peiorum est, quia ex obliuione peccati se iustus aequalem facit, magnam ergo oportet peccatorum manere memoriam.

A Quando memoria, & recordatio peccatorum est bona, & quando est periculosa. Et distinctio peccatorum elegans. Et quatuor mirabiles regule circa hoc. Cautela etiam adduntur prudentissima, quo ad recordationem eorum, quae ad delectationem gustus, & venerorum pertinent.

Questio. 111.

De memoria autem peccatorum distinguendum est, quia recordari peccata ad quondam deplorandum ea simpliciter bonum sit, tamen in memoria quorundam peccatorum periculum magnum est. Ideo sciendum, quod peccatorum quaedam sunt, circa transgressionem rationalis, quaedam circa transgressionem irrationabilis, quaedam circa transgressionem irascibilis, quaedam circa transgressionem concupiscibilis. Circa transgressionem rationalis vis datur regula generalis, quia omnia peccata facta per transgressionem rationalis vis debent tradi continue memoriae, nec est aliquod periculum in sapissime memorando ea: dicuntur peccata facta per vim rationalem illa, quae sunt in tali materia circa quam, nec intendit concupiscibilis, nec irascibilis, nec est nobis talis materia communis cum pecoribus, ut circa amorem Dei, circa cultum eius, circa honorem parentum, circa desiderium sciendi, circa appetitum famae & honoris, nam ad ista nullo modo attingunt bestiae, sed soli homines. circa omnes istas distinctas materias contingit errare, & bene agere. Est tamen fundamentum circa istam materiam de memoria peccatorum, quod memorari peccata semper valde bonum est, nisi ex memoria peccati reincidamus in illud. Datur ergo propter hoc 4. regule, scilicet, quando ex memoria est periculum reincidendi, & quando non, prima est quam diximus de peccatis factis per transgressionem vis rationalis, quod memoria talium peccatorum nunquam est periculosa, ut si aliquis peccavit diligendo magis temporalia quam Deum, non est periculosa, quod continue recorderetur de illo, vel si peccavit contra cultum, ut si coluit idola, vel observavit auguria, vel de Deo male credidit, vel nomen Dei blasphemavit, vel in nomine eius periurus fuit, vel sacram Scripturam corripuit, vel scientiam necromanticam, aut aliam prohibitam desideravit, aut honorem indebitum concupivit, aut se de aliquo iactavit, aut charitati fraternae, vel bonis proximis invidit, vel parentibus non obediit, & sic de infinitis in hunc modum quorum omnia sunt per transgressionem vis rationalis, memoria istorum utilis est, quia sic coterimus, nec est aliquomodo periculosa, quia ista non sunt talia quae secundum se sint delectabilia, & possint pervertere iudicium, & sic beato Petro semper profuit memoria negationis Christi: nam Christum negare pertinet ad transgressionem vis rationalis: nam per solam vim rationalem Christus cognoscitur, & per eandem solam Christus negatur, profuit autem, quia quotidie Petrus memorans se tam enorme delictum, quod magis scelus atque scelestissimum est, commisisse, in consolabili ter dolebat, & erat ei continuus plandens, ac si Christum coram se semper videret manifestum, & seipsam quotidie detestabatur viliores bestias se existimans, qui suum benignissimum redemptorem instincto ore abnegasset. O beatus Senex ac per hoc ceteris Apostolis dignior, & ipsi Christo quem negaverat acceptior, & felices ille lachrymae quae eum ad tantam dignitatis gradum extulerunt. In memoria huius sceleris nullum periculum erat, quia non poterat apparere delectabile ipsi peccanti, ut rursus ad talia laboraret. Circa transgressionem quae fit per vim irascibilem est dicendum, & sic secunda regula, quod memoria peccatorum pertinentium ad irascibilem nunquam est periculosa, sed sem-

Prima regula.

Apostropham in primis Apostolorum laudem.

Secunda regula.

Tertia regula.

Quarta regula.

semper vitilis, dicuntur peccata facta per vim irascibilis illa, quae sunt in ira, & passione ira, vt occidere, percutere, maledicere, detrahere, falsum testimonium dicere, infamare, & similia: si enim aliquis occiderit alterum, & semel doleat occidisse, non est periculosum, quod semper, & continue memoretur illam occisionem, quia semper illa apparebit, vt mala, & detestabilis, nec per memoriam eius deducitur homo ad desiderandum facere ea iterum, quia ista non possunt apparere bona cum secundum se sint mala, licet appareant bona propter alterum ipsi irato qui intendit vindicare iniuriam, vel contemptum, se dato autem animo a passione ira, & cessante causa priore quodcumque talia in memoriam euenerint, iudicabuntur mala atque detestanda, eadem ratio est in peritum esse, percussisse, infamasse, falsum testimonium dixisse, & sic de ceteris in hunc modum, quae pertinent ad irascibilem: nam in illis nullum periculum est recolendo ea. Circa transgressionem quae fit per concupiscibilem est distinguendum, nam quaedam sunt quae concupiscuntur, & sunt spiritalia, vt honor, scientia, fama, fauor populi, potentia, & sic de alijs, & concupiscencia istorum non pertinet ad vim concupiscibilem, quia vis concupiscibilis, & irascibilis sunt nobis communes cum bestiis, sed nulla bestia desiderat honorem, scientiam, famam, potentiam, & similia, desiderium ergo istorum non pertinet ad vim concupiscibilem, sed ad appetitum rationatiuum qui est spiritalis, & sic peccare in talibus fit per transgressionem vis rationalis, & non concupiscibilis, ideo reducuntur ad primam regulam de transgressionem rationales vis. Alia est concupiscencia quae est ad res corporales, & ista est duplex, quaedam ad res vitiles, alia ad delectationes, prima quae est ad res vitiles secundum quid pertinet ad rationalem, & aliquo modo ad concupiscibilem, sed magis ad rationalem: nam sicut desiderare potestatem, & dominium pertinet ad vim rationalem, ita desiderare dominium super res quae possunt possideri, pertinet ad rationalem, & patet, quia sicut bestia non desiderat honorem, vel dominium ad inuicem, ita nec desiderat aliquid possidere, nec quicquam possideri cum nesciat quid sit quicquam possidere, aliquo tamen modo ista concupiscencia pertinet ad vim concupiscibilem, in quantum pleraque de vitilibus coincidunt cum delectabilibus, quae proprie pertinent ad vim concupiscibilem. Circa primum horum, scilicet transgressionem, quae fit per concupiscibilem rerum vitilium, est quando aliquis furatur, vel violenter rapit, aut per usurarios contractus, aut symoniacos, aut quascunque alias extorcionis acceperit ab altero aliquam de rebus possessis, & tunc fit 3. regula, quod memoria peccatorum quae sunt per transgressionem concupiscencia rerum vitilium nunquam est nociua, sed semper fructuosa, ideo si aliquis rapuit bona alterius, & sepe postquam semel perituit, recordatur de illo furto, vel rapina, aut alijs fraudibus, magis dolebit, nec est periculum aliquod, quod per huiusmodi memoriam inclinetur ad faciendum iterum tale malum, quia non proponitur in ratione talis delectabilis, quod immediate allicit ad agendum. Circa transgressionem quae fit per concupiscenciam delectabilis datur 4. regula, quod memoria peccatorum per transgressionem in delectatione tactus, & gustus est periculosa, quod per talem memoriam facile ille qui memoratur, potest incidere in peccata priora, ratio diuersitatis est iter ista, quia illud malum, quod apprehenditur per transgressionem rationis, vel malum quod apprehenditur per transgressionem irascibilis, non sunt talia quae apprehensa moueant ad fruendum ipsis, ideo etiam si aliquis recordetur eorum, non mouetur ad operandum secundum illa, irascibilis namque

f mouetur ad prosecutionem iniuriae, quod non est bonum secundum seipsum, immo durum, & terribile, sed mouetur per tristitiam, quia omnis iratus agit tristatus, vt ait Aristo. in 7. Ethic. & tristitia pro tunc agit apparere bonum id, quod non est, unde si illius vindicta proponatur alio tempore in quo non sit motus ira, insurgens ex iniuria, vel contemptu, iudicabit malum esse prosequi vindictam. Delectabile autem quomodo, cumque proponatur, mouet ad delectationem, & fruitionem sui, cuius fundamentum est, quia totum bonum, & felicitas cuiuslibet hominis, aut alterius animalis consistit in quadam delectatione, delectationes autem sunt diuersae, quia quaedam sunt secundum intellectum, quas vocat Aristotele delectationes secundum Philosophiam, vt patet 2. Politicorum sunt delectationes secundum corpus, quae sunt in actu cuiuslibet potentiae, quilibet namque potentia bene disposita habens obiectum perfectum a quo immutetur, habet delectationem in illa immutatione, ideo visus in videndo delectatur, auris in audiendo, gustus in gustando, tactus in tangendo, delectationes autem tactus, & gustus sunt grossiores delectationibus aliarum potentiarum, & communiores nobis cum bestiis: nam bestiae solo tactu, & gustu delectantur, licet ceteras potentias habeant, vt declarat pulchre Aristo. in 3. Ethic. cap. de temperantia. homines etiam communiores habent inter se istas quam ceteras: nam ex natiuitate incipiunt delectari secundum gustum sumentes cibum, & consequenter in cibis, potibus, & tactibus succedere etate, ex quo concludit Aristo. in 7. Ethic. cap. vlti. quod delectatio est summum bonum cuiuslibet rei, quia omnes res inclinantur in delectationem, & omnia agunt propter delectari, licet non sit eadem delectatio omnibus, quia tamen communiter delectationes tactus, & gustus sunt magis corporales, & magis notae, has solas desiderant cum dicit, & persequi autem omnia, & bestias, & homines delectationem signum quoddam eius, quod est esse aliqualem optimum, ipsa fama autem non omnino perditur quae populi multi famant, & postea subiungitur, sed assumpserunt nominis hereditatem corporales delectationes propter, & plures inclinare ipsas, & plures participare ipsas, propter igitur solas cognitae esse has solas existimant esse. Patet ergo ex his, quod delectabile, quod est in tactu, & gustu, cum apprehenduntur mouent ad fruitionem sui, cum ipsa accipiuntur, vt maxima bona fruibilia. id autem in quod tendit irascibilis non est aliquid fruibile, ideo non, ita mouet, sicut delectabile: nam ad prosecutionem vindictae solum mouemur existente motu ira, & si proponatur nobis prosecutio vindictae non existente motu ira non mouebimur, proposito autem delectabili, siue habeamus passionem actualiter insistentem, siue non habeamus, mouemur ad fruendum illo: nam si passio est ipsa impellit, si autem non est delectabile ipsum confestim mouet eam ex fundamento supra posito. Et ex hoc infert Philosophus correlarium in 7. Ethic. in cap. de comparatione concupiscibilis, & irascibilis, scilicet quod ira audit rectam rationem, vel phantasiam syllogizantem, scilicet quia audit primum syllogismum in quo concluditur, quod debet sumi vindicta, sed non audit secundum in quo debet concludi qualiter sit sumenda, & quantum, & propter hoc errat, vt latius declarauimus Exodi 20. cap. concupiscibilis autem nullo modo audit rationem, vel phantasiam syllogizantem, sed immediate vt proponitur, siue per phantasiam, siue per rationem, quod aliquid est delectabile, mouet ad fruitionem. Omnia supradicta communia sunt quantum ad delectationem tactus, & gustus: nam utraque mouet ad fruitionem, & vtriusque memoria periculosa est, sed magna differentia inter ista est, quia

Delectatio est cuiuslibet rei summum bonum

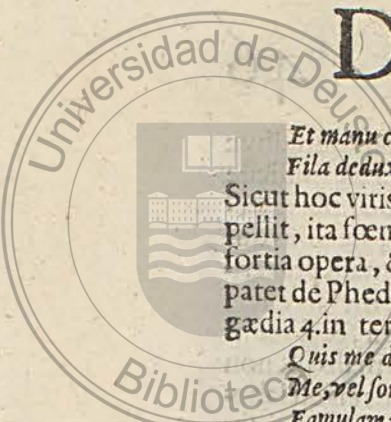
Nota de ira.

Nota cautela in recordatione peccatorum gustus, & voluptatis.

Patet hoc & ex Epistola Hieronymi ad Iulianum.

recordatio circa peccata quae sunt in transgressionem gustus, non sunt ita periculosa, sicut peccata per transgressionem tactus, quia quocumque aliqua delectatio est maior, tanto magis mouet, delectatio autem quae est in tactu, quantum ad actus venereos fortior est quam ea quae in gustu, & sine aliqua comparatione magis mouet quam delectatio quae est in gustu, patet enim in amantibus, quia amantes fortissime maxime illi qui habent amorem hereros quae est quadam passio de qua late diximus Gene. 34. cap. isti namque amando deficiunt, & frequenter moriuntur, amor namque fortissimus est, vt ait Seneca in tragedia 4. quae incipit Hypolitus, tragedia septima, quae incipit Medea, de qua late diximus Gene. 29. cap. desiderium autem alicuius cibi qualitercumque ille apparatus sit non cogit hominem deficere, dum tamen homo habeat alia quaecumque grossa cibaria quibus vescatur, multae quoque aliae fortitudines, & difficultates sunt in hac concupiscencia venerea, quae non sunt circa delectationem tactus, & gustus, de quibus longum esset hic cuncta cogerere, sed in multis locis particularim dictum est. immanere ergo cogitationi alicuius istorum valde periculosum est: nam immediate, vt apprehenduntur, concipiuntur, vt per se bona, & mouent ad suam fruitionem, unde contingit, quod ille qui recordari volebat eorum, vt doleat, versa vice incipit delectari, & assurgere in eorum desiderium. Si ergo aliquis peccauit in transgressionem circa delectabile, quod est in gustu vescendo cibarijs multum delicatis, & apparatus, & nimis saporosis, recordari istorum satis magnus labor est, & si recordatio fiat, debet esse cum magna cautela quantum ad duo, scilicet quantum ad recordationem circumstantiarum particularium, & quantum ad immanitatem diuturnam, vel non diuturnam talis recordationis primum est, quod cum voluerimus recordari de peccato facto circa tale delectationem gustus, quod non recordemur, vel non inquiramus particulariter omnes circumstantias illius delectationis, si quod non recordemur de omnibus apparitionibus talium ciborum, vel potuum, nec recordemur, quomodo delectabamur, quando sumebamus tales cibos, aut potus, vel quomodo nobis erat ad superabundantiam, vel quotiens assumebamus: nam ista particulariter considerata multum mouent appetitum ad fruitionem. si ergo voluerimus recordari talis peccati ad dolendum de eo, solum oportet sic recordari, quod grauiter peccauimus, assumendo cibos illicitos tempore, vel persone, & sic transire. Secundum attendendum circa hoc est, vt non immoremur multum tali memoratioui: nam dato, quod solum consideremus vniuersaliter, si longa memoratio est, reducet nos ipsum delectabile ad considerationem particularem, & tunc stabit incontinentis, quod ante, saepe namque etiam nobis nolentibus recordari de talibus delectationibus insurgit ipsa cogitatio propter fortem impressionem quae in phantasia est, & tunc aut nos fortiter tribulant, aut confusibiliter superant. Sic dicebat Maria Aegyptiaca, quae cum steteret 29. annis in deserto habens secum solos tres panes, qui duri erant versi quasi in naturam lapidis, ita vt essent incomedibiles, & carens vestibus tot annos patens ardenti soli, & gelido aquiloni, durissimos tolerauerat labores, & tamen post haec omnia insurgebat ei cogitatio de delectationibus cibi, & potus, quas habuerat in Aegypto sic dicitur in libro qui de vita eius metricè scriptus est: *Pisces Aegypti humique cupido relictis Me miseram tangunt, & ea vehementius angunt.* Circa transgressionem peccatorum per transgressionem actuum venereorum adhuc maior cautela adhibenda est, cum maius periculum sit, vt supra probatum est, & in hoc dicendum est, quod memoria qualiscumque

in viris adhuc potentibus, & in iuuenibus, qui adhuc fortes stimulos sentiunt, satis periculosa est: difficile est enim, quod non delectemur in eo, quod nobis delectabile est, si ad memoriam reduxerimus, ideo illis qui adhuc fortes stimulos sentiunt, licet de malis praeteritis poenitere incipiant, consultius atque melius esset, non reducere ista peccata ad memoriam, & si velint dolere de malis commissis, doleat de alijs malis, & non de istis pro tunc: nam satis superque satis eis est labores tolerare insurgentes ex ipsa concupiscencia per se ipsam nullo reducere eam ad memoriam, quanto magis si nos ad memoriam reduxerimus? Si tamen aliquis sit taliter dispositus forte per labores nimios, & abstinentias fortes, quae carnis edomant igniculum, vt a memoria talium cito non superetur, adhuc distinguendum est. Quia istud peccatum actus venerei aliquando fuit per fortem amorem, aliquando per paruum, aut nullum. Pro quo considerandum, quod aliqui homines mouentur ad actus venereos, ad solam expletionem libidinis, scilicet ad capradam delectationem quae est in actu venereo, & extinguendum, vel mitigandum illum stimulum cruciantem, & non se determinant ad aliquam certam foeminam, sed quocumque apponeretur, in qua posset expleri libido sufficeret, & amplius non curarent, & tunc amor nullus est qui est affectio ad aliquam personam sub ratione talis delectabilis venerei: & hoc etiam non est forte, nam pro tali desiderio non multum homo cruciatur, nec apponeret se ad magna pericula. Aliquando mouetur homo ad desiderium actus venerei, & non indistincte, sed ad explendam libidinem cum quacumque, sed ad certam personam quae apprehenditur sub ratione magni boni, & magni delectabilis, ita quod illa persona amatur sub isto amore, & si alia quacumque apponeretur non moueretur in illam, immo displiceret, & tunc est hoc quoddam terribile, quod omnia frangit, omnia destruit omnia domat, viros quoque ipsos fortes ad veras compellit lachrymas, & facit eos torpere atque deficere, & ad nihil vitiles esse, vt patet de viro Galo diligente & deficiente in amorem illius, de quo multa pulchra, & reuera, Virgilius in libro Bucolicorum ecloga decima, quae incipit, *Extremum aetusa mihi concede laborem.* Idem patet de Achille qui ardens amore Polixenae cum esset in bello Troiano iacebat in lecto pulsas musica instrumenta, cum esset fortissimus vir dimittens alios ire ad bellum, cum sine ipso nihil proficerent, de quo Ouidius in libro Epistolarum in Epistola Briseidis ad Achillem quae incipit, *Quam legis a rapta Briseide litera venit.* Amor iste vrit, laniat, & fortes viros ad indigna officia subiecit, vt patet de Hercule viro fortissimo, qui propter amorem Ioles filiae regis Aetholiae fertur puellaria fecit nendo, & domum verredo, & se vestibus muliebribus induendo, de quo Ouidius in libro Epistolarum Epistola Deianire ad Herculem quae incipit, *Gratulor Aetholiam titulis succedere nostris.* Idem patet per Ouidium, in libris Fastorum, de hoc meminit Ioannes Bocatio de Certaldo in libro de casu, & ruina Principum, & Seneca tragedia 4. carmine 3. quod incipit: *Diuina non uti.* Et dicit: *Natus Alcmena posuit pharetras: Et minas vasti spoliū Leonis: Passus aptari digitis smaragdos: Et dari legem rudibus capillis: Crura distincto reliquit auro: Luteo plantas cobibente focco,* Et

Deuteronomij.

Cap. IX.

*Et manu clauam modo qua gerebat
Fila deduxit propeuante fuso.*

Sicut hoc viris intolerabile malum ad omnia eos impellit, ita foemine si talem amorem conceperunt ad fortia opera, & supra earum conditionem efferuntur, patet de Phedra amate Hyppolitum, vt ait Seneca tragidia 4. in tertia parte carminis. 4. quae incipit,

Quis me dolori, Cum diceret ipsa:

Me, vel sororem Hyppolitum, vel famulam voca

Famulam potius omne seruitium feram

Non me per altis ire si iubeas niues

Pigeat gelatis ingredi pindi iugis

Non si per ignes, & infesta agmina

Cunctis paratis ensibus peccus dare

Mandata recipe sceptrum me famulam accipe.

Circa ista duo ergo licet vtriusque periculosa sit memoria, valde tamen distant: nam memoria actus venerei primo modo qui ad solam libidinem explenda fuit, quia amorem nullum habuit incitantem, non est ita difficile memorari, vt si quis recordetur se peccauisse cum meretrice, ad quam amor nullus est, nisi libidinis solius causa explende, non erit valde difficile. Ni si forte cum actus iste memorandi aduenisset, ipse qui eum habet, passionatus existeret, quia tunc ad quodlibet facillime cadit. Ideo generaliter cauendum est, vt quodcumque aliquis qui vult penitere de actu illicito venereo, habuerit passionem concupiscentiae actualiter insurgentem, ne reducat ad memoriam delicta sua per actum venereum perpetrata qualitercunque illa fuerint: nam putas se per hoc reducere ad dolorem magis inducet sibi concupiscentiam: nam si quae eam quae nobis nolentibus insurgit, pugnare non possumus, quanto magis contra illam quae a nobis voluntarijs inducitur? Sunt etiam consideranda circa istam memoriam huiusmodi peccati illa duo quae supra dicebamus, de cibo, scilicet, vt non sit consideratio omnium circumstantiarum particularium, quae in hoc actu magis quam in alijs stimulant, scilicet qualis ei delectatio insurgebat ante opus insistente passione, si compleret. Idem de diuersis actibus, & alijs partibus, quae periculose cogitantur atque periculosius enarrantur: nam si ad ista veniamus nullus est qui non cadat. Cauendum est secundum, vt et si in vniuersali ista recordemur, vt non immoremur tali cogitationi vniuersali: nam ex cogitatione vniuersali cui immoramur, insurgit particularis cogitatio: cum natura nostra ad hoc valde prompta sit, & etiam nobis nolentibus eueniunt cogitationes particulares circa talia. Circa alterum membrum, scilicet circa transgressionem quae est in actu venereo dirigendo ad aliquam personam singulariter, secundum, quod supra dicebamus, regula vniuersaliter danda videtur, quod talia ad memoriam reducere periculosissimum valde est, & nullus homo quantumcunque eleuatus deberet ista ad memoriam reducere: nam amor iste nimis viscera penetrat, & emollit, & fortissimas vires habet, talis namque post multa tempora recrudescit, & integer redditur, ita vt fortes viros superet auferendo virtutis rigorem, & viscera foeminea inducendo. Vnde Ouidius in 2. lib. de remedio amoris demonstrat non esse videnda, nec ad memoriam reducenda loca, & tempora, & alias circumstantias secundum quas aliquis delectatus fuit cum ea, quam singulariter diligebat dicens:

*Et loca saepe nocent, fugito loca conscia vestri
Concubitus, causas mille doloris habent.*

O Deus quam terribile quid. Opera enim fortitudinis circa maxima terribilia viros fortes non terrent, haec autem tantum corda fortium emolliunt, vt ad lachrymas teneras compellant, quia fortis est, vt mors dilectio, vt patet Canonicorum 3. ca. nam lampades eius la-

Amoris potentia.

Deuteronomij.

Cap. IX. 47

& incoepit dicere decem praecepta, vt patet ibidem A consequenter Exodi 20. cap.

De pacto Domini cum Israelitis, & quae in eo pacto comprehenduntur. Quaest. IIII.

ET sciendum, quod non solum est pactum Domini cum Israel pactum de decem praeceptis: nam etiam pactum est de preceptis caeremonialibus, & de praeceptis iudicialibus, & patet quia, sicut ad confirmationem aliorum pactorum inter homines fiebat diuisio alicuius animalis in partes, vt transirent pacifices, vt patet Gene. 15. cap. secundum, quod ibi late declaratum, & aliquando fiebat confirmatio pacti occiso aliquo animali, & spargendo sanguinem super ipsos pacifices, ita Moyses confirmans pactum inter Deum, & populum facta immolatione, aspersit populum sanguine, & altare, & librum legis, vt patet Exodi 24. cap. cum dicitur hic est sanguis foederis, quod pepigit vobiscum dominus super cunctis sermonibus his, sed constat, quod tunc in libro legis, quem ipse monstrabat, erant scripta decem praecepta, & praecepta caeremonialia, atque iudicialia quae continentur Exodi 21. & 22. & 23. cap. nam in cap. 24. consequenter eiusdem libri dicitur quomodo Moyses descendit de monte, & narravit omnes sermones Domini, & postquam consensit populus sequitur ibidem, scripsit autem Moyses vniuersos sermones Domini, & sic intelligebatur de preceptis decalogi quae iam praecesserant, & de praeceptis caeremonialibus, atque iudicialibus, quae tunc data fuerunt, de ista confirmatione foederis Apostolus ad Hebraeos 9. cap. vnde nec primum quidem, sine sanguine dedicatum est: lecto enim mandato legis a Moysse vniuerso populo capiēs sanguinem vitulorum, & hircorum, cum aqua, & lana coccinea, ipsum quoque librum, & omnem populum aspersit, dicens hoc est sanguis testamenti, quod mandauit ad vos Deus, vocatur tamen pactum Dei principaliter pactum, quod continetur in duabus tabulis, scilicet decem praecepta, quia illud pepigit Deus per se cum Hebraeis, scilicet per Angelum suum, caeremonialia autem, & iudicialia per Moysen pepigit cum Israelitis. *Et perseveraui in monte quadraginta diebus ac noctibus.* Scilicet prima vice qua ascendit pro primis tabulis. *Panem non comedens, & aquam non bibens.* Quia sola Dei visione abundantissime pascebat: non enim in solo pane viuunt homines, sed in omni verbo, quod procedit ex ore Dei, vt patet praecedenti cap. *Dedit mihi dominus duas tabulas lapideas.* Scilicet in fine quadraginta dierum. *Scriptas digito Dei.* Id est ministerio Angelorum, de his magis diximus Exodi 34. cap. *Continentes verba omnia quae vobis in monte locutus est de medio ignis.* Id est decem praecepta quae vobis in monte Synai in voce tubae locutus est. *Quando concio populi.* Id est multitudo, vel congregatio de coeo, cois, id est coniungo, vel de cunctis, aum, *Congregata est.* Id est in die quo tota multitudo exiuit de tentorijs suis, & congregata est circa radices montis Synai, vt audiret legem, in Hebraeo habetur. *In die populi.* Id est in die quo congregatus est populus. *Et idem est tabulas foederis.* Id est in quibus scriptum erat pactum, vel foedus, quod pepigerat Deus cum Israel ad futuram rei memoriam. *Quia populus tuus.* vocauit Deus Israel populum Moysi, quia iam per peccatum non erat populus Dei, vel quia Moyses eis praerat spiritaliter, & temporaliter, & hoc melius videtur, quia subiungitur. *Quem eduisti de Aegypto.* Et sic totum regimen populi Deus Moysi attribuebat, quare populus eius iuste vocabatur: vel vocat eum populum suum, vt moueat eum ad orandum pro eo tanquam pro re sua. *Deferuerunt velociter viam quam de-*

monstrasti eis. Id est doctrinam colendi vnum solum verum Deum. *Fecerunt, sibi conflatile.* Id est vitulum qui per conflationem auri, & argenti opere fusorio fabricatus est. *Rursumque ait dominus ad me cerno, quod populus iste.* Ista exposita fuerunt Exodi 32. & Numeri 14. cap. *Cumque de monte ardente descenderem.* Id est de Synai qui tunc praesente Deo flamma, & fumo opertus erat, vt supra 5. cap. *Proieci tabulas de manibus meis.* Quia cum vos viam Domini deseruissetis colentes idolum, nihil lex proficiebat, ideo ex quadam ira quae magis per zelum quam per vitium dici potest, confregit tabulas, cui enim profuturae erant cum Deus omnes subito delere vellent? Aliqui autem Iudaei magis excusare volentes Moysen, dicunt quod cum de monte descenderet Moyses, vidit scripturam tabularum obliterari, vt nullum penitus literarum maneret vestigium tanquam Deo hoc volente, eas tanquam prius inutiles confregit, & satis hoc probabile est, sed quocumque modo hoc fuerit, satis constat Moysen hoc nihil peccasse, quia nusquam legitur de hoc a domino fuisse reprehensum, quod tamen fuisset si peccatum commisisset. *Confregique eas in conspectu vestro.* Et hoc multum releuat, quia in detestationem magni sceleris eorum tabulas legis coram eis fregit, vt ipsi compunctione sceleris hoc viso mouerentur. *Et procidi ante dominum.* Non immediate post fractionem tabularum orauit ante dominum pro populo, sed prius quantum potuit ex officio suo placauit iram Dei occidendo 23. milia Exodi 32. & tunc populum reliquum ne rursus peccarent instruens, Deum aliquantulum placatum pro populo oraturus adiuit, non enim ausus fuisset Moyses non castigato populo ad Deum pro eis orare, quia sibi, & illis totalem deletionem formidaret, eis quia peccauerant, & sibi, quia quantum potuisset non correxerat, sicut Heli sacerdos, quia filios non correxit mortuus est. 1. Reg. 2. & 4. cap. & sic Phinees placauit iram Dei cum pugione transfodit Madianitidem cum Zambri Numeri 25. cap. *Proci, sicut prius quadraginta diebus.* Et sunt quadraginta dies. *Propter omnia peccata vestra.* Non solum orauit Moyses pro remissione peccati adorationis vituli, sed etiam pro murmuratibus quas ab exitu de Aegypto contra Deum habuerant: sicut enim patres filios pro paruis erroribus non puniunt, sed si post maiora faciant, & pro maiori, & minori puniuntur, sic Deus deleturus erat Israel propter omnia peccata in Deum, siue magna, siue parua, nisi Moyses rogasset Psalm. 105. & ratio huius est, nam cum Deus sit iustus iudex, oportet vt omnia mala ab eo puniatur, ita vt nullum malum maneat impunitum, nec aliquod bonum irremuneratum, siue ergo peccata parua sint, siue magna, penam recipere debent, vel quod nos eam nobis imponamus, vel quod Deus eam infliget. rursus sciendum, quod Deus non mouetur ad puniendum nos quodcumque peccamus: nam expectat nos Deus, vt misereatur nostri, vt patet Esa. 30. cap. ad hoc, quod Deus moueatur ad puniendum nos, oportet quod peccata sint valde magna, quae immediate mereantur Dei vindictam, vt patet de Chore, Dathan, & Abiron, Num. 16. ca. nam magnum peccatum valde erat manifeste erigi in superbiam contra Dei ordinationem: aliquando autem puniuntur peccata, quia sunt multum iterata, vel quia sunt multa, vt patet Amos. 1. cap. ubi loquitur ad multas gentes cuilibet dicens, super tribus sceleribus Israel, vel Iudae, & sic de alijs, & super quarto non conuertam eum, & sequitur in quolibet eorum punio, & sic existentibus paruis delictis, vel non multo tiens iteratis non punit Deus, & quia delicta manere non debent impunita, seruat omnia ista Deus, siue magna, siue parua pro tempore punitionis. sic patet Exo. 32. cum dicitur, ego autem in die ultionis visitabo, & hoc

Deus quoniam est iustus iudex.

hoc peccatum eorum, sequitur ergo, quod quando Deus motus fuerit ad puniendum nos, siue pro magnis peccatis, siue pro frequenter iteratis, quod alia peccata quæ olim, sine poena reliquerat, nunc puniat, oportet ergo orari pro oibus illis, siue pro magnis, siue paruis. Et cum ad iracundiam prouocastis. Hoc potest dupliciter intelligi. Vno modo, quod pro quolibet peccato illum mouebatur Deus ad iracundiam. Alio modo, quod motus erat pro illo peccato immolationis vituli, quod Deus mouetur ad iracundiam pro quolibet peccato: nam quodlibet peccatum offendit suam maiestatem, ideo commouetur contra nos in iram quodcumque peccemus, sic innuit Apostolus, quod omnes peccantes sunt vasa iræ, & oēs boni sunt vasa misericordiæ, ut patet ad Rom. 9. c. & alibi nascimur omnes filij iræ: nam cum Deus inferendo penas dicatur nobis irasci, cum ergo penas æternas nobis pro quolibet mortali peccato comminatur, & inflaturus esset, quia ad eas nos destinaret, nisi corrigamur, dicitur nobis in quolibet peccato irasci, sicut quando penas corporales infligit: hic autem loquitur scriptura de prouocatione ad iram, quam infligitur temporalis puniatio, ideo est sensus, quod licet per quodlibet peccatum mortale Deus non puniat delinquentem, mouetur tamen aliquantulum contra eum, ita quod promptus est ad puniendum eum, & si alia peccata multiplicauerit punietur. alio modo intelligitur, quod Deus erat prouocatus ad iracundiam pro peccato immolationis, & fabricationis vituli, ideo licet Moyses pro omnibus rogaret, tamen Deus pro hoc concitabatur, Moyses tamen rogabat pro omnibus peccatis, quia si Deus iratus puniret, non solum puniret peccata magna, ut illud peccatum immolationis, sed etiam alia minora, vel quia licet principaliter moueretur propter illud peccatum magnum, tamen quodlibet peccatum aliquid mouebat, & dum plura essent, citius mouissent Deum ad puniendum. Timor enim iram illius. Scilicet, quod si pro vobis non rogarem, vos deleteret. Exaudiuit me dominus etiam hac vice. Quia alijs vicibus pro eis rogauerat, ut Exodi 14. cap. Super mare rubrum aduersus Aaron vehementer iratus est. Non peccauit Aaron totaliter voluntarie, quia tunc fuisset peccatum suum grauius peccato totius populi, quia iudex, & pastor relictus fuit in populo recedente Moyses Exodi 24. cap. Item, quia ipsi fabricauerunt vitulum, qui alios ad idolatriam concitaret, & sic fuisset voluntas eius, ut populus vitulum adoraret, hoc autem importabile esset, nec post talis homo sacerdos magnus a Deo constitueretur, fuit ergo peccatum Aaron mixtum ex voluntario, & inuoluntario, ex quo peccati quantitas minor erat, videbat enim Aaron mortem sibi imminere, nisi vitulum, vel aliquod simulachrum pro Deo confinxisset, elegit autem magis incidere in manus Domini quam in manus populi, & in hoc valde imperfectus fuit: si enim confusus fuisset in domino, ut non faceret simulachrum, Deus eum ab impetu populi liberasset, vel si non liberasset, melius erat ei per martyrium ab hac vita transire, quam volendo viuere populo illicite consentire, & ideo ad talia cogi non debebat, quia ut ait Philosophus 3. Ethic. ad quædam autem fortassis non est cogi, sed magis mori patienter durissima. Pro illo sum deprecatus. Ut non deleteret eum, sed dicunt Iudei, quod pro peccato Aaron mortui fuerunt duo filij eius Nadab, & Abiu in eodem anno in monte Synai, cum inciperent ministrare coram Domino in principio sacerdotij sui, ut Leui. 10. c. & hoc satis probabile est. Et si dicas, quod Nadab, & Abiu pro peccato suo mortui sunt, quia obtulerunt ignem alienum. Responderi potest, quod sicut precibus bonorum patrum aliquando Deus filijs gratiam tribuit, ut boni sint, ita aliquando ex demeritis patrum Deus filios in aliquam

negligentiam, vel errorem cadere permittit, ut pro illo peccato filij ad dolorem patrum temporaliter puniantur, dum in hoc non sit ad mortem æternam, sic dicitur de istis, quod negligentia, & error, quem in ministracione sacerdotij sui habuerunt, per cruciatum corporeum deletus est, ut vitam æternam consequerentur, Aaron autem ex eorum morte valde angustiaueretur, de hoc latius diximus Leui. 10. cap. Peccatum autem vestrum, quod fecerat. Vocat vitulum peccatum, idest materiam circa quam, vel incitatum ad peccatum, proprie autem peccatum voluntaria actio est. Omminoque in puluerem redigens. Scilicet, ut nunquam ad vsus hominum conuerteretur, & sic mandatur eis, quod omnia sculptilia gentium totaliter destruant, ne occasionem errandi accipiant in eis, ut supra 7. c. Et proiecit in torrentem qui de monte descendit. Quia si mansissent pulueres auri, & argenti, aliquis adhuc posset illis uti ad aliquid, in aqua autem nunquam inueniri possent, & ab hoc habuerunt doctrinam Iudei, quod puluerem idolorum comminuto riu proicerent in aquis, & sic fecit rex Iosias, quia puluerem idolorum proiecit in torrente cedron. 4. Reg. 23. c. sic fecit Asa rex Iuda, ut patet 3. Reg. c. 15. cōburens simulachrum turpissimum. Et non contingunt ista totaliter eo ordine quo narrantur, quia primo Moyses destruxit vitulum, & proiecit in aquam, postquam descendit prima vice de monte, & deinde ascendit secundario, & orauit alijs quadraginta diebus. Si autem secundum ordinem littere intelligeremus, oportere fuisset destruxit vitulum post secundos quadraginta dies idest post 80. vel secundum aliam opinionem post tertios quadraginta, scilicet post 120. sed non est verisimile, quod Moyses reliquisset vitulum tot diebus, ne populus iterum occasionem haberet ad idolatrando. Item, quia est ordinem narrationis quæ habetur Exo. 32. c. In incendio quoque. Hic superaddit alia peccata, quæ etiam Deus eis pepercit, & primo in incendio, idest in loco ubi incensus est ignis, & deuorauit extremam partem castrorum. Et hoc fuit immediate post recessum de monte Synai, in quo fecerunt vitulum, quia de monte illo recesserunt in secundo mense secundi anni, & deinde antequam venirent ad aliquam mansionem, cepit murmurare pro labore itineris, ut Nume. 10. & 11. cap. & tunc incensus est ignis in eos. In tentatione. Idest in loco tentationis, scilicet in Cadesbarne, ubi tentauerunt Deum in petitione aquæ. Et in sepulchris concupiscentie prouocastis dominum. Est nomen mansionis quæ sic vocatur, quia populus ibi desiderauit comedere carnes, & venit in eos ignis, siue aliqua pestis, & mortui sunt, & sepulti ibi, Nume. 11. c. & in hoc imitatur ordo rei gestæ quia ante mortui fuerunt in sepulchris concupiscentie, quam tentarent in Cadesbarne, quia Cadesbarne est post sepulchra concupiscentie per 19. mansiones ut Numeri 33. c. Item quia in sepulchris concupiscentie steterunt 2. anno ab exitu de Aegypto, ut sepe probatum est, & patet supra 2. c. sed in Cadesbarne tentauerunt anno quadagesimo post mortem Mariæ, ut Numeri 20. c. Et, quando misit vos. Idest exploratores vestros de Cadesbarne, hoc fuit ante medium secundi anni exitus de Aegypto, quia bis steterunt in Cadesbarne, primo in secundo anno quoniam veniebant directe in terram promissionis, ut Num. 13. c. & inde exploratores missi sunt, & quia ibi peccauerunt Deum, lata est sententia, quod non intrarent terram promissionis, quæ erat 20. annorum, & ultra, ut Num. 14. c. Et inde retrocesserunt vagantes vsque, ad 40. annum in cuius principio, mense primo venerunt iterum in Cades, siue Cadesbarne, quod idem est, ut Num. 20. c. Ascendite, & possidete terram quam dedi vobis. Voluerat Moyses, quod nullo alio premissio immediate, ut venerunt in Cadesbarne, directe ascenderent ad terram promissam. Et contempsistis imperium

perium Domini Dei vestri. Quia Deus mandauerat, ut ascenderent, & possiderent, ipsi autem discredentes verbo Dei nuncios premisserunt, quod eis magnus fuit scandalum dimittentes diuinum auxilium, & ad humanum recurrentes, de quo late diximus supra 1. c. Et non credidistis ei. Idest non cōfisi fuistis, quod vox eius vera esset, ipse namque dixerat ascendite, & possidete, si autem ipsi credidissent voci Domini, non curassent de aliquo alio ex quo ipse securabat eos, sed adhuc miserunt suos exploratores volentes ab eis magis securari de qualitate terræ, & habitatorum, in quo magnam Deo offensionem faciebant non assentientes nec confidentes summæ certitudini, & magis credentes suæ certitudini humane quæ nulla erat: nam & hō de hoc irasceret: si enim quispiam haberet amicum quinimis amicum se demonstraret, & postea eo dicente non assentiret, vel non consideret verbis eius, sed adhuc quereretur alias certitudines, vehemēter tali amico irascendum esset, nec iudicari deberet amicus: si ergo homo ista faceret, quanto magis Deus cuius verba permanentiora sunt ipsi fundamentis seculi: sic enim dicit Luc 2. r. c. celum, & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. Nec vocem eius audire voluistis. Idest non obedistis ei: nam licet audierunt, quia tamen non obediuerunt ei facientes, quod imperabatur, dicuntur non auduisse, quia nihil audire prodest vocem, nisi fiat id, quod per vocem signatur, cum vox imperatiua ad illum finem dicatur, dixerat autem Deus istis ascendite, & possidete, ut patet 1. c. idest nihil aliud curantes facere, nisi ut immediate ascenderent ad terram Chanāā terram hereditatis sue, ipsi autem non obediuerunt isti voci, quia manserunt 40. diebus in Cadesbarne expectando exploratores quos miserant, ut viderent quid afferrent de qualitate terræ, & gentium, & quia immediate non ascenderunt, ut mandauit Deus peccauerunt, & quanto magis manserunt, tanto magis peccauerunt, & sic iuxta numerum dierum in quibus peccauerant manendo Deum mandatum in Cadesbarne, expectando exploratores, datus fuit eis numerus quantitatis penæ sic patet Num. 14. c. cum dicit vestra cadauera iacebunt in solitudine, filij vestri erunt vagi in deserto 40. annis, & portabunt fornicationem, donec consumantur cadauera vestrorum patrum in deserto iuxta numerum 40. dierum quibus considerastis terram: annus pro die imputabitur, & 40. annis recipietis iniquitates vestras, & sciatis violationem ineam: fuit ergo magnum peccatum in non obediendo immediate voci Domini, siue immediate ascenderent, sicut dñs præceperat, quia ergo mortui sunt, iustum fuit in eis, quod puniti sunt. Sed semper fuistis rebelles a die qua nosse vos cepi. Magna increpatio erat ista, quia populus duræ ceruicis, ita increpati merebatur. A die qua nosse vos cepi. Idest a die qua cepi vos, ut prælatus regere, & vestri curam gerere, non potest intelligi a die qua primo cognouit eos, scilicet in pueritia sua, quia tunc non leguntur mala fecisse, sed magis passos fuisse, sed a die qua Deus primo misit Moysem ad eripiendum eos: cum enim Moyses primo coram Pharaone astitit, & grauauit eos Pharaon plus solito, murmurauerunt Deum Moysen, & Aaron dicentes, scire fecistis odorem nostrum coram Pharaone, iudicet Deus inter nos, & vos Exo. 5. c. Et iacui coram domino quadraginta diebus. Isti sunt secundi 40. quibus orauit pro dimissione peccati populi. Quibus eum suppliciter deprecabar. Licet in istis 40. diebus esset Moyses in quadam amaritudine animæ, quia nesciebat adhuc utrum Deus dimitteret peccatum, tamen abundabat ex Dei presentia gaudio quodam quo pascabatur, ne deficeret: nam alias defecisset fame, cum in istis secundis 40. diebus, & 40. noctibus non gustauerit panem, nec biberit aquam, aut quicquam aliud, ut patet, sup. in littera, oportet namque

que animal dum viuunt semper nutriri, ut ait Aristoteles in 2. de Generatione, & corruptione, nutritio autem fit per cibum, si ergo cibus desit, impossibilis est nutritio; necesse est ergo, vel quod animal deficiat, vel quod aliquid loco cibi nutritiuo ei apponatur, ergo Moysi quædam redundantia Dei gloria, quæ eum sufficeret pascere, tenuisset eum etiam decem millibus annorum. Et ista delectatio, vel redundantia Dei poterat poni dupliciter, vno modo, quod esset quædam redundantia gloriæ Dei quæ teneret Moysen ne eluriret, nec indigeret cibo, & esset, ita corpulentus, & pulcher, sicut ante, immo magis, nam lucebat facies eius, quoniam descendit a domino, ita quod non possent intueri in eum filij Israel, donec poneret velamen faciei suæ, & sic loquebatur, ut patet Exo. 34. & ad Corinth. 2. c. 3. & tamen poterat esse ista redundantia Dei talis, quæ non tolleretur aliquas curas, nec anxietates, aut dolores, & sic Moyses a domino consolatus, ita ut cibo non indigeret, habebat anxias curas flagrans desiderio populi sui, ut saluaretur. alio modo potest poni quod ista redundantia gloriæ Dei super Moysen, quæ tollebat cibum, & potus necessitatem, erat ira delectabilis, quæ excedebat omnes delectationes, quas Moyses expertus fuerat, vel quas aliquis homo experiri potuisset. Et tamen cum ista delectatione habere magnam tristitiam non est inconueniens: nam nulli delectationi repugnat totaliter tristitia, nisi summæ delectationi quæ est beata visio, ceteræ autem cum angustia aliqua esse possunt: videmus autem hoc in hominibus huius seculi, qui simul, & semel gaudium habet de aliqua re quæ eis magna valde videtur, ut si adipiscantur, quod desiderant, qui tamen si tunc aliqua aduersa de rebus suis eis nuncientur, tristantur, in eis est qui vere penitent, hoc repertum, nam simul tristantur valde, quia Deum offenderunt, & delectantur, quia sperant certissime per hanc contritionem sibi dandam vitam æternam, & quod maius est, quia sciunt per veram contritionem eos amicos fieri altissimi Dei, & sic dicit Aug. de vere penitentibus, doleat peccator, & dolendo gaudeat. reperiebatur etiam hoc simul in beata Virgine tempore passionis Christi: nam ipsa ex charitate magna, quæ eam repleuerat Spiritus sanctus ardentem diligebat salutem humani generis, quæ sciebat non, nisi per filij vnigeniti sui mortem posse celebrari: cum ergo eum vidit patientem, & maxime, quoniam vidit iam passum, admirabiliter consolabatur, quia certissime videbat redemptionem totius generis humani iam factam, dolebat tamen acerbe, & inextrimabiliter, quia videbat tenerimum illum iuuenem Christum Iesum, qui erat Deus suus, & pater suus, quem ipsa sola conceperat, & ipsa sola lactauerat, in quo totum eius bonum totaque eius iocunditas, quem magis diligebat quam animam, ita ut pro eo morti elegisset si licuisset, & acerrimas sustinere angustias in delicatissimo corpore erant, ergo in ea simul dolor, & gaudium, & vtrunque, quippe magnum, sed satis vnum alteri cōcordabat. in illis est quibus Deus ex grā dedit versari circa contemplationem diuine passionis, hæc eadem suo modo sentiuntur: nam crudele valde est redemptori, qui tanta, & talia pro nobis sustinuit, compatiamur, & hic magnus innascitur dolor, nam compati est partem doloris patientis accipere, qui penetrat quoddam, sicut gladius anceps transfigens cordis medullas, & pertingens vsque ad diuisionem animæ, & spiritus, rursus autem hoc gaudium magnū est: nam nullus fructus maior est, quam fructus diuine passionis, in quo gaudentes perficimur. Fuit ergo huiusmodi consolatio illa Moysi, quæ recipiebat ex presentia gloriæ diuine, ut magnam ei iocunditatem afferret, & tamen curas, & infixas valde angustias animæ suæ non tolleretur: nam ista consolatio Moysi, licet esset de diuina presentia, tamen non erat maxima, quia non erat beatifica quæ summa est: nam consolatio beatifica nulli viuenti cōcatur, nisi ipse sit sibi

Aug. de vere penitentibus.

sibi felicitas, sicut in hoīe Christo q̄ uiuens, & nondū morte gustata beatus erat, q̄ ipsa beatitudo sibi incarat, f. verbum diuinum sub unitate hypostatica. Moyses autē talem consolationem sustinere non potuit, et si oīa per essentiam viderit, q̄ non fuit cōicata ei illa per modum beatificum, q̄ ut dixit Deus, non videbit me hō, & uiuet, i. non poterit me videre ita, q̄ pillam visionem sit beatus, & postea uiuat. *Ut non deleat vos.* Non rogauit Moyses Deū, ut nō puniret Israel, sed ut non deleat eum: nam punire eum erat quālequq; pēnam ei inferre, q̄ non totaliter perimeret, delere erat eos totaliter occidere, ita q̄ non maneret ex eis nomē nec vestigium, & patet hoc in orōne Moysi, & in rōne Deī: nā orauit Moyses, ut patet Exo. 32. c. & Deo primo dixit cerno, q̄ populus iste durē ceruicis sit, dimitte me, ut irascatur furor meus p̄ eos, & deleat eos, te autē faciā in gentē magnā, Moyses autē orauit dicens cur dñe irascitur furor tuus p̄ populū tuū, quem eduxisti de terra Aegypti in fortitudine magna in manu robusta, q̄ si dicant Aegyptij, callide eduxit eos, ut interficeret i motibus, & deleat e terra: simile hī Nu. 14. ca. de prouocatione Dei in murmure populi: nam orauit Moyses dicens, dimitte obsecro p̄m̄ populi huius iuxta magnitudinē misericordiā tuę, sicut p̄p̄ius fuisti egrediētibus de Aegypto, vsq; ad locū illū: Deus autē r̄ndit ad Moysen dicens, dimisi iuxta verbū tuum, i. sicut tu petisti, ita ego cōcedo, & tñ immedia te segtur, q̄ dñs punitōis sniam tulit super eos dicēs, uiuo ego, & implebitur gloria Dñi vniuersa terra, attamen oēs hoīes, q̄ viderūt maiestatem meam, & signa mea q̄ feci in Aegypto, & in solitudine, & tentauerūt me per decem vices, nec obedierunt voci meę, nec viderunt terram pro qua iuravi patribus eorum, nec q̄ ex eis q̄ detraxerunt mihi intuebitur eā, patet ergo, q̄ Moyses non petiuit ne punirentur, q̄ tunc falsum esset verbū illud Dñi, i. dimisi iuxta verbū tuum, cum immedia pēnam inflixerit, orauit ergo solum, ut nō deleat, & hoc satis patet Exo. 32. c. nam postq̄ orauit Moyses, subiungitur placatusq; est dñs ne faceret malum, q̄ locutus fuerat aduersus populū suū, & tñ postea sequitur in fine eiūsdē ca. ego autē in die ultionis visitabo hoc p̄m̄ eorum, percussit ergo dñs populū pro reatu vituli, quē fecit Aaron. *Ut fuerat comminatus.* Quia Deus dixerat Moysi Exo. 32. c. cerno, q̄ populus iste durē ceruicis sit, dimitte me, ut irascatur furor meus p̄ eos, & deleat eos, te autē faciā in gentē magnā, sic ēt dñs Num. 14. c. vsq; quoque detrahet mihi populus iste: quousq; non credet mihi in oībus, signis quē feci coram eis: feriam ergo eos pestilentia, atque consumam, te autē faciā principem super gētem magnā, & fortiorem quā hęc est. *Et orauit dixi domine Deus ne disperdas.*

Quomodo Moyses tot dies orauit si hęc sola verba non proluxa diceret. *Quest. V.*

QUOMODO Moyses tot dies orauit si hęc sola verba diceret, q̄ breuiter dici possunt: vel oportebat ea multoties replicari, maxime quia Moyses ad nihil aliud diuertebat, sicut nos cibum sumimus, & dormimus, & alias recreationes, & operōnes hēmus. Moyses autē toto illo tpe pronus in terra iacuit. R̄ndetur, q̄ per certitudinē sciri nō pōt vtrum Moyses plura verba dixerit, sed satis verisimile est, q̄ nō dixit plura verba, q̄ ipse exprefit hic orōnem, sed non continētur plura verba q̄ vsque ad finem huius. c. ergo non fuerūt plura. Item q̄ si aliquis cōsideret sanctorum oīum orōnes, reperiet eas verbis quidem succinctas, deuotione autē amplissimas. Et si aliq̄s dicat, q̄ verum est q̄tum ad illos, qui

Paruo tpe orauerunt, Moyses autē magno tpe orauit. R̄ndetur, q̄ ēt in orantibus continue, & magno tpe, pauca verba esse debent, q̄ Christus mandauit semper orare, & nūq̄ deficere Luc. 18. c. & tñ dixit, q̄ orōnes breues esse deberent Matt. 6. c. cum oratis nolite multiplicare verba, sicut ethnici: putāt. n. q̄ in multiloquio suo audiantur, nolite assimilari illis. & iō dans formam orandi sub paucis verbis compleuit ibidem dicens, P̄r n̄r, & c. & posuit cām quare oratio breuis esse debebat, i. q̄a scit p̄r vester celestis, qd op̄ sit vobis. Orōnes autē, siue petitiones ad hoīes iō dilatantur, vt plane pateat qd petēs velit. Deus autē scit qd volumus, & qd nobis bonum sit, iō nō oportet multiplicare verba, maxime q̄a qui multa loq̄tur, errat frequenter. *Qualis oratio esse debet.* Cuenda est ergo proluxa petitiō, ne erremus. Ad orōnem enim primo voluntas n̄ra ardentē feratur in Deum, vt disponat de nobis ad seruitiū suū: deinde petitionem sub paucis sermonibus cōcludamus, quia oīo proprie fm̄ diffinitionē Damasceni, est ascensio mentis in Deum, & ab hac Christus mandat nō cessare, vel potius consilium. Qd autē in verba prorumpamus nō est tantę necessitatis. Sed adhuc magis dubium restat, i. vtrum ista verba frequenter Moyses dixerit. Et forte possit dici, q̄ multoties dixit, q̄a sic legimus de Christo, q̄ ter eundem sermonem orauerit, i. p̄r si possibile est, & c. Matth. 26. c. sed magis v̄r, q̄ solum semel dixerit, q̄a vnica prostratio fuit, nec surrexit donec mandauit ei Deus, q̄ p̄cederet alias tabulas iam dimisso p̄tō Exo. 33. & 34. c. Et non valet argumētū de Christo, q̄a ipse ter procidit, & ter surrexit, & qualibet vice Apostolis loquebatur, vt Matth. 26. c. iō oportebat, q̄ ex quo intercisā fuerat illa actualis ascensio hoīs Christi in Deum p̄ conuersionem ad alios actus, q̄ vt iterū oraret, iterum verba proferret. Item pater hoc verisimile, q̄a Christus ista paucula verba in vna hora solū protulit, sed potuisset valde plura dicere, & hoc patet eo. c. & Mar. 14. q̄a Christus redarguēs Petrum ait, nō potuisti vna hora vigilare mecum, i. sicut ego vna hora steti in orōne, ita tu stare debuisses, q̄a satis modicū erat. Et si arguas, q̄ Luc. 22. c. dī q̄ factus est in agonia, & apparuit ei Angelus confortans eum, & prolixius orabat. R̄ndetur, q̄ hoc fuit in tertia vice, q̄n videbat, sibi iam magis tps pēnalitatis imminere, & patet quia dī prolixius orabat, ergo alię vices transferunt in quibus non tantum orabat, sed solum verba quę ponūt Matheus, & Marcus, scilicet pater si possibile est, & c. Concluditur ergo ex superioribus probabiliter, quod Moyses ista verba sola dixit, & semel tantum.

An Ecclesia in horis canonicis oret sub multis, & prolixis verbis, vel sub paucis, & vtrum liceat Christiano facere orationes longas. *Quest. VI.*

SI autē obijcias p̄ supradicta, i. q̄ paucis sermonibus vtēdum sit in orōne, quia Ecclesia magno tpe, & sub multis verbis orat, vt patet i officio matutinali, & alijs horis. R̄ndetur, q̄ aliud est laudare Deum, aliud est petere aliquid a Deo. orō autē proprie petitiō alicuius est, & hanc oportet esse in verbis paruam ex causis 3. assignatis: laudare Deum est p̄ sermonem explicare aliq̄ Dei magnitudinem, eo modo quo nobis balbutiendo possibile est, vel in potentia aliquid faciendi, vel in magna benignitate miserēdi, & de hoc non dictum est, q̄ sub paucis verbis fieri debeat, quia verba Christi solum dīr de pura petitione, vt manifestatur Matth. 6. c. scit. n. pater vester celestis, quid opus sit vobis anteq̄ petatis. non facit ergo Ecclesia in recitando multa p̄ Christi sermonem, q̄a non facit orōnes, sed maxime canit diuinas laudes, & legit multa sanctorum facta ad n̄ram instructionem, cum

A cum autē ecclesia pure orat, sub paucis verbis concludit, vt patet in orationibus quę dicuntur in fine cuiuslibet horę canonice quę satis breues sunt. Sed nec ex hoc prohibetur quod si aliqua orationes magnę a sanctis composite sunt, quę dulcedine verborum mentes ad celestium amorem protrahant, quod eas dicamus: quia illa ad incendendum non ad petendum dicuntur: & patet quia nō legimus omnes orationes siue petitiones vt petamus, sed vt in eis instruamur vel inflammemur: manifestum est, quia aliquas petitiones Christi legimus, quas ipse in persona sua petijt, & non pro membris suis, quas nullus fidelis in persona propria dicere auderet: quia in eis maior excellētia petitur, quā puro homini conueniat: & sic legimus orationes David Moysi, & aliorum sanctorum quę secundum necessitatem illius temporis fiebant, & nobis nullo modo conuenirent. *Hereditatem tuam.* Iste populus est hereditas tua, quia firmiter apud te manet sicut hereditas, vel possessio apud eum cuius est: reliqui autem populi non manent firmiter apud te, sed falsis numinibus applicantur. Et ex hoc debent manere Hebrei firmissimi apud Deum non mutantes eum pro alio Deo: quia & gentes, quę Deos veros non habebant, multos lapides, ligna, atque metalla colentes firmiores manebant apud eos: vituperabiles ergo sunt Hebrei valde, & Deus de hoc nimis conqueritur Hiere. 1. cap. cum dicitur, transite ad insulas Cethin, & videte, & in Cedar mittite, & considerate vehementer, & videte si factum est huiusmodi, si mutauit gens Deos suos, & certe ipsi non sunt dii: populus autem meus mutauit gloriam suam in idolum: & ex magna ira consequenter exclamat dicens, obstupescite super hoc cœli, & portę eius desolamini vehementer, dicit Dominus. sunt ergo Hebrei hereditas Domini, sed mala quidem & destructione digna: sic patet Esa. 5. cap. vbi loquitur Deus ad totum Israel tanquam ad vineam: sic enim ipse dicit, vinea Domini exercituum domus Israel, & vir Iuda delectabile germen eius: intuehitur autem contra eos dicens, nunc ergo habitatores Hierusalem, & viri Iuda iudicate inter me & vineam meam: quid est quod vltra facere debui vineę meę, & non feci: an quod expectaui, vt faceret vnas, & fecit labruscas? & nunc ostendam vobis quid ego faciam vineę meę: aufertam sepem eius & c. *Recordare seruorum tuorum Abraham, Isaac, & Iacob.* Moyses humilians se non rogauit quod propter eum Deus miseretur, sed propter merita patrum suorum & in hoc magis merebatur. Sed dato quod Moyses dixisset, quod dimitteret iniquitatem populi propter eum, nihil obtrinuisset etiam si sanctior esset: quia immundus est coram Deo omnis qui exultat cor suum, maxime quia sciebat Moyses, quod meritis patrum factę fuerunt promissiones posteris eorū: ideo propter merita eorum eis parcendum erat ne perirent. *Ne aspicias duritiā populi huius.* Idest indomabilitatem vel in malis consuetudinem. *Iniquitatem.* Idest malitiam vel deprauationem interiorem. *Atque peccatum.* Idest opus malum exterius: quia malitia magis dicit modum habitus vel formę in herentis: peccatum vero modum actus vel. *Iniquitatem.* Idest peccatum grauissimum, scilicet adorationem vituli. *Peccatum.* Scilicet minus grauiā mala, vt alij minores errores, & tentationes. *Ne forte dicant habitatores.* Hoc fuit expositum latē Exodi 32. cap. hic dubitant aliqui quod quadragenis Moyses in monte steterit cum Domino, vtrum duabus vel tribus, latē diximus Exodi 33. cap.

IN tempore illo dixit Dominus ad me. Dola tibi duas tabulas lapideas sicut priores fuerunt: & ascende ad me in montem: faciesque arcę ligneę: & scribe in tabulis verba quę fuerunt in his, quas ante confregisti: poneque eas in arca. Feci igitur arcam de lignis Sethin. Cumque dolassem duas tabulas lapideas instar priorum, ascendi in montem habens eas in manibus. & c.

IN illo. Supra fuit posita peccatorum narratio, hic ponitur eorum remissio, & Dei placatio. Et tanguntur duo primū p̄cedentis historię continuatio. Secundo quorūdam incidentium superadditio ibi. *Filij autem Israel in tempore illo.* Idest finitis quadraginta diebus secundis, quibus iacui orans ante Dominum tenendo quod fuerunt tres quadragenę dierum: si autem velis dicere quod solum fuerunt duę, est sensus. *In illo tempore dixit Dominus ad me.* Idest dum starem orando ante Deum in illis quadraginta diebus, & tunc dicemus quod in istis secundis quadraginta diebus facta fuit oratio & remissio, & deinde in eisdem scriptę & data sunt secundę tabulę, sed primum verius est. *P̄cedentis historię continuatio.*

Dola tibi duas tabulas lapideas sicut priores fuerunt. Primas tabulas non dolauit Moyses, nec vidit quousque scriptę ei traditę sunt: ideo vocat eas scriptura factas & scriptas digito Dei Exodi 32. cap. *Et ascende ad me in montem.* Fortē lapidicinę ad radices montis erant, vel in descensu montis, Deus autem in cacumine Synai, vt Exodi 19. vnde oportebat Moysen ad accipiendas & dolandas tabulas de mōte descendere, & dolatis eis rursum montē ascenderet. *Facies arcam ligneam.*

Quę arca erat ista quam fecit Moyses. *Quest. I.*

ISTA est arca testamenti, quę erat intra sanctuarium in sancta sanctorum: sicut habetur ad Hebręos 9. cap. in qua erat vna aurea habens magnā, virga Aaron quę fronderat, & tabulę testamenti. Rabbi Salom. dicit q̄ ista arca non fuit arca, quam fecit Beseleel de qua Exo. 25. cap. quia ista post facta fuit. Et si dicatur cōtra Rabbi Sal. quia arca quā fecit Beseleel posita fuit in sancta sanctorum, vt patet Exo. 26. & 40. cap. & illa vocatur arca testamenti, quia continet testamentum, scilicet tabulas in quibus erat testamentum Dei cum populo, scilicet decem p̄cepta: ergo posite fuerunt tabulę in arca, quam fecit Beseleel. Poterit responderi q̄ q̄n Moyses descendit de mōte, fecit aliquā arcā quę breuiter fieri poterat, in qua reposuit tabulas, vt interim custodirentur, deinde fabricata arca per Beseleel translate sunt tabulę ad eam. Sed hoc non potest stare, quia dicitur q̄ post mandatum Dei facta fuit arca, & posite fuerunt in ea tabulę, & permanent vsque nunc. ergo videtur quod non fuerunt posite in alia arca prius. *Et scribam in tabulis verba.* Vocantur illi lapides tabulę, quia erant formati in modum tabularum: nam erant habentes satis de longitudine, de latitudine modicum: de profunditate autem siue grossicie valde modicū, & patet quia nō fuerūt grossi lapides, & quadrati: q̄a

tunc non posset descendere Moyses portans eas solus, ipse tamē portabat vtraque manu, vnam tabulam in vna, & alteram in altera, vt habetur Exo. 32. cap. cum dicitur & reuersus est Moyses de monte portans duas tabulas testimonij in manu: etiā quia isti lapides erāt, & vocantur tabulæ: oportet ergo quod sic vocentur vel secundum naturam, vel secundum figuram: non secundum naturam, quia lapides non sunt ligna, ergo vocantur tabulæ secundum figuram, quia sunt tenues, & longæ, ac late ita quod a quolibet homine portari possent. Et scribam in tabulis verba quæ fuerunt in his quas confregisti ponesque eas in arca. Dissertunt istæ secundæ tabulæ a primis, quia primæ aut a Deo nouiter creatæ sunt, vel ab angelis dolatæ & postea ab eisdem scriptæ qui hic vocantur Deus, vt declaratum fuit Exo. 3. & 19. cap. secundæ tabulæ præficæ fuerunt a Moyse, & dolatæ & scriptæ a Deo solum, idest ab angelis, de primis tabulis patet Exo. 32. c. cum dicitur, reuersus est Moyses de monte portans duas tabulas testimonij scriptas ex vtraque parte, & factas opere Dei: scriptura quoque Dei erat sculpta in tabulis: de secundis patet Exodi 34. cap. cum dicitur, ac deinceps præcide tibi duas tabulas lapideas instar priorum, & scribam super eas verba quæ habuerunt tabulæ quas fregisti. Erant autem istæ tabulæ secundæ similes prioribus & in figura & in scriptura: in figura quidem, quia vtræque in modum tabularum fabricatæ erant, patet autem ex nomine: quia de vtriusque dicitur quod erant tabulæ & in eandē leuitatem, nam sicut primas portabat Moyses descendendo de monte, vt patet Exo. 32. cap. ita portabat secundas, vt patet Exo. 34. c. quod non potuissent euenire, nisi vtræque formatæ essent tenues in figuram tabularum. Secundo erant similes in scriptura, quia in vtriusque scripta erant præcepta decalogi: sic patet hic cum dicitur & scribam in tabulis verba quæ fuerunt in his quas confregisti, sic etiam patet hic vbi ponuntur eadē verba: patet etiam aliquantulum in hoc, quod Moyses nō peccauit in frangendo tabulas: nam Deus facit hic mentionem de fractiōne tabularum, & tamen non redarguit eum, quod tamen fecisset si peccauisset: nam quādoque Deus recolat in sacra scriptura aliquod peccatū, redarguit illud, patet hic præcedenti cap. de peccato Israelitarū colentium vitulum, & de peccato Aaron fabricantis vitulum: eodem modo recitatur ista confractio tabularum a Deo Exo. 34. cap. per eadem verba quæ hic ponuntur. Feci igitur arcam. Idest mandauit fieri, Beseleel enim fecit, sed Moyses mādabat, & præerat magistris operum videns ne in aliquo deuiarent a mandato Domini. De lignis Sethin. De istis lignis dicit Rabbi Salo. quia Iacob plantauit ea in terra promissionis, in qua morabatur, videns in spiritu, quod de eis tabernaculum ædificandum esset: cum autem descendit in Aegyptum duxit secum radices illorum lignorum, & plantauerunt in Aegypto: deinde cum egressi sunt tulerunt secum multa de illis. Aliqui volunt quod ista ligna nascerentur in deserto, scilicet apud montem Synai. Sed hoc non stat: quia dicitur Exo. 35. c. quod Moyses dixit viris & mulieribus, quod offerret aurum, & argentum, & ligna Sethin: subditur, quod illi qui habuerunt ligna Sethin obtulerunt ea: si autem ligna Sethin ibi nascerentur, non hortaretur eos ad offerendum ea tanquam aliquid magnum: sed magis mandaret ea scindi secundum necessitates & loca congruentia. Aben Ezra vult quod ista ligna ducta sint de quadam mansione, quæ dicitur Beseleel, in qua fornicati sunt Israelitæ cum Moabitibus & Madianitis Num. 25. cap. & quod vocatur Beseleel a lignis illis quæ ibi nascuntur. Sed hoc non potest esse, dato enim quod ibi ligna illa nascerentur, quod dubium

Varie opinionones de lignis Sethin.

est, non potuissent inde Iudæi afferre: quia Beseleel est vltima māsio, in qua fuerunt filij Israel, & est prope Iordanem, ad quam nunquā accesserunt filij Israel vsque ad quadragesimum annum: quia viam solitudinis ignorabant nisi regente columba nubes. Et si arguas quod exploratores præcesserunt filios Israel ad terram promissionis non dirigente colūna. Responderetur quod non est simile, quia Cadesbarne de qua missi sunt exploratores, ex vna parte est terminus terræ promissionis, vt patet Num. 34. cap. ideo immediate intrauerunt terram promissionis, in qua quia populata erat, poterat viam scire inquirendo. Nō est autem sic, si aliquis veniret de monte Synai vsque Beseleel, q̄ est via per solitudines magnas & inuias. Item quia his datis non possent inde adducere, quia Beseleel est in terra regum Amorrhæorum, scilicet regis Seon iuxta montē Phegor in confinibus Moabitum, vt patet Num. 33. & supra 3. cap. sed Amorrhæi non permisissent Israelitis intrare in terram suā, nec inde ligna asportare: quia cum venirent castra Israel eis armati occurrerūt, vt Nu. 21. & supra 2. cap. videtur ergo opinio Rabbi Salomonis magis rationabilis. Cumque dolasset secundas tabulas lapideas, Moyses dolauit. Primas autem angeli Dei dolauerāt vel Deus eas de nouo creauerat, cū dicantur factæ opere Dei.

Quomodo Moyses ad dolandum lapides in deserto habere potuerit instrumenta. Quæst. II.

SE d quæres quomodo Moyses potuit habere instrumenta ad dolandum & leuigandum lapides in deserto, ita vt lapides essent valde plani ad scribendum in eis.

Respondetur quod hoc solui potest dupliciter, vno modo quod Deus parauit ei in deserto aliquod instrumentum, quo dolaret & planaret lapides.

Alio modo & melius, quod descendit Moyses in castra, & ibi accepit dolabram, & hoc patet quia Moyses descendit de monte, & mandauit ei Dominus quod in reditu nullus ascenderet cum eo, ex quo videtur quod ipse ad populum venturus erat & locuturus, aliās non erat aliquid propter quod diceretur ei, ne ascenderet aliquis cum eo, de hoc patet Exo. 34. cap. cum dicitur, esto paratus vt ascēdas mane super montem Synai, stabisque tecum super verticem montis, nullus ascēdat tecum, nec videatur tecum per circuitum montis: oues quoque & boues non pascantur e contra: ex quo patet manifeste, quod Dominus mandabat ei loqui ad populum, cum diceret quod nullus videretur in circuitu montis, quod non poterat facere Moyses, nisi loqueretur populo admonens ista, & etiam vt boues non pascerentur e contra. Ad instar priorum. Scilicet in quantitate & figura, iuxta id quod prius scripserat, eadem cōtinebantur in secundis tabulis quæ in primis, & ratio est quia secundæ tabulæ succedebāt loco primarum: ideo idē cōtinere debebant. Et si dicas quod aliquid erat scriptū in primis, quod non erat in scdis, oportet quod aliquid superfluum daretur in primis, vel defectus in secundis, quod non conceditur, maxime cum tex. repugnet dicens, quod in secundis erat scriptum id quod erat in primis. Et si arguas, quia primæ tabulæ erant scriptæ intus & foris, vt patet Exodi 32. cap. cum dicitur, & reuersus est Moyses de monte portans duas tabulas testimonij scriptas ex vtraque parte, & factas opere Domini: de secundis autem tabulis non dicitur, quod scriptæ erant intus & foris, sed solum quod erant in eis decem verba: ergo plura erant in primis tabulis quam in secundis.

Item

Itē cū in primis tabulis esset scriptura intus & foris, vt patet Exodi 32. cap. necesse erat quod esset aliquid præter præcepta: nam in prima tabula sunt solum tria præcepta ad Deum pertinentia: in scda sunt septē ad pximū: ergo si essent scripta partim intus & partim foris, necesse esset, vt in vna parte poneretur vnu pceptū, & in alia duo præcepta: sed non vñ hoc esse rōnabile. si quod in vna parte tantę tabulę solū esset vnum pceptū ita paruum. Si autē dicas quod in primis tabulis erant decem præcepta ex vna parte duarum tabularum, scilicet in vna, & septem in alia, & alijs partibus earundē tabularū erat expositio præceptorum, hoc autē non erit in scdis, nam solum fuerunt decē præcepta in secundis vt patet hic, cum Deus scripsit in tabulis iuxta id quod prius scripserat verba decē, quæ locutus est Dñs ad vos de monte de medio ignis, idē patet supra 4. cap. ergo plura erant in tabulis primis quod secundis. Sed nō pot stare hoc, quod ista præcepta habuerint aliquā expositionē: nā vt declaratum fuit plenē Exo. 20. c. illa præcepta Deus per seipsum proposuit populo quæ nullo docente siue exponere indigēt, ita vt immediate postq̄ Deus talia diceret, quilibet audiens conciperet horum necessitatem, & obligationem: alia autē quæ expositione indigebant, Deus per seipsum non declarauit, sed per Moysen: cum ergo ista quæ Deus dixit, expositione non egerunt, vt ab omnibus intelligerentur, a fortiori nec postea indigerent, cum oēs illa corde tenus scirent, & intelligerēt. Item patet quod non erat talis expositio in tabulis: quia hic fit mentio de his, quæ scripta erāt in tabulis, & dicit quod erāt ea quæ in primis tabulis, & postea subdit quod erant decē verba, vt patet supra 4. c. Ad argm̄ quod supra fiebat de scriptura intus & foris, rōndetur quod in tabulis solū erāt pcepta, tñ in qualibet tabula erant bis posita: nā in prima tabula erant tria pcepta ex vna parte, & eadem tria ex altera: & in scda tabula erant septem pcepta in vna parte, & eadem septem in reliqua: & isto mō erant ordinata in 2. tabula, licet non ita fiat expressa mentio: satis n. est quod dñs idē esse scriptum in scdis quod in primis. Verba decem quæ locutus est Dominus ad vos in monte. Vocantur verba licet sint propositiones pfectæ, siue orationes imperatiuæ, vt melius loquamur: quia mō loquendi vulgari sic dicim⁹ vocātes verba orōnes cōpletas, & multas orōnes vocamus duo verba: vocantur etiam verba, quia valde breuia sunt, quasi si vnum verbū solum diceretur, vbi vna oratio breuis ponitur, vt non me habebis, nō occides, & sic de alijs. In monte. Scilicet in monte Synai qui vocatur mōs Antonomafice, quia nō legitur in aliquo monte tñ bonum recepisse: nam ibi leges, & sacrificia, & ordinationes sacerdotū datæ sunt, & tabernaculū cū oībus q̄ ad eū pertinent, constructū est. De medio ignis. Quia totus mons Synai erat coopertus igne, & fumo, & nube caliginosa maxime in altitudine montis, quā venit Deus ad dādū legē, vt patet Exo. 19. & 20. & supra 5. cap. Quando populus congregatus est. Ad radices mōtis Synai: & ponitur tanq̄ aliquid singulare, quia nunquam legitur totus populus congregatus ad audiendum vocem Domini, nisi tunc: nam multa Deus dixit ad directionem populi tam moralia q̄ ceremonialia, sed inter cetera ista verba decem per se proposuit populo, cetera autē per Moysen, vt declarauimus Exodi 20. cap. ideo nunq̄ populus congregatus fuit ad audiendum Deum loquentem nisi tunc: alijs autem vicibus Moyses recipiebat aliqua præcepta a Deo, & postea proponebat toti populo congregato, vt patet Exo. 24. cap. quando Moyses proposuit coram toto Israel præcepta iudicialia, & ceremonialia, quæ continentur Exo. 21. & 22. & 23. & totus populus recepit, & in tēpore mortis suæ cunctis con-

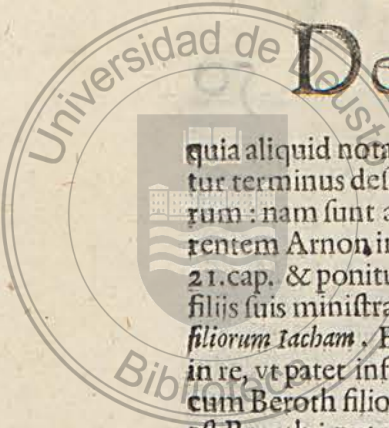
Alph. Toft. super Deuter.

gregatis locutus fuit omnia verba libri huius, vt patet infra 29. cap. & in multis alijs locis, vbi Moyses referebat ad totū Israel præcepta Dei, sic etiam patet Exo. 12. vbi pceptū de phasē mandatur dici toti populo. Et dedit eas mihi. Primo nāque mādauit Deus Moysi, vt descenderet de monte, & dolaret tabulas, & reduceret eas ad eum: dolauit autem Moyses tabulas atque planauit ita, vt in eis scribi posset, deinde ascendit in montem portans eas secum, & acceperunt eas angeli Dei, qui locum Dei in hoc tenebant, & scripserunt: scriptas autem tradiderūt Moysi, & hoc est quod dicit, & dedit eas mihi, scilicet postquam scripsit eas. Rursus de monte descendi. Multoties enim ante hoc montem illum ascenderat & descenderat Exo. 19. & 24. & 32. & 34. Et posui tabulas in arca quam feceram. Nō fuit factum hoc immediate post descensum de monte: quia prius fecit Beseleel arcam, & ornaui eam. Quæ hucusque. Idest vsq; hodie ibi sunt: loquit Moyses de tempore suo, scilicet quando ipse ista dicebat, quia tunc erant in arca, & nūc etiam abscondita permanent in quadam spelunca vltra Iordanem in monte Nebo in vertice collis: quia imminente captiuitate Babylonica Hieremias audiuit mandatum a Domino, quod absconderet tabernaculum, & arcam, & altare incensi in spelunca, quam ei mōstraret in monte, & detulit illuc Hieremias adiuantibus eum quibusdā: & inuenit speluncā a Deo paratam ad conseruationem istorum: & quidam secuti sunt eum volentes notare locum, quos Hieremias increpauit dicens, quod nulli demonstrabatur ista vsquequo congreget Deus populum suum. de his 2. Macha. 2. cap.

Filij autem Israel. Hic ponitur secundum, scilicet quorundam incidentium super additio: sed dices quomodo ponuntur istæ castrametationes hic, cum non continuentur superiori narrationi, nec vsque ad finem omnium mansionum describantur? respondetur quod Moyses intendebat ponere notabilia, quæ contigerunt eis in itinere, quæ supra non fuerunt numerata, & ponit de ministracione sacerdotij in filiis Aaron, ideo solum nominat illas māsiones inter cetera, vbi ista contigerūt: sed nō est vera intētio Moysi vt infra patet: quia in istis locis qui hic computantur, non fuerunt facta aliqua notabilia de ministracione aut separatione ministrorum sicut aliqui putant: sed facit hic scriptura magnam digressionem ponendo quoddam incidēs: cum enim hic agatur de traditione legis & tabularum, quam legem præcipue gubernabant sacerdotes, qui erant ministri & doctores legis, introduxit Legislator narrationem, de morte primi sacerdotis, qui fuit Aaron, & de successione secundi qui fuit Eleazar, & hoc fuit in monte Hor, vt patet Nu. 20. cap. licet hic dicatur quod fuit apud Mosera: nam non accipit Mosera pro Moseroth quæ est mansio octaua ante montem Hor, vt patet Nu. 33. cap. sed pro ipso monte Hor, qui alio nomine vocatur Mosera, & propter hanc in qua accidit mors Aaron, ponuntur aliquæ mansiones, quædam ante, quædam post: ante quidem, scilicet mansio Verot filiorum Iachan, non quidem quod aliquid notabile factum sit in ea, sed quia est immediata mansio Mosera, in qua accidit mors Aaron: & non est ista Baneiachan de qua ponitur Nu. 33. cap. quia illa est apud Mosera, si enim Mosera distat a Moseroth, distabit Baneiachan a Beroth filiorum Iachan: nam sicut se habet vna mansio duarum priorum ad alteram, & vna secundaria ad alteram: sed Moseroth distat a Mosera per octo māsiones, vt patet Nu. trigesimo tertio cap. ergo Baneiachan distat a Beroth filiorum Iachan: ponuntur autem hic aliquæ mansiones post Mosera, scilicet Gagad, & Ihetabatha, & non ponuntur quia

Quomodo ponuntur istæ castrametationes.

G 2

quia aliquid notabile in eis acciderit, sed quia ibi finitur terminus deserti intrando in terram Amorrhæorum: nam sunt aliqua istarum mansionum circa torrentem Arnon in finibus Amorrhæi de quibus Nu. 21. cap. & ponitur primo mors Aaron, quia ipsa fuit filijs suis ministrandi causa. *Mouerunt castra ex Beroth filiorum Iacham.* Eadem mansio est in nomine sed non in re, ut patet infra Baneiacham: de qua Nu. 33. cap. cum Beroth filiorum Iacham: sed hic superadditum est Beroth, i. putei: Baneiachā idem est q̄ filij Iachā: quia Bane Hebraicè filij sunt: & fuit ista castrametatio apud puteos filiorum Iacham. *In Mosera ubi mortuus est Aaron & sepultus.*

Quomodo in Mosera mortuus est Aaron, cum alibi dicatur quod in Hor. Quæst. III.

QUOMODO in Mosera mortuus est? quia Nu. 20. cap. dicitur q̄ mortuus & sepultus fuit in monte Hor, & idem d̄r Nu. 33. cap. Mosera autem per octo mansiones est ante montem Hor, ut Nu. 33. cap. Dicit Rab. Salom. q̄ in monte Hor mortuus & sepultus est, sed in Mosera ita planxerunt eum ac si ibidem mortuus fuisset & sepultus: & ad hoc dicit q̄ cū accesserūt castra Israel ad montem Hor, filij Benjamin propter labores & penurias quas patiebatur populus, retrocesserunt, ut redirent in Aegyptum, & fugerūt per octo mansiones, quæ sunt inter Hor & Mosera, filij autem Leui persecuti sunt eos ibi comprehendentes, & commissio praelio & plurimis interfecit deletæ sunt quinque familie de Benjamin, & duæ de Leuitis: ad ultimum prauulerunt Leuitæ, ut reducerent filios Benjamin ad castra, & fecerunt planctum magnum pro occisis in bello, & pro morte Aaron: ista autem conficta sunt a quibusdam Iudæis, ut dent occasionem redeundi in Mosera, sed hæc falsa sunt: quia non perierunt duæ familie Leuiticæ: quia 1. Paralip. 26. cap. ponitur omnes familie Leuiticæ rursus ministrantes: quod factum fuit tempore Dauid: ergo non perierunt in solitudine. Item dato quod istud bellum fuisset, & magnus planctus pro morte Aaron, tamen scriptura non vitur tam longa transumptione, ut dicat aliquem mortuum & sepultum ubi eum planxerūt, maxime in historicis narrationibus, ubi res sine tropicis figuratibus exprimuntur: forte dicit aliquis quod Aaron vere mortuus sit, & sepultus in Mosera. Et si dicatur contra quia in monte Hor mortuus est. Poterit responderi q̄ mons Hor non est nomē proprium, sed appellatiuum, & signat montem altum, & sic secundum literam Hebraicam multoties alij montes vocantur mons Hor, unde potest esse, q̄ in Mosera sit mons altus, in quo mortuus est Aaron, & sic erit mortuus in Mosera in monte Hor. Sed hoc non potest stare, quia in libro Numerorum ubi directe ponitur Israelitici populi historia, habetur quod post Cadefarne mortuus fuerit Aaron, ut ibidem 20. & 33. cap. Itē quia mors Aaron fuit anno quadragesimo mense quinto, ut Nu. 33. cap. sed in Mosera steterunt anno secundo: ergo non fuit ibi mortuus. Dicendum ergo quod fuit mortuus in monte Hor, & ille mons vocatur Mosera, quia non est eadem mansio Mosera & Moseroth: de Moseroth autem dicitur Nu. 33. c. q̄ est ante montem Hor per octo mansiones. Et si obijciatur quod de Mosera venerunt in Galaad, & deinde in Ebatthara, quæ mansiones ponuntur Num. 33. cap. post Moseroth autem ad montem Hor. Respondetur quod ista loca quæ hic nominantur, non sunt illa loca, quæ ponuntur in prædicto cap. post Moseroth autem mōrē Hor, licet eadem nomina sunt:

quia multoties diuersa loca vnum nomen habent, ut patet manifeste in qualibet regione: quia ut ait Philolophus in primo Elenchorū, quia res infinitæ sunt, voces autem finitæ, necesse est plures res vno nomine appellare æquiuocatione videntes: quare æquiuocatio locus publicissimus est. *Pro quo sacerdotio functus est Eleazar filius eius.* Qui erat primogenitus Aaron, & indutus est vestibus pontificalibus patris in monte Hor vidente Aaron, & immediate mortuus est, ut habetur Numeri 20. capitu. *Inde venerunt in Gadgad.* Gadgad & Ethabata sunt nomina aliquorum propinorum locorum monti Hor: qui sub istis nominibus non nominantur in libro Numerorum, & forte Ethabata est in confinibus Amorrhæorum & Moabiturum: quia vocatur hic locus aquarum & torrentium: quia in sinibus illis accesserunt Israelitæ ad torrentes Arnon, & puteus super quo fecerunt canticū Nu. 21. cap. *Eo tempore separauit tribum Leui, ut portaret arcam fœderis Domini.* Leuitæ & sacerdotes de tribu Leui separati fuerunt a reliquo populo: quia dati fuerunt pro redemptione primogenitorū totius populi, ut Nu. 3. & 8. cap. & hoc in monte Synai, ubi omnia facta sunt, ut patet ex processu Exodi, Leuitici, atque libri Numerorum: nam omnia quæ dicuntur a 19. c. Exo. vsque 10. c. libri Numerorū, facta sunt in monte Synai, & fuerunt distincta officia eorum Nu. 4. cap. & deinde ministrauerunt portantes arcam, & alia vasa cum toto tabernaculo, ut Nu. 10. cap. Item quia nullus alius de populo ausus fuisset tægere arcam, neque alia vasa, ne moretur, ut dicitur Nu. 8. & 17. cap. de sacerdotibus etiam habetur, q̄ ministrauerunt Num. 16. cap. quando contentio fuit inter Chore, & familiā suam contra Aaron: quia ibi sumpsit Aaron thuribulum, & stetit inter mortuos & viuentes: etiam in sua consecratione ministrauerunt, ut patet Leuit. 8. & 9. atque 10. cap. ad portandum arcam & ad ministrādū. Rab. Sal. dicit q̄ licet Leuitæ in monte Synai electi & separati fuissent, tamē hic rursus separati fuerūt: sicut enim in mōre Synai separati fuerūt, quia ceteris adorantibus vitulū, ipsi non adorauerunt, ita hic alijs fugientibus de castris ad Aegyptum ipsi non fugerunt, sed fugientes reduxerunt: & hæc positionem sequitur Nicolaus, sed iam supra eam improbauimus. Itē quia ista quæ subduntur, non possunt referri ad secundam separationem etiam si daretur: sed principalem institutionis & separationis originem dicunt. Rabbi Abraham Aben Ezra dicit q̄ hic fuit facta noua institutio, vel separatio: quia forte tpe intermedio non ministrauerat tribus Leui in solitudine: ideo ne periret ministerium de tribu illa, renouata fuit institutio vel separatio: sed hoc non stat, quia satis probatum fuit, q̄ sacerdotes semper ministrauerūt, & dato q̄ nō ministrassent, quia non habebāt simlā, vinum, & oleū, quæ requirebant in sacrificijs, ut Nu. 28. cap. sed tamē Leuitæ semper ministrauerunt, quia necesse fuit eos portasse arcam, & cetera vasa, quæ nullus alius tangere ausus fuisset, ut Nu. 17. c. sed hic dicitur q̄ separati sunt ad portandū arcam & cetera vasa. Sed forte posset dici q̄ ista separatio fuit quædam dispositio facta de officio sacerdotū & Leuitarū, & fuit prioris institutionis confirmatio siue approbatio. Et rō mortua fuit, quia tūc mortuus fuit Aaron, qui fuit primus pontifex: in mortibus aut talū magnorū pontificum solēt aliqua de statu populi & ministrorum innouari: hoc satis apparēs est, sed adhuc verū nō est: nā repugnat hoc literę: quia dispō secundaria vel ordinatio sacerdotum & Leuitarum iam ministrantiū præsupponit primā, & fundat sup eā: si ergo ista dispō, de qua hic fit mētio, fuisset sedaria dispō, vel aliqua leuis & qualicūq; ordinatio facta immediate post mortē Aarō,

Quia Leuitæ fuerunt separati.

præsupponeret primā ordinationem, & loqueretur de ea scriptura tanquam de secundaria: sed triū est in textu, qui loquitur de ista tanq̄ de prima, ita q̄ nulla alia præcesserit: cum d̄r eo tpe separauit tribum Leui, ut portaret arcam fœderis Dñi, quod pertinet ad officium Leuitarum: nam non debuisset dici sic, sed eo tempore ordinaui tribum Leui vel disposui, quasi esset alia noua ordinatio: sed nec rursus potest dici, q̄ in Mosera ordinauit Moyse Leuitas, ut portarent arcam Domini: nam portauerāt iam eam per totum desertum a monte Synai vsque ipsam mansionē Mosera: de qua hic loquitur scriptura: nec potest dici q̄ eo tpe ordinauit Moyse qualiter portarent Leuitæ arcam: nam modus portandi & inuoluendi eam scribitur Num. 4. cap. in officiis Caathitarum: cum ergo dicatur hic eo tempore separauit tribum Leui, ut portaret arcam fœderis Domini: ergo ante nō erat separata ad hoc tribus Leui: necesse est ergo referre istam literam ad tempus in quo tribus Leui nōdum esset separata a ceteris tribubus ad portandū arcam. Item quia dicitur in litera. *Et staret coram eo in ministerio, ac benediceret in nomine illius vsque in præsentem diem.* Id est quod tunc separauit tribum Leui, ut ministraret coram Domino faciendo sacrificia, & benedicendo nomine illius, quod erat officium sacerdotum: sed sacerdotes iam alijs ministrauerant, & benedixerant populo tempore consecrationis, quo ad minus sacrificia fecerunt in monte Synai, ut patet Leuit. 8. & 9. & 10. cap. non fuerunt ergo nūc nouiter separati, sed litera loquitur de separatione ad faciendā ista ministeria, ergo non est intelligenda ista litera de tpe quo fuerunt in Mosera de aliqua dispositione ibi facta. Itē patet hoc ex causa horum quæ redditur in litera cum dicitur. *Quamobrem non habuit Leui partem, neque possessionem cum fratribus suis: quia ipse Dominus possessio eius est sicut promissit ei Dominus Deus tuus.* Id est quia fuit tribus Leui separata ad ministrandum Domino in portandū arcam, & stando coram Dño, & benedicendo populum, non recepit Leuitica tribus sortem inter ceteras tribus: quia Deus est possessio eius, id est quia fructus & redditus provenientes ei pro ministerio diuino, de quibus Nu. 18. cap. sunt ei loco possessionis: sed manifestum est quod ista nō est ratio ordinationis factæ in Mosera dato q̄ ibi aliqua facta fuisset: nam nō fuit causa, ut Leuitæ nō haberent partē inter fratres suos, & q̄ Dñs esset pars eorū, id quod factū est in Mosera, sed id quod factum est in monte Synai: nā ex eo tpe quo mādauit Deus numerari Leuitas, & dari eos pro omnibus filijs Israel, fuerūt separati a reliquo populo, & applicati ad Deum: nam cū reliquo populo nō numerati sunt ad pugnam, ut patet Nu. 1. cap. de alia separatione Leuitarum a populo & applicatione eorū ad Deum loco totius populi, patet Nu. 3. cap. ergo ad illud tempus referenda sunt hæc: sed illa facta sunt in monte Synai, ut patet ex prædictis. q̄ omnia quæ continentur a 19. cap. Exo. vsque in finē & in toto Leuitico & in libro Numerorū vsque ad medium 10. c. facta sunt in monte Synai, patet quia totum est quid continuatum, & Exo. 19. cap. fit mentio quod accesserunt ad montem Synai, & Num. 10. cap. fit mentio quomodo inde recesserunt: omnia ergo intermedia Exodi Leuitici, & libri Numerorū facta sunt in monte Synai. Est enim veritas manifesta, a qua nescio quō antiqui doctores deuiauerint, q̄ hoc referatur ad ipsos quo Moyse descendit de monte Synai, & fregit primas tabulas, & tunc consonat tota litera. Et non est miranda talis mutatio: quia obseruat Legislator ordinem artificialem & non naturalem, & modus rethoricus est: sic enim cum supra dixisset de his, quæ facta fuerant in mōre Synai, nullo interposito transi-

Alph. Tost. super Deuter.

uit ad ea quæ facta sunt in mōre Hor multis intermedijs relictis: sed illa interpositio facta est, quia mors Aaron, & successio Eleazar faciūt ad ea, quæ narrare intendebat Moyse, quæ facta sunt in monte Synai: & concordat ista expositio superiori & inferiori literæ, quia supra de oratione Moyfi agebatur in principio cap. hic agitur de aliquibus quæ facta sunt immediate ante orationē Moyfi, & litera sequens hoc vult, & est sensus, q̄ qñ Moyse descendit de monte prima vice, & vidit alios populares colentes vitulum, adiuantibus eum Leuitis occidit de populo 23. milia virorum: eo tempore acceptauit Deus Leuitas ad ministerium suum, & tunc Moyse separauit eos, ut susciperent officia sanctorum: sed non data fuerunt eis officia donec post descendente iterū Moyse de monte tabernaculum factum est, & omnia plene distincta sunt: & hic proprie separati sunt a populo ad portandū, & tunc rectissime continuatur litera sequens. *Ego autem steti sicut prius steti quadraginta diebus & quadraginta noctibus.* Id est postquam ista separatio Leuitarum facta fuit ascendit Moyse secundo in montē, ut oraret pro peccato populi quadraginta diebus: & patet iste ordo narrationis Exo. 32. & sequitur ergo litera. *Eo tempore quando.* Primo descendit de monte, & vidi populum adorare vitulum, & refertur hoc ad principium cap. quia paulo ante ista facta sunt. i. per 40. dies ante, quia tabulæ secundæ delatæ & scriptæ fuerunt quadraginta diebus postquam ascendit Moyse ad orandum pro populo, & vocatur hoc idem tēpus. Ad completam intelligentiam huius considerandū est, quod hic fit interpositio cuiusdā incidētis in medio sententiæ continuatæ, & propter interpositionē incidentis non debet discontinuari sententia principalis: assumatur ergo tota ista litera quæ incipit ab illo loco. *Filij Israel castra mouerunt.* Vsque illum locum. *Eo tempore separauit.* Et expellatur de medio quasi non esset, & tunc continuetur litera superior cum inferiori illo abiecto, & dicitur sic: reuersusque de monte descendit, & posui tabulas in arca quam feceram, quæ ibi vsque hodie sunt, sicut præceperat Dominus: & tunc subiungatur, eo tempore separauit tribum Leui, ut portaret arcam: & tunc plana est sententia: quia eodem tempore facta sunt omnia ista, & tunc interponatur litera incidentalis quodocunque voluerimus, scilicet filij autem Israel castra mouerunt de Beroth filiorum Iacham. *Separauit tribum Leui.* Quia Deus eam acceptauit propter non fuisse idolatrantibus mixtam, ideo ego eam separauit ad ministrandū, licet immediate officia distributa non fuerint, ut patet Exodi 32. cap. cum Moyse descendens de monte & parans vlcisci crimen in eos, qui peccauerant, dixit si quis est Domini iungatur mihi, id est si aliquis est qui habeat zelum, & velit se ei coniungere, iungatur mihi, & tunc sequitur in litera, congregati sunt ad eum omnes filij Leui, & sic Moyse vocabat ibi eos, qui tenebant zelum Dei, & volebant separari in partem Dei, & ipsi Leuitæ immediate separauerunt se cum Moyse quasi obediētes vocationi, sicut Apostoli vocati a Christo obediēbant vocationi eius, & veniebant sicut mandabat: ut patet in principijs triū Euangelistarum. i. Matthæi, Lucæ, & Ioannis: & in textu Exodi eiusdem cap. magis declaratur cum d̄r, & ait Moyse, consecratis hodie manus vestras Domino, unusquisque in filio suo & fratre suo, id est ita cōsecratæ sunt manus vestre hodie ad ministrandū Dño per sanguinem filiorū & propinquorum, quos occidistis ad magnum honorem Dei: sicut si consecratæ fuissent manus vestre ad sacrificandum, sicut consecrantur manus sacerdotum: & multum differt in hoc: quia non solā dixit cōsecratis hodie manus

Notandū circa verū litteræ intellectum quō debet legi.

Leuitæ vocati sunt a Moyse sicut Apli a Christo.

vestras in sanguine, sed eo fecistis manus vestras Domino, id est manus vestras ex hodie consecrantur, ut sint apte ad ministrandum Domino, & postea sequitur in eadem littera Exodi, ut detur vobis benedictio, id est per ista quae nunc fecistis, dabitur vobis benedictio, sicut sitis pars benedicta Domino, & electa in sortem eius: fuit ergo tunc meritum Leuitarum, ut separarentur in partem Domini, & fuit principium separationis: separatio tamen realis de qua hic dicitur, fuit in principio secundi anni exitus de Aegypto castrametantibus adhuc ipsis ad radices montis Synai, de quo Nu. 3. cap. habetur, cum dixit Dominus ad Moysen, applica tribum Leui & fac stare in conspectu Aaron sacerdotis, ut ministrent ei, & post hoc subdit, numera primogenitos sexus masculini de filiis Israel a mense vno & supra, & habebis summam eorum, tollesque Leuitas mihi pro omni primogenito filiorum Israel, ego sum Dominus, & pecora eorum pro vniuersis primogenitis pecoris filiorum Israel, & postea subditur in idem, tolle Leuitas pro primogenitis filiorum Israel, & pecora Leuitarum pro pecoribus eorum, eruntque Leuitas mei: ego sum Dominus; ista est ergo separatio de qua hic loquitur Moyses, nam nunc loquebatur ad totum populum: oportebat ergo quod loqueretur de his quae nota erant toti populo: fuit autem ista separatio nota toti populo, quia coram omnibus filiis Israel in monte Synai facta est. *ut portaret arcam.* Per hoc significatur ministerium omnium Leuitarum, quod erat in portando tam Caathitarum quam Meraritarum quam Gersonitarum, ut patet Nu. 4. cap. *Arca federis.* Id est arca in qua erant tabulae continentes decem praecepta, quae vocatur sedus Domini cum Israel. *Et staret coram eo.* Tangitur officium sacerdotum quod faciebant: duo stabant coram Domino offerentes, & orantes, & benedicebant populo, ideo subditur, *Ac benedicent nomine illius.* Id est benedicerent inuocantes nomen Domini super populum: forma autem benedictionis ponitur Nu. 6. c. *usque in praesentem diem.* Id est ista administratio Leuitarum durauit usque nunc, & sic durabit in futuras generationes. *Quamobrem non habuit Leui partem.* Quia altaris & tabernaculi seruitio applicitus erat, ideo de bonis sanctuarij gubernari & habere debebat, quia qui altario seruit, viuere debet de altario, ut patet prima ad Corinthios 9. cap. & extra de praebeis, cap. cum secundum Apostolum, *Partem cum fratribus suis.* Id est non suscepit sortem in hereditate, sicut alij susceperunt, ideo licet nominetur Leui vnus de filiis Iacob, & caput vnius tribus, ut habetur Gen. 49. & Apoc. 7. cap. tamen non suscepit sortem, nec vocatur communiter tribus in alijs locis veteris testamenti: sed Ephraim & Manasse duas tribus faciunt, qui sunt de genere Ioseph, ut patet Gen. 48. cap. & diuersitas est, quia tribus est quadam extensio cognationis aliquorum ab eodem principio: & magis ista capita tribuum denominantur a diuersitate hereditatum quam a diuersitate personarum, sicut nunc est apud nobiles: quia si aliquis nobilis multos filios habeat, non denominat illi diuersas domos vel genera: quia solum est vna fors, quae apud vnum filium manet, alij autem possunt coniungi alijs generibus, & perdere nomen, sed ille apud quem manet fors, nunquam perdet nomen, quia ex sorte denominabitur: de his dictum fuit laus Nu. 27. cap. & iste modus denominandi tribus est communior in sacra scriptura, quia infallibilior. In Gen. autem denominatae sunt duodecim tribus a duodecim filiis Iacob: quia nondum venerat sortes, erat denominatio a personis sic Apoc. 7. cap. ubi nominat Leui tribum: quia ibi agitur de diuersitate conuerforum ab Apostolis, & numerantur sub nomine tribuum

Israel propter significationem duodecim Apostolorum, qui eos conuertebant, & propter congruentiam nominis, quia omnes veri Christiani Israelitae vocantur: quia templum sunt Dei, & Deum vident, & sic dixit Christus de Natanaele, quia sine malitia erat ecce vere Israelita, in quo dolus non est, Ioan. 1. cap. & vocantur Iudei, id est Christum confitentes, ut vult Apostolus ad Romanos 2. non qui in manifesto est Iudeus, Iudeus est, sed qui in abscondito, in conuersione autem non requiritur hereditas, sed persona, ideo a filiis Iacob, & non a sortibus tribus duodecim nominantur. *Quia ipse Dominus possessio eius est.* Id est ea quae dantur ei de iure ministrandi Deo, sunt ei pro possessione. Sic enim mandauit Deus sine sorte propter ministerium ciuitates ad habitandum dari, sicut alie tribus per sortem habebant & erant 48. ciuitates, ut habetur Nu. 35. c. Et sicut aliae tribus de possessionibus suis pascebantur, ita Leuitae de decimis & alijs iuribus, ut Nu. 18. cap. *Ego autem steti in monte.* Id est postquam separauit tribum Leui a reliquo populo post vindictam idolatriae, ascendit in montem Synai ad caliginem nubis in qua erat Deus.

Quare duae separationes Leuitarum factae fuerunt, & quando? & quomodo littera debet coordinari ut id cognoscatur.

Quaest. IIII.

S I C V T autem dicebamus duae separationes Leuitarum ad ministrandum Domino factae sunt, vna quae non fuit perfecta separatio, sed principium separationis, & causa separationis, & fuit occulta, quia non cognouit populus Leuitas in hoc facto dicatos esse ad cultum Dei, secunda & perfecta separatio, atque cunctis manifesta, & determinata: quia in ea determinata sunt officia Leuitarum secundum familias suas. prima fuit post dationem legis paululum, scilicet quadraginta dies vel paucis plus, & hoc in quarto mense anni primi exitus de Aegypto iuxta medium mensis, secunda fuit in primo mense anni secundi exitus de Aegypto, Et littera ista potest exponi de vtraque, si enim exponatur de prima separatione, littera non mutabit ordinem, scilicet quia primo dicitur quod Moyses reuersus fuit de monte, & posuit tabulas: & tunc separauit tribum Leui, scilicet in descensu post quadraginta dies quando occidit viginti tria milia virorum, & post haec stetit rursus quadraginta diebus alijs sicut prius steteram, scilicet in secundis quadraginta diebus, quo orauit pro populo. hoc autem aliquibus bene videtur, scilicet, quod exprimitur de prima separatione, & sic littera continuata: dicendum autem quod non potest exponi ista littera nisi de secunda separatione, quae est proprie separatio, ut supra dicebamus: nam in prima separatione licet Leuitae meruerint separari ex facto suo, tamen Moyses non separauit eos, licet denunciauerit eis quod postea separarentur cum dixit eis Exo. 32. cap. consecratis hodie manus vestras Domino, vnusquisque in sanguine filij, aut fratris sui, ut detur vobis benedictio, id est ex hoc quod nunc fecistis promeristis, ut daretur vobis in futurum benedictio, scilicet in ministratione: in ista tamen littera dicitur eo tempore separari, necesse est ergo non referri ad primam separationem, sed ad secundam, in qua Moyses separauit eos coram omni populo: item dato quod prima diceretur separatio facta a Moysse, tamen non fuit determinata ad aliquid: quia non magis ad hoc quam ad illud, sed in ista separatione de qua hic dicitur, fuit facta distinctio officiorum sacerdotum & Leuitarum, cum dicitur ut portaret arcam federis Domini, & staret coram eo in ministerio, atque benediceret in nomine illius usque

usque in sempiternum: necesse est ergo referri ad secundam separationem, in qua ista determinata sunt de officijs sacerdotum atque Leuitarum: item dato quod posset intelligi littera ista de prima separatione, tamen littera non esset continua: quia supra dicebatur, reuersusque de monte descendit, & posuit tabulas in arca: ergo erant istae secundae tabulae: nam primas tabulas non duxit Moyses ad castra, nec posuit in arca, sed fregit ad radices montis, ut patet Exo. 32. cap. & supra precedenti cap. sed prima separatio Leuitarum fuit facta ante additionem secundarum tabularum, scilicet descendit prima vice Moyses de monte, & inuenit populum idolatrantem, & coniuncti sunt ei Leuitae, ut adiutarent ad occidendum idolatras, & dixit Moyses consecratis Domino hodie manus vestras: ut patet Exo. 32. cap. post haec autem Moyses rursus ascendit ad montem, ut oraret pro peccato filiorum Israel: & ut acciperet alias tabulas, & datae sunt ei postea, quod patet ex ordinatione litterae Exo. 33. & 34. c. ergo ante fuit separatio Leuitarum prima, quod id quod supra ponitur: ergo non erit littera continuata: item quia dicitur supra, & posuit tabulas in arca, quam feceram, quae usque hodie ibi sunt: hoc necessario intelligitur de arca federis quae erat in sancta sanctorum, in qua semper tabulae fuerunt, & tunc erant, & nunc sunt: ut declarauimus late Exo. 20. cap. sed ista arca facta fuit cum ceteris vasis, atque suppellectilibus sanctuarij, ut patet Exo. 25. cap. circa finem primi anni exitus de Aegypto: ergo valde ante fuit quod ista prima separatio Leuitarum: ergo etiam ponendo istam litteram intelligi de prima separatione, non potest esse littera continua. Nec enim debet quis tentare facere quouis modo istam litteram continuatam: nam Moyses hic eadem saepe dicit & replicat, quod tollit continuitatem scripturae, & valde perturbata littera est circa finem praecedentis cap. & in toto isto non seruatur aliquis ordo continuitatis scripturae: & patet quia hic dicit, ego autem steti in monte sicut prius 40. diebus & 40. noctibus, & exaudivit me etiam hac vice, nec perdere te voluit. Et supra praecedenti cap. dicit idem, & iacui coram Domino 40. diebus & noctibus, quibus cum suppliciter deprecabar, ne deleter vos, etiam aliqua quae fuerunt priora ponuntur hic, quae quae ponuntur in principio huius cap. nam manifestum est, quod prius Moyses orauit 40. diebus pro populo quam acciperet tabulas secundas, sed in principio huius cap. agitur de tabularum secundarum datione, cum dicit tibi duas tabulas lapideas sicut priores fuerunt, & postea subditur, cumque dolasset duas tabulas lapideas instar priorum, ascendi in montem habens eas in manibus, scriptisque in tabulis iuxta id quod prius scripserat verba decem: hic autem fit mentio de deprecatione pro peccato populi: ergo mutatus est valde ordo in isto cap. & in praecedenti, debet ergo ista littera intelligi de secunda separatione Leuitarum, & tunc erit continuata cum tota littera superiori, licet non cum inferiori, quia hic fit repetitio praedictorum. *Sicut prius.* Quia iam steterat alia vice, scilicet quando recepit primas tabulas & fregit eas, & nunc stetit secunda vice, sed orandum pro peccato.

An ista fuerit secunda quadragena vel tertia.

Quaest. V.

E T dicit Nicolaus quod illi qui ponunt tres quadragenas morati fuisse Moysen in monte, ponunt istam fuisse tertiam, sed nullo modo potest poni tertia, siue ponantur tres quadragenae, siue duae: quia secundum illos qui ponunt tres quadragenas, prima fuit ad recipiendum primas tabulas, secunda ad orandum pro peccato, tertia ad

Alph. Toft. super Deuter.

recipiendum secundas tabulas: sed ista quadragena de qua hic dicitur fuit ad orandum pro peccato, patet quia subditur. *Et exaudivit me Dominus hac vice.* Ergo videtur quod illa vice orabat: sed deceptio quorundam est, quia iam bis dictum fuerat quadraginta diebus, & videbatur ista tertia quadragena: sed falsum est quia ista quadragena bis nominatur, scilicet praecedenti cap. de orando, & hic rursus: si ergo dicatur ubi ponetur tertia quadragenaria? responderetur quod licet in littera non ponatur expresse, tamen inferitur ex praecedenti cap. & ex isto, quia supra dicitur quod quadraginta diebus stetit coram Domino, quibus orauit: deinde in principio huius cap. dicitur, quod mandauit ei Deus dolare lapideas tabulas, & dolauit, & deinde legem scriptam suscepit: ergo ultra quadraginta dies orationis aliqui transierunt, in quibus ista facta sunt, & istos vocant quadragenam tertiam: sed quot fuerunt non patet manifeste. *Et te perdere noluit.* Sicut ante comminatus fuerat, ut patet praecedenti cap. *Dixitque mihi vade & precede populum.* Scilicet intrando ante eos ad terras ignotas, & loca periculosa, ut non timerent, sicut fecit in mari Rubro: quia nullus audebat intrare, & ingressus est Moyses ante eos, & sic quando Deus dixit Moysi quod moreretur, ut patet Nu. 27. c. rogauit Moyses Deum, ut constitueret Deus hominem super populum, qui praecederet eos, posset exire, & intrare ante eos, educere & introducere eos: hic mandat Deus Moysi ut praecedat filios Israel ad ingrediendum in terram Chanaan, & ad delendum hostes illos capiendo loca illorum: nam Hebraei sine duce intrare non audent: nam etiam cum duce intrare timebant, & potius volebant mori in solitudine, aut reuerti in Aegyptum, ut patet Nume. 14. cap. cum dicitur, murmurauerunt contra Dominum, & contra Moysen cuncti filij Israel dicentes: vtinam mortui essemus in Aegypto, & non in hac vasta solitudine: vtinam pereamus, & non introducat nos Dominus in terram istam, ut cadamus gladio, & uxores atque liberi nostri ducantur captiui: nonne melius est reuerti in Aegyptum? dixerunt alter ad alterum, constituamus nobis ducem, & reuertamur in Aegyptum, sic patet supra 1. cap. & in alijs locis. Moyses autem quia erat vir potens in opere & in sermone, multum confortabat corda filiorum Israel, & erigebat genna dissoluta: ideo erat multum necessarius eis ad praecedendum. Dices quomodo Deus mandauit hic Moysi, ut praecederet filios Israel, & introduceret in terram Chanaan, cum alibi Moyses rogauerit, & Dominus noluerit assentire, ut intraret in terram Chanaan ultra Iordanem? ut patet supra 4. cap. cum dicitur precatusque sum Dominum in tempore illo dicens, Domine Deus tu cepisti ostendere seruo tuo magnitudinem tuam manumque fortissimam &c. Et sequitur, transibo igitur, & videbo terram hanc optimam trans Iordanem, & montem istum egiptum & libanum: iratusque est mihi Dominus propter vos, nec exaudivit me, sed dixit mihi, sufficit tibi, nequaquam loquaris ultra ad me de hac re: vnde ergo tanta mutatio, ut quem antea Deus praecedere admoneret, atque manderet, nunc deprecantem, ut praecedat, vel saltem ut transeat, nullo modo Deus exaudire voluerit? omnia nobis futura siue bona siue mala, & quid nos ipsi in futurum agemus non tamen nobiscum sic se habet, ut exitus actionis nostrae promerebitur: sed secundum quod prius iustitia vel iniustitia exigit, ut singula puniat, & praemiet tempore suo: Moyses autem tempore quo lex data est, & stetit cum Domino in monte orans, & recipiens tabulas, nihil peccauerat in Deum propter quod priuaretur ingressu terrae Chanaan: & si sic durasset

G 4 ipse

Quo no-
minantur
duodecim
tribus cum
Leui non
faciat tri-
bum.

ipse ingressurus fuisset in eam, & introducturus illū F
populum Hebræorum, nec erat dignum quemquā
alium præsici, ut praeceperet ipso viuentē, qui tantā
dignitatis extiterat, ut Deo familiarissimus in verbo,
& visione erat ut patet Num. 12. & infra 34. cap. & nō
fuit delusorium mandatum Dei ad eum, quia si sic
permaneret infallibiliter praeceperat, atque terram il-
lam ingressus fuisset: sed quia conditio humana de-
fectibilis valde mutatur, maxime secundum liberum
arbitrium, Moyses post fere 39. annos dum starent in
Cadesbarne ad extrahendum aquas de petra non be-
nedixit Domino sicut debuerat, accensus zelo cōtra
populum rebellem, ideo incurrat quandam culpā sa-
tis leuē, ex qua tamen Deus priuauit illum ingressū
terre promissionis trās Iordanem, ne gauderet in ea;
de hoc late diximus Nu. 20. cap. & supra 3. cap. in fine,
licet ergo Deus ante istud peccatū mādauerit Moy-
si, ut ingrederetur, praeceperetque Israelitas ad terrā
illam, post pētm eum rogantem hoc idem exaudire
non voluit, de hoc Nu. 27. cap. sic dī ascende in mon-
tem istum Abarim, & contemplare inde terram, quā
daturus sum filiis Israel, cumque videris eam, ibis &
tu ad populum tuum sicut Aaron frater tuus: quia
offendisti me in deserto Syn in contradictione multi-
tutinis, nec sanctificare me voluisti corā ea sup aquas,
Et nunc Israel. Enarratur supra peccatis, q̄ populo fue-
runt dimissa, hic inducit p̄rio intentā, q̄ debeant ti-
mere Deum. Et nunc Israel quid Dominus Deus tuus petit
a te. Quasi dicat vides Israel, q̄ Deus multa peccata ti-
bi remiserit, & nunc petit a te solum q̄ timeas eum, hoc
paucum est, facias ergo. Nisi ut timeas Dominum
Deum tuum. Scilicet, Timore filiali, qui est timor cas-
tus vel sanctus, & permanet in seculum seculi. Pl. 18.
Et ambules in vijs eius custodiendo mandata & diligas eum.
Iste est ordo procedēdo in gratiæ perfectione, primo
aliquis timet Deum timore seruili tanquam punito-
rem, deinde obseruat mandata eius pp̄ timorem: de-
inde per assiduam talem obseruationem cōcipit Dei
amorem. In toto corde tuo & in tota anima tua. Expositū
fuit supra 5. cap. satis late, & vtrū possit in via seruari
tale preceptum. Ut bene sit tibi. Non dicit ly, finem
sed consecutionem, i. seruias Deo tuo, & bene erit ti-
bi: si aut diceret finē, esset sensus, q̄ seruierimus Deo
ea intentione, ut nobis beneficeret: sed hoc falsum
est, nec tale mandaret lex: quia talis amicitia esset vti-
lis & non honesta, & esset contra praeceptum chari-
tatis, quo quis tenetur Deum super omnia diligere,
& talis vteretur Deo, & frueretur creatura, q̄ est ma-
gna deordinatio: & patet quia ea quę sunt ad finem
respectu finis vtilia sunt: quia accipimus ea ad talem
finem subordinando, & solum pp̄ illum finem acci-
piendo, de quibus in principio primi Ethic. En Domini
Dei tui celum est. Dixerat q̄ Deus beneficeret diligen-
tibus. Sed dubitaret aliquis q̄ Deus posset nobis be-
nefacere. Et respondet quia celum est in potestate
Dei, & omnia alia, ideo benefacere potest. En Domini
celum est. Idest celum visibile: & accipitur hic nomi-
ne huius celi congregatio orbium visibilium, scilicet
septem orbis planetarum, & orbis stellatus, & coe-
lum crystallinum, quod magis visibile est quā alij
coeli: quia alij propter raritatem nō sunt visibiles nisi
in solis stellis existentibus in eis, quia habent lumen
aggregatum: coelum autem crystallinū propter den-
sitatem gelidarum aquarum valde visibile est, & vi-
detur in noctibus serenis sub imagine coloris azuri-
ni ex densitate lucis siue magna radiositate.
Et celum cali. Idest coelum empyreum quod per
excellētiā celum dicitur, in quo sancti gloriantur
cum Christo, & illud inuisibile est, & sine aliqua stel-
la vel motu,

Terra & omnia quę in ea sunt, & tamen patribus tuis con-
glutinati sunt. Scilicet nimio amore: & est sensus li-
cet Deus habeat in potestate sua celum & terram, &
nullo indigeat, tamen ex sola benignitate sua dilexit
patres tuos: deberes ergo pro tanto beneficio ei to-
to animo inhærere.

Quomodo Deus dicitur conglutinati Indis.
Quaest. VI.

DICITUR autem hic Deus conglutinati amoris
Israelitis, scilicet patribus eorum,
qui supererant tempore Moyfi ad notan-
dum magnum amorem: nam sic Deus
omnia possidet, ut patet Exodi decimo cap. & Plalm.
23. scilicet Domini est terra, & plenitudo eius, orbis
terrarum & vniuersi qui habitant in eo, idem Pl. 49.
& 102. ita Deus omnia amat, nam si ea non amaret
diffundendo benignitatem suam in ea, nullo modo
permanerent saltem per iustitias, ut patet Sapientię
vndecimo cap. cum dicitur: sed miseris omnium,
quia omnia potes, & dissimulas peccata hominum
propter poenitentiam, diligis enim omnia quę sunt,
& nihil odisti eorū quę fecisti: nec enim odians ali-
quid constituisti, aut fecisti. quomodo autem posset
aliquid permanere nisi tu voluisses? aut quod a te vo-
catum non esset conseruaretur? quasi dicat impossi-
bile erat: Deus tamen omnia amans non aequaliter
omnia amat: & ut de ceteris fileam quę naturalia
sunt, & quę Deus diligit secundum quod eis maiore
perfectionem tribuit, ita ut magis amet equum quā
margaritam & quam arborem, de hominibus dicen-
do in tēpore illo nullos homines Deus magis ama-
uit quā Hebræos, ut patet Exodi decimonono ca-
pitulo, cum dicitur, si ergo audieritis vocem meam,
& custodieritis pactum meum, eritis mihi in pecu-
lium de cunctis populis: mea est enim omnis terra,
& vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens san-
cta. Ad declarandum ergo istum amorem singula-
rem, quem habebat Deus ad filios Israel, dixit conglu-
tinatus est: quia istud verbum signat quandam ma-
gnam vniōem, & amor est vis vniūta faciens duos
esse vnum, nam amicitia est idem velle & idem nō-
le, ut ait Tullius in libro de vera amicitia, & Aristote-
les in 9. Ethic. ait, quod amicus est alter ipse: magnus
autem amor multum vnit, & hoc iam vocatur conglu-
tinari siue sit amor honestus, siue delectabilis in-
honestus: nam in quolibet genere est dare intensio-
nem amoris, quā iam vocatur conglutinatio. de
amore inhonesto habetur Gen. 34. de amore quem
concepit Sichem filius Emor principis terrę illius,
admauit eam, & rapuit, & dormiuit cum ea vi op-
primens virginem, & conglutinata est anima eius
cum ea: de amore autem honesto dicitur hic, nam
Deus quicquid amat honeste amat, licet amor eius
multum distinguatur a nostro: quia in eo non est vl-
la affectio, ut in nobis, qui mensuramus quantitatem
amoris per quantitatem affectionis. Idest nos de cun-
ctis gentibus. Quia nullam aliam gentem nisi Iudæos
elegit, ut patet supra 4. cap.

Sicut hodie comprobatur. Satis enim patebat per mi-
rabilia, quę Deus pro ipsis fecerat, & continuo facie-
bat, scilicet in apertione maris Rubri, in manna da-
to, in victoria mirabili de hostibus.

Circumcidite ergo prapucium cordis vestri. Idest super-
flua vel noxia desideria: sicut prapucium aliquid
in carne superfluum videtur, ita malitia voluntatis
magis est per superabundantiam, quā per defe-
ctum, sed vtrunque malum est: quia in solo medio
virtus est, & patet Plal. septuagesimo nono, Incensa
igne

igne & suffossa ab increpatione vultus tui perierunt. A
Incensa igni, i. super medium eleuata, quia ignis ele-
uat, & suffossa, i. defectus infra medium, quia ita defi-
cit a medio, sicut suffossa ab equalitate terrę deficit: ut
ab increpatione vultus tui perierunt. i. Deus vtrunq;
detestatur. Et ceruicem vestram ne induretis amplius. Me-
taphora est, quia Deus communiter vitur contra He-
bræos, sicut enim qui habet durā ceruicem caput fle-
dere non potest, ita qui superbus & inobediens est su-
biici Deo non vult: huiusmodi autem erant Hebræi
quia etiam si aliqua bona eis dicerentur, cito desere-
bant ea reuerentes ad mala, quibus assueti erant, &
sic dixit de eis Deus Moyfi Exodi 32. ca. cerno, quod
populus iste durę ceruicis est, dimitte me ut irascatur
furor meus contra eos. & supra cap. 9. dicitur scito, q̄
non propter iustitias tuas dñs dedit tibi terram hāc
optimam in possessionem, cum durissimę sis ceruicis
populus, & sic cognoscēs Iosue duos fore dixit, quod
non poterant seruire Deo, sic patet Iosue. 24. ca. cum
dicitur, non poteritis seruire Domino: Dominus em̄
Deus sanctus, fortis, & emulador est, & non ignoscet
delictis vestris: sic etiam dixit eis dominus per Hiere-
miam cum videret duritiem & incorrigibilitatē Hie-
re. 13. cap. si potest mutare Aethiops pellem suam, &
pardus varietates suas, & vos poteritis bene agere cū
didiceritis malum: ab hac ergo ceruicis duritiē admo-
net Moyses eos corrigi, ut Deus acceptet eos in po-
pulum gratum sibi. Ipse est Deus deorum. Idest Deus po-
tentior quā illi quos Gentiles deos vocant: inducit
autem hic Hebræos ad amorem Dei, & quia id quod
amatur sub ratione boni amatur, & quāto magis bo-
num est, tāto magis amatur secundum regulam phi-
losophi: si simpliciter ad simpliciter, & magis ac maxi-
me, ideo ut Deus verus maxime ametur ab eis, ponit
multas condiciones & bonitates Dei, & primo vocat
eum Deum deorum, i. Deum excellētem alios deos,
& hic facit scriptura impropriam partitionem & cō-
parationem: nam dij nulli sunt prāter Deum verum:
ideo non poterat comparari Deus verus alijs dijs, si-
cut non est partitio, siue comparatio inter ens & non
ens, sed loquitur secundum intentionem hominum
errantium, qui putant ista, q̄ coluntur ab eis deos ef-
fe: est tūc sensus, q̄ Deus verus, qui est Deus Hebræo-
rum est Deus deorum, quia alij dij quicunque sint, ni-
hil possunt facere q̄ Deū verum, & ipse potest eos de-
struere quando vult, sicut destruxit deos Aegyptio-
rum, ut patet Exo. 12. & Num. 33. cap. cum dicitur: nā
& in dijs eorum fecerat iudicia, Dominus dominantium.
Sic dī Apoc. 1. c. q̄ Deus est rex regū, & dñs dñantiū,
& sciendū, q̄ Moyses ponit hic duo magna de Deo p̄-
ordinē primum, q̄ Deus est, s̄m q̄ dñs est: maximum
aut q̄ a mortalibus cogitatur, & s̄m veritatē est, est eē
Deum: nā sic diffinit, q̄ Deus est, quo nihil maius ex-
cogitari pōt. i. q̄ tā gentes multos deos posuerūt, o-
portebat, q̄ si aliqd summū bonū esset, foret mai⁹ oī-
bus illis dijs positus a Gētilibus: quāobrē dixit Moyses
ipse est Deus deorū. i. maior q̄ alij dij: Gētilēs aut post
deos maximū bonū reputabāt esse reges: nā regē felici-
ssimū iudicabāt, & sic ipsi reges aliqñ in vita voca-
bant dij, & gentes tenebant eos quasi in reuerētia deo-
rū: sic vocat eos Ouid. deos in libro primo de arte a-
mandi, cum dicit,

Parate mortales natales numerare deorum.
Casaribus virtus euenit ante diem.

& quia reges dominantur valde, exprimit Deum esse
dominum dicens, Dominus dominantium Deus ma-
gnus, & potens, vocatur Deus magnus ex magnitudi-
ne virtutis sue, & bonitatis: habent namq; omnia at-
tributa magnitudinem virtutis in Deo, cum sint infi-
nita secundum essentiam & bonitatem. Deus magnus

& potens & terribilis. Istud est quod maxime attende-
bant Iudæi, ut Deus suus esset talis, qui posset eos li-
berare ab omnibus aduersitatibus: nam quidam dij
aliarum gentium nō poterant liberare cultores suos
a malis, sicut dij Aegyptiorum in quos fecit iudicia:
Deus autem Hebræorum potens erat liberare eos ab
omnibus malis, & sic eripuit in mari rubro, & in de-
serto, atque ceteris locis, ut sepe enarrauit eis Moy-
ses: terribilis dicitur Deus terribilis malis, quia eos for-
titer punit maxime potentes huius seculi, qui contra
eum superbiunt, ut patet Sapientię 6. cap. cum dicitur
potentes autem potenter tormenta patientur: vel di-
citur fore terribilis contra hostes eorum, quia eos du-
re punit, ut patuit in Pharaone & seruīs eius in mari
rubro, & in Amorrhæis quos deleuit in foraminibus
petrarum, ut patet Num. 21. cap. Qui personam non acci-
pit, nec munera. Idest non agit contra iustitiam pro ali-
quo, qui diues est, nec pro nobili vel potente.

An in Deo sit acceptio personarum, quia quosdam prædestinat
alios vero damnat. Quaest. VII.

ET si arguas quod Deus personam accipit, q̄
antequam homo sit aliquid sine causa eligit,
& aliquid sine causa cadere dimittit, ut habe-
tur Mala. 1. & ad Rom. 9. c. antequam quicq;
boni, vel mali facerent Iacob dilexi: Esau autem odio
habui. Respondetur quod cum acceptio personarum
sit contra iustitiam distributiuam, solum est in eis vbi
requiritur dignitas personarum ad distributionem, &
distribuitur habet regulam ad sic, vel sic distribuendū:
si tamen dignitas personę cui distribuitur, dependet
ex voluntate distribuentis, non potest esse acceptio
personarum, ut si aliquis index debet distribuere sen-
tentiam damnum vel commodum, poenam vel ho-
norem, requiritur dignitas in persona cui distribuit,
& ista dignitas non dependet ex voluntate distribu-
tis, sed a re ipsa, ita quod non potest index per volun-
tatem suam iustificare causam aliquam, sed iustifica-
tio dependet ex meritis causę, ideo si index non attē-
tis meritis causę alicuius causam alterius ex sola vo-
luntate iustificare vult pronuncians esse bonam, per-
sonam accipit: si tamen aliquis de bonis suis distribue-
re velit, & alicui minus honesto det non dans magis
honesto, non accipit personam, quia dignitas quę hic
requiritur, ut alicui distribuatur ex sola distribuentis
voluntate dependet. Sic dominus vineę, qui distri-
buit magis venientibus sero quā cito, non fuit ac-
ceptor personarum: vnde dixit si oculus tuus, neq; est,
ego autem bonus sum Matth. 20. cap. & hoc Christus
approbavit, & in istis cum nō sit aliqua regula cogēs
distribuentem ad certum modum distribuendi, nun-
quam est acceptio. In Deo autem sic est, quod glo-
ria, quę est visio Dei, est quoddam bonum eius ad qd
eligitur homo antequam nascatur: cum ergo tunc
non sit in homine aliqua dignitas, nec indignitas,
Deus non accipit personam in eligendo hunc, & non
eligendo illum, & sic ait Apostolus ad Rom. 9. tu ho-
mo quis es, ut respondeas Deo? nunquid dicit figmen-
tum ei, qui se finxit quid me fecisti sic? non est autem
aliqua regula secundum quam Deus in eligendo di-
rigi posset: ideo non potest accipere personam: si an-
tem Deus aliquem qui iuste operatur dampnaret, &
aliquem male operantem saluum faceret, personarū
acceptor esset, quia iam legem posuit per quam sem-
per operabitur, i. qui bona egerunt, ibūt in vitam eter-
nam, qui vero mala, ibūt in ignem æternum. Et ideo
beatus Petrus quando vidit, q̄ Cornelius, qui conaba-
tur in Gentilitate adhuc existens quāto poterat bñ
operari, a Deo illuminatus est: dixit in veritate com-
peri,

Signum di-
lectionis
Dei in pe-
regri-
nos.

peri, quoniam non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente qui timet eum, & facit iustitiam acceptus est illi. Actuum. 10. cap. Facit iudicium pupillo & viduæ. Id est non corrumpit iudicium contra eos propter fauorem, quod frequentissime iudices consueverunt, ut scire primo. e. pupillo non iudicant, & causa viduæ non intrat ad eos. Amat peregrinum. Iudæi erant crudes cum nullo charitatem habentes, & maxime efferebantur, ut bestia contra peregrinos cum nullum haberet adiutorem destruentes eos, & dominus hoc nimis prohibebat, ut patet Exo. 22. cap. cum dicitur, adueniam non contristabis, nec affliges eum: adueniam enim fuistis in terra Aegypti: vult ergo eos incitare ad amorem peregrinorum, ut infra concluditur, scilicet, & vos ergo amate peregrinos: & quia homines mouentur ad agendum aliqua quando vident aliquos sapientes, siue viros bonos facere ea: ponit hic exemplum de Deo qui certissimus est dans omnibus certitudinem, quam habent, & nunquam potes errare dicens, quod Deus amat peregrinum. Et dat victum atque vestitum. Hic ponitur signum dilectionis. nam diceret aliquis quod Deus non diligit peregrinos, responderet probando, quod sic per id quod facit: nam ut ait Gregorius in Homelia super illud Ioan. hoc est præceptum meum, ut diligatis inuicem, quod signum dilectionis exhibitio est operis: si ergo Deus facit bonum peregrinis, eo modo quo facit eis bonum diligit eos, sed dat eis victum atque vestitum, ergo diligit eos. hoc autem ipse dicit hic, quod Deus dat istis peregrinis victum & vestitum, ut patet ps. 136. qui dat escam omni carni, & Sapientie 6. dicitur, quod pusillum & magnum ipse facit, & equa est ei cura de omnibus, ergo de peregrinis, & aduenis, & omnibus generibus personarum curat Deus bonitatem suam cunctis distribuens. Et vos ergo amate peregrinos. Quasi dicit, si Deus amat eos, iustum est vos amare eos. Quia & ipsi fuistis aduenæ in terra Aegypti. Et sicut volebatis tunc vobis beneficiari, ita & istis bonum faciatis, sic dicitur Exo. 22. c. adueniam non contristabis, nec affliges eum: aduenæ enim fuistis in terra Aegypti. Dominum Deum tuum timebis. Ut non facias contra mandata sua. Et seruies ipsi. Faciendo præcepta affirmatiua quæ mandantur. Ipsi adhaerabis. In ipso totam tuam spem & amorem locando. Iurabis in nomine eius. Non mandat iurare: sed si iurare volueris melius est iurare in nomine eius quam in nomine idolorum, quia non licebat illa hominibus Exo. 23. per nomen externorum deorum non iurabis, nec audientur ex ore vestro, & ps. 15. non memor ero nominum eorum per labia mea: simile habetur. psal. 4. Irascimini & nolite peccare. i. si irati fueritis insurgentibus in vobis talibus moribus nolite peccare. i. non deducatis ad executionem percutiendo, vel malum dicendo periram, ut sic peccetis: de isto iuramento dicitur etiam supra 6. cap. dominum Deum tuum timebis, & illi soli seruies, & in nomine eius iurabis. Ex quo aliqui Iudæi assumpserunt occasionem errandi dicentes iuramentum esse actum latriæ, & esse frequentandum tanquam quolibet bona opera, quia dicitur, quod iuremus in nomine domini. de hoc verum sit actus latriæ, vel quomodo oporteat iurare late diximus Exo. 20. c. super secundum præceptum. sensus autem huius literæ non est, quod nos iuremus tanquam ex præcepto vel necessitate, aut tanquam bonum sit iurare, sed si placuerit vobis iurare, siue debueritis ex aliqua causa iurare, non iuretis per nomen deorum alienorum: nam in hoc quendam honorem eis impendebant, quod Deus per omnem modum intendebat vetare, ne maneret in eis vlla radix idolatriæ. Ipse est laus tua, & Deus tuus. i. ipse est quem laudare debes, ita quod solum gaudeas, quod talis Deus colis, vel ipse est, qui te

laudabilem facit, quia aliæ gentes laudabant Iudæos, quia talem Deum, & talem legem, & beneficia habebant, ut patet supra 4. c. hæc est sapientia vestra, & intellectus coram populis, ut audientes uniuersi præcepta hæc dicant: en populus sapiens & intelligens, & gens magna, & ps. 143. beatum dixerunt populum cui hæc sunt, & beatus populus cuius dominus Deus eius. Qui fecit tibi hæc magna atque terribilia quæ viderunt oculi tui. Potest ista litera intelligi dupliciter. vno modo, quod magnalia & terribilia sint idem, & tunc est sensus, quod Iudæi debent colere Deum, qui fecit in Aegypto mirabilia, in Pharaone & seruis eius, & ista mirabilia vocantur magnalia, quia erant a magna Dei potestate. nam nullus alius poterat facere ista, nisi esset verus Deus, & sic dicit ipse Exo. 9. & 10. c. in hoc cognoscet Aegyptius, quod ego sum Deus. vocant terribilia, quia erant dura Aegyptiis patibilia ea. Alio modo potest intelligi, ut sint duo scilicet magnalia referantur ad mirabilia, quæ Deus faciebat hebræis dando eis bona, & terribilia referantur ad miracula facta super Aegyptios inferendo eis mala: & hoc proprie innuit littera cum immediate subdit exemplum de magnalibus dicens in 70. animabus descenderunt patres tui in Aegyptum, & ecce nunc multiplicauit te dominus Deus tuus sicut astra coeli: nam valde fuit mirabile, ut in tam paucis temporibus, & ex tam paucis personis tanta milia nascerentur. ideo tanquam pro admirabile posuit illud scriptura Exo. 1. cap. cum dicitur filij Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicati atque roborati sunt nimis, & repleuerunt terram: pro vtriusque autem tam pro magnalibus, quam pro terribilibus ei gratias agere debebant laudantes eum. In septuaginta animabus. Id est cum septuaginta. Descenderunt patres tui in Aegyptum. 66. anime venerunt cum Iacob de terra Chanaan in Aegyptum: & Ioseph, & duo filij sui, qui nati sunt in Aegypto ante aduentum patris scilicet Ephraim, & Manasse sunt. 69. & ipse Iacob, qui non computabatur in filios suos, & sic sunt 70. anime ut patet Gen. 46. cap. vbi de hoc late fuit dictum. Et ecce nunc multiplicauit te dominus Deus tuus sicut astra coeli. Et hoc magnum beneficium est, quare teneris eum amare, & timere.

C A P. XI.

MA itaque Dominum Deum tuum, & obserua præcepta eius, & ceremonias, iudicia, atque mandata omni tempore. Cognoscite hodie, quæ ignorant filij vestri: qui non viderunt disciplinam Domini Dei vestri, magnalia eius, & robustam manum, extentumque brachium: signa & opera quæ fecit in medio Aegypti Pharaoni regi, & vniuersæ terræ eius, omnique exercitui Aegyptiorum, & equis ac curribus: quomodo operuerint eos aquæ maris rubri, cum vos persequerentur.

MA itaque. In superioribus a 6. c. vsque huc posuit diuersa incentiua ad diuinum amorem: hic infert intentam conclusionem, & tanguntur principaliter duo. Primo conclusio intenta. Secundo huius conclusionis superadduntur multa fulcimenta ibi. Cognoscite hodie. Et ista in multis particulis subdividitur, de quibus infra patebit. Ama itaque Dominum Deum tuum.

Quare

Quare Moyes primo loquitur de amore Dei. Quest. I.

LIcet secundum viam naturæ, vel generationis per tignorem ad omne bonum deueniatur, quia est initium in generatione imperfectorum, cum amor secundum viam eminentiæ omnia bona contineat in virtute, quia qui diligit proximum legem impleuit, & plenitudo legis dilectio ad Rom. 13. cap. mandat ergo amare tanquam in hoc omnia bona mandet, ut patet Math. 22. quia in amare lex pendet & Prophete. Et obserua præcepta eius. Bene sequitur ex præcedenti, qui enim amat omnia facit, quia amanti nihil est difficile: nam fortis est, ut mors dilectio, & dura, ut infernus æmulatio, ut patet. Cant. 8. cap. nam lampades eius lampades ignis: aquæ enim multe non poterunt extinguere charitatem, & flumina non obruent illam: quomodo autem amor fortis sit siue honestus, siue inhonestus, satis dictum fuit supra 9. c. nam si amor inhonestus fortis est, & amor honestus fortis erit cum deuenit ad eundem gradum perfectionis uterque in sua specie, sicut enim amor inhonestus est fortis ut mors, ita amor radicatus Dei est fortior quam mors: nam amantes mortem spernunt, ut fruuntur Christo amato. primo ipsam amplectuntur, quia eis mandat ad consecutionem amantibus: nam ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilij, quia digni habitu sunt pro nomine Christi contumeliam pati, ut patet Actuum. 5. ca. hoc autem est, quod cum verissime diligebant: de fortitudine huius amoris ait Apostolus ad Rom. 8. c. quis ergo nos separabit a charitate Christi tribulatio, an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius? sicut scriptum est propter te mortificamur tota die, æstimati sumus, sicut oues occisionis, sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos: certus sum. n. quod nec mors, neque vita, neque angeli, nec principatus, neque virtutes, nec instantia, nec futura, nec fortitudo, nec altitudo, nec profundum, nec creatura alia poterit nos separare a charitate, quæ est in Christo Iesu Domino nostro. Atque mandata omni tempore. Hic ponuntur. 4. f. Præcepta. i. moralia. Et ceremonias. i. præcepta ceremonialia, iudicia. i. præcepta iudicialia. Et mandata. Hoc generaliter quacunque speciem præceptorum, nec est alia species præter istas tres. Cognoscite hodie. Hodie hic ponitur secundum. i. predictæ conclusionis fulcimenta: probat enim hic quod Deum amare debent, & ponuntur tria.

Præteritum beneficiorum narratio.

Primo narrantur beneficia præterita. Secundo ponuntur futura ibi. Terra enim ad quam. Tertio ad ingressum terræ promissionis quedam documenta ibi. En propono cognoscite hodie. i. recordare vel recogitare ea, quæ cognouisti & vidisti. Quæ ignorant filij vestri. i. paruuli qui boni & mali ignorant distantiam: potest etiam intelligi de filiis, qui iam erant iuvenes, licet a patribus audissent mirabilia: tamen non viderant oculis suis omnia, quæ Deus pro eis fecerat. Intentio huius literæ est, quod Moyses intendebat reducere Iudæos ad amorem veri Dei, & quia homines amant eos, qui benefaciunt eis, quia ut ait Salomon in prouerbij multi colunt personam potentis, sed sunt amici dona tribuentis: volebat eos in hoc reducere per memoriam beneficiorum receptorum, & iste modus frequentatus est in sacra scriptura, sic enim inducebat Exo. 19. cap. dicēs vos ipsi vidistis quæ fecerim Aegyptiis, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum: dicit ergo eis hic cognoscite hodie, quæ ignorant filij vestri, quasi dicat, vos cognoscitis secundum habitum mirabilia, quæ Deus fecit pro vobis, quia tamen cognitio habitualis modicum aut nihil mouet, nisi cum actualiter per habitum cognoscimus, ut declarat Aristoteles in 7. Ethic. tractans de cognitione incontinentis: monet eos, ut

ad memoriam reducant actualem cognitionem de mirabilibus Dei, & hoc est quod dicit cognoscite hodie, id est licet vos a multis temporibus cognouistis mirabilia, quæ Deus fecit in vobis & pro vobis, tamen ante cognoscere, id est actualiter considerare de eis reducentes ad memoriam, & hoc hodie, quia tunc Moyses eis narrabat ea, quæ Deus fecerat pro eis: hæc autem ignorabant filij sui, quia licet sepe audissent a patribus suis, tamen per se non viderant: visus autem certiorum & distinctiorum causat cognitionem, quam auditus, vel quilibet alius sensus, nam ut ait Aristoteles in principio primi Metaphysicæ, sensum visus plus diligimus, quia plures rerum nobis differentias ostendit. Qui non viderunt disciplinam Domini Dei vestri. Scilicet qualiter peccantes correxerit, quando murmurauerunt, vel vitulum adorauerunt. Magnalia eius. Id est miracula. Et significat large omne miraculum. Robustam manum & extentum brachium. Ista sunt miracula quæ pertinent ad bellum contra hostes. i. qualiter Deus pugnauerit contra Aegyptios, ut Exo. 14. fugiamus Irael, quia dominus pugnat pro eis contra nos. Signa & opera quæ fecit in medio Aegypti Pharaoni regi. Id est plagas quas influlit Aegyptiis. Et uniuersæ terræ eius. Quando aliqua plaga veniebat toti Aegypto communis erat, ita quod non esset aliquis locus habitatus in tota Aegypto, in quo non mitteretur plaga præterquam in locis, in quibus habitabant filij Irael, ut habetur Exo. 8. & 9. cap. non tamen est putandum quod in terra, in qua erant filij Irael, non erant istæ plagæ: nam Hebræi habitabant in terra Gessen, & morabantur inter Gentiles, ut patet Exo. 3. & 11. cap. vbi mandat Deus, quod mulieres petant vasa aurea, & argentea, & vestes preciosas, vnaqueque a vicina sua Aegyptia, & sic spoliaret Aegyptum: ergo Hebræi inter Aegyptios habitabant, quos pro vicinis & hospitibus habebant, sed omnes isti Aegyptij patiebantur, sicut & ceteri Aegyptij: ergo oportebat quod plagæ a Deo inflictæ venirent in terra illa, sed Hebræis non nocebant, quia propter eos datæ non erant: nam licet aqua verba esset in sanguinem, vbi Hebræi morabantur, tamen quando ipsi aquam hauriebant vertebatur in aquam dulcem, atque potabilem: locustæ etiam, & grandines, ventus vrens, & ceteræ plagæ fuerunt in locis, vbi fuerunt Hebræi, sed neque grandines eis nocebant, aut iumentis suis, nec aliquid aliorum: modi autem quomodo non nocebant istæ plagæ Hebræis, & rebus eorum positi sunt a nobis Exo. 7. cap. Et omni exercitui Aegyptiorum. Quia subuertit eos in mari, ut Exo. 14. cap. Equis ac curribus. Isti sunt currus falcati, in quibus ad bellum procedebant antiquitus reges, & magni viri, ut patet sapius in libro regum, & in Alexandride lib. 3. vbi dicitur, quod Darius in curru pugnabat & Zoroas Memphites: isti currus magni valoris erant, & patet in hoc, quia magni reges non poterant habere nisi 400. vel 500. currus, & habebant isti currus 4. equos: ideo quadrigæ vocantur, ut currus veloci impetu raperent, & erant equi armati habentes in frontibus longos & acutissimos enses, ut quicquid obuium e regione haberent, facilius transigerent: erant rotæ habentes enses multos affixos curuis in modum falcis, ut quicquid a dextris, vel a sinistris impeterent, vel acutie & impetu scinderent, vel curuitate retineret, ideo currus falcati ab ensibus curuis in modum falcis dicebantur: insidebant autem cuilibet currui 4. vel quinq; milites pro magnitudine currus & fortitudine equorum, qui inde iaculis in diuersas belli acies utebantur: isti currus præ velocitate & fortitudine acies hostium disturbabant: sed hoc damni habebant, quod solis planioribus locis vires erant propter periculum euerisionis, & subita confractionis:

Falcato curru anti-
quitus in bello ute-
bantur.

nis: ideo in modernorum bellorum usum non veniunt. Et deleuerit eos dominus usque in presentem diem. Idest tunc totaliter deleri sunt per mortem, vt nequaquam ulterius nocere valeant, & sic patet Exo. 14. ca. Aegyptios enim quos nunc videtis nequaquam ultra videbitis usque in sempiternum. Vobisque quae fecerit in solitudine. Est constructio suspensiva, idest filij vestri etiam ignorant quid fecerit Deus in solitudine, scilicet in solitudine, quae erat ex mari rubro usque Cadabane: est enim ibi magna solitudo & terribilis, vt habetur sup. 8. c. Quando autem ista loquebatur Moyses non erat in solitudine, sed in terra regum Amorrhæorum, quasi ceperant contra phanum phagor, vt patet sup. 3. cap. Dathan atque Abiron filij Heliab qui fuit filius Ruben. Idest etiam nesciunt quid fecerit Deus istis: quid autem passi sunt, & propter quam causam habetur Nume. 16. c. isti namque Dathan & Abiron insurrexerunt insurgente Chore, & terra absorbit eos viuentes cum tota eorum substantia, & omnibus quae ad eos pertinebant, vt patet Nume. 16. & 26. cap. isti duo Dathan & Abiron fuerunt fratres, & filij vnus patris, scilicet Heliab, & iste Heliab dicitur filius Ruben; non quod ipse Ruben genuit eum immediate, sed quod veniebat de progenie sua. nam non poterat esse, vt isti essent nepotes Ruben, nam sequeretur eos habere cum introissent in desertum plures quam. 130. annos quod impossibile erat secundum conditionem status illius temporis, & patet consequentia. nam si Heliab pater istorum esset filius Ruben genuisset eum Ruben cum intrasset Aegyptum. nā tunc erat Ruben. 46. annorum, vt declaratum fuit Exo. 2. c. & in eo tempore, & ante hoc maxime generabant: dato ergo quod Heliab, tunc nasceretur cum homines illius temporis accipiebant vxores in 18. anno, & generabant aut paulo ante vel paulo post, vt declarauimus Gen. 38. capit. nascerentur ergo ad magis Dathan & Abiron. 40. vel 50. annis post introitum in Aegyptum: computando ergo reliquos quibus manserunt Israelitae in Aegypto qui simul fuerunt. 215. vt declarauimus Gen. 15. & Exo. 2. cap. manebunt anni. 165. ad minus vel quasi, quos tunc haberent isti duo Dathan & Abiron, quod totaliter falsum est: dicendum ergo quod vocatur Heliab pater istorum filius Ruben nō, quod esset filius natus ab eo immediate, sed quod esset de genere eius, & omnes tales vocantur filij, sic dicitur de Asa rege Iuda, quod fuit filius Dauid, vt patet 3. Reg. 15. cap. & tamen fuit abnepos eius, scilicet tertius ab eo, vt patet computando lineam, quia Dauid genuit Salomonem: Salomon genuit Roboam: Roboam genuit Asa: Hac patet Mat. primo. cap. sic Iosias vocatur filius Dauid, vt patet 4. Reg. 23. cap. & Ezechias dicitur filius Dauid. 4. Reg. 18. ca. & dicitur Elisabeth mater Ioannis de filiabus Aaron, vt patet Luc. primo. cap. quae tamen distabat ab Aaron per multa tempora. Quos aperto ore suo absorbit terra. De ore terrae Iudaei quaedam tristica fabulantur, scilicet quando Deus creauit os terrae & alia decem coena, quae dicuntur a Deo creata in die sexto cum sol vellet occidere ad introitum horizontis ante initium sabbati, de quibus Num. 16. cap. dictum fuit.

Quomodo hic dicitur, quod terra habeat os, cum non sit animal. Quaesitio. 11.

SCIENTVM tamen quod hic loquitur scriptura sub methaphora dicens terram habere os: nam os solum competit rei animatae: terra autem animal non est, nisi forte loqueretur secundum opinionem erroneam illorum, qui posuerunt totum mundum esse animal vnum, & Iouem esse ani-

mam mundi, & sicut anima est tota in corpore, & tota in qualibet parte corporis, ita dicebant Iouem esse in tota terra & in toto mundo, & omnia esse plena Iouis, vt tenuerunt antiqui, & recitauerunt poetae. nam Lucanus in nono libro de Bello plusquam ciuili dixit, Iupiter est quicquid vides, in omnibus rebus est Iupiter, & Virgilius dixit Iouis omnia plena, vt patet in bucolicis Ecloga. 3. quae incipit

Dic mihi Dameta, cuius pecus an Melibaei, cum inquit. Ab Ioue principium misit Iouis omnia plena: Ille colit terras, illi mea carmina cure.

sequendo ergo veritatem cum terra non sit animal non habet os, sed quia os dicitur in animali, id quod panditur ad sumendum cibos & deuorandum aliquid, ita in terra id quo aliquid deuorabat, vocabatur os, & quia omnes istos terra deuorauit, quia intra sua viscera recondit, dicitur habere os. Quos aperto ore suo terra absorbit. Antequam terra aperiretur, erat continua, & non videbatur habere os, postquam autem aperta fuit, visa est habere os: ideo dicitur quod terra aperto ore deuorauit eos, idest cum in se diuisa est. Cum domibus & tabernaculis suis. Domus vocatur hic non ipsa compositio ex parietibus, & tecto, atque fundamento, quia in deserto nihil tale habebant, sed morabantur in ymbaculis factis de ramis arborum, aut de panno, sed hoc non vocatur domus, sed tabernaculum, vt immediate subditur. Vocatur ergo hic domus congregatio omnium domesticorum, scilicet viri & vxoris cum tota familia: sic enim saepe dictum est, quod domus multipliciter accipitur.

Primo modo pro congregatione vnus totius gentis, sicut omnes Hebrei vocantur vna domus, vt patet psal. 112. domus Iacob benedicite dominum, & sic in poetis consuetum est, vt ait Virgilius Aeneidos libro sexto.

Cum domus Assaraci Phthian claraeque Mycenae, Imperio reges & victis dominabatur Argis:

& vocatur hic domus pro congregatione omnium Romanorum, qui descendeant ab Assaraco Troiano patre Anchisae, & Antenore per Aeneam, qui venit in Italiam, & populauit radicem Romanorum.

Secundo modo accipitur domus pro congregatione vnus tribus, & sic vocatur domus Aaron pro omnibus Leuitis, vt patet psal. 112. cum dicitur domus Aaron benedicite dominum.

Tertio modo accipitur domus pro congregatione omnium eorum, qui descendunt ab vno stipite sub eadem tribu, vt in tribu Iuda quidam descendeant per lineam regiam, alij non: qui autem descendeant per lineam regiam vocabantur domus Dauid, vt patet Luc. 1. cap. cum dicitur ad virginem desponsatam viro cui nomen erat Ioseph de domo Dauid, & nomen virginis Maria.

Quarto modo accipitur domus pro vna speciali congregatione cognatorum in eadem familia, & sic dicitur Iosue. ca. 7. quando inquirebatur quis furatus fuisset aliquid de Anathemate hierico, diuisoque toto Israel per tribus inuenta est tribus Iuda, qua diuisa per familias inuenta est familia Zareth, & ista per viros diuisa repertus est Zabdi, cuius domus in singulos viros diuisa est, & inuentus est Achar, & tamen adhuc Achar habebat vnam partem, quia filios & vxorem, & asinos, & boues, atque ceteras possessiones habebat, & sic ibi accipitur domus pro speciali congregatione cognatorum.

Quinto modo accipit domus pro vna oeconomia speciali. i. pro congregatione viri & vxoris, & filiorum atque seruorum, vel bouum, quia bos pauperibus pro ministro est, vt ait Arist. 1. Poli. ca. 1. & sunt tres personae principales in oeconomia siue domo: vir, vxor, & seruus,

Domus multipliciter accipitur.

uus, vel bos arator, vt dixit Hesiodus poeta & recitat A dictum eius Aristot. vbi supra.

Sexto modo accipitur domus pro ipso edificio composito ex parietibus, tecto, & fundamento, & isto modo domus & tabernaculum coincidunt. quia ergo hic ponitur domus, vt aliquid distinctum a tabernaculo, oportet accipere domum quinto modo pro congregatione personarum facientium vnam oeconomiam. i. pro dno & vxore cum tota familia, & oēs isti deuorati sunt: nam omnes homines pertinentes ad eos absorpti sunt viuentes, vt patet Num. 16. c. & 26. Et tabernaculis. Vocatur tabernaculum illorum domus facta de arboribus, aut pellibus, vel lino cerato, aut ceteris operimentis, in quibus morabantur in deserto, & ista est tabernacula absorpta ruentia in hiatum dehiscente terra sub pedibus. Et vniuersa substantia eorum. Dicitur substantia possessio in rebus tam animatis quam inanimatis, & oia ista cum eis demersa sunt: nam oues, boues, caprae, & asini, ceteraque quae ad ius eorum pertinebant, apud tabernaculum eorum erant, & tota terra in circuitu dissiluit, factoque hiatu magno cuncta absorpta sunt. Quam habebant in medio Israel. i. inter Israelitas: nam tota congregatio filiorum Iacob vocatur Israel, sicut ipse Iacob vocatur Israel, & isti dicebantur hinc in medio Israelis substantiam. i. inter Israelitas: nam medium non accipitur hic secundum aequidistantiam, sed secundum interpositionem. id quod quod est inter aliqua duo debet esse in medio istorum, siue aequaliter distet ab vtroque, siue inaequaliter, & isti non poterant esse in medio Israelis per equidistantiam: nam in deserto vbi isti perierunt soli Leuitae, & sacerdotes cum tabernaculo erant in medio Israel, quia 12. tribus erant ordinatae sub quatuor vexillis dispositis situ tetragono, vt patet Num. 2. c. & tribus Ruben, de qua isti erant, vt patet hic, & Num. 16. & 26. ca. erat ad partem meridiei tribus Ruben, vt patet in eod. c. isti ergo, qui erant in tribu Ruben, non erant in medio Israel, sed inter Israelitas. Et vniuersa substantia eorum. Etiam filij, & vxores, & omnes alij, qui moniti per Moysen noluerunt recedere a tabernaculis illorum, absorpti sunt siue paruuli, siue magni, de quibus Iosue Num. 16. c. q. d. omnia vidistis vos, & filij vestri non viderunt, ergo ista vos ad amorem Dei prouocare debent, quia eo agente tanta pericula euadentes tanta beneficia recepistis. Oculi vestri viderunt. Hic continuatur narratione loquendo ad solos antiquos, qui viderant bona & mala, quae acciderant eis in Aegypto atque in deserto, & non potest iste sermo dirigi ad totum Israel, quia non omnes cognoscebant hoc vt patet supra cum dicitur, cognoscite hodie quae ignorant filij vestri, qui non viderunt disciplinam Dni Dei vestri, & magnalia eius, atque robustam manum. Opera Domini magna quae fecit. Ista sunt opera quae fecit in Aegypto plagas inferendo, & in mari rubro Aegyptios peritus delendo, & in deserto bona conferendo, atque ab oibus aduersitatibus eruendo. Vt custodiatis omnia mandata illius. i. ista magnalia Dei, quae vos vidistis, semper vos debent animare, vt custodiretis mandata Dei. Quae ego praecepit vobis hodie. Quia in isto die, quo Moyses ista dicebat, recitabat istum librum, in quo continentur mandata Dei, quasi oia quae in alijs libris data sunt breuiter recapitulata. Vt possitis introire. i. & poteritis introire, quia vt ceter tenetur in talibus locis consecratae, & non finaliter vel casualiter. Et possidere terram ad quam ingredimini. Quia si non custodieritis mandata Dei, et si ingrediamini terram promissionis, ea non possidebitis, sed gladio hostium corruetis. Multoque in ea uiuatis tempore. i. licet introducat vos Deus ut possideatis, si tamen peccaueritis contra eum debet vos de terra. Lacte & melle manantem. i. valde abundantem. Terra, ad quam ingredieris possidendam. Hic ponitur secundum beneficia futura,

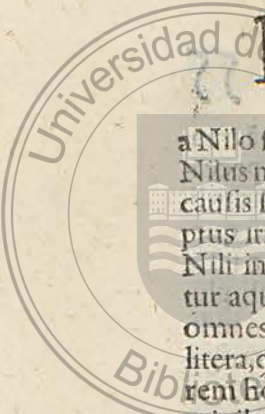
& demonstrat quomodo conditio terrae ad quam transgrediuntur, exigit eos Deo acceptos esse & non peccare. Non est sicut terra Aegypti de qua existis. Quasi dicat, licet omnis terra bonum suum a Deo recipiat, tamen quaedam terre indigent magis Deum habere placatum. in terra Aegypti segetes & vniuersae arbores sine celesti pluuia sola Nili irrigatione fecundantur, unde non indigent isti aqua pluuiali, quia facillime sic tota terra rigari potest cum plana sit.

De Nilo fluuio, an irriget totam Aegyptum. Quaesitio. 111.

DE Nilo autem dicendum est, sicut late diximus Exo. 10. & 13. c. q. Nihil non irrigat totam Aegyptum, sed maiorem partem eius meridiana: nam a parte meridiana ingreditur veniens per desertum Aethiopicum, vt declarat Paulus Orosius libro primo de Ormesta mundi, & Solinus in Polihstor. c. de Aegypto: rigat ergo solum Nilus partem meridiana Aegypti, & non potest rigare totam Aegyptum, quia dupliciter impedit. Primo quia tota terra non est ita plana, quod inundatio Nili intrans per alueos peruagaret totam terram Aegypti. Secundo quia mare rubrum venit a parte Septentrionali Aegypti per desertum Arabicum, & intrat diuidendo quandam partem Aegypti: illam autem partem quae ad Septentrionem ultra mare rubrum, non potest irrigare Nilus: ideo cum illa terra paucarum & valde rararum pluuiarum sit, oportet vt aquas fluminum artificialiter eleuatis & euagantibus per terram irriget, quemadmodum fit in multis alijs terris. Et non solum illa pars quae est ultra mare rubrum ad Septentrionem, sed et aliae partes Aegypti existentes versus meridiem, ad quas non poterit venire inundatio Nili, irrigantur isto modo fluminibus adiacentibus, & ista irrigatio fiat per inundationem Nili, quia eleuatur, vt ceter usque ad 16. cubitos & aliquando ad 22. cum autem deficeret venit usque ad 5. & nunquam minus visus est crescere Nilus, ut patet per Solinum in Polihstor. c. de Aegypto, sunt tamen facti artificialiter quidam meatus, per quos aquae fluunt ad irrigandum, & non spargantur inutiliter per superficiem coniunctam Nilo: in alijs autem fluminibus Aegypti, oportet esse maiorem laborem, quia aqua non inundat, sicut in Nilo: sed artificialiter eleuatur & ducitur ad diuersas partes, quia tamen Nilus magis irrigat de terra Aegypti, quam oia alia flumina simul, denotatur tota irrigatio a Nilo, licet non totam Aegyptum Nilus irriget. Terra autem Iudaeae cum sit montuosa & campestris non potest fluminibus irrigari, sed aqua de caelo expectat, ideo Deus peccatis semper debet habere propitium, ne propter peccata famem imitaretur, sicut patet 2. Reg. 21. c. & 3. Re. 17. & 4. Re. 6. Vbi iusto semine in hortorum morem aquae ducuntur irriguae. Postquam seminauerant in Aegypto aperiebant alueos Nili, qui diffunditur in multa capita, & totam regionem irrigat, & ad hoc adiuvant duo, scilicet dispositio terrae, quia valde plana est, ideo de Nilo ad totam terram Aegypti per alueos aqua duci potest. Secundo inundatio Nili, quia in principio & fine mensis semper inundat, vt ait philosophus in fine secundi Poster. & in lib. paruo de Inundatione Nili, & Seneca. 6. lib. de quonibus naturalibus.

An tota Aegyptus irrigetur Nilo, prout litera videtur sentire, & maxime terra Gessen, in qua erant Iudaei, & de inundatione Nili. Quaesitio. 1111.

DE causa autem huius inundationis multa dicunt, & nisi esset ista inundatio non posset irrigari tota Aegyptus ex aqua Nili, quia desiccarent eos, & oporteret aquae ductus profundos esse, quicunque dicatur hic, vel in alijs scripturis aliorum totam Aegyptum irrigari a Nilo

Deuteronomij.

Cap. XI.

a Nilo flumine, intelligendum est de maiori parte, quia Nilus non potest totam Aegyptum irrigare ex duabus causis supra assignatis: sed hoc non obstat tota Aegyptus irrigari, sed in quadam parte irrigatur aquis Nili inundantibus, in alijs autem partibus irrigatur aquis aliorum fluviorum artificialiter ductis per omnes agros, & loca exalta, & sic tenet verum litera, quod in Aegypto iactatur semen, & postea in momento horrorum ducuntur aquae irrigantes ab ipsis fluminibus. Considerandum autem, quod in Aegypto sit dupliciter irrigatio: nam illi quorum terra Nilo flumine irrigatur, aliter se habent, quam illi qui irrigationem suscipiunt a fluminibus alijs: aliam namque flumina Aegypti non inundant sicut Nilus, immo non reperitur aliquis fluuius in toto orbe, qui inundet sicut Nilus, praeter Euphratem, ut ait Solinus in Polistor. c. de Euphrate, & ibi redditur causa quare inundet Euphrates sicut Nilus: ideo illi quorum terra irrigatur alijs fluminibus, possunt quicunque voluerint irrigare agros suos, nisi forte multa flumina desiccata essent: illi autem qui terram suam aqua Nili irrigant, non possunt irrigare quicunque voluerint, sed oportet expectare inundationem Nili. Fit autem inundatio Nili dupliciter, quaedam in principijs & finibus mensium, & ista est valde modica, & quasi nulla. Alia quam coloni Aegyptij expectant, & est magis, & est duplex in quolibet anno. Prima est a die quo intrauerit Sol in Cancrum, quod est in medio mensis Iulij, & durat usque ad principium Leonis, quod est in medio Iulij, vel modicum ultra. Secunda inundatio Nili est incipere Sole intrare primum gradum virginis quousque in libram intrauerit, ideo oportet ut quando venerit Niliaca inundatio sit semen iactum in terra, ut sic humectetur, & putrefiat, & virtus eius germinativa exurgat, & postea Sole veniente insurgit seges in altum: sic enim fit in hortis, qui rigantur labore humano, & non expectatur aqua de caelo. Sed quia hic dicebat Deus Iudaeis, quod non erat talis terra Chanaan ad quam ingressuri erant, sicut terra Aegypti: in qua prius iactur semen, & postea in horrorum more aquae ducuntur irrigue: oportet ut terra Aegypti, in qua erant Iudaei, talis esset in qua in horrorum morem ducerentur aquae irrigue, & non irrigaretur terra de caelo, quia tunc nihil valeret exemplum: nam Iudaei principaliter cognoscebant terram illam Aegypti in qua morabantur, immo quasi nullam de alijs terris Aegypti cognoscebant, quia ad nullam ibant cum cogerentur ad dura opera luti & lapidis, vel potius lateris, quia lapides rari erant in Aegypto, ut diximus sup. 9. c. Sciendum autem, quod terra Aegypti in qua erant Hebraei non poterat irrigari Nilo, quia ipsi morabantur in terra Gessen in solo Rameffes, ut patet Gen. 47. cap. Rameffe autem erat ultra mare rubrum versus Septentrionalem partem, ergo non poterat irrigari a Nilo: quia mare rubrum veniebat a parte Septentrionali, & Nilus veniebat a parte meridiana, & Nilus non poterat perlabi toti terrae Aegypti versus Septentrionem, quia illi qui erat ultra mare rubrum versus desertum Arabicum perlabi non poterat, & in hac parte erat terra Rameffe & Gessen, in qua morabantur Hebraei, & patet quia ipsi recedentes a loco in quo erant, poterant intrare immediate per viam terrae Philistinorum quae brevis erat, non transiendo mare rubrum, & hoc erat eis iter rectum atque vicinij, sed Deus voluit eos transducere per viam deserti, & transgredi mare rubrum: nam si iussent per terram Philistinorum, quae populata erat, videntes contra se bella insurgere immediate redissent in Aegyptum. Et huiusmodi causa erat duplex. prima quia euntes per terram Philistinorum quae populata erat, immediate habuissent hostes obuios, & insurgere bello, quia essent

Quare Deus non transduxit Iudaeos per breuiorem viam, scilicet Philistinorum.

prope Aegyptum, redirent. Secunda causa erat, quia illa via erat multum cognita & cois, & non hinc aliquod impedimentum fluminis, aut maris, vel alicuius alterius: ideo inclinarentur ad redeundum in Aegyptum, de his Exo. 13. c. in litera, & ibi diximus. Eundo autem per viam qua eos duxit dominus, scilicet per desertum & transiendo mare rubrum erant duae causae oppositae facientes, quod non redirent in Aegyptum. Prima ratio erat, quia in illa via non ita inuenirent hostes, sicut in via terrae Philistinorum: nam usque ad mare rubrum nullum hostem inuenirent, ut colligitur ex litera Exo. 13. & 14. cap. & postea ambulantes per illas solitudines nunquam inuenirent hostes, usquequo steterunt in raphidin iuxta montem Synai, ubi pugnavit contra eos Amalech, ut patet Exo. 17. cap. & iam longe erant a terra de qua exierant, quia mense & dimidio ambulauerant: nam in prima die mensis tertij accesserunt ad montem Synai, ut patet Exo. 19. cap. & die 15. mensis primi recesserunt de Aegypto, ut patet Num. 33. ca. & colligitur Exo. 12. & 13. c. Secunda causa obstante non redirent erat via difficultas. primo quia illa terra erat sine via, & ipsi non bene scirent redire in Aegyptum. Item quia dato, quod scirent viam, oportebat eos venire ad mare rubrum, per quod transire non possent: nam antea diuino miraculo sic transierant, quod in reditu sperare non poterant, cum contra Dei intantum datum redirent, & si vellent deuare transitum maris rubri, necesse erat eis ascendere per montes altissimos per quos nullus poterat ascendere, nec descendere, & ita credidit Pharaon cum vidit Hebraeos cōsistentes super mare rubrum dixit, coarctati sunt terra & conclusit eos desertum, ut patet Exo. 14. c. quod non esset verum nisi illi montes, ita essent excelsi atque praeerupti, ut per eos homines, nec iumenta transire possent. Item dato, quod transire possent mare rubrum, nullum cibum pro se haberent, quia terra illa erat deserta, & cum nullo poterat hunc commercium, sustentabant autem solo manna, ut patet Exo. 16. & sup. 8. & infra 29. c. ista ergo omnia retraherent eos ad non retrocedendum. Satis ergo pater quomodo Hebraei potuerunt transire in terram Chanaan per terram Philistinorum sine transitu maris rubri, nisi Deus a proposito propter aliquem finem duxisset eos per viam deserti, & maris rubri. Ergo habitabant ad partem Septentrionalem Aegypti post mare rubrum, ad quam terram nullo modo transire poterat Nilus: & tamen in terra illa fiebat id quod ponitur in littera. scilicet quod prius iaciebatur semen in terra, & postea ducebatur aqua de fluminibus per alueos factos artificialiter & hoc erat in horrorum morem, quia sic fit in hortis, & ista flumina non inundant sicut Nilus. Sed montuosa est, & campestris. Ita quod aquae fluuiales non possunt irrigare praedia sua in collibus, vel non potest transire aqua de vna parte ad aliam obfistibus collibus. De caelo expectans pluias. Quia non potest eas de fluminibus habere. Quam dominus Deus tuus semper inuist. Respicit & videt eam: inuisere idem est quod visere, est autem visere cum desiderio videre, quia verba terminata in so sunt desiderativa, ut capessio. cum desiderio capere, & facessio cum desiderio facere visio & inuisio idem est cum desiderio videre, dicitur autem Deus videre cum desiderio illam terram secundum Metaphoram sumptam a nobis, quia nos cum desiderio videmus ea quae diligimus: ita cum Deus dicatur illam terram diligere super alias terras, quam populo suo preparabat, dicebatur illam cum desiderio videre, quia non sic cum desiderio respiciebat alias terras, cum non disponderet tanta bona dare habitatoribus aliarum terrarum sicut habitatoribus illius, & hoc dicebat Moyses ad laudem illius terrae, ut sic eam desiderarent. Oculi domini sunt in ea a principio: a principio anni usque ad finem. idem Deus attendit quo tempore anni illa terra indigat pluuiam,

Deuteronomij.

Cap. XI.

56

pluuiam, & tunc dat ei: vel possunt intelligi omnia supradicta ad laudem terrae promissionis, & est sensus multum Deum amare debes, quia talem terram tibi daturus est, quae melior est quam Aegyptus: in Aegypto. n. cum in magno labore colitur agri, quia oportet per alueos deduci aquas Nili frequenter sicut fit in hortis: in terra autem quam tibi dabo nullo tali labore fatigaberis, quia Deus de caelo irrigat illam. Si obedieritis mandatis meis. Descripta conditione terrae, hic dicitur qualiter in ea viuendum sit. scilicet custodiendo mandata. Quae hodie praecipio vobis. Omnia praecepta legis in isto libro colliguntur, & recitauit ea Moyses in vna die, in qua & mortuus est secundum aliquos, sed hoc non multum refert utrum vna dies sola fuerit vel plures: satis constat quod non fuerunt multi dies, quia videbat Moyses mortem suam imminere: ideo quantum poterat festinabat: possunt ergo isti dies etiam si duo, vel tres fuissent, vna dies dici, quia continue praedicabat in eis Moyses, & admoebat, & quae in hac die dicta sunt seruaret, totam legem seruaret. Ut diligatis Dominum Deum vestrum. Omnia ista praecepta fundantur in dilectione, & reducuntur ad dilectionem: nam qui proximum diligit legem impleuit, ut patet ad Rom. 13. ca. Et Christus totam legem sub duobus praecipis adhuc expressius copulauit, ut patet Matth. 22. c. cum dicitur, Dilige dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & proximum tuum, sicut te ipsum: in his duobus mandatis tota lex pendet & propheta. Moyses, ergo volens eos in custodia omnium praeceptorum instruere praeposit amore, nam qui vere amat, omnia complet, nec est quicquam amanti difficile. Ut diligatis dominum Deum vestrum. Scilicet super omnia in ipsum cunctas operationes ordinando. Et seruatis ei in toto corde vestro, & in tota anima vestra. Recte subiungitur seruare ad amare: nam qui recte Deum diligit, ipsi totaliter seruare desiderat, quid sit Deum ex toto corde amare, & ex tota anima. sup. 6. cap. declaratum fuit, & utrum possit compleri istud praeceptum in via: ex toto corde amat, qui totum desiderium suum ponit in Deum, & in Deo & semper illum vult, nec ad aliquid alterum volendum dinertit. ex tota anima siue ex tota mente, ut alibi dicitur, amat qui totum intellectum suum circa Deum versat, ita quod ad nihil alterum intelligendum diuertat. Dabit pluuiam terrae vestrae temporaneam. Idem quae cito post seminationem venit ad fecundationem terrae & augmentationem. Et serotinam. Scilicet ante tempus inhorrendi, ut grana ingrossentur, & sic quantum ad vineas dabit pluuiam congruentem. Ut colligatis frumentum, vinum, & oleum. Hic ponuntur principalia nutrimenta hominum, & iumentorum, & omnia haec nascuntur per irrorationem aquae inebriantis terram: aqua enim pluuialis in fructibus terrae proficit multipliciter, ita quod sine ipsa nihil in terra gignitur: nam semina quae in terra iaciuntur sicca sunt, & id quod debet germinare & crescere, oportet ut tenerum sit: quia durum non dilatur, nec nutritur, si totaliter durum & siccum sit, nullas partes succosas habens, quod dico propter ossa animalium quae nutriuntur, & augentur, dura sunt, habent tamen intra se partes succosas: scilicet medullas, & dum in corpore ossa sunt, licet sint dura atque compacta, non tamen sunt tamen dura, ut nullam succositatem ab extra recipiant & ex se emittant: semina autem dum in terram iaciuntur simpliciter sicca sunt, quia non habent in se actualiter aliquas partes formaliter succosas, ideo nisi adiuuaret ab extrinseco, non posset germinare culmum & spicam. Item quia cum ex tam paruo grano tanta spica nascatur, & frequenter ex vno grano multa spica per appositionem, siue per intus susceptionem, sicut omnis nutritio &

Precipua hominum ac iumentorum nutrimenta.

augmentatio, ut saepe dicit Arist. in libro de Generatione, oportet ut aliqua materia exterior suscipere in granum, & ibidem digerere, & committere in substantiam culmi, & spicae: fieri autem tale digestionem intra granum & eunti ad superiores partes, ut increseat spica, praesupponit materiam teneram valde esse: terra enim sicuti nunc est dura, non posset digeri, nec suscipi intra granum, nec mitti ad partes superiores per culmum ut crescat spica: ad causandam tamen digestionem necessaria est aqua quae est humida & mollis: est quia cum in germine digeritur substantia illa panis intrinseca, debent subintrare humiditates terrae conuenientes naturae illius seminis, ex quibus concreuit culmus & spica: haec autem non possunt subintrare substantiam grani, intra folliculum eius, nisi humore aqueo terra delibuta sit, & hoc est inebriare terram atque fecundare. i. causare in ea multitudinem humiditatis illius conuenientis naturae seminis, ut sic multitudo frugum, sequatur, tanquam mulier fecunda fructum ventris scindat seculo: dicitur terra ab aqua inebriari, quia sicut ebrius vino perfunditur atque repletur, ita terra aequa humiditate satiatur, & sic germinat, de quo Elai. 55. c. quomodo descendit imber & nix de caelo, & illuc ultra non reuertitur: sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semem ferenti, & panem comedenti: sic erit verbum meum, quod egreditur de ore meo: aqua ergo temporanea atque serotina omnibus seminibus, & arboribus, & quibuscunque plantationibus necessaria est, & sic promittens se daturum abundantiam omnium rerum Iudaeis promittit aquam temporaneam atque serotinam tanquam dando illam omnia det. Sed praerquam adhuc est aliud ad generationem frugum & arborum necessarium, scilicet calor: nam omnia ex calore & humore bene commixtis gignuntur: humor est, ut principium materiale actuum: calor ut principium formale actuum: sicut. n. est de semine materno, & paterno, quia semen siue menstruum maternum habet rationem materialis principij in se, ita quod tota materia fetus ex ipso sumitur, ut quidam voluerunt, & nulla virtus ad agendum est in eo, sed habet se ut bene passum & dispositum a semine paterno: semen autem primum habet se, ut principium formale hinc in se virtute formatiuam, & per eam disponens, & formans fetum ex semine materno, & postea in vapores exhalat, ut quidam volunt, licet verius sit, quod aliquid ibi maneat materialiter de semine paterno, licet aliquid per suam subtilitatem & calorem exhalat: sic ergo de calore & humore in seminibus & generationibus frugum aliarumque rerum naturalium, dicendum est generaliter, quod res fiat ex humido, ut ex materia. Calor autem non est principium materiale ex quo, sed est principium actuum digerens ipsum humorem ad certam raritatem, & formam conuenientem naturae, cuius forma introducenda est, quia ergo utrumque est necessarium principium ad generationem cuiuslibet rei, deficiente alterutro eorum necesse est deficere generationem, & sic plerumque in dicta multitudine aquarum veniente, & non secuto calore solis ad digestionem humidam, extingui in seminibus calorem naturalem digestionis & formatiuum spicae, & sic mori semina atque putrefieri, & si calor superuenisset, non corrupta atque mortua fuissent semina: non tamen dicit Deus hic se daturum calorem, sicut dicit se daturum aquam, licet utrumque sit aequaliter necessarium, quia calor solis nunquam solet deficere temporibus suis regulariter, ascendente & descendente sole per certa spacia & signa celi, & si rarissime deficiat non quidem deficit, ita quod non sit, sed quia tanta aquarum pluralitas inundauit, ut calor ille solis non possit sufficere digerere, vel pluralitas aquarum calorem seminis naturaliter formatiuum spicae praefocauerit: aqua autem multoties deficit, & magno interdum tempore peccatis nostris exigentibus, interdum ex influenza celi, quia

Omnia ex calido & humido bene commixtis gignuntur.

Agentia
Dei quasi
isti alia sūt
duplicita.

Quo cor
pro anima
accipitur.

Animus
ponitur p
potentia
intellectu.

secundum conjunctiones, & aspectus planetarum ce-
terumq; ordinem motus celestis, a quo tota inferior
corporea creatura gubernatur, sic necesse est esse, nisi
Dei potentia utens oibus ut vult, placatus intercessio-
nibus sanctorum aquam benignitate sua nobis im-
pluerit: has ergo tanq; magis & cōius deficientes ho-
mines petunt, & Deus tanq; pro magno concedit mu-
nere. *Cavete, diligenter attendite. Ne forte decipiatur
cor vestrum.* Maxima vigilantia in hoc habenda erat, ne
aliqua occasione ad serviendum idolis ducerent. *Ira-
tusque dominus claudat celum.* Ex motu celi sunt omnes
generationes & corruptiones in terra sū virtutē in-
fluxuam ei a Deo datam: tunc vero claudere celum
dī, qñ facit ne sū necessitates nostras bene influat,
sed econtrario influit pestem, & alios morbos. *Et plu-
via non descendat, nec terra det germen suum.* Deus est pri-
mum ens & primum operans simpliciter, nam ab ip-
so oīs operatio & virtus, quē est operandi principium
deriuatur: causa namq; prima ex cōditione sua debet
influere in oēs effectus: Deus ergo in oīa influit: sed
Deus non agit ista per se, ita q; immediate proceder-
ent a virtute sua, sed per agentia quasi instrumenta-
lia, quā sunt causae secundariae ista operatur, & ista sunt
agentia tam spiritalia q; corporalia. Spūalia agentia
sunt ipse intelligentia mouentes orbes, vt volūt phi-
losophi, & sic Arist. declarat in 12. meta. & nos sic te-
nemus: de his autem agentibus nō fuit locutus Moy-
ses, ne forte decepti eos Deos putarent atque colerēt.
cōicat aut virtus Dei secundario ipfis coelestib; corpo-
rib; & ista sunt agētia corporalia, & de his dī, & ponun-
tur tanquam prima agentia. Oīa ergo quā hic sunt
sunt ex actione corporum coelestium: operatio autē
eorum conueniens ad aliquem effectum quem nos
intendimus, vocatur apertio. non operari aut conue-
nienter ad effectum, quem nos volumus, vocat clau-
sio, & est metaphora de domo: nam cum domus a-
peritur, quod in ea latet aperiri pōt, cum autem clau-
sio est nihil quod intra eam sit, poterit exire: cum au-
tem celum aperitur, i. influit eo modo quo nos desi-
deramus, dat pluuiam: pluuiā aut dant germina sū
modum supra declaratum, ergo conuertendo a nega-
tione causae sequitur destructio istorum oīum: si em
claudantur celi non descendunt pluuiā, si non descen-
dent pluuiā, nō erunt germina: si non sunt germina,
necesse est perire homines. hac catenatio causarum
& effectuum ponitur Osee. 2. c. nam cum primo po-
nantur omnia hac negatiue, postea subiūgitur & ma-
gis explicite: & erit in die illa exaudiam dicit dñs, &
exaudiam celos, & ipse exaudient terrā, & terra exau-
diet triticum, & vinum, & oleum, & hec exaudient
Iezrael. *Pereatisque uelociter de terra.* Quia licet hostili-
bus gladijs non cadatis, tñ famis inedia cōsumemini.
Ponite verba mea in cordibus vestris. Ista verba ponuntur
supra 6. ca. & ibi exposita fuerant. *Ponite haec verba mea
in cordibus vestris.* Id est diligenter attendite ad ea: quia
seruando hec quā nunc vobis dico, habebitis vitam.

uetur per modum apprehensionis & iudicationis, &
in his duobus debent esse verba praeceptorum, scilicet
in intellectu & voluntate: nam praecepta non per-
tinent ad considerationem speculatiuam, sed ad pra-
cticam, quia praecepta non dantur, vt intelligantur so-
lum, sed vt secundum ea operemur, vt ait Aristot. in
secundo Ethic. si. negocium huiusmodi. i. morale non
est speculationis gratia, sed operationis: principium
aut potissimum operandi est ipsa voluntas, sicut prin-
cipium intelligendi est intellectus, & quia ad operari
non solum requiritur operari ipsum, sed intelligere
quid, & qualiter, & vbi & c. operandum sit, quod per
voluntatem nesciri potest: ideo oportet intellectum
etiam concurrere cum voluntate, vt principium actum
moralium: praecepta ergo quā directiua sunt actuum
moralium, debent poni in his duobus potentijs, in vo-
luntate per modum inclinationis, vt sū illa inclinet,
& in intellectu per modum conceptionis, vt sū illa iudicet,
quia duo hec principia sunt agendi, & vocantur
cor & animus: sed primo dicitur, q; ponantur in
corde. i. in voluntate, & deinde in animo, id est in intel-
lectu, quia licet primo sint in intellectu, cum intelle-
ctus praecedat operationem, quē est a voluntate, tñ po-
tissimum est voluntas a qua est moralis actus qui est
eligere, & in ea consummatur totum bonū nostrum.
Et suspendite ea pro signo in manibus vestris. Dupliciter in-
telligitur. vno modo, q; sicut interdum vt memore-
mur, colligamus aliquid in digitis manū, vt si inci-
piamus obliuisci visio illo signo reducamur ad memo-
riam eius, quod volebamus, ita mandata Dei nobis
debent esse in continua cogitatione prout humana
fragilitas patitur, vt nunq; contingat nos obliuisci illa
tanq; si essent posita pro signo. *Et inter oculos vestros col-
locate.* Ita vt sint quasi aliquid appensum inter oculos,
velut moueantur inter oculos. i. q; quicunque hō ce-
perit moueri, necessārio illud moueatur, & videat il-
lud: sic namque praecepta debēt esse in nobis, vt sem-
per illa videamus. Secundo modo possunt ista intel-
ligi, q; per manum significetur operatio, & per oculū
significetur intellectus consideratio, quia sū Aristot.
in 6. Ethic. in fine intellectus siue vis demotica, quam
ipse ibi vocat, est visus animae, & erit sensus, q; prae-
cepta ista debent esse colligata in manibus nostris. i. in
operatione nostra, quā signatur per manum, quā est
organum maxime operatiuum, & vocatur organum
organorū, vt patet in secundo de Anima. f. q; oīs no-
stra operatio, quē est p manus vel aliās, deat esse collig-
ata cum his pceptis non deuiando vltatenus ab eis,
& q; debeāt esse inter oculos nostros. i. quod cōtinue
consideremus, & speculemur in eis, vt videamus ne
deficiamus in aliquo eorū, sic nāq; dī de viro beato:
sed in lege dñi fuit voluntas eius, & in lege eius mo-
ditabitur die ac nocte. vtrāq; harum expositionū con-
gruens videtur, quā aut sit melior declaratum fuit la-
te Exo. 13. c. tota aut littera, quē sequitur vsq; ad illam
partem. *Quamdiu celum terra imminet.* Exposita fuit la-
te Exo. 13. & magis supra 6. c. & ibi vide. *Quamdiu ca-
elum terra imminet.* Hyperbole est, & significat magnitu-
dinem durationis, ita q; si Israelite mandata Dei ser-
uassent, & verum Messiam susceperint, vique hodie
permanerent posterī sui in pace & honore, licet non
sub eisdem ceremonijs, quia lex ipsa prafigurabat se
non esse permanentem, & non potest intelligi hoc ad
litteram, quia dato quod Israelite custodissent omnia
mandata Dei, tamen non manerent tamdiu quam-
diu celū terrē imminet, quia celum & terra in eter-
num manent, vt patet ecclesiastes primo c. boni aut,
siue mali per mortē deficiunt. *Si enim custodieritis man-
data mea.* Vocantur mandata esse Moyti non, q; ipse
ea cōdiderit, quia non hēbat potatem condendi legē;

Duplex
expositio
litterae.

In duob;
est totum
bonum.

sed ipse ea recitabat populo, & ab eo videbatur recipe-
re populus, cum a nullo alio ante eū reciperet ea, nec
audiret, & isto modo eloquitur Deus dicens istam
esse legem Moyti, quia promulgauit eam populo iā
datam a Deo, sic patet Mala. 3. c. cum dī mementote
legis Moyti serui mei quā mandauit ei in Oreb: sic ē
dī in Ecclesiastico legē posuit nobis Moytes, & est in
hoc principū deficere faciēs ad causandā fallaciā am-
phibolā in primo mō, sicut dī liber Arist. i. factus ab
Arist. uel possessus ab Arist. ita dicit mādata Moyti. i.
mādata facta a Moyse, vel mādata ab eo primo reci-
tata, & declarata populo. *Si n. custodieritis mandata mea.*

Quid interest inter facere mandata, & custodire mandata.
Quest. 7.

PONUNTUR hic duo. i. facere mandata, &
custodire mandata. possunt ista duo verba re-
ferri ad diuersa. f. q; custodire refert ad man-
data negativa, quia non est custodire aliquid
facere, sed cauere ne faciamus, & sic est in negatiuis,
quia nihil fieri dēt, sed cauere ab affirmatione oppo-
sita: facere refert ad mādata affirmatiua, q; sunt in agē-
do aliquid, & in his duobus cōpletur totum bonū. f.
bonū agendo, & a malo abstinendo, vt patet ps. 33. cū
dicit quis est homo, qui vult vitam, & diligit dies vi-
dere bonos, phibet linguā tuā a malo, & labia tua ne
loquantur dolū, diuerse a malo, & fac bonū, inquire pa-
cē & persequere eā. Alio mō pōt intelligi, q; ista duo.
f. custodire & facere referant ad idē, sed diuersimode.
f. q; custodire dicatur quantū ad cogitationem, ita q;
apud se proponat hō, & intendat in oibus actibus suis
sequi ista pcepta: facere dicatur quantū ad actū. f. q; ea
actualiter exequatur sū q; apud se cogitauerit, & tūc
verū est tam de affirmatiuis q; de negatiuis, quia circa
vtrāq; contingit meditari, & intendere ea, & postea
in executione ponere: nam sicut in affirmatiuis pcep-
tis oportet actualiter operari, cum casus se offert, ita
in negatiuis se offert casus, in quo opari possemus, vel
nō opari, qd aut ibi resistat tentationi est loco opatio-
nis, & hoc vocabit facere. q; aut istarū sniarum sit vera
dicendū est necessārio, q; scda sit vera. nā prima stare
nō pōt, qā sū primā expositionē ista duo verba custo-
dire & facere referunt ad diuersa. f. custodire ad nega-
tiua, & facere ad affirmatiua. Quantū ad scdam expo-
sitionē vtrūq; verbū refert ad idē. f. rā ad negatiua q;
ad affirmatiua, sed necesse est, q; vtrūq; verbū referat
ad idē, ergo scda snia est vera: ans patet qā in lra dī, si
custodieritis mādata mea, q; ego pcepto vobis, & fece-
ritis ea: ecce qualiter istud relatiū ea, facit q; ista duo
verba referant ad idē, & sic scda snia necessārio est ve-
ra. f. q; ipse dēt custodire mādata Dei apud se medi-
tādo, & pponēdo semp ea tenere quantū ad oēs actio-
nes, & ē q; debent ea custodita facere opando p ea.
Vt diligatis dominū Deum nostrū. Cū hic mandauerit oīa
pcepta Dei custodiri, & fieri, pclusit i dilectione Dei.
Et ponit hic duo. f. Deū diligere, & ambulare in oib;
vijs eius, qā in his duobus totū bonū est, & vnū pēdet
ex altero: nā q; Deū diligit oēs eius vias i sequit: amor
n. est principū custodiēdi mādata: nā amor fortis est,
& oīa superās, qā lapades eius lapades ignis, & aquae
multae nō poterūt extinguere charitatē, nec flumina
obruent illā, qā fortis est, vt mors dilectio, Cant. 8. c. q;
ergo vere amat, siue honeste amet, siue inhoneste, ni-
hil est, qd nō sustineat, aut aggrediat, qd cōplaceat a-
mato, vt declarauimus latius. s. 9. c. si ergo iudei vere
Deū amarēt, pculdubio sequerent vias eius. i. mādata e-
ius, quā sunt quādā viā directiue actū nforū in re-
ctū finē, ideo tanq; primū principū, & radicē pposuit
amorē Dei toti operationi: deinde subiunxit vias dñi
esse tenendas ambulando per eas in oibus operatio-

Alph. Tost. super Deuter.

nibus. i. q; operationes nostrae q; sunt quēdā ambula-
tiones vel iterationes in terminū, q; est ipsa felicitas
vitae eternae nunq; exeāt illas vias. i. q; semper dirigantur:
q; aut p illas ambulauerit, non offender. *Et ambu-
laueritis in omnibus vijs eius.* Quia qui delinquit in vno
factus est omnium reus, sicut enim agendo q; omnia
praecepta charitas perditur, & Dei odium incurrimus:
ita agentes q; vnū pceptum charitatem perdimus, &
Dei odiū incitamus: & ita pro vno pēto indigni sumus
vita aeterna sicut p mille, & ita in aeternū cruciabitur
dānatus p vno sicut p multis. Sed nō assumat quisq;
ex hoc peccādi occasione, multum n. differt semel,
vel multoties peccasse, qui enim semel facilius redu-
cetur ad bonū, q; qui multoties: quia minus perdidit
de pronitate liberi arbitrij ad bonum. Item facilius ei
Deus grām dabit, quia non tm demeruit gratiam ap-
poni sicut qui multoties peccauit. Item quia si dānat
minori supplicio cruciabitur, q; qui multoties: est. n.
differentia in penis malorum secundum q; in gloria
beatorū: quia vtrōque iuste distribuitur, licet bea-
tis supererogetur, vt dixit Christus Luc. 6. mensuram
bonā confertam, & coagitatam, & superfluentem
dabant in sinum vestrum. *Adhaerentes ei.* Adhesio. n.
firmitatem notat. f. q; illi qui in mandatis Dei ambu-
lare debent, & diligere eū, ita vt cōplaceant ei, debent
firmiter ei applicari: ita q; nō leuiter ex quolibet mo-
tu inanis gloriae, superbiae, inuidiae, tērationis & cuius-
libet laboris in se concutiantur, & recedat ab ipsa via
Dñi, quā elegerūt: nam melius est viā Dñi nō cognos-
cere q; post agnitam retroire, vt patet 2. p. 2. c. & ex-
tra de apostaticis & reiterantibus baptismum. c. qdā:
nam qui mittit manū ad aratrum, & respicit retro, non
est aptus regno Dei, vt patet Luc. 9. c. & extra de voto
& voti redēptione. c. magne & in decre. 22. q. 2. c. sci-
mus in fine & de peni. dist. 4. cap. si refugieris, & hoc
patet qā sicut iudicant aliqui esse vere amici hoīum,
ita probant esse amici Dei. Amicus nāque quidā est
qui est amicus mensē, & non permanet in die tribu-
lationis, & iste nō est verus amicus: alius est amicus q;
permanet in die tribulationis, & iste est verus amicus,
vt patet Eccles. 26. & sic dicit Apof. 2. ad Corinth. 1. c.
si fueritis socij passionū, eritis & cōsolationum: sic
dicebat Christus Apostolis, vos estis qui permanistis
mecū in tribulationibus, vt patet Luc. 22. c. *Disperdet
Dominus omnes gentes istas.* Id est septē gentes, quas Dñs
dare promiserat in manus Hebrēorum, vt possiderēt
terrā Hebrēorum gentes, quā tenebat aī oēs istae no-
tiones: nam licet Deus promiserit Abraham terrā de-
cē gentium, vt patet Gen. 15. c. tñ solū septē datē sunt
Hebrēis, vt declarauimus supra 7. c. *Ante faciem vestrā.*
Id est anteq; vos perfecte intraueritis in terrā illā erunt
destructae: quia angelus Dñi praecedebat Iudeos qui
expellebat hostes eorū de terra sua, & occidebat eos,
de his Exo. 23. cap. dicitur terrorem meum mittā in
praeursum tuum, & occidā oēm populum ad quem
ingredieris: cunctorumque inimicorum tuorū corā
te terga vertam emittens prius Crabrones qui fuga-
bunt Euēum Chananeū & Etheum anteq; introcas:
de his etiam supra 7. cap. vel dī. *Ante faciem tuam.* Id est
q; qñ istae gentes apparebant coram facie Hebrēorū,
ita turbabunt a Deo q; nō poterūt resistere eis, vt pa-
tet in bellis factis per Iosue. nā Dñs faciebat magna-
lia, vt patet Iosue 10. c. qā Deus pluit lapides gradinis
super hostes Iudeorū, & plures ceciderūt mortui per-
cussionibus lapidū q; fuerāt ab Hebrēis occisi: & sic
nullo mō poterāt cōsistere ante faciē Hebrēorū: nā
quotcūq; essent necesse erat eos vinci, nisi forte He-
brēi peccauissent, vt parer in bello q; ciuitatē Haynā,
quia peccauerant Hebraei accipiendo de anathema
hierico, aliqui de Israel ceciderūt in manus hostiū de

H quo

quo Iosue 7. cap. Et possidebitis eas. Idest terram earum: nam gentes nullo modo poterant possidere, quia mādauerat Deus, qd omnes occiderent, vt Num. 34. & supra 7. cap. *Quæ maiores vobis sunt.* Scilicet in multitudine. Et fortiores. Viribus. Omnis locus quem calcauerit pes vester. Hic inducit eos promittendo terræ magnitudinem, Omnis locus. Scilicet ad quē intraueritis vñ erit.

Quomodo intelligitur omnis locus ad quem intraueritis vester erit. Quæst. VI.

Istud non intelligitur extra terram gentium septē Chanaanorum: nam per aliquas terras transferunt Hebræi, quæ pertinebant ad alias gentes, de quibus eis nihil datum est, vt patet supra, vt patet de terra filiorum Esau: nam per illam transferunt, vt declaratum fuit supra 2. cap. & per terram Moabiturum, & per Moabitas qui morantur in Ar, vt patet in eodem cap. nam per illos transferunt in terram duorum regum Amoræorum, i. Seon & Og, sed de istis terris nihil habuerunt, vt patet supra c. 2. f. cum dicitur: Transibitis per terminos fratrum vestrorum filiorum Esau, qui habitant in Seyr, & timebunt vos: videte ergo diligenter ne moueamini contra eos, nec enim dabo vobis de terra eorum, quantum potest vnus pedis calcare vestigium, quia in possessione Esau dedi montem Seyr, postea subditur, qd nihil habere debebant de terra filiorum Moab, licet transissent per eam, cum dicitur: Cumque transissemus fratres nostros filios Esau, qui habitabant in monte Seyr, per viam campestris de Elath, & Asiongaber venimus ad iter, quod ducit in desertum Moab, dixitque dñs ad me non pugnes contra Moabitas, nec in eas aduersus eos bellum: non enim dabo tibi quicquam de terra eorum, quia filijs Loth tradidi eam in possessionem: & postea subditur, quod nihil habituri erant de terra filiorum Ammon, apud quos transibant, vt patet infra cum dicitur, tu transibis hodie terminos Moab vrbem nomine Ar, & accedens in vicinia filiorum Ammon cauene pugnes contra eos, nec mouearis ad prelium: non enim dabo tibi de terra filiorum Ammon, quia filijs Loth dedi eam in possessionem: intelligendum ergo solum hoc de terra septem gentium quæ erat eis promissa: sic namque dictum fuit Caleb, qd terra quam calcaret pes eius, esset possessio sua, vt patet Iosue 14. & Num. 14. cap. manifestum est aut qd non intelligitur hoc de omni ea quam calcavit Caleb: nam Caleb calcavit multam terram in terra Gentilium, etiam cum alijs exploratoribus circuevit totam terram Chanaan, vt patet Num. 13. c. sed non fuit ei data illa terra tota, nam tunc tota terra promissionis Israel esset sua, sed falsum est, vt ipse Caleb declarauit. Ios. 14. ca. vbi solum petiuit Ebron, & ibi allegauit verbū Dei dicens, terra quam calcavit pes tuus, erit possessio tua, & filiorum tuorum in æternum: sic autem est hic, qd non intelligitur ista litera de oī terra, ad quā ingrederentur, sed de oī terra illarum septem gentium: nam tota terra septem gentium, quā perambulauerunt fuit eis data: hoc autem est verum, quia ad quemcunque locū introirent Hebræi cedebat eis hostes. sed sciendum qd hoc potest dupliciter intelligi cum dicitur. Omnis locus quem calcauerit pes vester, erit vester. Nam potest referri ad totum populum, & tunc est sensus, qd omnis terra, ad quam ingrediebantur oēs Iudei, cedebat eis, vt fatis vñ ex processu libri Iosue. Alio modo potest intelligi, qd loquatur ad aliquam partē populi, & tunc erit verum saltem de exploratoribus, qd omnis terra, quam calcaret pes eorum cederet in possessionē eorum: licet enim non esset verum pro tunc, s. qd immediate, vt calcarent esset sua, esset tamen verum pro temporibus futuris: nam paulatim, & successiue terra

illa cessit in possessionem Hebræorum, quousque tps Salomonis regis tota in possessionem Israel cessit, vt patet 2. Paralip. 8. c. & ista secundū sententia est magis vera quā prima: nam non est simpliciter verum, quod omnia loca, ad quā ueniebat ad pugnandum populus Hebræorum totus simul, aut magna pars exercitus, traderentur eis immediate, vt patet Iosue 15. cap. cum dicitur Iebusem asit qui habitabat in Hierusalē, nō potuerunt filij Iuda delere: habitauitq; Iebuseus cū filiis Iuda in Hierusalē vsque in presentem diem, idem patet Iosue 16. c. cū dicitur, & nō interfecerunt filij Ephraim Chananeū, qui habitabat in Gazer: habitauitq; Chananeus vsque in diem hanc in medio Ephraim, idem patet Iosue 17. c. cū dicitur, nec potuerunt filij Manasse has subuertere ciuitates, sed cepit Chananeus habitare in terra sua: nō potest autem dici, qd tota terra, quā perambulauerunt Hebræi post regressum terræ Chanaan esset eorum: nam non solum exploratores, qui iuerunt ad explorandum terram, antequā Israel intraret, vel appropinquaret terræ Chanaan dum esset apud Cadesbarne, vt patet Num. 13. c. venerunt, & circueverunt totam terram Chanaan: sed magis, & distinctius circueverunt eam, & ambulauerunt singula loca multi viri missi a Iosue, & toto populo Hebræorum de Silo, vt patet Iosue. 18. cap. vt circueverunt terram, & viderent vniuersam, & conspicerent loca, atque scriberent in libro, & diuiderent in septem sortes, & sic factum est, vt patet Iosue 18. capitulo. sed tamen totam istam terram non habuerunt vsque ad tempus Salomonis vt supra declarauimus: patet ergo, quod non intelligebatur quod immediate vt intrarent terram illam quantamcunque calcarent, sua esset: sed post temporum successiones. Sed his non obstantibus videtur & melius dicendum, quod est intentio huius litteræ, quod omnis terra septem gentium ad quam ingrederentur, immediate vt ingrederentur esset sua, & tamen ista erat promissio Dei non quidem simpliciter, sed secundum presentem iustitiam, scilicet quod si ita permanerent, vt tunc erant quando Deus ista loquebatur; Deus traderet terram ad quam ingrederentur, immediate vt ingrederentur: quia tamen non manserunt, non cōpleuit Deus promissionē quæ erat cōditionalis: quod autem fuerit cōditionalis patet Iudi. 2. ca. cum dicitur ascendit Angelus domini de Galgala ad locum stentiu, & ait, eduxi vos de Aegypto, & introduxi in terrā, pro qua iuravi patribus vestris, & pollicitus sum, vt non facerem irritum pactum meum vobiscum in sempiternum, ita duntaxat vt non seriretis foedus cum habitatoribus terræ huius, & aras eorū subuerteretis, & noluis audire vocem meā: cur hoc fecistis? quamobrē nolui delere eos a facie vestra, vt habeatis hostes, & dii eorum sint vobis in ruinam. Idem patet postea in fine eiusdem. c. cum dicitur, iratusq; est furor domini in Israel: & ait quia irritum fecit gens ista pactum meum, quod pepigeram cum patribus eorum, & vocem meā audire contēpsit, ego non delebo gētes has quas dimisit Iosue, & mortuus est: patet ergo, qd ista promissio erat simpliciter de dando eis oēm locū ad quē ingrederentur; & tñ erat facta scdm prescientiā Dei respicientē presentē iustitiā: quia tñ illi mutauerunt presentē iustitiā nolentes obedire, vox domini non cōpleuit in eis promissiones. nā datū cōditionale non existente eo, p quo fit non existit: sed nō extitit conditio. vel pactum ex parte Hebræorum, vt patet in auctoritatibus allegatis; quia ipsi pactum Dei irritauerunt: ideo etiam Deus irritauit eis pactum pro eorum vtilitate factum: quia frangenti fidem fides frangatur eidem, vt patet extra de iure iurando. in capitulo, peruenit in secundo, sic patet in alijs mul-

multis. nam multoties Deus facit aliquas promissiones vel mandata, quæ non implentur, quia sunt s. p. sententiam iustitiam, & non s. p. predestinationem, vt patet de Moyse cui mādauit Deus, qd pcederet & introduceret filios Israel in terram promissam eis. sup. 10. cap. cum dicitur vade & præcede populum, vt ingrediat, & possideat terram quam iuravi patribus eorum, vt traderē eis, sed postea dixit Deus, qd non posset Moyse intrare in terram Chanaā vltra Iordanem, vt patet Num. 27. c. & Moyse precatus est, vt permitteretur intrare in eam, & nullo modo permissus est, vt patet supra cap. 3. A deserto & libano. Isti sunt termini. vocatur hic desertum solitudo Pharā siue desertum Syn, quæ terminantur ad Cadesbarne, & ipsa est in terminis terræ promissionis a meridie, vt patet Num. 34. c. libanus mons est terminus a parte Septentrionali apud Tyrum & Sydonem. A flumine magno Eufrate. Quod est in Septentrionali circa confinia Orientalis plagæ: ideo opponitur hic termino occidentali.

An isti termini sint termini terræ Chanaan a 4. partibus. Quæstio. VII.

PONUNTUR hic quatuor nomina signantia terminos terræ Chanaā, & tñ non sunt termini a 4. partibus, sed a tribus partibus. i. a meridie, a Septentrione, & ab occidente: ab oriente namque est Iordanis, quod satis patet, quia filij Israel, qui stabant in parte orientali terræ Chanaan vltra Iordanem trāsierunt per Iordanem. nam totus Israel erat congregatus in terra, quam obtinuerat de manu duorum regum Amorrhæorum, vt patet supra 3. ca. & ista est ad orientem terræ Chanaan, vt patet Num. 32. c. & tñ ipsi ibi exiit ingressi sunt in terrā Chanaan per Iordanem, vt patet Iosue 3. cap. Iordanis ergo ad Orientem terræ Chanaan est: ponitur autē hic alij termini: nam cum dicuntur termini eius esse a deserto hoc est a desertis Arabia, quæ aliquo modo tangunt in parte meridiana, vt est Cadesbarne & desertum Syn, vt patet Num. 34. cap. a parte occidentali ponitur mare quod vocatur mare occidentale: quia est ad occidentem huius terræ ad dñam aliorum marium, quæ sunt in terra illa, quæ sunt ad alias partes, vt mare mortuum, & mare Cenereth, siue Genezareth, aut Tyberiadis. nam ista maria sunt ad partem occidentalem. i. mare mortuum in parte orientali in coniunctione lateris meridiani cum latere orientali, etiam mare Genezareth, siue Tyberiadis est orientale. nam Cenereth & Tyberiadis, idem est, vt declarauimus Num. 34. cap. & ista duo maria sunt orientalia, vt patet ibi cum dicitur: pars meridiana incipiet a solitudine Syn, iuxta Edon & habebit terminos contra orientem mare salissimum, & postea dicitur, inde peruenient contra Orientem ad mare Cenereth, tendentque ad Iordanem, & ad vltimum salissimum clauduntur mari: ista ergo duo maria, quæ valde parua sunt, orientalia sunt, mare autem occidentale dicitur mare mediterraneū, quod fuit ab Oceano per fratrum Gaditanum, & per fratrum Septentrionalem, & istud est ad occidentem terræ Chanaan, quia terra Chanaan est in Asia: mare autem mediterraneum diuidit Europam & Asiam: terra autem Chanaan in Asia est circa eius terminum ad Occidentem: duo autem termini ponuntur a parte Septentrionis, scilicet mons altissimus. i. Libanus, & fluius magnus Eufrates: Libanus est a parte Septentrionis circa coniunctionē lateris Septentrionalis & occidentalis, nam mons Libani est in terra Tyri, & Sydonis, vt patet 3. Re. 5. c. vbi rex Salomon misit ad Iram regē Tyri, & rogauit, vt serui sui scinderēt ligna de Libano, Tyri autē est in mari terraneo, vt patet Alph. Toft. super Deuter.

Ezech. 27. c. cū dicitur quæ est vt Tyrus q̄ insedit in maris medio de mari impleti populos multos. & Ezech. 28. cap. cum dicitur qd eleuati sunt cor tuum, & dixisti, Deo ego sum, & in cathedra Dei sedi in corde maris, cum sis hō & non Deus: est ergo Libanus mōs altissimus in parte septentrionali circa confinia occidentis: fluius magnus Eufrates est circa confinia orientis in eodem latere septentrionali, & sic sunt hic termini positi a parte occidentali meridiana & septentrionali: ab orientali est Iordanis. *Vsq̄ ad mare occidentale erunt termini vestri.* Quod vocatur Mediterraneum quia est brachium deriuatum a mari magno. Et vocatur occidentale, quia est ad occidentem terræ promissionis: in Hebræo vocatur mare Palestinarum: quia ciuitates Philistinorum sunt sitæ ad littus illius maris: sed isti termini non fuerunt possessi ab Israelitis vsque ad tempora regum: quia noluit Deus eis totam terram traderē simul: quia nō implerent eam, & insurgeret contra eos bestia agri. vt patet Exo. 23. & supra 7. c. *Terrorem vestrum & formidinem.* Terror est timor non valde magnus: formido est magnus timor qui hominem stupidum vel immobilem reddit. *Dabit Dominus Deus vester super omnem terram quam calcaturi estis.* Idest faciet qd oēs gentes ad quas ituri estis, timeant vos. *Sicut locutus est vobis.* Exo. 23. c. quando dedit legē promisit hoc. *En propono.* Hic ponitur tertium. *Ad terrā promissionis ingressum qdā documēta.* *En propono in conspectu vestro hodie benedictionem & maledictionem.* Idest en hodie pono super vos benedictionem, si custodieritis mandata Dei: maledictionem si non custodieritis: & istam maledictionē ponebat hodie Moyse, quia amplius victurus non erat: & tñ mādauit eis qd poneret eum intrarent terram promissionis. *En propono.* Non est sensus qd Moyse diceret, ego pono super vos maledictionem, & pono super vos benedictionem: quia ponere ista super aliquē est potestatis, sicut index dicit pono super tales vel tales sententiam excoicationis. Moyse autē ad imponendum ista nullam habebat potestatem: quia benedicere aut maledicere a Deo est: nā nihil est benedicere nisi bona dare, & nihil est maledicere nisi mala infligere. hec autē ad Deū pertinent, qui potest quodcūque vult: Moyse autē solū precari poterat: sed est sensus licet ego non videam nūc ea, quæ vos in futurum facietis, aut habituri estis: tamen hoc possum vobis denunciare anteq̄ fiat, qd si secuti fueritis Deum verum, benedictio erit super vos. si autē secuti fueritis idola, oīa mala inuenient vos: & istum modū loquendi habuit Moyse ad Israel supra 4. cap. cum dicitur, si genueritis filios ac nepotes, & morati fueritis in terra, deceptique feceritis vobis aliquam similitudinem patratēs malum corā Domino Deo vestro, & eum ad iracundiam prouocantes: testes inuoco hodie cælum & terrā, perituros vos esse de terra quam transito Iordane possiduri estis, non habitabitis in ea longe tempore. *Benedictionem si obedieritis mandatis Domini Dei vestri.* Idest ego denūcio vobis ex nūc benedictionem a Deo esse venturā, si obedieritis Domino Deo vestro in mandatis eius ambulantes. *Quæ ego hodie precipio vobis.* Idest quæ ego recito vobis: sed iam olim a Deo præcepta fuerunt vobis aliqua etiam noua addita sunt, quæ tunc primo præcipiebantur: & pp hoc totus iste liber, qui de præceptis est, vocatur aliud fœdus vel alia lex q̄ ea quæ data est in Oreb, siue in monte Synai, vt patet infra 29. c. cū dicitur hæc sunt verba fœderis quæ præcepit Dñs Moyse, vt seriret cū filiis Israel in terra Moab pter illud fœdus qd cū eis pepigit in Oreb. *Post Deos alienos quos ignoratis.* Quia nulla mirabilia fecerunt p vobis per q̄ cognoscereis esse Deos, sicut me Deū esse manifeste cognoscitis, q̄ mirabilia opa vobis feci. *Cum vero introduxerit te Dominus Deus tuus.*

Posuit Moyses supra, maledictionem, & benedictionem: hic dat modum quo ipsi ponant. *In terram ad quam pergis habitandam.* Idest ad terram Chanaan: nam ad eam pergebant, quia illa eis promissa fuerat: & certissime expectabant se eam habituros: quia Deus dixerat, nam verbum Dei non transiit, vt patet Luc. 21. cap. Celum, & terra transibunt, verba autem mea non transient: & hoc non loquitur Moyses ad totum Israel, quia non pergebat totus Israel ad habitandum ultra Iordanem, cum duae tribus, & dimidia accepissent possessionem suam in terra duorum regum Amorrorum, vt patet supra 3. & 4. cap. & in illa terra factis caulis pro pecoribus, & ciuitatibus pro filiis, & vxoribus, transferunt cum reliquo Israele, vt patet Num. 32. cap. sed loquitur ad reliquam multitudinem, quae erat in nouem tribubus, & dimidia: quae possessionem acceperunt ultra Iordanem, vt patet Iosue 15. & 16. & vsque ad 19. cap. inclusiue. Istud tamen mandatum, quod hic dicitur de ponenda benedictione, & maledictione super montes Hebal, & Garizim ad omnes tribus extēdebat: tam ad eas quae possessionem habebant trans Iordanem, quam ad eas, quae ibant ad accipiendum possessionem ultra Iordanem, vt patet j. 27. cap. nam ad benedicendum ponebantur in monte Garizim Simeon, Levi, Iudas, Isachar, Ioseph, & Benjamin: in monte Hebal ponebantur ad maledicendum Ruben, Gad, Aser, Zabulon, Dan, & Neptalim: & rō est, qd oēs tribus starent in ista benedictione, & maledictione: nam qualibet illarum pro bono opere magnam gratia acceptura erat: & pro malo sustinere debebat penā durā: nā sicut nouem tribus, & dimidia, q̄ erat ultra Iordanem, captiuitatibus, & hostibus p̄ssae sunt: ita duae, & dimidia, q̄ erant trans Iordanem: nā etiā ipse in captiuitatē Assyriorū ductus fuit cum reliquis tribubus, vt patet in 4. Reg. 17. cap. patet etiā in libris Paralip. *Ponens benedictionem super montem Garizim.* Mōs Garizim, & Hebal sunt trās Iordanem: & super istos mandauit Moyses, qd ascenderent sex tribus sup mōtē Garizin, & alię sex super Hebal, & ascenderent Leuitę, & sacerdotes, & imprecaretur benedictiones super Garizin: & tunc r̄nderent sex tribus, quę ibi erant amē: deinde imprecaretur maledictiones super male agentes in monte Hebal, & r̄nderent amen sex tribus quę ibi essent: quę aut maledictiones, siue benedictiones preponi deberent, habentur j. 27. & 28. cap. montes isti super quos debebat poni benedictio, & maledictio, sunt in introitu terrę Chanaan non multum ultra Iordanem, & Hierico: nā ambo propinqui erāt, s̄q vnus erat vnus vertex, & alius erat alius vertex, & inter vtrūq; erant quedam valles, in quibus erat tota multitudo Israel, & arca dñi erat: q̄ arca in medio & medietas populi. s̄ sex tribus iuxta mōtem Hebal: & sex tribus iuxta mōtē Garizim, vt patet Iosue 8. c. & sunt isti montes apud Bethel ciuitatem terrę Chanaan: nam in latere montis Garizim est Bethel, vbi dormiuit Iacob, & vidit scalam per noctem, de quo Gen. 28. cap. & in isto Bethel positus fuit vnus de vitulis, quos fecit rex Hieroboam, vt patet 3. Reg. 12. cap. sunt etiā isti montes coniuncti ciuitati Sichem: nam mons Garizim distat paulomagis quasi media leuca, vel fere vna, mons aut Hebal modicū ultra est magis versus Orientē, vt sit quasi leuca, & dimidia, vel non tñ: distant aut isti mōtes ab Hierusalem, quasi vnde-cim leucis, de his in lib. de diuisione terrę sanctę. *Qui sunt trans Iordanem.* Hic accipitur trans pro ultra: nā licet respectu nostri qui sumus Occidentales respectu Iordanis sint isti montes citra Iordanē: quia Iordanis est Orientalis respectu istorum montium, tñ respectu terrę illius in qua erat tunc Moyses, qñ ista loquebatur, non erant trans Iordanē: si trans significet citra:

quia ipsi erāt ad Orientem Iordanis, & Iordanis erat Orientalis his montibus: ergo erat tunc Iordanis intermedius. *Post viam quę pergit ad Solis occubitum.* Idest montes illi sunt aliquantulum declinantes ad Meridiē, & apud illos transit via, quā directe itur ad Iordanē, quę est ad Orientē q̄ Occidentem, iō dñr esse post viam, i. ad sinistrā partē vię: est autē ista via sic intelligenda, s̄ q̄ a Iordane versus Occidentē terrę Chanaā, s̄ q̄ mare Occidentale, quod est Occidentalis terminus terrę huius, sit quedā via magna, & ad partē sinistram eius sunt isti montes, s̄ cōtra Meridianā partem illius vię.

An sit tantum vna via, quę tendat a Iordane contra Occidentem. Quest. VIII.

NON est autem intelligendū, qd solū sit vna via, q̄ tendat a Iordane cōtra Occidentē, & qd ad sinistrā illius, siue post illā sint isti duo montes: nam necesse est esse multas vias: q̄ a quolibet loco habitato ad alia loca habitata propinqua est via, & q̄ a transendo Iordanē pergēdo contra Occidentē erant loca habitata, tendendo per lineā rectā in Occidentē, & tendendo in partē Meridianā, aut ascendēdo versus latus Septentrionale, & p̄ latitudines intermedias, erant loca habitata, necesse erat, vt a Iordane tendēdo aliquo modo versus Occidentē, siue directe, siue indirecte, & tñ aliquo modo appropinquando Occidenti, multę vię essent. Nec ēt intelligendum est, qd qualibet via quę tendat ad latus Occidentale, siue vt proprius dicam, ad frontem Occidentalem, sit ad dextram horum duorum montiū: & qd isti duo montes sint Meridiani, & sinistri respectu eius: nam cum aliqua loca sint magis Australia in terra Chanaan, q̄ sint illi duo montes, erit via a Iordane ad illa loca, & ista perget contra Solis occubitū: quia ad quamcunque partem declinet intra terram Chanaan, magis appropinquabit Occidenti, q̄ ipse fluuius Iordanis, qui est terminus Orientalis terrę Chanaan, vt patet Numeri 34. cap. Ergo dicitur declinare ad Solis occubitū, & tamen non erit a dextra istis montibus, ita qd isti duo dicantur esse post viam, quę tendit ad Solis occubitum, i. dēst Occalum. Considerandum ergo, qd a Iordane incipit terminus Orientalis terrę Chanaan, & a transitu eius diriguntur itinera ad omnes partes terrę Chanaan, quedam in Meridiem, quedam in Aquilonem, quedam vero directe in medium frontis Occidentalis appositę transitus loco Iordanis: via autem de qua hic loquitur est aliqua via multum celebris, & famosa in terra Chanaan, quia hic nominatur via generaliter nō determinando ad talem, vel talem locum, & ista via directe tendit a Iordane versus mediam frontem Occidentis terrę illius: nam si declinaret contra Meridiem, aut contra Septentrionem, licet aliquo modo tenderet contra Occidentem, nō vocaretur via, quę tendit ad Solis occubitum: necesse est ergo, qd ista tendat directe contra Occidentem, & inter ceteras quę tendunt versus Occidentem, ista est maior, atque famosior, & magis frequentata: ideo generali nomine via nuncupetur: ad partem autem sinistram, i. Meridianam sunt isti duo montes Hebal, & Garizim, coniuncti valle intermedia, & sic magis sunt isti montes in parte Meridiana illius terrę, q̄ in Boreali. *In terra Chanaani.* Hic accipitur Chanaanus specialiter pro vna sola gente inter septē, quę sic vocatur: hoc quod hic dñr de terra Chanaani cōuenit his, q̄ s̄ dicta sunt, i. qd isti mōtes sint q̄ partem Meridianā terrę Chanaā: nā iste populus q̄ vocatur populus Chanaanorū specialiter habitat versus partē Meridianā terrę Chanaā, s̄ circa Iordanē, & versus mare: nā hoc ad Meridiem declinat.

Vbi incipit terra q̄ misionis ex parte Orientis.

declinat. sic patet Num. 13. c. iuncto. c. 14. nam Chanaanus moratur circa mare & fluuita Iordanis: Amalechites autem moratur in meridie, sed postea in c. 14. dñr, qd Chanaanus & Amalechites simul habitant, cū dñr Amalechites & Chanaanus ante vos sunt, quorū gladio corrueritis, sed Amalechites habitabat in meridie, vt dictum est, ergo ēt Chanaanus. & licet ista probatio non videatur multum solida, vt patet ex his, q̄ diximus sup. 7. c. tñ satis est, qd Chanaani ad partē meridianā, vt in multis locis patet: de isto autem Chanaano qui habitabat apud Amalechitas, de quo dicebamus, satis patet qd habitat ad partem meridianam: sic namque dñr Num. 21. ca. qd cum audisset Chanaanus rex Arad qui habitabat ad meridiem, qd autē isti Chanaani sint qui sunt coniuncti Amalechitis patet sic, nam Num. 14. c. cum Israel staret in Cadesbarne, siue Cades deserti Syn dixit Moyses ne ultra procederēt, quia ibi erant simul Amalechites & Chanaanus quorum gladio corruerent, & de hac māsione Cadesbarne fit mentio Num. 20. c. vbi mortua est Maria, & im mediate in cap. 21. i. fit mentio quod Chanaanus rex Arad audiens venisse Israel per viam exploratorū, fecit cōtra eos bellum: isti Chanaani sunt separati a terra promissionis. Et ex hoc patet, qd non sunt idem isti Chanaani & illi: nam illi de quibus fit mentio Num. 21. ca. multum distant a terra promissionis saltem finiter Hebræorum. nam postquam transierunt terram illorum Chanaanorum, venerunt versus terram Edom, & circuierunt eam multo tempore, vt aliquantulum Numeri 21. & supra 2. cap. & postea per viā campestrem de Helath & Asiongaber iuerunt ad torrentem Zareth: deinde per terminos Moabitū intrantes terram eorum apud ciuitatem nomine Ar, & postea transierunt torrentem Arnon intrantes in terrā Amorrhæorum duorum regum, quam destruxerunt occidentes duos reges, de quibus supra & 3. c. postea autē transientes Iordanem intrauerunt terram Chanaan: patet ēt ex hoc: nam isti Chanaani, de quibus hic dñr habitabant ultra Iordanē. s̄ transito veniendo ab illa parte qua veniebāt Hebræi, cum dñr qd isti montes sunt trans Iordanem, & tñ sunt in terra Chanaani. Ex hoc autē patet, qd non sint idem isti Chanaani & illi, quia isti de quibus loquebamur. s̄ qui sunt coniuncti Amalechitis. i. Amalechitę multum distant a terra promissionis: consequenter ergo Chanaani vicini eorum multum distabant. de istis Chanaanais satis patet Num. 21. c. qd morantur in parte meridia respētu terrę per quam transibant, sed ēt de istis qui erāt intra terram promissionis, patet. nam isti habitabant apud Iordanem & mare: manifestum est autē, qd si starent ad partem Septentrionalē vię illius, quę versus extremitatē Septentrionalē terrę Chanaan est, qd ad illā non esset aliquod mare circa qd possent esse Chanaani. Itē quia ista campestris, quę hic dicuntur, sunt quedā loca plana descendētia a montibus claudētibz terrā Moab, & per mediū illorū campestrū trāsuersaliter. s̄ a Septentrione versus meridiē transit Iordanis, donēc influat in mare salissimū, vt patet Iosue 3. c. siue in mare mortuū, vt ibi dñr: diuidit autē ibi Iordanis terrā Chanaā a terra Moab, & regū Amorrhæorū, & a terra Ammon, & tñ ista campestris ultra Iordanē tenduntur, & in illa parte, q̄ est ultra Iordanē in terra promissionis descendēs & cōtinuata campestribus, siue locis planioribz descendētibz a mōtibus Moab, habitat Chanaanus populus, hoc autē necessārio est ad meridianā partē terrę illi. nā p̄ropolis. s̄ Sodoma & Gomorra sunt in p̄inio, siue in angulo cōtactū frōris orientalis, cū latere meridiano, vt patet Num. 34. c. & tñ sup Sodoma & Gomorra terminant mōtes Moab. nā & mōs, i. quo erat Balaā respiciēdo castra Israel, qñ Alph. Toit. super Deuter.

Avolebat eos maledicere, vt patet Num. 23. & 24. c. sunt cōiuncti p̄tapoli. i. illi valli. vbi quondā Gomorra & Sodoma & alię tres ciuitates fuerūt, vt patet in lib. de diuisione terrę sanctę. *Qui habitat in campestribus Moab.* Campestris Moab sunt qdā magna terra planā descendēs a montibus, quibus clauditur terra Moab, & in istis campestribus est fluuius Iordanis, & aliqua terra promissionis ultra Iordanē: & non sunt ista campestris in terra Moab, sed extra, vt patet Num. 33. cap. vbi ponuntur aliquę māsiones in campestribus vel planioribus Moab: & tñ erant in terra regum Amorrhæorum extra Moab, vt patet de Belfethin in qua fornicatus est Israel cum Moabitis mulieribus extra Moabitum terrā: & tñ dñr in campestribus Moab, vt patet Num. 33. cap. aliq̄ Biblię habent solum. *In campestribus.* Et verior litera: & tunc est sensus qd Chanaanus habitabat in quadam parte terrę promissionis quę est campestris siue plana. *Contra Galgalam.* Quę ad orientalem plagam Hierico est, vt Iosue 4. cap. & ibi facta fuit circuncisio omnium Iudeorum intrātium in terram promissionis, vt patet Iosue 5. cap. *Quę est iuxta vallem tendentem & intrantem procul.* In Hebręo h̄r. *Quę est iuxta vallem ilicis Mambre siue More.* Apud Galgalam est principium cuiusdam magnę vallis intrantis ad magnam partem terrę promissionis: & in illa valle est Ebron, & Sichē, & illex Mambre apud quam magno tpe habitauit Abraham, vt h̄r Gen. 18. cap. Hiero. autem perambulauit totam terram promissionis, vt cognosceret dispositionem locorū, ne turbaretur in varietate nominum, & situm locorum, vt ipse testatur in prologo super Paralip. & quia vidit qd illa vallis erat magna continens multa loca terrę illius, non nominauit eam ab illice Mambre, sed dixit. *Tendentem & intrantem procul.* Idest intrantem ad magnam partem terrę promissionis. *Vos transibitis.* In c. seq. inci. tractare de cēemonijs: ideo ponit hic quandam exhortationem, vt custodiāt eas. *Quę hodie ponam in conspectu vestro.* Et sunt ista quę sequuntur.

C A P. XII.

Hec sunt pręcepta atque iudicia, quę facere debetis in terra, quam Dominus Deus patrum tuorum daturus est tibi: vt possideas eā cunctis diebus quibus super humū gradieris. Subuertite omnia loca, in quibus coluerūt gentes, quas possessuri estis, Deos suos: super montes excelsos & colles, & subter omne lignum frondosum.

Mandetur destrui loca idolarie. Supra 7.

Hec sunt. Supra posuit Legislator p̄cepta moralia, hic cōsequēter agit de quibz dā determinationibus moralū: quia in moralibus dicebat Deus esse amādū & timendū: in his determinat p̄ q̄ Deus amet vel timeat. Et istę determinationes sunt duplices: qdā pertinent ad amorē & timorē Dei: & qdā ad amorē pximi. Prima vocant cēemonialia s̄cda iudicialia. de scdis incipit Legislator infra 17. c. & q̄a amor Dei demonstrat in cultu: ideo primo tradit modū colēdi quātū ad sacrificia: & tanguntur tria. Primum destruitur idolatria. Secundo agitur de loco pro diuina cultura ibi. *Non facietis ita Domino Deo.* Tercio respondetur ad

H 3 quadam

Siens montes Garizim.

Sinus Sodoma ac Gomorra.

quandā dubia ibi. Quando dilatauerit dominus. Hæc sunt præcepta, scilicet ceremonialia, quia iā nihil agitur de moralibus cum de eis supra dictū sit. Atque iudicia, i. præcepta iudicialia, de iudicialibus autem non agitur hic immediate vsq; 17. c. Quæ facere debetis in terra, quam vobis daturus est Deus.

An præcepta ceremonialia obligarent Iudeos in deserto, Et quare non fuerunt circumcisi in deserto. Quæst. I.

EX quo videtur, q̄ in deserto non obligabatur ista implere ex multis causis. Primo ex defectu materiæ, quia non habebat ibi ea, q̄ Deus mandauit offerri. Item quia aliqua præcepta concernebant locum, & quasdam alias dispositiones, quæ in deserto haberi non poterant, & patet quia circumcisio quæ magis necessaria erat, quā aliquod ceremoniale, quia per illam distinguebatur populus Dei ab alijs populis, nō fuit seruata in deserto, quia nullus de his, qui in deserto nati fuerunt in 40. annis circumcisus est, vt patet Iosue 5. ca. cum dicitur hæc est causa secundæ circumcisionis, omnis populus, qui egressus fuerat de Aegypto, & vniuersi bellatores viri mortui sunt in deserto per longissimos viæ circuitus, qui omnes circumcisi erant, populus autem, qui natus est in deserto per 40. annos itineris latissimæ solitudinis incircuncisus fuit donec contumerentur, qui non audierunt vocem Domini, & quibus iurauerat Dominus, vt ostenderet illis terrā suam lacte, & melle manantem, horum filii in locum successerunt patrum, & circumcisi sunt a Iosue, quia sicut nati fuerant in præputio fuerant, nec eos in via quisquam circumciderat. Quare autem isti non fuerunt circumcisi in deserto in tot temporibus, Hebrei communiter respondent, ideo non fuisse circumcisos, quia in illis annis 40. quibus ambulauerunt per desertum, non flauit ventus Aquilonaris, s. Boreas. Et fundamentum istorum est, qui circumciduntur in effusione sanguinis, s. si de vulnere sanguis multus effluat, & moriantur, & quia fluxus sanguinis est si venæ mollescentur, & debilitetur vis retentiuæ, quod fit per tempus pluuiæ, aut per ventum austrum, aut notum, vel libyæ, qui ab eadem poene parte orbis nobis efflant, nam iste humidæ cōplexionis est quorum actus est mollescere, & humiditates augere, & p̄n vires retentias dissoluere, ideo in tēpore flatus Austrini periculosa est circumcisio, flatus autem Boreales, & omnium ventorum flantium ab eadem parte mundi est valde frigidus, & siccus, ideo humiditates desiccant sua siccitate, & sua frigiditate cōgelat, & indurat, sicut patet in aqua. nam tēpore quo ventus Borealis fortis est, aque gelidæ sunt, & redactæ ad lapideam duriciem, p̄n ergo iste ventus confortare habet potentiam retentiuam indurando venas, & capita earum, in quibus retinetur sanguinea humiditas, ideo tunc fluere non poterit ita cito, sicut in tempore flatus Austrini. Ista positio deficit in duobus. Primo, quia præsupponit, q̄ infans non sit circumcidendus, nisi cum validus Boreas incubuerit, sed falsum est, nam in vere raro flat Boreas, & si interdū flat Occidente Sole, ita tenuis est, q̄ non sufficit ad desiccandum, & fortificandum potentiam retentiuam, & tñ quocunque tempore infans nascatur, die octauo circumciditur, vt patet Gen. 17. c. hoc ergo non obstant quocunque tempore infans nasceretur, siue in deserto, siue extra desertum circumcideretur, nisi aliud fortius obsteret. Secūdo deficit ista positio, quia assumptū eius non est verisimile, q̄ in 40. annis nūquā Boreas flauerit, nam nulla est Hiems, in qua, aut multum, aut paucum Boreas non flet, cum temporis cō-

plexio hoc exigit, ideo dato, q̄ ex aliquo euentu mirabili, nunquam flauisset Boreas, tñ q̄ in 40. annis cōtinuis, nec in vere, nec in Hyeme, nunquam flauerit, videbatur monstrum quoddam temporis, immo aliquid monstro maius, s. totius nature mutatio. Itē hoc videtur esse confictum, nam cōcedunt, quod in anno præcedenti antequam intrauerint in desertum, flauerit Boreas, & q̄ in anno quo exierint de deserto, flauerit Boreas, & in toto continno intermedio 40. annorum nunquā flauerit: ista ergo positio tanquā frivola repellenda est. Alij dixerunt quod ideo circumcisio in deserto facta nō est: quia circumcisio ponebatur tanquā signum distinctionis populi Dei a ceteris populis, vt patet ad Rom. 4. cap. Sed populus existens in deserto non indigebat tunc distinctione ab alijs populis, ideo non distinctus est: cum autem intravit in terram Chanaan, quia indigebat distinctione a ceteris populis, cum inter eos conuersatus erat, accepit circumcisionem, & hæc fuit causa, quia Iosue circumcidit totum Israel in Galgalis, vt patet Iosue 5. cap. Ratio autem fundatur in hoc, quia distinctio ponitur inter extrema distinguibilia, cum autem solū vnum extremū est, distingui non potest, sicut vnū solū, non est simile, nec dissimile maius, nec minus. Iudei autē erāt vnū extremū distinguibile, cū aut in deserto erant, soli erant, nec erāt ibi gētiles, qui erāt alterū extremū distinguibile: iō nō erat opus poni distinctionem. Sed ista ratio non est conueniens. Primo, quia circumcisio dabatur p̄p duo, s. propter cām p̄sentē, & p̄p significationē futurorū, causa p̄sens erat distinctio istius populi a ceteris populis, & hoc est causa literalis: causa significatiua ad futurum erat, quia circumcisio cum sit amputatio cuiusdam particule parue superflue signat abscissionem mortalitatis: & hoc fiebat in octaua die, quia in octaua etate, quæ in sactorum requie clauditur, abscinditur ab electis omnis mortalitatis corruptio, quā iam non erit luctus, nec clamor, nec vllus dolor, nec tanget eos sol, nec cadet super eos cētus: quoniam priora transierunt, vt patet Apoc. 7. c. & quia ista significatio multum intenditur in sacramentis veteris legis, q̄ omnia sunt figuralia, siue vmbatica: nam oīa in figura contingebant eis, vt patet ad Cor. 10. c. oportebat vt in illis, qui erant de populo Dei semper attenderetur ista significatio. Item secundo circumcisio non solum distinguebat, & futura significabat, sed et efficiebat: nam a peccato originali soluebat cunctos, ita vt aperiret ianuam vitæ æternæ, sicut nunc facit baptimus, quia est sacramentum perfectum nouæ legis: si ergo ipsi qui erant in deserto non circumciderentur, nulla alia impediēte occasione, rei efficiebantur præcepti contempti, & obligatio originalis culpe non aboleretur, quod erat magnū inconueniens, quia sic oportet dici, q̄ omnes qui nati sunt in deserto, & ibidem mortui sunt, quia circumcisi non fuerunt, periissent eternaliter, quod magnū valde inconueniens est, maxime cum hoc Moyses vidisset in toto tēpore quadraginta annorum, & si sciuisset aliquod fore in his non circumcisis, euissset, cum valde salutem populi diligere: necessario ergo dicendum, q̄ aliqua causa impediētia erat ne circumciderentur. Item tertia ratio istorū non habet fundamentum: nam dicunt, q̄ in deserto non indiguerunt circumcisione, quæ erat distinctiua, cum non fuerint ibi aliqui a quibus distinguerentur: nam si isto modo arguamus etiā in terra Chanaan, non oportebat esse circumcisionem: quia istud signū non est patens, per quod homines cognoscantur ad extra, sicut in habitu: nam aliquis gentilis videns Iudeum si non poneretur aliud signum, nisi circumcisio, nunquā cognosceret vtrū gentilis, an Iudeus esset: quia illud signū nullo modo patet, cū nihil sit in corpore

pore, quod magis absconditum reſeruetur q̄ illa pars: A qm̄ illa sunt membra verenda: si ergo ad solā cognitionem esset, non magis cognosceret hñs q̄ nō hñs: iō inutile erat hñe non oportet ergo sic intelligere distinctionē, sed satis est, q̄ licet alij per hoc non cognoscant, saltem ipsi Iudei per hoc se cognoscant ab alijs populis esse distinctos, cum de alijs dici audiant q̄ incircuncisi sunt, & ipsi sepe hoc viderunt, sicut Dauid qui tulit ducenta præputia Philistinorum Sauli regi, vt fieret gener eius, sicut hñ 1. Reg. 18. c. signum autē ad cognitionē exteriorem erat in modo colēdi Deū, & iurandi & multis alijs. manifestius autē signū erat cognitionis eorū in quatuor angulis palliorū. nā mādauit Deus, vt oēs Hebrei per 4. fimbrias palliorum ponerēt quatuor fimbrias hyacinthinas, & cū quis videbat vestem sic angulatā hyacinthina Iudeū illum esse sciebat, vt patet Numeri 15. c. Dicendū ergo q̄ causa quare nō circumcisi sunt Hebrei aliqui in deserto, fuit periculum circumcisionis: nam caput membri virilis, siue p̄pucium cō sit membri extremitas, finitur in magna venarum cōgerie, quæ p̄p debilitatē suā multū sanguinē fundere possunt, & mori: fluxus autē huius sanguinis prouocatur per calorem subtiliantē humorem sanguinē, & debilitantē vim retentiuā venarū, & iō contingit sape in estate, cū quis multū laborauerit, & velociter motus fuerit, largū sanguinē de naribus effluere, quod raro contingit frigore brumæ: fluxus iste sanguinis per calorem maxime causatur in motu, quia motus calefacit ab extrinseco, & subtiliat ab intrinseco, maxime quia per motum cauterio confectio partium, & descensio: in calore autē ignis, aut solis extrinseco, si ille qui calefit, non mouetur non est hñm periculum, ita q̄ nihil magis eis, qui circumcisi sunt, repugnat q̄ motus itineris, sed illi qui erāt in deserto erant in hoc periculo. nam nesciebant qm̄ moueri debebant, sed ad motū nubis mouebantur, erantq; expectantes eam, vt patet Num. 9. c. cum dñr, cumque ablata fuisset nubes, quæ tabernaculū protegebat, tñc proficiscebantur filij Israel, & in loco vbi steterit ibi castrametabantur, ad imperium dñi proficiscebāt, & ad imperium illius figebant tabernaculū: cunctis diebus quibus stabat nubes super tabernaculū manebant in eodē loco, & si eueniret, vt multo tpe maneret super illud, erāt filij Israel in excubijs dñi: si fuisset nubes a vespere vsque ad mane, & statim diluculo tabernaculū reliquisset, proficiscebantur, & si post diē & noctē reliquisset, dissipabant tentoria. si biduo aut vno mense aut longiori tpe fuisset super tabernaculū, manebant filij Israel, & nō proficiscebant: statim vt recessisset mouebāt castra: his ergo sic se hñtib. si circumcisio facta fuisset in deserto, cōtigisset sepius q̄ dum aliquis circumcideretur, inciperet moueri columna, & immediate oportebat moueri post ipsam eam circumcisos q̄ circumcidentes, qd̄ in manifestum periculū eius, qui circumcidebat, redūdabat: maxime quia erant valde tenerē etatis. s. s. dñr, & ex debilitate venarū, & paruitate potētia retentiue apertis capitibus venarū terminatis ad p̄puciū vrgente motu itineris necesse erat sanguinē effluere, & hoc ipsis non dubiā mortem efficeret: ista fuit causa quare cum Moyses mandato dñi veniret in Aegyptum adduceretq; secum vxorē, & duos liberos Gerson. s. & Eliezer, quorum Gerson circumcisus erat, Eliezer autē minime: voluit Deus eum occidere in diuersorio, propter nō esse puerum circumcisum, vt patet Exo. 4. c. ipte tñ Moyses non circumcidit eum in via ante hoc, quia credebatur esse periculū in motu. Sed nec ex hoc quisq̄ assumat occasionem arguendi dicens, q̄ licet illis immineret mortis periculum deberent circumcidi, cum ibi in itinere filius Moyli circumcisus fuerit.

De doctoris rñio ad quæsitum.

Motus caletacit ab extrinseco, & subtiliat ab intrinseco.

Gerson & Eliezer filij Moyli.

Alph. Toft. super Deuter.

Ad quod responderi potest dupliciter, vno modo q̄ in rebus dubijs homines agere debent secundum prudentiam suam: & maxime in periculosis debent se caute habere deuando a periculis: si tamen circa aliquod agibile dubium vel periculosum diuina sententia habeatur, non debet inquiri vterius aliquod consilium humanæ prudentiæ circa factum vel modum agēdi, sicut magis declarauimus supra 1. cap. sic autem in proposito filij Israel in deserto existētes videbāt manifestam mortem puerorum, si eos circumciderent. Secuti ergo humanam prudentiam euitantesque manifestum periculum, cum non haberent aliquam diuinam sententiam specialiter ad istum casum, scilicet vtrum tunc deberent circumcidere vel non: non circumcidebant, si tamen Deus mandasset tunc omnes circumcidi, ipsi non curassent de quocunque periculo, quantumcunque manifesto: sic etiam Moyses videns periculum, si filium suum Eliezer in via circumcideret, dimittebat eum in præputio, quousque veniret in Aegyptum: & ibi sine periculo pueri in quiete circumcideretur: Deus tamen aliter prouiderat, scilicet q̄ deberet reuerti vxor Moyli cum liberis suis in terram Madian: ne ergo maneret tanto tempore incircuncisus, voluit vt in itinere circumcideretur, & reduceretur in terram suam: nam si Moyses recessisset puerο manente incircunciso, nūquam circumcidisset eum mater quæ erat gentilis, & de circumcisione modicū curabat: nam in itinere non circumcidisset ipsa eum, nisi quia vidit angelū dñi persequentem ad mortem virum suum Moysen, vt patet Exo. 4. cap. Item alia ratio erat in illis qui mouebantur in deserto, quā in filio Moyli. nam illi qui erant in deserto debebant moueri ad motum nubis, vt supra declaratum: & quia erat eis incertū quando nubes inciperet moueri, magnū periculum erat circumcidere pueros: filius autem Moyli nō fuit sic: nā statim vt circumcisus fuit, separata fuit ipsa vxor Moyli ab eo, i. q̄ non comitata fuit eum eundo in Aegyptū: sed recessit in terram suam Madian: poterat ergo si veller, & videret expediens fore puerο manere in diuersorio cum puerο circumciso, quousque sanaretur: quod non contingebat in eis qui mouebantur per desertum: qui non poterant expectare, nec per horam si columna moueretur. Sed contra hæc arguas quod istas ius deberet tenere in anno primo, quo exierunt de Aegypto, & in principio secundi quousque peruenirent in Cadesbarne: in qua legati exploratores redierunt ad castra Israel, vt patet Num. 13. & 14. cap. & in vltimo anno quo steterunt in deserto. nam in his duobus annis siue duobus & dimidio moti sunt, in primo namque anno & fere dimidio venerunt vsque Cadesbarne: in vltimo anno, s. 40. processerunt de Cadesbarne vsque planiora loca campestrium Moab super Iordanem in vltima mansionē, vbi mortuus fuit Moyses: in toto autem intermedio tempore quod fuit fere annorum 38. non processerūt p̄p maledictionē eis datā a dño, s. q̄ statēt 40. annis in deserto, vt patet Num. 14. c. & sic tñ fixi steterūt, vt patet Deute. 1. c. in fine cum dñr sedistis ergo in Cadesbarne multo tēpore, s. 38. annis fere: poterant ergo omnes natos in toto intermedio isto circumcidere, vt patet ex se: & sic manerent incircuncisi soli illi, qui nascerentur in anno quadragesimo quando moti sūt vsque ad Iordanem. Respondetur quod isti falsum supponunt: nam si verum esset q̄ totus Israel mansisset in Cadesbarne tanto tēpore, & sciuisset se mansurum ibidem tanto tpe: debuissent circumcidere omnes qui prius nati circumcisi non fuerant, & omnes qui ibidem nascerentur, sed nec Israel tanto tempore ibi mansit, nec se mansurum ibidem cognouit.

H 4 Primum

Primum patet, quia quādo Deus dedit maledictionē, ut manerent in deserto 40. annis, non dixit quod manerēt semper in Cadesbarne, id est in illa mansionē, sed dixit quod mouerentur per desertum vagi, sic patet Num. 14. cap. cum dicitur vestra cadauera iacebunt in solitudine, filij vestri erūt vagi in deserto annis 40. & portabūt iniquitatem vestram: eadem causa ergo erat nunc, cum mouerentur, sicut ante quando veniebant directe de Aegypto: in hoc differt motus istorum annorum 38. fere, quia in primo anno fere, & dimidio mouebantur directe per solitudinem versus terrā Chanāan, & venerunt vsque Cadesbarne: in anno 40. qui erat vltimus moti sunt de Cadesbarne directe versus terram Chanāan, & accesserunt ad illam super Iordanem terminum eius ab Oriente, in annis autē 38. fere intermedijs mouebantur nō directe, sed vagi incedebant hinc inde: verū tamen est, quod in isto tempore, quo fuerunt vagi, maiorem moram contrahebant in mansionibus, quā in tēpore quo directe pcedebāt versus Aegyptum. Secundum autem, si ipsi nesciebant se manuros certe in aliqua mansionē, quia Deus nihil eis dicebat, sed per columnam nubis indicabat eis, quā esset tempus standi, vel mouēdi castra, & sic semper incerti erant, quā mouere castra deberent expectātes motum columnā nubis licet per annum manerēt in eodem loco: ideo non debebant aliquem circuncidere formidantes semper columnā confestim mouēdam: nā si hoc respiciatur idē argueremus quod tempus illud, quo directe tendebant in Aegyptum: nam tunc quādo faciebant magnam moram in mansionibus, sicut in monte Synai, in quo steterunt vno anno exceptis decem diebus, ut probauimus c. 18. & 19. satis late, & tunc procedebant directe contra terram Chanāan de Aegypto, quousque accesserunt ad Cadesbarne, vbi via interrupta est, & tamen ibi nullus est circuncisus, cum in toto deserto nullus circuncisus fuerit, ut patet Iosue 5. c. & si arguas, quod Iudei pscierunt se māuros in Cadesbarne annis fere 38. cum Deus dixerit eos non intraturos terram Chanāan vsque ad completos 40. annos. Respondetur quod licet ipsi scierint se nō intraturos in terram Chanāan vsque ad consummationem horum temporum, cum nesciebant vtrū in vno loco semper deberent manere, an quāto tempore remanere deberent in quolibet loco mansionis, immo dicendum, quod sciebant se non manuros in vno loco semper, cum dictū fuerit eis in sentētia maledictionis, quod filij eorum vagi essent 40. annis per desertum, ergo moueri debebant, sed nesciebāt quantum aut quādo. Ad argumentum quando dicebat, sedistis ergo in Cadesbarne tempore multo, ut patet supra 1. c. quod intelligitur de istis 38. annis fere iam dictis, ut clare apparet ex litera: ibidem ergo tunc steterunt sedentes in Cadesbarne: respondetur, quod dicitur eos sedisse multo tempore in Cadesbarne, non quod toto illo tēpore annorū 38. fere ibi steterint, sed quod in toto illo tēpore vltra non transierint prēter modicum tēpus, in quo accesserunt ad torrentem Zareth, quā non fuit sex mēsum, ut satis probaretur ex his quā habentur Num. 20. & supra 2. c. sed propter prolixitatem probationis nō curo inducere: manet ergo ex hac ratione quod nunquam illi, qui steterunt in deserto, habuerūt tēpus ad circuncidendum paruulos suos. Alia autem ratio est ex dolore circuncisionis, scilicet postquam aliquis circūcisus est, in tertia die euenit ita magnus dolor, quod etiam si ille qui circunciditur fuerit vir magnae etatis, & robustus, in tertia diejerit quasi mortuus, & nō poterit moueri, & tunc periculū valde magnum est mortis si moueatur ab aliquo ipsi circūcisus: patet autem hoc Gene. 34. c. de viris Sichimitis, quos in dolo fecerunt circūcidi filij Iacob, ut possent eos secure occidere in die tertia

& tūc dicitur, quod in die tertia, quādo solet esse nimis dolor vulnerum, arreptis Symeon & Levi gladiis intrauerunt confidenter ciuitatem Sichem tanquā pugnaturi cōtra mortuos, & ipsi duo occiderunt omnes viros totius ciuitatis Sichem, ita quod nec vnus fuit qui eis resisteret, quia omnes erant quasi mortui: nō ergo licebat tali tempore mouere circuncisos, quod tamē non contingebat in deserto, quia quocunque tēpore nubes moueretur oportebat eos moueri. *Cunctis diebus quibus super humum gradieris.* Conditionalis pmissio erat ista, scilicet si obseruarent mandata, sed quia non seruauerunt, data fuit terra illa alteris gentibus. *Subuertite omnia loca.* Positurus Moyses locū veri cultus destruit primo locum mali cultus, ne esset occasio cadendi populo; & hoc quia via rationis, & naturę primo malū extirpatur, quā bonum instituatur. *In quibus coluerunt gentes.* Quia talia abominabilia erāt Deo. *Quas possideri estis.* Id est quā terram, & diuitias possideri estis: ipsas autem gentes possidere non poterant.

An Iudei deberent possidere terram istarum gentium, vel ipsas gentes. *Quest. 11.*

QUOD autem terram illarum gentiū possideri essent patet, quia in multis locis omnium istorum quinque librorū promittit eis terra septem gētiū, scilicet Chanāanorum, Amorheorum, &c. quod autem diuitias eorū possideri essent patet supra 6. c. cum dicitur, cumque introduxerit te dñs Deus tuus in terram, pro qua iurauit patribus tuis Abraham, Isaac, & Iacob, & dederit tibi ciuitates optimas, & magnas quas non edificasti, & domos plenas cunctarum opum, quas non extruxisti, cisternas quas non fodisti, vinea & oliueta quae non plantasti, & comederis, & saturatus fueris, caue ne obliuiscaris dominum qui eduxit te de terra Aegypti. Scdm, si quādo poterant possidere illas gentes patet, nā accipiendo proprie possessionem vocatur possessio id, quod est totaliter alterius, & sic non est iustum inter hominem, & suam possessionē, ut patet p Philosophum in 5. Ethic. nam quicquid agat ei homo, non facit iniustitiam ei, quia totaliter res sua est, licet in hoc sit quaedam dñia parua si sit res possessa animata, aut inanimata, cuius radicem late declarauimus Exo. 21. c. scilicet differentiā inter seruū, & domum, vel res brutas, quas hic animatas non voco. Quod ergo aliquis possideat aliquā gentē, contingit dupliciter, quia aut proprie sunt possessio eius, & tunc debent esse ipsius totaliter: & isto modo possidebit eos ut seruos; nam seruus est res totaliter domini sui, & est possessio eius: sic enim vocat Philosophus 5. Ethic. dicens. Non esse iustum inter hominē & suam possessionem, id est inter hominem, & suum seruum, nisi iustum despoticum, siue dominatiuū, quod nō est iustum simpliciter, & sic vocat sacra Scriptura seruum pecuniam dñi sui, ut patet Exo. 21. c. & istum modum sequitur Arist. in 1. Polit. c. 2. in fine diffiniens seruum: nā vocat eū rē simpliciter dñi sui cū diffinit sic dicēs, seruus est organum animatum separatū hō existens simpliciter alterius: isto modo non poterant possidere Israelitę populos Chanāanorum: nā de gētibz alijs accipere poterant seruos, de illis autē septē populis terrę Chanāan nequaquā, ut j. dicitur. Scdm mō poterat esse, quod aliquis possideat aliquam gentem accipiendo large possessionem pro eo, quā non est totaliter eius qui possidet, sed aliquo mō, & sic poterāt Hebrei possidere aliquas gentes in tributarias: nā esse tributarias non est esse totaliter alicuius, sed quātum ad aliquid, scilicet ad certam persolutionem tributi, aut obsequii alicuius, sed etiā isto modo nō poterāt possidere Iudei gentes Chanāanorū, quia de alijs gētibz poterant

terant facere tributarios: sed de Chanāanorum populis non, vtrunque autem patet, quia tenebantur omnes Chanāanos occidere: qui autem occiditur nec est seruus, nec tributarius, de hoc patet j. 20. cap. cum dicitur quod si pugnarent contra aliquas ciuitates, quae erāt in terra Chanāan, primo offerrent eis pacem, & si reciperent eam, erunt tributarii, si autem non reciperent, sed pugnarent se defendēdo, capta ciuitate occidebant omnes absque mulieribus, & paruulis, quos vendebant, & tunc sequitur sic facietis cunctis ciuitatibus, quae a te procul valde sunt, & non sunt de his quas in possessionem accepturus es, de his autem ciuitatibus, quae dabantur tibi nullum omnino permittes viuere: sed interficies i ore gladii Ethāū, & Amorrhāū Chanāanū, & Pherezēū, Eueū, & Iebuseū sicut pcepit tibi dñs Deus tuus. & si forte obijcias, quod filij Israel tenuerunt aliquos in seruos secundū, quod Gabaonitas, ut patet Ios. 9. c. & aliquos tenuerunt in tributarios sicut fuerunt de Gabaonitis patet Iosue. 9. c. quia dicitur in fine, fecit ergo Iosue ut dixerat & liberauit eos de manu filiorum Israel, ut non occiderentur: decreuitque in illo die eos esse in ministerio cuncti populi, & altaris domini, cedentes ligna, & aquas portantes vsque in pręsens tempus, in locum quem dominus elegisset de tributariis: patet Iosue. 16. cap. de populo Chanāanorum qui fuit tributarius tribus Ephraim cum dicitur, & nō interfecerūt filij Ephraim Chanāanem, qui habitabat in Gazer: habitauitque Chanāan in medio Ephraim vsque in diem hanc tributarius, respondetur ad primū cum dicis de seruitute Gabaonitarum, quod non factum fuit hoc a proposito, scilicet quod filij Israel dimitterent aliquas ciuitates Chanāanorum ut seruirent sibi, nā hoc nullo modo poterant agere, sed fuit prater eorum intentionem, quia Gabaonitę venerunt ad eos in dolo dicētes, se esse de terra longinqua portantes vestes attritas, & veteres vtres, & calciamenta disrupa, ut hec essent illis in testimonium distantis terrę suae, credidit autem Israel, & putans eos esse de terra longinqua iniuit cū eis sedes, ne contra eos unquam bellum mouerent, & super hoc iuramentum inter vtrosque positum est. postea cum comperissent eos esse incolas terrę Chanāan voluerunt eos destruere, ut vulgus postulabat, sed principes Iudaeorum tamen Iosue duce suo putantes se obligatos hoc iuramento non occiderunt Gabaonitas, sed ut non manerent impuniti propter fraudem, quā egerant, fecerunt eos seruos, nec tamen fecerunt eos seruos suos, ita quod omnes Gabaonitę diuiderentur inter populares Israel, & daretur vni vnus, & alteri alter, & sic diuidendo proportionaliter, sed quia ipsi si cognouissent eos esse de terra Chanāanorum, nō poterant eos accipere in seruos, ita cū nunc cognouerūt, noluerunt eos p se accipere, sed statuerunt eos seruos tabernaculi in loco, quem elegisset dominus, ut patet Iosue. 9. c. & licet dicatur ibi quod seruire debebant populo, non est intelligendum, quod seruire deberent toti populo, sed solum quando esset populus coniunctus antequam acciperet hereditatem terrae pacifice: quia tūc simul erant populus, & tabernaculum domini: cum autem populus emissus est in possessiones suas, secutus fuit populus Gabaonitarum tabernaculum, i quocunque loco esset ut satis patet Iosue. 9. c. Ad aliud de tributarijs Chanāanis respondetur, quod non factum fuit licite: nam non omnia, quae in sacra scriptura scribunt, approbantur, ut multa facta fuerunt mala aliquarum personarum, quae in sacra scriptura enarrantur, ut patet discurrenti in sacra scriptura, & hoc patet, quia ex hoc quod isti acceperunt gentes illas tributarias non delēdo eas, Deus iratus fuit, & non deleuit eas, cum ipsi non seruauissent pactum veniendo in pactum cum gētibz, ut patet Iud. 2. c. quando angelus domini ascen-

dit ad locum flentium. *Super montes excelsos.* Ibi enim maxime fiebant templa idolorū tanquam in cōgruentissimis locis, & magis ad hoc naturaliter adaptatis, sicut apud capita fluminum, ut ait Seneca, & sic templū Baal erat in excelsio monte, ut patet Numeri 22. capit. duxit eum ad excelsa Baal, & phanum Phegor in alto erat, ut patet Numeri 23. c. duxit eum ad montē Phegor. id est, in quo colebatur Phegor, sic etiam Iupiter in Olympo altissimo monte Thessaliae colebatur, a quo Olimpiades vocantur: ideo Deus ad magnā culpam reputabat sacrificare in montibus, ut patet Ezechiel. 18. cap. *Et colles.* Montes dicuntur altitudines terrae habentes ligna frondosa: colles dicuntur altitudines sine arboribus, vel montes sunt magnae altitudines, & colles paruae. *Et subter omne lignum frondosum.* Etiam si esset in locis planis, quia ibi colebant priapū, qui vocatur Deus hortorum. *Disperate aras.* Scilicet in quibus cremantur carnes ad honorem deorum. *Confringite statuas.* Id est imagines deorum corpulentiam habētes quae ferreae, lignae, siue lapideae erant, siue alius cuius alterius metalli. *Lucos igne comburite.* 7. cap. ista exposita sunt. *Disperdate nomina illorum de locis illis.* id est, destruite templa vel aras, in quibus colebantur, ut iam non nominetur in terra illa templum siue ara Iouis, vel Mercurij, siue alterius Dei. *Non facietis ita domino Deo vestro.* Hic intendit inducere legislator, quod locus in quo sacrificia fiant, sit vnus in tota terra promissionis propter periculum idolatriae, si cuilibet permitteretur, vbi vellet sacrificare, quia nesciretur, an Deo, an demonibz. sacrificaret, ut patet Leu. 17. c. *Non facietis ita domino Deo vestro.* Sicut illi faciebāt sacrificantes i montibus vel collibus siue locis frondosis quilibet vbi volebat: vos autem in uno loco solum sacrificabitis. *Sed ad locum.* Scilicet vnum. *Quem elegit dominus.* Non erat locus iste eligendus ab hominibus, sed a Deo, ut magis constaret hominibus sacrificia sua Deo accepta esse, quia ipse locum illum ad talia elegisset quod non esset si homines eligerent: & de isto loco nondum constabat Moysi quis futurus esset, vel dicebat incerte: quia multa loca Deus voluit secundum diuersa tempora. 1. enim fuit tabernaculum in Sylo, ut patet Iosue. 18. cap. & permansit ibi tempore iudicum ut patet Iud. vlt. c. Et post tempore Heli sacerdotis arca capta fuit a Philistin ut patet 1. Regum. 5. cap. & Deus repulit tabernaculum Sylo quod erat in forte Ephraim, ut patet Psalm. 77. & translatum fuit ad tribum Iuda, ut in eodem Psalm. & positum fuit in Ebron, patet, quia ibi sacrificabant filij David antequam fieret templum per Salomonem ut patet 2. Regum. 15. ca. de Abolone qui obtulit Deo in Ebron: hoc quidam voluerunt. scilicet quod stetit tabernaculum in Ebron, & inde in Gabaon traslatū autumāt, quod autem tabernaculum fuerit aliquādo in Gabaon satis patet ex testimonijs. j. allegatis: & ex his quae diximus Exo. 20. cap. sed quod in Ebron fuerit falsum est, & antecedens eorum verum est: sed consequentia est mala quod sic patet. nam isti fundant super hoc quod vbiq; fiebant sacrificia esset tabernaculum: nam coram arca fiebant sacrificia ut patet 2. Regum. 6. cap. quando ducebat eam David in domum suam: nam cum mouissent sex passus immolabant: itē immolabat Samuel in Ramatha vbi nō erat tabernaculum nec arca, ut patet 1. Regum. 7. cap. immolauit etiam in Masphat, ut patet eodem cap. immolauit in Bethleem ut patet 1. Regum. 16. cap. & sic de multis alijs locis, in quibus non erat tabernaculum, nec arca. quae patent discurrenti in Masphat autem fiebant sacrificia, quia David & filij sui & reliquus populus sacrificabant ibi, non tamē erat ibi arca vel tabernaculum, nam postquam de Sylo traslatum est positum fuit in ciuitate Nobē, de quo 1. Regum. 2. cap. ubi demonstratur fuisse ibi sacerdotem

In quibus locis fuerit tabernaculum.

tem magnum Achimelech cum tota sua progenie, & mensam propositionis. ex quo arguitur fuisse totum tabernaculum: & hoc fuit tempore Saulis, quando fugiebat David a facie Saulis. postea autem translatus fuit in Gabaon destructa urbe: nam quia sacerdos, Achimelech dederat David panem, & gladium, mandavit Saul occidi eum, & totam suam progeniem. tota domum patrum suorum: & fuerunt occisi. 84. vestiti Ephod ut patet. 1. Regum. 22. ca. necesse ergo fuit destruere illa: quare, ea destrui fecit Saul, & transferri tabernaculum domini ad aliud habitaculum, & tunc translatus est in Gabaon.

Dicendum est ergo quod tabernaculum domini nunquam fuit in Ebron, licet ibi fierent sacrificia, nam de ipsis sacrificiis factis in Ebron: & de causa quare facta sunt, & aliquo ceperunt, & de sacrificiis factis in aliis locis, & de mutatione arce, & tabernaculi varia plenissime Exo. 20. c. dictum est: & ibi vide: fuit ergo. 1. tabernaculum in Sylo ubi mansit magno tempore usque ad mortem Heli sacerdotis, deinde translatus fuit in civitatem Nob: deinde translatus fuit in Gabaon, & ibi sacrificabant, unde illuc ascendit Salomon petiturus sapientiam a Deo, ut habetur 3. Regum. 3. cap. & 2. Paralipom. 1. c. deinde translatus est in Hierusalem, & collocavit illud ibi Salomon in templo quod fecit, ut satis apparet in processu. 3. Regum. & 2. Paralipom. in multis locis. De cunctis tribubus vestris. Non est intelligendum quod Deus eligeret de cunctis tribubus unum locum, sed de qualibet tribu unum locum: quia sicut erant 12. tribus, ita essent tunc 12. Sanctuaria. quod valde erat inconueniens secundum illum statum, in quo erat inclinatus populus ad idolatriam: & si videret Deus in multis locis coli, putaret esse multos Deos: sed est sensus, quod Deus eligeret unum locum de cunctis tribubus, i. respiceret omnes tribus, & in tribu quae magis ei placeret, eligeret unum locum, in quo magis sacrificaretur sibi, & fierent aliae caeremoniae legis, ut congregatio ad tria festa principalia, scilicet festum azymorum, ad pentecosten, ad festum tabernaculorum: nam in his tribus festis totus Israel congregabatur ad locum Sanctuarii ut patet Exod. 23. & 34. & Deuter. 16. c. locus iste erat in electione Dei, ideo ubicunque vellet, ibi fiebat ei obsequium, & ponebatur tabernaculum: ideo si aliquando volebat repellebat locum, & accipiebat alterum sicut fecit, quia repulit Sanctuarium civitatis Sylo, quod erat in tribu Ephraim sine Ioseph cum Ephraim sit & Ioseph, & voluit sibi transferri ad Syon ubi mansit, licet non immediate transferret, quia primo stetit in civitate Nob, deinde in Gabaon, ad ultimum in Hierusalem, & ibi fuit firma habitatio eius, de hoc Ps. 77. dicitur, & repulit tabernaculum Ioseph, & tribum Ephraim non elegit, sed elegit tribum Iuda, montem Syon quem dilexit. *Ut ponat nomen suum ibi.* i. ut sit memoria nominis eius in loco illo specialiter. s. quod licet in aliis locis Deus colatur fide, & spe, atque charitate, tamen cultu sacrificiorum & aliarum caeremoniarum in uno loco colebatur, & ibi dicebatur ponere nomen suum, quia in illo loco magis, & specialius denominabatur, quam in aliis locis, & ille locus specialius pertinebat ad eum quam alia loca, sicut licet Sanctos Dei ubique inuocemus, & honoremus, quaedam tamen sunt loca in quibus magis honorantur, & inuocantur nomina eorum, sicut loca in quibus sunt sepulti, vel ecclesiae, quae denominantur ab eis, unde ille eorum inuocationes nominantur, quia potius ibi inuocantur quam alibi. *Ut habitet in eo.* i. ut inuocetur nomen eius ibi, quia Deus nusquam habitat cum in nullo loco comprehendatur, & sic dixit Salomon. 3. Regum. 8. cap. non est putandum quod Deus super terram habitet, cum celi coelorum eum capere non possint: sed istam domum edificauit ei, ut

fint oculi eius super orantes ad eum in domo ista. quia licet Deus dicatur esse in aliquo loco per potentiam, & essentiam siue praesentiam, ut communiter dicitur Exo. 3. & 20. c. dictum est, & ibi quomodo angeli sunt in loco, & quomodo anima: Deus autem specialiter dicitur habitare in loco Sanctuarii, quia ibi fiebat ei specialis honor, qualis non fiebat ei tunc in toto orbe, nam solum notus erat in Iudaea Deus, & in Israel magnum nomen eius, ut patet Psal. 75. vel dicebatur habitare in tabernaculo in loco Sanctuarii, quia ibi specialia faciebat quasi in toto regno Israel: nam ibi loquebatur, & non erat in aliis locis, intra Sancta Sanctorum super arcam propitiatorium inter duo cherubim loquebatur dominus, quandoque Moyses consulebat, & inde dabat dominus praeccepta pro populo Israel ut patet Exod. 25. & 30. & Numeri 7. cap. loquebatur etiam Deus apud altare holocaustorum in introitu tabernaculi, & ibi respondebat de dubiis quaesitis, & interdum non respondente Moysen Deus loquebatur vocando Moysen, & ista responsio fiebat ad declarationem eorum, quae erant necessaria populo, & fiebat hoc circa introitum tabernaculi ad ostium eius, super altare, de quo Exod. 29. ca. de qua mansione Dei in alio loco iam magis dictum est. *Venietis, & offeretis ibi holocausta.* Ista littera est multum larga, quia ponitur quantum ad illa, ad quae obligabantur, & quantum ad illa, ad quae non obligabantur: nam tribus diebus in anno obligabantur venire in locum Sanctuarii, ut patet in locis sup. allegatis, & tunc debebant ferre aliquid ad offerendum, ut patet Exod. 23. & 34. cap. cum dicitur non apparebis vacuus in conspectu meo, & istae erant hostiae pacificae de quibus offerentes ipsi, & omnes, qui non offerebant, sed pertinebant ad ipsos offerentes, comedeant, nam maximum gaudium tunc erat, de hoc patet 7. 16. c. ubi ponit, quod in festo pentecostes de oblatione spontanea comedere debebat ipse offerens, & seruus, & ancilla, & filius, & filia, & omnes alii, idem patet ibidem de festo tabernaculorum, de festo autem azymorum non ponitur, quod eadem fierent, sed satis intelligendum est, quod eadem fierent, cum festum azymorum esset festum principale totius anni, & mandabatur quod in omnibus istis festiuitatibus, cum apparerent coram domino, non apparerent vacui ergo aliquid offerre debebant magis adhuc, quam in aliis festis. *Et offeretis in illo loco.* Non solum debebat aliquis venire in tribus festiuitatibus anni, in quibus obligabatur omne masculinum, ut supra diximus, sed etiam si quis voueret offerre aliquod animal domino, debebat illuc ire, quia non poterat offerre in aliquo alio loco terrae suae: sic enim prohibetur & 7. c. dicitur caue ne offeras holocausta tua in omni loco, quem videris, sed in loco quem elegit dominus Deus tuus. *Holocausta, & victimas vestras.* Tria genera sacrificiorum distinguuntur Levit. 1. cap. scilicet holocausta quae sunt sacrificia ad solum honorem vel laudem Dei, ex nulla alia causa, & ista totaliter incendebantur, nec aliquid inde habebat sacerdos nisi pellem, ut patet Levit. 6. cap. ideo vocantur holocausta ab olon quod est totum, & cauma quod est incendium quasi totum incensum. secundum genus est sacrificium vel hostia pacifica, quae fiebat quasi aliquis rogabat aliquid Deum, & offerebat hostiam, & istae vocabantur pacificae, quia fiebant pro pacificatione nobis Deum, ut adiunaret, vel reddendo gratias Deo nobis pacificato. Et de hostia ista renes cum toto adipe, aruina, & reticulo incendebatur ad honorem Dei, armus & pectusculum cedebant in partem sacerdotum, ceterae autem carnes pertinebant ad offerentem, & comedeant eas intra atrium tabernaculi, de his Levit. 3. & 7. c.

Tertium genus est sacrificium pro peccato, & circa hoc sunt multae caeremoniae, & distinctiones de quibus

bus Levit. 4. & 5. & 6. cap. Et ista duo vocantur hic victimae: & sic comprehendit hic omne genus sacrificii per holocaustum, & victimas. *Decimas,* quae pertinebant ad ius Leuitarum ut patet Numeri. 18. cap. omnia alia iura quae sequuntur, pertinebant ad sacerdotes.

Quare Leuitae separati sunt ad seruendum domino.
Quaest. III.

SCIENDUM quod tota tribus leui separata erat ad seruendum domini specialiter, pro toto alio populo, cuius primogeniti obligati erant domino quia secundum antiquam consuetudinem primogeniti erant sacerdotes, & quia ceteri primogeniti aliarum tribuum ad hoc erant inepti, & dominus repulerat eos, quia coluerunt vitulum conflatilem, elegit tribum leui, quae non coluerat vitulum: sed adiunxit Moysen ad vindicandum peccatum colentium, ut patet Exo. 32. c. & separauit eam a reliquo populo sibi ad obsequium: sic patet Numeri. 3. cap. cum dicitur tolle Leuitas pro primogenitis filiorum Israel, & pecora Leuitarum pro pecoribus eorum, eruntque Leuitae mei ego sum dominus: isti autem qui erant in tribu leui, erant diuisi, nam quidam erant sacerdotes. scilicet Aaron & filii eius, vel omnes qui descendebant ab eo: nam eo tempore soli filii sui consecrati sunt, & moti ad obsequium domino: de hoc Exo. 29. & Levit. 4. & 9. atque 10. cap. Alii autem erant qui non erant sacerdotes, sed vocabantur simpliciter Leuitae, & isti non ministrabant in altari sacrificando, aut Thimiam cremando, vel faciendo aliqua alia, sicut faciebant sacerdotes: sed solum seruiebant ministerio tabernaculi mouendo ea, quae in tabernaculo erant, & totum ipsum tabernaculum, secundum distinctiones onerum eis impositorum, de quibus habetur Numeri 4. cap. de diuisione Chaathitarum, gersonitarum, & meraritarum quilibet secundum officia sua, & quia omnes hi tam Leuitae quam sacerdotes uinebant in obsequio tabernaculi, de sumptibus tabernaculi viuere & sustentari debebant, cum aliunde sustentari non possent, quia non habebant alia officia, nec conuenienter exercere poterant, & ob hoc cum data fuerint eis loca ad habitandum, nam data fuerint praedia ad colendum, sed paruum territorium ad alenda pecora, ut patet Numeri. 35. q. d. quod filii Israel sustentatione daturi erant: quia loco eorum domino ministrabant, separauit ergo dominus ad istorum sustentationem ultra iura. scilicet decimas, primitias, vota, sacrificia spontanea, & primogenitorum redemptiones, aut sanctificationes, ceteraque in hunc modum, ut patet Numeri. 18. cap. erat tamen differentia, quia leuitis, qui non erant sacerdotes, quia erant plurimi, dabatur magnus redditus. scilicet decimae totius populi, nam iste erat maximus redditus: sacerdotibus autem dabatur primitiae cum ceteris iuribus: leuitae tamen quod minores erant, postquam accipiebant decimas, dabant decimam praeter earum summo sacerdoti, ut patet Numeri. 18. c. nouem autem partes decimarum reseruabant sibi, & in hac solutione ita se habebant ipsi, ac si essent homines populares habentes unde decimas darent, cum tamen isti nihil haberent, nisi quod eis dabatur. *Primitias manuum vestrarum.* i. primitias de frugibus, & aliis, quae manibus colitis, tria autem sunt genera primitiarum. scilicet in viridi spica, in festo azymorum, & panes in festo pentecostes. Et omnium frugum primitias in festo tabernaculorum mense septembri collectis omnibus quae in agro: de his Levit. 23. c. & de quolibet genere istarum primitiarum intelligitur, quod deberent ferri in Hierusalem, vel in locum alium in quo esset tabernaculum domini. *Vota.* Etiam ibi soluebantur, siue aliquid immolandum esset, siue non: de votis dictum fuit a liqualiter Levit. 27. c. & numeri. 30. *Atque donaria.* Alii

In viridi spica tria sunt genera primitiarum.

Sacrificia tria sunt genera.

qua dona quae offerebantur, & non ex voto, nec immolabilia erant. *Primogenita bouum, & ouium.* Quia ista offerenda erant, quia sanctificari debebat omne primogenitum masculinum per immolationem in omnibus capris, & bobus primogenita autem hominum, quia immolabilia non erant, redimebantur quinque siclis ut patet Exo. 13. & Numeri. 3. ca. *Et comedetis ibi in conspectu Dei vestri.* Hoc intelligit de hostiis pacificis, vel de aliis, de variis quae offerebantur domino, de quibus offerenti comedere licebat de holocausto autem vel hostia pro peccato, siue de votis, offerenti nihil licebat comedere. De holocausto autem quod nihil accipere liceat offerenti ad comedendum nam holocaustum dicitur sacrificium, in quo nihil relinquebatur de ipsa re sacrificata quod non cremaretur, & dicitur holocaustum ab olon, quod est totum, & cauma, quod est incendium quasi totum incensum, & hoc patet Levit. 1. c. nam licet fieret holocaustum de boue, siue de oue, siue de capra detracta pelle, totum quod intra erat incendebatur in altari super struem lignorum, nam carnes ipsae cum ossibus cremabantur, & caput, & pedes & ipsa intestina quae simo plena erant, lauebantur, & postea cremabantur cum ossibus partibus ipsius animalis, nihil ergo manebat quod ipse offerens comedere posset, nam & ipse sacerdos qui immolabat, & comburebat carnes animalis coram domino, nihil inde habebat nisi pellem, quae detrahebatur animalis, ut patet Levit. 7. cap. cum dicitur sacerdos qui offert holocaustum victimam habebit pellem eius. Si autem pro peccato aut delicto, (cuius eadem lex sacrificii est ut patet Levit. 7. c.) hostia fiat, aut fiebat pro peccato sacerdotis, aut pro peccato multitudinis, aut pro peccato principis populi, aut pro peccato alicuius singularis personae, sic. n. distinguit Levit. 4. c. in tribus primis inferebatur de sanguine hostiae intra tabernaculum ad expiandum in altari thimiamatum, ut patet Levit. 4. c. & in 4. modo non inferebatur sanguis intra tabernaculum ad expiandum, & secundum hoc ponitur regula Levit. 6. c. in fine, quod omnis victima pro peccato cuius sanguis infertur intra Sanctuarium ad expiandum, scilicet ad altare thimiamatum, non debebat comedi, sed comburi extra castra, & haec erat cum fiebat pro peccato sacerdotis, aut totius multitudinis, aut principis populi, si autem sanguis hostiae pro peccato non inferebatur intra Sanctuarium, debebat eam comedere sacerdotes in loco Sanctuarii, & omnes de genere sacerdotali dumtaxat masculi comedere poterant ut patet Levit. 6. c. ut sup. dictum est, & sic nullo modo ipse qui offerebat pro peccato, poterat comedere aliquid de eo quod offerebat: sed vel nullo modo comedebatur, vel ipsi sacerdotes totaliter comedeant.

Item de votis non poterat aliquis comedere, ut si quispiam vouebat unam ouem aut capram domino, non poterat comedere de illa, nam cum quis vouisset simpliciter animal suum domino, si illud mundum esset immolari debebat domino, & non poterat commutari pro altero animalis, quod si mutaretur tam ipsum quod mutatum est & id pro quo mutatum est, sanctum erit domino. i. consecrari debet, & tunc de isto animalis mundo votum promissum sic fiebat, quod sanguis eius fundebatur per cornua altaris, sicut in aliis immolationibus, & adeps eius immolabatur: sed nihil de carnibus incendebatur, tora. n. simul ad sacerdotes pertinebant, ut patet Numeri. 18. c. si autem animal immundum erat, quod votum promissum erat adducebatur coram sacerdote & determinabat precium eius, & sic vendebatur, & illud precium pertinebat ad sacerdotes ut patet Numeri. 18. c. si autem dominus qui vouisset volebat redimere animal, dabatur quantum a sacerdote aestimatum fuisset, & insuper partem quintam, ut patet Levit. 27. c. & ibi de istis sup. dictis. de his ergo ipse offerens nullum modo comedit, de donariis autem eodem modo, nam si aliquis aliquid dedisset donum sacerdotibus, siue esset aliquid immolabile,

Quaedam de holocausto.

molabile, siue non transibat in proprietatem sacerdotum, & sic nihil debebat ipsi offerentibus. in sola autem pacifica hostia ipse offerens poterat aliquid recipere, vt patet Leui. 7. c. f. oēs carnes ipsius aialis pter oēs adipēs, qui adolebant dño, qā oīs adeps dñi erat iure perpetuo in generationib. & cunctis habitaculis vris, nec adipem nec linguam oīno comederis vt patet Leui. 3. c. & Leui. 7. dñi si quis adipem qui offerri debet in incensum domino, comederit, peribit de populo suo. i. morietur. & pter renes cum cauda & duos reniculos: nā ista incendebant dño vt patet Leui. 3. c. pter hoc aut in ius sacerdotum cedebat armus dexter rei imolata, & pectusculum eleuationis, ceterę aut carnes manentes erant pro ipsis offerentibus, ut patet Leui. 8. c. dñi aut inter sacrificia pacifica, & holocausta, vel pro peccato, vel in votis & donariis erat, qā q offererat hostiā pacificam, totā non offerebat, sed ex eo, q dicebat saltem intra se velle offerre pacifica dicebat se velle accipere de eis certā partem, in aliis aut eo q talia faciebat, totaliter donabat, ita q nihil ad eum pteriret: iō inter aīa lia differt, quę offerebant in sacrificiis pacificis, & illis quę offerebantur in voto vel pro peccato, nam pro victimis pacificis quedam animalia aliquantulum immacula accipi poterant, in votorum solutione autē oportet aīa totaliter esse munda & integra ut patet Leui. 22. cap. cum dñi ouem, & bouem, cauda & aure amputatis voluntarie offerre potes: votum aut ex his solui non potest: & ratio est quia in his q pacifica sunt, nulla obligatio est ad offerendum, sed sola voluntas offerentis: in votis aut acquisita est obligatio: nam licet in uouendo sit libertas, post votū tñ emissum nulla libertas est, sed ita tenetur ipse uouens ac si alias deberet, ut patet extra de uoto, & uoti redemptione in ca. licet cum dñi licet vniuersis liberum sit arbitrium in uouendo, vñ que adeo tñ necessaria est solutio post uotum, vt sine dispendio salutis proprię non liceat alicui resilire: iō hñ in decretis. 37. q. i. c. nuptiarū. cum ergo aliquis obligatus est, quia tenetur strictus, imponit ei facere id, q melius est, si ergo quis se obligauit ad offerendum, tenebitur ad offerendum aīa q mundum, & immaculatum totaliter sit, cum autem non tenet quis q offerre quicquam, quodcunq; obtulerit recipiet: iō siue bos, aut ouis aures vel caudam amputatas hēant, siue non recipiant a sponte offerentibus, a uouentibus aut minime. *In conspectu domini Dei vestri.* Qui comederit carnes hostię pacificę in atrio tabernaculi comedere debebat corā altari sacrificiorū, in quo Deus esse dicebat, qā ibi ei offerebat. Alia dona q ferebant quę comestibilia essent, poterant extra atrium comedi vocatis pauperib. & leuitis vt. j. patet. *Et letabimini in cunctis ad quę miseritis manum.* i. que per manuum vestrarum laborem habuistis. *In quibus benedixit vobis dominus Deus uester.* i. qui multiplicauerit vobis Deus: quia licet vos in eis laboraueritis, tñ magis gratia Dei q labore manuum vestrarū habuistis. *Non facietis ibi.* Hic excludit quendam errorem quia crederet aliquis q sicut uiuente Moysē, qui legislator & sanctus propheta erat, faciebant, ita facturi essent post mortem eius in terra promissionis. ideo dicit *Non facietis ibi quę hic facimus.* Et hoc pōt dici de oīb. ceremoniis lib. q nō seruabant in deserto, sed qlibet faciebat q uolebat, vel si seruabant aliqua, nō sñ eandē formā q habere deberent, sed principaliter hoc dici pōt de loco sacrificij, quia aliquis uolebat offerre in vno loco, alius in alio, in terra aut promissionis vnum locum determinate habituri essent.

An Rab. Sa. opinio circa oblationes sacrificiorum possit stare. Quęst. III.

RABBI Sa. dicit, q dum essent in deserto filii Israel, q quilibet offerebat voluntarias oblationes,

vt holocausta, & hostias pacificas, vbi vellet, siue in tabernaculo, siue extra: victimas aut quas ex necessitate offerre debebant, in atrio tabernaculi offerre cogeantur. Sed non vñ verum, quia dñi Leui. 7. c. q quicunque siue de Iudais, siue de alienigenis obtulerit hostiam, & non ad ostiū tabernaculi, ita reus est, ac si sanguinē effu disse. Holocaustum aut sp voluntarium est, qā solū necessaria sunt q uouent, & q pro peccato dant: victimę aut pacificę et voluntarię sunt ibi, aliter omne sacrificium fieri phibet i agro, quia talia demonib. fieri vñr. Item patet esse falsum, quia et holocausta non licebat offerre extra locū Sanctuarij, ut dñi. j. f. caue ne offeras holocausta tua in omni loco, quę videris, sed in eo quę elegit dñs Deus tuus i una tribu tuarū offeres hostias & facies quęcunq; ego p̄cipio tibi, & suadet hoc magis, quia nullū est sacrificium q minus habeat de natura sacrificij, q agnus paschalis: sed offerre illū oēs coge bant, & hoc in loco quē Deus elegisset, ergo a fortiori in aliis sacrificiis tenebant ad offerendū ea intra atriū tabernaculi, patet antecedentis prima pars: quia cetera sacrificia ad sacerdotes magis pertinebant, & nullus popularis tenebat ad illa, sacrificia aut agni paschalis ad oēs pertinebant, cum oīb. mādaret sub pena magna q phasē celebrarent, ut patet Nu. 9. c. Scđm. f. q cogērent imolare phasē in loco, quē Deus elegisset, & non poterāt extra facere ut patet. j. 16. c. cū dñi nō poteris imolare phasē i qualibet vrbū tuarum, quas dñs Deus tuus daturus est tibi, sed in loco quē elegerit Deus tuus vt sit nomen eius ibi. Ite fundamentū oīum istorū est, quia Deus volebat oīa, q imolabant, in uno loco solo terrę promissionis imolarent: & hoc vt nō daret locū hereticę prauitati, q erat quantum ad cultū idolorū. f. q essemus certi, vt dñi ille q faciebat sacrificiū, faceret Deo an demoni, hoc aut videri non poterat, si daret licentia faciendi sacrificiū extra locum illū vñr, ubi q quę vellet: & hoc non referebat vtrum esset holocaustū, vel hostia pacifica, vel uotū, cum in quolibet horū aqualiter poterat cōmitti idolatria, uel illi sacrificiō cui sacrificandū non erat, vel cū talib. ceremoniis sacrificare, cum quibus non oportebat, utpote qā erant supstitiofę, & continebant aliqd similitudinis ad idolatriam cultū. cū ergo q̄tum ad oīa ista sit eadē rō phibitionis, siue cōmittat idolatria, debet stare eadē phibitio, nō ergo magis refert in uoto q in sponte datus quibuscunq;, sed oīa debent intra atriū tabernaculi in altari holocaustorū offerri. *Singuli quod sibi restum uidentur.* Quia offert q vult, & qñ vult, in qua mansionē vel castrametationē uoluerint. hoc aut satis litera psonare vñr, in qua agit de loco sacrificiadi, qā debet esse vnus tñ magis vñr reuerri ad alia ceremonialia: nā in deserto (ut abas sape dictū est) nō vñ facta imolatio nisi primo anno exitus de Aegypto in monte Synai, qñ pfirmauerunt legē ut patet Exo. 24. c. & in 2. anno exitus de Aegypto iterū qñ cōsecratū fuit templum & sacerdotes de quo Exo. 29. & Leui. 8. & 9. & 10. c. & Nu. 7. de oblatione principum, & in eodē anno in mēse. i. in 15. die mēsis & celebratū fuit phasē. i. agnus paschalis sñ oēs ceremonias suas, ut patet Nu. 9. c. & tunc in 15. die debebant celebrari imolationes, de quib. Leui. 23. & Nu. 28. c. in aliis aut locis nō vñ factū sacrificiū, cū loca idiposita essent, nec poterant habere necessaria ad sacrificium, quia in quolibet sacrificio pecorum cuiuscunq; speciei requirebatur certa pars farinę delicatę q vocat simila, & certa pars vini sñ quantitatem sacrificij de quo Nu. 15. c. in deserto aut transime poterant habere farinam, aut vinū pp duo. primo quia non poterant accedere ad loca habitata pp pericula hostium, qā oēs in circuitu nationes eos tangē hostes habebant timentes eos, ut patet Iosue. 2. f. in rñsione Raab hiericontina. se cundo quia per vastam & terribilem solitudinem incedebant,

cedebant, ut patet sup. 8. c. & iō non vñ q errabant p̄legem, quia sacrificabant aliter q lex mandaret, sed quia nullo mō sacrificarent, cū lex aliquo mō, & tpe aliquo sacrificare iuberet. Ideo est sensus quantum ad obseruationem huius p̄cepti, & aliorum. f. non faciatis in terra promissionis cum eam possederitis, ea quę hic facimus, quilibet quod bonum ei apparet, quia non curamus de sacrificando, nec sacrificamus, nec etiam protunc obligantur. Et non solum quantum ad hoc, sed etiam quantum ad alia, quia non obseruabant alias ceremonias, utpote in solutione decimarū, & primiciarum, & in obseruatione festorum, non enim obseruabant tunc festa, quia recedebant mouebantq; castra quando nubes mouebatur, siue moueretur in sabbato siue quodcunq;, & aliquando verisimile est i sabbato fuisse motam, & ambulasse hebręos, de quo diximus magis sup. 12. c. non obseruabatur etiam pascha, quia non legitur, obseruatum fuisse aliquod pascha azymorum in deserto, p̄ter pascha, secundum quod fuit in monte Synai de quo Num. 9. c. & hoc quia tñ erant circa terrā Madiam de qua erat letro socer Moysi, & non erant hostes hebręorum homines terrę illius ideo poterant habere necessaria, in aliis autē locis non poterant sic habere necessaria, de hoc magis declarauimus sup. 6. c. de festo pentecoste idem est dicendum, p̄cipue cum ibi offerri debeant panes qui in deserto nō erant, cum ibi nulli essent nec noui, nec ueteres: etiam quia istud festum fieri debebat computando. 50. dies ab eo die, quo mitterent falcem in messē, & tunc celebrabatur festum hebdomadarum. i. pentecoste, in deserto autem non ponebatur falcis in segete cum nulla seges ibi esset, nec panem vñlo modo comederent, vt patet infra. 29. capitulo. etiam, quia in hac die offerebantur victimę spontaneę in loco quem dominus elegisset ut patet. j. 16. c. vbi agit de his omnibus, in deserto autem habitantes nondum habebant aliquē locum, quem elegisset dominus, ergo non faciebant hæc. De festo tabernaculorum clarius patet, nā istud festum erat ad memoriam filiorum Israel, vt cognoscerent quomodo in deserto habitauerint in tabernaculis frondium in montibus. Dum ergo ista fuerūt in re, id est dum sentiebantur, non oportebat poni aliquod signum rememorationis horum, cum ipsę res p̄sentes sufficienter immutent nos ad cognitionē sui ipsarum magis quam aliquod signum, quia nō est tanta virtutis, sed existentibus Iudeis in deserto, tabernacula de frondibus, & ramis arborum erant in re actualiter sibi, ergo non erat ponendum aliquod signum rememorationis, quia circa principia non est memoria. q autem videatur ad memoriam tabernaculorum factorum in deserto istud festum fuisse institutum, patet Leui. 23. c. in fine cum dicitur, mense septimo festa celebrabit, & habitabit in tabernaculis septem diebus, omnis qui de genere Israel est manebit in tabernaculis, ut discant posteri vestri, q in tabernaculis habitare fecerim filios Israel, cum educerem eos de terra Aegypti. sicut enim non obseruabantur ista festa, ita nec obseruabantur festa clangoris, & propitiationis, nam eadem ratio de omnibus est, cum in oīb. sacrificia offerantur, ut patet Num. 28. & 29. c. & sicut non obseruabantur ceremonię festorum, ita nec obseruabatur circuncisio, cuius causa supra assignata est i isto. c. idem est quantum ad omnia alia similia, quędā tamen obseruabantur, quia manifeste obseruari p̄cepta sunt, sicut expulsio leprosorū e castris, ut patet Nu. 5. & multa de quibus late diximus Exo. 13. c. dādo regulas quę debebant seruari, & quę non, & de istis dicit hic Moyses. f. q non faciant isti qui intrauerint i terrā promissionis, sicut illi qui erant in deserto. f. q stātes i deserto paucas, vel quasi nullas legis ceremonias ob-

seruabant, qui aut intrauerint in terrā Chanaan debent oēs obseruare. *Nec enim vsq; in p̄sens uenistis in requiem.* Ista est cā quare in deserto non obseruabant q post obseruari debebant, qā nondum venerant in requiē, quā Deus eis daturus erat, ubi haberent dispositionem requisitam ad obseruantiam caeremoniarum maxime ad istam de vnitate loci ad sacrificandum, quia in terra promissionis tabernaculum stabile futurum erat, licet contingerit post in terra promissionis illud ex aliquibus causis mutari. f. de Sylo in Nobe, deinde in Gabaon, deinde in Hierusalem.

An sit idem locus mansionis tabernaculi, & arca, & quibus in locis arca steterit: et quę distinctio erat inter locum tabernaculi, & locum arce. Quęst. V.

ET nemo turbetur in hoc, quia non est idem locus mansionis tabernaculi & arce, cum. n. uenerūt filii Israel de solitudine, simul posuerūt tabernaculum cum arca in Sylo post. 14. annos ab introitu in terram promissionis, & māsit ibi totum simul annis. 344. vsq; ad tps Heli sacerdotis, quando duo filii eius portauerunt arcam in castra, & portauerunt eā Philistin, exinde cepit arca seiuñcta esse a tabernaculo, quia tabernaculum delatum est in Nobe, vt sup. probatum fuit, arca aut allata fuit in Cariathiarim, ut patet. 1. Reg. 7. c. deinde in Masphat, ut patet. 1. Reg. 7. aliquid morā deinde in Nobe, ut 1. Reg. 21. c. deinde in Gabaon de quo. 2. Paralip. 1. & 2. Reg. 6. c. deinde in domum Obethedon, ut patet. e. c. deinde in domum Dauid ut. e. c. deinde in templum Salomonis vbi firmiter mansit vsq; ad captiuitatem babilonicā, qñ Hieremias abscondit arcā, candelabrū, & altare incensorum, ut patet. 2. Mach. 2. c. hæc qdē ab aliquib. sic tenent, vt recitata sunt, nescientib. distinguere inter loca arce & tabernaculi, putant. n. arcam dñi post reductionem de terra philistinorum uenisse in Cariathiarim, cū meterēt triticū, sed nō māsit in bethsames, qā accidit ibi plaga magna. nā mortui sunt plures quā 50. milia virorū, ut p. 1. Re. 6. c. cū dñi percussit aut de bethsames eo q vidissent arcam dñi, & percussit de populo suo septuaginta viros & 50. milia plebis, luxurę populus, quia percussisset dominus plaga magna plebem, dixerunt Bethsames, quis poterit stare in conspectu domini Dei sancti huius? & ad quid ascendet a nobis, & postea sequitur ibi. & in 7. c. sequenti quo viri de Cariathiarim uenerunt in agrum Bethsames, & tulērunt inde arcam dñi portantes in Cariathiarim in Gabaon, & posuerūt in domo Aminadab, & sanctificauerunt Eleazarum filium eius, vt custodiret arcam dñi: ibi autem mansit arca donec translata fuit ad domū Obethedon per Dauid regem, ut patet 2. Reg. 6. ca. & deinde fuit translata in domum Dauid, vt patet. eod. lib. & c. post hoc constructo templo per Salomonem portata fuit arca in templum cum tabernaculo toto, & simul posita sunt. Tabernaculum autem postquā de Sylo motum est, fuit positum in ciuitate Nobe, deinde destructa illa per Saulem, & occisis omnibus sacerdotibus translatum fuit in Gabaon de his. 2. Re. 21. c. iuncto ca. 2. libri 2. Paralip. post Gabaon portatū fuit tabernaculum in Ierusalem facto templo Salomonis, vt patet 2. Paralip. 2. c. hæc latissime distincta & probata fuerunt Exo. 20. cap. & ibi vide. Isti autem errantes circa locationem arce dicunt, q arca post Cariathiarim ducta est in Masphat, in quo dupliciter errant. Primo quia argumentum, vel motuum eorum non est sufficiens. Secundo quia falsum dicūt primo, nam isti mouentur ad dicendū, q fuit ducta arca in Masphat, quia ibi fuit factum sacrificiū agni lacteis, vt patet 1. Reg. 7. c. & quia dñi ibi, q hauserunt aquā, & fuderunt

fuderunt in conspectu dñi: nam volunt q̄ dicatur in conspectu dñi. in conspectu arcę super quā erat dñs, quia loquebatur super arcam de medio cherubin in p̄p̄tatione: ut patet Exo. 25. & 30. & Num. 7. c. primum motuum de sacrificio non est sufficiens, quia non solum fiebant sacrificia coram arca, sed et in atrio tabernaculi dato q̄ nō staret ibi arca, de quo declarauimus Exo. 23. c. & non solum intra tabernaculi atrium, sed et extra illud locū, ut p̄ 3. i. multis locis: nā Helias sacrificauit ī altari, quod fecit sup montē carmeli præsentiū sacerdotib. Baal, vt conuinceret eos de errore suo, vt p̄ 3. 3. Re. 18. c. et Samuel sacrificabat in Ramatha ciuitate h̄itationis suę, ubi ipse altare construxerat ad imolādū, & tñ ibi nullum istorum p̄dictorū erat. f. nec arca nec tabernaculum. de hoc. 1. Re. 7. in fine. Itē sacrificauit in Bethleem: vt patet. 1. Reg. 16. c. & tñ in Bethleē nec erat arca, nec tabernaculum, & in multis aliis locis faciebat hoc Samuel cū esset p̄pheta dñi, & q̄cūq; agebat spiritu Dei agere credebatur, faciebat hoc idem p̄p̄s in ciuitate Ebron, in qua nihil horū erat, p̄ eo tpe, quo totus populus, vel valde magna pars colebat ibi Deū sacrificans ei de quo. 2. Re. 15. c. non ergo sequebatur q̄ vbi cūq; Deus coleretur, & offerret ei sacrificiū, staret arca in Masphat: ergo licet steterint Israelitę, & sacrificia uerint dño, tñ non fuit ibi arca, sed solum conuocauit eos Samuel, vt colloqueretur eis, & incepit pro eis orare & postea sacrificauit: tñ. n. accidentaliter hoc factum: nam qñ ibat ad bellum siue ad similes insultus, v̄ q̄ sacrificabat Deo ante inchoationem, ut patet. 1. Re. 13. c. cū dixit Saul ad Samuelem, nūc descēdent ad me Philistin in Galgala, & faciem dñi non placui, necessitate cōpulsus obtuli holocaustū. Et sic dicit ibi se necessitate cōpulsus obtulisse, quia iturus erat in hostem, vel portaturus impetum eorum. Cū autē dī q̄ hebrei existentes in Masphat hauserūt corā dño, & fuderūt aquā non sequit ex hoc quicq̄, quia non dī solum stare corā dño ille, qui stat coram arca, sed et ille q̄ stat corā altari holocaustorum, quia sicut dñs rñdebat Moyfi inter duo cherubin sup propitiatorium arcę, & dicebat p̄ hoc ibi esse, ita rñdebat super altare holocaustorum, vt patet Exo. 29. c. cum dī, ad ostiū tabernaculi testimonij corā dño, vbi cōstitūa vt loquar ad te, ibiq; p̄cipiā filiis Israel, & sequit q̄ intelligat hoc de altari sacrificiorū, cum dī, & sanctificabit altare in gloria vestra: iō nō solum in illo altari sacrificiorum, sed vbi cūq; cōueniret Israel, & fieret sacrificium ab eo qui licite facere poteret, dicebant stare coram dño, q̄ singulariter representabat Deus per altare, eo q̄ fieret ei sp̄alis cultus ibi, & sic cū cōuenirent Israelitę in Masphat ad eligendū regem, dicebant stare corā dño, ut patet. 1. Re. 10. c. cū dī, nunc ergo state corā dño per trib. v̄as. Et ibidē dī cōuocauit Samuel oēm p̄p̄m ī Masphat corā dño: sic et qñ debuerunt cōfirmare regem Saul cōgregati sūt in Galgala, & dicebant ibi esse coram dño, ut patet. 1. Re. 11. c. cū dī, & fecerunt ibi regem Saul corā dño in Galgala, & immolauerūt victimas pacificas corā dño & in sequenti. c. sin. 12. Dixit Samuel in eodē loco loq̄mini de me corā dño, & corā Christo eius, nō tñ diceret aliq̄s q̄ arca dñi steterit in Galgala. nā hoc mō quod tūdie mutata fuisset: f. m. f. qñ nō stetit arca dñi ī Masphat licet isti dicant falsū asserentes, q̄ v̄ s. declarauit, qñ primo arca dñi ducta fuit in terrā Philistinorum, & venit in agrum Bethsames posita fuit in Cariathiarim in Gabaa in domo Aminadab, sed postea nō educta fuit inde, donec Dauid rex duxit eā in domum Obethedon volens ducere in ciuitatē suā; ergo non stetit in Masphat nec alibi. sin. Galgala vel Ramatha, licet de oībus locis dicat q̄ facta sunt ibi sacrificia: q̄na patet, q̄a positio arcę in Cariathiarim fuit statim post mortē Heli sacerdotis, capta namq; arca captus fuit ipse reus de sel

la audita arcę captione: ut patet. 1. Re. 5. c. & post mentes septē arca reducta est de terra Philistin: ut p̄ 3. 1. Re. 6. & tunc posita fuit in Cariathiarim, ut patet. 1. Re. 6. & 7. c. fuit ergo hoc ante sacerdotiū Samuelis, & Saulis regnum q̄ cōputant post mortē Heli sacerdotis p̄ 40. annos, & postea in tpe regni Dauid, dī arca portata de Cariathiarim siue Gabaa in domū Obethedon, ergo nunq̄ fuit mutata tpe intermedio, sed cū steterunt Israelitę corā dño in Masphat, fuit in tpe Samuelis ante principiū regni Saulis, ut patet ex serie sc̄p̄. 1. Re. in 7. & ultra: si. n. arca dñi ducta fuisset de Cariathiarim in Masphat, & in alia loca multa, in quib. dñr stetisse corā dño Israelitę, qñ Dauid voluisset reducere arca ad se, non iussit ad Cariathiarim, sed ad alia loca in q̄b. fuisset posita, q̄ autē de Cariathiarim duxerit eā Dauid p̄ 3. 2. Re. 6. c. cū dī, ipso fuerunt arcā Dei sup plaustrū nouū tulerunt; eā de domo Aminadab, q̄ erat in Gabaa, & est iste locus Gabaa idē q̄ Cariathiarim, ut p̄ 3. 1. Re. 7. cū dī, venerunt viri Cariathiarim, & reduxerūt arcam dñi, & intulerunt eā in domū Aminadab in Gabaa, & tñ isti viri Cariathiarim nō reduxerunt arcā Dei ī aliū locum q̄ in suū. sin. Cariathiarim. Et patet magis, quia postq̄ dñm fuit q̄ posita fuit arca in Gabaa in domo Aminadab sequit, & sc̄m est ex qua die māsit arca dñi in Cariathiarim, ergo in Cariathiarim, q̄ tñ ipso possibile est, nisi Cariathiarim, & Gabaa idem essent, cū ipsa dicat posita in Gabaa ibidē, & 13. apud nos est aliqua perturbatio, in s̄ra tñ hebraica nulla est, q̄a Cariathiarim ē nomen p̄p̄rium loci, Gabaa autē est appellatiuum, nos autē putantes esse duo noīa, p̄p̄ia locorū turbamur. Sed adhuc dato q̄ Cariathiarim, & Masphat nō essent idē locus, tñ sp̄ manet intentū n̄m. f. q̄ nō fuerit mota arca dñi postq̄ ducta fuit de terra Philistin, vsq; quo eā duxit Dauid ī domū Obethedon, ergo nō fuit ducta in Masphat nec in alia loca, de quib. dī, q̄a iste mutationes necessario forēt ī tpe sacerdotij Samuelis, & regni Saulis, patet aīis quia. 1. Re. 7. c. dī q̄ posuerūt arcā in domo Aminadab in Gabaa, q̄ fuit cū ducta fuit de terra Philistin, vt ibidē p̄ 3. & postea. 2. Re. 6. c. dī, ipso fuerūt arcā Dei sup plaustrū nouū, tulerūt; eā de domo Aminadab, q̄ erat in Gabaa, ergo nō fuit mota tpe intermedio. sin. toto tpe sacerdotij Samuelis, & regni Saulis, q̄ simul fuit annorum. 40. de quo magis declarauimus Exo. 20. cap. concludi etiam potest hoc aliter, quia Israelitę posuerunt arcam domini in Gabaa, q̄ est in Cariathiarim, ut ibi maneret custodita, si tamen ipsa mutaretur per diuersa loca. sin. Masphat & Galgala, & alia loca, non maneret in custodia in Gabaa: nam poni in custodia est poni ad manendum immobiliter saltem pro magno tempore: antecedens patet. 1. Regum. 7. c. cum dicitur intulerunt arcam domini in Gabaa in domum Aminadab. Eleazarum autem filium eius sanctificauerunt, vt custodiret arcam domini. Ex dictis ergo manifestum est q̄ arca dñi non stetit in Masphat, isti et errantes dixerunt, q̄ post mutationem de Masphat stetit in ciuitate Nobe, ut patet. 1. Re. 21. c. hoc duo inconuenientia habet sicut supra dictum. Primo, quia motuum non concludit. Secundo quia falsum dicit. Primum patet, quia ipsi mouentur ad dicendum, q̄ arca Dei stetit in ciuitate Nobe, quia. 1. Reg. 21. c. dicitur q̄ cum Dauid fugeret a facie Saulis, uenit in ciuitatem Nobe ad Achimelech sacerdotem, & petiuit ab eo panes, q̄ respondit non habeo panes laicos ad manum, sed tantum panem sanctum, & postea sequit, nec enim erat ibi aliquis panis nisi tantum panis propositionis, qui sublatus fuerat a facie domini, ut ponerentur panes calidi. Ecce enim motuum istorum est multiplex ad dicendum q̄ ibi fuerit arca domini, primum, quia dicit ibi coram domino. f. quod essent panes coram domino, q̄ ad rem sacram pertinet.

Secundum

Secundum quia dicitur q̄ erat in Nobe sacerdos Achimelech, qui erat princeps sacerdotum vt colligit. 1. Regum. 22. cap. 3.

Tertium motuum quia dicitur, q̄ erant ibi panes propositionis, qui ad sacerdotes, & loca sancta pertinet. Respondetur q̄ motiua ista nō sufficiunt, de primo namque iam dictum est. f. q̄ in quocūq; loco in quo erat altare, & offerebantur sacrificia, dicebantur homines stare coram domino, & ibi offerebantur holocausta, ut patebit, cum esset ibi altare holocaustorum cum tabernaculo: ergo recte dicebantur ibi esse coram domino, dato quod non esset ibi arca.

Distinctio
inter locū
arcę & locū
tabernaculi.

Secundum motuum de mansionem sacerdotum ibi non valet: nam isti nesciunt distinguere inter locum arcę, & locum tabernaculi: erat autem in Nobe locus tabernaculi totius: sed non erat ibi arca, q̄ patet quia erant ibi propositionum panes, qui ponuntur in mensa, quā est intra tabernaculum, & q̄ ibi fuerint sacerdotes nō arguit fuisse ibi arcā, sed potius tabernaculū: nā cū diuisa essent in tempore illo arca, & tabernaculum, sacerdotes sequebantur tabernaculum. Nā cum esset locus Sanctuarii locus in quo esset tabernaculum, & non locus in quo esset arca, vt declarauimus late Exo. 23. c. & in loco Sanctuarii fiebat congregatio omnium Israelitarum ter in anno in tribus festiuitatibus. sc̄p̄. morum, & pentecostes, atq; tabernaculorū siue scenophagię, ut patet. 3. 16. c. & Exo. 23. & 34. & faciebant ibi multa sacrificia & oblationes, conuenientius hęc fieri poterant in tabernaculo, vbi erat altare holocaustorum, & thimiamatum, & cetera vtensilia, quā coram sola arca, p̄cipue cum Leui. 17. c. mandatum fuisset q̄ omne sacrificium, q̄ fieret offerretur ad ostium tabernaculi. sin. altari holocaustorum, q̄ erat ad ostium tabernaculi: vt patet Exo. 29. c. in loco arcę non erant aliqui sacerdotes, cum non fierent ibi aliqui cultus diuini, quando separata erat a tabernaculo, sed solum custodiebatur in vna domo, donec esset voluntas Dei, vt iungeretur tabernaculo, & ad hanc custodiam solum deputabatur vnus lotus vir & mūdus, qui diligenter custodiret eam, vt patet. 1. Regum. 7. c. cum dicitur Eleazarum autem filium Aminadab posuit eam in domo Obethedon Gethai, ut patet. 2. Re. 6. cap. nec sit mentio q̄ aliqua alia solennitas fieret posita arca ibi. In Nobe autē erat Achimelech princeps sacerdotum & tota domus eius. f. omnes sacerdotes, qui tunc ministrabant, vt patet. 1. Reg. 22. c. nam 35. sacerdotes venerunt de Nobe cum Achimelech corā Saule, & omnes trucidati sunt coram eo.

Tertium motuum de panibus propositionis nō arguit ibi arcam fuisse, sed potius arguit fuisse tabernaculum, nam panes propositionis ponebantur in mensa coram domino, ut patet Leuit. 20. c. ista tamen mensa erat intra tabernaculum in latere aquilonari, ut patet Exo. 26. c. cum ergo ponerentur panes in mensa, oportet vt ipsa staret intra tabernaculum, nam aliās non dicebatur stare coram domino, coram arca autem sola poni non debebat: ergo in Nobe ciuitate non erat arca, sed tabernaculū, vel saltem non arguebatur ex hoc debuisse ibi esse arcam. Secundum. f. q̄ nō potuerit ibi arca esse patet per argumentum q̄ s̄. hebat. f. q̄ nō steterit in Masphat, nam de Cariathiarim non fuit mota donec eam Dauid transtulit in domum Obethedon Gethai: cum de Cariathiarim siue Gabaa dicatur eam adduxisse Dauid ī domum Obethedon: ut patet. 2. Re. 6. cap. ergo non stetit in Nobe quia hoc fuisset tpe Saulis, q̄ tunc erant ibi sacerdotes: ut patet. 1. Re. 21. & 22. c. sed hoc non potuit esse, quia tunc non duxisset eam Dauid de Gabaa de domo Aminadab: sed de aliis locis ad quā portata fuisset.

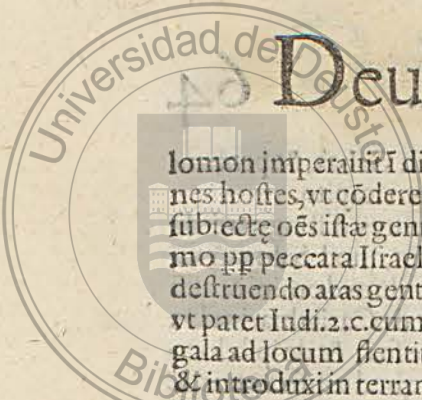
Isti etiam dicunt q̄ post destructionem ciuitatis Nobe

be trāsata fuit arca de ipso loco in Gabaa, & probant per id quod habetur. 2. Paralipom. 1. capitu.

Sed isti falsum assumunt nescientes distinguere de arca & tabernaculo, nam ibi dicitur, quod Salomō trās tulit de Gabaa totum tabernaculum domini & alia re de Gabaa, & arcam transtulit de Cariathiarim Dauid pater eius, & posuit in ciuitate sua, & de ipso loco Salomon transtulit in templum quod edificauerat, & est argumentum istorum ex falsis. f. quod arca domini fuerit in Gabaa: nam si ibi fuit putant eam illuc venisse post destructionem ciuitatis Nobe, nam non poterat Salomon auferre arcam de Gabaa ad portandum in tabernaculum de Gabaa, nisi prius adducta fuisset in Gabaa, & non uideretur quod illuc ducta fuisset nisi destructa ciuitate Nobe, sed vtutq; falsum est, quia nec stetit arca domini in Nobe nunquam ut supra probatum est, & si non stetit non potuit portari de loco ipso in Gabaa, nec etiam stetit in Gabaa vllō modo siue portata de Nobe, vel de aliquo alio loco, quia 2. Paralipom. 1. cap. non dicitur q̄ portata fuit de Gabaa ī Hierusalem sed quod tabernaculum fuit portatum de Gabaa in Hierusalem. Vltimo errant dicentes quod post Gabaa fuit ducta in domum Obethedon, nam hoc fuit de Cariathiarim, cum enim non steterit arca domini in Gabaa sed solum tabernaculum, impossibile est ut de Gabaa in domum Obethedon ducere tur, sed fuit ducta de Cariathiarim, siue de Gabaa q̄ idē est. Si ergo uelis scire plenissimam veritatem de locis in quibus manserunt arca & tabernaculum, siue quando erant coniuncta, siue quando erant disuncta per totum tēpus legis veteris, vsq; ad Messiam vide Exod. 20. c. vbi latissime diximus & Exo. 23. aliquid iter. Transibitis Iordanem. Loquitur Moyses hic prophete: nā sciebat certissime q̄ transitoriū essent Iordanem, & possideri terram totam quam eis promiserat Deus: de se autem iam notum erat sibi, q̄ non esset in illam transitorus, sed moreretur in terra ante Iordanem in terra Amorrhæorum, sic. n. dixit sup. 4. c. s̄. r̄. n̄. q; est dominus contra me p̄ sermones vestros iurauit, ut non transirem Iordanem, nec transirem in terram optimā, q̄ daturus est vobis: ecce morior in hac humo, & uos trāsibitis, atq; possidebitis terram egregiam. Et habitabitis in terra quam dominus Deus daturus est vobis. Ista est maior assecratio, nam dato quod transirent Iordanē, si non vincerent hostes qui habitabant in terra illa, non possent habitare in ea, & tunc transirent Iordanis nihil proderat, & sic dixit Iosue quando vidit q̄ in expugnatione ciuitatis Hai mortui fuerant. 36. viri de Israel, & fugerant a facie hostium prosequentium, ut patet Iosue. 7. c. f. heu domine quid uoluisti transducere populum istum Iordanem fluium, ut traderes eos in manu Amorrhæi, & perderes? v̄tiam vt cepimus mansissemus trans Iordanem; m̄ domine Deus quid dicam uidens Israel hostibus suis terga vertentem? Vt requiescat is a cunctis hostibus per circuitum.

An ista promissio de requie ab hostibus fuerit statim completa. Quæst. VI.

Ista est adhuc maior promissio quam aliqua de prædictis, & nunquam fuit completa vsque ad tēpus Salomonis regis, cui omnes gēres Philistinorum, & aliorum, qui erant intra terminos terræ p̄missæ Israel subiecti sunt, & facti tributarii, ut patet 3. Regum. 5. cap. & clarius. 2. Paralipom. 8. capitu. cum dicitur, & in uniuersa terra potestatis suę omnem populum qui relictus fuerat de Ethæis, Amorrhæis, Pherezæis, & Euæis, & Iebusæis, qui nō erant de filiis Israel, de posteris, quos non interfecerunt subiungunt Salomō in tributarios, idem patet Ecclesia. 47. c. cū dicitur Salomon

lomon imperavit diebus pacis, cum subiecit Deus omnes hostes, ut conderet domum in nomine eius non fuerit aut subiecte omnes istae gentes usque; ad ipsa illud, propter duo, primo pro peccata Israelitarum, qui hoc demeruerunt non destruendo aras gentilium, & faciendo cum eis federa ut patet Iud. 2. c. cum dicitur angelus domini descendit de Gala ad locum sistentium, & ait, eduxi vos de Aegypto, & introduxi in terram, pro qua iuravi patribus vestris, & pollicitus sum, ut non facerem irritum pactum meum in sempiternum, ita duntaxat ut non feriretis fedus cum habitatoribus terrae huius, & aras eorum subverteretis, & nolueritis audire vocem meam, cur hoc fecistis? quod brevis nolui delere eos a facie vestra, ut haberetis hostes, & dii eorum sint vobis in ruinam, idem replicatur per alia verba in fine huius, c. secunda causa fuit propter vitilitatem Israel, ne pigrescerent Iudaei. Si enim omnes in circuitu hostes deleti fuissent, non maneret Israelitis ulla movendi arma occasio, & fierent inepti ad omnem actum virilitatis. Et si contingeret alios extraneos venire super eos, nescirent se vltimus defensare, reliquit ergo eis aliquas gentes de Chanaanorum populis, cum quibus perfectae acquerent usum pugnandi, ut patet Iud. 3. cum in principio cum dicitur hae sunt gentes quas dominus dereliquit, ut erudiret in eis Israel, & omnes qui non noverant bella Chanaanorum, ut postea diceretur filiis eorum certare cum hostibus, & habere consuetudinem praeliandi, cum autem venit tempus Salomonis satis erant eruditi Israelitae in armis per tot annos, scilicet 40. annos, nam ab exitu de Aegypto usquequo incepit Salomon aedificare templum domino, anno quarto regni sui mense secundo, ut patet 3. Reg. 6. c. transierunt anni 480. a quibus auferantur 40. quibus mansit Israel in deserto, ut patet 5. c. manebunt 440. anni in quibus poterant satis esse eruditi ad bellum, idcirco ipse erat, ut subicerentur eis omnes gentes promissae: cum tamen potissima, quare magis omnes gentes fuerunt subiectae tempore Salomonis quam per cedentibus temporibus, fuit quia Salomon aedificare debebat domum domino, secundum quod fuerat praenunciatum a Deo per Nathan prophetam, ut patet 2. Reg. 7. c. ad edificandum autem perfecte requirebatur ut quiesceret bellis, & ob hoc finivit aedificationem illam breviter, scilicet in annis 7. ut patet 3. Reg. 6. c. templum autem fin post captivitatem babylonicam restauratum fuit in valde magno tempore, scilicet 47. annis, ut dixerunt Pharisei quando Christus dixit, possum destruere templum hoc, & in triduo reedificare, & hoc quia magna bella sustinebant in ista aedificatione secunda, ita ut in una manu tenerent lanceam, & alia manu facerent opus, ut patet Neemia 3. c. & ista causa tangitur Ecclesiastici 47. c. cum dicitur Salomon imperavit in diebus pacis cui subiecit dominus omnes hostes, ut conderet domum in nomine eius. *Ut absque vltimo timore habitetis in loco quem Deus elegerit, ut sit nomen eius in eo.* Non quod omnes habitarent in loco illo, quem Deus elegerat ad ponendum nomen suum ibi, sed poterant ibi sine vltimo timore facere ea, quae ad Dei cultum pertinerent, quia Deus omnes hostes eorum deleturus erat, vel saltem pressurus formidine, ut nullo modo insurgere auderent, ista littera potest dupliciter intelligi. Vno modo quod accipiat hic locus stricte pro una civitate vel oppido, in quo poneretur Sanctuarium. Alio modo quod accipiat hic locus large pro tota terra promissionis, quantum ad primum modum est sensus. *Ut absque vltimo timore habitetis in loco quem Deus elegerit, ut sit nomen eius in eo.* Iam transieritis Iordanem, & deleveritis gentes Chanaanorum, vel saltem multas earum, & habitaveritis securi in terra illa, & posueritis tabernaculum domini in loco vno, ad quem secure confluere possitis, & ibidem manere ad habitandum, & ad sacrificandum, faciendumque alias ceremonias domino, tunc offeretis sacrificia, & dabitis decimas, & facietis omnia quae hic

sequitur. *Ut absque vltimo timore habitetis.* Idest manere possitis non quidem ad habitandum, quia hoc non mandabatur nec requirebatur, quod omnes habitarent in loco ubi esset Sanctuarium, sed cogebantur ibi manere certo tempore anni, quia debebant ter ascendere in locum, quem dominus elegerat, scilicet ubi staret tabernaculum, scilicet in festo paschali azymorum, & in pentecoste, & in festo tabernaculorum, ut patet 7. 16. c. & Exo. 23. & 34. & licet hic habitatio assumatur pro mansionem paucorum dierum quam contrahebat totus Israel in loco Sanctuarii tamen adhuc potest accipi hitotus, prope, nam si in loco Sanctuarii aliqui debebant habitare, nam ad minus ipsi sacerdotes qui principaliter ministrabant, morabantur in eodem loco, & morabantur ibi Leuitae in ministerium tabernaculi secundum officia eis distincta, quae distincta exerat Moyses, ut patet Num. 3. & 4. ca. & ista institutio officiorum duravit usque ad tempus Salomonis, nam David pater eius videns quod Deus dedisset requiem Israel, instituit Leuitas servare secundum alia genera ministeriorum, nam antea ministrabant in portando onera tabernaculi, ipsum tabernaculum cum omnibus quae ibi erant, ut patet Num. 4. c. haec autem ministeria conveniebant pro tempore quo tabernaculum domini erat in motu, cum autem tempore David accepisset requiem, quia ipse cognoverat per revelationem prophetica, quoniam Hierusalem esset aedificandum templum domino, quod stabile esset, instituit officia convenientia tunc quietis, & sic quidam de Leuitis facti sunt cantores, quidam ianitores, quidam principes eorum quae frangebantur in sagittis, quidam custodes thesaurorum domus domini, de quibus 1. Paral. 23. & 24. & 25. & 26. c. habitabant etiam in loco Sanctuarii alii servientes tabernaculis in comportando aquas ad lavandas hostias, & cedendis lignis atque portandis in tabernaculi atrium ad holocausta, & cetera sacrificia, & aquas ad ablundas hostias. Ipsi autem ministri servientes circa similia erant Gabaeonitae, qui pro eo, quod deceperant filios Israel dicentes se esse de terra longinqua, & sic fecerunt cum eis pactum, cum alias non licuisset hebraeis, quia erant de terra quam possiderant, quoniam cooperitum est eos colonos esse terrae illius, quae possiderant erant Israelitae, & satis propinqua, propter insuriam quae eis iurauerant, illis vitam concedentes eos perpetuos servos effecerunt, ita ut servirent in loco ubi esset tabernaculum domini in cedendis lignis, & comportandis atque, ut patet 1. Paral. 9. c. isti ergo Gabaeonitae erant in loco Sanctuarii habitabant, requirebant ergo quod omnes isti secure habitarent in loco quem dominus elegerat, nam si ibi non habitarent secure, mutare debebant tabernaculum, licet hoc nunquam eveniebat, quia cum Iudaei boni essent, ubique securus erat, & fugiebant procul hostes de terra eorum, & si ad eos per viam viam veniebant, per septem vias revertebant, ut patet Leui. 26. & plenius 7. 28. ca. si autem mali essent, ubique perquebant eos hostes, siue in loco Sanctuarii, siue alias. Idcirco dato quod fieret mutatio loci Sanctuarii nihil proficiebat, & sic nunquam facta fuit in toto tempore veteris testamenti talis mutatio Sanctuarii, siue bonum eis accideret, siue malum, requirebant ergo utrumque, scilicet quod in illo loco quem Deus elegerat, ut habitaret nomen eius ibi, quod posset totus Israel, quoniam illuc conflueret tribus, propter annos, securus manere, & quod sacerdotes, & alii qui in eodem loco continue morabantur, possent secure habitare, nam vnum sequebant ad alterum, idcirco iudicium erat de utroque, in loco quem dominus elegerat. Deus eligeat ista loca, & non ponebat ibi Sanctuarium voluntate humana, ut videretur magis quod sacrificia illa Deus acceptabat, qui loca ipsa ad sacrificiorum oblationem elegerat, quoniam autem Deus elegerat tale, ut tale locum ad habitandum in eo, cognoscebat per prophetas, qui de hoc domini oraculum, idcirco responsum accipiebant, sicut David declaravit, quod dominus abiecerat tabernaculum Sylo quod erat in tribu Ephraim

Ter an-
nuarim
Israelitae
locum a deo
electum, &
scendebat.

Varia levi-
tari offi-
cia.

& quod elegisset sibi fieri in tribu Iuda, ut patet Psalm. 77. cum dicitur, & repulit tabernaculum Sylo, & tribum Ephraim, non elegit, &c. Nathan Propheta etiam prophetizavit ipsi David de aedificatione futura tabernaculi, vel potius templi magni, de quo secundo Regum 7. capitu.

Ad quid
dñs locū
aliquē eli-
gebat.

Ut sit nomen eius in eo. Ad hoc eligebat dominus locum aliquem, ut esset nomen eius in eo, idest, ut ibi fieret praecipua invocatio nominis eius, & cultus, hoc autem solum erat in loco Sanctuarii, quia ibi erant sacerdotes, & fiebant sacrificia, & aliae caeremoniae legales de oblationibus, & similibus, quae ad solum locum tabernaculi, siue Sanctuarii pertinebant. Alio modo exponitur ista littera accipiendo locum large, si pro tota terra promissionis, & sic accipitur Exod. 23. c. cum dicitur, ecce ego mittam Angelum qui praecedat te, & custodiat in via, & introducat ad locum quem paravi, idest ad terram promissionis, quia non erat vnus aliquis locus, ad quem omnes introducendi erant, & tunc est sensus. *Ut absque vltimo timore habitetis in loco quem elegerit dominus.* Idest ista sacrificia, & dona, ac decimas, & similia non tenebantur dare, donec intrarent in terram promissionis, & victis hostibus atque deletis omnibus, vel maiori parte eorum, secure habitarent in loco quem dominus elegerat, idest in terra promissionis, quia inter ceteras terras hanc dominus elegerat ad habitationem populi sui Israel. *Ut sit nomen eius ibi.* Idest istam terram elegit ad dandum tibi, ut sit nomen eius in ea, idest, ut in hac terra praecipue colatur, nam in cunctis alijs terris gentiles idola colunt, & si aliqui sunt qui de gentilibus Deum colunt, sicut fuerunt a principio populi Brachmanorum, de quibus mores, & vitam late descripsimus, super Prologum primum Bibliae qui est Epistola Hieronymi ad Paulinum, c. 1. eius, & Iob qui gentilis erat Deum colebat, & cognoscebat, & tres amici eius, ut satis patet ex verbis eorum, quae sunt valde catholica praecipue, quia Iob 42. c. circa finem Deus locutus fuit eis, ut offerrent pro peccato suo victimas, & rogaret Iob pro eis, atque dimitteretur, si autem non cognovissent Deum, sed coluissent demones, non locutus fuisset eis sic Deus, nec et ipsi Deum loquentem audirent, cum contra ritum Deorum suorum loqueretur. Socrates etiam Philosophus, & Plato, & similes Deum verum coluisse credunt, & videtur ex quibusdam gestis eorum, scilicet ex vita, & morte Socratis, de quibus alibi magis dicitur post libros Regum, isti tamen gentiles Deum verum colentes paucissimi erant in comparatione ad eos, qui demones colebant, immo quasi nulli erant, soli ergo Iudei erant qui Deum colebant, & in terra illa nomen domini nominabatur, sic patet Psalm. 75. notus in Iudea Deus in Israel magnum nomen eius, ista expositio secunda, licet in cortice satis videatur applicari litterae, tamen non est ista intentio litterae, & patet, quia necesse est, quod locus de quo hic dicitur sit vnus locus specialis, cum dicitur infra, illuc, idest ad ipsum locum omnia quae praecipio conferetis holocausta, & hostias, non ergo potest stare pro tota terra promissionis, ut volebat ista secunda expositio, redeundo ergo ad primum.

Notandū.

Illuc omnia quae praecipio offeretis. Illuc motum signat, & non quietem: est sensus ad ipsum locum omnia, quae mandavi vobis ad offerendum, deducetis. *Omnia quae praecipio vobis conferetis.* Ea autem quae mandantur conferri ad locum, quem dominus elegerat, sunt ista quae hic nominantur, scilicet holocausta, & hostias, decimae, atque primitiae, & quicquid in muneribus praecipuum est: nec est intelligendum, quod Deus ista duci iuberet ad locum quem elegerat, ita quod cogeret homines illuc ducere, nam tunc sequeretur, quod ista sacrificia essent sub lege necessitatis: sed falsum est, quia omnia

Alph. Toft. super Deuter.

erant spontanea, praeter sacrificium quod pro peccato fiebat, nam in hoc tenebatur ipse delinquens subire poenam legis, quia deliquerat, in holocaustis autem, & in victimis pacificis libertas erat, ut si aliquis vellet talia sacrificia facere agebat ea: fin autem, nullus in eum vim coactivam habebat. Istud verbum praecipio importat tamen quandam necessitatem hic, nam secundum significationem quam istud verbum praecipio habet in iuribus humanis, quicquid praecipitur imperatur, & quod imperatur necesse est fieri, & si non fiat poenam habet, sed ista necessitas non est necessitas simpliciter, scilicet, quod necessitentur homines ad ipsum actum qui est offerre aliquid horum, sed est conditionalis necessitas, scilicet, quod si quis voluerit offerre holocausta, aut hostias, vel similia quae hic exprimuntur, necesse erat, ut veniret ad locum quem dominus elegerat, nam si alibi offerret ista, ita reus iudicabatur, ac si sanguinem effudisset, ut patet Leuitici decimo septimo capitulo. causa autem horum Leuitici decimo septimo, expressa fuit, & Exodi vigesimo, scilicet, ut tolleretur idolatrando occasio quae posset facilius suboriri, si cuilibet permetteretur sacrificare ubi vellet, siue Deo, siue demoni, & secundum quas caeremonias vellet, sicut faciebant gentiles immolantes quibus volebant.

Holocausta. Hic declarat, quae sunt illa quae deferri debebant in locum, quem dominus elegerat, & primo dicitur de holocaustis, est holocaustum vnum genus sacrificij: sunt enim tria. Primum est holocaustum. Secundum est hostia pacifica. Tertium est victima pro peccato de quibus late dictum est Leuitici primo capitulo, & Gene. 15. atque in multis locis, & est holocaustum primum inter ea, scilicet, quando ad solum Dei honorem, & laudem aliqua pecora immolantur, non ex aliqua necessitate peccati, vel voti, sed libere voluntatis, & in isto sacrificio totum corpus ipsius animalis comburebatur immolati, cum capite, & pedibus, & ipsis intestinis lotis, ut patet Leuitici primo capitulo. cum autem aliquis vellet talia sacrificia offerre domino, non poterat in agris, aut alijs locis iuxta libitum suum offerre, ut patet Leuitici decimo septimo, sed portare debebat ad ostium tabernaculi, & ibi offerebat.

Et hostias. Hostia autem signat duo genera sacrificiorum, scilicet sacrificium pacificum, & sacrificium pro peccato, licet istud nomen hostia secundum proprietatem nominis Latini solum signat sacrificia illa, quae fiebant ad reddendam gratias, quando quis redibat ab hostibus devictis eis, unde Hebrardus ait:

Victima quae cecidit ferro victrice vocatur

Hostibus a domitis hostia nomen habet.

Hieronymus tamen, & multi Latinorum non curantes de proprietate huius nominis hostiam vocant quodcunque sacrificium, quocunque modo, aut quocunque fine fiat, maxime tamen ponitur ad signandum duo sacrificiorum genera, scilicet hostiam pacificam, & sacrificium pro peccato, & ita accipitur hic, cum dicitur.

Et hostias. Idest non solum inferetis in locum Sanctuarii holocausta vestra, sed etiam hostias vestras, idest hostias pacificas, & hostias pro peccato, quia haec non licebat alibi offerre, cum existeret eadem ratio prohibitionis quae in holocaustis est, & in victimis pacificis, & pro peccato erit, dicitur hostia pacifica quae offertur pro pace, sed ista pax consistit dupliciter: aliquando enim vult habere pacem cum aliquo, quem repugnantem habebat, & ad recuperandam pacem hanc preces, & sacrificium fundit domino, & talia sacrificia vocantur pacifica.

Et hoc, siue istam pacem habere velimus, cum aliquo domino temporali, quem offensum habemus,

Tria sacri-
ficiorum
sunt gene-
ra.

Hostia
duo signat
sacrificio-
rum genera.

Pax pro
qua pacifi-
ca hostia
offertur du-
pliciter co-
sideratur.

Duplex
litterae ex-
positio.

mus, vel cum aliquo alio homine, aut cum Deo cui peccauimus, & cum nobis irati credimus, volumusque cum nobis reconciliari, & ignoscere delictis nostris, aliquando est ista oblatio pacificorum ad pacis habitationem, utpote si quis contra hostes certamen inierat, & denictis hostibus pax facta est, quia hostes in seruitutem, aut tributum recepti sunt, aut quia contracti sunt, & aliquo modo pax habita est, & illis deficientibus nullus est qui obuiam insurgat, vel quia forte hostes qui dudum proterui erant, nunc aliquid pacis federa cum alijs hostibus ineunt, vel forte, quia homo Dei se credens inimicum ex peccatis suis, si rogans hoc obtinuerit, ut cognoscat clara reuelatione, vel aliquo signo sibi peccata dimissa, exultans gaudio ineffabili offerat sacrificia pro tanto beneficio. pacifica hostia vocantur, id est hostia oblate pro pace habita. de ritu autem horum sacrificiorum, si quid de sacrificijs pacificis offerrebat Deo, & quid dabatur sacrificantibus, si sacerdoti iugulanti sacrificandum pecus, & quid postremo ipsis offerentibus sacrificia, satis patet Leuit. 2. cap. & 6. atque 7. & 8. De sacrificijs etiam pro peccato dictum est, quod ista sunt diuersa secundum diuersitatem personarum, nam aliquando offeruntur pro peccato summi sacerdotis, aliquando autem pro peccato principis populi, aliquando autem pro peccato cuiuslibet de populo. & secundum istam diuersitatem, ita offerebantur diuersa animalia, & obseruabatur diuersi ritus immolando de quibus patet Leuiti. quarto, & quinto cap.

Ac decimas. Decimæ etiam offerebantur in loco illo quem Deus elegerat. quot autem decimæ fiebant quolibet anno, vel si fiebant plures vno anno quam altero, vel quibus dandæ erant, infra patet in expositione huius cap. & magis infra cap. 14.

Utrum meretrices, & aleatores, ac histriones, & usurarij de lucro suo teneantur dare decimas: & hæ quotuplices sunt. Quest. VII.

SCIENDUM autem, quod decimæ sunt duplices, quedam sunt prædiales, & quedam sunt personales: prædiales dicuntur a prædijs, si illæ quæ habentur de prædiorum fructibus, & de istis non est dubium quin debeant dari integre, & possunt peti si nondentur ab ipsis qui seruiunt ecclesijs, nam cum decimæ non sint institutæ ab homine, sed a Deo, tantum debentur exigi potest, ut patet extra, de deci. in c. Parochianos, alia dicuntur esse personales, id est quæ debentur ratione personæ etiam si res nulla possideatur, ex qua fructus provenire possint. nam de omnibus rebus quas homo acquirit, decimas dare tenetur, si licite acquirit, ut patet extra, de deci. ca. ex transmissa. lucra autem personalia licita esse possunt, vel potius licita esse debent, ideo de illis decima dari debet, licet de meretrice, & aleatore, & similibus dubium sit, utrum decimam dare debeant de lucro suo, cum illud lucrum sit iniustum.

Quidam dicunt, quod meretrix non debet dare, nec aleator, nec symoniacus, nec usurarius, & sic de similibus. nam ista illicite acquiruntur iuxta c. ex transmissa supra allegatum. Alij autem potius dicunt, quod meretrix, & histrion, & sic de similibus tenentur dare decimas, & possunt dare elemosynas. Pro quo distinguendum, quia ille qui aliquid licite acquirit, aut facit rem suam, aut non. si autem rem suam facere potest, licet iniustus modus acquirendi sit, tamen decimæ dari debent. si autem non potest facere rem suam, non debet dare decimas, nec elemosynam. de primo, ut patet in meretricibus, quæ licet acquirant, turpissime tamen efficiunt suum id quod acquirunt: sic etiam de histrionibus, &

similibus, nam contra istos non competit repetitio, & hoc est signum, quod possidens efficit rem suam, quando autem ipse qui lucratur non efficit rem suam, sed competit repetitio, non potest dare elemosynam; nec sacerdos sciens hoc debet recipere, quia semper competit repetitio ei, cui istæ res subtractæ sunt aduersus quemlibet possidentem, aut potius derinentem: si ergo cognoscat ipse sacerdos recipere non debet, quia repetitio eodem modo competit contra eum. sic autem est de latronibus, aut furibus, qui licet accipiant aliquid, tamen non efficiunt res suas, sed semper competit repetitio, & poena idem de symoniacis, & usurarijs, & aleatoribus, & omnibus alijs similibus, qui secundum ius restituere debent. Et hoc quia quilibet debet dare decimam aut elemosynam de suo. Qui autem aliquid acquirit, quod non potest efficere suum, non est illius, ideo dare non debet, ut patet extra de decimis in cap. tua nobis, & extra de iureiurando, cap. debitor res, & extra de symonia. cap. veniens.

Sed circa hoc considerandum est, cum aliquis acquirit aliquid iniuste, quod non potest facere suum, sed competit repetitio, an illud acquisitum sit aliquod prædium, an non. si autem non sit aliquod prædium, nec res fructum dans, sicut vestes, & iumenta, & pecunie, & similia dicendum est, ut supra dictum fuit, si quod non debet dare qui sic acquirit, & sacerdos recipere non debet si constat ei, quod illud iniuste acquisitum sit, & non possit effici ipsius acquirentis, quia tenebitur ipse recipiens ad restitutionem: nam recipit ab eo qui dare non poterat, ideo nullum titulum habet ad rem, ut suam efficere possit: nam in alterum nemo plus iuris constituere, aut transferre potest quam cum constet habere, sed constat sacerdoti recipienti decimas a latrone de furto suo, vel ab alio qui non facit res acq̃sitas suas, quod ille qui dedit non potuit facere res illas suas, ergo constat ei, quod transferendo in ipsum sub nomine decimæ nihil transferre potuerit, cum suum nihil esset, ergo constat sibi, quod ipse possidere licite non potest, immo peccat mortaliter, quando decimas taliter accipit. nam scit se recipere decimas tales quales suas facere nequit, & cognoscit manifeste, quod ad se nullo modo pertinent. Si autem ille qui iniuste aliquid acquirit, nec potest efficere suum, acquirit aliquid quod sit prædium.

Dicendum, quod debet recipere decimas, & elemosynas factas de illo. nam hic est alia ratio, quia de prædio secundum se debentur decimæ ipsi Ecclesiæ, siue ipsum prædium sit apud unum hominem, siue sit apud alterum: cum hic non respiciatur persona, sed res, & illæ res semper erant secundum se obnoxie Ecclesiæ, ut penes quemcunque essent, tenerentur dari decimæ, & primitiæ de ipsis. Cum ergo aliquis usurarius, vel symoniacus, vel similes non potentes facere rem suam acquirunt ex talibus illicitis contractibus aliquod prædium, quia si illud maneret apud dominum priorem qui iuste possidebat, tenerentur dari decimæ de ipso, sic nunc aliàs fraudaretur Ecclesia ex facto malo horum, & cum peccatum, aut fraus patrociniari nemini debeat, ut sunt iura vulgaria. sepissime, reportaret enim iste commodum de malo, quod egit, scilicet, quod prior dominus tenebatur decimas dare de tali prædio, & iuste possidebat. si autem detur, quod iste qui illicite acquisit nihil dare pro decimis debet, esset in lucro propter malum quod egit. nam si ex iusta causa acquireret, utpote quia emit, aut quia donatum accepit, aut quia hereditario iure suscepit, teneret dare decimas, nunc aut qui acquisit iniuste si non tenet dare decimas esset in lucro. debet ergo dare decimas, si cut quicunque alius possidens, siue iuste, siue iniuste, nec in hoc recipientes decimas male agunt, quia non

considerant conditionem personæ possidentis, aut retinentis, sed ipsam rem de qua decimæ dari debent, apud quemcunque res sit. In personalibus autem secus est, utpote si aliquis acquirat vnam vestem. vestis namque non est fructuosa, id est de ea non debentur decimæ secundum se, tanquam de prædio, sed ille qui acquirit tenetur dare decimas non quidem de veste, quia est vestis, sed quia acquisit eam. cum ergo solus respiciatur conditio personæ acquirentis, si licite acquirit, si potens facere res suas, debet dare decimas, quia ibi non ipsa res consideratur, quia cum infructuosa sit secundum se non debentur decimæ, sed consideratur actus personæ qui recipit bonitatem, vel malitiam ex persona. si ergo persona licite sit acquirens, debet recipi ab ea decima, si autem non acquirit debite, non debet exigi decima ab ipsa, nec ipsa debet dare, sed potius restituere ei cuius est. ista distinctio tenetur a Bernardo super cap. ex transmissa extra, de decimis. apud Iudæos autem solum erant primæ decimæ, scilicet prædiales, si de area, de torculari, & similibus: de laboribus autem personarum decimas dari non imperabatur, ut patet considerando omnia loca in quibus mandantur solui decimæ in sacra Scriptura, quia immediate sit mæti de fructibus terræ. tales autem decimæ sunt prædiales, si tie reales, & non personales. Ecclesia autem declarauit personales dari debere, ut patet in c. ex transmissa, supra allegato. & istæ decimæ debebant portari in locum quem dominus elegerat, secundum distinctiōnem quæ ponitur in 1. 4. c. in litera, si an locus esset distans a loco Sanctuarij, an non. Et primitias manuum vestrarum. Id est aliquid electum, aut separatam de fructibus agrorum, qui sunt acquisiti per manus vestras, & non fuit ista, ut decimæ, quia dabatur hic quicquid volebat ipse dās, siue de 60. partibus una, siue de 40. & inter medium variabant, secundum quod volebat dans, ut ait Hierony. super Ezechielem, si atque vero primitiæ quas de frugibus offerebant, non erant speciali nomine distinctæ, sed offerentium arbitrio derelictæ: traditionem quoque acceperimus Hebræorum non lege præceptam sed inolitam, ut qui plurimum quadagesimam partem dabant sacerdotibus, qui autem paucam sexagesimam inter 40. & 60. licebat quodcunque voluisset offerre. nunc autem consuetudini locorum relinquunt quantum pro primitijs dari debeat. superiora habentur extra, de deci. c. 1. in primitijs sequendo consuetudinem locorum, & voluntatem offerentium bene agemus, ut tenet Godof. & Innoc. si enim consuetudo est, ut detur certum quid pro primitijs, secundum istos doctores sequi tenemur illam, quia est laudabilis & coguntur homines stare consuetudini antiquæ quæ pro lege suscipitur. & dato, quod ipsi sacerdotes non possent exigere primitias, tanquam debitum, sicut exiguntur decimæ, ut supra dictum est: tamē index compellere debebat ipsos volentes soluere, ut teneant consuetudinem, sicut cum sacerdotes pro mortuorum exequijs petere nihil possunt, coguntur tamen laici obseruare laudabilem consuetudinem, ut patet extra, de symon. cap. cum ad Apostolicam. si autem non sit certa consuetudo, quantum dari debeat, dabit quilibet quantum voluerit, quia in obscuris quod minimum est tenendum est, ut patet extra, de regulis iuris, libro 6. in regula in obscuris. hæ autem primitiæ reddendæ erant in loco Sanctuarij, sicut decimæ.

Et quicquid præcipuum est in numeribus quæ vouistis domino. Id est magna dona quæ domino vouistis, illuc adducetis. & sic intelligendum est de paruis, quia omnia sacerdotibus danda erant, ut patet Numeri 18. cap.

Et quæ vouistis domino. Distinguuntur hic dona, & vota. nam dona dicuntur esse illa quæ quis gratis dat non vouendo ea. vota autem dicuntur illa quæ quis

vouet dare, & postea dat. differunt autem ista, quia donum est simpliciter liberum, votum autem est secundum quid liberum, pater sic: nam ut diximus donum non vouetur, non tenetur ergo aliquis ad dationem illius, cum non obligetur ex lege, nec ex promissione: ista datio libera est totaliter, antequam fiat, & quomodo sit, antequam fiat manifestum est, quia nemo tenetur dare donum quod proprie donum est etiam cum datur, nam & tunc est in potestate dantis non dare. votum autem est secundum quid liberum, si a principio antequam voueamus, nam tunc subiaceret nobis vouere, vel non vouere. cum autem vouerimus, iam non subiacet nobis non soluere, quia iam acquisitum est Deo per votum nostrum, & nos ita obligati sumus, quod si ne dispendio salutis æternæ non possumus retrocedere, ut patet extra, de voto & voti redemptione. c. licet vniuersis. potest tamen votum vocari donum, licet non totaliter, & vocatur donum in quantum est liberum, votum autem licet non sit liberum simpliciter, ante tamen quam voueamus liberi sumus, utrum voueamus an non, ponit ergo hic Moyses omnia quæ Deo dantur, siue ex obligatione, siue voluntarie, comprehendens nomine holocaustorum, hostiarum, decimarum, primitiarum, immensum & votorum. & omnia ista adducebantur in locum Sanctuarij quomodo cunque essent immolanda, quia extra locum illum non licebat facere sacrificium, ut patet Leuiti. 17. & infra in litera: ea etiā quæ immolari non debebant erant tamen danda sacerdotibus, sicut primitiæ, & decimæ illuc afferbantur. Ibi epulabimini coram domino Deo vestro vos, & filij, ac filia.

In lege solum mandabatur, quod ter in anno appareret omne masculinum coram domino. Exo. 23. & 24. c. sed ex deuotione ascendebant etiam foemina: cum filijs, & filiabus suis, & ancillis, & tunc omnes coram domino comedebant. sic legitur de beata Virgine, quod ascenderit in Ierusalem secundum consuetudinem diei festi. quando perdidit puerum Iesum, ut habetur Luca 2. ca. Famili, & famule. Non est eadem lex totaliter in famulo & ancilla. nam famulus aliquando tenebatur ascendere in locum Sanctuarij, ancilla autem nunquam tenebatur, quod patet, quia Exo. cap. 23. & 34. cum ponitur lex de ascendendo in locum Sanctuarij dicitur: ter in anno apparebit omne masculinum tuum coram me. serui autem erant quædam masculina pertinentia ad dominum suum. ergo illuc compellebantur ducere eos domini sui. & patet fundamentum huius, quia omnes qui obseruabant legem Moysaycam tenebantur ad obseruationem istius ceremoniæ de eundo ter in anno in locum Sanctuarij, cum ista sit quædam pars legis Moysaycæ, sed serui tenebantur ad obseruationem legis Moysaycæ, ergo tenebantur ad hanc ceremoniam. antecedens patet, quia omnes circumcisi tenebantur ad totam legem Moysaycam, sicut omnes baptizati tenentur ad totam legem Euangelicam, quia vtrunque est ianua. & hoc dicit Apostolus ad Galat. 3. c. ego Paulus testificor omni homini circumcidenti se, quod debitor sit vniuersæ legis faciendæ, quod autem seruus esset circumcisi patet Exo. 12. c. cum dicitur: omnis seruus emptius circumcideretur, id est, quod quando cunque, aliquis iudeus emeret aliquem seruum si esset de gentilitate, tenebatur eum circumcidere, & renuente ipso seruo, & hoc quia seruus est res dñi sui totaliter, ut patet 1. Politic. c. 2. in fine, & in 5. Ethico. ideo potest de illo agere quicquid voluerit: maxime quia hoc non est prædictas leges, quod aut debeat dñs compellere seruum suum ad circumcisionem, patet per dñam quam ponit in illo ca. 12. litera: nam mandat, quod seruus emptius circumcideretur, & comedat de agno Paschali. mercenarius autem nec circumcitur, nec comedit. hoc autem manifestum est, quia non habet aliquis potestatem super mercenarium

Qui ascendebant ter in anno ad Dominum.

Dona, & vota differunt.

Alph. Tost. super Deuter.

1 2 suum

sum totaliter, sicut super feruum suum, ideo non potest cum cogere ad assumendam circuncisionem. Antequam autem ad nihil horum tenebantur, cum lex solis masculis imposita sit, quantum ad istum articulum de eundo ter in anno in Sanctuarij locum. Si tamē in istis festiuitatibus, siue alijs temporibus anni dominus ueniret ad locum Sanctuarij, portaretque secum seruos, & ancillas, & offerret victimas pacificas, debebat epulari, & gaudere etiam cum seruis, & ancillis, si quibus non debebant premi ferui, & ancillae onere seruitutis sue, sed letari, & epulari cum domino suo, quia letitia Dei est. *Coram domino Deo vestro.* Idest coram altari holocaustorum intra atrium tabernaculi, nam non debebant comedi carnes sacrificiorum in loco immundo, & communi, sed ibi intra atrium tabernaculi coquebantur, & dabatur quod pertinebat ad sacerdotes, reliqua deinde pariter comederat ille, qui ad immolandum pecus dederat, & hanc non poterat extra locum tabernaculi portare, si extra atrium eius: non tamen dicitur eodem modo comedere semper coram domino. nam etiam qui comederant agnum Paschalem, dicebantur comedere coram domino, sed in tota ciuitate, vel loco illo, ubi esset Sanctuarium. & ratio diuersitatis est, quia hostia pacifica est quoddam sacrificium proprie dictum, quia immolabatur intra atrium tabernaculi, & quia funditur sanguis eius per gyrum altaris in cornibus, & ad basim, ut patet Leuit. 3. c. & quia tota aruina eius, & adipēs comburuntur coram domino, ut patet Leuit. 3. & 7. cap. & quia cauda cum renibus, & renunculis domino offeruntur, ut patet Leuit. 3. c. & datur pars illius victimae sacerdotibus, sicut scutellum, & armus, ut patet Leuit. 8. c. de agno Paschali nihil omnino dabatur sacerdoti, sed solum immolabatur intra tabernaculum, & dabatur adeps eius in incensum Domini, quia ut dicitur Leuit. 3. cap. omnis adeps domini erit iure perpetuo: de carnibus autem nihil comburebatur in altari, nec dabatur sacerdoti, sed quilibet secū dum familiam suam comederat totum agnum suū. Non est enim frictu loquendo sacrificium immolatio agni Paschalis, quia sacrificia sufficienter distinguuntur in tria, holocaustum, & victimae pacificae, & pro peccato. sub nullo autem istorum potest collocari victimae Paschalis, quia sub quocunque horum ponatur, oportet, ut sequatur legem illius, sed nullius legem sequitur agnus Paschalis, nec est eadem ratio faciendi istud sacrificium & alia, vocatur ergo hoc sacrificium *large solum*, quia adeps eius, & sanguis intra atrium tabernaculi offerebantur. & praecipua causa quare Numeri 9. capit. vocat Deus istam immolationem sacrificium est, quia fit ex mandato eius, & ad recordationem beneficii exhibiti eis a Deo liberando de Aegypto, quod signat ista immolatio, ut patet infra 16. cap. quando ergo comederatur agnus Paschalis, quia non erat proprie sacrificium, comederatur per totam ciuitatem in qua erat Sanctuarium. carnes autem pacificarum victimarum in solo atrio tabernaculi comederantur, quia erat locus sacer: & sicut sacrificium proprie dictū excellit agnum Paschalem, quantum ad alitiores obseruantias comedendi respectu loci, si quod non poterat comedi, nisi intra atrium tabernaculi, ita sacrificium agni Paschalis excedebat ceteros cibos communes, quia poterant Israelitae comedere carnes ubicunque vellent in cunctis vrribus suis, ut patet infra, non tamen poterant immolare phase in qualibet vrbe, vel loco, sed in solo loco quem dominus elegisset, ut poneret nomen suum in eo, ut patet infra 16. capit. etiam quia in alijs carnibus non oportebat considerare vtrum animal esset debile, aut amputatū cauda, vel naribus, aut aliquo alio membro, etiam quia poterat comedere de animalibus, quae non licebat immolare, ut de mul-

tis quadrupedibus, & volatilibus, tamen immolando agno Paschali multae speciales ceremonie requirebantur, de quibus Exo. 12. cap. *Et Leuitae qui in vrribus tuis commorantur.* Non habitabant Leuitae in aliquibus ciuitatibus cum alijs Iudaeis, quia eis datae erant sigillatim 48. vrbes cum suburbij suis, ut patet Num. 35. c. Sed loquitur hic Moyses ad totum Israel. Et tunc est sensus.

Et Leuitae qui commorantur in vrribus tuis. Idest in vrribus quas tu dedisti eis, quia totus Israel dederat Leuitis illas vrbes. *Nec enim habet aliam partem, & possessionem inter vos.* Quia Leuitae non diuiserunt terram cum alijs tribubus, nec aliqua praedia suscepērūt, sed solum alebantur de his, quae suscipiebant a filiis Israel, si de decimis, & quibusdam elemosynis. *Cave ne offeras.* Scilicet pius moner, quia maxime pertinebat hoc ad cultum Dei, ut non daretur locus idolatrando. *Holocausta tua in omni loco, quem videris.* Idest in omni loco qui videtur tibi conueniens, vel placet in oculis tuis. *Sed in omni loco quem elegerit dominus.* Vnus solus locus ad Sanctuarium eligebatur, & in eo solo morabantur sacerdotes, & ibi solum licebat immolare. qui autem extra locum illum Deo immolaret, potius ei abominabilis erat, quia ipse sub poena mortis constituerat, ne quisquam auderet alibi offerre, ut patet Leuiti. 17. cap. contigit tamen, quodam tempore Israelitae in multis locis immolarent, cuius occasio fuit, quia contigit tabernaculum, & arcam disungi, de quibus diximus late Exo. 20. tunc tamen, proprius locus sacrificandi erat in loco ubi staret tabernaculum, etiam si non staret ibi arca, quia ille locus vocabatur Sanctuarium, & ad illum locum concurrebat Israel totus ad celebrandas festiuitates suas. iste autem locus Sanctuarij eligebatur a Deo, quia ipse dabat aliquod signum per quod cognosceretur, quod ipse locum illum volebat, utpote si annūciabat per aliquem Prophetam, aut si in aliquo alio signo mirabili monstrabat. & hoc fiebat, ut magis afficerentur ad colendum Deum ibi Israelitae, cum viderent ipsum Deum ad cultum suum loca eligere. *In una vrbum tuarum.* Quia non erat sponte Moyse certum in qua vrbe ponendum esset tabernaculum, vel dato quod ipse Moyses cognosceret illud esse ponendum primo in Sylo, ut factum fuit. & Iosue 18. capit. tamen quia non semper in eo loco staturum erat, posuit sic indeterminatē scilicet. *In una vrbum tuarum.* Idest in quacunque vrbe voluerit, quia aliquando stabat in vrbe pertinente ad unam tribum, aliquando stabat in vrbe ad aliam pertinentē, ut patet in prima mutatione quae fuit de Sylo, quae erat in tribu Ephraim, mutatum fuit tabernaculum, & arca ad tribum Iuda, ut patet Psalmus 77. & sic de ceteris.

Offeres hostias. Holocausta, vel pacificas, siue pro peccato, vel votiuas.

Et facies quaecunque praecipio tibi. Idest non solum facies ibi sacrificia, sed etiam omnia alia quae mandauit tibi: deferes illuc, scilicet decimas, primitias, donaria, & vota, ut omnia offerantur ibi. *Si autem comedere volueris.*

Dubium quoddam ad esum carniū aufertur.
Quaest. VIII.

Hic tollitur quoddam dubium quantum ad esum carniū, quia dicebatur supra, quod coram domino de hostijs suis comedere deberent, & letari, & effunderent sanguinem ante altare, qui autem erant extra Ierusalem, non poterant offerre sanguinem ante altare. Et sic dubium erat, an comedere deberent carnes. Et respondetur, quod comedere possunt, dum tamē sanguinem non comedant, sed effundant super terram quasi aquam,

Si autem comedere volueris. Idest in atrio tabernaculi debes immolare victimas tuas, & effundere sanguinē, & seruare, quod debitum est, postea quod tibi ex lege debetur, comedes soram domino Deo tuo, si tamen praeter sacrificia quae fiebant in loco Sanctuarij volueris comedere carnes in aliqua vrbum tuarum, supple licitum erit, siue secundum ea quae infra dicuntur. *Et te esus carniū delectauerit.* Quasi dicat, melius esset in locis remotis a Sanctuario non comedere carnes, quam comedere, cum non possint ibi assumi aruina, & sanguis ad ponendum in altari, & cremandum adipem. si tamen delectat te esus carniū, poteris comedere ubicunque volueris. *Ocide & comedite iuxta benedictionem domini Dei tui.* Idest comedite de illis quae dedit tibi Deus siue ouem, siue bouem, vel capram: in illis enim quae nobis Deus dat, nos benedicere dicitur, id est multiplicare, siue illa spiritualia, siue temporalia sint, siue immundum: licebat enim eis comedere immunda, siue munda. Et si arguas, quod non licebat comedere ea, nec tangere, ut patet Leuit. 11. c. & infra 14. respondetur, quod hic vocantur munda, & immunda respectu immolationis, & non respectu comestionis: aliqua enim quae ad offerendum immunda erant, ad comedendum munda erant, siue ex specie, siue ex casu: ex specie ceruus, & caprea, ad immolandum immunda erant, sed comedere licebat, ut patet in litera. Ex casu, ut si bos, ouis, vel capra quae offerre licebat, essent aliquo modo monstruosa in membris per superabundantiam, vel defectum, non licebat offerre, ut patet Leuit. 22. ca. sed comedere licebat, ut patet hic, & scriptura distinguit aliquando proprie inter mundum, & immaculatum, maculatum, & immaculatum sunt respectu oblationis: mundum & immundum sunt respectu comestionis: ideo litera exponit hic literam Hebraicā, quia in Hebraeo solum habetur. *Siue mundum, siue immundum.* Litera nostra dicit immundum hoc est maculatum, vel debile maculatum vocatur non, quod habet pellem variam, sed non licet offerre propter speciem, ut ceruū, & damam, & canem, & similia, quia solum tria licet offerre, si ouem, bouē, capram. siue in genere masculino, siue feminino, ut Leuit. 11. c. vel quando est in specie immolabilis, sed est monstruosum. *Debile.* Idest debilitatum per abscissionem alicuius particularis, ut caudae, vel aurium, siue testiculorum, ut Leuit. 22. c. *Siue mundum.* Hoc est integrum, dicitur integrum, id est non debile, ita quod omnes partes suas habeat, & nulla sit ei amputata. *Et quod offerri licet.* Ista omnes sunt declinationes mundi, quia nullum animal perfectē est mundum, nisi quod licet offerre. *Sicut capream, & ceruum comedes.* Ly sicut non determinat verbum offerri, sed verbum comedes. Si enim determinaret verbum offerri esset sensus, quod mundum animal esset, quod licet offerri sicut ceruus, & caprea. & hoc falsum est, quia ceruus, & capream offerri non licet. refertur ergo ad verbum comedes. & est sensus, siue mundum sit animal, siue immundum indistincte comedes, sicut comedere soles ceruum, & capream. & posuit de istis duobus animalibus magis quam de alijs, quia de istis manifestū erat, quod non deberent offerre sanguinem ante altare, etiam si essent in Ierusalem, ut patet Leuit. 17. ubi dicitur, quod qui de venatione, vel aucupio animal ferū, siue auem acciperet, quibus vesicilicium est, effunderet sanguinem eius, & cooperiret terram de ouibus, bobus, & capris, quia licebat ea offerri, non erat ita certum: ideo determinauit per id quod est certum comparans ceruo, & caprea. & dicitur caprea syluestris capra quae velocissima est, & oculos acutissimos habet, & cum videret sibi aliquod periculum imminere, de excelsis rupibus se praecipitans super cornua se illeam recipit, ut ait Isido. 12. Etym. & vulgariter vocatur re-

Alph. Toft. super Deuter.

A beco. *Absque esu, duntaxat sanguinis.* Hoc valde prohibetur hic, & Leuit. 17. ca. & intelligitur pena mortis pro comestione sanguinis. unde magis abhorrentur Iudaei comedere sanguinem quam porcum. Et ideo Iudaei conuersi ad Christum valde scandalizabantur videntes gentiles conuersos comedere sanguinem, ideo in primo concilio Apostolorum, ubi definitum fuit, quod gentes non obligarentur ad obseruationem caeremoniarum, quantum ad cibos, nec ad alias obseruationes, solum prohibita fuit comestio sanguinis, & suffocatorium, & immolatorij idolis. Sed post ista abolita sunt cum ceperunt non esse scandalosa: non enim fuit lex illa ad tempus, sed ad tempus, ad scandalum vitadum, ut ait Apostolus ad Rom. 14. ca. Alius iudicat diem inter diem, alius iudicat omnem diem, id est aliqui credunt illam obligationem esse ad aliquos dies, vel tempora, & deinde non ad sequentes dies, vel tempora. Alij credunt durare obligationem ad diem omnē, id est semper. *Sed quasi aquam effundes.* Idest totaliter disperges: quia valde abominabile erat sanguinem comedere, & quasi quaedam crudelitas erat, ideo multum vetuit dominus comestionem sanguinis, ut patet hic, & in multis locis.

Sanguinem comedere, quare erat valde abominabile.

Quaest. IX.

Causa autem multiplex est. Prima est, quia ut esse quaedam species crudelitatis, quod quis comedat animam cum carne, nam anima pecoris in sanguine est, si quod sanguis est talis complexionis naturaliter, in quo magis reperitur harmonia requisita ad unionem animae ad corpus, quam in phlegmate, aut cholera, vel aliquo alio humore. nam in sanguine reperiuntur calidum naturale, & humidum radicale temperata, quae sunt duo principia vitae, & non reperitur hoc in aliquo alio humore, vel aliqua alia corporis parte. de his autem latius dictum est Leuit. 17. c. Alia causa est, quia sanguis dicitur esse ad expiandum, id est ad purgandum peccata, ut patet infra in litera. non debet ergo comedi, sed debet dimitti, ut sic expientur peccata. nam si quis vellet in sacrificijs comedere sanguinem, vellet comedere id per quod fit expiatio. & tunc nulla expiatio fieret, quia id per quod expiatio fieri debebat, iam non erat, & fundamentum est hoc, quia cum Deus mandauerit nobis, siue per legem datam patribus nostris, siue per rationem nobis inditam, non peccare, quandoque peccauerimus, tenemur ei obnoxij mortis, & quia in morte dat homo animam suā pro se, si debeat fieri commutatio poenae, debet fieri dando animam pro anima. recipit ergo Deus ex beniginitate sua animam pecoris pro anima nostra, id est, sicut satisfieret ei pro peccato nostro dando animam nostram, ita satisfiet, quia ipse vult, dando pro anima nostra animam pecoris, sed anima pecoris est in sanguine, ut patet hic, & Leuitici 17. cap. ergo sanguis debet dari Deo, qui pecoribus pro anima est. si autem sanguis Deo non datur, nihil datur, & sic non fiet satisfactio pro peccato. ex supradictis patet ratio fundamentalis duarum caeremoniarum, quae fiunt in sacrificijs.

Vna est, quod quando aliquis offerebat aliquod pecus, & tradebat sacerdoti, ut immolaret, imponebat manum eius super illud, ut patet Exodi 29. & Leuitici 1. & 4. & in multis locis, hoc erat, quia per istam impositionem imprecabatur conferens pecus, ut pena peccatorum ei debita transferatur in caput illius pecoris, quod autem ista sit intentio imponentis manus patet aliquo aliter Leuitici 1. cap. cum dicitur, masculinum immaculatum offeret ad ostium tabernaculi testimonij

I 3 ad

ad placandum sibi dominum, ponetque manus super caput hostie, & acceptabilis erit, atque in expiatione eius proficiens, id est, quod postquam imposita fuerit sibi manus offerretis, proficiet ad expiationem, quia signatur in tali impositione manuum peccatorum translatio. hoc autem patet clarius Leuit. 16. ca. cum dicitur, postquam emundauerit Sanctuarium, & tabernaculum, & altare: tunc offeret hircum viuentem, & posita utraque manu super caput eius confiteatur omnes iniquitates filiorum Israel, & vniuersa delicta, atque peccata eorum, quae imprecans capiti eius mittet per hominem paratum in desertum: cumque portauerit hircus omnes iniquitates eorum in terram solitariam, & dimissus fuerit in desertum, reuertatur Aaron in tabernaculum testimonij &c. Secundum quod sequebatur est, scilicet quare sanguis animalium immolatorum funditur per altaris quatuor cornua, & tubas eius, scilicet quod cum quis peccauit coinquinatus est, sicut autem mundus efficitur cum debitam penam passus fuerit, & hoc est ut detur anima sua pro peccato suo, & effundatur sanguis eius, & quia Deus in altari esse iudicatur specialius, quia ibi ei specialior cultus impenditur, cum aliquis debet pro peccato suo satisfacere, oportebat, ut sanguis eius emundaret altare a coinquinatione, quam nos causaueramus peccando: ut ergo pro eo satisfaciat anima pecoris quae in sanguine est, necesse est, ut per cornua altaris effundatur, & sic emundabatur totum Sanctuarium per sanguinem ab omnibus contagionibus filiorum Israel, & hoc tam inter sancta Sanctorum, quam extra in tabernaculo, in altari thymiamatum, quam extra tabernaculum in atrio, ubi erat altare holocaustorum, de his Leuit. 16. c. quae fiebant semel in anno: sed tunc argues, quod istud verum est, quando animalia offerebantur domino, quia tunc sanguis ad expiandum dandus erat, sed quando non offerebantur animalia, sed solum comedebantur, si videtur existere eadem ratio, ergo poterat tunc sanguis comedi. Respondetur, quod dato, quod tunc non assumeretur sanguis ad expiandum, quia tamen in omnibus sacrificijs ad expiandum assumeretur, contrahit ex hoc sanguis quandam reuerentiam, ut etiam quando effunditur ab animali, quod immolandum, & offerendum non est, vel dato quod immolabile sit, tamen actualiter non immoletur ad faciendum Deo sacrificium, sed aliis iuguletur animal ad sumendum in cibum. nam etiam tunc non comedetur, ne cum sacrificandum fuerit ad comedendum sanguinem incitemur. *Non poteris comedere in oppidis tuis decimas frumenti, vini.* Ergo videtur, quod in Ierusalem, siue in alio loco, ubi esset tabernaculum, licebat eis comedere eas, sed hoc in magnam iniuriam Leuitarum, & sacerdotum redundabat, quibus ista debebantur, ut patet Num. 18. ca. Ideo aliqui dicunt, quod hoc fuit factum semel post ingressum terrae promissionis. Sed hoc falsum est, quia tunc ista lex non fuisset seruata, nisi semel. Item in illo anno nihil haberent Leuitae, & sacerdotes vnde viuerent, quia solum de stipendijs Sanctuarij sustentabantur. Ideo videtur dicendum, quod Iudaei quolibet anno duas decimationes faciebant. Prima decimatio erat de fructibus terrae, vel gregibus, seu armentis, & ista non portabatur in Ierusalem, sed Leuitae ad quos pertinebat, colligebant eam per ciuitates vicinas, quia Leuitae dispersi per omnes tribus habitabant, ut patet Numeri 35. cap. & de ista nihil accipiebant dantes eam, sed integra ad Leuitas perueniebat, de qua rursum Leuitae decimam sacerdoti magno dabant, ut patet Num. 18. cap. Alia erat secunda decima, quam singulis annis separabant de nonem partibus remanentibus, & cum ascenderent ter in anno ante Deum in Ierusalem, ut patet Exodi 23. & 34. capit. sustentabantur in itinere, & in ciuitate de illis, & offe-

rebant de illa decima hostias pacificas, de quibus comedebant abundanter coram domino conuocantes Leuitas, & satis indigebant ista decima ad cibos suos, & totius familiae, & Leuitarum, cum ascenderent ter in anno, maxime illi qui procul a Ierusalem morabantur. de ista decima habetur in litera, & magis clare infra 14. capit. & sicut erat de decimis, ita erat de primitijs, quia post primitias quae dabantur domino, totaliter separabat sibi quilibet aliquam, tanquam primitiam secundam, quo vteretur in cibos, quando iret ad locum sanctum. sic etiam de primogenitis, quia separato primogenito pro domino de gregibus, & armentis, separabatur aliquod animal, quod accipiebatur, quia primogenitum ad oblationes pacificas erat. sic de votis, sic de donarijs.

Alia decima tertia est, quae de triennio in triennium separabatur, & dabatur pauperibus, viduis, & pupillis, & Leuitis in modum elemosinae, ne cogerentur propter paupertatem seruire gentilibus, a quibus inducerentur ad cultum idolorum. Et de ista decima infra 14. capit. Nicolaus dicit, quod ista non apparent ex facie Scripturae, sed salua reuerentia eius satis apparent, quia de prima decima satis patet Numeri 18. cap. quia illa totaliter datur Leuitis nulla parte remanente apud dantem, & hoc magis patet Malachi. 3. capit. ubi dominus loquitur contra auaros non soluentes totaliter decimas, & primitias, & concludit in ferte omnem decimam in horreum meum, & sit cibus in domo mea. ponitur ibi omnis, id est tota. Et satis apparet, quod solum loquitur de decima quae dabatur Leuitis, quia dicitur in horreum, ea autem quae in horreis ponebantur, non sumebantur in cibos offerentium. Et ex hoc etiam eliditur illa positio, quae dicit, quod de decimis debitis Leuitis dantes accipiebant aliquam partem, quam coram domino comedebant. De secunda decima patet manifestissime infra 14. capit. ubi sic habetur decimam partem separabis de cunctis frugibus tuis, quae nascuntur in terra, per annos singulos, & comedes in conspectu Domini Dei tui, in loco quem elegerit, ut inuocetur in illo nomen eius. De tertia decima patet eodem capitulo, circa finem: Nicolaus concedit primam decimam, & tertiam, sed non secundam, ideo dicit, quod istud quod offerentes comedere debebant, erant carnes pacificarum hostiarum. Sed tunc quaeretur, an ista hostiae pacificae erant de prima decima, an non: non potest dici, quod essent de prima decima, quia illa integraliter dabatur Deo, ut supra patuit. Si autem istae hostiae pacificae sint de voluntarijs: ergo nullo modo offerentes comedebant de aliqua decima, & sic nullo modo poterit exponere textum istum, & eum qui habetur euidentius infra decimo quarto capitulo, & quando confirmat per id quod habetur infra decimo sexto cap. non concludit, quia ibi dicitur, quod oblationes spontaneas offerent, & comedent coram domino cum tota familia, & pauperibus, viduis, & pupillis, & Leuitis, quia istae oblationes spontaneae fiebant de decimatione secunda, vel tertia, vel de votis, primitijs, primogenitis, & donarijs secundis, ut supra distinximus, & ista omnia separabat quilibet secundum benedictionem ei a Deo datam, immo si ex illo textu concluderetur non esse decimam, quam ponimus secundam, etiam concluderetur non esse decimam quam tertiam dicimus, quae ipse concedit. Et patet consequentia, quia secunda decima est, ut comedat eam offerens cum Leuitis, ut patet in litera, & tertia quam ipse ponit est pro pauperibus, ut comederetur cum dante, ut patet 14. capit. si ergo propter illas voluntarias victimas excluduntur secundae decimae pro Leuitis, ita excluduntur tertiae, quia tam Leuitae quam pauperes, & pupilli, & viduae come-

comedere debebant cum offerente, ut patet inf. 16. c. *Primogenita armentorum, & pecorum.* Non intelligitur hoc de vere primogenitis, quia illa immolabantur domino, ut patet Num. 18. & quicquid supererat de eis ad sacerdotem pertinebat, sed de alijs animalibus separatis ad oblationem pacificam, & eligebantur secunda post primogenita, & vocantur hic primogenita.

An omnia primogenita poterant redimi. Quaes. X.

SCIENDUM pro hoc, quod quando aliquod primogenitum offerebatur de animalibus, de quibus immolari licebat, non poterat facere sacerdos, quod redimeretur, id est, quod daretur ei pecunia pro primogenito pecoris immolabilis, & non ipsum pecus immolabile: hoc autem dominus vetabat, ut patet Num. 18. ca. cum dicitur, primogenita botis, & ouis, & caprae non facies redimi, quia sanctificata sunt domino: erant namque ista sacrificia domino, & si redimerentur pecunia, tollebatur immolatio. immolatis autem illis quicquid manebat pertinebat ad sacerdotes: manebant autem post immolationem factam domino omnes carnes ipsius pecoris: nam cum aliquid domino immolabatur, ex hoc, quod ei immolabatur duo debebantur ei, scilicet sanguis ipsius pecoris immolati. nam pars sanguinis erat ad tingendum quatuor cornua altaris, ut patet Leuit. 1. c. reliquus sanguis fundebatur ad basem altaris. debebatur etiam adeps, quia omnis adeps domini erat iure perpetuo, ut patet Leuit. 3. & 7. cap. ceterum, quod remanebat facta immolatione, sicut totum cadauer pertinebat ad sacerdotem iura, ut patet Num. 18. cap. ubi dicitur primogenita autem botis, & ouis, & caprae non facies redimi, quia sanctificata sunt domino: sanguinem tamen eorum fundes super altare, & adipes adolebis in suauissimum odorem domino: carnes vero in usum tuum cedent, sicut peccusculum consecratum, & armus dexter tua erunt. Quando autem dicebatur de primogenitis, quod prima & vera primogenita comedi non debebant, cum pertinerent ad ius sacerdotale, ut patet in predictis, sed segregabant quaedam alia quae essent secundo genita, & accipiebant ista pro primogenitis, & quod comedere coram domino, & sic quod deberet segregare offerens secundam vota, id est si aliquid voueret, quod alia tanta, & similia separaret, ut ipse comedere coram domino. idem de primitijs manuum, quod separarentur secundae primitiae hoc quidem secundum antiquos, quibus videbatur non posse exponi istum textum sine praedictio eorum, quae habentur Num. 18. c. nisi sic exponeretur, satis conuenienter dicitur, sed nescio ad quid hoc facere oportebat, nam tunc quilibet obligaretur ad dandum duplum eius, quod dare debebat Deo, siue ex debito per legem, siue per votum, quod satis erat durum, & distraheret homines a vouendo, cum tenerentur dare duplum eius, quod vouebant, etiam quia non videtur quomodo ipse offerens ista posset, tam in loco Sanctuarij consumere, scilicet primogenita, & primitias, & vota, & decimas. videtur ergo facilius ad hoc respondendum, ita quod non ponatur vllum inconueniens, & satisfiat litera, scilicet quod quando dicitur hic, coram domino. Deo tuo comedes, non refertur ad ea quae hic ponuntur, sed ad illa, ad quae potest de iure referri: ista autem sunt ea, quae homo sponte offerre volebat. nam illa erant victimae pacificae, & pars illarum eueniebat offerentibus, ut patet Leuit. 7. cap. quam partem coquebant ipsi offerentes intra locum sanctum. scilicet intra atrium tabernaculi, & ibi comedebant: primitias autem, vel primogenita, vel vota non comedebant ipsi offerentes, immo si de illis comedere, valde peccabant, ut patet Leuit. 7. ca. Alph. Toft. super Deuter.

quam partem coquebant ipsi offerentes intra locum sanctum, scilicet intra atrium tabernaculi, & ibi comedebant: primitias autem, vel primogenita, vel vota, non comedebant ipsi offerentes, immo si de illis comedere, valde peccabant, ut patet Leuit. 22. ca. cum dicitur. omnis alienigena comedendi ex eis non habet potestatem, qui comederit de sanctificatis per ignorantiam, addet quintam partem cum eo, quod comederit, & dabit sacerdoti in Sanctuarium, nec contaminabunt sanctificata filiorum Israel, quae offerunt domino, ne forte sustineant iniquitatem delicti sui cum sanctificata comederint.

Et si dicas si istud verbum comedes, quod solum ponitur in isto contextu, non potest referri ad omnia, sed solum ad spontanea sacrificia, qualiter ponuntur hic omnia ista? Respondetur, quod intendit inducere hic Moyses omnes Israelitas, ut nullum sacrificium faciant extra atrium tabernaculi, quod erat in vna vrbum Israel, & hoc patet ex superioribus: ideo dicit hic, quod non poterant in qualibet vrbum Israel dare decimas & primitias, & vota, atque spontanea sacrificia, sed in loco quem dominus elegisset, quia in illo debebat dare omnia haec, & comedere quidem non de eis, sed de sacris spontaneis, quae offerebant, quando dabant decimas, & primitias, & vota, nam ista solvebantur cum ipsi Israelitae ibant in locum Sanctuarij, & tunc pacificas hostias faciebant, de quibus partes sibi debitas secundum legem comedebant: & si adhuc calumniaris, quia dicitur hic in litera, non poteris comedere in oppidis tuis decimam frumenti, vini, & olei, & primogenita armentorum: ergo videtur quod in loco quem dominus elegisset, poterat comedere, cum hic solum veteretur locus indebitus.

Sed hoc non poterat fieri de primis decimis, & primis primogenitis, & primis votis, atque primis primitijs, cum redundaret in praedictum sacerdotum, & Leuitarum, ut patet Num. 18. capit. ergo oportebat poni secundas decimas, & secundas vota, & secundas primitias, & secundas primogenita.

Respondetur, quod non videtur necessarium hoc totaliter de decimis, tamen quod plures sint manifestum ex superioribus, & infra 14. ca. etiam declaratur, sed primitias, & vota, & primogenita non oportet esse duplicata: nam hoc quod hic dicitur dirigatur ad totum Israel, & est sensus o tu popule Israel non poteris comedere in oppidis tuis decimam frumenti, vini, & olei, id est, non poteris in quolibet tuorum oppidorum, ut comedantur decimae, & primitiae &c. quia hoc esset facere in quolibet loco Sanctuarij, sed solum poteris comedere in locum quem elegerit dominus Deus tuus ibi: & tunc verum est, quod ille, cuius erant decimae istae, & omnia ista, comedebat ista: nam omnia ista erant Israelis, & Israel comedebat, nam pars Israel decimas, & cetera quae hic dicuntur, portabat, & pars eius, scilicet sacerdotes comedebant ea: ideo bene dicitur, quod tu Israel non poteris comedere decimas tuas, & omnia ista in oppidis tuis, id est in quolibet oppidorum tuorum, sed bene poteris ea comedere in loco, quem elegerit Deus. Quod autem loquatur hic Deus ad totum Israel, & non ad aliquem specialiter de Israel: patet quia dicitur, non poteris comedere in oppidis tuis decimas &c. manifestum est, quod ille qui offerebat decimas, scilicet vnus homo non habebat oppida. ad totum ergo Israel refertur, qui oppida multa, & vrbes habebat.

Decimam frumenti, vini, & olei. Ponit in istis exemplis, & per hoc omnes fructus terrae decimandi, etiam de herbis parui valoris, quae in vestris hereditatibus sunt, decimae dandae sunt, ut si illae sint alicuius quantitatis, & veniat nobis ex eis utilitas, sicut sunt ciminum,

Opin. auctoris.

Iudei quolibet anno dabat duas decimas & de triennio in triennium.

& menta, & ruta, & similes, vt patet Matth. 23. c. cum locutus fuit Christus Pharifeis, dicens, vobis Phariſei qui decimatis mentam, & anethum, & cuminum, & reliquistis quæ grauiora ſunt legis, iudicium, miſericordiam, & fidẽ; hæc oportuit facere, & illa non omittere. *Primogenita armentorum, & pecorum.* Primogenita debentur domino ex cauſa assignata Exodi 13. & ſup. 6. cap. in iſtis tamen primogenitiũ hominis, quod principaliter debetur, non eſt immolabile, ſed redimitur quinque ſiclis, vt patet Nume. 3. c. primogenitum aſini mutatur oue, vt patet Exo. 13. cap. primogenita autem ouis, & bouis, atque caprarum non poterant redimi, ſed immolabantur domino, vt patet Nume. 18. cap. diſtinguit autem hic litera inter primogenita pecorum, & primogenita armentorum, cum tamen iſta armenta pecora ſint, vocantur primogenita armentorum primogenita magnorum animalium, ſicut ſunt primogenita bouum: pecora vocantur hic animalia parua, ſicut ſunt capra, & oues. de his namque omnibus decimæ dandæ ſunt. Accipiuntur tamen pecora hic contra communem modum loquendi, quia pecora communiter vocantur animalia magna, pecudes vocantur animalia parua, & ſecundum hoc armẽta ſunt pecora, & greges ſunt pecudes. Iſta primogenita pecorum, vel gregum, vel vt litera dicit primogenita armentorum, & pecudum, non poterat Iſrael in quolibet loco, vel oppido ſuo comedere, ideſt non poterat ea dare ſacerdotibus ſuis in quolibet loco, vt vbicunque vellent, comederent ea, & offerrent ea, ſed ſolum in vno loco quem dominus elegerit. ibi enim immolabant ea offerrentes ſanguinem, & cremantes adipẽs eorum, coram Deo in altari holocauſtorum, & comederant totum cadauer, vt patet Numer. 18. cap. *Et omnia quæ noueris.* Etiam vota deferabantur, vt ſiquis uouiffet aliquod animal immolabile deferabat illud, & immolabatur coram domino. De lege autem votorum animalia quæ uouebantur redimi poſſent, vel commutari, & quando commutari, & de quantitate precij in commutando, vel redimẽdo, & de rebus inanimatis, quando uouebantur habes late Leui. vltimo cap. in textu, & ibi ſatis declaratum eſt. iſta ducebantur in locum Sanctuarij, ne offerrentur alibi, quod erat inconueniens, & cauſa ſchiſmatis, atque idolatriæ in Iſrael, vt declaratum fuit Exodi 20. capit. Secunda cauſa erat, quia quando aliquis ferebat, id quod uouerat in locum Sanctuarij, erat quidam honor ſpecialis Dei, ſi quod in hoc proteſtabatur iſtud votum ad honorem Dei emiſſiſſe.

Et ſponte offerre uolueris. Iſta ſunt hoſtiæ pacificæ de quibus licebat offerentibus comedere, vt patet Leui. 7. cap. & tamen non poterant comedere extra locum Sanctuarij, cum non poſſint aliquid immolare extra locum illum, ſicut nunc ſi quiſquam uellet dici ſibi miſſam, & conſecrari admirandum illud Eucharistiæ ſacramentum in quocunque loco, non habita diſſerentia locorum, ſiue turpia loca, ſiue honeſta, ſiue dicata ad diuinum cultum ſiue non, non poſſet licite fieri, & ob hoc cum aliquis in veteri teſtamento motus ex deuotione uellet offerre pacificas victimas, q̃ ſpontaneæ ſunt, ueniebat in locum Sanctuarij, vt innuitur primo Regum 2. cap.

Et primitias manuum tuarum. Ideſt primitias de laboribus terræ quos manibus tuis exerces.

Aliqui putant hic, quod hic dicitur, & primitias manuum, eſſe decimas perſonales. nam decimæ prædiales dantur de fructibus prædiorum, & non vocantur iſta perſonales, quia licet in eis labor perſonæ requiratur, non tamen tantum pendet ex labore, & induſtria perſonæ, quantum pendet ex cœleſti influentia recepta in prædijs, & ex uirtute feracitatis ipſorum prædio-

rum, ideo magis denominantur prædiales, quam perſonales. decimæ autem perſonales dicuntur, quæ dantur de his, quæ acquiruntur ex laboribus humanis ſolis, ſicut eſt in militia, & artibus mechanicis, & ceteris in hunc modum, vt de negotiationibus. nã de omnibus quæ homo Chriſtianus licite acquirit, decimæ dare tenetur, vt patet extra de decimis in cap. ex tranſmiſſa, & ſupra declaratum fuit. vocantur autem iſtæ perſonales, quia labore perſonæ, & induſtria acquiruntur, & non de ipſis agris, vel cœleſti influentia recepta in eis, licet per accidens cœleſtis influentia, & uirtus terræ interdum agant ad augmentum acquisitionis in laboribus perſonalibus. quia ergo dicitur hic, quod debemus dare primitias manuum noſtrarum, ideſt de laboribus, vel rebus acquiſitis per labores manuum: uidetur, quod loquatur de labore perſonali, & decimis perſonalibus.

Reſpondetur, quod non loquitur hic de aliquibus decimis, ſed de quodam genere oblationis, quod uocatur primitia, & pertinet ad fructus agrorum, & hoc eſt ante decimam: vocantur tamẽ primitiæ manuum noſtrarum, quia licet de terræ fructibus iſta habeantur, tamen fructus illos laborando acquirimus. decimæ autem quæ perſonales ſunt, non fuerunt in veteri lege, vt declarauimus ſupra. vocantur autem primitiæ, quia de rebus melioribus dari debent, vt de frumento meliori, & uino meliori, & ſic de ceteris. & hoc patet ex deriuatione. nam iſte terminus primitia deriuatur de primus, ſignat autem primus anteceſſionem, & hoc ſiue ſecundum tempus, ſiue ſecundum perfectionem: ſicut enim quædam priora dicuntur, quia primo nata ſunt, ita quædam priora, quia perfectiora ſunt. primitiæ autem dicuntur de primis iſto modo, quia de rebus primis, ideſt perfectioribus dari debent, & hoc ſatis ſignat dictio Hebraica, quæ ponitur vbicunque nos ponimus primitias, & illa ſignat ſegregationẽ, vel electionem, quia reſillæ quæ dantur in primitiam, debet eſſe ſegregatæ, vel electæ ab alijs, quod autem ab alijs ſegregatur, vel eligitur, tanquam bonum ſegregatur, vel eligitur, & nõ ſolum debet eſſe ſegregatio, vel electio in primitijs dandis, ſed etiam in decimis, & votis, & omnibus alijs oblationibus. ob hoc enim dicunt ſacrificium Cain non fuiſſe a Deo acceptum, quia ex uoluntate mala de rebus peioribus offerebat. Abel autẽ ſuſceptus eſt, & munera eius, quia de bonis pecoribus ſuis ad Dei ſacrificium eligebat. in oblationibus enim ſemper hoc obſeruandum, & in votis de oblationibus, patet Malach. 1. cap. cum dicitur. ſi offeratis cœcum ad immolandum, nonne malum eſt? & ſi offeratis claudum, & languidum nonne malum eſt? offer illud duci tuo, & ſi placuerit, & ſi ſuſceperit faciem tuam dicit dominus exercituum. & nũc deprecamini Deum, vt miſereatur veſtri. de votis autem patet Malach. 1. cap. cum dicitur, & intuliſtis de rapinis claudum, & languidum, & intuliſtis munus: nunquid ſuſcipiam illud de manu veſtra dicit dominus? maledictus doloſus qui habet in grege ſuo maſculum, & votũ faciens immolat domino debile, quia rex magnus ego dicit dominus exercituum. aliquando autem poſſunt uocari primitiæ, quia de primis fructibus dantur, ſicut fiebat quolibet anno in feſto azymorum. nam tunc ferebantur ſpicæ nouæ ordeaceæ, antequam quicquid de agrorum fructibus colligi incipiet, vt patet Leuitici vigefimotertio c. cum dicitur. cum ingreſſi fueritis terram quam ego dabo vobis, & meſſueritis ſegetem, feretis manipulos ſpicarum primitias meſſis veſtræ ad ſacerdotẽ, qui eleuabit ſaſciculum coram domino, vt acceptabilis ſit vobis. *Sed coram Domino Deo tuo.* Ideſt in loco Sanctuarij. *Comedes ea.* Ideſt ſpontaneas victimas referendo ad eum qui offert qui de his ſolis

ſolis partẽ habebat, vel dicitur. *Comedes ea.* Ideſt omnia iſta tam decimas quàm primitias, & cetera. referẽdo ad Iſrael qui iſta comedeat: nam Iſrael offerebat, & Iſrael comedeat, quia pars Iſrael comedeat, & pars Iſrael offerebat, ſcilicet ſacerdotes comedeant, & populares offerebant. *In loco quem elegerit dominus Deus tuus.* Scilicet in loco Sanctuarij qui a Deo eligebat ad hoc, vt ſpecialiter ibi coleretur. *Tu, & filius tuus, & filia tua.* Quando aliquis offerens hoſtiæ portabat ſecum filium ſuum, aut filiam in locum Sanctuarij, illi comedere debebat de ſacrificiorum partibus, quia volebat Deus, vt omnes gauderent in ſacrificijs eius, & ſic inclinarentur magis ad colendũ eum. *Seruus, & famula.* Seruus circuncidi debebat, & ſeruare omnes leges, & ceremonias, vt ſupra declarauimus. ancilla autem accipitur hic pro ancilla gentili, vel Iudæa, de ancilla Iudæa non eſt dubium, quia illa erat pũre Hebræa nata de Hebræis patribus obligata ad obſeruantias legales, maxime quia illa non erat ancilla ſimpliciter, quia ſolum vendebatur, vt dominus eius acciperet eam in vxorem, vel daret filio ſuo eadem lege, quod ſi non feciſſet, ueniẽte puella ad nubilem etatem, ſcilicet ad annos pubertatis, redibat ad patrem ſuum de quo patet Exodi 21. c. & ibi late diximus. ancilla autem de gentilitate aſſumpta etiam comedere debebat de ſacrificijs his: nã ſicut comedeat ſeruus aſſumptus de gentilitate de ſacrificijs, quia circūciſus erat domino ſuo, & obligatus ad totam legem, ita ancilla obligabatur ad omnes Hebræorum ceremonias, & renunciamdum idolis, & conſtitũdum Deum cœli eſſe verum Deum, quem colebant Hebræi, licet non circuncideretur, quia circuncidi non poterat obſtante defectu ſexus maſculini. *Et Leuitæ qui manet in urbibus tuis.* Loquitur ad totum Iſrael qui habebat vrbes. nullus autem de Iſrael vrbes habebat, & dabat Iſrael de urbibus ſuis 48. ad habitationẽ ſacerdotum, & Leuitarum, vt patet Numeri 35. cap. hos autem Leuitas habitantes in urbibus Iſrael ipſi Iſraelitæ debebant ducere ſecum ad conuiuium, quando facerent immolationes victimarum ſuarum. *Et lataberis, & reficieris coram domino Deo tuo.* Intentio Dei erat inducere iſtos Hebræos, vt deſiderarẽt eum colere, & quia iſti erant adhuc valde carnales, inducebat eos Deus per quædã gaudia carnalia, ſcilicet, vt offerẽdo ſacrificia ſua Deo celi in loco in quo ipſe mandabat, profiterentur cum eſſe Deum verũ, & cuſtodirent mandata eius, & cum hoc comederant, & bibeant de viaticis melioribus & abundantiori modo quàm in alijs temporibus, & locis, & per hæc delectabilia corporalia quæ erant adimittenda diuino cultui, illi qui erant imperfecti, alliciebantur ad exercendum ſe in actibus latræ, & poſtea per aſuetudinem relinquebant iſtam intentionẽ, quæ erat delectari corporaliter in comestione talium, & aſſurgebant principaliter in cultum Dei, ſicut nunc homines per timorem Dei ſeruilem bene operantur, & per hanc exercitationem in bonis operibus proueuntur ad hoc, vt ament Deum ex charitate, qua adueniente ceſſat ſeruilis timor.

Chriſti conuerſatio qualis erat ad conuertendum gentes. Et quem modum debent tenere prælati, & principes, ac potentes Chriſtiani, & diuites ad conuertendum infideles. Quæſt. XI.

H VNC etiam modũ Chriſtus habuit in principio prædicationis ſuæ, quia eis quos conuertere ad ſe volebat, familiarem ſe exhibebat dulciter conuerſando, & comedeat, bibeatque cum eis, & ſic lucrabatur animos eorum ad ſe, & poſtea quicquid diceret eis credebant, & ſequere

bantur viam eius, in tantum hoc exercebat, vt occasione inuenta nequiſſimi Phariſei vocarẽt eum voracẽ, & ebrium, & ſocium publicanorum, vt patet Matth. 23. cap. cũ dicitur hic eſt vorax, & potator vini, & publicanorum ſocius, & alibi quærebant Phariſæi ab Apoſtoliſ Chriſti, quare cũ peccatoribus magiſter veſter manducat, & bibit? ad quod Chriſtus reſpondit, non eſt ſanis opus medico, ſed male habentibus, in quo inuit eſſe conuerſandum cũ malis dulciter, ſi ſpes eſt, quod conuertentur. Et ſic valde bonum atque meritum eſt, vt aliquis bonus vir eos qui mali ſunt, & carnales, bonis temporalibus oblectet, inuitando eos, & diſtribuendo eis de bonis ſuis, vt ſic corda eorum ad ſe trahat, & ipſi poſtea aſſentiant verbis eius, & conuertantur, & hoc ſi viderit in eis ſpem villam conuerſionis. Et ſic licitum eſt bonis viris, & deuotis, qui peruerſi a fide, & recta actione non poſſunt, communicare aliquo modo cum infidelibus aliquibus, ſpecialiter vt ſic eos ad fidem trahere queant. Etiam licitum eſt dare alicui Iudæo, vel Sarraceno pecuniam, vt conuertatur ad Chriſtum: nam dato, quod ipſe, qui conuertitur, tunc quando conuertitur, pro ſolis pecunijs conuertatur, & nihil mereatur, poterit tamen poſtea penitere de hoc ſine malo conuerſionis ſuæ, & erit bonus, quod non contingeret ſi non fuiſſet conuerſus, bona ergo ſunt conuerſio. Etiam quia poſtquam conuerſus fuerit ad Chriſtum, poterit cogi ad obſeruantias legis Euangelicæ per quam erit bonus, quod non contingeret, ſi non fuiſſet conuerſus ſaltem per pecuniam. bonum ergo agit qui hoc modo pecunias dat. Item quia qui dat pecunias alicui, vt conuertatur, nullo modo dat ei occasionem ad peccatũ mortale: dato enim quod conuertatur ad Chriſtum propter pecunias, & in hoc nihil mereatur, melius tamen eſt, quàm quod non conuertatur: nam manendo in infidelitate mortaliter peccat, ſi autem conuertatur ad Chriſtum datis ei pecunijs, ſi pecuniæ ſint cauſa allicitiua, & Chriſtus ſit cauſa principalis, adhuc ipſe conuerſus aliquid mereretur, quia propter Chriſtum principaliter mouetur: magis tamẽ mereretur, ſi totaliter moueretur propter Chriſtum. ſi autem moueatur ad conuerſionem propter pecunias ſolum non curando de Chriſto, nihil meretur ſic conuerſus, melius tamẽ eſt nihil mereri, quàm mortaliter peccare. Ergo bonum eſt ſemper, & nullam cauſam mali præbens dare pecunias infidelibus, vt conuertantur ad Chriſtum. de hoc autem ſi quilibet infideli dari poſſit licite pecunia, vt conuertatur, & non committitur ibi aliqua ſymonia, patet in decretis 23. q. 4. cap. vltimo, & 45. diſtinctione, cap. ſincera, & ſub tali conditione poſſet aliquis Chriſtianus contrahere matrimonium cum aliqua Iudæa, vel agarena, ſcilicet, vt efficiatur Chriſtiana, vt patet in decretis 28. quæſt. 1. cap. caue, ſcilicet, quod contrahatur matrimonium conditionaliter, ſi ipſa uoluerit conuerſi ad fidem, & ſic contrahens nõ peccat, nec punitur per aliquam humanam legem, ſi autem aliquis contraheret matrimonium per verba de præſenti cum aliqua Iudæa, vel agarena nulla interpoſita conditione, ſed quod eã ſimpliciter in vxorem acciperet, dato quod non cõſummaretur per copulam, talis cõtractus erit impius valde, & magni ſcelæris, atque ſecundum canonicas, & humanas leges grauiter puniendum: iſtud tamen matrimonium ſic conditionaliter cõtractum, non eſt cõſummadum cum muliere infideli, donec ad fidem conuertatur, nam cõſummare eſt valde magnum peccatum, quaſi ſi eſſet acceſſus ſimpliciter ad aliquam infidelẽ mulierem nulla interpoſita pacto. Et patet hoc, quia cognoscere carnaliter aliquam mulierem infidelẽ eſt valde magnum peccatum, niſi iſte actus iuſtificetur per aliquem cõtractum po-

Cognosce re carnaliter mulierem infidelẽ eſt magnum peccatum.

tentem

rentem tollere peccatum, iste autem contractus esset, quod iste vir contraheret cum ipsa muliere infideli conuersa ea ad fidem, si autem contractus fiat conditionalis, scilicet, quod accipit eam in uxorem si facta fuerit Christiana, iste contractus nunquam habet aliquas vires donec adimpleatur conditio. donec ergo ipsa infidelis ad fidem conuertatur, contractus nullam sortitur firmitatem, ideo cognoscere eam carnaliter est tanquam si cognosceretur sine ulla pactione interposita, quia nihil, & inutile, vel non habens vires equiparatur: sicut ergo peccaret cognoscendo eam carnaliter ante interpositionem pacti, ita peccauit cognoscendo eam carnaliter interposito conditionali pacto, & tamen non impleta conditione. & maior pensio potest dari alicui mulieri, ut conuertatur, ut patet in decretis 23. quæst. 6. cap. iam vero istam sententiam tenet Ioannes & Bernardus super cap. dilectus extra de Symonia. *Coram domino Deo tuo.* Idest in atrio tabernaculi ubi victimæ comedi debebant. *In cunctis ad quæ extenderis manum tuam.* Idest in omnibus quæ desideraueris, & ad quæ capiendi manum extenderis: nam dicebat Deus, quod quando venirent ad locum Sanctuarij, comederet de omnibus quæ desideraret anima eorum, ut patet infra 14. cap. cum dicitur. Et emes ex eadem pecunia quicquid placuerit tibi, siue ex armentis, siue ex bobus, vinu quoque, & siceram, & omne, quod desiderat anima tua, & comedes coram Domino Deo tuo, vel aliter. *In cunctis ad quæ miseris manum.* Idest comedes, & lataberis in omnibus rebus, ad quas extenderis manum tuam, idest in quibus laboraueris extendendo manus tuas ad eas, quasi dicat, quod de omnibus rebus quas homo haberet, quæ essent comestibiles, & in quibus laborasset, deberet ducere in locum Sanctuarij, ut ibi comederet, & laretur, vel aliter. *Lataberis, & reficiaris in cunctis ad quæ miseris manum.* Idest si sic feceris ducendo decimas, & primitias, & vota, atque sacrificia spontanea, & cetera coram Domino in locum, quem elegerit, & ibi epulatus fueris cum filio, & filia, seruo, & ancilla, & Leuitam ad cõuiuium vocaueris, lataberis, & reficiaris in cunctis ad quæ extenderis manum, idest Deus dabit tibi, quod gaudeas, & reficiaris, idest abundes in omnibus rebus ad quas manum miseris, idest in omnibus rebus quas inceperis, quasi dicat, obferuando ista supradicta, Deus dabit tibi tantam prosperitatem, quod omnes res, & negocia, quas inceperis, finias, & laberis in eis. *Cave ne derelinquas Leuitam omni tempore quo versaris in terra.* Sed quolibet anno voca eum, quando cunque ascenderis ad sacrificia, sed non tenebantur ad hoc quando peregrinabantur extra terram suam, siue captiui, siue alio modo, quia etiam non tenebantur ascendere ad locum sanctum, cum impossibile eis esset, sed solum orabant contra illam partem mundi, in qua erat locus sanctus, ut patet de Daniele qui orabat tribus temporibus in die contra Ierusalem apertis fenestris domus sue Dani. 6. cap. & sic orauerat Salomon Deum, ut de terra captiuitatis contra locum illi orantes exaudirentur, ut patet 3. Reg. 8. cap. *Quando dilatauerit dominus Deus tuus.* Hic ponitur tertium in quo respondetur ad quædam dubia, scilicet de comestione carnis, & dictum fuit hoc supra, sed hoc magis explicatur hic. *Quando dilatauerit dominus Deus tuus terminos tuos.* Ista dilatio solum attenditur propter distantiam locorum a loco Sanctuarij, quia non possent adduci pecora ad ostium tabernaculi, ut ibi effunderetur sanguis eorum. *Et volueris vesci carnibus quas desiderat anima tua.* Idest quæ tibi videntur delectabiles valde. mulcebat Deus populum istum dans ei carnalia, quia sola carnalia petat petendo ollas carniū Aegypti, ut Exodi 16. cap. *Procul fuerit.* Ita, quod non possis facilliter illuc ferre pecora ad occidendum. *Quas de-*

F *siderat anima tua.* Dicitur anima desiderare improprie, quia anima nostra nec desiderat, nec odit, nec diligit, nec intelligit, nec habet aliquem alium actum, sed homo desiderat, & diligit, odit, & intelligit, & habet omnes alios actus, quia actiones sunt suppositorum, anima autem dum est in corpore, non est suppositum, vel hoc aliquid, & sic dicit Philosophus 3. de Anima, quod qui dicit animam tristere dicit eam texere, & ædificare, sed nullus concedit, quod anima texat, aut ædificet, ergo concedere non debet, quod tristetur, aut latur, & sic de ceteris, sed homo tristatur, & latur, & ratio est, quia differunt principium agendi, & agens, anima autem est principium agendi, scilicet principium omnium actionum humanarum, ut patet in 2. de Anima. ergo non est ipsa agens, vel non agit. etiã magis patet, quia forma dicitur proprie natura, ut patet in principio 2. Phys. & ibidem dicitur, quod natura est principium motus, & quietis eius, in quo est, idest principium omnium actionum eius in quo est, sed anima est forma, ut patet in principio secundi de Anima. ergo est principium actionis, & non agens: sed actus solum agentem denominat, ergo homo dicitur agere, quia ipse est agens, & non anima quæ est principium agendi, & hoc est, quod communiter distinguunt formalistæ, scilicet, quod, & quo, idest agens, & principium agendi, vel quod agit, & quo agit, licet ibi quo aliquomodo signat principium instrumentale. animam autem non vocamus principium instrumentale, sed radicale, quia ab ea deriuatur tota virtus agendi secundum omnes modos actionis, compositi, principia instrumentalia vocamus organa potentialium operatarum, & passiuarum. nam organum Græce Latine instrumentum dicitur, anima autem media est inter agens, & instrumentum: nam non est agens, quia non est ipsa suppositum, quod denominat actio, nec tamen rursus est instrumentum, quia ab instrumento nulla virtus deriuatur, sed potius deriuatur per instrumentum, anima autem non est per quam deriuatur virtus ab aliquo alio, sed est id a quo virtus deriuatur, & sic neutrum istorum existens inter medium eorum est, scilicet principium agendi, & sicut principium agendi non denominatur ab actione, ita nec instrumentum. nam non dicimus, quod oculus videt, aut potentia visiva, sed quod homo videt. cõmuni tamen modo loquendi dicimus animam aliquid agere, ut concupiscere, & odire, & intelligere, & non solum animam dicimus aliquid agere, sed etiam carnem denominamus agentem, sicut loquitur Apostolus ad Galat. 3. ca. dicens spiritu ambulate, & desideria carnis non perficietis: caro enim concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem: & non solum attribuit his concupiscere, sed etiam operationes alias cum dicit. manifestæ sunt autem opera carnis quæ sunt fornicatio, immunditia, idolorum seruitus, inimicitia &c. & postea subdit operationes anime dicens. fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, longanimitas, &c. in his quidem dici potest, quod licet anima, & corpus non operentur, sed homo operetur, dicuntur tamen operari, quia sunt in eis principia operandi, vel potius ipsa sunt principia operandi, ut anima quidem non intelligit, sed est principium intelligendi, non concupiscit, sed est principium concupiscendi. dicitur tamen concupiscere, & intelligere, sed hoc de anima bene stat, quod sit principium operandi, & ob hoc dicatur operari, sed de carne nihil tale videtur, quia caro non est principium agendi, cum caro sit materia, & materia non est principium motus, & quietis, sed ipsa forma quæ proprie vocatur natura. etiam quia anima dicitur principium omnium actionum compositi. quomodo ergo poterit esse, quod caro sit principium alicuius? impossibile quidem est: Apostolus tamen dicit carnem concupiscere,

Quare anima humana tripliciter vnitur corpori: & secundum, quod diuersimode vnitur corpori, efficit in eo diuersas operationes.

fecere, & habere quædam opera, & spiritum concupiscere, & habere alia opera, vel fructus, & omnes istæ concupiscentiæ dicuntur operationes, aut passionες compositæ. Anima tamen dicitur principium concupiscentiarum omnium, quæ vocantur concupiscentiæ spiritus, & concupiscentiæ carnis, caro autem nullius concupiscentiæ, aut actionis principium est, sed dicitur principium, quia anima nostra rationalis, aut humana, ut melius dicatur, vnica est, & eadē est vegetatiua, & sensitua, & rationalis, vnitur tamen corpori nostro tripliciter secundum, quod dat perfectiones trium generum, aut modorum: nam per eadem sumus vegetabilia, ut plantæ: per eam rursus sumus sensitui, ut pecora, eadē etiam nos rationales efficit, quod ad homines solos est inter cetera animati. Ideo necesse est, ut tribus modis vniatur nobis, ut triplices perfectiones det: secundum enim, quod dat nobis, ut vegetemur in toto corpore, est, quia totum corpus vegetatur, & hoc faciens digestionem in singulis membris, & applicans illis, atque assimilans, ut trāseat in substantiam membri, sicut anima plantæ quæ solum vegetatur habet, quod sit in qua libet parte plantæ, licet anima nostra quæ est spiritualis substantia non sit cõextensa toti corpori, sicut anima plantæ, quæ est aliquo modo quanta secundum quantitatem plantæ. Secundo modo vnitur corpori inquantum dat nobis secundam perfectionem, quæ est sensituius esse, ut pecudes: secundum ergo, quod operationes animales sunt in pluribus partibus, coniuncta est, cum qualibet res ibi est ubi operatur, habet autem anima secundum, quod est sensitua, vel animalis vim sensituiam, & si magis perfecta est, habet vim motuiam, & cum magis perfecta habet augmentum plurium virium, scilicet potentias quinque sensitivas exteriores, & potētiās sensitivas interiores, quæ sunt alia quinque, & vim motuiam, & vim affectiuam ad quam passionēs pertinent, scilicet in vi irascibili, & in concupiscibili: anima autem secundum, quod sensitua est non vnitur pluribus partibus quàm vniatur istæ potētiæ: nam potentia motiua non est in toto corpore, sed in quibusdam partibus, in partibus musculosis, & nervosis. vis autē auditua in certa parte corporis est, scilicet in organo auditus, & sic de visiva, & ceteris. vires autem interiores sensitivæ quæ sunt in cerebro eodem modo determinat sibi certam partem corporis, scilicet cerebrum sola vis tactiua est quæ per totū corpus diffunditur in nervo ramificato, quod est organum tactus. vires autē affectivæ, irascibilis, & concupiscibilis, habent certa loca determinata, scilicet hepar, & cor, & similia membra, ita quod ad amandum, vel irascendum sit motus in istis, & non sit motus in pedibus, aut capite, vel manibus, & sic de ceteris membris corporis. anima autem rationalis secundum, quod rationalis, licet quantum ad substantiam eadem sit in nobis cum omnibus superioribus, tamen vnitur corpori solum quantum ad phantasmata: nam non determinat sibi aliquod organum ad operandum secundum, quod auditua auditum, & visiva oculos, & sic de ceteris. licet præsupponat actus istarum potentialium, sed solum requirit actualem conuersionē super phantasmata, sine quibus intelligere non potest, ut declarauimus Exodi 32. cap. Et ob hoc ponebat Cõmentator vnitatem intellectus agentis dicens, quod ille vniebatur cui libet homini per phantasmata, & quoniam vniebatur phantasmatibus vnius intelligebat ille, & quando vniebatur phantasmatibus alterius intelligebat alius. Qualiter autē hoc fallum sit, non est præsentis speculationis. Anima autem secundum, quod diuersimode vnitur corpori, ita efficit in eo diuersas operationes, & quia vnitur, ut vegetatiua, & ut sensitua, & ut rationalis, necesse est, ut diuersas operationes habeat. quando tamen anima cõdistinguitur contra corpus, accipitur prout est separata

A *ta a corpore, non quidem secundum essentiam, sed quod sit extra corpus, sed quia non est alligata alicui operationi organice, sed quod operetur per organa, aut in operando cõsequitur conditionem organorum.* Anima autem secundum, quod est vegetatiua est alligata toti carni, quia tota caro vegetatur, & secundum, quod sensitua est infixa maiori parti corporis, ideo iddicatur idem cum carne, & omnes operationes, quarum anima est principium ut alligata toti carni, vegetando, aut maiori parti corporis sensituum faciendo, vocantur operationes carnis, vel desideria carnis. operationes autem quarum ipsa anima, ut non alligata partibus corporis est principium, inquantum rationales, vocantur operationes spiritus vel concupiscentiæ spiritus, & sic stat dictum Apostoli, scilicet caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, idest, quod anima est principium quarundam concupiscentiarum quæ sunt contrariæ concupiscentiis carnis, idest concupiscentiis, quarum ipsa anima est principium, ut est infixa carni, inquantum sensitua, & habens vim irascibilem, & concupiscibilem: nam anima secundum, quod rationalis, desiderat verum bonum, & cõtemplationem, atque abstractionem ab his omnibus inferioribus, sed caro concupiscit aduersus spiritum, idest anima infixa partibus carnis, irascibili, & concupiscibili desiderat aduersus ea, quæ determinata sunt per rationem, quia per rationem, & voluntatem rationalem quæ est potentia anime volumus cõtemplari, & Deum super omnia diligere. secundum concupiscibilem inclinamur ad fornicandum, & diligendum ea quæ huius seculi sunt magis quàm Deum. eadem ergo anima contra se concupiscit, & non concupiscit ea ro contra spiritum, quia ipsa secundum, quod non alligata organis, inquantum est rationalis, est principium concupiscendi opposita eis, quorum principium concupiscendi est inquantum est alligata membris, quantum ad vim concupiscibilem, & irascibilem, & hoc modo intelligi oportet dictū Apostoli, ad Galat. scilicet spiritus concupiscit aduersus carnem, &c. sic ergo dicitur hic. *Quæcunque desiderat anima tua.* Idest comedas de omnibus illis quæ concupiscis, cuius concupiscentiæ principium est anima tua, non quidem inquantum est absoluta ab organis, & partibus corporis, sed inquantum est sensitua habens partem affectiuam, scilicet concupiscibilem, & irascibilem. *Locus autem quem elegerit dominus Deus tuus sit procul.* Erat Dei statutum, ut si quis vellet occidere aliquod pecus, adduceret ad ostium tabernaculi, ut faceret immolare illud domino, sanguinem eius, & adipes: nam adeps erat domini iure perpetuo, ut patet Leuit. 3. cap. si autem locus esset distans, non poterat hoc compleri, quia non possent pecora adduci in locum Sanctuarij, ideo fiebat quod sequitur. *Occides de armentis tuis, & pecoribus.* Vocantur armenta magna animalia, ut boues, pecora vocantur hic parua, ut capre, & oves, & de istis licebat immolari, & poterat occidere ipse qui habebat ea, & comedere in quocunque loco vellet. *Sicut præcepit tibi.* Supra hoc mandauit in isto cap. **E** *Sicut comeditur capra, & ceruus: ita vesceris eis.* Idest, sicut capra, & ceruus sunt animalia immunda ad offerendum, & ideo effuso sanguine, & nulla alia solennitate præmissa comedi possunt: ita animalia quæcunque volueris poteris comedere in oppidis tuis, sine aliquibus ceremonijs prepositis. *Mundus & immundus.* Immundi fiebant per tactum mortui, vel animalium morticinorum, siue mulieris menstruate, & in fluxu sanguinis, vel seminis, & multis alijs modis, de quibus Leuit. 11. 12. 14. 15. cap. *In commune vesceris.* hoc solum equæ ne sanguinem comedas. Idest quilibet poterit comedere de carnibus istis communiter, siue mundus, siue immundus, nec est in hoc aliqua differentia, de carnibus autem hostiarum

stiarum nullus comedere poterat, nisi mundus, ut patet Leui. 6. & 22. cap. & qui immundus esset, & scilicet comedebat de sanctificatis, moriebatur, ut patet Leui. 7. cap. *Sanguis eorum pro anima est.* Anima enim sedet in sanguine, quia anima vitur corpori secundum quam harmoniam repertam in corpore, & ista est precipue in calido, & humido, quae sunt principia viuendi, ideo dicimus calorem naturalem, & humidum radicale vitam conservare. Et ista duo reperiuntur in sanguine magis quam in alio humore, ideo sanguis dicitur sedes animae: animam autem comedere velle horribile est, ideo nec sanguinem comedere debent, quia in pecoribus sanguis loco animae est. Ratio autem potissima quare sanguinem non comedebant erat, quia omnis sanguis est ad expiandum peccata, ut patet Leui. 17. & tangit eam Apostolus ad Hebr. 9. cap. *Itaque non debes comedere animam cum carnibus.*

An valeat consequentia de qua in litera, de esu sanguinis. Quaes. XII.

SA TIS valet ista consequentia, scilicet horribile est comedere animam alicuius rei, cum sit principium essendi, & viuendi, sed sanguis in animalibus est loco animae quantum ad bruta. ergo non debet comedi sanguis, & caro, quia tunc comedetur anima cum carnibus, quod horribile est. anima autem in pecoribus comedi non potest, quia non est in eis anima aliquid quod est, sed aliquid quod est ipsi animal, & per se non est ipsa anima pecorum ens, ideo deficiente illa harmonia secundum quam manebat anima iam non erit aliquid illa anima, sed non est sic de anima nostra, quia non deficit mox, ut homo moritur, immo ipsa anima humana immortalis est, & licet in corpore sit, ut pars speciei, & non sit suppositum, deficiente homine ipsa est suppositum, & hoc aliquid, & habet actus quos ipsa agere dicitur, sicut homo ante agere dicebatur, non ergo dicitur sic de homine, sicut de pecoribus, quia sanguis in homine pro anima esse non potest, cum anima maneat. in pecoribus autem sanguis pro anima est. *Sed super terram funde quasi aquam.* Hic manet adhuc sanguis in officio suo, nam cum sanguis sit loco animae ad expiandum est. cum autem super terram funditur, & non comeditur propter mandatum Dei, sit ei sacrificium de ipso sanguine, sicut cum funditur ad basem altaris in ceteris sacrificiis, & non concrematur, sicut ceterae carnes, sed solis cornibus altaris tinctis cum sanguine illo, reliquus sanguis ad basem funditur, & hoc generaliter erat in holocaustis, ut patet Leui. 1. c. & in victimis pacificis, ut patet Leui. 3. in victimis autem pro peccato interdum inferebatur sanguis in tabernaculum, ut aspergeretur coram sancto sanctorum, ut pro peccato summi sacerdotis, ut patet Leui. 4. ca. & ibi de peccato totius populi, & peccato principis, interdum autem sanguis iste partim aspergebatur intra sancta sanctorum contra arcam, & tangebantur cornua altaris thimiamatum, quod erat intra tabernaculum. de asperzione sanguinis contra arcam patet Leui. 16. c. quia hoc erat in die propitiationis solum, & nunquam in alio die, vel tempore anni intrabat sacerdos magnus in sancta sanctorum: est autem iste dies propitiationis decimus dies Septembris, ut patet Leui. 23. c. de tinctione cornuum altaris thimiamatum in sanguine patet infra 30. c. *Funde quasi aquam.* Id est totaliter funde non retinendo aliquid de illo, quia tibi inutilis est, & in hoc magnum cultum Deo exhibes eius parendo praeceptis. *Ut bene sit tibi, & filiis tuis post te.* Quia patres bene agentes non solum merentur sibi misericordiam Dei, sed etiam filiis suis. *Cum feceris quod placet in conspectu domini.* Id est prosperaberis facien-

do praecepta Dei. *Quae autem sanctificaueris, & voveris domino.* Id est illa quae per votum sanctificaueris domino: proprie sanctificare est ad Dei cultum applicare, animalia autem quae videntur applicantur domino, quia ei offerri debent, nec alicui licet comedere illa. Sanctificatum aliquid dicitur cum diuino cultui applicatur, siue illud sit tempus, sicut dicimus diem sabbati sanctificatum, ut patet Exodi. 20. cap. quia ad cultum eius separari debet, sicut in illo die non vacaret homo mundanis negociis, sed ad Dei contemplationem referretur: sanctificantur etiam res inanimatae, ut res sacrae quae ad solius Dei cultum, & nullo modo in usus humanos conuertenda sunt, & isto modo vocatur tabernaculum sanctum, & sancta sanctorum, & Sanctuarium, ut patet in multis locis, etiam ipsum vnguentum quo vngebantur sacerdotes, & ea quae in templo erant, sicut omnia vasa tabernaculi, & thimiamata, quod adolebatur coram Domino in altari aureo thimiamatum, sanctum vocatur, & sanctum sanctorum, ut patet Exodi 30. cap. sanctificantur etiam res animate, ut pecora, sicut sunt primogenita, de quibus dicitur Exodi 13. ca. sanctifica mihi omne primogenitum, quod aperit vuluam tam in hominibus quam in iumentis: sicut autem ista ex lege sanctificata sunt, ita alia ex voluntate sanctificantur, & ista sunt quae domino vouemus, quia per hoc iuri nostro subtrahimus, & cultui diuino applicamus, & potest aliquis sanctificare rem inanimatam, ut domum, vel agrum, & tunc dabatur pro eo certum precium, quod constitutum est Leui. 27. c. & redibat ager vel domus ad eum qui vouerat, aliquando vouebant res brutae immolabiles, ut boues, oves, capras, & tunc, si ista animalia munda erant talia qualia immolari possent, non poterant redimi, nec commutari, sed si aliquis conaretur commutare animal, quod vouerat pro alio, tam ipsum, quam commutaturam, quam id pro quo commutabatur consecrabatur domino, ut patet Leui. 27. cap. & ibi ponuntur aliae multae regulae de votis, & precijs redemptionis votorum, & quid faciendum esset si animal esset immundum, vel ineptum ad immolandum. hic autem solum loquitur scriptura, quando vouebantur animalia, quae immolari possent, quia tunc ferenda erant in locum Sanctuarij, si autem esset res inanimata, redimebatur, ut supra dictum est. *Venies ad locum quem elegerit Deus, & offeres.* Si tamen locus multum distaret a loco Sanctuarij, poterant primogenita pecorum, vel ea quae vouerant vendere, siue comedere, & precium eorum afferre in locum Sanctuarij, sicut dicitur de decimis infra 14. c. *Carnes, & sanguinem super altare Domini Dei tui.* De sanguine hostiae vngebatur cornua altaris, & reliquus fundebatur ad basim, ut patet Leui. 3. cap. carnes autem cremabantur super altare, sed aliter in holocaustis, aliter in pacificis, aliter pro peccato, ut supra distinximus. *Sanguinem hostiarum fundes in altari.* Id est ad basim altaris, & non supra. *Carnibus autem ipse vesceris.* Ex hoc patet, quod iste erant hostiae pacificae, quia de holocaustis, siue pro peccato nihil comedit offerens, ut patet Leui. 1. & 6. cap. de istis pacificis comedit offerens omnes carnes detracto adipe cum renibus, siue lumbis, ad Dei incensum in altari, & armo dextro, & pectusculo ad ius sacerdotum, ut patet Leui. 3. & 7. cap. Cum autem dicitur hic de sanguinis oblatione super altare, & de carnibus: non est intelligendum, quod funderetur sanguis super altare, quia solum vngebantur cornua eius. 4. & fundebatur reliquus ad basim, sed dicitur fundi in altari, id est in circuitu altaris, semel autem solum fuit sanguis fusus super altare, sed tunc non erant datae leges de ritibus sacrificiorum, quando fuit confirmatum pactum legis inter Deum, & Israel: nam cum occisi fuissent boues, & hirci, ut ait Apostolus ad Hebr. 9. ca. & sanguis eorum receptus

Quae sanctificari poterant.

Animal immolabile dupliciter voueri poterat.

Celatio intenti, si non colere idola.

receptus in crateris medietas sanguinis super altare fusa est, reliqua autem medietas cum aqua, & lana cocticia ad asperisionem populi fuit: de his habetur Exo. 24. cap. ibi autem ratio fuit specialis, scilicet quare dimidia pars sanguinis fuisset in altari fusa. Quod autem dicitur hic de carnibus, quod ipse comedere debebat offerens, sed in quidam distinguitur, quia aut erant carnes animalium immolatorum, ut hostiae pacificae, aut haec animalia, ut vota immolabantur, si autem essent animalia habentia carnes in pacifico sacrificio oblatas, pertinebant ad ipsos offerentes quaedam partes eorum, sicut de terminatur Leui. 3. & 7. atque 8. capit. si autem essent animalia ex voto data, non poterant carnes eorum commedi ab ipsis immolantibus, siue offerentibus ea, quia ista pertinebant ad iura sacerdotalia, ut patet Numeri. 18. cap. ista distinctio vera est, sed non conuenit ad praesens: nam hic dicitur de votis, scilicet quae autem sanctificaueris, & voveris domino, & ideo dicendum, quod aliquod animal immolabile poterat dupliciter voueri. Vno modo, quod voueretur simpliciter, id est ego voueo istud animal Deo, & tunc per votum totaliter abdicabat a se ouem, aut bouem, vel aliud animal, quod vouebat, & transibat in ius sacerdotum, ut patet Numeri 18. c. cum omnia vota ad eos pertinerent. si autem votum est cum determinatione, ut si dicatur ego voueo facere Deo hostiam pacificam de vno arietem, vel bouem, tunc ex eo quod vouerat, tenebatur facere illud sacrificium, tamen remanebat sibi potestas comedendi de animali immolato secundum partem determinatam ei a lege. tantum enim nunc comedere poterat vouens de animali sic immolato, sicut si immolasset illud in hostias pacificas, & non vouisset, quia quando vouit istam conditionem sibi seruauit, sicut offerret illud animal tanquam hostias pacificas, & sic stat hic litera, quod de voto comedere quis posset. *Obserua, & audi.* Hic ponit conclusionem intentionem, si non colere idola, quia omnia supra dicta sunt de modo colendi Deum, cui maxime repugnat idolatria. *Obserua, & audi.* Ponuntur ista verba duo, quia vnum notat attentionem, & aliud notat consensum, & obserua, id est diligenter attende quae dico. *Et audi.* Id est exaudi, si consentiendo, quia alias auditio nihil prodest, cum non sequatur exaudiri. *Quae praecipio tibi.* Frequenter repetit ista Moyses, quia sciebat istum populum pigrum ad obediendum mandatis Dei, & exequendum ea, ideo oportebat eum crebro moneri, ut diligenter aduertat. *Ut bene sit tibi, & filiis tuis post te in sempiternum.* Id est si tu audis mandata Dei, & opere complas, dominus dabit tibi vitam, & prosperitatem omnium bonorum temporalium, & non solum tibi, sed etiam filiis tuis meritis tuis, quia cum patres sunt boni, Deus propter eos miseretur filiis usque in mille generationes, siue usque milia, ut patet supra 5. cap. & Exodi. 34. *In sempiternum.* Ponitur hic sempiternum secundum, quod alias in sacra Scriptura poni consuevit, pro magno tempore, non tamen pro vita aeterna, quia pater quantumcunque bonus sit, nunquam meretur pro filio vitam aeternam, nisi cum filius bonus est, & tunc ipse pro se meretur, indirecte tamen potest mereri pater pro filio vitam aeternam, quia per bona opera sua promerebitur, ut Deus dirigat filium eius in viam salutis aeternae.

Cum feceris, quod bonum est, placitum in conspectu Domini Dei tui. Id est, quod faciendo ea quae coram Deo placita sunt promeremur pro nobis, & filiis nostris bonum, bonum autem, & placitum idem est alicubi, namque placitum, & bonum non sunt idem, quia non amamus semper ea quae sunt bona simpliciter, sed quae videntur nobis, ut patet in principio 8. Ethicorum. Deus autem qui regula aeterna est, & non deficit ab eo, quod secundum se est verum, & bonum, semper vult id, quod est

secundum se bonum, ideo bonum, & placitum coram eo idem sunt.

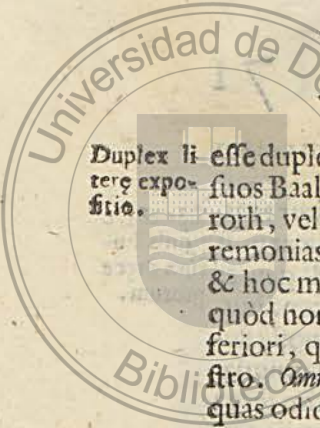
Cum disperdiderit dominus Deus tuus. Hic ponitur tempus completionis horum praeceptorum, scilicet postquam ingressi essent in terram possessionis, & gentes destructae essent ipsis composita pace quiescentibus.

Ante faciem gentes. Id est, quod faciet eas non posse stare ante faciem tuam, quia dato, quod illae gentes pugnarent interdum cum Israelitis, tamen confestim revertentes agebantur in fugam, & hoc forte, quia crabrones effugabant de quibus dicitur Exodi 23. capitulum. *Ad quas ingrederis possidendas.* Id est quarum terram possidere debes, quia ipsas gentes nullo modo possidere poterant, scilicet nec faciendo eas tributarias, nec subiiciendo in seruitutem, quia nullum foedus licitum erat cum eis, ut patet Exodi 23. & 34. & infra 20. cap.

Et possederis atque habitaueris in terra earum. id est, quod expuleris gentes, & acceperis terram eorum, & pacifice possederis.

Cave ne imiteris eas. Colendo idola, sicut ipse coluerunt. *Et requiras caeremonias earum.* Scilicet inquirendo quales ritus habuerunt gentes illae in colendo Deos suos, ideo non erat licitum Iudeis tunc legere aliquos gentilium libros continentes Deorum caeremonias, nobis autem licet, quia non est occasio idolatrando in nobis sicut in eis erat. Item quia oportet habere testimonium ex his quae foris sunt, ideo beatus Paulus arguens contra Philosophos Athenienses usus est auctoritate poetarum, & sapientum testimonijs utitur. *Postquam fuerint te introeunte subuersae.* Id est postquam tu intraueris, & possederis terram Chanaan, ipsae gentes, quae ante possidebant iam non erunt, cum necesse sit prius te delere eas, quam teneas terram earum, destruis eis cum eam tenueris non debes inquirere caeremonias earum, scilicet qualiter ille gentes coluerunt Deos suos, scilicet, quod quaererent ab alijs gentibus vicinis, vel in libris gentium, quas deleuerant. neutro enim modorum horum facere debebant. Quod autem ipsi inquirerent caeremonias gentium, quae fuerant in terra illa, videbatur esse, quia gentiles putabant quamlibet terram Deum suum habere, & quemlibet Deum determinatas caeremonias cultus, & quando non obseruabantur in terra illa caeremoniae Dei illius, putabant gentiles ob hoc euenire omnes plagas quae eueniebant, sicut patet de his quos rex Assyriorum adduxerat de terra sua, ut habitarent in urbibus Samariae, quas expoliauerat Iudeis cultoribus terrae illius, & cum isti gentiles cepissent habitare in terra Samariae, non timebant Deum verum: ideo misit in eos Leones qui occidebant eos, & tunc nuntiatum fuit regi Assyriorum in hunc modum gentes quas transtulisti, & habitare fecisti in ciuitatibus Samariae, ignorabant legem Dei terrae, & immisit in eos dominus Leones, & ecce interficiunt eos, eo quod ignorent ritum Dei terrae, & sic verbat Deus verus, qui erat Deus Hebraeorum, ne Iudaei expulsis Chanaanais de terra, putarent illam terram habere certos Deos, qui determinaret sibi certas caeremonias, quas teneretur facere habitatores terrae si vellent in pace viuere, sed quod ipsum solum tantum Deum verum timerent, & a nullo alio formidarent, ad hoc autem vehementer prompti erant Israelitae, ideo verat eis Deus ne aliquando talia inquirant, sic dicitur eis Hierem. 10. cap. iuxta vias gentium nolite discere, & a signis caeli nolite metueri: ad idem ad monet eos Leui. 18. cap. ne sequantur caeremonias acolarum terrae, quia sicut terra euomit illas propter peccata sua, ita euomet Iudeos, nisi obseruent mandata Dei, quando talia egerint, qualia ille gentes quae ante habitauerunt in terra.

Sicut coluerunt gentes istae Deos suos, ita ego colam. Potest esse

Deuteronomij.

Cap. XII.

Duplex li- esse duplex scilicet, uno modo, sicut ipse coluerunt Deos suos Baalim, Astaroth, &c. ita ego colā Baalim, & Astaroth, vel sicut ipse coluerunt Deos suos per tales caeremonias, ita ego per eandem colam Deum meum; & hoc magis consonat superioribus, quia dicebatur, quod non requirerent caeremonias gentilium, & inferiori, quia dicitur non faciētis sic domino Deo vestro. *Omnes abominationes quas aduersatur dominus. Id est quas odio habet.*

Fecerunt. Quia daemones a Deo permisi quantum potuerunt gentes a vero Dei cultu abstraxerunt per quasdam vanas superstitiones, ideo Deus odio habebat istas caeremonias. Abominationes operari sunt gentiles in terra illa, quae displicebant in oculis Domini, colendo valde obsecrare Deos suos, & ab omnibus istis abominationibus mandat Deus Iudeos cauere: magna enim abominatio est, quod eo relicto alius Deus colatur, qui non est Deus, ideo non licebat Iudeis relinquere Deum suum, & colere Deum alium mutando nouos Deos, & de hoc conqueritur Deus per Hierem. cap. 1. dicens transire in insulas Cethin, & in cedar mittite, & considerate vehementer; & videte si facti est huiusmodi, si mutauit gens Deos suos, & certe ipsi non sunt dii. populus vero meus mutauit gloriam suam in idolum, obstitit super coeli super hoc, & porte eius desolamini dicit dominus. Alia abominatio est Deo, quod ipse colatur cum alijs dijs: nam ipse est verus Deus, atque bonum summum, dii autem gentium aut daemones sunt, aut nihil sunt, quod ergo comparatur aliqua creatura, & aliquando illa quae est vilissima, Deo in honore, magna abominatio est, & istam abominationem faciebant Samaritani, quia Deum coeli timebant, & tamen quilibet Deum suum colebat, atque ei sacrificabat, ut patet 4. Regum 17. hoc autem Iudeis vehementer cauendum erat, ne cum Deo suo vero alium colerent: alia abominatio erat, quod Deus verus, qui summum honestum est, secundum turpissimas caeremonias gentilium Deorum coleretur: honestissimo namque Deo purissima oblatio conuenit, & hoc volebant facere quidam Iudei: nam putabant caeremonias debitas fore diuersas terris diuersis, & quia nolebant totaliter prauaricari, nolebant dimittere Deum suum pro alio Deo, tamen miscebant, ut vtriusque secundum eorum iudicium complerent, scilicet colebant Deum suum verum, ne viderentur eum deseruisse, & ut placarent Deos terre illius, volebant immolare Deo suo secundum consuetudinem Deorum terrae illius, id est qui prius culti sunt in terra illa. Deus autem abominatur hoc, quia sicut secundum veritatem ipse solus Deus est, ita ipse solus vult coli, & quia nullus potest statuere caeremonias debitas cultui Dei, nisi ipse Deus, ideo non debet coli secundum aliorum salforum Deorum caeremonias, sed secundum caeremonias quas ipse statuerit, & hoc est, quod verat hic dicens, non faciētis sic domino Deo vestro, id est non coletis eum eo modo quo coluerunt gentes istae Deos suos: commiserunt peccata valde graua, ut patet infra quia aliqui coluerunt Deos immolantes eis filios suos, ut erat quantum ad Deos Samaritanorum qui erant de Sapharnain, scilicet ad Ramelech, & Anamalech dijs Sapharnain: committebat etiam peccata cum peccatis, & Sodomiticis, & incestuosis, ut cum sororibus, & matribus, ut patet Leui. 18. cap. mille etiam turpitudines quae fiebant in alijs sacrificijs, ut in sacrificio priapi fiebant mille inhonestatum genera, scilicet demonstratio verendorum sacerdotis priapi, & deinde confluxum ad actum venereum: nam expletis sacrificijs quasi vocalibus priapi sequebantur sacrificia realia ipsius priapi, scilicet conuentus ad coeundum, siue sub locis frondosis, & obscuris, siue in locis subterraneis,

F & specubus, de quo creata fuit magna lues in Israel: nam priapius in abscondito celebrabatur, & conuenientibus multis exercebantur opera turpissima, ita ut mater regis Asa esset princeps eorum, qui colebant priapum, & vacabant illi operi nefario, ut patet 3. Reg. 15. multi quoque alij modi turpissimi obseruabantur in sacrificijs aliorum Deorum gentilium, cum quaque gens pro sua capacitate turpitudinibus, & obscenis libidinibus abundaret. de his sacrificijs Marcus varro in libris sacrorum, & Ouidius in libris Fastorum, & Augustinus in plerisque libris de ciuitate Dei: ideo dixit Deus, quod iste gentes fecerant omnes abominationes in dijs, quia per omnem modum scelorum versabantur. *Fecerunt dilectis offerentes filios suos, & filias comburentes igni.* De ista combustione aliquid diximus Leui. 20. ca. Erat enim magnum idolum, quem Iudei Moloch vocant, id est regem, vel principem aliorum idolorum, & illud in prelo, vel alterius metalli, & incendebatur ex parte interiori quousque inflammaretur, tunc ponebant pueros teneros sine puellas in manibus illius idoli ardentis, psallentibus sacerdotibus in vasis musicis, & magna voce concinentibus, ne voces pueri morientis a parentibus audirentur, & tunc dicebant puerum a dijs ad aethera raptum, & haec erat daemonum gratissima oblatio, cum Deus illam maxime abhorreret. *Quod praecipio tibi hoc tantum facito.* Quia aliqui in cultu Dei volebant obseruare caeremonias scriptas in lege, & insuper caeremonias quas obseruabant gentiles. *Nec addas quicquam.* In colendo Deum supra id, quod est in lege. Et si dicas contra, quia Christus dixit Luc. 10. cap. quicquid superogaueris ego veniens reddam tibi, in quo laudas, & promittit mercedem magnam his, qui super ea ad quae obligatur ex lege, aliquid boni operis supererogant. Respondetur, quod facere aliquod bonum supra legem sanctum est, sed facere supra legem aliquid quod est contra legem, hoc malum est, & prohibetur hic. *Nec minuas.* Faciendo minus quam mandat lex, de his dictum fuit late supra cap. 4. & ibi vide.

An facere supra legem, id est opus supererogationis sit peccatum. *Quest. XIII.*

*C*ONSIDERANDUM autem est, quod facere supra legem est aliquando malum, & aliquando bonum, sicut est de actibus virtutis: nam virtutes sunt inter duo extrema, quorum quodlibet est vitiosum, quando autem aliquis excedit a medio modicum, non dicitur male agere, quia medium in materia virtutis non ponitur indiuisibile, sed habens quandam latitudinem. Dum autem aliquis in tra illam latitudinem est, adhuc non excessit medium, nec dicendus est malefacere. Et ob hoc contingit virtuosos viros inter se non consonare totaliter, quia medium, intra quod virtuosus sunt, latitudinem habet. si autem medium illud esset indiuisibile, necesse esset omnes virtuosos eadem, & totaliter similia facere. & isto modo dato, quod lex mandat aliquid, quod nos possumus facere plusquam mandat lex, & bene agemus, quia illud est intra latitudinem, utpote si lex mandauit ieiunare vna die, & nos velimus ieiunare duobus, vel tribus, bene agimus, & valde meremur, nisi forte in lege veritum sit aliquid eorum, quae nos agimus, ut si lex mandauit vna die ieiunari, & mandauit non ieiunari diebus dominicalibus: nos autem volumus ieiunare tribus non peccamus, quia non excedimus medium. si tamen in illis diebus velimus ieiunare diem Dominicam, peccamus, quia iam est extra medium cum sit contra mandatum legis. Si tamen aliquis tantum

Deuteronomij.

Cap. XIII.

72

tantum velit ieiunare, ut penitus nihil comedat, aut valde paucum, quod ad vitam non sufficit, iste est extra medium, & in plus agendo peccat. Si autem lex mandaret abstinere a fornicatione, si autem aliquis abstinere etiam a coitu matrimoniali nolens accipere uxorem, ita quod sit in viduitate, vel virginitate, magis agit quam lex mandat, tamen bene agit, & valde laudatur, quia omnia ista adhuc sunt infra medium. Tamen si Deus mandaret abstinere a fornicatione, sicut nunc mandatum est, & mandaret multiplicationem generis humani per honestas nuptias, sicut fuit in principio generis humani, cum dixit primis parentibus, crescete, & multiplicamini, & replete terram, ut patet Gene. 1. c. & postea iterum post diluuium, ut patet Gene. 9. cap. si aliquis existentibus his edictis abstinere a fornicatione secundum vnum edictum illorum, & non a fornicatione, sed etiam ab actu matrimoniali volens in virginitate manere, peccaret, quia excedebat medium virtutis. est autem hic medium virtutis determinatum a lege, quod debeat vitari fornicatio, & non vitetur matrimonialis concubitus. inter vtrumque autem est medium, qui vero, vel a nullo coitu abstinere, vel ab omnibus abstinere, his positus extra medium est. Sic autem hic sacrificare quidem cum omnibus his caeremonijs quae supra posita sunt, est medium in isto actu latitiae determinato a lege, si autem aliquis in aliqua istarum defecerit, a medio recedit, & male agit, si autem aliquis obseruare velit non solum has, quae posita sunt, sed insuper plures nullam istarum tollendo, recte ageret, nisi lex determinaret non esse magis agendum: lex enim determinare potest medium virtutis, quia leges sunt posita a sapiente viro, cum sapienter firmiter ordinare, ut patet 1. Metaph. sed medium in virtute est secundum rectam rationem, & sicut sapiens determinabit, ut patet 2. Ethic. ergo lex potest assignare rectissime medium in qualibet virtute, si ergo lex dixit debere tales, & tantas caeremonias obseruari, & non aliquid amplius, si aliquid plus obseruetur necesse est esse malum, cum sit extra medium. ista autem lex quae hic ponitur, scilicet quod praecipio hoc tantum facito domino, nec addas quicquam, nec minuas: intelligitur hic specialiter in sacrificijs: nam in alijs generibus humanae actionis, licet contra legem agi nunquam licite possit, licite tamen agitur intra legem, quia non immediate est extra medium, si supra legem agatur. In sacrificijs tamen erat aliquid speciale, quia nec poterat licite agi contra legem, nec supra legem, & ratio huius est, quia Iudei erant propter caeremonias gentilium, & si permitterentur agere ultra certam regulam, daretur eis occasio ad idolatrandum, & cuiuslibet immolandum, ut vult, & sequendum omnes caeremonias gentilium, ideo rectum valde fuit, ut certa regula daretur in sacrificando, & nec aliquis posset addere, vel diminuere, quia quouis modo pertinebat ad occasionem idolatriae. Non est autem sic in alijs actibus, ut si quis ieiunet magis quam mandat lex, vel magis abstinere a coitu quam lex mandat, quia in his non est occasio alicuius mali immediate, sicut in sacrificando, ideo quodcumque iste textus allegatur nihil agit ad propositum, nisi cum inducatur in materia sacrificiorum, de qua hic loquitur specialiter.

C A P. XIII.

Non sunt audiendi falsi prophetae.

*S*I surrexerit in medio tui prophetes, aut qui somnium vidisse se dicat, & praedixerit signum atque portentum, & euenerit, quod locutus est, & dixerit tibi eamus, & sequamur Deos alienos,

nos, quos ignoras, & seruiamus eis: non audies verba Prophetarum illius, aut somniatoris, quia tentat vos dominus Deus vester, ut palam fiat vtrum diligatis eum, an non, in toto corde, & in tota anima vestra. Dominum Deum vestrum sequimini, & ipsum time, & mandata illius custodite, & audite vocem eius. Ipsi seruietis, & ipsi adheretis. Propheta autem ille, aut fictor somniorum interficietur, quia locutus est, ut vos auerteret a domino Deo vestro, qui eduxit vos de terra Aegypti, & redemit vos de domo seruitutis, ut errare te faceret de via qua tibi praecipit dominus Deus tuus, & auferes malum de medio tui.

*S*I surrexerit supra dictum fuit de modo diuini cultus, hic agitur de euitando, & destruendo idolatriae ritus, quia vnus oppositorum destructio alterius est confirmatio. Et ponuntur tria prima: ponitur pena Prophetarum, ut fallat aliquid praedicentis. Secundo ponitur sententia personae coniunctae in consanguinitate, vel affinitate ad idolatriam persuadens tibi. *Si tibi voluerit persuadere.* Tercio ponitur destructio ciuitatis idolum colentis ibi. *Si audieris in vna vrbum.* Si surrexerit in medio tui Prophetes. De modo prophetiae dictum fuit Nume. 12. c. & 22.

De quo Propheta hic loquatur Moyses: Praeterea quot modis prophetia siue verius scientia de futuris haberi potest, & an omnis talis cognitio vere possit dici prophetia. *Quest. I.*

*P*ROPHETA autem qui hic dicitur, malus est, ut patet ex fine, quia ad malum incitat, & ista prophetia est prophetia improprie dicta, quia omnis prophetia Spiritu sancto dictante fit, ut patet 2. Petri. c. 1. sed ista non est a Deo, ut communiter, potest tamen ista prophetia esse a Deo ad aliquod bonum, & ille qui suscipit eam esse malitia sua conuertit ad malum, ut Balaam qui a Deo reuelationes recipiebat, sed per eas contra Dei voluntatem facere nitebatur volendo maledicere Iudeis, ut patet Nu. 22. & 23. & 24. c. sic etiam de Caipha, quia Spiritu sancto locutus est, ut patet Io. 11. c. sed verba illa ad malum intellectum retorfit, & Deus permittit istum deprauare verba sua ad tentandum gentem illam, ut patet 1. Jo. c. 7. sicut hereticos in Ecclesia permittit ad confirmandum sacram Scripturam, & ut nos cauiiores redderet, & multae veritates notae fierent: si enim heretici non fuissent, tanta claritas non fuisset, & sapientia in Ecclesiasticis doctoribus, quia ocium ingenia enervaret, magni autem labores magna ingenia acuiunt. Poterat etiam ista prophetia a Deo esse mediate, ita quod aliquis verus Propheta audiret aliquid a domino: deinde falsus Propheta audiens a vero Propheta antequam alijs notum fieret, publicaret: & tunc adiungeret, quod irent ad colendos Deos alienos. Potest etiam Propheta a demone reuelationem recipere, & hoc dupliciter, quia aut demon istam cognitionem habuit diuina reuelatione, vel angelica, quae sepe multa demonibus reuelatur, ut profuit membris Christi saltem indirecte, & tunc est vera prophetia, quia est de supernaturaliter cognitis: aut illa sunt cognita a demone solo lumine naturali, vel per temporum experientias, & tunc non est

est vere prophetia, quia ista naturaliter cognosci poterunt: sic aliquando demon predicat bellicas clades futuras, & locorum destructiones, quia aliquid intellexit ex motu cel: aliquid autem ex his quæ homines moluntur, sed nondum ad publicum prodierit, quæ tamen ipse quibusdam signis cognoscit, sicut ait beatus Antonius corrigens monachos suos contra demonum astutias, & habetur in vitis patrum. Quandoque demones aliquos de longinquo venientes cognoscunt, & in alijs remotis locis prædicunt eos tali die ad locum illum venturos, quasi res antequam fiant cognoverint. Quandoque ex re inchoata sine operis coniecturâ, si viderint magnas pluvias in Aethiopia esse, denunciat in Aegypto Nili magnam inundationem futuram, quia Nilus de Aethiopia per Aegyptum transit. hoc autem non ex aliqua divina cognitione, sed ex nature agilitate prædicit, quia subito quæ in diversis terrarum partibus fiunt, considerare potest. Contingit tamē, quod aliquando in his fallatur, quia causas ex quibus futura prænotificaverat, Deus aliorum vertit, & sic demonum falsitas demonstratur. Potest etiam aliquis homo per considerationem cursus astrorum aliqua futura perscrutari in tali certitudine, qualē Deus, & natura permittunt, & licet Propheta non sit, videtur tamen alijs Propheta, quia futura cognoscere solius Dei esse putant, non refert quocumque modo horum cognoscant, dum tamē dicto suo malum finē nō adiungat. *Si surrexerit in medio tui Prophetes.* Id est de populo tuo, quia si aliquis gentilis aliqua futura eis prædiceret, semper putarent eum a demone suscepisse, quanto magis adiungendo talem finem, quia semper suspectus esset, ideo siue bonum, siue malū diceret, non crederent ei. *Aut qui somnium se vidisse dicat.* Distinguit hic inter Prophetam, & videntem somnium: Prophetæ enim habent duos gradus, quia aliqui a Deo revelationem recipiunt in vigilia, aliqui in somnio, ut patet Num. 12. c. & in istis revelatio in vigilia clarior, & maior est, ideo hic vocatur solum Propheta qui aliquid vigilans vidit, vel audiuit a Deo: qui autem per somnium non vocatur Propheta. In hoc autem non multum refert, quia siue aliquis audiat in vigilando, & videat, siue hoc in dormiendo patiat, si tamen intelligit id, quod repretentatur, & scit, quod a Deo fuit, ea quæ videt aut audit, Propheta est: & pater, quia cognitio carā in nobis de his, quæ naturaliter cognosci non possunt, sed supernaturaliter elevamur Prophetica est. Primo dicebatur, quod videns aliquid aut audiens, videat quod dicitur aut repretentatur intelligens illud, ut patet Dani. 10. c. cum dicitur intelligētia opus est in prophetia, siue in visione, ideo licet Pharaon viderit septem spicas, & septem vacas pingues, & totidem spicas percussas vento virete, & vacas macilentas, ut patet Gen. 41. c. & Nabuchodonosor qui in somnijs vidit statuam auream, argenteam, æream, ferream atque fictilem, ut patet Dani. 2. c. & de alio somnio, scilicet de arbore magna in qua habitabant omnes aves, & sub ea conuersabantur omnes bestie terræ: nam hoc somnium non intellexit, id quod fuit a Daniele, ut patet Dani. 4. c. idē patet de Balthasar qui vidit tres digitos scribentes in pariete, & literam legere nesciuit, nec interpretationem eius inuestigare, ut patet Dani. 5. c. secundū est, quod ipse qui est Propheta, quantum ad somnia cognoscit illa somnia a Deo venisse: nam daret, quod aliquis videat aliquod somnium, cuius interpretationem cognoscat, quia naturalē causam habeat, forte non vocatur Propheta, sed naturalis inquisitor: nam sicut ipsum somnium causam a natura habet, ita & cognitio sua radicem naturaliter habet suæ cognitionis, quia sicut se habent res ad esse, ita se habent ad cognosci. Prophetæ autem solum vocantur illi, qui divina gratia veritatem aliquam supernatura-

Propheta,
& videns
somnia
differunt.

lem, aut supernaturaliter cognoscunt, in his autem quod per nos ipsos speculando, aut demonum perspicacitate cognoscimus, licet omnibus alijs occulta sint, Prophetæ dici non possumus: nam sicut nos naturaliter cognoscimus, ita & demones naturaliter solum cognoscunt, cum nihil nunc in verbo cognoscant, sicut ipsi Angeli beati, sunt tamē acutiores demones in naturali cognitione quā nos, quia demones omnia quæ naturalia sunt, cognoscunt, cum intellectus eius sit superior naturaliter ipsis rebus naturalibus, & non est in potentia ad illa, sed est in actu illorum, sicut nos in actu principiorum, & adhuc perfectius ipsi cognoscunt, & magis sine discursu ipsas naturales conclusiones quā nos naturæ principia. de his autem Exodi 23. c. dictū fuit, quod ergo dicitur hic, quod aliquis dicit se vidisse somnium, nō est scilicet, quod dicat se solum somniasse aliquid, & cognoscere interpretationem eius, quia ex hoc non est immediate Propheta, nec propter hoc iudicatur esse Propheta, sed iste debebat dicere se vidisse somnium, id est, quod Deus ostenderat ei aliq̃ visionem in somnijs, & quod declarauit ei, quæ signabat illa visio, tunc enim Propheta dici poterat, & habebat locum ea quæ in hoc c. continentur, quia poterat esse verus Propheta, vel fallere populum inducēdo ad idolatriam, vel alia mala. *Et prædixerit signum.* Id est aliquod futurum quod signet eum verū dicere, vel a Deo dicere, & illud non sit valde mirabile, quia non prædicat magnum bonum, vel magnum malū. *Atque portentum.* Id est magnum mirabile, vel signum est aliquid quod cito venit, vel immediate monstratur, & dicitur signum, id est argumentum demonstrans veritatem dicti, sic conversio virgæ in colubrum vocatur propriè signum, quia dictis verbis per Aaron immediate fecit illud, ut veritas verborum demonstraretur, portenta vocantur quæ post futura prædicuntur, & dicuntur portenta quasi procul tēdētia, id est de procul futura. *Et euenerit quod locutus est.* Quasi dicat, anteq̃ euenerit quod prædictum est, nullā certitudinis constantiam habet dictum Propheta illius, sed si euenerit tunc aliquid mouere posset audientes, & in utrum dicto eius credant, vel non credant ex his quæ post adiungunt, demonstrabitur. Nam si aliquid dixerit, & ad confirmationem illius aliquod signum futurum, vel portentum prædixerit, & euenerit signum vel portentum, & postea subiunxerit aliquod malum ex hoc malo quod subiunxit, patet, quod ille malus Propheta sit, quia impossibile est, quod Deus mandet nobis colere Deos alienos, cum ipse hoc maxime detestetur, & zeleat. Alia autem quæ iste Propheta dixit, & fecit, ut quædam tentatio a Deo missa fuerunt, ideo tali Propheta quantumcumque vera dicat, si talia mala subiungat assentiendum non est, cum constet hoc malum esse super omnem veritatem. si autē his factis, & dictis bonum aliquod subiunxerit, quod legi congruat, erendum est bonum esse talem Prophetam, & a Deo missum, & tanquam veritatem dicenti assentiendum est ei. *Et dixerit tibi camus, & sequamur Deos alienos.* Scilicet esse dimittēdo cultum veri Dei. *Quos ignoras.* Scilicet esse Deos, quia non demonstrauerunt tibi per magna signa potentie diuine, quod dii sunt, sicut ego tibi demonstravi, ideo me Deum esse cognoscis. *Non audies verba Prophetæ illius.* Quia quæcumque signa faciat, latet constare, quod a demone loquatur, quia impossibile est totaliter, quod Deus mandet dimitti cultum suum, & coli demones, & alias creaturas. iudicabitur ergo, quod illud signum a demone, & non a Deo factum est, quia Deus non est confirmator falsitatis. Potest tamen contingere, quod Propheta falsum dicat, & quod Deus miraculum faciat ad petitionem illius Prophetæ, sed in hoc distinguendum est, quia aut Propheta dixit aliquod verum admittendo falsitatem, aut puram falsitatem dicit.

Demones
sunt nobis
acutiores
in naturali
cognitione.

Notio ma
li Prophete.

Deus non
est falsitatis
confirmator.

Si autem puram falsitatem dicat, impossibile est Deum illam falsitatem per miraculum confirmare: non quidem quia Deus impotens sit facere miraculum quādoque voluerit, sed quia fidelis est, & veritas est, & seipsum negare non potest, ut patet 2. Timot. 2. capit. si autem veritatem falsitatem admixtam dicit, distinguendum: quia aut veritatem & falsitatem simul dicit ante operationem signi vel portenti: Aut primo dicit veritatem puram, deinde operatur miraculum, & post coniungit falsitatem.

Si primo modo, impossibile est, quod Deus ad confirmationem veri & falsi coniunctorum mirabile operetur, quia seipsum negaret, ac si solum vel purum falsum confirmaret, quia admixtio veri & falsi est quādam copulatio quæ ad falsitatem vnius partis tota falsa est. Item sequeretur absurdissimum, scilicet quod non esset certum utrum omnia, quæ Christus dixit, vera essent, cum ipse miraculis diuinis confirmaret, si miraculum vel signum a Deo verum & falsum simul confirmare posset: quia cum nos contra infideles sic arguamus, Christus ad confirmationem legis euangelicæ signa fecit, quæ a solo Deo fieri possunt, ergo vera est. negaretur enim consequentia. Et responderetur quod aliquando Deus per miraculum verum & falsum coniunctum confirmat. Si autem accipiat secundum, scilicet quod prius propheta dicit puram veritatem, deinde operetur miraculum, post admisceat falsum, ut si diceret aliquis propheta, quod Deus iudicaturus esset in fine seculi omnes homines, deinde miraculo comprobaret, post diceret. Nunc ergo mandat vobis Deus, quod eatis ad colendum idola, & hoc modo propheta falsum dicens miraculum demonstrare potest: nec potest dici ex hoc, quod Deus falsitatem affirmat, quia miraculum solum respicit præcedentia immediate, & non subsequētia: quia si diceremus, quod facto signo semper veritas sequeretur, daretur quod ille propheta, nunquam amplius mentiri, vel errare posset: sed hoc falsum est. & nō est maior ratio, quod propheta mentiri posset magno tempore post signum factum quā immediate, cum signum solum ad præcedentia referatur: si autem dicatur aliter, quod propheta diceret aliquibus sic, Deus demonstrabit vobis nunc tale miraculum, ut credatis eis quæ dicam vobis, oportebit quod miraculum ad futura respiciat. responderetur quod prophetie nunquam consueverunt sic fieri, sed quod verba proponantur, & miraculum subsequatur, quia tertior modus est iste audientibus quā alius. Si autem talis modus prophetia daretur, tunc dico quod illud signum erat confirmatiuum illorum verborum, quæ immediate propheta ille diceret, & non omnium quæ diceret in tota vita, & tunc non posset ille propheta dicere nisi verum, quia Deus non permetteret eum dicere nisi verum, ne signum suum falsum esset. & sic habetur de Balaam cui Deus reuelabat, quod populo Israelitico benediceret: ipse autem conabatur siquo modo posset maledicere, ut patet Num. 23. cap. & 24. ideo dixit non possum aliud bonum, vel malum dicere, nisi quod dominus posuerit in ore meo. si autem daretur saltem per impossibile, quod ille propheta falsitatem diceret, & videretur facere aliqua signa quæ solus Deus facere posset, negandum esset, quod aliquid faciebat: sed diceremus quod maleficia aspiciendum oculis ludificaret: sicut patet de Antichristo qui falsissima contra catholicam fidem proferet, & videbitur confirmare illa per miracula, quæ solus Deus facere potest, ut mortuos suscitare, & similia, quæ omnia falsa erunt, & per solā ludificationem sensuum procedent, ut ait Apostolus 2. Thess. cap. 2. cuius aduentus erit secundum operationem Satan. Alph. Toft. super Deuter.

Aduentus
Antichristi
qualis
erit.

thane in omni virtute, signis, & prodigijs mendacibus. de his aliquid dictum fuit supra quarto capit. *Quia tentat vos Deus vester.* Id est permittit talia circa vos fieri, ut per tentationes virtus appareat, quia virtus in infirmitate probatur. 2. Corin.

An Deus tentet homines, ut litera sonare videtur. Et quomodo intelligitur dictum Iacobi, quod Deus intentator malorum est. Quest. 11.

ALIVIS arguet contra hoc, quia dicitur quod Deus tentat homines. nam Iacobi primō dicitur, nemo cum tentatur dicat, quod a Deo tentatur, ipse enim neminem tentat. Deus enim malorum intentator non est: vnusquisque vero tentatur a concupiscentia sua abstractus & illudatus. Respondetur quod tentatio dicitur dupliciter, quædam est tentatio Dei, quædam vero hominum. illa quædam tentatio est contra Deum, quædam contra homines. tentatio contra Deum dicitur velle accipere experientiam circa aliquam rem quid Deus faciat in illa, ut si quisquam voluntarie exponat se periculo rogans, ut Deus liberet illum, & ideo se exponit, ut videat utrum Deus liberabit eum, & sic quomodocumque quispiam vult accipere experientiam de aliquo pertinente ad voluntatem diuinam vel potentiam, scilicet licet volens scire utrum Deus talem rem possit, & quomodo possit, & an velit eam facere, tentat Deum: quia querit experientiam de eo, de quo certus esse debebat, & repugnat tentatio Dei fidei existens quædam species infidelitatis: nam de eo quod quisque protestissimo tenet, experientiam capere non desiderat: de hac tentatione diximus Exo. 16. & 17. cap.

Tentatio
contra ho
minem est
triplex.

Alia est tentatio contra hominem, & ista est triplex: quædam est quæ nihil aliud est, quā instigatio aut promotio hominis ad malum: alia est quæ est deiectio hominis directe in solam penā. Alia est quæ est eleuatio hominis ad maiorem excellentiam. Prima est tam in bonis quā in malis. Secunda etiam in eisdem. Tertia in solis bonis.

Prima tentatio.

Primo modo dicitur tentatio qua aliquis allicitur directe ad malum, ut quod quis ad actum venereū instigatur, vel quod quis ad iram vel ad furtū, quia ista directe mala sunt, & tentatio isto primo modo est a nobis a principio intrinseco. quia in nobis sunt passionēs ad libidinem, & iram, & furtum, & de hac loquitur directe Iacobus in auctoritate allegata, quod patet applicando eam. nemo cum tentatur vel instigatur ad libidinem, vel irā, & similia quæ mala sunt, dicat quod a Deo tentatur. i. quod Deus dat ei illud desiderium, vel instigationē ad illud directe malum. & subdit ibi litera immediate causam, quare nullus debet dicere se tentari a Deo. Deus enim malorum intentator nō est. i. Deus nunquā tentat hominem dando vel causando in eo desiderium ad mala, & istæ tentationes quas patimur, sunt quædam desideria incitantia ad malum, ergo nō debetis dicere, quod Deus tentat vos, quod aut sic intelligi debeat patet: quia ista litera solum dēt hūc duos sensus. Deus intentator malorum nō est. i. Deus nō tentat homines malos. vel Deus nō tentat homines incitando eos ad malorum desiderium. Primus sensus stare non potest, quia si accipiat tentatio non pro ea quæ est ad peccatum, sed pro pena inflicta non solū irrogat bonis, sed et malis: imō malis magis supplicium irrogat quā bonis: necessario ergo manet alius sensus. quod accipiat pro desiderio rerum malarum. scilicet quod Deus malorum intentator nō est, id est quod Deus nō tentat nos instigando, vel inclinando nos ad mala. Et patet, quod ista litera non recipiat, nisi duos istos sensus: quia fundatur tota ista sententia super illum genitiuū malorum,

K

lorum, & ille genitius solum potest signare duo: quia aut stat in masculis genere, & tunc signat malos homines, & sic stat primus sensus, scilicet quod Deus non est tentator malorum, i. non tentat malos homines Deus. & iste sensus improbat non est: aut stat iste genitius malorum neutro genere, & tunc signat res malas, sicut nomen substantium, & sic stat secundus sensus, scilicet quod Deus non est tentator malorum, id est ad malas res, nam non potest exponi, quod Deus non est tentator malorum, id est malorum rerum, scilicet quod Deus non tentat malas res, quia cum impossibile sit ipsas res tentari, non dicitur, quod Deus non tentat malas res, quia superfluum esset dicere, sicut si diceretur Deus non comedit lapides: necesse est ergo illam manere sententiam.

Confirmatur etiam hoc clarissime ex ipsa littera Iacobi subsequenti. ipse enim, i. Deus neminem tentat, scilicet illicito ad mala desideria, quod sic intelligendum necessario est, quia si loquamur de omni tentatione falsum erit satis manifeste, cum saepe in sacra scriptura reperiamus, quod Deus multoties tentauerit homines, & declarat cum subdit, unusquisque vero tentatur a concupiscentia sua abstractus & illectus, ecce qualiter concupiscentiam nostram dixit esse tentatricem nostri & non Deum. & sic declarauit se intellexisse de tentatione, quae est instigatio ad malum actum, nam actus isti ad quos inclinant passiones mali sunt, quando nos eos tentationes vocamus: iste autem tentationes semper sunt a nobis, quia concupiscentia quae est principium intrinsecum nos allicit ad hoc & abstrahit a iudicio rationis, sicut ipse Iacob. dixit, nec tamen tollitur ex hoc quin & ipsum exterius obiectum tentet, cum sit apprehensum sub ratione pulchri & boni, atque conferentis nobis, nam tentatio isto modo dicitur instigatio ad malum, sed ipsum obiectum quod exterius est instigat nos aliquantulum, ergo tentat. & sic si quis videat pulchritudinem, allicitur ad actus venereos: si viderit cibos bene conditos, allicitur ad sumendum eos qualitercunque, sed non computat Iacobus ipsum obiectum exterius tanquam tentans: quia illud nihil agit, nisi in virtute principij inclinati, si enim passiones quae sunt primum intrinse cum ad sunt, & obiectum aliquantulum moueat, facilius celebrabitur actus, si tamen obiectum prius sit, & secundum totam suam virtutem moueat, passionibus non existentibus, vel contractis, non fiet motus, nec tentatio: sic patet de perfecte habituatibus circa temperantiam, siue in tactu, siue in gustu, nam cum habitus perfectus sit, necesse est passiones esse domitas, vel expulsas, & quod per habitum quasi naturaliter inclinamur, cum habitus sit ex consuetudine, & consuetudo sic altera natura, ut patet per Arist. in 7. Ethico. & tunc licet talibus viris apponantur obiecta pulchra fruibilia secundum tactum, aut delectabilia secundum gustum: tamen non mouebuntur deficiente ipsa passione, nam motus passionis est magis necessarius, & fortior, quam motus obiecti, cum ipsa passio moueat ab intrinseco: obiectum vero ab extra mouet: quae autem intrinsecus sunt fortiora sunt. mouet autem bonum vel pulchrum extra apprehensum in ratione amati, & desiderati, mouet autem passio in ratione amantis & desiderantis: mouet etiam bonum extrinsecum in ratione obiecti & finis: mouet autem passio in ratione principij efficientis: motus ergo passionis fortior est quam motus obiecti, quia motus finis est intentio nalis: motus autem efficientis principij est realis: est ergo obiectum, ut adiuuans: sed non ut perfecte mouens, licet ab ipso principio motus sit: est autem passio ipsum motum causans, ideo licet obiectum prius interdum ad tentationem adiuuet, passio tamen est

Motus passionis fortior est motu obiecti.

ipsa quae tentat. Et isto modo loquendo manifestissimum est, quod dicebat Iacobus, scilicet quod Deus tentator malorum non est, & ipse neminem tentat, quia licet reperiamus quod Deus alicui penas infligit, nunquam tamen legitur, nec poterit reperiri, quod aliquem virum incitauerit ad fornicandum, dando ei desiderium venereum, vel dando alia desideria turpia, quae necessario ad malum sunt eo modo, quod nos vocamus illa passiones, siue proprias tentationes. Secunda tentatio est, quae est deiectio hominis directe in solam penam, licet indirecte, & secundum quod tentatio est, est occasio ad culpam, & isto modo omnes penarum inflictiones sunt tentationes, quia licet penae secundum se non sint malum culpe, sed potius sanatiua culpe, sicut ait Arist. in 2. Ethico. dicens penas esse medicinas quasdam interiorum, tamen sunt hominibus occasio malum faciendi, utpote quia aliquis propter penas, quas sustinet, peccata committit, ut per nas illas euadat, sicut cum quis videns sibi mala immine, & actualiter infligi, nisi Christum negauerit, dimittit fidem Christi, ut penas non subeat, vel quas sustinet euadat, & si non infligerentur ei istae poenae, non negaret fidem Christi. fuerunt ergo ei istae poenae occasio culpe, & sic si quispiam a proximo suo mala sustineat, prouocatur ad odium, & maledictiones quae mortalia peccata sunt: iste tamen poenae interdum infliguntur ab eo, a quo infliguntur ad hoc, quod is qui infligitur per eas in mortalia peccata prolatur: & isto modo Deus nunquam tentat quemquam, quia Deus malorum tentator non est, id est nunquam hominem tentat irrogando aliquid, ut male agat, nam hoc iniustissimum est, quod de Deo concedere, aut cogitare nefas est. coincidit autem iste modus cum primo, scilicet quia sicut concupiscentia secundum se inclinant ad talem actum, quae secundum se malus est, ita qui sic infligitur penas ad hoc infligitur, ut per eas homines agant id quod malum est: sed in hoc solo differentia est, quia concupiscentia ab intrinseco sunt: poenae autem ab extrinseco, & iste modus tentandi conuenit demonibus, qui inuidet charitati nostrae, nec alium unquam tentandi modum tentant: & hoc modo Sathan percussit omnia bona Iob permittente Deo, & nouissime corpus eius, ut eum ad peccandum induceret, de quo Iob primo, & secundo conuenit autem interdum iste modus hominibus, qui ex sola inuidia charitatis fraternae perturbant eos, ut in mortalia prolabi faciant, quod quidem immanissimum scelus est, & est in spiritu sanctum. nam nihil iam malitiae superest, cum quis charitati proximi sui tantum inuidet, cum ex solo desiderio destruendi charitatem eius cum frequentibus laceffis iniurijs, atque contumelijs afficit. talis autem poenarum inflictio rectissime tentatio dicitur: aliquando autem poenae nobis infliguntur, & nobis malorum occasio sunt: & tamen non infliguntur ab his, a quibus infliguntur, ut peccatorum occasiones sunt, sed ex alia causa. Et tunc est differentia in illatione harum poenarum ad hoc, quod tentationes sint. nam quaedam iuste infliguntur, quaedam vero nequiter: secundum autem quod poenae iustius infliguntur, minus habent de ratione tentationis. cum autem magis iniuste, magis tentationis naturam habent, cum maiorem ad male agendum occasionem praestent, quia cum homines penas iniuste patiuntur, magnus dolor eis est: cum vero iuste inferuntur equanimius tolerant, iuxta illud poeticum.

Penas qui patitur quas non tolerare meretur.

Tristior efficitur quam si merito pateretur.

Licet econtrario esse deberet: quia cum maiori gaudio de ferat aliquis tolerare cum iniuste patitur, quam cum iuste.

Quis modus tentandi conuenit demonibus.

Cum maiori gaudio quis debet tolerare penas cum iniuste patitur quam cum iuste.

quia maiori honore dignus est, qui iniuste patitur, quam qui iuste. Sic enim clamauit Socra. cum Athenienses cum veneno necare publice vellent, & hoc vxor eius cognoscere plorans clamauit, o Domine mi, qui innocens moreris: ad quam Socra. tace inquit, quoniam melius innocentem quam nocentem mori. cum ergo alicui poenae iuste infliguntur, licet aliquis ex illis vocari tentationes, quia non mouetur aliquis rationabiliter ex talibus penis, cum promeruerit eas. Et si iste modus poenarum inflictarum vocetur tentatio, dicemus quod Deus tentat nos, quia interdum per seipsum nobis penas infligit in punishmentem scelerum nostrorum, ut patet Leui. 26. & Deuterom. 28. & per totam scripturam sacram: etiam dicemus quod iusti iudices tentant nos, quia penas nobis iuste infligunt, per quas induci possumus ad malum, sed quia iuste infliguntur non debent cessare iudices ab inferendis eis, etiam si aliquod malum ipsi patienti sequeretur, utpote si diceret punitus se desperaturum, nisi poenae illae remitterentur, ei non deberent remitti, si talia crimina egisset, in quibus lex imponeret penam mortis, quia alias destrueretur totus ordo politicus, qui praefertur est bono vnius hominis, etiam spirituali. nam iudices hoc quod regunt, curare debent, quod autem aliquis desperet, quia infligitur ei iuste poenae, a malitia eius est, cui non potest imponere legem, aut remedium ipse iudex, cum pertineat ad aliud superius principium, scilicet ad Deum qui gratiam apponit, vel non apponit: ideo iudex faciendo quod lex mandat, amplius curare non debet siue bonum, siue malum sequatur. Quando autem poenae iniuste irrogantur quantum ad eum qui irrogat, habet maiorem rationem tentationis, & qui sic irrogat non solum peccat, quia male agit, sed etiam quia mali occasio est, & hoc modo nunquam Deus tentat hominem, quia ipse iniuste agit, permittit tamen nos illa pati, quia licet ipse qui agit iniuste agit, tamen ipse qui patitur, iniuste non patitur, sed valde iuste. nam si iuste non pareretur impossibile erat Deum permittere talia pati, quia tunc cessaret iustitia providentiae: quicquid enim Deus permittit, iuste permittit.

Et si dicas quare ergo permittit, quod ille qui agit, agat iniuste? Respondetur quod Deus non permittit illum agere iniuste, quia id quod ipse agit iustum sit, cum inferat penas tali homini, cui Deus inferendas esse iudicauit: agit tamen mala voluntate, cum non agat propter quod debet, aut qualiter debet, & sic de ceteris circumstantijs: hoc autem non potest Deus consentire, vel dissentire: quia agere mala voluntate, vel qualiter non oportet, non est aliquid positum, circa quod Deus habeat causalitatem iustam vel iniustam, cum causalitas solum sit ad ens, ut declarauimus de hoc magis Exo. 23. cap. in ista tamen tentatione quae est per irrogationem poenarum circa eundem actum numero, possunt esse plures radices maioris aut minoris tentationis, utpote si demon alicui homini suggerat percutere alterum, hic demon suggerit, homo percutit, Deus permittit: demon autem solum suggerit, ut iste qui percutit percutiendo male agat, & qui percutitur patiēdo charitatem perdat saltem affectus tadio, aut iniurijs laceffis: homo qui percutit, ideo percutit, ut vlciscatur de vera iniuria, aut extimata: Deus qui idem permittit, ideo permittit, ut qui percutitur corrigatur, vel saltem malum culpe per ordinem poenae dirigatur, & hoc modo summa providentia res nostras omnes in bonum dirigit, nec tanta mala nos agere possumus, quanta ipse potest in bonum ordinare, eam sit proprium diuini.

Alph. Tost. super Deuter.

nitati ex malis ipsis bona elicere, ut declarat Boetius de conso. lib. 4. prosa. 6. & hoc modo tota rerum vniuersitas in perfectissimo ordine perseverat, cum per illam summam potentiam, id quod malum creditur, in bonum dirigitur: atque ita bona sunt cuncta quae sunt. Accipitur tertio modo tentatio prout est poenae inflictio, quae est directe infligita ad maiorem excellentiam, & haec proprie ad Deum pertinet, qui nobis saepe angustias preparat, ut ad maiora bona eleuet: & sic dicitur quod tentauit Deus Abraham, ut patet Gen. 22. cap. scilicet, ut virtutem eius perfectiore redderet per obedientiam duram, & cum cunctis gentibus notum faceret, virum esse notabilem. & sic dicitur saepe in sacris scripturis, quod tentauit eos Deus, & inuenit dignos se, & quod tantquam aurum in fornace probauit electos dominus. Differt autem iste tertius modus tentationis a superiori, quia poenae quae infliguntur modo superiori, a Deo non infliguntur ad tentandum, licet per accidens sint tentationes, sed infligebantur ad puniendum mala facta, etiam ea quae ab hominibus nobis infliguntur, Deus in penam malorum directe euenire permittit. Mala autem quae infliguntur nobis tertio modo, ideo infliguntur, ut meliores efficiamur, & non directe in penam alicuius mali praeteriti, sicut dolor ille quem sustinuit Abraham, & angustia tridua quando obeduit immolare filium suum, & usque ad tertium diem ambulauit cum eo, quando vidit montem, in quo eum immolaturus erat, ut patet Gen. 22. cap. in his autem tribus diebus compassione vnigeniti sui charissimi, quae illico occisus erat, quantam angustiam pius ille pater Abraham tolerauit, vix intellectu concipi potest, sed haec angustia non ei directe in poenam alicuius peccati data est, sed dubium non sit eum in aliquo peccato tantam apud Deum angustiam meruisse, sed ad augmentum virtutis, & famae promulgationem. nam sic dixit textus, quod tentauit Deus Abraham, & non dixit puniuit, quasi pro aliquo reatu talis irrogetur angustia. Nunc autem cum dicitur tentat vos Deus, non potest intelligi, quod ista tentatio pertineat ad primum modum, nam Deus malorum intentator non est: id est non tentat aliquem, ut male operetur. Et si arguas contra, quia iste Propheta malus male suadet, scilicet ut dimittant Deum suum, & sequantur deos alienos.

Ad hoc respondetur quod ista tentatio potest pertinere ad primum, vel secundum modum, prout quaedam poenae inflictio, & non potest accipi, quod ipsa dicitur esse a Deo tanquam volente nobis tales irrogare occasiones, ut deficiamus a charitate eius. Pro quo distinguendum, quia quando aliquis Propheta sic mendax veniret, & faceret signa, aut portenta secundum eum, qui supra declaratus est modum, aut populus peccauerat grauiter contra Deum, aut manebat in cultu Dei: si autem populus manebat in cultu Dei, & gratus erat illi, ista tentatio pertinebat ad tertium modum, scilicet quod Deus faciebat, ut virtus populi maior esset, qui talibus tentationibus restitisset, sicut angustia infligita Abraham, cum mandatum fuit ei, quod immolaret filium, erat ad virtutem eius augmentandam, quia talis erat Abraham, ut non esset tunc in aliquo graui peccato, pro quo specialiter talem angustiam meruisset, licet considerando generaliter satis Abraham illam penam mereretur ex alijs negligentijs, vel peccatis. & tunc est sensus. Tentat vos Deus vester, ut palam fiat vtrum diligatis eum, an non. Id est istud malum & occasio peccandi, quod illatum est: ideo Deus vester permittit, ut vobis eueniret, ut sic manifestaretur magis virtus vestra, si amor vester ad eum esset cognitus, & maior efficeretur resistendo aduersitati.

K 2

si au-

si autem Israelite grauiter peccauissent contra Deum, quando ista egissent contra eos falsi Prophete, perfringebat ista tentatio ad secundum modum tentationis, scilicet, quod sicut in vindictam delictorum Deus eis penas alias immissurus erat, vt famem; hostem, & pestem, morbos, & similia: ita permittebat in eos occasionem male agendi dari, quia vt declarauimus late Exodi 4. & 9. cum diximus de modo, & causa obdurationis: Deus dat poenam hominibus pro peccatis, & quanto maius peccatum est, tanto poena maior est, & si peccatum maximum, & poena erit maxima. Inter penas autem est differentia secundum magnitudinem: nam sicut quodlibet peccatum quantumque paruum habet magis de ratione mali quam poena quantacunque sit, eo quod poena est mala secundum quid; peccatum autem est malum per se: ita quantumcunque aliqua poena magis accedit ad rationem, vel conditionem peccati, tanto peior: & quia poena corporalis nihil habet secundum se de culpa, vel de inclinatio ad culpam, si detur aliqua poena quae directe sit occasio culpe, licet ipse qui infligit, non infligit eam, vt sit occasio ad culpam, illa peior erit quicunque poena corporalis, & sic cum induratio sit id, quod magis attendit ad conditionem peccati inter cetera, quae peccatum non sunt, nulla poena est maior inter eas quas Deus viuientibus dat. Sic ergo occasio quelibet alia ad peccandum licet non sit obstinatio, quia magis habet de ratione culpe, quam poena quelibet corporalis, potest dari pro peccato, & non pro quolibet datur, sed pro magno, & hoc modo cum Iudei infregissent pactum domini non confringentes aras gentium, & iniungentes cum eis federa, Deus dedit eis in penam, quod haberetur occasio ad peccandum, vt patet Iudi. 2. cap. cum dicitur. Angelus domini ascendit de Galgala ad locum silentium & ait: eduxi vos de Aegypto, & introduxi in terram pro qua iuravi patribus vestris, & pollicitus sum ne facerem irritum pactum meum vobiscum in sempiternum, ita duntaxat, vt non feriretis fedus cum habitatoribus terrae huius in sempiternum, & aras eorum subuerteretis, & noluit audire vocem meam, quare haec fecistis? quamobrem nolui delere eas a facie vestra, vt habeatis hostes, & dii eorum sint vobis in ruinam. ecce qualiter pro pena peccati dedit eis occasionem peccandi, non quidem quod ideo ipse daret, vt peccarent, sed dedit in penam, per quod ipsi vere inclinarentur ad peccandum, & tunc est sensus literae huius, *Tentat vos Dominus Deus vester*. Idest quia peccastis contra eum tentat vos, idest permittit vos tentari: omnia namque quae Deus permittit ipse facere dicitur, & cum ipse permittebat, quod talis malus propheta ad vos veniat ita fallens, dicitur tentare vos, & sic dicitur de omnibus alijs malis, quod ipse agat, quia nullum malum infligitur, quod ipse non permittat: ideo omnia illa facere dicitur, vt patet Amos. 3. cap. cum dicitur, si erit malum in ciuitate, & dominus non faciet, quasi dicat non ita namque intelligi debet, vt patet ex his, quae procedunt in litera eiusdem prophetae. *An diligatis eum an non*. Idest sic notum fiet vtrum diligatis eum, an non, cum vobis talis euenerit aduersitas.

Sed adhuc argues, quod non posset hoc intelligi de teneratione secundo modo dicta, sed necessario de teneratione tertio modo dicta: quia hic dicitur, quod tentat Deus istos, vt notum fiat vtrum eum diligant, an non. ergo solum fit ad demonstrandum vtrum Deum diligat, & non fit ad infligendum eis penas pro aliquo peccato, quod pertinebat ad secundum modum: velle autem demonstrare vtrum aliquis Deum diligat, non fit ad infligendum eis penas pro aliquo peccato, quod pertinebat ad secundum modum: velle autem demon-

strare vtrum aliquis Deum diligat, vel non diligat, ad tertium modum pertinet.

Responderetur, quod si solum fieret talis poenarum inflictio, vel talis promissio Dei, vt innotesceret vtrum diligenter, vel non diligenter Deum Israelite, pertineret ad tertium modum tentationis. si vero notet consecutionem pertinet ad secundum modum, scilicet quod non dicatur, quod ideo tentat Deus, vt notum fiat vtrum diligant eum, vel non: sed quod Deus tentat illos immittendo eis penas pro malis factis, & per illas penas illatas notum fiet vtrum eum diligant, vel non: similis modus loquendi habetur Iudi. 2. cap. in fine, vbi ponuntur quaedam ad solam poenam malorum factorum, tamen exprimuntur verba similia istis, scilicet iratus est furor domini in Israel, & ait, quia irritum fecit gens ista pactum meum, quod pepigeram cum patribus eorum, & vocem meam audire contempsit, ego non delebo gentes quas dimisit Iosue, & mortuus est, vt in ipsis experiat Israel vtrum custodiant viam domini, & ambulent in eam, sicut custodierunt patres eorum, an non. ecce qualiter in penam hanc manifestissime data sunt, quia Israel non custodierat pactum domini: tamen Deus dicit, quod ista fient, vt experiat vtrum Israelite custodiant pactum eius, an non: quia vt non tenetur ibi finaliter, sed consecutiu: ideo ad vtrumque modum ista litera exponi potest, scilicet de tentatione secundo modo dicta, aut tertio modo. *Vt palam fiat vtrum diligatis eum, an non*. Idest vt cognoscant alij in tribulationibus vestris, vtrum diligatis eum, an non. & vt vos ipsi cognoscatis, quoniam homo seipsum non cognoscit, donec in aduersitatibus sibi ipsi innotescat: Deo autem nihil notum fit, quia ipse equaliter cognoscebat antequam fieret, sicut postquam factum est. *Dominum Deum vestrum sequimini eum, & ipsum time*. Colendo & exequendo eius praecepta affirmatiua, & timere ne faciat contra eius praecepta negatiua, quia per timorem Dei declinat a malo. *Mandata eius custodite*. Quae iam dicta sunt. *Et audite vocem eius*. Obediendo eis quae in futuro mandabit. *Ipsi seruietis*. In opere. *Ipsi adhaerebitis*. Corde. *Propheta autem ille*. Idest qui dicit se vidisse vel audisse in vigilia. *Aut fisor somniorum*. Qui dicit se per somnium a Deo recepisse. vocatur iste somniorum fisor qui subiungit in fine interpretationis somniorum, quod cant ad colendum deos alienos. nam si iste non fingeret somnia, sed vere a Deo recepisset, non incitaret homines ad malum per talia somnia. nam ista somnia solum erant ad suadendum populis, quod colerent Deos alienos, scilicet dicentes, quod viderunt tale somnium, idest quod per noctem talem visionem a Deo receperunt, in qua admonebatur, vt irent ad colendum Deos gentium, nam sicut boni per somnia bonos incitant, ita mali per falsa somnia bonos ad malum incitant conantur, de somnio bonorum patet. 2. Machab. 5. cap. quando Iudas Machabeus contra Nicanorem pugnaturus erat, & vidit in somnijs Oniam sacerdotem magni iam defunctum, & Hieremiam prophetam, qui ei dedit gladium, in quo triumpharet de hostibus: qui autem a Deo mouentur, somnia non fingunt, & ipsa quae vera sunt, ad malum non subordinant, & licet iste qui dixit esse colendos Deos alienos, & admonet hoc per somnium, est fisor somniorum, ita qui dicit Deos colendos, & admonet hoc per visionem prophetica, non est verus propheta, licet hic vocetur Propheta, quia veri Prophete non possunt veritates cum falsitatibus proferre, & vtrumque miraculorum testimonio confirmare: ideo tam pleudo propheta qui somniorum commentator occidendus est. Interficietur si conuictus fuerit in iudicio talia dixisse, aut

se, aut ipse sponte confessus est. *Vt auerteret vos a Deo, qui eduxit vos de terra Aegypti*. Quasi dicat satis meretur mortem, quia magna iniquitas erat disturbare vos a via Dei vestri, qui tanta beneficia vobis tribuerat. *Et auferes malum de medio tui*. Idest malum nocuum, quia posset alicui persuadere, quod iret ad colendos Deos alienos, nisi interficeretur. *Vel auferes malum*. Idest malum deformem, quia valde est turpe vel deformem, quod aliquis ita malus maneat inter alios recte viuentes.

Si tibi voluerit persuadere frater tuus filius matris tuae, aut filius tuus, vel filia, siue vxor quae est in sinu tuo, aut amicus quem diligis, vt animam tuam, clam dicens: eamus, & seruiamus dijs alienis, quos ignoras tu & patres tui, cunctarum in circuitu gentium, quae iuxta vel procul sunt, ab initio vsque ad finem terrae: non acquiescas ei, nec audias, neque parcat ei oculus tuus, vt miserearis, & occultes eum, sed statim interficies. Sit primum manus tua super eum, & postea omnis populus mittat manum. Lapidibus obrutus necabitur, quia voluit te abstrahere a domino Deo tuo, qui eduxit te de terra Aegypti, de domo seruitutis, vt & omnis Israel audiens timeat, & nequaquam ultra faciat quippiam huius rei simile.

Pena per
sonae con
uerit ad
idolatriam
persuaden
tis.

Somniorum
fisor qui
uocatur.

Si tibi voluerit. Hic ponitur secundum. sc. poena personae conuerit ad idolatriam persuadentis. *Frater tuus filius matris tuae*. Idest filius ex matre etiam ex patre. Filij enim vterini magis se diligere solent, vt patet de Ioseph, & Benjamin, vt patet Gen. 43. & 45. cap. *Aut filius tuus vel filia tua*. Ponit hic personas multum coniunctas, quia has multum diligere solemus. si ergo has occidere debemus in tali casu, quantum magis alios extraneos? *Siue vxor quae est in sinu tuo*. Idest quae dormit inter brachia tua, quae vocantur sinus. *Aut amicus quem diligis, vt animam tuam*. Quia amicus est alter ipse, vt patet 9. Eth. peramandus est, vt vita: sed in talibus sanctius est honorare veritatem, scilicet veritatem cultus diuini.

Vtrum si pater sit occulte idolatra, vel haereticus, & incitauerit filium suum ad idolatriam, siue ad aliquam damnatam heresim, teneatur filius patrem prodere, aut cum in fidei fauorem & detestationem tanti criminis de huiusmodi delicto accusare. *Questio. 111.*

QUOD de patre? nam hic non fit mentio de patre aut matre, vtrum si suaserint filiis suis colere deos alienos, debeant eos accusare ad mortem. Et dicit aliquis quod non solum filios & vxorem accusare & occidere tenemur in tali casu, sed etiam patrem & matrem, quia magis Deum diligere debemus quam patrem, sic enim Christus clamabat. quis vult venire post me, & non odit patrem, & matrem, & adhuc animam suam, non potest meus esse discipulus. odisse aut patrem, & matrem, & animam nostram est, quia omnem amorem quem ad parentes & cognatos nos ipsi gerimus, amori diuino postponamus Deum magis amando. cum ergo

Alph. Tost. super Deuter.

A pater aut mater cultui diuino repugnauerint, videtur quod occidendi sint.

Item sicut ait Aristot. in primo Ethico. cap. de idea platonica, propter veritatem oportet etiam familia destruere, quia amico & veritate existentibus sanctius est prehonore veritatem: sed nulla maior est veritas, quam veritas diuini cultus. ergo cum pater, vel mater repugnant huic cultui, oportet destruere cum eis omnem familiaritatem, & negare paternitatem, facereque eis tanquam si parentes non essent. si autem parentes non essent, eos accusare atque occidere deberemus. ergo si repugnant cultui diuino, eos occidere debemus tanquam extraneos.

Item si filij non deberent accusare patrem & matrem ad idolatriam suadentes, hoc esset quia magis diligimus patrem, & matrem, quam alios homines, sed magis debemus diligere vxorem quam patrem, & matrem, & ipsam vxorem accusare debemus, si ad idolatriam nos incitat. ergo etiam erit de patre & matre. antecedens patet: nos debemus diligere animas nostras magis quam animas hominum aliorum, siue parentum, siue non parentum, & deinde magis corpora nostra, quam corpora omnium aliorum, sed corpus vxoris amare tenemur in eodem gradu, in quo corpus nostrum, vt patet ad Ephe. 5. cap. cum dicitur viri diligere debent uxores suas, sicut corpora sua. ergo magis debent diligere uxores quam parentes suos. Etiam patet hoc, quia vir & vxor iam non sunt duo, sed vna caro, vt ait Apostolus ad Ephe. eodem cap. sicut ergo vnus homo seipsum diligit, quia habet ad se maximum amorem, ita debet diligere vxorem suam, quia iam est idem corpus cum illo. Etiam quia in eodem capit. dicit Apostolus, quod viri diligant uxores suas, sicut Christus dilexit ecclesiam: sed amor Christi ad ecclesiam fuit maximus: nam pro ea mortuus est, & non est maior amor, quam vt vnus pro alio moriatur, vt patet Ioan. 15. cap. scilicet maiore hac charitatem nemo habet quam vt animam suam ponat quis pro amicis suis. ergo maximus amor qui in istis rebus inferioribus haberi debet, est amor viri ad vxorem: sed vxorem quis debet accusare & occidere, si nos ad idolatriam incitet. ergo a fortiori patrem & matrem cum minus debeant diligere: patet hic cum dicitur, aut vxor quae est in sinu tuo.

Item magis amat homo naturaliter filios, quam patrem, vel matrem, sed filios tanquam hostes accusare debemus, si nobis suaserint inclinari in idolatriam. ergo etiam patrem & matrem: antecedens patet per Aristot. in 8. Ethico. vbi post amorem, qui est hominis ad seipsum, nullus maior est, quam quod aliquis pater amet filium, vel mater filium: & est ratio quam ipse assignat ibi, prima quia patres diligunt filios suos tanquam particulas substantiae suae, quia filij quondam in patribus praefuerunt ante seminis emissionem: filij autem non diligunt patres tanquam aliquam partem sui, cum pater non sit pars filij, sed potius e contrario, ergo magis naturaliter amat pater filium quam filius patrem. Est autem alia ratio, quia ille magis diligit, qui magis cognoscit: sed magis cognoscunt parentes, qui sunt filij sui, quam filij, qui sunt parentes sui. ergo magis diligunt. Etiam quia patres non solum per certitudinem cognoscunt magis filios, quam filij patres, sed etiam maiori tempore. nam filij cognoscuntur a parentibus, ex quo nascuntur: tamen non cognoscunt ipsi parentes quousque magni sint, & ratione vtentes: pater hoc per Aristot. in prologo libri Physicor. vbi dicit, quod pueri a principio omnes viros patres vocant, & omnes feminas matres: posterius autem determinant vnumquodque. Etiam quia dum aliquis magis conuiuuit, & delectatur in aliquo,

K 3 qui

Adde qali
cet de pa
tre nō in
ueniat ex
presse pro
hibitum
quia tamē
Deus de
dit legem
ad quam
nihil adde
re licet in
fra 4. &
apo. ult. sa
tis intelli
gitur esse
prohibiti
q non est
expresū
& maxi
me, quia
leges pœ
nales re
stringē
sunt, ut sāt
iura uul
gata.

qui sunt actus amicorum tantomagis diligit eum, sed parentes conuiuant filiis suis a primordio ætatis, & delectantur in vagitu paruulorum, & alijs præludijs infantilibus: filij autem non conuiuant parentibus, quousque aequaliter sint intelligentes & delectentur in conuersatione paterna & materna. ergo magis naturaliter diligunt patres filios quàm filij patres. Et ex eisdem rationibus matres, magis amant filios quàm patres, applicando ista ad matrem eo modo quo applicat Arist. in 8. Ethic. sed patres debent accusare filios suos ad morē, si incitauerint p̄res ad idolatriam, vt patet hic. ergo filius a fortiori poterit accusare patrem & matrē, cum sollicitauerint eum ad idolatriā. Respondetur, quod licet pater vel mater filium, vel filiam ad colendos deos alienos incitarent, non poterant, nec debebant filij accusare patres de hoc, vel matres.

Et primo videtur hoc, quia cum litera ponat hic in isto casu, qui est specialis, quod vxor possit accusare virum, aut vir vxorem, & filios, & sic de alijs quos diligit: cum parētes sint illi quos in maximo honore tenemus, si illos intelligi voluisset illos expressisset, cum de illis maius dubium quàm de omnibus alijs rationabiliter esse debeat: sed litera non expressit illos, ergo noluit de illis hoc intelligi. Item si ille qui ab alio sollicitabatur ad idolatriam, solum accusare deberet incitatore suum: satis quidem concedi potuisset in fauorem cultus diuini, quod filius accusaret patrem sollicitantem eum taliter, sed non ad hoc tenebatur sollicitatus ab alio solum, sed etiam debebat occidere ipsum sollicitatorem, vt patet infra cum dicitur, nec parcat ei oculus tuus, vt miserearis, & occultes eum, sed statim interficies: si primum manus tua super eū, & post te omnis populus mittat manum, lapidibus obrutus necabit. si ergo filius possit patrē aut m̄rem in huiusmodi crimine accusare, debebat etiā occidere: sed q filius patrem occidat voluntarie ex quacunque occasione scelestissimum est, & penē nihil magis contra naturam, ergo non licebat, quod accusaret eum.

Item quia nihil magis honorabile est post Deum quàm nomen patris & matris, nam Philosophus in 9. Eth. parentes immediate post Deum posuit, scilicet dijs & parentibus non possumus retribuere æqualia, & hoc quia pœnē infinitum bonum est, quod a patre matreque recepimus: nam a patre & matre esse recepimus totum quod sumus, scilicet esse homines. huic autem bono non potest æquiparari aliquod bonum alterum quod ab aliquo alio inferiori agente p̄stetur, nam etiam si aliquis nobis omnes terrarum nationes in nostra potestate subigeret, vel quodcunque alterum bonum quantumcunque magnum tribueret, non æquabitur beneficio paterno quod recepimus ab eo, quando nobis Esse per generationem communicauit. Et hoc quia esse est prima p̄fectio & fundamentum omnium aliarum, cum sint aliæ bene esse, ergo ista maior est: aliæ namque sine ista non sunt, ista etiam ceteris ablatis est. In isto autē genere Deo etiam tenemur super omnia. nam magis operatur Deus ad generationem, quam operetur pater noster & mater, quia secundum primam regulam libri de causis, omnis causa primaria magis influit in effectū quam causa secundaria: Deus autem est causa primaria, quia in coordinatione causarum naturalium concatenatarum, prima causa est Deus, secundum etiā ipsorum philosophorum testimonium, vt patet per Aristotelē in 12. meta. cum non sit procedendum in infinitum in causis, vt patet in primo metaph. & in primo Ethic. cum ergo Deus sit causa prima, necesse est, vt tota virtus naturæ nascatur ab eo tanquam a

quodam fontali principio. Sicut si ab aliqua fonti scaturigine aqua erumpat, & postea per multa terrarum media fluat, & deriuetur in aliquem locum plantationum, causabit ibi vim germi natiuum, vel saltem faciet germinare, vt patet Esa. 55. ca. scilicet quod imber det semen ferenti, & panem comedenti. ita ergo a Deo tota virtus influendi naturalis deriuabitur per concatenationem causarum subordinatarum, & necesse erit, vt deriuetur in ipsum effectum per medias causas, tanquam virtus agentis deriuatur ad id quod fit per instrumentum: causa namque secundæ ad ipsam primam aliquo modo se habent, vt instrumentū ad principale agens, de quibus latius dictum fuit Exo. 23. cap. Cum autem pater sit causa vltima in concatenatione naturali, scilicet causa particularis: necesse est, vt tota virtus influendi in effectum quam habet, deriuetur ab ipso primo agente, qui est Deus. magis ergo Deus influet ad generationem alicuius hominis quam ipse pater, qui gignit, assimilans sibi genitum in specie. Et sic adhuc magis tenemur Deo de beneficio quod recepimus, in hoc quod accepimus Esse, quam patri nostro.

Nulli tamen post Deum tantum tenemur, sicut patri nostro, magis namque ei tenemur quam angelis, & quam Apostolis, & quā beate Virgini Domine nostre, quia maius bonum ab ipso recipimus quā ab omnibus istis sub Deo, coram quo omnis creatura contremiscit, & nullum nomen maioris reuerentiæ & honoris est, quàm nomen paternum atque maternum. Quid ergo esset patrem aut matrem occidere aliud quàm totam naturam destruere? non licet ergo filium ex quacunque causa manus in patrem, aut matrem immittere, nam non solum occidere, vel percutere, sed etiam subfannare atque irridere mortem meretur: sic dicitur Proverb. 30. cap. oculum qui subfannat patrem, & despicit partum matris suæ, effodiant eum corui de torrentibus, & comedant illum filij aquile. In hac autem quaestione dicendum est, quod si pater aut mater filium, vel filiam, ad colendos deos alienos incitarent, debebat filius si p̄ficere posset verbotenus dissuadere eis hūc cultum, & econuerso ad verum Dei cultum conuertere.

Si autem non potest, & potius timet quod forte ipse peruerteretur a matre, vel patre, fugere debet ab eis ne subuertatur: non tamen debet prodere patrē aut matrem huiusmodi vitio esse maculatos.

Et eodem modo agendum esset, si quis Christianus haberet patrem Christianum qui occulte esset arrianus, vel manicheus, aut habens aliquam damnatam hæresim, & veller pater filium ducere in hanc heresim, si filius non posset patrem conuertere, deberet ab eius conuersatione abstinere, ne peruerteretur ab eo: non tamen debet eum accusare, vt infligeretur ei vlla pœna.

Sic autem si quis esset iudex in aliqua ciuitate, & pater suus aut mater committerent aliqua delicta, propter quæ secundum leges deberent occidi, non debet eos occidere, sed vel relinquere officium siue dignitatem iudicaturæ, vt posset licite cessare ab eorum occisione sine legis iniuria, aut remittere ad alios iudices. Nam non solum patrem occidere quod est planē inextimabile vitium, vituperatur, sed etiam quod aliquis iudex existens occidat filium suum per legem, vt patet de Bruto primo consule Romanorū, q duos filios suos amicos Tarquiniorū, eo quod trātauissent de reducendis regibus ad vr̄bem, virgis cæcos securi percussit, vt ait Titus Linius primo ab v̄be condita, & ob hoc multum vituperatur, vt patet per Virg. Aeneid. lib. 6. cum dicitur.

Magis p̄
bimus pa
tri quā
angelis &
Apostolis
& omni
bus sanctis.

Nota uer
bum pro
dare.

Nota uer
bum oc
culte fec
publice.
Nota uer
bum accu
sare, an
tē prohib
bitus accu
sare pot
est denun
ciare di
sputandū
est alias.

Vltoris Bruti: fascesque videre receptos.
Consulis imperium hic primum seuasque secures
Accipiet, natosque pater noua bella mouentes
Ad penam pulchra pro libertate vocabit.
Infelix utinque ferent ea facta minores.
Vicit amor patrie laudemque immensa cupido.

Nunc ad argumenta responderi potest ad primū cū dicitur, q amor Dei prapponendus est amorī paternō & maternō, sed si pater vel mater inducant nos ad colendos Deos alienos, legēgānt nos ab amore Dei: ergo occidendi sunt. R̄ndetur q non valet consequentia, & q̄n̄ dicis, q amor Dei prapponi debet amorī paternō & maternō, v̄rum est, sed sic faciendum est, q si nos propter Deum tenemus fidem catholicam, & pater aut mater nos inducunt ad idolatriam vel h̄re sim, non debemus assentire eis, sed fugere, & sic prapponimus amorē Dei amorī parentum, nam si parētes magis quā Deum amaremus, consentiremus p̄suasioni parentum propter eorum amorem, & deleteremus fidē quam tenemus, sed non faciemus, ergo magis Deum quā parentes amamus. Quod autem propter hoc, quia Deū magis amamus, parentes obfistentes nobis occidere debeamus, nihil aliud est quā dicere quod quicunque Deo repugnant, occidendi sunt: quod falsissimum est. Et si dicis, q non sunt occidendi quicunque Deo repugnant, sed specialiter in isto casu, quia magna repugnantia est ista.

Respondetur, q nec in isto casu est aliqua ratio sufficiens, quare occidi debeant, cum lex hoc non mandauerit. Ad secundum q̄n̄ dicis, q propter veritatem oportet etiā familiaria destruere, sed nulla est maior veritas quā veritas fidei catholice: ergo pro ea si pater destruat vel mater, oportet destruere familiaritatem ad eos, & occidere eos tanquam extraneos. Respondetur, q propter veritatem fidei catholice oportet destruere familiaritatem ad patrem & matrem, scilicet quod si pater aliquid nobis suadet, quod contra Deum est, non est sibi obediendum. Et si sine contumelia creatoris eis communicare nō possumus, etiam si mander q mancamus in familiaritate & seruitio eius, non est manendum, & sic priuamus patrē nostrum iure, quod in nos habebat. f. vt posset nobis imperare in omnibus rebus licitis tāquam rebus suis, & quantum ad hoc propter veritatem fidei catholice familiaria destruimus, quia familiaribus propter veritatem non destruendam non assentimus. Quod tamen nos possumus negare patrem nostrum esse patrem, vel quod possumus contra eum agere tanquam contra aliquem extraneum, nōa contingit: quia tantum beneficium quantum nobis egit in dando esse; non aboletur ex quocūque malo, quod pater aut mater egerit, & obligatio nostra ad eos non deletur ex quocūque actu quantumcunque malo, quia illud beneficium reputatur quasi infinitum, quia in nobis maius beneficium recipi nullum potest quā esse: ideo semper tenebimur ad parentes quantumcūq; grauius deliquerint.

Ad tertium argumētū quando dicis, quod si nō deberet homo patrē & matrem accusare in tali crimine, hoc est, quia magis diligeret eos quā omnes alios, sed magis diligit vxorem, & tamen eam potest accusare in isto crimine, ergo potuit accusare patrem & matrem. Negatur antecedens, nam vere, ideo nō possumus accusare patrem & matrē, quia magis eos diligit quā vxorem & omnes alios, sed ideo nō possumus accusare eos, quia ad maiorem reuerentiā & honorem eis tenemur, & ad omnia alia genera retributionis. nam pater & mater sunt tanquam summum bonum nobis conferentes, f. esse: ideo eos in

Alph. Tost. super Deuter.

A maximo honore & reuerentia tenere debemus. f. in reuerentia quæ est prima post reuerentiam Dei: vxorem autem licet diligere debemus in quantum est eadem caro nobiscum, tamen non tenemur ei ad tantum honorem, cum sit aliquid minus nobis, nec aliquid ab ea secundum quod huiusmodi recipimus, propter quod teneamur reuerentiam exhibere, vt nō possimus accusare, præcipue cum & ipsa vxor sub disciplina viri sit.

Item quādo dicitur, q magis tenemur diligere vxorem q̄ patrem aut matrem. R̄spōdetur q si consideretur amor prout est: quædam affectio causata ex communicatione necessaria, in conseruatione ipsius communicationis magis diligimus vxorem q̄ patrem & matrem, quia cum nullo est maior cōicatio viro, q̄ cum vxore, nam vir cōicat vxori in omnibus, in quibus cōicat, cum omnibus alijs hominibus, & insuper cōicat cum ea in actu matrimoniali, in quo consistit magna cōicatio. quia ergo inter virum & vxorē maxima communicatio cōstitit, debet esse maior amor inter eos quam inter omnes alios, etiam si dicatur amor, vt aliquid conseruationum cōicationis, debet esse maior amor inter virum & uxorem quā inter omnes alios, quia ibi requiritur magis p̄sumptio amicitie q̄ in omnibus alijs, cum magis inuicem sint matrimoniali sedere obligati ad inuicem. Si autē consideretur amor prout est quædam affectio causata ex suscepto beneficio, cum nullus sit a quo maiora q̄ a parētibz pręterquam a Deo beneficia receperimus, ipsos parētes magis quā omnes alios homines diligere tenemur, & si semper non sequatur amor s̄m quantitātē beneficij, reuerentia tñ causari debet s̄m quantitātē beneficij, & quia reuerentia est s̄m quā cōtra quemq; insurgere erubescimus, aut erubescere debemus. cū ergo reuerentia maior sit ad parētes quā ad omnes alios, minus possumus in eos insurgere accusando, vel similia faciendo q̄ in oēs alios. Ad quartum quando arguis q magis naturaliter debent amare, & amāre patres filios, quā filij patres, sed possunt accusare filios, & occidere, si suaserint patri conuerti ad deos alienos, vt patet in litera, ergo filius a fortiori poterit diligendo valde patrem suum eum accusare, si circa talia deliquerit. Respondetur ut supra dicebatur, quod non ideo filius nō potest patrem occidere, quia eum magis quam ceteros diligit, sed ideo non potest eum accusare, licet possit ceteros accusare, quia maiori reuerentia tenetur ad eum quā ad alios, ut dictum est filius enim tenetur patri ad maximam reuerentiam post Deum, sed pater non tenetur filio ad aliquam reuerentiam s̄m q̄ huiusmodi: secus si filius esset p̄latus, vt p̄te existens uel habens aliquam dignitatem iudicialem temporalem, vel spiritualem: nam tunc pater tenebitur filio ad aliquam reuerentiam non quide secundum q̄ filio, sed s̄m q̄ p̄lato. Etiam q̄n̄ dicis, q naturaliter magis inclinatur hō ad amandum filios quā ad amandum parentes. ergo si potest accusare filios, & poterit accusare & parentes. R̄ndetur quod secundum naturam magis inclinamur ad amandum filios quā parentes, secundum tamen rationem valde magis diligere debemus parentes, & secundum charitatis ordinem, nam ubi est amor ordinatus, illud debet magis amari quod quantum ad nos maius bonum existimatur, sed pater in ratione summi boni accipitur excepto Deo, in quo est primo ista causalitas: ergo patrem magis secundum rationem amare debemus quā filios. nam filius non accipitur sub ratione alicuius magni quantum ad nos ipsos gignentes, cū nihil ab illo suscepimus: sed potius ipse a nobis totum quicquid est. Concludendum ergo q si pater aut m̄r filios ad idolatriā sollicitarent, nō debe-

An magis
teneamur
diligere
uxorem q̄
patrē aut
matrem.

Ve refert
Valerius
lib. 2. de in
fir. antiq̄s
de. Q. Fa
bio maxi
mo.

Aliqui de
quorum
ignorātia
dolendū ē.

hac aucto-
ris conclu-
sione tan-
tioneam
mordent
& lacerat
sed ne in
meridia-
no splen-
de eorum
inhyemia
ampli-
tate fa-
ciat nimis
que sapi-
de dissi-
pant legat
translatio
ne Ci a
daica infr.
24. c. que
hoc expisse
dicit. Et
Exo. 32. c.
tibi Deus
iussit Le-
uitis pro
idolatria
occidere
fratres &
propinquos
non tñ pa-
tres, idem
sentit glo-
cum ibi al-
legatis, in
cap. lxxv.
de sumpt.
super uer-
bo de fra-
tre. ponde-
ra uerbum
non noui
uos, & nō
dixit accu-
sa. facit
tex in ca.
cum pue-
nerabile q
fi sunt leg-
s. sane. Idē
tenet Hen-
ric⁹ Herp
in speculo
præc. 4. &
Alexader.
in glo. 3.
p. tit. 1. &
Aristes li.
1. nu. 24.
Sed restat
dubium,
q ab au-
ctore non
tangit, an
steruencie
re pcepto
pape, licet
filius non
teneat ac-
cusare te-
neatur sal-
tem denū-
ciare here-
sim oculū
tā patris.
Solutio
colligitur
ex dictis
auctoris
hic. & 3.
Reg. 15. c.
qō. 16. Et
Iosue. 7. c.
qō. 69. &
Matt. 6. c.

bant accusare eos, nec occidere, sed corrigere eos si possunt corrigi. sin autem fugere ab eis obseruando, ne ipse ab eis subuertatur, dum eos labore conuertere: nullo tamē modo in aliquo alio eis molestus erit: & lacerat, quorum nullum quantum ad filios obseruatur. Cum-
starum in circuitu gentium. Siue procul, siue prope non refert, quia quocunque modo contra veritatem diuini cultus agitur. Nec audies. Non solum est ei con-
fessionem tanquam iniusta persuadenti, sed nec au-
dire debes, quia voces illæ execrabiles sunt. Non par-
cat oculus tuus, ut miserearis, & occultes eum. Quia tene-
tur eum accusare de tali delicto, & occultando tale
crimen valde peccat, quia ipse sui damni causam dar,
quia forte permittit Deus hunc decipi ab illo, quia
eum accusare noluist. Sed statim interficies eum. Idest
accusabis eum, ut interficiatur, quia per te inter-
ficere non poteris, patet: quia dicitur infra quod totus
populus occidet illum, quod non potest intelligi, nisi
de publice condemnato. Sit prius manus tua super eum.
Idest tu prius quam alij lapida eum: deinde totus po-
pulus, manus enim testium prima lapidabat condem-
natur, ut patet infra 17. cap. & in morte beati Stapha-
ni testes deposuerunt vestimenta, & primi eum lapi-
dabant, ut patet Act. cap. 7. Sit manus tua super eum.
Esse manum alicuius super aliquem aliquando acci-
pitur in bonum, aliquando in malum. Quod acci-
piatur in bonum, ut patet de prophetis, quia dicitur,
quod manus domini fuit super aliquem prophetam,
scilicet eum eleuans ad prophetandum, & sic dicitur
de Heliseo cum debuit prophetare coram rege Iorā,
quod facta est super eum manus domini, ut patet 4.
Reg. 3. cap. Aliquando accipitur in malum, & signat
pœnam, & sic dicitur in psal. 37. confirmasti super
me manum tuam, idest posuisti fortiter manum tuā
super me ad puniendum me, & sic accipitur hic, sit
manus tua super eum, scilicet ad puniendum eum.
Et post te omnis populus mittat magum, idest omnes mittāt
manum ad percutiendum, occidendumque eum.
Lapidibus obrutus necabitur. Idest lapidabitur, & sic mo-
rietur. dicitur obrutus pressus vel operus, scilicet qñ
tanta lapidum congeries super aliquem iacitur, quod
operitur. & sic dicitur, quod aliquis obruit thesaurū
humī, idest cooperit in terra. Quia uoluit te abstrahere
a Domino Deo tuo. Rationalis causa est, ut qui maxi-
mum malum inferre uoluit, scilicet separare homi-
nem a Deo, maximum malum patiat, scilicet acer-
bissimam mortem qualis est lapidatio, & combustio,
& similia genera mortis. Si autem vnus homo vo-
luisset nocere proximo suo in alijs rebus minoribus,
ut pote, quia uoluit res eius furto tollere, aut res eius
aliter damnificauit, non patiebatur talem pœnam:
quia malum quod illatum erat, patuum erat: im-
ponebantur ergo aliæ pœnæ leues, ut patet Exodi 21. &
22. ubi ponuntur iudicialia precepta infligentia pœ-
nas peccantibus circa istas res forales. Ut omnis Israel
audies timeat. Est ratio superioris, scilicet, quod to-
tus populus lapidabit eum, ut omnes iniuriam Dei
vindictent. Secundo ut omnes videntes atrocem pœ-
nam a similibus arceantur. Quando mali pestilentes
puniantur aut occiduntur, multiplex inde sequitur
bonum. Primum quod si isti puniantur & non occi-
dantur, ista pœna eos per timorem coget a malo re-
cedere, vel forte intolerantia pœnæ conuertentur ad
cor, & non solum timore futurarum pœnarum a ma-
lo recedent, sed amore sectandę virtutis, quod quidē
magnum bonum est.
Item quia quando quis sic punitur, omnes viden-
tes timent talem pœnam, quia est nimium dolorosa
& infamatiua. ut ergo talem euitent, si talibus vitij
obuoluti sunt, deferunt quidem: si vero nondum ta-

lia egissent, sed ad agendum promptitudo vlla erat, reprimatur illa per contemplationem pœnæ peccan-
tibus illatæ. Si autem qui punitur occiditur, etiam ista
mors valde utilis est. Primo quia illi quibus iste noce-
bat, securi erunt, & quies quedam dabitur politia, qñ
maxime intenditur in penis inflictis a legislatoribus,
& istud motuum tangebatur supra cum dixit de ficto-
re somniorum, aut pseudo propheta. s. propheta ille
aut fictor somniorum occidetur. Et auferes malum de
medio tui. Item utilitas magna est, quia si ille qui pec-
catis assuetus est, non occideret, peccaret adhuc vlti-
us, & quia peccare est malum, dum iste magis uiue-
ret, efficeretur peior, qui ergo tollit ei vitam, tollit par-
tem malitię, occasionaliter ergo valde utilis est ipse, &
hoc tangitur infra cum dicitur, & nequaquam faciat
aliquid huius rei simile. i. si occidatur tollitur ei, qñ nō
possit vltra malum operari. Item aliud bonum & ma-
gnum est, cum ipse qui peccat malus sit, & extra om-
nem ordinem iustitię, per ipsam pœnam inflictam re-
ducitur ad ordinem iustitię, quia pœnæ ordinant cul-
pam: tanto enim aliquis peior, quāto inordinatior est.
Et tūc est magis inordinatus, qñ magis peccat, & pec-
cata sua non ordinantur aliquo modo per ordinatio-
nem pœnæ, ergo cum peccatum alicuius ordinatur p
pœnam, minus malum habet, & si totaliter ordinent
peccata per directionem pœnarum in ordinem iusti-
tię, istam vltimam causam ponit Boetius in 4. de con-
so. profa. 4. esse sufficientem, qñ melius est ipsis malis
puniri, quam impunitos esse cum dicit. feliciores in-
quit improbos supplicia luentes, quam si eos nulla ius-
titię pœna coerceat, nec hic nunc molior, quod cui-
uis veniat in mentem corrigi vltione prauos mores,
& ad rectum supplicij terrore deduci: ceteris quoq;
exemplum esse culpanda fugiendi: sed alio quodam
modo infeliciores esse improbos impunitos: tñ quis
nulla rō correctionis nullusq; respectus hēat exēpli.

Si audieris in vna vrbiū tuarum, quas
Deus tuus dabit tibi ad habitandum, dicen-
tes aliquos: egressi sunt filij Belial de medio
tui, & auerterunt habitatores vrbs tuæ, atq;
dixerunt: eamus vt seruiamus dijs alienis,
quos ignoratis: quare solcite, & diligenter
rei veritate perspecta, si inueneris certum
esse quod dicitur, & abominationem hanc
opere perpetrata, statim percuties habi-
tatores vrbs illius in ore gladij, & delebis
eam: omniaque quæ in illa sunt vsque
ad pecora. Quicquid etiam supellectilis
fuerit, congregabis in medio platearum ei-
us, & cum ipsa ciuitate succendes, ita vt
vniuersa consumas domino Deo tuo, & sit
rumulus sempiternus. Non ædificabitur am-
plius, & non adhærebit de illo anathemate
quicquam in manu tua, vt auertatur Domi-
nus ab ira furoris sui, & misereatur tui: mul-
tiplicetq; te, sicut iurauit patribus tuis, quan-
do audieris vocem Domini Dei tui: custo-
diens omnia præcepta eius, quæ ego præci-
pio tibi hodie, vt facias quod placitum est in
conspectu Domini Dei tui,

Si audieris

Vrbs de-
structio
idolatra-
tia.

Si audieris in vna vrbiū. Hic ponitur tertium, scilicet
cet vrbs destructio idolatrantis. In una vrbiū tuarum.
Idest in vna vrbe terræ promissionis. Aliqui egressi sunt
filij Belial. Idest apostata Belial, in Hebræo apostasia
est: filius autem Belial est multum apostata, sicut fi-
lius inobedientiæ, vocatur inobediens: & dicuntur
apostata quia a religione vel cultu Dei incepto retro-
cedere faciunt. Egressi sunt filij Belial. Non dicuntur
egressi quasi de terra recesserint, quia si recessissent
non subuerterent terram prouocando ad idolatriam:
sed dicuntur egredi, idest surgere, vel proprius inci-
pere. ista duo verba, scilicet egredi & surgere in sacra
scriptura secundum morem loquendi Hebraicum si-
gnant inceptionem alicuius actus in eo, qui ante non
faciebat aliquid tale. de isto verbo surgo exēpla mul-
ta sunt. de isto verbo egredi pater Exo. 2. cap. in prin-
cipio ubi dicitur, de Amram qui habebat vxorē, quā
non cognoscebat a multis diebus: & postea inceptit
cognoscere, quando debuit concipi Moyses, cum dī,
egressus est post hęc vir de stirpe Leui, & accepta vxore
stirpis suæ & c. idest ille vir redijt tūc ad cognoscen-
dum quasi de nouo suā vxorem, quam a multis die-
bus non cognoscebat: & sic dicitur hic egressi sunt
filij Belial, idest aliqui mali viri, qui ante hoc in quiete
erant, incepterunt nunc nouiter sollicitare gentem ad
cultum idolorum. De medio tui. Idest de inter te: &
loquitur ad totum populum: quia de ipso populo
multoties insurgunt aliqui, qui totum populum per-
turbant, sicut Arius presbyter Alexandrinus de me-
dio Christianorum, idest de ipsis Christianis surrexit
sed eos valde ad errorem sollicitos reddidit, vt auerteret
habitatores. Auersio dicitur recessus a vero bo-
no, siue vero cultu Dei ad cultum demonum: & sic
accipitur a peccatis auersio & conuersio. isti autem
viri Belial ideo surrexerunt, vt auerteret habitatores
a vero cultu Dei. Vrbs tua. Dicit hoc ad totū Israel
qui vrbes habebat. nam de popularibus nullus vrbes
habebat. Atque dixerunt eamus & seruiamus dijs alienis.
Ista sunt verba sollicitantium ad idolatriam: tamen
ipsi non sollicitant eodem modo quo hic dicitur,
scilicet vt dicerent alijs concipiibus suis eamus, & ser-
uiamus dijs alienis, nam si sic dicerent, in verbis suis
arguerent seipfos maledicere, dicentes illos deos ad
quorum cultum suadebant, esse deos alienos: & sic
innuerent alium esse Deum verum, aut proprium ip-
sorum, cui deberent cultum impendere: & in ipsa
eorum suafone eorum iniquitas proderetur, sed for-
ma verborum suorum erat. venite eamus, & serui-
amus deo Astaroth, vel deo Priapo: quia melius erit
vobis cum eo quā cum isto Deo quem habemus;
& hoc patet Hiere. 42. cap. nam sic respondebat Israe-
lita de cultu idolorum, quando suadebatur eis, quod
dimissis falsis dijs ad verum Deum conuerterentur di-
centes, quod quando colebant reginam celi, & liba-
bant ei, nunquam inuenerunt eos mala: cum vero
Deum celi colebant, fames, gladius, & angustia op-
primebant eos. in quo innuebant non esse reginam
celi, idest Dianam sororem Phēbi deam alienam &
falsam, sed propriam atque bonam: vt quippe quæ
suis cultoribus beneficeret: & sic quando ad cultū
alicuius dei gentilitij, mouebantur, hoc colore mu-
niebantur. scriptura tamen non secuta fuit hic verba
eorum, sed ipsam veritatem, scilicet quod secundum
veritatem isti quos colere volebant Israelitæ, aut ad
quos colendos mouebantur a viris Belial, erant alicui
dij, idest si dij vocari possent saltem secundum vul-
garium opinionem, tamen alieni erāt: quia non erāt
illi qui benefecerant Israeli, & eduxerant eū de Aegy-
pto. Quos ignoratis. Nec etiam erant ista verba iplo-
rum seductorum: quia non dicebant ipsi istos deos

A ignoratos, nam illud ignoratum est quod pauci no-
minis atque incelebre est: & ex hoc ipso quod ince-
lebre, dat de se quandam præsumptionem, quod non
sit magnum bonum: quia magna bona necessario
famosa sunt: sicut Christus dixit Matth. c. 5. non pōt
abcondi ciuitas supra montem posita, idest res quæ
eminentes sunt, non possunt latere, sed necessario per
ora hominum promulgantur. primo ipsi viri pessi-
mi ad inducendum alios ad cultum alicuius gentilia-
ci Dei dicebant, hunc inter omnes deos famosum at-
que gloriosi nominis esse: sed Deus ipse & Moyses
hoc protulerunt ad Israel, scilicet Quos ignoratis. Idest
quod licet isti qui conātur vos inducere ad idolatriā,
dicant talem deum esse famosum, & tamen vos igno-
ratis eum, idest nō cognoscitis eum esse deum: quia
nō vidistis aliquam operationem mirabilem factam
ab ipso. etiam quia vobis nec patribus vestris nun-
quam aliquod bonum fecerūt, per quod suam ostē-
derent deitatem.

Quomodo poterat cognosci quod Deus iste Israel erat verus
Deus, & alij qui non erant dij, cognosci vt dij falsi, vel non
vt dij. Quest. IIII.

Sed circa hoc est dubium quomodo Deus di-
cebat Israelitis, quod nō cognoscebant alios,
qui vocabantur dij esse deos, & quod cognos-
cebant eum esse Deum. Respondetur quod
hic sunt duo, scilicet quomodo poterat cognosci, q
Deus iste Israel erat verus Deus. Secundo quomodo
poterant alij qui non erant dij, cognosci vt dij falsi,
vel non vt dij. Ad primum, scilicet quomodo iste
qui dicebatur Deus Israel, poterat cognosci esse
Deum. respondetur quod homines cognoscere ha-
bent, quicquid cognoscunt, secundum modum
possibilem naturæ suæ: quia cognitio non fit secun-
dum naturam rei quæ cognoscitur, sed secundum natu-
ram rei cognoscentis, scilicet quod ita recipit res
vt est susceptiua: & non vt est res susceptibilis: ideo
si res susceptibilis non sit talis, vt concorder modo po-
tentie receptiue non recipitur in ipsa. de hoc Boe-
tius de conso. lib. 5. profa vltima. si ergo nos cognos-
cere debemus diuinam naturam, non cognoscimus
eam vt cognoscibilis est: sed cognoscimus vt nos co-
gnitiui sumus. nos enim cognoscimus res absolute
sub conceptu diffinitionis, qui est cōceptus compo-
situs. cognoscimus autem res compare per modum
cuiusdam discursus: ideo cum Deum apprehendi-
mus vt simplicem quidditatem, sicut & in alijs rebus
quas apprehendimus, cognoscimus eum sub quodā
conceptu diffinitionis. conceptus autem diffinitio-
nis, siue proprie sumptus, siue large includit formaliter
compositionem: ideo cum diffinitio propria est,
dicit compositionem propriam, quæ est compositio
ex materia & forma, cum autē diffinitio dicitur lar-
ge, diffinitio est includens necessario conceptū com-
positum in alijs generibus compositionum, quæ no-
minata proprie dicuntur cōpositiones, sicut est com-
positio ex actu & potentia, & genere, & differentia,
& materia, & forma. Et quantum ad primum modū
diffiniuntur entia naturalia, quæ sunt supposita natu-
ræ siue sint primæ substantiæ, siue secundæ substantiæ:
quia vere includitur in eis compositio ex materia &
forma. in accidentibus autem nō reperitur compositio
ex materia & forma: sed ex genere & differentia,
actu & potentia, esse & essentia. cū ergo nos cognos-
camus Deum, eum cognoscimus absolute sub quodā
conceptu diffinitionis large sumpto: & quia iste
conceptus necessario importat cōpositionem quan-
dam, in Deo autem cōpositio nulla reperitur de istis
omnibus:

Diffinitio-
nis conce-
ptus for-
maliter
compositio-
nem in-
cludit.

Includit
contradi-
ctionem
duas spe-
cies esse
aequalis
perfectio-
nis substanti-
alis.

omnibus: ideo nos non possumus cognoscere Deum naturaliter, sicut ipse cognoscibilis est: ideo cognoscimus nos Deum, sicut cognoscimus alias res naturales, nos autem naturam illam perfectiorem iudicamus, cuius actus & naturales proprietates perfectiores videmus, ipsa namque substantia in se perfecta est magis, aut minus, sed perfectionem eius nos non cognoscimus nisi per qualitates & opera: patet hoc quia sicut est in accidentibus, quod habet gradus intensiōis & remissionis: ita in substantiis diuersarum naturarum est, quod una substantia plures gradus perfectionis substantialis habet quam alia. nam nunquam sunt duae species equalis perfectionis substantialis in vniuerso: & includit contradictionem eas esse. nam species sunt sicut numeri: ut patet per philosophum: & sicut in numeris, impossibile est dare duos numeros aequales, qui non sint eiusdem speciei: ita impossibile est reperire duas species eiusdem perfectionis essentialis: quia illa iam essent una species: licet omnia indiuidua eiusdem speciei sint eiusdem accidentalis perfectionis plerumque: & semper eiusdem perfectionis essentialis. Hoc tamen differt, quia impossibile est illam speciem vel rem aliquam eiusdem speciei habere maiorem perfectionem substantialem vel minorem, in accidentibus autem intenditur & remittitur. Hoc autem sic existente: licet species humana sit perfectior specie asinina: & quilibet homo quolibet asino perfectior sit: non tamen cognoscitur ista perfectio per ipsam rei substantiam, sed per vires eius operatiuas: quando enim aliqua natura perfectior est, tanto qualitates aut naturales eius proprietates perfectiores sunt: & quia etiam ipsae vires operatiuae vel habitus non cognoscuntur nisi per operationes: ideo totius cognitionis nostrae operatio potissimum principium est, cum tamen secundum naturam essentialis cognoscibilis esset innata: est tamen nobis via a notioribus nobis in magis nota natura, & minus nota nobis: ut ait Aristoteles in prooemio libri physicorum, diuina autem natura si per se cognosceretur, cum ipsa sit simplicissima, per se ipsam cognosceretur: nec considerarentur res exteriores, si ipsa operata. nos itaque quia aliter cognoscere non possumus, cognoscimus Deum per ea quae extra sunt: & quod communis conceptio animorum est, Deum esse id quo nihil melius excogitari possit: ut ait Anselmus & Boetius de consol. lib. 3. prola 10. ideo cognoscemus naturam diuinam in aliqua re esse secundum quod reperitur maxime entant bono conueniens actus. & iste est actus perfectissimus. Cum ergo homines vident per potentiam alicuius fieri id, quod maximum inter omnes actus est: putant illam rem esse Deum: & quia non solum est attributum Dei potentia, sed etiam bonitas, & sapientia, non solum iudicari posset de aliqua re, quod erat Deus, quia habebat actum conuenientem summam potentiam: sed etiam quia habebat actum conuenientem summam sapientiam, aut summam bonitatem. quia cum nobis actus bonitatis non sunt ita clare cogniti, vel actus summam sapientiam, sicut actus potentiam, cognoscimus Deum magis, quia summe potentem, id est omnipotentem, quam quia summe bonum, aut summe sapientem. quando ergo vident actus maximam potentiam conuenire alicui rei, sine dubio eam Deum vocant. Nunc ergo quia Iudaei videbant, quod Deus suus qui eis loquebatur, faciebat maxima opera, quae nullis hominum, aut aliorum deorum facere poterat, ergo ut Deus cognosci debebat: patet hoc quantum ad ipsos Iudaeos, quibus nunc Deus loquebatur: nam ipsi viderant ea, quae Deus fecerat infligendo plagas Aegyptiacas: & quomodo magi, maleficique Pharaonis, nec similes efficere in virtute deorum suorum

potuerunt, licet ad hoc conarentur. ut patet Exo. 7. & 8. cap. viderunt etiam in mari Rubro potentiam magnam, cum mare diuisum est in diuisiones, & transierunt pede sicco: receperunt etiam aquam amarā versam in dulcem in Marath, ut patet Leuit. 13. receperunt etiam manna in deserto Syn, ut patet Exo. 16. cap. hostes eorum Amalechitarum in Raphidi victi, ibique de petra aquam recipiunt. ut patet Exo. 17. cap. multa quoque alia in hunc modum, quorum totus pentateuchus plenus est. Deum ergo istum cognoscere poterant qui talia effecisset. de dijs autem gentilium nihil in hunc modum cognoscebatur, cum non fieret talia ab eis: Deus ergo iste verus cognosci poterit. Sed argues quod ista non sit sufficiens cognitio. nam Deus Hebraeorum dicebat se facere ista magna, cum tamen ipse non videretur: poterat quispiam alius Deus ea facere, utpote si Iupiter, aut Mercurius, alique dii gentium ista facerent, & Deus ipse Hebraeorum diceret se facere ea: & sic de quolibet actu reuocaretur in dubium, dato quod videremus fieri miracula, & Deus clamaret dicens, ego feci haec: tamen quia nos non poteramus videre ipsum agentem, facilius occultaretur fraus, scilicet quod faceret haec aliquis de dijs gentium, & Deus Hebraeorum diceret se fecisse. Respondetur quod istud argumentum non concludit. nam si Deus Hebraeorum diceret, ego eduxi vos de Aegypto, cum consistet de ista educatione de Aegypto, quae per miracula multa ad diuinam potentiam pertinentia facta est, oportebat eam reducere ad aliquod maximum agens, scilicet diuinum. & tunc quaeritur an iste Deus Hebraeorum qui dicit se talia egisse, erat maioris potentiae quam illi dii, de quibus dubitatur vtrum illud egerint, scilicet Mercurius, Phobus, Iupiter, Saturnus, aut minoris: si autem maioris potentiae est: ergo ipse magis est Deus quam illi de quibus dicebatur: quia deitas in summo ponenda est: dato ergo quod Deus Hebraeorum qui ista fecisse se diceret, non fecisset, sed Iupiter, aut Saturnus, vel quilibet de alijs: si tamen ponatur Deus Hebraeorum maioris potentiae quam aliquis de istis dijs gentium, etiam si alij dii fecissent, & ipse se fecisse diceret, ipse magis ut Deus cognosci poterat, cum magis, ut potes agnosceretur. Si autem diceretur, quod Deus Hebraeorum dicens ista se fecisse, & non faciens esset minoris potentiae quam alij dii gentilium, de quibus dubitaretur an ista fecissent: cum Deus gloriam suam alteri non tradat, non permetterent isti dii gentium Deum Hebraeorum istam gloriam eorum usurpare, sed cogerent eum tacere: sed non poterant, nec faciebant: ergo maioris potestatis erat ipse. Item hoc patet quia dato quod dii gentilium nollent gloriam suam, & permetterent eam cuilibet usurpandam, quia tamen ipsi boni essent: si dii essent mendacium virtute sua non confirmassent. confirmassent tamen mendacium si ipsi miracula agerent, per quae Deus Hebraeorum veller sua mendacia confirmare, & ante miraculorum operationem promitteret se facturum miracula super tali aut tali re: istud namque est argumentum potissimum, per quod probatur aliquem hominem a Deo missum, quia operationes suae, & dicta confirmantur diuino miraculo. Istud enim experimentum de falso & vero propheta datur infra 18. cap. quod tamen nullius momenti esset, si Deus mendacia confirmaret. Secundum erat quomodo poterant cognosci non esse dii isti, qui dii gentium sunt: & hoc patet ex superioribus. nam eo modo quo probatur aliquem vere esse Deum, opposito modo probatur non esse Deum de aliquo alio. sicut ergo Deus Hebraeorum probabatur esse verus Deus, quia conueniebant ei actus maxime potentiae, ita probatur istos non

Deitas in summo ponenda est.

non esse deos, quia non conueniebat eis actus maxime potentiae. nam isti non poterant facere ea, quae Deus Hebraeorum faciebat vel similia faciendo, aut suos cultores a penis inflatis a Deo Hebraeorum liberando. Item ipsi dii Aegyptiorum non potuerunt se liberare a pena inflata a Deo Hebraeorum: ergo non erant maxime potentes. nam contra maxime potentem nihil quisquam potest: sed Deus Hebraeorum intulit penam dijs Aegyptiorum comminuendo eos. ergo ipsi non erant omnipotentes, patet hoc Exo. 12. & Nume. 33. ubi dicitur quod Deus fecerat iudicium in dijs Aegyptiorum sicut in ipsis Aegyptijs. Satis ergo cognosci poterat ex his, quod non erant dii illi gentilium, qui ista mirabilia faciebant. Quare sollicite. Quia tale factum non est sub silentio dissimulandum: quia in hoc totius mali consummatio est. Et diligenter rei veritate perspecta. Ne ciuitas innocens indiscretio aliorum zelo deleatur. Si inueneris certum esse quod dicitur. Id est quod viri apostare seduxerunt ciuitatem, ut idola colerent. Et abominationem hanc opere perpetraram. Quia licet alicui ciuitati consultum fuisset, ut coleret idola, & probetur ipsam consensisse: si tamen non coluit actualiter sacrificando, vel faciendo altare, sine thurificatione, non infligebatur pena infra scripta. Et si in ciuitate factum fuisset hoc malum, non propterea puniret sicut patet in littera: nisi tota ciuitas publice hoc ageret, vel rectores ciuitatis, qui ciuitatem totam in virtute continent, ad hoc publice consensissent. Statim percussit habitatores urbis illius. Totus Israel ad hoc congregari debebat: sicut patet Iosue 22. quando totus Israel congregatus est contra tribum Ruben, & Gad, & dimidiam partem Manasse: quia edificauerant altare magnum, quod erat signum idolatriae: sic patet Iudi. 20. cap. quando congregatus fuit totus Israel contra viros Gabaa, quia Leuitae uxorem fornicando occiderunt, & pugnaverunt contra eos usque ad deletionem fere vniuersae tribus Benjamin. Usque ad peccata. Id est etiam pecora occiduntur, & nullus comedit ea in destitutionem tanti criminis. Ut vniuersa consumas Domino Deo tuo. Id est ad seruitium Domini Dei tui: quia iustum est, quod sicut ipsi se & res suas ad seruitium idolorum transduxerunt, ita ipsi cum rebus suis ad Dei seruitium reducantur.

Quomodo incensio ciuitatis & omnium quae in ea erant, ad seruitium Dei reduci poterant. Quasi. 7.

Quomodo autem ista ad seruitium Dei reduci possint dubium videtur: nam si reduceretur ad cultum Dei, hoc esset per immolationem & sacrificium de ipsis factum, quod non videtur posse stare, nam licet pecora quae hic reperirentur, possent ad honorem Dei concremari in sacrificio, cum sint animalia immolatoria, de hominibus tamen non videtur: quia non est homo animal immolatorium: Deus enim talia sacrificia abhorreret. Etiam supellectilia in ciuitate ipsa reperta sunt aliquid immolabile, nec tali modo offeribile, postremo nec ipsa omnia pecora. nam licet quaedam pecora immolatoria essent, tres species, ut boues, oves, caprae. sicut patet Leuit. 1. cap. tamen non erant caetera immolabilia, ut asini, equi, & caetera genera horum, praecipue cum quaedam inter ista, ita sunt abominabilia Deo, quod non solum offerri vetita sunt, sed etiam nec precium eorum dari Domino debebat: sicut patet de canibus, ut dicitur infra 23. cap. non offeres precium canis Domino Deo tuo, nec mercedem prostibuli. Item quia adhuc de ipsis animalibus quae sunt speciem immunda erant, quaedam essent contractis pedibus, vel amputatis auribus, & sic de caeteris singu-

laribus defectibus, qui erant impediētes ne talia animalia immolarentur Domino. ut patet Leuit. 22. c. Item quia ista animalia erant viua, & pellem habentia: nunquam tamen aliquod animal erat quod sic Domino immolaretur. nam etiam si esset pro peccato, & deberet comburi totum animal cum fimo suo, & pelle, atque cornibus, ut patet Leuit. 4. cap. tamen primo iugulabantur, & de sanguine eorum aspergebatur contra sancta sanctorum, ut patet supra 12. c. aliās qui talia faceret dignus erat morte, ut patet Leuit. 17. cap. sed hoc non fiebat intra atrium tabernaculi, sed in ipsa ciuitate quae peccauerat, ut dicitur in littera, quod cuncta cum ea comburi debebant, ut esset tumulus sempiternus. ergo non erat sacrificium: multae quoque aliae rationes possent ad hoc adduci sumptae ex proprietatibus sacrificiorum, de quibus non expedit ulterius dicere. Respondetur quod ista incensio ciuitatis non erat sacrificium factum Deo: quia sacrificium in tres distinguitur species, scilicet holocaustum, & victimas pacificas, & hostiam pro peccato, ut colligitur Leuit. 1. & 3. & 4. cap. & quasi per totum: sed nullum de istis poterat hic esse, ergo non erat sacrificium: antequam patet inquirendo proprietates communes conuenientes ipsis sacrificijs. scilicet quod fierent in loco debito, scilicet tabernaculi, & quod fierent a debito ministro, scilicet sacerdote, & quod obseruaretur munditia immolantium pecorum: debebat etiam obseruari conditiones propriae cuiuslibet generis istorum sacrificiorum: nam sicut in speciebus naturalibus sicut sunt distinctae species, ita distinguuntur passionēs. ita in speciebus diuersis sacrificiorum oportet esse distinctas proprietates eorum. de his autem nihil obseruabatur incendendo taliter aliquam ciuitatem: ergo non erat sacrificium proprie dictum. Erat tamen ista incensio ciuitatis cum omnibus qui intra erant, quoddam genus oblationis factae Deo: nam oblatio generalius quid est quam sacrificium, sicut primitiae offeruntur, & precium redemptionis hominum, & asinorum primogenitorum: ut patet Exodi 13. & Nume. 18. cap. tamen ista precia non immolabantur, quia impossibile erat ea immolari: sic ergo de ista ciuitate dicendum est, quod sicut odor holocaustorum, & aliarum victimarum erat gratus Domino, ut patet Leuit. 1. & in multis alijs locis, ita odor istius ciuitatis incensae erat Domino gratissimus, licet non esset sacrificium, & hoc notauit littera hic cum dixit, ut vniuersa consumas Domino Deo tuo: & non dixit ut vniuersa sacrifices aut immoles Domino Deo tuo: nam ad immolandum multae caeremoniae requirebantur, quarum nulla hic obseruabatur: ad consumendum autem solum requirebatur ignis appositio, quae cuncta consumens voraret, & hoc fiebat in ciuitatibus: quod autem in hoc esset cultus Dei specialis comburendo homines, & pecora, caeteraque: patet: quia nunquam poterat aliquid voueri Deo, nisi illud esset specialis cultus Dei, ut quod quis voueat castitatem, vel ieiunium, aut caetera bona opera, quae specialiter sunt ad Dei honorem: sed talis incensio ciuitatum, & occisio hominum, pecorumque, & caeterorum Domino vouebatur: ergo erat aliquis specialis cultus Dei in ea: antequam patet Nume. 21. cap. ubi cum Chanaan rex Arad cum populo suo iuerat in bellum contra Israelitas, & accepit ex eis predam, & tunc sequitur in littera, atque Israel voto se Domino obligas ait, si tradideris populum istum in manu mea delebo vrbes eius. Sed dices quod forte Israel male vouit, quia non debuisset vouere immolare Domino viros & pecora. Respondetur quod falsum est: nam in eadem littera sequitur immediate, quod bene egerint Israelitae cum

Sacrificijs triplex.

cum dicitur, exaudivitque Dominus preces Israel: & tradidit Chananeum quem ille interfecit subuerfis viribus eius: idem patet Iosue 6. cap. nam cum Deus dixisset Iosue, quod traderet in manibus eius Hierico, mandauit cunctis de populo, quod illa ciuitas esset anathema. i. segregata ab humanis vtilitatibus: & Dei obsequio applicata: ita quod viros, & vxores, & pecora, & suppellectilia omnia, quæ in ciuitate erant, vno incendio conflagraret: & postea nullus habitaret in illa, sed esset heremum vsque in sempiternum: quod autem hoc in Dei cultum factum fuerit patet, quia dixit omnia vasa auri, & argenti, & æris, & quicquid ferri reperiretur, Domino consecraretur, reponereturque in thesauris eius: erat ergo acceptissima Domino talis incensio ciuitatum.

Sed adhuc dices quomodo homines poterant ista consumere ad seruitium Dei, cum non sint res quæ de se applicari possint cultui Dei sicut canes, & imunda pecora, & similia?

Respondetur quod non est eadem ratio quantum ad omnia ista: est enim specialis ratio quantum ad ipsos homines qui erant in talibus ciuitatibus, scilicet, quia licet Deo non esset accepta hostia immolatio cuius hominis, tamen quia isti idolatræ valde peccauerant, iustum erat eos crudeliter lacerari: & quia alij qui non erant idolatræ incendendo ciuitatem, & consumendo omnia infligebant meritis penas peccantibus, erat gratissima mors Domino mors ipsorum idolatrantium, & recipiebat eam tanquam sacrificium: non quidem quod acceptaret Deus ipsorum idolatrantium mortem propter ipsos, qui moriebantur: nam isto modo sola mors sanctorum est Domino preciosa, vt patet Psal. 115. mors aut malorum abominabilis, sed erat mors ista gratissima Deo propter eos qui eam infligebant: ideo ad honorem Dei talis consumptio fiebat: in pecoribus autem & omnibus alijs rebus erat alia ratio: quia cum illi possessores propter delicta sua mori deberent, res eorum manebant possidendæ reliquo populo: quod ergo ipse populus cuius iuris omnia illa effecta erant, propter Dei amorem abdicaret a se, & incenderet ea in cultum Dei, vt totus populus terreretur: & illa quæ pertinerant ad viros infandissimos ad nullum vltra applicarentur, sicut ergo cum quis aufert sibi ipsi aliquam rem quam possidet, & Deo tribuit, est gratus Deo: ita cum populus istas res pro suis possidere deberet per mortem aliorum, & Deo attribuebant abdicando a se, & incendendo, dicebantur consumere ea in honorem Dei, & verissime sic erat. ista ratio etiam applicari potest ad ipsos viros, qui in ciuitate illa occidebantur: nam cum isti peccauissent maxime contra Deum, mererentur effici serui propter peccatum suum, & hoc quod fierent serui eorum qui non peccauerant: quod autem reliquus populus potens habere vtilitatem recipiendo illos in seruos, aut vendendo alijs gentibus, propter Deum careret illa vtilitate, erat quidam cultus Dei, antecedens pater ex similitudine: nam sic iura canonica sanxerunt de aliquibus multum peccantibus, scilicet de illis qui sarracenis arma, & naues, & ferrum, & lignamina galearum tribuunt: aut in eorum nauibus sunt magistri in practica exercenda, quod omnium rerum suarum possessione per seculares principes mulctentur, & efficiantur serui capientium eos: vt patet extra de Iudeis, & sarracenis in c. ita quorundam.

Alia ratio communis ad ista esse potest, scilicet, quod licet istæ res incensæ de se non placeant, immo sunt abominabiles, tamen magis placet Deo obedientia illa, quæ exhibetur in quantum ad mandatum eius omnia consumuntur quam quod aliquid alterum fieret.

de illis rebus: vt patet 1. Reg. 15. cap. immo si populus vellet accipere de pecoribus ciuitatis illius, vt ea postea offerret Domino, & non ad alium finem, non placeret Domino talis immolatio, sicut cum Saul reseruauit pinguiora pecora terræ Amalech ad immolandum, quæ tamen Deus mandauerat occidi, displicuit Domino, & priuauit posteritatem eius regno ob hoc: vt patet primo Reg. 15. cap. Et sit tumulus sempiternus. Et sit in æternum pro sepultura eorum, quæ intra occisa sunt: quia primo occidebantur homines, & pecora intra ciuitatem, deinde deiiciebantur muri, & vniuersa domorum congeries super mortuos, & sic tota ciuitas videbatur vnum sepulchrum omnium mortuorum. Non edificabitur amplius. Id est postquam sic in vtrionem sceleris idolatriæ talis ciuitas combusta, & in solū redacta fuerit, nullus debebat ibi sedes locare, quod si quisquam contra hoc attentare vellet, magni criminis reus erat, violans præceptum Domini, & non solum hoc, sed etiam per hoc videbatur consentire malitiæ perpetratæ in ciuitate illa. Hoc autem est, sicut cum quis commisit in regem crimen lese maiestatis, facit prosterni omnem habitationem eius vsque ad fundamenta, & nullus postea in ipso loco domos facere potest: aut de rebus pertinentibus ad ædificia illa nihil assumi debet pro aliquo edificio: si quis autem ibi sedem locare maluisset priori crimini fauere censebatur, & regi noxius erat ad penam. Deus etiam peccantibus valde ciuitatibus tales penas infligit, vt totaliter deferantur, nec habitentur in sempiternum, vt patet de Babylone, quæ propter multiplicationem fornicationum suarum, cum esset meretrix magna, meruit tali damnari sententia, vt semel desolata in æternum non habitaretur: vt patet Esai. 13. cap. cum dicitur, & erit Babylonia illa gloriosa in regnis, inclita in superbia Caldæorum, sicut subuertit Dominus Sodomam & Gomorrhaim, & non habitabitur vsque in finem: nec fundabitur vsque in generationem & generationem: nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi, sed requiescet ibi bestia, & replebuntur domus eorum draconibus, & habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi, & respondebunt ibi vlulæ in adibus eius, & syrenæ in delubris voluptatis. Et sic Iosue cum propter peccatum Hiericonitarum eos quasi primitias bellicorum suorum Domino totaliter obtulisset, mandauit sub imprecatione malorum ne quis in futurum edificaret Hierico, vt patet Iosue 6. cap. cum dicitur in tempore illo imprecatus est Iosue dicens maledictus vir coram Domino, qui suscitauerit, & edificauerit ciuitatem Hierico, in primogenito suo fundamenta illius iaciat, & in nouissimo liberorum ponat portas illius. Peccatum aut volentium rursus talem construere ciuitatem erat, quod vsurpabant ea quæ ad Deum pertinebant, sicut si quis aliquam rem Deo vouisset & obtulisset, iam res illa sanctificata erat, si autem iste postea vellet rem, quam vouerat accipere, vsurparet eam Deo cum iam non sibi, sed Deo pertineret: vel si aliqua res secundum legem sacra esset, & si aliquis eam possidere vellet, peccabat, vt si quis res sacras possidere vellet, scilicet calices consecratos volendo eos pro vñibus suis emere: & eodem modo si quis virgines sacras, scilicet virgines vestales ad stuprum sollicitaret, aut eas in vxores peteret, capite plectendus erat, sicut volunt leges humane Romanorum antiquæ. Ciuitas autem idolatrarum ex lege Deo dicta erat, vt patet hic, ergo nulli fas erat in ea sedem constituere, aut aliquid ex ea rapere etiam de ipsis ciuitatis edificijs ad faciendum aliam urbem, vel aliquam domum, scilicet lapides, aut ligna, & similia.

Non adhibebit de illo anathemate quicquam in manu tua. Non adhærebit de illo anathemate quicquam in manu tua. Quia si aliquis inde aliquid acciperet, contra totum populum accenderetur furor Domini: vt patet in Achor, quia ex eo quod ipse rapuit clam de anathemate, iratus est Deus contra Israel, & fugit Israel hostes suos, & mortui sunt de eis 36. vt patet Iosue c. 7. Et multiplicet te. Quia propter obedientiam ad illud opus bonum Deus multiplicaret eos in bonis. Quando audieris vocem Domini Dei tui. Mente obediendo. Custodiens omnia præcepta eius, quæ ego præcipio tibi hodie. Opere complendo. Vt facias quod placitum est in conspectu Domini Dei tui. Refertur ad tria, supra posita, scilicet vt eum vere colas, idolatriam fugias, & idolatras deleas.

Intelligit de Babylonia Caldaica secunda de Aegyptiaca.

Non adhærebit de illo anathemate quicquam in manu tua. Non adhærebit de illo anathemate quicquam in manu tua.

Anathema quod sit.

Non accipies pro te de his quæ in ciuitate illa sunt aliquid: quia anathema sunt, id est separata ab vñibus humanis, & solo diuino seruitio applicata: si autem aliquis de illo quicquam acciperet, lapidari debebat: sicut patet de Achor qui lapidatus est, quia accepit de Hierico regulam auream, & pallium coccineum: vt patet Iosue 7. cap.

Vt auertatur Dominus ab ira furoris sui & misereatur tui. Ad duo superiora refertur potest, primo ad destructionem ciuitatis, & est sensus, destrue ciuitatem idolatrantem, ne propter eam irascatur Dominus toti populo, vel vt auertatur ira Dei, quæ iam propter illud malum erat orta contra totum populum: quia propter tale peccatum vñius ciuitatis contra omnes irascitur Deus, nisi puniatur: quia consentire videntur sicut patet Num. 8. cap. vbi dicitur, quod si aliquis de populo accederet ad ministerium, vel ad vasa sanctuarij, contra totum populum oriretur furor Dei: potest etiam referri ad illud.

Non adhibebit de illo anathemate quicquam in manu tua. Quia si aliquis inde aliquid acciperet, contra totum populum accenderetur furor Domini: vt patet in Achor, quia ex eo quod ipse rapuit clam de anathemate, iratus est Deus contra Israel, & fugit Israel hostes suos, & mortui sunt de eis 36. vt patet Iosue c. 7. Et multiplicet te. Quia propter obedientiam ad illud opus bonum Deus multiplicaret eos in bonis. Quando audieris vocem Domini Dei tui. Mente obediendo. Custodiens omnia præcepta eius, quæ ego præcipio tibi hodie. Opere complendo. Vt facias quod placitum est in conspectu Domini Dei tui. Refertur ad tria, supra posita, scilicet vt eum vere colas, idolatriam fugias, & idolatras deleas.

C A P. XIII.

Supra 7. & 26. Leuit. 11.

ILII estote Domini Dei vestri. Non vos incidetis, nec facietis caluitium super mortuo: quoniam populus sanctus es Domino Deo tuo, & te elegit vt sis ei in populum peculiare de cunctis gentibus, quæ sunt super terram, &c.

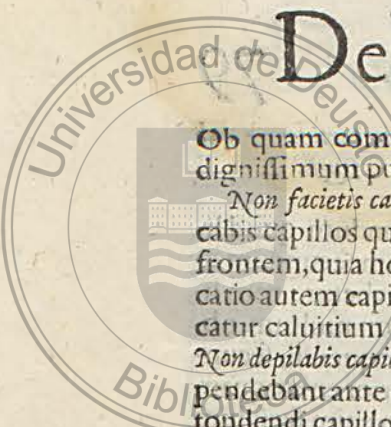
FILII. Supra posita sunt præcepta ceremonialia immediate pertinentia ad latrariam. hic ponuntur alia ceremonialia ad corporalem puritatem, & munditiam, quæ in latrariam ordinantur: quia contrarij facientes immundi erant, & prohibebantur ad loca sacra. Et tanguntur tria: duo principaliter. Primo remouetur quidam ritus pertinet ad cultum idolorum. Secundo præcipitur munditia ciborum. ibi. Ne comedatis quæ immunda. Tertio duplex decimatio fructuum agrorum. ibi. Decimam partem. Et ista secunda diuiditur in tres partes. Quia primo datur munditia quadrupedum. Secundo piscium. ibi. Hæc comedetis ex omnibus. Tertio auium. ibi. Omnes aues. Filij estote Dei vestri. In Hebræo habetur. Filij estis Dei vestri. Idem est, id est sitis similes Deo, quia filij eius estis, sicut filius patris similis est. Et ad hoc hortatur Deus Leuit. 11. & in multis locis, sancti estote, quia ego sanctus sum, id est mundi: & istum modum loquendi habebat Christus vt patet Luc. 5. cap. estote misericordes sicut pater vester celestis misericors est. Filij estote.

Ritus quidam remouetur ad idolorum cultum pertinet: quod gentiles nimis stulte utebantur. Quest. 1.

MELIUS enim dicitur secundum quod littera nostra translulit, quam secundum quod in cortice litteræ Hebrææ habetur: nam littera Hebræa interdum non multum obseruat tempora, & modos proprios loquendi, secundum id quod figura intendit. proprium enim quantum ad hoc est lingua latina, dicendo enim secundum litteram Hebraicam filij estis: est sensus: quod Hebræi erant filij Dei, ideo debebant esse mundi sicut Deus: non erant Iudæi filij Dei naturales sed adoptiui: ideo munditiam illam quam Deus hic admonet, non habebant naturaliter magis quam alie gentes: sed solum decebat eos habere: quia Deus eos specialiter adoptauerat, sicut immediate dicitur: te elegit Dominus populum peculiarem de cunctis populis terræ: secundum litteram nostram est sensus quod Deus, illos hortetur ad munditiam, dicens. Filij estote Domini Dei vestri. Id est facietis quod sitis filij Dei vestri imitando eum in munditia: sic enim dixit Christus Mat. 5. cap. estote perfecti sicut pater vester celestis perfectus est, quasi dicat Dominus Deus per naturam Deus vester est: sed vos non estis filij eius nisi per specialem munditiam eum imitantes: & ex hoc inferit. Non facietis caluitium. Id est quia filij esse debetis Dei vestri eum in speciali munditia imitantes, & incisio carniū, arque caluitij factio sunt quædam coinquinationes, non debetis eas facere, & non solum concludit quantum ad hoc, sed etiam quantum ad omnia quæ in hoc cap. vetantur: est enim hoc quoddam principium generale ad excludendam omnem immunditiam, sicut Deus nullam immunditiam habet. Et quia sunt etiam ibi quidam habentes immunditiam, ideo ab eis cauendum est, vt sitis similes Deo vestro. Non vos incidetis. Id est laniabitis carnes vestras in morte amicorum vel cognatorum, quia hoc idolatræ ad Deorum cultum obseruabant, vt patet 3. Reg. 18. cap. de sacerdotibus Baal qui se lanceolis incidebant ad sanguinis effusionem, & hoc gratissimum erat demonibus: de hoc Seneca in tragædia septima quomodo sacerdotes seipso percuterent, & elicerent sanguinem: de hoc autem specialiter Aug. de ciuit. Dei lib. 2. & 7. vbi agit de ludis Berecynthiæ matris Deorum, quam Romani consultu Phæbi, & librorum Sibyllinorum de montibus Idæis apud Troiam transduxerunt, cuius festiuitatem solemniter Roma celebrabat, de quibus Quid. in lib. factorum. Hæc sacrificia vocabantur phrygialia, quia de Phrygiæ, id est Troianæ, scilicet Berecynthiæ impendebantur, quæ Augustinus in derisionem fugalia vocat, quia omnem virtutem fugere compellebant, quæ ipse in 2. de ciuitate Dei se vidisse cum iuuenis foret, testatus est. Et in hoc festo post multa quæ sacerdotes agebant, hoc præcipuum erat, quod furere incipiebant tanquam amentia percussi huc atque illuc toruo ore vagantes: & illi sacerdotes in religione potiores habebantur, qui ceteris abundantius insanirent. Erat etiam in eis hoc dolorosum, quod se incidebant cultris ad sanguinis effusionem, & membrorum detractionem: alij enim carnem de brachijs, alij de ceteris corporis partibus abscindebant: & qui in hoc Berecynthiæ deæ magis placere optabant, ea die sibi vitia abscindebant. Fiebant autem hæc omnia in memoriam Atys dilecti Berecynthiæ quem cum casta illa dea pulcherrimam in fidem receperat, ne vnquam aliquam foeminam carnaliter diligeret, atque cognosceret, ipse passione ductus hoc non seruauit iuxta Quid. in lib. factorum.

Ab pereant partes quæ nocere mihi.

Stultitia gentiliū in cultu Deorum.

Ob quam commemorationem omnium cultuum dignissimum putant sibi virilia amputare.

Non facietis caluitium super mortuo. Id est non eradicabis capillos qui sunt in anteriori parte capitis super frontem, quia hoc proprie vocatur caluitium: eradicatio autem capillorum in alia parte capitis non vocatur caluitium: & sic patet in Hebræo quia dicitur. *Non depilabis capillos, qui sunt inter oculos tuos.* Id est qui pendebant ante oculos: quia antiquitus non erat usus tondendi capillos in rotundum, ut nunc maxime in Iudæis, quibus verum erat, ut habetur Leuit. 19. cap. ideo capilli crescentes ante oculos pēdebant, nisi colligarentur in funiculos, ut faciunt femine. Et verabatur hoc, quia sic idolatræ faciebant: vel quia non erat multum plangendum in morte amicorum, ut videretur differentia inter eos qui totum bonum hominis cessare putabant in morte, & eos qui hominem morientem ad maiora bona transire certissime credunt. Et hoc magis Christiani observare debent: quanto firmitus, & clarius resurrectionis fidē habent: ideo Apostolus redarguit valde Thessalonicen. qui mortuos suos secundum morem gentilium excessive deflebant, ut patet ad Thessal. 4. cap. quanto magis viri ecclesiastici & religiosi hoc cauere deberent: quia in eorum conuersatione resurrectionis spes relicere debet: & quanto religionis vel sanctitatis gradus est altior, tanto ab his debet esse remotior: patet hoc in sacerdotibus veteris testamenti Leuit. 21. cap. quia sacerdotes iuniores in nullo mortuo contaminari debebant, quibusdā paucis ibi exceptis: sed summus sacerdos in nullo mortuo contaminari debebat. Et quanto ille qui moritur melioris vitæ fuit, tanto minus de eius obitu dolendum est: quia decursa vitæ huius fallaci & ærumnosa caligine ad regnum lucis translatus est. Sed nobis miseris dolendum est, qui morte illius a tanto dominici gregis pastore deserimur: nemo tamen in his omnibus pijs prohibetur impendere lachrymas: quia Christus in hoc nobis exemplum exitit, quia videns Mariam Magdalenam, & alias mulieres plorantes Lazarum mortuum, quē Christus tenere diligebat, infremuit spiritu, & turbauit seipsum, & lachrymatus est: ut patet Ioan. 11. cap.

Quoniam populus sanctus es Domino Deo tuo. Id est populus applicatus ad cultum Dei: ideo mundus esse debes. *Et elegit ut sis ei in populum peculiarem.* Id est in populum specialiter dilectum & custoditum, ut thesaurum siue peculium. & sic habetur in Hebræo. *In populum thesauri.* Id est reconditū ut thesaurum: thesaurus enim diligenter absconditur ne quis eum furetur, aut tinea demoliatur, sic Deus diligenter respiciebat ipsos Iudæos cauens ne qua eis insurgeret tribulatio: & verissime sic erat: quia nunquam eis aliqua eueniebat aduersitas nisi in eis prior fuisset iniquitas.

Quare Iudæi appellantur populus peculiaris Deo.
Quest. 11.

VOCA ETIAM populum peculiarem, id est populum peculij, quia peculium dicitur specialis pecunia, quam patrisfamilias filius nondum emancipatus possidet, & est distincta a bonis paternis, & talis pecunia vocatur castrensis, vel quasi castrensis ut iura humana appellant. Castrensis pecunia dicitur quæ in castris, i. in exercitu acquiritur, ut si filiusfamilias militet, & inde aliquid acquirat. Quasi castren. dicitur illa quam filiusfamilias in aduocando, vel docendo acquirit: nam hanc suam efficit, & vocatur peculium, quia eam specialiter possidet. nam licet cætera quæ patris sunt, ad filium iure hereditario veniant, tamen illa non sunt nunc specialiter eius: ea autem quæ in castris, vel in docendo acquisit, sua specialiter sunt: ideo magis ad ea afficitur quam ad alia bona paterna, quæ ad eū pertinentia sunt, licet plura sunt. Hoc notatur Exo. 19. cap. cum dicitur, si audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis. mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi regnum sacerdotale, & gens sancta: ibi enim tota similitudo peculij filij familias innuitur. nam si aut filiusfamilias habet omnia, quæ sunt patris sui, & specialiter tamen habet ea, quæ ipse possidet de luerio castrensis, vel quasi castrensis: sic Deus omnes gentes generaliter possidet, cū dicitur mea est enim omnis terra, & subdit populum illum debere sibi specialem esse, cum dicit, & vos eritis mihi regnum sacerdotale, & gens sancta, & quantum ad istum amorem specialem quem Deus gerebat ad Hebræos, tantum diligebat eos, quod videbatur eis fauere contra alias gentes: & esse inimicus aliarum gentium propter eos, sic patet Exodi 23. cap. cum dicitur, quod si audieris vocem eius, & feceris omnia quæ loquor, inimicus erō inimicis tuis, & affligam affligentes te, præcedetq; re angelus meus.

De cunctis gentibus quæ sunt super terram. Quia licet alie gentes sint populi Dei, sunt tamen per solā creationem & gubernationem, tu autem speciali modo per cognitionem Dei, & specialia beneficia: gentes enim a Deo quasi neglectæ erant: permittit enim illas ambulare iuxta desideria sua, & tradidit eas in reprobum sensum, & in passionem ignominie, ut habetur ad Rom. 1. cap. Ne comedatis quæ immunda sunt.

Vnde proueniat immunditia in his cibis hac lege prohibitis.
Quest. 11.

ISTA non sunt immunda de se sed ex sola legis determinatione: quia mundum est quicquid cum gratiarum actione & benedictione suscipitur, ut patet Actuum 10. cap. quia nihil immundum vocandum est, quod Deus sanctificauit. Et patet hoc, quia si aliquid essent aliqui cibi naturaliter immundi, non quidem immundi, id est quia sunt male digestionis, vel quia aduersantur sanitati, sed quia peccatum causant in comedentibus quandoque: ipsi tibi essent semper mali atque immundi essent: cum ea quæ naturaliter sunt, semper talia sunt: sed manifestum est quod nunc tibi isti, nec mali nec immundi sunt: ergo nec antea de se immundi erant. antecedens patet Act. 15. cap. vbi Apostoli determinauerunt in primo concilio, in quo præsidebat Iacobus minor eps Hierosolymitanus, quod non obligarentur gentes ad custodiam legalium, & specialiter ad comestionem carniū suillarum, ut non prohiberentur ab illa, & Apostolus ad Rom. 14. cap. vbi hanc quæstionem ventilat, dicit quod bonum est non facere aliquam differentiam in cibis: sed quandoque sunt mere omnes æquales ad bonum & malum existimando, si tamen aliquis infirmus est, ut non agat contra conscientiam, olus manducet: quia omne quod non est ex fide peccatum est, id est quod quando aliquis agit quicquam quod fidei, id est credulitati suæ repugnat, siue conscientie quod idem est, peccatum est: illi ergo qui prædicabant abstinendum esse a cibis legalibus, id est qui secundum legem veteri erant, sic redarguuntur, ut patet de beato Paulo redarguente Petrum, qui quasi esset obligatus ad legalia, quando veniebant aliqui Iudæi ad locum, in quo ipse morabatur cum gentilibus, segregabat se a gentilibus

An mortui sint a nobis lugendi.

Quid sit pecunia castrensis vel quasi castrensis.

tilibus in cibis: cum autem non erant ibi aliqui Iudæi, comedeat cum gentilibus indifferenter de omni cibo: ut patet ad Gala. 2. cap. cum dicitur, cum venisset Cephas Antiochiam restitit ei in faciem: quia reprehensibilis erat: prius enim quam veniret a latrobo quidam, cum gentibus edebat: cum autem venissent subtrahebat se, & segregabat timens eos qui a circuncisione erant, & simulationi eius consenserunt ceteri Iudæi, ita ut Barnabas duceretur ab eis ad illam simulationem. Sed cum vidissem quod non recte ambularent ad veritatem Euangelij, dixi Cepha coram omnibus si tu cum Iudæis sis gentiliter viuus, quomodo cogis gentes iudicare? & hæc quæstio satis dubia fuit in tota Ecclesia ante determinationem per concilium Apostolorum in Hierosolymis: Paulus tamen semper tenuit non obligari gentiles, nec ipsos Iudæos ad obseruantias Moysæ legis, licet non auderet eos, qui oppositum tenebant redarguere: & isto modo loquebatur ipse ad Romanos in decimo quarto cap. dicens alius credit se manducare omnia, id est credit quod nullum peccatum est manducando quodcumque mādūcaverimus: qui autem infirmus est, id est qui habet conscientiam infirmam putans se adhuc ad legalia obligari, olus manducet, is qui manducat non manducantem non spernat: & qui non manducat manducantem non iudicat. scilicet, quod quilibet de alio malum iudicare non debet, siue manducaret, siue non manducaret: nā alius iudicat diem inter diem, alius iudicat omnem diem, id est quod quidam erant de Iudæis, & Gentilibus tunc qui iudicabant diem inter diem, id est qui iudicabant illam obligationem legalium mansisse ad quoddam tempus sed non semper: alij autem iudicabant omnem diem, id est iudicabant illam obligationem legalium obseruantiarum manere in omne tempus. Et concludit ibi quod quilibet istorum bene agere potest, dicens: vnusquisque in suo sensu abundet, id est quilibet habet pro se sufficientem determinationem si vnus agit: & qui manducat Domino manducat: gratias enim Deo agit. Apostolus tamen tenebat non manere istam obligationem: nam alias cum lex in contrarium stare, scilicet Moysæ quæ vetuerat tales cibos, nisi quis apud se certus esset non teneri illa lege, præsumptuosus esset, & contra conscientiam agens: cum etiam in dubio potius legi standum esset: Apostolus tamen firmiter tenebat, quod non obligabamur post mortem Christi legalia obseruare: tamen volebat hoc sic prædicare, ne aliquos ad peccandum induceret agendo contra conscientiam: nam si ipse sic prædicasset, propter eius auctoritatem multi habentes cōscientiam suam confirmatam ad oppositum non potentes deponere conscientiam erroneam, manducarent: & sic agerent contra conscientiam & peccarent, vel quia forte viderent omnes alios comedentes, ne ipsi mali viderentur, comedeant & conscientia eorum dictabat eis oppositum: ideo peccarent. Et hanc fuisse causam suæ taciturnitatis in hac materia demonstrat ad Rom. 14. cap. in principio dicens: infirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum: Romani enim credeant se non obligari ad obseruantias legales: quando autem inter eos aliquis veniret, qui discerneret cibos, arguebant contra eum tanquam contra malum Christianum, & contristabant eum, faciebantque sepe contra conscientiam agere. Apostolus autem admonet, quod dato quod ipsi firmati sint in hac veritate, quod non obligarentur ad legalium obseruationem: tamen non debebant infirmos argumentis suis conturbare: & sic dicebat ipse Apostolus de idolotici, id est

de cibis consecratis idolis: quia cōuersi ad Christum de Iudaismo, & multi de Gentilitate putabant peccatum esse sumere cibos de immolatis demonibus: quia credebant aliquam virtutem, vel potius infectionem per consecrationem demonum in cibis illis causatam esse. Apostolus autem dicebat prima Corinth. octauo cap. quod idolum nihil est, & ideo nec in cibis immolatis idolis virtus aliqua aliās infectio causari poterat, & consequenter comestio illorum ciborum non erat ex se mala, sed solum ex conscientia infirma: ideo qui firmiores erant & sciebant nullum peccatum esse in comestione talium ciborum, non debebant comedere de illis, ne infirmos scandalizarent incitantes eos ad agendum contra conscientiam.

Hæc quidem ante determinationem huius quæstionis fuerunt. post determinationem autem Apostolus firmissime prædicauit a nullo tali ciborum genere ob religionem abstinendum esse: & increpat eos qui tales obseruationes necessitatis esse confirmant, ut patet prima ad Timo. quarto cap. cum dicitur spiritus manifeste dicit, quod in nouissimis diebus discedent quidam a fide attendentes spiritibus erroris & doctrinis demoniorum in hipocrisi, loquentium mendacium, & cauterizatam habentium suam conscientiam prohibentium nubere, abstinere a cibis, quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus: & his qui cognouerunt veritatem: quia omnis creatura bona est, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur: sanctificatur enim per verbum Dei & orationem: sic etiam ait Apostolus ad Colossen. cap. 2. dicens nō debere obseruationes illas manere, nemo vos iudicet in cibo, aut potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum, & etiam ait Apostolus ad Titum. cap. 1. omnia munda mūdīs, coinquatis autem & infidelibus nihil mundum: sed inquinata sunt eorum & mens, & conscientia. Et non solum de cibis, sed etiam de cæteris legalibus obseruationibus conclusit Apostolus nihil proficere fidem Christi ei qui illa obseruabat, ut patet ad Galat. cap. 4. dies obseruatis, & mensis, & tempora, & annos, timeo vos ne forte sine causa laborauerim in vobis: & postea ad Gala. 5. cap. de circuncisione quæ præcipua inter legalia erat, concludit, ego Paulus dico vobis quoniam si circuncidimini Christus vobis nihil proderit: testificor enim omni homini circuncidenti se, quod debitor sit vniuersæ legis faciendæ: euacuati estis a Christo qui in lege iustificamini, a gratia excidistis: nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus. nam in Christo Iesu nec circuncisio aliquid valet, nec præputium: sed fides quæ per charitatem operatur. loquendo autem hic de istis cibis spiritualibus qui hic vocantur, & tenuit quidem ista inhibitiō tempore huius legis, specialis consideratio est: causæ autem huius prohibitionis posite sunt Leuitici vndecimo cap. & ibi requirantur. *Et capream.* Est caprea syluestris capra, quæ subtilissimos oculos habet, & in cursu velox est: ut patet secundo Regum secundo capitu. vbi dicitur quod Asael erat currior velocissimus quasi vnus ex capreis, quæ morantur in syluis: habent etiam cornua & capita dura, ut de montibus altissimis se præcipitantes se super cornua illeas suscipiant, ut ait Ildorus Etymol. 12. lib. *Bubalum.* Bos syluestris est: isti in Italia abundant. *Tragelaphum.* Animal est partim simile hirco, partim ceruo, & vocatur alio nomine hircocerus, ut eius demonstrat origo nominis, Atragos quod est caper, & laphos quod est ceruus, quia caper ceruus. *Pigargon & origen.* Nomina sunt quædrupedum

Quo intel ligitur oē ex fide peccatum est.

Cameleo-
pardalis
quid sit.

drupedum, quæ in terra ista non habentur, sed sunt in terra promissionis: ideo nomina eorum in vsum nostrum non venerunt. *Cameleopardalum*. Valde differunt cameleon & cameleopardalus: quia cameleon parvus vermis est, quid omnem colorem mutari videtur, ut patet primo Ethico. cameleopardalus est animal quadrupedale multorum animalium figuras referens: est enim in capite simile camelo, in collo simile equo est, in reliquo corpore maculis ut pardus resperfus est: pedes autem bubalo similes habet: cameleontem autem Arist. maxime mutabilem dicit: ideo vult quod felix debeat esse firmatus, & non dependens ab infortunijs vel infortunijs: quia sic felicem debilitat firmatum cameleonta prædicabimus, id est sepe mutatum sicut cameleontem ad omnem colorem.

An sit verum quod cameleon ad omnem colorem oppositum mutetur. Et de representatione specierum visibilibus tam in oculis quam in speculis. Quæst. IIII.

CIRCA hoc tamen licet sic vulgariter dicatur, quod cameleon ad omnem colorem oppositum mutetur: tamen non est sic verum: licet sic videatur: nam quicumque viderit cameleontem putabit realiter mutari colorem eius: quia quando apponitur ei res nigra, & cameleon niger videtur: si autem res rubra adiungatur, & ipse ruber videbitur: non tamen potest esse quod mutetur in eo color suus, & inducatur alius secundum similitudinem rei appositæ.

Primo quia si aliquis color deberet induci in cameleonte, hoc esset ab ipso agente appposito ipsi cameleonti, cuius similis videtur cameleon: sed hoc non potest stare quia color non habet aliquam actionem realem, sed solum spirituales: sed generate colorem aliquem, & corrumpere præexistentem est actio realis: ergo non potest istud causari in aliqua re ex sola appositione ad aliquid coloratum tali colore. antecedens patet: quia color non ponitur de formis actibus naturaliter. nam istæ solum pertinent ad tactum ut calidum, & frigidum, humidum, & siccum, & similia: color autem solum habet quod multiplicet speciem suam, & ista species agat in potentiam visivam: ista autem actio spiritualis est: quia solum pertinet ad res spirituales, scilicet cognitivas: in alijs autem rebus talis actio non habet locum, unde licet species visibilis multiplicetur ad aliquem parietem, vel aliud corpus non habens potentiam visivam, non habet ibi aliquam actionem: res autem calida & frigida, humida & sicca in quascunque res naturales actionem habent, etiam si illæ res non sentiant illam actionem, ut calor agit in lapidem, in lignum, in terram: & sic de cæteris: quod autem generare aliquem colorem, vel corrumpere sit actio realis, manifestum est, quia colores in omnibus rebus naturalibus sunt, siue sentientibus, siue non sentientibus. non tamen est immutatio ad colorem omnibus rebus naturalibus, sed in solis habentibus potentiam visivam: ergo multum differt color, & immutatio facta a colore: & sic non poterit res colorata per actionem coloris generare colorem similem in aliam rem quancunque, nam tunc cum actio colorati vel ipsius coloris recipiatur maxime in oculo, ergo maxime oculus esset coloratus: sed non est sic: quia immo ipse oculus non videtur coloratus, vel est ipse color remissus valde. item dato quod colorata res secundum quod colorata haberet actionem ad causandum colorem in aliam rem: tamen ista actio, cum esset naturalis, oportebat quod fieret per successionem: quia natu-

ra non valet operari in instanti quod est operari sine motu, sed operari per motum tamen successivum: sed constat quod ista mutatio cameleontis subita est: quod statim quod apponitur ei aliquis color rei extraneæ, mutat colorem quem habebat: ergo non est ibi vera mutatio faciens acquirere colorem, & deperdere.

Item colores causantur in perspicuo terminato ex commixtione elementorum ad seipsa: sicut ergo sunt diuersæ commixtiones, & gradus commixtionum in qualitatibus elementaribus, ita erunt diuersi colores, & gradus coloris in rebus compositis elementatis: cum ergo color aliquis debet acquiri, necesse est aliquid variari in commixtione qualitatuum elementarium: sed ista variatio non potest fieri subito: ergo nec talis mutatio coloris potest fieri subito appposito alio colore: vel aliter. si nullus color potest efficere mutationem in commixtione qualitatuum elementarium, cum potius sit quidam effectus tantus color ab ipsa diuersitate in commixtione qualitatuum elementarium. Dicendum ergo quod in cameleonte non mutatur aliquis color ad præsentiam cuiuscunque rei, sed solum apparet nobis talis mutatio facta: causa autem huius apparitionis dependet ex actione specierum visibilibus: quædam enim species visibiles fortiter operantur in ipsam potentiam susceptivam intense imprimentes: aliæ sunt species quæ remisse imprimuntur. Pro quo sciendum quod quando species duorum visibilibus simul sunt, illa species solum immutat, quæ est fortior in imprimendo: est etiam regula quod magis immutat potentiam visivam species directa siue radius directus quam species reflexa, vel per remeationem. species directa est, quæ est ab obiecto immediate in potentia, ita quod non terminatur in aliquid alterum, sed in organum visionis: species reflexa est illa quæ ab obiecto multiplicatur & terminatur ad aliquod corpus, & inde reflectitur ad potentiam visivam: & sic est in visione speculorum: quia primo species alicuius rei multiplicatur ad speculum, & ab ipso speculo reflectitur ad potentiam visivam: ideo quantum ad eandem rem nunquam est tanta virtutis, & impressionis visio reflexa sicut visio directa: & sic imprimitur in oculo meo species alicuius hominis, si respicio eum directe, valde: & tamen si respicio eum indirecte, quia video imaginem eius in speculo modicum imprimitur in oculo meo species illa. Et per hoc soluitur commune problema. scilicet quare citius obliuiscitur homo imaginis suæ quam imaginis aliorum hominum, & aliarum rerum. ratio enim est quia nullus homo potest videre imaginem suam directe. si seipsum respiciendo, sed videt eam indirecte in speculo: ista autem visio modice impressionis est: ideo non manet memoria illius. nam species dum fortius imprimunt, diutius manent: memoria autem solum est dum manet species: ideo quia ibi manet species pauco tempore, necesse est pauco tempore manere memoria imaginis nostre in nobis: & hoc innuit Apost. Iacobus in canonica sua cap. 2. cum dicit. Estote autem factores verbi, & non auditores tantum: nam si quis auditor est verbi & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultu natiuitatis suæ in speculo: consideravit enim se & abiit, & statim oblitus est qualis fuerit: licet autem hoc generale sit quantum ad eandem rem. si quod semper species visibilis directa alicuius rei est fortior quam reflexa, tamen quantum ad diuersas res fallit: quia aliquis color est cuius species reflexa fortior est quam species alterius rei directa: patet hoc de corporibus specularibus, & de pupillis oculorum nostrorum: nam speculum quia corpus est elementatum, necesse est, ut aliquem colorem habeat: sunt tamen ita debiles isti colores quod impressio sua est multum levis, & magis sentit impressio indirecta,

Notanda
de specie-
bus visibi-
libus.

Duas con-
ditiones
habere de-
bet animal
mundum
ad esum.

indirecta, vel reflexa alterius rei quam species directa istius: & ob hoc in speculis representantur imagines, & videt homo in eis imagines, & in ea parte ubi apparent imagines magis inmutant nos ipse imagines, quam color speculi, quia color ipsius speculi valde debilis est. Idem de pupilla, quia non videtur huiusmodi color licet est debilem habeat: apparent in ea imagines nostre, & iudicamus de colore imaginum nostrarum in pupilla alius cuius magis quam de colore ipsius pupillæ: licet color pupillæ directe videretur, & color imaginis representate in pupilla indirecte videretur. Et ob hoc licet vitra sint corpora specularia, quia habent colorem leuem, tamen multa intra habent colorem densum. nigrum valde, vel rubeum, aut rubricatum, & tunc non representatur in eis aliqua imago, sed in solis vitris albidis, quæ magis declinant ad lucem, quam ad colorem. Sic ergo hic in cameleonte est color, quidam naturalis sicut in alijs rebus naturalibus, sed ille est valde levis sicut color pupillæ, & speculorum, ideo sicut non videtur color pupillæ sed species rerum representate in pupilla (licet color pupillæ directe videri deberet) ita non videtur color naturalis cameleontis, sed color rerum representatarum in eo, quia aliarum rerum colores reflexi fortiores sunt quam ipse color cameleontis directus, ideo quodcumque cameleon alicui rei obicitur, color illius rei multiplicat speciem suam ad cameleontem, & videtur cameleon coloratus tali colore quali est ipsa res cui obicitur: cum ille color reflexus sit fortior quam color ipsius cameleontis: & per hunc modum necesse est cameleontem ad omnia mutari in diuersis coloribus, sicut speculum recipit diuersos colores obiectis diuersis rebus, & tamen semper manet suus color.

Omne animal quod. Hic ponuntur duæ conditiones, quas habere debet animal mundum ad cibos, prima, quod ungulam diuidat: secunda quod cibos ruminet, quodcumque autem deficiat in vtraque siue in vna earum immundum est. De his autem quæ ruminant. Hic ponit aliqua animalia quæ vnam conditionem munditiam habent: & in altera deficiunt camelus, lepus, & cyrogrius ruminant sed ungulam non diuidunt: porcus econtrario ungulam diuidit, sed non ruminat.

Et cadauera non tangitis. Quia ita immundi erant ad ingressum Sanctuarii tangendo porcum morticinum si cur comedendo, sed quantum ad aliam culpam, & penam differt multum, quia si aliquis comederet scienter carnem porcine, mortem merebatur, sed non si scienter morticinum porcum tetigisset.

Hec comeditis ex omnibus. Hic ponitur secundum munditiam piscium. duas conditiones ponit in piscibus. scilicet quod pinnulas & squamas habeant, pinnulae notantur quædam alæ quibus pisces natant, quas non habet anguilla, & similes pisces: ideo hebrei non comedunt illam. causa autem omnium istarum conditionum siue in quadrupedibus, piscibus, vel auiibus secundum litteram posita fuit Leui. 11. c. Omnes oues. Hic ponitur tertium munditiam auium. Omnes aues mundas comedite: immundas ne comedatis, aquilam & gryphem. Sed non dat regulam de munditia auium sicut dedit de piscibus, & aialibus quadrupedibus. iudæi autem duas conditiones obseruantes prima quod auis iecur habeat. Secunda quod digitum prominentem in posteriori pedis habeat, quasi in medio cruris. Halieum. Qui dicitur falco, & est auis regia: alia autem habetur aui paruum dicitur, quæ de rapinis paruorum auium sustentatur, ut ait Petrus in aurora.

Obtinet halietus paruas in corpore vires. Sunt aues minime prædæ viresque sibi. Ixon. Auis est ptinæ ad genus vulturis, minor tamen vulture cædidi coloris. Et ovis cornu generis. cornu, & pica, & cornix, quæ non nominatur cornu, sed ad genus cornu.

Alph. Toft. super Deuter.

rum pertinet. *Struthionem*. Auis ponderosissima est, quæ cum alas habeat in altum se tollere non potest, & est valde terrestris naturæ, oua. n. non fouet, sed negligenter in arena relicta fotu pulueris afantur, ut ait Ildorus. 12. ety. Noctua. Quæ nycticorax dicitur vel lucifuga, quia de die comparere non audeat propter oculorum tenebritudinem, & si compareat quasi nihil videt de qua phil. 2. Met. Larum. Auis quæ in aqua habitat, & in terra, & piscibus insidiatur, unde Petrus in aurora.

Fluminis habitator larus, & incolæ terræ.

Et accipitrem iuxta genus suum. Quia multi modi sunt accipitrum, qui corpulentia, & aiositate nimis differunt. *Herodium ac cygnus & ibi*. Ad genus accipitris prius, & est auis parua magis aia & uirib. quam corpore potens. quæ si primo impetu prædam non apprehendet, amplius persequi non dignatur seipsum iracundia lacerans. *Mergulum*. A mergendo frequenter dicitur, & fulica vocatur id est aucide braua, siue coruus marinus, utriusque. n. frequens inmersio pertinet, iudæi autem coruum marinum dicunt. *Porphirionem*. Quæ pellicanus nominatur: est autem duplex, quædam quæ aquis maxime incolit, aliqua quæ in terra semper viuunt, & serpentibus insidiatur, oua eorum ipsosque serpentes mortuos deuorans. *Ac nycticoracem*. Noctua & nycticorax idem sunt ut sup. diximus, & ut plerisque, videtur hic ponuntur ut diuina. Melius dicitur quod noctua maior auis est quam nycticorax, & est coloris albi, nycticorax magis ad cornu speciem declinat, & coloris mediæ est vocaturque vulgariter mochuelo, noctua vulgariter lechuza dicitur. *Oncrobalum*. Auis longi rostri est apud flumina manens, & maxime anguillis insidiatur, quæ cum dormierit, resupina iacet rostrum erigens ut accipitris resistat insidijs quæ ab aliquibus vocatur garea. *Caradrium*, i. gus. Et omne quod reptat & pinnulas habet non comedetur. Ut serpentes alati, vel squamas habentes. Omne quod mundum est comedite, quicquid morticinum est non vescimini ex eo. Siue animal mundum siue immundum esset, hic autem de mundis dicitur, quia de immundis manifestum est, quod nullo modo comedere ea licet. Peregrino qui intra portas tuas est da ut comedat. Isti sunt aliqui gentiles peregrinantes inter eos, qui nondum ad iudaismum conuersi fuerant. Aut vende ei. Si pauper est gratis da ei. si diues est vende ei. Quia tu populus sanctus domini Dei tui es. Ideo comedere non debes. Non coques hedum in lacte matris suæ. Prohibet hic quandam contumeliam idolatrarum, qui Deos agrotum placare uolentes hedos in materno lacte coquebant, sperantes se sic omnium frugum copiam habituros. Iudæi autem a Deo vero omnia abundanter habebant, si recto corde in eum tenderent. Decimam partem separabis. Hic ponitur tertium. scilicet decimatio omnium fructuum agrorum, & intelligitur hoc de secunda decima, ut probauimus supra 12. capitulo.

Et comedes in conspectu domini Dei tui. Qui autem uolunt, quod sit ista decima prima, mutant hic personam ita, quod ly separabis referat ad populares, & ly comedes referat ad leuitas, sed ista mutatio nunquam fieri debet, nisi ex eâ necessaria, & quia ipsa scriptura de se demonstrat, alias ubicunque possemus mutare personas, & nulla certitudo in scriptura maneret. Item quia hoc dato multum dissonat littera, quia dicitur immediate, quod istam decimam in conspectu domini comeditis. in atrio tabernaculi, vel ad minus. In loco quem elegerit dominus. Sed hoc non conuenit decimæ leuitarum, quia illam in oculo loco comedere poterat, ut patet Nu. 18. c. Itaque quæ leuitæ habebant istas decimas in possessione & hereditatem, cum nihil aliud haberent vni uiderent, ut patet Nu. 18. c. ergo non solum indigebat ista decima pro loco quæ elegisset dominus, sed magis pro ciuitatibus suis, ubi habebant familias suas. Primogenita de armentis, & ouibus tuis. De hoc dictum fuit sup. 12. capitulo. Ut discas timere dominum.

Decima-
tio est
fructuum
agrorum.

L

Deum

Deum tuum. Id est sic faciendo assuesces ad recte timendum dominum Deum tuum scilicet timore casto, vel filiali qui cum amore perfecto est, & per bona opera acquiritur: timor n. seruilis principium bene operandi est: sed per bona opera non acquiritur: timor autem filialis principium non est, sed per opera acquiritur loquendo semper de acquisitis, secus est de infusis.

An hoc intelligatur de timore seruilis vel filiali, & quæ mala faciendi, & quæ bona appetenda utrinque magis censentur. Quest. V.

DE quo timore hoc intelligatur an de seruilis vel filiali dubium est: nam videtur de utroque posse intelligi: de seruilis quidem scilicet quod isti iudei, qui adhuc erant populus imperfectus, mouerentur in bonum per timorem seruilem: & sic faciendo ista, quæ mandata erant a Deo, timebant eum seruiliter agentes per timorem desiderio vitandi mortem, vel penas infernas: magis tamen adhuc desiderio vitandi res temporales, quas magis timebant, cum de eis non multum attenderent: bonum namque & malum aduersa fronte dissident: ideo quod tum se habet ad consequendum insectandumque bonum oppositum, sic enim innuit Arist. in 8. Ethic. dans cognosci pessimum vitium per optimam virtutem oppositam, & optimam virtutem per pessimum vitium, sed sic est, quod mala vite future opponuntur directe bonis vite future, & mala vite presentis bonis vite presentis: ergo, qui multum fugit mala vite future, multum diligit bona vite future, quia non cognoscebant ea cum adhuc carnales existerent, ergo modicum fugiebant mala vite future, qui pari ratione non sciebant bona: bona autem huius seculi sciebant bona, quæ cernuntur, abundantiam scilicet diuitiarum, & multiplicationem filiorum, quietem in terra, immunitatem a languoribus, & suis hostibus dominari: hæc enim sunt quæ maxime iudei huius seculi amatores desiderabant, nimis ergo mala opposita fugiebant, esuriem nuditatem, sitim, pestem, gladium, captiuitatem & duram hostium seruitutem. Ut ergo hæc non inferret eis Deus quæ posse eum inferre eis experimenter cõstabat, timebant eum, & obseruabant mandata eius, si autem hæc mandata non obseruarent, nec eum seruilem nec filiali amore diligerent: potest etiam hoc de filiali amore intelligi scilicet quod isti facerent ista quæ mandata sunt, & sic timebant Deum omni tempore id est habebunt reuerentiam ad eum omni tpe sicut filii ad patrem, quis autem timor magis conueniunt huic litteræ. Respondetur quod timor filialis est, de quo debet intelligi, & patet, quia timor seruile solum habet se ut uia ad bonum, & non ut terminus, cum non possit manere in uita æterna, etiam quia ipse non habet in se aliquam rationem boni, sed solum fortitur eam per accidens, inquantum dat occasionem ad bene agendum, quod autem nulla ad bene agendum dat occasionem, nec per se nec per accidens bonus sicut in demonibus, qui valde timet Deum, & contremiscunt coram eo, ut patet Iacobi. c. 2. f. demones, & credunt, & contremiscunt, tamen demones non arcentur ab aliquo malo per hunc timorem, licet quæta mala possint agere sinunt, tanta agunt, & dum magis timeant, magis ei quem timeant inuident, nunc ergo cum non possit huius rationem finis, non ordinabunt aliqua in ipsum: sed hic ponit subordinatio quorundam bonorum actuum ad ipsum timorem, scilicet completio mandatorum hic positorum, cum dicitur quod daret primogenita, & decimas, & primitias, ut discat timere dominum omni tpe, ergo timor finis est, sed non potest poni seruile timor, ut finis talium operationum, ergo non potest intelligi de amore seruilis, intelligendo autem de amo-

re filiali est sensus, exerceas te in his præceptis, ut sic carles in te timorē Dei, i. quandā reuerentiā ad Deū sūm q̄ reuereris oī tpe. Si longior fuerit. Etud est vñū īpedimētum ad non deducendū primogenita ouīū, & armentorū in locū Sanctuarii. Tibique benedixerit nec poteris ad eum cuncta portare. Id est multiplicauerit greges, & armēta tua, & est hoc sūm īpedimētum. f. multiplicatio: quā si magnus grex vel armētū duci deberet, magnus labor esset: & sic in deportandis frugib. Vendes omnia & in præcium rediges. Ista est alia rō quare non intelligat de decimis leuitarum, quā magnū dānū eēt hoc leuitis, quā forte illæ res q̄ dabant p̄ decima, erāt ī paruo ualore: iō daret pauca moneta, & in locū ad quē portarent pecuniā & in quo eēt Sanctuariū valeret maiorē p̄ciū extimationem, & sic redigerent in pauca cū iterū emerēt. Itē quā labor esset leuitis emere in loco Sanctuarii, & dein de ferre in ciuitates suas, & tñ necessariū erat ad familiarū suarū sustentationē, melius ergo vñ ut dcm̄ fuit. 5. 12. c. q̄ leuitæ decimā suā per p̄pinq̄as ciuitates vrbibus suis decimas colligerēt. Emes ex eadem pecunia quicquid placuerit tibi, & epulaberis. Et ē ista est alia fortissima rō, quā qui dabat istā decimā comedebat eā, quā nullo mō dici pōt de decima leuitarū, quā tñ paucum aut nihil maneret leuitis. & nec valet, quod dicebat Nicolaus quod isti dantes decimas nō comedebant de decimis sed de carnib. victimarū pacificarū, quā dñ hic quod ex eadē pecunia q̄ data fuit pro reb. v̄ditis, emerēt oues vel boves, vinū, & oīa q̄ desiderarent, & epularent. Et si dicas quod hic est mutatio personæ, & quod intelligit hoc de leuitis, quod ipsi reciperent pecunias de reb. v̄ditis, & ex illis pecuniis emerent sibi quicquid uellent. Hoc non potest stare quia dñ epulaberis tu, & domus tua, & leuita, qui est intra portas: ergo impossibile est quod epulaberis referat ad leuitā sed ad dantē decimas. Siue ex armentis, iudei erant multū dediti gustui, quia cū rudes valde essent, sola carnalia cognoscentes ferebantur in ista carnalia, Deus autem qui intrinsece cognoscebat eorū defectū, & sciebat quod eis opportunū foret, ut sic eos cū lartitia magis ad cultum suū, puocaret, p̄mittebat eos delectari in his q̄ sūm sensum. i. in gustu, de quo magis diximus. 5. c. 12. Siue ex armentis. Armēta sūm cōem significationem p̄ magnis aialib. assumunt, ut pro bobus, vaccis, & bubalis, atq; camelis, greges autē dñr congregationes minorum aialium, ut ouium, caprarū, porcorum, & sic de ceteris. hic autē accipiunt armenta cōp̄io f. p̄ paruis aialib. ut capris, ouib. & porcis: & patet, quia sequit immediate. Siue ex bobus. Et ponunt ista duo tāquā distincta: si tñ acciperet armētū proprie, cū idē sit armētū & bos, nō distinguere bos p̄ armentū. Vinū & siceram. Sicut in cibis carnū permittebat eos eligere quod uellent, ita in porib. dabat eis optionē. Et omne q̄ desiderat anima tua. i. oīa illa ad q̄ inclinaris sūm tuā sensitiuā affectiuā, de quo magis diximus. 5. 12. quō aīa desideret, & in hoc laxabat eis Deus sp̄m in cibis & porib. ut de quocunq; uellent comedere, & biberent, nā si limitasset eis cibos ad aliquod genus, quā ipsi erant īperfecti tristarent, & suggerent oblationem sacrificiorum, ut exercitationes in cultu diuino, quod peius erat: ut ergo libenter mouerent in cultū Dei, quasi nō ex aliquo ut genti p̄cepto, sed ex aliquo sui cōmō, aut delectatione permisit eis cibis aut poribus uacare quibus uellent.

Et comedes coram domino Deo tuo. Scilicet in atrio tabernaculi, quia qui sacrificium offerebat, intra atrium tabernaculi debebat illud offerre alās mortis reus erat, ut patet Leuit. 17. capitu. & si sacrificia pacifica erant, de quibus ipse offerens comedere debebat, intrabat offerens in atrium, & coquebat in cacabo, caldaria, aut lebetes carnes victimarum, quæ ad ipsum sacerdotem pertinebant, & post sacerdos auferēbat, quod suum erat scilicet pectusculum, & armus dexter: ut patet

SEptimo anno facies remissionem: quæ hoc ordine celebrabitur. Cui debetur aliquid ab amico, vel proximo, ac fratre suo, repetere non poterit: quia annus remissionis est domini. &c.

Debitori remissio.

SEptimo. Dicto supra de eleemosyna, quæ fiebat leuitis, & pauperibus, hic agitur de eleemosyna, quæ fit omnibus debitoribus per remissiones. 7. anni. & iubilæorum, & potest hoc reduci ad latrām indirecte, quia pauperes debitoribus ne cogentur corporali pena sine labore debita soluere, fungere possent ad gentiles, & ibi idola colerent, & isto modo cogentes eos de terra fugere, darent eis occasiones colendi Deos alienos, sicut dixit David contra expellentes eum de terra Israel. 1. Regum. 26. cap. maledicti sunt in conspectu domini qui eiecerunt me hodie, ut non habentem in hereditate domini, dicentes vade serui dijs alienis. ex pietate ergo Dei introductus fuit septimus annus remissionis, ut in eo debitorum a suis creditoribus absoluantur, & serui a dominis.

Et tanguntur tria principaliter.

Primum remissio debitorum.

Secundo liberatio seruorum ibi.

Cum tibi venditus fuerit.

Tertio de solutione primogenitorum ibi.

De primogenitis qui nascuntur. Prima in duas partes. In prima de remissione. In scda de liberali largitione ibi. Si vnus de fratribus. Septimo anno facies remissionem. Toti populo ista dicitur quasi vni viro, quia cuilibet de Israel. Cui aliquid debetur ab amico vel proximo ac fratre.

Quod soli descendentes ex genere Iacob uocantur inter Iudeos fratres vel proximi, qui vero conuersi sunt ex gentilitate uocantur peregrini. Et q̄ Iudeus ex genere & conuersus ad iudaismum non uocantur amici inter se quantumcunq; sedera aut beneuolentiam habeant. Quest. 1.

ISRAELI sunt iudei natione, ita quod descendant de genere Iacob. Et non intelligitur hoc de conuersis ad iudaismum, patet, quia idem est de remissione debiti sicut de seruitute. sed qui conuersi erant ad iudaismum, vel filii eorum si venderent in seruos, non liberabantur in iubilæo ut hñ Leui. 25. ca. non uocantur conuersi a gentilitate ad cultum iudeorum fratres eorum, vel proximi eorum, quod satis patet hic, quia littera distinguit inter fratres, proximos, & amicos quantum ad peregrinos, & aduenas: si autem proximi aut fratres uocarentur gentiles, nullo modo distingueretur hic inter aduenas, & proximos, & fratres, sed distinguitur: ergo non sunt alii proximi, vel fratres, nisi iudei ex genere, patet consequentia, quia ultra aduenas, & peregrinos non poterat hoc intelligi nisi de gentilibus, si non acciperentur aduenas, & peregrini pro ipsis conuersis ad iudaismum vel filiis conuersorum, cum gentilibus autem communicatio nulla erat iudeis intra eandē ciuitatem, cum ipsi de terra sua omnes idolatras excluderent ut patet Exo. 23. & 34. & 6. & 7. c. relinquuntur ergo soli conuersi ad iudaismum, vel filii eorum, qui uocentur aduenas, & peregrini, quod autem non uocentur fratres patet, quia infra soli iudei uocantur inter se fratres, cum dicitur: cum uenditus fuerit tibi frater tuus seruus hebreus, aut hebreæ &c. Fratres enim sunt inter hebreos, vel illi, qui sunt carnales ex eodē p̄re sicut cōiter accipiuntur, vel qui sunt ex eadē familia. Vocat proximi, quod licet nō sic p̄fectus p̄ sanguinitate ī gradu salutis

patet Num. 18. c. & reliquæ carnes manebant ipsi offerenti, ut patet Leuit. 7. c. has autem comedebat corā dñō scilicet intra agrium tabernaculi ante altare holocaustorum: nam extra locum sanctum eas comedi nō licebat. Et epulaberis tu & domus tua. Id est gaudebitis in cibis & potibus tu & vniuersi qui in familia tua sunt, nam Deus volebat dies talium sacrificiorum omnibus esse dies letitig, ut omnes tales dies desiderarent, & afficerentur ad sacrificia Dei, atque gratias Deo agerent. Et leuita qui intra portas tuas est. Loquitur ad Israel, qui habebat ciuitates in quibus morabantur Leuitæ, & dicuntur aliqui morari intra portas, non quod inter duas portas situentur, sed quod intra portarum ambitum, & clausuram commorentur. erant autem isti Leuitæ, qui habitabant in toto Israel in ciuitatibus eis datis, erantque seiuncti ab incolatu aliorum populorum, quia non morabantur cum eis in suis ciuitatibus: habebant namq; Leuitæ ciuitates. 48. ut patet Num. 35. in quibus ipsi soli morabantur, & patet quia istæ ciuitates non habebant territoria ad seminandum, & vineas ad plantandum sicut aliæ ciuitates aliarum tribuum, sed paucum spatium ad exitum a ciuitate ad condelectandum, & agros ad pascendum pecora, & alias necessitates similes, non enim indigebant vineis & seminationibus, cū ex decimarum redditibus sustentarentur, ut patet Num. 18. c. aliqui tamen de istis leuitis habitabant extra ciuitates inter alios viros de aliis tribubus: & hoc forte faciebant propter indigentiam, vel aliam quamlibet occasionem: & de istis proprie dicebatur ad Israelitas, qui est intra portas tuas id est non obliuiscaris Leuitæ, qui intra portas tuas commoratur scilicet in ciuitatibus in quibus commoratur. Cane ne derelinquas eum. Valde hoc admonet Deus, quia Leuitæ erant pauperes, & indigebant sustentationibus factis ab aliis. Quia non habet partem in possessione tua. Hic demonstratur paupertas leuitarum, & causa est, quia leuitæ non poterant aliquid laborare in colendo agros, vel vineas, sicut alii de aliis tribubus, ut sic sustineant se in necessitatibus: alii autē ista faciebant, ideo poterant magis abundare: ideo abutantes ipsi leuitas inuitare debebant ad conuiuia in talibus solennibus sacrificiis, & hoc quia leuitæ nullam partem possessionis inter ceteras tribus habebant, ut inde abundarent. Anno tertio separabis. Hic agitur de tertia decima, quæ uocatur decima pauperis, & ista decima non fiebat anno quolibet sicut aliæ duæ, sed de triennio in triennium, & ista decima erat minor qualibet alia: decima enim prima quæ dabatur leuitis maxima erat, quia fiebat de non decimato.

Secunda erat minor, quia decimabantur nouem solum, ante vero decem.

Tertia minima erat quia fiebat de paucioribus, quæ nouem partibus. Et repones intra ianuas tuas. Ista decima non reportabatur ad locum Sanctuarii sicut alia secunda. Venietque leuitas. In omnibus tribus decimis leuitas aliquam habebat. s. primam integraliter, secundā & tertiam quantum ad aliquid: & ratio huius quia leuitæ multi erant nullam aliam habentes hereditatem nisi decimas, & illas rursus decimabant summo sacerdoti, ut patet Num. 18. cap. ideo tanquam pauperes recipiebant partes de aliis decimis.

Peregrinis & pupillis, & uiduæ. Iste fiebat decima ista ne paupertate grauati cogentur seruire gentilibus, a quibus ad idolatriam traherentur.

Qui intra portas tuas sunt. Id est intra portas urbium tuarum, non autem intra portas domus tuæ, quia hic loquitur toti Israeli. Ut benedicat tibi dominus in cunctis operibus. Ista benedictio semper ponitur, quia per istā maxime ad eleemosynam incitabantur, quia valde carnales erant.

Quorum remissio fieret, & quorum non & quod fraus illa non poterat remissioni fieri.

is propinquo, est tamen coniunctus in communicatione, uel uicinitate, uel palios similes modos. Amicus uocatur, qui licet non sit cognatus, uel affinis, uel uicinus, est tamen in beneuolentia, & amore non latente per contra passum coniunctus, ut ait Aristor. octauo Ethico. & hec omnia inter hebraeos ex genere, nam dato, quod aliquis hebraeus ex genere haberet amicum aliquem conuersum de gentilitate, non proderit ei talis amicitia quantum ad remissionem faciendam, quia tali amico non obligabat iudeus facere remissionem.

Cui debetur aliquid ab amico. Si quis enim aliquid accommodasset ad tempus incertum, & transiret septem anni uel pauciores, dum tamen ueniret ad septimum annum remissionis, non propter hoc statim manebat res apud accommodatarium id est apud illum cui accommodabatur, sed reddebatur domino suo: quia res accommodata non debetur. illa enim potest deberi res, cuius possessio non est penes eum cui debetur. prius, cum autem res aliqua est in possessione alicuius, est etiam rei proprietate penes eum, non potest deberi ei illa res: quia id quod mihi debetur nondum est meum in specie, donec reddatur, & efficiatur mei iuris per traditionem factam mihi: res autem accommodata manet quantum ad proprietatem apud ipsum, qui accommodauit, manet etiam penes eum possessio, quia ille possidet cuius nomine possidetur, non ergo debetur res commodata ipsi commodatori, sed res mutuata, cuius possessio, & dominium transiit ad ipsum commodatarium, debetur commodatori: ut si quis commodet alteri equum ad ambulandum vsq; in uillam, non dicitur debere equum iste illi: si tamen quispiam alteri mutuet decem florenos, iste cui mutuantur debere dicitur alteri decem florenos: quia prius, & possessio florenorum transiit ad eum illorum decem florenorum, quando ergo dicitur hic, quod aliquid debeat alicui a proximo suo, intelligitur, quod ei mutuauerit, uel uendiderit, aut quomodolibet ei obligatus sit ad tradendum aliquam rem, quae non est in proprietate uel possessione eius cui dari debet.

Et quantum ad hoc inter iudeos aduertendum erat, quod si quis alicui rem aliquam mutuaret, utpote pecuniam, poterat creditor debitorem uirgere, ut solueret ante tempus redemptionis, scilicet ante septimum annum, si tamen eueniret ut in anno remissionis septimum non esset solum debitum, nunquam ulterius compellebatur debitor soluere illud debitum: & si conueneretur coram iudicibus, ut solueret illud debitum, absoluebatur per legem ipsam, & si aliquis renunciaret istam legem scilicet quod dato quod infra annum remissionis non solueret, quod teneretur postea soluere, non ualebat ista renunciatio, quia ista lex erat introducta in fauorem pauperum principaliter, ideo privilegio suo non poterat renunciare.

Item quia si possent renunciare legi ista, fieret fraus legi, ita quod lex ista non haberet locum in aliquo casu, nam quodcumque aliquis mutuaret aliquid alteri, mutuaret sub hac conditione apposta scilicet prius faciendo renunciare isti legi, quod ipsi qui mutuum accipere uellent, satis facilius facerent coacti angustia inopie, & sic tantum esset ac si lex ista nunquam data fuisset.

Ab amico, uel proximo ac fratre, suo repetere non poterit. Isti omnes hebraei sunt, & de genere hebraeorum, nam si quis esset conuersus de gentilitate, uel filius eius qui de gentilitate conuersus est, non gaudebat isto privilegio, quod solis iudeis ex genere indultum erat, ut patet infra quia facit differentiam inter amicum, proximum, & fratrem, ad peregrinum uel aduenam. Quia annus remissionis est domini. Id est quia Deus statuit istum annum septimum, ut in eo omnia debita remitterentur, & qui seruus esset, liber efficeretur: ideo iudei filii iacob in quorum

F fauorem hoc indultum fuerat, remittere debebant omnia debita, & remitti eis ab alteris, iste annus septimus remissionis non computabatur a tempore quo aliquid alteri mutuatum est, quia tunc non esset annus septimus aliquid communi, nec annus iubilei esset aliquid commune, contrarium autem patet Leuit. 25. c. quia in illo anno omnes serui liberantur, etiam de anno remissionis patet, quia in anno remissionis non colebatur, uel seminabatur terra, nec putabantur vinee, sed nec ipse dominus colligebat solus omnia, quae sponte in agris suis, & vineis germinabant, sed omnes peregrinis, & aduenis, atque pauperibus, & bestiis terre ipsa relinquebat, ut patet in preallegato cap. sed computabantur isti anni sic, quia postquam intrauerunt israelitae in terra Chanaan, fecerunt unum annum remissionis, & post septem annos fecerunt iterum annum remissionis, & sic de septem in septem annos remissionis annum celebrabant, & si aliquis uno mense ante annum remissionis mutuaret alteri pecuniam, transacto illo mense non poterat creditor petere illam pecuniam, quia iam erat annus remissionis, & sic erat de uenditione seruorum, quia si unus seruus venderetur alicui, qui esset hebraeus ex genere, liberabatur in anno remissionis, & dato quod in anno sexto uenderetur, in anno septimo liberabatur, ut satis declaratur Leuit. 25. c. *A peregrino, & aduenae exiget.* Peregrinus uocatur, qui de gentilitate ritu ad hebraeorum obseruationes conuersus est, & iste idem uocat aduenam, quia adueniebat ad aliam legem, uel opinionem ad iudaicam.

H Quod Deus dabit multa privilegia iudeis ex genere quae non dabit conuersis ad iudaismum. Et quae erant. Quasi. II.

SCIENDUM quod in hoc Deus uero quodammodo magis fauorabilis iudeis ex genere quam conuersis de gentilitate: nam inter iudeos de stirpe iacob tenebat ista lex, si remissio fieret debitoribus, inter aduenas, scilicet conuersos de gentilitate non tenebat. Item excellebant iudei ipsos conuersos in alio, quia iudei ex genere ciues vocabantur, conuersi autem non uocabantur ciues, ut patet hic cum dicitur, & aduenae exiget: ciues, & propinquum repetendi non habebis potestatem, quod manifeste intelligitur de ipsis conuersis sic dicitur, & i. c. quod iustum est iudicare siue ciuis ille sit, siue peregrinus, ibi autem referri non potest peregrinus nisi ad conuersos, ut ibi declaratum est, sic et Leuit. 24. It excellebant eos in alio, quia si unus iudeus venderetur alteri iudeo, non poterat eum tenere nisi vsque ad annum redemptionis, ut patet Exo. 21. c. & in littera si tamen emerit aliquem de conuersis ad iudaismum, poterat eum tenere in aeternum, ut patet Leuit. 25. c. cum dicitur seruus, & ancilla sint uobis de nationibus, quae in circuitu uestro sunt, & de aduenis qui peregrinantur apud uos, uel qui ex his nati sunt in terra uestra, hos habebitis famulos, & hereditario iure transmittetis ad posteros, atque possidebitis in aeternum, fratres autem uestris filios israel ne opprimatis per potentiam: dabatur autem ista aliquis excellentia iudeis ex genere super conuersos de gentilitate, quia cum iudei essent precipue populus Dei, cui lex data foret, si alius compararentur quantum ad omnia, nimis indignarentur eis tanquam aliquid iniustum ab eis pateretur, ut ergo tolleretur locus inuidiae, & contentionis in populo illo, quod adhuc rudis erat, uoluit Deus conuersos minoris honoris esse quantum ad ista, quam iudei ex genere essent, ut eis quodammodo subiecti uiderentur. Et istum modum tenere uoluerunt iudei cum ad fidem Christi conuersi sunt, scilicet quod uolebant praeferrere conuersis ex gentilitate: & fuit ista disceptatio magna inter Romanos christianos in ecclesia primitiua, nam quod de iudaismo conuersi fuerant gentilibus se praeferebant, gentiles autem uice uersa digniores se iudeis conuersis arbitrabantur, unde in eis erant inuidiae, &

Quae alteratio inter gentes & conuersos in primitiua ecclesia.

diffensiones, donec Apostolus in epistola, quae ad Romanos dicitur, utrosque redarguit demonstrans utroque peccasse, & indigere gratia Dei, nec aliquos eorum aliquid meritis, ut alteris praeferrere deberent. Scien dum autem, quod inter iudeos erat quadruplex communicatio, quia aut iudei cum iudeo, aut conuersi de gentilitate cum alio conuerso, aut iudei cum conuerso, aut conuersi cum iudeo, lex autem ista, quae hic ponitur solum tenet quantum ad unum modum scilicet quando communicat iudeus cum iudeo, nam tunc remissionis locus erat, & patet, quia dicitur, cui aliquid debetur a proximo suo, uel amico, aut fratre, manifestum est, quod ista Dei locutio ad israelitas est scilicet ad iudeos ex genere, & cum dicitur ab amico, uel proximo, & fratre oportet intelligere de amicis, & fratribus hebraeorum, sed proximi, & fratres hebraeorum solum uocantur alii hebraei ex genere: ergo solum ad eos dirigitur. Quod autem hebraei solum uocentur fratres, patet Leuit. 25. capitulo cum dicitur fratres autem tuos filios israel non opprimes per potentiam, sic etiam patet infra: si autem esset inter conuersos ista communicatio, non tenebatur ista lex: nam si unus alteri pecuniam mutuaret, poterat quocumque tempore repetere eam, quod patet, quia si nulla lex constituta esset iubens remissionem fieri anno septimo, non tenerentur facere: ideo quocumque tempore posset creditor a debitore petere id, quod debebatur: quia ergo ista lex non dirigebatur ad conuersos, sed solum ad iudeos, non tenebantur conuersi ad celebrandum istum annum remissionis. Etiam erat idem de uenditione seruorum, quia si unus iudeus alteri iudeo venderetur in seruum, liberabatur in anno remissionis: si autem venderetur unus conuersus alteri conuerso, celebrabatur uenditio simpliciter, nec liberabatur in anno septimo remissionis, nec in anno 50. iubilei. Non tenebat etiam ista lex in tertio modo communicationis scilicet quando communicabat iudeus cum conuerso, nam si aliquis iudeus mutuaret quicquam cuiquam conuerso de gentilitate, aut filiis conuersorum, non liberabatur ipse conuersus creditor in anno septimo remissionis, uel in anno iubilei quinque gesimo: de hoc patet hic cum dicitur, quod in septimo anno remissionis ille, cui aliquid debetur a proximo suo, uel fratre, aut amico, non poterat repetere, cadebat enim a iure petendi quasi si ipse debitor nunquam fuisset obligatus creditori: dicitur postea a peregrino & aduenae exiget, ciuem, & propinquum repetendi non habebis potestatem: idem si reciperet iudeus aliquem conuersum in seruum, non liberabatur ille in anno remissionis, nec in anno iubilei, sed erat seruus in aeternum ut patet Leuit. 25. capitulo cum dicitur hos transmittetis ad posteros iure hereditario & possidebitis seruos in aeternum. Nec tenebat ista lex in quarta communicatione, quae est conuersi ad iudeum scilicet, quod si aliquis conuersus cuiquam iudeo aliquid mutuasset, dato quod non solueretur ante annum remissionis, tamen manebat obligatio ad posteriora tempora usque in aeternum, patet quia lex solum dicit de iudeo ad iudeum, ergo in illis solum tenet.

Si autem arguas, quod ista lex dabatur in fauorem iudeorum ut ipsi essent excellentiores, si tamen staret, quod iudei debentes alicui conuerso de gentilitate tenerentur soluere etiam post annum remissionis, non magis esset ista lex in fauorem iudeorum quam conuersorum. Respondetur, quod ista lex non dabatur iudeis in fauorem contra illos, qui de gentilitate conuersi erant, sed dabatur iudeis pauperibus, qui debitores erant, in fauorem eorum contra creditores: etiam in hoc quaedam excellentia erat, quia pauperibus conuersis

Alpha. T. oit. super Deuter.

A ueris non dabatur iste fauor contra conuersos creditores.

Item licet in ista parte de mutatione rerum non seruaretur fauor aliquis omnium iudeorum contra conuersos, quia non aequaliter uterque iudicabantur in communicatione, etiam in ista quarta non seruabatur lex de redemptione seruorum, quia si iudeus uenderetur conuerso de gentilitate, non liberabatur in anno remissionis, ut patet Leuit. 25. capit. ideo mandabat Deus, quod quando aliquis iudeus pro paupertate venderet se alicui conuerso ex gentilitate, ne opprimeretur ab eo per potentiam, quod cognati eius possent eum redimere, uel ipse posset se redimere, si tamen deberet in septimo anno liberari, non tantopere Deus mandaret, ut seipsum redimeret ipse uenditus, uel quod a cognatis redimeretur: etiam patet magis hoc, quia subiungitur in littera Leuit. 25. quod si non posset se iste redimere, nec ab alio redimeretur, quod saltem in anno iubilei liberaretur, si tamen uenditus esset alicui hebraeo dato quod non redimeret se, nec redimeretur ab alio in anno septimo remissionis liberaretur: in hoc autem patet quod super dicebatur scilicet quod etiam quantum ad istam legem dabatur maior fauor iudeis quam conuersis de gentilitate, nam si gentilis venderetur iudeo erat seruus in sempiternum, & transmittebatur ad posteros iure hereditario, si tamen venderetur iudeus conuerso, saltem liberabatur in iubileo, ut patet de utroque Leuit. 25. c. *A peregrino & aduenae exiget.* Id est a gentili, qui peregrinatur inter uos, uel a conuerso de gentilitate ad iudaismum.

C Ciuem & propinquum repetendi non habebis potestatem.

Propinquus uocatur aliquis in cognatione coniunctus, cuius uocatur quicumque iudeus qui in eadem ciuitate morabatur: conuersi autem de gentilitate ciues non erant, quia non gaudebant duobus privilegiis ciuium in quacumque politia. scilicet quod participant lege, & principatu saltem concionariu, ut patet in primo capitulo tertio Politico. conuersi autem licet participant lege quantum ad contractus ut nulla iniuria eis fieret, ut patet Leuit. 24. c. equum iudicium sit inter uos siue ciuis siue peregrinus peccarit: sed non participabant principatu, nec parte hereditatis inquam inter iudeos assumere poterant, sed inter eos aliquantulum ut ualebant, uiuebant.

D Et omnino indigens, & mendicus non erit inter uos.

Infra dicitur quod non deerunt pauperes in terra uestra aliqui respondent, quod intelligitur hoc si iudei bene se haberent, non essent pauperes in terra sua, si autem male se haberent, essent pauperes in terra.

Sed hoc implicat contradictionem si respiciatur, quia ista remissio pauperibus est facienda, & accommodatio uel donatio liberalis, si ergo quando iudei seruarent mandata Dei, non essent pauperes in terra sua, ergo ista lex solum seruari deberet, quoniam non seruarentur mandata alia. hoc contradictorium est, & ridiculum.

Item dato hoc Deus daret aliquam legem, quae solum seruanda esset, quando ipsi qui seruare deberent mali essent.

E Item implicatur alia contradictio, quia dicitur infra quod seruando ista benedicentur, & multiplicabuntur in omnibus bonis, sed solum ista benedictio promittitur bonis, ergo isti boni essent.

Item non potest stare, quia eadem benedictio datur tribuenti quando pauperes omnino esse non debent, uel quando dicitur, quod non deficient. Dicendum ergo quod ista duae auctoritates in eodem tempore intelliguntur, sed ista prima intelligitur imperatiue: illa secunda intelligitur assertiue. Et omnino indigens, & mendicus. Est sensus faciatis, quod inter uos non sint indigentes & mendici. Et adhuc ista propositio habet duos sensus secundum quod

L 3

quod ly omnino potest determinare verbum erunt, vel nomen indigens, si determinet verbum est sensus faciat q nullus indigens sit in terra vestra, quia omnino prapontitur negationi, & equipollet suo prio. si nullus vel nullo modo, & hoc falsum est, quia repugneret alteri propositioni scilicet non deerunt pauperes in terra vestra: si determinet omnino nomen indigens est sensus faciat, quod non sit aliquis in terra vestra, qui totaliter, vel omnino sit indigens, & mendicus. Et tunc bene stat alia propositio, quia possunt esse multi pauperes, quorum nullus sit totaliter indigens, vel mendicus, quia pauper dicitur, qui parum habet potest tamen aliquam vitam transigere sine hoc, quod ostiatim, & publice petat: omnino indigens, vel mendicus est, qui nihil omnino habet, sed ad viuendum cogitur mendicare, & tales mandabat dominus ne essent in terra Israel scilicet vt darent eis diuites necessaria ad vitam, vel accommodarent, & si soluere non possent, quod remitterent. *Vt benedicat tibi dominus.* Ex hoc patet, quod illa locutio est imperatiua: quia alias non coniungeretur benedictio propter illam: quia in illis solum meremur, quae sponte agimus, si tamen audieris vocem domini Dei tui. Idest si uoluntatem promptam ad obediendum, & faciendum habueris scilicet hoc quod mandatum est de subueniendo pauperi. Et econtrario si non obederis Deo subueniendo pauperi diminuentur bona tua. *Et custodieris vniuersa, quae iussit.* Idest opere compleueris ea, quae nunc mandauit de remittendo debita, & tribuendo pauperi, & omnia alia mandata supra posita. *Feneraberis gentibus multis.* Hic ponuntur benedictiones accommodantis, & dimittentis debita, & sicut, per quae quis peccat, per haec torquetur, ita in quibus aliquis bene agit in his remunerationis partem accipit: qui ergo accommodat, vel gratis erogat, abundabit. *Feneraberis gentibus multis.* Idest quia pauperi accommodas, Deus multiplicabit in tantum bona tua, quod multis gentibus accommodare possis, & non indigeas vt aliquis tibi accommodet. Et non accipitur hic fenerari pro commodatione facta sub vsuris, quia quamuis ad duritiam cordis eorum concessum fuerit eis, quod extraneis ad vsuram pecuniam traderent, ne a suis raperent: sed tamen de se non erat bonum, sicut de libello repudii, qui concessus est ad duritiam cordis eorum, vt habetur Matth. 19. capitulo, scilicet ne uxores interficerent: non est ergo aliquomodo verisimile, quod Deus daret eis remunerationem boni operis in lucro quasi iniusto, & patet magis ex littera hebraica, quia aliud verbum ponitur hic quam infra 23. capitulo vbi permittitur eis accipere ab extraneis vsuras. *Dominaberis nationibus plurimis.* Si bene egeris, *Et tui nemo dominabitur.* Quia quando bene agebant omnes hostes timebant eos, si autem dimitterent legem Dei sui, immediate aliarum nationum pedibus calcabantur, & ista littera tota legitur assertiue per modum prophetiae, & non imperatiue vt aliqui putant. *Si vnus de fratribus tuis.*

De liberali largitione, & charitate ordinata ad proximos.
Quaest. III.

IN VITAT eos hic ad pietatem proximorum, nam Iudei dura viscera habebant, vt magis vellent aliena rapere, quam cuiquam de suis erogare, Deus autem nunc admonet vt proximis exhibeant viscera charitatis, & dicit. *Si vnus de fratribus.* Fratres vt s. declarabamus accipitur solum pro eo, qui de genere Iacob est: alii autem peregrini vocantur, & aduenae, hic autem cum opera pietatis ad omnes esse impen-

Fenda denunciaret, ad fratres tamen principaliter, s. ad eos, qui de genere Iacob, nam quilibet Iudaeus tenebatur cuique valde indigenti (si poterat) erogare siue gentilis ille esset, siue conuersus, vel qualicunque, & dato, q non esset in magna necessitate cuiusque tamen bene faciendo merebatur valde, sed in hoc magis tenebantur eis, qui de genere suo erant: eodem modo, qui conuersus de gentilitate erat, merebatur in benefaciendo alicui Iudaeo pauperi, magis tamen merebatur benefaciendo alicui conuerso de gentilitate, qui erat de genere suo, pp dignitatem tñ hebreorū mēto sit magis de eis, quam de conuersis de gentilitate. *Qui morantur intra portas ciuitatis tuae.* Ad totum Israel loquitur & est sensus, qui moratur intra portas ciuitatis tuae. i. q talis frater pauper habitat in terra promissionis in terra, quam Deus dederat eis, intra portas ciuitatis eorum vel potest loqui ad quemlibet de Israel, & est sensus. *Qui morantur intra portas ciuitatis tuae.* i. q licet quilibet de Israelitis deberet benefacere aliis Iudeis quibuscunque magis tñ tenebatur Iudeis, qui morabantur intra ciuitatem in qua ipsi habitarent, quam aliis Iudeis, qui in aliis vrbib. commanebant, quia licet omnes secundum naturam nobis proximi sint, illi tamen abundantius quos naturalium locorum. si ipsa propinquitas propinquiores fecit. *Non obdurabis cor tuum.* s. non compatiendo miseriae eius. *Nec contrahes manum sed aperies eam pauperi.* s. vt nihil des ei. *Et dabis mutuum quo cum indigere perspexeris.* Si aliquando soluere potest, da ei mutuū, si tamē non posset soluere da gratis: sed vt communiter non erat in terra illa aliquis tam pauper, qui mutuū datum ad sustentationem soluere non posset, quia habentes accommodabant eis tempore necessitatis, ut non cogerentur vendere possessiones suas, vel si vendebant reducēbatur ad eos post hoc enim est q homines habentes possessiones cito depauperat, q quando indigent, accommodatum, siue mutuū non inueniunt, ideo coguntur vendere possessiones, & sic ad nihilū rediguntur, & sic inter hebreos per accommodaciones, & debitorum remissiones, & venditarum possessionum redditiones non poterant esse mendici, vel oī no indigentes ut sup. mandauit Deus. *Cauē ne subrepat tibi impia cogitatio.* Tollit hic quandam fraudem, vel calumniam, q contra pauperes fieri posset, ut si peteret aliquis pauper mutuū pauco tempore ante septimū annum, diues videns appropinquare septimum annū, in quo remittebantur omnia debita priora, nollet mutare, vnde cogerent pauperes mendicare. *Ne forte subrepat impia cogitatio.* Vocat cogitatio impia illa, per qua contra pietatem militatur, & accipitur pietas non pro cultu diuino, vt alibi accipi consuetum est, aut pro amore parentum, vel patriae, sed pro misericordia, quae debetur miseris proximis, haec autem cogitatio est, ut si quis diceret cum cerneret annum septimum remissionis propinquare nolle, commodare siue mutare quicquam fratri suo pauperi, quia ueniente anno illo tollebat omnis obligatio in debitoribus, nec poterat quisquam renunciare legi isti, quia tunc fraus magna fieret legi, & non seruaretur in aliquo casu, sed conuenirent creditores cum debitoribus, ut non obstante anno remissionis tenerentur postea ad solutionem plenariam faciendam, vt ergo non perderent quicquid diuites de rebus suis, volebant commodare paulo ante tempus remissionis, dicitur subrepere cogitatio id est insurgere latenter, vel paulatim, & istud est verbū quod pertinet proprie ad passionem: nam passionem obrepunt siue insurgunt latenter, & non cum impetu, ita vt quasi sentiri non possint, donec iam insurrexerint. *Et dicas in corde tuo.* Ista est cogitatio impia, impia q poterat obrepere diuitibus, ne daret qd paupib. & hoc dicebat in corde subrepat impia cogitatio. *Quia appropinquat septimus*

septimus annus remissionis. Idest quia nunc appropinquat annus remissionis, si aliquid dederis non restituatur mihi, ideo dare nolo, & ex hoc sequitur, quod dicitur. *Et auertas oculos tuos.* Ille auertit oculos dicitur, qui petentem audire dissimulat, & sic nihil erogat: sic habet etiam, & obrurari aures cum non audire dissimulamus pauperes exorantes, ut dicitur p. uer. 21. c. qui obturat aures suas ad clamorem pauperis ipse clamabit & non exaudietur. *A paupere fratre tuo.* Frater vocatur Iudaeus ex genere vt dictum est: sed nō solum peccabat Iudaeus si auertit oculos a Iudaeo paupere nihil dando ex his quae petebat, sed etiam si auertit oculos ab aliquo conuerso de gentilitate, si eum nimis inopia anxius conspiceret, magis tamen ei qui de genere suo erat tenebatur in pari causa necessitatis. *Nolens ei quod postulat mutuum commodare.* Sciendū quod in hoc poterat fieri fraus creditoribus, & fraus legi: esset enim fraus legi, si forte diuites, qui aliis mutare poterant, mutare nolent nisi cum multum distaret tempus septimi anni remissionis, ita vt interim a debitoribus, qui mutauerant, recuperare possent, & sic contingeret paulo ante remissionis annum multos pauperes indigere, nec posse conuenienter sustinere, nisi eis mutaretur: ideo tunc fuit posita haec lex, vel potius admonitio, quod licet annus septimus remissionis instet, ita quod debitum tunc datum a creditore solui ei non possit, tamen si pauper indigeat, & petat mutuum, diues dare debet etiam nihil inde sperando, quod si non dederit, & pauper clamauerit contra diuitem ad Deum, Deus imputabit diuiti hoc in peccatum impietatis. poterat etiam in hac lege anni remissionis fieri fraus creditoribus siue mutuatoribus: quia aliquis nolens soluere, quod mutaretur ei, peteret mutuum paulo ante tempus remissionis, vt sic maneret debitum insolutum, & hoc modo multa incontinentia sequerentur scilicet, quod vel ipsi diuites a quibus alii peterent, depauperarentur si omnibus petentibus darent, vel quod nulli darent, quorum vterque satis erat inconueniens, & dissonum intentioni legis: quia nec lex uolebat per fraudem diuites depauperari, nec pauperes indigentes nullo dante inopia anxii.

Considerandum ergo erat circa hoc, quod ille qui mutuū petebat paulo ante annum remissionis in tali tempore, in quo non posset soluere debitum, aut erat diues, siue non multum indigens, aut erat in magna indigentia, si autem non multum indigebat, aut diues esset, non erat sibi dandum in tempore illo: & dato, quod clamaret ad dominum contra illum, qui non largiebatur, quod petebat, clamor ille non imputaretur in peccatum ipsi diuiti non danti. & patet, quia dicitur supra in littera, & auertas oculos a paupere fratre tuo, quasi dicat, quod non erat peccatum auertere oculos ab eo qui pauper non erat: si autem iste qui peteret erat pauper, ita quod si non daretur ei mutuū, non haberet necessaria ad vitam pro illo tempore, sed fame periret, aut cogeretur grauem in rebus suis sustinere iacturam scilicet vendendo possessiones suas pro paruo precio ne esuriret: & talibus quandoque peteret comperta hac necessitate largiendum erat quocunque tempore peterent: alias imputaretur in peccatum eis, qui quod petebatur cum potuerint largiri noluerunt. *Nolens quod postulat mutuum commodare.* Hic accipitur commodare improprie nam commodare est aliquam rem ad vsum siue commodum alicui dare, quae res eadem in substantia reddi debet, vt si quis equum commodet alicui ad equitadum, nam tunc cum non transeat dominium rei commodatē in commodatarium, sed maneat penes commodatorem, & possessio etiam non transeat: sed non

Alph. Toft. super Deuter.

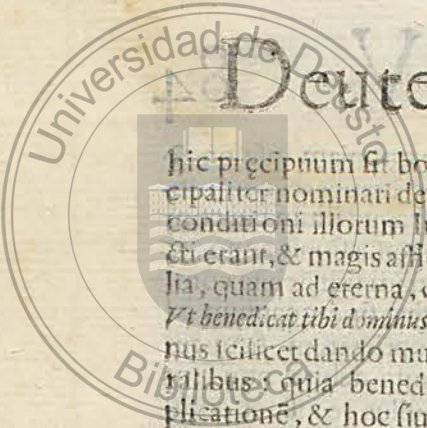
Amine commodatoris teneatur: quoniam ipse possidet cuius nomine possidetur, non manet res commodata apud commodatarium id est apud illum cui commodata est, etiam transeunte remissionis anno, & hoc quia res commodata nunquam fuit debita commodatori, cum semper eius fuisset, siue quantum ad dominium, siue quantum ad proprietatem, sicut res mea: quas ego penes me teneo mihi debita: non sunt quia totaliter meae sunt: ideo nullus recusaret commodare aliquid siue ante tempus remissionis magno tempore, siue paulo ante, quia nullum periculum erat in commodando, cum res rediret ad commodatorem: erat tamen damnum in mutando, quia res mutuae efficiuntur ipsius, cui mutuantur quantum ad possessionem, & proprietatem, ideo non teneretur reddere mutuatori eandem in substantia, cum ergo aliquis quicquam mutuat illud debetur ei, quia ab eius dominio, & possessione alienum effectum est, si tamen accommodat asinum non debetur ei asinus, quia a rebus eius alienus non effectus est. accipitur ergo hic commodare pro mutare quod declaratur cū dicitur. *Nolens quod postulat mutuum commodare.* Idest nolendo dare mutuū id quod postulat: & sic solum teneretur commodare pro dare, licet commodare significet ad commodum dare. *Ne clament contra te ad dominum.* Quia uidentes se pauperes locatos inter inopias & famis angustias nec aliquid facere potentes clamarent ad dominum contra diuites nolentes eis in necessitatibus subuenire. *Et fiat tibi in peccatum.* Idest reputet tibi Deus hoc ad magnū peccatū, quia fratri tuo in necessitate misericordiae viscera concludisti. *Nec ages quippiam callide.* Idest fraudulenter. *In eius necessitatibus subueniendis.* Ne forte mutaret pecuniam pauperi, vt habens familiaritatem cum eo filiam, vel uxorem eius ad actum illicitum prouocaret, sicut plerique fecerunt.

Quare mala multa necessitas fieri cogit.
Quaest. IIII.

MALA multa necessitas fieri cogit, & perpeti, multi enim necessitate rei familiaris coacti furta, & homicidia commiserunt, ideo rogabat Salomon Deum, ut patet prouerbio. 30. capitulo, nec diuitias, nec paupertatem ei daret: ne propter paupertatem perinuria, & furta committere cogeretur, multi etiam multa in honesta perpeti consenserunt, ut inopiam subleuarent. ex hoc ergo diuites valde cauere debent ne pauperes ad aliquid inhonestum inducantur propter subleuationem inopiarum suarum. Vel potest aliter intelligi. *Nec ages quippiam callide in eius necessitatibus subleuandis.* Idest non facies contra eum aliquam astutiam, euadendo ne ei subuenias in necessitatibus scilicet dicendo te non posse nunc succurrere, vel quod auertas oculos tuos ab eo fingens te non audire, vel quod aliquid alterum agas ita ut non succurras, quia instat annus remissionis in quo debitum deleatur, & iste sensus conuenit superiori littere scilicet caue ne forte subrepat tibi impia cogitatio. *Vt benedicat tibi dominus Deus tuus.* Tenetur hic vt, consecutiue id est & benedicet tibi dominus, quia ista erant bona opera ex genere scilicet subuenire miseris, cum ergo fierent ex charitate dupliciter merebantur, qui faciebant.

Primo, quia vita aeterna eis dabatur, quae pro quolibet actu charitatis nobis deberetur de congruo. Secundo dabatur eis aliquod premium temporale, quia iustum erat vt qui bona temporalia liberaliter largiebantur, in bonis quoque temporalibus letarentur, & cum

L. 4 hic

hic præcipium sit bonum vite eterne potius & principaliter nominari debuit, sed conformatur se scriptura conditioni illorum Iudeorum qui adhuc valde imperfe-
 ti erant, & magis affliciebantur ad bona ista tempora-
 lia, quam ad eterna, que non multum cognoscebant.
Et benedixit tibi dominus. Id est & benedixit tibi domi-
 nus scilicet dando multiplicationem in rebus tempo-
 raliibus. Quia benedictio semper importat multi-
 plicationem, & hoc sine in temporalibus, siue in spiritali-
 bus: hic autem accipitur pro multiplicatione rerum
 temporalium solum, quod patet ex his quæ sequuntur. Sci-
 licet in omni tempore id est quamdiu vixeris;
 multiplicatio autem hominis quæ est dum vivit ad bo-
 na corporalia pertinet: nam bona spiritalia quæ nos p-
 ficiant non viventibus sed iam seculo defunctis imp-
 dentur. *In cunctis ad quæ manum miseris.* In hoc etiam pa-
 tet quod intelligatur de benedictione temporalis. scilicet in cū-
 ctis ad quæ homo miserit manum. i. in cunctis quæ in-
 caperit prosperabitur: ista autem est maxima felicitas
 temporalis, sed nullo modo pertinet ad spiritalē be-
 nedictionem, quæ implicita est in his. *Non deerunt pau-
 peres in terra tua.* Quia diceret aliquis ad quid est iste an-
 nus remissionis, vel mutatio pecuniarum, quia non est
 cui ista fiant cum omnes abundaverint? Respondetur
 quod non deerunt pauperes in terra promissionis quibus
 ista pietatis opera impendantur. vocantur pauperes q-
 aliquas possessiones habent, & in vivere non possunt
 nisi diuites eis frequenter mutarent, & aliquando re-
 mitterent. Quomodo autem ista auctoritas concordet
 superiori patuit. sup. *Cum ter venditus fuerit.* Hic ponitur
 secundum principalem. scilicet servorum liberatio. *Frater tuus
 hebreus.* Quia gentiles conuersi ad iudaismum nec filii
 eorum nan in iudaismo non gaud. bant hoc privile-
 gio: sed in eternum serui erant, nec etiam in iubileo li-
 berabantur sed transmittantur iure hereditario ad
 posteros ut patet Leuit. 25. c. *Aut hebreus.* Pluribus pri-
 vilegiis gaudebat hebreus quam hebreus: quia hebreus
 vendebatur vt dominus suus vel filius dñi eam in vx-
 orem acciperet, & si nō acciperet, & ante annum remis-
 sionis apparerent in ea signa pubertatis, liberabatur a
 seruitute, ut traderet viro, & alia multa de quib. Exod.
 21. c. *Sex annis seruiet tibi.* Negatiue intelligi debet ista
 littera, non seruiet tibi ultra sex annos, sed aliquando
 minori tempore seruiet, ut si venderetur vno anno
 ante annum remissionis solum illo anno seruiret, q-
 in anno septimo qui erat idem apud omnes Iudeos,
 omnia remitti debebant, sed erat in precio dñi, quia
 cum venditione in seruum esset temporalis. scilicet ad an-
 num remissionis iuxta extimationem temporis exti-
 mabatur precium, sicut fiebat de possessionibus, quæ
 remittebantur in iubileo, ut habetur Leuit. 25. c. *Sex an-
 nis seruiet tibi.* Potest alio modo intelligi quod sex annis ser-
 uiet, i. quod sex annis poterit seruire, & non amplius, quia
 hoc privilegium dabatur Iudæis ex genere. i. quod nō pos-
 sent vendi venditione seruorum. i. in æternum, & cā
 eius vt patet Leuit. 25. cap. quia dixit dominus mei sunt
 serui filii Israel: quia ego eduxi eos de Aegypto, sed tē-
 poraliter vendi poterant ad releuandum eorum indi-
 gentiam secundum tempus. *In anno septimo dimittes eū
 liberum.* Computando istum annū nō a venditione istius
 serui hebrei: sed ab anno remissionis qui proximo p-
 cesserat, quia iste annus apud omnes Iudæos idem erat
 quocumque tempore venderentur vt sup. declaratum
 fuit. *Dimittes eum liberum.* Scilicet non imputando ei ali-
 qua damna, vel negligentias, vel sumptus factos in ip-
 so, ut pote si dominus commississet seruo illi hebreo ali-
 quam rem, & seruus ille ex negligentia, vel alias per-
 didisset illā, aut alia domino intulisset, & postea exiens
 a seruitute in septimo anno remissionis impeteret a
 domino, ut damna data refarciret, aut rediret in serui-

Seruorum
liberatio.

Tudæi in
eternum
vendi non
poterant.

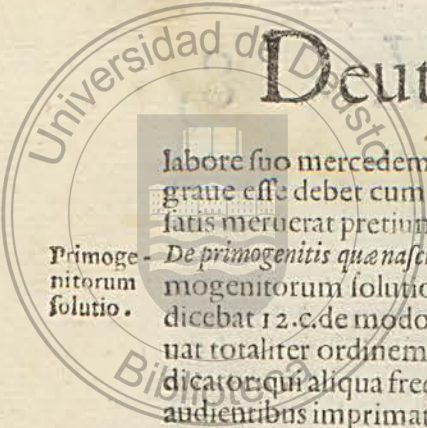
tutem, donec de illis esset domino satisfactum, nō po-
 terat cogi ad soluendum quicquam illorum damno-
 rum, vel seruiedum pro eis, quod seruus erat & seruus
 est res domini sui, tunc ergo quando iste damna intulit
 erat res domini sui, cum inter seruum, & dominū non
 sit iustum simpliciter, non potest dici dominus passus
 dānū cū a re sua passus sit, sicut si ipse sibi ipsi intulisset:
 secus autem esset de mercenario, quia si mercena-
 rius aliquod damnum intulerit, cum sit liber manet a-
 ctio ipsi cuius negocia gessit, aut labores negligenter,
 vt teneatur refarcire quantum damnum intulerit. idē
 est si seruus egrotauisset, & dominus expendisset mul-
 ta in medicos propter eum, & postea pereret, non te-
 nebatur ei quicquam reddere, cum in re sua egisset: in
 mercenario etiam secus quantum ad hoc ex causa assi-
 gnata. *Et quid libertate donaueris.* id est quid liberum effe-
 ceris: nec accipitur hic donare libertate proprie, quia
 aliquis donat alterum libertate, cum ei libertatem gra-
 tis donat, ut si quis velit seruum qui ei tenebatur serui-
 re, efficere liberum gratis, hic autem qui in septimo an-
 no remissionis alterum donauit libertate, siue liberum
 abire permittebat, non dabat ei gratis libertatem cum
 cogere daret per legem, ipsa ergo lex seruos efficie-
 bat tunc liberos & non domini, si autē aliquis hebreus
 seruum suum hebreum ante annum septimum libe-
 rasset, dicebatur eū libertati donare, quia gratis imper-
 tiebatur libertatem, proprius ergo diceretur, & quid li-
 berum abire permitteris, quia licet lex mandaret domi-
 nus tamē permittebat. *Nequaquam vacuum abire patieris.*
 Vt appareat quod bono animo dimittis in libertate eum.
Sed dabis ei de gregibus viaticum. Mouet hic Deus ad mi-
 sericordiam hebreos erga seruos suos hebreos, nam
 cum hebrei serui in anno septimo liberabantur, erant
 pauperes deficientes necessarii ad uitam viaticis, cum
 in præcedentibus annis sibi non laborassent sed domi-
 no suo, mox ergo liberati non habent quid mandu-
 carent nisi alii impenderent. iustus ergo erat quod do-
 mini sui penes quos manserant, largirentur eis quam
 ceteri, & ponitur ea de quibus prouidere debebat do-
 minus seruo in libertatem exeunti scilicet viaticum,
 cibum paratus ad viam, & signat hoc quod domini da-
 rent seruis quando liberarent eos aliquid ad cibum, sal-
 tem pro paruo tempore, ita quod non intelligatur, quod
 mandaret Deus quod domini darent seruis suis possessione-
 nes gregum, vel armentorum, aut vinearum, sed solum
 viaticum id est cibum pro aliquo tempore. *De gregibus.*
 Scilicet de ouibus, vel capris aliquid ad cibos scilicet
 ouem, vel capram, aut aliquid modicum. *Et de tor-
 tulari.* Id est quod etiam daret dominus seruo vinum
 ad potum pro aliquo tempore. *Quibus dominus Deus
 tuus benedixit tibi.* Id est in quibus Deus augmentauit
 te dando abundantiam gregum, & vini & panis, li-
 cet non ponatur, intelligitur enim cum hoc sit præ-
 cipuum. *Memento quod ipse seruietis in Aegypto.* Ideo
 cum seruis misericorditer te habere debes: illi enim,
 qui aliquas iniurias passi sunt, magis misereantur eor-
 um, quos talia perpeti vident, quam illi, qui nun-
 quam talia passi sunt, cum ergo hebrei passi fuissent
 in Aegypto durissimam seruitutem, satis misereandi
 causam habebant eis, qui inter eos seruebant, sic di-
 citur Exod. 22. capitulo aduenam, & pupillum non
 contristabis, nec affliges eum, aduenę enim fuistis
 in terra Aegypti, & Exod. 23. capitulo dicitur pere-
 grino molestus non eris, scitis enim animas peregrini-
 norum, quia ipsi peregrini fuistis in terra Aegypti.
Et liberauit te inde dominus Deus tuus. Per mirabilia si-
 gna atque portenta. *Et idcirco ego nunc præcipiam tibi.*
 i. quia ego liberaui te de seruitute, magnum benefi-
 cium tibi impendi. pp quod mihi obedire teneris, sed ego
 præcipio tibi nunc misereari seruorum, ergo obli-
 garis

garis facere, quia ego mandare hoc possum. *Si autem
 dixerit nolo egredi.* Hoc est quando dominus dedit ali-
 quam famulam in vxorē seruo hebreo, & inde filios
 genuit, vult manere apud dominum suum vsque ad
 iubileum, vt cum exierit educat secum filios & vx-
 orem: si aut in septimo anno exire vellet, manet vxor
 sua & filij apud dominum: quia pecunia illius erant.
Et bene esse sibi apud te sentiat. Quia forte putat melius
 viuere tibi seruendo quam in libertate manēdo. *Assu-
 mes subulam & perforabis aurem eius.* Hoc signum impri-
 mitur, vt seruus esse cognoscatur. Et fit in aure, quia
 cum ipse audierit, quod sibi daretur libertas, & eam reci-
 pere noluit, per aurem peccauit, ideo in aure punitur:
 de ratione perforationis auris dictū fuit magis Exod.
 21. c. *In ianua domus tue.* Exod. 21. c. dicitur, quod seruus ta-
 lis applicari debebat ad Deos. i. ad iudices, & applica-
 batur ad ostium, & perforabatur ibi auris eius subula.

*An in perforatione auris serui venient iudices ad ostium
 domus domini serui. Quest. V.*

SE C V N D V M hoc videtur quod cum aliquis seruū
 libertati donare volebat in septimo anno, & ip-
 se nolebat recipere, sed magis eligebat man-
 re apud dñm suum, veniebant iudices ad por-
 tam domus eius, vt coram eis fieret ista perforatio au-
 ris quasi ex mandato eorum: licet aliqui dixerunt, quod
 non veniebant iudices ad ostium domus ipsius, quod ser-
 ui aurem perforare debebat: sed magis quod ipse domi-
 nus cum seruo suo irer ad iudices, quod honestius vi-
 debatur atque rationabilius, & hoc videtur innuere lit-
 tera Exo. 21. c. cum dicit applicabitur ad Deos. i. por-
 tabitur ad iudices: nam applicatio motum signat. & si
 iudices venire deberent ad ostium eius qui serui aurē
 perforabat, magis diceretur ipsi iudices applicari ad
 ostium: quia veniebant ad ostium talis viri, & quando
 dicitur Exo. 21. c. quod applicabatur seruus ad ostium &
 postes: videbat hoc intelligi de ostio ciuitatis, in quo
 sedebant iudices ex more antiquo, sed quia hic dicitur
 quod perforatio auris serui fieri debebat in ianua do-
 mus domini serui illius, necesse est dicere, quod illud
 quod habetur Exod. 21. c. quod intelligitur de ianua
 domini serui illius. applicabitur ad Deos. scilicet quod iudi-
 ces accederent ad ostium talis domini, & ipse duceret
 seruum suum coram eis qui staret intra domū, & sic
 applicabatur ad postes & ostium: quia iudices sede-
 bant ibi ad videndum, & mandandum fieri illam p-
 forationem coram foribus domus illius viri: vel dicē-
 dum esset necessario quod erant duæ perforationes,
 scilicet quod poterant fieri dupliciter, aut in foribus
 vrbis coram iudicibus, aut coram ianua domus domi-
 ni presentibus iudicibus: & hoc verius est. scilicet quod sit
 tota vna perforatio, quæ fiebat coram porta domini
 serui illius. *Et seruiet tibi vsque in sempiternum.* i. vsque ad
 iubileum. *Ancillæ quoque similiter facies.* Secundum lit-
 teræ contextum videtur esse sensus, quod sicut seruo
 exire nolenti perforabatur auris, ita ancillæ nolenti exi-
 re: sed nō refertur ad istam litteram immediatam, sed
 ad superiorem. i. *Quando dimiseris eum liberum non per-
 mites eum abire vacuum.* Et hoc referebatur ad seruum, hic
 dicitur, quod similiter fiet in ancilla, quod non pmit-
 tatur vacua. Et hoc tenet Ra. Sa. & Aben Ezra, & satis
 pōt dari ratio euidens: quia mulieres hebreę vende-
 bantur, vt acciperentur in vxores a dominis suis: vel
 a filiis dominorum: & si hoc non faciebat dominus,
 puella exibat libera, vt traderetur viro, ne cogeretur
 fornicari cum peruenisset ad tempus pubertatis, ideo
 semper exibat in anno remissionis, vel ante, si ante pu-
 bertatis signa in ea apparerent: ideo non poterat au-
 ris ei perforari. Generaliter enim dicendum est de

A serua hebræa, quod nunquam manebat cū domino suo
 in seruitute ultra annos sex: nam aut ista veniebat ad
 pubertatem ante annum remissionis, aut accipiebat
 eam dominus in vxorem sibi, vel filio suo, & tunc exi-
 bat seruitutem effecta vxor domini sui. Si autem non
 accipiebat in vxorem nec dabat filio, aut deflorauerat
 eam ipse vel filius eius, aut non: si quisquam eorū de-
 florasset, & in vxorem non reciperet, dabat ei virum
 sufficientem, & vestes, & pretium pudicitie: quia cā
 illuserat, si autem non deflorauerat eam, ne puella
 induceretur ad fornicandum redibat in domum pa-
 ternam: nec poterat eam retinere dominus maiori tē-
 pore. scilicet vsque annum septimum remissionis, quia iam
 cessabat finis ad quem puella vendita fuerat, si autem
 annus pubertatis puellæ non esset ante annum remis-
 sionis, saltem in anno remissionis liberabatur: habe-
 bat enim plura remedia liberationis suæ puella, quam
 vir aliquis, quia sexus ille infirmior est, & maius pericu-
 lum in puella quam in viro accidere potest. & hoc
 modo nunquam puellæ periorari poterat auris, cum
 perforatio fieret in eo qui ultra septimum annum in
 seruitute manebat. Si autem dicas quod ista littera
 intelligitur de ancilla conuersa de gentilitate, quia il-
 læ non gaudebant eodem priuilegio quo hebreę sue.
 ¶ Respondetur quod non potest stare, quia supra di-
 citur, cum tibi venditus fuerit frater tuus hebreus,
 aut hebreæ: ergo non intelligitur de gentili, aut de gē-
 tilitate conuersa. ¶ Item dato quod vellemus intelli-
 gere de serua conuersa de gentilitate, non erat verū,
 quod in ipsa perforaretur auris: nam perforatio fiebat in
 illo qui liberabatur in septimo anno, & quia nolebat
 liberari perforabatur auris, vt maneret seruus vsque
 ad iubileum, sed ancilla de gentilitate conuersa non
 liberabatur in septimo anno, vt patet hic & Exo. 21. c.
 nec in iubileo, vt patet Leuit. 25. c. cum dicitur serui,
 & ancillæ sint vobis de nationibus, quæ in circuitu ve-
 stro sunt, aut de aduenis qui peregrinantur inter vos,
 & de filiis eorum qui nati sunt in terra vestra: hos ha-
 bebitis in seruos atque iure hereditario transmitti-
 tis ad posteros, atque possidebitis in æternum: non er-
 go debebat quouis modo perforari auris ancillæ, quia
 non liberabatur aliquo tempore secundum legē nisi
 dominus suus eam gratis liberasset: non potest ergo
 intelligi quod auris alicuius ancillæ perforari poterat, si-
 ue illa esset hebreæ, siue de gentilitate conuersa. *Non
 auertes ab eis oculos tuos.* i. nolendo eis aliquid dare cum
 eos liberos ire permiseris vel. *Non auertes oculos tuos ab
 eis.* i. non respicias eos oculis tuis quasi grauis sit ti-
 bi eorum libertas, sed benigne respice eos. *Quoniam
 iuxta mercedem mercenarii sex annis seruiert tibi.* i. tan-
 tum seruiert tibi quantum mercenarius seruiret, im-
 mo forte magis: ideo non permittes eos vacuos, &
 hoc magis primæ expositioni cōuenit. vel si velimus
 quod conueniat secundæ expositioni dicemus, quod nō
 debet dominus oculos suos vertere a seruis, quando
 dimiserit eos liberos demonstrans eis, quod libertas eor-
 um sit illi grauis: nam non debet esse grauis, quia ex
 eorum libertate nihil perdebat cum seruiert ei iux-
 ta mercedem mercenarii. i. tantum sicut vnus mer-
 cenarius seruire poterat pro æquali pretio. & dicit
 iuxta mercedem mercenarii, quia quilibet qui eme-
 bat seruum sciebat, quod in anno remissionis eum dimit-
 tere debebat: ideo cum emebat eū considerabat quā-
 tum distabat tempus anni remissionis, & sic dabat p-
 tium pro seruo: si enim multum distaret annus ille,
 dabatur magnum pretium: sin autem minus, & tantū
 erat hoc pretium secundum arbitrationem siue æsti-
 mationem ementis seruum, sicut poterat ille seruus
 mereri toto illo tempore si mercenarius fuisset. si-
 cur ergo non debet esse nobis graue quando exploro
 labore

Primogenitorum
Solutio.

labore suo mercedem reportat mercenarius: ita neque grane esse debet cum taliter seruus liberabatur, quia satis meruerat pretium, quod pro eo datum fuerat. De primogenitis quæ nascuntur. Hic ponitur tertium. Primogenitorum solutio, & hoc reddit ad id quod supra dicebat 12. c. de modo colendi Deum. Et non obliuatur totaliter ordinem in his Moyses, sed est sicut prædicator, qui aliqua frequenter repetit, ut magis illud audientibus imprimatur, vel ut magis corrigantur: ideo ea ad quæ populus multum pronus erat, frequenter illis fugienda esse nominabat, ut cultura idolorum, ut custodia sabbati, sic aliqui Iudei ex auaritia volebant detinere primogenita in gregibus & armentis, ut inde aliquam utilitatem haberent. Et tamen, ut tondendo primogenita in ouibus: aut adiutorium in cultura, ut arando in primogenito bouis, & post aliqua tempora dabant. Sed Deus mandat, quod dentur quolibet anno, ut non habeat dominus inde utilitatem, sed totum primogenitum domino tribuat: nec ex hoc ducatur ad faciendum aliquas fraudes in decimis, & alijs iuribus Sacerdotum, & Levitarum. In armentis & ouibus tuis. Armenta sunt animalium maiorum congregationes. s. bouum, & camelorum, & similia, ut bubalorum: oues accipiuntur hic pro gregibus vniuersaliter: quia greges dicuntur congregationes minorum animalium: ut arietum, ouium, & caprarum, & porcorum, sic dicitur Mat. 9. & Mar. 5. quod grex porcorum præcipi tauit se in mare, & variat hic litera nostra istud nomen armentum aliquando accipiens pro animalibus paruis, aliquando pro magnis: pro magnis quidem, ut patet supra 14. c. cum dicitur primogenita de armentis, & ouibus tuis. Et sunt ibi necessaria armæta pro bobus, quæ sunt de magnis animalibus, & in eodem capitulo accipitur etiam pro paruis animalibus cum dicitur, siue ex armentis, siue ex bobus: ibi non potest accipi armentum, nisi pro paruis animalibus, qualia sunt oues, & capræ: hic autem accipitur proprie armenta pro magnis animalibus. Quicquid est sexus masculini. Sola primogenita masculina Deus volebat: semellas autem si primogenitas esse contingeret, non offerebant domino, sed comedeant domini sui, de hoc plenius diximus Exo. 34. c. Non operaberis in primogenito bouis. Si enim arare vel currum vehere vellet in primogenito bouis, oportebat tenere eum per duos vel tres annos: hoc autem sacerdotibus damnum erat, & dominis offerentibus occasio mali, ut sic cupidus lucri fieret magis de bito. Et non tondetis primogenita ouium. Sed cum lana sua feres ea ad sacerdotem, ut totum sibi habeat sacerdos. In conspectu domini Dei tui comedes ea tu & domus tua. Hoc videtur referri ad offerentem. Et tunc dicendum est, quod ista non erant vera primogenita, quæ dabantur sacerdotibus, sed alia secunda, quæ separabant sibi de gregibus, vel armentis, ut ipsi comederent ea in loco sancto, ut diximus supra 12. c. sed licet hoc verum sit, non tamen applicatur ad propositum, quia ad comedendum in loco sancto non oportebat separare omnia secundogenita, quæ primogenita largo modo vocantur, sed sufficerent duo vel tria, vel saltem pauca, sed in littera dicitur, quod separari debebat quicquid est sexus masculini primogenitum. Item quia Deus non curaret dare legem de primogenitis, quæ comederent offerentes. s. quod non tonderent, & non ararent in eis: forte aliquis diceret, quod referatur hoc ad primogenita, quæ dabantur sacerdotibus, ut conueniant omnia ista. Et si dicatur quod primogenita, quæ dabantur sacerdotibus non comedeantur ab offerentibus, sicut ista de quibus dicitur in text. potest responderi, quod primogenita dabantur in hostias pacificas sacerdotibus, & tunc aliquid offerebatur Deo, aliquid sacerdoti, & aliquid offerenti de quo comedeat offerens cum tota domo sua,

ficut omnes carnes pacificarum victimarum præter adipem, armum dextrum, & pectusculum pertinent ad offerentem, ut habetur Leui. 7. cap. Sed hoc non potest stare, quia Num. 18. c. dicitur, quod de omnibus primogenitis gregis, & armentorum solum adeps incidebatur domino: carnes autem comedeat vnus sacerdos, sicut pectusculum consecratum, & armus dexter in alijs pacificis dabatur sacerdoti, ita hic dabantur omnes carnes: nihil ergo comedeat de primogenitis offerens ea. Dicendum ergo, quod hic fit mutatio personæ, quia Moyses quando loquebatur dicebat coram toto populo: ideo sub eadem secunda persona aliquando loquebatur ad quosdam de populo, aliquando ad alios: ideo quando dicitur. Quia quicquid est primogenitum sanctificabis domino, loquebatur cum popularibus: quando autem dicit comeditis eam in conspectu domini tui, & domus tua. conuertebatur ad loquendum sacerdotibus, & hoc bene conuenit, quia sacerdotes habebant domos suas, & familias in loco in quo erat sanctuarium, non erat autem sic de Leuitis quantum ad decimas, quia Leuitæ non habebant domos suas in loco sanctuarij, sed dispersi erant per ciuitates multas.

An omnes sacerdotes habitarent in loco sanctuarij semper. Quæst. VI.

Et si dicas, quod non habitabant omnes sacerdotes in loco sanctuarij, quia Zacharias pater beati Ioannis sacerdos erat, ut patet Luc. c. 1. sed non morabatur in Hierusalẽ, ut patet eodẽ c. sed in quadam montana in ciuitate Iude: Hierusalem autem non erat de tribu Iuda, sed de tribu Benjamin. Respondetur quod omnes qui recepturi, & comesturi erant carnes primogenitorum in Hierusalem, erant tempore quo offerebantur. Et non repugnat hoc superiori, quando mutationem personæ improbauimus, quia mutatio personæ nunquam sine necessitate fieri debet, qualis non erat supra: hic autem necessitas est, si respiciantur supra posite rationes. Si autem habuerit maculam. De quibus magis Leui. 22. Lex vetabat immolari animalia immunda, & maculata: immunda autem dicuntur illa, quæ secundum speciem immolari non licebat, qualitercunque se haberent siue illa comestibilia essent, siue non, sicut asinus, caprea, porcus, ceruus. Maculata autem illa erant, quæ secundum speciem ad sacrificium licita erant, ex aliquo tamen accidenti illicita erant, utpote si aliquod animal luscum esset, aut contractos pedes haberet, aut aures, vel caudam amputatas, vel in aliquo membro maculatum. s. mutilatum esset, ita quod quandam enormitatem talis macula indicaret: nec accipitur hic macula pro varietate coloris in vellere, ut quidam imperiti dixerunt: nihil enim magis referebat vnus coloris esse, quam multorum ipsam victimam. Sed in hoc differentia erat, quia aut quod offerre volebat holocaustum, aut soluere vota, & tunc non licebat dare animal aliquo modo maculatum, sicut enim dicitur Leui. 22. c. omnis macula non erit in eo: si cecum fuerit, si fractum, si cicatricem habens, si pupulas, si impetiginem, vel scabiem, non offeretis eum domino, nec adolebitis ex eo super altare. Et quantum ad istas maculas supradictas non solum vetabatur holocaustum, vel votum, sed quodcunque genus sacrificij: sic enim dicitur in eodem c. homo qui obtulerit victimam pacificorum domino, vel vota soluens, vel sponte offerens, tam de bobus, quam de ouibus immaculatum offeret: omnis macula non erit in eo. Si autem macule erant minores, sicut abscissio aurium, & cauda, erat distinguendum, quia aut offerebantur voluntarie, aut dabantur ex voto, utpote, quia quis vouerat

Oblatio
de meliori
bus fieri
debet.

Respon.

An deceat
pulehras
& deauratas
habere
ecclesias.Quid immundum,
quod maculatum
aut malum sit.

nerat vnum bouem, aut capram dare, & postea dabat bouem, aut capram caudis, & auribus amputatis. Et circa ista erat regula, quod accipiebantur cum voluntarie offerrentur, non tamen recipiebantur ad soluendum votum, cum dicitur eodem c. bouem & ouem aure, & cauda amputatis offerre potes voluntarie: votum autem ex his solui non potest: erant etiam alia macule, quæ magnæ reputabantur in animalibus, ut abscissio testiculorum, vel contractio, aut attonsis: ideo quodcunque animal tale esset, non erat quouis modo immolandum. sic dicitur in eodem c. omne animal, quod contractis, vel tonsis, vel sectis ablatisque testiculis est, non offeretis domino, & in terra vestra hæc omnino non facietis. Non immolabis domino. Ne diuinus cultus veniret in contemptum, quia licet secundum veritatem nihil magis prosit animal turpe immolatum, quam turpe, vel detruncatum, vel nullum, quia bonorum nostrorum non indiget, ut Psal. 15. tamen pulchra, & meliora danda sunt propter nostram existimationem, ut per hanc existimationem, quam videmus in ministerijs diuinis, ad ministeria humana, homines simplices recogitent Dei excellentiam, & exhibeant ei honorẽ quantum exhibere sufficiunt: ideo sacerdotes qui non curabant dare in sacrificijs de meliori pane, & melioribus animalibus pro sacrificijs, & libamentis valde arguuntur a domino, ut patet Mala. 1. c. ad vos o sacerdotes qui despicietis nomen meum, offeritis super altare meum panem pollutum, & dicitis mensa domini despecta est: si offeratis cecum, & claudum ad immolandum, nonne malum est? offer illud duci tuo, si placebit ei, aut si susceperit faciem tuam, quod d. non placebit ei, nec suscipiet faciem tuam. hic comparat se Deus ducibus, vel Regibus innuens, quod id quod ducibus ad manducandum apponi non licet, nec Deo. Ex quo inferitur, quod ecclesias valde pulchras esse licet tam in edificijs parietum, quam in apparatibus ministrorum, ut ibi seruiat domino aurum, & argentum: ut hæc terrena pulchritudo ad admirationem, & desiderium illius celestis pulchritudinis aspicientes conuertat: legimus enim illud antiquum tabernaculum in deserto factum multa auri, & argenti pondera habuisse, deinde illud admiranda pulchritudinis templum, quod construxit Salomon, mons aureus videbatur, quia nihil erat in eo, quod non laminis aureis tegetetur, ut patet 3. Reg. 6. c. sed in hoc nimis cauendum, ne dum ecclesie magnis vasorum, & edificiorum, & thesaurorum cooperijs dilatantur, pauperes Christi fame moriantur confecti, quia pro eorum necessitatibus vendi possunt, & erogari: ut habetur in Decretis. 12. q. 2. c. aurum habet ecclesia. Sed intra portas urbis tue comedes illud. Hoc refertur ad offerentes primogenita, quia si maculata essent, offerre non debebant, sed comederent in vrbibus suis, sed de ista macula videndum est, quia aut est a natiuitate, aut non. Si a natiuitate dicunt aliqui, quod nec offertur, nec redimitur, quia nunquam fuit domino obligatum, sed hoc satis dubium est: forte dici posset, quod vendi deberet, & pretium eius dari sacerdotibus, sicut alijs eis daretur, si maculatum non esset, ut patet Num. 18. c. Si autem macula non in sit a natiuitate, aut curari potest, aut non: si curari potest curabitur, & detur post domino: si autem curari non possit, vendi debebat, & pretium eius daretur sacerdoti: secundum formam traditam Leui. vlti. c. Tam mundus, quam immundus simul uescantur eis. i. ad comedendum de illo primogenito maculato non requiritur aliqua munditia in comedente: sicut requirebatur in alijs sacrificijs, ut patet Leui. 22. c. Quasi caprea, & ceruus. i. sicut non requiritur aliqua solennitas in comedendo ceruum, & capream, nec oblatio, nec munditia: ita in comedendo primogenita maculata. Hoc solum obseruabis, ut san-

guinem eorum non comedas. Quia illud animal, quod secundum speciem immolatum erat, non immolatur, sed cuilibet licet illud comedere: sic posset aliquis dubitare, utrum sanguinem illius comedere liceret, & responderetur quod non.

CAP. XVI.

OBSERVA mensem nouarum frugum, & verni primum temporis, ut facias phase domino Deo tuo: quoniam in isto mense eduxit te dominus Deus tuus de Aegypto nocte, &c.

De pascha
siue phase.

OBSERVA. Supra posita fuerunt quædam præcepta ordinantia ad latriam de septennio in septennium, hic adiunguntur alia, quæ ordinant in quolibet anno respectu trium temporum. s. pro festo azymorum: Et pentecoste: Et tabernaculorum. Et de istis dicta sunt multa Exo. 23. & 34. & Num. 28. & 29. Et Leui. 23. c. Et tanguntur duo principaliter. Primum præcepta ordinantia in Deum. Secundo ponuntur quædam ordinantia in proximum ibi. Indices & magistros. Prima diuiditur in tres partes secundum tria festa. Primum de festo azymorum. Secundo de festo hebdomadarum ibi. Septem hebdomadas numerabis. Terrio de festo tabernaculorum ibi. Solennitatem quoque. OBSERVA mensem nouarum frugum. i. mensem in quo fruges aliquomodo incipiunt maturari, quia mensis Martius qui est primus mensis apud hebræos habet istud festum: in quo in terra promissionis, quæ satis calida, & temperata est, incipiunt spicæ ad maturitatem flauescere. unde in illo mense colligebantur spicæ, quæ magis maturitati erant propinquæ, & offerebantur, deinde torrebantur, & excutiebantur grana, & contundebantur in modum faris, usque ad farinam, & de illa cremabatur in festo azymorum, ut patet Leui. 23. c. & c. 2. & istud vocabatur sacrificium primitijs frugum. Et verni primi temporis. Quia iste mensis est in principio veris, quia in mense isto intrat Sol in arietem, & fit æquinoctium in vniuersa terra, & tunc incipit ver. Et primi temporis. Quia iste mensis est principium temporis cum sit principium anni, ut patet Exo. 12. c. iste mensis erit nobis principium mensium primus in mensibus anni.

Connexio
capituli.Præcepta
in Deum
ordinantia.
Phase festum
quo mense eue
niat.

Martius mensis vocatur primum tempus dupliciter, & quomodo. September sit apud Hebræos primus. Quæstio 1.

ISTE mensis Martius potest vocari primum tempus dupliciter. Vno modo quantum ad qualitatem temporis, quia tunc videtur annus, vel incipere, & omnia terræ nascentia primordia suæ natiuitatis habent. Et ob hoc quidam eum primum mensem seculi autumant, sicut diximus. Gen. 1. & 7. c. Et licet iste mensis non vocaretur primus mensis, vocaretur tamen mensis primi temporis, quia in illo mense est qualitas temporis, secundum quam omnia nasci incipiunt. Potest alio modo vocari primum tempus, ita quod non sit primum tempus, quia in eo ver nouum est, sed quia ipse mensis temporum principium est. s. quia ab ipso totius anni computatio incipit: sicut dicitur Exo. 12. c. iste mensis principium mensium erit: hoc autem, ut in eodem c. dictum fuit non est intelligendum simpliciter, ita quod computatio temporum totaliter inciperet ab illo mense, sed solum accipitur quantum

rum ad computationem festorum secundum vulgarem computationem: non vocatur iste mensis primus apud hebræos, sed magis Septembris, sicut declaratum fuit Exo. 12. c. & istum modum loquendi sequitur scriptura de solennitate tabernaculorum, quæ fit in mense Septembris, ut satis patet ibidem in littera, & de ipsa esse in exitu anni, cum ergo exitis. i. finis, & principium idem sint, & annus finiat in Septembri apud festum tabernaculorum: ergo tunc incipit: & vocatur Septembris principium anni, quia de quo festum tabernaculorum de esse in principio anni, ut patet Exo. 34. c. cum de solennitate quæ redeunte anni tpe cuncta tonduntur: & loquitur de festiuitate tabernaculorum: constat tñ quod annus nunq̄ redire de, nisi qñ finito vno ineipit alius, sed hoc est in Septembri, ergo in Septembri incipit annus: hic tñ accepit principium temporis siue anni computare a Martio, quia hic computare intendit festiuitates principales anni: constat aut̄ q̄ secundum festiuitates Martius primus est: ergo cum primū mensem, siue mensem primi temporis notauit. *Ut facias phase domino Deo tuo. i. ut celebres pascha Deo tuo. Quoniam in mense isto eduxit te de Aegypto.* Die quinta decima mensis huius, ut hñ Exo. 12. c. Noctē p noctē surrexit Pharaos, & serui eius, & clamauerunt ad Iudæos, ut exirent de Aegypto: ipsi aut̄ ante diluculum recesserunt: ideo dñr noctē recessisse, ut patet Exo. 12. c. Recessus hebræorum per diem fuit: nam in tota nocte non auit fuit Iudæi egredi de domibus suis, quia mandauerat Deus ne quisquam per totam illam noctem egrederetur ostium domus suæ, quia exterminator perlestrabat vicos, qui decideret eos: et quia non possent ipsi Iudæi per noctem cōgregari simul, ut oēs vnum iter caperent: nec valet si dicas, q̄ erat tunc columna ignis, q̄ illuminaret eos per noctem: nā nunq̄ eis defuit columna nubis per diem, & columna ignis per noctem, ut patet Exo. 13. c. nam licet ista columna a principio iuneris sui illuminauerit eos, tñ non poterant ipsi de diuersis locis congregari ad illā columnam ignis de diuersis locis, quia nescirent quid erat: et quia non videretur a multis locis: et quod p diem exierint patet Num. 33. c. q̄ profecti sunt filij Israel. 15. die mensis in manu excelsa videntibus Aegyptijs, & sepelientibus mortuos suos: si aut̄ p noctem recessissent, non viderent eos Aegyptij de Aegypto exeuntes, qd̄ non decebat, quia sic perirent eos fugientes, & citius insequerentur eos. *Immolabis phase.* Aliqñ signat phase agnum q̄ immolabatur, ut patet Exo. 12. & Io. 18. non intrauerunt priorum ne contaminarentur, sed madu carent pascha. Alio mō accipitur pro alijs pertinentibus ad solennitatem paschalem, siue sacrificijs, siue alijs ceremonijs. Et sic accipitur hic. *Immolabis phase de bobus & ouibus.* i. in solennitate paschali offeres boues, & oues. Erant n. pro illa festiuitate multa sacrificia instituta, q̄ fiebant de expensis publicis, de quibus Num. 28. c. & quilibet ex deuotione insuper offerebat p se, quod volebat. Et ista oīa erant de bobus, & ouibus, & de capris, q̄ hic non ponuntur. Aliqui voluerunt, q̄ accipiat hic phase pro ipso agno immolato, ita qd̄ qñ non posset haberi agnus, q̄ fieret de bobus, siue de ouibus, sed hoc falsum est, quia agnus immolari debebat, & si non haberetur agnus immolabatur hedus, ut patet Exo. 12. nunq̄ aut̄ aries, vel bos, quia deficeret a perfecta significatione. *In loco quem elegerit dominus tuus.* In loco ubi erat sanctuarium: non n. poterat hoc fieri in aliquo alio loco, quia ista immolatio phase habebat speciem sacrificij, immo vocatur sacrificium dñi, ut habetur Num. 9. c. Et si hoc posset fieri in qualibet ciuitate, daretur occasio, q̄ aliquis obseruare posset aliquas ceremonias daemones in illa oblatione, quod non poterat fieri, cum omnes in eodem loco coram

facerdotibus immolabant: immo ipsi sacerdotes immolabant, quæ populus offerebat. Item vt de sanguine huius oblationis funderetur ante altare. *Ut sit nomen eius in eo.* Recte hoc adiunctum est: nam si accipiat large Deum elegisse aliquem locum, & dicemus eū elegisse totam terram promissionis, quia ista specialiter parauit populo suo hebraico, ut patet Exo. 23. c. cum dicitur, ecce ego mittam angelum qui præcedat te, & custodiat in via: & introducat ad locum quē parauit, sed de elegisse aliquem locum, ut sit nomen eius in eo, i. vt in loco illo specialiter colatur, & specialiter nominetur saltem in sacrificijs, & in alijs ministerijs, quæ fiebant in tabernaculo, & arrio, quæ erant in vna ciuitate terræ promissionis: in alijs autem nihil horū, sed solum erat synagoga, in quibus conueniebant homines ad orandum, & audiendum doctrinam legis, sic patet, quia tpe Christi erat sanctuarium in Hierusalem, tñ in alijs locis synagoga erant, in quibus prædicabatur verbum Dei, ut patet Luc. 4. c. cum dicitur, q̄ intrauit Iesus in synagogam, ut predicaret sabbatis, & hoc erat in Capharnaum: hic aut̄ nō dicebatur esse non sen Dei, quia specialiter nō erat, sicut in loco sanctuarij. Sed quares cum deberet fieri celebratio phase, & alię solennitates in sanctuario, & istud erat in loco, ubi stare tabernaculum, & arca, & sacerdotes cū arca, & tabernaculum simul essent, satis notum erat sacrificia debere fieri, ubi ista essent: si tñ ista essent semota, sicut fuerunt per 80. annos, vel modicum plus, i. a tpe quo capta fuit arca a Philistin in bello, donec Salomon adduxit arcam, & tabernaculū, separata erant: fuit sanctuarium in duobus locis. i. primo in ciuitate Nobæ, secundo in ciuitate Gabaa, de quo plenissime dictum est. Exo. 20. & aliquid. 3. 12. c. *Non comedes in eo panem fermentatum.* i. in solennitate ista nō debebat comedi panis fermentatus: non est sensus, q̄ in loco in quo erat sanctuarium, non liceret comedi panem fermentatum, quia illi qui morabantur in loco illo, comedebant panem fermentatum, sicut in alijs locis, & ipsi sacerdotes qui in eodē loco ad ministrandum manebant, non comedebant semper panem fermentatum: nec etiam ipsi qui de alijs locis venierat ad locum sanctuarij, tenebantur semper comedere panes azymos, quia tunc nullus morari vellet in tali loco, quia vita talis esset in afflictione, si semper comedere debebat panem azymum, quia comestio panis illius erat afflictio, sic patet infra cum dicitur septem diebus comedes afflictionis panem, sed loquitur hic scriptura ad eos qui ascendeant in locum sanctuarij per festum azymorum, quia tunc nō debebat comedere panem fermentatum in loco illo, cum septem dies essent ad comedendum azyma, & in fine recedebant: si tñ aliquis maneret in loco sanctuarij ultra tempus illius festiuitatis, non obligabatur comedere azyma: ideo in alijs duabus festiuitatibus, i. pentecoste, & festo tabernaculorum licet ascenderent in locū sanctuarij, & facerent oblationes, & victimas domino, non comedebant azyma, quia solum fuit tempus pasche azymorum ad comestione in panis non fermentati, cum in solo hoc tempore reperitur significatio azymorum, scilicet, quod eo tempore egressi sunt de Aegypto. *Septem diebus comedes.* Nunc Iudæi comedunt panem azymum octo diebus ad euitandum dubium, quia in 14. die mensis debent incipere, & cōtinuare per septem dies, & quia isti dies computantur a lunatione propinquiore equinoctio vernali, ipsi dubitabant de coniunctione lune: vtrum esset in die in qua mensem incipiebant, vel pertineret ad sequentē diem: ideo octo dies accipiunt, ut ibi illos septem includant. *Afflictionis panem.* Quia magnus labor est in comedendo illam panem, & in digerendo: est enim gustui

gustui insipidus, & stomacho ponderosissimus, quia miscetur cum aqua frigidissima farina ad conficiendos illos panes sine sale, & sine fermento: ista enim subtiliant, & digerunt: quare panes illi ceteris panibus ponderosiores sunt, & magis repugnant sanitati. *Quoniam in pauore egressus es de Aegypto.* In hebræo habet. *Quia in festinatione egressus es.* Dictio enim hebraica hic posita signat festinationem, & pauorem siue compulsionem. Et ad eandem sententiam reducuntur, quia Aegyptij incutebant pauorem Israelitis compellendo eos recedere: ideo Israelitæ cum festinatione exierunt. *Ut memineris diei egressionis tuæ de Aegypto.* Cibis iste reducebat eos in memoriam exitus de Aegypto, quia in illo exitu talem panem comederunt. Et tunc applicatur littera secundum nostram positionē. *Quoniam in pauore egressus es de Aegypto.* i. quia pauore magnum incusserunt tibi Aegyptij, quando existi de Aegypto, & ab hoc liberauit te dominus, ut memineris diei afflictionis, & pauoris illius, & per hoc grās Deo reddas: vult ut comedas panem afflictionis, qui reducat te in memoriam illius afflictionis, & pauoris Aegypti. hoc recte dictum est, sed non multum applicatur, quia eodem modo si propter solam memoriam afflictionis mandabat dominus comedi panem azymum, mandaret etiam comedi lactucas agrestes, vel aliquid simile in quo esset afflictio, sed est sensus. *Quoniam in pauore egressus es de Aegypto.* i. tu volueras in Aegypto panes fermentare, quia tamen Aegyptij instabant vehementer, ut recederes, & tibi timore incusserunt, propter timorem eorum non potuisti fermentare panem, sed mansit azymus propter illum timorem: ideo ad reducendum in memoriam pauore Aegypti oportebat panem azymum septem diebus comedere. Et quando dicit. *Quia in festinatione egressus es.* Refertur ad panem quem tunc fecerunt, quia compellentibus Aegyptijs exire farinam nondum fermentatam, sed quicquid remaneret igne comburebatur, ut habetur Exo. 12. c. Exod. 23. c. cum de hac festiuitate agitur, dicitur alio modo. *Non immolabis super fermentato sanguinem victimæ meę.* nec remanebit adeps solennitatis meę vsque mane: in quo solum dicitur de adipē offerendo, nam agnus paschalis sacrificium domini erat, ut patet Num. 9. c. & sicut in alijs sacrificijs quibuscunque sanguine tingebatur per quatuor cornua altaris, ita in sacrificio agni effundebatur sanguis ad basim altaris, & per cornua eius. de alijs autem sacrificijs licet essent holocausta, licet victimę pacificę, licet pro peccato, hoc commune erat de holocaustis, patet Leui. 1. de pacificis, patet Leui. 3. de his quæ pro peccato, patet Leui. 4. & 5. & sicut in omnibus sacrificijs adeps erat pertinens ad dominum iure perpetuo, ut patet Leui. 3. c. & nullus sub pœna mortis de illo comedere audebat, ut patet Leui. 7. c. ita & in agno paschali adeps offerebatur domino: de hoc autem dicebatur in auctoritate allegata, q̄ adeps non deberet manere vsque mane, quia in 14. die mensis primi ad vesp̄am agnus immolabatur, & eodē die ponebatur adeps in incensum coram domino: nec erat fas, ut remaneret pro sequenti die, pro 15. mensis eiusdem, ut in eadem adoleretur coram dño. Exo. 34. c. ubi de eadem solennitate agitur, dicitur neq̄ remanebit mane de victima solennitatis phase, & hoc refertur ad carnes. i. quod nihil maneret pro sequenti die de carnibus illius agni immolati, ut comederetur sequenti die, & istum sensum facit hic littera: ratio au-

tem mystica, q̄a remanere nihil debebat de isto agno fuit tacta Exo. 12. c. causa autem litteralis in omnibus celebrationibus phase factis post exitū de Aegypto, fuit ad recordandum illam celebrationem phase factam in exitu de Aegypto, sicut dicitur hic de comestione azymorum septē diebus, ut memineris egressionis tuę de Aegypto omnibus diebus vitę tuę: causa autem propter quam in Aegypto factum est, ut nō maneret aliquid de carnibus illis vsque mane, fuit ad signandū velocitatem exitus. i. ut intelligerent Iudæi, quod sequenti die non erant comesturi in Aegypto, sed cum festinatione iter arrepturi erant instantibus nimiumq̄ vrgentibus Aegyptijs: si autem aliquid de carnibus illius agni maneret pro sequenti die putaret se in Aegypto comesturos. *Non poteris immolare.* Supra data fuit causa. *Sed in loco quem elegerit dominus.* Nō erat necesse, quod fieret comestio agni intra templū, sed in tota ciuitate fieri poterat in singulis domibus considerato numero personarum. *Immolabis phase vesp̄e ad solis occasum.* In Exodo habetur ad vesp̄am, & vocatur vesp̄a, siue solis occasus non solum tempus quo Sol cadit sub horizontē, sed tempus a quo Sol incipit declinare a puncto circuli meridiani: ideo post meridiem 14. diei, vsque ad noctem quacunque hora poterant immolare agnum, licet illud apud hebræos teneatur, quod postquam Sol inciperet declinare poterat fieri celebratio agni paschalis tamen non fiebat vsque ad solis occasum: vel paulo ante solis occasū: vesp̄a autem quæ erat post meridiem accipiebatur, prout in illo tempore debebant Iudæi incipere se parare ad immolationem phase. erat autem apparatus, ut scrutarentur totam domū vtrum aliquis panis fermentatus esset in ea saltem modicus, & excluderetur ab ea, & post hoc poterat fieri immolatio, sic enim dñr Exo. 23. & 34. non immolabis super fermentato sanguinem victimæ meę. i. dum manserit in domo panis fermentatus non poterat immolari agnus. *Quando egressus es de Aegypto.* Non quod illa hora, vel tunc egressi fuerint de Aegypto, sed quia tunc se inceperunt parare ad itinerandum: ideo ab eo tempore computatur exitus. Varie accipit hic littera exitum de Aegypto: aliquando accipitur proprie pro ipso tēpore quo recesserunt, & isto modo accipitur Exo. 12. c. ubi dicitur, quod in 15. die mensis primi egressi sunt de Aegypto, idem patet Num. 33. c. Alio modo accipitur pro tempore quo eis recedere mandatum est, sic dicitur, quod hebræi exierunt de Aegypto nocte, ut patet supra. i. quia in isto mense eduxit te dominus Deus tuus de Aegypto nocte. i. media nocte, quia media nocte surrexit Pharaos, & serui eius, & compulerunt hebræos, ut recederent festinanter, ut patet Exo. 12. c. aliquando accipitur recessus pro tempore quo inceperunt se ad eundem parare, & sic accipitur hic cum dicitur ad occasum solis quando egressus es de Aegypto. i. quando inceperunt te parare ad exeundum de Aegypto, vel dicitur quando egressus es de Aegypto referendo ad tempus non tamen stricte pro hora temporis. i. quando egressus es de Aegypto. i. quod immolare debebant agnum tempore quo exierunt de Aegypto. i. ad dimidium mensis primi non tamen, quod immolarent ad solis occasum, & sic ly quando non refertur ad occasum solis, sed ad tempus egressionis simpliciter. *Et coques, & comedes.* Si dicatur contra, quia Exo. 12. c. dicitur, q̄ non comedat ex eo quicquam crudū aut coctum aqua, sed assum igni. Respondetur quod coqui apud hebræos secundum naturam dictionis hic posita extenditur ad decoctionem, quæ fit per aquā, vel quæ per calorem ignis fit: ideo quando dicebatur in Exodo, quod non comederetur agnus coctus non dictum fuit coctum solummodo, sed cum a dictione scilicet

Notandū de recessu Iudæorum per diem ab Aegypto.

Phase quot modis immolatur.

Deuteronomij.

Cap. XVI.

scilicet coctum aqua, quia illa digestio non signabat decoctionem in aqua, sed generaliter quamlibet decoctionem, & sic verum est, quod decoqueatur, scilicet humiditas non naturalis, & eruda per calorem ignis consumitur, usquequo nihil maneat. *Maneq. consurgens vades in tabernacula tua.*

De quibus tabernaculis hic littera intelligitur.

Questio I. I.

ALIQVI volunt, quod intelligatur hoc de quibusdam tabernaculis, quae fiebant extra civitatem de ramis arborum, siue alio modo de panno quemadmodum fit in castris, vel alio loco ad quae gentes multae conveniunt. Et 4. die post meridiem stabant omnes in Hierusalem, cum 15. die, quae erat prima dies solennitatis vacantes orationibus, & sacrificijs, & doctrinae legis: deinde sequenti die revertebantur ad tabernacula, quae parauerant extra civitatem, sed hoc nihil est, quia hoc sine mandato facere poterant quacunque die etiam solennissima: poterant enim ambulare per mille passus, quod vocatur iter sabbati quantum distat mons oliueti a Hierusalem, ut habetur Actuum 1. c. ideo dicendum, quod quia prima dies erat, valde honorabilis non poterant in ea itinerare, sed die sequenti in qua operari licebat, ut habetur Leuit. 23. c. dabatur licentia volentibus, quod recedere possent, sed pauci recedebant, quia adhuc magnus dies solennitatis, scilicet septimus restabat. *Sex diebus comedes azyma.* Supra dicitur, quod septem diebus comedi debebat: ex quo aliqui Iudei dicit, quod sex dies sunt sub necessitate, septimus autem non, sed falsum est, quia Exo. 12. c. pena mortis imponitur comedenti fermentum per illos septem dies: hic autem solum ponuntur sex dies, ut vult Nicolaus, ita quod non fiat hic mentio de septima die eo quod celeberrima erat, sed includatur alij sex priores dies, sed non videtur in hoc maior ratio, quare de ipsa septima, quam de alijs dicatur: ideo videtur dicendum, quod intelligantur isti sex dies post primam diem paschae, & ratio videtur esse, quia supra de primo die quomodo immolari debebat agnus, & comedi azyma, & quod sequenti die poterant recedere in tabernacula sua. Nunc autem dubitaret aliquis utrum postquam celebrassent pascha, & recessissent de loco sanctuarij tenerentur comedere azyma. Ideo respondetur eis. *Sex diebus azyma comedetis.* i. sex diebus post primum diem cum ad terram suam recedebant. Et magis videtur, quod iste primus dies taceatur, quia septimus, quia de primo die manifestum est, quod azyma comedere deberent, quia iste primus dies est 13. dies mensis primi, & in isto 13. facta sunt primo azyma in Sochor, ut patet Exo. 12. c. *In die septimo, quia collecta est domini Dei tui non facies opus.* Potest intelligi, collecta, i. collectio ad sanctuarium ad celebrandum festivitatem, quia in primo die conveniunt omnes ad templum ad offerendum, & audiendum verbum Dei: deinde in sequentibus quinque diebus dispersebantur ad opera, rursus in septimo die, quia celeberrimus erat conveniebant omnes ad templum, & cessabant ab opere servili. Potest alio modo accipi collecta pro collectione pecuniarum a populo ad sumptus sacrificiorum, vel sustentationem pauperum, quia sequenti die totus populus recessurus erat, ideo illo die pecunie colligebantur. Alia collecta pecuniarum fiebat in solennitate tabernaculorum die 8. ut habetur Leuit. 23. c. & Num. 29. c. Nicolaus dicit, quod non concordat hoc, scilicet quod in die illa fieret collecta, quia secunda die populus recedebat, ut supra patuit. Respondetur quod satis consonat, quia in illa septima die quasi totus populus stabat in Hierusalem, quia licet haberent licentiam recedendi in secun-

Edo die: tamen pauci recedebant, ut expectarent septimum diem magnae solennitatis de quo Ioan. 7. c. dicitur quod Iesus incepit clamare die novissimo magno die festivitatis. & deinde subditur de turba magna, quae audiebat eum. *Septem hebdomadas numerabis.* Hic ponitur secundum defesto hebdomadarum. *Septem hebdomadas numerabis tibi.* Quae faciunt dies 49. pentecostes vero dicit 50. dies: tot enim sunt computando die primum azymorum, vel diem pentecostes. *Ab illa die qua falcem in segetem miseris.* i. a prima die azymorum in qua secabantur aliqua spicae, quae videbantur magis maturitati appropinquare, & excussis granis post adustionem & facta inde farina fiebat oblatio domino. Et ante istum diem nullus mittebat falcem in segetem, quia nondum erat matura, sed etiam si esset matura, nullus debebat falcem mittere. *Celebrabis diem festum hebdomadarum.* i. diem festum qui est post septem hebdomadas, & in festo isto solum observabatur unus dies. *Oblationem spontaneam manus tuae.* Refertur ad verbum superius celebrabis. i. celebrabis etiam oblationem spontaneam, quia non solum custodies diem illum cessando ab opere servili, sed etiam offerendo spontaneas victimas, vel potest hoc esse exposito superioris, & tunc est sensus. *Celebrabis diem festum hebdomadarum oblationem spontaneam.* i. oblationem spontaneam, ita quod tota celebratio illius diei est in offerendo victimas pacificas. *Oblationem spontaneam.* Quia in illa festivitate non adducebantur decima, vel primitiae, sed in festivitate tabernaculorum, quando cuncta erant collecta de agris, ut patet Exo. 34. & 23. sed nec hoc est simpliciter verum, quia loquendo de decimis, quae dabatur Leuitis, non est verum, quod aliquo tempore apportarentur in locum sanctuarij, sed Leuitae colligebant eas per civitates: loquendo autem de secundis non solum apportabantur in festo tabernaculorum, sed etiam in alijs duobus festis, quia de eis vescebantur quando ascendebant in locum sanctuarij, sed hic dicitur de oblationibus spontaneis, ut distinguuntur contra votivas, & comprehendunt holocausta, & victimas pacificas, quia utrumque sine aliqua obligatione est non faciendo aliquam mentionem de votivis, quae sine festivitate debentur. *Manus tuae.* id est ista oblatio erit de rebus quas laborasti per manum tuam, ut de segetibus, vino, & pecoribus. *Quam offeres iuxta benedictionem domini.* i. ista oblatio erit secundum quod Deus multiplicaverit bona tua, quae multiplicatio vocatur benedictio Dei: divites enim magis, quam pauperes offerre debent. *Et epulaberis coram domino.* Non epulabatur omnes intra sanctuarium, sed in tota civitate. dicitur epulari coram domino, quia propter honorem eius ad locum illum venerant. *Tu & filius tuus.* Quatuor persone ponuntur hic quibus offerens alimenta ex necessitate dare tenetur, scilicet filius, & filia, servus, & ancilla. Et aliae 4. quibus propter Deum dat necessaria, scilicet Leuita, advena, pupillus, & vidua. *Et epulaberis.* Epulari est epulis vacare, & dicuntur epulae delicati cibi siue solennes, quia tunc solenniter parabantur cibi, & in abundantia pro omnibus, qui erant cum ipso patre familias offerente victimas, & hic non solum permittebat Deus Iudeos vacare epulis, qui carnales, & imperfecti erant, sed etiam hortabatur, ut vacarent eis.

Qua utilitas erat, quod Iudei in festivitatibus vacarent epulis, & alijs gaudijs. Quest. III.

Nec tamen intelligendum, quod Deus vellet, ut ipsi vacarent epulis, ita quod ipsa vacatio epularum esset secundum se bona, aut bona ex genere, sed erat bona ex occasione, quia cum Iudei carnales essent, & gaude-

Deuteronomij.

Cap. XVI. 88

rent cibis, & potibus, & Deus mandaret eis vacare cibis, & potibus in solennitatibus, quibus facerent sacrificia saltem propter solatium ciborum, quod tunc assumerent, repetebant sacrificia sepius: in quo Deus valde laudabatur, nam eum Deum in hac oblatione, & sacrificio profitebantur, quia nullus sacrificium facit, nisi ei qui verus Deus est, aut qui Deus verus ab eo putatur: etiam quia in his sacrificijs laudes vocales multas Deo celebrabant, etiam quia per obedientiam nimis in his merebantur adhuc magis, quam in ipsis sacrificijs, quia obedire melius est, quam sacrificare, ut patet 1. Reg. 15. capit. erat autem obedientia, quia Deus mandabat, quod offerrent victimas, & ipsi offerebant. ista etiam est causa quare mandabatur, ut filij & filiae, servi, & ancillae comederent, ut ipsi pariter Deum laudarent, & afficerentur ad talia sacra desiderantes ea fieri, cum in eis quandam delectationem ciborum reperirent: si autem Deus mandasset, quod temporibus quibus aliquis offerret aliquod sacrificium, abstineret a delectationibus cibi, & potus, saltem ieiunando illa die qua offerrent, pauci inclinarentur ad offerendum sacrificium, quia tamen aliquantulum delectabantur in epulis, quas sumebant illis temporibus, afficiebantur ad sacrificia. *Coram domino Deo tuo.* Post hoc dicit, sicut supra dicebamus, quod non comederant omnes isti offerentes intra sanctuarium, sed in civitate in qua stabat sanctuarium, & comedendo in ea poterant dici immo dicebantur comedere coram domino Deo suo, quia in civitate illa habitabat deus Deus specialiter. & sic dicebatur de agno paschali, quia non comederatur intra atrium tabernaculi, sed in civitate sanctuarij in qua immolabatur, licet in his non est valde magna similitudo, quia hostia pacifica, quae vocatur oblatio spontanea, erat proprie sacrificia: ideo in loco comedi debebant scilicet intra atrium tabernaculi, agnus autem paschalis vocatur sacrificium iuge, quia adeps eius, & sanguis incendebantur coram domino, ita quod sanguis aspergeretur circa basim altaris, & adeps incenderetur. non tamen fiebat de agno aliquod genus proprii sacrificij, quia non erat sacrificium holocaustum, nec pacifica victima, nec pro peccato, quia in omnibus his partes carniū incendebantur, & aliae dabantur sacerdotibus, ut patet Leuit. primo, & 3. & 6. atque 7. capit. de agno autem nihil omnino. satis ergo conveniret agnum non comedi intra locum atrij, & tamen carnes victimarum pacificarum, quae offerebantur in festo pentecostes, in atrio tabernaculi comedi debebant: si autem non comederent, hoc solum erat, quia non sufficiebat locus ad capiendum omnes offerentes, & sacrificantes victimas. *Tu & filius tuus.* De vxore nihil dicit, sed satis notum est, quia mulier eadem persona reputatur cum viro suo, & est quasi rector & economie, sicut ipse vir. ipso expresso viro, quod comedere debebat de oblationibus illis, satis innuebatur vxorem debere comedere, quia illa quae offerebantur, tantum pertinebant ad vxorem, sicut ad virum, quia fructus bonorum suorum indiuisus est eis.

De filiis autem, & alijs familiaribus dubium est, utrum ad comedendum de sacrificijs admitti deberent. Et respondetur quod sic cuius causa, ut supra expressum fuit, quia Deus volebat, ut in die, quo ipse specialiter colebatur, specialis letitia fieret, & omnes multi gauderent, ut Dei celebritas maior esset, vel ipsi quoque filij incitarent ad desiderandum talem cultum Dei. *Et filius.* Nulla differentia erat in hoc quantum ad feminas, & viros. nam de sacrificijs pacificis cum tractaretur, equaliter poterat femina de illis comedere sicut & vir: si autem essent quaedam alia genera sacrificiorum, poterant viri comedere, & non feminae, sicut sa-

Acrificia quaedam facta pro peccato, ut patet Leuit. 6. c. ubi dicitur mares tui de genere Aaron comedent illud. *Servus & ancilla.* De servo patet, quia servi, aut erant de genere hebreorum, & tunc sicut ceteri hebrei comederant de sacrificijs, nec differebant in aliqua ceremoniali observatione: si autem isti servi essent de conuersis ad Iudaismum idem dicendum est, quia gentiles iam conuersi tenebantur ad omnia illa ad quae tenebantur Iudei de ipso genere Iacob, sicut nunc conuersi de Iudaismo, vel de Agarenis ad Christum tenerent ad observationem legis evangelice, sicut tenebantur illi qui in christianitate nati fuerunt: si autem illi servi sint empti de gentilitate, aut capti in bello, & poterant comedere de sacrificijs, quia conuertebantur mox ad ritum Iudaicum, & circumcidebantur, ut patet Exo. 12. c. omnis servus emptitius circumcidetur, & sic comedit illud. cogebantur enim domini servos suos circumcidere, quoniam alii quos emebant de ancillis autem eadem lex est, quia licet non appareat in eis manifeste, sicut in servis, quod conuertuntur ad Iudaismum, quia non poterat in ancilla fieri aliquod signum manifestum, pro quo evidens esset ancillam ad Iudaismum conuersam fore, sicut in servo qui circumcidebatur: ancilla autem nihil tale suscipere poterat, quia tunc ita erat in parte domini sicut servus, quod admodum servus ex mandato domini circumcidebatur, etiam si nolleret: ita ancilla ex mandato domini sui cogebatur suscipere cultum quemcumque dominus imperasset: cogebatur ergo colere Deum hebreorum saltem exterius, & si reperiret postea in aliquo errare a fide veri Dei, quem hebraei colunt, tanquam de haeresi rea penam patiebatur, sicut omnes alij heretici. par ergo ius erat quantum ad hoc in servis, & in ancillis: ergo uterque de sacrificijs pacificis domini sui comedere debebant. *Et Leuitae qui est intra portas tuas.* Loquitur ad totum Israel, qui habebat civitatem, & intra portas illarum civitatum erant sacerdotes, & hoc sine accipiant civitatum portae, pro illis in quibus habitant alij de alijs tribubus cum ipsis Leuitis, aut pro civitatibus in quibus soli Leuitae habitabant quae erant 48. ut patet Num. 35. c. quia quocunque modo est verum, cum istae civitates sint civitates Israel, quia Israelite dabant istas civitates Leuitis, quasi in donum, ut in eis habitarent, & dabant eis de parte sortium suarum, qui plures civitates habebat, plures dabat, quod vero pauciores dabat pauciores: sicut in ipsis fortibus populi quod plures erant maiores terminos terrae recipiebant, cum pluribus civitatibus, & oppidis, cum ceteris locis habitabilibus, & habitatis. *Qui morantur vobiscum.* i. in terra vestra, & non intelligitur de illis qui morantur in domo cum eis, quia de talibus necessarium curam habere debet, ut habetur 1. ad Tim. 5. c. qui suorum maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, & infideli deterior est. *Et recordaberis quia servus fuisti in Aegypto, & custodies mandata mea.* i. si recordatus fueris, quia fuisti servus in Aegypto intelliges, quoniam ego liberauerim. Et scies ex hoc quod es obligatus facere ea quae mando, & sic facies. *Solennitatem quoque tabernaculorum.* Hic ponitur tertium de festo tabernaculorum, quod fita 15. die Septembris, ut habetur Leuit. 23. c. *Quando collegeris de area & torculari fruges tuas.* In mense Septembris quod fiebat ista solennitas in terra promissionis quod temperata & temperanea est, omnes fruges, & vineae collectae erant: sic patet Exo. 34. & solennitatem quoniam redeunte anni tempore cuncta conduntur. *Solennitatem tabernaculorum.* Istud festum sic nuncupatum est in memoriam tabernaculorum factorum de ramis arborum, in quibus hebraei habitauerant per desertum, ut dicitur Leuit. 23. cap. cum redditur causa huius solennitatis. scilicet quoniam in tabernaculis habitare feci eos, & oris ista causa ex generali motivo omnium festorum: receperant namque hebrei multa beneficia a Deo ab exitu de Aegypto usquequo introducerent in

De festo tabernaculorum.

in terram Chanaan ad quorum memoriam, ut semper Deo se obnoxios crederent, festiuitates istae, tanquam signa quaedam rememoratua instituta sunt. vocatur et festum istud scenophagia. simultaneus, vel communis ad comedendum locus a cenon quod est commune, & phagin quod est edere, quia in publico edunt. si quod illo tpe faciunt in vicis extra domos suas quedam vinctula ramorum, & ibi comedunt, & bibunt quasi in illis habitarent, vel faciunt hoc locis patentibus celo, licet vndiq; parietibus adoperta sint, sicut in curialib; vel interdum domos illa die detegunt, & sic se putant illud praeceptum adimplere. *Et epulaberis in festiuitate tua.* In omnibus festiuitatibus epulis, & potibus vacandum dicitur ex causis supra assignatis, preterquam in festiuitate propitiationis, siue expiationis, quae est in Septembri decimo die eiusdem mensis computando secundam lunationem, nam in hac die tota, nec cibo, nec potu vescuntur, neque balneas, vel delectatione aliquam capiunt: immo nec debetur vir ab vxore, aut vxor a viro petunt, quia denuntiatur eis *Leuiti. 16. & 23. c.* quod anima, quae in die illo non se affixerit, peribit de populo suo. etiam in festiuitate azymorum non dicitur eis, quod epulari debeant, quia ista epulatio notat talem iucunditatem in cibis, secundum quod ipsi voluerint, ut dicebatur. *1. 2. & 14. c.* quaecunque desiderata anima tua: in diebus istis azymorum non licebat hoc, quia panem azymorum comedere cogebantur, qui non delectationem, sed afflictionem quandam inducit. *1. c. n. d. r.* supra septem diebus absque fermento comedas afflictionis panem in festiuitate tua. vocatur ista festiuitas populi, nam licet omnia festa essent Dei, quia Deus in eis specialiter colebatur, quadam tamen festa etiam erant ipsius populi, quia sibi ipsis laetiores epulas preparabant: sicut si facerent aliqua magna conuiuia, vocarentur illa conuiuia festiuitates populi, etiam si non fierent in diebus festiuitatum. nam vocatur sic dies propitiationis festiuitas tua, vel dies azymorum ex causa assignata: in his autem epulis vacandum erat, immo & quod ipsi magis inepte considerant, quia putant grauius errare si in his diebus quadam in cibis, aut vestibus iucunditatem preferant transferentes id quod aliquando ad remedium indiscipulorum, indomitumque datum est, ad virtutis, & precepti officium necessarium, quia dictum est eis sabbatizabis, quia maior solenniorque in sabbatis cultum impenderis. nam sacrificia dupla, quae in praefatis diebus fiebant, ut patet *Num. 28. c. Septem diebus domino Deo tuo festa celebrabis.* Quia tantum durabat ista solennitas, & non sic hic mentio de die octauo in quo fiebat census, & collecta, ut patet *Leuitic. 23. c. Benedicetq; tibi dominus in cunctis frugibus tuis.* Quia istae festiuitates magis consistebant in oblationibus, quam in alijs ceremonijs. ideo obseruantes eas plene benedicuntur. i. multiplicantur in frugibus, & vino. *Et in omni opere manuum tuarum.* i. in omni labore, & occupatione manuali: eadem namque causa est, quia sicut benediciebantur in frugibus, & armentis, atque pecoribus, quia de illis offerebantur: ita qui aliquod alterius officium haberet, & non esset pastor, vel agricola, quia ex acquisitione illius officij poterat eruere ea, quae in molabilia, & offerenda essent, multiplicaret Deus hunc offerentem non quidem in frugibus, quia agros non colebat, nec habebat, nec in armentis, & gregibus, quia nihil horum possidebat, sed in acquisitione officij sui, & sic generaliter in omni manuali operatione, vel labore. *Et in letitia.* Hoc potest referri ad ea sola, quae dicta sunt, quod benediceret te dominus in frugibus, & armentis, & alijs possessionibus, & ex hoc nimium iucundaberis: sed non est sic accipiendum, ut solum referatur ad multiplicationem in possessionibus, vel terrae fructibus, quia letitia est quidam motus animi

in exhilarationem proueniens ex similitudine omnium bonorum, vel simpliciter bonorum, vel extimatorum, si quis enim vnum bonum habeat, non laetatur, nisi putet omnia bona habere, ut si quis diuitias multas possideat, & sanitate careat, huic iucunditas nulla est, & sic de ceteris, qui autem vel valde multa bona habet, vltra quae sibi bona esse nulla putat, aut non esse necessaria, gaudet: vel si forte vnum adispicatur in quo solo se cetera habere existimet: sic enim amatores secundum passionem solum delectabile, in quod passio inclinat, sufficiens bonum esse existimant, quia passio solum illud bonum pro tunc, tanquam bonum esse proponit. hic ergo dicendum est, quod cum Deus promittit letitiam istis Iudaeis obseruantibus festiuitates tabernaculorum, & alias non solum eis bona, quae sunt fructus terrae, promittit, sed totam felicitatem temporalem, quae in aggregatione multorum bonorum consistit, scilicet, ut diuites sint, ut sanitate vigeant, ut prole abundant, ut hostibus dominantur, ut nulla eis vndeunque insurgat aduersitas: hic enim qualiscunque atque vmbatilis transitorij huius volucrisque momenti subitanea felicitas agitur, quae certissime Israelitis assequeretur, cum Deum suum totis viribus requirerent, sed quia eis raro hoc inerat, raro talia bona adipiscerentur, quae letitiae nomine exprimuntur. *Tribus vicibus per annum.* id est in istis tribus solennitatibus supra positis. *Apparebit omne masculinum in conspectu Dei tui.* id est in loco sanctuario, & intelligitur de masculis habentibus actum rationis, & non impeditis in euilibilibus, ut in egritudine, vel ex similibus causis: paruuli etiam non obligabantur ascendere, mulieres autem non obligabatur, ut maneret aliquis qui curaret de re familiari, sed ex deuotione multae ascenderant, ut patet de beata virgine. *Luc. 2. capitu.* quae ascendit cum Ioseph ascendente Christo. *Non apparebis in conspectu domini vacuus.* i. quando apparueris coram domino in istis solennitatibus, non appareas vacuus, sed porta aliquid ad offerendum secundum benedictionem datam a Deo.

Iudices & magistros. Hic ponitur secundum principale, scilicet quadam ordinantia in proximum, & agitur hic de iudicibus minoribus, qui ponebantur ad causas paruas in qualibet ciuitate iudices, & c. supra istis dictum fuit de ceremonialibus: nunc ergo de iudicialibus, quae damnum vel vtilitatem proximis respiciunt agitur. Et quia in omni politia recta sunt duo status, scilicet excellens, & equalis: ideo tractatur de eis. primo de excellentibus, scilicet de iudicibus. secundo de aequalibus a decimono nono capitulo, & quia ut ait philosophus, 3. politic. forma in ciuitate est distributiuum iustitiae, ita quod magis necessarium est iudicem in ciuitate esse, quam vinum, & panem: sine iudice enim impossibile est vnuquam constitui ciuitatem: ideo primo agitur de iudicibus, & quia sunt multi gradus in iudicibus: ideo de alijs infra dicitur: hic autem de minoribus dicitur.

Iudices. id est dicentes ius, vel diffinientes litigia. *Et magistros.* Potest teneri intranfinite, id est iudices qui sunt magistri scientiae instituta legis, ut publice de iure respondeant, & diffiniant, sed ubi nos habemus magistros, hebrei habent questores, siue exactores, quia nomen illud duritiam sonat, & sunt illi qui sententias exequuntur publicam potestatem habentes, siue damnatos puniendo, vel nolentes comparere ad iudicium exhibendo, & eos custodie publicae mancipando.

In omnibus portis tuis. id est in omnibus ciuitatibus in portis ciuitatum.

De quibusdam ordinantibus i. de iudicialibus.

Quod antiquitus iudices in portis ciuitatis iura dicebant, & A
quare. De Philosophis stoicis qui predicabant in portis: ob
quod iudices antiquitus ferebantur in curribus
per ciuitatem. *Quest. 111. de iust. om.*

ERANT enim iudices in portis ciuitatis, quia si cut iudex est persona publica cuiuslibet iustum distribuens, ita congruebat ei locus publicissimus, si porta ciuitatis ad quam accedebat omnes, siue diuites, siue pauperes, aduenas, & indigenas. Et istum modum acceperunt Philosophi stoici, quorum sollicitudo fuit omni homini virtutem predicare, ideo in portis ciuitatum sedebant, ut omnibus transuentibus praedicarent, unde stoici nominati sunt quidam autem eos a stoia Atheniensium portu stoicos nominant, quod supradicto non dissonat. Olim iudices in curribus ferebantur per totam ciuitatem, ut volentes aliquod petere exiuntes ianuas domorum suarum sine labore iudices inuenirent. Sed hoc non multum congruebat, quia ad iudicium necesse erat partes conuenire, quod sic fieri non poterat, ideo abolitum est, & ad quietis locum iudicia redacta sunt. Considerandum erat circa istam iudicum assignationem, quantum ad locum iudicandi ipsa pertinet litigantium aperturam, ut talis locus esset ad quem posset commodum conuenire: si enim iudicia fieri posset vno petente, scilicet, quod ad vnius petitionem, siue alterius litigantis responsione sententia formaretur: potuisset adhuc sustineri talis modus, sicut si iudex esset aliquis respondens ad quaestiones popularium, & transiret per omnes vicos, ut quilibet exiret de domo sua, & quaereret quod vellet confestim responsum recepturus, sed non erat sic, quia oportebat partes conuenire, & communem disceptionem fieri, quia ergo litigantes non semper si mul morarentur, licet iudex iret per domum alicuius, oportebat alium sequi iudicem per vicos, & sic ineptius fieret. Item quia, quod iudex ambulet in curru erat, quia si iret ad expediendum aliquid, quod leuiter expediri posset, forales tamen disceptiones iurgiorum maturitate peraguntur, ideo oportebat iudicem super currum existentem multum morari in medio vicorum, quod aliquid erat valde indecens. Item quia honestius erat litigantes ad iudicem currere, quam iudicem ad litigantes ire. nam distributiuum iustitiae, quod in ciuitate potissimum erat, magno honore dignissimum erat. Optimus autem modus iudicandi fuit sicuti nunc est, ut iudex in loco publico sedeat, & qui causas habent, ad audiendum determinationem veniant. *In omnibus portis tuis.* Loquitur ad totum Israel, qui habebat ciuitates, & oppida, in quarum portis ponebantur isti iudices. nam potest intelligi, quod loquatur ad quemlibet de populo, quia tunc intelligeretur de portis domorum omnium popularium, sed hoc falsum est, quia non ponebantur iudices ad portam cuiuslibet domus, quia non posset esse tot iudices: & dato quod esse posset, nihil magis stultum quam hoc existimari posset. loquitur autem ad totum Israel qui habiturus erat multas ciuitates, in quarum qualibet constituturus esset iudices: non enim erat aliquis locus in terra illa, in quo non ponerentur iudices, secundum in quod parua loca, ut viculi, & villae erant subordinata locis magnis, si viculi, ita iudices villarum, & viculorum erant subordinati ad iudices, qui erant in loco Sanctuario, qui Hebraice vocantur Canhedrin, siue domus iudicij, & inter hos iudices erat praecipuus iudex summus sacerdos, causa autem quae difficiles erant, deuolvebantur ab omnibus locis terrae Israelitarum ad domum iudicij, quae erat in loco Sanctuario, vel per appellationem illuc deuolvebantur. de istis iudicibus patet cap. sequ.

In omnibus portis tuis. id est in omnibus portis ciuitatis.

Alph. Tost. super Deuter.

tum, & oppidorum: nec tamen intelligendum ita sit, ut quod in qualibet porta vrbis esse debebat iudices, nam si aliqua vrbis habebat decem portas, vel viginti non oportebat, ut in qualibet ponerentur iudices: satis enim erat, quod ponerentur in aliqua iudices. *Quas dedit tibi Deus tuus dedit tibi.* Quia adhuc nullam urbem habebant, vel oppidum, cum manerent in deserto, nondum ingressi terram Chanaan, sed Deus eis certissime daturus erat, quia promiserat. *Per singulas tribus tuas.* Tota terra Chanaan diuidenda erat per sortem, & quia erant duodecim tribus, erant dande duodecim sortes, ut patet *Numeri 26. & 34. cap.* & sic postea factum narratur in *Iosue* a cap. 1. vsque ad 19. inclusive: vtrumque accipiendo: habebat autem qualibet tribus multas ciuitates, sicut computatur *Numeri 32. de duabus tribubus, & dimidia, & in Iosue* in cap. 15. & 16. & 17. & 18. atque 19. in qualibet autem harum ciuitatum, & oppidorum, siue villarum iudices constituendi erant. Et ex hoc etiam patet, quod supra dicebatur, scilicet, quod loquatur Deus ad totum Israel, quia totus Israel habebat in se tribus, nullus autem de populo habebat tribus. *Ut iudicent populo iudicio iusto.* Id est tales debebant isti iudices eligi, quod iudicarent populo iusto iudicio.

Duo necessaria ad iustum iudicem. scilicet cognitio iustarum legum, & bonitas conscientia, & quare. *Quest. 1. de iust. om.*

AD hoc autem duo necessaria erant, primum quod essent viri sapientes in lege cognoscere leges iudiciales, & insuper prudenter essent, ut scirent alias causas, quarum determinatio scripta non reperiretur, applicare ad rectam rationem, nam si ignorantes essent existimantes se recte iudicare, iniquissime determinarent. Secundum requirebatur bonitas iudicis secundum virtutem moralem: nam dato, quod aliquis sciat quid agendum est, si non habeat habitum virtutis bene inclinatum, ducetur a passione ad oppositum: sic enim ait *Arist. in 7. Ethico.* circa finem, & in septimo, quod malitia corrumpit rectum iudicium, & errare facit circa principia practica, & maxime hoc est, quando diligit munera, quia munera excecant oculos, & faciunt deuicare a rectitudine, ut patet infra. ideo ista duo dixit Iero esse in iudicibus inquirenda, quando dedit modum per quem statuerentur iudices in populo, ut patet *Exodi 18. cap.* cum dicitur, prouideant de omni plebe viros potentes, & timentes Deum, in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam, & constituat ex eis tribunos, & c. idem & explicatius dicitur supra 1. cap. ubi de hac materia agitur, l. dare e vobis viros sapientes, & gnaros, quorum conuersatio sit probata in tribubus vestris, & ponat eos principes vobis: tuncque de tribubus vestris viros sapientes, & nobiles, & constitui eos principes, precepi illis dicens, audite illos, & quod iustum est iudicate, siue ciuis sit ille, siue peregrinus, nulla erit distantia personarum, ita parum audietis, ut magnum, nec accipietis cuiusquam personam, quia iudicium Domini est.

An ordinatio septuaginta iudicum, quam fecit Moyses manserit semper in Israel. & etiam ordinatio Centurionum, & Tribunorum. *Quest. 1. de iust. om.*

CIRCA istos iudices tamen considerandum est, quia *Exo. 18. c.* fuit facta quedam iudicum ordinatio distributa per tribunos, id est millenarios, & centuriones, & quinquagenarios, & decuriones: alia autem fuit facta in septuaginta Senioribus quod haberent onus populi cum Moysen, & iudicaret, de quibus *Num. 11. c.* est ergo circa hoc dubium: vtrum aliqua

M aliqua

aliqua de istis ordinationibus manserit, vel vtrum iudices isti qui ponebantur in ciuitatibus, & in illis essent de istis duabus coordinationibus, aut de aliqua earum: de his tamen duabus quomodo sit alteri compassibilis, aut si forte vna abrogaret aliam Num. 11. capit. dictum est. Et videtur, quod non manserit ordinatio illa septuaginta iudicum, quia si isti manerent, aut sic se haberent, quod in qualibet ciuitate & oppido, in quo hic mandantur esse iudices, ponerentur septuaginta, & hoc non est dicendum, quia nullus locus quantumcunque magnus tot iudices exigebat, precipue cum quidam sunt ita parua loca, quod vnus iudex sufficiens erat eis, sicut nunc etiam in satis locis magnis videmus vnum sufficere: aut dicemus in toto Israel solum esse septuaginta iudices, & illos diuidi per totam terram Israel, sed hoc etiam non stat, quia pluribus iudicibus indigebat tota terra illa: quia dato, quod in qualibet ciuitate solus vnus poneretur, non sufficeret pro medietate terre illius: precipue cum in terra illa erat vnus locus, in quo multitudines erant, scilicet locus Sanctuarij: ergo non videtur, quod maneret ista coordinatio septuaginta iudicum Seniorum. Vtrum autem manserit alia coordinatio tribunorum scilicet, centurionum, quinquagenariorum, & decanorum etiam dubium est, & cuiquam videbitur satis rationale esse hanc manere, nec sequuntur inconuenientia, quae sequebantur ad aliam positionem, etiam quia poterat in omnibus locis, quantumcunque parua essent, fieri istas diuisiones, vt supra ponerentur decani, & quinquagenarij, quoadque sufficeret multitudo populi.

Respondendum ad hoc, quod ista ordinatio decanorum, quinquagenariorum &c. non mansit. Primo, quia ista coordinatio iudicum fuit ad exhaustiendum aliquam multitudinem, scilicet, vt taliter diuidendo tota multitudo sit per iudices adaequata, & hoc optime conueniebat in deserto, quia erat totus populus simul & diuidebatur per decenas, & quinquagenas, centenas, atque millenas, & sic accipiebantur iudices: nunc autem non ita, sed quilibet locus, siue paruus, siue magnus, per se habebat iudices, & non poterat diuidi per centenarios, & millenarios, & sic de alijs, quia interdum essent sex, aut septem, aut nouē decani sub vno quinquagenario: eo quod non essent centum viri in loco illo, vt possent fieri duo quinquagenarij, & vnus centurio: ergo non debebat sic iudices diuidi, sed quodam alio modo. Aliquis diceret, quod iste modus iudicum non conueniebat in terra promissionis, quia quando isti iudices instituti sunt, tantum minora iudicabant, quae autem magna erant, ad Moysen deuoluebantur, vt patet Exodi 18. capit. nunc autem Moyses non erat futurus in terra Chanaan, ergo non erat permanens ibi talis ordo.

Respondetur, quod hoc nihil est, quia licet Moyses non erat semper mansurus, tamen sicut manente Moysē subordinabantur ad ipsum, & determinabat omnia dubia, siue directe, siue per appellationem ad eum causis deuolutis, ita nunc erat consistorium iudicum in loco Sanctuarij, ad quod deuoluebantur omnes causae difficiles qualiscunque conditionis essent, vt patet sequenti cap. & quod illi determinabant, firmum manebat: nec debebat alij iudices requiri, quando potius quicumque recusaret stare sententia illorum iudicum, morte dignus erat, vt patet eodem cap. ideo non erat ista causa, sed ea quae supra assignabatur.

Item non mansit ista coordinatio, quia tunc daretur multitudo iudicum inutilis valde: nam quia quilibet locus diuideretur per decanos, & quinquagenarios, & centuriones, & sic de ceteris, videbatur esse valde superfluum, scilicet, quod in vno loco vbi essent centum homines, ponerentur iudices tredecim, scilicet,

et decem decani qui erant inter centum homines, & duo quinquagenarij, & vnus centurio. satis enim videtur hoc ponere multitudinem sine necessitate, immo sine aliqua vtilitate, cum sufficeret in tali loco vnus iudex, aut duo.

Et si arguas ex eodem fundamento, quod tunc eodem modo esset inconueniens, quod fuisset facta talis iudicum distributio in deserto: constat tamen quod facta fuit, vt patet Exodi 18. capit. cum dicitur, quibus auditis Moyses fecit omnia quae illi suggererat. Et claudis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos: ergo hic in ciuitatibus fieri poterat talis coordinatio eodem modo.

Ad hoc respondetur, quod non est similitudo de statu Israelitarum in deserto, & de statu eorum in terra Chanaan, quia in terra Chanaan non indigebant tot iudicibus, sicut in deserto, cuius fundamentum est, quia iudices dantur ad determinandum litigia: cum ergo plura litigia sunt, plures iudices necessarii sunt, sed in deserto necessario erant plura litigia: ergo plures iudices esse debebant. Antecedens patet, quia litigia oriuntur ex communicatione, quia qui in nullo communicant nunquam litigant, sed in deserto erat maior communicatio cum omnes simul essent, & locarent castra simul, & vnus occuparet locum, qui debebatur alteri, & sic de ceteris causis iurgiorum: ergo ibi multi iudices esse debebant, & sic facta fuit talis iudicum distributio, scilicet, centurionum, tribunorum, quinquagenariorum, & decanorum, cum autem essent in terra Chanaan habitaturi erant in ciuitatibus, & oppidis, & acceptis singulis possessionibus non erat locus tantum obiurgandi, ideo non erat necessaria ibi talis iudicum distributio, sed in qualibet ciuitate, & oppido ponebantur certi iudices secundum necessitatem loci, & hi vel eligebantur a popularibus loci illius, ita vt esset principatus aristocraticus, aut ponebantur a senioribus qui erant iudices in Sanctuario, aut ponebantur a regibus sicut nunc fit, & ob hoc quasi non fuisset mansurus talis principatus, aut ordo iudicatus qualis antea extiterat. Nunc in tempore quo ingredi deberent in terram Chanaan, dedit regulam de ponendis iudicibus de alia coordinatione iudicum, scilicet septuaginta seniorum.

Dicendum, quod ambiguum est vtrum manserint post ingressum in terram Chanaan, sed non est aliquod inconueniens eos mansisse, ideo in hac parte satis assentiendum est Iudaeis qui dicunt semper fuisse in Israel septuaginta Seniores qui regerent domum iudicij, & manebant ab illis septuaginta Senioribus, quos elegerat Moyses per successiones, & hi erant maximi iudices ad quos subordinabantur omnes iudices qui erant in alijs locis, & isti septuaginta iudices ducti sunt in Babylonem tempore captiuitatis, sicut innuitur 4. Regum 24. cap.

Et cum arguis, quod non potuerit manere ista coordinatio iudicum postea, quia aut essent septuaginta iudices in quolibet loco, quod erat inconueniens, aut soli septuaginta in tota terra Chanaan, quod rursus inconueniens erat.

Respondetur, quod neutrum horum erat, sed isti decem iudices ponebantur in loco Sanctuarij, & erant maiores iudices totius Israel, ad quos omnes magnae causae deuoluebantur: in alijs autem locis ponebantur iudices quotquot necessarii essent, siue multi, siue pauci, ideo nullum inconueniens erat ad hanc positionem. Nec in alteram partem declinat. Via iuris dicitur via recta, qui autem a iure deuiat quomodocunque deuiet, declinat ad vnā, vel alteram litigantium partem.

Non

Non accipies personam, nec munera. Ista duo peruertunt recta iudicia, scilicet personam accipere, ad quod reducuntur odium, & amor. Et recipere munera. De acceptione personarum dictum fuit supra primo ca. & 10. satis late. Quia excitant oculos sapientum, & mutant verba iustorum. Id est faciunt, quod declinent oculos ne rectum videant, sicut senes exardescunt in pulchritudinem Susanne declinauerunt oculos suos, ne viderent coelum, & ne recordarentur iudiciorum iustorum Dani. 14. cap. Et mutant verba iustorum. Recte hic ponuntur ista duo distincta, quia ad sapientem cognoscere pertinet, quae cognitio per oculos designat, & hoc claudit muneris acceptio, ad iustum pertinet recta distributio, & ista in iudice est in sententiando. Sententia re autem in verbis est, & hac mutat personarum, vel munerum acceptio. Iuste, quod iustum est persequeris. Nihil est iustum agere nisi iuste fiat, quia modus agit in moralibus ad speciem actus: affectus enim operi nomen imponit. potest enim aliquis iustum agere, & peccare mortaliter, quia non agit bona voluntate, & ad rectum finem, quia vt concludit Boetius per totum quartum de consolatione nullus iniuste patitur, licet multi iniuste agant: nemo enim iniuste occiditur, multi tamen iniuste occidunt, cum ergo iustum, & iniustum respiciant operationem, & non conditionem aliquam operantis, illa occisio iusta erit: ergo ad bene viuere oportet respicere modum, quia hoc est omnis virtus. Et dirigitur hoc principaliter ad iudices, qui non solum iustam sententiam dare debent, sed etiam ex iusto animo, & secundum processum iuris. Et si obijciatur id quod communiter dicunt iurista, si quod ille qui se iustam causam fouere, & inquietatur iniuste, potest se per calumnias defendere, vel contra aduersarium agere. Respondetur, quod ibi agere per calumnias est iniuste agere, vel iniuste iustum persequi, quia sic recta ratio fieri dicitur, ista circumstantia quae est iuste licet determinet modum qui signatur per istam vt, vel qualiter: tamen hic vniuersaliter accipitur pro omni modo qualitatis determinantis opus, siue sit finis, siue tempus, siue modus, & sic de ceteris, in quocunque autem horum erratur circa opus, iniuste non fit. Vt viuas. Id est, & viues sic faciendum, quia vt, non tenetur, vt signans finem, sed consequentiam, id est, quod ad tales operationes sequitur magna vita in agente talia, quia volebat Deus, quod licet per istas iustas operationes mererentur vitam eternam, expresse tamen promittebatur eis ista, sic erat per omnia alia mandata legis, quia faciendo ea merebantur facientes vitam, & alia bona temporalia, vt patet Leuit. 18. c. cum dicitur, custodite leges meas, atque iudicia mea, quae faciens homo viuet in eis. & ista differentia ponitur inter legem nouam, & veterem, quia licet tam finem statui legis veteris, quam finem statui legis nouae qui bene agit, meretur vitam aeternam, & quietem in vita temporali, tamen in lege veteri expresse promittuntur bona temporalia, & subtercentur eterna, & in lege noua promittuntur eterna, & temporalia subtercentur: istam dnam assignat Apostolus ad Rom. 10. c. dicens: Moyses enim scripsit, quoniam iustitiam quae ex lege est quae fecerit homo viuet in ea, in illa autem quae ex fide dicitur, si confitearis in ore tuo dominum Iesum, & in corde tuo credideris, saluus eris: ne tamen penitus aliquis credat, quod in veteri lege sola bona temporalia promittuntur, interdum exprimuntur eterna, & ne credatur, quod obseruatoribus legis nouae sola bona eterna conferantur, etiam aliquando promittuntur temporalia: sed ratio in lege veteri aeterna exprimitur, & temporalia in lege noua, quod autem in lege veteri aliquando promittuntur eterna bona patet Esa. 61. ca. vbi cum agitur de aeternis gaudijs dicitur, serui mei comedent, & vos esurietis.

Alph. Toft. super Deuter.

tis: serui mei bibent, & vos sitietis, & in libro Psalmodum interdum de hoc dicitur. Quod in lege noua temporalia promittantur patet Matth. 19. c. vbi dicitur, quod qui aliquid propter Christum reliquit, centuplum accipit in hoc mundo, & in futuro vitam aeternam: ratio tamen diuersae expressionis est, quia licet in lege veteri vtrumque bene agentes mereantur, exprimitur tamen id quod magis reducere poterat animos operantium, status autem ille fuit imperfectus, ideo homines mouebantur ad verum bonum per ista quae non sunt vera bona, sed verorum simulachra bonorum: in lege noua, in qua bene agentes vtrumque promerentur, eterna bona explicatur, quia perfectior status iste erat, & viris magis perfectis dari debebat, ideo per amorem verorum bonorum, in ipsas rectas operationes moueri debebant. Et possideas terram quam dominus Deus tuus dedit tibi. Sicut propter iniquitates suas quadraginta annis ab ingressu terre promissionis coerciti sunt, ita si in ea existentes praepararentur irritum facientes sedes, quod cum domino pepigerant, excluderet eos de terra illa, vt patet in captiuatione decem tribuum, quae vocabantur Israel, vt patet 4. Regum 17. ca. & in captiuitate duarum tribuum, Benjamin, & Iuda in Babylone: cum hoc obligantur eis ceterae aduersitates hostiles: cum vero pactum firmiter obseruarent, habitabant in terra sua, sine villo terrore nemine persequente. Non plantabis lucum. Constitutis supra iudicibus hic ponitur officij eorum executio, & quia iudex dicitur, quasi ius dicens, vt in cap. foris, extra de verborum signific. ideo oportet poni ius circa quod iudex se exerceat, & primo ponitur id quod ad latram pertinet stabiliendo latram, & destruendo idolatriam. Non plantabis lucum. Gentiles plantabant apud altaria Deorum suorum arbores densas, vt ibi exercerent obscenitatem, quae requirebatur in sacris Dei Priapi de quo supra 7. ca. diximus, vel vt saepe dictum est, quia in arboribus illis fiebant imagines incisae corticibus, secundum certa tempora ad deriuandum coelestem virtutem, vt in capitibus ferreis. Et omnem arborem. Non solum prohibetur lucus qui est densitas arborum, sed etiam vna sola arbor, quia vtrique idolatriae suspitio est.

Nec facies tibi atque constitues statuam. Scilicet ad adorandum, sed ad memoriam constituere licebat, sicut Iacob constituit statuam super sepulchrum, vt patet Gene. 35. cap. vbi litera nostra dicit erexit titulum, litera Hebraica habet. constituit statuam, quia eadem dictio Hebraica ponitur hic, & ibi. Et hoc verum est in sepulchris, vel in alijs locis non suspectis, quorum certa esset significatio, non tamen in altaribus, quia scandalum est.

Nec constitues statuam quae odit dominus Deus tuus. Facere statuam est de nouo fabricare, constituere etiam est statuam iam factam in aliquo loco ad adorandum ponere, & vtrumque malum est.

CAP. XVII.

Non immolabis domino Deo tuo bouem, & ouem, in quo est macula, aut quippiam vitij, quia abominatio est domino Deo tuo. Cumque reperti fuerint apud te intra vnā portarum tuarum, quas dominus Deus tuus dabit tibi, vir aut mulier qui faciant malum in conspectu domini Dei tui. &c.

M 2

Non

Non immolabis. Supra posita fuit materia circa quam iudices laborare debent. Hic ponitur modus executionis secundum materiam datam. Et tanguntur tria. Primo executio in iudiciis omnium iudicum excellentium, siue minorum. Secundo ponitur institutio, & ordinatio iudicum Leuiticorum ibi. *Si difficile, & ambiguum.* Tertio apponuntur conditiones regum ibi. *Cum ingressus fueris, Non immolabis domino bouem, aut ouem in quo macula.*

Sacrificia quadam erant spontanea alia necessaria. Quæst. I.

DE hoc magis Leuit. 22. ubi distinguitur in te xtu, q. aut sunt sacrificia votiuia, siue per necessitatem, vt pro peccato, & tunc non recipitur animal maculatum. Si autem spontanee dabantur, aut ad immolandum, aut ad hoc, quod venderetur, & conuerteretur in alios vsus. Quantum ad primum nullo modo poterat, quia non ponebatur de eo aliquid in altari, nec sanguis, sed vendebant sacerdotibus, vel comedebant sine aliqua immolatione, quia hoc pertinebat ad ius eorum, sicut alia sacrificia, vt habetur Num. 18. cap. veritatem huius magis diximus supra 15. c. & ibi vide distinguendo maculas, quæ verabant immolationem, vel quæ non. *Quia abominatio domino Deo tuo est.* Idest Deus odit talem immolationem, quia in hoc videtur contemni, quia talia non dantur dominis temporalibus, quibus magis vult Deus honorari: de quo satis diximus precedenti c. 15. *Cum reperit fuerint.* Hic ponitur principalis inquisitio, & executio, quoniam iudices habere debentur, s. circa idolatriam remouendam, sicut nunc contra hereticam prauitatem.

Præcipua inquisitio & executio.

Apud te. Idest in terra tua. *Intra vnam portarum tuarum.* Idest in aliqua ciuitate, vel loco qui sunt clausi muris, & habent portas. Et hoc solum conueniebat habitatoribus terræ illius, quia dicit intra portas, si tamen aliquis gentilis transiret per terram eorum, qui idola coleret, vel videret eum facientem aliquas ceremonias idolorum, non puniebatur per istam legem, sed solum habitantes in terra, siue Iudei, siue conuersi. *Vir aut mulier.* Non est aliqua differentia facienda: quicumque enim hoc se commaculauerit facto, mortis reus est, nec aliqua occasione sibi parcendi est, siue mulier, siue vir, siue nobilis, siue inuolabilis. *Faciunt malum.* Idolatria antonomasice malum dicitur, quia directius contra Deum est, de hoc magis supra 5. ca. diximus. *Et transgrediantur pactum illius.* Quia Israel pepigit fœdus cum domino in monte Synai, quando Deus eis dedit legem, & ipsi dixerunt omnia quæ mandabit dominus faciemus, vt h. Exo. 19. & supra 5. c. inter quæ verba pacti continebatur non colere Deos alienos. *Solem, & Lunam, & omnem militiam celi.* Idest omnes alias stellas, vel constellationes. Et posuit exemplum in operibus celi, quia licet aliqui colerent elementas, aliqui res elementatas: communiter tamen magis colebantur corpora cœlestia, de his plura diximus supra 4. ca. *Vt vadant, & seruiant.* Non dicitur, quod isti irent ad seruendum dijs alienis: ita q. egredierentur de terra Israelitarum, & irent ad habitandum inter alias gentes colentes idola, quia tunc non possent eos punire Israelitæ, nec maderetur hoc iudicibus eorum, quod talibus poenas infligeret: maxime, quia hic signatur, quod deberet esse intra ipsam terram Israelitarum, quia mandatur, quod fiat inquisitio, & si fuerit compertum scelus, educatur, qui peccauit, ad portam ciuitatis, quod necessatio intelligitur de terra promissionis: etiam quia dicitur in principio, cum reperti fuerint apud te intra vnam portarum tuarum, vir aut mulier, qui faciant malum, sed accipitur hic vadant, prout significat quendam motum saltem ani-

morum, quia sicut ille qui ad aliquem locum vadit, mouetur: ita si quis Deum ante colebat, & postea conuersus simulachra colat, recedit a Deo vero, ideo ire dicitur, vel accipitur large, prout est modus communis in sacra Scriptura veteris testamēti conformis modo vulgari Hebraico, quod quando aliquis aliquam rem incipit, quam ante non faciebat, dicitur surgere, vel ire, quasi moueatur de non agere ad agere exeundo de potentia ad actum. *Dijs alienis.* Idest dijs gentilibus qui licet dii non sint, & p. consequens, nec dii proprii, nec alieni, tamen loquendo s. intentionem gentilibus, quæ istos vt Deos colebant, isti dii alieni erant, quia Iudei nunquam tales Deos cognouerant per aliquam operationem miraculorum, vel per traditionem patrum suorum: gentiles autem cognoscebant istos vt Deos, quia licet nō in aliqua supernaturali operatione, tamen ex antiquorum institutis, & paternis legibus, tãquam sacrum hoc habebant: Iudei autem nullo istorum modorum, ideo dicitur supra 13. ca. eamus, & seruiamus dijs alienis, quos ignoras tu & patres tui. *Vt seruiant eis.* Seruire est exhibere cultum in sacrificijs, vel in festis obseruationibus, vel alijs honorificis apparatus. *Et adorent eos.* Est adorare inclinare caput, vel ceteras corporis attollere, aut flectere partes, prout per hæc signum quoddam reuerentie importatur.

Solem & Lunam.

De dijs varijs gentilibus, & quod maxime corpora sydereæ coluerunt, & quare. Quæst. II.

GENTILIS fatuitas s. desideria sua Deos sibi varios adinuenit, vt tot essent dii quot res vniuersæ, immo plures dii quæ res, quia frequenter eidem rei numero s. diuersa tempora disparatos distribuunt Deos, & hi omnes sicuti aliquid numinis habere creduntur, ita coluntur. quia tamen communis conceptio aiorum est Deum esse id, quod aut melius omnium entium est, aut quo melius excogitari nihil potest, quilibet s. q. aliquid, vt optimum apprehendebat, ita illud, vt Deum cōstituebat. Quia tamen inter omnes res naturales quæ videntur, de quibus solum vulgaris rusticana simplicitas iudicat, nihil melius est, & apparet, quā ipsa cœlestia corpora si illa animata esse credamus, ideo in illis plerique gentilibus qui inter ceteros errantes non tantum delirauerunt, deitatem summam arbitrati sunt. In his autem sunt duo, s. corpora cœlorum qui sunt ipsi orbes, & ipsæ stellæ: corpora autem cœlestia non sunt multum visibilia propter substantiæ raritatem, quia lux eorum est modica, & non est in corpore determinato, ideo de his, sicut nec de rebus pure intellectualibus rusticana gentilitas nō curauit: nullus enim vnquam inter gentiles reperietur, qui orbem Solis, & Lunæ Deum vocauerit, aut coluerit: plerique tamen Solē, & Lunam, & cetera astra Deos vocauerunt. Alia ratio est, quia vita est magna perfectio, ideo licet aliquas res inanimatas Deos esse posuerunt, qui tamen maturius sapiebant solis rebus viuentibus numina tribuebant, res autem viuentes habent in se sui motus principium, & nihil viuens est, quod moueri non possit, nisi sit vltimus gradus animatorum, quibus solus tactus est pro ceteris cognitiuis potētij, & loco veri motus sola cōstrictio & dilatatio, sicut sunt cōchilia & ostræ, & cetera animalia naturaliter petris affixa: dato ergo, q. orbes cœlestes viderentur sicut ipsa stellarum corpora videntur, quia tamen non potest percipi motus cœli, sicut percipitur motus stellarum propter moueri, in quo putabant gentiles non esse eos animatos, vel ita perfectos, sicut ipsas stellas, ideo non colebant orbes cœlicos, sed stellas.

Sed

Quare potius Sol & Luna colebantur a gentilibus q. orbes.

Solaris syderis operationes.

Lunæ operationes.

Sed adhuc in istis magna fiebat differētia, quia Sol & Luna magis quàm cetera astra cognoscuntur, ideo magis coluntur, & potius, vt dii extimantur, & hoc est primo propter eorum notabilem magnitudinem, nā licet cetera astra maiora sint, quàm Luna quæ nobis visibilia sunt distincte, tamen maior nobis Luna apparet quàm aliquod de astris, immo maius quàm multa simul astra sunt, ergo istæ duæ stellæ inter ceteras sunt quantitatē maiori in signis. Secundo propter varietatem motus, quia aliquando ascendunt versus caput Cancri ad latitudinem Septentrionalem, interdū vero declinant versus caput Capricorni transendo totam mediam latitudinem, & hoc in eis magis declarat suos motus, in stellis autem alijs sic non est, nam illæ stellæ quæ in octaua sphaera sunt, declinationes non habent: ideo non vocantur planetæ, siue erraticæ, quia eundem circulum motus sui distribuunt in eternum, ideo minus percipitur istarum motus, aliæ autē quinque stellæ quæ planete vocantur, licet declinationem Septentrionalem, & Meridianam habeant, sicut Sol, & Luna, quia tamen in figura, & quantitate ab astris fixis vix distinguuntur, nisi a rarissimis, & sapientibus qui hoc diligenter inspicunt, ideo communiter motus declinationis earum non iudicatur ab omnibus: quantum ergo ad hoc etiam Sol, & Luna insigniores sunt, s. in motu saltem quantum ad apparentiam. Tertium & principale in his est efficiendi virtus, quia maior valde virtus percipitur in inferioribus his ab his duobus luminaribus, quàm a ceteris astris: de Sole autem ita planum est, vt stilo non egeat, nam hic annos, & tempora, & dies distinguit, & efficit, & nos luce sua lenificat, & sanos reddit calore suo: terra nascencia germinare facit, & postremo quicquid in terra oritur, & occidit, corrumpitur & generatur, in ipsis potestate est: sic ait Aristot. in 2. de Generatione & corruptione, q. ppter accessum, & recessum Solis in circulo obliquo sunt generationes, & corruptiones in terra: ideo Homerius vocauit solem patrem Deorum virorumque: etiam ex hoc inter gentilibus Deos qui ex magnitudine, & excellentia sua selecti, idest specialiter electi dicti sunt, nullus maior quàm Phebus, siue Apollo, aut Sol qui idem signant, præter Iouem qui pater omnipotens dicitur, fuit causa autem huius literalis est, nec assumitur ex natura celesti. De Luna etiam idem patet, nam Luna specialiter noctes illuminat, etiam sup omnia humida potestatem gerit, ipsa fluxus, & refluxus maris per quadraturas suas intensius, & remissius facit, ipsa totius agriculturæ quæ super humiditatem fundatur domina. Et ei antiqui gentiles qui in terræ cultura proficere desiderabant libamina specialiter offerebant: eundem enim Iudei fecerunt, quia vt abundarent panibus, & vino, ceterisque quæ de agricultura colliguntur, Lunam quæ Diana dicitur, vel Phebe, vel Iatonia virgo, aut ploutonia coniux, vel proserpina, aut regina cœli, vt ipsi Iudei nuncupabant, adorabant ei libamina offerentes, sic pater Hierem. 44. capit. cum respondentes omnes mulieres Hebræorum ipsi Hieremia cum nollet colere Deum dixerunt, sermonem quem locutus es ad nos in nomine Domini non audiemus ex te, sed faciemus omne verbum, quod egreditur de ore vestro, vt sacrificemus reginæ cœli, & libemus ei libamina, sicut fecimus nos, & patres nostri, & reges nostri, & principes nostri in vrbibus Iuda, & plateis Ierusalem, & saturati sumus panibus, & bene nobis erat, malumque nō vidimus: ex eo autem quo cessauimus sacrificare reginæ cœli, & libare ei libamina, indigemus omnibus, & gladio, & fame consumpti sumus, tanta enim Luna circa opera agriculturæ, & omnia humida, & circa phantasmam humanam secundum quam lunatici dicuntur, idest furiosi habentes lucida

Alph. Toft. super Deuter.

A interualla, tanta in qua Luna potestas, vt antiqua gentilitas aliquando eam dixerit mundum creauisse: sic enim ait Encenius in libro de Agricultura Caldaica. sunt etiam multa signa temporum circa Lunam, vt patet i circulis albis, aut pallidis, siue cæruleis circa Lunam factis, quæ impressiones ab Aristot. in libris Meteororum, halo nuncupantur, in quibus future qualitates temporum, etiam vulgariter prænotificatur. multum ad opera magorum omniumque maleficorum Luna valet. Et vocabatur apud gentiles maleficis Hecate: ideo Medea Iasonis vxor filia Octæ regis Colcho rum quæ famosissima maga erat, cum nocturnis horis coram Luna ad maleficia sua nudato corpore procumbebat, eam Hecatem proclamabat, de hoc satis patet per Senecam in tragedia septima, cuius titulus est Medea, & Ouidius Metamor. libro 7. vnde & spiritum Lune super herbas despumare facere conabatur, & vt sibi videbatur explebat: sic enim ipsa dicit apud Ouidium libro 7. Metamor.

Teque Luna traho quamvis temerata labores.

Fiebat etiam specialis obseruantia candelaborum, & luminum, atque olei ipsi Lunæ: multa quoque alia deitatem Lunæ apud satiuam gentilitatem constiuebant, de quibus per singula explicare, nec locus exigit, nec ratio suggerit: maximum ergo honorem gentiles istis duobus tribuebant, scilicet Soli & Lune, ideo speciali ter inter cetera sydera nuncupantur.

Et omnem militiam celi. Militiam accepit littera nostra, sed littera Hebraica equiuoca est ad duo, scilicet ad gignendum militiam, & ad signandum opus, vel ornatum, & sic potest dici. *Et omne opus celi.* Et tunc vocatur opus celi ipsa multitudo astrorum, quæ sunt quæ si pictura celi, sicut dicimus in aliqua veste, vel panno, aut imaginibus fabricatis esse multum opus, idest multam varietatem minutam sculpturarum, aut picturarum. Et sic littera nostra transfuit Gene. 2. cap. in principio, ubi dicitur: igitur perfecti sunt celi, & omnis ornatu eorum: Hebræi dicunt perfecti sunt celi, & omnis exercitus, siue castra, aut militia eorum, in omnibus autem alijs locis, vt communiter littera nostra posuit militiam celi.

Quare duodecim signa zodiaci specialius colebantur a gentilibus quàm cetera. Et de multis, & varijs constellationibus cœlorum, & dijs gentilibus. Quæst. III.

ET vocantur astra militia celi, quia tanquam milites videntur discurrere per celum, & ista militia celi, siue quælibet Stella, vel constellatio nomen magna, idest multæ Stellæ simul sumptæ reddentes ex coniunctione sua deductis lineis inter eas quasdam figuras est, sic est constellatio arcturi, quæ vulgariter vocatur plaustrum, quæ est vna maior habens septem Stellas circa polum Septentrionalem: inter istas tamen Stellas erat differentia, quia illæ stellæ quæ per se sunt, & cum alijs non faciunt aliquam constellationem, idest figurationem ex vnione Stellarum minus cognoscebantur a gentibus: ideo cum in zodiaco sint duodecim signa, quæ complent totum circulum cœli in rotundum, & reddunt duodecim figuras speciales, colebantur specialius a gentibus quàm alia astra, ideo sequentes Hebræi consuetudines gentium specialius ista 12. signa, quàm cetera astra colebant. Et cum eorum peccata idolatriæ distribuunt, specialiter distribuuntur ad orationes factas ad 12. signa celi, vt patet 4. Regum 23. cap. cum dicitur, & eos qui incendebant incensum Baal, & Soli, & Lune & 12. signis celi, & omni militia celi: prius enim nominauit hic 12. signa, quàm ceteram celi militiam, quia sic specialius colebatur a gentilibus.

M 3 Cuius

Cuius causa duplex erat, vna quidem naturalis, & Astrologica, alia Poetica. naturalis quidem est, quia cum communis conceptio gentium omnium semper fuit Deum esse maximum ens, & maximum bonum, & hoc maxime in celestibus corporibus constituiebant, cum aliquod corpus inter coelestia magis de virtute influxiva habere videbatur, illud potius Deus esse credebatur, cum magis haberet de bono, & quia inter celestes partes, scilicet inter astra, & astrorum constellationes nulla magis virtuosiores ad influendum quam istae sunt, dictae sunt magis esse dii. hoc patet, quia omnis planeta, secundum quod sunt in diuersis coeli signis, habet diuersas virtutes influxivas: aliter enim sub tauro Sol influit, aliter sub capricorno. Et sic dicit Aristot. in 2. de Generatione, & corruptione, quod secundum accessum, & recessum Solis in circulo obliquo sunt generationes, & corruptiones in terra: circulus obliquus vocatur zodiacus, quia obliquatur ab equinoctiali ad duas latitudines, scilicet Meridianam, & Septentrionalem: accessus, & recessus Solis in zodiaco sunt subinratio ad diuersa signa, quae magis recedunt a nobis, vel ab ipsa linea equinoctiali, & ex hoc accessu, & recessu contrahit Sol virtutem causandam generationes & corruptiones: & hoc fuit, quia Sol per accessum, & recessum ad aliqua signa magis, vel minus dirigitur ascendendo ad perpendicularem super aliquam partem terrae, aut quia cum Sol est in aliquo signo coelesti recipit diuersam virtutem influxivam ab illo signo adiuuando, vel impediendo vim operativam Solis, & uterque modus verus est. primo modo, tamen per accidens signa zodiaci agunt ad corruptionem, & generationem rerum concusando solari influentia. Secundo modo per se agunt, & sicut Sol per accessum, & recessum sub diuersis signis zodiaci diuersas influendi sortitur qualitates: ita & ceteri planetae qui eodem modo mouentur per totam zodiaci latitudinem: haec autem causa eos etiam qui gentiliū Philosophi erant aliqua liter permouebat, ut aliquatenus magis deitatem nullis partibus coeli esse putarent.

Causa autem poetica est error humanus, quia gens illa rudis videns celi pulchritudinem, vbi aliquas speciales figuras tenebat, specialiorem modo ibi numen esse credebatur, in signis autem zodiaci sunt duodecim figure, siue imagines rerum, & intra ipsas sunt multae aliae minores quae vocantur constellationes, ut constellatione hyadum, & pleiadarum, & orionis, & coronae, & sic de ceteris, & istae duodecim imagines quae sunt in zodiaco, sunt aries, taurus, gemini, cancer, leo, virgo, libra, scorpius, sagittarius, capricornus, aquarius, pisces, nam vere est ibi figura tauri, & vere figura arietis, & sic de ceteris: ex his etiam figuris, quae videbat antiqua gentilitas, occasionem habuit docendi Deos esse stellas, id est homines, vel alias quascunque res esse translatos ad astra.

Aries autem qui primum signum est tempore equinoctij vernalis a gentibus in celum translatus est, quia cum in coelo viderunt, & hoc pro magno beneficio, quod Phryxo, & Hellae sorori suae fecit transcendendo eos in tergo per mare, cum a patre suo, & nouerca exularent, cumque per angustum maris transirent, Helle Phryxi soror marinarum vndarum verticibus terita in mare corruit, a qua Hellepontus prouincia in fine Europae, quae est quartus sinus Europae contra Asiam, ut ait Solinus in Polistorum. cap. de Hellepontio, & mare Helleponticum dictum est. Quod quidem quantum ad aliquid verum est, ut antiquissima rei gestae commendat memoria, & de euentu rei terrae nomen datum: de his Ouidius 3. lib. Fastorum.

Taurum autem, ideo stellascatum esse dixerunt, quia Iupiter in taurum versus est, ut Europam Ag-

noris regis filiam tergo insidentem raperet, & per longas maris terrarumque vias in Cretam usque perduceret: de quo Ouidius Metam. libro 2. in fine, & idem Ouidius in 4. Fastorum, quod quidem licet fabulosum in cortice videatur, rei tamen gestae veritatem occulto portat in nucleo.

Gemini in coelo, ideo in celum translati sunt, quia videntur duo viri, quasi duo fratres ex stellarum lineali correspondentia figurati: hos autem dicunt esse Castorem, & Pollucem. Leda, & Iouis filios fratres Helenae, quae a Paride Priami filio rapta Troiani belli causam praebuit. hos autem Iupiter, tanquam prolem suam ad aethereas transtulit mansiones: de hoc Ouidius Metam. libro 8. & idem Ouidius Fastorum, lib. 5. Homerus tamen qui plurimarum poeticarum fictionum pater, & introductor extiterat, quasi ex inadvertentia elocutus eos mortuos atque sepultos prodidit, & non in celum translatos, ut patet in Iliade, quae de bello troiano edidit, cum introduceret Helenam & troianis muris Graecorum exercitum prospectantem, & inter ceteros Graecorum reges fratres suos Castorem & Pollucem videre cupientem: quos tamen videre non poterat, & subdit causam, at illos retinebat terra sepultos, de hoc Firmianus Laetantius, de natura Deorum libro 1.

Cancer vero ad coelestem regionem, ideo transtulerunt, quia cum ibi inscriptum fore viderunt, cuius causa magis sub quadam vere Metaphora, quam Poetica obliuatione est, nam sicut cancer non ante, sed retro graditur: ita Sol cum ad caput tauri perueniret, quasi a capricorno versus nos ascendendo ultra non transit, sed retro conuertitur descendendo ad partem Meridianam, ex qua immediate ante ascenderat, & ob hoc in capite cancri parallellus tropicus ponitur, id est conuersa linea, quia Sol ultra non transit, sed vnde venerat retrograditur.

Leonem autem ad celum antiquorum transtulit imperitia, quia ibi eum vidit, & dicunt hunc leonem esse quem Hercules in Nemea silua occidit, & pelle eius pro thorace suscepit, sicut ait Boetius, de consolatio libro quarto, metro vltimo, scilicet.

Abstulit saeu spoliū leoni.
De hoc etiam Ouidius Metam. lib. 8. hunc autem leonem ad honorem Herculis in celum translatum ferunt, de quo Seneca in tragedia 10. cuius titulus Hercules.

Virgo etiam ad astra translata est, quia inter zodiaci signa apud Leonem, & Libram talis imago cernitur: quare autem illa constellatio virgo nominetur, quidam causam reddunt, scilicet quia sicut virgo nihil gignit, ita cum Sol intrauerit illud signum ex nimio calore estiuo, & terrae desiccatione prorsus nihil gignitur. antiqua autem gentilitas finxit istam virginem esse Erigonem Aestrei regis filiam, qui cum quarta seculi aetate quae ferrea dicitur homicidia, furta, ceteraque scelera genera abundare conspiceret, virtutes vero iniquorum pedibus conculcari, petiuit a diis, ut ab impijs terris ad regionem astriferam transferretur: de hoc Ouidius Metam. lib. 1. sic ait,

Vista iacet pietas, & virgo cede madentes,
Vltima caelestium terras astra reliquit.
De hoc etiam Virg. in Buc. Ecloga 4. quae incipit:
Sicelides muse paulo maiora canamus. Cum dicit,
Iam redit, & virgo redeunt Saturnia regna.

Libra vero inter coeli signa est, cuius causa non tam poetica quam naturalis est, scilicet, quia tempore quo Sol Libram intrauerit, dies noctibus aequilibrantur, id est aequales sunt, quod contingit in aequinoctio autumnali in medio fere Septembris.

Scorpionem vero ad sidera cum eius imago ibi sit, consimilis tamen causa transtulit: nam sicut libra a-

dierum aequatione posita est: ita scorpius animal est, quod vultu blandiens cauda acerrime pugit: sic enim cum Sol signum illud intrauerit, quod ad medium Octobris est, serenitas ceteris solet, ad finem vero eius aquarum, & ventorum importunitas consuevit exundare.

Sagittarius autem ad celum ideo transtulit, quia cum sagittas, & arcus ibi reperissent, Chironem Thesalicum senem vnum de sagittarijs Bacchi nutritorem, ob meritum alumni in sidera translatum ferunt: de hoc Ouidius Metam. lib. 2. de hoc Ouidius in Fastis sic ait.

Iam nox thessalicas vrgebat parua sagittas
Capricornum autem ad zodiaci extremitatem posuerunt, ut capra celesti digna haberetur honore, quae summum Deorum alumnus habuerat: cum enim Saturnus Iouis pater filium quem genuerat ad mortem persequeretur, Opis siue Rhea mater eius, ne pater eum occideret, in syluis occultauit: vbi caprio solo lacte educatus est. de hoc Seneca tragedia prima, cuius titulus Hercules furens.

Aquarius autem in celo figura quaedam est formae virilis habens vnam aqua plenam, ut Deorum manibus fundat: hunc ferunt esse Ganymedem Troie regis filium, quem Tantalus verisimo scelere rapuit. Et ad abutendum Ioui tradidit, quod cetera gentilitas desideras palliare aquilarum vnguibus in celum raptum ferunt: & possedisse locum quem ante possederat Hebe, quae Iouis manibus aqua infundere consueverat, & pro turpi pmissio inde fuerat expulsa. De hoc Theodolus in Satyra, & Gualterus Alexandreidis, libro primo: de hoc Ouidius in libro Fastorum sic ait.

Iam signis obliqua subsedit aquarius vrna.
De his etiam Ouidius libro primo Fastorum.

Pisces autem vltimo loco inter zodiaci signa computantur, quorum figura est quasi duo pisces iuncti, cuius causam Ouidius lib. 2. Fastorum refert, quia cum in bello illo famosissimo gigantum contra Deos, Venus, & Cupido filius eius versus Aegyptum tremuli fugientes in piscium effigiem sub vndis latuerunt. Delphinem piscem etiam in celo ponunt, quia citharista magnus Arion cum in cithara flebiliter suam mortem deplanxisset, cogentibus eum nautis in profundum maris expleto cantu, Delphin quidam, qui forte dulcedine harmonica illectus fuerat, nauis se iungens exiliter in vndas e nauis Arionem dorso cepit, & ad portum vltique pertulit: quod non poetica fictione, sed veritate historica contigisse plurimi asseuerant, cuius testis Augustus est libro primo, de ciuit. Dei: de hoc Ouidius lib. 2. Fastorum.

Has ergo speciales rationes poeticas signa celi, quae gentilibus colantur, habent: in alijs astris, quae extra 12. signa sunt, vel quae non sunt ipsa 12. signa, non erat tantus cultus gentiliū: planetas tamen quinque, scilicet omnes praeter Solem, & Lunam satis abundanter celebrant cultu, quia dii sui de potissimis sunt, scilicet Saturnus, Mars, Iupiter, Mercurius, & Venus. Astrorum autem quae in coelo stellato erant praeter signa 12. de quibus diximus quaedam constellationes erant habentes certasfigurationes ex coniunctione stellarum, & has constellationes gentilitas coluit, quia Deos illos esse putabat: sic enim duae vrsae circa polum arcticum, quarum vna vrsa maior, & alia vrsa minor dicitur, & arcturi Graeco nomine nuncupantur, quarum illa quae minor est polo arctico, magis vicina est, & vulgariter nominantur plaustrum, & Buccula: plaustrum est vrsa maior: bucula est vrsa minor: has duas vrsas matrem, & filium esse dicunt, qui olim mortales fuerant, scilicet Calypso mater, & Arcas filius, cuius causam prosequitur late Ouidius Metam. libro secundo, & Seneca prima tragedia carmine primo, quod incipit. foror tonantis: est etiam

Alph. Tost. super Deuter.

inter has duas vrsas constellatio alia in modum serpentis magni, & hunc dicunt serpentem phitonem, quem Phebus in monte Parnaso sagittauit, a quo Apollo phytius dictus est, de quo Ouidius Metam. libro primo, iste in honorem triumphi Apollinis, & aeternam memoriam inter astra situs est: de quo Seneca in septima tragedia, cuius nomen est Medea.

Alia etiam magna constellatio est in modum viri armati in ipso zodiaco, in signis tribus, scilicet Arietis, Tauri, & Gemini, extenta quasi gladium in manu teneat: cuius causam stellascatum prosequitur Ouidius in 3. libro Fastorum: de his duabus dicitur Amos quinto capitulo. reliquistis facientem arturin, & orionem.

Et est alia constellatio quae septem continet stellas, quas nos septem capellas nominamus. haec autem septem forores a poetis dicuntur fuisse filiae Athlantis regis, & Pleiones reginae, ideo ab utroque nomine, licet contra formam grammaticorum sit, ut patet per Priscianum in maiori volumine libro secundo, nomina tamen patronomicum assumpsit a patre quidem Athlante Athlantides nuncupantur, quod proprium patronomicum est, a matre vero Pleione pleiades vocantur, & haec est improprium nomen patronomicum, utrunque autem nomen apud poetas vulgatum est: Ouidius namque in libris de Ponto eas pleiades nominat, dicens

Quatuor autumnos pleias orta facit.
Ethoc nomen communiter habent in sacra Scriptura, ut patet in Iob, ut in cap. 38. scilicet, nunquam poteris coniungere micantes stellas pleiadis, aut girum Arcturi poteris dissipare: vocantur etiam Athlantides, & pleiades simul, ut nominat eas Virg. in Georg. dicens:

Ante tibi pleiades Athlantides abscondantur
Debita quam fulcis committas semina.
Haec septem stellae sunt, quae in signo tauri sunt inter genua tauri, ut ait Marcianus.

Dicit autem Albumasar, quod oriuntur in gradu sexdecimo tauri, & cum istae septem sint, sex earum lucidae valde sunt: vna autem quandoque apparet, quandoque occultatur, quia modice lucis, & interdum radijs suis visum mouet, interdum autem non: cuius causam poeta fore asserunt, quia cum septem forores essent filiae regis Athlantis: sex earum diis immortalibus iunctae sunt, ideo ab eis acceperunt pro munere, quod fulgerent: septima autem quia viro mortali iuncta est, quasi inter ceteras degener pudibundus vultus hominibus ostendere erubescit: de his Marcianus, & habetur de proprietatibus rerum, libro octauo capitulo de pleiadibus. gentiles ergo qui Mercurium Deum magnum colebant Maiam genitricem eius, & Iouis concubinae, necesse est, ut inter pleiades venerentur: Maia mater Mercurij vna de septem pleiadibus est filia regis Athlantis, quae cum ceteris fororibus stellascatata est.

Alia autem magna constellatio est, quae constellatione Hyadum nuncupatur, & sunt septem aliae stellae modulatione, quae dicuntur a pleiadibus distantes, quae obscuriores quodammodo sunt, necita ut pleiades ab omnibus conspiciuntur, & vocatur ista constellatio vulgariter a quibusdam gallina cum pullis, & est in fronte tauri ista constellatio: ut ait Marcianus. dicit autem Albumasar hiades in sextodecimo gradu tauri, cum pleiadibus oriari. haec autem hiades a gentilibus, ideo dictae sunt, quia septem forores fuisse dicuntur: quae cum fratrem suum mortuum inquirerent, a diis ad astra raptae sunt, & a sono planctus sui nomen perpetuum assumpsere. nam cum plangerent hiam hiam more gentis suae conclamabant: sic enim ait, Ouidius tertio libro Fastorum.

M 4 Hiam

Hiam & hiam mæste fleure sorores:

Hæc autem fictio fuit, quia istud nomen Græcum hiam interpretatur attrahere, siue litulæ, quia a mari, & terra vapores multos attrahunt, & in ortu suo effundunt: nam mox ut ipsæ oriuntur totus aer turbatur, & pluuia effunditur, quod est in principio Aprilis, in quo tempore 16. gradus tauri oritur, cum quo eas Albumasar oriri testatur, & ob hoc etiam eas flentes poetica finxit industria, quæ flentes turbatos vultus habent, & lachrymas emittunt. sic tunc aere turbato nimborum pluitas terram irrigat.

Est autem, & alia constellatio magna constans ex multis stellis in gyrum positæ, ita quod perfectæ coronæ formam exprimunt, propter hoc, quia una stella de eis deficit, & hæc corona iuxta signum scorpionis est, quod probat Ioannes de sacro bosco, in tractatu de Sphæra per ortum eliaci eius allegans versum illum Virgil. in Geor. scilicet.

Gnosiaque ardentis descendit stella coronæ.

Istam coronam dicunt Poetæ esse coronam Ariadnæ sororis Phædræ filie regis Minois Cretensis. quam cum infidelis Theus dolo facto in quadam insula dimisisset, Bacchus eam accipiens in uxorem coronam florum, quam capite tenebat, in cœlum tulit, & in ipso ascensu vnus de floribus decidit, quare vnâ stellam deficere dicunt: de hoc Ouidius in libro Epistolarum in epistola Ariadnæ ad Theum, quæ incipit:

Mitiui inueni, quam te genus omne ferarum.

Aliæ quoque constellationes sunt etiam apud gentiles satis famosæ, vt constellatio Persei de qua Seneca in traged. 1. carmine primo.

Alia etiam est constellatio Herculis, in quam herculem translatum ferunt, vt ait Seneca in tragedia decima: cuius titulus est Hercules Ethicus in carmine vltimo. Alia est etiam constellatio Romuli quæ ad astra translata ferunt, unde quia semper hasta utebatur, ex qua Quirinus fabinorum lingua vocatur, hasta quoque eius ad cœlum translata est, & hæc est constellatio constans ex tribus stellis sic dispositis in lōgum, vt hasta figuram exprimant. de hoc Ouid. Metam. 14. in fine, & vocatur hæc constellatio hastilia, siue astileos iuxta rusticorum morem. Alia valde magna constellatio est quæ magis circulus cœlestis est, & iste vocatur galaxias, id est circulus lacteus, siue albus. Et vulgariter via sancti Iacobi nuncupatur: Poetæ hanc viam, quæ cæteri dii ad domum magni Dei Iouis iter habent, esse ferunt, de hac Ouid. Meta. libro primo, sic ait:

Est via sublimis cælo manifesta sereno
Lactea nomen habet candore notabilis ipso,
Hæc iter est superis ad summi tecta tonantis.

Alia sunt constellationes, de quibus, tum quia apud gentiles eque, vt istæ cognite non sunt: tum ne vltius digredi compellamur, propositi nostri dicere non est, hucusque autem fuisse digressos, & si longum, inutile tamen non fuit: quia multum hæc sacram scripturam elucidant. In his autem firmitus, & a fundamentis insistere, maioris altiorisque negocij erat, cum circa hæc altissima, & maior poetica considerationis speculatio est.

Hi ergo sunt dii gētium quos aliquando stulta gentilitas coluit: eosque in cœlo inuenit, aut quod verius est affectionibus suis in cœlo collocavit, ceteræ autem stellæ quæ in octauo cœlo ab omni constellatione absolutæ sunt, tanquam a gentilibus ignotæ, vt dii reputati non sunt, ideo licet omnes stellæ cœli dicantur militia cœli, ille tamen verius cœli militia sunt quæ in constellationibus, vt assignatum est, sunt, quia has speciales antiquarum rusticarum coluit, nisi totum cœlum animatum esse putas singula astra Deos dicat. Et hoc tibi fuerit nunciatum. Siue per famam, siue per rumorem, aut per de-

nunciationem vnius hominis quomodocunque ad te perueniat. *Audiensque inquisieris diligenter.* Ne tatum factum sub silentio relinquatur, & ne ex inquisitione imperfecta ad aliquorum procedatur punitionem.

Et verum esse reperies. Per testes, vt infra dicitur, aut per confessionem, vel euidētiā facti, aliosque iudicos modos, ante nullus puniri debebat, etiam si de eo aliquis suspitio haberetur. *Et abominatio facta est in Israel.* Id est scelus idolatriæ, quod apud Deum, velut aliquid horribile valde, & intolerandum est. *Educes virum ac mulierem.* Id est virum, vel mulierem quicumque ille esset, quia quantum ad hoc nulla debebat esse exceptio per sonarum, vel excusatio propter dignitatē status, sicut in quibusdam alijs criminibus, in quibus non ita ponuntur nobiles, sicut ignobiles, & positi in dignitate, sicut non positi in dignitate. *Qui rem sceleratissimam perpetraverunt.* Vocatur res sceleratissima idolatria, ex quo innuitur, quod maximum peccatum est, quia alia vitia magna scelera dicuntur, hoc autem intantum excessit, vt iure sceleratissimum nominetur. *Ad portas ciuitatis tuæ.* Scilicet ad locum vbi iudices sententiare solent, vt veritate comperta contra reos iudice sententia profertur: vel educebantur extra ciuitatem, ne lapidarentur intra, & pollueret ciuitas sanguine: omnes enim mortis reos iudicij extra ciuitatem occidebant, vt patet de Christo qui ductus est in Caluarie locum, vbi omnes mali decapitabantur, vt patet Ioan. 19. cap. & ad Hebr. 9. cap. Et sic habetur de beato Stephano, qui a Iudeis lapidatus est extra ciuitatem, vt patet Actuum 7. cap. *In ore duorum, aut trium testium peribit.* Id est duobus, aut tribus testibus contra eum deponentibus occidetur, id est, nunquam pauciores recipientur.

Aliqui Hebrei voluerunt hic, quod si aliquis confiteatur aliquod crimen contra se, quod non occiditur, sed oportet semper esse testes, hoc autem contra rectam rationem, & presumptionem violentam omnium hominum est: quia non presumitur, quod aliquis contra se falsum dicat, vt occidatur, quia si hoc velit, per seipsum se occidere potest. De duobus vel tribus testibus, licet præsumptio est, quod verum dicat, cum omnes concordant: tamen potest esse corruptio eorum, sicut sepe fit, ideo quando hic dicitur, quod per testimonium duorum, aut trium aliquis morietur, non venit in hoc, quod non occideretur, sed confiteretur, sed veruit, quod non per pauciores testes quam duos, patet, quia subditur nemo occidetur vno contra se testimonio dicente.

Manus testium prima interficiet eum. Id est primo iniicient lapides in eum testes ad occidendum eum quam alij: ratio est, quia cum hic facta fuisset offensa Deo, vindicta erat totius populi, ideo magis punire debebat, qui magis de hac iniuria, vel offensa cognoscebat, ceteri autem testes malum illud prius quam reliquos populus cognouissent, prius quam alij punire debebant. *Vt auferas malum de medio tui.* Ne inficiat reliquos, vel quia viuere non meretur.

Si difficile, & ambiguum. Hic ponitur secundum de institutione, & ordinatione iudicij Leuiticorum. Et statuitur hic auditorium summi sacerdotis ad quem causæ per appellationem, vel difficultatem deuoluebantur. Et dicit Iosephus de iudicibus minoribus, quod in singulis ciuitatibus ponebantur, & eligebantur secundum virtutem, & bonam famam, & sine auaritia, vt patet Exodi decimo octauo, & supra primo capitulo. & cuilibet istorum dabatur duo Leuitæ, quasi assessores, siue consiliatores, & ab istis deuolvebantur causæ ad summum sacerdotem, qui nunquam sine Propheta, & senioribus loci illius, quem elegerat dominus, iudicabat.

Si difficile, & ambiguum. Aliquæ quaestiones incidunt

dunt difficiles in quibus inferiores iudices diffinitionem ignorant, forte quia aliquando accidit aliquid de quo in iure cautum non habetur, quia actus humani infinitis modis variari possunt, & tunc determinatio pendet a sacerdote magno, qui Prophetam habebat respondendum, vel per doctrinam, & veritatem quæ erat in rationali, determinatio dubij sciri poterat, vt a Deo procederet sententia. *Inter sanguinem, & sanguinem.* Ista auctoritas tota exponitur in cap. per venerabilem extra qui filij sunt legitimi, vbi probat Romanus pontifex se habere potestatem in omni iudicio, licet non semper se intromittit, ne iuri præiudicet alieno. *Inter sanguinem, & sanguinem.* Id est inter causas criminales ciuiles. *Lepram, & lepram.* Id est inter causas criminales Ecclesiasticas. *Causam, & causam.* Id est inter causas non criminales, siue Ecclesiasticas, siue ciuiles. Et ista applicatio est secundum intentionem Romani pontificis. Sed non congruit talis distinctio statui legis veteris, quia nunc sunt distinctæ iurisdictiones Ecclesiastica, & temporalis, tunc autem vtrunque ad summum sacerdotem secundum habitum, & secundum executionem pertinebat. poterat summus sacerdos, & quilibet alius sacerdos, si constitueretur iudex, sententiâ sanguinis proferre, & per se exequi aliquem occidendo, nec in hoc aliquam irregularitatem incurabat, vt patet de Phinees qui sacerdos erat, & occidit Zambri cum madianitide cocentem Numeri 25. cap. immo quod magis est talis operatio valde meritoria erat. Et ex hoc laudatur, & confirmatur ei sacerdoti, vt habetur primo Macha. 2. cap. Sic etiam de Mathathia qui erat sacerdos magnus, tamen per seipsum trucidauit immolatam idolis, vt habetur primo Macha. 1. cap. Et filij sui Iudas, Ionathas, & Simon summi sacerdotes erant, sed ad bellum procedebat, & multos proprijs manibus occiderunt, vt patet in duobus libris Machabæorum. causa ergo sanguinis, lepræ, & pecuniæ directe ad sacerdotem magnum pertinebat. ergo non debent in presenti distingui, vt distinxit Romanus pontifex applicans ad intentionem suam, dicitur ergo. *Inter sanguinem, & sanguinem.* Id est quando inter inferiores iudices dubitatur, siue cōtentio est vtrū aliquis effundens sanguinem puniri debeat an non: quia scita veritate facti, aliqui dicunt homicidium illud iudice excusari, alij non. *Causam, & causam.* Quando aliqui iudices dicunt aliquem esse leprosum, alij non, erat cautum in lege, quod si aliquis leprosus esset, quæ eijceretur a castris, vt habet Leui. 13. & 14. cap. & Numeri 5. tunc conueniebant iudices, vt contempleretur vtrum esset lepra, an non. *Et si in iudicio discordauerint.* Referebatur cognitio ad summum sacerdotem. *Et intra portas tuas.* Id est in ciuitatibus tuis. *Iudicium videris verba variari.* Si enim concordaret iudicium sententia, non referebatur causa ad summum sacerdotem, nisi per appellationem. *Veniens ad sacerdotes Leuitici generis.* Qui morabantur in loco quæ elegit dominus. Et quia dicitur sacerdotes Leuitici generis, non est intelligendum, quod essent alij sacerdotes quæ de Leuitis, quia quando in monte Synai datum fuit sacerdotum tribui Leuiticæ, dictum fuit sepius, quod si aliquis de alia tribu accedere vellet ad ministrandum, vel tangendum vasa, quod moreretur, vt habet Numeri 3. & 8. & 17. & 18. cap. sic etiam tempore David, quando magis fuerunt distincta officia sacerdotum, & Leuitarum, ponuntur 24. distinctiones sacerdotum per vices qui intrabant, vt ministrarent, & omnes erant de filijs Aaron, vt patet primo Paralip. 24. cap. sacerdotes autem idolorum in terra Israel non erant de tribu Leuitica, quia omnes Leuitæ venerunt in regnum Iuda incipiente

cultu idolorum in Israel, vt patet 3. Reg. 13. capit. & 2. Paralip. 11. cap. Aliquando tamen accipitur sacerdos large pro illo qui in statu, vel dominatu maior est, & sic filij David dicebantur sacerdotes, vt patet 2. Reg. 8. c. cum dicitur, & filij David erant sacerdotes, & contra talem modum sacerdotis possunt distingui sacerdotes Leuitici generis, vel forte ista determinatio nihil agit hic, sicut interdū ponuntur determinationes aliæ quasi ex superabundanti. *Qui iudicabunt tibi iudicij veritatem.* Vel, quia in lege peritiores erant, siue quia summus sacerdos præsentē Prophetā indicabat, vel quia rerum abscondita Deo reuelante per lamine rationis inquirebat, in quibus doctrina, & veritas continebatur, de quibus diximus Exo. 28. cap. *Et facies quæ cumque dixerunt qui præsumt loco quem elegerit dominus.* In illo loco, & iudicio solū vnus præerat, scilicet summus sacerdos, sed vocantur hic pluraliter propter successiones temporum, quibus diuersi summi pontifices præsidebant.

An summus sacerdos poterat ferre sententiam se solo, vel requirebatur consensus omnium septuaginta iudicum qui erant de latere, seu consilio, aut consistorio pontificis. & quod in Christo iudicando forma consueta iudicandi seruata sit. Quæst. IIII.

Verz dicitur pluraliter facies quæcumque dixerint, id est omnes ipsi iudices de quorum consensu ferebatur quæcumque sententia: nam erant septuaginta iudices in loco Sanctuarij, qui erant de consistorio, quod vocabatur domus iudicij, & licet vnus inter eos proferret sententiā in causis, quæ ventilabantur coram eis, quia tamē nomine omnium proferebat sententiam, vel de consensu, & consilio omnium, dicebantur omnes iudices illi mandare. Et hoc apparet in iudicatione Christi, quando per ipsos Iudeos morti adiudicatus est etiam antequam mitteretur ad Pilatum. nam dicit Iosephus in libris antiquitatum, quod Iesus Nazarenus qui visus est esse Messias occisus fuit per domum iudicij, & tunc addatur ad hoc id, quod habetur Matth. 26. ca. scilicet principes sacerdotum, & omne concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, & post pauca auditis verbis Christi, quod viderent filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, sequitur in litera, tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua, dicens blasphemauit, quid adhuc egemus testibus, ecce audistis blasphemiam quid vobis videtur? illi responderunt dicentes reus est mortis. Ecce enim in his patet, quomodo summus sacerdos sententiam ferebat de consensu omnium aliorum iudicum, qui erant de domo iudicij, quia dicitur in principio huius auctoritatis, quod principes sacerdotum, & omne cōcilium quærebant testimonium contra Iesum, & sic omnes congregati erant ad condemnandum iudicialiter Iesum, & quia postea summus sacerdos dixit, quid adhuc egemus testibus innuens, quod non erat ipse solus iudicās Iesum. Et si forte aliquis dicat, quod ista non loquebatur summus sacerdos ad aliquos sacerdotes, qui cum eo iudicaret, sed ad omnem turbam astantē. Non potest stare, quia immediate in verbis predictis subiungitur, quod illi protulerunt sententiam dicentes reus est mortis, proferre tamen sententiam non pertinebat ad aliquos vulgares qui astabant, cum ipsi, vel plerique eorum duce rentur in testes, & in formam accusatorum, etiam ga non habebant auctoritatem iudiciariam. sequitur ergo, quod illi qui dixerunt reus est mortis, & ad quos summus sacerdos loquebatur omnia ista, erant iudices de domo iudicij, sicut dicebatur in prædicta auctoritate, scilicet, quod totum concilium conuenerat ad ipsos principes

cipes sacerdotum, ut iudicarent. Et ex hoc patet aliud, scilicet, quod ipsi iudices de domo concilij, vel iudicij qui assidebant summo sacerdoti iudicanti, non solum erant tanquam consilij dantes consilium summo sacerdoti quid iudicare deberet, & non habentes potestatem iudicandi, ita quod non solum requirebatur in formandis, & promulgandis sententiis eorum consilium, sed etiam illorum consensus. Etiam patet, quia hic in littera dicitur, qui iudicabunt tibi iudicij veritatem, ergo non solum consilij, sed iudicare poterant, iudicare autem dicit potestatem proferendi sententiam, vel dandi auctoritatem ad proferendum. Sed adhuc argues, quod non posset intelligi de istis iudicibus pertinentibus ad domum iudicij, quia isti licet possent iudicare, tamen non erant principes sacerdotum, nec erant principes loci illius in quo erat Sanctuarium, sed hic dicitur facies quicunque dixerint quicunque præsunt loco, quem elegerit dominus, ergo ad aliquem alium referri debet. Respondetur, quod ad hoc poterat dici, sicut supra dicebamus, quod isti qui præsunt loco quem dominus elegerit, erant summi sacerdotes, & tamen arguitur, quod summus sacerdos vnus erat. Respondetur, quod vnus erat semper, tamen multi erant per successiones, & sic loquitur hic text. de summis sacerdotibus qui sibi succedent secundum diuersa tempora. sed hoc licet aliquantulum videatur quibusdam, nihil tamen est, ut patet considerando istam litteram totam suspensam, ut patet: nam necesse est referri hoc quod est præfisse non solum ad summum sacerdotem, sed etiam ad alios iudices pertinentes ad domum iudicij, quia dicitur supra. *Venies ad sacerdotes Leuitici generis, & ad iudicem qui fuerit illo tempore.* Ille sacerdos qui erat in illo tempore qui vocatur per excellentiam sacerdos non expresso nomine alio, erat sacerdos magnus, alij autem sacerdotes ad quos etiam venire dicebatur, erant iudices de domo consilij, scilicet de illis septuaginta senioribus, alias non diceretur venire ad eos ille, qui aliquam causam iudicandam habebat, dicitur autem simul venire ad sacerdotes Leuitici generis, & ad sacerdotem qui erat in illo tempore quia isti omnes simul iudicabant eum, & hoc patet immediate per litteram sequentem, scilicet. *Quæres ab eis.* Id est a sacerdote illo magno, & alijs sacerdotibus Leuitici generis, qui erant de domo consilij: nam non conueniebant ad hoc omnes sacerdotes Leuitici generis, quia multi horum manebant extra locum Sanctuarij, etiam ipsi qui erant in loco Sanctuarij non omnes conueniebant ad audiendas causas, & sententiam dant: sed septuaginta illi qui deputati erant in domo consilij, & sequitur immediate. *Qui iudicabunt tibi iudicij veritatem.* Id est, quod licet alij iudices qui erant in portis tuis id est in ciuitatibus Israel, vacillarent ambigui iudicium proferentes, isti tamen in nulla causa dubitabant propter modos supra assignatos. Ecce qualiter littera manifeste indicat, quod isti sacerdotes qui erant de domo consilij iudicabant, & non solum summi sacerdotes qui erant per successionem. Sed argues quomodo dicitur, quod aliqui alij sacerdotes præter sacerdotem magnum iudicarent? quia qui iudicant iudices sunt, sed littera solum ponit vnum iudicem, ergo solus ille iudicabat, patet quia dicitur, & ad iudicem qui fuerit illo tempore. Respondetur, quod isti sacerdotes minores, qui erant constituti, ut essent de domo consilij, quam ipse sacerdos magnus iudices erant, & ob hoc mandatur habentibus causas, quod ad eos veniant, siue ad minores sacerdotes, siue ad magnum, sed vocat ipse sacerdos magnus specialiter iudex, quia licet alij haberent potestatem iudicandam dando auctoritatem sententiæ, nunquam tamen proferebant sententiam, sed ipse sacerdos magnus erat, qui proferebat sententias ab offi-

Solus sacerdos magnus præferebat sententiam mortis, tamen isti assidebant 70 iudices.

cio, ergo iudicandi iudex specialiter dictus est, & hoc innuitur infra cum dicitur, qui autem superbiert nolens obedire sacerdotis imperio, qui eo tempore ministrat domino Deo tuo, morietur homo ille. Licet adhuc in hoc melius dicatur, & verius, quod iste iudex de quo hic dicitur non est sacerdos magnus, sed erat aliquis iudex de ipsis sacerdotibus minoribus positus ab ipso sacerdote magno loco eius, sicut Episcopi ponunt vicarios suos qui iudicent omnes causas, quas Episcopi iudicare debent, ideo iste iudex sic positus gerebat totaliter vices sacerdotis magni. Et sicut sacerdos magno astat totum consilium, siue concilium (ut patuit in condemnatione Christi de qua supra diximus) & ipse de consensu omnium sententiam proferebat, ita isti iudices vicario sacerdotis magni assidebant toti concilio, & de consensu omnium dicebant sententiam: quod autem iste iudex sit alius a sacerdote magno patet infra cum dicitur, qui superbiert nolens obedire sacerdotis imperio qui eo tempore ministrat domino Deo tuo, & decreto iudicis, morietur homo ille: per hoc. quod ponitur ibi, & notatur, quod duo sunt sacerdotes, & iudex qui decretum interponit, licet quantum ad hanc responsionem non multum refert, utrum iste iudex sit sacerdos magnus, aut aliquis alius vicarius eius, aut subordinatus ei, qui profert sententiam, dum tamen iste sit vnus qui proferat sententias. *Et facies quodcumque dixerint qui præsunt loco quem elegerit dominus.* Istud necessario refertur ad ipsum summum sacerdotem, & omnes alios sacerdotes de domo iudicij, & patet, quia suspensam littera est a superiori, scilicet isti omnes iudicabāt, & sic quod iudicabāt fieri debebat, & dicebantur præfisse illi loco quem Deus elegerat, non tanquam Domini illius loci, quia hoc pertinebat ad regem, sed tanquam iudices, & sic cessant obiectiones duæ quæ supra fiebant. Sed adhuc argues, quod non intelligatur de omnibus istis iudicibus, sed de sacerdotibus magnis sibi succedentibus, quia dicitur hic facies quodcumque dixerint qui præsunt loco, sed manifestum est, quod alij iudices nihil dicebāt, sed solus ipse sacerdos magnus, vel ipse iudex qui stabat loco eius, ut supra dictum est: ergo non intelligebatur de alijs iudicibus. Respondetur, quod isti iudices qui erant de domo iudicij, licet non proferrent omnes sententiam, sed vnus solus, quia tamen omnes primo consiliabantur, & determinabant quæ sententia partibus proferenda esset, dicebantur dicere aliquid, sicut dicebantur iudicare: idem enim modus erat iudicandi, & dicendi. *Et docuerint te iuxta legem eius.* Isti non solum in causis determinabant, sed etiam ad omnia dubia respondebāt, determinatio autem in causis erat iudicium, responsio autem ad dubia erat doctrina, & vtrunque faciebant isti per legem Domini, quia dum isti poterant aliquid reperire in lege Dei per quod determinarent causas, vel dubia lucidarent, non inquirebant ab extra responsiones, cum autem non inueniebatur aliquid in lege cautum, respondabant ut ait Iosephus per Prophetam, sine quo sacerdos magnus nunquam sententiabat, vel per doctrinam, & veritatem existentem in rationali, aut per alios modos certissimos veritatis, vel dicitur. *Et docuerint te iuxta legem eius.* Id est non contra legem eius: quia quando aliquis deficiente iudicio legis iudicat aliquo altero modo, si ille non est contra legem, dicitur esse iuxta legem, sic enim dicebat Christus Luc. 9. cap. qui non est contra nos nobiscum est, & hoc semper erat in illis iudicibus, quia cum omnes essent peritissimi in lege, & essent multi, non poterant venire aliqui casus quantumcunque difficiles, de quibus ipsi nescirent, utrum essent contra legem in eis taliter, vel taliter proferre sententiam, & hoc modo semper docebant iuxta legem Dei. *Sequeris sententiam eorum.* Quia inde non potest

Iudices duas hære debent conditiones.

potest ad alium appellari, cum non maneret aliquis alius iudex cognoscere potens de appellationis iustitia. *Et non declinabis ad dextram nec sinistram.* Id est totaliter obediens sententiæ eorum ad nullam partem declinando. Quædam glo. Hebraica dicit, quod si dixerit iudex ille, quod manus dextra est sinistra, vel similia, quod etiam credendum est sibi, & tenenda eorum sententia. Sed valde deficiunt in hoc, quia nulli homini contra per se notam veritatem dicenti credendum est: maxime quia hoc includit contradictionem. Item sequeretur quod si dicerent esse credendos Deos alienos, credendum esset eis, & sic mandando contra aliqua legalia, sed in littera ponitur contrarium, quia dicitur, quod illi iudices duas condiciones habere debent. Prima quod iudicent secundum veritatem, quia dicitur, quod iudicabunt tibi iudicij veritatem. Secunda conditio, quod non iudicent contra legem, ideo dicitur. *Et docuerint te iuxta legem eius.* Ergo videtur, quod si iudicauerint contra veritatem, vel contra legem, non est eis assentiendum. *Qui autem superbiert nolens obedire sacerdotis imperio.* Scilicet summi sacerdotis. *Ex decreto iudicis.* Id est iudicis minoris. *Morietur homo ille.* Siue pro repugnantia contra summum sacerdotem, vel aliquem minorem iudicem mori merebatur, sed diuersimode, quia quocumque modo repugnaret mandato summi sacerdotis, merebatur mortem, si autem repugnaret mandato iudicis inferiorum, etiam merebatur mortem, nisi appellationis remedio se tueretur, quia tunc non dicebatur condemnare, sed in grauamen iudicis superioris remedium postulare. *Qui autem superbiert.* Omnes enim qui mandatis prælatorum non obediunt, superbire dicuntur, est namque superbia desiderium indebiti honoris, vel indebite excellentiæ, qui autem dominatur excellentior est quam qui subiicitur, cum ergo subditus usurpat sibi principatum dominatum superbit, quia excellentia illa erat ei indebita inquantum erat subditus.

Duplex modus usurpandi principatum. Ex quo duobus modis subditi dicuntur superbiere. Quæst. V.

ET quia est duplex modus usurpandi dominatum principatum, duobus modis subditi dicuntur superbiere. Modorum autem usurpandi principatum vnus est directus, & alius indirectus. Directus est quando id quod dominus habet seruuus vult habere, scilicet sicut dominus imperat, ita ipse qui seruus est imperet, & quanto iste modus usurpandi directior est, tanto maior superbia est. Secundus modus est indirectus, scilicet quando subditus non vult imperare, ut dominus, sed non vult ei obedire subtrahendo debitam obedientiam, & etiam isto modo priuatur dominus principatu: nam dominus est seruus, & maioritas, vel nobilitas principatus, vel e contra est per maioritatem aut nobilitatem subditorum, vel e contra, ut ait Aristoteles primo Politic. cap. 3. si ergo omnes subditi sic fecerint tollentes obedientiam, iam princeps non manebit princeps nullo subdito existente, & tollitur principatus indirecte: iste autem modus usurpandi principatum, vel honorem quanto minus directe est, tanto minor superbia est. Et isto modo dicitur hic superbiere nolens obedire mandato iudicis, vel sacerdotis magni, quia obedientiam debitam subtrahit. *Nolens obedire sacerdotis imperio.* Id est imperio summi sacerdotis, qui vocatur hic sacerdos sine aliqua conotatione determinante, quia ipse excellentiori modo sacerdos est quam omnes alij, quia maiorem potestatem habebat. *Qui eo tempore ministrat domino Deo tuo.* Non solum ministrabat summus sacerdos domino Deo, sed etiam sacerdotes minores, ut patet Exodi 28. cap. ubi mandauit Deus vestes fieri Aaron, & filiis eius, ut sacerdotio

An omnes sacerdotes ministrabant Domino.

fungerentur: etiam patet hoc specialiter de ministris specialibus: nam sacerdos de minoribus erat, qui vitulam ruffam immolabat, ut patet Nume. 19. capit. quia ibi mandauit Deus, ut Eleazar filius Aaron hoc faceret, qui tunc erat sacerdos minor patre suo Aaron superstitite, & tenente summum sacerdotium. Item sacerdotes minores incendebant lucernas, & parabant eas in candelabro, ut patet Exodi 27. capit. Item sacerdotes minores poterant immolare, & incendere sacrificia in altari holocaustorum, ut colligitur Leui. 8. ca. cum dicitur armus quoque dexter de pacificorum hostijs cederet in primitias sacerdotis, qui obtulerit sanguinem, & adipem filiorum Aaron, & ipse habebat armum dextrum in portione sua. Itē sacerdotes minores adolebant thimiam super altare aureum thimiamatum, quod erat intra tabernaculum, ut patet de Zacharia patre beati Ioannis, qui erat de sacerdotibus minoribus in vice octaua, quæ erat fors Abia, ut patet Luc. primo cap. ipse tamen intrauit sorte, ut incenderet thimiam coram Domino, ut patet in eodem, & si forte protuleris velis dicens, quod pater beati Ioannis erat sacerdos magnus, non potest stare, quia sacerdotes magni morabantur in loco Sanctuarij, sed Zacharias pater beati Ioannis habitabat in montana Iudeæ extra Ierusalē, ut patet Luc. primo cap. Itē & fortius hoc patet, quia si ponere incensum coram Domino in altari thimiamatum ad solum sacerdotem summum pertineret, non mutaretur per vices, sed semper pertineret ad eundem, sed Luc. 1. cap. dicitur, quod Zacharias intrauit ad adolendum incensum secundum ordinem vicis suæ cum dicitur. factum est cum sacerdotio fungeretur in ordine vicis sue ante Deum secundum consuetudinem sacerdotij, &c. Item si ad solum summum sacerdotem pertineret adolere thimiam non veniret per sortes, sed idem semper daretur, dicitur tamen Luca 1. cap. de Zacharia, quod sorte exijt, ut incensum poneret, ingressus in templum Domini, ergo non pertinebat ad solum sacerdotem magnum. Et si argues, quod Exodi 30. cap. dicitur pertinere hoc ministerium ad Aaron, cum dicitur, & adolebit super eum incensum Aaron suauis flagrans mane, quando componet lucernas, incendet illud.

Respondetur, quod licet dicatur ibi pertinere ad Aaron, non ideo tollit quin pertineat ad filios eius, quia ea quæ pertinent ad minores pertinent ad maiores, & non e contrario, cum ergo pertineret hoc ad sacerdotes minores filios Aaron, a fortiori pertineret ad ipsum Aaron, & hoc patet ex eadem auctoritate Exodi 30. cap. quæ inducebatur in contrarium: nam ibi etiam dicitur, quod Aaron deberet parare lucernas mane. tamen Exodi 27. cap. dicitur, quod incensio lucernarum etiam pertinebat ad filios Aaron: ergo eodem modo incensio thimiamatis poterat pertinere, cum alibi hoc repariatur. Item pertinebat ad sacerdotes minores inuolueri omnia vasa Sanctuarij operimentis suis, etiam ipsam arcam, ut patet Nume. 4. capit. non ergo solum ministrabat sacerdos magnus coram Domino, sed et ipsi minores, dicitur tamen sacerdos magnus ministrare coram Domino sine aliqua determinatione, quia ad eum pertinet excellentior modus ministrandi, & sicut dicitur sacerdos sine determinatione, ita dicitur ministrare sine determinatione, quia ministeriū suū, & sacerdotium suū erant æqualia, vtrunq; magnū. Etiam dicebatur ministrare coram Domino, quia faciebat ministerium quoddam speciale coram Domino, quod aliorum sacerdotum nemo facere poterat, & hoc erat facere expiationem pro omnibus peccatis Israel, & pro omnibus immunditijs totius Sanctuarij, quod faciebat cum semel in anno in die expiationis, quæ est decima dies, mensis Septembris, intrabat in sancta

sancta Sanctorum, & aspergebat sanguinem contra propitiatorium, ubi Deus dicebatur esse, & dicebatur proprie ista esse ministratio coram Domino, quia licet ea quae fierent ante ostium tabernaculi coram altari holocaustorum diceretur fieri coram Domino, ut patet Exodi 29. ca. & in multis alijs locis, quia tamen specialius erat Deus intra sancta Sanctorum inter Cherubim quasi in altari holocaustorum, ut satis declarauimus Exodi 25. ca. ideo proprius ministratio asperisionis sanguinis, quae fiebat coram propitiatorio, dicebatur ministratio coram Domino, quam ministratio facie in altari thimiamatum, vel in altari holocaustorum, aut in mensa propositionis, aut in candelabro, quae ministratio ad minores sacerdotes pertinebant. Et de decreto iudicis.

Quis index erat iste, an scilicet subordinatus sacerdoti magno, vel vicarius eius. *Quest. VI.*

ISTE index alius erat quam ipse sacerdos magnus, quod notat ista copulatio (&) siue autem iste index esset vicarius ipsius sacerdotis magni, siue subordinatus ei, semper tenebat ista lex, si quod nolles obedire occiderentur. Est tamen differentia, quia si ponatur iste index esse vicarius sacerdotis magni, tunc non erat aliquod dubium, quia tanta potestatis erat vicarius, sicut ipse sacerdos magnus, cum vicarij sunt delegati ad vniuersitatem causarum, quia Episcopi eis omnia negocia committunt, licet iura non conuenerint cõter nominare ipsos vicarios delegatos ad aliquam causam, vel causarum vniuersitatem: & non poterat sacerdos magnus plura mandare quam ille index, nec poterat appellari ab illo iudice ad sacerdotem magnum, cum idem consistorium sit vicarij, & eius cuius est vicarius, sicut dicitur de vicarijs Episcoporum, & sic recusans obedire vicario sacerdotis magni repugnabat sacerdoti magno. Et tenendo istum sensum dicendum, quod ponitur hic nolle obedire sacerdotis imperio, & de decreto iudicis, non quantum ad idem tempus, sed quantum ad diuersa, scilicet aliquando sacerdos magnus sedebat in consistorio illorum septuaginta seniorum, qui faciebant domum iudicij, & tunc ipse proferebat sententias, & cessabat officium vicarij sui, qui erat index, de quo hic dicitur, & tunc si aliquis veniens coram summo sacerdote nollet stare sententiae eius, mori debebat. Interdum vero summo sacerdote occupato, vel non veniente ad iudicium consistorium, vicarius suus loco eius proferebat sententiam ex consensu aliorum iudicum, id est seniorum de domo concilij, siue iudicij, & tunc si aliquis non obediret decreto eius, quod erat ex determinatione omnium seniorum, sicut mandatum summi sacerdotis, mori debebat, cum non esset aliquis alius index superior. Si autem ponatur iste index subordinatus ipsi summo sacerdoti, scilicet inter ipsos seniores septuaginta de domo consilij esset aliquis index ad quem venirent causae, & ille decideret eas, & tamen, quod posset ab ipso ad summum sacerdotem appellari, & tunc non esset sensus, quod quicumque non obediret decreto istius iudicis, quia sic non posset ab eo appellari, sed quod si aliquis contemneret sententiam eius non tuens se remedium appellationis, dicendo se non curare de eius sententia, non dicendo se grauatum, deberet tunc mori, vel dicendum, quod ista lex debet intelligi non, ut copulatio propositio, sed ut de copulatio practico, scilicet non sit sententia qui non obedierit summo sacerdoti moriatur, & qui non obedierit iudicis decreto moriatur, sed utrunque simul, scilicet quicumque non obedierit decreto iudicis, & mandato sacerdotis magni, moriatur: & fiebat sic, sicut ventilaretur causa coram illo sacerdote qui erat index minor, deinde ap-

pellaretur a mandato eius, quod erat non obedire decreto iudicis: deinde deuolueretur causa coram summo sacerdote, & ille qui condemnatus fuerat a iudice condemnaretur rursus a sacerdote magno confirmante sententiam iudicis, & declarante fuisse male appellatum: & deinde ab hoc summo sacerdote ille condemnatus appellaret nolens obedire eius mandato, vel non appellando diceret se nolle stare sententiae summi sacerdotis, debebat mori, & non erat hic locus recusationis iudicis, quia hic erant iudices septuaginta, & ipsi prius ventilabant causam, antequam formaretur sententia, & postea de consensu eorum, vel maioris partis ferebatur sententia, ideo dato, quod aliquis de istis esset suspectus alicui de litigantibus, etiam si esset ipse sacerdos magnus qui ferebat sententias, non poterat recusare illud iudicium, nec erat rationale debere recusari, quia non ille solus formabat sententias, sed de consensu omnium, ideo licet ille ex aliqua causa peruertere vellet ius in damnum alicuius, nunquam tamen verisimile erat, quod septuaginta viri simul in hoc concordarent, ut sententiam proferrerent iniquam. Si autem queras quid magis tenendum est, scilicet an ille index qui hic ponitur, esset ut subordinatus sacerdoti magno, vel tanquam vicarius eius. Respondetur, quod melius dicitur istum iudicem esse vicarium sacerdotis magni: nam alias illa lex. Et decreto iudicis. Non videtur satis bene exponi, quia cum ibi dicatur, quod non obedies decreto iudicis deberet mori, si ibi ponatur index pro aliquo subordinato ipsi summo sacerdoti, non videtur litera ista aliquid agere: quia quodcumque de isto iudice dicitur, necessario dicendum est de omnibus iudicibus, qui erant in ciuitatibus Israel in portis, & tunc supersuum esset magis de isto dicere quam de omnibus alijs, patet antecedens: quocumque modo de duobus superioribus exponendo. Nam si dicas, quod ille qui nollebat obedire sententiae illius iudicis, nullius appellationis remedio se tuens, sed simpliciter dicens nolle stare sententiae illius iudicis, debebat mori, ita erat de omnibus alijs iudicibus, qui erant in vrbibus Israel. Nam si aliquis diceret se nolle stare illorum mandatis nulla interposita appellatione, mori debebat, quia in hoc contemnebat ipsos iudices, sed etiam illos qui dederant eis potestatem, scilicet totum Israel qui elegerat, vel ipsos iudices de domo iudicij. Si autem diceret secundo modo, scilicet quando aliquis comparens coram illo iudice condemnabatur ab illo, & appellabat ad summum sacerdotem, & postea ventilans causam coram summo sacerdote condemnabatur rursus ab eo, & obedire nollebat, siue appellando, siue superbiendo, quod deberet mori, ita dicitur, quod si aliquis ventilans causam coram iudicibus ciuitatis suae reperiret ibi difficile, & ambiguum iudicium, & condemnaretur, & immediate causa deuolueretur ad summum sacerdotem non comparando coram alio iudice inferiore, & qui condemnatus esset in ciuitate sua rursus condemnaretur a summo sacerdote, & obedire noller, etiam mori debebat, nihil ergo magis iudex iste de quo hic dicitur haberet quam iudices alij, qui essent in ciuitatibus, & oppidis, vel quibuscumque municipijs, si ponatur esse subordinatus alteri iudici, scilicet sacerdoti magno: ponendo autem eum esse vicarium sacerdotis magni non militabunt ista argumenta, quia erit aliquid speciale in eo contra omnes alios iudices municipales, quia ab alijs poterat appellari, & sic licet non staretur mandato eorum, non erat poena mortis: a vicario tamen sacerdotis magni non poterat appellari ad ipsum sacerdotem magnum, cum idem esset consistorium vicarij sacerdotis magni, & ipsius sacerdotis magni: & sic ponit litera pro equalibus, & est tunc propositio ista copulatio sic intelligenda,

genda, quicumque non obedierit mandato sacerdotis summi morietur. Et auferes malum de Israel. Id est occasionem mali, quia si aliquis homo talis viuere permitteretur, omnibus alijs daretur exemplum similia audendi, & hoc significat litera sequens cum dicit, cum datus populus audiens timeat, & nullus deinceps intumescat superbia: vel dicitur, auferes malum de Israel, id est, quod talis homo dato, quod alijs occasionem non praeberet ad malum, quia tamen in se malus erat, cum tale scelus commisisset, indignus erat vita. Cumulus populus audiens timebit. Poena enim infligitur male agentibus propter duo, sicut ipsi pereant, & ut alij similia non faciant, & magis sit ad aliorum correptionem quam ad huiusmodi destructionem, patet quia iudex, & lex in distributione penarum, intendunt utilitatem publicam, sed maior utilitas communis est, quod alij poena istius a similibus arceantur, quam ut isti occidantur. Boetius tamen de consolatio. lib. 4. Prosa 4. ponit alium modum punitionis reorum, siue finem, scilicet, ut feliciores, vel saltem non ita mali sint, cum malum culpa fuerit ordinatum per bonum poena: cum dicit, feliciores inquit esse improbos supplicia lucentes quam si eos nulla iustitia poena coerceat: nec nunc molior, quod cuius veniat in mentem corrigi vltione prauos mores, & ad rectum supplicij terrorem deduci, ceteris quoque exemplum esse culpanda fugiendi, sed alio quodam modo infeliciores esse arbitror improbos impunitos, tamen & si nulla ratio correptionis, & nullus responsus habeatur exempli, & declarat postea ipse istum modum, scilicet culpa diminuat per penam, & reducatur ad rectitudinem. Cum ingressus fueris. Hic ponitur tertius, scilicet conditiones regum, & ponuntur duo, scilicet constitutio: deinde constituti ordinatio ibi. Cumque fuerit. Et dixeris constituam super me regem, sicut habent aliae nationes. Ex hoc patet, quod constitutio regis erat ex importuna petitione populi. Constitues eum.

An istud de constitutione regum sit mandatum obligans, vel permissio. Et quis principatus censeatur melior. *Quest. VII.*

NON est hoc mandatum, ita quod Iudaei tenerentur constituere regem, sed est permissio, & permissio est duplex, quaedam de minori bono respectu maioris, sicut matrimonium est secundum permissionem, ut habetur prima ad Corin. 7. cap. vbi quisque vir suam uxorem habeat propter fornicationem, & vnaqueque mulier suum virum, subdit, hoc secundum indulgentiam dico non secundum imperium, quia volo vos omnes esse, sicut ego sum. Constitutio autem regis non permittitur isto modo, quia tunc non esset peccatum, sicut nec matrimonium, ut patet prima ad Corin. 7. qui virginem matrimonio iungit bene facit, sed qui non iungit melius facit, sed constituere regem Iudaeis magnum peccatum fuit, ut patet 2. Regum 12. cap. quia Deus dixit, quod petendo regem, eum abiecerant ne regnaret super eos, ut patet primo Regum 8. cap. Et tamen, quia sciebat Deus populum istum petiturum regem, posuit conditiones regis regulas eos ne reges mali essent, ne totale malum accideret: magna enim regulatio necessaria est in rege cum caput sit, & si agrotat cetera necesse est perire, ut patet de Roboam qui induxit Israel ad colenda idola, ut patet 3. Regum 12. & 13. cap. Ideo rex ponitur debet nisi virtuosissimus sit, quia periculosissimum est omnia vni committere, ut ponit Philosophus secundo Politicorum circa finem.

Sed argues contra hoc, quia non videtur esse peccatum constituere regem super se: nam in omni communicatione plurimum hominum oportet esse aliquam

politiam, id est ordinationem secundum quam vnus se habeat ad alios, quod ergo aliquis populus eligat aliquam politiam optimam non est culpabile, immo est valde laudabile, sed inter politias nulla melior est quam Monarchica regalis, ut probat Aristoteles in octauo Ethicorum, & in tertio Politicorum, quia tres sunt bonae, scilicet Monarchia regalis, & Aristocratica, & Timocratica. aliae tres sunt male, scilicet Tyrannica, & Oligarchica, & Democratica. De tribus autem bonis melior ponitur esse Monarchia regalis, etiam patet hoc, quia principatus sunt meliores in quantum sunt minus seditiosi, sed nullus principatus est minus seditiosus quam Monarchicus regalis, quia vnus non potest discordare a seipso, plures autem etiam si virtuosius sint discordant interdum: quia quot capita, tot sensus.

Item ille est melior principatus qui magis assimilatur principatu naturae, cum principatus naturae sit imperuerribilis, quia nunquam errat, ut ait Aristoteles in 12. Metaph. entia nolunt male disponi, id est res naturales nolunt male ordinari, sed in natura est principatus Monarchicus, ut patet in fine eiusdem 12. Metaph. in vltima propositione, ubi concludit Aristoteles dicens mala est pluralitas, bonus est ergo princeps vnus, ergo principatus regalis, qui Monarchicus est, sicut principatus naturae, optimus est, & illi qui elegerint talem principatum non peccabunt.

Respondet forte aliquis, quod licet iste principatus sit in se optimus, est tamen nimis periculosus, quia difficile est committere omnia vni viro, ut ait Aristoteles in fine 3. Politicorum. nam voluntas humana malus canon est, ut patet in 9. Ethic. maxime, quia isti reges non assumuntur per virtutis electionem, sed per successionem, & sic contingit interdum regnare pessimum virum, & totas destruere politias. Et ob hoc Aristoteles concludit in tertio Politicorum, quod in ciuitatibus non deberent esse principatus regales Monarchici, sed principatus Democratici, licet Democratia mala politia est secundum se, cum in ea inopes, & indocti, & quicumque homines dominantur, qui tamen naturaliter dispositi ad seruiendum erant: non est tamen politia seditiosa, quia tota potestas manet apud populum, & omnes euales dominantur, siue per equalia tempora, siue secundum principatus fortiales. qui ergo accipere vellet principatum regalem, videbatur se committere discrimini accipiendo id, quod periculosum est, ergo peccaret populus iste in accipiendo principatum regnatiuum.

Respondetur ad hoc, quod si accipere principatum regalem esset accipere principatum periculosum, & accipiendo Aristocraticum, vel democraticum, aut quemlibet alium esset accipere principatum perfecte bonum, & nullo modo periculosum, peccatum esset accipere principatum regalem, quia erat committere se periculo. Accipiendo tamen quemcumque principatum est accipere aliquid periculosum, vel seditiosum, aut habens aliquas imperfectiones, ideo quod accipiat istum, vel illum non videtur esse peccatum.

Item si habere principatum regnatiuum esset peccatum, quodcumque aliqua politia vellet recedere a principatu regnatiuo, essent grata Deo: nam gaudium est in coelo super vno peccatore poenitentiam agente magis quam super nonaginta nouem iustis, qui non indigent poenitentia, ut patet Lucæ, decimo quinto capitulo. quanto magis gaudium erit super omnibus habitantibus in aliqua ciuitate, quando simul conuertantur: sed Deus non acceptat eos qui recedunt a principatu regnatiuo: ergo habere talem politiam, aut principatum non est peccatum. patet antecedens, quia quando Samuel predicauit coram Israele denuntiando

ciando eis peccata sua, vt patet primo Regum 12. cap. ipsi Israelite voluerunt dimittere regem, & tamen Samuel Propheta Domini ex parte Dei mandauit eis, ne dimitterent regem suum, & pater, quod hoc dixerit ex voluntate Dei, quia ad contestationem eorum quæ dicebat, fecit miracula, vt patet ibidem in litera, scilicet emittere tonitrua, & pluias magnas immediate, vt petiuit, & tamen ibi mandauit, vt manerent cum rege suo, si tamen malum fuisset habere regem, Deus non mandasset, vt duraret maxime ipsis volentibus retrocedere.

Item argumentum illud quod fiebat, scilicet, quod principatus Monarchicus sit periculosus, ideo quod accipere illum sit quodammodo peccatum, non militabat aliquo modo contra hoc, nam Iudæi etiam antequam essent sub principatu regali eo modo, quo postea habuerunt, semper fuerunt sub principatu Monarchico, a die qua exierunt de Aegypto: nam exuntibus eis de Aegypto rexit eos Moyses vsque ad quadraginta annos quandiu manserunt in deserto, & iste aliquo modo vocatur rex, vt patet trigesimo tertio capitulo, cum dicitur, & erit apud rectissimum rex, & vocatur rectissimus Israel, sicut infra declarabitur.

Et non valet si arguas, quod non solum regebat Moyses, sed etiam septuaginta Seniores, vt patet Numeri vndecimo cap. & etiam tribuni, & centuriones, & quinquagenarij, atque decani regebant populum, vt patet Exodi decimo octauo capitulo, sic enim instituit populum terro socer Moysi. Nam ista non tollunt principatum Monarchicum, quia Monarchicus princeps est, quando vnus est qui omnia regit. Si autem postea non potens per se dirigere immediate omnia, habeat alios coadiutores, quos ipse ponat, & illi regant secundum mandata suscepta ab eo, non tollitur Monarchia: nam agens principale est ipse qui imperat, alij autem sunt veluti quidam instrumentaliter agentes, siue magis ministri, quod satis patet de tribunis, & centurionibus, & quinquagenarijs, atque decanis: quia isti solas paruas causas ministrabant iudicantes in eis, quando tamen aliquid magnam occurrebat, referebant ad Moysen, vt patet supra primo cap. & Exodi 18. cap. de septuaginta senioribus, idem patet, quia isti solum eligebantur, tanquam quidam coadiutores Moysi in his, in quibus non posset Moyses ne tantum vexaretur, vt patet Numeri vndecimo capitulo, tenuit ergo Moyses in Israel principatum Monarchicum, & post hunc tenuit eundem principatum Monarchicum, Ioseph, qui solus imperabat in Israel, vt patet per totum Ioseph, & multoties in isto libro, vt supra quarto cap. & infra 31. & Numeri, vigesimo septimo, & post hunc iudices qui in Israel fuerunt, tenuerunt consequenter principatum Monarchicum secundum tempora sua, de quibus in libro Iudicum, sic etiam patet primo Regum, duodecimo capitulo, cum dicitur, & misit dominus Hieroboam, & Badan, & Barach, & Iephe, & Samuel, & eruit vos de manu inimicorum, non ergo peccabant aliquo modo Iudæi petendo principatum Monarchicum, quia semper illi tenuerant, sed peccabant volentes principatum regalem, nam licet omnes monarche qui mali non sunt, reges vocari possint largo modo: tamen reges, sicut nos accipimus strictius, est aliquid esse quæ esse Monarchas, quia Monarcha est quicunque vnus princeps, siue malus, siue bonus: nam & Tyrannus Monarcha est, rex autem secundum Philosophum in 8. Ethicorum, est qui in omnibus sufficiens est bonum suum non appetens, sed quod subditorum: Tyrannus autem econtrario. Sacra scriptura non accipit sic regem, sed pro eo qui accipit iura regia, siue bonus, siue malus sit, quod isto modo magis est esse regem, quam esse Monarcham, quia multi

Monarche nulla fere iura a subditis recipiunt, & isto modo Moyses licet fuerit Monarcha Israel, non tamen fuit proprie rex eius, quia nulla iura accipiebat, & ipse Samuel erat Monarcha Israel, vt patet primo Regum, duodecimo capitulo, vbi ipse ponitur vltimus inter iudices missos ad regendum Israel, & tamen in principio eiusdem capituli ponitur, quod Samuel nihil vnquam recepit ab aliquo de Israel, cum dicitur: ecce preesto sum loquimini de me coram Domino, & coram Christo eius, vtrum bouem cuiusquam tulerim, an asinum, si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquid, si de manu cuiusquam munus accepi, & contemniam illud hodie restituamque vobis, & tamen ponebatur primo Regum octauo capitulo, quod non erat sic de regibus, quod multa iura accipere debebant, non ergo erant isti reges, sed solum Monarche. Cum autem Iudæi regem petierunt, non petierunt regem simpliciter, id est aliquem dominum, vel rectorem, quia hoc iam erat, sed petebant dari sibi regem sub illis conditionibus, sicut apud alias gentes erat, & hoc patet primo Regum octauo, cum dicitur: constitue nobis regem qui iudicet nos, sicut vniuersæ habent nationes, id est taliter qualiter aliæ gentes habent, taliter nos volumus habere, sed aliæ gentes sub ista conditione habebant, ergo sic petebant Hebræi habere, quod autem peccauerint Iudæi petendo regem patet primo Regum, duodecimo capitulo, cum dicitur, & videbitis, quod græde malum feceritis vobis in conspectu domini, vt petieritis vobis regem.

Dicendum ergo, quod habere politiam regnatuam nullo modo est peccatum, cum sit quædam bona politia, Iudæis tamen peccatum erat petere potestatem regnatuam, quia sciebant se agere contra voluntatem Dei, & in hoc abiciebant a se Deum qui eis ante regnabat, vt patet primo Regum, duodecimo capitulo, & fiebat hoc modo, quia antequam ipsi peterent regem gubernabantur per sacerdotes, vt patet de Samuele qui tunc regebat, & de Heli sacerdote qui ante hunc rexerat, & filij Samuelis tunc patre iam senescente regabant, vt patet primo Regum, octauo, & duodecimo capitulo, nunc autem petebant super se regnare viros seculares, quales erant reges quos postea habuerunt, & sicut Deus magis colitur a sacerdotibus quam ab alijs quantum est ex natura officij, ita ipsi Iudæi si essent subditi essent minus colentes Deum, quia subiciebantur talibus hominibus, quam si subicerentur sacerdotibus: nam habendo reges satis erat ipsis hominibus occupari in seruitio regum non curando de seruitio Dei, & hoc seruitium Dei vix complebatur: volendo ergo accipere reges aliquo modo volebant non subditos esse Deo, & quantum ad hoc fuit peccatum, ceteris autem gentibus, nec peccatum erat regem petere, nec regem habere.

Constitues eum quem dominus elegerit. Deus enim volebat eos regem habere, sed quia ipsi importune petebant, concessit eis, non tamen quem ipsi vellent, sed quem dominus dedisset, ideo primus rex, scilicet Saul per Deum electus est, vt patet primo Regum, nono capitulo, in alijs regibus sequentibus erat regula, quod primogenitus succederet, nisi Deus alium elegeret, vt patet in Dauid, quia mortuo Saul Isobeth filius eius maior de manentibus regnare debuisset, sed quia Deus elegerat Dauid vngendo eum in regem, vt patet primo Regum, decimo sexto capitulo, ideo ipse regnavit.

De medio fratrum tuorum. Ita, quod nullus de alienigenis regnare posset, ne induceret eos ad idolatriam, ideo si aliquis de extraneis demonstraret se esse electum a Deo, vt regnaret super eos, etiam si Propheta diceret, non esset credendum ei, sicut Propheta qui dicit Deos

Resolutio
totius quæ
stionis.

Deus magis
colitur
a sacerdotibus
quàm
ab alijs.

De institum
regis vi-
ti, & ordi-
natione.

Deos alienos esse colendos, vt patet supra 13. capitulo, nec etiam poterant facere regem aliquem gentilem conuersum ad iudaismum, vel aliquos de posteritate sua, quia non vocabantur isti fratres Iudæorum, sed aduenæ, vel peregrini, vt patet Leui. 25. capitulo.

Cumque fuerit constitutus. Hic ponitur secundum de instituti vita, & ordinatione.

Non multiplicabit sibi equos. Ne confidat in bellis in multitudine, & fortitudine equorum, quia fallax equus ad salutem, & in abundantia virtutis sue non saluabitur. Psalm. 32. Et ne erigatur in superbiam, & velit premere populum seruitute, sicut fecit Salomon, qui imposuit grauia onera tributorum, vt patet 3. Regum 12. capitulo, & hoc, quia gloriabatur in multitudine fortitudinis sue, & equorum, vt habetur 2. Paralipo. 9. capitulo, & 3. Regum 10. habuit enim quadraginta milia equorum in stabulis, & currum, & equitum 12. milia.

Nec reducet populum in Aegyptum equitatus numero subleuatus. In Hebræo habetur. Nec reducet populum in Aegyptum ad multiplicandum equos. Et est sensus, quod non mitteret rex aliquos de terra sua in Aegyptum ad emendum equos, quia in hoc videbatur negligi beneficium Dei educantis eos de Aegypto, si iterum illuc irent, & propter hoc mandauit Deus, vt nunquam per viam qua nunc veniebant, redirent, secundum literam non stram est sensus, quod non faciat rex ire populum in Aegyptum ad pugnandum, quasi acquisitorum terrarum illam confidens in multitudine equorum, vel quod rex subleuatus in superbiam non cogeret tantum in seruitutem populum, quod cogeret eos fugere in Aegyptum, & in hoc peccatum valde Salomon, quia mittebat negociatores in Aegyptum, vt inde adducerent equos, vt patet 3. Regum capitulo 10.

Si autem arguatur de Vria Propheta qui fugit in Aegyptum, vel de Hieremia qui descendit in Aegyptum. Respondetur, quod isti coacti fecerunt. Vrias timebat regem Iudæ, & fugit, & post rex Iudæ fecit eum adduci de Aegypto, & occidit eum, vt habetur Hierem. capitulo 26. Hieremias autem licet propheta esset, quod omnes qui descenderent in Aegyptum ibi perirent, vt habetur Hierem. 42. capitulo, tamen ipse descendit cum eis, vt doceret eos ne declinarent ad culturam idolorum, & ibidem lapidauerunt eum, quem Aegyptij honorifice sepelierunt, quia quædam mirabilia eo viuente ibi facta fuerant.

Non poteris alterius gentis hominem regem facere. Gentiles erant altere gentes a Iudæis, ideo de illis neminem in regem constituere debebant, quantumcunque eis bonus videretur: nam nullus homo qualiacunque ageret, bonus esse poterat, qui Deum verum non coleret conuersus ad vanitatem simulachrorum, in quorum cultu suprema malitia consistebat, sic enim vocatur precedenti capitulo, res sceleratissima ipse cultus idolorum, tanquam nihil aliud peius esse posset, & satis patet, quia vt ait Aristoteles in octauo Ethicorum. optimo id quod pessimum est opponitur, scilicet pessimus habitus optimo habitui, & pessimus actus optimo actui, cultus autem Dei veri optimus actus est, ideo cultus idolorum pessimus actus est, nullus ergo gentilis bonus esse poterat, qui in optimo actu deficiebat non ergo erat aliquid propter quod Iudæis videri posset aliquis gentilis in regem eorum eligendus, maxime quia in electione talis regis maximum periculum consistebat, scilicet, quod per plenitudinem potestatis cogeret omnes Iudæos ad colenda simulachra, & de ferendas patrias leges, & ceremonias sanctas, & hæc erat maxima peruersitas, peccabant ergo Iudæi quandoque hominem alterius gentis in regem accipiebant, siue ex mera voluntate sua, siue propter aliquas condiciones pacis.

An tempore Machabæorum Romani imponebant Iudæis regem Romanum. Et quid etiam tempore Christi. Quæst. VIII.

Et si arguas de Machabæis qui viri iusti erant, & tamen obediebant Romanis, vt patet multoties in primo Machabæorum.

Respondetur, quod Machabæi non obediebant Romanis sed erant amici eorum ad compugnationes, & sic erat quædam æqualitas, sicut requiritur in amicis, vt patet in octauo Ethicorum, & hoc appareret, quia ipsi Romani in literis suis Iudæos amicos vocabant, vt patet primo Machabæorum capitulo octauo vbi Iudas cum eis constituit amicitiam, & capitulo 13. vbi eam frater eius Ionathas renouauit, & decimo quinto capitulo vbi super eandem rescriptum est.

Sed adhuc dato, quod subiecti essent Machabæi Romanis, tamen non ponebant super se aliquem regem Romanum. Tempore autem Christi hoc fuit in Iudæis, quia tunc præsidebat Herodes rex tetrarcha Galilee, & hoc peccatum fuisset si ipsi constituerent eum, sed non constituerunt, sed potius Romani violententer imposuerunt eis illum regem, & alios duos tetrarchas, scilicet Philippum fratrem Herodis, qui erat tetrarcha Itureæ, & trachonitidis regionis, & Lisaniæ erat tetrarcha Abilina. Posuerunt eis etiam vnum præsidem Iudææ, scilicet Pontium Pilatum, ita quod totam Iudæorum terram diuiserunt Romani 4. principibus, vt patet Lucæ 3. capitulo in principio. Sicut autem Iudæi non poterant accipere reges de gentibus, quæ nullo modo attingebant ad genus eorum, scilicet de Chananæis, & Aegyptijs, Babylonijs, ceterisque similibus, ita non poterant accipere de gentibus, quæ aliquo modo attingebant ad genus suum, scilicet de Ismaelitis, & Idumæis, & filijs Cethuræ, & Ammonitis, atque Moabitibus, siue Amalechitis, quia omnes iste gentes pertinebant ad stirpem Abraham, erant tamen idolatre, ideo eos in reges accipere non poterant, quia semper idem inconueniens, scilicet, quod talis rex induceret eos, aut potius cogeret ad idolatriam, vt patet de Ieroboam qui quamuis non esset gentilis, quia tamen rex erat, & malus, induxit populum ad colendum idola ponens duos vitulos, vnum in Dan, & alium in Bethel, vt patet tertio Regum 12. capitulo.

Qui non sit frater tuus. Hoc ponitur, quia putaret aliquis de Iudæis, quod licet non deberent eligere reges de gentilibus, poterant tamen eligere eos de conuersis de gentilitate. Et videtur esse ratio huius, quia ratio propter quam vetabatur eligi rex de gentilibus, cessat hic, scilicet timor de reducendo Iudæos ad idolatriam, cum iste iam ad iudaismum conuersus sit.

Respondet littera, quod non poterant etiam de conuersis de gentilitate reges facere, sed de fratribus suis Hebræis, & ratio triplex videtur esse.

Prima quia licet conuersus de gentilitate Deum colat, non tamen, ita vt communiter sunt firmati in fide & cultu Dei illi qui nouiter conuersi sunt, sicut illi qui sunt ab antiquissimis temporibus, vt pote quia patres eius tales nati sunt, & sic adhuc aliquale periculum esset, ne iste afficeretur ad prioris cultus errorem, non ergo debebat assumi in regem, & sic dicit Apostolus ad Timo. prima c. 3. q. oportet Episcopum non neophitum esse, id est non nouiter conuersum ad fidem, & hoc, vel quia in fide firmatus non est, vel quia adhuc circa ea, quæ fidei sunt, indoctus est. Secunda ratio est quia si aliquis de conuersis ad iudaismum posset eligi in regem, cum quilibet homo naturaliter afficiatur ad agnatos, & iste haberet aliquos cognatos, vel pariter in gentilitate manentes, faceret eos secum communicare principatu præponens eos Iudæis, quod ad magnum

Princeps
Monarchi-
cus quis di-
catur.

Rex quid
secundum
Philoso-
phum, &
scdm sa-
cras lras.
Magis est
esse regem,
q. esse Mo-
narcham.

magnum in proprium redundabat Iudæorum.

Tertia ratio est, quia habere principatum regalem magnus honor erat: Deus ergo volebat istum honorem dare populo suo Israeli, quem a principio elegerat, & non gentilibus qui aduenæ erant, & profeliteri re spectu illius populi: etiam quia si eligeretur aliquis de conuersis ad iudaismum in regem, cum isti conuersi aliquantulum odiosi essent Iudæis, quia non participabant totaliter eisdem legibus, & quodammodo grauabantur magis conuersi quam ipsi Iudæi, vt patet Leui. 25. cap. vbi dicitur de anno remissionis, & iubileo, & magis declarauimus supra 15. cap. premeret multum iste rex Iudæos, vt ergo non premeret, non fiebat rex: patet hoc in alijs priuatis personis, nam cum aliquis Iudæus vendebatur alicui conuerso de gentilitate, magis premebat eum quam si esset in potestate alicuius Iudæi, vt patet Leui. 25. cap. cum dicitur, non affliget eum violenter in conspectu tuo, & ad hoc mandabat, quod si quis emere vellet, vel potius redimere eum Hebræum quem aliquis conuersus ad iudaismum emisset, poterat eum redimere, ne affligeretur in manu illius alienigenæ, & hoc satis notatur cum dicitur hic, *Qui non est frater tuus*. Nam soli Hebræi qui erant de genere Iacob inter se vocabantur fratres, alij autē conuersi nunquam vocabantur fratres nec Hebræi, sed aduenæ, aut peregrini, siue profeliti, vt probauimus supra 15. cap.

Præsertim cum dominus præceperit vobis nequaquam amplius per eandem viam reuertamini. Vbi autem dominus præceperit ne redirent in Aegyptum per eandem viam non habetur, sed satis manifestum est, quod aliquando mandatum fuerit, cum hic dicitur mandatum fuisse, nolebat Deus Iudæos aliquo modo reuertī in Aegyptum, quia cum eis maximum beneficium egisset liberando eos de illa durissima seruitute per signa, atque portenta, & extēsum brachium, volebat vt illud beneficium eis semper præ oculis esset, patet supra 16. cap. cum dicitur, vt memineris diei egressionis tue de Aegypto omni tempore, & non solum volebat, vt reuerterentur se fuisse liberatos de Aegypto, sed etiam, quod existimarent seruitutem Aegyptiam fuisse maximum malum, & quandoque recordarentur Aegypti apprehenderent illam tanquam aliquid horribile, & valde malum, vt sic magis diuinum beneficium laudabile esset, & hoc patet i representatione que fiebat per comestione panis azythorum, qui erat panis afflictionis, vt sic se afflictos ibi fuisse recoleret sic dicitur precedenti cap. septem diebus absque fermen totum edes afflictionis panem, quia in pauore egressus es de Aegypto: si enim Hebræi reuerterentur in Aegyptum, vel aliqui eorum, & ibi non affligerentur, sed aliqua prospera euenirent eis, non apprehenderet Aegyptum tanquam aliquid malum, & tristabile, sed tanquam aliquid delectabile satis, & sic recordatio illa non moueret eos ad congratulandum inter se, & referendum gratias Deo, tanquam liberatio illa non fuerit aliquid magnum bonum, cum Aegyptus non esset aliquid malum, qui autem Aegyptum nunquam intrasset, cum isti libri Moyfi frequenter repetant illam liberationem tanquam aliquid magnum, & Aegyptum tanquam aliquid durum, sic concipiebant, & mouebantur ad regatandum suo liberatori, non ergo debebant Iudæi descendere in Aegyptum, nec aliquis de eis, quia in hoc innuebatur cultus Dei, & ista est ratio fundamentalis, licet aliq̃ aliq̃ sint appa rentes. Ex hoc patet aliquid, quod est satis notabile, quod interdum multorum cognitio quæ in se mala non erat, est nobis mala, quia interdum ea quæ antequam cognoscerentur magni pendebantur, postquam cognita sunt nulli penduntur, & quæ in reuer-

tia magna ante habebantur, iam contemni incipiunt, quod tamen circa diuina non conuenit quæ in magna reuerentia haberi debent, ideo sepissime quibusdam circa mysteria Dei melius est ignorantes esse quā scientes, cum ipsa eos ignorantia humiles reddat, scientia autem inflat, vt patet prima ad Corinthios. 8. capit.

Nequaquam amplius per eandem viam reuertamini. Non est intelligendum, quod hic Deus mandauerit, ne redirent Iudæi per viam per quam venerant, scilicet per desertam Arabicam, & viam maris rubri, & quod concederet redire in Aegyptum per aliquam aliam viam, scilicet per viam terræ Philistin quæ erat via vicinior, vt patet Exodi 13. capit. sed mandauit, quod non redirent in Aegyptum, siue per eandem viam, siue per alteram, & vocat eandem viam, id est viam Aegypti per quam cunque partem illa sit, & patet, quia non erat ali qua causa quare si Deus concederet eos posse reuertī in Aegyptum, negaret reuertī per illam viam, immo magis videbatur esset meritorium redire per illam viam, quam per aliam, quia in illa via multa bona suscepit Israel a Deo miraculose, scilicet directionem in colūna ignis, & nubis, & manna de cælo, & aquam de petra bis, & legem in Synai, & dulcorationē amaræ aquæ in Marath, & similia de quibus in processu Exodi, & libri Numerorum, redeūdo autem per istam viam fieret commemoratio beneficiorum diuinorum, ex quibus Deo laus surgebat, eundo autem per alteram viam non sequeretur hoc: nō ergo prohiberet Deus id quod virtuosum est, sicut est valde deuotum visitare loca sanctorum, & deus boni, & alij quæ in illa via.

Item non oportebat hoc vitare, quia cum iter illud per quod venerunt Hebræi de Aegypto sit valde circūlatum atque distortum, ita vt nunc ascenderent ad orientem, & nunc declinarent ad aquilonem, nunc ad occidentem defleebant, vt patet supra 2. cap. & Exodi 13. capit. via autem illa quæ erat per terram Philistin erat valde breuis, vt patet Exodi 13. ergo quicunque in Aegyptum ire vellet, non est verisimile, quod iter per viam Arabicæ deserti ad mare rubrum per quā venerant, sed per terram Philistinorum.

Item nullus ire vellet per illam terram, quia illa in via est cum habitata non sit, nec sciret ambulare sine via per desertam illam, & ob hoc Deus dabat Hebræis nubem columnarem præcedentem quæ dirigeret, cum ipsi iter nullum conspicerent, nec aliq̃ aliq̃ gressus per illam terram ambulabāt, sic dicitur Iud. 3. cap. quod Deus ostendit viam Israelitis in deserto, per quā non ambulauerat homo, nullus ergo tunc de Iudæis per illam ire sciret viam, cum non haberet columnā ignis, & nubis præcedentem.

Item nullus de Iudæis aliquo modo ire posset per illam viam, quia nō erat habitata ab hominibus, ita quod ambulantes per eam aliqua solatia ab hominibus suscipere possent, nec accipere aliquam necessitatem, scilicet cibos, aut potus: nullo modo ergo per illam viam transire possent, & ob hoc Deus dedit Iudæis in deserto manna celestem cibum, quia humanitas nullum cibum habere poterant, nunc autem nullus putaret sibi esse dandum manna, quia nec videbatur esse locus, aut necessitas faciendi tale miraculum, ergo per talem viam non iret.

Item ad transitum in Aegyptum per desertam arabicam sequendo istam viam, necesse erat transire mare rubrum, vt patet per transitum Iudeorum, quia ipsi coacti sunt transire mare rubrum transeuntes per illam viam, & dixit Pharao, vt patet Exodi decimo quarto, coacti sunt in terra, & conclusit eos desertum, postea vero diuiso mare potestate Dei transierunt, nullus tamen postea auderet talia aggredi, ergo nec iret per illam viam.

Item

Item quia illa via erat carens aquis & plena serpentibus, vt patet supra octauo capitulo, cum dicitur: & ductor fuit tuus in solitudine magna, atque terribili, in qua erat serpens status adrens, & scorpio, atque diplas: & nullæ omnino aquæ, qui eduxit riuos de petra &c. nullus autem auderet tali se opponere discrimini: ergo nec istam viam quispiam tenere vellet. Etiam manifestatur magis quod hic non intendat vetare regressum per hanc viam, sed totaliter regressum in Aegyptum: quia istud ponitur ad probandum superius dictum, scilicet eumque fuerit constitutus non multiplicabit sibi equos: nec reducet populum in Aegyptum: ergo istud dictum non debet probare quod non esset redeundum per talem aut talem viam, sed quod nō esset redeundum in Aegyptum, cum supra de via nihil dictum fuerit: quod autem hic probetur superius dictum patet ex modo inchoationis literæ, scilicet *Præsertim*. Cum Dominus præceperit vobis &c. Ista dictio præsertim semper est ad probandum, & refertur ad superiora: concludendum ergo est quod hic mandat Deus ne Iudæi omnes, vel aliqui de Iudæis reuertantur in Aegyptum, siue per viam per quam venerunt, siue per aliam quamecunque ex rationibus supra assignatis.

Non habebit vxores plurimas quæ illiciant animum eius. Vocantur vxores plurimæ non duæ vel tres, vel in aliquo numero paruo, sed in valde magno: nam sancti patres plures vxores habuerunt, vt Iacob habuit quatuor simul, scilicet Liam, Rachelem, Balam, & Zelpham, vt patet Genesis 29. & 30. cap. Et David sex vxores habuit, & decem concubinas: de vxoribus pater per multa loca, de concubinis habetur secundo Regum 15. capitulo. Salomon autem multum peccauit in pluralitate vxorum, quia habuit vxores quasi reginas septingentas, & concubinas trecentas, vt patet tertio Regum vndecimo capitulo, habuit etiam adolescentulas, quarum non erat numerus, vt patet Canticum sexto capitulo. Licet in hoc sit diuersitas quadam in litera libri Regum, & Canticum: quia in libro Regum ponuntur septingente reginæ & trecentæ concubinae: & in litera canticum ponuntur reginæ sexaginta de quo magis dicitur tertio Regum vndecimo capitulo, ibi vide.

Quæ illiciant animum eius. Multitudo vxorū tam effrenata non est ad officium generandi, sed ad varias carnis illecebras: & quia multæ sunt ad quas accessum vir habere non poterit, ipse varijs laborant incitamentis ad prouocationem carnis illecebræ: & in hoc Salomon valde defecit, quia varijs actibus, & incitamentis ad ætatis suæ annum vndecimum genuit: vt ait Eusebius in chronicis, & Lucas Tuden. vel *Quæ illiciant*. Scilicet ad idolatriam, quando fuerint alienigenæ & sic peruerterunt cor eius, vt in senectute idola coleret, & templa dijs multis edificauerit: de quibus tertio Regum vndecimo cap.

Nec auri & argenti immensa pondera. Ne cupiditate habendi spoliaret subditos populos, vel ne de diuitijs gloriaretur. In hoc errauit Salomon quia populum multis tributis premebat, vt diuitias congregaret, vt patet tertio Regum duodecimo cap. & insuper reges terræ dabant ei aurum & argentum: & ipse mittebat negotiatores in Ophir, & in Tharsis, & inde adducebant aurum & argentum supra modum, vt habetur tertio Regum 10. cap. & decimo cap. & 2. Paralipo. octauo, & nono cap. *Nec auri & argenti immensa pondera*.

Alph. Toft. super Deuter.

An liceat regibus thesaurizare, & immensa auri pondera habere. Et an liceat hominibus priuatis thesaurizare. Quæst. IX.

REGIBVS aurum habere licet ad nobilitatem regalem ostendendam in vasorum preciositate, quia regibus licitum est solennius ministrari in vasis preciosis auri, & argenti, ornatis lapidibus preciosis magis quā alijs hominibus. Nam ipse splendor vestium regalium, & totus regius apparatus, si virtuose dispensetur, melius est vt fulgeat in magna excellentia, quā vt sic reges rusticano more, & plano viuāt, vt ceteri homines: valde enim conuenit ad statum politicum. nam cum rex sit princeps totius politie, si in magna reputatione teneatur, obseruabuntur eius mandata: si vero contemnatur, spernantur quoque mandata eius, quod pessimum est: quia sic tota disciplina politica eneruatur: quod tamen rex sit in magna reuerentia si virtuosus est, qui rerum merita non secundum seipsa, sed ex appositione iudicant, visis talibus apparatibus illud aliq̃ magnum atque reuerendū æstimabunt. & hoc vult Boetius de consola. lib. 4. prola 5. cum de omnibus partibus secularis fortunæ dixerit, subdit quod iste aliquo modo profunt virtuosos. sic enim clarius testaturque sapientia tractatur officium cum in contingentes populos regentium quodam modo beatitudo transfunditur. Secunda ratio est necessitas expensarum quotidianarum, & potissime cum bella ingruant: quia oportet multa expendere, ad quæ reges thesauros de redditibus suis facere debent: ne cū necessitas subitanea ingruerit, cogat hæc oīa a suo populo exigere: quia sic forte nimis populi premerent: magis ergo vituperabile est in rege quod non faciat thesauros, quā quod faciat thesauros. In ceteris hominibus priuatis facere thesauros non habet speciem boni, quia videtur esse quodammodo ex auaritiæ fomite: reges autem non sunt personæ priuatae sed publicæ intendentes bonū politicum, & non bonum suum: vt ait Arist. 8. Ethic. sicut ergo quod aliqua cōitas habeat thesauros de redditibus publicis ad necessitates suas est rectissimus ordo politicus: & illa politia quæ nō de bonis proprijs ipsius cōitatis sed oīa necessaria de bonis ciuium exigit, est est male ordinata, vt ait Arist. in 2. Polit. in fine c. de politia Lacedæmoniorum: ita rex qui facit thesauros de redditibus suis ad necessitates suas vel totius regni, quales sunt necessitates bellicæ, ne postea cogatur omnia exigere ab ipsis de regno, iustissime atque prudentissime agit. Hic autē prohibentur regibus potestatem immensa auri & argenti: quæ vel iniuste exiguntur, vel quæ ad curiositatem possidentur: quocūque modo thesauros congregare iniuste prohibitum est: quia qui diuitias taliter congregant non capient in eis fructum, nec lætabuntur in eis, vt patet Hierem. 17. cap. fecit diuitias, & non in iudicio, in dimidio dierū suorum derelinquet eas, & in nouissimo suo erit insipiens: diuitiæ etiam quæ ad curiositatem congregantur, & ad fruendum eis, dato quod iniuste non extorqueantur, tamen veritē sunt: quia stultitia magna sunt, & distorta assignatio felicitatis: & isto modo vituperat eas Salomon Ecclesiastes secundo cap. vbi ponit vanitatem studiorum humanorum assignans, quod non reperitur in eis aliquid veri boni. Et dicit coaceruauit mihi argentum, & aurum, & substantias regum, atque prouinciarū: & postea concludit, cumque me vertissem ad vniuersa quæ fecerant manus meæ, & ad labores quibus frustra Iudæueram, vidi in omnibus vanitatem, & afflictionem animi, & nihil permere sub sole.

Diuitiæ ergo auri, & argenti in magna copia verantur.

N

hic

hic regibus propter duo. Primo propter malū, quod est in acquirendo. Secundo propter malum quod fit ipsis acquisitis: primum est quia si rex intēdat toto animo replere animam suam thesauris, nullam quantumcūque improbam atque violentā extorsionē iniustā putabit: & sic miseros subditos omnibus bonis spoliabit, in quo & ipse malum agit, & subditi durissima patiuntur: sic enim ait Apost. prima ad Timotheū 6. cap. qui diuites fieri volunt incidunt in laqueos diaboli. Secundum est propter malum quod faciunt habentes magna auri & argenti pōdera: quia sic nimis in superbiam efferuntur, & ponunt in pecunijs spem suam: & ibi est Dominus Deus eorum: quoniam auaritia idololorum seruitus est, vt ait Apost. ad Ephe. 5. cap. Forte autem dicere possemus de rege sicut dicit Philosophus in 2. Polit. cap. 3. quod ciuitas non debet esse valde diues vel valde pauper: nō quidem diues propter duas causas. Prima quia confidens in magnitudine diuitiarum suarum multa iniuste contra alios populos aggredere volens eos premere, & sic alij in eam insurgentes penitus exterminarent. Secunda causa est: quia si multum diues sit, alij populi iniiciunt oculos suos in eam, & conspiciunt contra eam, vt de eius opibus ditentur, quod non facerent si ipsa diues non esset. Diuitiae ergo inquietam quodammodo reddunt ciuitatem, vel quia ipsa non quiescit, aut quia alij eam quiescere nō permittunt. Quod quidem magis habet locum in ciuitatibus aristocraticis, aut oligarchicis, quā in ciuitatibus monarchicis. Etiam non debet esse valde pauper ciuitas, quia prae inopia non posset sustinere aliquos hostiles insultus: debet ergo aliquantulum abundare taliter, vt nec ipsa prae excessiua multitudine diuitiarum in alias insurgat: nec rursus prae magna inopia insurgenti cuilibet genti succumbat. De rege autem eodem modo dici potest: non ergo debet rex facere sibi immanis pondera auri & argenti.

Postquam sederit in folio regni sui. Posita fuerunt ea quae rex vitare debet: hic adiunguntur quae prosequi debet. Describit sibi Deuteronomium legis huius. Id est istam secundam legem siue repetitam legem, quia in ea collecta tenentur, quaecūque vitare & facere oportet. Dicitur hic quod rex accipere debet Deuteronomium legis huius, & non dicitur quod debet habere, vel accipere legem hanc: quia intentio eius est, quod rex debeat istum librum translatus apud se habere, & in eo studere, vt sciat q̄ ei oporteat euitare, & non vocauit istum librum legem sed Deuteronomium legis: quia lex accipitur pro illis praeceptis quae Deus dedit Israel in monte Synai. Iste autem liber non est illa lex, vel non continet solum illam legem: quia vocatur alia lex, vt patet infra 29. cap. cum dicitur: haec sunt verba fēderis, quod praecepit Dominus vt ferret cum filiis Israel in terra Moab prae illud fēdus quod cum eis pepigit in Oreb: & hoc sonat dictio ista Græca Deuteronomium, id est secunda lex, vel noua lex: & dictio hebraica idem signat, scilicet misue thorath, id est secunda lex. Vocatur autem a quibusdam repetitio legis, & satis recte: quia maior huius voluminis continentia est in repetitione eorum quae in alijs libris dicta sunt: quia ergo hic plene continetur tota legis Dei in statu illo veteris populi intentio, hanc decebat regem habere, & studere in ea.

Accipiet exemplar a sacerdotibus Leuiticis, & habebit. Quia isti veros libros & correctos habebant: nō autem ab illis qui corrumpunt minuentes vel addentes in textu: quia isti maledicti sunt a Domino, vt patet supra 4. cap. Leget illud omnibus diebus vite sue. Non quod con-

tinue, siue quotidie legere teneatur: sed toties legat, quod memoretur eorum, quae scripta sunt in libro hoc. Vt discat timere me. Omnia ista consequuntur ad continuam lectionem in lege, scilicet timor Domini: ex timore autem venit observatio legis, ex observatione autē repressio passionum ne in iactantiam & superbiam eleuemur, sed defectus nostros cognoscamus: quia infirmitate circumdati sumus, sicut ceteri fratres nostri. Ex hoc autem Deus bonorum soboles conseruat: quia nunquam visus est iustus derelictus, nec semen eius quarens panem: ideo meritis iustorum cōfirmantur filij in sede & hereditate eorum: sicut merito David posterius eius regnauerunt: licet mererentur regnum perdere, vt patet 3. Regum 11. cap.

Vt discat timere Dominum Deum suum. Potest hic accipi timor pro vtroque timore, scilicet pro seruilis & reuerentiali: vterque namque ex lectione sacrae scripturae causatur: nam cum aliquis legat tot genera assiduum, quot Deus se inflicturn esse pronuntiat, vt patet infra 28. cap. & Deum esse potentem, & veracem credit, satis magnam occasionem habet ad talia expauendum, vt sic saltem ad bonum conuertatur: vel potest stare pro timore reuerentiali: quia iste causatur ex lectione sacrae scripturae vt in plurimum. Nam nihil aliud est timor reuerentialis & sanctus, quā quod aliquis caueat cum magna attentione, ne offendat aliquem, quem valde reuerendum & honorabilem putat: cum autem res in sacra scriptura diligentius studemus, reperimus magnam Dei potentiam, & sapientiam in admirabili operatione, & immensam bonitatem eius in quotidiana beneficiorum elargitione: & sic iudicamus eum tanquam aliquid maxime honorandum atque reuerentia dignissimum: ex quo dignum putamus ne tantum bonum offendamus: & hoc est reuereri & timere: & licet hic litera de vtroque exponi possit, magis tamen de reuerentiali qui causatur ex assidua lectione scripturarum.

Et custodite verba. Custoditio praeceptorum eius prouenit ex timore, & hoc ex vtroque timore. Nam qui timet seruili ne incurrat punitionem, obseruat legislationem: qui autem filialiter vel reuerentialiter timet, idem agit: nam cum timor reuerentialis sit per quem diligenter cauemus, ne aliquem offendamus, quia reuerendus est, & nos Deum offendemus si praeceptis eius obuiamus, ex timore reuerentiali custodiemus ea.

Omnia verba & caeremonias. Caeremoniae sunt quidā ritus secundum quos populus Iudaicus se habebat ad Deum directe siue mediate siue immediate. Immediate quidem vt in sacrificijs, & oblationibus, & festiuitatibus, & ieiunijs. Mediate vt in quibusdam purificationibus quae erant, vt homo esset mundus ad accedendum ad tabernaculum, vt offerret, & sacrificaret: & vt cum cetero populo sanctificato communicaret, de quibus munditijs patet Leuit. 11. & 12. & 13. & 14. atque 15. & Numeri 5. atque 19. cap. Omnia haec tam in popularibus quā in rege obseruanda erant: ideo caeremonias rex scire debebat.

Et verba. Hoc potest stare dupliciter. Vno modo generaliter pro omnibus verbis Dei in libris Dei positis: aut specialiter. si primo modo tunc etiam caeremoniae de quibus hic exprimit, cōprehenduntur sub verbis Dei: quia Deus ista locutus est ad Moysen & quaedam ad populum: & tunc satis erat dicere, vt discat custodire verba eius: sed expressit specialiter de caeremonijs ad magis intelligendū. Si accipiat secundum modum, vt ista quae importantur per verba, distinguant cōtra caeremonias: tunc poterunt stare dupliciter, scilicet

Timor
aut quid
sit.

Licet
ex
positio.

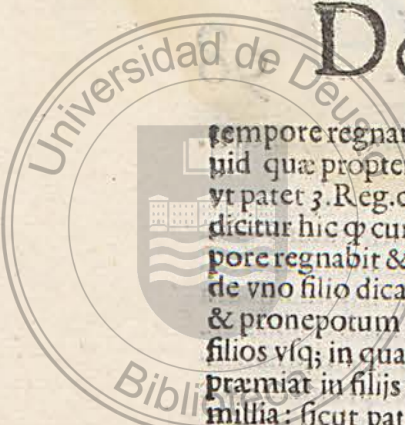
licet pro his quae credi oportet: aut pro his quae fieri oportet: pro his quidē quae credi oportet: quia quaedam sunt in lege quae non pertinent ad agendum sed ad credendum, vt q̄ Deus creauerit mundum, & primum hominem: & q̄ expulerit eum de paradiso, & sic de ceteris: & vocantur ista testificationes Dei, aut testimonia eius in sacra scriptura: quia Deus ista fieri non mandat cum nec agibilia nec factibilia sint, sed testificatur nobis q̄ ipse ista fecerit, aut q̄ sic se habuerint recipere: ergo ista credendo non minus pertinet ad populum Dei, quā operari sequendo praecepta eius: immo magis & prius pertinent, cum fides sit fundamentum: quia sine fide impossibile est placere Deo, vt patet ad Hebr. 11. cap. & qui non credit iam iudicatus est Ioan. 3. cap. haec ergo reges custodire debent, i. tenere in corde suo tanq̄ certissimas veritates & irrefragabiles. Secundo modo possunt accipi verba pro aliquibus quae fieri oportet: & ista sunt praecepta moralia, & iudicialia: nam omnia praecepta ad actiones sunt: hic autem positum fuerat vnum genus praeceptorū, scilicet caeremonialia: ideo restabant alia duo, scilicet iudicialia & moralia, & ista rex custodire debet. Licet ergo ista litera secundum quolibet trium modorum dictorum exponi possit, magis tamen intendit litera istum tertium modum. Primo quia dicit hic q̄ discat rex custodire verba Dei: custodire observationem dicit, siue in faciēdo aliquid, siue cauendo ab eo: nō ergo proprie pertinet ad credibilia: nec si accipiat generaliter verbum, quia idē argumentum manet: praeceptis autem moralibus & iudicialibus rectissime conuenit: quia in eis observatio est. Secundo quia quae in lege praecepta sunt: & refertur ad verba & ad caeremonias: sed praecepta solum pertinent ad actionem, & non ad fidem: ergo de praeceptis moralibus intelligitur. Tercio quia licet in alijs libris vt pote in Genesi ponantur aliqua credibilia, quia agitur de mundi creatione, & de alijs antiquissimis temporum historijs: hic tamen nō ponuntur credibilia sed agibilia, vt patet discurrendo per totum istum librum: hic tamen non intelligitur de his quae continentur in Genesi vel in alijs libris: sed de his quae in hoc libro continentur: quia dicit, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine. quia id in quo magis errare poterat rex, erant praecepta iudicialia si non iudicaret secundum illa: & hoc erat quod magis ad eum pertinebat in quantum rex erat: ergo de praeceptis iudicialibus hic dicendum erat: & sic dicendum est q̄ intelliguntur per hoc quod dicit. Et verba eius quae in lege praecepta sunt. Id est q̄ caeremoniae & verba, i. praecepta iudicialia & moralia continentur in lege: & potest accipi hic lex pro lege illa quae data est in monte Oreb, & continetur in alijs tribus libris, scilicet Exodo, Leuitico, & Numeris: & hic recitata sunt: vel accipitur melius in lege, i. in ista lege q̄ continetur in hoc volumine. nam haec vocatur alia lex siue aliud fēdus prae illud quod pepigit Dominus cum filiis Israel in Oreb, vt patet infra 29. cap. Ne eleuetur in superbiam. Rex enim inter homines aliquid maximum & excellentissimum est: si ergo rex confideraret solum statum suum, scilicet, q̄ omnibus alijs maior erat, & alij subditi ei: putaret se nihil debere alijs, ita quod nullum iustum esset inter eum & alios: sicut nec est inter hominem & possessionem suam: vt patet in 5. Ethic. sed quicquid faceret licitum fore putaret: vult ergo Deus quod rex non efferatur ex magnitudine honoris sui, sed consideret quod ille honor non est ei datus propter seipsum, sed propter alios, vt eos regat & vt deseruiat.

A Ad quid prodest regi & principibus lectio sacrae scripturae. Quae. X.

Q V O D autem aliquis non eleuetur in superbiam per magnitudinem status magis habetur per lectionem sacrae scripturae quā per aliquid alterum. Et hoc dupliciter. Vno modo quia considerat homo in ea magnitudine Dei ex operibus eius quae in ea scripta sunt: nam ab ea magnitudine cognoscit magnitudinem creatoris, vt pater Sapient. 13. cap. quibus intellectus redit homo in seipsum cognoscens suam paruitatem: & hoc facit nos reuereri Deum cum reuerentia sit ex cognitione magnitudinis alterius resiliere in propriam paruitatem: & non solum proficit ista cognitio ad humiliandum nos coram Deo, quem tanquam maximū bonum apprehendimus: sed etiam ad non eleuandū os super proximos quos ibi nobis aequales esse perpendimus. Secundo proficit ad hoc lectio sacrae scripturae: quia ibi quaedam praecepta sunt, in quibus mandatur iuste esse iudicandum & non esse superbiendū. Vterque modus haberi potest in hoc Deuteronomio: sed magis secundus quā primus, quia primus habetur per historicas narrationes, quae hic rarissime sunt nisi in principio & fine huius voluminis: in alijs autem libris magis habetur primus modus qui magis historici sunt. Secundus vero in hoc vberius quā in ceteris, cum totus iste liber praeceptorum positus sit. Super fratres suos. In hoc enim declarat quod rex non debet superbire super alios homines, quia sunt fratres sui: frater autem aequalitatis nomē est: debet ergo alios aequales sibi rex existimare in natura, se autem solum voluntate Dei ad regendum positum in honore illos excedere, in perfectione autem nō: ideo non debet ingrauari super eos iugum suum, tanquā essent animalia bruta: nec etiam vocauit alios homines seruos regis, ne putet vt dūm eis sicut seruis: quia secundum veritatem serui non sunt sed vasalli: & licet sacra scriptura vocauerit hic regem fratrem aliorum hominum, Aristot. tamen in 8. Ethic. vocat eum patrem: & illud est proprium nomen: cum enim Aristot. assimilat principatus politiciis principatibus & communicationibus oeconomicis dicit quod principatus patris ad filium est principatus regalis, & principatus regalis proprie dictus est principatus paternus: & probat ex auctoritate Homeri qui Iouem patrem vocat, eo quod rex iustissimus foret. Diuersitas est in hoc: quia sacra scriptura considerauit naturam regis, scilicet, quia homo est secundum quod aliorum hominum frater est: philosophus considerauit dignitatem principatus secundum quam pater est.

Nec declinet in dexteram partē vel in sinistram. Id est rex sequatur in iudicando verba voluminis huius & nō declinet ad dextrā nec ad sinistram: modus loquendi est, id est nec ad vnam partem nec ad alteram: quia quocūque modo declinetur malum est: sicut enim circa virtutem ad quodcūque extremum declinetur vitiosum est, ira circa legē ad quācūq; partē eatur deuiando ab intēione legis malū est: quia lex nulla directiua est actū virtutis iustitiae. Vt longo tempore regnet ipse. Hic dicit vt cōsecutionē & nō finē, vt seipsum dictū est: nā licet p̄ talē operationē rex mereat magno tpe manere in folio regni sui, & augeri honorē atq; laudem eius: tamen non debet ipse propter hoc ista agere vt augeatur honor eius vel laus: sed vt placeat Deo, & quia ista sibi iusta sunt: est ergo sensus. Vt longo tempore regnet ipse. Id est & sic faciendo longo tpe regnabit ipse, & in magna prosperitate. Et filij eius super Israel. Nō solum merebatur rex bene regēs vt ipse multo tpe, & p̄spere regnaret: sed et q̄ filij sui multo

N 2 tempore

tempore regnaret: sicut patuit de tota progenie Dauid quæ propter eum mansit, & aliàs delenda foret, vt patet 3. Reg. cap. 11. & 15. & in multis alijs locis. & dicitur hic qd cum pater est bonus rex ipse magno tempore regnabit & filius eius: non est intelligendum qd de vno filio dicatur, sed de tota successione nepotum & pronepotum: quia Deus peccata patrum punit in filios vsq; in quatuor generationes: & bona patrum pramiat in filijs vsque in generationes mille, vel duo millia: sicut patet Exodi 34. & Nu. 14. & supra 5. atq; 7. cap. Ponitur tamen filius pro tota successione descendendum.

CAP. XVIII.

Nume. 18. cap. 12. q. 1. cap. 11. sicut 23. q. si ante e conuenit.

Non habebunt sacerdotes & leuitæ, & omnes qui de eadē tribu sunt, partem & hæreditatem cum reliquo populo Israel: quia sacrificia Domini & oblationes eius comedent, & nihil aliud accipient de possessione fratrum suorum, &c.

Non habebunt. Supra egit de statu iudicum sacerdotum: in ista parte agit de sustentatione eorum. Et tanguntur tria principaliter. Primo ponitur status & sustentatio sacerdotum. Secundo doctrina populorum, ibi. Cum ingressus fueris. Tertio conditio prophetarum. ibi. Prophetam de gente tua. Et diuiditur prima in duas partes. Primo dicit de sacerdotibus in generali. Secundo ponit casum specialem, ibi. Si exierit. Non habebunt sacerdotes & leuitæ.

Quid significat hic Leuita & quare oportuit dare Leuitas ad Dei cultum. Et quod apud omnes gentes aliqui sacerdotes deligebantur qui curam diuini cultus præcipue haberent. Quest. I.

Significat hic Leuita officium, & non genus vel cognationem: quia secundum cognationem sacerdotes Leuitæ sunt: quia filij sunt Leui. Partem cum reliquo populo. Quia non data fuit eis fors sicut alijs tribubus: sed datæ fuerunt eis ciuitates aliquæ de singulis tribubus: ita qd omnes ciuitates essent quadraginta octo, vt habet Nume. 35. c. Deus volebat Leuiticam tribum separare ad ministerium suum: nam licet totus Israel & omnes diuinis obsequijs vacare debent: quia tamen propter necessitatem sustentandæ vitæ non possunt homines sic vacare diuino cultui, inter omnes gentes semper fuit hoc statutum, vt poneret aliquos sacerdotes, qui curam diuini cultus præcipue haberent: patet enim ab antiquissimis temporibus obseruatum etiam antequam Deus regem dedisset Hebrais: vt patet Gen. 47. cap. vbi dicit de Putiphare qd erat sacerdos Eliopoleos: & dicit qd cum terre omnium Aegyptiorum vendita fuisset regi in tempore famis, & postea obligasset eas ad quintam partem fructuum annuatim persoluedam, dicit qd terra sacerdotum libera ab hac conditione mansit: quia eis frumentum de horreis publicis præstatur: etiam dicit de Ietro qd erat sacerdos Madian: vt patet Exo. 2. c. sic. n. Deus instituit inter Iudæos qd totus populus coleret eum quodam cultu generali. in obseruatione quorundam festorum, vt in sabbatis de quibus Exo. 20. & 31. & 35. c. & in festo azymorum, & festo hebdomadarum, atque tabernaculorum: & expiationis, vt patet Leui. 23.

& in oblationibus & sacrificijs factis in his solennitatibus, atq; in quibusdam alijs ceremonialibus obseruationibus. Ista tamen obseruationes ita parue erant, qd non impediunt populum ab operibus suis circa vitæ procurationem. Oportuit ergo dari aliquos alios ministros ad hoc determinatos, qui solū curarent de ministerio Dei: & hoc propter tria principaliter. Primo vt maior cultus Deo daretur: nam cultus ille, qui Deo impendebatur a toto populo vacante laboribus suis, paucus erat, & debebat communitas illa maiore Deo cultum impendere in actiones gratiarum pro quotidianis: ideo quia tota communitas vacare non poterat loco totius cõitatis, ponebantur aliqui qui hoc facerent, & sic inter gentes erat qd tota cõitas pro se ponebat sacerdotes, & pro se dabat redditus in sacrificiorum expensas, & sacerdotum sustentationem, & sic dicit Aristot. in 8. Ethic. qd cõitatio in sacrificijs & festiuitatibus deorum est quædam pars cõicationis politice. qd hoc ad politiam pertinet, sicut magis patet in 7. Polit. vbi ponit Aristot. qd debet de cõi statui sumptus sacrificiorum, quia magna pars status politici est in honore deorum. Secundo fiebat hoc vt ipse populus magis instrueretur: nam populus vacabat laboribus suis, siue apud gentes, siue apud Iudæos, & modicum sciebant de cultu deorum: vel qualiter dirigi oporteret suam vitam: & si oēs sic vacarent, esset totus populus ignorans: debebat ergo sacerdotes esse qui soli huic ministerio occuparentur: vt perfecte cognoscere possent quid circa cultum Dei fieri oporteret, & qualiter vita dirigenda esset: & isti docere possent populum ignorantem. Tertio oporteret fieri specialem ministrorum electionem, vt isti soli huic officio adaptarentur, nec vacaret alijs officijs prophetis: & hoc quia indignum est, qd qui res diuinas administrabat, prophetas postea ministrationibus misceret. Etiam quia per administrationem actionum prophetarum maculam aliquam incurrerent ministri: & sic non debebant occupari in illis: ergo debuerunt aliqui ministri specialiter ad hoc assignati esse, vt nullis alijs occupationibus miscerentur: ita etiam determinatio ministrorum, ad hoc etiam specialiter semper fuit in Israel & in alijs gentibus, sed in alijs gentibus vt communiter ipsi qui primogeniti erant, sacerdotio fungebantur: licet aliquando quicumque ad sacerdotium admiscerentur, vt patet de Hebrais qui colebant idola, & obseruabant in hoc ritus gentilium: nam sacerdotes adducebant vel quoscunque volentes fieri recipiebant: de primo patet Iudi. 8. cap. de Michæ habente idolum in monte Ephraim & conduxit sacerdotem Bethleemitem, vt ministraret coram illo idolo: de secundo patet 3. Regum cap. 13. cum dicitur: quicumque volebat implebat manum suam, & fiebat sacerdos excelsorum: apud Hebræos autem fideles fuerat cõsuetudo, vt primogenitus quilibet sacerdotioungeretur: & veniebat sacerdotalis dignitas cum iuribus primogenituræ. Durauit autem hoc semper donec Deus repulit omnes primogenitos Israel, quia totus Israel crimine idolatriæ maculatus fuerat: & elegit totam tribum Leuiticam, vt seruaret ei loco primogenitorum totius Israelis: vt patet Nu. 3. cap. vbi mandauit Deus computari omnes primogenitos filiorum Israel, & pro eis accepti sunt ad seruendum Deo omnes Leuitæ: & quia plures fuerunt primogeniti in duodecim tribubus Israel quam in tota tribu Leuitica essent: datum fuit precium pro illis primogenitis, scilicet, pro quolibet quinque sici. Istis autem omnibus Leuitis sic in ministerium Dei segregatis prouidit Deus sustentationem, scilicet, vt reciperent iura pertinentia ad Deum, scilicet decimas, & primitias, & partes sacrificiorum: & omnia

Oportet dari ministros ad curam diuini cultus.

Quid dicit Aristot. de sacerdotibus antiquorum.

Obiectio. Responsio.

nia alia iura quæ latius explicantur Nume. 18. cap. & ratio erat quod a populo reciperent sustentationem: quia a populo positi erant ad seruendum: nam persona publica debet viuere de sumptibus publicis: sacerdotes autem & omnes alij Leuitæ assignati ad ministerium Dei erant persone publicæ cum loco totius communis positi essent: nam tota communitas, scilicet quilibet de cõmunitate tenebatur Deo maiorem cultum exhibere, & quia non poterant impediri occupationibus circa procurationem necessarium ad vitam, ponebant loco sui illam tribum totam, quæ ministraret: etiam quia ipsa cõmunitas ponebat omnes istos: sic enim apud gentes dabatur sacerdotibus victus, & omnia ad vitam necessaria de publicis expensis, vt patet inter Aegyptios, qui sacerdotibus suis de horreis publicis frumenta ministrabant, & terræ eis a cõmunitatibus assignatæ fuerat: ideo cum alij de Aegypto tempore famis vendere terras suas coacti sunt, & demum ex gratia eas censuales receperunt: sacerdotes tamen ab his conditionibus liberi manserunt, vt patet Gen. 47. cap. sic etiam ponit Aristot. in 8. Ethic. fieri inter antiquos gentes sacrificia ad deos & dari primitias: istæ autem primitiæ ad vsum proueniebant: nam dici nullo modo posset quod istæ primitiæ ad sacrificia erant: quia fruges & fructus arborum non sunt aliquid sacrificabile. antecedens patet in 8. Ethic. cum dicitur: sacrificia facientes & circa has congregationes honoresque tribuentes dijs: & sibi ipsis requiem acquirentes cum delectatione: antiqua enim sacrificia & congregationes videntur fieri post fructuum collectiones: vt puta primitiæ: maxime enim in his vacabant temporibus: Leuitæ ergo qui ista iura a populo recipiebant, non habebant hæreditatem cum populo, sed Deus erat fors eorum, vt patet hic & Nume. 18. Et si arguas quod Leuitæ susciperent hæreditatem cum alijs, quia recipiebant quadraginta octo ciuitates, vt patet Nume. 35. cap. Respondetur quod non suscipiebant Leuitæ hæreditatem cum reliquo populo, quia hæreditas cuiuslibet tribus dicebatur esse fors sua: est autem fors quædam magna terræ pars in prouincia Chanaan continens ciuitates, villas, & oppida, atque vicos, & agros: & aliam terram ad plantandum vel aliquid alterum faciendum: Leuitæ autem non habebant hoc: nam quilibet de alijs tribubus habebat duo, scilicet loca ad habitandum, & totam terram in circuitu ad colendum: Leuitæ autem loca ad habitandum suscipiebant, ad colendum autem nihil, vt patet Nume. 35. cap. Item quia hæreditas erat in habendo ius fortiendi cum alijs tribubus: tribus autem Leuitica non habebat ius fortiendi cum alijs tribubus: sed si aliquas ciuitates habebat, illas suscipiebat quasi in elemosinā a cæteris tribubus fratrum suorum: quælibet autem aliarum tribuum habebat ius fortiendi: ideo hæreditatem illam habebant.

Quare Leuitica tribus non accepit hæreditatem cum alijs. Quest. II.

Quare autem tribus Leuitica quæ nec cõputatur in tribus, non accepit hæreditatem cum alijs, causa duplex est. Prima quia Deus dabat eis sufficienter ad victum omnia necessaria in decimis, & primitijs, cæterisque iuribus: non ergo indigebant aliqua alia hæreditate & ista causa redditur in litera cum dicitur: & nihil aliud accipiant de possessione fratrum suorum: Dominus enim ipse est hæreditas eorum: etiam quia cū isti reciperent a populo multa iura propter esse sacerdotes, si rursus cum alijs tribubus diuiderent terram, magnam facerent eis iniustitiam diminuendo eorum

Alph. Tost. super Deuter.

A possessionem, cum æqualiter reciperent, & rursus ab eis tanta iura sacerdotalia haberent: nam hoc modo Leuitæ in immensum ditarentur.

Secunda ratio fuit propter ministerium quod exercebant: nam tam sacerdotes quam leuitæ habebant ministrationem in his quæ pertinebant ad sanctuariū: si autem cum alijs tribubus sortem recepissent, haberent ciuitates & terras ad colendum, & acciperent in agricultura sicut alie tribus, & non possent continuo Deo ministrare, aut saltem multo tempore, quod tamen requirebatur tam in sacerdotibus quam Leuitis: solum ergo datæ fuerunt eis ciuitates in quibus morarentur: & in circuitu mille passus territorij ad pacandum greges suos, & fruendas piscinas, aut natoria, vel lacus ad multas necessitates, agrorum autem colendorum locus eis nullus tradebatur de hoc Nume. 35. Si autem quæras quare istæ ciuitates quadraginta octo quæ Leuitis datæ sunt, non fuerunt simul in vna parte terræ ita quod omnes Leuitæ morarentur sic vniti in Israel, & non essent dispersi. Respondetur quod istæ ciuitates quadraginta octo datæ fuerunt eis in quibuslibet tribubus, ita quod quilibet tribus daret aliquas ciuitates: qui plures ciuitates haberet, multas daret: qui vero paucas haberet, tribueret pauciores. Et ratio huius multiplex est. Prima vt non viderentur ipsi Leuitæ habere sortem per se sicut ceteræ tribus habebant: quod tamen satis videretur si per se habitarent. Secunda erat vt Leuitæ docerent alias tribus: nam alie tribus cum vacarent laboribus corporalibus, non poterant vacare studio legis: Leuitæ autem quia non occupabatur agricultura, vel alijs similibus operibus, poterat vacare quantum vellent studio sacræ scripturæ: & vacabant, & habebant synagogas per alias ciuitates cõuicinas aliarum tribuum: quod tamen conuenienter fieri non posset, si Leuitæ aliquam partem terræ Chanaan per se acciperent. Tertia ratio est propter decimas recipiendas, quia per singulas ciuitates euntes recipiebant decimas ab omnibus de alijs tribubus: si tamen segregati manerent, labor eis esset tantum discurrere ad recipiendum decimas. Quarta ratio propter ciuitates refugij: quia ciuitates refugij erant de vrbibus quæ dabantur Leuitis, vt patet Nume. 35. & istæ debebant esse æquidistantes a medio regni illius, vel quasi æquidistantes, vt in quacunque parte terræ illius qui esset, haberet aliquam ciuitatem de illis propinquam: quod tamen non contingeret, si omnes illæ essent simul in eadem parte terræ promissionis: Quinque etiam videbatur esse propter sanctuariū, quia sanctuariū mutabatur per diuersas partes terre promissionis, vt declaratum fuit Exodi 12. cap. Si autem omnes Leuitæ in eadem parte terræ promissionis habitarent simul: licet aliquando omnes propinqui essent loco sanctuarij, alio tamē tempore omnes multum distaret. Hæ autem rationes aliquantulum sunt apparentes: radicalis tamē est hæc quæ sequitur, scilicet quod ideo dedit eis Deus ciuitates inter alias tribus, vt modicum dānum esset alijs populis aliarum tribuum: nam dādo sic ciuitates Leuitis in terra aliarum tribuum, solū adimebantur illa loca habitationis alijs tribubus: non tñ adimebatur terra in circuitu illarum ciuitatum: quia ciuitates datæ Leuitis solum habebant in circuitu mille passus, vt patet Nu. 35. reliqua autem terra manebat pro illa tribu in cuius terra erant tales ciuitates: si autem essent Leuitæ simul, & haberet 48. ciuitates simul, sicut habebant eas diuisim, magnam terram occuparet: & maneret inter istas ciuitates magna spacia ad colendum, & hæc subtraherent possessioni aliarum tribuum: nā existētib⁹ ciuitatibus Leuitarum dispersis per aljs tribus non maneret aliquod spaciū circa ciuitates Leuitarum, N 3 & si

Et si simul essent non possent alia tribus ire ad colendum terram iacentem inter ciuitates Leuitarum, quia multum distarent a locis earum: etiam quia talia spacia multa inter ciuitates Leuitarum multum noceret ciuitatibus ipsorum Leuitarum, & aliarum tribuum: quia multiplicarentur ibi bestiae propter non colituram, nec pertransiti ab hominibus. *Non habebunt sacerdotes & Leuitae.* Sacerdotes erant ipsi qui erant de genere Aaron, scilicet descendentes ab eo per omnes filios suos: quia omnes filij sui sacerdotes fuerunt, vt patet Exodi 28. & 29. & colligitur Leui. 6. & 3. atque 9. & 10. cap. Et isti ministrabant in ministerijs atrijs, & tabernaculi, vt superiori cap. declaratum est. Leuitae sunt illi qui erant de stirpe Leui sed non de Aaron, scilicet familia Chaatitarum, & Gersonitarum, atque Meraritarum, vt patet Nume. 3. cap. & isti seruiebant in deportandis oneribus secundum distinctionem ministeriorum quae habetur Numeri 3. & 4. cap. nec possunt accipi hic Leuitae prout designant tribum: quia distinguuntur contra sacerdotes: sacerdotes tamen de stirpe Leui sunt.

Et omnes qui de eadem tribu sunt. Istud ponitur quasi ex superabundanti: quia tota tribus Leui sufficienter distinguebatur in sacerdotalem dignitatem & Leuiticam: sed vt clarius esset, posuit hanc determinationem vniuersalem ad sciendum quod nullus fuerit in tribu Leui, qui hac lege non comprehendatur. *Partem.* Scilicet forte quia diuidebatur terra in duodecim partes siue sortes: & postea ponebantur sortes ad distribuendum cuiuslibet tribui partem vnam: & de his nullam accipiebat tribus Leui: nam tunc tredecim sortes ponerentur: quia hoc modo computaretur Leuitica familia pro vna tribu connumeranda contra alias tribus.

Et hereditatem cum reliquo Israel. Hereditas dicitur quia ille cuius hereditas est, habet ius in illud: & sic omnes duodecim tribus habebant hereditatem: quia habebant ius sortiendi terram illam promissam inter se. *Quia sacrificia Domini.* Hic subiungitur causa: quasi dicat quod aliae tribus non habebant aliquid de quo se sustentarent nisi culturam terrae: ideo sortiri debebant terram inter se: Leuitae autem habebant iura sacerdotalia ex quibus se poterant sustentare, & non indigerent alia sorte: sacrificia Dei comedunt sacerdotes, & non Leuitae: ad Leuitas enim solum pertinebat decima totius Israel: has enim ipsi soli suscipiebant, & nihil de eis dabatur sacerdotibus, praeter hoc quod illam decimam susceptam ipsi Leuitae iterum decimabant, dantes decimam eius sacerdoti magno vt patet Nume. 18. cap. sacerdotibus autem alia iura debebant quae in duobus computantur, scilicet in sacrificium & oblationem: pertinebat enim ad sacerdotes omne sacrificium filiorum Israel: & quia quaedam erant holocausta, quaedam pro peccato, & quaedam pacifica: ita diuerso modo pertinebat de eis aliquid ad sacerdotem: nam de holocaustorum carnibus nihil ad sacerdotem pertinebat, sed totum cremabatur, vt patet Leuit. 1. cap. inde enim holocaustum dictum est: pellis autem eius solum pertinebat ad sacerdotem, qui immolabat, & offerebat illud, vt patet Leuit. 7. cap. Si autem esset sacrificium pro peccato, aut de sanguine eius inferebatur in tabernaculum, aut non: si autem inferebatur de sanguine eius in sanctuarium, nullus comedeat de carnibus eius, sed totum comburebatur igni cum pelle, cornibus, & fimo, vt patet Leuit. 6. cap. quando autem in hostia pro peccato inferri debebat sanguis in tabernaculum, vel quando non, patet Leuit. 4. & 5. cap. Si autem non inferebatur sanguis intra tabernaculum, cedebat tota in ius sacerdotum, vt comederent eam praeter caudam, &

duos reniculos, & pinguedinem quae operit vitalia, vt patet Leuitici septimo cap. si autem esset hostia pacifica, solum cedebat in ius sacerdotis armus dexter, & pectusculum, vt patet Leuitici octauo cap. habebant etiam sacerdotes omnes oblationes factas de clibano vel sartagine, praeter aliquid modicum quod Deo incendebatur, vt patet Leuit. 2. & 6. cap. habebant etiam primitias frugum, & fructuum ad cibum suum, habebant etiam omnes separationes quae vocantur primitiae, idest partes meliores vel magis electae, siue medulla tritici, & vini, & olei: etiam omnia quae ex voto dabantur Deo, cedebant in ius sacerdotum nisi essent animalia quae vouebantur ad immolandum, in quibus tenebatur regula supra assignata: etiam habebant in ius suum omnia quae dabantur in redemptione pro primogenitis hominum, scilicet pro quolibet quingue sili, vt patet Nume. 3. cap. habebant etiam omnia primogenita pecorum immolabilium, ita quod funderet sanguinem eius per cornua altaris: & quod carnibus ipsi vescerentur: de his omnibus Nume. 18. cap. vbi catalogus iurium sacerdotum & leuiticorum: de his autem aliqua iura tanguntur infra.

Quia sacrificia, donum, & oblationes eius comedent. Per sacrificia intelliguntur omnes victimae de quibus aliquid ius habebant sacerdotes, vt patet Nume. 18. cap. & infra. per oblationes autem intelliguntur omnes primitiae, & vota, & donaria quae non sunt de re immolatoria: & haec pertinent ad sacerdotes: intelliguntur etiam decimae, quia in modum oblationis dantur, & istae pertinent ad Leuitas, vt patet Numeri 18. cap.

Nihil aliud accipient de possessione fratrum suorum. Idest de possessione aliarum tribuum.

Dominus enim ipse est hereditas eorum. Idest ea quae dantur eis pro Domino, sunt eis loco possessionis, scilicet sacrificia & oblationes. *Sicut locutus est eis.* Ista verba frequenter eis dicta fuerunt, vt patet Nu. 18. & 35. cap. & multoties alibi.

Hoc est iudicium sacerdotum a populo. Idest istud est ius iure redditus quae sacerdotes recipiunt a populo.

Et ab his qui offerunt victimas. Sunt duo iura, quaedam iura sunt quae dantur communiter ab omnibus de populo, vt decimae, & primitiae: & ista quilibet tenebatur dare: sunt alia specialia iura quae voluntarie dantur, vt pars victimarum: quia nullus cogitur offerre.

Hoc est iudicium sacerdotum. Idest hoc est quod ordinarie, & de iure debet recipere sacerdotes ab alijs:

A populo. Haec erant duo iura, quoddam quod erat de necessitate & erat commune omnibus, scilicet reddere primitias vini, & olei, & aliarum rerum terrae nascentium, & partem lanarum ex tonsione pecorum: quilibet enim qui in toto Israel aliquid possidebat ex quo ista iura solui possent, dabat omnia ista: ideo dicitur a populo, idest ab omnibus Iudaeis qui importantur nomine populi: quia populus omnes includit.

Alia erant iura debita sacerdotibus, quae non erant necessaria, vt dare sacerdoti armum, & ventriculum: nam licet ista ex praesuppositione necessaria erant, scilicet si aliquis vellet offerre sacrificia, cogebatur dare ista sacerdotibus: non tamen cogebatur aliquis offerre nisi essent victimae pro peccato, in quibus conficito de delicto cogebatur aliquis impendere animal immolandum pro delicto suo iuxta qualitatem delicti: & quia hoc erat in praedictum ipsius quodammodo eo, quod peccauerat: licet alias in remissionem delicti essent: de quo Leuit. 4. & 5. & 22. cap. ideo non dicebant dari ista iura a populo, quasi ab omnibus de populo traderetur, sed ab his qui offerunt victimas, idest

Duo sunt iura sacerdotum.

idest si aliquis vellet offerre victimas, cogebatur dare ista sacrificia: alias vero non. *Dabunt sacerdoti.* Scilicet sacerdoti qui offerebat adipem adolendo illum coram Domino: & qui sanguinem fundebat per cornua altaris, & ad basem eius: non tamen dabatur ei omnia ista iura, sed dabantur omnia haec Aaron, & filijs eius, idest sacerdoti magno cum alijs minoribus: armus tamen dexter hostiae immolatae specialiter dabatur ipsi sacerdoti offerenti sanguinem, & adipem, de his dicitur Leuit. 8. cap. pectusculum autem erit Aaron & filiorum eius: armus quoque dexter de pacificorum hostijs tenderet in primitias sacerdotis qui obtulerit sanguinem & adipem filiorum Aaron: & ipse habebit armum dextrum in portione sua: vocatur tamen hic sacerdos singulariter non tanquam sit vnus aliquis sacerdos cui omnia ista dari debebant, sed ponitur sacerdos pro toto sacerdotali ordine: quia omnibus conueniebant ista. *Siue bouem siue ouem immolauerit.* non alibi: sed magis ad holocausta pertinet.

An sit intelligendum generaliter de omni sacrificio, quod sacerdotibus dabatur armus & ventriculus.

Quest. 111.

Non est intelligendum generaliter quod de omni sacrificio darentur eis armus, & ventriculus: quia de holocaustis nihil sacerdotes habebant nisi pellem, vt patet Leuitici 6. cap. quia carnes cum intestinis lotis, caput, & pedes, & vniuersa cremabantur, vt patet Leuit. 1. cap. In sacrificijs pro peccato si inferebatur de sanguine eorum intra sancta sanctorum, nihil de carnibus comedeatur: sed carnes cum pelle cornibus, & fimo comburebantur extra castra, vt patet Leuit. 6. & 10. c. si autem non inferebatur sanguis intra sancta sanctorum, totam comedeant sacerdotes praeter caudam & adipem cum reniculis, quae immolabantur Domino, vt patet Leuit. 6. cap. de hostia autem pacifica dabatur Deo renes adipem, & renunculi, sacerdotes pectusculum & armum recipiebant: offerentes autem ceteras carnes comedeant: ideo de sola victimae pacifica intelligitur ista litera. *Armum ac ventriculum.* In Hebraeo ponuntur tria, scilicet. *Armus, ventriculus, & gena.* Hic autem duo solum de pectusculo non fit hic mentio, sed sepe dictum est quod pertinebat ad ius sacerdotum, vt patet Leuit. 7. & Nume. 18. de genis nusquam fit mentio in Hebraeo nec in litera nostra nisi hic in litera Hebraea. Et volunt Hebraei quod dantur ista tria propter Phinees sacerdotem. datur armus siue brachium, quia in fortitudine brachij sui percussit Zambricum madianitidem.

Datur ventriculus, quia percussit eos in loco ventrum, vbi nos dicimus per genitalia.

Dantur gena quia has mouet sacerdos in orando pro offerente.

Sed non multum parent istae adaptationes: quia in monte Synai per quadraginta annos fere antequam Phinees percuteret coeuntes, iura sacerdotalia ordinata sunt: licet non fuerunt ibi expressa omnia quae hic exprimuntur. Nicolaus dicit quod armus & pectusculum dantur, quia in eis erant quaedam ossa quibus ad maleficia idolatrae utebantur: sed eadem ratione armos & pectuscula in alijs animalibus non immolatis comedere non deberet, sed dare sacerdotibus. Item hoc nihil proderat: quia solis ossibus & non carnibus ad illa maleficia isti indigebant: quae satis copiose habere possent etiam si de carnibus non gustaret: ideo dicendum quod ista magis sunt ad voluntatem, non enim facta sunt omnia ad significationem sed principalia. De istis ergo partibus quae dabantur sacerdotibus.

Alph. Toft. super Deuter.

dotibus forte dicendum est: quia istae meliores erant quam aliae quae manebant praeter eas quae immolabantur. nam in holocaustis omnia incendebantur: in pacificis autem vbi dabatur ista, offerebatur Domino tota aruina quae operiebat vitalia, & duo renunculi, & renes duo, idest lumbi: quia istae sunt carnes grossae & meliores ad adolendum: de ceteris autem manentibus nulla carnes meliores videbantur quam armus, & pectusculum, & dabantur sacerdotibus. Sed adhuc litera nostra non concordat literae Hebraeae: quia in litera Hebraea ponuntur tria: & in litera nostra ponuntur duo: etiam quia ipsa duo quae ponuntur in litera nostra, non sunt ea quae ponuntur in litera Hebraea. Respondetur quod eadem sunt ea quae ponuntur hic, & in litera Hebraica: nec est putandum quod genae darentur sacerdotibus, sed solum armus dexter & pectusculum: quia ista duo solum ponuntur in alijs locis, vbi ponuntur iura sacerdotalia in sacrificijs, vt patet Leuit. 8. & Nu. 18. cap. vbi videtur fieri praecisio ex modo loquendi: quia ista sola sint quae dari debeant sacerdotibus de sacrificijs pacificis. Licet autem in litera Hebraica ponantur gena: non est intelligendum quod gena darentur: quia accipiuntur hic gena secundum metaphoram pro quibusdam partibus adhaerentibus armus & pectusculo, & vocantur gena: quia sicut gena in vultu hominis mouentur, ita ille partes mouentur circa armum & pectusculum: quia sunt partes delicatae & tenues modicum carnositatis habentes quasi pellis: & hoc notauit litera nostra cum dixit, ventriculus, quia armus, & pectusculum continuantur quibusdam partibus satis delicatis circa ventrem, quae vocantur ventriculi, & est sensus. *Armum & ventriculum.* Idest armum cum suo ventriculo qui est quadam pars delicata adhaerens armus: eodem modo intelligitur de pectusculo cum ventriculo suo: licet non expressit cum hoc notissimum esset: quia ista duo iura pertineret semper ad sacerdotem qui offerebat & ad alios.

Primitias vini. Hic ponuntur tria quae dabantur a toto populo, primitiae de necessitate erant: sed quantitas non erat determinata secundum legem, vt nunc inter Christianos non est, sed dicunt quod aliqui dabant quadragesimam, aliqui quinquagesimam: aliqui sexagesimam partem secundum quod erant magis vel minus deuoti: vt declarat Hieronymus super Ezech. & habetur extra de decimis. c. primo. de quibus diximus supra 12. cap. & ibi vide. *Frumenti, vini, & olei.* Solum ponuntur hic tria de quibus dabantur primitiae: sed non solum dabantur de istis, sed etiam de quinque alijs: vt supra diximus supra 8. cap. *Et lanarum partem ex ouium tonsione.* Daretur ista lana in decima: quia ex ea decimam dare tenebantur, cum computentur inter fructus quolibet anno nascentes etiam daretur primitia de lana. *Ipsam enim elegit.* Idest sacerdotum congregationem: hic reddit rationem eorum quae dicta sunt, scilicet quare ista iura dari debebant sacerdotibus: & respondetur quod quia Deus elegit sacerdotes ad ministrandum sibi, debent eis dari ista: quasi dicat, cum Deus poneret sacerdotes vt ministrarent ei, debebat eis dare sustentationem: quia non poterant vacare alijs ministrationibus acquisitiuis: nam qui altario seruit de altari viuere debet: vt ait Apostolus prima ad Corinth 9. cap. & patet extra de praebendis. cap. cum secundum Apostolum. & ista sacrificia quae dabantur, pertinebant ad Deum: volebat ergo Deus quod haec darentur eis, & ne forte dicatur quod Deus quod haec darentur ista, subiunctum est, quod ipse est qui elegit Dominus Deus tuus de cunctis tribus tuis, idest quia ipse elegit eum debebat ei providere de victu sufficienti. Causa autem quare separa-

Tria quae a toto populo dabantur sacerdotibus.

N 4 ti fue-

si fuerunt specialiter aliqui ministri in cultum Dei, & quare elegerit tribum Leuiticam supra dictum est & infra tangitur. *Elegit autem sacerdotem Deus de cunctis tribubus.* Id est sacerdotalem ordinem totum: & patet quia si vnus sacerdos esset, illi darentur ista iura: & post mortem eius nulli darentur: etiam quia dicitur de cunctis vrbibus tuis: si autem vnus sacerdos ille esset, qui hic signatur, non diceretur electus de cunctis vrbibus sed de tribu Leui de inter ceteros sacerdotes sue Leuitas: sed dicitur quod fuit electus de cunctis tribubus: ergo referendum est ad tribum Leuiticam totam: vel saltem ad familiam Aaron, quæ quasi erat tota tribus Leui cum esset magna pars eius & dignior: & ista electio facta fuit cum singula tribus posuerunt virgas suas, & virga Aaron frondit, vt patet Num. 17. cap. & illa erat electio vnus tribus inter multas tribus, & non vnus viri in vna tribu. Si autem obijcias quia dicitur hic ipse & filij eius. nam si esset totus ordo sacerdotalis non diceretur filij eius: quia ipsi filij sacerdotum sunt pars sacerdotum cum ipsi sint sacerdotes: & sic dicitur tolli inconueniens, scilicet, qd non deberentur vni sacerdoti omnia iura, quia licet non deberentur omnia vni sacerdoti, tamē debebatur ei & filiis suis qui erat totus ordo sacerdotalis. Respondetur qd sacerdotes qui hic accipiuntur licet pro tota congregatione sacerdotum stet, quia omnibus sacerdotibus simul debebantur ista iura: tamē sacerdos iste vnus erat: non tamen erat vnus determinate, ita qd posset assignari aliquis sacerdos de quo ista dicantur. Forte dices qd iste sacerdos fuit Aaron qui fuit primus sacerdos ceteris dignior, & ab eo inceptum ista iura pro eo & omnibus filiis eius vsque in sempiternum: etiam quia dicitur in litera quod ipse est quem elegit Dominus de cunctis tribubus tuis: hoc autem de Aaron verum est, quia loco eius posita fuit virga coram Domino, & Dominus fecit virgā eius frondere: elegitque eum cum posteritate sua. Sed hoc non potest stare: quia ista dicebat Moyles anno quadagesimo ab exitu de Aegypto in mense vndecimo, vt patet supra primo cap. Aaron iam mortuus erat. nam in anno quadagesimo mense quinto eiusdem mensis mortuus est, vt patet Num. 33. cap. Si autem dicas quod hoc referatur ad Eleazarum filium Aaron qui tunc erat sacerdos. nam eodem anno mortuus fuerat Aaron, & coram eo factus fuit sacerdos Eleazarus vt patet Num. 20. cap. & intrauit in terram promissionis. Sed adhuc dicit aliquis quod hæc responsio non stat: quia ista iura erant danda in terra Chanaan cum pacifice possiderent eam, vt patet supra 12. cap. Moyles autem nesciebat vtrum tantum tempus victurus esset Eleazarus: ergo dicere nō poterat quod darentur ei iura ista & postea filiis suis. Respondetur quod falsum præsupponitur: nam Moyles sciebat quod Eleazarus ingressurus esset in terram Chanaan, & satis magno tempore victurus: vt colligitur ex verbis Dei quæ ad Moysem dicta sunt. Num. 27. cap. scilicet pro hoc siquid agendum erit Eleazar sacerdos consulet Dominum: & loquitur de Iosue pro quo orare debebat Eleazar, vel consilere dominum, quando aliqua bella agenda essent, vel aliqua alia dubia essent: ex quo innuitur quod cū ipso ingressurus erat in terram Chanaan, & consulturus dominum pro eo in omnibus necessarijs: etiam dato quod non appareret ex loco illo, satis ex hoc loco apparet. nam ista verba non loquebatur Moyles a seipso, sed a Deo inspirante & erudiente: ideo cum in eis signaretur Eleazarus victurus post multos adhuc annos, dato quod Moyles hoc aliunde non nouisset, satis ex hoc intelligebatur: sed ex alia radice non potest stare ista assignatio, scilicet, quod iste sa-

cerdos sit Eleazarus: nam non est ipse quem Dominus elegit de alijs tribubus, sed Aaron est, qui electus fuit, vt patet Num. 17. cap.

Et si dicas quod cum Deus elegit Aaron, elegit etiam Eleazarum qui erat filius Aaron.

Respondetur quod hoc modo non solum Eleazarus electus a Deo dicitur: sed etiam omnes de stirpe Aaron eadem ratione. Et sic dicendum est, quod sacerdos qui hic accipitur, est sacerdos magnus, & quocunque tempore. nam illi & filiis suis dabatur ista iura omnia: & illi sacerdoti dicebantur dari, quia principalis dabatur illi & pro maiori parte: & patet etiam quia dicitur hic, vt ministret ipse & filij eius: ministratio nāque principaliter ei attribuitur.

De cunctis tribubus tuis. Noluit Deus aliquam de alijs tribubus ministrare: quia in adoratione vituli omnes præter Leuiticam contaminata fuerant.

Vt stet & ministret ipse & filij eius in sempiternum. Ipse vnus sacerdotem signat: sed ista non referuntur ad vnum sed ad omnes sacerdotes, quia de hoc omnes æqualiter recipiebant.

Et si dicas quod potest intelligi ly ipse pro sacerdote magno.

Respondetur quod non potest stare: quia ista iura non solum debebatur summo sacerdoti, sed etiam alijs. decimatio autem de decimis debebatur summo sacerdoti, vt patet Num. 18. cap. Respondetur tamen quod iste demonstrat summum sacerdotem: non tamen quod ei debeatur omnia ista iura, sed ipsi cum filiis suis: sicut ministrat cum filiis suis.

Si exierit Leuites. Hic ponitur secundum de sustentatione sacerdotum in speciali. *Si exierit Leuites.* Manebant Leuitæ dispersi per ciuitates habitationis sue: & raro venire debebant ad locum sanctuarij: quia iam non ferebant onera sicut in solitudine quadraginta annis consueuerant: aliqui autem ex deuotione venire volebant ad seruendum specialiter in sanctuario, & istis dabatur pars de oblationibus, & alijs quæ pertinebant ad sacerdotes: & sic fuit de Samuele, quem mater sua vouit vt seruiret semper in tabernaculo coram Domino, cum tamē esset de Leuitis.

De officio Leuitarum quale erat. Quest. II. III.

SCIENDUM quod Leuitæ habebant in officium datum sibi a Moyse vt portarent ipsum tabernaculum, & omnia quæ erant in eo iuxta diuisiones factas Num. 3. & 4. cap. & quia ista ministratio erat virorum robustorum, assumebantur ad seruitium anno viginti quinque, vt patet Numeri octauo cap. & cum essent annorum quinquaginta, cessabant a ministerio: cum autem Deus dedit quietem tabernaculo, ita quod manere deberet in vno loco, nec ad mouendum illud requirebatur ministerium Leuitarum, elegit David Leuitas ad ministerium domus Domini minoris ætatis, scilicet in anno vigesimo, & ista causa ponitur primo Paralip. 23. cap. cum dixit David, requiem dedit Deus populo suo, & habitationem Hierusalem vsque in æternū: nec erit officij Leuitarū ultra vt portent tabernaculum, & omnia vasa eius ad ministrandū: iuxta præcepta David quoque nouissima supputabitur numerus filiorum Leui a 20. annis, & supra: erant aut multa officia necessaria in tabernaculo Dñi posita eo in tēplo Salomonis: nā necessaria erat aquarū cōportatio, & lignorum ad sacrificia, & alias necessitates sanctuarij: sed ista officia nō pertinebant ad Leuitas: nam Amorhæi qui erant de Gabaon, & alijs ciuitatibus propinquis, qui venerūt in fraude ad Iosue & castra Israel, qui portantes vestimenta attrita, & calciamenta, & vires

De sacerdotum sustentatione in speciali.

refectos, vt obtinerent pacem ab Israel: cognito autē qd essent de terra Chanaan propter iuramentum quod Israelitæ præstiterant, non occiderunt eos, sed subiecerunt ad perpetuam seruitutem tabernaculi sue sanctuarij, vt cedant ligna, & comportent aquas: Leuitæ ergo erant ad alia ministeria, scilicet vt essent ianitores domus domini, & vt essent cantores, & præessent alijs ministrantibus, quæ erant dispositæ ad sacrificium, sicut erat in choris qui præerāt his, quæ frangebantur in sartagine, etiam erant custodes thesaurorū, & quorūdam aliorum officiorum, de quibus primo Paralip. 23. & 25. & 26. isti autem Leuitæ non seruebant omnes simul: ita qd omni tempore staret omnes ad seruendum, qd tunc necessarium erat morari omnes in loco sanctuarij, & non oportebat eis dari ciuitates. 48. vt patet Num. 35. cap. etiam non poterat hoc esse, quia non caperetur omnes in loco sanctuarij: ideo dicendum, qd seruebāt per vices suas, vt patet primo Paralip. 23. & 25. atque 26. cap. & alijs temporibus manebant in oppidis, & ciuitatibus suis: cum autem ministrandi fors secundum tempora aduenisset, veniebat quilibet in locum sanctuarij, & manebat ibi toto tempore ministrationis, deinde redibat in ciuitatem suam: isti autem Leuitæ, de quibus nunc dicitur hic, erant qui volebant præter tempus sortis sue manere in loco sanctuarij seruendo, vt si aliquis vellet ministrare tota vita, sicut Samuel, & isti recipiebant necessaria ad cibum in sanctuario, sicut alij Leuitæ, qui erāt seruientes iuxta ordinem sortis sue. *Si exierit Leuites.* Deuotione motus. *De vna vrbium suarum.* Quæ erant dispersæ in terra omnium tribuum: quia tribus cui plures ciuitates contingerant, dabant Leuitis plures ciuitates, vt patet Num. 35. cap. *Desiderans locum quem elegit Dominus.* Id est locum in quo est sanctuariū, vt ibi specialiori modo ministraret coram domino: si autem veniret ad aliquam negociationem, nihil ei daretur de sacrificijs, vel iuribus sacerdotum. *Sicut omnes fratres eius Leuites, qui stabunt eo tempore coram domino.* Præuidebat hic Moyles, qd Leuitæ in terra promissionis distinguendi essent fm vices & tempora ministrationum: quia nō erat necesse eos omnes simul ministrare, sed ita distinguebantur, vt aliqui semper manerent in ministerio tabernaculi: illi autem qui ex deuotione ascēdebant, manebant ibi continuo alijs recedentibus. *Partem ciborum eandem accipiet quam ceteri.* Leuitæ qd ministrabant præter istas decimas quod habebant, adhuc accipiebant alias partes de his, qd pertinebant ad iura sanctuarij: decimæ autem siue tempore quo seruebant, siue quo non seruebant dabantur, vt sustentarentur inde ipsi & familie sue in ciuitatibus suis. *Excepto eo quod in vrbe sua ex paterna successione debetur.* Quia habebant domos, pecora, & iumenta, & aliqua suppellectilia quæ debebantur ex successione hereditaria, & illa non perdebat, licet non maneret in ciuitate sua. *Excepto eo quod in vrbe sua ei ex successione paterna debetur.* Hoc etiam potest referri ad decimas quæ debebantur Leuitis, & dicuntur deberi ex successione. i. hereditarie: quia ex eo qd aliquis erat filius Leuitæ debebat habere decimarum partem, & sic videbatur ei esse ex successione paterna.

Et si dicas cōtra, quia dicitur excepto eo quod debetur ei in vrbe sua: quia aliquid dicitur deberi in vrbe quod proprie expectabat ad urbem, sicut si essent aliquæ possessiones in vrbe. Respondetur qd satis stat hoc cum decimis, qd decimæ debebātur in vrbe. i. nō debebantur Leuitæ solum quando ministrabat, vt patet de alijs partibus ciborum, quæ eis dabātur cum itarent in loco sanctuarij, nam vbicunque starent ista dabantur, siue ministrarent, siue non, siue in Sanctuario, siue in vrbe sua, vel vbicunque alibi.

Quando ingressus fueris. Hic ponitur secundum principale. *Id est doctrina populorum.* semper repetit præceptum de vitanda idolatria, siue directe, siue indirecte fiat, quia in hoc maximum periculum erat, & magna occasio propter consuetudinem quam in Aegypto cum idolatris habuerant, & propter ritus gentiū quas expulsi erant: ideo frequenti admonitione, & præmijs, & poenæ propositione oportebat hæc mentibus infigi, & explicantur hic multi modi, qui licet directe non sint cultus idolorum, tamen ad idem genus reducuntur. *Cave ne imitari velis abominationes.* Vocantur omnia ista abominationes: quia cum ista pertineant ad idolatriam, multum repugnant Deo. *Qui lustrat filium suum ducens per ignem.* Lustrare idem est, qd purgare. Et aliqui gentiles credebant omnia purgari per ignem: ideo homines in etate parua factis quibuscūq; caeremonijs inter ignes transire faciebant: & istum ritum obseruant Tartari vsque ad præsentem diem, qd nullum extraneum hominem ad principem suū accedere sinunt, nisi eum prius inter ignes transire fecerint, quasi ibi purgetur, & in hoc attribuitur igni aliqua vis diuina quod ad idolatriam pertinet.

Aliquis dicere posset, qd intelligeretur hoc de quadam immolatione quæ fiebat demonibus, de qua dicitur Leui. 20. qd homo qd dederit de semine suo idolo Moloch morietur. s. qd erat quoddam magnū idolum æneum & inane, in cauatura autem interiori ponebatur magnus ignis, ita qd totum illud idolum exscandesceret, & tunc pueri paruuli ponebantur in manibus illius, & cremabantur: & ne parentes puerorū audirent eiulatus morientium, cōciebant in omnibus musicis instrumentis multum sonantibus, & faciebant magnas voces, atque fragores, quo expleto, mortuo puero, dicebant eum translatum ad deos. Hoc autem fatua illa gentilitas extimabat a nequissimis illis sacerdotibus crudeliter defraudata.

Sed hoc non potest hic consonare: quia pueri qui sic offerebantur idolo Moloch moriebantur, isti autē qui lustrabantur per ignem non moriebantur, sed fiebat ignis, & inter duos ignes transibant pueri, & fiebat quedam caeremonia, quæ pertinet ad artem quandam prohibitam, quæ vocatur pyromantia, & signatur hoc cum dicitur, non inueniatur in te qui lustrat filium suum. i. purget, quod autē lustratur. i. purgatur non consumitur: etiam quia dicitur ducens per ignem, ducere enim transire est, & sic illi pueri aut puellæ transibant inter ignes incombusti. *Aut qui ariolos seiscitetur.* Ariolus & aruspex idem sunt. s. qui aspiciendo in aris aliqua futura prædicere conantur. Immolabant enim aliquod animal ad honorem alicuius idoli, & in visceribus maxime in præcordijs secundum quædam signa data in arte respiciebant, & iudicabant: maxime ista inter gentes consuetudo antiquitus inoleuit: de hoc Lucanus libro primo in fine, & Seneca in tragedia. 4. que dicitur Oedipus. *Et obseruet somnia.* Licet aliquando somnia vera signent secundum qualdā causas, ex quibus originem trahunt: sed quia vt communiter sunt ex quadam dispositione varia phantasia, vel ex demonum illusionem: ideo credere eis superstitiosum est: quando autem liceat per somnia iudicare super Gen. 40. c. dictum fuit. *Atque auguria.* i. inquisitiones alicuius futuri in auium volatu & garritu: extenditur tamen augurium ad multa alia cōmuni nomine. *Nec sit maleficus.* Qui demones conuocet ad nocendum alicui, vt qui ad amorem per aliqua facta & dicta demones inuocando aliquas personas sollicitat, vt quasi violenter ament quousque ad insaniam conuertantur de quibus diximus Exo. 22. cap. vel alio modo odium, vel amorem, seu damnum alicui personæ procurant. *Nec incantator.* Qui humanos sensus ludificat, vt

Quid sit lustrare. Mos Tartarorum.

cat, ut videantur quæ non sunt, & alio modo vocatur apparitor a faciendo apparere. *Nec Phitones consulat.* Phiton vno modo signat demonem familiarem quomodocumque teneatur: in quo aliqua quæ nobis mirabilia videntur sunt: sicut dicitur de phitonissa ad quædam Saul, quæ fecit mortuos apparere, ut patet primo Regum 28. cap.

Alio modo Phiton est demon qui intra aliquem hominem loquitur, quo mouente aliqua futura huiusmodi inquitur illi demones cognoscere possunt: habentes illum dicuntur phitonici, siue phitonisse, sic dicitur Actuum. 16. cap. q. quædam puella habebat phitonem, & clamans post Paulum & Barnabam dicebat, quia serui Dei sunt, & Paulus dixit: exi ab ea in nomine Iesû: & vocantur phitones ab Apolline, qui phitius a phitone serpente quem occidit dictus est, & in laudem illius victoriæ habentes sic nominantur, quia ipse Apollo siue phæbus, qui inter Gentilium deos prima responsa dabat, in puellarum virginum subintrans viscera eas loqui futura faciebat, ut ait Lucanus in 3. lib. *Nec diuinos querat.* Diuini sunt qui Dei reuelatione futura se præfere dicunt: cum tamen ex alia causa siue naturali, siue demonum hæc parua dicant. *Et quærat a mortuis veritatem.* Inuocando demonem, ut subintraret corpus mortui, & ad aliqua responderet: vel in offibus mortuorum aliqua supersticiosa agendo. *Propter eiusmodi scelera debet eos in introitu suo.* Leuiti. 18. cap. dicitur quod propter turpissima vitia carnis euomit eos terra: sed dicendum est, q. vtrumque genus peccati habuerunt, & omni malo pleni erant, nec est hoc contra ea quæ dicta fuerunt supra 6. cap. s. q. Deus in sola gente Israelitarum zelabat idolatriam, quia licet Deus nunquam aliquos Gentiles propter solam idolatriam destruxerit, tamen si propter aliud vitium debebat, etiam ibi simul idolatriam puniebat. *Perfectus eris.* Idest perfecte Deo seruienti vel adhærenti. *Et absque macula.* Idest sine macula supradictorum, ita quod in nullo eorum maculeris: dictio Hebraica hic posita potest significare simplicitatem, & tunc dicitur. *Simplex eris cum domino Deo tuo.* Idest nō curabis scire futura, vel aliqua secreta quæ homines conantur scire per istas supersticiosas artes. *Tu aliter a domino Deo tuo institutus es.* Idest Deus docuit te, q. non sic faceres, ne audires augures, & diuinos. *Vel aliter institutus es.* i. non indiges q. instituaris, vel in formis de veritatibus occultis per incantatores & diuinos, quia Deus instituit te, idest docuit te aliter reuelando tibi futura, quæ tibi conueniunt per prophetas, vel sacerdotum inquisitiones, ut habetur Nume. 23. cap. non est augurium in Iacob, nec diuinitas in Israel, temporibus suis dicitur Iacob & Israeli quid facturus sit dominus, & patet ista expositio, quia immediate ponuntur conditiones prophetæ reuelantis.

Conditio prophetarum bonorum, & quare promissi prophetæ.

Prophetam de gente tua. Hic ponitur tertium. s. conditio prophetarum, & primo ponit de bono, deinde de malo ibi. *Propheta qui arrogantia.* *Prophetam de gente tua, & fratribus tuis.* Demonstrat hic, q. non indigebant augurijs nec maleficijs aliarum gentium, quia Deus suscitaret prophetam eis reuelantem futura, & de gente eorum, quia si de alia gente esset, non crederetur ei: quia suspectus esset, quod eos ad idolatriam reducere vellet, & quod non a Deo, sed a demonibus reuelationes haberet. *Sicut me.* Ista sunt verba Moyfi significatis quod prophetæ quos dominus suscitaret, eent veri sicut Moyfes, & denotat ly sicut similitudinem, sed non æqualitatem, quia nullus propheta surrexit ultra in Israel, qui nosset Deum facie ad faciem in cunctis signis atque portentis, sicut Moyfes, ut patet infra cap. ultimo. *Ut petisti a domino in Oreb quando concio congregata est atque dixisti.* Ibi petierunt a domino, quod lo-

queretur eis Moyfes, & non dominus ne moreretur. *Ultra non audiam vocem Domini, & ignem hunc maximum non video ne moriar.* Veritates supernaturaliter cognitæ nō reuelabantur Iudæis per artes supersticiosas, sed per ipsum Deum, & Deus a principio per seipsum sine aliquo homine locutus fuit populo illi denuncians legem, & sic veritates occulte reuelari debebant. erat enim modus ille manifestior, & non oportebat inquire veritatem prophetiæ ex futuro euentu, ad sciendum vtrum propheta a Deo dixerit, quia ibi per signa diuinæ potentie clare constaret Deum dicere hoc: sed Israel territus petiit, quod non loqueretur eis Deus, sed Moyfes, & non solum petierunt pro tunc, sed etiam pro futuris temporibus: quia credebant quod quotiescunque Deus appareret, semper audirentur voces terribiles, & ignis magnus: ideo dixerunt. *Non video ultra ignem maximum, nec audiam vocem Domini ne moriamur.* Idest domine rogauimus te ne vnquam audiamus istam vocem, nec videamus ignem, ne moriamur. Et ex hoc petebant, quod non solum tunc loqueretur eis Moyfes in persona Dei, sed quod quodocumque Deus locuturus esset in futuris temporibus, per alium loqueretur, & sic prophetas pro omni tempore petierunt, qui sunt interpretes, seu relatores verbi Dei, & hic concedit eis Deus prophetas. *Bene omnia sunt locuti.* Idest bene dixerunt petendo prophetas, in quo fauet petitioni eorum. *Prophetam suscitabo eis.* Quia ista littera est responsiva ad superiora dicta, scilicet tu autem a domino tuo aliter institutus es, idest non debes inquire veritatem a mortuis, vel per augures, aut incantatores, aut maleficos vel quoscunque similes, quia isti ideo sic inquirebant, quia non habebant aliam meliorem doctrinam, siue meliorem institutionem: tu autem quia aliter institutus es a Deo tuo, idest aliter edoctus, scilicet quia docet te de veritatibus necessarijs per prophetas, & hæc est causa quare subiungit. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis suscitabo.* Necesse est enim quod intelligatur hoc de propheta quolibet, postea a Deo mittendo, qui institueret populum in veritatibus, quas quærerent, & non cogerentur declinare ad ariolos, & ceteros incantatores: & dicitur. *Prophetam de gente tua.* Idest suscitabit dominus vnum prophetam, & post eum alium prophetam, & sic multos alios successiue. *De gente tua.*

Nota alia continuationem & intellectum huius litteræ obsequere.

An de Gentilibus suscitauerit Deus aliquos prophetas, vel omnes fuerunt de Iudæis. Et de Sybillis. Quæst. V.

SVSCITAVIT Deus prophetas aliquos de alijs gentibus, sicut fuit Balaam: de quo Num. 22. & 23. & 24. c. qui propheta fuit, & ariolus: ut ibidem patet. Suscitauit etiam sybillas quæ fuerunt feminæ multa futura prophetantes, & istæ fuerunt decem inter quas prima fuit sybilla Erithrea, quæ tempore Thola iudicis Israel fuit, scilicet anno a creatione mundi 3890. quando fuit bellum troianum: hæc prophetauit Troiam bello perituram, & Homerum grecorum varem, qui postea per multa tempora fuit, mendacia locuturus, ut ait Firmianus Lactantius de natura deorum lib. primo. cap. 6. Huius enim multa dicta ecclesia canonizauit, & recitat, scilicet versus illos quos ipsa in greco scripsit, & quadam postea in exametros latinos conuertit, scilicet

Iudicij signum tellus sudore madescet:

Et rex adueniet per secula cuncta futurus:

Et ceteri qui canuntur in matutinis natiuitatis, de his multa ponit Augustinus de ciuit. Dei lib. 18. cap. 23. Fuerunt alia nouem sybillæ, scilicet sybilla delphica, alia Libyca, alia Samia, alia Cumæa, alia Phrygia siue Troiana, alia Babylonica, alia Tiburtina: alia Cymæa.

Omnium

Omnium istarum libri in Capitolio Romano tempore Gentilitatis etiam magno tempore post Christum in Capitolio habebantur, & volentibus monstrabantur: soli autem libri Sybillæ Cumææ occultabantur, quos solum licebat videre quindecim viris: de his Marcus Varro in libris Sacrorum, & Lactantius de natura deorum lib. primo capit. 6. & Isidorus Etymologiarum lib. 8. cap. de Sybillis. De libris istarum Sybillarum mirabilia dicta de Christo habentur in libris 7. Lactantij de natura deorum, & interdu in libris Augusti de ciuitate Dei: de his tamen prophetis Iudæi non curabant, quia non erant de gente sua.

Et de fratribus tuis. Istud non refertur ad populum Israel simul, quia totus populus non habebat aliquos fratres, nisi dicantur fratres Israel omnes qui erant de stirpe Esau, scilicet Idumæi, scilicet, quod sicut Iacob, & Esau fratres erant, ita quod omnes de stirpe Iacob essent fratres omnibus de stirpe Esau, & isto modo accipitur supra 2. cap. cum dicitur transibitis per terminos fratrum vestrorum filiorum Esau, qui habitant in Seyr. & infra 28. cap. dicitur non abominaberis idumæum, quia frater tuus est, sed non potest accipi hic isto modo, quia non dicebat Deus, quod suscitaret prophetas de Idumæis, quia illis non erat credendum, cum essent idolatriæ, & semper essent suspecti de deificatione ad idolatriam: etiam non potest stare, quia in littera dicitur prophetam de gente tua, scilicet de Israelitis, est ergo locutio ista ad quemlibet de Israel, licet loquatur eis simul quasi dirigatur ad totam communitatem vox, & tunc bene dicitur quod Deus suscitabit de gente tua. i. de Israelitis, & isti erant vna gens, de qua erat quilibet qui erat de genere Iacob. *Et de fratribus tuis.* Idest de ipsis Israelitis. nam omnes Hebræi inter se fratres vocabantur, ut patet Leuiti. 25. & supra 15. c. cum dicitur cum venditus fuerit frater tuus Hebræus aut Hebræa: loquendo ergo ad quemlibet Hebræum erat verum, quod quando aliquis surgeret propheta de Hebræis, quod Deus suscitabat prophetam. *De fratribus eius.* Idest de fratribus illius Hebræi ad quem dirigatur ista locutio: loquendo autem ad totum Israel. licet interdum sit in isto libro, non statet hoc. *Suscitabit Dominus Deus tuus.* Verba sunt Moyfi instituentis totum Israel monstrando, quod non oportet eos inquire veritatem a mortuis, vel alijs modis supradictis, quia prophetam habent. *Ipsam audies.* Idest quicumque ille propheta fuerit audies illum, dum tamen a Deo missus sit, quod declaratur per signa quæ infra ponuntur, scilicet vtrum a Deo sit vel non. *Ut petisti a domino Deo tuo in Oreb.* Idest ipse loquebatur ibi tibi per se, & tamen territus fuisti audiens vocem eius, & petisti ne vnquam tibi loqueretur, sed quod loqueretur Moyfes, & ipse audiret primo a Deo, & deinde recitaret coram populo, ut patet Exodi 20. & supra 3. & hoc erat esse prophetam. sicut ergo ipsi tunc petierunt prophetam ad referendum eis verba Dei, & non solum erant eis necessaria verba Dei tunc, sed etiam in futuris generationibus: ideo non solum erat eis necessarius tunc propheta, sed etiam post: & ideo dicit Moyfes. *Suscitabit.* Idest post me multos alios suscitabit Deus, qui eodem modo tibi verba Dei enuntiaret. *Quando concio congregata est.* Idest in die quo totus Israel congregatus fuit ad audiendum præcepta Dei in voce tubæ, ut patet Exodi 19. cap. quia incipiente sonitu tubæ eduxit Moyfes omnem Israel de castris, & eduxit illos ad radices montis: concio dicitur populus siue totum concilium congregatum, & a concione dicitur concilium, & a concione dicitur principatus concionarius de quo Ari. 3. Politi. cap. 1. quod oportet participare omnem ciuem saltem principatum concionarium, idest quod habeat vocem in concione,

Concio. Concionator. concilium quid.

siue concilio quantum ad facta communitatis: etiam ex hoc vocantur concionatores qui loquuntur ad totum populum, scilicet ad totam concionem, & sic Salomon vocatur Concionator in libro Ecclesiastes: quia Ecclesiastes in greco idem est, quod Concionator siue loquens ad concionem latine, & hoc signat littera Hebraica, quæ dicit hic. *In die populi.* Idest in die quando totus populus congregatus fuit, & licet isti non petiissent, quod loqueretur eis Moyfes, & non Deus: tamen Deus non loqueretur amplius, quia Deus solum volebat eis loqui per se decem præcepta, cuius ratio late habetur Exodi 20. cap. *Et ait dominus mihi bene omnia sunt locuti.* Istud dictum habetur supra cap. 5. cum dicitur: tu magis accede & audi cuncta quæ dixerit Dominus Deus noster tibi: loquerisque ad nos, & nos audientes faciemus ea. quod cum audisset dominus ait ad me: audiui vocem verborum populi huius quæ locuti sunt, & bene omnia sunt locuti: quis det talem mentem habere eos, ut timeant me, & custodiant vniuersa mandata mea? Potest autem hoc intelligi dupliciter vno modo, quod Deus dixerit, q. bene sunt locuti isti Hebræi, quia dixerunt quod facerent omnia quæ mandaret Deus, & hoc declarat cum dicit: quis det talem mentem habere eos, ut timeant me, & custodiant mandata mea?

Duplex li-tere expositio.

Alio modo quod refertur hoc ad illud, quod hic dixerunt Hebræi, scilicet quod non loqueretur eis Deus, sed Moyfes: & sic dicit Deus, quod bene sunt locuti, idest rem rationalem petunt: ideo exaudiuit Deus petitionem eorum, & secundum istum sensum concordat littera ista superiori, scilicet. *Ipsam audies, ut petisti a Domino Deo tuo in Oreb, quando concio congregata est atque dixisti, ultra non audiam vocem Domini Dei mei, & igne hunc maximum amplius non video ne moriar.* Et tunc sequitur littera, scilicet. *Et ait dominus mihi bene omnia sunt locuti.* Idest bene petierunt: ideo sic faciam, & sic apparet in littera immediate sequenti, scilicet. *Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum.* Si autem referatur ad sensum priorem, scilicet quod Deus diceret istos bene locutos, quia dixerunt quod omnia mandata Dei custodirent: non est aliquo modo ad propositum litteræ huius de dando eis prophetam, & tunc dicit ali quis quod non accipitur istud dictum secundum eandem sententiam supra quinto cap. & hic respondeatur, quod ita accipitur: quia ista littera vbiunque ponatur, siue hic, siue ibi, duos istos sensus simul importat, & patet, quia dicitur. *Bene omnia sunt locuti.* Quasi dicat, quod non solum locuti fuerunt Iudæi vnum, sed multa, & omnia illa recte dixerunt: fuerunt autem ista duo.

Primum erat, quod non loqueretur eis Deus, sed Moyfes, siue aliquis propheta loco Dei. Secundum fuit, quod omnia quæ diceret ille propheta a Deo custodirent, & vtrumque erat bene dictum: ideo dicitur, quod bene omnia sunt locuti. *Prophetam suscitabo.*

Vtrum tota ista littera a principio vsque in finem diuersimode in partibus suis exponenda sit, scilicet in vna parte de Christo, & in alia de prophetis alijs, vel intelligatur secundum sensum litteralem simul de Christo, & quolibet alio propheta bono. Quæstio. VI.

SATIS notum est, quod littera intelligitur de quolibet propheta, quem Deus suscitaret post Moysem. Sed quia Doctores nostri exponunt de Christo, ut satisfiat vtrique, diuidunt istam litteram, scilicet ab illo loco, prophetam de gente tua, vsque ad istum locum exponunt de quolibet propheta, qui venturus esset & eruditurus Israelitas: & ab isto

isto loco usque ad illum locum, propheta autem qui arrogancia, exponit de Christo. Sed non conuenit hoc vltimo modo.

Primo quia ista verba non differunt aliquo modo, quia vnum est repetitio alterius, & est vnum probatio alterius, quia Moyses loquens ad populum dixit ista prima, scilicet prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me suscitabit tibi dominus, ipsum audies: sicut petisti a domino Deo tuo in Oreb: ecce qualiter iste propheta, de quo est Moyses locutus, hic est propheta quem petisti Israel, siue vnus, siue multi: & tunc inducitur Deus consentiens istorum petitioni cum subditur. *Et ait dominus ad me bene omnia sunt locuti.* Id est recte fecerunt petere aliquem qui loqueretur eis loco mei, & sequitur: prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum, ergo ad superiorem prophetam refertur, & sic necessario est idem propheta. Item quia infra dicitur propheta qui arrogancia deprauatus voluerit loqui in nomine meo, quae ego non mandauit illi &c. in quo loquitur de malis prophetis: siue qui se prophetas fingunt, cum tamen non sint, ergo in superioribus, hic videtur, quod dabit regulam de veris prophetis: alias si litera ista intelligeretur de vno solo, & postea poneretur regula de omnibus malis, esset quoddam deliramentum, cum iste regulae ponere deberent quasi de contrariis. Necessario ergo dicendum totam istam literam debere claudere sub vna sententia, & ad quem refertur vna pars, refertur alia. Dicendum enim quod tota ista litera intelligitur de quolibet propheta quem Deus mitteret ad erudiendum Israel, & ponuntur duae regulae. si vna regula de bono propheta, & alia de malo propheta. Dicendum etiam necessario quod ista litera intelligitur tota de Christo a principio usque ad locum illum. Propheta autem qui arrogancia, ita quod non diuidatur litera. Et hoc quia ipse Christus testatus est hanc auctoritatem de se intelligi, ut patet Ioan. 5. c. cum dicitur: si enim Moysi crederetis forsitan crederetis & mihi: de me enim ille scripsit: si enim illius literis non creditis, quomodo

Doct. expositio & opinio.

In obscuris libris Moysi non reperitur aliqua prophetia in sensu literalis de Christo, nisi haec.

verbis meis credetis? Etiam patet hoc Luc. 24. c. cum enim Christus in specie peregrini duobus discipulis euntibus in Castellum Emmaus declararet, quod oportuisset Christum pati omnia ista, & praedicare, & facere omnia alia, & haec prophetarum testimoniis comprobaret dicitur, & incipiens a Moysse & omnibus prophetis interpretabatur illis, quae de ipso erant in omnibus scripturis: in his autem duabus scripturis dicit, quod Moyses aliquid prophetauit de Christo, sed si requiratur omnes quinque libri sui, non reperitur aliquid quod applicari possit ad Christum nisi hoc. Et si forte aliquis proteruiat dicens, quod alia loca sunt in quibus Moyses locutus est de Christo. In omnibus sacrificijs, & caeremonijs alijs, quae signabant Christum futurum, cum essent umbra futurorum bonorum, & manifestatur hoc Ioan. 19. cap. ubi beatus Ioannes interpretatur ea quae Moyses dixit de sacrificio agni paschalis esse de Christo intelligenda: nam cum dixerit, quod ad Iesum cum venissent non frangerent ei crura, subiungit: facta sunt haec ut impleretur scriptura os non comminuatis ex eo: & tamen hoc dixerat Moyses, ut patet Exodi 12. cap.

Respondetur quod Moyses & aliae scripturae loquuntur de Christo dupliciter aut clare. scilicet in sensu literalis & principali, aut in metaphoris quibusdam, quae ad alium modum & sensum videntur trahi principaliter saltem in cortice literae. Si autem accipiat ista secundus modus: dicendum quod Moyses in multis locis loquitur de Christo, quia quasi omnia quae de sacrificijs & similibus caeremonialibus dicuntur, ad Christum trahuntur, aut trahi possunt. Accipiendo primo

modo non est aliquis locus in toto pentateuco Moysi qui loquatur de Christo, nisi iste, ita quod sint verba Moysi. Dico autem propter locum illum qui habetur Gen. 49. cap. scilicet donec veniat qui mittendus est, scilicet Messias ubi declaratum est, cum ista verba non sint Moysi: sed Iacob annuncians filijs suis futura.

Quod autem de ista auctoritate Moysi intellexerunt euangelistae duo: patet quia in sermone beati Petri quem fecit ad Israelitas, ut patet Actu. 3. cap. cum probare vellet per Moysen Christum Iesum fuisse promissum in lege, allegauit istam auctoritatem dicens, Moyses quidem dixit: quoniam prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester de fratribus vestris tanquam meipsum, audietis iuxta omnia quaecumque fuerit locutus vobis. Et si quaeras, quomodo ergo importat ista litera hos duos sensus? Dicitur forte aliquis quod vnus est metaphoricus.

Respondetur quod non potest stare, quia in metaphoris non est arguere: tamen beatus Petrus arguebat in hac litera contra Hebraeos, & Christus eodem modo. Dicendum ergo quod sensus literalis est vterque: nam vna litera bene potest importare duos sensus, cum vnus subordinatur alteri per modum quem declarauimus Exodi 12. cap. Est autem sensus huius literae, quod Deus mitteret prophetas bonos, qui erudirent Israel, & loquerentur ei verba, quae a Deo audirent, & quia nullus ita excellenter facturus erat hoc, sicut Christus, voluit principaliter hoc de Christo intelligere, & ad istum sensum protulit Moyses super quem Christus fundabatur in arguendo. *Prophetam suscitabo eis.* Iudaei doctores volunt quod iste propheta fuit Iosue: quia post Moysen nullus propheta immediatus fuit quam Iosue cui saepe Deus locutus est, ut patet Iosue primo. & 5. 6. 7. 8. & quasi in omnibus. ca. Doctores nostri, ut communiter dicunt esse Christum, qui per excellentiam fuit propheta, & ad quem omnes prophetae dirigebantur. Quod non negatur, sed intentio literae non videtur. Ad hoc ergo videtur dicendum aliquibus quod non intelligatur litera ista de aliquo vno propheta, siue Iosue, siue quolibet alio, vel etiam Christo: sed intelligatur de quolibet propheta quem Deus post Moysen suscitaret: quia conditiones istius prophetae in quolibet reperiuntur. Et patet hoc: quia si intelligeretur de vno propheta quicumque esset ille, non satisfaceret intentioni petitionis Israel: quia ipsi petierunt ne vltra viderent ignem, & audirent vocem domini: si autem Deus vnum prophetam eis promitteret, de quo ista intelligeretur, oporteret ante illum vel post illum Deum loqui eis in igne, & voce terribili. Et si dicas, quia non sequitur: quia Deus promittebat vnum specialiter, & tamen daturus erat plures, quos non promittebat, & sic nunquam loqueretur eis in igne.

Sed non stat hoc: quia dato quod solum vnus promittebatur, dato quod plures & semper futuri essent: tamen non potest litera concordari: quia dicit hic Moyses quod dando istum prophetam satisfaciebat petitioni eorum. scilicet quod non viderent vltra ignem maximum: nec audirent vocem domini: quia ille propheta si vnus esset, non duraret semper. Item non concordat superior intentioni literae: quia Deus dixit se daturum prophetam, ut reuelaret eis secreta quae audiret: sed non sufficeret, quia mortuo illo, vel nondum nato quarent augures & diuinos: cum non haberent alium respondentem. Ea quae supra dicuntur vera sunt: sed ista auctoritas principaliter intelligitur de Christo, ut inducitur Actuum 3. cap. *Et ponam verba mea in ore eius.* Ita ut ipse propheta esset instrumentum, Deus autem loqueretur, & ideo cogeantur aliquando prophetae loqui

Doct. responsio, quod intelligatur ista litera de quocumque bono propheta & de Christo etiam.

Christus non erat proprie propheta.

loqui nolentes, ut patet de Balaam Num. 23. c. quod non contingeret si ipse propheta semper moueret instrumenta ad loquendum: quia tunc esset principale agens, & non cogeretur, & tamen ex hoc non tollitur quin prophetae intelligant quae dicunt, quia non sunt sicut arrepticii qui sunt pure instrumenta, & hoc putauit Montanus haereticus, quae reprehendit beatus Hiero. ut habetur in prologo super Abacuc. *Qui autem uerba eius quae loquitur in nomine meo.* Dicendo, haec dicit dominus: alia autem quae non loquebatur in nomine domini, id est ut propheta, non tenebantur audire. *Audire noluerit.* Contemnendo vel repugnando sicut faciebant prophetae mali, qui repugnabant prophetis domini, & percutiebant eos, ut Sedechias, qui fecit cornua ferrea percussit in maxilla Micheam prophetam domini, ut patet 3. Regum 22. cap. Et Hieremias saepe percussus est, & alij prophetae, ut patet in multis locis. *Ego vltor existam.* Scilicet talem virum temporaliter vel aeternaliter puniendo.

Applicando autem istam literam ad Christum, de quo principaliter loquitur sic expones. *Prophetam suscitabo eis.* scilicet Christum Iesum, qui fuit propheta & plura propheta, & hoc intelligendum est quantum ad eos inter quos Christus conuersabatur. Nam sicut prophetae diuina reuelatione cognoscebant veritates alijs hominibus incognitas, & reuelabant eas hominibus: ita Christus multas veritates reuelabat, & abundantius quam alij prophetae, & quia quando aliquis dicebat aliquid a Deo accepisse, & postea confirmabat illud miraculorum operatione, credebatur esse propheta, sicut hic patet, ita cum Christus multa doceret, & multa signa faceret, quae alij nunquam fecerunt, sicut ipse Christus dixit Ioan. 1. ca. si non fecissem eis opera quae nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem viderunt & oderunt, & ipsi Iudaei saepe assistentes signis quae faciebat Iesus ad confirmationem doctrinae suae, dicebant quia nunquam tale factum est in Israel: propter haec ergo saepe vocabant eum prophetam, ut patet Mat. 16. & alibi saepe dicebant Iudaei de Christo, propheta magnus surrexit in nobis, & ipse Christus se prophetam vocauit, ut patet Mat. 13. cap. cum de se locutus, quod non honoraretur inter cognatos suos ait, non est propheta sine honore, nisi in patria sua: licet Christus faceret omnia quae faciebant prophetae, & diceret omnia quae dicebant prophetae: proprie tamen propheta non erat, quia propheta est, qui suscipit aliquas reuelationes a Deo, quando actus literae eleuatur intellectus eius supernaturaliter ad contemplandum aliquas veritates supernaturaliter cognoscibiles: Christus autem non sic eleuabatur, nec ab alio suscipiebat reuelationem: cum ipse Deus verus sit, qui omnia reuelat: etiam quia lumen propheticum est enigmaticum aliquantulum, & imperfectum: quia prophetae pauca cognoscebant, & multoties videbant aliqua, & querebantur ab eis, & nesciebant: sicut patet de Heliseo. 4. Regum. 4. ca. quando venit ad eum mulier cuius filius mortuus erat, & dixit ad famulum suum Giezi dimitte illam: quia anima eius in amaritudine est, & dominus celauit me, nec indicauit mihi, & sic in alijs locis: Christus autem omnia cognoscebat, quia vere Deus erat, & cognoscebat voluntates hominum quas prophetae non cognoscebant, ut patet Ioan. primo cap. cum dicitur ipse sciebat quid erat in homine, & dicunt de eo euangelistae, quod Iesus sciebat omnia quae ventura erant super eum: non ergo proprie est propheta Christus, licet eis qui eum Deum esse nesciebant, propheta esse videbatur: si tamen cognosceretur, non vocaretur propheta: sicut nullus Iudeorum Deum prophetam vocaret: loquitur tamen scriptura quantum ad hominum apparentiam

propter similitudinem aliquorum actuum. *Suscitabo eis.* Propria locutio est valde ista. nam quodcumque, aliquis homo naturaliter aliquid facere non poterat, & ad illud faciendum eleuabatur supernaturaliter dicebatur suscitari, quia a se non mouebatur, sed ab alio: omnia namque quae Deus nobis facit intellectum nostrum, aut voluntatem erigendo, suscitationes quaedam sunt: & sic quando Deus ponebat in corde alicui viro, ut pugnaret pro gente Iudaeorum quae affligebatur ab hostibus, dicebatur eum suscitare: sic patet Iudi. 3. cap. cum dicitur suscitauit eis Deus Saluatorem nomine Aioth: & iterum suscitauit eis Saluatorem nomine Orthoniel: prophetae autem proprie suscitabantur, quia eleuabatur intellectus eorum per lumen diuinum ad cognoscendas quasdam veritates, quas naturali vigore cognoscere non valebant. Christus autem abundantius suscitatus dicitur: quia in prophetis alijs sola illa eleuatio intellectus ad contemplandas veritates illas erat supernaturalis, caetera autem naturalia erant: quia nihil magis quam alij homines habebant: Christus autem non quidem accipiendo pro supposito diuino quod aeternum & increatum est, sed accipiendo pro illo homine assumpto, est suscitatus magis a Deo quam alij homines, quia supernaturaliter formatus est nullo virili semine agente, supernaturaliter ad verbum assumptus est natura hoc non potente, immo nec intelligere valente: quicquid autem in eo factum est, supernaturaliter operatum est. de medio Israelitarum Deus alios prophetas suscitabat, sed nullum magis quam istum suscitauit: quia in nullo tanta supernaturaliter operatus est. *De medio fratrum suorum.* Id est non fuit Christus de Gentilibus, sed de fratribus ipsorum Iudeorum: cum enim esset de progenie Iudeorum, dicebatur esse frater cuiuslibet Iudaei, vel de fratribus cuiuslibet Iudaei: fuit enim de tribu Iuda, ut patet Mat. primo cap. & Luc. 3. cap. *Similem tui.* Hoc refertur ad Moysen, scilicet quod Christus futurus erat, sicut Moyses, & hoc potest intelligi dupliciter. Vno modo quantum ad naturam, scilicet quod sicut Moyses erat homo, ita Christus esset verus homo: hoc tamen non multum videtur intelligere litera, quia satis innuebatur Christum esse hominem cum dicebatur, prophetam suscitabo de medio fratrum tuorum: nam qui ex hominibus nascebatur, necessarium erat, ut homo esset.

Alio modo intelligitur, quod sicut Moyses erat maximus inter prophetas, cui Deus clarius & pluries apparebat, ut patet infra 34. & Num. 12. c. ita Christus abundantius cognosceret quod omnes alij prophetae. *Et ponam verba mea in ore eius.* Deus dicit ponere verba in ore Christi: quia ipse Christus est verbum patris, & nihil ei magis conuenit quam patrem gignentem, & seipsum manifestare: sic facit verbum nostrum, quod nos loquentes & seipsum manifestat, & sic dicit Christus Ioan. 5. c. quod nihil loquitur, nisi quod vidit & audiuit apud patrem, licet autem in ore aliorum prophetarum verba Dei posita fuerint, in nullo tamen ita proprie posita sunt, sicut in hoc cum ipse sit verbum patris. *Loqueturque ad eos omnia quae praeceperam illi.* Nam nihil loqui omitebat per timorem aut iniustum amorem, sicut homines imperfecti faciunt: etiam dicebatur loqui omnia quae praecipiebat Deus, quia nihil de corde suo confingebat, ut patet Io. 5. c. *Qui autem uerba eius quae loquitur in nomine meo.* Dicitur loqui Christus in nomine Dei, vel alijs prophetis, quod dicit haec mandat fieri Deus: aut ista dicit euentura, vel haec testatur fuisse. *Audire noluerit.* Id est noluerit obedire exequendo mandata eius, aut assentiendo eis quae credi mandabat. *Ego vltor existam.* Quia Deus punit aeternaliter cum mortaliter peccet repugnando Christo. *Propheta qui arrogancia.* Hic agitur de malo

Duplex littera expositio.

Conditio-
nes malo-
rum pro-
phetarum.

An pro-
pheta fal-
sus loque-
batur no-
mine deo-
rum alie-
norum.

de malo propheta. *Voluerit loqui in nomine meo, quæ ego non precepi illi, ut diceret.* Vt si Deus aliquid vni prophete reuelaret. Et alius primo ab illo tacite audiens alijs illa dicat tanquam sibi a Deo dicta. Et hoc propter arrogantiam. Vt gloriaretur Deum sibi fuisse locutum, vel forte vt sub isto colore aliquid lucraretur. Si autem aliquis aliqua falsa confingat, & alijs tanquam Deus mandauerit, hæc dicit, siue ad iactantiam, siue ad lucrum, non dicitur loqui in nomine domini. *Aut ex nomine alienorum deorum.* Idest qd dicit aliqua, quæ non sunt reuelata a me, sed ab alienis deis. i. a demonibus. Non est intelligendum, qd aliquis propheta loquatur in nomine deorum alienorum dicendo hæc dicit Astaroth vel Phegor, quia tunc non audirent eum Iudei, sed mox lapidaret eum: nec de prophetia huius aliquid dubium esse poterat. Dicitur autem aliquis propheta locutus ex nomine alienorum deorum, cum aliqua loquitur per responsum demonum, vt pote quia est augur, & aliquid aspexit in garritibus auium, & dixit scitote, quia tale quid euenturum est, aut si ariolus, & respexit in visceribus animalium occisorum, & hæc prænunciet euentura tanquam ei Deus dixisset, etiã si non dicat se loqui a Deo dicens, hæc dicit dominus, incurrit poenam huius legis: proprius tamen intelligitur hoc cum sciretur de aliquo qd erat ariolus, vel magus, aut habens phitonem, & ab illo inquireret veritates aliquarum rerum, & postea diceret: hæc dicit dominus, & tamen dixisset sibi phitonice spiritus dato qd illud euenisset, mori debebat iste propheta: si autem quispiam in tantam prorumpens insaniam diceret: hæc dicit vobis Deus Astaroth, vel Belphegor, aut quicquid alius loquebatur clarissime in nomine alienorum deorum, & de hoc non est dubium qd confestim mori debebat. *Quid si tacita cogitatione.* Hic respondet Deus dubio, quod iniungere poterat de cognitione prophetæ, an ex Deo sit. *Hoc habebis signum.* i. quod si ea quæ prædixerit propheta non euenierint, non locutus fuit Deus illa, quia Deus mentiri non potest, & ergo prædixit euenire. Sed in hoc considerandū erat, vtrum propheta conditionaliter an absolute locutus fuisset, & an assignasset tempus an non, & fm hoc poterat de eo iudicari. *Sed per tumorem animi sui confinxit.* Idest ex superbia, vel appetitu honoris, vt alij eum extollant.

In quo cognoscitur propheta falsus a vero, & aliqua regula circa hoc. *Questio. VII.*

ET notandum, qd non conuertitur ista regula. i. qd quandoque non euenit quod prædictum est, qd propheta non est a Deo: sed non valet euenit quod dictū est, ergo est propheta a Deo, quia aliquando demonum prophetæ signa vera prædicunt. Etiam quia a fortuna aliquis verum dicere potest, quia sicut contingit, quod id quod alijs de futuro prænunciat sit falsum, ita contingit esse verum: non concluditur ergo ex his quæ accidunt veritas prophetiæ: dantur autem duæ regulæ ad cognoscendum aliquem esse falsum.

Prima qd non dicat aliquid contra cultum Dei, vt si dicat qd Deus mandat coli deos alienos, & non solum si mandet hoc, sed etiam si dicat vel mandet aliquid contra legem: quia constat legem esse veritatem inuiolabilem, quia a Deo dictam: Deus autem sibi ipsi non contradicit. Sed contra hoc arguitur: quia aliqui prophete contra legem dixerunt & fecerunt, vt patet de Dauid qui sacrificauit in area Ornam Iebusei, vt patet 2. Regum vii. cap. cum tamen prohibitum esset in lege sacrificia facere extra atrium tabernaculi, vt patet Leui. 17. & supra 12. cap. Et Helias bonus propheta

ta dicebatur, & tamen induxit populum, vt sacrificiū fieret in monte Carmelo, vt patet 3. Reg. 18. c. Ad hoc rñdetur, qd aut propheta dicit aliqd qd dicitur alicui qd affirmatur esse in lege, aut mandat, vel persuadet fieri aliquid contrarium ei quod in lege mādatur. si primo modo propheta est singulariter malus, quia ea quæ affirmantur esse in lege immobiliter sic sunt: ideo contrarium semper falsum est: vt si aliquis propheta diceret, qd Deus non creauit mundum, vel non eduxit Isaacem de Aegypto, quorum opposita asseruntur in sacra scriptura, & quantumcunque paruum esset qd ille propheta negaret: vel si negatum est in scriptura, & illud affirmaret malus eēt, vt si diceret, qd Salomō non fuit filius Dauid, & omnes tales hæretici vel infideles vocantur diuersimode. Si autem aliquid mandaret, vel persuaderet fieri quod in scriptura veratur, aut illud est malum simpliciter, aut malum solum, qd prohibitum: si autem est malum simpliciter, tunc propheta ille malus indicatur, vt si mandet accipere uxores alienas, vel colere idola quæ in lege prohibentur, & de se mala sunt: de hoc supra 13. cap. quia nullo casu sibi credendum est etiam si signa faciat.

Et si dicas de illo, propheta qui inspiratus a Deo mandauit alteri, qd percuteret ipsum gladio, vt patet 3. Reg. 20. c. & non fuit iudicatus malus propheta: tamen percutere alium gladio simpliciter malum est, quia est pceptum decalogi. Respondetur, qd licet occidere & percutere de se malum sit, tamen in aliquo casu iustificari potest, vt si sit aliqua causa iusta occidendi, vel vulnerandi, sic autem erat hic, quia iste propheta mādabat alteri, qd percuteret eum: ideo percutiēdo sine praua intentione, nec peccatur contra Deum, nec percussio aliqua paratur iniuria, immo ille qui percutere prophetam istum noluit peccauit, quod patet, quia propter hoc a Leone occisus est, vt patet eodem cap. non est autem sic de adulterio, vel adoratione idolorum, quia in nullo casu iustificari possunt, nec valet si arguatur de Osee: quia dictum est sibi accipere uxorem fornicariā, & fac filios fornicationis, quia in hoc non mandatur Osee, quod fornicetur, sed quod accipiat in uxorem mulierem quæ fornicaria erat, & habebat filios natos in fornicatione, & illos fecit suos filios Osee adoptando eos. Et iste intellectus conuenit literæ & figuræ: literæ quidem, quia dixit Deus accipere uxorem: si ergo vxor sua efficiebatur, non poterat ex ea fornicationis filios facere, sed legitimos.

Item quia Deus volebat per hoc signare, qd Iudæi non erant filij sui, quia seruiebant idolis: sed ipse adoptauit eos abstrahendo a cultu idolorum: patet iste sensus per illa quæ sequuntur in illo primo c. de hoc magis diximus super prologum primum Gen. i. sup epistolam ad Paulinum. in cap. 7. eiusdem prologi. Si autem illud quod mandat, vel persuadet est malum, qd prohibitum, tunc distinguendum, quia aut propheta ille qui mandat vel facit, est approbatus per alia præcedentia, & veritates, ita qd non præsumi possit de eo, qd hoc ad malum finem, tunc iudicabitur de eo, qd est bonus, & qd hoc ex Dei dispensatione facit ad maiore laudē Dei: sic est de Dauid, de quo arguebatur, quia ipse approbatus erat a Deo testimonio Samuelis, vt patet 1. Reg. 16. c. & in multis alijs operibus gloriosis. Sic etiam de Helia præsumebatur, quia omnes eū in sanctum prophetam habebāt, quia eum solum vocabant eo tempore prophetam domini, & quia sciebant, quia precibus eius tribus annis & dimidio non pluit, vt patet 3. Reg. 17. cap. & Jacob. 5. cap.

Item quia videbat totus populus, quod ipse disceprabat contra prophetas Baal, vt dimitterent idolatriā: non erat ergo verisimile, quod ipse ibi ad cultum idolorum immolasset ad confutandam prauitatem idolatrarum,

latrarum, quæ aliter congrue confutari posse non videbatur: si autem illi qui ista faciunt vel dicunt, sunt tales qui nondum per aliqua facta approbati sunt, si talia dicant vel faciant eis credendum non est, sed magis repugnandum, vt patet de nouem tribubus & dimidia, quæ pugnare voluerunt contra duas & dimidiam, quia edificauerat altare extra locum quē Deus elegerat, & per hoc præsumebatur contra eas, qd idolatrare vellent, vt patet Iosue. 22. cap. Et si arguatur, quia Gedeon edificauit altare domino sub quercu, & obtulit sacrificium ibi, vt patet Iudi. 6. cap. Et non fuit ei imputatum ad malum, cum tamen Gedeon nondum esset approbatus nec famosus in Israel.

Respondetur quod factum Gedeonis fuit approbatum post p mirabile liberationem de manu Madianitarum, vt patet Iudi. 7. cap. ideo altare illud quod fabricauit mansit in magna reuerentia per multa tempora post, vt patet Iudi. 6. cap. si vero non secutus fuisset illud miraculum, non fuisset approbatum factum Gedeonis. Secunda regula est, quod quando propheta prædixerit signum futurum, & non euenierit, non fuit a Deo prophetia, quia Deus fallere nescit, nec qd vult potest non euenire. Sed contra hoc arguitur: quia multa Deus per prophetas dixit, quæ non euenierunt, vt patet de morte Ezechie quam prædixit Eiaias, sed non euenit, vt patet 3. Reg. 20. cap. & Eiaias. 38. sic et Ionas prædixit destructionem Ninuitarum, vt patet Iona. 3. sed non facta fuit, & Hierem. 18. cap. habetur subito loquar de gente, vt edificem & plantem: deinde subditur, quod etiam subito conuerteretur ad furorem suum, vt destruat & euellat. ergo variabuntur dicta prophetarum, & tamen non vocantur isti prophete mali.

Aliqui volentes defendere regulam dicunt, quod semper prophetia boni prophetæ completur, & ad obiecta dicunt, quod ista prophetiæ completæ fuerunt, & si non literaliter, tamen spiritualiter, ita quod Ninive destructa fuit, & Ezechias mortuus fuit peccato. Sed hoc non potest stare, quia si prophetiæ omnes complerentur, non diceretur Deus mutare sententiam: sed hoc falsum est, vt patet Hierem. 18. cap. quia totaliter Deus mutare sententiam dicitur. Et si prophetia dicta de Ezechia completa fuisset, non dixisset Deus: ga audiu i orationem & lachrymam tuā: ecce sanavi te, & addidi 15. annos vitæ tuæ.

Et si dicatur, quod ista prophetia non fuit completa literaliter, sed spiritualiter: ista autem argumenta sunt de sensu literali. Respondetur quod non potest stare, quia si completa fuisset in sensu spirituali, oportet qd in illo intellexisset propheta proferens, aliās si intelligeret in alio in quo non compleretur, mentiretur propheta: sed propheta non intendebat sensum spiritualem, quia timens tristaretur de non impletione, sed Ionas respiciens ciuitatem Ninive non subuertebat dicens, melius est mihi mori qd viuere, quia non videbat impletum quod dixerat, vt patet Iona. 4. c. ergo non intelligebat in sensu spirituali. Item quia si liceret dicere compleri prophetiam aliquam in sensu spirituali, tolleretur omnis certitudo prophetiæ, & non posset distingui inter verum prophetam, & falsum quod est contra dictum textus. Et patet consequentia, quia nulla prophetia tam erronee dici posset quæ aliquem sensum spiritualem non reciperet, quia Hebræi dant sensum spiritualem dictis Talmud, quibus nulla falsiora & irrationabiliora esse possunt. Dicendum ergo qd ea quæ dicunt prophetæ, vel qd Deus dicit non complentur, quia Deus ita res dicit, vt cognoscit. Aliquando Deus dicit aliqua quæ fm sui alti consilij determinationem nouit futura, & ista quia a causa immutabili emanant, sic erunt, nec vilo modo

mutabuntur, & ista vocant prophetiæ pdestinationis. Alio modo Deus dicit aliqua euentura esse per prophetas, secundum qd cognoscit ea dependere ex suis causis particularibus, licet aliter sit in intellectu diuino: nec in hoc est aliqua fictio vel falsitas, licet nō dicat secundum quod est in intellectu suo determinatum, dicit tamen fm qd est in suo intellectu cognitū a causa particulari dependere, licet ipse prænoscat futurā causæ mutationem: ideo nō sequitur idem ordo efficiendi, & vocatur ista prophetia cōminationis, quia non sic fiet, sed sic futurum Deus cōminatur: & de hac dī cōiter noueris mutare vitam, nouerit mutare snā. Et modi cōes loquendi obscurant multum istam materiam, quia videntur aliquo modo ponere aliquam mutabilitatem in Deo, licet hoc non intendat: quia nullo modo snā Dei, vel id quod Deus dicit mutabile est, sicut enim si aliquis iudex diceret alicui accusato, secundum tua crimina, quæ hic proponuntur, tu mereris suspendi, in hoc nihil snāt, & ideo si ille nō suspendatur, non mutatur aliquid de verbo iudicis. Si tamen iudex dicat, ego sententio te suspendi, ista est vere snā, & si hæc non compleatur, mutatur aliquid de verbo iudicis dicto: sic est in Deo si Deus dicat alicui, fm tua peccata præsentia mortem mereris temporalem, siue subuersionem, propter hoc tñ nō dicit, qd subuertetur, vel qd morietur: si tñ Deus diceret ego iudico te moriturum in breui, ista snā est. Sic enim est de his, quæ deus dicit nobis vel comminatur, quia qñ Deus aliquid fm suam determinationem futurū esse cognoscit, & illud prædicat, snā est Dei: qñ autē Deus aliquid fm cōnexionē particularium, prædicat esse futurum, non snāt illud futurum: sed dicit, qd sic futurum esse præsens causarum connexio requirit.

Et ad istum sensum reducuntur oēs istæ propositiones cum dī: morieris, & non viues. est sensus tua infirmitas nunc requirit, qd moriaris, & non viuas, & cū dī. 40. dies & Ninive subuertetur: est sensus præsentia peccata Ninuitarum requirunt, qd vltq; 40. dies subuertatur ciuitas: si autem Ninive non subuersa fuit, vel Ezechias nō fuit mortuus, nihil magis mutatum est in verbo domini quā si nunquam dixisset. Et sic prophetia Eiaias & Iona non fuit falsa, quia verba prophetarum sequuntur eum intellectum quem Deus intendit, quia Deus per prophetas loqui dicitur, vt patet isto cap. Et sicut veritas vel falsitas alicuius propositionis debet indicari ad intentionem proferētis, sic verba prophetarum, cum a Deo sint, fm Dei intentionem veritas eorum indicanda est? Et licet propheta intelligat quid significant ea quæ ei reuelantur, & sciat qd Deus ea reuelat: tamen nescit semper vtrum secundum prædestinationem dicantur, an secundum connexionem causarum particularium, vt patet Iohelis. 2. cap. quis scit si conuertatur & ignoscat dominus, & relinquat post se benedictionem? Et ideo contingit, quod aliquando propheta intelligeret prophetiam, quæ erat secundum prædestinationem, esse secundū connexionem causarum particularium, & aliquando e contrario: patet primum de Moyse, quia Deus protulerat contra eum sententiam, quod non intraret vltra Iordanem, & hoc fuit secundum Dei prædestinationem, vt patuit in effectu, sed Moyses putauit contrarium, ideo precatus est dominum, ut dimitteret eum transire, & dominus ad eum, non loquaris mihi vltra de hac re: non enim transibis Iordanem istum, ut patet supra 3. cap. Secundum patet de Iona qui putauit Ninuem esse subuertendam, & stabat extra ciuitatem respiciens: & quando uidit eam non subuerti, doluit, sed licet ista probent ea quæ Deus sententiar, semper compleri, & prophetas semper vera loqui:

Tamen

Quo verificantur multe propositiones de futuro.

Nota.

Quare quædam prophetiæ, quæ a Deo dicuntur non complentur.

Tamen adhuc manet argumentum. scilicet quod non potest distingui propheta verus a falso, quia non constat eis quibus propheta dicitur, quomodo dicatur: ideo si non eueniat, nescient distinguere verum est verus propheta an falsus. Aliqui dicunt, ut Nicolaus, quod in hoc distinguitur bonus a malo, quia boni prophetae licet a principio ignorent, verum secundum certitudinem diuinæ prædestinationis, an secundum mutabilitatem causarum particularium dictum sit: tamen post eis reuelatur, & ipsi reuelant ea eis, quibus ante contraria dixerant, & sic videtur quod ipsi vere prophetae fuerint. Sed non videtur semper, quia licet Esaias reuelauerit immediate Ezechiel, quod Deus sanaret eum, sed non contingit sic in omnibus: de Iona non videtur sic, sed ipse licet timeret, quod Deus miseretur, tamen per reuelationem nesciebat verum subuertenda esset an non: ideo ipse exiit extra ciuitatem considerans verum caderet, & dato quod Deus sibi reuelasset ante finem illorum 40. dierum, quod non esset subuertenda, tamen ipse non reuelauit Niniuitis: ideo dubitent de ipso verum bonus propheta fuerit.

Ad aliqualem ergo maiorem euidenciam oportet distinguere de propheta secundum regulas quas posuimus supra, quia quædam materiæ sunt circa quas nunquam datur, nisi propheta secundum diuinam prædestinationem, & nullis quando non euenit, sicut propheta dixit, perspicuum est ipsum esse falsum prophetam. Si autem sit circa materiam, in qua potest dari secundum prædestinationem, & secundum causarum connexionem, tunc non potest esse certa cognitio: sed possunt esse multæ verisimiles præsumptiones. Primo si ille propheta alias consueuerat verum dicere, & ista magna præsumptio est: quia illi, qui apud omnes approbatus est, omnia creduntur, & multa permittitur agere etiam si sint contra legem positum, ut diximus de Dauid & Helia. Item alia præsumptio, quia illi ad quos propheta dirigitur, respiciant dispositionem, in qua erant tempore quo data fuit propheta, & dispositionem in qua postea fuerint, & siue propheta fuerit promittens bonum, siue prænuuncians malum, poterunt iudicare verum ex mutatione meritorum vel demeritorum suorum potuerit mutari promissio vel comprobatio, præcipue cum omnes homines credant, quia licet Deus eis mala prænuunciet, si conuertantur, mala non euenient, & sic dixerunt Niniuite quis scit si conuertatur, & ignoret dominus, & propter hoc poenitentiam egerunt: ideo post 40. dies manente inconcussa ciuitate possent credere Niniuite, quod Deus exaudiuisset humilationem eorum, & tenuissent quod Ionas verus propheta fuisset, & ex his potest argui in alijs prophetis.

C A P. XIX.

GVM disperdiderit Dominus Deus tuus gentes, quarum tibi traditus est terram, & possederis eam: habitauerisque in urbibus eius & in ædibus, tres ciuitates separabis tibi in medio terræ.

CV. Supra tactum fuit de statu & regimine maiorum, hic consequenter agitur de ordinatione minorum, quia in rectissimis politijs nihil inordinatum manere debet. Et tanguntur duo principaliter. Primo ponitur quoddam præceptum pertinens ad statum omnium simul sum-

ptorum. Deinde secundo ponit ea, quæ pertinent ad directiones singulorum ibi. *Non assumes & transferes.* Prima diuiditur in tres partes. Primo de constitutione trium ciuitatum primarum. Secundo de lege homicidarum ibi. *Hæc erit lex.* Tercio de superadditione trium aliarum ibi. *Cum autem dilatauerit.* Cum disperdiderit Deus tuas gentes. Scilicet quæ erant ultra Iordanem, ad quas immediate transurus erat Israel. *Tres ciuitates separabis tibi in medio terræ.*

De constitutione trium ciuitatum primarum, quæ dicuntur ciuitates refugij. Questio. I.

ISTAE sunt ciuitates refugij. Et debebāt esse vniuersæ nouem, quarum tres erant citra Iordanem in terra Seon & Og. scilicet Bosor, & Golam, siue Gailon, & Ramoth Galaad. ultra Iordanem esse debebant sex, sed quia Iosue non erat occupaturus vniuersam terram promissionis, ut patet supra 7. cap. & Exo. 23. solum mandauit ei Moyses, quod designaret tres ciuitates, & fuerunt. scilicet Cedos, Sichen, & Ebron, ut patet Iosue. 20. cap. & de istis tribus dicitur hic alie tres adduntur infra quando Deus dilataffet terminos eorum, & hoc completum fuit in Salomone, qui subiecit vniuersam terram quam priores non subiecerant, ut patet 2. Paralip. 8. cap. & 3. Reg. 4. cap. & iste ciuitates posite fuerunt in terra promissionis, ut equaliter distarent, ut essent. q. in triangulo æquilatæ, ut non esset aliqua ciuitas quæ ab aliqua parte terræ promissionis valde multum distaret. *Separabis tibi in medio terræ tres ciuitates.* Licet in tota terra promissionis quæ capienda manebat sex ciuitates erant separandæ, quia tamen Moyses sciebat, quod non immediate tota terra ventura erat in manus Israelitarum, quia dictum fuerat Exo. 23. cap. non eijciam eos a facie tua anno vno, ne terra in solitudinem redigatur, & crescant contra te bestiae: paulatim expellam de conspectu tuo, donec augeris & possideas terram: idem patet 6. 7. c. ideo mandauit ex iussione Dei tres ciuitates, tunc solum constitui in refugium: cum autem dilata fuit terra habitationis eorum, separare debebant alias tres ciuitates, sicut dicitur infra. *In medio terræ.* Non est intelligendum, quod istæ tres ciuitates essent in medio terræ, scilicet quod acciperentur tres ciuitates, quæ essent inter se vicinæ in medio terræ, quam caperent in possessionem: quia tunc nihil magis videretur proficere, quod essent tres ciuitates quàm quod essent duæ, maxime quia litera infra repugnat huic expositioni: sed est sensus, quod iste tres ciuitates erant sic dispositæ, quod caperent totam terram possessionis eorum in medio, scilicet quod distinguatur tota terra quam in possessionem accepturi erant immediate post Iordanem in figuram triangularem æquilatæ, & tres anguli huius trianguli æquilatæ essent tres ciuitates existentes in tribus extremitatibus terræ illius, & equidistantes essent ciuitates istæ inter se: sic enim declarat littera sequens, ut quidam volunt: sed dic melius, ut infra. *Sternes diligenter viam.* Via sterni dicitur, id est appianari ne esset via aspera & prærupta, sed satis plana, & sic quædam viæ magnæ & planæ vulgariter strætæ nuncupantur, & hoc est intelligendum secundum conditionem: nam aliqua terra sunt, quæ montuosæ sunt, in quibus non poterat planari totaliter via, sed meliori modo quo posset fieri erat faciendum, ut ipsi qui confugerent ad ciuitates refugij, cito venire possent in ciuitates refugij, ne hostis suus eum in via attingeret atque occideret: dicitur etiam via sterni, scilicet quod ponerentur in via aliqua signa directiua, quæ viam indicent nullo homine indicante:

indicante: ut qui fugeret non perdat viam, & incurreret in manus persecutorum, cum viarum ambagibus deliraret. *Et in tres equaliter partes totam terræ tuæ prouinciā diuides.* Prouinciā quam acquisituri erant nunc tpe Iosue, secus autem de prouincia quam postea acquisituri essent, quia illa in tres alias ciuitates distribuenda erat, ut patet infra: istæ autem tres ciuitates primæ sic accipiebantur, quia tota illa terra diuisa fuit in tres partes æquales, & in qualibet illarum partium ponebatur vna ciuitas. scilicet quod fierent quasi tres circuli, vel tres quadrati, quorum vnus non contineret alium, & intra istos circulos includebat tota terra Chanaan, quæ caperetur tpe Iosue, & factis istis circulis inquireret in quolibet eorum centrum, & ciuitas, quæ esset in centro illius circuli, vel propinquior centro esset ciuitas refugij, & isto modo consonat tota littera, quod non erat in priorē expositionem: nam in littera dicitur, quod iste ciuitates essent in medio terræ, & tñ in priorē expositionem non esset in medio terræ, sed magis in tribus extremitatibus terræ magis distantibus a medio terræ, & tñ in istam expositionem non esset in medio terræ, sed magis in extremitatibus terræ magis distantibus a medio terræ, & tamen secundum istam expositionem erant ciuitates istæ locatæ in medio terræ, non quod omnes tres erant coniunctæ in medio totius terræ Chanaan, sed quod quælibet erat in medio illius terræ in qua ponebatur, tanquam ciuitas refugij secundum assignationem circuli trium supradictorum. Item non consonabat illa expositio, quia dicitur. *In tres partes equaliter totam terram tuā prouinciā diuides.* Tamen secundum illam expositionem non fiebat aliqua diuisio, sed manebat tota terra integra, & ponebantur ciuitates in tribus extremitatibus maxime distantibus: secundum istam expositionem conuenit, quia diuidebatur terra in tres partes æquales secundum tres circulos, vel tria quadrata continentia totam illam terram. Item non conueniebat illa expositio, quia dicitur infra. *Ut habeat ei vicini qui propter homicidium profugus est, quo possit euadere.* Erat enim intentio Dei distribuendis istas ciuitates, quod ubicunque aliquis esset in tota terra Chanaan haberet prope ciuitatem aliquam in qua refugere posset, si homicidium casuale accidisset: ponendo nam modo illo valde inconuenienter locatæ erant: nam nullis essent ciuitates istæ propinque, nisi illis qui essent in extremitatibus prouinciæ, & tñ adhuc melius esset quomodocunque ponere eas simul, vel alias in medio prouinciæ: tamen ponendo secundum istum modum nunc dictum, essent propinque sibi ciuitates, cum nulla staret in extremitate prouinciæ, sed circa medium terræ. in alia autem positione minor distantia vnius ciuitatis ab altera erat maior, quam latitudo, vel longitudo totius prouinciæ, cum ponerent æque distantes in situ trigono: iste ergo modus est quæ littera intendit: alius autem multum extraneus est, & repugnans, & quando dicitur hic quod terra diuidenda erat in tres partes æquales, non est intelligendum, quod acciperentur partes æquales secundum numerum ciuitatum, villarum, atque oppidorum. scilicet si in vna parte illarum essent triginta ciuitates, quod in alia essent totidē, siue maioris, aut minoris spacijs esset, quia tunc non haberet ille qui faceret homicidium semper locum refugij propinquum. nam in terra illa, quæ multum esset populata, ciuitas refugij esset multum propinqua cuilibet loco illius terræ: in terra autem quæ non esset tantum populata, distaret valde ciuitas refugij, sed diuidebantur istæ tres partes terræ equaliter. scilicet quantum spaciū terræ contentum, ita quod tantum spaciū in longitudine, & latitudine esset in vna terra, sicut in alia, licet non essent totidem ciuitates, & oppida, quia idem periculum erat si ciuitas refugij procul staret si

Alph. Toft. super Deuter.

terra esset populata, sicut si non esset populata, quia vtroque modo hostis persequeretur occidentem casualiter, & propter longitudinem viæ caperet eum, atque occideret etiam si sit terra solitudinis.

Hæc erit lex homicidæ fugientis. Hic ponitur secundum flex homicidarum. de istis dictum fuit Nume. 35. & supra 4. Et dicitur Iosue. 20. c.

Cuius uita reseruanda est. i. omnes sequentes conditiones debet habere homicida, ut in ciuitate refugij vita eius conseruetur.

Qui percussit proximum suum nesciens. i. sine intentione percutiendi, quia ille qui incidebat ligna de cuius manubrio ferrum effugit, voluntatem occidendi non habuit: & sic si aliquis iaciebat lapidem, vel telum in locum, per quem nullus transire consueuerat, & accidit quod transiret aliquis, & mortuus est, non fuit voluntarium homicidium.

Nullum contra eum habuisse odium comprobatur. Quia si eius inimicus esset, non presumetur eum occidisse a casu, sed per excogitatam malitiam, & si a casu fuerit hoc autem erat quod si aliquis erat inimicus eius, qui mortuus est, ab aliquo ante diebus, ita quod cognosci posset iste inimicitia, & probari, tunc non poterat conseruari iste qui percutiebat proximum suum dato, quod ignorans fecisset, & in hoc adimebatur ei multa immunitas propter suspicionem causatam ex inimicitijs precedentibus. Non tñ intelligendum est, quod immediate ferebatur sententia ista: nam non fertur sententia ex qualibet præsumptione, sed ex violentia: hic autem non erat violentia. si ergo iste fugeret in ciuitatem refugij, & hostis suus occideret eum in eadem ciuitate, non tenebatur ad penam ad quam tenebantur alij effractores immunitatis illius ciuitatis, nec quod accipi debebat ille inde qui taliter occidisset, obseruabatur solennitas, quæ obseruabatur in alijs qui occiderant, & ante non erant hostes: de qua solennitate habetur Nume. 35. c. & infra in littera. *Sed abiisse simpliciter.* i. sine aliqua cautela, vel fraude ad occidendum, vel percutiendum.

Securis fugerit manum. Hic possunt esse duo casus, vnus cum aliquis scindit ligna, & percussit in duro loco, vel quocunque aliter, disiliat tota securis de manibus eius. Alius casus est in scissione lignorum effugiat ferrum securis de manubrio manente manubrio in manibus scissoris lignorum. Et licet in vtroque casu posset homicidium fortuitum sequi, tamen secundum magis presumitur esse inuoluntarium. scilicet manente manubrio, & disiliante ferro: primus aliquantulum suspensus est, quia potuit aliquis dimittere securim de manibus elabi, ut alium percutiat, sed tñ considerato quod ille qui percussit non erat inimicus percussus, presumitur a casu factum fuisse. de secundo casu est littera ibi. *Ferrumq. lapsum de manubrio.* Et hoc est verum si legat littera disiliat, & non copulatum: si autem legatur littera copulatum, ut videtur sonare, est sensus quod alicui scindenti ligna eua sit tota securis de manu. scilicet ferrum cum ligno. Et deinde ex illusione in euasione effugit ferrum de manubrio, & percussit aliquem, & occidit: iste casus est medius inter primū & secundū positos supra: est. n. minoris culpe siue presumptionis, quod primus duorum, quia ferrum quod effugit in euadendo totam securim de manu poterat ad maiorem distantiam peruenire, quod tota securis simul perueniret: est autem maioris culpe siue presumptionis quod secundus, quia in secundo nulla est presumptio, in hoc autem presumi potest, quod tota securis voluntarie dimissa est, deinde ferrum de manubrio casualiter effugit. Aliqui communiter loquentes ponunt hic vnum casum scilicet lapsum ferri de manubrio, sed non patitur littera. *Percussit & occidit.* Aliqui putant quod dicitur percussit, & occidit, quia si solum lapsa securis siue manubrium percuteret proximum, & non occideret,

O non

De lege homicidæ.

Duplex littera expositio.

non tenebat mori, p illa percussione, & si proximus eius percussus fuerat percuteret percussorē occidendo eū, erat reus mortis: hoc autē verū est, sed nihil speciale est. nā dato q aliquis percussisset alterū a proposito, & non moreretur, non dēbat mori, ēt si hostis eius ēet, sed dabat impensas in medicos, & restituebat opera eius, vt patet Exo. 21. c. cū ergo aliquis percuteret, & nō occideret, nō erat opus, vt iret in ciuitatē refugij, sed dī magis hoc, quia si aliquis percuteret, & non moreretur, ipse poterat reddere testimoniū vtrū alius eum percussisset a casu, vel voluntate, & hoc vī, quia hic ponitur aliqua, quę accumulāt præsumptionem. si ērat hostis eius ab aliquibus diebus ante: si autē superueneret percussus ipse posset enarrare veritatem.

An ista littera intelligatur de percussione secreta, vel publica. Quæst. II.

Sed circa hoc quæres vtrum intelligatur ista littera de percussione, q fieret percussio ista in sylua presentibus testibus, vel nullo presente. Forte dices, quod hoc intelligebatur presentibus testibus, quia hic dicitur, quod euaderet securis manum scindentis, vel laberetur manubrium: si autem nullus huius rei testis adesset mortuo percusso, & fugiente percussore in ciuitates refugij, nesciretur vtrū securis lapsa esset, aut manubrium, & dato q aliquis alterum a proposito occidisset, diceret q euaserat ferulum, aut securis, & sic esset modus facilis ad occidendum aliquem, quem vellemus occultando contra eū inimicitias. Dicendū tñ melius, quod ista percussio fieri debebat nullis presentibus testibus: nam iura non vtuntur leuibus probationibus cum reperiunt fortia fulcimenta: nullum autem minus firmum genus probandi est, quam per præsumptiones, sed hic vtitur scriptura præsumptionibus cū dicit, quod *Ab heri, & nudius tertius percussor contra percussorem nullum odium habuisse probatur*. Ergo oportet, q hic non essent testes, nam existentibus testibus ex his cognosci poterat vtrum illa percussio fuisset a proposito, vel ex accidenti. nam si testes haberetur, certissime iudicaretur de facto isto, iudicando, tamen per istas præsumptiones erat aliqd incertum valde, quia aliquis forte q ab aliquibus diebus ante nullas inimicitias habuisse videretur, forte haberet eas occultas, & a proposito occideret, vel dato quod nō intercessissent inimicitie poterat aliquid nouum emergere, propter quod fieret homicidium a proposito, & tamen omnes isti gaudebant immunitate ciuitatum refugij, & ille qui ante habuerat inimicitias, & de quo constabat, quod habuisset eas, poterat percutere alterum a casu, & tamen non gaudebat immunitate ciuitatum refugij, videtur ergo quod ista probatio debilis ex præsumptione accipiebatur in defectum plenę probationis, quę erat per testes. Item quia dicitur hic, quod iste percussus abierit cum percussore in syluam, ex quo innuitur, quod ambo ibāt, & nullus alius si respiciatur modus litterę: non ergo aderant testes p quos hoc probari posset. Ad argm in contrarium cum dī q ille, qui percussit a proposito, forte diceret percussisse a casu. Rñdetur, q hoc verū est. nā si ille qui ante hostis nō fuerat eius, q percussus & mortuus est, vel si erat hostis non poterat probari, & diceret percussisse a casu credebatur ei, & gaudebat immunitate ciuitatis refugij, & ad hoc veniebat præsumptio, quia de illo qui hostis erat præsumentur, quod vellet occidere: de eo autem qui non erat hostis, non præsumentur, q vellet occidere, dato q occidere vellet, & occidisset, nec est inconueniens, q ex probatione per præsumptiones sequatur aliquid inconueniens, quia est probatio imperfecta, & procedit, vt in pluri-

Doct. responsio.

F mum, non tamen necessario. alia positio aliquatiter tolerari posset, & responderi ad ista argumenta, sed ista secunda positio veritate constat. *Hic ad inam supradictarum urbium*. Confugiet. i. poterit confugere: nam loquendo de facto etiam illi qui a proposito occidebant, & fuerant hostes ab aliquo tempore ante, confugiebant ad ciuitates illas: tamen conficito, q ab heri & nudius tertius aliquas inimicitias habuissent cum eo qui mortuus est, non gaudebant immunitate ciuitatis refugij ad quam confugiebant, & si forte hostis huius. i. proximus occisi occideret hunc in ciuitate refugij, non erat effractor immunitatis illius ciuitatis. *Et inuet. i. ibi defenderetur ne aliquis posset eum inquietare*: nam si aliquis qui occidisset sic alium in incisione lignorum, qui nō probaretur fuisse ante hostis eius, & confugeret ad ciuitatem refugij, dato q eum occidisset a proposito, si proximus occisi in ciuitate refugij occideret occisorem, erat mortis reus: sicut si quis occidisset eum hominem qui nihil mali egisset: quomodo autem iste viueret Numer. 35. cap. dicitur. i. q manebat in ciuitate illa vsque ad mortem summi sacerdotis. *Ne forte proximus eius cuius effusus est sanguis*. Dicit hic de proximo, idest de consanguineo, vt filio, vel patre, aut fratre, & sic de ceteris gradibus cōsanguinitatis. & hoc quia isti ex communitate sanguinis magis se diligunt, vt dicit Aristot. 8. Ethicor. vel quia secundum ius isti debent magis prosequi iniuriam suorum, tanquam iniuriam suam, quia sunt coniunctę personę. *Dolore stimulatus persequatur*. Quia naturaliter affligimur de occisione cognatorum. *Et apprehendat eum si longior fuerit via*. Ex quo inferitur conclusio posita infra. i. quod debent ciuitates refugij in certa distantie æqualitate locari, ne aliqua terra sit, quę multum distet a qualibet illarum ciuitatum. *Et percutiat animam eius*. idest destruat vitam eius: anima enim multoties pro vita sumitur, vt illud, qui amat animā suam perdet eam. Io. 12. cap. i. qui amant vitam suam conseruare in hoc seculo, perdent eam in futuro, & sic dicit Paulus Act. cap. 20. non facio animam meā preciosiorem, quam me. i. non valet vita mea magis, quam ego totus. *Qui non est reus mortis*. Et hoc inconueniens erat: ideo vitari debebat constituendo ciuitates in equali distantia. *Quia nullum odium contra eum qui occisus est prius habuisse monstratur*. Istud ponitur pro ratione vel causa superioris dicti, scilicet, & percutiant animam eius qui non est reus mortis, q autem non sit reus mortis subiungit, quia nullum odium contra eum qui occisus est, habuisse probatur.

Item quia dato q non constet, q ille qui alterū occidit, habuerit inimicitias cum occiso, non poterat habere eas, & occidere eum a proposito, & esset reus mortis.

Respondetur q ista probatio nō est necessaria, sed fm datam materiam. nam totus processus probationis est hic p præsumptiones, vt patet supra. i. si ille q occidit alterū erat inimicus eius: habita ergo ista probatione pro constanti fm conditionem materię sequitur, q si aliquis occiderit occisorem qui non habuerat inimicitias cōtra eum quem occidit, impie agit, & q occidit aliquē q nō est reus mortis: vel dī iste nō ēē reus mortis, nō quidē q non occiderit alterū a proposito, sed q occidit eū cuius nō probat inimicus: lex excusat eū, & dicit non esse reū mortis: si autem aliquid probatur propter quod videatur reus mortis iste, q sic occiderat, secus est: tñ a principio qñ non constat eū habere

Obiectio.

Responsio.

habere inimicitias cum altero, habet eum lex tanquā non reum mortis, licet secundum veritatē mortis refit. *Idcirco precipio tibi*. Inferit conclusionem intentam quam supra posuit, vt preceptum: hic autem assignata ratione eius infert eam, vt conclusionem, & dicit q nisi essent ciuitates posite ad refugium in satis propinqua distantia, posset hostis eius qui alterum a casu occiderat, comprehendere eum in itinere, & occidere: ideo debent esse ciuitates in certa distantia sitas. *Ciuitates equalis inter se spaciū facias*. idest, q istę ciuitates tres refugij, quę in terra vltra Iordanem constitui debebāt, essent iter se equidistantes, quod patet ex modo superioris assignationis. nam diuidendo totam terram vltra Iordanem, quam Iosue caperet in tres partes circulos æquales continentes illas tres partes terę si in centro cuiuslibet poneretur ciuitas illa refugij, necesse erat omnes illas ciuitates equidistare, vt patet si describantur tres circuli equalēs, & contingat quilibet alios duos, necesse est centrum illorum circulorum equidistare, quia distant quęlibet duo centra per integrum diametrum circuli, & non debent poni istę ciuitates in extremitatibus terę illius: sicut in tribus angulis trianguli æquilateri, quia hoc supra improbatum fuit.

Cum autem dilatauerit. Hic ponitur tertium. i. de additione trium ciuitatum aliarum. *Cum dilatauerit dominus Deus tuus terminos tuos*. Dilatari termini dicuntur quando terra aliqua extenditur vltra terminos assignatos.

An possit dici, quod terra Chanaan nunquam fuerit dilatata pro Iudeorum possessione. Quæst. III.

Et tunc dices, q videtur, q terra Chanaan nūquam fuerit dilatata, quę dari debuit Iudæis: nam Deus promissit Iudæis septem gentes, vt patet Exod. 3. & 6. b. in plerisque alijs locis: termini autem istarum terrarum ponuntur Exod. 23. & Num. 34. & Deut. 1. c. isti tñ nunquam fuerunt dilatati, immo nec vnquam possederunt tantam terrā Iudei habitantes eam: qñ multę gentes istarum fuerunt factę tributarię tempore Salomonis, & non fuerunt expulse de terris suis, nec deletę, vt patet 2. Paralip. 8. c. Respondetur q termini terrę promissę Israelitis accipiuntur dupliciter. Vno modo simpliciter, p terminis totalis terę promissę, & isti nunquam dilatati sunt, immo nec repleuerunt eos hebrei habitando in terra illa, & hi sunt termini qui describuntur Exo. 23. & Num. 34. & Deuter. 1. Alij sunt termini terrę promissionis qui non fuerunt termini simplices, sed termini ad tempus dati. nam Deus dixerat eis, q nō traderet eis omnes gentes illas simul, ne maneret terra sine habitatore, & redigeretur in solitudinem, & bestię multiplicarentur contra eos, vt patet Exod. 23. & supra 7. c. tunc ergo determinauit certam partem terrę quam daret eis tempore Iosue, & illa cōcludebatur certis terminis: intra terminos autē terę huius erant illę tres ciuitates refugij, postea autē erant isti termini dilatandi, quia terra hostium paulisper in manus eorum tradi debebat incipientibus eis multiplicari. spaulatim atque per partes: isti autem termini qui dilatandi erant non assignantur in sacra scriptura, sed alij qui erant termini totales, qui nunquam preteriri debebant. *Sicut iurauit patribus tuis*. Quæret aliq vbi fuit hoc iuratum? nam non videtur aliquis locus in quo Deus iurauerit hebreis, q dilataret terminos eorum. Respondetur q Deus non iurauit dilatare terminos Israelitarum, sed iurauit aliquid equiualens. i. q daret eis terram septem gentium, vt patet sepe in Exodo, & q clauderentur illis terminis qui continent

A Exod. 23. & Nume. 34. & quia in tempore Iosue non erat daturus totam istam terram Deus, sed solā quādam partem eius, oportet ergo postea q daret eis illam quę supererat non possessa, vt complerentur termini totales assignati in scriptura, & hoc modo necessarium erat, q dilatarent terminos qui stabant tempore Iosue, & sic licet non promitteret Deus dilatare terminos illius partis, quam primo dabat, at potest dici q Deus hoc iurauerit in terminis: nam Exo. 23. capit. & supra 7. dicitur non poteris omnes delere anno vno, sed paulatim atque per partes, & sic continue termini augendi erant, sicut paulatim gentes erāt delendę: istud autem sub iurando promissum est, vt patet perlegendō litteram Exod. 23. & supra 7. *Et dedit tibi cunctam terram*. quasi dicat, q in tempore Iosue pars eius data est, & pars danda mansit, cuius causę assignatę sunt Exod. 23. & supra 12. *Quam pollicitus est*. Promissio ista primo reperitur Gene. 15. cap. deinde sepiissime in Exodo, & libro Numerorum, atque in hoc libro, vbi & ponuntur termini istius terrę promissę, vt sciteretur quantum promissum esset. *Sicut iurauit patribus tuis*. idest, q sint tantum dilatati quantum iurauit patribus tuis, scilicet, quod illarum septem gentium terras totaliter possideret, sicut sepe supra iurauit Deus. i. Gene. 15. & Exod. 23. cap. & hoc fuit vsque ad tempus Salomonis: qui tenuit omnem terram a flumine terę Philistin, vsque ad terminum Aegypti, vt habetur 3. Regum 4. cap. ideo vsque ad illud tempus non tenebantur constituere istas tres ciuitates.

C Si tamen custodieris mandata eius. Quasi dicat non sis certus: quod dabit tibi terram istam, quam iurauit in omni casu, quia solum dabit si custodieris mandata eius: immo si non custodieris expellet te de terra, quā possederis, & ista est causa quare Deus, tam paucas terras dedit Iudæis toto tempore Iosue. nam licet non expediat dari Iudæis totam terram promissam tempore Iosue, ne redigeretur terra in solitudinem, & cresceret bestig contra habitatores, vt patet Exod. 23. capit. & vt maneret aliqua gens cum qua filij Israelitarum, qui non nouerant bella Chananeorum, haberent cōsuetudinem preliandi, vt patet Iudic. 3. c. sed etiā peccata sua demeruerunt, vt essent eis ille gentes repugnantes, & manerent ad inquietandum eos, vt patet Iudic. 2. c. cum dicitur, iratusque est furor dñi in Israel & ait, quia irritum fecit gēs ista pactum meum, quod pepigeram cum patribus eorum, & vocem meā audire contempsit: ego non delebo gentes quas dimisit Iosue, vt in ipsis experiat Israelcem vtrum custodiant mandata domini an non: sicut custodierūt patres eorum: dimisit ergo dominus omnes has nationes, & cito subuertere noluit, nec tradidit in manibus Iosue. *Et supradictarum trium ciuitatum duplicabis numerum*. idest, q primo deberent tres ciuitates assignari in terra promissionis ad refugium: deinde duplicari debebant, ita quod essent sex: vltra Iordanem hę sunt preter illas tres ciuitates, quę iam separatę erant citra Iordanem, de quibus supra 4. cap. & Iosue 20. *Ne sis reus sanguinis*. Quasi dicat si propter negligentiam totius multitudinis non constituerentur predictę ciuitates, vel non in loco debito, & occasione huius aliquis occideret occisorem non reum sanguinis, quia fugere propter distantiam non potuit, multitudo hanc culpam haberet, vt notaretur rea sanguinis. *Si quis autem odio habens proximum*. Hic ponitur lex homicidę cuius vita referenda non est. *Insidiatus fuerit vitę eius*. Ita q probetur insidiā, quia non sufficit, q aliquis fuerit inimicus alterius: licet. n. faciat magnā præsumptionem, tñ nō facit plenam probationem, in oībus his regunt testes q viderint, alias nō poterit probari homicidiū esse voluntariū, vel casuale quocunq; mō fiat, vt quidā volunt: Lex homicidę cuius vita referenda non est.

melius tamen dic vt supra diximus, & non requiruntur testes, sed ex presumptionibus prioribus iudicatur secundum supra dicta. *Mittent seniores ciuitatis illius, & arripient eum.* ita q̄ aduersarius. s. cognatus occisi peteta iudicibus ciuitatis, q̄ dent sibi sanguinem, quia sanguinem fudit voluntarie, & tunc aut est notorium, q̄ ille voluntarie effudit sanguinem, & tunc tradent eum in manibus aduersarii qui iugulabit eum. si autem non sit notorium, senes ciuitatis mittent eum secure ad ciuitatem in qua factum est homicidium, vt ibi ventiletur causa sanguinis, & si inuenitur reus immediate occiditur: si autem innocens, reducitur p̄ sententiam ad ciuitatem ad quam confugerat vsque ad mortem summi sacerdotis, vt patet Nu. 35. c. Si autem cognatus occisi occideret in ciuitate refugij occideret antequam peteret a senibus ciuitatis, siue etiā aliter fuisset tanquam fractor immunitatis illius ciuitatis reus mortis erat, supra secundum quorundam positionem dicebatur, q̄ iste non erat fractor immunitatis ciuitatis illius, sed hoc quod hic dī rōnabili^r est. *Et morietur nec misereberis eius.* Hic loquitur ad totum populum qui non deberet procurare, q̄ occisor viueret, nec misereri eius: non loquitur autē de cognato occisi, quia ille si vellet misereri poterat, & in hoc valde merebatur, vt patet de Dauid qui remisit mortem filij sui Amō. 3. Reg. 14. c. iudex siue populus remittere non debent, nisi remittat aduersarius, quia iuste distribuere debent, siue penam, siue honorem. *Vt bene sit tibi.* quia multum meretur iudex, siue tota cōmunitas in puniendo malefactores. *Non assumes & transferes terminos.* Hic ponit secundum principale. s. precepta de directione singulorum. Et continuantur precepta de directione irascibilis, concupiscibilis, & rationalis, quæ sunt tria solum regulabilia. Et ponitur hic incidentaliter de mutatione terminorum, quia ista mutatio fit absente domino agri vel vineæ. Et quia homicide casuales manebant multo tempore extra terram suam, scilicet, vsque ad mortem summi sacerdotis, vt habetur Numer. 35. c. Et sic eo tempore poterat alius quilibet mutare terminos possessio num illius: ideo dicto de refugio homicidarum dicitur de mutatione terminorum. *Non assumes.* scilicet lapidem qui positus est ad distinctionem agrorum. *Et transferes.* ponendo intra possessionem proximi tui, vt assumas tibi aliquam partem possessionis eius. Ra. Sal. qui aliquando facit pondus in verbis quando non multum oportet: dicit q̄ ponuntur hic duo verba. assumere, & transferre, quia sunt hic duorū preceptorum transgressiones. s. furti commissio, quia dī non assumes terminos, & terminorum mutatio, quia dī non transferes, & vult q̄ hoc solum sit in terra promissionis, in alijs autē terris solum committatur cōtra præceptum de non furando, & nō contra aliqd̄ aliud, quia nihil aliud est sumere terminos, q̄ trāsferre. Si. n. accipiat assumere terminos solum sine trāslatione non est aliquid peccatum: ergo nec contra aliquod præceptum. & quando dicit, q̄ hoc solum est in terra promissionis falsum videtur, quia si contra duo ibi p̄cepta ageretur, etiam in qualibet alia terra contra ista duo necesse est agi, quia semper termini assumentur, & transferentur: alias non potest fieri translatio terminorum: ideo quando dicitur in terra, q̄ intrabitis possidendam, non dicitur quasi in alia terra aliter fiat, sed quia in nulla alia terra ipsi victuri erant, nisi in terra promissionis. *Quos fixerunt priores in possessione tua.* Illi terminos in possessionibus fixerunt qui possessiones primo coluerunt, vel eas ab alijs emerunt, & terminos ad voluntatem suam posuerunt non præiudicando alijs, & signant isti termini distinctionem proprietatis agrorum, in tempore autē cū fuit cōitas rerū

Præcepta
de directio
ne singulo
rum.

Litteræ ex
positio.

Cap. XX.

F siue cum tot possessores non erant, qui omnia occuparent, manebant agrorum terre sine limitibus assignata, vt ait Ouid. Metamor. libro primo.

Communemque prius ceu lumina solis & auræ.

Cautus humum longo signavit limite messor.

*Non stabit testis vnus contra aliquem. Quia dicebatur sup,
de homicida: hic agitur de modo probandi homici-
dium. scq non probetur per vnum testem, sed p duos
ad minus. Non stabit testis vnus. Valde rōnabile hoc fuit,
nam iura diuina & humana in hac parte respiciūt bo-
num statum politicum: bonus status politicus est, q
inquiratur veritas, ne aliquis qui damnum passus est,
vel iniuriam, maneat cum damno vel iniuria,*

G Quare Deus & iura humana noluerunt in probatione tantum
esse vnum testem, nec esse valde multos. Et quare singu-
latim accipiuntur eorum dicta. *Quæst. II II.*

EST etiam status bonus politicus, vt ista verita-
tis inquisitio sic fiat, ne contra aliquem inno-
centem iniuste iudiceretur: in hoc autem erat
quædam moderatio dāda. nam nec oportuit
valde multos testes peti, nec valde paucos. s. vnum.
Primo quia iura humana valde fugiunt, q̃ aliquis dā-
netur propter malam testium probationem, & ob
hoc non decuit esse vnum testem solum in aliqua cā-
quantumcunque illa parua sit. Et hoc propter multas
rōnes. Primo quia vnus facilliter posset errare, q̃a non
recordaretur si factum a multis diebus trāssisset: mul-
ti aut̃ bene recordabuntur. Etiam quia licet factum
sit recens, tamen forte vnus non respexit conditionē
facti: multi autem melius respiciunt.

Item quia quantum ad nos non constat testimonium vnus sicut testimonium plurimorum. nam cum vnus in vna causa deponit nescitur, nec potest haberi firmum, quod ille falsum aut verum dicat: cum autem plures super eandem rem deponunt, satis notificatur, quod alius sic se habuerit, nam vnus non potest diuinare, quod alius dicit, aut vult: cum ergo vnus testis deponit circa aliquam rem, & postea alius testis non audiens depositionem illius, idem deponit, cum non possit id deponere tamquam ab alio audiuerit, necessario coniungimus, quod isti concordant in eodem dicto, quia veritas rei sic se habuit. Et inter alias causas quare testimonium dicta singillatim accipiuntur, ista est vna. scilicet quod sic nos qui rem non vidimus arguere possumus sic, vel sic rem fuisse: si enim testes sua dicta publice proponerent, ita quod vnus coram alio diceret, non constaret nobis vtrum falsum aut verum dicerent: quia posset vnus sequi dictum alterius: si autem singillatim deponant cum vnus non audiat dictum alterius, non poterit illud sequi, nisi rei veritas sic se habeat, & si falsae deponent comprehenderetur in eis varietas, & iste est optimus modus ad conuincendum testimonium aliquorum esse nullum, quia sunt in dictis suis singulares vel sunt contrarii, & sic necessarium erit aliquem eorum falsum testificari. Et hunc modum habuit Daniel ad conuincendum seniores accusantes Susanam de adulterio, & testificantes contra eam. nam singillatim vnusquisque deposuit, & vnus dixit sub cino arbore eos fuisse fornicatos, alius vero sub pruno factum esse testatus est, vt patet Daniel. 13. cap. ex quo falsum dixisse conuicti sunt: si tamen vnus audiuisset depositionem alterius concordasset cum eo, & sic non posuissent conuinci de falsitate.

Item quando vnus testis recipiatur in causa, facilius corrumpi poterat per subornationem: cum autem multi sunt, licet vnus subornetur, non tamen poterunt omnes alij, ita facilius subornari: in nulla ergo causa quantumcunque sit parui momenti dictum

Deuteronomij.

dictum vnus recipiendum est, & quando multi acci-
piuntur in testes, si in testimonijs suis singulates sunt,
non accipiuntur dicta eorum; ac si esset vnus testis, &
isti testes dum plures fuerint, firmius testimonium
perhibent: Non tamen oportuit poni de necessitate
valde multos testes, vt pote q̄ non esset probatio iusti-
ciens, nisi adessent sex, vel septem testes aut plures. Nā
sicut per dictum vnus solius testis si faceret in aliqua
causa plenam probationem, daretur via ad veritatem
interrogandam ita si non fieret probatio sufficiens, ni-
si per septem, aut octo testes, auferretur via ad veritatē
inueniendam: nam cū septem, aut octo testes de ea-
dem re, difficulter habeantur, rarissime res aliq̄ p̄-
bati possent; & sic veritas suo raro prodesset auctori-
tati eam vix aliquando probare posset: dederunt ergo
iura tam diuina, quam humana in hoc moderatio-
nem, vt nec vnus solus dictum recipere, nec val-
de multi coexigerentur, sed sufficerent duo testes. In
aliquibus autem causis, vel contrariis iura humanā
volutunt plures testes esse, sicut in testamentis &
codicillis, & alijs similibus: de quibus alia causa specia-
lis est, & sic patet quod dicitur, q̄ non stabit testis vn⁹
contra aliquem hominem quicquid peccati, aut faci-
noris fuerit. *Quicquid illud peccati & facinoris fuerit.* Siue
sit peccatum paruū siue magnū, siue sit causa ci-
uilis, siue criminalis quantumcūque modica: & vo-
catur peccatum, quod contra proximum committi-
mus: facinus autem quod circa Deum principaliter,
sicut idolatria, & similia. *Sed in ore duorum vel trium.*
Qui non sint in suis dictis singulares, quia tunc non
pbat, nisi vt vnus testis. *Stabit omne uerbum,* id est quod-
libet verbum iudicabitur verum vel falsum, si duo tes-
tes, aut plures affirmauerint vel negauerint: in ore au-
tem vnus nullum verbum est, quia propter affirma-
tionem vel negationem vnus non creditur esse ve-
rum vel falsum aliquod verbū. *Si fiteris testis mendax.*
Hic ponitur poena falsi testis. *Accusans cum prauarica-
tione,* id est testificans contra eum falsē de prauari-
catione, de qua fiteris accusans, quia testis non ac-
cusat. *Stabant ambo quorum causa est ante dominum.* i. testis
contra quem accusatur de falsitate, & ille contra quem
testificatum est, velit accusare testem coram Domino
i. coram tabernaculo in quo dominus specialiter ha-
bitare dicebatur, vt quilibet timeat, pponere, vel de-
fendere falsum. *In conspectu sacerdotum & Iudicum,* scili-
cet aliorum iudicum popularium, quia ad talem accu-
sationem multi conueniebant ad inquirendam verita-
tem, vel dicitur. *In conspectu sacerdotum, & Iudicum qui
fuerint in diebus illis.* i. in conspectu sacerdotum, qui nō
sunt iudices, & in conspectu sacerdotum, qui sunt iu-
dices, quia omnes cōueniebant ad audiendam talem
causam, quę magna erat: erant enim quidam sacerdo-
tes qui erant iudices, & vocantur in euangelio sepe se-
niiores. l. 70. seniores qui erant iudices de domo iudi-
cij: & manebant in loco sanctuarij apud quos totus iu-
dicaturus principatus erat: de quibus satis dictum est
supra 17. c. alij erant sacerdotes ministrantes per tem-
pora sua qui non erant de istis iudicibus, 70. & quan-
do talis causa tractabatur, quia intra templum siue co-
ram tabernaculo domini tractabatur, omnes sacerdo-
tes, tam iudices, quam non iudices ad hoc conuenire
debabant. *Cumq; diligentissime perscrutantes.* Ita causa cū
magna diligentia tractari debebat, cū sit altissima cau-
sa: si pure criminalis: nam si compertum foret falsē de-
posuisse testem, infligebatur ei eadem poena, quę ei
contra quem deponebat pro imposito crimine irro-
ganda erat: mors autem hominis aliquid maximum
est, vel si forte reperitur, q̄ testis vere deposuit, mors
infligenda est, vel alia poena ei contra quem deponit

Alph. Toft. super Deuter.

Cap. XIX. 107

ideo vtrobique causa sanguinis est: vnde cum magna
attentione fieri debet inquisitio veritatis. *Inuenerunt
falsum testem dixisse.* Iste accusarius falsum in masculi-
na terminatione ponitur, & non in neutra, quia est
adiectiuum determinans testem, & patet quia postea
sequitur accusatiuus huius infinitiui dixisse a parte post
scilicet mendacium. *Reddent ei sicut fratri suo facere cogi-
tauerat,* quia testis falsus intendebat per dictum suum
aliu ledere, siue corporaliter, siue in pecunia, sed prin-
cipaliter intelligitur in causa criminali in qua est cor-
poralis punitio, quod patet per talionem, quae sequit-
ur. *Soculum pro oculo.* *Sicut fratri suo facere recogitau-
erat.* Falsus testis ex mala intentione falsum deponit,
sed aliquis dicit, quod intendim testis non deponit de opi-
nione. s. quod putat se sic habere, vel aliter: nam sic depon-
ens non faceret plenam probationem: deponunt au-
tem testes de certa scientia dantes causam sui dicti. s.
quod viderunt tale, vel tale fieri, aut audierunt aliquas per-
sonas talia, vel talia colloquentes, quod autem sic aliquis
deponat id quod non est, non contingit sine aliqua malitia,
sicut ergo cogitauit ledere alterum, siue in bonis
possessis, siue in persona, fiet ei sicut facere cogitauit:
Et auferes malum de medio tui. Iste qui false contra aliquem
deposuit malum quoddam est, quia alijs exemplum
ad malum est, vt impune testificarentur mendacium
contra proximum suum: etiam est malus in se, quia
ex iniquitate sua demeretur vitam: debet ergo iste au-
ferri de superficie terre, quia alijs nocet, & terram inutili-
ter occupat. *Vt audientes ceteri timorem habeant.* i. quan-
do visa & audita fuerit punitio talis alicuius viri falsi
testificantis, alij terrebantur magnitudine pene, & ar-
cebantur ab hoc scelere: ista est intentio principalis
cuiuslibet boni legislatoris in illatione pene: magis
enim intendit correctionem eorum qui nondum
mali sunt, sed mali esse possunt, aut esse proponunt, quam
punitio eorum qui cruciantur: multe alie cause sunt
quare peccantes puniri debent, vt declarat Boetius de
consola. lib. 4. prola. 4. de quibus magis diximus supra
17. c. *Non misereberis eius.* scilicet ad dimittendum im-
punitum eum, sed bene deberet copari dolori illius:
quia caro nostra est. Et hoc dicit iudici, quia accusans
eum bene potest remittere iniuriam suam ex mis-
ericordia; ita quod non puniatur. *Sed animam pro anima.* i. si
propter crimen quod testis est contra aliquem proponere
mors infligenda erat, ita quod accusatus perderet ani-
mam. i. vitam, testis dabit animam. i. vitam suam. *Ocu-
lum pro oculo.* i. si merebatur perdere oculum, testis per-
deret oculum, & sic de omnibus alijs. Ra. Sa. dicit quod non pde-
bat oculum, vel pedem, sed dabat aliquam pecuniam
in compensationem, vt diximus Leui. 24. c. de hoc est
Exo. 21. c. Sed ad hoc distinguendum, quia aut accu-
sans falsum testem vult eum accusare ad infligendam
penam civilem, aut ad soluendam aliquam pecuniam,
quia actiones criminales ciuiliiter intentari possunt: si
autem intenter actionem criminaliter, condemnabit tes-
tis falsus ad penam corporalem, quam pati tenebat accu-
satus, si vere crimen comprobatum fuisset, & tunc data
sua poterit remittere penam illam, qui accusatus autem
exiterat, si autem actio fuerit proposita ad condenationem
in pecunia, non poterit post accusam eum facere cor-
poraliter puniri, & tunc dabit pecuniam secundum magnitudi-
nem criminis, & penam, quae infligi debebat, & licet cor-
pus liberam estimationem non recipiat, tamen pote-
rit ipse qui passus est iniuriam petere aliquid nec tamen re-
nerit dare codenatus quicquid alius petierit in quo-
cunque crimine, sed solum quando ex crimine false dicto
merebatur accusatus capite puniri, patet Exo. 21. cap.
de illo qui admonitus noluit includere bouem cornu-
petam, & occidit virum vel mulierem, quia tunc dicitur oc-
cidi dominus; si tamen pretium ei fuerit propositum, reddet quantum

fuerit postulator: ergo in alijs nocuentis ubi nō est infligenda mors, non dabitur quantum petiit fuerit: quia non debent alia nocumenta morti adequari.

C A P. X X.

Si exieris ad bellum contra hostes tuos, & videris æquitatus, & currus, & maiorem quam tu habeas aduersarij exercitus multitudinem, non timebis eos, quia dominus Deus tuus tecum est, qui eduxit te de terra Aegypti, &c.

Si exieris. Positis supra quibusdam pceptis circa actus iudiciales: hic ponuntur quedam regulæ ad dirigendum motus irascibiles: ira enim ad expetitionem vindictæ est, quæ maxime est in occidendo. Et primo agitur de occisione publica. Secundo de occisione priuata. c. sequenti. Et tanguntur duo principaliter. Primo de quibusdam antecessoribus ad bellum. Secundo de alijs comitantibus ipsum, ibi. *Si quando accesseris.* Et prima diuiditur in tres partes.

In prima ponitur timoris remotio, & pugnationum confortatio. Secundo quarundam personarum ad discendum de castris admonitio. ibi. *Duces quoque.* Tertio bellatorum dispositio. ibi. *Cumque siluerint.* *Si exieris ad bellum contra hostes tuos.*

*Timoris remotio, & pugnationum confortatio, in bellis in-
eundis facienda est: & quedam perso-
na a castris pellenda.*
Quest. I.

Loquitur de bellis quæ facturi erant postquam adepti fuissent magnam partem terre promissionis: patet quia admonentur facientes domum, vel plantantes vineam non ire ad bellum, sed ista non contingebat eis facere donec in pace tenerent aliquam partem terre promissionis. Et videris equitatus & currus. In istis enim erat virtus bellica. & vocantur hic currus quadrigæ falcatae habentes quatuor equos: ideo quadrigæ vocantur, ut patet 3. Regum. cap. 10. de his diximus supra 11. cap. *Non timebis eos,* quia non est pugna in multis, & paucis, sed sicut fuerit voluntas in celo ita fiet, ut habetur primo Machab. 3. cap. sic dixit Ionathas primo Regum cap. 14. scilicet non est domino difficile saluare in multitudine, vel in paucis. *Quia dominus Deus tuus tecum est.* Si ergo Deus pro nobis, quis contra nos? ad Ro. 9. c. *Quia eduxit te de terra Aegypti.* Dat eis signum ad non timendum, quia sicut Deus eduxit eos de Aegypto in manu forti, & brachio excelso, diuidens mare, & pugnans pro eis contra Aegyptios: ita hic pugnabit pro eis etiam ipsis iacentibus, ut patet Exod. 14. c. *Appropinquante autem iam bello.* i. quando steteritis apud urbem quam obsidere debetis, vel in campo ubi congressuri estis. *Stabit sacerdos ante faciem,* & sic loquetur ad populum, idest coram toto populo. *Hodie pugnam committitis.* i. commissuri estis, quia quando ista dicuntur nodum pugnatur. *Nolite metueri.* i. non affligatis vos in cordibus vestris, quia dictio hebraica hic posita signat contere. *Nolite cedere.* idest recedere fugiendo eos. *Quia dominus Deus uester in medio vestri.* Speciali modo in habitando per vestram conseruationem, vel dicere de arca quæ aliquando ducebatur in castra bellica, ut

patet 1. Reg. cap. 4. sed raro adducebatur, ut patet ibi, quia philistæi admirati sunt de insolita exultatione ludæorum in castris, & cognouerunt, quod hoc erat, quia illa die arca Dei venit in castra, & nō heri, & nudius tertius. Item quia multoties leguntur Iudæi deuicti, sed nunquam legitur, quod arca domini rapta fuerit ab hostibus, tunc ergo non ibat in castra. *Duces quoque.* Hic ponitur secundum. i. quarundam personarum de castris expulsio. *Per singulas turmas.* turma continet congregationem triginta virorum, licet aliquando accipitur turma pro maiori coordinatione, & quilibet dux in turma sua clamabat ista quæ sequuntur, vel forte, & melius maiores duces belli transibant per omnes turmas clamantes ista, ut viderent quot fugerent vel manerent, & non fiebat ista discessio a castris in ciuitatibus Iudæorum, vel in itinere ante locum belli, quia ibi magis solent homines timere: ideo magis sciri posset qui essent timidi, ut alij electi manerent, quia melius est paucos, & bonos habere tyrones, quam indotam multitudinem, ut ait Vegetius de re militari libro primo. *Quis est homo qui edificauit domum nouam.* Quatuor genera personarum excluduntur a bello, ne ipsi fugientes totum conturbent exercitum. *Et non dedicauit eam.* idest solennizauit, vel strenauit eam, quia facta domo antequam dominus ibi morari inciperet, inuitabat amicos suos ad nouam domum, & faciebant gaudium magnum, & tunc morari incipiebat, & ista vocatur dedicatio domus, sicut solennitas, quæ fit in consecratione ecclesiarum dedicatio vocatur, & transferitur hoc ad quamlibet rem nouam dum ea uti incipimus. *Ne forte moriatur in bello, & alius dedecet eam.* Nolebat enim Deus, quod iste moreretur cum isto desiderio, vel quia existens in bello, & cogitans ista laxaretur animo, & remittere pugnaret: vel melius ne si forte maneret in bello timeret, quod moreretur, & alius dedicaret domum: ideo a bello fugeret, aliosque ad fugiendum inclinaret.

Quis est homo qui plantauit vineam. Hoc est secundum genus personarum, quia simili desiderio tenentur qui vineam plantauerunt, & nondum comederunt de fructibus. *Necdum eam fecit esse communem.* quoniam plantabatur vinea, vel aliqua arbor fructus trium annorum immun di erat: quarto anno omnes fructus offerebantur domino, quinto anno dominus arborum fructus recipiebat: & tunc conuocans amicos colligebant fructus, & comedeabant omnes cum lætitia, ut patet Leu. 19. c. & in hoc dicebatur vinea facta cōis, in hebreo hī. *Et non cantauit eam.* quia in collectione fructuum quoniam fiebat cōis vinea, cantabant amici cum lætitia magna. *De qua vesi liceat omnibus.* i. nondum deduxit vineam ad talem statum, quod omnes de ea comedere possent vvas, quia quilibet ingrediens vineam proximi poterat comedere de vuis ad saturitatem, ut infra 23. cap. *Vadat & reuertatur.* Iste & alij duo sequentes recedebant a castris propter causas supra assignatas, vel quia posset mori in bello ille homo, & sic videretur infortunatus secundum vulgare opinionem, quam ponit philosophus. 2. Phy. quod infortunium est prope magnū bonū existere, & illo priuari. Item quia alij homines videntes infortunium istorū multum retraherentur ab intentione pugnandi. *Et alius fungatur officio eius.* i. faciat vineam communem, sicut iste facturus erat. *Quis est homo qui despondit uxorem.* Hic ponitur tertium genus. i. quæ dixerunt per verba de presenti, sed nondum consummauit carnaliter matrimonium. *Qui despondit uxorem.* i. desponsauit sibi uxorem, per consensum dando ei fidem de ceteris, quæ sequuntur ad matrimonium. *Et non accepit eam.* scilicet ad cohabitationem post consummationem per copulā, quia ante istam consummationem manet puella in domo patris sub prima præte, deinde transit ad viri potestatem per

per mutuum cohabitationem cum eam accipit vir. *Ne forte moriatur in bello, & alius homo accipiat eam.* Animalis homo qui solum ea quæ carnis sunt sapit, circa primos sponsum amplexus ardētissimo tenetur amore, ut ea ceteris quæ in vita sunt gaudijs anteponat, & in hoc Deus eis complacet. quia adhuc populus nudis a maximis, & licitis delectationibus arcēdus non erat. *His dictis addent reliqua, & loquetur ad populum.* Hic ponit quartum genus, & posita sunt tria superiora per se, quia illi tres modi liciti videntur, & sine verecundia recedentis, sed iste quartus cum dedecore recedentium erat, quia fatebantur se esse ad bellū propter timorem ineptos, & ex consequenti fatebantur se imperfectissimas partes politia, quia in politia non solum oportet recte viuere, sed etiam rectam tranquillitatem aduersus hostiles insultus custodire. *Formidolosus, & corde pauidus.* i. homines multum timentes. formido enim excessiuum timorem denominat, quia quod parum timidi sunt non expelluntur a castris, quia difficile est medium circa timores, & audacias habere, quia materia cuiuslibet virtutis propter continuitatē diuisibilis valde est, & simpliciter medium adipisci rarum, difficile, & valde laudabile est: ideo modicum a medio declinare ad timiditatem, vel ad audaciam vituperabile nō est, sed qui multum excedit, vel deficit non latet: ideo vituperabilis, ut hī in fine 2. Ethic. formidolosi autem multum deficiunt a fortitudine: ideo a castris expelluntur. *Ne pauere faciat corda fratrum suorum.* sine ipso fugiente. *Cumque siluerint.* Hic ponitur tertium. i. bellatorum dispositio. *Cumque siluerint duces exercitus, & finem loquendi fecerint,* idest dicta fuerint omnia supradicta per omnes turmas castrorum, & illi qui discedere debent a reliqua multitudine separati fuerint. *Vnusquisque suos cuneos.* dicitur cuneus acies nimis glomerata in densum, ut facile rumpi non possit, & ad subintrandum aduersas acies promptissima sit, & dicitur cuneus quasi coeuneus de coeo, idest coniungo coniungis. *Ad pugnandum preparabit.* quia recedentibus de singulis turmis eis qui supra nominati sunt, manebant deordinate acies: ideo oportebat de nouo ordinari, & multi de istis in bello separabantur recedentes ex prædictis causis. Vnde quando Gedeon pugnaturus erat contra Madianitas clamauit, si quis est corde pauidus recedat de castris, & de 30. millibus pugnationum recesserunt 20. millia ex hac causa, ut patet Iudic. 7. c. *Si quando accesseris.* Hic ponitur secundum principale de comitantibus bellum. Et ponuntur duo. Primo qualiter se habeant ad homines. Secundo qualiter se habere debeant ad arbores. *Ad expugnandum ciuitatem.* idem intelligitur cum velint pugnare aduersus aliquos in campo, ut volunt aliqui, sed non est eadem ratio, quia istæ pugnae committebantur a Iudæis propter aliquas iniurias, vel damna recepta. Et si contra ciuitatem eis esset pugna accipiēdo ea quæ intra ciuitatē erant, & ipsam ciuitatē pmittendo recedere habitatores in pace, aliqualem satisfactionem habebant. i. si gentem in campo ad pugnandum conuenientem oblata pace, & suscepta abire permitterent, nullam vtilitatē inde consequerentur. *Offeres ei pactum pacis.*

Offerre pacem, & offerre pactum pacis differunt, & quomodo. *Quest. I. I.*

ALIUD est offerre pacē, aliud offerre pactū pacis, offerre pacem est dicere si volunt in pace manere, quod maneat pactum pacis offerre est dicere si vultis in pace abire relinquētes ciuitatem, & ea quæ intra sunt, vel manere tributarij, & ista peditio solū offerebat ciuitatibus, quæ erant extra terram promissionis. Eis autē quæ intra terram illā erant, Alph. Toft. super Deuter.

A non licebat hoc offerre, sed omnes transfodere gladio, nec licebat offerre pactum gentibus contra quas specialiter Deus bellum gerendum esse mādabat, ut dicitur Amalechitas, ut hī Exo. 17. c. ideo non licebat aliquem eorum vitæ reseruare sub aliqua conditione: ideo peccauit Saul qui reliquit viuum Agag regem Amalechitarū, & perdidit successionem in filiis in iure regnandi, ut hī 1. Reg. 15. c. Et cum intrauerunt Iudæi in terrā Chanaā, non potuerunt facere pactum aliquod pacis cum habitatoribus terre illius, ut quouis modo eos viuos pmitterent, sed occidebant in ore gladij, & quia aliquos eorum fecerunt sibi tributarios, & receperunt ad alias conditiones pacis, ut patet Iud. 16. & 17. c. inciderunt in furorē dñi, ut patet magis Iud. 2. c. cum dicitur, ascendit angelus dñi de Galgala ad locum flentiū dicens: eduxi vos de Aegypto, & introduxi in terrā, per quam iuravi patribus vestris, & pollicitus sum, ut non facerem irritum pactum meū vobiscum in sempiternum, ita duntaxat, ut non feriretis sedus cum habitatoribus terre huius, & aras eorum subuerteretis, & noluit audire vocem meam: quare hoc fecistis? quamobrem nolui delere eos a facie vestra, ut habeatis hostes, & dii eorum sint vobis in ruinā. & ob hoc cum Gabaonitæ in dolo venissent ad Iosue, & principes Israel componere volentes cum eis sedus, & dixissent se esse de terra longinqua, verborū suorum fulcimenta vtres veteres, & calceos diruptos, & pannos attritos monstrantes: cum autē factō fēdere post paucos dies cognitū est. scilicet die tertio, quod essent de habitatoribus terræ Chanaā populus voluit non obstare pacto interposito delere eos, & tñ nō p̄sensit Iosue, & principes tñ nihil mali intulerunt eis putantes se teneri iurō factō in positione fēderis cum ipsis Gabaonitis: de his Iosue. 9. c. si tñ cognouissent Iudæi, quod Gabaonitæ erāt de terra Gabaon intra ambitū terræ Chanaā, nō pepigissent cum eis ullū fēdus. *Si receperit.* i. pactū pacis: ita ut cōfēderet tibi recepta ista p̄ditione, quod seruiat tibi sub tributo. *Et aperuerit tibi portas.* Hoc erat signū, quod gratā habebant p̄dōnem pacis oblata a Iudæis, & recipiebant eos tanquā dños suos quibus se tributa p̄stituros p̄stebant. *Cunctus populus qui in ea est.* i. tam viri quā femine: ita magni quā pusilli. *Et seruiet tibi sub tributo.* iuxta mensurā delicti quod imponebant Iudæi qualitercūque ipsi imponerent, quia dñi non erant illi ciues sui ipsorum, sed hebrei erant dñi. *Si autem sedus inire noluerit* quia forte non vult pacē aliq̄ recipere cum fortiorē se credat, quā sit populus Iudaicus, vel dato quod pacē desiderat: tñ nō vult recipere p̄ditiones pacis oblatas. i. vt sint tributarij: & ceperint p̄ te bellū oppugnando te, vel defendendo se a te in malis, quæ inferre velles. *Oppugnabis eam.* i. incipies facere bellum contra eam, quia certissime capies eam. *Cumque tradiderit dominus tuus illam in manu tua* Non dixit si tradiderit eam dominus Deus tuus, quasi in dubio esset an traderet eam in manus eorum vel nō, sed certissime tenere debebant, quod si ipsi non deuiantes ad cultum Deorum alienorum in timore Dei sui inciperent bellum contra aliquam ciuitatem, contra quam iustam pugnandi causam haberent, dñs traderet eam in manus suas. *Percuties omne quod in ea generis masculini est.* Feminae non percutiuntur in ore gladij, quia non fuerunt ipsæ origo discordiæ, sed viri: etiam quia femine non insurgerent postea in bellum contra Israelitas: si tamen dimitterent aliquos viros viuētes tollendo omnia bona eorum, vel faciēdo in eis aliud genus stragis, possent postea isti viri insurgere in Iudæos, & contra eos gentes alias concitare ad suā securitatem: ergo oportebat istos viros occidi. De parulis autem illius gentis eadem cā non est, p̄pter duo supra dicta. Primo quia pueri nondum capientes arma, & non capaces rationis, nec indicantes iniuriam,

ut paruuli nouem, vel decem annorum, & infra non possent iuuare in bello illo contra hebreos viribus, nec consilijs. Secundo quia isti cum non iudicent aliquid perfecte, nec iudicent iniuriam factam, licet postea superuiuant, non ita accenduntur in odium, & peritionem vindictæ contra Israelitas, sicut si manerent aliqui adolescentuli. 15. vel 16. annorum, dato quod adhuc arma capere non possent: ideo illi mori nō debent. isti autem sic, nisi forte sit aliquis specialis casus, in quo et paruuli trucidantur, ut patet infra. *Abfq; mulieribus & infantibus.* Ista poena infligitur pp culpam bellatorum, quia noluerunt oblatam conditionem recipere: mulieres autem & paruuli pugnare non poterant, ideo viuæ referuantur: alij tamen etiam infantuli gladio mori præcipiebantur solis feminis virginibus seruatis: & hoc erat speciale, ut post nullus de illo populo contra eos pugnare posset, ut patet de Madianitis Num. 31. c. sed aliquæ reliquæ eorum latuerunt, qui crescentes in populum magnum Israelitas magnis prælijs infestabant, ut habetur Iudi. 6. capi. *Et iumentis, & ceteris quæ in ciuitate sunt.* semper referuabatur ista ad vtilitatem pugnantium, nisi ciuitas anathematizaretur, quia tunc oues, & boues, & omnia viuientia percutiebantur in ore gladij, ut patet de Hierico Iosue 6. cap. *Et ceteris quæ in ciuitate sunt.* scilicet omnibus supellectilibus, & pecunijs, & quibuscunq; rebus possessis, quæ nullo modo viles sint, & adhuc de istis erat aliquid speciale, quia interdum ciuitate anathematizata, & omnibus rebus iussis perire, aurum, & argentum, ferrum, & es, ceteraq; genera metallorū referuabantur in thesauris domini ad vtilitatē Sanctuarij: sic patet Iosue 6. c. cum mandauit Iosue dicēs: vos autem caute ne de his quæ præcepta sunt, quicquam contingatis, & sitis præiurationis rei, & oia castra Israel sub peccato sint, atque turbentur, quicquid auri, & argenti fuerit, & vasorum æneorum, atque ferri dño consecratur repositum in thesauris eius. Iterum facta fuit talis anathematizatio in terra regis Chananei qui erat rex Arad, ut patet Num. 21. cap. nam populus vouit dño sanctificare vrbes illas delendo eas si traderet eas in manus eorum. Et exaudiuit dominus preces eorum, & tradidit ciuitates in manus eorum q̄ deleuerunt gentem illam subuersis vrbibus eius: ibi autem non acceperunt aurum, nec argentum, nec es, aut ferrum pro dño omnia succedentes. Quod potuit esse ex duobus. Primo ex inaduertentia illius populi Israelitici propter iram tunc candentē nā Chananeus rex Arad bis persecutus fuerat Iudeos, & fecerat in eis strages. Primo in secūdo anno exitus de Aegypto, qñ venerunt exploratores, & murmurare fecerunt populum, & tunc data snia Dei ꝑ eos, mortuūq; decem de exploratoribus reliquus populus incepit tendere versus terram promissionis ꝑ mandatū Moy si dicētis: nolite ascendere, non est enim dñs vobiscū, ne corruatis coram inimicis vestris: Amalechites, & Chananeus sunt ante vos quorum gladio corrueritis: deinde ipsis ascendentibus descendit Amalechites, & Chananeus, qui habitabant in montibus, & percutiens eos, atque concidens persecutus est, vsque in Orma, ut patet Num. 14. & 21. c. secundam irruitionem fecit ꝑ eos iste populus Chananeorum regis Arad in anno 40. immediate post mortem Aaron: nam audiens, q̄ veniret Israel per exploratorum viam pugnavit contra illum, & victor existens duxit ex illo prædam, ut patet Numer. 21. cap. his ergo duobus contra populum Chananeorum accensus furore orauit, ut traderetur in manus eorum, & tanta fuit vindictæ cupiditas, q̄ et in ipsas res inanimatas desquiere gaudebunt: ideo non aduerterunt, ut aliquid Deo promitterent. Secundum motiuum fuit, quia ista terra adhuc distabat a terra

Chanaā, quam ipsi possidendam expectabant, & ingrebant, & per multa loca transire erant: vnde adhuc magnus eis labor foret si per illa terrarum spacia ferri, & cris pondera multa deferret, cum vix paruulos, & vxores in asinis suis deportare valerent: in anathemate facto in ciuitate Hiericho neutrum istorū duorum moriuorum stabat: ideo conuenienter ibi potuit aurum & argentum, & vasa ænea, & cunctū ferrum in thesauro dñi segregari. Primum non erat: quia Israelitæ nullam iram candentem in Hiericonto conciperant, cum nihil eis nocuissent, sicut nocuissent Chananei in terra Arad. Secundum etiam non erat, quia Hierico iam erat in terra Chanaā, & castra manebant in Galgalis: etiam si viri bellatores ad diuersa loca expugnanda irent: ideo poterat ibi manere copia auri, & argenti, & ferri, & vasorum æneorum quantumcunque essent sine labore Israelitarum. *Omnem prædam exercitui diuides.* hic hortatur eos ad actum iustitiæ distributiue: nam ut ait Aristot. in 8. Ethico. in omni communicatione, & amicitia est aliquod iussu inter cōicantes & amicos, & quāto illud iustum maius est, tanto amicitia & cōicatio maior est. Si aut sit modicū iustum, & modica amicitia, & cōicatio erit. cum autē nullum iustum fuerit, amicitia oīs, & cōicatio soluit: patet et in ipsis qui inhonestam amicitiam, & cōicationem habent, sicut sunt adulteri: nam cum adulteri inter se iussu aliquod habeant, q̄ quantū vnus cōdelectat alterum tm̄ condelectatur in eo perseuerant: cum aut alter eorum non reddit vicem, dissoluitur amor: sic patet in latronibus qui sunt amici viles, quia adiuuant se ad lucrādum, & cōicant in lucro. Si ergo inter eos obseruetur iustum, q̄ fiat distributio equalis rerum acquisitarum per furtum, manent in amicitia illa, & communicatione: si autem incipiat aliq̄s eorum sibi maiorem partem appropriare distribuendo alteris inēqualiter, sequuntur litigia, & dissoluitur amor, atque communicatio.

Quo excedat iustitia alias virtutes, & eius laus.
Questio 111.

HOc enim mirabile iustitia super ceteras virtutes habet, q̄ actus eius tam in bonis, quam in malis requiritur ad commanendum. Nā nec ipsi mali sibi ipsis ꝑcordabūt nisi quandā inter se iustitiæ partē hēant saltē māliter: aliarum aut virtutū actus ad solā pmanentiā in bono efficiunt, ad malū aut nequaq; & ob hoc iustitia optimā virtutem Arist. noīat in 3. Ethico. & inter ceteras excellentē sicut Lucifer inter astra: nam ablata iustitia nihil sunt regna, nisi publica latrocinia, ut ait Augu. 4. de ciui. Dei. c. 4. diuidere aut prædam exercitui ad iustitiam pertinet: non tamen debet fieri ista diuisio fm̄ equalitatem arithmetica, quæ est equalitas quantitatis vel numeri, sed fm̄ equalitatem geometricā, q̄ est equalitas proportionis. q̄ si istis decem viris euntibus ad bellum dantur mille denarij: non debet quibuslibet alijs decem viris dari mille denarij, sed aliquibus decem viris dabuntur centum millia denariorū, & aliquibus decē viris dabuntur solum ducenti denarij: si tamen obseruaretur equalitas, & pportio arithmetica, quæ est fm̄ excessum quantitatis & numeri, sicut dantur decem viris mille denarij, ita deberent dari quibuslibet alijs decē viris mille denarij: nam in quot vnitatibus excedunt mille denarij istos decē viros, in tot vnitatibus excedunt alij mille denarij alios decem viros. Et ista est propria equalitas arithmetica, sed manifestū est q̄ talis distributio iniusta est: dēt ergo obseruari equalitas geometrica, quæ est secūdū habitudinem proportionis. sicut se hēt virtus istorū decem

Hortatio
Israelitarū
ad actū iu
stitiæ di
stributiue.

Diuisio e
exercitus i
bello.

decem virorum ad mille denarios, vel dupla, ita virtus vel dignitas aliorum decem virorum est æqualis, vel dupla ad cētum millia denariorum, cum autem distributio sic fit inter pugnautes omnes, gratum hoc hēnt & ad bellum animantur. Si autem pugnauerunt, & postea duces pro se prædam accipiant, nihil aut modicū exercitui diuidentes, viri pugnautes non attendunt ad pugnam, nec aliquid probe fieri potest: nihil enim magis est q̄ aliquem ducem vinci ab hostibus faciat, quā auaritia in suis: sic patet Alexandreis lib. primo. *Nec Menia nec turres ducem tutantur auarum.*
Exercitui diuides. Inter omnes de exercitu præda diuidi debet, obseruata qualitate geometrica ut supra agnabatur. exercitus dicitur multitudo virorum euntū ad bellum, & isti diuiduntur, quidam pugnant actualiter cum hostibus, & quidam custodiunt sarcinas: utrifque aut equaliter distribuendum est fm̄ equalitatem quantitatis, quæ est equalitas arithmetica, dum tamen cetera paria sint: sic posuit David in legē ut patet primo Regum. 30. c. cum ipse fecisset bellum contra latrunculos Amalechitas, & cepisset eos, & omnia, quæ abstulerant a loco suo Sicelech, & ab alijs locis, & in psecutione hac latrunculum ducenti de viris David lapsi resisterunt non potentes ceteros insequi facta occisione latrunculum, & ereptione prædæ de manib. eorum, viri qui cum David descenderant, nolebant dare partem prædæ his qui lapsi resederant: ad quos David ait, non sic facietis fratres mei de his, quæ tradidit vobis dominus, & dedit latrunculos, qui eruperant aduersus vos, in manus vestras, nec audiet vos quisquam super sermone hoc, æqua enim pars erit descendens ad prælium, & remanens ad sarcinas, & similiter diuident: & factum est in illa die, & deinceps constitutum, & præfinitum, & quasi lex in Israel ad diem hanc. alijs autem, qui ad bellum non uadunt nec manent ad sarcinas, sed in ciuitatibus requiescunt, nihil de præda diuidi debet, quia illi non sunt de exercitu.

Sed contra hoc obiciet aliquis, q̄ etiam illi, qui non sunt de exercitu, debeant accipere partem prædæ, quia Num. 31. c. dicitur q̄ filii Israel iuerunt ad bellum contra quinque reges Madianitas, & non omnis Israel: sed 12. millia virorum electorum, & occiderunt hostes, & ceperunt prædam multam nimis: & Deus mandauit ut tota præda per dimidium diuideretur, & medietas daretur. 12. milibus pugnantibus, reliqua medietas data est toti residuæ multitudini Israelitarum, quæ non iuit in bellum.

Respondetur q̄ ratio diuersitatis est ibi ab his, qui manent in ciuitatibus, & oppidis laborantes in rebus suis, ceteris ad bellum properantibus duplex.

Prima est q̄ ista diuisio prædæ inter eos qui manserunt in castris, & eos qui iuerunt ad bellum magis fuit ad vitandū scandalum, quam de rigore iuris, erat nāque magnum scandalum, quia si 12. mille viri, qui descenderunt ad bellum soli accepissent prædam, quia nimis multa erat, valde fuissent ditati, de quo cetera multitudo, quæ in castris manebat, & inuidisset, & doluisset, inuidisset quidem, quia illi ditiores valde super ipsos efficerentur, dolerent autem, quia nihil de tantis diuitiis eis dabatur, tanquam ipsi abiecti: liuore ergo, & dolore commoti in viros pugnatōres insurrexisset prædam ab eis durissime extorquendo, ex quo nō modica seditio oriretur. Deus autem prouidens hæc in plebe illa, quæ ualde imperfecta erat, mandauit talem fieri diuisionem.

Secunda ratio erat, quia etiam ius hoc aliquantulum expeditabat: nam isti non erant sicut illi, qui in ciuitatibus manent ceteris in bellum euntibus, & vacant laboribus, sed erant quasi parati in expeditione, ut si forte ad auxilio indigerent, isti irent in auxilium eorum, li-

cet de hoc ipsi certificati essent q̄ illi. 12. mille viri preualerent contra quinque reges Madianitarum, hoc tamen non obstante ipsi erant tanquam exercitus paratus in expeditionem, & sicut tūc missi sunt illi. 12. mille uiri, ita alia uice mitterentur alij, & fieret similis distributio. datum ergo fuit istis qui manserunt in castris aliquid, quia tamen ipsi non descenderunt in bellum, nec manserunt ad sarcinas descendendum, non ceperunt equaliter cum ipsis descendentibus ad pugnam iuxta illud primo Regum. 30. c. æqua enim pars erit descendens ad bellum, & manens ad sarcinas.

Et comedes de spolijs hostium tuorum.

Aliquando accipitur proprie comedere de spolijs, id est de victualibus extortis de manu hostium sic patet Gen. 14. c. quando. 4. reges pugnauerunt contra quæque, & postea deuictis eis pugnauerunt contra urbem Sodomorum, & dicitur tulerunt autem omnem substantiam Sodomorum, & Gomorrhæ, & uniuersa, quæ ad cibum pertinent, & abierunt. ecce qualiter cibos ꝑ spolijs acceperunt, & tunc proprie comeditur de spolijs, uel dicitur.

Comedes de spolijs hostium tuorum.

Id est uendes ea, quæ rapuisti ab hostibus, & comedes de rebus emptis pro eorum precio. Ecce qualiter Deus mandat vel saltem permittit accipi spolia hostiū quia in bello iusto tam de iure diuino, quam de iure gentium ea quæ quis capit, efficiuntur capientis, & iuste homicidia committuntur, cum autem bellum iniustum est nihil differt a publico latrocinio: sicut ergo la tro nihil suum efficit de his, quæ prædatur, nec præscribit vllō tempore contra dominum rei etiam si mille annis possidere posset, ita & committentes bellum iniustum, quia omnium homicidiorum quæ committuntur, rei tenentur, & restituere omnia ablata, & illata damna iniustum passis.

Quæ dominus Deus tuus dedit tibi.

Deus dedisse ista hebreis dicebatur, quia licet ipsi manibus suis pugnaissent, Deus tamen uigorem, & audaciam contra hostes tribuebat, & hostes eorum in fugam vertebat aut subigi faciebat, ut patet sup. 8. capitu. cum dicitur, ne diceres in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meæ mihi hæc omnia præstiterunt, sed recorderis domini Dei tui, q̄ ipse tibi uires præbuerit, ut impleter pactum suum super quo iurauit patribus tuis, sicut presens indicat dies.

Sic facies omnibus ciuitatibus, quæ a te procul sunt.

Id est ista est regula quam habere debes in pugnando contra ciuitates longinquas.

De his ciuitatibus & c. nullum permittas omnino viuere.

Nec uendere in seruum alijs gentibus, vel tuæ subijcere seruituti, quia Deus abominatur vitam istorū, quia maxime peccatores erant in omni genere impudicitia, ut patet Leuit. 18. c.

Item quia si aliqui de istis manerent, essent iudeis tāquam clauis in oculis, & lanceæ in lateribus, ut patet Num. 34. c. & 6. & 7.

Item quia docerent filios Israel colere Deos suos, q̄ eis esset in scandalum & ruinam.

In ore gladij.

Metaphorica locutio, quia res inanimata os nō habent, cum os sit membrum animalis ad sumendos qui dem cibos, & sicut ea quæ ore animalis assumentur, quia animal, sibi illa incorporat: ita illa quæ gladio trahuntur, consumuntur, & pereunt. vocatur os gladii acuties eius, quia omnia amputantur, & defecantur, sic dicitur lingua ignis sepe ut patet Esa. 1. sicut deuorat stipulam lingua ignis. *Etheum. s. & Amorrhæum.*

Solum ponuntur hic sex populi, quia de decem populis qui promissi sunt Abraham ut patet Gen. 15. c. tres dati fuerunt Idumæis, Moabitibus, & ammonitis, qui aliquo

quo modo pertinebant ad semen Abrahe, vt ibidem declaratum est & sup. 7. c. Non ponitur hic etiam populus Gergesorum de quo rarissime fit mētio in scripturā cuius aliqui causam esse volunt, quia iste populus antequam hebrei intrarent in terram Chanaan, recesserunt a quo eo prelium nullum gestum est, sed falsum est: quia contra omnes septem gentes pugnauerunt vt patet Actuum. 13. capit. cum dicitur: & destruxerunt septem gentes in terra Chanaā forte distribuit eis terram: sed non fuissent destructe gentes septem, nisi inter eas fuisset destructa gens Gergesorum, quæ inter eas ponitur ad complendum numerum septenarium. Dicendum ergo necessarium quod contra Gergesos etiam Israelitæ pugnauerunt sicut contra ceteras gentes, quare autem raro inter alias nominetur alibi dictū est. Exod. 3. & in aliis locis ubi de hoc agitur.

Sicut præcepit tibi dominus Deus tuus. In multis locis hoc mandatum est in Exodo, & in libro Numerorum, & in isto libro.

Nec forte vos doceant facere cunctas abominationes. Ista est vna causa, & potissima quare omnes occidi debebant, de hac Exodi. 34. & sup. 7. capit. Quas ipsi operati sunt diis suis. Licet inter se nimis peccarent in coitibus, non obferuando consanguinitatis vlla iura, aut reuerentiā, vt patet Leuit. 18. c. & masculi in masculos turpitudinem operantes, & ad pecora hanc nequitiam extendētes, ut patet eodem cap. tamē ad Deos suos maximas abominationes fecerunt dantes de semine suo idolo Moloch vt patet Leu. 20. c. etiam quia ad omnem spurciciam cum diis suis faciendam se tradiderunt, & omnibus incantationum, & auguriorum modis insisterunt de quibus sup. 18. cap. Vt peccetis in dominum Deum.

Potest teneri ly vt dicens consecrationem, vel cām finalem. f. q. gentes in dolo docerent hebræos facere istas abominationes coram Deo suo, & deleter eos de terra, & sic preualerent aduersum eos: & istum modū tenuerunt Moabites contra eos: nam cum Balaam ariolus non posset eos maledicere, & prædixerat, q. Israelitæ vinci non poterant, quia erant in gratia Dei sui, dedit consiliū vt pulchræ puellæ Moabitarum, & Madianitarum descenderent apud castra hebræorum, & permitterent se cognosci ab hebreis: hoc tamen adiecto ut prius immolarent, vel adorarent Deos earum, q. factum est, & insurrexit furor domini in Israel, & multi perierunt, vt patet Num. 25. c. Sic ergo possent postea facere alij gentiles, vt deciperent eos.

Quomodo se habere debent Israelitæ ad arbores, dum bellum agunt. Quæst. IIII.

Quando obsederis ciuitatem. Hic ponitur secundum qualiter habere se debent ad arbores. Multo tempore. Quia pro pauco. i. pro ciuitate quæ in modico tēpore capi poterat non oportebat fieri munitiones, vel turres ligneas, ita vt scinderentur arbores.

Et munitionibus circumdederis, vt expugnes eam. In bello campali non indigebant talibus munitionibus, ideo non habebat causam ad succindendum arbores, quare non datur eis ibi regula, sed hic quando oppugnant vrbes. uocantur munitiones omnia apparatus belli ca ad expugnandum ciuitates facta, quæ in modos varios distinguuntur, quædam sunt quæ testudines vocantur, sunt quædam testa fortia, quæ rotis infra positae subuehantur, sub quibus multi homines latitant, q. appropinquantes muro eum suffodiunt, & dirimunt, sunt etiam turres ligneæ: sunt quoque machine, & arces quædam pēdentes, quæ vndique circumlatæ sagittatores intra continent. Et multa quæ quotidie humana inuenit solertia, plurima quoque abolita sunt.

Non succindes arbores de quibus vesci potest. Quia magnā vtilitatem ad cibos eis præstabant, dum bellum gesserint, & deinde capta vrbe proficiunt, quia magis erat ciuitas habitabilis propter fructuum abundantiam, siue tributarios ibi teneant, siue eam colonis assignent. & non solum refertur ista regula ad ciuitates quæ sunt extra terram promissionis sicut superior, sed magis ad huc conuenit ciuitatibus terræ promissionis, quia i eis ipsi habitaturi essent, ideo arboribus indigebant.

Quia lignum est & non homo. Idest non potest tibi aliqd nocuementum patrare, cum non sit homo.

Nec potest contra te bellantium augere numerum. Idest nō erunt plures bellatores contra te etiam si multe arbores fructiferae ibi sint, cum nihil ipsæ faciant, sed si ciuitas esset ita fortis extra terram promissionis, q. de capiēdo eam desperaret, licebat ad damnificandum hostes succindere arbores, sicut fecerunt contra Moabites, cum recederent non valentes obtinere ciuitatem regiam ut patet. 4. Regum. 3. c. in hebreo habetur.

Quia lignum campi est homo. Et aliqui hebrei ut Abenezra, dicunt, q. ista littera supplenda est. f. quia lignum campi est vita hominis, quia de fructu eius potest sustentari. & satis videtur hoc applicari rationi, quia ideo illa ligna non succinduntur, cum alimētum ministrat homini, & forte magis confirmaretur sic, quia si ideo lignum campi non succinditur, quia lignum est & nō homo, ita etiam non succinditur lignum non fructiferum, quia lignum est & nō homo, sed non debet illa littera sic suppleri q. patet per litteram caldaicam quæ habet sicut nostra.

Item quia in hebreo vtraque istarum dictionum. f. lignum, & homo ponuntur intransitiue, non enim ponitur ibi aliqua appositio dictionis, uel uariatio nominis principalis quantum ad terminationem ad signandum i obliquo: ideo uidetur rectius q. ibi deficiat vna negatio, vel sit modus loquendi hebraicus.

Et quando arguitur, q. eadem ratio est in ligno fructifero, & non fructifero, quia neutrum est homo.

Respondetur, q. ea quæ vtilia sunt, destrui non debent nisi quantum ad aliquid nociua sint. Ligna autē fructifera vtilia valde sunt, q. autem non sunt nociua, pbat, quia ligna sunt & non homo. De lignis autem nō fructiferis non potest hoc dici, quia nullo modo vtilia sunt nisi succisa: ideo licet non sint homines succindi possunt.

Si quæ autem ligna non sunt pomifera. Ligna pomifera dicuntur ferentia poma. i. fructus, quia pomum ualde generaliter sumitur. Pomum autem tripliciter assumitur aliquando strictissime, pro quodam fructu cuius cortex est valde tener, & ipse fructus est succosus valde, & uocatur alio nomine, & proprius malum a rotunditate, quia malon græce rotundū latine est: & iste modus accipiendi pomum est apud vulgares grammaticos.

Alio modo accipitur pomum large pro omni fructu qui corticem tenerū habet, & iste modus accipiendi proprius est, & apud grammaticos peritissimos reperitur, & est satis vtitus in sacra scriptura, & isto modo distinguitur pomum contra nucem, quia nux signat omnem fructum habentem corticem durū. & isto modo non accipitur hic: quia tunc non uetarent scindi arbores proferentes fructum teneri corticis, vt nuces, auellane, castaneæ, amigdala, & similes fructus producentes, sed arbores solum proferentes fructum teneri corticis, quod falsum est.

Alio modo accipitur pomum pro omni fructu qualiscunque sit, siue durus, siue mollis, & hoc modo accipitur Gen. primo cap. cum Deus mandaret gigni de terra arbores fructiferas uocans eas pomiferas vniuer saliter dicens, germinet terra herbam virentem, & facientem

Hebræorum opinio penes litterā.

Lignum pomiferum quod sit & pomum.

cientem semen: & lignum pomiferum faciens fructū sicut etiam accipitur hic arbores siue ligna pomifera esse id est habere aliquem fructum. Sed agrestia. Idest solum pertinentia ad agrum & non ad hortos, quia i hortis plantantur solum arbores fructiferae. in agris autem non solum fructifera sponte nascuntur. Et in ceteros apta vsus. Idest q. non sunt ad vsum proprium, qui est vesci eis, sed ad vsum domificandi, vel alios minus principales: est autem præcipuus vsus lignorum, vt de eorū fructibus omnia animantia terræ tam homines, quam volucres, & quadrupedia vescerentur, vt declarat Gen. primo. c. ligna autem nō pomifera cessant ab hoc vsu. Succinde & instrue machinas. Hoc est intelligendum quādo magno tempore ciuitas obsidenda est, vt sup. dicebatur. Si autem debiles sunt vrbes munitiones, & non potest magno tempore defenari, vel ex qualibet alia causa non debent facere machinas, aut succindere ad hoc ligna. vocantur machinæ omnia apparamenta bellica ad inuadendum aliquam ciuitatem, dum tamen non sint arma virorum, & ista vocabantur supra munitiones.

C A P. XXI.

Quando inuentum fuerit in terra quam dominus Deus tuus daturus est tibi; hominis cadauer occisi: & ignorabitur cadis reus, egredientur maiores natu, & iudices tui; & metientur a loco cadaueris singularum per circuitum spacia ciuitatum. &c.

Quando. Supra dictum fuit de homicidio facto a singulari persona, de qua nemini constat, & tanguntur duo.

Primum de directione circa illud homicidium q. pertinebat ad irascibilem.

Secundo de accipiendis vxoribus q. pertinet ad concupiscibilem. ibi. Si egressus fueris. Et ista secunda continet quatuor partes.

Prima de ducenda vxore.

Secunda de filiorum successione. ibi. Si habuerit homo. Tertia de filiorum malorum correptione, vel occisione. ibi. Si genuerit homo.

Quarto de occisorum occultatione. ibi. Quando peccauerit homo.

Quam dominus Deus tuus daturus est tibi hominis cadauer occisi.

De directione penes homicidium ad irascibilem attinens. & quo modo illius fiebat inquisitio cum auctor cadis nesciretur. Quæst. I.

Loquitur ad totum populum, qui in istis malefactis remedium ponere debebat.

Et ignoratur necis reus. Tunc enim sient ista, quæ sequuntur, cum autem sciretur interfector: aut uoluntarie occiderat, & tunc nullo modo euadebat ut patet sup. 19. c. Si autem a casu, fiebat sicut dictum fuit Numeri. 35. & sup. 19. cap. Egredientur maiores natu. Idest seniores qui erant in magna reputatione apud totum regnum. Et iudices tui. Non erant isti iudices alicuius ciuitatis propinque loco cadaueris inuenti: sed iudices maiores Israel qui prædicta inquirebant nomine totius Israel, cui ista mandata fuerunt.

Satis patet q. isti maiores natu, & iudices non sint iudices, vel maiores natu in ciuitate illa, quæ propinquissima erat, quia dicitur hic: q. isti inquirent quæ ciuitas sit propinquior illi loco, in quo cadauer reperitur, ergo videtur q. cum isti inciperent inquirere metiendo spacia ciuitatum, nesciretur quæ sit propinquior, non ergo poterat esse q. seniores vrbs propinquissima facerent istam inquisitionem, cum nesciretur, quæ esset propinquior ciuitas: sed per hunc modum inquirebāt.

Item quia dicitur hic q. postquam cognosceretur, quæ esset propinquior ciuitas, ibant seniores illius ciuitatis ad faciendum cæremonias istas sequentes super locū cadaueris, & in valle saxosa: ergo seniores, qui fecerant priores cæremonias. inquirere quæ ciuitas distantiore esset, non erant idem, q. isti secundi: ergo non erant de ciuitate propinquissima. Et metientur a loco cadaueris. Non oportebat, q. aliquam mensurationem facerent, sed considerarent quorū leucis miliaribus, vel stadiis locus ille a ciuitatibus circumstantibus distaret.

Seniores ciuitatis eius tollent vitulam. Iste cæremonia fiebat ad manifestandam ueritatem, & quia semper præsumitur q. aliquis de ciuitate propinquiori occidisset hominem, ideo aliqua grauamina fiunt ciuitati, ut ipsi confiteantur ueritatem si sciunt. f. q. coguntur iurare seniores illius ciuitatis, & honoratores q. nesciunt de homicida: hoc autem non iurarent si scirent. Quæ non traxit iugum. In ferendo currus. Nec terram scidit vomere. Sarando: & ista fiebant quia tales uitulæ ferociores ad signandum ferocitatem homicidii. Ducunt eam ad uallem asperam saxosam. Vt signetur crudelitas, vel asperitas occisoris. Quæ nunquam arata est. Quia terræ aratæ alicuius domini sunt, & tunc singulari personæ fiet damnum, quia non posset ultra aliquid agere in terra illa. Et cadent in ea ceruicem vitule. Vt signetur q. decapitari deberet homicida, & qui celat homicidium.

Accedentq. sacerdotes filii leui. Quia isti sunt qui iudicare debent in omni causa, ut inquirant si apparet aliquod signum homicidæ. filii leui. Non ponitur ad differentiationem aliorum sacerdotum, quia nulli alii erant sacerdotes nisi ipsi ut diximus supra 18. c. Licet filii Dauid uocantur sacerdotes ut patet. 2. Reg. 8. c. erant tamen de tribu iuda, & uocantur sacerdotes. i. iuri potentes.

Quos elegerit dominus. Omnes sacerdotes ad ministrandum electi sunt, sed aliqui de eis specialiter ministrabant, qui magis pertinebant ad cognitionem summi sacerdotis, sed summum sacerdotium aliquantulum uariatum est secundum q. Deus diuersis temporibus uigebat, vt mutauit de domo Heli sacerdotium in domū Samuelis: immo ut uerius dicatur in ipsum Samuelē, quia filii non successerunt in summo sacerdotio, quia non secuti fuerunt uiam patris, sed auaritiam, ut habet primo Reg. 8. c. deinde fuit mutatum in domum Sadoch qui fuit sacerdos fidelis, & in domo istius mansit post, ut promiserat Deus 1. Re. ca. 2. Licet forte postea per diuersas eius lineas successionem mutatum fuerit sicut sub domo Phinees de domo Heli ad Sadoch domum translatus est. Vt ministrent ei. In offerendis sacrificiis, concinnandis luminaribus, ordinandis panibus & thimiama incendendo, & ignem continuum in altari fouendo. Et benedicant in nomine eius. Quia sacerdotes ponebant nomen dñi super populum, & Deus benedicebat eū: forma autem benedictionis habet Num. 6. c. Et ad uerbum eorum omne negocium pendet. i. quicquid ipsi iudicant pro stabili accipitur, quia non licet ab eis appellare ut patet. 1. 7. c. & quicquid eorum præcepto non obedit morte plectendus est, ad uerbum autem aliorum iudicum non pendet omne negocium, quia ipsi diffinientibus adhuc manet appellationis remediū. Et quicquid mundum uel immundum est iudicetur. Hoc etiam specialiter pertinebat ad sacerdotes, quia ipsi cæremonias

faciebant. Et benedicant in nomine eius. Quia sacerdotes ponebant nomen dñi super populum, & Deus benedicebat eū: forma autem benedictionis habet Num. 6. c. Et ad uerbum eorum omne negocium pendet. i. quicquid ipsi iudicant pro stabili accipitur, quia non licet ab eis appellare ut patet. 1. 7. c. & quicquid eorum præcepto non obedit morte plectendus est, ad uerbum autem aliorum iudicum non pendet omne negocium, quia ipsi diffinientibus adhuc manet appellationis remediū. Et quicquid mundum uel immundum est iudicetur. Hoc etiam specialiter pertinebat ad sacerdotes, quia ipsi cæremonias

illas circa mundos uel immundos facere debebat; ut haberetur Leuit. 13. & 14. Quodcumque in lepra signum apparet in domibus, siue in parietibus, siue in lapidibus, uel aliqua parte domorum, uel in suppellectilibus, ut in vestibus, uel in aliis stramentis, aut in pilis hominis, uel in qualibet parte carnis, sacerdotes uocabantur, & ueniebant ut contemplerentur utrum lepra foret uel non; & si in eis indicabatur ita manebat siue mundum, siue immundum aliquid iudicarent, & hec obseruauit Christus qui uenerat non ut solueret legem, sed ut imple- ret nam cum sanasset leprosum decem, dixit illis, ite & ostendite uos sacerdotibus, & offerre munus quod prece- pit Moyses in testimonium illis id est ut clarum sit eis qualiter mundati estis a lepra.

Iudicare mundiciam uel immundiciam ab aliis pollutionibus, quare ad sacerdotem utineat, & quomodo immundicia ue- teris test. sunt conformes excommunicationib.

CAVSA autem quare iudicare mundiciam, uel immundiciam a lepra, uel ab omnibus aliis pollutionibus pertineret ad sacerdotem, est, quia immundicie de quibus habetur in lege Moyse, sunt quadam irregularitates excludentes a communicatione Sanctuarii, nam quedam excludunt hominem ab ingressu & accessu tabernaculi, & totius Sanctuarii solum: quedam autem excludunt ab accessu & ingressu Sanctuarii, & ingressu castrorum, & coe- catione cum aliis hominibus, & quia ministratio in Sanctuario, & custodia eius quantum ad hoc, ut aliquis ac- cedere deberet ad illud, uel non, pertinet ad sacerdo- tes ut patet Nu. 3. & 4. & 18. c. cum dicitur de Aaron, tu & filii tui portabitis iniquitatem Sanctuarii, i. super uos erunt iniquitates, quas commiserint aliqui acce- dendo ad Sanctuarium, ad sacerdotes pertinere debe- ret, ut cognoscerent quis mundus, uel immundus es- set, ut enim ad accessum Sanctuarii, & introitum castro- rum idoneum uel ineptum esse sciant, & non solum indicabant mundiciam quantum ad id quod imme- diate excluderat ab accessu Sanctuarii, sed etiam qua- tum ad id quod accedebat ab accessu castrorum, sicut erat in leprosis, & fluxibus semine, & similibus de quib. Num. 5. & Leuit. 15. c. qui illi qui erant in castris per co- munionem cum illis qui erant taliter immundi, trahebant quandam immundiciam, ita ut ad Sanctua- rium accedere non ualerent, ut patet Leuit. 15. & ma- gis Num. 19. c. ut ergo isti non inficerent ceteros, per- tinebat inquisitio, & exclusio, uel receptio eorum ad sacerdotes, sicut est nunc de sententia excommunica- tionis, conformiter in se habet sententia excoicationis cum immunditiis veteris test., nam sicut per excoicationem in maiorem excludit quis a coeicatione, siue participatio- ne sacramentorum solum, & non excluditur a coe- ione fidelium, ita sunt quedam immundicie per quas quis ex- cluditur solum ab accessu Sanctuarii, non tamen excludit ab ingressu castrorum, & coeicatione cum aliis hoib. & sicut per maiorem excoicationem aliquis priuat coeione fi- delium, & participatione sacramentorum, ita sunt quedam immundicia in veteri testamento quod excludunt hominem a communionem aliorum, & ingressu castrorum, & acces- su ad tabernaculum, & sicut excoicatus excoicatione minori, quantum ad se est priuatus coeione sacrorum, & coeicantes eidem nec priuant coeione fidelium, nec sacramentorum, ita sunt quedam immundicia in veteri test. quas aliqui habentes immundi sunt, sed coeicantes uel tangentes eos non sunt immundi, & sicut excoicatus maiori excoicatione quantum ad se participatione sa- crorum, & coeione fidelium priuatus est, & coeicantes eis- dem coeicatione sacrorum priuant, ita sunt quedam im-

mundicia, uel irregularitates in veteri test., quod habentes immundos efficiunt, & tangentes eos immundi efficiunt, & dicitur horum patet Leuit. 15. & Nu. 19. cap. Nam leprosi sunt sicut excoicati maiori excoicatione, & uiri fluxus semine, & mulieres menstruate, & mulieres, & fluxus sanguinis patiuntur diebus multis, quia isti ceteros inficiunt ut patet Nu. 5. & melius Leuit. 13. Illi autem qui hostagunt sunt sicut excoicati minori excoicatione, quia cum ipsi se inficiantur, ceteros tamen tangentes uel coeicantes non inficiunt. In excoicatione ergo id hoc conformiter obser- uatum est, utrum per ea quod qualiscumque sit a sacris excluda- mur, & a sacerdotibus ministrant, a solis uiris ecclesie exco- munitio infligi, & absolutio possit, seculares autem nulla in hoc habent potestatem, cum proprie celsura ecclesiastica nu- cupetur. Venient maiores natu ciuitatis. Postquam maiores na- ti, & iudices Israel ueniebant, & mensurabant quod ciui- tas, propinquior esset loco illi, in quo cadauer occisi hois reperiuntur erat, illa ciuitas manebat aliquo modo magis rea sanguinis, & ceteri in circuitu ciuitates, quia magis pro ea quam ceteras presumendum erat, & tunc si non sciebat ma- nifeste quis in ciuitate illa effusor sanguinis fuisset, fie- bat ista obseruatio ceremonialis ad purgationem ciui- tatis. Maiores natu, i. sepiore, s. qui primo nati sunt, & isti faciebant istam purgationem, quia maioris erant au- ditoritatis quam ceteri de populo, & ad quorum sententiam totius populi penderet, & faciebant istam quia totius populi uice gere- bant, ut istis facientibus, totus populus facere uideretur, sicut cum rectores ciuitatum aliquid agunt, quia gerunt personam totius ciuitatis, & quia isti seniores prudentiores sunt, & ma- gis poterunt per coniecturas, uel alias iudicare quis san- guinem fuderit, quam illi qui non sunt seniores. Item qui isti iurant quasi cum ista dicitur, immanus nra non effuderunt hunc sanguinem, nec oculi uiderunt, det ergo tale quasi iuramentum fieri per illos, quorum ueritati magis confi- ditur, cuiusmodi sunt seniores, ergo seniores ceremo- nias has complere debent. Accedent ad interfectum. Fie- bat ista ceremonialis obseruatio, super interfectum, ut esset cum maiori solennitate, & magis mouerent in- trinsecus, & horrerent falsum dicere populi, ipsis cada- ueribus hois interfecti, uel aliquis uolens naturaliter lo- quideret hoc fieri ad monstrandum, quod occidisset hoie- illum, est, n. naturale quoddam quasi miraculum eis, qui- cam huius ignorant, ut si aliquis ho mortuus fuerit, & occisor aduenerit, uulnera sanguine sudant, & non solum cum quod recenter occisus est, sed et cum a multis diebus fuerit homicidium perpetratum, ex ipsis nudis ossibus, solet interdum cruor effluere, ut multo uis uisum est, cum ergo seniores populi, & magna pars ciuitatis cum eis co- uenissent, super cadauer hois interfecti, si ibi occisor ad- desset, manifestaret in emanatione cruoris de uulneri- bus, quod patere non posset aliter. Si ceremonialis ista ob- seruatio fieret in ciuitate propinqua, uel in aliquo, lo- co distanti a cadauere hois occisi. Lauabuntque manus suas super uirtula. Ad signandum quod ipsi innocentes sunt, & mu- dra crimine hoc, nec merentur occidi ut uirtula, & ista lo- tio solum erat signatio mundicie, sed non fiebat per ista aqua mundicia aliqua. Sicut aliqui gentes putauerunt, quod aliqua aque crimina diluunt, id Hercules lauit se in quodam fonte in Libya, in quo se a cunctis credidit pia- culis absolutum, ut patet per Senecam lib. 1. trage- diam circa finem, sed hanc opinionem imbat. Omi- dius primo fastorum. Et sicut iste modus ab antiquis gentilibus inuentus est, ita quasi toto rpe gentilitatis apud hoies non totaliter doctos permansit nam Pilatus, qui fuit tempore Christi quasi aduersarius, & finitio gentilitatis tempore, hoc tenere uisus est, nam cum Chri- stus ei iudicandus a iudeis per se duceretur, uidens, quod in eo nulla mortis causa erat, ut ore suo protestatus est, ut complaceret iudeis, quia non poterat compescere uocem acclamantis plebis, sed magis tumultus fie- bat

bat in populo, decernens eum crucifigi debere, quia scelus hoc manifestum erat, ut non teneretur reus cri- minis huius, cunctis coram assistantibus lauit manus suas dicens: mundus ego sum a sanguine iusti huius, vos uideritis, ut patet Mat. 27. capitulo, & Luc. 23.

Quare gentiles & sarraceni sepe lauant corpora sua, & manus, & credebant aquam crimina abstergere, & de ba- ptismi uirtute differitur, unde ea adueniat aqua. Quest. 111.

ERRORES huius occasio fuit in antiqua gen- tilitate quedam impropria transumptio, nam sicut aquam uidebant labes corporis prorsus abstergere, ita, & inquinamenta animae abole- re crediderunt, & sarraceni hanc opinionem sequun- tur, qui in templis suis fontes habent, quae latine delu- bra uocantur a diluendis criminibus sic dicta, ut ipsi ex- istimant, id ibi sapissime se abluunt. Sed magnus er- ror est, quia secundum naturalem disciplinam agens, & passum debent proportionari, ut taliter sit patiens re- ceptiuum qualiter agens est actiuum, ideo ea quae in- corporea sunt a corporibus non patiuntur, quia cor- pora agunt emittendo uirtutem suam diuisibiliter, propter extensionem quantitate, & distantiam partium in situ, ita quod ab una parte emittitur una pars uirtu- tis, & ab alia parte alia pars uirtutis. Incorporalia autem indiuisibilia sunt, ideo non possunt recipere aliquid diuisibiliter, & sic nequaquam spiritus a corporibus patiuntur directe, secus est indirecte, de quo magis dictum est Exodi. 23. cap. anima autem est in qua peccatum est secundum id esse quod habet, si ergo anima spiritalis est, necesse est peccatum spiri- tuale esse, quia semper id quod in alio recipitur simpli- cius, & formalius est, non potest ergo ad tantam uirtu- tem accedere ut purget mentis inquinamenta, ipsi ta- men talem transumptionem posuerunt, & concesserunt, quia quidam circa naturam animae errauerunt, quidam uero circa ipsum peccatum quid sit, circa na- turam anime non solum errauerunt uulgares gentiles qui non solum in hoc sed etiam in ceteris errant, im- mo & ipsi populi, quidam namque eam sanguinem ef- se dixerunt, quidam aerem, quem attrahimus, & ista ualde communis erat, unde & ab hoc anima ab aios, quod est uetus grece dicta, & spiritus apud latinos a spir- do id est stando quod ad uentum pertinet, multi quoque alii modi errandi sunt, de quibus ad nos dicere nihil at- tinet, de quibus plene Arist. libro primo de anima. Qui autem animam de natura corporis esse putant, ut aerem uel sanguinem esse dicant, satis concedent eam per a- quam emundari, nos autem qui animam tam secundum philosophicam doctrinam quam secundum catholicam ueritatem spiritum esse fatemur, eam per aquam posse mundari, necessario negare compellimur. Sed adhuc isti qui erant circa naturam animae non multum uidentur erra- di occasionem habere, quia non est facile dari qualiter sanguis, & attractus aer per aquam emundetur, sed ru- dis gentilitas hac omnia usque ad uigorem coaptare, aut non curauit, aut quod uerius est, ignorauit. Alii er- rabant circa ipsum peccatum, & quidam tantum erra- bant, ut peccatum esse nescirent, sed quia hi rudissimi totius seculi erant, de eis curandum non est. Alii autem errabant, quia cum peccatum esse cognoscerent, puta- bant illud esse quandam maculam uel immundiciam corporalem, aut corporibus adhaerentem, & tunc cum aqua omnia corporum inquinamenta depellat, satis im- munditias peccatorum abstergere sufficiebat, & hoc adhuc magis rudis populus consentiebat, & sic facit co- aptatur quod abluto corpore omnia uitia abstergantur.

In his tamen erat diuersitas, quia quidam totum cor-

pus abluebant ut ab omnibus uitiis mundissimi redde- rentur, quidam autem solas manus lauabant, quia ma- lae actiones per quas causabantur secundum ipsos ma- culae peccatorum per manus fiebant, quae sunt organa operatiua, primum fecit Hercules in fonte Libyco to- tum corpus abluens, secundum fecit Pilatus, ut coram toto populo manus lauerit: sicut habetur Mat. 27. ca- pitulo.

Sed aliquis arguet quod ista obuiant ueritati catholice, nam ut ait Beda, & habetur per magistrum sententia- rum in 4. cum agitur de baptismo, quod Christus tactu sue mundissimae carnis uim regeneratiuam aquis tribuit, uis regeneratiua est uis faciendi hominem nouum re- licta uetustate peccati, ergo aqua habet uim lauandi peccata.

Ad hoc poterat responderi, quod aqua non habuerit uim regeneratiuam siue ablutiua peccatorum, & sic illi qui putabant per lotionem crimina tolli errabant, habuit tamen aqua uim regenerandi post Christi bap- tismum, & sic sonat auctoritas Bede. s. quod Christus tactu sue mundissimae carnis uim regeneratiuam aquis tribuit, sed ut acutius, & explicatius loquamur dicendum est, quod aqua non habet uim regeneratiuam in ablutio- nem criminum: nam si talis uirtus in aqua esset, siue hec uirtus inesset ex natura, siue quia postea Christus dedisset, necessarium erat ut semper in aqua ista uirtus esset cum absolute inesset, sicut aliqua alia qualitas in suo subiecto, sed falsum est, quia tunc quodcumque aliquis lauaretur in aqua, ista uirtus regeneratiua pec- cata aboleret, sicut quodcumque aliquis intraret in a- quam, quia humida est, necessario humefacit.

Item omnem hominem purgaret a uitiis, sicut frigiditas aque quodcumque hominem in frigidat, aut calefacit, ita & uis regeneratiua, si in aqua esset, quado- cumque hominem regeneraret a uitiis mundans, sed dicitur quod est uirtus regeneratiua in aquis, s. quod Deus uoluit quod tanta uirtus esset, ut accedente uerbo ad elemen- tum aquae fieret sacramentum baptismi, in quo sit ple- na remissio peccatorum, & in nullo alio elemento hoc fit.

Sed forte adhuc dices quod ista redargutio antiquorum non bene stet, quando ipsi putant, quod in lotionem per aquam lauarentur crimina, quia sicut nos dicimus, quod per baptismum sit plena peccatorum remissio in no- uo test., ita ante Christi aduentum in fide & spe bap- tismi Christi crimina dilui poterant, patet hoc de oib. ce- remonialibus obseruationibus veteris test., quod proficiebant ad salutem in quantum per eas tacite uel expresse con- stebant Messiam uenturum, Rursum quod hoc non potest stare propter duo, s. quia ista ablutio in aqua a gentilibus non fiebat in fide baptismi a Christo instituendi, & quia dato, quod in fide illius abluerent, per illam ablutionem non lau- rent crimina. Primum patet quia sicut tunc in quacu- que aqua fiat baptismus uirtus regeneratiua aequaliter ibi est, ita si antiqui gentiles in fide Christi lauarentur, in quacumque aqua crederent crimina abluui, sed non credebant sic quod potius Hercules quandam fontem in Libya ad hoc specialiter elegit, & Theseus admo- nens Herculem suadebat ire in terram suam, quia ibi poterant peccata eius abluui, ut patet in fine prima- trage- diae Senecae quae dicitur, Hercules furens, quasi ter- ra illa aliquid speciale esset, ergo non abluebant se in fide baptismi Christi. Item qui hinc fide de baptismo Christi, qui erat aliquod speciale sacramentum Christi, habe- ret fidem de Christo ipso, sed gentiles facientes istas ablutiones non habebant fidem de Christo, ergo nec lauabantur in spe baptismi Christi: patet antecedens, quia gentiles isti colebant idola, fides autem Christi p- fecta non stat cum idolorum cultura, ergo non habe- bat fidem Christi, patet hoc de Hercule, qui credidit se lauare

In bap- tismo sit ple- na remis- sio pecca- torum.

Ad quid hec cere- monialis obser- uatio fiebat super inter- fectum.

Errores pe- nes naturam anime.

Antiqui putauerunt crimina certa aqua dele- ri, ut patet in Pilato.

se lauari per aquam ab omnibus inquinamentis peccatorum, tamen Christum non credebant, cum Deos plures crederet dicens, Iouem esse Deum, & se esse filium Dei. Item patet hoc de Pilato, quia non egit ipse istam ablutionem in fide baptismi Christi cum Christum crucifigi iuberet, & erat pure gentilis sicut ipse confessus est, ut patet Jo. 19. c. cum dixit se non esse iudeum. *Item patet. l. q. dato q. isti gentiles facerent istas ablutiones in remissionem peccatorum, non remitterentur talia peccata in virtute huius ablutionis, nam licet omnes qui in Christum credebant ante eius aduentum per hoc saluabantur sicut nos saluamur per fidem eius iuxta illud ad Ro. 10. corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem & Actuum. 10. c. fide purificans corda eorum: tamen ceremonias quas faciebant de se nullam virtutem habebant, aut augmentum ad merendum: non enim poterat quisque dicere q. gentiles, qui lauabantur in aqua, haberent baptismum Christi, & conferret eis virtus, que conferebatur in baptismo Christi, cum in ipso baptismo Ioan. qui sanctus fuit, & Christi praeursor, non conferretur id q. in Christi baptismo, ideo baptizati baptismio Ioannis iterum baptismio Christi baptizabatur ut patet Actuum. 19. c. per ea que fecit ibi Paulus apostolus. nec etiam dici potest q. ceremonias illa observatio abluendi in fide baptismi Christi poterat hñe aliquam efficaciam nam licet fides Christi hñet efficaciam ad remissionem peccatorum, tñ ista ceremonias facta in fide Christi non habebant aliquam efficaciam ultra eam quam habebat per se fides Christi, cuius primum est in sacramentis noui testamenti, quia licet sacramenta noui testam. habeant efficaciam a Christo institutore, & nobis proficiant sñ q. credimus ea nobis proficere, in quantum sunt a Christo instituta: tñ specialiore efficaciam habent q. fides Christi: nam maior grā confertur per vsu cuiuslibet sacramenti noui testam. cum fide Christi instituentis, q. si credamus Christum solum, & non vtamur specialiter sacramentis, tpe autem gentilitatis quicunq. Christum crederet futurum, & vteretur aliqua ceremoniali obseruatione, nihil magis de gratia accipiebat per illam obseruationem q. per solam fidem, nisi per accidens in quantum per operationem intendit fidei actus, ratio huius est quia obseruationes istę ceremoniales non habent de se aliquam bonitatem, quasi intellectus deremineret ea fieri sicut aliqua que sunt de naturali rōnis dictamine, si ergo aliquod bonum hñe deberent, oportet q. hñant illud ab instituyente conferente virtutem rei instituta, & ob hoc ceremonias veteris testamenti licet quātum ad se nec bonę nec male essent, tamen quia Deus eas instituerat ad exercitationem populi iudaici meritorias erant, ablutio autē in aqua tempore gentilitatis dato q. fieret in fide baptismi Christi, tamen quia a Christo instituta non erat nō habebat in se aliquam virtutem ad diluenda crimina. *Manus nostre non effuderunt sanguinem hunc, nec oculi nostri uiderunt.* Id est nullo modo nos fecimus, vel fieri vidim⁹ sed nec scimus, nec aliquis propter negligentiam nostram fecit, & magis iurabant se nescire, & negligentes non fuisse, quam se non fecisse, quia de eis nullus dubitare poterat. Et debet hoc intelligi in persona totius ciuitatis, quia alias nihil proficeret, cum illi maiores natu solum se ipsos specialiter purgarent dicentes nō cōmississe tale homicidium: & tunc necesse erat omnes alios sic purgari in eadem ciuitate, vel nihil factum esset, sed soli maiores natu id est seniores totius populi hoc faciebant: ergo nomine totius populi hoc faciebant, & ista vox dirigitur in persona totius ciuitatis populi illius scilicet. *Manus nostre non effuderunt sanguinem hunc.* Id est satis credimus q. manus nostre non effuderunt hunc sanguinem scilicet, q. nullus de ciuitate*

hac sanguinem hunc effuderit. *Nec oculi nostri uiderunt.* Id est etiam nullus de ciuitate hac uidit effundi sanguinem hunc: vtrumque enim necessarium erat: quia dato q. nullus de ciuitate illa effudisset sanguinem illū, si tamen uidisset sanguinem effundi, debebat prodere effusorem cum taliter quereretur, aliter peccaret, & esset reus sanguinis sicut qui effudisset: & intelliguntur ista duo non de rei veritate sed de credulitate, nam certissime dicere non poterant seniores populi loco omnium qui erant in populo q. manus sue non effudisset hunc sanguinem id est nullus de populo, & tamen poterant seniores populi loco omnium qui erant in populo q. manus sue non effudisset hunc sanguinem. i. nullus de populo, & tamen bene poterant iurare de credulitate, quia sic crederent scilicet neque quemquam fecisse nec uidisse. *Propitius esto populo tuo Israel* scilicet non imputando eis hoc in peccato ad punitionem: & ista sunt verba seniorum ciuitatis illius, quę erat propinqua loco, in quo iacebat cadauer occisi hominis, & orabant pro se & toto Israel, vt non statueretur eis hoc peccatum, cum in hoc non deliquissent.

Quem redimisti. Persuasio rhetorica est habens non modicam vim, nam si Deus hebreos redemit auferens eis penas captiuitatis Aegyptiace, quam merebantur: quomodo magis non infligeret penas pro peccato, q. non fecissent, ut mali q. quam commiseruissent non. videretur rationale q. aliquid Deus fecisset, q. postea irrationabiliter perire permetteret, q. esset dato q. puniret eos pro sanguine hoc effuso, quem non effuderunt, nec effunderent viderunt. Et non solum consistit in hoc vis per suasionis, sed magis in hoc, q. aliqua Dei beneficia referuntur hic. l. q. Deus redemerit iudeos de Aegypto, q. erat valde magnum beneficium. delectantur autem magnanimi, & magnifici cum audiunt beneficia ab eis facta aliis, & libenter ea auditis, tristantur vero cum eis referuntur beneficia ipsis collata ab aliis vt patet in 4. Eth. c. de magnificentia. & c. de magnanimitate. de hoc Gen. 32. c. dictum vbi dicitur de optimo modo orandi, an esse debet per uerba ualde demonstratiua bona quę recepimus, aut bona quę egimus. *Ne reputes sanguinem innocentem in medio populi tui Israel.* i. non imputes nobis peccatum sanguinis effusi, si autem ex negligentia populi effusus fuisset sanguis ille, vel non vendicaretur iam effusus, irasceret Deus super populum Israel. *Et auferetur ab eis reatus sanguinis.* i. seniores ciuitatis propinque, qui antequam ista facerent rei sanguinis erant, & si ista facere nolent irasceret eis Deus tanquam vere occidissent. *Tu autem alienus eris.* i. absolutus, & loquitur ad populum totum, quia totus Israel tenebatur reus sanguinis quando aliquis occidebatur sic occulte, nisi istam inquisitionem faceret, & ciuitas propinqua, nisi prędicta fecisset & sic vtrique absoluebantur. *Ab innocentis cruore qui fusus est.* Non uocatur sanguis innocens, ita q. uere ille occisus sine culpa fuerit, quia potuit iuste occidi, utputa si inuasit alium, & ab illo occisus est, vel si latro, uel insidiarius erat, siue alias iuste occisus est. sed uocatur innocens, quia non constat de eo q. nocens fuerit, & sñ presumptionem iuris quilibet pręsumitur bonus nisi primum probetur. *Cum feceris quod pręcepit dominus.* i. qñ tu feceris ea, quę mādāt dominus. l. q. mittas seniores & iudices tuos, & sacerdotes ad inquirendum, quę ciuitas esset vicinior loco cadaueris, & postea maiores natu. i. seniores ciuitati fecerint ceremonias supra tactas, quę omnia mandat Deus fieri, eris innocens a sanguine effuso, quia si omitterent facere hoc, reputarentur rei sanguinis, & perirent, facto autem hoc, quia facti erant innocentes, dato q. illi qui occidissent hominem, essent in populo illo, & non cognoscerent interfectores illos esse in populo, erat populus liber, quia

Littera hebraica dupliciter intelligitur.

Locutio ad totum populum.

Doct. ex-pouit.

quia non iudicaretur reus sanguinis, nec quicquā ei a Deo imponderetur: licet pena infligeretur a Deo eis, q. aliquem de quo ignorassent, occidissent. *Si egressus fueris.* Hic ponitur secundum principale q. pertinet ad dirigendum concupiscibilem. *Contra inimicos tuos.* l. qui sunt extra terram promissionis, quia in terra promissionis nullum permittent viuere siue masculum siue feminam, ideo non poterat accipere uxores de eis vt patet Exo. 34. & sup. 7. c. *Captiuosq. duxeris.* Vt vendas vel vt seruiant tibi. *Et adamaueris eam.* Quia erant proni ad luxuriam videntes mulieres pulchras, & acciperent eas in concubinas, ne ergo peccarent, permittit Deus eas accipere in uxores. *Voluerisque habere uxorem.* Quasi dicat. tunc debes facere, quę sequuntur: alias autē nō licet eam sibi habere. *Introduces eam in domum tuam.* Ex promissione loquitur, & est permissio minus mali, ut vite tur concubinitas, & hęc omnia intelliguntur si ipsa vel let tenere ritum hebraicum, alias vel venderetur, vel occideretur, siue efficeretur serua, quia non licebat filiis Israel tales uxores accipere. *Quę radet cesariem.* Ista abscissio capillorum & vnguium superfluatorum significat abrasionem cultus idolatrię qui superstitiosus ē secundū Rabbi Salomon. & Aben Ezra: potest intelligi q. ista fiant ad decorem vel turpitudinem huius captiue. Si intelligatur ad turpitudinem est intentio, q. ista mulier debet deturpari, vt sic perdat amans stimulos carnis. *Radet cesariem.* i. totam comam, & sic multū turpis redditur mulier, quia mulieri pro ornatu capilli dati sunt, ut patet prima Corin. 11. c. vbi multa de hoc ponit. *Et circuncidet ungues.* In hebreo habetur. *Faciet ungues.* Et potest intelligi duobus modis.

Vno modo fecit ungues. i. dimisit crescere, sicut dicitur facere comam qui eam crescere dimittit, & ista est propria significatio dictionis facere. i. ducere aliqd ad esse vel augmentum.

Alio modo accipitur facere. i. ornare vel parare, & sic dicitur facere barbam qui eam radit, & facere ungues, qui eos circuncidit, sic dicitur Leuit. 14. faciet vnum arietem pro peccato. i. parabit vel sacrificabit. *Et deponet vestem in qua capta est.* Si forte erat preciosa, vt non appareat bene sicut ante. *Sedensq. in domo tua flebit patrem & matrem.* Vt sic plorando delectatur ut nō placeat in pulchritudine, & durabat per vnum mensem, vt temporis dilatione subitaneus periret ardor, q. si forte non decreveret amor finito mense, poterat eam accipere in uxorem. Si autem velimus q. ponatur ista vt magis ametur ab illo qui eam accipere vult. Dicemus q. radebat cesariem. i. capillaturam, non quidem totam sed aliquam partem forte superfluam, circuncidebat ungues vt pulchrior esset, quia magnę ungues puellarum deturpant pulchritudinem, & deponebat vestem in qua capta erat, quia mulieres, & homines tēpore calamitatis letis vestibus non vtuntur, ideo accipiebat aliam meliorem.

Sed neutra istarum duarum expositionum satis cōuenit, non prima, quia non mandaret mutari vestes captiuitatis ad non placendum cui minus placere poterat in veste illius q. in aliis, cū vilior & abiectionis esset.

Item quia facere ungues secundum communem modum loquēdi est eas apparare vel decorare, sed hoc non conuenit ad displicendum sed magis ad placendū quia causat pulchritudinem.

Secunda expositio non tenet quia radere cesariem enormitatem dicit in mulieribus, nec debent modicū siue multum radi.

Item plorare non pertinet ad pulchritudinem, sed magis deformat.

Dicendum ergo sicut ante diximus q. ista signat totalem mutationem de gentilitate ad iudaismum, castrici, & vngium amputatio, quia ista intrinseca, & natu

ralia sunt, & signant voluntatis quę interior est mutationē, ita q. nullus amor nullum desiderium maneat in animo idolis seruendi. depositio vestis, quę est exterior signat depositionem actuum exteriorum, & habitus, totiusque veteris conuersationis, ut non solum nihil antiqui erroris in animo sedeat, sed etiam nihil extra videatur.

Sedensque flebit patrem & matrem suā uno mense. Quia cōpassio naturalis parentibus exhibenda est, nec decet filios parentum funera qualescunq. extiterint sine cordis amaritudine pręterire, ideo Deus non vult contra naturales motus rectos quicquam mandare, cum ipse naturam instituerit.

Postea intrabis ad eam. Carnaliter cognoscendo. *Si autē post non federit in animo tuo.* i. non placuerit tibi si cut ante placebat, quia multum mutabiles erant isti iudaei, & sicut affolet fieri, quę aliquis feruentissimo desiderio concupit, nimio, & irrationabili odio detestatur, vt Amnō sororem suam Thamar nimio amoris cōstū dilexit, sed quodam breuissime actu functo eam inenarrabiliter odio habuit, ita q. inordinatus amor ad deordinatiōdi magnitudinem non pertingeret ut habet. 2. Reg. 13. c. & secretum latet hic, potest etiam accideret, quia mulieres aliarum terrarum viris iudeis minoribus discordarent, quod turbat communicationē economicam.

Nec uendere poteris pecuniam. Potuerat tamen si uoluerat antequam accepisset eam in uxorem.

Nec opprimere per potentiam. l. subiiciendo seruituti tuę cum uendere non potueris.

Quia humiliasti eam. i. deflorasti virginitatem eius, ante enim quam puella corrupta sit, magni valoris est & a quolibet acciperetur, cum autē deflorata fuerit humiliatur. i. fit contemptibilior ita q. pauci eam accipere velint.

Si habuerit homo. Hic ponitur secundum de filiorum successione.

Si habuerit homo. Hic ponitur determinatio litigii qñ pater vult priuare filium primogenitura auferendo ei iura primogeniturę & tribuendo alteri.

Uxores duas. Licebat tempore veteris testamenti habere plures uxores, nam ante ipsam legem datam sancti patres quibus Messia promissio facta est, habuerunt plures uxores, habuit enim Abraham simul Sarram, & Agar, habuit Iacob. 4. uxores. l. Rachelem & Liam, Baalam, & Zelpham, ut patet de Abraham Gen. 16. & de Iacob Gen. 29. & 30. c. ceteri autem qui tempore legis fuerunt hunc morem secuti interdum plures uxores assumebant, David. n. multas uxores habuit simul: de Salomone autem dicere nō attinet qui multas habuit sed illicite q. Dei mandatum, vt declarauimus. s. 17. ca. in his autem erat duplex ratio, quia in antiquis patribus, pluralitatis vxorum causa fuit desiderium multiplicandi populum Dei, qui multiplicandus promittebatur quasi stellę celi, & quasi arena q. est in littore maris, vt patet Gen. 22. c. & hoc licitum erat, & aliquid meritorium, cum nullo modo ad hoc incitaret desiderium explendę libidinis. Secunda cā erat permissio Dei, quia quidam eorum ita erant effrenatę libidinis, q. si nō pmitterentur plures uxores habere, vt plurib. pro libito miscerentur, adulterium, & alia uitia perpetrarent, & hoc quamuis aliquo modo liceret, quia permissum foret, tñ meritorium non erat immo aliquid demeritorium, in quantum radix istius desiderii erat mala. Contingit autē aliquem duas aut plures uxores hñe, vel ga plures accepit de cognatione sua, & aliam vel alias in bello, ut in littera superiori dicebatur. *Vnam dilexisti & alteram odiosam.* i. vnam placentem in oculis eius, & aliam non placentem. *Fueritq. filius odiosę primogenitus.* Et ponitur hoc quia isti iudaei accipientes uxores de alienigenis

De filiorū successione.

alienigenis suscipiebant filios ex eis: & deinde habentes odio matres, & abiicientes eas, volebant sic, & filios suscepro ab eis etiam si primi essent, aliis inferiores facere. *Fueritque filius odiosus primogenitus.* Si aliquis habebat uxorem sibi odiosam siue eam acceperit de gente sua, & cognatione, siue in bello acceperit, poterit eam repudiare ne sit uxor eius. De uxore accepta in bello pater sup. in littera, quia dimittebat eam vir suus liberam, nec poterat cuiquam vendere. de muliere autem quæ de gente sua erat patet. j. 24. c.

Casus 14. in quibus pater potest filium aut filiam exheredare, & ad quæ possint iura primogenitura.
Quest. 1111.

FILIVM tamen non poterat aliquis repudiare ne sit filius eius, nec potest eum exheredare nisi habuerit aliquam causam, propter quam exheredet, quas causas iura humana expriment. primo si filius parentib. manus intulerit iniurias. Item si grauem iniuriam eis fecerit quæ non sit iniectio manuum. Item si eos criminaliter accusauerit de cā quæ non sit aduersus principem vel contra re publicam. Item si cum maleficis versatur. Item si maleficus efficiatur.

Item si vitæ parentum insidiatur. Item si uxori, vel concubinae patris se immiscuerit.

Item si ex dilapidatione parentes grauem iacturam, vel dispendium sustinuerint.

Item si pro patre vel debito eius in quantum potuerit fideiubere noluerit, & hoc ad solos masculos referendum est.

Item si prohibuit parentes facere testamentum.

Item si contra uoluntatem parentum inter arenas perseuerauerit & mimos, cum pater illius professionis non fuerit, secus si filius sequatur officium patris. mimi histriones dicuntur vel ioculatores, arenas dicuntur qui in arena contra bestias pugnant, ut qui cū uersis vel leonibus inclusis in aliquo theatro vel domo bellum gerit.

Item si filia vitam luxuriosam elegerit, dum tamen parentes uellet eam pro posse dotare, nisi neglexerint eam viro tradere ante annos. 25.

Item si filii parentibus furiosis debitam curam non impenderint.

Item si de carcere parentem educere neglexerint, ut habetur in auten. ut cum de appella. cognoscitur in §. causas collatione. 8. Cum autem non sint casus expressi in lege, non potest pater vel mater p. libito suo filium exheredare, nam filius est pars patris & sicut cōmunicauit ei esse per naturam, ita debet ei communicare nutrimentum & conseruationem in esse economico p. successionem, iuxta dictum saluatoris, patres debent thesaurizare filiis, & non filii parentibus, non ergo potest priuare pater filium eo ad q. tenetur ei p. naturam, nisi filius demeruerit, per actum demeritum autem non quodlibet est sufficiens, ut pater possit priuare filium hereditaria successione, sed magnum demeritum, qualia sunt ista quæ expressa sunt in causis. §. assignatis, q. si pater uelit filium pro sola uoluntate sua nulla præcedente cā, vel non legitima priuare legitima successione, non se habet ad eum tanquam pater ad filium, sed tanquam dñs ad seruum, inter quos proprie iustum nullum est, & talis principatus errat. cum principatus paternus sit principatus regalis, ut ait Arist. in 8. Ethic. q. probat auctoritate Homeri qui Iouem eo q. rex bonus foret patrem populorum nuncupauit, in Persis autem principatus paternus est principatus tyrannicus sicut dñs ad seruum, ideo errat ut ait Arist. ibidem. *Fuerit filius odiosus primogenitus.* Quia primo fm

carne natus est, & debet habere iura primogenituræ. Inter hebreos semper fuerunt obseruata primogenitura iura, ita ut qui primogenitus esset haberet qdā specialia dona & priuilegia inter ceteros fratres, & hoc obseruabatur tam inter eos qui erant de magno genere, & habebant magnum statum, quam inter eos, qui erant de paruo genere, & habebant paruum statum, nunc autem ista primogenitura non obseruatur inter nos nisi inter homines magni generis, & status, ut non pereat familia patrum, & semper primogenitis datur tota domus, ceteris autem dantur aliqua dona. inter hebreos autem multum conferebant ista iura primogenitura, ut non miscerentur familiae, & manerent se per nomina patrum, nam cum ipsa possessio indiuisa maneat, quocumque transiret, transibat, & nomen patris & cognationis, cuius erat ipsa possessio, si autem possessiones equaliter diuiderentur inter filios, & non maneret domus ipsa. i. maior pars possessionis, vel aliquid speciale penes ipsum primogenitum, turbaretur posteritas, & non manerent nomina patrum, & ob hoc in hominibus vulgaribus pereunt denominationes cognationum, & ignorantur successiones, quia non euenit aliquid speciale primogenitis. in hominib. autē nobilibus non accidit hoc, quia primogenitis dantur aliqua specialia. Ad conseruandam etiam istam impermixtionem cognationum, & certitudinem paternarum linearum fuit præceptum in ueteri testamento, ut viri de una tribu acciperent uxores de eadem tribu, ut habetur Num. 36. c. etiam fuit factum aliud q. adhuc p. cipuum erat. ut non possent vendi possessiones immobiles simpliciter sicut apud nos uenduntur, periret certitudo cognationis, & linea illius quæ cognoscebatur per talem possessionem, & sic esset de omnib. lineis, & successione, cum de omnibus possessionibus similiter fieri posset scilicet ut simpliciter uenderetur, nam non cognoscitur possessio per familiam, siue possessionem, sed e contrario possessio facit cognosci familiam. quid autem ista certitudo successione paternarum, & impermixtio tribuum atque cognationum in ueteri lege profuerit, & ad quid Deus illam mandauerit Num. 27. c. dictum est.

Volueritque substantiam suam inter filios diuidere. Ponitur hic de diuisione possessionum paternarum, quia inter cetera primogenitura iura id quo magis primogeniti apud hebreos appreciabantur, & q. magis eos determinatos reddebat in linearum impermixtione, erat q. primogeniti accipiebant de hereditate paternae duplices partes ut patet de Ioseph, qui quantum ad aliquid reputatus est primogenitus Iacob: ideo suscepit duas sortes, cū tñ q. libet de aliis vnicā sortē accepisset, & vnicā tribū denominasset ut patet Ge. 48. c. cū ergo p. uolebat filii odiosus, qui primogenitus erat, primogenitura priuare, præcipuum in quo eū grauabat erat diuisio hereditatis, quia cum deberet ei dare duplum quam cuiuslibet aliorum, dabat & æquale cuiuslibet alteri, & alterum filium dilectæ constituere primogenitum dans ei duas partes scilicet duplum respectu cuiuslibet aliorum. hoc ergo non consentit lex. *Non poterit dilectus filium facere primogenitum.* Idando ei iura primogeniturae.

Iura primogeniturae apud antiquos quæ erant. *Quest. V.*
MVLTA erant iura primogeniturae apud antiquos. Primum q. primogeniti sacerdotes erant, ut patet de Melchisedech qui uocatur alio nomine Sem filius Noe, quia iura primogeniturae habuit, sacerdos altissimi erat ut patet Ge. 14. & ad hebræ. 7. c. Secundum q. ueste preciosa utebatur ut patet Gen. 27. vbi loquitur Iaac de filio suo, quæ primogeniti existimauit, ut sentio uestimentorum flagrantiam,

gratia, ait ecce odor filij mei, sicut odor agri pleni. **T**ertium, quod moriente patre benedicebantur, ideo Esau benedici debebat, nisi primogenita ab eo dominus abstulisset, ut habetur Gen. 27. cap. Quartum quod duplices partes hereditatis recipiebant, ut habetur Gen. 49. vbi loquitur Iacob ad Ruben primogenitum secundum carnem: Ruben primogenitus meus tu fortitudo mea, & principium doloris mei, prior in donis maior in imperio, ideo filijs Ioseph ad quos primogenitura ex parte trāsata est due partes date sunt: alijs autē tribus una, ut patet Gen. 48. Quintum, quod ad cultum Dei segregabantur, ut patet Exodi 13. & Num. 3. cap. sanctifica mihi omne primogenitum, tam in hominibus, quam in iumentis. Sextum, quod prius sederent, vel in nobiliori loco mensæ, deinde alij secundum natuitalis ætatem, ut patet Gen. 43. sederunt singuli per ordinē, primogenitus iuxta primogenita sua, & minor iuxta minoritatem suam, de his Gen. 25. & 27. dictum est ubi plura iura primogeniturae posita sunt. Nunc autem ubi primogenitura iura seruantur, tota substantia patris transit ad primogenitum, ceteris fratribus dona aliqua solum accipientibus. *Sed filium odiosum cognoscit primogenitum.* Id est tenebit eum pro primogenito, & sic uocabit eū. *Dabit ei de his quæ habuerit cuncta duplicia.* Ad quemlibet, ita quod si fiat duo fratres fiant tres partes, ut primogenitus recipiat duas. Si tres fratres fiant quatuor partes, & sic deinceps, ut singuli fratres habeant singulas partes, primogenitus autem duas. *Iste est principium liberorum eius.* Quasi dicat, licet pater hunc non habeat ita gratum, sicut aliquem alium, quia matrem huius habebat odiosam, tamen secundum ueritatem iste est principium liberorum eius, id est iste est quem primo genuit inter ceteros liberos superstitēs: filius enim non debet amittere priuilegium suum propter matrem: licet enim ipsa exosa sit, & iuste odio habeatur, tamen filius semper manere debet immunis, quia pater non dat filio primogenitura iura, quia uxor illa quam habet primo eum concepit, & peperit: nam tūc bene posset mutare primogenitum pater propter matrem, ut sicut matrē exosam haberet ita, & filium priuilegio primogeniturae propter eam priuaret, sed dat pater filio iura primogeniturae, quia eū primo genuit: nam dato, q. pater eum primo genuit ex aliqua uxore, ille tamen non est primogenitus illius mulieris, sed ultimus, tamen primogenitura iura consequitur, vel si mater illum primum filium habuit, & pater non habet illum primum, quia alium priorem habuit non faciet illum primogenitum, sed alium. *Et huic debentur primogenita.* Scilicet omnia iura primogeniturae, quia est principium liberorum, quia dignitas quadam est primogenitum esse, & istum modum loquendi habuit Iacob Gen. 49. cap. cum dixit ad Ruben tu Ruben fortitudo mea: tu principium doloris mei, maior in donis, prior in imperio, id est maior esse debueras ceteris fratribus in accipiendo possessionem, & imperio prior esse debueras, sed non sic contigit tibi, quia maculasti cubile patris tui, & ascendisti stratum eius: uocatur principium doloris aliquo modo principium liberorum, ut ibidem dictum est.

Si genuerit homo. Hic ponitur tertium, scilicet de malorum filiorum occisione. Et supra dicebatur, quod pater per odium non tollat filijs iura sua. hic autem, quod per inordinatum amorem non defendat uita sua. *Filium contumacem.* Id est non obediētem eis quæ agere precipitur. *Et proteruum.* Id est agentem ea quæ agere prohibetur. Et hoc quantum ad mandata legis. *Qui non audiat uocem patris, & matris.* Hoc est quantum ad mandata patris, & matris, quibus obedire tenetur, & eos honorare secundo gradu post Deum: ideo aliquo modo comparat Philosophus 8. Ethicor. patrem, Alph. Toft. super Deuter.

& Deum dicens, quod parentibus, & dijs non possunt aequalia retribuere.

Et coercitus obedire contempserit. Prius debet eum pater uerbis, & uerbis castigare, si autem nequiuertit ducent eum ad iudices qui castigent, quia nomen patris amorem, & dulcedinem attinet, nomen autem regis timorem: lex autem cum habeat vim coactiuam magis regibus quam patribus conuenit, sed cum de comuni non dantur leges pueris, & mulieribus, quilibet uti uult eas dare debet in domo sua, patet ista circa finem 10. Ethic. & in principio primi Polit. *Ducunt eum ad seniores ciuitatis.* Ut eum ad mortem iudicet, quia patri non licet filium suum pro aliquo peccato quantum cunque graui occidere, sed solum personæ publicæ, sci licet iudici, quia in morte cuiuslibet est damnum cōmunitatis: ideo etiam ille qui seipsum occidit, cōmunitati iniuriam facit, ut patet 5. Ethicor. Item quia contra naturalem pietatem patris est aliquomodo occidere filium.

Ad portam iudicii. In portis enim ciuitatis fiebat discussio causarum. de hoc dictum est supra 17. ca. & patet in multis locis, quia apud antiquos, tam Hebræos, quam non Hebræos fuit ista consuetudo, ut ad portā ciuitatis iudices conuenirent, & ibi causæ agerentur, quia locus ille publicissimus erat, iudices autem qui erant in loco Sanctuarij, non manebant in portis ciuitatum illius loci, sed in domibus ad hoc deputatis conueniebant, & ibi de omnibus litigijs disceptatio vertebatur.

Diceretque ad eos. Scilicet pater, & mater illius mali uiri, qui duceretur ad iudices, ut occideretur, ipsi namque accusatores eius erant. *Filius iste noster.* Hoc intelligitur de filio non emancipato, qui adhuc est sub custodia parentum, quia iste potest esse contumax, & proteruus, nolensque obedire monitis parentum: nam filius emancipatus cum sit magnæ ætatis non moratur in domo paterna, sed est uxoratus, vel sacerdos, aut aliquid simile, quod exiuit a patria potestate, & tunc pater nihil imperat.

Contumax & proteruus est. Exponatur, ut supra expositum est.

Et monita nostra audire contemnit. Filius tenetur audire præceptum patris, & matris, & obedire eis, nisi mandauerint iniustum: hoc enim de iure naturali est, cum filius teneatur parentibus, sicut subditus regi, quia principatus paternus est regalis, ut patet in 8. Ethicor. & adhuc magis tenemur parentibus quam regibus: ut ait Aristoteles ibidem, quia maiora beneficia recipimus a parentibus quam a regibus, scilicet esse, & nutrimentum, quodlibet istorum ualde magnū bonum est, sed adhuc ceteris adeptis hoc bonum, quod est esse tantum est, ut nullum bonum ei comparari ualeat, nec omnia alia simul sumpta, cum esse sit perfectio absoluta, & fundamentum omnium perfectionū tam naturalium, quam non naturalium, nec homo, vel aliqua res potest æquale bonum recipere alterum: unde si cuncta recte inspiciantur, licet redemptio nostra sit de maximis beneficijs, & ex maxima charitate Dei, cum nemo maiorem charitatem habeat, quam ut animam suam ponat pro amicis suis, ut patet Ioan. decimosexto cap. maius tamen beneficium a Deo recepimus, quia nos creauit, quam quod redemerit. Et magis ei tenemur, quia cuiuslibet nostrum specialiter esse tribuit, tanquam causa prima in concatenatione naturæ maxime operans, & postea præter esse corporeum, quod concausauit, adhuc animas nostras solus, tanquam causa supernaturaliter operans creauerit, quam quod nobis predicauerit, & pro nobis mortuus fuerit, & nos in uita æterna uisionis beatæ faciat esse participes: hæc omnia minora sunt, quam esse, quod

quod ab eo recepimus, ideo si considerentur beneficia Dei in seipfis, magis tenemur ei pro creatione quā pro redemptione, si autem considerentur beneficia, & quantitatem accipiant ex affectione, vel ut proprius loquamur ex charitate tribuentis; maius beneficium fuit beneficium redemptionis, quā omnia alia simul sumpta, quia maiorem charitatem nemo habet &c. licet enim pater non tribuat filio suo esse, ita perfecte, sicut Deus tribuit eidē filio illius hominis, quia Deus est causa prima, & magis influit in suum effectum, q̄ causa secundaria, cum hoc sit generale in causa prima, ut ait Auctor in prima propositione libri de causis, tamen tribuit esse filio, t̄quam causa particularis determinans, & assimilans sibi effectum: ideo propter hoc beneficium, quod homo recipit a solis duobus proprijsime, scilicet a Deo, ut a causa vniuersali, & a patre, ut a causa particularissima, his duobus sup̄ omnia tenemur, & quia istud esse abundantius Deus quā parentes tribuit, magis Deo quā parentibus tenemur, sed post Deum nulli magis quā parētibz obligamur. Aristotel. autem hoc diligenter considerans collocauit Deum, & patrem in eodem gradu amicitia dicens, quod amicitia hominis ad Deum, & ad parentes est, tanquam ad quoddam bonum superexcellens: magis ergo filij parentibus quā subditi regibus tenentur, sed tenentur obedire subditi mandato principis sub p̄na mortis, nisi mandaret iniustum, ergo a fortiori tenentur parentibus: antecedens patet supra 17. cap. cum dicitur, qui autem superbierit nolēs obedire sacerdotis imperio, & decreto principis morte moriatur. de hoc extra, qui filij sint legitimi, capit. per venerabilem. & extra de maiestate, & obediē. cap. si quis. dicitur si quis non obedierit mandato principis morte moriatur. sufficienter ergo parentes arguerēt contra filium ad condemnandum eum morte dicentes, quod monitis eorum obedire non curabat.

Comestationibus vacat. Idest frequenti, & immoderato cibo, & potui: est enim comestatio frequēs comestio.

Atque conuiujs. Idest consumit substantiam nostram, inuitando alios participantes cum eo in luxurijs & vanitatibus.

Lapidibus eum obruet populus. Non solum est putandū quod ad hoc, quod iste filius condemnaretur ad mortem, oportebat parentes hoc dicere contra eum, quia pater in quantum accusat filium ad mortem; videtur exuere naturam patris, ideo cōtra eum non credetur sibi, sicut nec crederetur extraneo alteri, nisi quatenus habuerit legitima documenta, ut probet qualiter ille filius non obedit eis, & vacat comestationibus atque luxurijs: erat enim contra legē, quod aliquis condemnaretur solo accusatore proponente, & non confecto per aliquā legitimā munimenta.

Populus ciuitatis. Ista p̄na lapidationis imponebatur taliter peccantibus, quia valde horrida est, ut alij arceantur a similibus, quia in alijs delictis ponebantur alia minores p̄næ, ut suspensio in patibulo, ut patet in 20. capitu. de idolatria patet supra decimo septimo capitu. imponitur p̄na ista lapidationis, quia factum est valde nepharium; ita p̄na sit valde horrida. mandatur autem, quod totus populus eum lapidet, ut per hoc incitentur ad zelum iustitiæ exequentes actus iustitiæ: nam generale est, quod habitus causantur per habitus, aut si causati sunt, intenduntur & conseruantur; etiam ut ipsi de populo infligentes p̄nam hanc videant quā grauia sint talia peccata, & proponant apud se in talibus non delinquere.

Ut auferas malum de medio vestri. Idest, ut auferatis hominem malum de terra ne sit inter vos, & dicuntur

auferre malum, idest nocuum, quia tales homines pestilentes sunt, & contagiosi, & conuersatio eorum ceteris infectiua, quoniam corrumpunt bonos mores eloquia mala, ut patet prima Corin. 15. cap. interest ergo reipublice sceleratos de republica tolli, tanquam membra putrida, ne cetera sua tabe commaculēt. vel dicitur auferas malum, idest hominem qui in se malus est, quia prater hoc, quod infectiui est ceterorū, in se malus est, & vita indignus.

Et vniuersus Israel pertimescat. Licet p̄næ infligē hominibus sceleratis ad multa prosint; praeceptum tamē finis ad quem eas leges imponūt est, ut ceteri qui mala non egerunt, ne talia in futurum audeant arceantur: de hoc magis diximus supra 13. & 17. cap. *Quando peccauit homo.* Hic ponitur quantum, scilicet de occisione occultatione, quia supra dicebatur, quod propter odium malæ vitæ aliquis occidebatur, & quia forte tenere vellent odium post mortem, cum non sit tenendum, quia caro occisi quæ manet, quadam pars naturæ est; ideo mala non est, quare nec odio haberi debet, cum malitia propter quam odio habebatur, iā transierit: ponitur ergo hic quadam compassio quæ fit ipsi naturæ humanæ ut illa pars eius, scilicet corpus quod olim corpus humanum fuit, licet iam non sit, tumuletur.

Quando peccauerit homo. Mors enim pro peccato infligitur: sine peccato enim & mors, & qualiscunque punitio iniusta est, aliquando tamen principes, & rectores politiarum occidunt eos qui nondū peccauerunt, & recte agunt: hoc enim quia timent ne in futurum mala committant, vel ne valde magnum scandalum nascatur, & ratio huius est, quia politia magis intendit bonum commune quā bonum vnius, cum autem eveniat interdum, quod vna ciuitas erit in totali discrimine, nisi vnus homo moriatur, iudicat illū debere mori, etiam si constet eum nihil mereri, ne tota simul pereat, nam licet aliquis teneatur de homicidio, qui aliū a morte potest, & non eruit, ut patet extra de homicidio cap. sicut dignum: tamen si aliquis princeps vellet aliquem hominem occidere, & constaret omnibus, quod iniuste eum occidere parabat, fugeretq; ille ad aliquam ciuitatem, & sciret homines illius vrbis, quod princeps ille certissime destrueret totam urbem, nisi darent ei virum illum, poterant ei dare virum illum ad mortem etiam si nihil meruisset, & si forte rectores ciuitatis exponerent totam ciuitatem ad mortem nolentes illum hominem tradere, grauitur peccarent.

Quod morte plectendum est. Quia aliqua peccata sunt leuia quæ morte plectenda non sunt, sed veniam accipere conuenit, quadam vero sunt quæ licet puniendā sunt, non tamen morte plectenda. & de his datur regula infra 25. quod si forte aliquis deberet condemnari in pecunijs, quod condemnaretur, si autem plagis dignus foret, iuxta mensuram delicti esset plagarum modus, idest quantitas: ita tamen, quod quadragenarium numerum non excedant.

Et adiudicatus morti. Scilicet per sententiā, quia nullus quantumcunque peccauerit, etiam si valde publice occidi debet ab aliquo, donec iudicialiter condēnetur, nisi in casibus in quibus seipsum defenderet, vel reperiret eum turpiter agentem, & quibusdam alijs in quibus lex permittit, quod aliquis sine iudice sibi dicat, de quo in Decretis vigesimo tertio quest. 5. cap. cum homo, & Codice, quando liceat cuique sine iudice se vindicare lege prima.

Appensus. Idest suspensus. *Fuerit in patibulo.* Patibulum a patiēdo dicitur, quia ibi malefactores patiuntur. non est intelligendum, quod quando documque aliquis peccat, & delictum morte plectendum est,

Interest
reipublice
sceleratos
de republica
tollī.

De occisione
tumultu
latione.

est, quod debeat suspendi cum possit habere alias p̄nas, si lapidari, ut in quibusdam casibus de quibus sup̄ diximus, & patet Leuit. 20. & supra 13. & 17. ca. sed intelligendum est in casibus illis in quibus peccatū non est tantum, ut exigat specialem p̄nam, & tunc datur ista tanquam minor. *Appensus fuerit in patibulo.* Et sicut est de suspensis, sic est de lapidatis, iugulatis, & quolibet genere mortis, quia omnes sepeliri debent, sed dicitur magis de suspensis, quia in securiori loco sunt ne a canibus, vel bestijs comedantur, quā alij occisi, & magis exemplū præstant, quia loco eminentiori sunt. *Non permanebit cadaver eius in ligno.* Videtur namque esse quidam contemptus, & vituperium naturæ nostræ dum partem illam humanam innoxiam punimus, q̄ peccati & malitiæ expertus est, & verissime p̄na caret, sed nos ipsi punimus, puniēdo partem naturæ nostræ, sufficit autem puniisse eum qui male egit, quod erat eum occidere. *Sed in eodem die sepelietur.* Quia satis hominibus spectaculum præstat occisus, si vna die, vel diuidia pendeat, ista autem lex non tenetur a nobis vniuersaliter, quia interdum illi qui suspēduntur per multos dies, & per annum vsque ad totale resolutionem in patibulo manent, quia licet decens sit nostram honorare naturam, maior tamen vtilitas reipublicæ interdum est, quod illi multis diebus pendentes multis spectaculum præbeant, quā sit damnum, vel inhonestum vilipendendo naturam. *Quia maledictus a Deo est qui pendet in ligno.* In Hebræo habetur. *Quia maledictio Dei est.* Idest iniuria Dei est, quod aliquis pendeat in ligno: homo enim ad imaginem, & similitudinem factus est Dei. *Maledictio autem Dei est.* Idest maledicere, vel vilipendere Deum, quod imago eius sic deturpata pro spectaculo habeatur. Alio modo maledictio Dei dicitur, idest maledictio, vel p̄na infligta a Deo: si autem suspensus maneret in patibulo putresceret, & corrumperet aerem, & vicinis locis magnum inferret no cumentum, & ista corruptio maledictio Dei est, quæ suspensus manens in patibulo affert: potest tamen reuocata ista intentione melius dici. *Quia maledictus homo qui pendet in ligno.* Idest non crucietis amplius suspensum post mortem eum in cruce tenendo. *Quia maledictus est a Deo.* Idest satis punitus fuit a Deo per sententiā iudicum tenentium locum Dei: & in hoc sensu dicit Apostolus de Christo, quod factus est pro nobis maledictum, idest pariens dolores, secundum quod prædixerat Esaias 53. cap.

Quantum ad primam sententiā, quando dicebatur, quod maledictio Dei, vel iniuria Dei est, quod aliquis pendeat in ligno, quia tunc deturpatur imago Dei. arguet aliquis, quia si imago Dei in hoc deturpatur, & Deo iniuria est, non deberet aliquis suspendi, sed licta esset in contrarium quæ dicit aliquem suspendendum cum fecerit aliquid, quod morte plectendum sit.

Respondetur, quod maledictio Dei est, quod homo pendeat in ligno, & deturpatione imaginis eius, & hoc quidem non, quod homo occidatur in ligno, sed quod pendeat in ligno, nam proprie accipitur hic p̄dere in ligno pro eo, quod est manere cadaver pendens in ligno post mortem, quod autem mali homines moriantur pendentes in ligno non est deturpatione imaginis Dei, sed laus eius, quia ibi non vilipenditur imago eius, sed punitur malitia huius malefactoris, cū autem mortuus est, & manet cadaver in patibulo, nō punitur directe malitia malefactoris illius, cum nec ipse sit, nec ipsa maneat post defunctum morte corpus: solum ergo manet cadaver illud, quod adhuc quandā gerit Dei imaginem in vultu, cum in eo omnes sensus ingruerint, & operationes rationis: sola ergo Dei imago tunc manet quæ punitur.

Et nequaquam contaminabis terram tuam. Hoc respondet Alph. Toft. super Deuter.

ad aliam superiorem sententiā, quam dicebamus, scilicet, quod hominem pendere in ligno quādā maledictio data a Deo est, pro ipsis qui in terra illa morantur: nam sicut alia plaga data viuentibus, ut pestilentia, fames, & bella sunt, & nominantur maledictiones Dei, ita quod aliquis pendeat in ligno est totum aerē inficere, & pestes grauissimas sequi: ne ergo contaminetur terra contaminato aere ex odore terribili, & infecto, non debent manere corpora in aere magno tēpore, sed ut hic dicitur eadem die sepelientur. est autem hoc præceptum iudiciale, præcepta autem ceremonialia, & iudicialia non manent in nouo testamento habentia aliquam obligationem, nisi in quantum institutio facta ab Ecclesia, vel dominis temporalibus tribuit eis aliquam vim, & quia hoc institutum non est, ideo non obseruatur, nec ob hoc transgressionis rei sumus.

C A P. XXII.

NON videbis bouem fratris tui, aut ouem errantem, & præteribis, sed reduces fratri tuo: etiam si non est propinquus frater tuus, nec nosti eum, duces in domum tuam, & erunt apud te quādiu quærat ea frater tuus, & recipiat. &c.

Non videbis. Supra posuit Legislator quandā regulationem circa irascibilem, hic continuat idem. Et tanguntur tria principaliter. Primum circa irascibilem. Secundum circa partem quandam incidentalem ibi. *Non seres vineam.* Tercio circa concupiscibilem ibi. *Cum edificaueris. Tercio circa volentia ibi. Si ambulaueris. Non videbis bouem.*

Quare Deus affuefacit hic Iudeos ad amorem proximorum. Quæstio. I.

ERAT populus iste durus: non enim habebat viscera pietatis, sed nocebat inimicis suis quātum poterat, & hoc erat ex inordinatione irascibilis, quia antiqui tenebant, q̄ bonum erat odio habere inimicos, & malefacere eis, amicos autē diligere, ut patet Matth. 5. c. ideo affuefacit eos hic ad amorem proximorum qui sunt eis odiosi saltem per exteriora opera. *Non videbis ouem, & bouem fratris tui errantem, & præteribis.* Sed magis laborabis, ut reduces ad eum, & vocant hic fratres largius quā Leui. 25. ca. quia etiam conuersi de gentilitate vocātur hic fratres, quia eis tenentur ad ista charitatiua subsidia. *Non videbis bouem fratris tui, aut ouem errantem.* Non debet ista littera per se legi, quia tunc esset sensus, q̄ Deus mandaret nobis, ut nunquam videremus ouem, aut bouē errantem, quod nō erat in nostra potestate, quia ut ait Aug. non est in nostra potestate quibus visis tangamur: vel mandaret, q̄ si videremus aduerteremus ad ea, cū ipse præcipiat hic oppositū, scilicet reduci ea ad eum cuius sunt talia, sed debet legi copulatiue, scilicet *Non videbis bouem, & ouem fratris, & præteribis.* Et est senius mando tibi, q̄ quicunque videris ouem, aut bouem fratris tui errantem, non per transeas, sed subleues, vel reduces ad eū; *Fratris tui.* Licet alibi fratres dicantur Hebræi ex genere inter se, & non dicantur conuersi fratres eorum, tñ hic non obseruatur hoc, quia omnes tam Iudæi, q̄ nō Iudæi fratres erant. *Bouem aut ouem errantem.* Sicut dicit de istis duobus animalibus, ita intelligendū est de omnibus alijs, ut de asino, & equo, sed ponit ista, quia talia exempla

exempla magis familiaria ei erant, sicut pastores magis loquuntur de ouibus, & canibus, & alijs pecoribus quam de equis, & bellicis armamentis: Hebraei autem in deserto ubi ista dicebantur in bobus, & ouibus magis quam in alijs rebus abundabant, vel ponuntur ista duo, quia ista sunt animalia quæ morantur in pascuis, & sic contingit facilius oberrare quam alia animalia; quæ sunt domestica, & quotidianis laboribus mancipantur, ut equi & asini: non enim habent sic locum diuagandi.

Sed reduces fratri tuo. In hoc erat duplex pietas, scilicet pietas ad proximum de cuius damno cõdolesmus, & eius bono congaudemus, ideo illud procuramus.

Secundo est pietas quædam ad ipsas res brutas quæ si non reducerentur ad dños suos, voraretur a bestiis.

Etiam si non est propinquus frater tuus. Istud superius dictum intelligitur, quãdo aliquis videbat bouem, vel ouem errantem, & cognoscebat cuius erat, sciebatq; quod erat alicuius vicini sui, & reducebat ad eum. hic autem dicitur, quod etiam si ille frater non sit propinquus hoc idem faciendum erat, scilicet quando aliquis videt bouem, aut ouem errantem, aut aliquam aliam re scit, quod illa alicuius viri est in illa ciuitate, vel loco in quo morat ipse, vel de aliquo loco vicino, si ergo non cognoscat cuius sit non poterit reducere ad dominum suum, sed mandat litera, quod inuentor custodiret ea apud se, donec posito edicto quis talem rem perdidisset, veniret dominus rei, & acciperet illam, scilicet. *Non est propinquus.* Dicitur hoc, quia res propinquorum cognoscere consueuimus, & ad eos facilius reducere possumus, quando autem non est propinquus non possunt ita cognoscere res, & tunc debent detineri, donec veniat qui perdidit. *Frater tuus.* Quasi dicat, licet non sit propinquus tamen adhuc semper est frater, cum quilibet habitans in terra illa, siue sit Iudæus ex genere, siue conuersus de gentilitate vocetur frater. *Nec no- sti eum.* Quia nescis cuius res illæ sunt dato, quod cognoscas dominum illarum rerum: non tamen cognos- cis eum esse dominum illarum rerum, quia tunc ni- hil differt cum sit ibi fallacia accidētis, vel quia nescit cuius res illæ sunt, & etiam nescit eum cuius res illæ sunt quouis modo. *Et erunt apud te.* Id est in domo tua si sunt animalia domestica, & da eis cibum atque labo- rem ne interim cibum frustra sumant, si autem sunt agrestia ad pastum solum, ut oues, & capræ mitte ea ad pascua. *Quandiu querat ea frater tuus, & recipiat.* Vtrū iste qui talia animalia inuenisset, deberet ponere edi- ctum si quis perdidisset animalia aliqua an non, quo- modocunque esset donec ille qui reperisset, certum dominum comperisset, tenere deberet apud se, ne tra- deret ei qui non perdidisset.

Similiter facies de asino, & vestimento. Sed dedit magis regulam de illis superioribus, quia in maiori abundan- tia sunt, & magis perdi possunt. *Ne negligas quasi alie- nam.* Solent enim homines ex inordinato, & deficienti amore res alienas non curare si videant eas pereun- tes, etiam si succurrere possint, hinc mandat, qd non ex- timent res proximorum quasi alienas, sed ut proprias, & sic curabunt de eis. *Si videris asinum fratris.* In supe- riori tangebatur utilitas proximi reducendo rem per- ditam: hic ponitur utilitas proximi, & aliqua compas- sio ad animalia sub onere cadentia.

Et aliqui putant, quod intelligitur, quando aliquis inuenit aliquod animal solum iacere sub onere nullo dirigente, vel ibi præsentem: sed falsum est, quia dicitur in litera, sed subleuabis eum, cooportebat ergo ibi aliud adesse, est ergo sensus, qd quando aliquis ducit iumen- ta onusta in via, & cadit aliquod, & non potest ipse so- lus eleuare, qd obuians ei debet eum adiuuare ad sub- leuandum. & dicit Rabb. Salom. qd sacerdotes non te-

nebantur semper ad istud præceptum, ut si cecidisset iumentum super sepulchra mortuorum, quia tange- do illa polluerentur. Et si arguas contra hoc, quod ead- em ratio est in laico, quia etiam fiebat immundus tan- gendo mortuum, vel ossa mortui, siue sepulchrum, ut patet Num. 19. cap.

Respondetur, qd uterque polluebatur, sed munditia sacerdotum erat magis sub præcepto quam mūditi- a populi, quia parati esse debebant ad ministrandum, iō per mittebat dominus laicos pollui in omnibus mor- tuis, sacerdotes autem minores in quatuor generibus personarum solum pollui per mittebantur, sacerdotes autem maior in nullo, ut patet Levit. 10. & 21. c. in le- ge nostra nihil horum obseruatur, ideo quilibet præla- tus Ecclesiæ potest adiuuare ad subleuandum iumen- tum iacens sub onere. *Non induetur mulier.* Hoc etiam pertinet ad irascibilem, quia sicut non velle præbere in necessitatibus auxilium ad irascibilem pertinet, sic et velle usurpare, quod suum non est, ad præsumptionem pertinet, & in irascibili est ex eo, quod magnam spem vel confidentiam dicit.

Quomodo intelligitur lex non induetur mulier veste virili, nec e contrario. Quasi. II.

ET aliqui intelligunt hoc de armis, ita quod il- licitum est mulieri portare arma bellica, quæ sunt vestes viri. Et hoc dicitur quasi portare ve- stes solas viri non sit malum, sed vtrūque ma- lum est. hoc tamen dixerunt aliqui Philosophi esse fa- ciendum, ut quemadmodum in alijs animalibus ma- sculus, & foemella communiter pugnant pro cibo, & defensione filiorum, ita vir & foemina, ut patet 2. Poli- tico. Sed hoc reprobatur ibi Philosophus. Lacedæmonij etiam vxores in bellum armatas secum ducebant, sed docente experientia cognouerunt, quod magis strepi- tus quam vtilitatis faciebant: non enim poterant diri- gi in bello, & nimis clamabant, & ad fugiendum viro- rum animos cõcitabant, quare talis pugna abolita est. de hoc Aristotel. in 2. Politic. cap. de politia lacedæmo- niorum. Et quadam die lacedæmonij armati de ciuita- te contra hostes egressi sunt: deinde redeuntibus eis vxores in vrbe manentes putauerunt hostile esse exer- citū, vnde obuam eis armata progressæ sunt: viri aut- suas vxores esse cognoscentes in eas impetū fecerunt accipientes singuli singulas, quas casus obtulit, & cum eis ibidem coierunt filios, p̄miscuos facientes, quare post spartā, i. promiscui notati sunt, & ob hoc arā Ve- neri fabricarūt eā armatam Venerem notantes, ut ait Aug. de ciuit. Dei. lib. 3. Sed ista litera principaliter ve- tat ne viriles vestes accipiant foemina, patet quia et p̄- hibet viros foemineas vestes accipere, sed non potest ibi ac- cipi p̄ armis, & rō huius est, quia si non essent diuersæ vestes viri, q̄ nondum barbati sunt, foemina: estimari possent, & sic libidinibus oīa conturbarent, idē in mu- liere est, sicut de aliquibus mulieribus legit, qd aliquo- tpe veste virili p̄p̄ t̄pis necessitatem vsē sunt. *Abomina- bilis est apud Deum qui fecerit hæc.* Quia in hoc multis oc- cultis vitijs locus datur. *Si ambulans per viam.* Hic ponit- ter tertiū, scilicet directio irascibilis circa volantia. *Si ambulaueris per viam.* Ista lex loquitur, quando homo ambulat per viam, quia cōsuetudo inuenit nidum in via inuenire, quam in locis populatis, vel est alia causa potior, quia in ciui- tatibus, vel locis habitatis non sunt nidi auium, nisi ali- quarum quæ valde domesticæ sunt, & gratæ ad cōuer- sationem humanam, & tunc qui talem nidum in do- mo sua habet, nec matrem, nec filios accipit vult, ne de- ficiat solatium suum: cum ergo ad hoc hoīes inclinen- tur, qd & ipsi auiculas varijs in auigerijs nutriunt, ut cō- delectent iuxta illud Boetij, de consol. lib. 3. Metro. 3.

Nota, qd hinc phi- bet Deus vsu lar- uarum, qd vulgariter dicitur, in qua Itali- ca maledi- ca.

Quæ canit altis garrula ramis
Alas cauee clauduntur antro.
Hic licet illita pocula melle.
Largasque dapes dulci studio
Ludens hominum cura minifret, &c.

Non permitteret auiculas illas perire, non ergo oportuit dari regulam quantum ad id, ad quod homines inclinatur, sicut non datur nobis præceptū de aman- do nos ipsos, licet magis nos ipsos amare debeamus, quam proximos, & datur regula de amando proximi, quia ad amandum nosmetipsos inclinatur naturaliter: ad amandum autem alios non inclinamur: ad con- seruandum auiculas quæ in agris sunt, quia nobis vti- les non sunt, non inclinamur: ideo data fuit lex de au-ibus quas aliquis reperit in via, siue in agro, vel aliquo modo extra loca habitata, cum tamen obseruari de- beat cum reperitur nidus in ciuitate. *In arbore, vel in ter- ra nidum auis inuenieris.* Idem si inuenias aliquo alio mo- do, sed omnes alij modi possunt reduci ad istos, quia inueniri nidum in aliquo loco alto reducitur ad inue- niri eum in arbore: inueniri eum in loco plano quali- tercunque sit reducitur ad inueniri in terra. *Et matrem pullis, vel ouis desuper incubantem.* Mater incubat ouis, ut duo calore animæ ferat, & formetur in ouis enim est semen auis, sed illud non excitatur, nisi calore natura- li auis digerente, & excitante virtutem feminis, sicut vis formatiua in semine viri se habet ad menstruum muliebri formando, & digerendo illud, & in semini- bus terræ nascentium hoc patet, quia cum illa quan- dam siccitatem, & caliditatem habeant inclusam, ca- liditas illa non excitatur donec perfundantur semina aqua. & tunc per antiparistasin calor ille excitatur in materia tenera, & formatur, nisi perfunderentur aqua, ita in ouis, licet sit virtus seminalis auium, nunquam formarentur pulli, nisi auis incubaret eis, quæ calore suo excitarent calorem naturalem, & sicut mater in- cubat ouis ad formandos foetus, ita incubat pullis ad fouendos eos, quia illud est solatium maternum quo pulli egent.

Non tenebis eam cum filiis, sed abire patieris. Ratio huius præcepti est inducere corda Iudæorum crudelium ad pietatem, ut assuefierent ad pietatem circa homines p- pietatem exhibitam brutis: videbatur enim quadam crudelitatis species simul filios, & actorem generis ac- cipere, sicut non debebat eadem die marer, & filius in pecoribus immolari. Vel ut quidam Iudæi volūt, ratio præcepti est vitatio superstitionis, quia dicebant genti- les, quod caput auis captæ in nido super oua, vel pul- los appensum in quadam parte corporis generare faci- cit. Sed primum est verum, quia licet gentiles crede- rent illud esse verum de aliqua aue, sed non de quali- bet, cum non habeant eandem virtutem omnes aues.

Ut bene sit tibi, & longo tempore viuas. Quia rationale est, quod qui actorem vitæ viuere permittit, ipse lon- go tempore viuat. *Cum edificaueris nouam domum.* Hic po- nitur regulatio irascibilis circa futura, sicut quilibet te- netur cauere ne ledat proximum in præsentem, ita tenetur præuidere ne ledat circa futurum.

Cum edificaueris domum nouam. Ista regula non datur pro talibus domibus quales sunt domus terræ huius, quæ non habent ambulacra super tecta: rare enim do- mus tales sunt, sed in terra Chanaan tales erant com- muniter domus omnes, & hoc quod mandabatur hic circum poni valde proderat, ne aliqui caderent de do- mo, & per hoc, quod veratur ne domus relinquerent sine illo circuiu tecti, innuitur quod non relinque- rentur aliqua alia offensacula, in quibus aliquis peri- clitari posset, quia est contra ordinem charitatis, ut ali- quis domum taliter dispositam habeat, in qua ceteri offendere possint.

Alph. Toft. super Deuter.

Cum edificaueris domum nouam. Si aliquis restauraret domum veterem non mandatur, quod hoc faciat, nō quidem quia non compelleretur facere talem murum tecti si domus non haberet, sed quia intelligitur, quod si verus est, quod haberet illum murum, cum mander- tur, quod qualibet domus noua cum edificatur ha- beat murum tecti, si autem domus vetus totaliter ca- dat, vel diruatur, & penitus restauretur, videtur noui- ter fieri, & tunc est talis murus faciendus.

Facies murum tecti per circuitum. In terra illa erant tecta domorum supra plana non de regulis, sed de calce, la- pide, terra vel gipso, & conueniebant homines ad re- quiescendum super tecta, & si non haberet tectum ali- quod labium eleuatū in extremitatibus suis, facilius poterat aliquis cadere deorsum, ideo mandatur, quod fiat murus, id est aliqua eleuatio terræ, vel lignorum quæ cadere non sinat, & similes domus sunt in Cata- lonia, & de istis domibus loquebatur Christus, quan- do dixit Matthe. 10. quod auditis in aure prædicare su- per tecta; quia in illis tectis conueniebant homines ad colloquia, & poterant ibi conuenire discipuli Chri- sti prædicare.

Ne tu sis reus labente alio. Reus esset si propter negli- gentiam suam aliquis moreretur. *Et in præcepto ruente.* Præcipitari de alto est, scilicet de superiori parte do- mus, & ista tecta vocabantur domata, de quibus 2. Re- gum 5. & retigisset domatum fistulas. *Non feres vineam.* Hic ponitur pars incidentalis quæ est ad quadam cere- monias. *Altero semine.* Scilicet seminando triticum, vel hordeū, siue legumina, & ratio huius subditur in litera, scilicet. *Ne sementis, & quæ seuisi, & quæ nascuntur ex vinea pariter sanctificentur.* Ad vtilitatem Leuitarum, & sacerdotū ista dicta sunt, quia aliqui putarent, quod primitiæ, & decimæ solum semel debebantur de eo- dem fundo eodem anno, quia ergo darentur decimæ, & primitiæ de frugibus quæ primo colligebantur, po- stea crederetur, quod de vuis nihil dari deberet.

Ne sementis, & quæ nascuntur ex vinea pariter sanctificentur. Id est ne credas, quod semētis, id est fruges, & quæ nascuntur ex vinea, id est vix simul sanctificentur, ita quod soluendo decimas, vel primitias de vno ad san- ctificationem sit solum de alio. Aliqui volūt, quod ratio prohibitionis est vitatio superstitionis, quia gen- tiles ad honorem coniunctionis planetarum semina- bant diuersa semina coniuncta in agro vno, sed non multum valet quia ratio mandati assignatur in litera in Hebræo habetur.

Ne feres mixturam ne polluat plenitudo seminis, quod se- minasti. Et ista diuersitas est propter equiuocationem nominis, quia signat pollutionem, & sanctificationē cum alijs, & alijs pollutis. Et est sensus, quod non mi- sceantur ista ne plenitudo seminis, id est totum semen polluat propter vvas, quia secundum regulam da- tam Leuitici 19. capit. fructus trium primorum anno- rum in qualibet arbore immundi erant, & deberent præcidi ab arboribus, & tunc ista poma tactu suo pol- luerent fruges, ut non posset ex eis aliquid offerri do- mino. sed melior est litera nostra, quia non videtur ve- rum, quod contactus fructus immundi polluat sege- tes, quia morticina animalia cadentia super semētem non polluant eam, nisi sementis perfusa fuerit aqua, ut habetur Leuitici 11. cap.

Item dato, quod sementis pollueretur contactu isto, non prohiberetur ista mixtio simpliciter, quia so- lum tribus annis erant fructus immundi: ergo deinde semper possent talem mixtionem facere, prohibitio autem secundum intellectum literæ nostræ perpe- tua est.

Ne arabis in bone, et asino. Sicut inuitauit nos s. ad pie- tatē i. a. ubi, ita hic inuitat ad pietatē i. quadrupedib⁹, ga-
P 3 Deus

Domus ca- thalonæ, & valenti- Hilpania rum habet quādam ele- uationē in tectis.

Litera He- braica dif- ferens. Litera ex- positio.

Deus etiam miseretur istorum, quia opera sua sunt, ut patet Sapient. 1. ca. miseris omnium, quoniam omnia potes, & nihil odisti eorum, quae fecisti: asinus autem cum boue arare prohibetur, quia bos fortior est, & magis de terra pertrahit, unde ingraueret totum iugum super asinum, & valde torqueretur asinus: & quod dicitur de arando, dicitur etiam de portando currum, idem etiam intelligitur de mulo, vel mula cum asino: sed non exprimitur de eis, quia supponebatur, quod muli, & mula non forent in terra promissionis, cum ista gignantur ex coitu diuersarum specierum, quod Hebraeis prohibitum erat Leuit. 19. cap.

Non indueris vestimento. Ponit aliud incidens quantum ad vestes, quia non solum cauenda est mutatio vestis, sed etiam diuersa contextio, scilicet ex lino, & lana, quia sacerdotes magni utebantur vestibus ex lino, & lana contextis, vel dicitur ad euitandam idolatriam, quia sic sacerdotes idolorum utebantur ad cultum demonum, vel ad honorem planetarum signantes conjunctionem eorum in hoc. *Funiculos in fimbriis.* Posuit vestimentum a quo debent abstinere: hic ponit illud quo debent uti: fiebant enim pallia, id est superiora vestimenta Iudeorum aperta ante & retro: & in duobus angulis cuiuslibet aperitur erant duo funiculi hinc inde pendentes, & sic erant quatuor funiculi: distinguebantur autem Iudaei per istas vestes ab alijs gentibus de quibus dictum fuit Num. 15. cap. & inter Iudeos illi qui magis se obseruatores legis demonstrabant, istos funiculos maiores alijs hominibus faciebant, ut patet Matth. 23. c. dilant filateria, & magnificant fimbrias. est autem ratio horum, quia Iudaei soli erant tempore isto populus Dei, iuxta illud Psalmo 75. notus in Iudaea Deus, & in Israel magnum nomen eius: volebat ergo Deus hos a ceteris populis distinguere, sicut pastor qui oues suas diligit, signat eas ne perdantur cum alijs.

Erant autem Iudei dupliciter signati interius, & exterius: interius erant signati in carne, exterius erant signati in vestibus, signatio in carne erat per circumcissionem, signatio in vestibus erat per angulos palliorum ponendo fila, siue funiculos hinc inde pendentes. de circumcissione autem ratio patet, & posita fuit Genes. decimo septimo cap. erat enim istud pactum Dei in carne Iudeorum, ut patet Gene. decimo septimo cap. scilicet, quod Iudaei pepigerant in carne sua recipere circumcissionem, & per hanc protestabantur Messiam futurum de suo semine, cum ob illum circumciderentur, & distinguebantur in hoc ab alijs populis, quia alij populi non poterant protestari de se Christum nasciturum, per quod se demonstrarent habere veritatem huius promissionis, etiam quia si non daretur signum in carne Iudeorum, non esset aliquod signum certum, per quod agnoscerentur aliqui utrum essent Iudei vel non. nam vestes signum fallax sunt, cum quilibet satis facili ter posset in vestibus suis ponere illa petatia hinc inde in angulis palliorum, nullus tamen maxime in magna aetate ex quacunque causa vellet, se circumcidi pateretur, nisi iam circumcissus esset, & sic non esset facile, quod aliquis fingeret se esse Iudaeum cum non esset. Necessarium fuit etiam signum distinctiuum in habitu exteriori, quia licet circumcisio in membro virili esset potissimum, atque certissimum signum ad cognoscendum Iudeos, non posset tamen aliquis per illud cognosci, nisi cum magna fieret scrutatio, quia illae partes maxime latent: in habitu ergo cognosci debuerunt, ut aliqua cognitio facilis haberetur, licet certissima non esset, & sic ista duo signa necessaria, quia nec circumcisio per se sufficit, nec signum per se in habitu, nam licet circumcisio firmiter demonstret, facili ter tamen non indicat, quia partes illae latent: signum

etiam in veste non sufficit, quia licet facili ter distinguat, non tamen firmiter arguit: habito autem utroque signo, & facili ter fit distinctio, & firmiter, ita quod vnum signum adiuuet per alterum.

Si duxerit vir. Hic ponitur tertium principale, scilicet regulatio concupiscibilis, & continet tria principaliter, scilicet. De adulterio. Secundo de stupro ibi. *Si inuenerit vir.* Tertia de incestu ibi. *Non accipiet.* Prima in duas, quia aliquando committitur adulterium in desponsata aliquando in maritata. secunda ibi. *Si dormierit vir.* Et postea eam odio habuerit. Scilicet, postquam cognovit eam carnaliter.

Quaeritque occasiones quibus eam dimittat.
Ad quid oportebat viro quaerere occasiones, cum posset eam repudiare. Quest. III.

SE ad quid oportebat quaerere occasiones, quia si non placeret in oculis eius poterat eam repudiare, ut patet infra 24. cap. Respondetur, quod forte faciebat vir, ut mulier perderet dotem, quia adulterata fuisset, si tamen obijceret ei aliam feditatem non perdebatur dotem. posset autem forte melius dici, quod sic faciebat ista obiectio ad solam matrimonij disunctionem, & non ad lucrandum dotem, sed opponebat vir istam occasionem, quia forte nihil aliud poterat opponere, quia si opponeret aliam feditatem corporis, vel morum, immediate posset patere veritas illius obiecti, quod non est ita facile de adulterio, posset etiam dici, quod vir odio habebat eam, ideo non opposuit ei aliquam maculam ad dirimendum matrimonium, sed ad hoc, quod moreretur, sed litera non multum vult hoc, quia dicit.

Ut dimittat eam. Et sic solum de separatione loquitur. *Obiciens ei pessimum nomen.* Scilicet, quod adulterata fuerit: nihil enim peius de foemina dici potest. *Et ingressus ad eam non inuenit eam virginem.* Vir accusat hic de adulterio uxorem, non de adulterio commissio in domo viri, sed de adulterio commissio in domo patris, scilicet post desponsationem.

Et si dicas quomodo potest probari, quod puella commisit adulterium ex hoc, quod non inuenta est virgo, quia posset ante desponsationem fuisse corrupta?

Respondetur, quod si puella commisceatur alicui viro, quando non est desponsata, non imponitur pena mortis, ut patet infra in litera, & Exo. 22. c. si autem de desponsata fuit, & tradita viro, & non inuenta virgo, siue ante desponsationem, siue post corrupta fuisset, mori debebat, quia etiam si ante desponsationem corrupta fuisset, tamen tenebatur hoc ante contractum matrimonij reuelare, quia vir forte non receperat eam, nisi esset virgo. cum ergo sub conditione virginis contractus factus sit, si non inueniatur talis, occiditur: pre sumitur namque quod puella quae in habitu virginali accipitur, quod virgo sit, & si non est, cum permisit se desponsari tanquam virginem, rea mortis est.

Tollent eam pater & mater eius. Quando vir sic accusaret uxorem suam de crimine pessimo, puella recurrebat ad patrem, & matrem qui eam tutebantur, & ipsi tanquam defensores filiae suae ducebant eam ad iudices, qui sedebant in porta urbis, ut defenderent eam aduersus virum criminaliter accusantem, quia ipsi poterant probare id quo puella ab impetitione viri liberaretur.

Et ferrent secum signa virginis eius. scilicet linteamen, in quo sponsus cum sponsa primum dormiuit, ut ibi appareat deflorationis signum, & hoc in die primi accessus sub testibus, & scripto sumebant claudentes illud in loco securo, ut non posset ibi aliqua fraus fieri

Obiectio.

Ratio.

Quae signa virginis in puella ostenduntur.

subtrahendo, vel apponendo, & hoc patet, quia dicitur infra. *Extendentque vestimentum.* Id est linteamen.

Sed aliqui non concedunt hoc dicentes esse valde turpe talem panum demonstrare: ideo exponunt litteram sub metaphora vocantes extensionem vestimenti euidentem testium probationem, sed non videtur multum turpe, quod sic inquiratur veritas, quia non oportebat, quod linteamen monstraretur coram toto populo, sed solum coram iudicibus in secreto, qui in hoc sententiarent, maxime quia ad inquirendum rei certitudinem nullus modus qui sine infamia alicuius personae sit, turpis sit, cum alia turpiora medici ad sanitatem faciant, nec consuevit scriptura in tali loco metaphoram facere. Accipiendo autem illorum intellectum posset dici, quod quando sponsus primo cogniturus erat sponsam, veniebant matrones, & tangebant genitale sponse, & sic probabant utrum virgo esset, & forte testificationes istarum sub sigillo publico ponebantur ad firmitatem, ut ex eis probaretur virginitas puellae, & istas scripturas spandebant coram senioribus ad demonstrandum virginitatem puellae, sed prior expositio melior videtur, nec potest alias bene retorqueri.

Ad Seniores urbis. Quando talis causa iudicanda erat, quia satis grauis erat, conveniebant seniores urbis cum iudicibus ciuitatis, quia in his factis habetur aliquis locus coniecturae, & seniores qui prudentiores sunt, magis in hoc attendere possunt. *Qui in porta ciuitatis sunt.* Quia ibi erat locus iudicandi eo, quod locus publicus erat, ut sepe dictum est, & habetur in isto libro in multis locis in litera. *Et dicit pater.* Patet, & mater puellae ducebant puellam ad iudices in porta urbis, sed quia ambo loqui non poterant, pater qui erat honorabilior, & prudentior in quantum vir loquebatur. *Filiam meam dedi huic in uxorem.* Hoc dicebat pater postquam sponsus proposuisset contra puellam, quod non inuenisset eam virginem. *Quod, quia odit.* Id est quia non diligit eam, vel non vult eam habere iam in uxorem.

Sciendum, quod ista conquestio fieri debebat immediate post nuptias celebratas: nam cum sponsus immediate postquam cognouisset puellam, conqueretur quod non inuenisset eam virginem, aliquo modo toleraret querela sua, quia satis presumi posset, quod faceret stimulus dolore, quia alius precognouisset eam, si tamen per multos dies post, ut si post dimidium annum, vel vnum annum talem in uxorem proponeret questionem, satis contra ipsam argueretur, quod calumnians hoc faceret ex aliqua alia causa, ut eam a se abijceret, quia si ex dolore illo, quod alius precognouisset uxorem suam moueretur, ante hoc fecisset querimoniam, scilicet immediate, ut cognouit eam, & non inuenit virginem, quia tunc recens dolor violentior esset.

Imponit ei nomen pessimum. Vocatur nomen pessimum, quod absoluta mulier dicatur fornicata, antequam a viro suo cognosceretur. *Ut dicat non inueni filiam tuam virginem.* Id est hoc est nomen pessimum quod imponit, scilicet non inueni filiam tuam virginem, quod magna infamia est puellae, & patri puellae, ideo quando vir male accusauit, condemnatur propter malum, quod egit in patre, & propter malum, quod egit in puella. *Et ecce haec sunt signa virginis filiae meae.* Quando pater puellae proposuisset hoc in defensionem puellae contra virum eius, monstrabit signa virginis eius quae sunt in vestimento de quo immediate dicitur.

Extendentque vestimentum. Vocatur vestimentum syndo, in qua dormierunt primo, quando puella a viro cognita est, in qua necesse erat virginitatis signa appari.

Alph. Tost. super Deuter.

parere, si virgo puella esset per deflorationem eius, & licet non sit vestimentum, vocatur tamen vestimentum ex inopia vocabulorum Hebraicorum, quia idioma Hebraicum non abundat, ita in nominibus, sicut alia idiomata, licet melius dicatur, quod hoc sit ex improprio modo loquendi: nam in multis locis scripturae veteris testamenti syndones reperiuntur: in Hebraeo dicitur.

Coram senioribus ciuitatis. Ut ipsi considerent utrum puella virgo fuerit.

An probatio de signis virginis in syndone sit sufficiens. Et de alijs signis quibus indicetur virginitas, & quae fraudes ad hoc soleant fieri. Quest. III.

IN hoc autem multae fraudes fieri possent, & satis manifesta, nisi forte vestimentum illud, siue syndo custodiretur in loco securo, ad quem pater, & mater puellae accedere non possent, alias possent apponere syndonem in qua dormiissent alij deflorantes virgines, vel fieret alia fraus, quia tingi posset syndo illius alio sanguine, ut videretur sanguis deflorationis, & sic manifeste pateret, quod ista puella virginitas non sufficienter probatur.

Credendum est ergo, ut supra dicebamus, quod cum nouiter puella cognita foret a sponso suo, accipiebatur syndo illa vidente sponso, ut non posset calumniari factum esse per fraudem, & praesente tabellione, & testibus, & reponeretur in diligenti custodia, in qua pater & mater, nihil fallere possent, & sic intelligitur supra, cum dicitur, & ferent secum signa virginis, scilicet, quod testes, & tabellio irent cum parentibus puellae ad locum custodiae syndonis, & accipiebatur, ferebantque eam pater, & mater puellae diligenti appositae custodia, ita quod fallere non possent.

Sed adhuc ista diligentia posita non potest esse sufficiens probatio de virginitate puellae per hunc modum, quia licet aliqua corrupta fuerit, & sepe a viro cognita, & genitalia sua nimis laxa sint, quae sunt signa manifestissima corruptionis, tamen artificialiter ita stringi possunt, ut nullatenus differat in hoc ab illa quae virgo est, & eadem difficultas sit in cognoscendo foeminae sic se habentem, sicut in cognoscendo feminam virginem, fraus ista non minima est: sed non facit probationem perfecte apparetem iste modus strictionis genitalium, quia secundum quod litera vult hic in vestimento monstratur signa virginis. sunt autem haec aliquis cruor effusus, quia in primaria cognitione virginis ea quae naturaliter clausa sunt, aperiantur, & ista est ruptio quadam, & violentia quadam facta in integritate sexus, & necesse est in tali ruptione cruorem effluere. & hoc est, quod dicitur apertio claustrorum virgineorum. In qua ruptione licet per accidens foeminae ex ardore matricis qui temperatur per humidum seminale, sit delectatio per se, tamen tristitia est, sicut cum violenter membra aliqua alia corporis discedunt.

Et non solum est hoc in foeminis, sed etiam in viris correspondet quadam corruptio, quam non est possibile ita esse dolorosam, sicut corruptio foemine genitalis, causa satis liquet. Nec oportet in his profundius atque explicatius disputare, licet multum naturalia sint, & multam speculationem habeant, & veritates multae atque occultissimae in his cognosci possunt siue vlla experientia corruptionis. In quo magnum a maioribus carnis tribuitur documentum, ut id quod ipsi maximum delectabile esse putant, scilicet primos virginum concubitus, ubi & totius felicitatis suae sedem potissimum locauerunt, sine magno dolore esse non possit, quod profecto intimius atque acerbius sentiret, nisi

P 4 nisi

Fraudes
mulierum
circa virgi-
nitatem.

nisi verissimo illi dolori fallax admixta esset delectatio: iste ergo cruor quem decurrere necesse est, virginitatis signum est. Si autem aliqua foemina a viro cognita sit, siue semel, aut pluries, & postea artificialiter claudatur stringaturque fortitudine vas genitale, tamen quādo iterum cognoscitur sanguis nullus emit-
tetur, & sic non patebunt signa virginitatis perfectae. Cuius ratio est, quia in defloratione virginis, cruor emit-
tetur, quia fit discontinuatio, aut diuisio continui. con-
tinuum autem in carne animalis sine sanguinis effu-
sione scindi non potest, cum in omnibus partibus car-
nis sanguis aliquis reperitur, cum autem virgo corru-
pta est, necesse est sanguinem istum emitti. cum autē
postea artificialiter genitale foemineum stringatur, li-
cet contiguerint partes eius, solidissime tamen non
continuantur, sicut patet in alijs rebus naturalibus du-
ris aequaliter, quae licet contiguerint post diuisionem,
non tamen continuantur, ita ut recipiant unitatem, ut
patet de lapidibus, & lignis: ideo licet postea disconti-
guentur non decurrat sanguis, quia ad diuisionem
contiguorum non effluit sanguis, cum nō sit aliquid
medium per quod transeat ab vna parte in alteram.

Sunt tamen aliae fraudes satis faciles, quas foeminae
excogitant, & viris notae esse possunt, si attendant ante
coitum, quoniam in ipso coitu impossibile est atten-
dere, aut intelligere, ut ait Aristoteles in septimo Ethicorū.
cap. de delectatione. si autem ante non atten-
dant post primum coitum cognoscere non possunt,
vtrum fuerint virgines, an non, per fraudes istas duas,
scilicet per superiorem descriptionē generalis cū alia
secunda ad effusionem sanguinis perfecte fallunt. Et
ista fraus de emissionē sanguinis multipliciter fit, &
satis facilliter, licet aliqua non sine aliquali labore fo-
minatum contingunt: his enim modis miseri non at-
tendunt fallunturque sapissime, sed quid attendere
iuvat, cum in quibusdam melius est ignorare quam
cognoscere veritatem: melius enim est existimatione
fallae felicitatis gaudere, quam certissima cognitione
infelicitatis continue anxari. Possent autem multa par-
ticularius explicari de his dicere, sed pudet dice-
re, nec dicenda sunt, cum tamen secundum se turpia
non sint, quia nihil turpe est, quod cum charitate fieri
aut dici potest: hoc enim solum turpe est, quod inho-
nestum & malum est. hoc autem solum bonum est,
quod honestum est, ut ait Tullius in Paradoxis, Parad.
prima. Nec tamen ex hoc in sectam Diogenis Philo-
sophi cynicorum principis relabi intēdo, qui dixit coi-
tum matrimoniale in propatulo celebrandum, quia
honestus foret, de quo magis diximus supra 7. ca. non
erat ergo ista probatio de signis virginitatis in syndo-
ne sufficiens, quia illa quae virgo non erat cum cogno-
sceretur, poterat sanguinem multum effundere, ita ut
virgo indicetur: lex tamen non potēs dare hominibus
certum modum contenta fuit dare istam probatio-
nem, quae licet semper vera non sit, ut communiter ta-
men sic est, non est ergo multum insistendum, quod
aliqua puella probet se virginem, quae non sit virgo,
quia iura magis insunt diligentius aduertēdo, quan-
do contra aliquem agitur, ut occidatur, quam quan-
do aliquis se excusat ne occidatur, vel aliter dici po-
test, quod aliquo modo distingui potest in hoc, scili-
cet circa sanguinem qui effunditur in defloratione, &
sanguinem qui false effunditur, quando aliqua foemi-
na quae virgo non est, cognoscitur, quia non eundem
modum habent, maxime quando nō sunt multi dies
ab effusione cruoris illius, & ad hoc forte inducti fue-
runt Seniores ciuitatis ad portam vrbs cum alijs iudi-
cibus, ut in hoc subtiliter inuestigare sciant. Et appre-
hendunt Senes ciuitatis virum, & verberant eum. Idest mā-
dabunt eum verberari, quia crimen falsum imposuit.

sed non excedet ista verberatio quadragenas percussus
ras, ne flagellatus moriatur, ut patet infra 25. cap.

Condemnantes in super centum scelis quos dabit patri puella.
Isti sceli dari debebant puellae, sed quia ipsa reduceba-
tur in domum viri, & omnia quae sunt vxoris sunt in
potestate, & administratione viri, nō posset puniri vir
in hoc, quia mox rediret pecunia ad potestatem eius:
dabatur ergo pecunia ista patri puellae, ut non rediret
ad virum, & rationale est, quia vir offenderat puel-
lam, & patrem eius imponendo crimē adulterij, puel-
lam offenderat ad mortem, patrem autem solummo-
do infamia notauerat, ideo pro offensa puellae flagella-
tur, & pro offensa patris in pecunia mulctatur.

Et non seruetur hic lex talionis, quia vir nō recipit
penam quam recipere debuerat vxor viro probante
legitime. Et ratio quia vir non tantum ardebatur legi-
bus matrimonij sicut vxor, & nunc secundum leges
humanas vir, siue sponsatus, siue vxoratus, licet com-
misceatur alicui mulieri solutae non punitur, sed mul-
lier quocunque modo alicui commisceatur post datā
fidem mortem meretur, ratio quia magis in hoc foe-
mina offendit virum quam vir foeminam, quia foemi-
na alteri coniuncta facit hereditatem viri sui transire
ad filios alienos, vir autem non potest in hoc ledere
vxorem, quia foemina cognoscit filios suos, vir autem
non. Item magna fit iniuria statui politica, quia filij de-
generes assumuntur ad honores publicos, & non scie-
tur distinctio liberorum, quod valde inconueniens est,
ut probat Philosophus cōtra Socratem, & Platonem.
2. Politicorum. ca. 2. Quoniam diffamauit nomen pessimum.
Per hoc, quod vir in iudicio contra vxorem suam pro-
posuit, quod non inuenit eam virginē, infamauit eam
pro quo magnam poenam merebatur.

Super virginem Israel. Quasi dicat, quia ista virgo erat
de filiabus Israel quae erant magnae dignitatis, qui in-
famaret eam multum culpabilis erat, si autem aliquis
diffamasset imponens nomen malum alicui virgi-
ni, quae non esset de filiabus Israel, non erat tanta cul-
pa, nec tanta poena, ut si aliquis accepisset in vxorem
aliquam puellam virginem de conuersis ad iudaismū,
vel de filiabus conuersorum, & post deflorationem
opponeret, quod non erat virgo, & probaret vestime-
tum de quo supra, quod erat virgo, vir eam diffamās
non tantum peccabat, quia non diffamabat virginem
Israel, sed virginem alienam. de his Leuiti. vigesimo-
quinto cap.

Habebitque eam in vxorem. Idest compelleretur vir te-
nere illam puellam, quam sic accusabat semper in vxo-
rem. Et non poterit dimittere omni tempore vitam suā. Ista ma-
gna poena est, quia cuilibet Iudaeo erat libertas repu-
diare vxorem, ut patet infra vigesimo quarto cap. &
ibi magis declarabitur. hic autem ex peccato suo com-
pellebatur, & sic aliquis perdidit priuilegia sua ex pec-
cato suo, & licet non mutetur ius in seipso, iste tamē
meretur perdere priuilegia iuris, & actualiter, & per
hunc modum responderetur ad quosdam qui quando-
que arguunt ius naturale mutari, quia apud quasdam
personas ius naturale non obseruatur, sed ista quidem
non est mutatio naturalis iuris, sed est priuatio bene-
ficii iuris naturalis quantum ad aliquos, quia peccata
sua demeruerunt, ut successio, vel educatio paterna
est de iure naturali, ut patet Instituta, de iure naturali,
& ciuili in principio: aliquando tamen priuantur filij
isto iure naturali.

Et non poterit dimittere omni tempore vitam suā. Hoc etiam
dabatur viro in poenam, quod vxorem vltius repu-
diare non posset, quod ante poterat, etiā si aliqua ma-
cula in ea sit, nisi forte post probaret contra eam ve-
rum adulterium, quia tunc lapidari deberet, ut patet
infra, & Leuitici 20. capit.

Quod

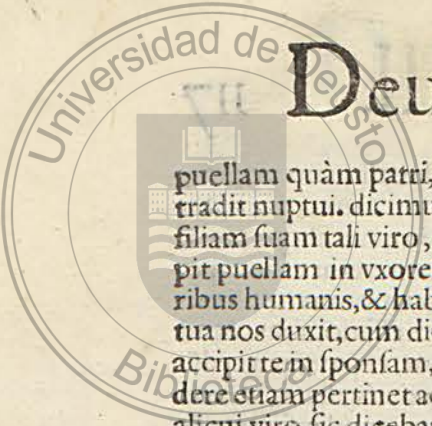
Quod si verum est quod obiicit. Scilicet, quod puella fuit
corrupta, siue ante desponsationem, siue post, quia
ipsa nomine virginis desponsata est, nisi forte hoc an-
te contractum matrimonij fuerit viro reuelatum, &
non curauerit, quia tunc non poterit eam postea ac-
cusare. Et non est in puella inuenta virginitas. Hoc est qđ
obiicit sponsus, hic autem est aliquid speciale, scilicet
quod ad accusationem solum alicuius sine probatio-
ne condemnatur accusatus: nam vir hic obiicit, quod
puella non erat virgo, quando eam accepit, & cogno-
uit, & hoc non probat quia est negatiua quae directe
probari non potest per rerum naturam, ut patet extra
de probationibus capit. quoniam cōtra fallam in prin-
cipio, & dato, quod posset probari indirecte, non mā-
dat lex, quod probet, sed solum proponente viro istā
querimoniam, si foemina non probet se esse virginē
monstrando signa virginitatis condemnatur, & ad vi-
rum non expectat aliqua probatio. Eiciet eam extra
fores domus patris sui. Nam pater, & mater filiam defen-
dunt a viro, & quando finitum est iudicium filia redit
in domum paternam, & tunc si est inuenta virginitas
nullum malum puellae fit, sed redditur viro suo, si au-
tem non sunt signa virginitatis inuenta puella lapida-
ri debet, ut patet hic, & quia erat intra domum pater-
nā, educebatur de domo paterna, & lapidabatur. Quia
malum fecit in Israel. Idest, quod ista puella antequam
acciperet matrimonialiter, cognosceretur ab aliquo
viro, malum erat, & nephas, & si hoc factum esset in
aliqua gēte ignobili, sicut inter Barbaros qui viles sunt,
non erat magnū dedecus, sic nec magna poena ex hoc
imponēda erat, sed quia Israel erat populus valde ho-
noratus, quia loquebatur Deus cum illis, ut habetur
supra 4. cap. nec est alia natio tam grandis quae habeat
Deos appropinquantes sibi, sicut dominus Deus no-
ster adest cunctis obsecrationibus nostris, facere ergo
tale nephas in populo tam honorabili magnum dede-
cus erat, ideo puella sic faciens magnam poenam me-
rebat, quanto enim persona, vel populus qui deho-
nestatur excellentior atque honorabilior est, tāto ma-
ior est iniquitas infamantis, & ob hoc si filia sacerdotis
summi in domo paterna fornicaretur, etiam si nō
esset desponsata, & sciretur hoc, exurebatur flammis,
quia patrem suum infamauit, ut patet Leui. 21. cap. &
hoc non obseruabatur in filia alicuius alterius viri in
Israel, quia nullus erat, ita honorabilis, sicut sacerdos
magnus, proportionaliter autem se habet in populo
Israel respectu aliorum populorum, quia iste erat ceteris
honorator, magis puniri debebant puellae quae
quando accipiebantur a viris suis non inueniretur vir-
gines, nisi a principio desponsationis fuisset dictum vi-
ro volenti eam in sponsam accipere, quod non esset
virgo. Ut fornicaretur in domo patris sui. Hoc est malum
quod puella fecit.

An si puella non desponsata fornicaretur, lapidaretur, & quid
cum adulterium committeret in domo viri post consumma-
tionem matrimonij. Quest. V.

Sciendum, quod pro hoc solo non lapidare-
tur, immo non imponitur aliqua poena in lege,
si aliqua puella nōdum tradita viro saltem per
desponsationem fornicaretur in domo pater-
na: nisi esset filia sacerdotis magni quae comburebat,
quia erat aliquid speciale hic propter honorem sacer-
dotis magni, sed malum erat si puella fornicata est in
domo patris sui, & subituit permittens se desponsari
tacita veritate quod erat in prauiudicium viri, qui eam
ut virginem assumebat: ideo tunc cum non reperire-
tur virgo, mori debebat. Si tamen solum fornicaretur
in domo patris, & hoc cognosceretur antequam ali-

cui desponsaretur, non imponit lex aliquam poenam,
nisi forte pater, & mater accusarent eam, quia deho-
nestauerat eos, quia tunc deberet imponi aliqua poena,
& forte diceret aliquis, quod imponeretur eadem po-
na quae imponitur filio contumaci monitis, qui con-
sumit bona sua in luxurijs, & comellationibus, & ad
petitionem parentum moriebatur, ut patet praecedē-
ti capit. Et auferes malum de medio tui. Scilicet, ut non
inueniatur in te quid inhonestum, quod infamet, &
deturper honorem populi Israel. Et lapidibus obruent.
Ex hoc dicit Nicolaus, quod apparet ipsam accusatā
fuisse de fornicatione post desponsationem, sed non
sequitur, quia siue ante, siue post cognita sit, dum ta-
men corruptio illa tacita fuerit in desponsatione, ita
quod vir accipiat eam virginis nomine, poterit accusa-
ri ad mortem tanquam si vere adulterata fuisset, nec
probari infra contrarium, & Exodi 22. quia ibi loqui-
tur tex. de puella quae cognita est ante desponsationē,
& etiam hoc ante desponsationem iudicatum fuit, cū
illa corruptio quae tunc apparet, non redundet in dam-
num alicuius, non lapidatur: si autem tacita fuerit illa
corruptio, & post patefiat marito, quia in damnum eius
redundat, & magnam iniuriam, puella lapidari debet,
quia sponsum in contrahendo fraudare voluit. Si dormi-
erit vir. Hic ponitur de adulterio commissio in domo
viri post consummationem matrimonij. Cum vxore al-
terius. Ex hoc patet, quod iam fuerat matrimonium
consummatū, quia non vocatur mulier aut vxor, sed
solum sponsa. Vterque morietur. Scilicet lapidabitur
sicut mulier, quae fuit adulterata ante consummatio-
nem matrimonij, & hoc patet Ioan. 8. cap. de muliere
deprehēsa in adulterio, de qua dixerūt ibi Iudei, quod
lex mandabat eā lapidari de hoc Leui. 20. cap. Si puel-
lam virginem. Hic ponuntur aliae regulae circa adulteriū
ad cognoscendum, quando sit iudicandum adulteriū,
vel non, & tenet ista regula, siue in puella desponsata
solum, siue in ea quae iā viro suo copulata fuit. Si puel-
lam virginem. Iste est modus loquendi, quia loquitur
scriptura quantum ad ea quae communius accidunt,
scilicet, quod desponsatio in virginitate fiat, nō tamē
sunt ponderanda verba tex. ita quod si puella despon-
sata non fuerit virgo, & cognoscat aliquis eam in ci-
uitate, quod non plectatur poena legis huius, quia tunc
de peccato suo commodum reportaret, & melius es-
set multa peccata fecisse quam vnum, cum gauderet
maiori priuilegio ea, quae hactenus meretrix fuerat,
quā ea quae virgo: ideo cum aliqua puella desponsa-
ta alicui viro, siue sit virgo, siue nō sit virgo, & coeat
cum altero, vterque patietur istam poenam: nam si ea
quae non esset virgo non pateretur istam poenam, cum
mulier tradita viro suo iā virgo non sit, quia ab eo car-
naliter cognita est qui eam cognosceret, non pateretur
poenam legis huius, nec vxor etiam, quia si solum
intelligeretur de virgine quae secundum veritatem es-
set virgo, & aliquis cognosceret eam, nūquam posset
discuti causa ad hoc, quod videretur vtrum condem-
nari deberet, quia postquam puella desponsata cogno-
ita esset a viro adultero, siue ante illam cognitionem
fuisset virgo, siue non, probari non poterat: ideo esset
intricatio ista maxima, & lex superflua. dicendum ergo,
quod quocunque modo ista puella desponsata se habeat,
siue sit virgo, secundum veritatem quan-
do desponsata fuit, & quādo cognita ab isto viro adul-
tero, siue desponsata esset nomine virginis, & non es-
set virgo secundum rē, siue non esset virgo & despon-
sata esset non nomine virginis, quoniam in omnibus
his fit eadem iniuria viro, & sacramento matrimonia-
li. Desponderit vir. Idest acceperit in sponsam, despon-
dere, & desponsare in sacra Scriptura signant idem,
& conueniunt tam viro qui in matrimonium accipit
puellam

De adu-
lterio com-
missio in
domo
viri post
consumma-
tionē ma-
trimonij.

puellam quam patri, vel curatori, aut tutori qui eam tradit nuptui. dicimus enim. quod talis vir desponsauit filiam suam tali viro, per nec etiam ad eum qui accipit puellam in vxorem, sic accipitur frequenter in iuribus humanis, & habetur extra de sponsalibus in capitulo nos duxit, cum dicitur Ioannes de desponsat, id est accipit te in sponsam, & hoc per totum titulum desponsationis pertinet ad eum qui tradit puellam nuptui alicui viro, sic dicebat Apostolus Corinth. 2. Corint. cap. 11. despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo: pertinet etiam ad eum qui accipit puellam in coniugem, & sic dicitur hic, si quis puellam virginem desponderit. *Desponderit vir.* Loquitur de desponsata non ad excludendum maritatas, sed ad excludendum puellas solutas, quia puella soluta, siue in ciuitate, siue extra cognosceretur, non debebant lapidari. de mulieribus maritatis manifestum est, quod obligantur per istam regulam, quia adhuc magis videtur delinquere mulier, quae post copulationem cum viro adulteratur, quam ea quae ante, quia non sequitur eadem damna in vtraque, quia si ante coniugium adulteretur, magis potest cognosci distinctio prolis quam si post. *Puellam quia non clamauit.* Puella non clamans contentius iudicatur: poterit tamen esse, quod clamauerit, & non audita sit, vt si erat in aliqua profundissima, & occultissima domo, & in hoc satis poterunt iudices per experientiam scire, vtrum aliquis ibi clamans in publico audiat, & sic iudices sententiabunt, poterat tamen euenire, quod puella clamasset, & omnes a calle, vel coniunctis domibus aberat, vel quod vir lubro, & ex insidijs superueniens puellae operuerit, ne clamaret & multa similia. sed ad ea quae raro accidunt iura non adaptantur. *Et vir quia humiliavit vxorem.* Id est, quia redidit eam contemptibilem: maxime si ante consummationem matrimonij erat. *Si autem in agro.* Scilicet in quo aliqui non erant qui auxiliari possent: si autem ibi alij erant perinde est ac si in ciuitate factum fuisset. *Reperit vir puellam.* Dicitur reperire, quasi a casu, scilicet, quod licet vir attendisset, vt eam in agro reperiret, tamen ipsa puella non ierat ad agrum, vt cognosceretur, & sic quantum ad ipsam fuit accidentale reperiri in agro, sic autem poterant puellae, quae vellent impune cognosci a viris facere, procurando cum ipsis, quod iret ad agrum, & puella cognosceretur in agro, & tunc licet cognosceretur non puniebatur ipsa, quia in agro cognita est, & solus vir occideretur: si tamen constaret, quod puella conuenerit cum viro, vt exiret ad agrum, & ibi cognosceretur, vterque occideretur, sicut si in ciuitate cognita foret. *Quae desponsata est.* Quia si non est desponsata, nec alicui viro alligata, non stat ipsa poena, sed soluit vir certam summam pecuniae, vt patet in sequenti lege. Et non solum est hoc verum de puella desponsata, sed etiam de illa quae matrimonialiter a viro suo ducta, & cognita est, quia si haec in agro cognoscatur ab alio viro, morietur vir secundum hanc legem, & non ipsa, idem est si puella non sit desponsata, nec maritata, sit tamen alicui viro obligata per legem, & aliquis coeat cum ea in agro, morietur vir, & ipsa moreretur si in ciuitate cognita foret, quia totaliter debet sequi regulam desponsatarum, vt patet sicut dicitur infra 25. cap. quando vnus vir moritur, si non relinquit semen frater eius, debet accipere vxorem defuncti ad suscitandum semen, si autem ille frater defuncti sit adhuc valde puer, qui non possit contrahere matrimonium, nec desponsari, debet ipsa vxor fratris defuncti expectare, & tenetur, donec puer sit adultus, & accipiat eam in vxorem, si autem medio tempore antequam sit desponsata ei, aut tradita matrimonialiter, cognita fuerit ab aliquo in ciuitate, punietur sicut si esset desponsata, aut maritata, quia licet non sit con-

tractum vinculum aliquod inter istas personas ex verbis earum, lex tamen cauauit vinculum, vt teneretur ipsa expectare ipsum, & donec ea nolit accipere, semper erit obligata, vt sponsa sua, quod plene patet Gene. 38. ca. de Thamar quae acceperat in virum Her filium Iudae quo mortuo accepit Onam fratrem Her, & rursus hoc mortuo cum adhuc maneret alius frater Sella filius Iudae, & ipsa peteret eum dari sibi in virum, denique cum non fuisset ei datus Sella, & ipsa fraudulenter cognita fuisset a Iuda, accusauit eam Iudas ad mortem, & conburi debebat nisi ostendisset signa, quae ibi ostensa sunt. hoc autem solum erat, quia ipsa obligata erat Sella filio Iudae donec diceret, quod volebat eam in vxorem, vel non. *Et apprehendens concubuerit cum ea.* Apprehendere violentiam dicit, & sic ius praesumit, quod violenter cognita est, cum in agro cognita extiterit, licet forte voluntarie ibi cognita sit, quod si constet, vterque morietur tanquam si in ciuitate dormiuisset cum ea, ipse morietur solus, quia de eo manifestum est, quod peccauerit, siue eam violenter cognouerit, siue voluntarie, de puella autem non constat, nec praesumitur verisimiliter. *Ipsa morietur solus, puella nihil patietur mali.* Id est non solum non occiditur, sicut corruptor eius qui lapidatur, sed etiam, nec aliqua poena parua infligenda erat ei. *Nec est rea mortis.* Non est sentus, quod ista lex dicat puellam non esse mortis ream, ita quod vere non sit rea mortis, quia hoc sciri non potest: forte enim puella consensit se cognosci, aut procurauit in tali loco cognosci ob securitatem suam, & tunc mortis rea est, quia tantum peccauit, sicut vir, sed dicitur, quod non est rea mortis, quia non patet manifeste, nec est contra eam aliqua talis praesumptio, ex qua feratur sententia contra ipsam, & ponit exemplum, quia sicut fur conuincitur contra fratrem suum, id est contra quemlibet alium hominem qui vocatur frater. *Et occidit animam eius.* Id est occidit eum, quia anima vocatur aliquando totus homo, sicut patet Gene. 46. & Exodi. 1. quod septuaginta anime ingressae cum Iacob in Aegyptum, id est septuaginta homines: aliquando accipitur anima pro vita, sicut dicit Christus, quod animam suam odit in hoc seculo, in vita aeterna inueniet eam, & Matth. 6. cap. nonne anima plus est quam esca, id est vita, & est sentus. *Occidit animam eius.* Id est vitam eius, quia licet non sit proprius modus loquendi, quod vita occidatur, quia animal est, quod occiditur, sicut animal est, quod vivit, quia ista quo sunt ad idem, tamen quia occiso animali vita destruitur, vita occidi dicitur: sequendo enim istam litteram non potest proprie dici, quod accipiatur anima pro ipso homine cum dicatur hic, & occidit animam eius, non potest autem dici, & occidit hominem eius, quia necesse est signari per animam aliquid, quod est alterius, vel pars, vel proprietates. *Quia sicut latro conuincitur.* Latrones in syluis latent, & insidiosae surgentes viatores predantur, & occidunt. *Sic puella perpeffa est.* Id est passa fuit, quia vir eam insidiosae in agro tenuit. *Sola erat in agro, & clamauit.* Praesumit ius, quod puella clamauerit licet hoc ignoretur, quia ea quae equaliter bona, vel mala esse possunt, in partem bonam interpretanda sunt, de viro autem manifestum est, quod malam intentionem habuit, ideo indistincte occiditur, & licet puella non clamauerit, si tamen ipsa intellexit, quod clamasse exaudiri non poterat, nullam criminis culpam habuit. poterat tamen contingere, quod puella volutarie cognosceretur, vel quod ipsa procurauerit cum viro, vt irent extra ciuitatem forte, vt ipsa securior esset ad omnem euentum, ius tamen hoc non praesumit, quia constare non possunt. *Si inuenerit vir.* Hic ponitur secundum, scilicet prohibitio quantum ad stuprum. *Puellam virgine nem.* Siue ista puella sit virgo secundum veritatem, siue non

non sit virgo, sit tamen in habitu virginali eadem poena est, si tamen puella non sit virgo, & publice cognoscatur, quod non sit virgo, vt patet quia fuerit concubina alicuius, vel meretrix, non videtur, quod teneat ista lex. *Quae non habet sponsum.* Quia si desponsata sit viro alicui, non soluet pecuniam quae hic dicitur, sed morietur, vel si fuerit coniugata, aut alicui per legem alligata, vt patet in exemplo, quod supra ponebatur de suscitante semen fratri suo. *Et apprehendens concubuit cum ea.* Quod violentiam notat: sic enim praesumitur, vt supra dicebatur de puella desponsata: nam si puella consentiat cognosci, non tenetur poena huius legis vir, quia paria delicta sunt. *Et apprehendens concubuerit cum ea.* Non exprimit littera clare, vtrum intelligatur de eo, qui virginem seduxit, & dormiuit cum ea, vel de illo qui vi apprehendit eam in agro, & coiuuit, quia maiori poena dignus videtur qui violenter coiuuit. Forte dicitur aliquis quod intelligitur de seduciente solum, quia ita imponitur poena donationis Exodi 22. cap. ubi agitur de virgine seducta, & deflorata. Sed melius dicitur, quod intelligitur de ea quae violenter apprehensa est, & patet, quia dicitur in littera. *Et apprehendens concubuerit cum ea.* Hoc autem violentiam signat. Item quia si non intelligitur de violenter corrupta non esset lex circa violententer corruptas. *Et res ad iudicium venerit.* Quia nunquam aliquis punitur, nisi causa ad iudicem deducatur, quia impositio poenae ad personam publicam pertinet, & licet ipse iudex non possit taxare quantitatem poenae, vel multae, quia a lege determinata est, tamen imponit illi peccati poenam legis ad quam tenebitur soluendam sub poena a iudice imposita arbitrarie. *Et habebit eam vxorem.* Si pater dare voluerit, vt patet Exo. 22. cap. & licet matrimonia sint secundum legem voluntaria, tamen aliquando cogitur aliquis contrahere secundum hanc legem, quia propter peccatum priui legum legis amisit, quod omnibus concedebatur, vel communem gratiam, vt magis proprie loquamur, & siue consentiat, siue non, cogetur tamen stare cum puella, & sustentare onera matrimonij, siue sit verum matrimonium, siue praesumptum a lege, siue totaliter nullum, & in hoc legitur vir, quia etiam si potens esset, & puella pauperima, tamen eam suscipere debet. Secundo legitur, quia nunquam poterit eam repudiare, nisi forte propter adulterium, quod omnem conditionem, & poenam destruit. *Non accipiet homo.* Hic ponitur tertium de incestu: est enim incestus inter personas sibi consanguinitatis, vel affinitatis linea attinentes. *Vxorem patris sui.* Id est nouercam: de matre enim ita notum est, quod non oportet ponere legem, licet ponatur ad horrorem facinorum Leui. 18. cap. sed intelligitur de nouerca, quam non debet aliquis in vxorem aliquo modo accipere, nec aliter ad eam accedere, sed maius peccatum est eam in vxorem recipere, quam aliter, quia qui vxorem accipit peccat, tanquam ex habitu indicans illud sibi licere, qui autem aliter facit ex passione mouetur, ideo remissibilis est, sed vtrunque malum est, quia contra honorem patris, quia pater fuit vna caro per commixtionem cum illa, & sicut patri subiecta fuit, quia ita sit subiecta filio. Et ob hoc Apostolus multum increpabat Corinthios qui consentiebant, quod quidam haberet publice in vxorem eam, quam pater suus in vxorem habuerat, scilicet nouercam suam vt patet 1. Corinth. 5. cap. scilicet auditur omnino inter vos fornicatio, & talis quae inter gentes non est, vt vxorem patris aliquis habeat, ideo Apostolus ad detestationem tanti sceleris grauem poenam infligit, scilicet, quod acciperet eum Sathanas trucidandum vsque ad interitum carnis, vt saluus sit spiritus eius in die Domini, & proculdubio tali poena dignus est, qui tantam irreuerentiam committit: nam cum pater sit maximum

A bonum filio post Deum, maxima reuerentia post reuerentiam debitam Deo est reuerentia debita patri: magna autem irreuerentia patris est, vt eandem mulierem filius cognoscat quam pater cognouit. *Nec reuelabit operimentum eius.* Id est turpitudinem eius, scilicet sexus verecundiam, & illa vocatur verecundia patris, quia patrem illa verecundia tangebatur, & maius peccatum est, quando hoc patre viuentis sit, quam ipso mortuo, & ideo maledictus fuit Ruben, quia maculauit lectum patris sui dormiendo cum Bala vxore patris sui, vt patet Gene. 35. & 49. cap. sic etiam Absolon dormiuit cum concubinis patris sui, sed iste magis peccauit, quia ad dehonorandum patrem fecit coram toto populo, vt patet 2. Reg. 16. cap. & quia talia crimina Deus detestatur maxime, mandauit tales occidi, vt patet Leui. cap. 20.

CAP. XXIII.

NON intrabit Eunuchus attritis, vel amputatis testiculis, & absciso vetro, Ecclesiam domini. Non ingreditur manser hoc est de scorto natus, in Ecclesiam domini vsque ad decimam generationem. &c.

Non intrabit. Supra positae fuerunt aliquae directiones circa partem irascibilem, hic dirigit circa concupiscibilem, & continet duo principaliter, scilicet de directione in communi. Secunda de directione in singulari ibi. *Si fuerit inter vos.* Et prima in duas secundum, quod status ciuitatis per duo tempora variatur, scilicet per pacem, & bellum. de secundo ibi. *Quando egressus fueris. Non intrabit Eunuchus.*

Tria bonum statum ciuitatis conseruantia. Quest. 1.

Hic ponuntur tria, quae conseruant bonum statum ciuitatis. Primo coniunctio honestorum coniugiorum. Secundo a Dei cultu expulsio immundorum. Tertio prohibitio de exaltatione, vel promotione indignorum, & ista omnia tanguntur in eadem littera, secundum quod potest tripliciter exponi satis bene, sed communior expositio, & consonantior est de coniunctione coniugiorum. Et excluduntur hic aliquae personae, quia non inueniuntur in eis finis matrimonij, vel propter alias inhonestates, & quia finis coniugij est proles, excluduntur primo, qui propter aliquem defectum in vase genitali, siue a natura, siue a casu non possunt consequi istum finem. *Non intrabit Eunuchus.* Vocantur Eunuchi qui castrati sunt, vel qui naturaliter tantum frigidi sunt, quod nullo modo coire queant, & sic dabantur nobiles domine in custodiam Eunuchis, id est castratis, vt sepe patet in Chronicis, hic autem solum accipitur pro illo qui habet integra genitalia natura prohibente coire non valet, quia de castratis infra dicitur. Et per Eunuchos etiam intelliguntur qui maleficiati sunt ad semper, quia si hoc constaret, non contrahebant matrimonium. *Attritis, vel amputatis testiculis.* Vterque prohibetur, quia generare non potest, licet enim habeat virgam, quod eleuari possit, & cognoscere feminam, ita quod claustra virginalia rumpant, tamen semen effundere nequeunt, quia testiculorum officium est, vt in coitu per quasdam cordas, siue cinafos ascenden-

De incestu, & quid ille sit.

Prohibitio quo ad stuprum.

Veretur
quid sit.

Quid est
Manzer.

Ecclesia
tripliciter
accipitur.

Eunuchi
non assu-
bantur ad
dignitates

Periculo-
sum & spu-
rios ad di-
gnitates ex-
altare.

ascendentes turgent vasa seminaria ad distillationem
femini, quibus non existentibus, vel si lesi sint, vasa il-
la immota manentia generationem nunquam com-
plent. Et absque veretur. Id est virga virili, & dicitur ve-
retur secundum Isidorum 11. Etym. quasi virus te-
nens, id est feminalem fluxum qui dicitur virus, vel ve-
retur, id est virtutum, quia soli viri illud habent, & in
istis magis patet. Non ingreditur manzer. hoc est de scorto
natus. Ista est superadditio ad explanationem nominis
Hebraici. In Hebraeo autem solum habetur manzer,
& exponit littera Chaldaica, quod mazer dicitur filius
alienius conuersi de Chanaanitis, vel alijs gentibus, &
alicuius Hebraei, vel filius Hebraei, & mulieris conuer-
se de gentilitate, sed magis videtur manzer secundum
litteram nostram esse proprie ille qui de meretrice na-
tus est, & iste omnium illegitimorum turpissimus est,
& potest intelligi per manzerem spurium qui de con-
cubina natus est, vel nothus qui de adulterio, quia om-
nes hi contemptibiles erant. Non intrabit Ecclesiam Dei.
Potest accipi Ecclesia tripliciter secundum tria quae su-
pra tetigimus, quae sunt ad bonum statum ciuitatis.
Primo modo accipitur Ecclesia pro congregatione
populi, & sic frequenter accipit Philosophus in 2. Poli-
tici dicit, quod in quibusdam politijs apud Ecclesiam
potestas est, id est apud totam multitudinem popula-
rem, & quadam politia Ecclesiam non faciunt, id est
congregationem. & tunc est sensus, quod non intrēt
manzeres in Ecclesia Domini, id est non dentur vx-
ores eis de multitudine filiorum, quae vocatur multitu-
do Domini, id est sancta, & non intelligitur de supe-
rioribus: quia frustra esset dicere quod Eunuchi, & habē-
tes peccata genitalia & similia, non acciperēt vxores de fi-
liabus Israel vsq; ad decimam generationē: quia cum
illi generare non possint, nunquam habebunt primā
nec secundam, nec aliquam generationem. solum ergo
intelligitur de manzeribus.

Potest accipi secundo modo ecclesia in secundo sen-
su pro loco sancto ad quē ingredi poterant laici vt of-
ferrent, & vt ibi comederent hostias pacificas. Et ad
istum non poterant intrare isti omnes supradicti: quia
sicut qui contaminati erant in tactu alicuius rei im-
munde vel leprosi erāt, vel fluentes semine, menstrua-
te, & fluentes sanguine, non debebant intrare in san-
ctuarium: ita isti immundi reputabantur: de his patet
Leui. 11. 14. & 15. c. & Nu. 5. & 19.

Potest tertio modo accipi ecclesia pro multitudine
prout habet ordinationem ad rectores. & sic dicitur
aliquis intrare ecclesiam, cum in multitudine datur ei
aliquod officium, vel principatus: & ad hoc prohiben-
tur omnes supradicti: quia non poterant esse tribuni cē-
turiones quinquagenarii, vel decani. Et patet in patien-
tibus defectum in genitalibus: quia iste dignitates tem-
porales, vt in plurimum, dabantur per successiones,
indignum ergo erat, quod qui successorem nullo modo
relinquere poterat, ad paternum honorem promoue-
retur: repelluntur etiam manzeres, nothi, & spurij, &
alii de fornicatione, quia isti propter defectū natiuitatis
multum contemptibiles sunt. Et periculum est tales
exaltare, quia subditi non eoque animo tales tolerant,
maxime illi qui naturaliter excellētes sunt, de his Phi-
losophus 2. & 3. Politico. Et ideo Ecclesia tales ordi-
nari prohibuit, & aliquam Ecclesiasticam accipere di-
gnitatem, nisi ex speciali consideratione considerata
qualitate personae, ita quod paternae incontinentiae non
sit imitator, & in dignitatibus temporalibus quae per
successionem habentur secundum leges humanas si
sunt illegitimi non succedunt, repelluntur etiam infra-
positi, scilicet alienigenae qui non efficiebantur prin-
cipes, quia minus praesumuntur alienigenae terrā dili-
gere quam indigenae, nec in arduis causis multum in-

eis confidendum est, & subditi etiam dedignantur ali-
quos sibi alienigenas dominari, & iste sensus conso-
nantior est quam secundus, quia quantum ad ea quae
Dei sunt, non erat distinctio Iudaeorum, & aduersarij,
scilicet in cultu, & caeremonijs legis, & pater quia om-
nes alienigenae circumcisi poterant comedere phasē,
vt habetur Exodi 12. cap. & hoc est magnum sacrifici-
um Dei, vt patet Nume. 9. cap. ergo etiam poterant
offerre victimas pacificas, sed istas non licebat come-
dere nisi in atrio tabernaculi, vt patet sepe in Leuiti-
co, ergo comedere poterant in atrio. Ex superioribus
patet, quod expositio Chaldaica in praesenti non multum
consonat, quia si intelligatur primo modo impli-
cat contradictionem, quomodo non intrabit in Eccle-
siam domini qui est de Ecclesia Domini, sed isti quos
ipse vocat manzeres de Ecclesia Dei sunt, quia vel
patrem, vel matrem de Hebraeis habent: nec quantum
ad sacrificia, vt dictum est, nec etiam quantum ad di-
gnitates, quia David fuit in tertia generatione Man-
zer, scilicet filius Isai, & nepos Obeih qui fuit Manzer
illo modo, id est natus ex Ruth Moabiride, & Booz,
vt patet Ruth. 4. cap. & Matth. 1. sed tamen David rex
fuit, & vxorem habuit de Ecclesia Dei. Usque ad deci-
mam generationem. Quia in decima generatione est to-
taliter memoria illegitimitatis abolita, & pro nobili
se gerere potest, & si intelligatur ista littera per primū
modum, erit sensus, quod Manzer, nec filius eius, ne-
pos, abnepos, pronepos, & consequenter vsque ad de-
cimam non accipiant in vxores aliquas de filiabus Is-
rael, sed accipient de filiabus conuerstorum ad iudaif-
mum, & in decima generatione rursus vniuntur fili-
abus Israel.

In secundo modo est sensus, quod Manzer, & filij
sui, siue accipiant vxores de Israel, siue non, non ingre-
diantur in atrium tabernaculi vsque ad decimam ge-
nerationem, sed non multum valet hoc, vt supra dixi-
mus. In tertia expositione clara est littera. Ammonites,
& Moabites non intrabunt Ecclesiam Dei post decimam genera-
tionem vsque in eternum. Id est nunquam, quia illud in
eternum non fit, quod nunquam fit. sic dixit Petrus
Christo domine non lauabis mihi pedes in eternum.
Io. 13. c. & ponitur hoc, quia supradictū fuerat de Ma-
zeribus, quod non intrarent in Ecclesiam vsque decimā
generationem, sic putaret aliquis de Moabitis, & Am-
monitis, & respondetur, quod nunquam intrabunt Ecclesiam
post centesimam generationē. Et potest intelligi quo-
libet illorum trium modorum, sed maxime in 1. & 3.
alia autem gentes, scilicet Idumaei, & Aegyptij de quibus hic fit
mentio intrant ad 4. generationes in Ecclesia, isti autem
nunquam, quia grauius quam illi peccauerunt cogendo eos ope-
ribus duris, & mergendo paruulos eorum in flumine,
vt patet Exo. 2. & 5. c. Idumaei autem exierunt eis armati,
& non concesserunt eis transitum per directam viam
terrae suae, vt patet Nume. 20. cap. & Deute. 2. Moabite
autem spiritualiter, & corporaliter eos leserunt, quia
per consilium Balaam fecerunt fornicari filios Israel
cum mulieribus Moabitarum, & Madianitarum, &
colere Deos eorum, vt patet Nume. 25. c. propter quod
Deus iratus est Israel, & deleuit multos, vt patet eo. c.

Quare non fit hic mentio de alijs gentibus, quando conuerterentur
ad iudaismum, quomodo fieret de eis quantum ad hoc,
quod est intrare Ecclesiam Dei. & historica narratio Iudeo-
rum a principio sui originis cum quibus gentibus comunica-
uerunt, & in quibus terris manserunt. Quasi. 11.

Sequitur quare non fit mentio de conuersio-
ne aliarum gentium, & punitione: Potest respon-
deri, quod ratio est, quia istae gentes quas hic ex-
primit, puniuntur aliquo modo, quia persecuti
sunt

sunt filios Israel in itinere Aegypti, & non alie gentes,
ideo quando conuerterentur alie gentes non datur
eis ista poena, sed statim poterant intrare Ecclesiam Dei,
& secundum istum modum prima de tribus exposi-
tionibus est verior, ita quod omnes conuersi de gen-
tilitate ad iudaismum immediate accipere poterant
vxores de filiabus Israel, tamen non poterant principa-
ri statim. Et si arguas de Amalechitis qui pugnaverunt
contra Israel, vt patet Exodi 17. capit. & de Madianitis
qui fuerunt principales in adducendo Balaam ad
maledicendum quam Moabite, & ideo contra eos, &
non contra Moabitas pugnatum est, vt habetur Nu-
meri 31. ca. Respondetur, quod de Amalechitis nul-
lus conuertendus erat ad iudaismum, sed continuum
bellum esse debebat inter eos vsque ad deletionem
Amalechitarum, vt habetur Exodi 17. cap. & ista dele-
tio tempore Saul consummata est, vt patet 1. Reg. 15.
cap. de Madianitis respondetur, quod Israelitis deleue-
runt eos vsque ad reliquias, vt patet Nume. 31. cap. &
post illi qui succreuerunt fuerunt hostes Israel, vt pa-
tet Iudi. 6. capit. & ideo forte nullus de eis vnquam ad
iudaismum conuersus est, & sic non oportuit de illis
poni regulam. Vel potest respondere aliter, quod ideo
solum istae gentes nominatae sunt, quia istae erant prope
Israel, & de eis conuerterentur aliqui, non autem
de alijs remotis gentibus, & tunc dicitur, quod quia
Amalechitis, & Madianite distat magis a terra Israel
quam gentes de quibus in littera. Et si arguas de Philis-
thin qui propinquiore erant, quia habitabant super
mare ad occidentem terrae promissionis. Responde-
tur, quod isti habitabant intra terminos terrae promis-
sionis, quia Iudaeis dati sunt termini vsque littus maris
magni ad occidentem, vt patet Nume. 34. cap. sed in
littore illo erant ciuitates Philisthinorum, ideo voca-
tur mare illud mare Philisthinorum, vt habetur Exo.
23. c. sed melior est prima responsio, quia Syria in qua
Damascus, & Phenicia propinquiore erant terrae pro-
missionis quam Aegyptus, & tamen sic hic mentio
de Aegypto, non autem de istis. erat autem prima re-
sponsio, quod de istis gentibus non fiebat mentio, quia
hostes erant, & non erant conuertenda ad iudaismum,
& fundamentum huius est, quia Deus vult dari hic re-
gulam, quam gentem amare deberent Iudei, & quā
gentem persequi, & quia amamus, vel persequimur,
aliquid, sicut nobis bonum est, vel malum est, vt patet
in 1. Ethico. oportet quod illam gentem amemus in
qua aliquid boni reperimus, & illam exosam habea-
mus in qua aliquid mali reperiamus, & quia bonum,
vel malum est inter gentes secundum communicatio-
nem, ideo gentes illae quae nullo modo communicant,
nec vnquam communicauerunt, sibi bonae aut malae
non sunt: ideo Deus solum dat hic regulam ad aman-
dum, vel ad odiendum, recipiendum vel non recipien-
dum quasdam gentes quae inter se aliquo modo com-
municabant, non dat Deus hic aliquam regulam Iu-
deis vtrum Indos, aut Hispanos, vel Alemanos odisse
debeant, vel amare, recipere, aut non recipere, quia Iu-
dei nunquam communicauerant cum istis gentibus
bonum, aut malum ab eis recipientes, ideo non habe-
bant aliquid per quod diligerent, aut odissent. etiam
non oportebat poni aliquam regulam de istis vtrum
recipi deberent, vel non, quia habitant in vltimis parti-
bus orbis. terra autem Chanaan est in medio terrae ha-
bitabilis secundum latitudinem climatum septem. Li-
cet nunc considerando terram iam habitata non est
in medio terrae habitatae, quia aliqua loca sunt quae sunt
in decimo climate, vt est insula Thile, terra autem Cha-
naa est in principio quarti climatis, & partim in tertio,
& diuisa terra in septem climata terra Chanaan est in
medio terrae habitabilis, posita diuisione autem clima-

An terra
Chanaan
sit in me-
dio terrae
habitatae.
Climata.
10.

tum secundum terram, quae iam habitata est, multū
distat terra Chanaan a medio mundi, nunquam autem Hi-
spani irent ad terrā Chanaan, vt conuerterentur ad iu-
daismum, nec Indi, aut extremi Aethiopes, vt Garama-
res, & Troglodite, & de habitantibus in extremitatibus
septentrionalis plagae, de istis tamen licet rarissimum esset,
si tamen contingeret, vt aliqui ad terrā Chanaan venirent
ad iudaismum, dicendum erat, quod reciperebantur, vt
intrarent in Ecclesia Dei accipiendo quocunque mo-
do accipiatur Ecclesia: nam sicut de iure quilibet pre-
sumitur idoneus nisi probetur contrarium, ita quilibet
admittitur ad omnia ista nisi prohibeatur, sed indi, hi-
spani, aethiopes, alemani, non prohibebantur hic intra-
re Ecclesiam Dei, ergo quicunque intrare vellent, recipe-
rentur, & sic de ceteris gentibus, quae non prohibeban-
tur hic, nisi alia causa subesset. hic autem exprimitur
aliquae gentes, cum quibus Hebraei aliquam commu-
nicationem habuerunt patietes ab eis bonum, vel ma-
lum. Considerandum autem est ex processu sacrae Scri-
pturae in his libris Moyse cum quibus gentibus Hebraei
habuerant aliquam communicationem boni, aut ma-
li vsq; ad tempus praesens, & reperietur regula expre-
sse, aut ratio tacite. Et praesupponendum, quod Hebraei pri-
mo nati sunt trans flumē Euphratem ad partem aequi-
lonarem, & postea venerunt in terram magis Meridia-
nam ultra flumē Euphratem, quorum primus fuit Tha-
re, & ab ipso Hebraei alij nominati sunt, postea sui suc-
cessores, vt nunc attinet ad propositum, licet de veri-
tate huius magis habetur Exo. 21. c. Abraham autem
persecutionem magnā sustinuit in Caldea, vt non co-
leret idola, sed quia tunc Abraham adhuc non erat ca-
put populi Dei, cum non esset facta aliqua promissio
Dei ad illum, non est aliqua causa quare Hebraei debe-
rēt tempore Moyse esse hostes Caldeorum. Post hoc
Abraham cum posteritate sua habitauit in terra Cha-
naan, in qua non habuit, nec vestigium terrae, & multa
ab illis passus est, & Isaac eodem modo, & Iacob, plura
autem passi sunt ab eis cum pugnaverunt contra eos
duo reges Amorrhcorum, scilicet Seon, & Og. de his
autem non est data aliqua regula vtrum recipi debe-
rent in Ecclesia Dei, vel non. Et dico, quod non oportuit
hic poni regulam, quia satis notum erat, quod nullus de
Chanaanitis admitti deberet in Ecclesiam Dei aliquo
modo, quia Iudei nullo modo poterant relinquere viuum
aliquem de Chanaanitum populis, quem nec accipere
possunt, siue sub conditione seruitutis, siue libertatis,
aut quouis alio modo, sic patet supra 20. ca. cū dicitur
de his autem ciuitatibus quae dabantur tibi, nullū om-
nino patieris viuere sed interficies i ore gladij Etheu,
& Chananeum, & c. ideo dato, quod aliquis de Chana-
neis populis vellent esse Iudeis, & redigi i seruitutem,
tamen non permittebatur, sed percutiebantur gladio. co-
municauerunt etiam Iudei cum Philisthinis, quoniam descen-
dit illuc Abraham, & post hoc Isaac filius eius, vt patet
Gene. 20. & 26. c. quorum vterque persecutionem ha-
buit ab eis, quia vxor Abraham accepta fuit a rege Abi-
melech, vt patet Gene. 20. c. magis, aut & iniquius da-
nabatur ab eis Isaac, quia inuidebant ei durissime, &
compulerunt eum egredi de ciuitate, & quoniam aliquem
pureum fodiebat occupabant eum pastores Gerarite
qui erant Philisthini, donec recessit a terra illa aliqui-
ter, & venit in Bersabee, vt patet Gene. 21. c. ex his au-
tem videbatur esse origo aliquarum inimicitiarum
inter Iudeos, & Philisthin: de his autem non ponitur
aliqua regula vtrum intrare possint in Ecclesiam Dei,
& non factum fuit, vt aliqui putabant, quia distabant a
Iudeis, sed quia erant in terra eorum, nec etiam, vt ali-
putauerunt, quia Philisthini semper fuerunt infesti
Iudeis, & sic nullus de eis conuerteretur ad iudaismum:
nam dato, quod aliquis de Philisthinis vellent conuerteri ad
iudaif-

Historica
narratio
Iudeorum
in quibus
terris ma-
serunt.

judaismū, non reciperetur, sed occideretur, sicut non reciperetur aliquis de Ethis, Eucis, Pherezeis, Iebusis, &c. & ratio est, quia Philistini sunt pars istarum gentium septem, cum ponantur intra terminos terre Chanaan a parte occidentali in qua est mare palestinorum, siue mare occidentale, ut patet supra 1. c. & Exo. 23. & Nume. 34. & apud istud mare est māsio Philistini. Etiam a parte Meridiana erant Philistini intra terram Chanaan, quia termini Meridiani terre Chanaan sunt deserta arabica, quæ magis Meridiana sunt quam terra Philistini, ut patet supra 1. c. ergo in terra Chanaan erant Philistini, nec poterant recipere quæquam ex eis, nec ad vitam referre sub quacunque conditione, non ergo dari debuit regula de Philistini. Deinde communicauerunt Hebræi cum Aegyptijs, quia morati sunt ibi ducis, & quindecim annis, ut in Genesi probatum fuit c. 15. & in Exo. c. 2. & alibi sepe, & in hac terra multa mala Hebræi ab Aegyptijs receperunt, quia pressis eis in duris laboribus fuit, & lateribus iussu est, ut infantes eorum obstricunt dolo in ipsa alui effusione necarentur, insuper & in flumen mergi mandauit, quos aliter superare non potuit: multa quoque alia dura illis imponebantur, & fiebant quæ deducebant animam Iudeorum ad amaritudinem, pro quibus satis rationabiliter videtur, quod Iudæi eos exosos habere possent, sed Deus de his dat hic regulam, quod non debent Iudæi abominari Aegyptium, cuius ratio in litera subiungitur, quoniam licet multas angustias passi sunt ab Aegyptijs, tamen quia aduenæ fuerunt in terra Aegypti, idest quia ibi magno tempore vixerunt, & de pinguedine terræ illius nutriti sunt, non debent eos habere exosos. Deinde communicauerunt Iudæi Amalechitis, quia Amalechites exierunt in obuiam, post Iudeos, & extremos agminis qui rederant, occiderunt: ut patet Exo. 17. & 26. c. ista fuit prima gens quæ bellum mouit contra Iudæos, sic dicitur Nume. 24. c. f. principium gentium Amalech cuius extrema perdentur, & non ponitur hic regula de istis vtrum debeant esse exosi, vel non, & quora generatione recipi debeant in Ecclesiam Dei, & ratio est, quia de Amalechitis nullus conuersus est, ut aliqui volunt, vel quia valde distanter habitabant, non fiebat mentio, sed non est verum, quia dato, quod aliquis de Amalechitis conuerteret vellet ad fidem, non reciperetur, sed occideretur, & patet, quia Deus dederat mandatum, ut Iudæi haberent bellum cum Amalech usque ad deletionem eius, ut h. Exo. 17. ca. cum dicitur, dixit dominus Deus ad Moysen scribe hoc vobis de gentibus quæ erant in circuitu vestro, idest de omnibus gentibus quæ erant in circuitu terre, quam ipsi possidendam recipiebant, poterant habere seruos, cum tamen aliquem seruum emebant, debebant eum circumcidere, ut patet Exo. 12. c. cum dicitur, omnis seruus emptitius circumcidetur. ergo Moabitæ & Madianitæ, & Ammonitæ, & omnes gentes poterant conuertere ad iudaismum, immo interdum cogebantur conuertere, ut pote cum essent serui emptitij de gentibus his. Item litera ista innuit, quod aliqui de eis conuerterentur ad iudaismum, quia aliter impossibile est intelligi istam literam, nisi ponat, quod aliqui Moabitæ, & Ammonitæ, & sic de ceteris post decimam generationem non intrabunt in Ecclesiam Dei, vel quod Aegyptij intrarent post tertiam generationem in Ecclesiam Dei, quod enim computaretur generatio decima aut tertia aut 4. & sic de ceteris nisi detur aliquod principium a quo incipiat, nunquid deberet computari ab Ammon, & Moab patribus eorum? ridicula enim sunt

autem Chananeis non ponitur regula vtrum reciperentur in Ecclesia Iudeorum, vel non, quia isti totaliter destructi sunt, & si forte aliqui super fuerint, erant de genere aliorum Chananeorum, cum quibus Iudæi nullum fœdus habere poterant. post hoc communicauerunt Iudæi aliquantulum cum Idumæis, quia cum steterunt in Cadesbarne, siue cades deserti Syn, quod idem est, miserunt legatos ad regem Edom, ut concederet eis transitum per terram suam, & respondit rex Edom non transibis per me, alioquin armatus occurrā tibi ut patet Num. 20. c. ex hoc autem possent Iudæi habere aliquod odium, & abominationē ad Idumæos, sed mandat hic Deus, quod non abominentur eos, & hoc quia fratres eorum sunt, scilicet filij Isaac, sicut Israelitæ etiā, quia Idumæi non totaliter resisterunt Israelitis, quia aliquo modo concesserunt eis transitum per terram suam, ut patet 2. c. cum dicitur transibitis hodie per terminos fratrum vestrorum filiorum Esau, qui moratur in Seyr, & in eodem c. infra dicitur tantum est, ut concedas nobis transitum per terram tuam, sicut fecerunt filij Esau, qui habitant in Seyr. Deinde communicauerunt Iudæi cum Moabitæ, Madianitis, & Ammonitis, & hoc, quod venerunt circa Iordanem super campestria Iordanis in descensu montium terræ Moab in mansione, quæ vocatur Sethin, siue Belsethin, ut patet Nume. 25. & 33. nā Moabitæ timentes Israelitas, nec audentes congrederi cum eis, consilio, & fauore Ammonitarum, & Madianitarum cōdixerunt Balaam aricū, ut veniret ad maledicendum Iudæos, & quia non potuit maledicere, sed dixit, quod reuertens in terram suam daret consilium, quid facerent Moabitæ Iudæis, ut patet Nume. 24. c. & postea dedit consilium de puellis ornandis, ut prouocarēt Iudæos ad idolatriam, ut patet Nume. 25. c. Etiam quia Moabitæ, & Ammonitæ per quorum terminos transibant Iudæi venientes de Aegypto, ut patet supra 2. c. noluerunt occurrere cum pane, & aqua Iudæis, ut patet hic, propter quod Madianitæ qui fuerunt ministri, & intentores horum scelerum, mox deleti sunt, usque ad reliquias ut patet Nume. 31. c. Iō non fuit data de eis aliqua regula, quia non erant, postea succreuerunt, & fuerunt hostes continui Hebræorum, unde de eis nulli redibant ad iudaismum, ne intraret quisquam in Ecclesiam Dñi in sempiternū. Moabitæ autem, & Ammonitæ qui tunc non fuerunt puniti, nec aliquod bellum contra eos gestum est, hic puniti sunt. Et datur de eis regula, quod Iudæi nunquam habeant cum eis pacem, nec querant eis bonum, nec intrent in Ecclesiam Dñi in eternum. Non tamen est intelligendum, quod prohibeatur Moabitæ, & Ammonitis cōuertere ad iudaismum, cum Deus vellet omnem hominem saluum fieri, & neminem vult perire. Itē quia dicitur Leui. 25. serui sint vobis de gentibus quæ erant in circuitu vestro, idest de omnibus gentibus quæ erant in circuitu terre, quam ipsi possidendam recipiebant, poterant habere seruos, cum tamen aliquem seruum emebant, debebant eum circumcidere, ut patet Exo. 12. c. cum dicitur, omnis seruus emptitius circumcidetur. ergo Moabitæ & Madianitæ, & Ammonitæ, & omnes gentes poterant conuertere ad iudaismum, immo interdum cogebantur conuertere, ut pote cum essent serui emptitij de gentibus his. Item litera ista innuit, quod aliqui de eis conuerterentur ad iudaismum, quia aliter impossibile est intelligi istam literam, nisi ponat, quod aliqui Moabitæ, & Ammonitæ, & sic de ceteris post decimam generationem non intrabunt in Ecclesiam Dei, vel quod Aegyptij intrarent post tertiam generationem in Ecclesiam Dei, quod enim computaretur generatio decima aut tertia aut 4. & sic de ceteris nisi detur aliquod principium a quo incipiat, nunquid deberet computari ab Ammon, & Moab patribus eorum? ridicula enim sunt

An Moabitæ
non p-
hibetur
conuertere
ad iudaismum.

Quo fie-
bat in istis
computatio
generatio-
num.

Quid erat
non intra-
re Eccle-
siam Dei.

Aliter fie-
bat hic co-
putatio ge-
nerationū
in arbo-
re consan-
guinitatis.

sunt ista, & intelligibilia nullatenus, necesse est ergo computari istas generationes a cōuersione ad iudaismum, si quod cōuerteretur aliquis Moabita ad iudaismum, & post cōuersionē gignebat aliquem filium, illa erat prima generatio in Moabita, deinde filius illius Moabitæ cōuerfus gignebat alium filium, & ista erat secunda generatio, & sic deinceps, & isto modo computantur tres generationes in Idumæo, & Aegypcio. Erit ergo sensus, quod si Moabita, vel Ammonita conuerterentur ad iudaismum, reciperentur, tamen non intrabant in Ecclesiam Dei, idest non accipiebant vxores de cōitate Iudeorum, ita quod iungerent cum eis genus, & hoc erat intrare in Ecclesiam Dei, iō si cōuerfus Moabita nō duceret secum vxorem Moabitam, vel de altera gente, non darent ei Iudæi gentis suæ vxorem, sed manere cogebatur sine vxore, vel acciperet de filiabus aliorum conuersorum ad iudaismum, quæ non erant de genere Israelitarum: & si forte moreretur vxor quam ducebat de gente sua, & non inueniret de filiabus cōuersorum aliquam vxorem, cogebatur manere sine vxore, & quæcumque generationes transirent, nunquam filij Moabitarum, vel Ammonitarum conuersi ad iudaismum poterant accipere vxores de genere Iudeorum. Aegyptij autem, & Idumæi in hoc erant melioris conditionis quam Moabitæ, & Ammonitæ, quod cum aliquis Aegyptius, vel Idumæus conuerteretur ad iudaismum, si non duceret vxorem de gente sua, vel alia, aut reciperet eam de filiabus conuersorum, nullo modo habere posset eam, quia Iudæi non darent eam illi de gente sua, & filius suus nō poterat habere vxorem Hebræam, nec nepos, pronepos autem habere posset, & iste intraret in Ecclesiam Dei, qui erat iam in quarta generatione cōputando illū qui cōuerteretur pro vna generatione, quia ille non poterat accipere vxorē Hebræā, & sic filius erat secunda generatio. Licet non computentur sic generationes in arbore consanguinitatis: nam pater non computatur cum sit truncus, & a quo incipit generatio, & sit principium distinctiūm ascendentium, & descendendum, & collateralium, quod non esset si computaretur in prima gñatione: nā tunc impossibile erat dari in arbore illa ascendentes, & descendentes, & transuersales, quia totū cōtinuum esset, & nō distingueret, nisi poneret ille truncus prima gñatio, aut in descendentes, aut ascendentes, aut collaterales. Et ista est cā quare in arbore cōsanguinitatis cauitissime, nec sine misterio vna domus vacua relicta est, & vocatur a iuristis Ioachim, siue truncus, & isto modo computabamus supra, sed non est sic computandum sed quilibet persona constituit hic vnam generationem, siue vnum gradum, & primus conuersus est prima generatio, & sic cōputando descendēs deinceps. Attendendum tamen, quod si aliquis Moabita aut Ammonita Aegyptius, vel Idumæus cōuerteretur ad iudaismum, & ille esset prouectus ætatis, ita ut haberet pnepotes, & conuerterentur cum eo pnepotes, & nepotes, & filij, non cōputaretur ipse tanquam prima generatio, & filij sui tanquam secunda, & nepotes tanquam tertia, & pnepotes, ut quarta, quia tunc sequeretur quoddam inconueniens, quod aliquis Aegyptius immediate, ut conuerteretur, posset intrare Ecclesiam Dei accipiendo immediate vxorē Hebræam, quod est contra textū, si quod Aegyptij, & Idumæi non intrent in Ecclesiam Dei usque ad tertiam generationē, si quod in ipsa tertia generatione intrare possent, licet supra computauimus secundum quoddam, quod ponebant in his tribus nō intrare, & post tertiā intrare, quod erat ad pnepotes, litera tamen vult, quod intrarent in tertia generatione, in nepotibus, cum ergo iste Aegyptius conuersus haberet nepotes, & pnepotes qui simul conuerterentur, & ipse computaret tanquam prima generatio, filij autem, ut secunda generatio, nepotes vero ut tertia, possent isti nepotes

intrare in Ecclesiam Dei accipiendo vxores de Hebræis. Item hoc patet esse inconueniens, quia iste qui est nepos cuius Aegyptij conuersi, & ipse cum auo suo simul conuertitur, secundum istam rationem posset accipere vxorem de Hebræis, & sic fieret contra regulam iuris, si quod quis non potest adipisci aliquid vno modo, prohibet adipisci illud alio modo, debet autem computari ista contextio generationū de his qui nascuntur in iudaismo post cōuersionem: nam cum aliquis conuertitur ad iudaismum ipse est prima generatio, & nō potest accipere vxorem de Hebræis, & siue iste sit solus, siue habeat filios, & nepotes, & pnepotes qui simul conuertantur, nihil magis sic quam sic fertur: nam ipse computabitur, ut prima generatio, & quilibet filius suus cum eo cōuersus computabitur et prima generatio, & quilibet nepos, & quilibet pronepos quæcumque generationes sint. primus autem genitus post cōuersionem ad iudaismum de quolibet istorum est secunda generatio, & sic successe, & hoc modo nō dabitur inconueniens, quod ante dabatur, si quod aliquis conuersus ad iudaismum de Aegyptijs, vel Idumæis confestim herede possit vxorem de Hebræis intrando in Ecclesiam Dei, Moabitæ autem, & Ammonitæ post mille generationes nō poterant accipere vxores de Hebræis, non poterant etiam Moabitæ, & Ammonitæ intrare in Ecclesiam Dei in eternum, idest accipere aliquam praelationem in populo Iudeorum, quod erat intrare in Ecclesiam, & nulli de eis descendentes et poterant hoc herede. De Aegyptijs autem, & Idumæis qui conuertebantur, non poterant herede aliquas dignitates inter Iudæos, nec filij ab eis geniti in iudaismo post cōuersionem, nepotes autem qui erant in tertia generatione intrabant in Ecclesiam Dei suscipientes aliquam dignitatem. cōciderunt etiam Hebræi gentibus duorum regum Amorrhæorum, scilicet Seon regis Esēbō, & Og regis Basan, quia noluerunt isti dare transitum Iudæis per terrā suam, sed exierunt pugnaturi cum Israelitis, ut patet Num. 21. & supra 2. & 3. c. sed de istis nō datur regula, quia oēs destructi sunt in ore gladij, ut patet prælatis c. & dato, quod non fuissent destructi, nō esset aliqua pax aut fœdus Iudæis cum illis, quia isti erant de septem populis Chananæorum, de populo qui vocabatur Amorrhæus cum quibus pax nulla habenda erat, ut patet supra 20. capit. Quia noluerunt vobis occurrere cum pane, & aqua in via, quando egressi estis de Aegypto. Sed supra 2. cap. dicitur, quod ipsi dederunt transitum Iudæis. Respondetur quod primo noluerunt dare victualia, sed exhibant armati contra Israelitas, deinde Deo faciente placati sunt.

Nicolai opinio de occurſu Moabitarum. Quæſt. III.

Nicolavs autem qui tenet, quod non concesserunt transitum, sed victualia, respondet secundum aliquos Hebræos, quod mulieres Moabitarum, & Ammonitarum exierunt cum victualibus viris manentibus armatis, sed ista positio non multum vult, quā late improbauimus supra 2. c. Dicit autem potest, quod Moabitæ, & Ammonitæ qui terminos habebant simul a parte orientali terre duorum regum Amorrhæorum, per quos fines transire debant, a principio nō concesserunt eis panem, & aquam, & occurrerant eis armati, sed postea pacificati sunt, & transierunt per Moabitas qui erant in Ar, & sic dicitur 2. c. quod filij Esau qui habitabant in Seyr, & Moabitæ qui morabantur in Ar concesserunt eis transitum per terram illā, vel dñr Moabitæ hic nō concessisse transitum nec panem nec aquā, quia Iudæi vellent transire per terrā Moab aliquantulum per eā intrando, ut celerius accederent ad terrā Chanaan: Moabitæ autem noluerunt ei concedere hoc villo modo, nec dederunt panem, aut aquā, & quantum ad hoc dicitur hic, quod nō concesserunt eis transitum, nec panem, & aquā, concesserunt tamen, quod transi-

Doct. opi.

Deuteronomij.

Cap. XXIII.

transirent per terminos ciuitatis Ar que est in finibus Moabitarum, & de hoc dicitur 2. c. quod erat quasi nihil concedere eis, vel dicendum, quod ista duo referunt ad diuersa. nam ciuitas Ar est in extremitate terre Moab a parte Orientalis, & quando Iudei accesserunt ad terram illam Moabites gratis concesserunt transitum per terminos ciuitatis Ar: & de hoc dicitur 2. c. ita quod isti Moabites non exirent eis obuiam, nec negassent panem & aquam. deinde cum intrassent Iudei in terram duorum regum Amorrhæorum, & puenissent ad campestria Moab circa Iordanem accesserunt ad terminos terre Moab, circa Phanum Phegor, & rex Moabitarum ibi existens instruxit dolos quod Iudeos conducens aduersus eos Balaam ariolum, ut malediceret eis, ut patet Num. 22. ca. & ibi negauit eis panem, & aquam, & transiit, & de ista parte Moab loquitur ista littera: sed melior atque conuenientior est sensus primus, scilicet Moabites qui morabantur in Ar, primo negarent transitum totaliter, & negauerunt panem, & aquam, sed postea concesserunt transitum non totaliter, ut Iudei volebant, sed per terminos ciuitatis Ar, & sic coacti sunt transitum petere a regibus Amorrhæis, & pugnare quod eos hoc aut confirmat, quia dicitur hic, quod Moabites, & Ammonites noluerunt occurrere cum pane, & aqua Hebræis, & sic coniungit istos duos populos hic, quasi isti populi simul noluerint occurrere Iudeis cum pane & aqua, sed terra Moab, & terra Ammon coniunguntur in parte Orientali apud ciuitatem Ar quod erat in finibus Moabitarum, ut declaratum fuit 2. ca. Item quia Moabites non erant culpandi, quod non occurrissent cum pane, & aqua quod erant Iudei apud Phanum, ubi stetit quod eos ad maledicendum Balaam ariolus. nam ista pars Moab est in fine Moab in coniunctione frontis Orientalis terre Chanaan ad frontem Occidentalem terre Moab: & patet, quia erat super Iordanem qui circuit terram Chanaan ex parte a fronte Orientali, de quo dictum fuit 2. c. tunc non indigebant Iudei transitum per terram Moab, nec et panem, aut aquam, quia iam Hebræi erant in terra sua, scilicet in terra duorum regum Amorrhæorum, quam iam possidebant de letis prioribus possessoribus, & habebant panem, & aquas: sed istis indiguerunt, quod stabant in introitu terre Moab apud ciuitatem Ar, ubi Ammonites, & Moabites vno animo repugnabant eis, & Amorrhæi reges duo. Et quia conduxerunt contra te Balaam filium Beor. Non fit mentio in libro Numerorum, quod Ammonites fuissent in consilio conducendi Balaam, sed solum Moabites & Madianites, ut patet Num. 22. c. sed dicendum, quod notantur ibi Moabites, quia Balach, quod duxit Balaam erat rex Moabitarum, ut hic eo. c. sed intelligendum est, quod sicut Madianites qui erant extra Moab et Balaam cum Moabitis conduxerunt, ita Ammonites fecissent, & forte aliqui alii gentes vicine in hoc puenissent, quia nimis timebant Israel. De Mesopotamia Syria, ut malediceret tibi. Et sic patet Num. 23. c. de Aran eduxit me Balach. Aran enim idem est, quod Mesopotamia, sed Aran est nomen Hebræum, Mesopotamia est nomen Grecum, & signat ciuitatem positam in medio aquarum: & hoc ponit aliqui per duo nomina, & vocat Aran fluuiorum. Et noluit dominus Deus tuus audire Balaam. Quia intentio Balaam erat maledicere Israel, quia ad hoc venit de terra sua, ut patet Num. 22. c. sed Deus prohibuit eum maledicere mouendo linguam eius quod voluntatem eius, ut diximus ibidem. Vertitque maledictionem eius. Quam mente preceperat, ut daret. In benedictionem. Quam actualiter dedit, ut patet Num. 23. & 24. c. maledictionem vero, licet mente precepisset Deus immutabat, ut eam verbis preferre non posset. Eo quod diligere te. Et non pro merito tua. de quo nimis gratulandum est: istam dilectionem pure gratuitam demonstrat eis Malac. 1. c. dilexi vos dicit Dominus, & dixisti in quo dilexisti nos? nonne frater erat Esau Iacob dicit dominus, & dilexi Iacob, Esau autem odio habui: idem

patet ad Rom. 9. cap. Non facies pacem cum eis. Quia peruertere possent Israel ad idolatriam, & si facerent pacem cum eis erat ista pax conditionata, scilicet ut solverent tributum, ut patet 2. Reg. 8. ca. ubi David occidit multos de Moabitis, & alios subiecit tributis, post fuerunt tributarii regis Israel, ut patet 4. Regum 3. ca. sed in his omnibus non permittebatur communicatio Moabitarum cum Iudeis. Nec quæres eis bona. Scilicet temporales utilitates. De bono spirituali non prohibetur, quia omnes proximos diligere debemus ex charitate ad vitam eternam, & ad hoc tenebantur Iudei: quia sciebant, quod Deus vult omnem hominem saluum fieri, & ad veritatis agnitionem venire, ut habetur prima ad Timotheum. 2. cap. Et ideo sicut nos cum magna affectione laboramus, ut infideles ad fidem conuertantur, ira & doctorum eorum faciebant, ut patet Matth. 23. capit. vobis Pharisei hypocrite qui circuitis mare, & aridam, ut faciatis vnum profelitem, id est conuersum ad legem, & cum fuerit factus facitis eum filium gehennæ duplo quam vos: etiam non prohibebantur desiderare pro eis bona temporalia, ut ad bonum finem ordinabilia sunt, quia hoc a nullo homine prohibetur, sed prohibentur procurare actualiter eis bona temporalia, quia in ista procuracione contrahitur amicalis conuersatio, in qua per mala colloquia, & facta boni mores destruantur: nam corrumpunt bonos mores eloquia mala, ut ait Apostolus prima Corinth. 15. cap. Et hoc vult littera, scilicet. Nec quæres eis bona. Quia querere non dicitur velle, sed actualiter inquirere. Non abominaueris Idumæum. Supra posuit penam Moabitis, Ammonitis, & Idumæis, & Aegyptiis conuersis, & quia Moabitas abominari debebant in æternum, sic putaret aliquis, quod faciendum esset de Aegyptiis, & Idumæis, ideo respondetur, quod non debent eos abominari, licet aliquando puniant. Quia frater tuus est. Esau a quo descendunt Idumæi, ut patet supra 2. cap. & Gen. 36. erat frater Iacob qui fuit pater omnium Israelitarum, ideo filij amborum fratres quodammodo vocabantur. Item quia licet a principio non permisissent Idumæi transire Israelitas, sed post permisissent, ut patet Numeri 20. & supra 2. cap. Nec Aegyptium, quia aduenisti in terram eius. Aegyptij magnam beneficium fecerunt Israelitis dādo eis terram optimam in tota Aegypto tempore famis validæ, ut patet Gene. 47. capit. sed postea eos duris laboribus afflixerunt, ut patet Exodi 1. 2. & 5. ca. & secundum legem beneficij, quia si aliquis alteri benefecit, & post damnum intulit, si damnum minus sit quam beneficium, adhuc tenetur ad gratiarum actiones, vel ut restituat bene acceptum, & iniuriam prosequi possit. si autem damnum sit æquale beneficio, dissolvitur bene passio obligatio æqualitate damni. si autem damnum beneficij quantitatem excedat, qui bene passus est, poterit malum benefactori retribuere in quo noscitur damnum excedere beneficij quantitatem. de his Seneca libro de beneficiis: Vtrum autem Aegyptij Israelitis maius beneficium quam damnum intulerint, vel e contrario inquirere ex re ipsa nobis difficile esset: sed dato quod damnum beneficio preponderauerit, poterant Israelite aliquod malum Aegyptijs retribuere: & sic faciunt, quia non permittunt eos intrare Ecclesiam Dei usque ad tertiam generationem, ut patet infra, non debent ergo eis aliud malum facere, scilicet abominari: Moabites autem nulum bonum eis fecerunt, & grauissima damna eis intulerunt faciendo idolatrare, ut patet Numeri 25. cap. ideo eos abominari debebant non procurando eis bonum. Qui nati fuerunt ex eis. Scilicet, postquam conuersi fuerint ad iudaismum. Tertia generacione intrabunt in Ecclesiam Dei. Et sic oportebat, quod Idumæi, vel Aegyptij conuersi ducerent secum vxores pro se, & filiis,

Iudei prohibentur bona temporalia gentibus sibi aduersis procurare.

Deuteronomij.

Cap. XXIII.

121

Attentia ad bellum.

filijs, nepotibus, nepotes autem poterant accipere vxores de filiabus Israel, & si non ducerent isti vxores de gente sua, poterant accipere de filiabus conuersorum de alijs gentibus, de Iudeis autem nequaquam.

Quando egressus fueris. Hic ponitur secundum, scilicet ea quæ pertinent ad statum belli. Custodies te ab omni re mala. Id est ab omni culpa: licet enim omni tempore a peccando custodire debemus, maxime tamen tempore belli: ne tunc dominum concitemus, cum eum propitium habere debemus: quia tunc magis imputatur offensa, & citius Deus nos in manus hostium traderet, cum magis contemnamus. Si fuerit inter vos. Hic ponitur secundum, scilicet pars quæ tractat de directione in singulari & continet duo.

Primum de munditia & puritate. Secundum de legalitate ibi. Non trades. Qui nocturno sit pollutus somno. Hic agitur de istis pollutionibus non ut sunt mortalia peccata, vel venialia, siue nulla: sed ut sunt quadam irregularitates excludentes a locis sanctis. Et patet quia eadem pena ponitur in illo qui polluitur in somno, & in eo qui polluitur per coitum, siue cum vxore, vel alijs, ut patet Leni. 15. cap. pollutio enim quæ in somno fit de se peccatum nullum est, quia naturaliter sit, sicut digestio cibi, & expulsio superflui: sed potest esse per accidens peccatum in quantum homo est causa procurans illam pollutionem directe, vel indirecte per cibum, & potum, vel colloquutiones, & visus qui formas imprimant in phantasia potentes mouere interiores vires, ut ait Augustinus in lib. de spiritu & anima.

An omnis pollutio seminis sit peccatum mortale, & quod tripliciter potest ea pollutio fieri. Quest. 1111.

Secundo non oportet reducere omnem pollutionem ad peccatum mortale, vel veniale, ut aliqui putant dicentes, quod pollutio nunquam euenit, nisi cibus & potus intemperate sumantur, vel ex colloquijs, & quia in istis aliquando mortaliter, aliquando venialiter peccamus: ideo reducunt pollutionem saltem ad veniale. sed ista falsa sunt, quia non semper fit pollutio ex istis. potest enim tripliciter fieri pollutio, scilicet ex superfluitate, ex necessitate, ex debilitate. Ex superfluitate quidem, ut satis patet, quia quod cibus multus assumitur, conuertitur multa materia seminalis, & oportet effluere per coitum, vel alias.

Secundo fit ex necessitate. Et hoc dupliciter, quia aut ex necessitate cibi, aut ex necessitate naturæ. Ex cibo quidem, quia aliqui cibi sunt, qui etiam si in parua quantitate sumantur, siue per se, siue cum alijs, multum generant de materia seminali, & etiam si modicum semen sit ad effluxum prouocant, & quia aliquando tales cibos assumimus, non cognoscentes vel si cognoscamus, alios habere non possumus: ideo quicquid inde sequatur peccatum non est. Et si arguas, quod quando aliquis nouit cibos, qui pollutionem prouocant, nullo casu eos assumere deberet, quia ex hoc pollutio voluntaria est, quia si antecedens est volitum est consequens volitum, siue sit necessaria consequentia, siue per communiter, quia hoc sufficit in materia agibili.

Respondetur, quod verum est, quando ex eo quod agimus sequitur aliquid quod est per se malum, quia tunc in nullo casu agere debemus, etiam ut euitemus mortem: sed pollutio non est de se mala, sed in quantum aliquomodo volita ante vel post. Et si hoc esset verum, argueretur sic, si in nullo casu licet comedere cibos, quos scimus prouocatiuos ad pollutionem, vel sine dubitatione prouocatiuos, ut quia iam experimen-

Alpha. Tost. super Deuter.

to comperimus, sicut in nullo casu licet fornicari: ergo non licet aliquid comedere, quia ex qualibet commestione potest pollutio prouocari, ut infra probabitur. Secundo modo fit pollutio ex necessitate naturæ, quia non solum ex quibusdam cibis specialiter prouocatur pollutio, sed dato quocunque cibo ex illo potest prouocari: unde necesse est, quod quicunque etiam si in cibis temperatissimus sit, aliquando licet rarissime, vel per coitum, vel alias polluat. non dico de homine Christo, qui assumpsit naturam qualiter voluit, nec de illis, qui contra consuetum modum hominum diuina bonitate faciente cibo paucissimo contentantur, ut Maria Aegyptiaca quæ tres panes solum ad desertum apportauit, cum quibus 30. annis vixit: sic de Hylarione Heremita, qui tribus annis & dimidio vni sextarium lentium madefactarum comedit, qui cibis vix sufficeret vni homini. 4. diebus, de quo Hieronymus in vitis patrum, & de similibus: sed de alijs qui naturaliter solum viuunt. Et patet, quia ex cibo fit nutrimentum, & semen: potentia enim generatiua tantum & magis naturalis est cuilibet animali perfecto quam nutritiua, quod per nutritiua indiuiduum conseruatur, per generatiua species. natura autem magis intendit conseruationem speciei quam indiuidui. Et ex hoc maior delectatio est in coitu quam in quocunque sensus delectamento, ut ait Augustinus 14. de ciuit. Dei. natura ergo quæ perfecta est, sicut desiderans conseruare indiuiduum conuertit cibum in substantiam rei, ita desiderans conseruare speciem digerit partem cibi ad materiam spermaticam. Et cum materia seminalis differat secundum speciem a materia nutritiua, nunquam poterit querti in substantiam indiuidui: licet e contrario aliqui per nimium coitum partes tenere & medullose, quæ sunt de substantia indiuidui, effluant in coitu deficiente semine. Oportebit ergo quod seminalis materia per coitum vel pollutionem effluat, vel in putredinem conuersa grauissimas generet egritudines, & quia non cuilibet istæ egritudines eueniunt, oportet eum pollui aliqui. Aliquæ tamen herbarum sunt quæ portatæ vel comestæ siue in succo bibitarum humor seminalis desiccant & consumunt, ut agnus castus, & similes.

Tertio modo fit pollutio ex naturæ debilitate, & hoc magis per accidens est. scilicet cum vis retentiu laxat, & mollificatur partes, per quas distillatio fieri debet: ideo aliqui in ieiunio magis ceteris paribus pollutionem patiuntur, maxime si paulo ante accubitu aqua biberint. quia aqua vim retentiuam laxat, & tunc prouocatur pollutio non ex aliquo faciente, sed ex aliquo deficiente. Si autem potus vini aut colloquia pollutionem prouocant, reducuntur ad modos superiores, quia eam non gignunt, sed disposita citius effluere faciunt. Ex quibus patet, quod pollutio non semper peccatum mortale vel veniale est: quia aliqui sine aliqua culpa est, sed tamen nunquam sine carnis macula est: ideo quadam irregularitas erat in veteri lege ex quacunque causa prouenisset, siue sine coitu, siue cum coitu licito, vel adulterino, vel alijs pessimo, quia ad irregularitatem magis respicitur factum quam causa, vel intentio, etiam secundum institutionem ecclesiæ, quia si aliquis perdat manum, vel pedem, siue aliud membrum, siue pro Deo sustinendo a persecutoribus fidei, siue male agendo, non ordinabitur, sic de lepra & similibus. Et non est arguendum de beato Marco, qui sibi pollicem abscidit, ne fieret Alexandrinæ sedis antistes, sed effectus est, quia hic spale fuit, quod non trahitur in consequentiam, de quo beatus Hieronymus in prologo super actus apostolorum. Egre ditur extra castra. Scilicet extra castra tabernaculi & Leuitarum, sed non extra castra multitudinis, quia extra castra multitudinis solum excluderantur potentes inficere,

Determinatio questionis.

ficere, ut leprosi, alij autem ut cōtaminati in mortuo, vel fluentes semine, & menstruata non expellebantur ab his castris, sed solum a castris deitatis, & a castris Leuitarum, ut diximus Nume. 5. cap. *Et non reuertetur priusquam ad vesperam.* Scilicet si fuerit sacerdos de his qui ministrant in tabernaculo, vel si fuerit Leuita de his, qui sunt in secundis castris, & fuerint polluti, exhibent de istis duobus castris, & manebunt in castris multitudinis, & post solis occasum reuerti poterant ad priora duo castra loti aqua. Si autem esset laicus, qui pollueretur in castris multitudinis, non oportebat, quod exiret extra castra: sed quod non intraret tota illa die in castra Leuitarum & deitatis. *Lauetur aqua.* Non intelligitur de aqua expiationis commixta cineribus vitulae ruffe, sed de aqua viuenti fluuii, vel fontana, patet quia Leui. 15. cap. dicitur, quod polluti semine lauent totum corpus suum aqua. Sed nullus lauat totum corpus in aquis expiationis, sed solum aspergebatur eis.

Item quia Num. 19. ca. ubi ponitur ritus istius aque solum dicit de immunditia mortuorum cadauerum, ossium, tentoriorum, & sepulchrorum; ergo alia immunditia alia aqua aspergebatur vel lauabatur. *Habebis locum extra castra.* Dicto de puritate carnis, dicitur de puritate locorum, & extenditur istud praeceptum ad omnia castra tria, & obligabat praeceptum illud solum in deserto, cum castrametabantur in diuersis locis, quando vero venerunt in terram, permissionis, quilibet in domo sua poterat habere latrinas, vel alia loca semota, & non existeret ibi ratio mandati.

Erat enim ratio duplex. Prima propter reuerentiam Dei, quia in motione castrorum sacerdotes cum arca, & vasis sanctuarii transibant per loca, ubi castra fixa fuerant. Et si ibi fuisset feditas, offenderetur sacerdos, & vasa sanctae ministrationis. Secunda causa est ad salutem populi, quia cum castra in deserto propinquissima essent, si ibi fieret feditas, ex multiplicatis & vniuersis sordibus aer corrumpetur, & infirmitas sequi posset.

Item quia ipsi inter castra munde moueri non possent. Et ex hoc patet, quod castra magis in longum, quam in quadrum disposita erant, quia alii qui in medio castrorum essent, non possent exire ad requisita naturae extra, nisi cum magna difficultate. *Gerens paxillum in Baltheo.* Idest in zona. est enim paxillus parvus palus, vel baculus acutus ad fodiendam terram. *Cumque sederis fodies per circuitum.* Fuit quaedam secta Iudeorum, qui Esseni vocabantur, & post Christi tempora multum durauit, qui inter omnes Iudeos religiosissimi, & abstinentissimi erant, qui semper hoc praeceptum seruauerunt, & strictius quam hic ponitur, ut cum ad requisita naturae pergerent, sedebant vndique se contingentes, & terram effodientes, deinde feditatem humo operiebant, ne splendori diuino iniuriam facerent. *Et egesta humo.* Idesteducta de loco foueae. *Operies quo reuelatus es.* Idest feditatem illam per cuius depositionem reuelata est granitas ventris: vnde de pondus inutile vulgariter nominatur. *Deus tuus ambulat in medio castrorum.* Scilicet speciali modo in arca, & hoc quando arca portanda erat in mutatione castrorum, vel cum exibant ad bellum. *Et nihil appareat feditatis ne derelinquat te.* Deus enim spiritus mundissimus est, ideo munditiam diligit, & licet immunditia corporalis nostra nihil eum tangat, tamen propter reuerentiam vult nos non solum spiritualiter, sed et corporaliter mundos esse: de hoc diximus supra 12. cap. *Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum.* Idest Deo enim secundum se ambulare non conuenit, quia

cum ambulare sit motus, & motus pertineat ad rem imperfectam, quae adhuc expectat alteram perfectionem cum sit ad terminum: etiam quia pertinet ad rem finitam quae alicubi est, & alicubi non est: Deus autem non est aliquid imperfectum, ut debeat moueri ad aliquam perfectionem vltiorem: etiam non est aliquid finitum quod alicubi sit & alicubi non sit, sed omnia implet. Dicitur tamen ambulare inter castra dupliciter.

Vno modo accipiendo Deum pro ipsa essentia diuina, sicut homines consueuerunt accipere, tanquam sit aliquid quod aliquando sit in vno loco, & postea recedat ab illo, & est modus loquendi communis scripturae sacrae, scilicet Deus descendit de caelo, & intrauit in Aegyptum ad educendum Israelitas, & sic de ceteris in hunc modum. & dicitur iste ingressus vel egressus ex aliqua speciali operatione in loco illo, ad quem ingredi vel egredi debet. & quia Deus specialiter curam habet de Israelitis, dicitur ambulare inter castra eorum tanquam attendens ne aliquid pereat, & tunc licet Deus vbique sit, & non polluat sordibus locorum, tamen quia specialiter nos cum ibi esse intelligimus, debemus id quod apud homines honorabile & praeceptum est, Deo attribuere: nam sicut in essendo Deo attribuitur quaecunque perfectio essendi reperitur in aliqua re, ita in bono quod exhibet & honore quicquid honoris apud homines iudicatur, Deo attribuendum est: sed mundare sordes a conspectu alius est honor inter homines, ita debet fieri in conspectu Dei. Et haec est causa quare in templis & locis sacris specialiter obseruatur munditia corporalis, quia Deus ibi specialiter est.

Secundo modo est sensus, quod Deus ambulat in medio castrorum, accipiendo Deum pro illo esse, quod habet Deus in arca, & alijs vasis tabernaculi, quia ista erant consecrata nomini eius: ideo ipse specialiter est in eis, & licet sciamus eum esse in omni loco, maiorem reuerentiam exhibere debemus & munditiam corporalem, ubi scimus eum esse in aliquo representatio corporali, quam cum scimus eum incorporaliter esse: quia tunc non magis nos determinamus ad vnam partem loci, quam ad alteram, ut magis hic quam ibi colere, aut honorare debeamus, & quia vasa sancta, in quibus Deus specialiter esse dicebatur, transibant per castrorum loca, dicebatur Deus ambulare per castra, & sic signat scriptura in suo modo loquendi: sic enim dicit David, exurge domine in requiem tuam tu & arca sanctificationis tuae, ut patet psal. 132. & quando castra mouebantur, & arca dicebat Moyses: exurgat Deus, & dissipentur omnes inimici eius, quasi ad motum arcae moueretur Deus, & sic putabant Gentiles, quod in arca esset Deus Iudeorum, ut dixerunt Philistini, quando arca domini venit in castra, ut patet 1. Regum 4. cap. & audierunt Philistini vocem clamoris, & cognouerunt, quod arca domini venisset in castra, & timuerunt Philistini dicentes, venit Deus in castra, & dixerunt quis nos liberabit de manu istorum sublimium: ad reuerentiam ergo Dei, qui in arca specialiter ceterisque vasis sanctuarij erat, in castris per quae transire debebat, nullas sordes reperiri decebat, & iste est conuenientissimus sensus. *Ut te eruat.* Quando aliquis recte colit Deum habendo se ad eum in magna reuerentia, & eum honorando quantum poterit, Deus magna bona ei confert tam spiritualia quam temporalia, & quia Iudei existentes in deserto ibant ad terram Chanaan, ut possiderent eam, & pugnaturi erant cum gentibus multis, quas ipsi timebant, ut eicerent eas de terra: maximum bonum quod ei euenire poterat, consistebat in

Deum inter castra ambulare dupliciter dicitur.

In locis sacris corporalis munditia quare obseruatur.

bar in duobus. scilicet quod Deus eriperet eos ne traderentur in manus inimicorum, quos formidabant, & quod subijceret eorum potestati hostes suos quos subijcere desiderabant. & ista duo notantur hic cum dicitur. *Ut eruat te.* Scilicet de potestate hostium. *Et tradat tibi inimicos.* Idest & faciat eos tibi esse subiectos, vel det eos tibi, ut possis eos delere, sicut faciendum erat habitantibus in terra quam Iudei habituri erant. *Ut sint castra tua sancta.* Idest, ideo ista fiunt, ut castra filiorum Israel sint sancta. i. munda ab omnibus inquinamentis. *Et nihil in eis appareat feditatis.* Idest non appareat aliquid inquinatum in totis castris, per quae arca cum toto sanctuario transducere deberet. *Ne derelinquat te.* Idest ne Deus irascatur contra te, & dimittat tibi benefacere, sicut aliquando aliquis alterum a suo confortio deserit, quia eum immundum vel maculatum reddit aliqua in eo prauitas.

De legalitate.

Non trades. Hic ponitur secundum de legalitate, & continet. 4. scilicet de pietate ad seruum. Secundum de reuerentia ad Deum ibi. *Non erit meretrix.* Tertium de compassione & misericordia ad pauperem proximum ibi. *Non feneraberis.* Quartum de fidelitate ad Deum ibi. *Cum votum voveris.* *Non trades seruum domino suo.* Scilicet quando dominus vult seruum indebitum affligere vel occidere, & pater quia subditur. *Qui ad te confugerit.* Solent enim serui a dominis fugere timore penarum, & tunc seruandi sunt. *Et habitabit tecum in loco qui ei placuerit.* Scilicet donec dominus eius sit placatus ab ira precibus aliorum, tunc eum reddet ei, quia pecunia eius est: nec fraudari debet. si enim seruus fugeret a domino nolens ei seruire apud quemcunque staret, reddendus erat domino suo. *Nec contristes eum.* Scilicet reducendo eum ad dominum suum. sed melius intelligitur litera ista de seruo, qui confugerit de gente aliena ad terram promissionis: quia et si dominus eius ibi inquireret eum, non erat ei reddendus. Et hoc erat in fauorem fidei: quia ille seruus habitans inter Iudeos conuerteretur ad cultum Dei. Et patet hoc quia hic non loquitur ad vnum singularem, sed ad totum Israel quia dicitur. *Habitabit in vna tribu tuam.* Sed nullus habebat vrbes, nisi totus populus ergo ad Israel dirigitur sermo, & ad eum seruus fugere dicebatur: sed non potest hoc intelligi de seruis Hebreorum, qui erant intra Israel: ideo non poterant confugere ad Israel, sed intelligitur de seruis qui erant extra terram illam, & poterant confugere ad Israel. *Non erit meretrix.* Hic ponitur secundum de reuerentia ad Deum. magna irreuerentia est, quod aliqua mulier sit publice peccans, vel homo ad hoc incitans, vel defendens, & vocatur scortator qui scortum defendit, vel ad fornicandum illud exponit, & vtrunque abominabile est.

Scortator quid sibi velit secundum Hebraeos, & secundum litteram Caldaeam. *Quest. V.*

SECUNDUM aliquos Hebraeos scortator dicitur, qui ad coitum sodomiticum se exponit veniale, & hoc valde abominabile est, & patet hoc in littera hebraica, quia dictio signans meretricem & scortatorem passionem notat. & solum videtur differre sexu. sed littera Caldaica dicit, quod in hoc vetat matrimonium alicuius Iudaei cum aliqua muliere de alia gente, vel matrimonium hebraeae cum viro alterius gentis. Et hoc induci posset secundum intentionem litterae Caldaicae sic, quod quando aliquis de filiis Israel acciperet aliquam mulierem alterius gentis in uxorem, non esset matrimonium, sed fornicatio illicita valde: quia tales personae illegitimae sunt, sicut nunc non possunt contrahere matrimonium Christiani, cum Iudeis

A aut Sarracenis: maxime quia adhuc ibi erat alia ratio specialis, scilicet ne ipsa mulier assumpta in matrimonium virum suum peruerteret ad idolorum cultum: & filios inde genitos, qui apud matrem nutriuntur, mater erudiret ad cultum idolorum, ideo talis contractus matrimonij multum fuit vitiosus, ut patet Exodi 34. & supra 7. cap. mulier autem tunc scortum dicitur, cum aliqua mulier de gente Hebreorum acciperet aliquem virum gentilem manentem in gentilitate, quia illud non esset tanquam matrimonium, sed tanquam fornicatio, vel adulterium, aut aliqua alia species mali, sicut si Christiana mulier acciperet in virum aliquem Sarracenum: quia & hoc eodem modo vitiosum est. supra 7. cap. cum dicitur non inibis cum eis foedus nec misereberis earum, nec sociabis cum eis coniugia, filiam tuam non dabis filio eius, nec filiam illius accipies filio tuo, quia seducet filium tuum, ne sequatur me: & ut magis seruiat dijs alienis: licebat tamen Iudaeo accipere aliquam mulierem gentilem in coniugem, ita quod conuerteret eam ad ritum hebraicum, sicut dicitur supra 21. quando egrediebantur ad pugnam, & accipiebant aliquas mulieres virgines, si placebant in oculis eorum, obseruatis quibusdam caeremonijs, & pertransito modico tempore accipiebant eas in uxores. si tamen erant cognatae a viris, non poterant accipi in coniuges a Iudaeis, & ob hoc dominus mandabat referuari puellas virgines in bellis, quae pugnant in hostes, qui non essent de terra Chanaan etiam ceteris mulieribus interfectis, scilicet ut de eis possent si vellent uxores capere. de hoc Nume. 31. capit. cum agitur de bello Iudeorum contra Madianitas: dicitur ergo cunctos interficite quicquid est generis masculini, etiam paruulos, & mulieres quae nouerunt viros in coitu iugulate: puellas autem & omnes foeminas virgines referuate vobis: si tamen femina nollet conuertere ad Hebraismum, non poterat eam accipere Iudaeus in uxorem, & si acciperet non teneret eam: quia non poterat cohabitare ei sine contumelia creatoris, ut dicitur in cap. duobus praelegatis. si tamen aliquis acciperet aliquam mulierem gentilem captiuam in bello, vel eam precio emisset quae non esset cognita a viro, si dominus veller eam in uxorem accipere etiam nondum conuersa ea ad Iudaismum, & ipsa nollet relinquere Deos patrum suorum, & conuertere ad Iudaismum, cogebatur ad hoc: quia sicut erat de seruo, ita erat de ancilla, cum equalem potestatem in vtrunque dominus habeat: sed si aliquis esset seruus emptitijs, cogebatur circuncidi, & obseruare ritus Iudaicos, ut patet Exodi 12. capit. cum dicitur omnis seruus emptitijs circuncidetur, & sic comedit illud, idest Pascha, scilicet agnum immolatum. ergo ancilla compellebatur eodem modo obseruare ritus Iudaicos, & siue dominus acciperet eam in uxorem siue non, compellebatur seruare legem, sicut si a parentibus Hebraeis genita foret. Sed aliquando aliqui viri Iudaei acceperunt aliquas uxores de gentilibus manentibus in ritu gentilitatis, & cultu deorum suorum: sicut patet de Chelion, & Maalon duobus filiis Elimelech & Noemi, qui acceperunt uxores Moabitas manentes in ritu gentilitatis, scilicet Orphan & Ruth: quod patet quia mortuis istis viris cum ambae nurus comitarentur ipsam Noemi reuertentem in terram Israel, dixit ad eas Noemi, ut reuerterentur in terram suam, si tamen istae conuerse fuissent ad Iudaicum ritum, non hortata fuisset eas Noemi, ut redirent in terram suam: quia ibi conuerterentur facilliter ad idolatriam: sed potius admoneret sequi eam, ut uenirent in terram Israel, de his Ruth primo cap. ergo istae mulieres in ritu gentilico cum viris suis manebant.

Paxillus quid sit.

Deuteronomij.

Cap. XXIII.

Item patet quia dicitur in eodē cap. ex verbis Noemi ad Ruth de alia nuru sua Orpha, ecce reuerſa eſt cognata tua ad populum ſuum, & ad deos patris ſui. ſi tamen fuiſſet Hebræa non fuiſſet reuerſa ad idola, vel ſi fuiſſet reuerſa, quia forte mala eſſet, neſciret hoc Noemi, vel ſaltem non ita aſſertive diceret, ita enim loquitur, ac ſi clariſſime ſciret eam reuerti ad cultum idolorum, quod non iudicaret ſic aſſerendo, niſi ipſa ante ſemper in gentilitate manſiſſet.

Item patet magis ibidem, quia cum Ruth nollet diſcedere a Noemi ſocru ſua dixit quocunq; perrexeris pergam, ubi morata fueris pariter morabor, populus tuus populus meus, & Deus tuus Deus meus: ecce qualiter Ruth vult ibi, q̄ ille qui erat Deus Noemi, ſcilicet Deus Hebræorum eſſet Deus eius, ex quo videtur quod ante non erat ille Deus eius: ergo toto tempore ante in gentilitate manſerat: patet etiam de rege Salomone, qui accepit multas vxores alienigenas, ſcilicet Idumeas Moabitidas, & Ammonitas, Hetheas, atque Sidonias, caterarumq; gentium, & iſte manebant in ritu gentilitatis, & patet quia ipſe idola colebant, & allexerūt Salomonem, vt idola coleret, vt patet 3. Reg. cap. 11. cum dicitur Rex Salomon amauit mulieres alienigenas multas, filiā Pharaonis regis Aegypti, Moabitidas, Ammonitas, & Idumeas, & ſequitur, cumq; eſſet ſenex Salomon deprauatum eſt cor eius, nec erat rectum cum Deo, ſicut cor David patris ſui, ſed colebat Salomon Aſtartem deam Sidoniorum, & Moloch Deum Ammonitarum: tunc adificauit Salomon fanum Chamos idolo Moab in monte qui eſt contra Ieruſalem, & Moloch filiorum Ammon: atque in hunc fecit modum omnibus vxoribus ſuis alienigenis, quæ adolebant thura, & immolabant dijs ſuis, ſed hoc factum Salomonis non eſt trahendum in conſequentiam, vt ex eo arguatur, quia Salomon fuit de peſſimis viris, & valde vituperatur in ſcriptura, vt patet 3. Reg. c. 11. De alijs tamen duobus viris filijs Elimelech, & Noemi, qui vt viri boni reputantur, quia ſcriptura eos nō redarguit, poteſt eſſe ratio quare non obſeruauerint legem illā de non accipiendo vxores alienigenas, ſcilicet quia ipſi fugerant tempore magnæ famis de terra Iuda in terram Moab, & erant iam magni iuri, nec acceperāt vxores in terra ſua, & ſteterunt magno tempore in terra Moab, ſcilicet decem annis, vt patet Ruth primo cap. & quia non inueniebant ibi vxores de gente ſua, quia forte non ita cito ſe reuerſuros credebant in terram ſuam, vt poſſent accipere vxores, acceperunt tamen eas de Moabitidis, vt patet Ruth. primo cap. & ſic iſta videtur eſſe cauſa ſatis inducens, quia tempus generandi eorum quotidie tranſibat, ſi ipſi nō aſcenderent, vt acciperent vxores: aliās autem ſi reperiſſent in terra illa Moab mulieres de gente ſua non acciperent de alienigenis, ſcilicet Moabitidis.

De mulieribus autem eodem modo dicendum eſt, quod aliqua mulier Hebræa non poterat accipere aliquem virum gentilem manentem in gentilitate, & ſi actualiter acciperet, puniretur, & tolleretur ab illo viro. poterat autem mulier Hebræa accipere in virum aliquem de gentilibus conuerſis ad Iudaismum, quia iam tenebat iudaicum ritum, ita tamen quod non eſſet ille vir de illis qui vetantur in lege, ſcilicet de filijs Moabitarum & Ammonitarum conuerſorum, quia iſti non intrabant in ſempiternum in eccleſiam Dei, ideſt nunquam accipiebant vxores de eccleſia, ſiue multitudine Hebræorum, vt patet ſupra in litera: etiā non poterant accipere aliquem Aegyptium, aut Idumeum conuerſum, niſi eſſet in tertia generatione, aut ultra, vt patet ſupra, & ſicut ſi acciperet mulier Hebræa virum Gentilem, qui in gentilitate maneret, nō

permitteretur ſtare cum ipſo: ita ſi acciperet aliquem de iſtis conuerſis, quos lex excludit ſimpliciter, vel vique ad certas generationes coheretur eum dimittere. Caldaica tamen litera hic quam introducebam, quæ intelligit literam hanc de Hebræo recipiente in vxorem aliquam Gentilem, & de muliere Hebræa recipiente in virum aliquem Gentilem, non conueniēter aſſignat quod iſta vocabula propriiſſime ſignant meretricem: ergo oportet literam iſtam intelligi de meretrice, & non de ſic contrahentibus, quia licet nuptiæ illicitæ ſint, tamen non vocantur meretriciter agere: quia vt viri & conueniēter nubentes copulantur, ita quod ſecundum literam Hebræicam virum quæ iſtorum nominum paſſionem tam meretrix q̄ ſcortator ſignat: non ergo eſt conueniens, quod accipiantur hic pro his, qui licite matrimonialiter non copulantur, cum vir non ſe habeat iſto modo, ſcilicet vt in tali acceptione vxorem ſit patiens, ergo non loquitur de tali applicatione, ſed de vxore & viro q̄ meretriciter viuunt. Non offeres mercedem proſtituti. Irreuerentia Dei eſt, quod de mercede pollutiſſima Deo aliquid offeratur. Si tamen meretrix aliquid aliunde licite lucraretur, poſſet offerre, ſed non recipere forte propter indignitatem perſonæ, ſicut nunc non recipiuntur oblationes excommunicatorum, & meretricum, ne in ſuis criminibus videantur approbati. Nec precium canis. Ideſt precium de conductione canis ad generandū: quia vt ait Joſephus, & habetur in ſcholastica hiſtoria, aliqui dabant venaticos ad impregnandum caniculas, pro quo recipiebant certum precium, & de illo non licebat offerre Deo, vt tale precium erat: quia de turpitudine lucrum erat, & quantum ad hoc ſimile videtur de precio dato pro equo vel aſino emiſſario, qui mittitur ad equas vel aſinas, vt ſecundet eas: quia equalis cauſa eſt ſeditatis: ſed melius videretur hic dicendum, quod prohibetur redemptio canis, q̄ ſicut in boue, capra, & oue, ſanctificatur primogenitum, & in aſino redimitur, & non ſanctificatur, vt patet Exodi 13. capit. ita aliquis putaret, quod in cane redimendum eſſet precio: ideo dicitur quod non offeretur precium canis, ideſt precium pro cane primogenito. Aliqui volūt, q̄ omnia animalia domeſtica quæ munda non erant, redimebantur quinque ſiclis, & dabantur ſacerdotibus, ſed hoc duas videtur continere falſitates. prima quia dicitur, q̄ omnia primogenita domeſtica animalium redimenda erant, & patet hoc quia præter tria animalia munda, ſcilicet ouem, bouem, & capram, nihil mandauerat dominus offerri vel redimi, vt patet Exo. 13. Et omnes Iudei & Nicolaus volūt, q̄ fuit ſpecialis ratio in aſino, quia multum iunxit filios Iſrael veniendo de Aegypto. Item quia cū hoc ſit cæremoniale totaliter poni debet: quia ratione iſta ſciri non poſſunt, cum a ſola legiſlatore voluntate de pendeant, ſed non ponitur ibi de alijs. ergo non eſt ratio quare intelligenda ſint, & forte ratio principaliffima eſt, quia Deus ſolum vult primogenita de animalibus quæ in Aegypto liberauit occiſis animalibus Aegyptiorum: ſed non legitur eos ibi alia animalia habuiſſe niſi boues, oues, & capras, & aſinos, vt ſatis colligitur in libro Exodi, ideo de iſtis ſolum primogenitum offertur, vel redimitur: de alijs autem non mandauit dare primogenita, quia non poteſt cognoſci, quod ſit primogenitum, cum prius ova pariant, deinde foetus incubando ouis forment: & non eſt aliquis ordo in generatione eorum, ſicut in animalibus: quæ ſolum ſemel producantur. Secundum quia dicitur, q̄ redimebatur primogenitum cuiuslibet animalis quinque ſiclis: hoc eſt valde irrationale, quia p̄ primogenito hominis ſolum dabantur quinque ſicli, vt patet Nu. 3. c. nullum aut̄ aſial homini equari debet.

Iſta Caldaica non ſtat.

Precium canis qd ſit.

Oblatio Dei munda eſſe debet.

Deuteronomij.

Cap. XXIII. 123

Item quia magis ualerent quinque ſicli quam primogenita aliquorum animalium. Item quia pro aſino dabatur una ouis, quæ ualeret unum ſiclum tempore illo: eo q̄ vnus aries ualebat duos ſiclos, ut patet Leui. 5. cap. non eſt autem veriſimile, q̄ pro primogenito cuiuslibet animalis daretur tantum quantum p̄ tribus aſinis, cum aſinus ſpecialiter in litera ponatur Exo. 13. cap. Et dicit Nicolaus quid faciendum eſſet de cane, quia non redimebatur, & reſpondet q̄ videtur eſſe faciendum ſicut de aſino, ſc̄p̄ decapitaretur ſi non redimeretur: ſed non videtur multum, quia aſinus decapitabatur, quia Deo tenebatur, cū redemiſſet eum, ſiue eripiſſet de percuffione primogenitorum in Aegypto, & mandaret eum redimi in lege: ideo ſi non redimebatur, ita q̄ ouis loco eius immolaretur, ipſe deberet ſine ſacrificio decapitari, non eſt autem ſic de cane: quia canis non debet redimi, quia Deus vetat eum redimi: non eſt ergo aliqua cauſa, vel obligatio, propter quam debeat decapitari: datur ergo regula circa primogenita, q̄ primogenitū bouis, ouis, capræ neceſſario offerri debeat: primogenitum aſini neceſſario commutari vel decapitari debet: primogenitum canis redimi prohibetur, primogenita aliorum domeſticorum animalium, nec prohibent, nec mandantur offerri: ſed cuiuslibet indiſſerens eſt qd facere uellet. In domo domini Dei tui. Ideſt in ſanctuario: quia quando aliquid offerendum erat ſiue illud eſſet pecunia ſiue animal, ſerebatur ad ſanctuarium, vt ibidem a ſacerdotibus reciperebantur donata: nam licet hæc quæ offerebantur, ſi pecuniæ eſſent, pertinerent ad ſacerdotes, & non ad ſum̄ptus ſanctuarij præter id quod offerebat plus in die cētus & collectæ qui erat octauus dies in feſto tabernaculorum, & tunc totus Iſrael dabat pecunias pro ſumptibus ſacriſiciorū ſanctuarij, de his Num. 29. cap. tamen offerebantur omnia in ſanctuario, vt accepta eſſent Deo, & videretur, q̄ hæc omnia quæ dabantur ſacerdotibus, ob honorem & reuerentiam Dei dabantur. Quicquid illud eſt quod uoueris. Ideſt quantuncunq; ſi iſtud precium qd uoueris de canis mercede, & de mercede proſtituti. ſiue enim multum de hoc quicquam uouerit, ſiue modicum, recipiendum non erat, vel aliter. Quicquid eſt illud quod uoueris. Ideſt ſi uoueat vnum iſtorum. Precium canis, ſiue alterum. ſ. mercedem proſtituti non dabis, & ad hoc conformatur litera ſequens. Quia abominatio eſt utrumque apud dominum Deum tuum. Ideſt quodlibet iſtorum duorum deteſtatur, quia vile & ſordidum eſt. oblatio autem Dei munda debet eſſe, & de rebus mundis. quodlibet autē iſtorum offerendo magna iniuria fiebat cultui diuino. nam offerre precium meretricis erat duplex malum. Primum quia de re uili. ſ. de coitu merces dabatur, quo nihil uilius quam talia Deo attribuire. Deo autem contemptibilia & uilia danda non ſunt, ſed præcipua & cariora in nobis ipſis & bonis noſtris. Secundum malum erat: quia ſi tales oblationes acciperentur, videretur foueri in peccato offerens, quia opera eius quodammodo approbarentur, quod non decet, & non ſolum ex parte ſacerdotum recipientium, ſed etiam ex parte eorū qui dabant. nam ipſi qui de meretrice Deo offerrent, uidentur innuere in hoc, quod ille actus licitus ſit, cum putent Deum uelle de tali actu mercedē recipere. In recipiendo autem precium canis. ſ. precium quod dabatur pro cane impregnante caniculas, licet non eſſet accipere precium de peccato, ſicut accipere mercedem proſtituti in quo eſt actus illicitus, eſt tamen accipere mercedem de actu uili, & tollit hoc reuerentia Dei, cum fieri debeat oblatio ſua de rebus honorabilibus, vel ſi offerretur precium canis, ideſt pro primogenito canis non erat acceptandum, quia

Alph. Toſt. ſuper Deuter.

aliquid vile reputabatur canis, nec dignum venire inter animalia immolabilia, aut redemptibilia, & nō dabatur decima de precio canum, dato quod aliquis nutreſſet canes precioſos, & venderet, & inde magnum conſequeretur lucrum, quia ſemper manebat, q̄ hoc eſſet aliquid abominabile, magis tamen adhuc dicendum, quod ſit hic ſenſus non eſſe recipiendum precium canis impregnantis caniculas. Non ſanctificabis. Hic ponitur tertium, ſcilicet de pietate ad pauperem proximum. ad uſuram. Ideſt vt ſoluat tibi aliquid pro uſu pecuniarum, ſicut ſoluatur aliquid pro uſu equi, vel animalis alterius, ſiue domus.

Quare non eſt licitum aliquid accipi pro uſu pecuniarum, ſicut licet accipi pro uſu aliarum rerum. Et de uſuris quæ ſunt in emendo, & uendendo. Et quibus poterant hebræi dare ad uſuras, & quibus non. Queſtio. VI.

Seo dices quare non eſt licitum accipere aliquid pro uſu pecuniæ, ſicut pro uſu aliarum rerum licite recipimus. Et reſpondetur, q̄ ſecundum philoſophum. 1. Ethic. bonum rei eſt in operatione rei. iſte autem res non ſunt bonæ nobis ſecundum ſcientiam ſuam, ſed ſecundum uſum earū: ideo bona utilia dicuntur. i. res quarum bonitas in uſu eſt: uſus autem rei attenditur ſecundum finem rei: ideo res diuerſimode applicantur ad uſum: quia quædam res habent duos uſus: aliæ habent vnum uſum: omnes enim res ſiue naturales, ſiue artificiales præter numiſma duos uſus habent. numiſma enim ſolū vnū uſum habet, & patet de omnibus iumentis, quia hnt vnum uſum, qui eſt iuuare hominem in portando aliquid vt equus, aſinus, mulus: habent ſecundum uſum qui eſt, quod ipſa ſint extrema commutabilia, in quantum attribuit eis homo precij quantitatem ſecundū varias neceſſitates: ſic in pecoribus, armentis, frugibus, & fructibus. habent enim primum uſum qui eſt ſuſtentare neceſſarium per comēſtionem eorum, ſecundus eſt, quod ualeant ad commutationem, ſic de domo, & alijs bonis utilibus mobilibus, ſiue immobilibus, quia utimur eis morando, veſtiendo, & illa commutamus uendendo, vel locando. numiſma autem ſolum habet vnum, ſcilicet quod ſit medium commutationis, vt patet 5. Ethic. quia aliter commutationes ſemper fieri non poterant. cum autem quælibet iſtarum rerum uſus ſuos habet nihil illicitum ſit, ſicut nec ipſe res de ſe illicitæ ſunt: cum autem aliqua plures uſus habere incipit illicitum ſit. pecunia enim eſt medium commutandi, in commutatione autem res ſimpliciter tranſit, & eſt iſte uſus ualere aliquid ad commutandum, & iſta commutatio debet regulari ſecundum iuſtitiam commutatiuam, ita quod ſit ibi equalitas arithmetica: cum autem pecunia incipit habere alium uſum, ſcilicet quod non ſit medium commutandi, ſed quod manens augeatur per uſum, ſicut equus manēs per uſum lucrificat aliquid domino ſuo, erramus & in hoc illicitum facimus, quia uſum rei manentis applicamus rei, quæ habet ab inſtitutione, vel ſine ſuo, quod per uſum tranſeat, & ideo abuſus eſt, qui nunquam in aliqua re ſine peccato eſt, & recte uſura vocatur, quia actio rei per quam tranſit non propriiſſime vocatur uſus: actio autem quæ eſt manente re proprie uſus eſt: numiſma autem cum commutatur tranſit: ideo nec uſus nec uſura dicitur, cum autem numiſma manet, & ex tempore aliquid multiplicatur, uſura veriſſime dicitur: ſic autem in alijs rebus uſura cōmittitur, cum plures uſus quam habent eis demus. habent enim ſingulæ res duos actus, cum autem tres actus dederimus, illicitè agimus, vt ſi aliquis

Pecunia e medium commutandi.

quis vendat equum, iste equus habebat duos actus, vel usus, scilicet onera ferre, & esse medium commutationis. si autem preter hoc iste, qui vendit dar ei tertium usum, scilicet iste equus simpliciter venditus valebat centum, & quia expectat pro pecunijs duos menses recipit centum & viginti, usura equi est. & potest hoc attendi dupliciter, quia aut ille qui vendit simpliciter, quia immediate recipere debebat pecuniam, reputat se quasi tunc pecuniam recipere, & eam pro duobus mensibus commodare in quibus vult recipere.

Secundo pro usu pecunie tradite, & tunc usura pecunie est. Si autem ille qui agit uenditionem puram, in qua recipere deberet pecunias, reputat se quasi non facere venditionem puram usque ad tps soluta pecunie, & pro usu temporis intermedijs vult recipere. 20. usura equi est & illicita est, quia contractus uenditionis pure transiit, ideo exinde res uendita in potestatem emptoris transibat quantum ad proprietatem & usum: ideo uenditor nihil pro usu illius temporis recipere possit: etiam si in eternum precium rei non solueret, sed poterat agere alias uenditor contra emptorem. cum enim aliquis emens panem vel uinum tradit pecuniam uenditori antequam accipiat rem uenditam: si ideo pro minori precio datur, usura pecunie est, quia emptor qui primo precium tradit pure emendo, non reputat se quasi emere usque ad tempus quo recipiat rem uenditam: ideo pecuniam ante traditam reputat se quasi accommodatam dedisse: ideo pro usu medij temporis vult recipere rem uenditam pro minori ualore, ut aliquid ultra recipiat, sed hoc illicitum est, quia contractus simpliciter factus fuit a principio, & pecunia pro re uendita tradita fuit, & ex hoc patet qd grauius est usuram committere in emendo & uendendo, quam in accommodando: quia dato qd liceret recipere usuram per accommodationem pecunie, tamen non liceret in uenditione, quia uenditio pure fit. ideo precium pure transit, ita quod propter illud precium non sit obligatus uenditor emptori, nisi ad dandum rem uenditam: id quod aliquid ultra extorqueret non p usuram proprie, sed per fraudem tollit: sed tamen si uenditione pure facta uenditor non traderet rem uenditam immediate, & uellet recipere pecunias, & tunc emptor daret omnes pecunias, & diceret ego do tibi istas pecunias non quidem pro re uendita, quia non dumd das eam mihi, sed accommodo tibi sub usuris, usque ad tempus quo dederis rem uenditam: si isto modo acciperet uenditor, bene reciperetur sine preiudicio puri contractus dato, qd usuras ex accommodatione recipere liceret. *Non feneraberis fratri tuo ad usuram.* Aliqui putant hic esse conculcationem uocabulorum, cum dicitur fenerari ad usuram: cum fenerari hoc importet simul: sed falsum est, quia fenerari solu importat mutuare, vel commodare: ideo tantum est non feneraberis ad usuram, sicut si dicatur non commodabis aut mutuabis sub usuris, sic patet supra 15. cap. cu dicitur feneraberis gentibus multis, & a nullo mutu accipies: accipitur ibi fenerari pro accommodare, ut ibidem declaratum est, scilicet si feceris ea quae Deus mandat miserendo pauperum Deus dabit tibi tanta bona, ut fenerari possis, id est accommodare multis gentibus, & non egeas ut quisquam tibi commodet. *Fratri tuo.* Hic loquitur ad totum Israel, scilicet ad quolibet de Israel, & omnes descendentes ab utroque parente, vel saltem a patre de genere Iacob vocantur inter se fratres. & de istis erat constitutum hoc, scilicet ut nullus eorum posset alteri eorum quicquam ad usuram tribuere, cuius causa erat, ut pauperes non destruerentur, immo cogeantur alij dare eis, & accommodare, quando indigerent, & si posset soluere, darent commodatum: si autem non posset soluere, concederent gratis donando, ut patet supra 15. cap. & in 7. anno remissionis si nodum soluissent debita, remittebantur, quia annus remissionis est: alieni autem erant omnes qui non erant fratres, quod patet hic ex modo loquendi textus cum dicitur, non feneraberis fratri tuo ad usuram pecuniam ac quamlibet alteram rem, sed alieno: ex quo innuitur, quod omnis homo aut esset frater, aut alienus: vel daretur, qd non esset sufficiens diuisio. etiam sequeretur quod alij qui essent, a quibus non prohiberetur accipere usuras, & tamen non permitteretur accipere eas: patet quia a fratribus usuras accipere vetat, & ab alienis accipere permittit: sed alij sunt, qui non sunt fratres nec alieni, ergo non licet ab eis accipere pecunias: nec tamen vetantur accipere, & hoc inconueniens est: illi autem qui de gentilitate ad iudaismum conuersi erant, non erant fratres: quia non sunt de genere Iacob, ergo vocabantur alieni, quod autem non sint fratres patet, quia supra 15. cap. soli Iudaei ex genere uocantur inter se fratres, cu dicitur, cum tibi uenditus fuerit Iudaeus aut Iudaea, qd est frater tuus, & magis patet Leuit. 25. cap. cum dicitur, quod habeant seruos de gentibus quae in circuitu eorum sunt, & de conuersis ad iudaismum, & filiis conuersorum, & sequitur. filios autem Israel fratres ne opprimatis per potentiam, & in alijs locis multa sunt in hunc modum: est ergo sensus, quod Iudei ex genere non possent dare aliquid ad usuram inter se ipsos: sed poterant dare alienis, scilicet gentilibus manentibus in gentilitate, vel conuersis ad iudaismum: sed falsum est, quia tunc necesse esset dari, qd conuersi ad iudaismum de gentilibus uocarentur fratres Hebraeorum, quod nunquam reperitur in scriptura: sed semper uocantur alienigenae. & aduenae, vel peregrini, aut profecti, ut patet sepius in isto libro, & in libro Numerorum, & Leuitici, atque Exo. & non est inconueniens, quod permittatur Iudeis ex genere usuras accipere ab eis, qui conuersi erant ad iudaismum: cum alia maiora permitterentur Iudeis contra conuersos. si qd facerent eos seruos in eternum, quod non poterant facere de alijs Hebraeis qui in anno septimo remittebantur, cum dicitur Leuit. 25. cap. cum dicitur seruus & ancilla sint uobis de gentibus, quae in circuitu uestro sunt, & de aduenis qui peregrinantur apud uos, vel qui ex his nati fuerint in terra uestra, hos habebitis in famulos, & hereditario iure transmittetis ad posteros, ac possidebitis in eternum: fratres autem uestros filios Israel non opprimatis per potentiam, etiam fiebat aliud contra conuersos, quia quando aliquis Iudeus commodauerat quicquam alteri Iudeo, si non soluisset in annis sex, scilicet ante annum remissionis, in anno septimo remittebatur, ut patet supra 15. cap. si tamen Iudaeus aliquid accommodasset alicui conuerso, poterat illud petere in eternum, quandoque uellet non obstante anno remissionis elapso, cum dicitur. septimo anno facies remissionem, quae hoc ordine celebrabitur, cui debetur aliquid ab amico, proximo ac fratre suo repetere non poterit: quia annus remissionis est dñi: a peregrino & aduena exiget, cuiem & propinquum repetendi non habebis potestatem. ecce dicitur ibi, quod ab aduena & peregrino peti poterat: sed conuersi uocantur aduena & peregrini: ergo ab ipsis poterat peti.

Alia etiam in hunc modum permittentur facere Iudei contra conuersos: sic ergo permittentur eis dare ad usuram, & est fundamentum huius permissionis propter eos: nam Iudeis ad duritiam cordis eorum permisse fuerunt usure, sicut libellus repudij, quia si sic lucrari non possent, non accommodarent, aut furarent: sed si Iudei non possent accipere usuras a conuersis, & de filiis eorum, solu possent accipere a gentilibus gentilibus.

gentilibus modica aut nulla communicatio erat eis, imo interdum erat communicatio eis, ne uerterentur ad idolatriam, ut patet Exo. 34. c. & sup. 7. cap. ergo tantum erat dici, qd possent dare ad usuras extraneis, scilicet gentilibus solis, sicut qd nullo modo daret ad usuras, ergo oportet qd permitteretur eis dare ad usuram conuersis ad iudaismum, ne frustra ponitur ista lex, sicut autem Iudei conuersi ad usuras dare poterant, ita conuersi dabant Iudeis, siue pauperibus, siue diuitibus ad usuram, & hoc ut non daretur causa magne inuidiae & seruitutis, & impediretur conuersio Gentilium ad fidem Iudeorum, nec aliquo modo faciebant isti conuersi contra istam legem. & hoc propter duo.

Primo quia ista lex dabatur Israelitis, ut darent vel non darent ad usuras, & non dabatur alienigenis, ergo non tenebantur ad illam, sicut Aegyptij vel Palestini, qui eo tempore erant qd ista lex dabatur, non peccabant non obseruantes talem legem, licet constaret eis esse datam, quia non dabatur eis, nec obligabantur aliquo modo.

Secundo quia lex dicit non feneraberis fratri tuo ad usuram, sed Iudei non erant fratres conuersorum, ergo poterant eis fenerari. nam sicut conuersi non erant fratres Hebraeorum, ita nec Hebraei erant fratres conuersorum, quia ista sunt relatiua quae fundantur sup vnũ, siue sunt relatiua equiparantiae.

Item patet hoc ex simili. nam sicut Iudaei accipiebant conuersos in seruos iure perpetuo, per quem modum non poterant accipere alios fratres suos, id est filios Iacob, ut patet Leuit. 25. cap. & supra dictum est, ita conuersi accipiebant seruos de Hebraeis, qui non soluebantur a seruitute eo modo quo soluerentur, si essent serui aliorum Hebraeorum. nam si essent serui aliorum Hebraeorum in septimo anno soluerentur, ut patet Exo. 21. & Leuit. 25. & supra 15. si tamen aliquis conuersus emeret aliquem Iudaeum in seruum, non soluebatur, nisi seipsum redimeret dando precium quod pro eo datum fuerat, computato tempore seruitutis uique ad subileum. scilicet annum. 50. ut patet Leuit. 25. ergo eodem modo de usuris dicendum erit. Et non solum poterant conuersi dare ad usuram Iudaeis, sed et poterant dare ad usuram inter se ipsos: nam nullus obligatur aliqua lege positua nisi ille, cui datur illa lex, sed lex ista de usuris accipiendis, vel non accipiendis datur Israelitis, cum ad eos dirigantur istae leges, ergo non tenebantur alij. sed sicut isti Gentiles si mansissent in Gentilitate, non tenebantur ad istam legem, quia non dabatur eis, ita postea, quia non data fuit eis, sed Israelitis non tenentur ad eius obligationem, nisi forte dicamus usuras esse contra ius naturale, & tunc omnes homines sine aliqua lege scripta facere debent fm istam legem, quia ut ait Apostolus ad Ro. 2. Gentes quae legem non habent, naturaliter ea quae sunt legis faciunt. de quo alia est inquisitio. *Sed alieno.* Per mittebat eis Deus dare ad usuram extraneis, licet malum esset, ut non darent ad usuras Iudaeis, & hoc erat ad duritiam cordis eorum.

Quare Iudei erant duri corde. Et propter id quaedam sunt eis permissa. *Questio. VII.*

Dicitur durus corde qui passiones indomitas habet. sic Iudaei quantum ad omnem passionem erant duri corde, in concupiscibili erant duri corde: ideo permittitur eis accipere uxores de alienis, ne eas in concubinas acciperent, quod deterius erat, ut diximus supra 21. cap. erat duri corde in irascibili: ideo permittitur eis repudiare uxores, ne eas occiderent, ut patet cap. sequenti.

Alph. Tost. super Deuter.

& Matth. 19. erant duri corde in auaritia: ideo permittitur eis lucrari usuras cum extraneis, ne lucrarentur cum suis contribulibus, ut patet hic. *Pecuniam nec fruges.* In pecunia committitur usura, ut supra declaratum fuit, quia attribuitur ei usus qui contra naturam suam, scilicet contra intentionem institutionis eius: nam pecunia solum inuenta est, ut esset medium commutandi, ut patet 5. Ethic. cum autem aliquis pro usu pecunie accipit precium, constituit pecuniam non tantum medium commutationis, sed tanquam alterum extremum commutabile, & hoc uidetur esse contra intentionem pecuniae, scilicet ad quae instituta est. *Nec fruges.* Dantur etiam fruges ad pecuniam, quando ultra usus naturales quos habent, datur eis a nobis aliquis alius usus. habent enim fruges & omnes cibi duos usus. Primus usus est, ut sumantur in cibum ad sustentationem naturam, & iste sine ullo peccato est.

Secundus usus est, ut sint extremum commutabile, secundum quod reperitur in eis ratio valoris, non quidem ex sola voluntate nostra, sed ex indigentia, quae imponit naturaliter precium rebus efficienter, ut patet 5. Ethicorum, scilicet quod secundum quod res magis aut minus necessariæ sunt, magis aut minus de precio habent: si autem super istos usus alium tertium dare uelimus, erit usura, ut si pro expectatione pecuniarum erogatis frugibus uenditis detur maius precium, quam alias dari debebat: licet in hoc aliquando uocatur usura frugum, aliquando usura pecuniarum, quod dependet ex voluntate accipientis, sicut supra distinguebatur inter hec. *Aut quamlibet aliam rem.*

Quaecunque enim res sit siue naturalis, siue artificialis, prae ter numisma duos usus habet: cum ergo illi duo dantur ei, licite utimur ea, cum autem datur aliquis alius, iam exceditur natura rei, & peccatur, & sic distinguit hic litera tria, scilicet pecuniam quae unicum habet usum, & cum dantur ei duo, peccatur & committitur usura, & fruges quae sunt secundum per quas intelliguntur res naturales quae omnes duos usus habent, & erratur cum dantur eis tres. Tertium est res artificialis, quae etiam habet duos usus, & haec signatur cum dicitur, & quamlibet aliam rem. *Sed alieno.* Scilicet Gentili aut conuerso de gentilitate, aut filijs conuersorum de gentilitate, licet in iudaismo nati sint: quia sequuntur legem paternam, ut patet Leuit. 25. cap. quia ita sunt serui in perpetuum sicut ipsi patres. *Fratri autem tuo.* Hebraeo ex genere de quacunque tribu sit, licet magis tenerentur contribulibus quam non contribulibus, & magis cognatis quam non cognatis, & sic fm gradum maioris attinentiae. *Absque usura id quo indiget commodabis.* Non solum pauperi, sed etiam diuiti, quia interdum si alicui diuiti non commo dantur aliqua, cogetur pati magnam rerum suarum iacturam: magis tamen subuenire pauperibus quam diuitibus ratio naturalis insinuat, & non solum commodabant, sed etiam si postea soluere non poterat, remittebant eidem: quia Deus mandauerat, ut Iudei facerent, ne esset aliquis omnino pauper & mendicus inter eos, ut patet supra 15. capit.

Ut benedicat tibi dominus. Id est ut multiplicet te in bonis temporalibus, & spiritualibus. Benedictio natio quod signat multiplicationem, ut colligitur supra 7. cap. & infra 28. cap. & patet clarius secunda ad Corinthio. cap. 9. cum dicitur & praeparant re promissam benedictionem hanc paratam esse, sic ut benedictionem, & non quasi auaritiam. haec autem dico, qui parce seminat parce meret: qui in benedictionibus seminat, in benedictionibus & metet, & sic distinguitur ibi benedictio contra auarum vel parum: quia mobrem necesserit accipere pro abundantia siue multiplicatione. *In omni tempore.* Saepe sperant tribuendo.

Q 4 In ter-

Gravius est
usura com-
mittere in
emendo
& uenden-
do quam
in accom-
modo.

Quid sit
quod pro-
prie con-
stituit usu-
ram in pe-
cunijs &
frugibus.

De fide-
tate ad
Deū quo
ad promi-
ſſa.

In terra ad quam ingrederis. Idest Deus faciat tibi semper bonum in terra Chanaan ad quam vadis, & dicitur. Et benedicat tibi dominus. Quia propter amorē eius commodas gratis proximo. Cum votum voueris. Hic ponitur quartum. si ad Deum fidelitas quæ attenditur dando, promissa. Non tardabis reddere. Quia magis a Deo acceptatur cum cito, quā cum sero redditur: sic est de donis, quia

Gratius est donum quod datur ante preces: & Qui cito dat his dat retrahit qui munera tardat.

Ista fundantur in voluntatis intensione, tunc. n. actus bonus magis meritorius est, qñ magis volūtarius est: voluntas autem magna demonstratur in eo, qui cito soluit promissa. Et si moratus fueris reputabitur tibi in peccatum. Quia ex die quo aliquis vouet rem, si absentem voueat habita opportunitate, & alijs circumstantijs cōsideratis secundum rectam rationem, tunc soluere obligatur, & si non soluat, incipit esse negligēs, & cum magis tardauerit maius peccatum reputabitur: & gratius est dilatare tempus in voto personæ quā in voto rei: votum personæ proprie dicitur quando aliquis se totum vouet, & hoc est vouēdo quod aliquem statum viuendi strictiorem assumet, vt professionem aliquius religionis, & si alijs tale votum sine limitatione temporis factum complere differt, valde errat: quā tantum diuino cultui subtrahit, quanta essent bona, q̄ agere posset: & deberet secundum regulam religionis supra bona quæ in seculo agit, & in tantum periculo sa est ista cunctatio, q̄ aliqui de die in diem completionem differentes morte præueniēte complere nequiverunt, quod in grauissimum eis cedit peccatum. Si nolueris polliceri absque peccato eris. Hic probat, quod melius est non polliceri, quā pollicita non complere, quia non vouere peccatum non est, cum votum fiat de nō debito, qui autem vouit iam obligatus est, ideo peccat cum habita opportunitate non reddit. Cum votum noueris. Improprius modus loquendi est, quia istud verbum vouere importat vtrunque, sicut si quis dicat iste est cecus visu, quia tunc ille ablatiuus ponitur ex superabundanti: sed quia est regula q̄ si vna dictio significet id quod significant duæ dictiones, & cōiungantur vni earum, quarum significatum gerit, solum significabit id quod altera, vt cecus significat carentem visu: si autem dicatur iste est cecus visu, solum stabit cecus pro carente, sic ait Doctrinalis auctor in c. constructionis.

Aequiualens geminis dictio si iungitur vni.

Hanc solum signat cecum dic visu carentem.

Sic est hic, quia licet vouere signet facere votum, quā tamen ponitur hic vouere votum, solum ponitur vouere pro facere. s. cum votum voueris. i. cum votum feceris. Domino Deo tuo. Quia nulli alteri Deo vouere licebat. nam vouere est actus latriæ, quæ nulli alio quā Deo attribuenda est: ad deos autem extraneos nullam reuerentiam habere debebant Iudæi, sed eos totaliter detestari tanquam immunditiam, vt patet supra 7. cap. etiam votum nulli homini faciendum est. possumus enim hominibus promittere aliqua q̄ propter eos faciamus: vouere tamen eis non possumus, quia vouere est attribuere quandam reuerentiā, quæ soli Deo conuenit, scilicet promittere aliquid aliqui, quia Deus est, ad honorem eius: si ergo aliquis aliquid homini aliquid voueret, diceret illum hominē esse Deum, & propter eius diuinum honorem talia faceret. Non tardabis reddere. Tardare in reddendo quandam dicit negligentiam, quæ circa maximas res sicut circa Deum p̄m̄ est: nam cum omni reuerentia circa talia est habendum & non negligenter, & sollicitos nos oportet esse in seruitio Dei nostri, ne aliquid desit: cum nos ex nobis multum deficientes su-

mus, & hoc est quod maxime diligit Deus, vt patet Michee. cap. 6. cum dicitur, quid dignum offeram domino curuare genu Deo excelso, nunquid offeram ei holocaustomata, & vitulos anniculos? nunquid placari potest dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? nunquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, fructum ventris mei pro peccato animæ meæ? Indicabo tibi o homo quid sit bonum, & quid dominus quærat a te: vtique facere iudicium, & diligere misericordiam, & sollicitum ambulare cum Deo tuo: ista autem sollicitudo in cultu Dei nostri tanta debet esse, vt tremamus coram eo, ne quid desit cultui eius, quod nos implere possimus: semper ergo coram eo timendum & tremendum est, sicut patet psal. 2. cum dicitur seruite domino in timore, & exultate ei cum tremore. quod ergo aliquis in his quæ ad Deum sunt, negligenter se habeat, est non existimare Deum tantæ bonitatis, sicut est: quod magnum peccatum est, nam coram magnis dominis in seruendo diligentes sumus propter eorum reuerentiam: omnis autem tardans votum reddere cum possit, dominum negligit: quia aut putat illud votum nil fuisse, & Deum nō attendere ista, quod error magnus est tanquam ea quæ ad Deum loquimur ridicula sint, aut non reputat Deum tantæ dignitatis, reuerentiæ aut potestatis, vt propter eum in soluendo promissa festinare debeat, & hoc rursus detestabile est: est tamen differentia, quia aut in vouente est limitatum tempus solutionis, aut non. si autem sit limitatum tempus solutionis, oportet tunc solui promissum alioquin peccatum est, si sit in potestate nostra completio promissorum. nam etiam si alicui homini aliquid promittamus, siue iurando, siue non iurando, in quo nunquam est votum, & hoc sit limitatum tempus, scilicet soluere possumus, & nolimus peccatum est: quando magis in Deo ad quem specialissima reuerentia haberi debet? si autem non sit statutum tempus, licet in alijs hominibus promissa complere differamus peccatum non est, in Deo autem quem cum summa reuerentia colere nos oportet, graue delictum est. Quia requirit Dominus Deus tuus. Idest non putes, quod Deus non curet de promissis nostris: nam licet bonorum nostrorum non egeat, vt patet psal. 15. si tamen aliquid vouemus, & non complemus, multum ad hoc respicit: non quidem quasi promissis nostris egens: sed quia si non reddimus, cum contemnimus, & sit nobis in peccatum. requirit ergo Deus ista, scilicet attendens vtrum promissa soluerimus: vel non, & non reddentes punit. Et si moratus fueris. Mora sua cuiuslibet est nociua etiam secundum iura humana: ideo si aliquis recipiens aliquam rem commodatam restituat eam dño suo. s. cōmodatori sine vlla mora, dato q̄ res dampnificetur fortuito casu, non tenetur cōmodatarius, scilicet qui rē commodatam recepit: si tamen fuit in mora reddendi, tenetur de casu fortuito propter moram: eodem modo in depositario: si depositarius, idest ille apud quem res custodienda deposita est, fuit in mora reddendi depositum, & eueniant aliqui casus fortuiti, tenebitur de casibus fortuitis, vt patet extra de depositis. cap. bona fides. eodem modo apud Deum mora nobis nociua est, cum sumus in mora reddendi, id quod promissimus: sed aliquis constituitur in mora dupliciter, quia aut limitauit tempus solutionis voti, aut non: si autem taxauit tempus, lapsu termini constituitur in mora, & iam peccat: & Deus requirit ab eo: si autem non limitauit tempus ad soluendum, intelligitur quā citius commode id soluere possit: cum ergo aliquis habens opportunitatem soluendi promissum Deo non soluit, constituitur

Agentes aliquid ex voto quare magis merentur quam sine voto.

tituitur in mora: licet ista mora non sit interpretanda strictissime: strictius tamen cōstituitur aliquis in mora circa Deum quā circa homines, cuius ratio est: quia maiorem reuerentiam obseruare tenemur ad Deum quā ad homines, & magis laborare, vt compleamus promissa ad eum quā ad ceteros. Reputabitur tibi in peccatum. Idest Deus iudicabit hoc tanquam peccatum puniens te pro ista mora, quæ est peccatum omissionis: sicut pro aliquo alio peccato commissionis.

Si nolueris polliceri. Est polliceri Deo actus latriæ cum in honorem eius aliquid agimus, promittentes nos tale, aut tale facturos. Et est hic duplex bonus. Primum quia aliquid propter Deum facimus. Secundo quia totam nostram voluntatem ei per votum subijcimus: nam qui libere agit Deo actum suum tribuit, sibi autem voluntatem reſeruat: qui autem vouet, & agit Deo actum suum & totam voluntatem donat nihil sibi prorsus reſeruans. Et ista est causa quare magis merentur illi qui agunt aliquid ex voto quā si sine voto agant: quia magis meretur qui plura Deo tribuit: plus autē est totam voluntatem subijcere, & omni tēpore quā pauco tempore, vel nullo modo, sed actum solum dare. multum ergo merentur vouentes. Si tamen aliquis non voueat, nō propter hoc male agit: qui tamen vouet & non compler, male agit cum destruit bonum, quod a principio egit.

Quod autem egressum est semel de labijs tuis obseruabis. Non oportet quod egrediatur de labijs: quia etiam si aliquis ore non protulerit, dum tamen corde deliberauerit, obligatus est ad tenendum votum. nam sicut egressio de ore facit verbum vocale, ita determinatio interior facit verbum mentale.

Egressum est semel. Dicitur semel ad notandum q̄ non sit idem votum multoties: nam postquā aliquis semel mente aliquid determinauit, siue verbo protulerit siue non, quia determinatum est, retractari non potest, ad hoc q̄ iterum fiat: ideo semel tantū idem votum sit, ita tamē quod determinate fiat. s. cū plena deliberatione: nam si quis subito ex passione in verba prorumpens aliquid vouisset, quia non potuit habere animum se obligandi, cum non habuerit voluntatem ad aliquid: quia determinata non fuit. Et facies sicut promissisti Domino Deo tuo. Nihil mutans de ipsa re promissa, aut de actu, & cōditionibus, atque qualitatibus rei, vel actus, cum quibus promissio facta est.

Et propria voluntate. Quasi dicat non coactus: nam si quis cogeret quemquam ad vouendum inferens penas, aut penarum iustos metus, votum factum nullum est ex defectu consensus, cum consensus per violentiam compleri nō possit, scilicet si metus vel coactio intercedit, vt patet extra de sponsalibus. cap. cum locum.

Et ore tuo locutus es. Hoc nō est de essentia voti sed de solennitate: nam Deus qui scrutatur intima cordium, ita videt cum in secreto cordis nostri consentimus, & totaliter deliberamus, atque vouemus aliquid agere, sicut si publice clamaremus: nihil enim minus corda ei quam voces patent: nec corda minus quam voces manifesta sunt: est tamē maior culpa cum quis votum solenne infringit, quā cum infringit non solenne: quia circumstantia notioris aggrauat peccatum: videtur namque Deus in facie cōtemni, cum votum factum ei coram omnibus infringitur: si autem votum secrete factum infringatur, cum occulte contemnimus: quod non ita dampnabile est.

Ingressus vineam proximi tui. Hic ponitur de grata

communicatione, ita quod vnus non doleat, si alius modicum de bonis eius accipiat. Ingressus vineam: Idem est de segetibus: quia potest quilibet intrare & accipere spicas, & defricare, vt comedat, & patet quia discipuli Christi hoc fecerunt, vt patet Matth. 12. cap. scilicet vellebant spicas, & comedebant: & si dicas quod hoc fecerunt cogente fame non nego: sed ecce sine coactione facere poterant. Et patet ex argumento phariseorum qui solum arguerunt de violatione sabbati dicentes, ecce discipuli tui faciunt, quæ non licet facere sabbatis: si autem illicitum fuisset eas simpliciter accipere, pharisei etiā de hoc arguissent: quia non constabat eis vtrum ex necessitate fecissent.

Comedes vinas. Dicit Rabbi Salomon quod hoc intelligitur de eo qui intrat ad faciendum aliquid in vinea: non autem de eo qui solum vult comedere: quia hoc non licet. Sed non videtur hoc, quia de laborantibus manifestum est: cum enim non debeat claudios boni trituranti, vt patet infra 25. cap. & prima Cor. 9. cap. quanto magis homini laboranti? sed hic intelligitur de quocunque intrante in vineam: quia Deus intēdebat inter eos amicabilem communicationem inducere, vt non tristarentur cum proximi sui aliquod bonum paruum de suis acciperent.

Foras autem ne efferas tecum. Et ratio est, quia si aliquis solum comedat in vinea, non multum dampnificat, quia paucis satiabitur: si autem efferre posset, multum destrueret.

Si intraueris segetem. Posuit regulam de vineis, posuit hic regulam de segetibus: quia eadem ratio est in vtroque: nam sicut paucas vinas comedendo de vinea alicuius non dampnificat Dominus vineam, ita paucas spicas accipiendo, & terendo, vel confricando. Et non solum in istis licebat sed etiam in ceteris arboribus modicum de fructibus accipiendo, ponitur tamen ista duo: quia ista communiora sunt vbique: etiam quia ista promptiora sunt ad ledendum quam arbores quæ sunt in hortis: nam arbores vt communiter in hortis sunt sub clausura: quæcunque autem sub clausura sunt, talia sunt a quibus multum obseruari oportet: quia solum frangere ostia, aut clausurā peccatum magnum est, & intrare non per locum debitum: sic enim dicit Christus Ioan. 10. cap. cum dicitur amen dico vobis qui non intrat per ostium in ouile, ille fur est & latro. vinea autem & segetes nō sunt sub clausuris: ideo fas est cuiuslibet accedere ad vineam, vel segetem alterius, & accipere inde aliquid. Item quia ista de vuis & segetibus tolluntur a quolibet, quia modicum aut nihil dampnificat propter maximam horum abundantiam: sed fructus hortorum non sunt ita abundantes sicut vix & segetes: ideo de his non explicuit tanquam non totaliter vellent q̄ in omnibus fructibus sic fieret: nam si de fructibus sint copiae abundantes ad modum frugum & vuarū, non laderetur magis dominus hortorum cum acciperetur de fructibus horum, quā cum acciperetur de fructibus & vuis. Si autem aliqua vinea esset sub clausura sicut hortus, non esset licitum accipere de fructibus eius sicut nec de hortis cū clausura prohibeat. Amici tui. Ponitur hic amicus pro quolibet pacifico, scilicet cui bene loquimur etiam si nihil in corde teneamus. Et isto modo omnes ciues ciuitatis alicuius sunt amici: quia debent omnes esse pacifici nihil inimicem repugnantes, & sic est q̄ amici sunt, dato q̄ non colloquantur, vel alia opera simul faciant: & nō accipitur amicus proprie: quia tunc non deberet poni de eis ista lex, cum inter amicos non oporteat esse legem: quia amor est sibi ipsi lex. vt ait Seneca tragedia prima quæ intitulat Hercules furēs carmine 4. & Boe-

De grata cōdicatio-
ne: quo ad fructū ter-
ræ.

& Boetius de consola. lib. 3. metro ultimo, scilicet felix qui potuit. & hoc quia communia sunt quæ amicorum ut ait Arist. 8. Ethic. cum & ipsi amici duo vnum sint, ut patet per Arist. 9. Ethic. cum dicitur amicus est alter ipse: accipitur ergo amicus pro omni homine qui est de iudaismo: sicut accipiebatur large istud nomen fratres pro omnibus qui sunt de genere Iacob: & tunc necessaria erat lex: quia non extendebatur charitas Iudæorum ad omnes, & verarent omnem ingredientem: ideo mandatum fuit quod neminem verarent. *Franges spicas.* Carpendo eas a calamis siue culmis suis: nam cum spica & culmus continua sint, & spica abscinditur a culmo, frangi dicuntur spicæ. *Et manu conteres.* Excutiendo grana ut ad comedendum apta sint. *Falcem autem non mittes.* Id est cum omnia ista feceris non poteris adhuc falcem mittere in segetem, cuius ratio est: quia frangendo spicas manu & conterendo, modicum grauiatur Dominus: si autem segetes metantur, consumantur velociter.

C A P. XXIII.

Matth. 5.
& 19.
Mar. 10.

SI acceperit homo vxorem & habuerit eam, & non inuenerit gratiam ante oculos eius propter aliquam feditatem: scribet libellum repudij, & dabit in manu illius: & dimittet eam de domo sua.

SI acceperit. Dicto de legalitate circa quasdam personas non coniunctas. hic agitur de legalitate circa coniunctam, scilicet circa vxorem. Et tanguntur duo principaliter. Primum de legalitate ad vxorem. Secundo de legalitate ad alias quasdam res ibi. *Si deprehensus.* Et prima in tres partes. Primo de separatione viri ab vxore. Secundo de eorum cohabitatione ibi. *Cum acceperit homo.* Tercio de supellestilis ordinatione ibi. *Non accipies.* *Si acceperit homo vxorem & habuerit eam: & non inuenerit gratiam in oculis eius.* Id est quod vir eam odio habet. Propter aliquam feditatem.

Feditas quid vocetur in mulieribus. ob quam permittitur repudium. Quest. I.

FEDITAS attendi potest in corpore ut si sit in aliqua parte maculata, vel habeat aliquam grauem & continuam agritudinem, quæ repugnat procreationi liberorum: vel aliqua feditas est in moribus, vel quia forte mores vxoris non conveniunt moribus viri, ita quod in pace vivere nequeunt: Aben Ezra voluit quod solum ex fornicatione præsumpta vir posset repellere vxorem: ut si forte vir præsumit quod vxor sua fornicata est, vel forte vidit, & testibus probare non potest, repudiabit eam, & probat hoc ex dictione hebraica hic posita: quia eadem ponitur hic & Levi 18. cap. scilicet turpitudinem fororis matris &c. non reuelabis ibi accipitur pro coitu: ita vult quod accipitur pro coitu. scilicet viro extraneo. Sed arguetur contra eum, quia vir reperiens vxorem adulteratam poterat eam accusare ad mortem, ut patet supra 22. cap. Si autem præsumeret vel sciret sed probare non posset, habebat probationem legis certissimam. scilicet aquas maledictas de quibus Nu. 5. cap. & sic tolleretur præsumptio.

Ideo dicendum quod non ex sola præsumptione for-

nicationis daretur libellus repudij: quia dato quod esset pro ista causa non tamen exprimebatur: ideo posset vir tacendo pro quocunque odio eam repellere. Item quia ex hac causa sola si fieret, quando alij viderent aliquam feminam repudiatam, scirent quod propter fornicationem veram vel præsumptam: quare nullus eam accipere vellet: sed multi eas recipiebant: ergo &c. Item totus populus sciebat, quod omnis fornicatio vera vel præsumpta tolli & certificari poterat per duo remedia supra posita, scilicet de accusatione, & de aquis maledictis: sed lex & omnes permittebat libellum repudij: ergo propter aliquas alias causas: ideo datur e contrario quod vel ex quacunque causa voluntaria fiebat repudium, vel non fiebat propter præsumptam fornicationem, patet consequentia: quia si fieret repudium propter fornicationem præsumptam, non poterat causa exprimi: quia si exprimere, & vir in probatione succuberet, puniretur: quia infamavit vxorem, ut separaretur a se: & compellerent eum redire ad eam, sicut de illo qui opposuit vxori quod non inuenit eam virginem, ut patet supra 22. cap. secus est quando non agit contra vxorem ad separationem: sed ut tollatur præsumptio, & inquietudo animi sui: quia tunc permittit lex quod præsentetur sacerdoti, & fiat probatio de aquis amarissimis: si autem non exprimatur causa, sed prætereatur sub tacurnitate, poterit vir eam ex quacunque causa eam tacendo repudiare: quia non poterit sciri virum propter fornicationem vel alias repudiatum: aliqui Talmudistæ dicunt quod non poterat vxor repelli ex quacunque causa: quia aut illa causa vel feditas venit ante matrimonium, vel post, si ante matrimonium, aut erat occulta, aut apparens: si occulta potest eam repudiare: quia fuit fraus in contractu matrimonij, cum non potuerit patere vitium vxoris, quia ipsa callide abscondit: sicut qui vendunt iumenta morbosâ suppressis vitijs eorum: si autem apparens erat, non potest repudiare: sibi enim imputet, quia talis placuit: si post contractum matrimonium venit feditas, dicunt quod nunquam fiebat repudium nisi propter fornicationem: sed hæc omnia non consonant statui primo Iudæorum, qui nimis duri erant corde, & poterant incurrere in magna odia vxorū ex quibuscunque causis aduenientibus post matrimonium, & etiam pro causis apparētibz ante matrimonium, ut si aliqua mulier esset diues siue pulchra, & haberet aliquam feditatem cognitam, ut quia mali aspectus, vel agra: vel quia decora sed manifeste erat malorum morum, & concupiscentia pulchritudinis, vel cupiditas diuitiarum faceret non attendere, vel non curare alias feditates. deinde consummato matrimonio incurreret tantum odium inter eos, quod si non separarentur, vir occideret eam: ideo videtur quod licebat eam dimittere sicut de muliere quæ accepta fuit de alia gente propter corporis pulchritudinem, & post non placet in oculis viri, ut patet supra 21. cap. Item quia ista distinctio supra data & alia causæ assignatæ a Iudæis videntur esse causæ repudij de quadam æquitate & iure: Moyses autem non attendit æquitatem, sed duritiam cordis eorum, ut patet Matth. 19. cap. scilicet ut non occideret vxores, sed ista duritia cordis ad occidendum vxores potest in eis insurgere non solum ex causis assignatis, sed ex quacunque displicentia: ideo ex omni causa permittitur: & hoc satis patet ex questione phariseorum ad Christum Matth. 19. cap. ipsi enim semper arguebant ex his quæ videbantur dura in lege, ut concluderent contra magnam misericordiam quam Christus prædicabat, & arguerunt virum ex quacunque causa liceret dimitti vxorem: & respondit Christus quod non. ipsi autem replicaverunt quare Moyses

ses permittit in lege. videtur ergo quod Moyses permiserat ex omni causa repudium.

Et si dicas quod replicatio ista non refertur ad questionem factam, sed ad responsum datam a Christo quod nunquam licet nisi ex causa fornicationis: ita quod sit sensus quare Moyses permittit in lege, scilicet siue ex omni causa siue ex multis: cum tu dicas quod solum propter fornicationem?

Respondetur quod adhuc concessio hoc ad quod nemo nos cogit, stat ratio: quia si non fuisset ista intentio Moyse, vel si non observatum fuisset, tunc sic, ipsi nullam causam arguendi contra ipsum haberent. sed falsum est quia si respiciantur omnia argumenta eorum in toto processu Evangelij, reperientur fundata in lege, siue quantum ad intellectum, siue quantum ad apparentiam, ut eum insolubiler concluderent: sed mentita est iniquitas sibi: cadebant enim in laqueum quem nexuerant, ut eodem argumento caperentur quo capere intendebant.

Scribet libellum repudij. Licet abijcere vxorem non esset mandatum sed permissum, tamen dare ei libellum quando repudiabatur, præceptum erat: quia hoc erat in favorem vxoris, ut sciretur quod a viro dimissa esset, & posset alteri matrimonialiter copulari: & scribebatur in libello quod dimittebat eam vir promittens nunquam amplius cum ea matrimonialiter conveniturum: ideo quod haberet licentiam contrahendi cum alio.

Magister in historia scholastica dicit, quod in libello ponebatur iuramentum de non conveniendo cum ea matrimonialiter, & causa propter quam abijciebat eam: & legebatur coram sacerdotibus. sed forte non multum apparet: quia mulier infamaretur sic maxime si fornicatio ibi exprimeretur, & nullus eam ducere vellet.

Item quia iste libellus dabatur in favorem eius: quia dicitur, dabit libellum in manu eius & dimittet eam: sed si ibi contineretur causa repudij magis esset ad odium. *Et dabit in manu eius.* Scilicet quod scribet vir libellum repudij in quo testatur se dimittere eam abiciens eam, & promittens nunquam petere ab ea debitum sicut ante convenerat, & quod non accusabit aliquem virum, qui eam acceperit in vxorem, vel ad eam carnaliter quomodocunque accesserit: conservabat autem femina hunc libellum ad tutamen suum, scilicet ut si quispiam vellet eam accusare, quod coniungeretur alteri viro, & committeretur in hoc adulterium, ipsa monstraret libellum illum, in quo patebat eam absolutam a lege prioris viri, & in facultate sua esse cuicumque viro vellet coniungi.

Et dimittet eam de domo sua. Scilicet quod ipsa eat quocunque voluerit, & contrahat cum quocunque voluerit. *Cumque egressa alterum virum duxerit.* Forte iste qui repudiavit feminam aliquam, repudiavit eam ex aliqua causa levi, quæ cuique videretur irrationalis: ideo quilibet alius vir non curans de illa levi causa acciperet eam in vxorem.

Et ille quoque oderit eam. In quo patet quod odium erat causa sufficiens repudiandi vndeunque nasceretur, & patet Malach. 2. cap. vxorem adolescentiæ vestræ nolite despiciere: cum odio habueris eam dimitte. Ex odio ergo solo vxores repudiari permittit, quia semper consistit fundamentum huius legis. scilicet durities cordis hebræorum: quia si vxorem ex osam haberent, siue hoc iuste siue iniuste fieret, eam laceraret nisi abijcere possent: salubre ergo erat illis, quod ex quocunque odio eas repudiare possent, etiam quod quidam dicebant, scilicet, quod Deus hic solum fornicationem ponat pro causa hanc solum feditatem nominans, non convenienter dicitur: nam in litera dicitur si acceperit homo vxorem,

& non habuerit gratiam in oculis eius propter aliquam feditatem: si autem per feditatem intendisset signare fornicationem veram, vel præsumptam, non dixisset propter aliquam feditatem sed propter feditatem, ita quod feditas illa determinata sit: sed dicitur propter aliquam feditatem, id est propter quamcunque. multa ergo feditatum genera consentit, in quibus mulier repudiari possit. feditas autem signat quamcunque indecentiam, sed magis indecentiam in corpore ut in dispositione vultus, aut malum colorem, vel agritudinem. signat etiam large morum inhonestatem, quæ causa convenientissima erat ad repudiandum eam. *Dedit ei libellum repudij.* Nec ponitur numerus in maritis repudiandis: quia etiam si cum mille contraxerit, & totidem repudiaret eam adhuc poterit ultra contrahere, sed prior maritus recipere non poterit, quia contempsit eam: & ut non moveantur cito viri ad repudiandum vxores. *Et dimiserit eam de domo sua.* Idem ritus servatur quod secundus vir repudiabat vxorem, sicut cum primus repudiabat eam, & sic de cæteris: dato ergo libello repudij in manu vxoris abijciebat eam vir a domo, & dabat ei omnia quæ sui iuris erant. scilicet bona dotalia, & partem bonorum de cõi acquisitionum: nam si femina peccasset, & ob hoc a viro repelleretur, utpote quia fornicata foret, perdebat dotem, sicut iura humana quæ nunc sunt: & sic videtur quod forte tunc esset, si tamen femina ex aliqua feditate alia corporis, vel importunitate morum repelleretur, non perdebat dotem: filij autem si qui erant viri repudiandis, & mulieris repudiatae alebantur apud patrem, siue apud matrem sicut ætatem filiorum: nam si in parva ætate essent, ita ut indigerent solatio materno apud matrem alebantur: si autem essent maioris ætatis, ita quod apud patrem vivere possent, ab eo alebantur. sic. n. nunc mandant iura ecclesiastica, ut quando diuortium fit viri & vxoris, si puer sit in anno tertio vel infra annum tertium deberet apud matrem nutriri, si autem sit ultra annum tertium debet nutriri per patrem, ut patet extra de conversione infidelium. c. ex literis, secus tamen est si fiat diuortium: quia isti erant infideles, & alter eorum convertitur ad fidem Christianam dum tamen filius sit infra annos discretionis, & debeat regi mandato parentum, sequitur illum qui convertitur ad fidem Christianam in favorem fidei, ut patet in eod. c. si autem esset filius in ætate adulta, in qua possit eligere quid vellet an fidem Christianam, vel Hebræorum perfidos ritus, facere poterat sicut vellet: quia inuitus trahendus ad fidem non erat dato quod non esset emancipatus, & maneret sub patria potestate: quia patria potestas ad hoc non se extendit, maxime cum ecclesia nullum inuitum recipiat: quia Deo non placet sacrificia involuntaria: cum tamen fiebat diuortium inter Hebræum & Hebræam, quia uterque manebat in eadem lege, tenebatur regula quæ tenetur cum sit diuortium inter duos Christianos.

Vel certe mortuus fuerit. Istud adverbium certe nihil operatur hic ad significationem: ponitur autem ista distinctio hic. scilicet siue vir secundus mulierem repudiaverit, siue non repudians eam mortuus fuerit: quia in quocunque istorum duorum casuum tenet quod dicitur in textu. scilicet quod mulier ista non poterit redire ad priorem virum qui eam repudiavit, etiam si mulier venire vellet ad ipsum & vir petat eam.

Non poterit prior vir recipere eam in vxorem. Quod dicitur de istis duobus viris dicitur de omnibus alijs quotquot eam acceperint. nam sicut primus qui accepit eam in vxorem, & postea repudiavit, non potest eam reaccipere in vxorem, si secundus vir repudiavit eam, vel moriatur, ita si secundus vir repudiavit eam, & accepit eam tertius vir, & iste moriatur non poterit

Deuteronomij.

Cap. XXIII.

poterit eā accipere primus, nec secundus, vel ēt si tertius, qui repudiatur eam: quia eadē ratio est de viroque, & sic si mille viri acceperunt eandem uxorem, & omnes repudiant quomodo vltimus, qui habet eā repudiat eam, nullus priorum potest eam accipere, vel si iste vltimus moriatur, litera tamen solum posuit de duobus: quia eadem ratio reperiebatur in multis alijs quorquor essent. *Quia polluta est, & abominabilis facta est coram Domino.* Id est quia à priore viro coram Deo & toto populo abominata est, & polluta iudicata. *Ne peccare facias terram tuam.* Id est vt non incites ad peccandū viros terrae tuae: quia si vir prior reduceret eam ad se cū ante abominatus fuerit, posset eam ex magno odio faciliter occidere, in quo committeretur magnum peccatum, & pollueretur terra sanguine innocente, quod valde displicet Deo, vt patet Num. 35. & supra 19. cap.

An repudium vxoris fuerit de se licitum. Et nunquid dantes gentilibus vsuras, & repudiantes vxores peccabant. Et quare lex vetus non omnia mala prohibuit, lex autem noua sic. *Quest. II.*

DE repudio vxoris vtrū licitum esset aliqui dubitant. Et communiter dicitur q̄ repudium potest accipi dupliciter, aut proprie, aut large: dicitur large repudium diuortium viri & vxoris quantum ad thorum, vel cohabitationem ex fornicatione, ita quod neuter possit alteri copulari, & hoc licitum est: quia Christus illud licite fieri dixit Matth. 19. cap. repudium proprie dicitur expulsio vxoris a thoro, cohabitatione, & vinculo matrimonij: ita quod quilibet eorum possit alteri matrimonialiter coniungi, & de hoc dubium est: & videtur quod licitum est: quia lex iusta omne malum vetat: sed lex Moy si fuit iustissima, quia a Deo, & in se ordinatissima, vt patet supra 4. cap. ergo cuncta mala vetat: sed repudium nō vetat: ergo non est malum: maior patet extra de constitutionibus. c. nā & concupiscentiam, vbi dicitur quod lex omnia mala prohibet.

Item quia ita videtur esse cōtra bonum matrimonij pluralitas vxorū sicut dissolutio: sed licite habuerunt sancti patres multas vxores ante datam legem, vt Abraham & Iacob: & post datam legem, vt Dauid: ergo etiam repudium licite fiebat. Item quia dicit Chrysostomus sicut Apostoli permiserunt secundas nuptias, vt patet prima ad Tim. 5. ita Moyses permisit libellum repudij: sed secundae nuptiae licite fiūt, quia dicitur q̄ vidua si non vult continere nubat in Domino, id est in nomine Domini. ergo licite fit repudium. Respondetur quod repudiatio vxoris illicita est, vt patet Matth. 19. cap. quia ad duritiam cordis eorum permissa est, sicut vsura mala est, sed propter magnam cupiditatem eorum, erga alienos permittitur: sed hoc etiam non erat bonum, quia vt patet Psal. 13. ille cum Deo habitare dicitur qui pecuniam suam non dedit ad vsuram, & glosa Hebraica ibi dicit: nec etiam gentili. Et si queras nunquid dantes gentilibus vsuras, & repudiantes vxores peccabant ista faciendo, quia de se mala erant.

Respondetur quod non peccabāt, quia lex eis permittebat, & si vtendo legis permissione peccarent, lex permittens mala esset, cum poneret laqueū operantibus: & nihil differret colere idola quod non est permissum, a repudiando uxorem quod est permissum: sed istud quod secundum se malum erat, Deo dispensante per communem legem bonum efficiebatur: Deus enim qui nouit corda hominum, & dispositiones temporum, & populorum, quod malum

de se erat alicui populo bonum facit, sed nulli hominum licet talem facere permissionem.

Et fm hoc rīderetur ad argumenta: ad primū rīderi potest quod maior non tenet vniuersaliter: quia lex humana iustissima non vetat omne malum, quia nō vetat meretrices: immo illa lex quae meretrices vetaret, iniustissima esset: quia vt ait Aug. tolle meretrices, & cuncta libidinibus conturbabis. Et si arguas ex hoc contra legem Euangelicam quae meretrices dereftatur quod iniusta sit. Respondetur quod leges humanae sunt quaedam regulae directiuae ad pacē & bonum statum politiae: si autem in ciuitatibus meretrices non essent, sequerentur multa adulteria, incertitudo prolis, & concubitus masculorum: quae maxime repugnant politiae statui. lex autem euangelica non respicit principaliter vilitatem, vel bonū statum quantum ad honorem, & aliqua mundana in aliqua persona, sed respicit cuiuslibet personae bonū spirituale: & quia quodlibet malū est destructiuū boni status alicuius personae, ideo oē malum prohibet. Item quia quilibet Legislator qui hō est, defectuosus est: nec potest dare aliquod adiutorium ad praeseruationem ab omni malo: Deus autem potest dare homini cuiuslibet quantum potest se disponenti gratiam ad bene agendum, & malo resistendum: ideo iuste potuit omne malum prohibere. Et haec est ratio potissima quare in lege veteri non fuerunt omnia mala prohibita, quia nō erant in ea aliqua in quibus homo se exercitans gratiam reciperet, sicut sunt sacramenta in lege noua: nec tantum Deus visitabat corda hominum sicut nunc visitat, & adhuc nō sufficiebat hoc: sed addebantur multae penae, & maledictiones transgressoribus, vt patet in his quatuor libris, benedictiones quoque terrenae ad obseruationem incitantes: sed adhuc ad custodiendum grauis erat, vt demonstrat Apostolus ad Rom. 6. & 7. & 8. cap. & patet Actuum 15. cap. hoc est iugum quod nos nec patres nostri ferre non potuimus. In lege autē Euangelica data fuit plenitudo gratiae: vt non solum homines quae praecepta sunt agant, sed multa & mirabilia supererogent: posset autem responderi ad minorem cōcessā maiore, scilicet quod lex vetus iustissima est, & omne malum prohibet. Et ad hoc notandum quod iustissimum dupliciter dicitur aut absolute aut in comparatione. illa lex absolute iustissima dicitur quae omne iustum simpliciter respicit, nō descendendo ad iustum vel ad bonum politiae alicuius specialiter: & ista est lex Euangelica, & sicut absolute omne iustum respicit, ita absolute omne malum prohibet. lex iustissima comparate dicitur, quae bonum alicuius gentis specialiter respicit: & illa non oportet quod omne malum absolute respiciat, sed id quod est malum illi ciuitati: cum ergo isti ciuitati bonum sit, quod meretrices sint, vt adulteria non sequantur: ideo eas nō prohibet: sic lex vetus fuit quaedam directio specialis politiae Iudaicae sicut patet Exo. 19. cap. quia eos solos tunc in peculiarem populum accepit: ideo bonum illius gentis specialiter attendebat, sed illi genti adhuc infirmā bonum erat repudiare vxores, & vsuras alienis dare, ideo permissum est. Quod autem lex vetus nō esset lex data vniuersaliter, sed lex data alicui politiae specialiter patet: quia si foret vniuersalis omnes homines obligaret, sed nō obligat omnes homines, ergo non erat vniuersalis: lex autem euangelica vniuersalis fuit: ideo omnes homines obligat: patet differentia inter istas duas leges: de lege Euangelica habetur Matth. 28. cap. vbi dixit Christus ite per vniuersum mundum, & praedicare Euangelium omni creaturae, qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit: qui autem non crediderit,

Lex noua quare potuit omne malū prohibere: lex vetus non.

Notandum de duplici iustissimmo.

Deuteronomij.

Cap. XXIII.

127

derit, condemnabitur. Ecce ergo qualiter omnes obligat ad recipiendum eam sub pena mortis aeternae. de lege autem veteri non peregrinabantur inter eos, vt patet in toto processu veteris testamenti, & praecipue in his quinque libris in quibus ponuntur leges per hunc modum: etiam quia id quod potissimum erat in ea, scilicet circūcisio solum fuit imposita Hebraeis, vt patet Gen. 17. cap. ergo nō pertinebat ad alias gentes. Item si ad alias gentes pertineret, fuisset eis denunciata, sed nulli genti denunciata fuit aut praedicata lex vetus nisi genti Iudeorum, quae suscepit eam in monte Synai: & postea nullus de Iudeis iuit ad praedicandum inter gentes annuncians teneri eos ad obseruationem legis veteris: in lege autem Euangelica e contrario factum est: quia in principio eius misit Christus praedicare discipulos per totum mundum praedicare Euangelium omni creaturae, vt patet Matth. 28. cap. ipsi autem iuxta mandatum Christi per totam terram iuerunt, & praedicauerunt, vt patet Mar. ultimo cap. cum dicitur illi autem profecti praedicauerunt vbiq̄ Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis.

Nec valeret si arguas quod aliquis propheta missus sit ad praedicandum gentibus, quia fuit missus Ionas propheta, vt praedicaret Niniuitis, vt patet Iona primo cap. & per totū librum: nam non fuit Ionas missus ad Euangelizandum eis circūcisionem, vel obseruationem veteris testamenti, sed conuersionem de peccato: vel vt verius dicatur penā infligendā cum dixit, adhuc quadraginta dies & Ninive subuertetur: ipsi autem audita praedicatione eius conuersi penitentiam egerunt: nec tamen propter hoc conuersi sunt isti ad Iudaismum, aut obseruauerunt aliud quod pertineret ad vetus testamentum, sed solum fecerunt penitentiam de peccato suo: hoc autem non magis pertinebat ad statum veteris legis quā ad statum naturae: quia etiam homines sine lege data sciunt se peccare, & bene agere, & egebāt ad monitorem ad conuersionem: in lege noua non fiebat sic praedicatio, scilicet quod praedicarent Apostoli, vt gentes conuerterentur a peccatis suis solum, sed in primis euangelizabant eis Iesum dicentes hunc esse verum Deum, in quo est tota salus, sine quo impossibile erat haberi bonum ad quod natura humana determinata est, non ergo erat lex vetus vniuersaliter data, sed erat lex specialis data cuidam politiae specialiter, scilicet politiae Iudaeorum: lex Euangelica erat vniuersaliter data, quia ad omnes homines pertinebat, & cum quolibet lex intendat bonum, & conseruationem illius politiae ad quam data est, quia secundum hoc dicitur lex bona vel mala, & lex vetus erat data politiae Hebraeorum, solum intendebat bonum illius gentis: lex Euangelica erat data vniuersaliter: ideo intendere debebat bonum vniuersaliter, scilicet id quod erat secundum se bonum.

Sed tunc arguet aliquis quod sicut lex vetus data Hebraeis intendebat bonum politiae Hebraeorum, & quia ipsi erant imperfecti, dabatur lex imperfecta: ergo lex Euangelica quae erat ad totum orbem, debebat intendere bonum omnium hominum: sed maior imperfectio reperitur in toto orbe, quā reperitur in gente Hebraeorum: ergo plura mala deberet permittere lex Euangelica quā lex vetus.

Respondetur quod politiae particulares ordinant subiectos, siue partes suas ad bonum quod in praesenti est: & quia bonū quod est in praesenti, scilicet pax, & bonus status politicus, non conseruaretur nisi permitterentur aliqua mala: ideo necessarium est permitti aliqua mala: si autem lex Euangelica, quae totum mundum dirigit, vel ad dirigendum totum mun-

dum posita est, dirigeret respectu alicuius boni futuri, scilicet ad vitam aeternam: & quia vita aeterna est finis optimus per applicationem ad illum fontē totius bonitatis, & totaliter immaculatum: ita ergo ipse qui nos ad hoc bonum perducit Deus, vult vt ratio ipsa expetit quod illud bonum nō nisi per vitam immaculatam assequamur: est autem vita immaculata, cum nullum malum agimus quod nos maculatos reddere possit: & quia omne vitium siue actus per se malus, est huiusmodi: ergo omne malum deuit in hac lege prohiberi. Sed adhuc dicitur pro ista parte, quod dato quod lex euangelica vellet omnes homines regulare respectu boni praesentis, non posset: quia vnitas legum datur vnitati politiae, vel principatus, sed totus mundus non facit vnam politiam, vel vnum principatum: ergo non debet eis dari vnica lex secundum bonum praesens, respectu cuius sit vnica politia vel principatus: faciunt tamen omnes homines vnum principatum: & politiam secundum quod subduntur capiti suo Christo tanquā membra, donec occurramus in virum perfectum: & quantum ad hoc conuenit eis vnica lex ordinans eos in principem illum.

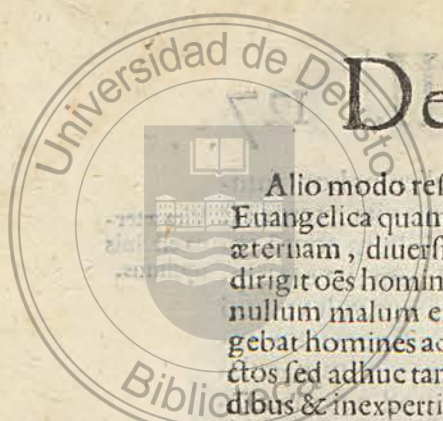
Item quilibet vna politia ordinatur in vnum bonum tanquam in finem secundum conformitatem statuum: ergo nec erit eis eadem lex quantum ad bonum praesens, bene tamen reperitur vnum bonum commune quantum ad futurum, scilicet vita aeterna: nam omnibus erit commune bonum visio Dei: ad directionem ergo respectu illius boni bene conueniet omnibus hominibus vna lex, & ista est lex Euangelica, quia ipsa datur omnibus hominibus, vt probatum est: & non datur eis ad directionem respectu boni praesentis, vt paruit: ergo datur ad vitam futurā.

Item hoc patet magis quia Matth. 28. cap. vbi mandauit Christus praedicari istam legem, dixit qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit, qui autem non crediderit condemnabitur: sed saluari & condemnari dicunt aliquid quod pertinet ad statum futurum post mortem: ergo lex euangelica solum dirigit ad bonum futurū. Sed adhuc argues quod eodem modo debet esse de lege veteri: nam sicut lex Euangelica ordinat in vitam aeternam, ita lex vetus ordinat ad vitam aeternam dirigendo homines per actus bonos qualiter se habeant in Deum: ergo eodem modo non deberet consentire aliqua mala, sed consentire: ergo & lex Euangelica consentire debet.

Ad hoc potest responderi dupliciter. Vno modo q̄ siue lex Euangelica siue vetus dirigūt in vitam aeternam, sed quia in veteri lege non erant sufficientia remedia ad eleuandum hominem in bonum iuxta illud Apostol. ad Hebraeos 7. cap. neminem ad perfectum deduxit lex: immo cum non essent aliqua per quae homines reciperent gratiam, sicut sunt in nouo testamento, & lex ipsa mala prohiberet, incitabantur homines magis ad peccandum existente lege quā non existente lege, sic dicit Apostolus ad Roma. 7. cap. nam & concupiscentiam nesciebā nisi lex diceret, & ibidem virtus peccati est lex, id est id in quo fundatur peccatum est lex, quia per prohibitionem illius incitatur homo magis ad peccandum nō existente gratia adiutrice: in lege Euangelica non erat sic, quia dabatur sufficiens gratia adiutrix per sacramenta, in quibus homo assuefactus multum vigoratur ad resistendum legi peccati: ergo in illa lege in qua nullum subsidium erat, non debuerunt vitari omnia mala: quia non possent omnes homines hoc facere: in lege autem Euangelica quae plenitudinem gratiae habet, non debebant consentiri aliqua mala: quia erat gratia sufficiens ad resistendum omnibus his.

Alio

Vita aeterna est finis optimus.

Deuteronomij.

Cap. XXIII.

Deuteronomij.

Cap. XXIII. 128

Lex simpliciter bona quæ sit.

Alio modo responderetur quod licet vtrique lex tã Evangelica quam vetus dirigant hominem in vitam æternam, diuersimode tamen, quia lex Evangelica dirigit oēs homines, vtriam doctos & asuetos: ideo nullum malum eis permittit: lex autem vetus dirigebat homines ad vitam æternam non tanquam doctos sed adhuc tanquam rudes & inexpertos: sed rudibus & inexpertis multa cōsentiuntur inconuenientia, donec affuerit sunt ad rectitudinem: ergo lex vetus non debebat omnia mala vetare: nam licet lex vetus dirigeret hominem in vitam æternam per accidens, eo quod illi qui recte cōplebant legem erant in fide mediatoris, & in charitate, principaliter tamen lex vetus quantum erat ex operibus legis nihil aliud erat quàm quædam dispositio ad perfectionem statum, scilicet vt homines assuefierent in hac ad postea accipiendum legem nouam, quæ non dirigebat in aliquam alteram tanquam in statum perfectionem: sed immediate in vitam æternam. debuerunt ergo in lege veteri quæ erat quædam regulatio incipientium, quædam mala permitti, vt sic homines assuefierent ad bonum totaliter: difficile namque erat incipientibus esse bonos & totā bonitatem via perfecta & laboriosa ostendere: quia sic fugient bonum: cū autem paulisper itur consentiendo quædam mala, vt deueniantur ad id quod est simpliciter bonum: sequitur enim lex vetus in hoc conditionem omnium legum humanarum, quæ dantur aliquibus politijs particularibus, scilicet, quod non est aliqua lex illarum simpliciter bona: nam illa lex vocatur simpliciter bona, quæ non deuiat in aliquo ad id quod malum est simpliciter, sed quicquid in ea continetur, est simpliciter bonum. si autem inquiratur aliqua lex particularis, non inuenitur talis: nam inter omnes leges humanas quotquot ab origine omnium politiarum traditæ sunt, nulla reperitur quæ sit simpliciter bona: ita quod in nullo deuiat a bono simpliciter ad id quod est malum: nec debet aliquis Legislator ponere optimā legem simpliciter alicui politie particulari humanæ: nam lex tunc bona est cum conuenit eis quibus datur secundum finem, secundum quem datur: sed homines seculares non sunt perfecti: ergo non debet eis dari lex perfecta, & sicut ipsi non sunt simpliciter boni: ita non debet eis dari lex simpliciter bona: etiam quia finis ad quem dantur leges in ciuitatibus, est ad pacem politicam: sed ad istam pacem non conuenit quod ponatur lex simpliciter bona, quia illa impediret pacem politicam: ergo non debet dari lex simpliciter bona alicui politie, ita quod tota legislatio sit simpliciter bona: patet antecedens quia lex quæ esset simpliciter bona, omnia mala deuitaret, & sic fornicatio simpliciter tolleretur, & meretrices tollerentur: sed si meretrices tollerentur, sequeretur magna lis iuxta illud Augu. meretrices de ciuitate tolle, & cuncta libidinibus cōturbabis: ergo tales leges quæ essent simpliciter bonæ non essent bonæ alicui ciuitati: quoniam si aliqua ciuitas intenderet ponere legem optimam, cum optima sit illa quæ maxime viua deuitat, & virtutes promouat: sequeretur quod deberet ponere legem monachorum & fratrum, quia ista maxime ad virtutem incitat, & promouet, cum in ea quilibet obedientiam, continentiam, & paupertatem voueat: sed manifestum est quod magna stultitia esset, talem velle condere politiam: non ergo debet alicui politie humanæ lex simpliciter bona imponi: quia illa omnia mala cuitaret, quod inconueniens est, vt probatum est: & secundum hoc intelligitur id quod habetur extra de constitutionibus in c. nam & concupiscentiam, cum dicitur quod ideo lex bona est, quod dum concupiscentiam

prohibet, omnia mala prohibet, scilicet omnia mala quæ sunt mala illi politie in qua lex data est, non tamē omnia mala quæ sunt mala simpliciter: immo illa lex simpliciter cuiuslibet ciuitati mala esset, quæ oīa mala simpliciter prohiberet. lex autem vetus fuit huiusmodi: quia dabatur hominibus imperfectis: ergo non debuit omnia mala prohibere: & in hoc conueniebat populo Hebræorum, & si non consentiret in ea Legislator aliqua mala, non conueniret populo Iudæorum, qui erat non simpliciter bonus: & quia inter cetera inter quæ homines imperfecti & vulgares magis inordinati sunt, præcipua sunt ista duo, scilicet appetitus venereus circa quem contingit fieri varia desideria, & abominationes vxorū: ideo permixtus fuit libellus repudij. Secundum est concupiscentia pecuniarum, & circa hoc sunt desideria inordinata lucrandi: ideo vsura quæ est lucrandi modus permixta est: circa alia autem non sunt ita fortes passionnes: ideo non fuerunt factæ permissiones in alijs rebus. Ad fm responderetur q̄ antecedens est falsum. s. q̄ æqualiter est contra bonum matrimonij pluralitas vxorum, sicut dissolutio per repudiationem: quia repudium est contra substantiam matrimonij & cōtra finem: quia facit non esse matrimonium, & prolem non gigni: pluralitas vxorum solum est contra significationem, scilicet quia non significat vnam ecclesiā Christo vnitam: ideo repugnat hoc matrimonio q̄ fit in lege Evangelica: quia hic magnum sacramentum est, quod ad Christum & ad Ecclesiam refertur, vt patet ad Ephe. 5. cap. Item quia pluralitas vxorum erat ad maius bonum, scilicet multiplicandum populum Dei tempore illo: ideo bonum erat: repudiatio vxoris est ad euitandum maius malum, scilicet vxoris occisionem: ergo nō iustificatur per hoc, & sic semper manet simpliciter malum, quamuis ex diuina permissione istis licitum erat. Et si arguas quod ita deberet esse nūc, quod plures vxores acciperent viri ad multiplicationem populi Dei. Responderetur quod aliquid in se vno tempore bonum est, quod alio tempore non est bonum nec licitum: sicut de virginitate quæ nunc valde meritoria est, sed in primis parētibz si eam habere voluissent peccatum magnum fuisset: quia Deus mandauerat crescere & multiplicari: sic tempore patriarcharum erat populus Dei paucus: ideo bonum erat non solum vnam vxorem accipere ad generandum, sed etiam plures, dum non excederetur: ita quod magis fieret ad carnis illecebras quàm ad generandi intentionem: sed nunc ita est multiplicatus populus Dei, quod sufficit vna, & adhuc melius foret nullam habere, vt patet prima Cor. 7. cap. & patet quia nunc non dantur vxores in officium, scilicet ad generandum, sed in remedium, scilicet ad fornicationem vitandam, vt patet prædicto cap. bonum est mulierem nō tangere, propter fornicationem autem vnusquisque vxorem suam habeat. Ad tertium responderetur quod ly sicut in auctoritate Chrysostomi nō dicit omnimodam similitudinem, sed aliqualem, s. quod sicut licite celebrantur nuptiæ secundæ in lege euangelica: etiam licite celebrantur repudia in lege Moysayca, sed non æqualiter licite: quia nuptiæ secundæ sunt de consilio vel de permissione respectu maioris boni, repudium erat permixtum respectu maioris mali: & secundæ nuptiæ in se bonæ erant sine aliqua permissione, licet non essent ita bonæ sicut continentia vidualis vel virginitas: repudium autem in se malum erat: ideo si non fuisset permixtum, non licuisset illud agere. Cum acceperit homo nuper vxorem. Hic ponitur secundum, s. de viri & vxoris cohabitatione. Non procedet ad bellum. Quia Deus volebat quod in cohabitatione noua conuincta firmaretur

De viri & vxoris cohabitatione.

De suppellectilibz ordinatione.

De legalitate ad quasdam alias res.

De punitione humana.

retur amor viri ad vxorem: nec videbatur rationabile quod nouiter coniuncti sic separarentur, & maius privilegium datur hic quàm fuerat supra 20. cap. scilicet q̄ qui nondum acceperat vxorem sibi desponsatam, quod non exiret ad bellum: hic dicitur quod etiam postquam eā acceperit carnaliter cognoscendo per totum illum annum: alij autem tres qui ponuntur supra 20. cap. nō gaudent ampliori privilegio quàm ibi ponitur. Nec quidpiam necessitatis publica ei imponetur. Aliqui volunt quod intelligatur de pertinentibus ad bellum, vt portare virtualia ad bellatores, sed magis videtur quod referatur ad omnes labores vel solutiones publicas: & hoc sic seruāt Iudæi: quia si tributa soluturi sunt, ipsi inter se dispartunt, vt nouiter ducentes vxores in hoc releuentur: vt solum illo anno intēdat rebus suis: & ad minus oportet cōcludi ex textu quod non solum excusetur a rebus bellicis, sed etiam ab omnibus alijs laboribus, qui eum separant a cohabitatione quotidiana vxoris. Quia dicitur vacabit absque culpa domui suæ. Ita quod maneat in domo, & non solum hoc, sed etiam q̄ non soluat aliquid de tributis publicis: quia absque culpa, id est absque aliqua impositione grauante debet vacare domui suæ, id est ad utilitatem domus suæ nihil curans de publicis: quia domui in datiuo acquisitione ponitur: si autem poneretur in ablatiuo esset sensus, quod permitteretur stare in domo sua, ita quod non cogere-tur ire foras ad negotia publica, sed nō excusaretur a tributis propter hoc. Non accipies. Hic ponitur tertium, s. de suppellectilibz ordinatione: quia in vita œconomica necesse est habere suppellectilia quæ sunt instrumenta ad vitam humanam: ideo Philosophus 2. Polit. ponit tres partes essentielles œconomiae cuiuslibet. Virum & mulierē, & bouem aratorem fm sententiam Hesiodi, & intelligit per bouē seruum & alia suppellectilia: & ideo ista non debebant in pignus accipi, ne destrueretur cōcatio œconomica quæ in his sustentatur. Loco pignoris superiorem & inferiorem molam. Id est duas molas quæ erunt ferreæ, quarum vna est quæ mouet superior, alia est inferior quæ immobilis est. Et est sensus quod nulla istarum molarum in pignus accipiat: quia vna sine alia nihil valet: vel non accipiat ambas: quia istæ dant cibum totæ domui, & sunt valde necessariae & etiam non debent prohiberi ne molant propter aliquod debitum: quia multum in hoc damnetur dominus earum, & nihil sic solueret: forte enim magis perderet dominus tempore quo non molarēt molæ quàm valebat debitum, & nihil releuaretur sic perdendo: ideo nulli licet talem facere pignoris detentionem: sed melius est quod permittantur molere: & ea quæ inde perueniant accipiat creditor, donec vniuersum debitum sit persolutum, dum tamen interim necessaria domino ministrantur. Et per hoc prohibentur omnia pignora quorum vsus necessarius est vt vestimentum: ideo madatur infra quod pignus pauperis reddat ei qualibet nocte ante solis occasum, vt dormiat in eo & sic habetur Exo. 22. cap. Quia animam suam apposuit tibi. Id est quia anima viua habentis molas est in eis, cum ex eis habeat vnde viuat. Et si tu accipias eas anima illius, id est vita sua apponitur tibi, id est manet apud te, & hoc fieri non debet.

si deprehensus fuerit homo. Hic ponitur fm principale de legalitate ad quasdam alias res. Et diuiditur in tres partes. Primo agitur de iusta penarum severitate. Secundo de proximorum æqualitate ibi. Cum re-petes. Tertio de iudiciorum æqualitate ibi. Non occidentur. Prima in duas. Primo de punitione humana. Secundo de punitione diuina ibi. Obserua diligenter. Si deprehensus fuerit homo. Scilicet in iudicio conuictus,

vel per confessionem suam vel per testes: quia aliàs nulla pena infligi poterat. Sollicitans fratrem suum. Id est fraudulenter ei loquens, vt ducat eum in locum vbi vendere possit. s. sollicitando eum vt veniat cum ipso ad terram hostilem: sicut aliqui Christiani falsi pueros decipiunt, & ducunt eos vt sarracenis vendant. Et vendito eo acceperit precium. Non infligebatur poena mortis pro sola sollicitatione: sed q̄ actualiter vendidisset, dabatur alia poena minor ad arbitriū iudicis: sicut in furante ouem vel bouem si non comedisset, vel vendidisset, soluebat quinque boues vel quatuor oues: si autem nondum comederat, vel vendiderat, duplum dabat, vt patet Exo. 22. cap. quia si nondum vendidisset, nō plene constabat vtrum ad vendendū acceperit. Acceperit precium. Qd aut aliquis vendidisset aliū sufficiebat ad punitionē capitalem, etiam non probato quod sollicitauerit, vel q̄ precium acceperit, sed ista ponuntur ad demonstrandum veram venditionem: quia aliquis maior viginti annis potest pati se vendundari ad participandum precium, vt habetur Instituta de iure personarum. s. serui autem. Et licet aliquis vere vendiderit aliquid, & probetur, obijciat quod alius permisit se vendi ad participandum precium. Si autem probetur q̄ iste sollicitauit eum, & quod recepit precium venditionis, eliditur vtrique pars exceptionis. s. quod volunarie venditus fuit, & assensus fuit precium: & etiam fm legem Moysaycam quilibet se poterat vendere, vel permitti vendi ab alio, vt patet Exo. 21. & Leui. 25. c. Interficietur. In hoc furto imponitur maior poena quàm in alijs: quia in nullo aliorū imponitur poena mortis, sed solutio quintupli, vel quadrupli, siue dupli, vt patet Exo. 22. c. hic autē propter dignitatem hominis imponitur poena mortis. Auseres malum de medio tui. Id est malum culpe vt indirectio culpe ordinetur per regulationem iustitiæ vel. Auseres malum. Scilicet malum damni: quia si relinquitur impunitus non formidabit postea committere similia. Obserua diligenter. Hic ponitur secundum de poena diuina. Obserua plagam lepro. Vt non incurras in eam.

De poena diuina.

Plaga lepro propter quid specialiter infligebatur a Deo. Quest. III.

EX hoc notatur quod ista plaga a Deo specialiter infligebatur propter peccata: ideo cauendo a peccatis cauemus a lepra. Et patet etiā supra de Maria quæ a Deo percussa fuit lepra: & infligebatur principaliter ista plaga propter duo. Primo propter murmurationem de prælatis & maioribus, vt patet de Maria q̄ murmurauit de Moyse, vt patet Nu. 12. cap. & percussa fuit lepra. Secundo propter inobedientiam ad sacerdotes vel quoscunq; platos spirituales: & ita percussus fuit lepra rex Ozias: quia noluit consentire sacerdotum mandato ne thurificaret, sed vsurpauit officium sacerdotale offerendo incensum, vt habetur 4. Reg. 15. cap. & 2. Paralip. 26. cap. & hoc est quod subditur. Sed facies quæcumque docuerint sacerdotes Leuitici generis. Quia si non feceris ea incurres morbum lepro: littera Hebraica est breuior hic. s. Obserua in plaga lepro, sed facies quæcumque docuerint te. Id est obserua q̄ si incurris plagam lepro, vt facias secundum mandata sacerdotum: quia ipsi iudicabant aliquem leprosum vel non leprosum faciendū diuersas ceremonias: de quibus Leuit. 13. & 14. cap. sed magis concordat prima expositio secundū vtranque litteram, patet per exemplum quod inducit de Maria. Memento que fecerit Deus vester Maria. Scilicet q̄ percussit eam lepra, quia murmurauit contra Moysem, vt patet Nu. 12. c. In via cum egredere mini de Agypto.

Agypto. Scilicet vigesimo anno ab exitu de Aegypto in mense tertio vel quarto illius anni, in mansione quæ dicitur Aferoth, & mansit populus septem dies propter immunditiam Mariæ donec mundaret, ut patet Nu. 12. cap. istud exemplum non ageret ad propositum in secunda expositione: ideo tenenda est prima: nam in prima expositione dicitur quod cauere debet quilibet, ne incurrat maculam lepræ: & ad hoc debet sacerdotibus obedire, quibus obediendo non fit lepra: & inducit exemplum de Maria quæ non obediuit, sed murmurauit de Moysse, ut patet supra 12. cap. Nu. fuit percussa plaga lepræ: aduertentes autem ad ipsam punitionem obediemus diligenter non murmurantes de prelati nostris: tamen secundum secundam expositionem non conuenit iste sensus, quia dicitur in secunda expositione quod caueamus quod in plaga lepræ, id est quādo aliquis nostrum habuerit plagam lepræ obseruemus ea quæ mādauerint sacerdotibus leuitici generis: & quantū ad hoc non conuenit exemplum de Maria: quia Maria non obseruauit specialius mandata data sacerdotibus qualiter se haberet in inspiciedo lepram, utrum esset lepra aliās non: & ad hoc nihil agebat exemplum de Maria, quod debuisset conuenire aliquo modo in isto casu, ut ipsa obseruasset specialiter: & propter hoc necesse est ad primam expositionem referri in qua innuitur de Maria: quia Maria non obseruauit specialius mandata data, sacerdotibus qualiter se haberet in inspiciedo lepram utrum esset lepra aliās non: & ad hoc nihil agebat exemplum de Maria, quod debuisset conuenire aliquo modo in isto casu, ut ipsa obseruasset specialiter: & propter hoc necesse est ad primam expositionem referri in qua innuitur de Maria, quod lepra fuerit ei data in plagam, quia non fuit obediens mandatis superiorum: aut quia murmurauit de eis: ex quo nos moniti multū debemus talem plagam lepræ cauere: & hoc ponitur hic specialiter: quia plaga lepræ faciebat quandam maiorem irregularitatem, quam aliqua aliæ immunditiæ: quia quædam immunditiæ erant quæ vetabant hominem ab accessu ad loca sacra, sicut si quis tetigisset domum in qua erat aliquis mortuus, vel aliquid quod staret in domo mortui, ut patet Num. 19. cap. & sic de similibus: si quis tamen tetigisset eum qui sic immundus erat, non contaminabatur, vel res quæ ad eum accedebat, non erat cōtaminata, & iste erat minimus gradus contaminationis legalis: aliæ autem similes ponuntur Leui. 11. & 15. secundum genus immunditiæ erat, quando aliquis non solum erat immundus, sed etiam quicumque eum tangeret, erat immundus: & non solum homo tangens illum, sed etiam res inanimata: ut patet de muliere quæ patitur menstruum tempore determinato a natura. In quolibet mense: quia ista non solum erat immunda in se sed etiam tangentes eam immundi erant, & arcebantur ab ingressu sanctuarii, ut patet Leui. 15. cap. & durabat immunditia in eo qui tangebatur eam, usque ad vesperam, & lectus in quo sedebat, & quicquid ipsa tangeret immundum erat: & si aliquis vir aut femina tangeret lectum eius, immundus erat per totam illam diem, & lauabit vestimenta sua, & omnia vasa quæ tangeret immunda erant: si vero aliquis vir coiret cum ea, erat immundus septem diebus: eodem modo quasi de muliere quæ patitur fluxum sanguinis non in tempore menstruali: quia eadem fient in ea, ut habetur Deut. Leui. 15. c. in isto secundo gradu contaminationis, licet ista contaminarent tactu suo alias res, tamen non excluderentur a castris: alij erant contaminati qui non solum erant in se contaminati, & tactu suo alios inficiebant, sed etiam excluderentur a castris, ut vini fluen-

Ftes semine: quia patēiores sunt, & abominabiliores, & insanabiliores: ideo mandabat Deus specialiter ab ista immunditia esse caudū: etiam quia ista pro peccatis magis quā alia imprimitur. Cum repētes. Hic ponitur sūm de proximorum pietate & continet duo. Primum de redditione pignorum. Secundo de solutione mercedum ibi. Non negabis mercedem. Cum repētes a proximo tuo. Intelligitur quā debitor soluere non potest, & creditor vadit ad domum eius accepturus pignora. Non ingredieris domum ut pignus auferas. Quia iniuria fieri vī cum aliquis domū alterius inuito coingreditur: vel quia si tu intrares ad accipiendum pignus, acciperes quod velles de melioribus quæ videres: sed Deus vult quod pauper det, quod voluerit: vel quia si intrares domum eius posses videre aliqua, de quibus ipse verecundaretur. Sed stabis foris. Ad accipiendum quicquid dederit. Non pernoctabit apud te pignus. Quia in illo dormit pauper: intelligitur de pignoribus quæ ad lectū pertinent, quæ necessaria sunt per noctē, & vocantur largo modo vestimenta: proprie vestimenta sunt quibus per diem contecti ambulamus: & potest etiam accipi pro vestimēto quo vitmur in die: quia pauperes pauca lecti habentes stramenta, vestibus quas per diē induunt, noctibus cōteguntur: & eodem modo si sit pignus cuius vsus sit necessarius per diē & nō per noctē pernoctabit apud creditorem, sed in die reddetur pauperi debitoris: & sic quotidie reddēdo cōmoueret creditor debitore, ut laboraret ad solutionem: & verecundia ductus citius persolueret. Ut habeas iustitiam coram Deo tuo. Id est ut Deus tuus reputet tibi hoc ad iustitiam.

Iustitia quid in proposito. Et quod sit duplex iustitia: & quas partes singule habeant. Quest. IIII.

ET vocat hic iustitiam quæ legalis est & est oīs virtus: & vocatur maxima virtus lucens quasi lucifer & hesperus, ut patet 5. Ethico. Iste modus loquendi de iustitia est frequentatus in scripturis. sicut quilibet bene operans vocatur iustus cum dicitur: iustus ut palma florebit in domo Domini: & alibi iustus cor suum tradidit ad vigilandum diluculo ad dominum qui fecit illum, & sic de ceteris: non potest autem hic accipi pro iustitia particulari: quia non solum sunt isti boni secundum iustitiam distributiuam & commutatiuam, sed etiam secundum alias virtutes, & fortitudinem, & temperantiam, & ceteras. Diuiditur autem ista iustitia in duas. In particularem, & legalem: iustitia particularis est quædam virtus specialis directiua secundum quam homo bene se habet ad alterū in his quæ pertinent ad communicationem vitæ, ut circa honores, circa pecunias, circa damna, & lucra: per istam iustitiam cuicumque damus quod suum est, siue honorē, siue reuerentiā, siue pecunias, vel quodcunque aliud: & de hac iustitia loquitur Apostolus ad Ro. 13. cap. dicens reddite ergo omnibus debita: cui tributum tributum, cui vestigal vestigal, cui honorē honorē: nemini quicquam debeatis nisi ut inuicem diligatis. hæc autem iustitia particularis bipertitur in commutatiuam, & distributiuam. Distributiuam est in qua de bonis alicuius communitatis, vel vniuersitatis, collegij, aut societatis aequaliter premia & pēnæ aliquibus distribuuntur consideratis meritis causalium, vel dignitatibus personarum. Commutatiua est secundum quod aliqui duo inter se recte commutant in quocunque genere contractus siue commutationis occulti, siue manifesti, voluntarij, siue violenti: de voluntarijs apparentibus ut in emptione, & venditione, mutatione, & fideiussione, vsu, & depositione, & cōductione:

De proximorum pietate in redditione pignorum, & solutione mercedū.

Actione i occultis ut i mechia, ueneficio, seductione serui reductione dolosa, occisione, paragogia, falso testimonio, i manifestis ut violētis, ut i uerberatione, & uinculatione, morte, atq; rapina, oratione, accusatione, iururatione, qualiter autē distributiuam iustitiam in 4. minimis. i. 4. terminis sit, & quæ attēdat ibi æqualitas sūm geometricam proportionem, & qualiter i cōmutatiua te neatur medietas arithmetica, & qualiter in vtraque attendatur medium rei & non rationis, prolixioris inquisitionis est, nec multum tangit, ideo omitto, distinguatur autem ista iustitia particularis, siue commutatiua siue distributiuam a qualibet alia uirtute particulari, quia quilibet aliarum est circa aliquam passionem, & principaliter est ad bonum habentis scilicet qualiter bene se habeat intra se cōtra insultos deordinatos passionum. iustitia autem particularis principaliter est in regulatione actionum, quæ sunt ad alterum: ideo iustitia uocatur bonum alterius, & non habentis, ut patet princ. 5. eth. Arist. Iustitia legalis multipliciter dicitur.

Vno modo iustitia legalis pro qualibet uirtute speciali prout præter finem suum particularem habet quædam alium finem commune, quem intendit lex, & quia lex præcipit omnem actum uirtutis ut est ad bonū commune, ideo omnes uirtutes simul sumptæ faciēt vnam iustitiam legalem, sicut plures habitus particulares in speculatiuis per aggregationem faciunt vnum habitum, quæ est una scientia corporalis, & secundum istum modum potest uocari temperantia legalis, & mansuetudo legalis, in quantum qualibet earum potest ordinari in altiorē finem scilicet in bonum cōe.

Sed ista positio non multum conuenit intentioni philosophi nec veritati, quod probatur quia obiectum determinatum facit habitum esse determinatum, cum habitus recipiat speciem ab obiecto. Iustitia legalis habet obiectum distinctum ab obiectis aliarum moralium virtutum, quia intendit bonum communitatis, alij autem habitus intendunt quoddam bonum particulare, ergo erit distinctus habitus ab aliis.

Et si rīdeas, quod non oportet poni iustitiam legalem habitum distinctum ab aliis uirtutibus, quod omnes uirtutes habeant sua obiecta particularia, deinde ordinentur in bonum commune, nec erit aliquis habitus, qui specialiter sit circa bonum commune.

Sed hoc non ualet, quia nulla uirtus habet duo obiecta, sicut nulla res habet duas essentias duarum specierum, nisi forte illa obiecta habeat subordinata. s. quod ad vnum sit prius, & ad aliud secundario, & ad vnum sit per se a quo recipiat esse, & ad aliud sit per accidens tūc ergo quæro utrum uirtutes sint primo ad obiectū, quod est bonum commune, vel ad bonum particulare, si autem dicas quod primo sunt ad obiectum commune, hoc falsum est, quia ab illo recipiēt speciem, & cum illud sit unum, & simplex, ergo uirtutes omnes erunt simpliciter vna uirtus, & vna species, quod est falsum & abusio. Si autem primo sint ad obiectum, & bonum per se, recipiēt speciem ab illo, & per accidens erunt ad bonum commune. hoc autem inconueniens est, quia cum bonum commune melius & diuinius sit bono particulari ut ait Arist. 1. eth. oportebat per se, & magis illud intendere, quam bonum particulare, sed istæ uirtutes non possunt: ergo dāus est alius habitus qui primo & per se sit ad bonum commune, & dirigat actus habituum particularium ad commune bonum.

Item quia cum isti habitus sint de se ad bonum particulare, nō possunt esse ad bonum commune nisi ab aliquo dirigantur superiori, quod per se sit in bonum commune: oportebit ergo dari iustitiam legalem, quæ per se & totaliter sit in bonum commune, & deinde ceteras uirtutes ordinet in bonum commune.

Item quia dicimus, quod iustitia legalis est uirtus propria principis, sed non est dicendum quod omnis uirtus sit uirtus propria principis: ergo iustitia legalis, nō est omnes uirtutes simul sumptæ, & patet quia proprium distinguatur contra commune, si ergo datur aliqua uirtus propria principi, ergo oportet dari aliquam cōem, sed si omnes uirtutes simul essent iustitia legalis, omnes uirtutes essent uirtus propria principis, & nulla esset communis quæ repugnat ex natura rei.

Item idem nō distinguatur contra seipsum, sed iustitia legalis distinguatur quod iustitiam particularem, ergo iustitia legalis non erit omnes uirtutes simul sumptæ, aut patet per Ari. 5. eth. Alio modo accipitur iustitia legalis pro omni uirtute, ita quod quilibet uirtus uocetur iustitia, & habens quamlibet uocetur iustus sūm quod oēs conueniunt cum definitione iustitiæ. nam iustitia est constans & perpetua uolūtas reddens unicuique, quod suū est, ut patet in instituta de iustitia & iure in principio siue, quod iustitia est habitus inclinatus ad reddendum unicuique, quod suum est. In eo autem quod aliquis bene se habet reddendo quod suum est, dī iustus, ut si aliquis bene se hēat ad Deum reddendo aliquid quod debet Deo, & bñ se habet ad omnem hominem reddendo id quod debet cuiuslibet homini, ut patet in 8. & 9. eth. & bene se hēat ad seipsum reddendo sibi id ad quod sibi ipsi tenetur, ergo in oīs bene se hēat est iustitia, & non sunt plures ad quos nos bene hēamus: ergo ad omnes ad quos bene habemus est iustitia, sed uirtutes sunt ad hoc quod ille qui eas habet bene se habeat: ergo omnes uirtutes quātum ad hoc sūt iustitia quædam. nam latia secundum quā Deum colimus est iustitia, quia ei cultum debemus, & in quantum ei reddimus iuste agere dicimus pietas ēt sūm quā p̄res honoramus est quædam iustitia, sūm quod tenemur parentes honorare tanq̄ Deos, ut patet in 9. eth. per Arist. temperantia est quædam iustitia sūm quod nō fornicamur cum uxore alterius, quod est facere illi ad quod tenemur illi, & mansuetudo est quædam iustitia sūm, quod per eam compescimus iracundiam, & non percutimus, vel cōiciamur alicui ad quod ei tenemur. Et fortitudo est quædam iustitia, in quantum per fortitudinem nō deferimus acie pugnatorum, & non fugimus, nec dimittimus arma ad quod obligamur cōitati. Eodem modo facilius de oīs aliis uirtutibus moralibus, patet applicatio, & differunt ista mō uirtutes, quia in quantum per temperantiam hēt se aliquis ad certum obiectum. s. ad delectationes, & tristitias, ad quas non se habet per liberalitatem, distinguatur temperantia ad singulis. & in quantum quælibet istarum est per quā aliquis se habeat bene ad aliquem uocatur iustitia, & iste modus accipiendi iustitiam frequentissimus est in sacra scriptura, ut patet ad hebre. 11. c. f. iustus ex fide uiuit. i. fidelis: nam si accipiatur iustus specialiter pro eo qui habet iustitiam particularem, non est verum quod iustus uiuat ex fide, sed magis ex actu iustitiæ in commutando vel distribuendo, cum quilibet habitus conseruetur per suum actum, sic etiam dī ad Ro. 10. c. corde credit ad iustitiam. i. ad hoc quod aliquis sit fidelis, & bonus acceptus Deo, oportet ut credat corde, & per illā solā credulitatē est bonus, sic ēt Ge. 15. c. f. credidit Deo Abraā, & reputatū ē ei ad iustitiā. nā istud credere quod Abraā hūit ad Deū, fuit actus fidei & non poterat ei imputari istud credere nisi ad fidem, dī tñ quod reputatum est ei ad iustitiam. s. ad iustitiam legalem, quia licet esset actus fidei istud credere, quia tñ tenebat Deo credere p̄ eius reuerentiā, sicut aliq̄s soluebat alteri decem quæ acceperat mutuata, cū reddidit, egit ad quod tenebatur, ideo Deus reputauit ei ad iustitiam tanquam si aliquod alterum Deo debitum persoluisset, sic etiam accipitur hic cum dicitur. Et habebis iustitiam coram domino Deo tuo. Id est Deus reputabit te iuste egisse reddendo ei uestimentum quo indigebat, nā licet istud reddere sit actus misericordiæ, quia tamen hoc

Iustitia quid sit.

Latia quæ iustitia sit.

Virtutes quomodo differunt.

hoc exhibere pauperibus, & totaliter egentibus debemus, dicimus iustum agere talia facientes. iste modus accipiendi iustitiam est convenientissimus sacre scripture, quia pleraque auctoritates in ea reperiuntur de iustitia, quoad hunc sensum necessario reducendæ sunt, non tamen convenit modo loquendi Arist. quia secundum Arist. ponitur iustitia legalis ut unus habitus, hic autem sunt multi habitus quot sunt particulares virtutes, pro hac parte faciunt omnia argumenta, quæ posita sunt in superiori modo loquendi de iustitia, & hoc non ad probandum quod sacra scriptura non sic accipiat, sed ad probandum quod non sic accipit Arist. Nec est inconueniens modum loquendi sacre scripture discrepare hic ab Arist. quia in plerisque sacra scriptura propria significatio dictionum non obseruat. Arist. autem obseruat, & sic scriptura ponit iustitiā pro quolibet de multis habitibus Arist. autem accipit pro uno habitu. Alio modo volunt quidam quod iustitia legalis, sit obedientia totius legis, quia lex omnia bona iubet, & omnia mala vetat, ut patet per Arist. 5. Eth. cum dicitur, præcipit autem lex omnem actum uirtutis, præcipit. n. opera fortis facere, ut non derelinquere aciem, nec fugere, nec abicere arma, & quæ temperati ut puta non mæchari, nec conuitiari, & quæ mæchari, ut puta non percutere, nec contendere, similiter autem & secundum alias uirtutes & militas has quidem iubens, has autem prohibens. cum ergo homo agit aliquid bonum, quod mandat lex, quia illud mandat lex, uocatur iustus legaliter, & hoc modo actus omnium uirtutum possunt accidere in iustitia legalis. In aliquibus non fornicetur, quia turpe est, solum ille est temperatus, si autem non fornicetur, quia lex prohibet, uocatur iustus legaliter. & hoc tenet aliquo modo Franciscus de Mayronis super tertium sententiarum.

Sed non proprie dicitur quod iustitia legalis sit obedientia: primo quia iustitia legalis est amplior, & nobilior quā obedientia. Amplior quidem quia obedientia solum extenditur quantum ad ea quæ in lege scripta sunt, uel a rectore politie imperantur, iustitia autem legalis comprehendit omnem actum humanum, nullus est enim actus de quo est data lex, sine non sit data, quem ad bonum commune ordinare non possumus.

Item quia iustitia legalis nobilior est quam obedientia, quia perfectior & altior ratio est diligere quam obedire, sed iustus legalis facit omnia ad bonum communis, non quia lex mandat illa, sed quia talia fieri utile communitati & bonum est: ergo excellentior est.

Item si iustitia legalis esset obedientia, non esset finis legalis iustitiæ bonum commune, sed obedire legi & licet obediendo legi faceret ad bonum commune, tamen intentio facientis esset per se obedire legi, per accidens autem procuraret bonum commune, licet lex omnia ad bonum commune ordinet, sed contrarium uult Arist. 5. Eth. scilicet quod sicut iustitia particularis est per se ad bonum commune.

Item quia iustitia legalis dicitur preciosissima uirtutum & fulgens inter alias, sicut lucifer & hesperus inter stellas, ut patet in principio 5. Eth. Et hoc quia est de maximo bono, cum alie uirtutes intendunt quoddam bonum particulare, sed intendere bonum commune est maius bonum quam obedire legi: ergo iustitia legalis est de communi bono: & non de obedientia: antecedens patet quia lex polita est propter commune bonum cum sit quædam mensura, uel regula directiua actuum humanorum in bonum commune, ut est de se notum, & patet sæpe in 5. eth. nisi sit apostediasmenos. i. lex posita sine ratione, quæ proprie non uocatur lex. finis autem semper perfectior est his quæ sunt ad finem ut patet 1. eth. in principio. Item patet hoc clarissime quia iustitia legalis est propria uirtus principis, cum ipse sit

persona publica. Et sicut alii se habent ad bona particularia tanquam ad bona propria & adequata, ita princeps se debet habere ad bonum commune tanquam ad quoddam bonum proprium & adequatum, sed princeps nullam obedientiam habet, quia legibus subiectus non est, ergo iustitia legalis non est obedientia. Accedendo autem in radice ad positionem Arist. dicendum est quod iustitia legalis est quædam uirtus, quæ in essentia sua una est & particularis, sicut quilibet alius habitus, sed dicitur uirtus generalis, quia eius actus est ordinare actus omnium uirtutum in bonum commune: quilibet. n. uirtus habet propriam materiam, & proprium bonum quod est finis, finis autem temperati est ut aliquis intra seipsum bene dispositus sit ad delectationes, & tristitias, finis fortitudinis est ut bene se habeat homo ad timores & audacias, & sic de qualibet alia uirtute. finis autem iustitiæ particularis est bonum commune alterius, quia omnis iustitia bonum est alterius quam habentis: finis enim iustitiæ particularis commutatur est bonum eius cum quo commutatur. finis distributiue iustitiæ est bonum eorum quibus aliquid distribuitur. finis autem, uel bonum legalis iustitiæ est bonum commune totius politiciæ: ideo ordinat omnes uirtutes ad bonum commune: nec habet aliquod bonum speciale, uel materiam specialem, sicut ceteræ uirtutes: qui enim recte commutabat per iustitiam particularem, intendebat bonum illius, cum quo commutabat prout est quidam homo singularis. Iustitia legalis facit ut iste commutet cum illo homine singulari recte: non ut est quidam homo singularis, sed ut est quædam pars communitatis politiciæ, ideo primo intendit bonum commune, quam bonum particulare, & ob hoc bene facit isti, quia bonum istius redundat in bonum commune, ut pars illius est. Iustitia autem secundum se dicitur quandam equalitatem ut patet quinto ethico. æqualitas autem non est ad se, sed ad alterum, ideo omnis iustitia ad alterum est, sed alterum accipitur dupliciter.

Vno modo alterum idest aliud singulariter consideratum, & sic iustitia particularis est ad alterum cum quo commuramus, uel cui aliquid distribuimus.

Alio modo dicitur ad alterum idest ad communitatem, & sic qualibet pars communitatis cum bene se habet ad communitatem, dicitur bene se habere ad alterum, & hoc modo iustitia legalis dicitur ad alterum, quia per eam quilibet de communitate ordinat omnes operationes suas ad bonum communis, & cum omnes homines quibus communicamus aliquo modo partes communitatis sint, & bonum commune resultat ex bonis priuatorum coniunctis, quando cum aliquo iuste communicamus, ideo iuste communicare debemus, ut bonum illius pars boni communis est: hoc modo ordinamus actum iustitiæ particularis in bonum commune per iustitiam legalem. Actus autem aliarum uirtutum de se non sunt ad alterum, sed ad quoddam bonum particulare nostrum, ut intra nos bene dispositi simus, sed quia nos ipsi partes sumus communitatis, tunc actus istarum uirtutum ad bonum commune ordinabimus. si ideo fortes esse uolumus, quia per hoc rem publicam defendimus, uel si temperati ut per hoc non noceamus aliis cum inebriati fuerimus quod sunt partes politiciæ, uel ne per incontinentiam alicuius uxore de adulterio solliciti emus, quod iniuriā alicui de cōitate redudat: & sic de qualibet alia uirtute: & sicut se habet ista uirtus inter morales ordinando alias ad bonum commune quod est excellentius bonis particularibus, ad quod ordinant alie uirtutes de se, & ideo laudabilior est, & melior aliis in quantum bonum commune melius est & diuinius bono particulari, ut ait Arist. 1. eth. in principio. ita charitas se habet inter uirtutes theologicas quod ordinat actus omnium uirtutum theologiarum sine moralium ad Deum,

Quid iustitia legalis iuxta Arist. opinionem.

Charitas ordinat actum spei quod est de Deo ut de obiecto.

De solutione mercedum.

Tria peccata ad Deum clamant.

ad Deum, qui est obiectum & bonum summum, & tamen excedit proportionaliter ista charitas legalem iustitiam quantum Deus excedit bonum cōe ciuitatum sicut excedebat iustitia legalis iustitiam particularem, sicut bonum cōe bonum priuatum. charitas. n. cum ex natura sua habeat Deum pro obiecto, & sine, quia per eam diligimus Deum pro se, ordinat omnes alias uirtutes in Deum ut in finem. alie. n. uirtutes theologice licet Deum pro obiecto habeant, non tamen habent eum necessario pro fine: ideo charitas ordinat actum spei quæ est de Deo ut de obiecto, in Deum tanquam in finem, & sic de actu fidei. uirtutes autem morales non habent Deum necessario pro obiecto, nec pro fine, sed obiecta sunt quædam actiones vel passionem. fines autem sunt quædam bona particularia in habentibus illas: sed per charitatem ordinantur in Deum. sicut finis temperati pro Deum, fortes, & iusti, & sic de ceteris, est autem ista iustitia legalis finem essentiam quidam habitus particularis sed quantum ad uirtutem vel potentiam suam est generalis, quia actus aliarum uirtutum in bonum commune ordinat, ista autem est propria uirtus principis, & in eo respicit bonum commune tanquam obiectum proprium: ita. n. bonum commune est obiectum proprium principi, sicut bona particularia sunt bona propria subditis, uocatur autem ista uirtus iustitia legalis, quia per eam concordamus legi ordinanti omnia in bonum commune: lex. n. omnia bona opera precipit. nam precipit opera fortis facere, puta non derelinquere aciem, nec fugere, nec abicere arma, & quæ temperati ut puta non mæchari, nec conuitiari: & quæ mæchari, ut puta non percutere, nec contendere, similiter autem & secundum alias uirtutes, & malicias, hæc quidem iubens, hæc autem prohibens, ut ait Arist. in 5. Eth. licet enim istæ uirtutes in isto textu Arist. notatæ habeant alios actus, qui sunt ad bonum habentis: tamen lex mandat opera earum quæ sunt ad bonum commune, & particularum politiciæ principaliter: sic nos per iustitiam legalem omnia bona facimus, ut tendunt in bonum commune: de iustitia legali magnus sermo haberi debet, sed hæc aliquantulum nobis naturam inquirentibus insinuabunt. s. quomodo ad ceteras uirtutes se habeat.

Non negabis mercedem. Hic ponitur secundum de solutione mercedum: negare mercedem quocumque fiat malum est, quia contra iustitiam distributiuam est: sed peius est negare mercedem indigentis, quia proprie indigentes uocantur, qui nihil aliud habent unde uiuant. Indigentis uel pauperis. Quia licet pauperes aliquid habeant, tamen illud paucum est, ideo mercede sua indigent. Fratris tui. Idest iudæi secundum carnem, & aduenæ. i. cōuer si de gentilitate ad ritum iudaicum, & idem esset dicendum de gentili qui faceret eis aliqua opera, ut patet de seruis Hiram regis Tyriorum, qui gēiles erant, & sciendentes cedros & abietes pro templo Salomonis magnas mercedes reportabant, ut habetur 3. Reg. 5. c. sed quia rara communicatio erat hebreis cum gentilibus, non ponit de mercede gentilium. Qui tecum moratur & intra portas tuas est. Loquitur ad totum populum, quia isti peregrini habitabant cum populo intra portas suas. i. in ciuitatibus eius. Sed eadem die reddes. Quia communiter isti mercenarii non habent aliud unde uiuant, nisi mercedem quotidianam. Et ex eo sustentat animam suam. i. vitam suam, ideo qui tollit mercedem tollit vitam, ut habetur Eccl. 3. panis esuriens vitam eorum est, qui defraudat illum uir sanguinis est. Ne clamet contra te ad dominum. Tria peccata clamant ad Deum. scilicet fusio sanguinis innocentis, ut patet Ge. 4. c. sanguis fratris tui clamauit ad me de terra. Secundum est uitium Sodomiticum Gen. 18. c. descendam & uidebo utrum clamor qui uenit ad me, opere compleuerint. Tertium est defraudatio mercedis laborantis, ut habetur la. 5. ecce

Alph. Toft. super Deuter.

merces operariorum uestrorum, qui messuerunt terras uestras, quæ fraudata est a uobis, clamat ad me, & clamor eorum in aures domini Sabaoth introiuit. Et re putetur tibi in peccatum. Sicut nullo modo dare mercedem operario ad magnū peccatum reputatur, ita differe solutionem, quia in utroque laborans damnificatur. Non occidetur pater. Hic ponitur tertium principale. scilicet de iudeorum æqualitate, & tangit duo. Primo de contentiosis iudiciis. Secundo de quibusdam operibus piis ibi. Non auferes. Non occidetur pater.

De iudeorum æqualitate.

An possint occidi filii pro patribus uel e conuerso, & an ita, & alterutri testimonium perhibeant, ex quo deberent ad mortem alterutri condemnari. Et quid mors tripliciter dicitur. Quæst. V.

Secundum litteram caldaicā est sensus quod non occident patres pro filiis. i. filiis phibētib. testimonium ipsos, uel e conuerso. i. quod non cogant patres testificari in eā criminaliter itera pro filiis, pro qua probata mori deberent, quia pro naturalem pietatem est quod patres cogantur aliquid dicere pro quo filii occiderantur, & e conuerso. Item quia daretur maxima occasio perituri naturali affectione ad ueritatis subuersionem inclinante. Vel potest intelligi de morte secundum carnem, ita quod pro his quæ fecit pater non occidantur filii & e conuerso. Et si arguitur quod aliqui Deus occidit patres pro filiis, uel potius filios pro patribus, quia uisitat peccata patrum usque in tertiam & quartam generationem, ut habetur Exo. 34. & 5. c. Rursum quia ista lex imponit iudicib. ita, quod ipsi nunquam mandent occidi patres pro filiis uel e conuerso: Deus autem legem sibi non imponit, ideo occidit qualiter uoluerit. Pro quo sciendum quod mors triplex est. scilicet corporalis, spiritalis, & æterna: iudices. n. non possunt occidere morte spiritali. i. morte culpe, uel morte æterna. i. gehennæ. scilicet faciendo aliquem carere gratia, uel cum trudendo in gehennam, siue hoc iuste uellent siue iniuste, & utraque mors istarum est mors animæ de qua Matt. 10. c. nolite timere eos qui occidunt corpus: animam autem occidere non possunt. Tertia mors quæ est corporalis dari potest a iudicib. & ideo circa istam regulat eos hæc lex ne patres pro filiis occidant, quia homines solum iudicant quæ extra sunt ut habetur 1. Re. 16. c. 10. qui culpabilis inuenitur mori debet: nullus autem alius quantumcumque ei amore, societate, consanguinitate, uel affinitate coniunctus pro eo mori debet iudicio humano, Deus autem quamlibet mortem istarum irrogare potest. Sed mortem æternam idest gehennæ nunquam irrogat uni pro peccatis alterius: sed quicumque eam incurrit, propriis demeritis eam incurrit, & de hoc congrue intelligi potest illud Ezech. 18. capitulo. anima quæ peccauerit ipsa morietur. sic est etiam de morte spiritali quæ est perditio gratiæ, uel non appositio, siue induratio. mortem spiritalem quæ perditio gratiæ est, solus peccator causat Deo nihil agente, quia cum gratia non cogat, nec necessiter liberum arbitrium, quilibet potest gratiam, acceptam perdere contra eam per passionem agendo, & hoc solum est deficere, in quo Deus non habet aliquam causalitatem. uocatur etiam mors spiritalis non appositio gratiæ, sicut uita spiritalis appositio gratiæ, & hanc mortem & uitam solus Deus operatur, cum ad eum solum pertineat gratiam apponere uel non apponere, & tunc proprie spiritaliter Deus occidit, quando in maxima necessitate gratiam non apponit ut in fine uitæ. & ista mors nulli infligitur propter peccata parentum: nunquam. n. legitur nec esse possibile manēte Dei iustissima ordinatione, quod ex eo quod pater malus fuit, quod Deus non apponat gratiam filiis, quia cum mors spiritalis sit immediata dispositio ad mortem gehennæ, si mors spiritalis propter patres infligeretur filiis etiam mors

Deus proprie spiritaliter occidit.

R 2 æterna,

eterna, quia ista hnt necessariam connexionem, sed nū
q mors eterna infligit vni pp alterum ergo &c. Infligi
tur aut ista mors spūalis ex magnis demeritis propriis,
quia sicut aliq pp pēā meretur temporales puni
tiones, & pp maiora pēā maiores tpaes trinitiones, intm
poterunt crescere peccata, vel totiens iterata erunt, q
nulla temporalis pena fm diuinum iudicium eis con
digna est, iō punitio fit in non apponēdo gratiam tpe
mortis, quā est maxima penarum necessario inducens
penam aeternam: sed beate aīe quas Deus ex mera gra
tia ante secula elegit, licet septies in die cadere permit
tantur, & quantum de se est cadere pnt in omne malū
sed praeferuntur a Deo ne in talia cadant, per quē me
reantur eis gratiam non apponi. De morte autem cor
porali dī q aliq Deus occidit aliquem pp pēā sua,
aliq aut pro peccatis parentum. Et nō est aliq inco
ueniēs, quia quilibet quantumq; iustus debitor mor
tis est Deo pp pēā originale, quod obligat ad mortē
aeternam, nisi per spm sanctum in baptismo, vel alias
deleat, & obligat ad mortem tpaem necessario, ut ait
Apostolus ad hebr. 9. c. statutum est hoīb. semel mo
ri, iō licet aliquis sit qui nullum peccatum fecerit, tū
occidere eum Deus per legem suam inducens neces
sarietatem moriendi, q ergo mirum si peccantibus paren
tib. Deus immediate filios mori faciat, quos alio tpe ēt
non peccantibus parentibus esset morte puniturus, maxi
me quia tunc mori multum proficit filiis, quia si boni
sunt ad beatitudinis augmentum valet. Et siue boni si
ue mali sint, ad derelictionem criminis, & correptionē
proficit aliorum. Item quia Deus alia occultissima co
gnoscit, pp quē tunc mori illis bonum est, iō in simi
lib. mirabilib. quā nobis data vident, regula Boetii in
4. de cōso. prola 5. tenēda est. licet eām tantē dispōis,
ignores, qātū a bono rectore cuncta facta sunt, recte
facta esse non dubites, hoīb. aut iudicib. nunq talia fa
cere licet, quia nullus eis ad mortē obnoxius est, &
quia cordium secreta rimari non valent, iō sp errant,
Deus autem istas mortes patrum pro filiis vel magis
eprio. filiorum pro patrib. saepe exercuit, vel per crea
turas irrationabiles sicut per aquas diluuii, armabitur
creaturam ad vitionem inimicorum, & pugnabit cū il
lo orbis terrarum contra insensatos, ut patet Sapient. 5.
c. Sed in illis aquis multi paruuli perierunt, qui non dū
actualiter peccauerant committendo, vel omittendo,
sed solis parentum iniquitatibus mortui sunt: aliquan
do moriuntur isti paruuli pro peccatis patrum occide
ntibus eos angelis malis, sicut in morte primogenitorū
rois Aegypti, inter quos multi paruuli adhuc rōis
visu carentes mortui sunt, ut patet psal. 77. misit in eos
iram indignationis suae in missiones per angelos ma
los. Aliq per angelos bonos sicut in destructione So
domorum multi paruuli nondum peccātes ab illis sā
ctis angelis, qui uenerunt ad Abraham & Loth, mor
tui sunt ut patet Gen. 18. & 19. c. aliq moriebant pro
pō patrum filii per homines ministros Dei ad hoc e
xercendum, ut paruuli in terra Chanaan qui nondum
peccauerant, occisi sunt per iudeos ut patet Num. 33.
& 5. 7. c. sic etiam pueri Madianitarum, ut patet Num.
31. c. & pueri in regno regis Arad ut patet Num. 21. c.
Aliqui tamen dicunt aliquando licere quod homi
nes occidant filios pro patrum peccatis, & distinguūt
de morte, quia aut consideratur ut est pena, aut ut est
quedam medela, mors enim ut pena mala est tam in
se quam in causa, in se quia est priuatio maximi boni,
ideo ualde mala est, quia esse maximum bonum est.
Item quantum ad causam, quia mors infligitur pro
peccato, & ideo sicut peccatum patris non transit
ad filium, nec secundum actum, maculam, vel reatum,
ita nec mors filio infligi debet. Si autem consideretur
mors ut quedam medicina infligi potest pro peccato

patris filio, medicine enim licet amare sint, tamē quia
curatiue sunt accipiuntur, & amaritudo quā ibi sumit
per accidens sumitur, ut inducatur delectatio, quē per
se intenditur, sic mors inflicta filio pro patre medicina
quedam est, ideo licet aliqua tristitia ibi sit, tamen ma
ius est bonum q inducitur per eā. Et uocatur ista mors
medicina respectu duorum. s. respectu eius qui morit,
& respectu totius ciuitatis, pp seipsum quidem q ille
qui moritur, si patiēter toleret, q in eo actus iustitiē e
xerceatur, cum nihil horum mereatur, ualde meretur
ad uitam aeternam, sed ista medicina est per aīe, quia
non occideret aliquis homo alium ut trāsiret ad ma
iorem gradum uitae aeternae. Est autem ista medicina p
se ad salutē ciuitatis, ut membra alia ciuitatis sanent:
est. n. ciuitas quoddam corpus per aggregationem cō
pactum ex plurib. ciuib. positis sub eisdem legib. Et si
cut in corpore humano permittimus vnum membrū
scindi ne cetera corrumpantur, uel ut meliorem: ita ī
corpore politico vnum membrum scindi permittet p
mortem, ut alia emendentur, & sicut aliqua bona hō
perdi permetteret, ut alia bona uel possessiones suē me
liores & securiores sint, ita in ciuitate cōgregata ex plu
ribus domibus una perdi permittetur, ut cetera saluē
sint, nec respicietur utilitas illius domus vel dñi sui, sed
utilitas publica, & ideo licet in morte vnus hominis
pena & grauatio magna sit ipsi, sed in respectu tāti bo
ni q consequitur ciuitas, non est malum, ut. f. ad dete
stationem criminis magni pater noxius, & filii innocē
tes moriantur, ut ceteri tanta seueritate perterriti a si
bus arceantur. Et quia in ista morte sunt duo. s. pena &
medela. Pena quā pp culpam debetur, refertur ad pa
trem, ut non solum puniatur pater in se, sed ēt in filiis,
quos tenere diligit, ideo cōiter solū patiuntur illi, quos
pater patientes videre potest scilicet vsque ad tertiam
& quartam generationem, alii autem non. Medicina
autem uel bonum quod inde sequitur, ad morientem
& ad totam ciuitatem refertur, in quantum iste moriē
do maiorem gradum gloriē acquirit, & tota ciuitas in
tanta seueritate corrigitur. Et secundum istum mo
dum exponitur tex. Non interficietur pater. Idest non
occidentur filii pro patribus, uel econtrario inquantū
intelligeretur quod filii obligarentur ex peccato patrū
sed in quantum mors eorum est curatiua morbi ciui
tatis.

An liceat
occidere
nocentem
venerit
magnū
damnum
aut destru
tio ciui
tatis.

Sed ista expositio opinionis multum extorta est, q
ex quacunque harum causarum aliquis occidatur siue
propter penam patris siue medelam ciuitatis, semper
iniuria isti sit, cum hoc non mereatur.
Item quia iste qui sic occiditur propter ambas cau
sas supradictas simul occiditur, ideo non potest expo
nere textum negatiue in aliqua illarum, quia mandat
non occidi, illa autem ambē simul sunt causae ad occi
dendum.
Item quia occidere Innocentem contra ius natura
le est scilicet contra praecepta decalogi, ergo propter
nullum bonum inde sequens fieri posset.
Et si arguas, q Deus hoc agit puniens peccata pa
trum in filios usque in tertiam, & quartam generatio
nem.
Respondetur q aliud est de Deo, quia quilibet quā
tumcunque sit innocens est debitor mortis Deo pro
pter peccatum originale, quia ut habetur Exod. 34. ca.
nullus apud te per se innocens est. i. nullus est qui non
sit obligatus tibi. sic quod licet filius non sit obligatus
Deo ad mortem propter peccatum patris, est tamen
obligatus ad mortem ex alia causa uel peccato, ideo li
cite secundum ordinatam potestatem eum occidit
quomodocunque vult. Non est sic de iudice, qui est
persona, & minister reipublice puniens offensas fa
ctas rei publicae. Cum ergo filius mali patris non
offenderit

Arguit q
index licet
te filios p
patrib. oc
cidat.

offenderit rem publicā in aliquo, non est ei obligatus
ad mortem, nec licite eum iudex occidit. Sed potest
argui q iudex licite occidat filios pro patrib. q peccā
te Achor filii, & vxor, & vniuersa quae ad eum pertine
bant, combusta sunt, vt habetur Iosue. 7. sed non habe
tur alicubi expresse q mandatu Dei hoc egerint, ergo
videtur q iudex ex officio suo occidit filios innocen
tes pro peccato parentum.
Item quia omnes tribus pugnaverunt contra tribū
Beniamin, & deleuerunt vniuersa in ore gladii siue
viros, vel vxores, siue paruulos qui nihil peccauerant,
& tamē nō reperitur q fuisset de mandato Dei de quo
Iud. 20. c.
Item omnes tribus fecerūt pugnam q Iabes galaad
& occiderūt viros, mulieres, & paruulos exceptis puel
lis virginibus: sed hic nihil peccauerant paruuli, & nō
legitur Deus tale mandasse, tamē hāc oīa in sacra scri
ptura approbata fuerunt. Item quia in legib. humanis
mandatur filii cum patrib. occidi in certis criminib.
pro peccato patrū ut in crimine laesa maiestas q prin
cipem, ergo aliquando iuste mors infligitur filiis inno
centibus pro patribus nocentib. Sed ad ista faciliter re
spōdetur sic ad primum, q licet Iosue non legatur ex
pressum mandatum habuisse ad occidendum Achor
cum tota domo sua, tū verisimile est, q Deus ei man
dauit, quia Deus ei frequēter loquebatur, ideo verifi
male est q tātam seueritatem non exercuisset nisi a do
mino audiuisset mandatum. Item quia Deus dixit, q
nō stare posset Israel q hostes suos, donec deleret, qui
fecerat, sed cōbusta tota familia & substantia Achor &
ipso lapidato auersus est furor Dei ab Israel, & destru
xerunt hostes iubente Deo, ergo vī q Deus illud mā
dasset, alias non fuisset ita placatus, de quo Ios. 7. & 8. c.
Item quia Deus mandauit deleri illū qui peccauerat:
sed non dī deleri aliquis, qm manēt filii eius vel aliqua
pertinentia ad eum, vt patet Eccl. 30. c. mortuus est p
eius, & quasi non est mortuus, reliquit. n. filii similem
sibi. Sic ēt ad fm de occisione paruulorum Beniamin,
quia licet non ponat per uerba ita expressa, tū aliquat
iter inferit ex verbis tex. quia cum consuluissent oēs tri
bus vtrum pugnarent vltra q Beniamin, Deus respōdit
cras tradam eos in manus tuas, ista responsio est intel
ligenda fm consuetudinem belli, bellatores. n. capien
tes hostes oīa vastant, sic vī q permisit eis Deus, quia
promisit se traditurum simpliciter Beniamin ī manus
istorum.
Idem videtur dicendum de habitatorib. Iabes gala
ad q eos mandato Dei occiderint, licet non sit scriptū
quia multa facta fuerunt quae scripta non sunt.
Ad quartum de eo q dicitur de legib. humanis nō
valere consequentia, quia multa principes statuunt, quē
simpliciter iniusta sunt, quia uoluntas principis quā p
lege accipitur vt patet instituta de iure naturali & ciui
li. s. principum quoq; placita, valde variabilis est, quia
voluntas humana est ualde malus canon, vt patet 3. Po
lit. maxime quia secundum leges humanas error prin
cipis facit ius.
Item quia multa mala in legib. humanis permittun
tur, quē secundum diuinam legem valde puniuntur,
vt meretrices, & concubinas inter personas solutas.
Et ideo si occidere patres pro filiis secundum leges hu
manas licet, tamen secundum diuinam legem nun
quam licet, sed ista fiunt propter miseram conditionē
status humani, quia aliter conservari non potest nisi
ista fiant, & sic ponit August. de ciuitat. Dei lib. 19. de
multis poenis, & malis quae fiunt in politia humana ad
conservandum statum politicum, ut torquere innocē
tes propter alicuius criminis presumptionem, vt ali
quando contingat, q aliquis datus timens cruciatus
mala, quā nō egit, se egisse fateatur, vt leui mortis cō
Alph. Toit. super Deuter.

pendio diuturnos cruciatus effugiat, & plurima alia
ponit ibi, de quibus humana miseria plangenda est.
An domini locorum permittentes fieri in ciuitatibus suis ea quae
contra legem Dei sunt, & aliquo modo factis conuen
tes peccent mortaliter.
Quaest. VI.

S I tamen queras nunquid iudices vel domini
locorum permittentes in legibus ea quae con
tra legem Dei sunt peccent mortaliter, vel si
illa non puniant.
Aliquis forte dicit q cum domini & rectores ciui
tatum debeant intendere bonum politiarum suarum,
& hoc a Deo sit eis mandatum, q si aliqua lex sit utilis
politiae etiam si sit contra legem Dei euangelicam, q
seruare eam debet, sed hoc falsum est, quia leges hu
manae sunt variabiles, & lex diuina inuariabilis, ideo p
eam dirigi debent.
Sed ad hoc dantur aliquae regulae, prima q pro nulla
utilitate temporali quantacunque adueniat politiae to
ti, siue personis singularibus, vnquam debet statui ali
qua lex iniqua, quae ciuitatis conditionem faciat melio
rem, uel ab aliis statuta seruari non debet, ideo lex vel
consuetudo secundum quam permittitur, q arca cō
munitatis accomodat sub vltis iniqua est, & pec
cant qui talem statuunt, uel obseruant, sed magis, qui
statuunt, sicut magis peccat haeresiarcha, quam ille, q
heresim conditam ab alio sequitur, & pater ista regula
quia si pro utilitate communitatis liceret quacunque
contra Dei legem agere, liceret etiam per latrocinia,
& iniusta bella spoliando extraneos communitatem
ditare.
Secunda regula q lex illa quae permittit aliquid cō
tra legem euangelicam, q si non permetteretur, redū
daret in destructionem politiae, & maiora mala, nō est
iniqua, nec principes obseruantes, vel non punientes
non peccant, ut leges quae permittunt vel non prohibent
meretrices, aequitas istarum legum habetur per
conformitatem ad legem diuinam. Et non oportet, q
ista conformitas semper sit in eo quod lex mādāt, sed
in eo quod per illud mandatum inducere intendit, lex
enim quae fornicationem simplicem non prohibet, li
cet in eo, quod mandat, repugnet legi diuinā, tamen ī
tendit per hoc abstrahere homines a peccando, cum
cognoscat certissime q si meretrices tollantur, tota ci
uitas libidinibus conturbabitur, & infinita adulteria,
continua bella inter uirum, & vxorem, iniustus celus,
& retractio a contrahendo propter timorem incertae
prolis. Positis ergo meretricibus magis Deo seruiunt
quam semoris, stante miseria communi conditionis
humanae, ideo si aliqua lex vetaret omnes meretrices
a loco, iniqua esset, quia maioris mali fomenta prē
beret.
Et si dicas debuit ergo lex diuina meretrices cōsen
tire, vt maiora mala vitarentur.
Respondetur, quod lex Dei, q imaculata, & sancta
est nullum malum debet consentire, sed bene placet
ei quod lex humana consentiat, & sic est rectissimus
ordo, quia si lex diuina fornicationem simplicem per
misisset, omnes in illam effrenarentur in tantum, q
conditio humana bestialior redderetur, & debilior per
frequentes coitus, sed nunc lege diuina prohibente,
qui spiritum Dei in se habent propter Deum fugiunt
eam, aliqui autem timore gehennae, alii autem, qui
a forti passione vincunt uidentes omne genus concu
bitus praeter simplicem a legib. esse prohibitum, hanc tā
quam securiorem amplectuntur. Non peruerter iudiciū
aduena. Specialiter monet seruandam aequitatem in
iudiciis aduenarum idest eorum, qui conuersi sunt
R 3 de

Seruanda
est equitas
in iudiciis
aduena.

Nonnulli
rū opinio
de occisio
ne filiorū
pro patrib.
peccatis.

de gentilitate, quia non habebant aliquos adiutores, & iudices, frequenter tales in iudicio deprimebant: sic de causa pupilli qui patrem non habet defensorē, & de vidua q̄ virum non habet: ideo culpatur iudices, qui cās viduarum, & pupillorum nō suscipiebāt, vt patet Esa. 1. ca. tñ non tantum pauperi vel vidue seu pupillo miserēdum est, vt pp̄ eos q̄ aduersarios iniusta feratur iūia, ut patet Exo. 23. c. pauperis non misereberis iudicio. Nec auferes pignoris loco vestimentum viduę. Hoc est speciale in viduis, quia supradictum fuerat, q̄ si acciperetur pro pignore vestimentum, q̄ redderet ante occasum solis. hic autē mandat nullo mō assumi vestimentum viduę pro pignore. rō diuersitatis quia hic dē de vestimento, quo vidua de die tegit, iō nō est sibi auferendum, nec ēt per noctē, quia in eo dormit pp̄ paupertatem ut patet Exo. 22. c. Memento q̄ serueris. i. si forte graue tibi vī illud mandatum, memento q̄ ego mādo illud qui eduxi te de Aegypto, iō pro tanto beneficio accepto scies te esse satis obligatum ad obediendū, vel aliter. Memento q̄ serueris. i. memento quantas miseria passus fueris in seruitute Aegypti, & q̄ ibi desiderabas q̄ aliquis miseretur tui. sic tu miserearis viduę. sed prima magis conuenit sequenti litterę. f. Ideo praecepto tibi vt facias hanc rem. f. quia de Aegypto te duxi. Cum messueris. Hic ordinatur homo ad pietatem in largiendo pauperib. Et de his dictum fuit Leui. 19. c. q̄ non erat ager tondendus vsq̄ ad solum, nec spīce remanentes colligendę erant. & ista erant quasi media inter cōsilia, & mandata. Item de quantitate relictorum. f. vuarum vel segetum, siue oliuarum, sola consuetudo regenda erat, si n. aliquis obliuisceret multos manipulos vel magnos, non prohibet per hanc legem reuerti pro illis, sed quando sunt aliqua pauca. Sed aduenam, pupillū, & viduam patieris auferre. s. qñ agebatur de elemosinis fiebat mentio de leuita qui nunq̄ relinquendus erat, vt patet s. 12. & 14. c. hic autē nō fit mentio de eo, & est ratio, quia in aliis locis dicebatur de mutatione leuitarum tpe sacrificiorum in Hierusalem, ad quem locū ascendebant leuitę tpe solennitatum trium, & de decima quę seruabatur in tertio anno pro pauperib. & leuitis, & poterant leuitę illo tempore venire de vrbib. suis ad recipiendū eam, sed hic dē de collectione diuturna messium, vuarum, & olearū, quę durabant magno tempore anni. leuitę autē non poterant congrue morari tanto tpe extra urbes suas pro parua vtilitate.

C A P. XXV.

Si fuerit causa inter aliquos, & interpellauerint iudices, quem iustum esse perspexerint, illi iustitię palmam dabunt, quem impium, condemnabunt impietatis.

Si fuerit. Supra dictum fuit de directione rationalis circa varias communicationes, hic agitur de directione eiusdem circa penarum distributiones. Et tanguntur duo. Primum de penis ciuium. Secundo de penis hostium ibi. Memento, quę fecit tibi. Prima in duas. Primo punit iniustitiam factam. Secundo ponit de non faciendo regulam ibi. Non habebis in sacculo. Iterum in prima de pena virorum. Secundo de penis mulierum ibi. Si habuerint inter se

Iurgium. Iterum primo agit de causa litigij. Secundo de causa matrimonij ibi. Quando habitauerint. Si fuerit causa. An de causis ciuilibus hic agatur, vel criminalibus. Et quę sit causa maxima criminalis de qua hic agitur. Quęst. I.

Hic agitur de causis ciuilibus quę in ciuitatibus propter varias cōicationes ciuium fiūt, ex quibus exoriri solent contentiones, quia hoīes vt cōiter habent desideria inordinata, & magis uolūt aliena rapere q̄ de suis dare: ad sedandas has contentiones quotidianas ponuntur iudices, q̄ definiant, ne per ista pax ciuitatis destruat. Si fuerit causa inter aliquos. Licet littera ista de qua hic in principio agitur, intelligatur de causa ciuili: istud tamen. c. de vtro que iudicio agit tam de iudicio cāe criminalis, quam ciuilis, & non pōt tota littera intelligi de cā ciuili, nec tota de cā criminali, patet quia si dicatur, q̄ intelligat tota de cā ciuili, obstat q̄. j. dē q̄ uerberabitur reus, in cā tñ ciuili ciuilitate intentata nunquam aliquis uerberatur, nec etiam pōt intelligi totaliter ista littera de cā criminali pure criminali, siue criminaliter intentata, quia littera facit dīam hic de genere cārū implicite cū dicit. Quem iustum esse perspexerint, illi iustitię palmam dabūt quem impium condemnabunt impietatis. Sin autem cum qui peccauerit viderunt dignum plagis & c. in quo manifeste innuitur q̄ in prima cā cōdemnabatur aliquis impietatis suę, & non erat dignus plagis, ergo prima nō erat criminalis, & dabitur hic regula generalis quantū ad oēs cās ciuiles, non tñ erat regula generalis quantū ad oēs cās criminales, & de causis ciuilib. patet quia cū alicuius discussa cā reperiebatur iustam fouere litem, dabatur ei victoria, ei autē qui succubisset imponebat pena & non taxat. in quo innuit q̄ deberet fieri i quilibet cā ciuili sicut in ea iustum uideretur, siue ex lege, siue ex consuetudine. leges autem de cās ciuilib. aliq̄ posite sunt Exo. 21. & 22. c. & aliq̄ ponunt in libro Numerorum, & cum tales reperient per illas iudicandum est, si autem non reperiebant leges super hoc sequebantur consuetudines suas & statuta principum terre. de cās autem criminalib. non dat hic regula generalis, quia maxima cā criminalis de qua hic agit est i qua aliquis posset flagellari sustinens vsq̄ quadragenas percussuras, & hoc erat in leuib. criminib. cū qs nō merebat mortem, & tñ nō poterat soluēdo pecuniam rōnabiliter absolui, quia tunc infligebant istas percussiones in aliis autē maiorib. criminib. quę morte plectenda erant data erat regula supra in multis locis diuifim de multis, ideo non fuit hic data.

Distinctio de punitione criminum qualiter puniri debent singula de lege diuina. Et primum idolatria qualiter puniri deberet. Quęst. II.

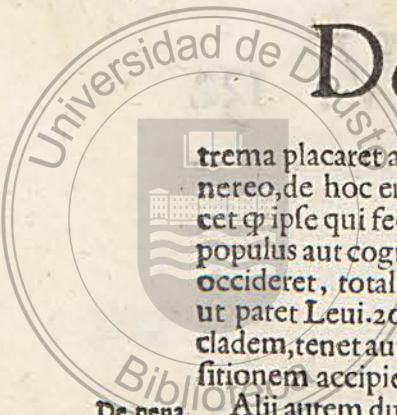
CONSIDERANDVM est autem pro hoc q̄ si aliquis faciebat aliquid pp̄ q̄ merebat mori, aut illud erat idolatria q̄ erat maximū pccōrū, aut erat aliq̄d alterum. si autem esset idolatria dicendum, q̄ istud peccatum primo quo post datam legem commissum fuit ferro vindicante punitum est nam Moyses acceptis secum leuitis introeuntibus eis a porta castrorum usque ad portam uiginti tria millia hominum ab eis percussa ceciderunt, ut patet Exod. 32. capitulo. lex tamen vindicandi istud crimen postea non sic data fuit, nam ille qui committebat istud crimen, aut erat persona priuata, aut erat aliqua cōmunitas uel plures de cōmunitate. si erat vnus, tunc aut sollicitauerat alterum, ut irent ad colendum Deos alienos, & tūc lapidandus erat quicunq̄; ille esset, ut p̄ 3. s. 13. c. aut actuatr aliqñ coluerat Deos alienos, & tunc etiam

etiam debebat lapidari ut patet supra capitu. 17. si autē colens idola esset communitas scilicet quod aliquis totus locus in terra Israel coleret idola, vel plures, & principales colerent: si hoc notum esset, & alii non corrigerent, vel saltem non notificarent exponentes toti Israeli, omnes incidebant in capitalem sententiam scilicet, quod tota ciuitas destrueretur, ita quod ipsi viri, & iumenta omnia perirent gladio, atq̄; quicquid viuēs esset, deinde muri & domus prosternerent, atq̄; oīa comburerent, vt esset tumultus eternus. de hoc. s. 13. c. Si autē erat aliud pccm q̄ non pertineret ad Dei cultū per se, sed pertineret quomocunq̄; saltem indirecte, vt pote in obseruatione sabbati, q̄ erat non directe ad Dei cultum affirmando aliqd de ipso vel negando, q̄ ad haresim pertinet, sed q̄ esset ad quandam reuerentiam Dei, vt pote q̄ erat in vacatione quadam facta pp̄ Deum, & ista erat in sabbati obseruatione, & tunc si aliquis delinqueret in hoc mori debebat ut patet Exo. 31. c. genus autē mortis erat q̄ lapidaret, vt patet Nu. 15. c. de quodam hoīe qui in sabbato inuentus fuit colligere ligna. alia sunt peccata q̄ erant solū p̄ Deū, ut nō circūcidi in tpe debito, ut patet Gen. 17. c. & in hoc non erat iniuria alicui alteri homini, si tñ aliquis peccaret mori debebat, cum dē peribit aīa illa de populo suo, vt hī in eo. c. sed in hoc vtrum iudex pro tali omissione infligeret penam mortis, vel Deus suo iudicio occulto, ibidem dictum fuit: eodem mō cum aliquis conficeret thimiam, vt delectaret odore illius, vel si conficeret vnguentum, ut illo perungeret carnem suam, p̄dicebat ei Deus q̄ periret de populo suo, ut patet Exo. 31. c. eodem mō cum aliquis offerre vellet, aut offerret aliquod genus sacrificij extra arrium tabernaculi. nam tunc p̄dicebat ei, q̄ periret de populo suo ut patet Leui. 17. c. Si autem aliquis peccaret in aliquibus reb. quę erant contra proximum, aut ille proximus erat aliquis superior, vt pater, & mater, aut non. si erat maior sic est pater & mater, & cum aliquis peccaret in hos, vt pote maledicendo eis, morte moriebatur ut patet Exo. 21. c. f. qui maledixerit patri aut matri mortē moriatur. loquor autem hic de offensa quę fit patri, aut matri, ut pertineret ad mandatum de honorando patres, quia sunt quedam alię offensę, quę sunt parentibus, & pertinent ad alia p̄cepta: reducitur autem, & ad hoc p̄ceptum obedientia debita maioribus, qui tanquam patres reputantur. f. principes, & iudices, qui autem istis non obedirent morerentur, ut patet supra 17. capitu. f. qui non obediret mandato sacerdotis, & decreto iudicis morte moriatur.

Si autem aliquis peccaret in vitio carnis, aut erat cōmercio solutorum uoluntaria, & tunc nulla pena erat, si erat inuoluntaria, vir q̄ inuitā acciperet virginem, & coiret cum ea, dabat patri puelle. 30. siclos, & accipiebat eam i vxorem, & non poterat eam relinquere aut repudiare vllo tempore vitę suę ut patet supra 22. cap. si autem illa esset non soluta, sed aliquo uinculo alicui homini esset vnita, quarendum est an istud uinculum esset uinculum consanguinitatis, quod haberent inter se uir & femina coeuntes, aut erat uinculum matrimoniale, vel obligationis ad matrimonium. De primo modo si quis cognosceret matrem suam aut filiam, aut sororem, autiam, aut auunculam, materem, & sic de ceteris consanguineis vel affinis, quia pro coitu inter istos infligebatur pena mortis, ut patet Leui. 18. & 20. ca. & non solum si esset inter eos opus hoc nepharium perpetratum, sed etiā aliquid minus, quod pertineat ad præludium huius actus, de quo magis declaratum fuit Leui. 20. c. Si autem inter feminā, quę sic cognoscitur sit ad alterum matrimoniale uinculum, aut aliquid loco talis uinculi, distinguendum, q̄ aut erant contra sponsalia de presenti inter aliquam

feminam, & virum, & tunc si femina cognoscatut ab alio viro in ciuitate vel loco existens vterque mori debebat, vir quia corrumpit, & puella quia non clamauit, aut fuit extra locum in agro cognita puella, & tunc psumitur eam clamasse, & non fuisse exauditam, & tunc solus vir occiditur, de his patet sup. 22. capit. Aut erat magis ligata quā p sponsalia de presenti, utpote quia erat viro matrimonialiter tradita, & ab eo carnaliter cognita, quia tunc si aliquis eam cognosceret, moriebantur ambo, distinguendo tamen sicut i prioribus distinguebatur, & ista mors quę erat sic peccantibus, erat q̄ lapidari deberet, ut patet Leui. 20. & s. 22. cap. & non solum erat hoc quando puella post desponsationem uel traditionem in matrimonium cognoscebatur altero uiro coeunte cum ea, sed etiam quia si fuisset cognita antequam desponsata, & tamen desponsari se consentiret, non exprimens, quod uirgo non esset. Nam tunc accusare poterat uir puellam cum ad eam primo accederet, quod eam non reperisset uirginem, ut patet supra 22. capit. aut non erat puella habēs uinculum matrimoniale per aliqua uerba contractum, nec finito matrimonio, aut non finito, sed erat obligata, ut traderetur in sponsam alicui viro, & tunc si ab altero cognosceretur, moriebatur vir cognoscens & puella sic cognita. sicut si moreret aliquis uir non habens liberos de vxore sua, & maneret aliquis frater eius nondum vxoratus, accipere debebat vxorem fratris sui nondum ab alio acceptam. Et si antequam frater mortui diceret illi mulieri, q̄ nolebat eam in vxorem, ipsa cognoscebatut ab altero, ut patet in isto c. & Ruth. 4. c. mori debebat tanquā si maritata aut desponsata foret, ut patet de Thamar q̄ iō Iudas iudicauit ad mortem, quia filio suo Sela in vxorem tradenda erat, cum ueniret Sela ad etatem adultam, etiam si tunc non esset ei aut desponsata, aut maritata, sed antequam ei traderetur reperta est concepisse, de quibus Gen. 38. c. de fornicatione autem, quę erat inter pure solutos, dictum fuerat, q̄ non imponebatur pena mortis pro illa, fallit tamen in uno casu. f. quando filia sacerdotis magni quę nondum erat maritata aut desponsata, fornicabatur in domo patris, quia tunc ipsa comburebatur, ut patet, Leui. 21. c. corruptor autē eius uel coiens cum illa, licet non exprimatut ibi, q̄ mori deberet, satis tñ rationale est q̄ mors aliqua ei inferretur, ut lapidatio uel suspensio. iste suprapositus coitus s̄m naturam factus. Alius autem est p̄ naturam. Et iste est duplex aut masculorum cum masculis, q̄ fetidissimum est, & uocatur sodomiticus, & in isto taliter operans lapidari debebat, ut patet s. Leui. 20. & 18. c. Aliud uitium est q̄ fit cum brutis, ut q̄ uiri coeāt cū brutis, vel femine cū brutis, & tūc oportet dari crudellem mortem scilicet q̄ lapidetur, ut patet Leui. 20. Alia autem erant uitia carnis, ut mollietates quę fir i solo agente, quia propriissime quispiam in corpus suum peccat: & aliud genus cum quis cum foemina coiens semē effundit in terram, quodlibet autem horum grauissimum est, & morte dignum atrocissima, sed quia hac ita secretissima sunt, quod uix unquam testes habere possint, immo nunquam testes habeant, non fuit posita aliqua lex super hoc, quia ualde esset superuacuum ius ponere, ubi nunquam pōt haberi probatio iuris s̄m q̄ fiat executio, Deus tñ ista sibi tanquam graua, & quia hoib. incognita erant, puniēda seruauit, ut patet de Her & Onam duobus fratribus filiis Iudę atque successiue maritis Thamar, qui semen fundebant in terram, ideo Deus morte atrocissima occidit eos, ut patet Gen. 38. cap. Est etiam & alius casus ad huiusmodi pertinens vitium, ut cum quis semen in aliquo uase effunderet, & offerret idolo Moloch, ut Deum illū immunditię sibi per huiusmodi obscenitatis ex-

De punitione vitiorū carnis contra naturam.

trema placaret ad habendum quicquam in amore venereo, de hoc erat gravis pena si quis faceret scilicet q ipse qui fecisset lapidaretur a toto populo, & si populus aut cognatio hoc sciens hominem illum non occideret, totaliter cum ipso mali pperatore periret ut patet Leui. 20. capit. & hoc per inflicta a domino cladem, tenet autem ista casus secundum vnam expositionem accipiendo semen pro humano semine.

De pena obseruandam auguria. Alii autem duo casus sunt qui aliquo modo ad hoc pertinent, & aliquo modo ad preceptum primum de cultu Dei: est autem vnus si quis obseruaret auguria, aut diuersos modos incantationis, aut cuiuscunq; maleficæ artis, cuius multæ species ponuntur. sup. 18. cap. & in his peccans mori debebat, ut patet Exod. 22. cap. cum dicitur, maleficos non patieris viuere: sic etiam ponitur sup. 18. c. de istis tamen non ponitur, quæ pœna eis infligatur, sed videtur q lapidari debeant sicut alii idolatras puniuntur, ut patet sup. 17. capit. Alius casus est si aliquis immolaret filium suum aut filiam demonibus, quia tunc lapidari debebat, & hoc quia demonibus immolabat, & quia hominem filium occidebat, & hoc patet Leui. 20. capit. cum dicitur q nullus offerat de semine suo Moloch, ita q in eadem littera fundatur vterque sensus secundum q aliter & aliter accipitur semen siue pro ipso semine uirili, siue p filiis genitis ex semine.

De pena diuersorum occidendi. Cum quis etiam peccabat in occidendo pœna mortis ei infligebatur, sed differt quia aut occidebat uoluntarie, aut a casu. si autem a casu occideret quis alium, non erat ei pœna mortis, sed fugiebat in ciuitatem vnâ de ciuitatibus refugii, & ibi eripiebatur, de hoc Exod. 21. cap. & Num. 35. & sup. 19. c. si autem uoluntarie aliquis alterum occidebat, aut erat per insidias, aut alias sine insidiis, si erat sine insidiis, aut percussus moriebatur ex vulnere, ita q postquam percuteretur non conualeceret potens ambulare super baculum suum, & tunc quancumque moreretur percussus, tenebatur percussor reus mortis, & iugulari debebat, ut patet Num. 35. capitu. aut postquam percussus fuit cõualuit, & ambulauit super pedes suos, aut baculum, & post recidens in infirmitatem mortuus fuit, & tunc non tenebatur occisor reus mortis, ut patet Exo. 21. ca. ubi tota ista distinctio ponitur, & hoc verum est quando ille qui occiditur, liber est: si autem aliquis percutiat seruum suum gentilem aut conuersum de gentilitate, aut moriebatur immediate in manibus suis, uel ante vnam diem, & tunc moriebatur dominus, qui occiderat seruum: aut moriebatur post vnum diem saltem, & tunc non occidebatur dominus pro seruo, quia pecunia illius erat, aut occidebat aliquis per insidias, & tunc mori debebat occisor, & non solum moriebatur, sed etiam non gaudebat aliquibus immunitatibus sacrorum locorum sic patet Exod. 21. capitulo scilicet si aliquis per insidiam occiderit proximum suum, aut per insidias, ab altari modo euellas eum, ut moriatur. alii autem gaudebant immunitate locorum sacrorum, iste autem non. ista autem sunt quando fit mors aliquibus personis, quibus non est specialissima obligatio, aut reuerentia tenenda.

De pena flagellandi parricidis. Si autem fiat mors in personis specialissimæ reuerentia, ut in patre & matre. si q filius occidat patrem aut matrem, occiderit filius, & ista crudelior pœna esse debebat quam si quis aliquem alium occideret, sed non exprimitur specialior pœna in vno quam in altero, sed solum q morte moriatur, ut patet Exo. 21. c. leges aut humanæ seuerius puniunt, ut patet digestis de parricidis per totum. i. q parricida infuitur culco. i. in quodam corio, & ponatur gallus, & serpens, atque simia, & proiciatur: sic. n. fuit condēnatus Malcolus, ut ait Tullius lib. 1. rhetor. nouæ in fine. hoc autem est cum quis per

se occidit, si autem aliquis non occidat per se, sed de occasione homicidii, tenetur homicidii, ut si aliquis monitus fuerit vt bouem cornupetam recludat, & non custodierit, & ille occiderit aliquem virum, vel foeminam, paruulum, aut magnum, occidetur dñs bouis. & sic de alijs qui aliqua aialia ferocia habet ut patet Exo. 21. c. Cum aliquis peccabat in furto non infligebatur pœna mortis, sed dupli, aut quadruplum, vel quintupli, ut patet Exo. 22. c. si tñ aliquis furaretur hominem, & uenderet eum morte moreret, ut patet Exo. 21. ca. Si autem aliquis peccaret in falsitate testificando, puniebatur eadem pœna qua puniendus erat qui per depositiones, ideo si pp crimina quæ deponebat testis, deberet accusatus pari manus abscissionem, patiebatur testis falsidicus manus abscissionem. si autem esset aliquod genus mortis, infligendum pro depositione, idem infligebatur testi deponenti ut patet. sup. 19. c. alii aut sunt casus, in quibus peccans deberet capitalem sustinere suam, qui non ita clare in lege expressi, in quibus, & in omnibus alijs expressis, in quibus tñ pœna expressa non est, infligebatur pœna suspendii, ut patet. sup. 21. c. cum dñr qñ peccauerit homo, q morte plectendus est, & adiudicatus morti appensus fuerit in patibulo &c. de istis ergo de quibus infligebatur mors, non extitit hoc dictum cū alibi expressum fuisset, sed cum sunt alii casus, qui non merentur penam mortis sed aliquam aliam, ponitur hic pœna q flagellatur peccans usque ad quadragenas flagellorum percussuras. Et appellauerunt iudices. i. si cām suā noluerint ducere ante iudices. Quem iustum esse perspexerit. Qui uiderint fouere iustam cām, quis autem iustior esset sciebatur per leges datas i oib. istis 4. libris, in quibus agitur de aliquibus causis iudicialibus. Illi iustitie palmam dabunt. i. illi dabunt victoriam in iudicio pronunciantes pro eo, & alterum condemnantes, & est locutio metaphorica, quia sicut olim victores in bellis palmam gestabant in manibus victoria excellentiam ostentantes, sic vincens etiam in iudicio palmam habere dicitur. Nicolaus dicit, q forte ad litteram posset intelligi, q obtinentes in cāis palmam in manibus recipiebant. Sed non multum vñ, quia in littera hebraica non hñ palma. Item quia non hñ forte in quolibet loco palma ad dandum obtinentibus in causis. Condemnabunt impietatis. Pronunciantes eum fouere cām iniquā, & condemnantes ad petita & expensis alteri parti.

De pena latronum. Si autem eum qui peccauit. Hic agitur de cā criminali pro qua debetur corporalis punitio. Dignum uiderit plagis. Quia malum q probatur contra eum, non est punibile in pecunia. Prosterment. Ita q flagellaretur extensus super humum ad confusionem suam. Et coram se facient verberari. Vt magis ernberet publice punitus, & vt iudices præsentes facerent ne in verberibus ministri excederent, vel ex pietate diminueret, sed daret tantam punitio qta diffinita fuisset. Pro mensura peccati erit & plagarū modus. i. quantitas, sic hñ Apo. 18. c. qm glorificauit se in deliciis suis tñ dare illi de tormento. Et ponitur hic mensura punitonis fm mensurā peccati, & si proprie respiciat non pōt mensurari, vel equari pœna pœto, quia ista sunt diuersorum generum. mensura aut & mensuratum sp sunt in eodem genere, quia rectum non pōt mensurari per circulare, nec eñtio, maior tñ distantia est inter pœnā & culpam, sed accipit mensuratio pœnæ & culpæ fm cōem opinionem humanā, cū aut aliqua pœna pōt deuiat a statuto legis, uel a cōi extrinseca matione humana, nō mēsurat pœna & culpa, & q opationes hominū varie sunt, iō apud diuersas gētes varie taxat pœna peccatorū: & est ista uarietas ex multis. Prius q eadē peccata apud quosdā gētes grauiora reputant q apud alias: iō grauius puniunt, ut apud quosdā gētes non reputat adulterium tñ peccatum sicut apud alias. Itē quia quēdam gētes promptiores sunt ad vñ peccatum,

De pœna latronum de qua meli⁹ infra. De punitioe testiu falsi testificantium.

De pena latronum.

Videtur q Pilatus iudicasset latrones secundum leges Iudæorum, & et Christum quia dixerunt Iudæi nos legem habemus, &c.

Flagellatio seruili pœna est.

De iustitia penes brutalia.

Vñ sine vñ pœna peccatorū.

peccatum, quam alię gentes: ideo leges iuste illud durius puniunt ibidem, quam alias. Item quia quēdam vitia damnosa sunt quorum damnum minus a patētibz vitari potest, vt furari quæ in agro, vel quæ in domo: minus enim custodiri possunt, quæ in agris sunt, quam in domo. ideo Exod. 22. pro furto rerum domesticarum solum datur restitutio dupli, pro furto in pecoribus datur quintuplum in bobus: in ouibus autem quadruplum, sic leges humane multum puniunt crimen abigeatus de abigendis pecoribus ad perditionem, & nocturni depredatores agrorum minus gaudent immunitatibus, quam alij fures. Ita duntaxat, ut quadragenarium numerum non excedant. In causa criminali habebant Iudæi duos modos punitonis, quia aut infligebatur mors, aut non. si danda erat mors aliqua suspēdebatur, ut patet supra 21. c. pro omnibus peccatis: aliquando iugulabatur, vt pro homicidio, vt habetur Num. 35. c. aliquando lapidabatur, vt pro adulterio, & similibus: de quibus Leui. 20. & 21. c. & supra 22. cap. aliquando comburebatur, vt qui acciperet in vxores matrem & filiam, ut patet Leui. 20. c. De latrocinio autem dabatur pœna. i. restitutio semidupli, quadrupli, vel quintupli, ut patet Exod. 22. c. sed hoc videt esse quando aliquis raro hoc fecisset, sed si multoties ista faciebat, maxime si insidiabatur in vijs, occidebat suspendio, & patet quia cū Christo duo latrones crucifixi sunt, vt habetur Matth. 27. c. & hoc erat in lege veteri secundum iudicium legis. Nisi forte dicatur, q Pilatus iudicauit illos secundum leges Romanorum, quia erat iudex positus a Romanis. Si autem alicui imponebatur pœna, quæ non esset ad mortem, aut erat pœna talionis, quæ infligebatur falsis testibus, & alijs percutientibus a proposito, & tunc dabatur dens pro dente, fractura pro fractura, ut habetur Leui. 24. cap. & supra 19. c. facta distinctione, quam in predicto c. posuimus. si autem esset causa in qua non infligeret talio, oportebat distinguere quantitatem cause, & secundum hoc dabatur plura, vel pauciora flagella: dñ tamen pro nullo crimine vltra quadraginta flagella darentur. sed si crimen magnum erat, ita q mereretur vltra 40. flagella, dabantur 40. deinde seruabatur reus, vt iterum alia 40. reciperet, sic habetur de Paulo, quod quinquies 40. minus vna tulit, ut patet 2. Corin. 11. c. & infligebant Iudæi 40. minus vna, quia timebant, q incomputando errassent, & numerum excedere.

De fide laceratus ante oculos tuos obeat frater tuus. si. n. multa flagella aliquis pateretur, posset patiendi deficere, & sic aliquis qui mortem nō merebatur, sic moreretur. Fide laceratus. dicitur quia quando multa flagella infliguntur, decorticatur cutis, & caro intumescit, & sic deformia apparent vulnera. Item quia flagellatio pœna seruili est: ideo homini libero multa flagella infligi non debent. In hebræo habetur. Ne de honoretur coram te frater tuus. ad eandē sentētiā redit, sed littera hebraica breuior est, & nostra supplet i verbis, quod hebraica in intrinseco continet intellectu. Non ligabis os bonis triturantis. Hic ponitur pars incidentalis de iustitia circa animalia bruta, quia iustum est, vt animalia laborantia comedant: ideo non debet claudis os bouis triturantis ne comedat. Et idem intelligit de alijs animalibus, quæ laborant in aliqua occupatione, vt si iumenta triturant, & hoc verum est, nisi in comedendo magnum damnum inferrent, vt qñ vineæ in Aprili arantur, & sunt virides propagines, si iumenta vel boues permitterentur comedere, totum venturū anni fructum destruerent: ideo ibi licitum est claudis ora. Et idem intelligitur, q si aliquis mercenarius laboraret in agro vel vinea, dum ibi fructus sunt, non prohibebitur manducare: Apostolus ad Cor. 1. 9. cap. inducit in alio sensu, & vult q ille sit sensus literalis,

scilicet q ille qui laborat debet de labore manducare scilicet predicator, q debet de bonis suorum auditorum sustentari. & vult, q Deus non intellexerit de bobus, sed de predicatoribus, sic inquit: nūquid de bobus cura est Deo, an propter nos vtrique dicit? nam ppter nos vtrique scripta sunt, quoniam debet in spe q arat arare, & qui triturat in spe fructus percipiēdi. sed dicendum cum Apostolo, q ista littera principaliter intendit de mercede non prohibēda predicatoribus. sed tamen minus principaliter potest intelligi de bobus, & alijs iumentis: & quando Apostolus ait, q non est Deo cura de bobus verum est magis principaliter: sed minus principaliter bene, quia Deus vult gubernationem omnium rerum: ut patet Sapientia 11. cap. miseris omnium, quia omnia potes. diligis. n. omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum, quæ fecisti, & erūt isti duo sensus litterales, sed vnus principalior, & sic sunt multa in scriptura, ut patet 2. Regū. 9. cap. de promissionibus factis ad Dauid, quæ de Christo secundum litteram intelliguntur, & etiam secundum litteram de Salomone, ut ait Aug. late 17. lib. de ciuita. Dei: de his autem alibi Deo dante latius dicemus. Quando habitauerint fratres. Hic agitur de causa matrimonij, & datur hic lex, q frater suscitet semen fratris sui defuncti. Quando habitauerint fratres simul. i. quando simul vixerint, ita q vno mortuo maneat alius. & non accipitur habitare simul. i. habitare in eadem domo vel loco, quia hoc nihil agit, & tenet hoc solum in fratribus, quia non cogitur aliquis de extraneis accipere vxorē mortui ad suscitandum semen defuncti. & dato q nō acciperet eam aliquis de fratribus mortui, si acciperet aliquis de extraneis, iste non suscitabat semen defuncti, sed semen suum, quia filij inde geniti nō nominabantur de familia defuncti, sed de familia viuentis. ratio quia fratres attinent sibi, quia videntur esse idem, quia fuerunt vna caro in patre, quæ decisa est in diuersis coitibus. Et vnus ex eis absque liberis mortuus fuerit.

An frater maior tenebatur accipere vxorem minoris, vel econtra. Quest. III.

Hoc intelligitur semper de filiis maiorib⁹, vt si primogenitus frater acciperet vxorē, & moreretur sine filiis sequens frater accipere debebat vxorem. Et si iste sine liberis moreretur accipiebat eam tertius, & sic vsque in infinitum donec vnus semen heberet. Sicut in casu quē posuerunt Saducæi arguentes contra Christum. i. q erant septem fratres, & primus accepta vxore mortu⁹ est sine semine: deinde accepit secundus similiter, & tertius vsque ad septimum, & mortui sunt sine semine de quo Matt. 22. c. Si autem minor frater accepta vxore sine semine moreretur maior manens qui fore nondum vxorem receperat, vel acceptam perdiderat non tenebatur suscitare semen minoris. ratio quia ista fiebant ad conseruandum familias primogenitorum per quos principaliter linea patrum descendebat: ideo maiores pro se semen suscitare debebant non pro minore. Sed posito q essent multi fratres quorū primogenitus semen haberet, sed secundus vel tertius sine semine moreretur: nunquid minores tenebatur suscitare semen eorum accipiendo eorum vxores?

Respondetur q posset dici, q non, quia ista suscitatio seminis fiebat propter continuationem familie, & nominis primogenitorum: si ergo primogenitus semen habebat non erat necesse fratres minores suscitare semen. & licet hoc bene dicatur tamen non patet ex scriptura: & tamē licet diceremus, quod fratres minores tenerentur suscitare semen maioris defuncti qui non erat primogenitus: tamen primogenitus non

Deus resū omniū gubernatio nem vult.

De causa matrimonio.

non tenebat hoc facere. *Absque liberis mortuus fuerit.* F
Quia si primogenitus mortuus est, & reliquit semen
non tenetur frater sequens suscitare semen eius, quia
iam est successor patris in familia sua. tamen si frater
primogenitus mortuus reliquit filios, & mortui sunt
frater sequens tenetur accipere uxorem eius si non
dum alius accepit eam, quia idem est secundum iura,
& scripturas sacras filios habuisse, & mortuos fuisse,
& nunquam filios habuisse: ut Salomon vocavit se vni-
genitum apud matrem suam, ut patet Prouer. 4. tamē
alium fratrem habuit quem genuit David de Bersa-
bee, ut patet 2. Reg. 11. sed ille cito mortuus est, ut hī
2. Reg. 12. c. & de his extra de verb. sig. in c. nā & ego.
Dī autem, qd si frater maior fuerit mortuus absq; libe-
ris, qd tenetur frater minor illius suscitare semen eius:
hoc ergo faciendum est quandocunque sine liberis
moriatur.

Mori sine liberis est multipliciter dictum.
Questio. 1111.

MORI autem sine liberis est multipliciter.
Primo quando vir moritur, & nunquam
genuit filios, quia tunc moritur sine liberis
i. non habens liberos, nec aliquando habēs.
& tunc oportet quod frater minor illo assumat vxo-
rem defuncti.

Secundo dicitur aliquis mori sine liberis si genuit
liberos, & postea mortui sunt ante mortē patris, quia
tunc pater moritur sine liberis. i. moritur, & nō habet
liberos cum moritur. Et tunc idem dicendū est, quia
ad suscitandum semē, eodem modo necessarium est
tunc accipi illam uxorem viri mortui, sicut cum vir
mortuus fuit, & nunquam habuerat liberos: aliā ma-
nebat primogenitus sine semine. i. sine liberis.

Tertio modo dicitur, quod aliquis moritur sine libe-
ris, quando filios genuit, & mortuus fuit pater filijs
superstantibus: tamen antequam venirent filij ad eta-
tem adultam mortui sunt, ita quod nō manet aliquis
de semine illius mortui: tunc si antequam frater viri
assumat uxorem moriantur isti pupilli filij fratris sui,
tenetur accipere in uxorem eam, quē per mortē fra-
tris sui relicta fuerat: pater quia aliter non satisfecit intē-
tioni legis, quā vult semen viri mortui suscitari cum
equaliter sic maneat sine posteritate, sicut si sine libe-
ris mortuus fuisset, & nullus semen eius suscitaret. In
hoc casu tamen post mortem viri non tenetur expe-
ctare frater eius minor, qui nondum accepit uxorem,
ut videat si superuiuent pupilli, vsque ad aetatem nu-
bilem: nec tenetur mater illorum paruulorum, quē
vidua relicta est, expectare vsque ad illud tempus non
assumpto alio viro tempore intermedio, sed imme-
diate, ut mortuus fuit vir relicti filijs pupillis, frater ei⁹
minor qui ante uxorem non habebat, non tenebatur
expectare ulterius saltem per vnam diem: & si vxor
viri defuncti peteret eum in virum, & nollet eam acci-
pere, non incurreret in poenam, quē ponitur infra. f. qd
vocaretur domus discalciati in Israel: vxor autem viri
mortui completo tempore luctus. f. constituto a lege
humana, vel secundum consuetudinem, in quo deat
manere iugens pro viro suo: si filij pupilli adhuc sup-
uiuerent poterat accipere quemcunque virum vel-
let, etiam non consentiente fratre viri sui mortui: nec
ob hoc poterat eam ad mortem accusare, tanq; adul-
teratam, sicut in alijs casibus superioribus, in quibus
debebat eam in uxorem accipere frater viri mortui.
Si tamen eueniat, qd mortuus sit vir habens liberos, &
illi superuiuant vsquequo accipiant uxores, & omnes
illi moriantur antequam prolem genuerint, manet il-
le vir prior sine semine, quia tantum est non habuisse

sicut habuisse, & ante procreationem mortuos fuis-
se: tunc autem si isto tempore adhuc vxor viri defun-
cti maneat nō assumpto altero viro, & frater viri mor-
tui, ita qd mulier licet alteri, quam fratri viri sui mor-
tui nubat, non incidit poenam adulterij, & frater mor-
tui licet petente vxore illa non accipiat eam in vxo-
rem non incurrit poenam quē infra continetur. ratio
huius est, quia in isto casu nō dicitur proprie mortuus
vir sine semine: cum filij sui ad talem etatem accesser-
int, ut vacarent generationi uxores habentes: nam cū
filij accipiunt uxores ad alteram generationem perti-
nent, & tunc ipsis sic morientibus dicuntur ipsi sine
semine mori, & non pater eorum: ideo magis tunc
oportet semen istorum suscitari, quam semē patris
eorum. f. qd si aliquis vir sic moreretur, & relinqueret
filios quorum primogenitus accepta vxore mortuus
est, frater huius primogeniti manens laboraret ad su-
scitandum semen fratris, & sic non dicebatur tūc su-
scitari semen patris eorum: si tamen aliquis morere-
tur relicti filijs paruulis, & postea eisdem antequam
uxores acciperent mortuis: si frater viri mortui accipe-
ret uxorem eius, non dicebatur suscitare semen pupil-
lorum mortuorum, sed semen patris eorum: ergo in
hoc casu cum pupilli uxores acceperunt ad etatē nu-
bilem accedentes, & sine semine mortui sunt, nō obli-
gantur vxor mortui, & frater minor eiusdem suscita-
re semen viri mortui, cum iam magis semen pupillo-
rum mortuorum suscitandum erat. ista suscitatio se-
minis erat specialius in Israel, quam in alijs gentibus
ad seruandas lineas primogenitorum impermixtas: ut
sic omni tempore manerent tribus, & familie imper-
mixte, quod non contingeret si non suscitaretur se-
men primogenitorum per quos linea decurrebant.

Si autem dicas, qd idem est, si fieret hoc in minori-
bus, vel medietaneis.

Respondetur qd verum est, qd quicumque sit in quo
seruetur ista suscitatio seminis, siue primogenitus, siue
quicumque alius, tenebitur impermixtio linearum
familiarum, & tribuum, sed rationabilius fuit, qd mi-
nores suscitarent semen maiorum, quam maiores se-
men minorum.

Item nomen paternum debebat seruari in illo in
quo seruabatur domus paterna. f. possessio, sed in fi-
lio primogenito seruabatur possessio paterna, quia du-
pliciter suscipiebat primogenitus, quam quilibet ali⁹,
ut colligitur Gen. 48. & 49. cap. ergo in primogenito
fieri debebat ista suscitatio seminis.

Item ille suscitare deēt semen alterius, qui viuit post
mortem eius, sed magis accidit, qd fratres iuniores vi-
uant mortuis maioribus, quam e contrario: ergo con-
uenientius erat, qd fratres minores suscitarent semen
primogenitorum.

Sed forte dices, qd ad conseruandam distinctionem
tribuum, & nomen paternum, non magis referebat,
quod frater minor suscitaret semen fratris maioris
mortui, quam quod in semine suo conseruaretur no-
men patris sui.

Respondetur, qd ad conseruandam distinctionē fa-
miliarum, & tribuum semper erat facienda seminis su-
scitatio in primogenito, quia alias dato, qd conseruare
tur nomen capitis tribus, aut familiae, tamen conserua-
retur in alia linea, & sic misceretur linea, & nulla ma-
neret cognita, sed de vna transiret in alteram. & si-
cut illa linea primogenitorū deperiret, nisi frater mi-
nor suscitaret semen fratris sui, ita si frater mediocris
moreretur, qui continuaret in se semen patris sui, &
nomen, & alius minor non suscitaret semen eius: nā
esset transitus de ista linea ad alteram, & sic non ma-
neret aliqua certitudo: sicut nunc nō manet in lineis
plebeiiorum, in quibus non sit possessionum certa se-
paratio

*Quod cō-
ueniens
fuit susci-
tare semē
primoge-
nitorum.*

paratio in primogenitis, & seminis suscitatio: oportet
ergo ad conseruationem generis sine permixtione li-
nearum, ut fiat alligatio ad certam lineam, siue sit li-
nea primogenitorum, siue mediocrum, vel qualium-
cunq; dumtū illa linea conseruetur sine permutatio-
ne, & fiat in ea suscitatio seminis. Quod aut sit radica-
le fundamentum, quare possessiones fortium erāt di-
stincte in lege veteri, & qualiter fieret suscitatio semi-
nis in primogenitis, & quid ista proficiant ad nouum
testamentum Nu. 27. c. dictum fuit.

*Quid si primogenitus reliquit filiam non filium, nunquid alij
fratres uxorem defuncti accipere deberent.*
Questio. V.

QUOD si primogenitus mortuus est, & reli-
quit filiam, & non filium, nunquid alij fra-
tres uxorem defuncti accipere deberent.
Rīr qd posset dici, qd non, quia licet filie
non facerent lineā patrum continuari, qd transibant
ad tribū de qua virū accipiebant: tū poterant accipere
viros ex quibus susciperent filios, qd noiarentur noīe
aorum, & illi reciperent possessionē, & continuaret
lineam familiae aorum, ut patet de filiabus Salphaad
Nu. 27. c. Sed licet hoc aliquantulum videatur tū nō mul-
tum stat, quia si viros ex alia tribu acciperent, semper
transiret hēditas ad aliam tribū, in qua non pprie con-
tinuaret familia descendens a capite alterius tribus: iō
filij Manasse petierunt, qd filie Salphaad, qd hēbant for-
tem patris, non nuberent viris aliarum tribuum ne p-
derent ipsi aliquid de sorte Manasse, & accresceret al-
teri tribui. & sic mādauit Deus fieri: ut patet Nu. 36. c.
Ideo dicendū, qd si moriatur frater primogenitus sine
filijs masculis, hī ac si non genuisset: ideo deēt frater se-
quens accipere eius uxorem, ut suscitaret semen. & pa-
ter quia dī in textu, qd post vocabitur primogenitus
istius noīe defuncti ad pīnuandam familiā, sed nō p-
telligi hoc de feminis, qd nunq; noiāntur noīe patrū,
vel aorū: si tū defuncto primogenito filiā manserit,
& non sit aliquis frater potens suscitare semen, illa ac-
cipiet hereditatē patris, ut patet Nu. 27. c. *Vxor defuncti
non nubet alteri.* In hoc liberior erat masculus, qd femi-
na, quia in optione masculi erat recipere vxorē fratris
defuncti, vel subire penā, qd ponitur in textu, sed femi-
na tenebatur nubere illi, nec poterat aliquo excusari
volente fratre defuncti. rō quia si vir inuitus vxorē re-
ciperet semper eā odio hēret, vel eā occideret, & eēt
maius damnum, & vī forte, qd talē vxorem non pmitte-
retur repudiare, donec ex ea saltē vnum filium susce-
pisset, qd vocaret noīe fratris mortui, alias frustra esset,
qd eā acciperet ad suscitandū semē fratris sui, tū erat ei
obligata ex lege: iō tanq; p verba de presenti despon-
sata, vel vxor facta puniebatur: ut patet Gen. 38. cap. de
Thamar, qd expectabat Selā filium Iudē paruulū de-
functi fratris sui, & non relinquentibus semen, &
qd anteq; ei traderet, inuēta est pcepisse, mandabat eā
Iudas, tanq; adulterā cōburi, donec inuentū est, qd de
ipso cōceperit: sic ēt dixit Noemi nurius suis defun-
ctis viris, qd non poterant expectare ex ipsa alios viros:
ideo qd nuberent cui vellent, ut hī Ruth. 1. c. qd si pos-
sent expectare non deberent alijs nubere, ut ibidem.
Et suscitabit semen fratris sui. Suscitare semen fratris est
ex vxore, qd frater moriens reliquit filios gignere, qui
noiēntur noīe fratris mortui, & sint de familia illius,
& non dē iste suscitare semen sibi, quia filij sui nō no-
minantur noīe suo, & ita hī iste ac si non gigneret fi-
lios: nec pōt iste familiā distinctā facere, qd successio
sua transiit in familiā fratris defuncti: ideo excusauit
se consanguineus Booz accipere Ruth Moabitidē
dicens. Nec. n. posteritatē familie meae delere debeo,

Doc. resp.

A idest nollē eam delere, quod facerē si suscitaret semen
defuncti, ut hī Ruth. 4. c. & iste accipiens vxorem fra-
tris accipiebat oīa, qd ad eum pertinerant duplici iu-
re. i. iure propinquitatis, quia frater erat, & quia semē
eius suscitaturus erat, cui oīa ista debebantur, quē erāt
patruī sui, quia tanquam filius eius in sua familia gra-
dum faciebat. & si forte aliquis de fratribus maiorib⁹
nollet suscitare nomen defuncti, licet ad eum hāre-
ditas fratris magisquam ad alios pertineret: tū si alius
non ita propinquus semen suscitare vellet, ad istū hā-
reditas deuoluebatur, & renunciabat alter iuri suo, ut
patet de consanguineo Booz ad quem magis pertine-
bant bona filiorum Noemi defunctorum: qui tamen
nolens ducere vxorem Ruth cessit iuri propinquitatis,
& translatus fuit ad Booz, ut patet Ruth. 4. c.

*An suscitatio seminis pertineret ad consanguineos seruata sem-
per maiori attinentia. Et si primo plures fratres morian-
tur, & postea ultimus accipiat uxorem illorum,
cuius ex illis nomen suscitare dicatur.*
Questio. VI.

SCIENTIUM tamen, qd ista lex dabatur in fra-
tribus, qd suscitarent semen fratrum suorum ma-
iorum defunctorum, sed non solum poterant
hoc fratres, sed etiam alij cognati, quia tamen
fratres erant propinquiores inuicem, quā alij cognati,
quando frater vnus volebat semen alterius fratris
suscitare, non poterat aliquis de alijs cognatis accipe-
re vxorem defuncti ad suscitandum semen ex ea: si
tamen fratres nollent, aut nō essent alij cognati, ut pa-
trui, vel consanguinei in secūdo gradu, qui patruales
vocantur siue consobrini, aut in alijs gradibus attinen-
tie in quibus matrimonium concessum erat in lege,
pōterant suscitare semen: ita qd non essent primogeni-
ti, qui ex hoc perderent successionem in sua linea pos-
sederatis, & in istis seruabatur ordo propinquitatis. f.
qd qui magis propinquus erat, poterat accipere vxorē
defuncti: illo autem cedente iuri suo alius qui nō erat
ita propinquus, accipiebat eam si veller. Non tamē co-
gebantur isti subire poenam, quam subibāt fratres no-
lentes suscitare semen fratris propinqui sui. qd aut alij
cognati prāter fratres possent suscitare semen cognati,
& peruenirent ad eos omnia iura, quā erant eius qd
mortuus fuerat, patet Ruth. 4. c. de Booz qui suscita-
uit semen vnus de filiis Noemi, cuius vxor manserat
scilicet Ruth, ut patet Ruth. 4. ca. & omnia quē erant
pertinentia ad virum Ruth, & fratrem eius mortuū,
atque patrem eorum, accepit, ut patet ibidē. Et si for-
te dicas, quod iste Booz erat filius Elimelech, & frater
Maalon, & Chelion, & vnus horum vxor erat Ruth.
ideo qd per hanc legem suscitabatur semen. Respon-
detur, qd nō potest dici, qd esset Booz frater viri Ruth.
Primo, quia Elimelech erat pater viri Ruth, ut habet
Ruth. 1. c. f. Booz non erat filius Elimelech, sed cognatus
eius vocat, ut patet Ruth. 2. c. ergo non erat Booz
frater illius viri cuius semen suscitabatur semen. Respon-
detur, qd nō potest dici, qd esset Booz frater viri Ruth.
Primo, quia Elimelech erat pater viri Ruth, ut habet
Ruth. 1. c. f. Booz non erat filius Elimelech, sed cognatus
eius vocat, ut patet Ruth. 2. c. ergo non erat Booz
frater illius viri cuius semen suscitabatur semen. Respon-
detur, qd nō potest dici, qd esset Booz frater viri Ruth.
Primo, quia Elimelech erat pater viri Ruth, ut habet
Ruth. 1. c. f. Booz non erat filius Elimelech, sed cognatus
eius vocat, ut patet Ruth. 2. c. ergo non erat Booz
frater illius viri cuius semen suscitabatur semen. Respon-
detur, qd nō potest dici, qd esset Booz frater viri Ruth.

D idest nollē eam delere, quod facerē si suscitaret semen
defuncti, ut hī Ruth. 4. c. & iste accipiens vxorem fra-
tris accipiebat oīa, qd ad eum pertinerant duplici iu-
re. i. iure propinquitatis, quia frater erat, & quia semē
eius suscitaturus erat, cui oīa ista debebantur, quē erāt
patruī sui, quia tanquam filius eius in sua familia gra-
dum faciebat. & si forte aliquis de fratribus maiorib⁹
nollet suscitare nomen defuncti, licet ad eum hāre-
ditas fratris magisquam ad alios pertineret: tū si alius
non ita propinquus semen suscitare vellet, ad istū hā-
reditas deuoluebatur, & renunciabat alter iuri suo, ut
patet de consanguineo Booz ad quem magis pertine-
bant bona filiorum Noemi defunctorum: qui tamen
nolens ducere vxorem Ruth cessit iuri propinquitatis,
& translatus fuit ad Booz, ut patet Ruth. 4. c.

marito Ruth, qui mortuus fuerat, ut patet Ruth. 3. c. F tunc dato, quod alius qui vocabatur propinquior, quam Booz esset frater mariti Ruth iam mortui, sequeretur quod Booz non esset frater mariti prioris Ruth, quia tunc necessarium esset, ut ipse Booz & alius, quem vocabat propinquior se fratres, essent. Sed non potest stare, quia tunc non esset vnus propinquior alio, cum duo fratres sint in eodem gradu propinquitatis respectu cuiuslibet, si autem alius quem dicebat Booz esse propinquior se, non esset frater mariti Ruth mortui, sequeretur a fortiori, quod Booz non erat frater mariti prioris Ruth, cum minus attineret ad eum quam alius vir. Quarto, quia Booz vocauit Elimelech fratrem suum, ut patet Ruth. 4. c. cum dicitur partem agri Elimelech fratris sui vendit Noemi, sed si esset Booz frater mariti prioris Ruth esset filius Elimelech cum Maalon, & Chelion, quorum vnus erat maritus Ruth: & tunc non vocaret se fratrem Elimelech, sed filium: scriptura tamen vocat eum fratrem. Quinto, quia Ruth. 4. c. in fine, & Mat. 1. c. cum describitur genealogia Booz dicitur quod Naasson genuit Salmon: Salmon genuit Booz. si tamen esset Booz frater mariti prioris Noemi non esset filius Salmon, sed filius Elimelech: cum Elimelech esset pater Maalon, & Chelion, quorum vnus erat maritus Ruth, ut patet Ruth. 1. c. multa alia sunt ibi ex quibus hoc manifestatur. Cum autem cognati qui non erant fratres, suscitabant semen alicuius cognati sui, omnia quae pertinent ad istam legem suscitationis seminis in fratribus, seruabantur in eis: excepto quod non obligabant ad penam hic positam si non suscitarent semen, quia gratis agebant: ideo non debebat damnum reportare, quia benefacere non coguntur. Et primogenitum ex ea filium nomine illius appellabit. Quia per primogenitos posteritatis familiae linea regebatur. Sed queritur si frater primogenito mortuo sine semine accipiat secundus frater uxorem eius, deinde tertius, quartus, & quintus, & omnes sine semine moriantur: deinde accipiat eam sextus frater, & procreet inde filios, cuius nomine vocabuntur filij geniti? vel nomine maioris fratris primo mortui: de secundo, tertio, & quarto non est dubium, quod non nominabuntur filij geniti nomine illorum, quia sextus nulli eorum immediate successit, nec propter eos ista seminis procreatio facta fuit. sed de primo & ultimo dubium est, de primo quidem, quia tota fratrum suscepcio in vxore propter eum facta est, de ultimo. si de quinto dubium est, quia ei successit sextus qui prolem habuit. Sed respondetur, quod isti filij nominabuntur nomine primi fratris mortui, quia omnes isti propter illum acceperunt uxorem eius. Item quia per primogenitos texebatur ordo posteritatis in familijs. Ut non deleatur nomen eius de Israel. i. ut non interrumpatur, & deficiat familiae successio, & speciale erat hic, quia si ille primogenitus superuixisset, & prole genuisset, non oportebat quod primogenitus eius vocaretur nomine eius. alias daretur, quod tota vna linea familiae vnus haberet idem nomen: maxime quia contrarium patet in tota sacra scriptura, quia patres raro vocabant primogenitos suos nomine suo, sed nunc mortuo fratre primogenito nominabatur filius fratris suscitantis semine nomine mortui, ut qui non erat filius iure, esset saltem in nomine, & hereditatis successione. Si autem noluerit accipere uxorem fratris sui, si quia requisitus fuit, quod eam acciperet, & noluit. Quae ei lege debetur. i. per istam legem quam Deus hic statuit de suscitatione seminis fratris defuncti. Perget mulier ad portam ciuitatis. Quia ibi iudices manebant causas audientes. Et interpellabit maiores natu. i. proponet causam suam coram senioribus qui dicuntur maiores natu. i. natiuitate, vel tempore. Tollet calciamentum de pede eius. In signum vituperij, quia non vult suscitare semen fratris sui, aliquando vir discalci-

bat seipsum, ut si duo propinqui essent, ad quos pertineret accipere hereditatem, & uxorem mortui: si ille ad quem pertinebat primo successio, nolebat accipere hereditatem defuncti, & uxorem, & cedebat alteri, discalciabat calcium suum, & dabat proximo suo in signum firmę concessionis, ut patet Ruth 4. c. Spuebat in faciem eius. i. in vultu suo, quia magnū dedecus est hoc Ra. Salo. dicit, quod spuebat in faciem eius, i. coram eo in terra quasi detestans eum. Et iste sensus esset conueniens, si ly faciem poneretur in ablatiuo, sed quia ponitur in accusatiuo necesse est esse terminum ad quem sputa terminabantur: sed de hoc non plene patet differentia in littera hebraica cum casus non habeat, sed quasdam prepositiones, quae videtur determinare ad plenam habitudinem casualem, sed non potest tanta fieri distinctio, quod dubium totaliter tollatur, quia aliqua prepositiones habitudinales diuersimode signant, sicut in quae signat aliquando, in quo, aliquando in quae, sic est alia apud Hebraeos eandem vim habens, i. be, vel ba, vel bi. Aben Ezra dicit, quod mulier spuebat in calciamiento, & hoc est propter diuersitatem relatiui, quia ly eius videtur posse referri, vel ad calciamentum, vel ad hominem, sed littera nostra rationabilior est, quia hoc fiebat ad magnum dedecus, sed valde maius erat spueri in faciem respuentis uxorem. Item, quia dicitur in faciem eius, calciamentum autem non dicitur habere faciem, nec ante, nec retro. Sic fiet homini, qui non edificat domum fratris sui. Fiebat enim tantum dedecus, ut non recusarent accipere uxores fratrum defunctorum, quia multi refugiebant suscitare nomen fratris, & perdere suum, ut patet Ruth 4. de consanguineo Booz, & Gen. 38. ca. vbi Onan filius suscepit Thamar uxorem fratris sui mortui, & quia sciebat non nasci sibi filios, sed fratri, semen fundebat in terram. Et vocabitur nomen eius in Israel domus discalciati. Istud erat magnum dedecus, quia priora vituperia transeunt, sed hoc manet in tota eius posteritate, & ideo hoc maxime mouebat, quia homines rationabiles magis volunt liberorum successione carere, quam eos infames gignere. Si autem noluerit accipere uxorem fratris sui. i. forte mortuo fratre suo sine semine si acciperet iste aliquam uxorem antequam ab vxore mortui super hoc requireretur, non incidebat in poenam, quae infra ponitur.

Cause quare viri retrahuntur ab accipiendo uxores fratrum suorum defunctorum. Et quare melius est contrahere cum virgine, quam cum vidua. Quest. VII.

AVSA autem recusandi tales uxores multae erant. Prima, & potissima, quia debebat gignere fratri suo, & non sibi, ut patet infra. Secunda erat, quia multi viri, & ut in plurimum recusant accipere uxores, quae ab alijs cognatae sunt. Tum, quia quilibet mulierem a virginitate habere vult, tum quia melius vir moribus suis coaptat eam foeminam, quae nullius alterius viri matrimonio coaptata est, quam eam, quae alterius moribus assuefacta erat, quia difficile talia auferuntur. Tum, quia quoniam mulier nouit alium virum non est integra dilectio ad eum, quae nunc habet, maxime si alius fuit bonus vir, & consentaneus moribus vxoris, iste autem quem postea habet non est ita consentaneus. Ex quo sequitur, ut interdu foemina viro suo in memoriam ducat virum quem prius habuit, & sic fit, ut foemina integro animo virum quem habet, non diligat, nec vir foeminam, & haec sunt causa quotidianarum querelarum, ut facillime experiuntur. Quae ei lege debetur. Satis distinguit hic littera de foemina viri mortui, & de fratre viri mortui, quia foemina debetur viro, & tamen vir non debetur ei, ideo si foemina illa, siue requisita a fratre viri mortui, ut sit

ut sit vxor sua, siue non requisita antequam ipse aliam acceperit uxorem per quam videatur recusare eam, acceperit aliquem virum, vel qualitercunque alicui carnaliter commixta fuerit, ream est adulterij, quia tenebat illi alligata, tanquam si esset sponsa eius, aut tradita ei in matrimonium, ut patet Gen. 38. c. de Thamar nuru Iude: vir autem siue requisitus sit, siue non requisitus a femina, & non acceperit eam, sed alij aliam, non fornicatur, nec peccat, ut in Deum debeat puniri, ut fornicator, sed tanquam fractor legis de suscitando semine fratris sui: est tamen defraus, quia si mulier eum requisierit, antequam assumat aliquam uxorem, & non accipiat eam, teneatur reus pena legis huius quae infra ponitur. si autem non mouerit eum, non est reus aliqua pena. Defraus debetur mulier viri mortui fratri eius per legem. Sicut ista legem de suscitando semen: & non refert se ista lex ad alij priorem per quem esset obligatus frater mortui viri obseruare hoc nisi hoc statutum foret, sed refert se ista lex ad casus particulares determinandos, qui eueniunt post conditionem legis huius. quod quoniam acciderit aliquis casus post determinationem legis huius, ut moriatur vnus frater primogenitus, & maneat sine semine, vxor eius est debita fratri suo per istam legem. Perget mulier ad portam ciuitatis. Quoniam frater mortui nolebat in pace uxorem fratris sui mortui, non obseruabat aliquid de ista solennitate, sed recipiebat in uxorem sicut recipiuntur alij mulieres: & cuncta quae ad fratre suum pertinebant ad eum peruenient, & hoc duplici lege. primo lege cognationis, quia ex quo iste vir mortuus non reliquerat filios, nullus ei propinquior erat quam frater: secundo perueniebant ad eum omnia, quae fuerant fratri sui lege de suscitando semine, quia qui accipit uxorem viri mortui, ideo eam accipit, ut suscitet ex ea semen viro mortuo, & vocet primogenitum nomine viri mortui: sicut igitur si ille mortuus reliquisset semen, omnia bona sua perueniebant ad filium suum lege naturalis successione, quia filijs debent thesaurizare parentes, & non parentibus filijs, ut patet 2. Cor. 8. c. si tamen iste qui frater erat nolebat accipere uxorem fratris, & alius qui non erat frater assumebat eam, cedebat ei cuncta, quae pertinebant ad virum mortuum, & hoc quia lex de suscitando semen erat prior, cuncta recipere debebat: patet hoc in Booz accipiente Ruth in uxorem: nam alius erat propinquior viro mortuo quam Booz, quia tamen ille noluit accipere Ruth in uxorem, cuncta cessant in ius, & hereditatem Booz, ut patet Ruth. 4. c. cum dicitur dixit ergo propinquo Booz tolle calciamentum, quod statim soluit de pede, at ille maioribus natu, & vniuerso populo: testes vos inquit estis, quod possederim omnia quae fuerunt Elimelech, & Chelion atque Maalon tradente Noemi, & Ruth Moabitidem uxorem Maalon in coniugium sumpserim, ut suscitarem nomen defuncti in hereditatem suam: cum autem non accipiebat pacifice vir mulierem fratris sui requirentem eum ne eam accipiat in uxorem, ipsa pergebat ad portas urbis ad iudices huiusmodi negotij propositura. Vnde intelligendum est, quod mulier teneretur requirere fratrem viri mortui post mortem viri sui, ut eam acciperet uxorem: nam si non compelleretur hoc requirere, fieret fraudes isti legi, quia ut communiter viri fratres mortuorum, non desiderabant accipere uxores relictas a fratribus suis ex causis supra assignatis: si ergo femina non compelleretur requirere eos et ipse interdum nollent eos in viros, sed quoslibet alios, qui non accederent ad eas hac lege de suscitando semen, & sic fieret fraus legi,

quia rarissime poneretur in executione. Non vale frater viri mei suscitare semen fratris sui. Ex hoc sequitur, quod mulier requirebat fratrem viri sui mortui, ut eam acciperet in uxorem, alioquin non posset ipsa scire virum vellet eam accipere aut non. Suscitare semen fratris sui, id est, gignere filios pro fratre suo. In Israel. i. ut filij aliqui gignantur qui maneant in populo Israel continuantes lineam patris sui, & denominantes eam. Nec me in coniugium sumere. Idem erat istud. i. nolle eam habere in uxorem, & nolle suscitare semen fratris sui. nam si illam non acciperet in uxorem, non poterat suscitare semen fratris sui, dato enim, quod aliam quamcunque uxorem acciperet, & diceret se vellet suscitare semen fratris sui, ex illa non poterat, quia illa non fuerat vxor fratris sui, ex qua semen suscitari debebat, quia in ea semen mortuum fuerat: in ea autem in qua semen viri mortui nunquam fuit, non dicitur suscitari, sed non conuertuntur ista. accipere uxorem fratris in uxorem, & suscitare semen fratris, quia accipere uxorem fratris est vniuersalius, quam suscitare semen fratris, nullus namque potest suscitare semen fratris, quoniam accipiat uxorem fratris mortui: potest tamen aliquis accipere uxorem fratris non suscitando semen fratris. quoniam acciperet eam non per legem de suscitando semen pro fratre suo, sed ut gignat pro se sicut ex alia vxore gigneret si eam pro se acciperet.

An frater defuncti teneretur suscitare semen ex omnibus vxoribus defuncti. Et quare iudices virum interrogabant utrum accipere vellet uxorem fratris. Questio. VIII.

SEd circa hoc queritur si aliquis habeat plures uxores, sicut in veteri lege permixtum fuerat, & gignat ex vna filios, ex alijs autem non: nunquid debet frater suscitare semen fratris ex alijs vxoribus. Respondetur, quod non, quia ista lex solum mandauit suscitari semen fratris, & non suscitari semen vxoris fratris. hoc autem est cum vnus frater qui est maior, moritur absque liberis: si autem habeat liberos non debet habere uxorem eius lege successione ad suscitandum semen, sed cum vir ex vxore vna filios genuit dato, quod ex alijs non genuit, non dicitur mori absque liberis: ergo non debebat tunc aliquis suscitare semen fratris sui. Sed adhuc queritur aliud. si aliquis vir habuit multas uxores iuxta casum prius positum, & ex nulla illarum filios genuit, vel genuit, & mortui sunt, ita quod dicatur mori sine semine: de qua vxore illarum debet suscitare semen frater manens. Respondetur, quod aut ille vxores erant aequae principales, aut non: si non erant aequae principales debebat suscitare semen de vxore magis principali, quia illa proprius dicebat vxor viri mortui, quae alia habent. si autem aliquae vxores, ut magis principales, & minus principales, quoniam aliquae sunt ancillae, & aliae sunt dominae, vel saltem liberae, ut pote Abraham habuit uxorem Sarram, quae libera erat, & Agar quae erat ancilla Sarre, & tradita fuit in uxorem Abraham, ut patet Gen. 16. c. si ergo mortuus fuisset Abraham, & aliquis cognatus suus vellet suscitare semen eius, non debebat accipere Agar in uxorem, sed Sarram, quae erat principalis vxor, sic esset dicendum si Iacob qui habuit 4. uxores duas liberas. i. Rachelem, & Liam, & duas ancillas suas. i. Balaa, & Zelphaa, ut patet Gene. 29. & 30. c. mortuus fuisset sine liberis, qui vellet de cognatis eius semen illius suscitare, accipere debebat Rachelem, vel Liam, & non ancillas, quoniam non erant principales uxores: idem est si vna de vxoribus sit ancilla, & alia libera: licet illa quae ancilla est non sit ancilla alterius quam libera est: sicut cum aliquis in bello accipiebat in numero captiuarum aliquam, quae in omnibus ei placebat: debebat eam

eam habere in vxorem fm formam traditam. s. 21. c. vel si eam alias emisisset in ancillam, & postea accepisset in vxore: ista aut distinctio tota locū hē qñ frater viri mortui nō vult accipere in vxores oēs quas habuerat frater suus: nā si hēre voluerit oēs, erunt oēs suae vxores, & qñq; alterū acciperet in virū, vel alteri quous mō commiseret, erat rea adulterij, donec frater viri mortui repudiaret eā. Si aut oēs vxores essent eq̃ principales, vt pote, qā oēs erant liberae, est distinguendum, vt s. qā aut volebat hēre oēs eas in vxores, & tūc habebat, & oēs ipse obligabant accipere eū in virum: si aut nō volebat accipere oēs, vñ q̃ esset relinquendū in electione viri viuētis, quā potius vellet assumere i vxorem. vñ qñ aliquis vir moreretur sine semine habens multas vxores, quarum aliqua essent minus principales, q̃ alie, vt pote, quia quādam ancillae, & qdam liberae, & esset aliquis viri mortui frater, q̃ suscitare posset semen viri mortui, oēs istae vxores requirere debebant ipsum virū, vt eas acciperet in vxores: & si añ istā requisitionem aliqua de eis siue ancilla, siue libera aliquem alium reciperet in virum, vel alias commiseret ei carnaliter, adulterij rea erat, quia oēs erant obligatae illi viro, donec eas vel aliquas earum accipere recusaret: si aut vellet ipse accipere oēs, acciperet quotquot vellet, facciendo oēs liberas, & vñ a de seruis, vel acciendi omnes liberas relictis oibus ancillis: ita tñ qñ nō posset relinquere liberam aliquam, vt acciperet ancillas oēs, vel aliquam de ancillis: deinde si forte oēs ancillas abijceret, esset in electione eius, q̃ vellet de liberis, vel si vellet oēs illas: postq̃ vero iste vir determinasset sibi aliq̃, aut aliquas de istis relictis ceteris, poterant relictas accipere alios viros, quos vellent. *Statimq. accersiri eum facient.* i. citari, vel vocari ad hoc, q̃ responderet vtrum facere velit, qd̃ petitur vel non, vel vt ostendat aliquam legitimā causam, quare hoc non faciat. *Et interrogabunt.* Licet mulier viri mortui conquesta fuerit, quia iste eam in vxore habere nō vult, tñ interrogatur iterum vtrum eam velit in vxorem, & hoc pp̃ duo. Primum est, quia verbis mulieris conquerentis non creditur, sicut nec alicui actori q̃ rei, aut accusatori q̃ accusatum non creditur, nisi aliter veritas aliquāter constaret. constare autē in hac parte nullo modo melius potest, q̃ per confessionem viri, cum dependeat hoc ex voluntate sua: ideo petitur ab eo vtrum velit. Secunda causa est, quia dato, q̃ constet eum recusasse accipere illam vxorem fratris sui mortui extra iudiciū, tñ requiritur in iudicio, vtrum eam reciperet velit, vt magis verecundet corā oibus, & inducatur ad accipiendum eam. Tertia causa est, quia si non accipiat eam, debet ei dari pena. sed poena nunq̃ debet dari, nisi ei cuius delictum aliquāter cōstat: ergo oportet, vt prius constet eum nolle reciperere illam in vxorem quasi detur ei aliqua poena, sed hoc constat per confessionem istius viri: ergo debet interrogari. *Si responderit nolo eam in vxore accipere.* Erat tenor legis de suscitatione legitimi seminis pro fratre suo, ideo dabatur ei poena, q̃ sequitur. *Accedet mulier ad eum.* Mulier infligebat istam penam, quia q̃ eam peccabat iste vir nolens suscitare semen ex ea viro mortuo fratre suo. *Coram senioribus.* i. coram iudicibus qui vocant hic seniores, & supra vocabantur maiores natu, quod idem est, & hoc est, vt corā eis infligeret poena, vt magis verecundaretur vir recusans accipere vxorem, & non recusaret eam. *Tollit calciamentum de pede eius.* Hoc fiebat ad magnum vituperium, quia illi cui tollebatur calciamentum signabatur priuatus oī bono: ēt vsq; ad calciamenta, q̃ dñr minima, vt patet ex modo loquendi Abrahę Gen. 14. cum dixit ad regem Sodomorum viuit dñs, quia non accipiam de his q̃ ad te pertinent a filio subregiminis vsque ad corrigiam caligē. i. calcia-

menti, vt magis apparet in littera hebraica, & fiebat hoc ēt vt maneret opprobrium sempiternum illi, & filiis suis, quia vocaretur domus sua in Israel domus discalciati. *Spuetque in faciem illius.* i. in vultum suum. i. mittendo spūta ad vultum eius, quā est maxima confusio, & verecundia, q̃ tota hominis pulchritudo, & dignitas, quā in facie lucet, quia imago Dei est, detur petur spūtis. aliqui autem aliter hoc declarauerunt, vt diximus supra.

Quare Ruth nō expuit in faciem cognati Booz.

Questio. I X.

SE d quæres quare qñ Booz & alius cognatus suus discipabant, quis acciperet Ruth Moabitidē in vxorem, & alius qui p̃pinq̃ior erat noluit eam in vxorem accipere, & tulit Booz de pede eius calciamentum, nō spuit in faciem eius: debuisset. n. spūere in faciem eius fm̃ legem hic datam, quia nō accepit vxorem illam Ruth Moabitidem ad suscitandum semen cognati sui mortui. i. Maalon, vt patet Ruth. 4. c. Respondetur, q̃ ista lex, quā talem poenam infligebat, solum erat data inter fratres, qñ vnus frater volebat suscitare semen fratris sui, vt patet ex verbis legis huius in principio. Booz autem & alius cognatus eius non erant cognati Maalon, ita q̃ essent fratres eius, sed erant cognati in alio gradu remotiori: ideo in nullo illorum poterat obseruari ista lex quantum ad inflictionem poenae, siue Booz eam recuset, siue alius. De Booz, q̃ non esset frater Maalon, & filiū Elimelech, siue Noemi supra declaratum fuit: de alio cognato qui renunciauit iure propinquitatis, ēt satis patet: Elimelech, & Noemi duos filios solum habere narrantur, vt patet Ruth 1. ca. ergo non erat ille filius Elimelech, & Noemi, & patet diuersitas in hac lege, & in illo facto Booz, & alterius cognati sui. Primo, quia qñ frater viri mortui recusabat accipere vxore relictam, ipsa discalciabat virum tollens de pede eius calciamentum: in illo facto non soluit Ruth calciamentum illius viri recusantis eam, sed ipsemet soluit illud, & dedit Booz, vt patet Ruth. 4. c. Secundo erat diuersitas, quia mulier spuebat hic in faciem viri recusantis eam: hic autē in nullius faciem spūitur, quia nec Booz spuit in faciem cognati sui, nec ipsa Ruth. Tercio erat diuersitas, quia hic tollebatur calciamentum ad notandum infamiam, vt ille vir, cui tolleretur calceus, & totum genus suum maneret infamati, cum dñr in littera, & vocabitur nomen illius domus discalciati in Israel: in facto autem Booz, & alterius cognati sui soluebatur calciamentum ad faciendum alteri firmam cessionem rerum pertinentium ad ius suum: sic dñr Ruth. cap. 4. hic autem erat mos antiquitus in Israel inter propinquos: q̃ si qñ alter alteri suo iuri cedebat, vt esset firma cessio, soluebat homo calciamentum suum, & dabat p̃ximo suo, hoc erat testimoniū cessionis in Israel: patet ergo q̃ nō debuit Ruth vxor Maalon defuncti dissoluere calciamentum de pede illius cognati Booz, & viri sui mortui, nec spūere in faciem eius. *Sic fiet homo qui non edificat domum fratris sui.* i. sic meretur pari, & deludi homo, qui non suscitatur domum fratri suo: dñr domus non quidē fabricatura parietum, sed familia, & genus deriuatum: edificat ergo aliquis fratri suo domum, qñ non reliquit frater p̃geniem aliquam, & alius gignit p̃ illo, ut maneat ei successio, sic patet Gen. 16. c. vbi littera dicit ingredi ad eam si forte saltem suscipiam filios ex ea. Ista hebraica dicit, si forte edificabo ex ea. *Et vocabitur domus illius.* Hic ponit adhuc maior infamia. i. q̃ domus istius viri qui recusaret suscitare semen fratris sui, esset semp infamata, ita q̃ filij sui vocarentur semper filij hominis discal-

De poena mulierum iurgantiū

discalciati, & tota illa progenies vocaretur progenies discalciatorum in tribubus Israel. *Si habuerint.* Hic agitur de poena mulierum. *Si habuerint inter se iurgium.* Dñr hic iurgium large quolibet cōtentio siue sit in verbis, siue in factis, & magis adhuc accipitur pro ea, q̃ est in factis, quod hic patet: licet posset adhuc dici, q̃ accipitur iurgium pro cōtentione, q̃ est in verbis, & post a verbis veniunt ad realem pugnam. Primum notat cum dñr: si habuerint inter se iurgium. i. cōtentionem in verbis. Secundum notatur cum dñr, & rixari coeperit, quia ex ipsis verbis rixa generatur, ita vt se mutuo percutiant iurgium tñ proprie accipiendo est contentio verbalis, q̃ aliqui habent coram iudice cū iure discipant: vnde dñr iurgium, quasi iuris garrum. i. iure garrare, siue iure discipare, vt patet extra de verborū significationibus, in cap. forus. *Inter se iurgium viri duo.* Secus est si vna mulier cōtra aliquem virum haberet cōtentionem realem, quia tunc dato, q̃ apprehenderet mulier virum per verenda non incurreret in poenā huius legis. Et ratio est, quia ista prohibitio est pp̃ magnum dolorem, quem suscitaret vir quando apprehenderet per virilia, ita q̃ nihil facere potest vltra, & posset interim alius vir facilius eum occidere: si tamen ipsa mulier habeat cōtentionem cum viro, seruabit se ab ea vir quantum poterit, ne eum sic apprehendat, & non poterit apprehendere, quod non est quando vnus vir contendit cum alio, quia tunc non potest cauere a muliere, quē eum per virilia apprehendere vult. Etiam quia quando mulier contendit contra virum est principaliter hostis eius: ideo quodcunque malum faciat ei facit quasi hostis: & lex ita impurat ei quasi hosti. Cum autem vnus vir contendit cū alio, vnus est principaliter hostis alterius, & non femina: ideo si femina apprehendat, debet ei dari maior poena, quā si ipsa principaliter contendens teneat per virilia. nā primo modo dum ipsa femina tenet virum per virilia, alius vir poterit occidere hunc virum, qui tenetur: si autem ipsa femina principaliter contendat, & teneat, dñr tenet non potest alia mala operari, aut saltem non poterit, ita ac si vir contra virum pugnaret, & femina teneret per virilia. Idem dicendum est si duo viri contendant, & vnus teneat alterum per virilia, non tenetur poena istius legis, quia cum aliqui duo sunt hostes, intendit sibi pessimum facere eorum quē poterit: quomodo- cunque ergo se habeat vnus hostis ad alterum, solum debet puniri, tanquam hostiliter agens, & non aliqua poena specialis: etiam quia cum vnus accipit alterum p virilia, non potest facere alia mala, sicut si femina apprehenderet, & vir percuteret, quia tunc posset alterū leuiter occidere, vel quia vnus vir ab alio viro hostiliter agente potest se custodire, quod nō potest fieri ad feminam, si vir pugnet in virum, & femina veniens apprehendat virilia. *Et vnus contra alterum rixari coeperit.* Rixa est contentio realis cum vnus alterum percutit, aut vt percutiat punit, & ista rixa venit, quia primo iurgari sunt contendendo in verbis, licet in hoc nō multum differt, quia siue inceperunt in verbis contendere, & postea venerint ad facta, siue in pugna reali inceperunt, quocunque modo femina virū per virilia apprehenderit est ista poena. *Volensq. vxor alterius.* Vxor vnus eorum. dicitur hic de vxore, quia vxores sunt, q̃ magis ad hoc mouerentur, quam aliq̃e alie persone vt viros suos eruant: si tamen aliqua alia persona agat, eandem penam incurrit, vt si mater alicuius viri vidēs eum pugnātem cum altero viro abiens apprehendat alterum per virilia, nam eodem modo manus ei amputabitur, vel si filia videns patrem similiter virum cū quo pater contendit, per virilia tenuerit, quia in omnibus his sequitur idem inconueniens. Idem dicendum est si duo viri pugnant, & aliquis volens adiua-

A re alterum eorum, apprehenderit alium per virilia. nā tunc abscinderetur manus eius, quia eadē inconuenientia sequuntur, quē in femina apprehendente per virilia, quia dum ille vir apprehendit alium per virilia, ille cum quo pugnabat, irruet in eum, & occidet, magis tamen hoc pertinet ad feminas, quam ad viros, cū ista sit quādam impotentia, qui modus pugnandi est conueniens feminis, quē sunt deficientes viribus. *Erue virum suum de manu fortioris.* q. d. ista consueuerunt facere femine cum vident maritos suos succumbētes, ne alij occidant eos, apprehendunt alios per virilia, vt sic faciant eos cessare a pugna, & non noceant viris suis, quia tamen etiam si hac bona intentione fiat, poterat sequi magnum scandalum. i. q̃ vir qui eruitur de manu alterius, poterit insurgere in eum qui tenetur per virilia, & occidet eum: ideo licet vero insurgat, & occidat, tamē quia mulier talia causa est, ex quibus sequi poterat mors, infligitur ei ista poena. i. q̃ abscinderetur manus. si autem ponatur alius casus. i. q̃ vir & vxor simul insurgant in alium virum, & mulier teneat eum per virilia, & vir occidat, tenebitur vterq; mortis reus, quia non facit mulier secundum dispositionem huius legis. i. q̃ eruat virum suum de manu fortioris, proprie autem mulier virum dicitur de manu fortioris erueri, cum duo viri pugnant, & vnus eorum preualer contra eum faciens eum succumbere, tunc videtur q̃ sit fortior altero, & hoc casū si mulier eum qui succubuit liberat, dicitur erueri virum suum de manu fortioris: maior ergo poena infligitur, cum ambo insurgit simul in alterum virum (quia non est ad eruendum) quam femina agit ad eruendum virum suum. erat autem ista poena mortis, cum ex tali apprehensione secuta fuerit mors. *Miserit manum suam.* i. ad tenendum verenda siue sit mulier, siue vir, vt sic faciat immobilem eum cuius verenda tenet. *Et apprehenderit verenda.* Vt dolore testiculorū non moueatur, & cesset a pugna. *Abscindemur illius.*

An femina tenens virum per virilia ex alia causa quam ad eruendum virum suum puniretur hac poena.

Questio. X.

NICOLAUS dicit, q̃ si alio modo, vel causa apprehendat alterum virum per virilia, q̃ a fortiori puniretur ista poena. Sed non multum videtur, q̃ ista poena infligitur propter timorem magni periculi: si enim mulier per virilia teneat fortiter, tam intensus est dolor viriliū (quia sunt maxime sensitiua) q̃ virille etiam si videat super se gladium venientem moueri nō poterit, & sic leuiter occideret eum alius vir, & propter hoc maxime talis apprehensio interdicitur. Si autem ex alia causa apprehendat, non sequitur tantum periculum: ideo nec tāta poena infligi debet. Et si arguas, q̃ ista lex est contra ius naturale. i. q̃ vir & vxor qui sunt vna caro, non se defendunt ad inuicem, sed in textu dicitur, q̃ mulier non apprehendit aliquid per virilia intendens defendere virum suum.

Respondetur, quod permittit lex, quod mulier defendat virum suum taliter, quod ab alio non occidat, sed non taliter vt alium occidat. tenere autem per virilia est aliquem immobilem facere, ita quod aduersarius leuiter eum occidere possit, quod si hostis ante hostem ligatus poneretur, poterit autem mulier defendere virum aliter percutiendo, vel impellendo. *Non flecteris super ea vlla misericordia.* Hebrei dicunt, quod nō abscindebatur manus, sed dabatur pretium pro manu, sed non videtur verum, quia tunc aliqua misericordia esset, scilicet pecuniarum poenā pro corporali infligere, quod negat tex.

Non

Tollere calciamentum de pede fiebat ad magnum vituperium.

Rixa quid sit.

Quid sit mulierem de manu fortioris virū erueri.

De com-
tatione iusti-
tia.

Bibli-

De penis
Amalechi-
tarum.

Non habebis in faculo diversa pondera. Exclufa iniuftitia hic ftatuitur iuftitia, & agitur de iuftitia commutativa, quæ eft in contractibus, fciendo, & vendendo, & quæ in hac debet feruari æqualitas arithmetica, id eft quantitatis: debent præcipue homines regulari circa medium æquas quantitates commutabiles, & illud eft menfura, vel pondus: ideo prohibet fraudem fieri in iuftis: quia iuftis male fe habebitis: imò poffibile eft emptionem, vel venditionem iufta fieri. *Diverfa pondera* f. unum ad vendendum, & aliud ad emendum. *Pondus habebis iuftum*, i. æquale alijs ponderibus. *Et verum*, i. publicum, vel approbatum, vt non fit occafio mali gerendi. *Et modus æqualis*. Modus. n. omnem menfuram continentem liquidam, vel arida fignat hic: licet fpecialiter fignat quandam parvam menfuram Iudaicam, q̄ non eft vicefima pars modij nri, patet quia Ruth. 3. c. dñs q̄ ipfa tulit fuper fe fex modios ordeis de areis ad ciuitatem. *Abominatur eum qui facit hac*. Quia ifta peccata fūt multum damnola, quia Deum valde offendunt, & proximum nimis lædūt, quia ad multos talis cōicatio eft. *Et aduerfatur omnem iniuftitiam*, i. valde repugnat talia agentibus, quia defraudant pauperum fubftantias, & toti cōicati, & extraneis damnofi funt. *Memento quid fecerit*. Hic agitur de penis extraneorum. f. Amalechitarum. *Quid fecerit tibi Amalech*. Incepit primo pugnare contra Ifrael quam alie gentes, & eis dedit incitamentum pugnandi: Iudaos: ideo dñs Nu. 24. principium gentium Amalech. i. primus inter omnes gentes qui pugnaverunt Ifrael: de quo Exo. 17. c. *Memento quæ fecerit tibi Amalech*. Deus facit hic memores Iudaos de malis, quæ eis intulit, vt deleant eum de terra, & licet multæ gentes Ifraelitas fuerint, vt patet de Chanaan rege Arad, vt hñ Nume. 21. & in c. 23. de nulla tamen dñs, q̄ accederetur ad puniendum eam delendo totaliter: licet de quibufdam ponant quædam poenæ, vt de Aegyptijs, & Idumæis: qui non poterant intrare in ecclefiam dñi, vſque in tertiam generationē, vt patet. 23. c. & de Moabitibus, & Ammonitis: qui non poterant intrare in eternum, in eodem c. meruit tñ ifte populus fpecialiter hoc fieri: cum, quia ipfe fuit qui primus hebræos inuafit, & ceteris fpe inuadendi tribuit, & valde crudeliter fe habuit, vt fignatur in littera. *Quid fecerit tibi Amalech*. f. quō pugnaverit: te fpecialius, q̄ alie gentes: nam non ita cito fuerunt concitati Madianitæ Ifraelitis tranſeuntes, erāt tñ Madianitæ circa tranſitum Ifraelitarum: quod patet, quia Ifraelites tranſierunt apud mōrem Synai cum in eo fuerit datus lex, vt patet Exo. 20. & 3. c. est autē ifte mons circa terrā Madiā, quod patet, quia Moyſes cuftodiēs oues Iero ſoceri fui paſcebat eas in monte Synai, vt patet Exod. 3. c. Chananæi ēē qui habitabant in Arad, erant ita propinqui loco per quem tranſierunt Ifraelites, ſicut Amalechitæ, vt patet Nu. 14. c. cum dñs nolite ascendere: non eſt. n. dñs vobiscum ne cadatis corā inimicis vſtris: Amalechites & Chananæus ante vos funt, quorum gladio corruetis: & poſtea ſequit deſcendit Amalechites & Chananæus, qui habitabat in mōte percutiens eos: erant ēē propinqui Philiftin, & Idumæi, & alij qui conturbati funt ad introitum hebræorum in deſertum, vt patet Exo. 15. c. cum dicitur ascenderunt populi, & irati funt, dolores obtinuerunt habitatores Philiftin. tunc conturbati funt principes Edō, & robuſtos Moab obtinuit tremor, obriguerunt omnes habitatores Chanaan: nullus tamen de iſtis populis bellum vllum contra Ifraelitas geſſit, antequam gererent Amalechitæ. nam ſi obijciatur, q̄ Chananæus rex Arad cum Amalechitis ſimul bellum inierunt cōtra Ifraelitas, & eos fugauerunt occidendo, vſq; Horma: vt patet Nu. 14. c. Nec ſi obijciatur id quod Chananæus rex Arad per ſe egit cum inijt pugnam cum

Ifrael, & victor exiſtens accepit prædā de eis, vt patet Nu. 21. c. Reſponderetur q̄ Amalech primo, q̄ omnes gentes bellum egit cum Ifrael. ſic dicitur Num. 24. c. principium gentium Amalech cuius extrema perdetur. i. prima gens, quæ pugnavit contra Ifraelitas fuit Amalech. alie autē gentes poſtea pugnaverunt. cū autē dñs q̄ Amalechitæ & Chananæi, ſimul pugnaverunt contra Ifraelitas perſequentes eos vſque Horma: dicendum eſt, q̄ Amalechitæ bis pugnaverunt cōtra Ifraelitas in deſerto. primo antequam accederent ad mōtē Synai, & in hac pugna fuit dux Iſue, & vicit Ifrael Amalechitas precibus Moyſi, vt patet Exo. 17. c. ſecundum bellum fuit poſt reſeſſum de monte Synai, qñ quædam pars populi ſine Moyſe, & arca domini aſcendit in montes, & irruit in eos Amalechites. & in hoc bello non fuit dux Iſue, nec iuit illuc, de hoc Nume. 14. c. iſta duo bella fuerunt facta in diuerſis temporibus, quia primum fuit in anno primo exitus de Aegypto menſe ſecundo, quod patet, quia menſe tertio anni primi die prima menſis venerunt Ifraelitæ in mōtem Synai, vt patet Exo. 19. c. de acceſſu Ifraelitarū ad montem Synai agitur Exo. 19. c. ſecundū bellū Amalechitarum cum Ifraelitis fuit anno 2. exitus de Aegypto poſtquam intraverunt in deſertum Pharam circa Cadesbarne, quod patet, quia fuit cum venerunt exploratores qui miſi fuerant ad explorandum terram Chanaā, & murmurare fecerunt Ifraelitas, & penituit eos, q̄ exiſſent de Aegypto, & dixerunt cōſtituamus ſuper nos ducem, & reuertamur in Aegyptum: deinde Deus iratus protulit ſniam, q̄ in deſerto morerent omnes, & iacerent cadauera eorum: ipſi autem commoti ad hoc dixerunt ſe paratos aſcendere in terram Chanaā, & Moyſe prohibente aſcendere inceperunt, & deſcendens Amalechites de mōtibus irruit in eos, atque occidit multos, de his patet Num. 13. & 14. cap. Sunt ergo iſta duo bella diſtincta: primum bellū geſſerunt Amalechitæ ſoli contra Ifraelitas in primo anno menſe ſecundo, & quantum ad hoc vocant Amalechitæ principium gentium. f. pugnantium Ifrael. Bellum ſecundum fuit poſt hoc pluſquam per vnum annum, quia fuit ad minus in menſe 4. aut quinto anni ſecundi, vt patet ex proceſſu libri Numerorum, & in hoc Amalechitæ & Chananæi deſcendentes de mōtibus pugnaverunt Ifrael. Ad aliud qñ dñs, q̄ Chananæus rex Arad pugnavit, & accepit prædā de Ifrael, vt patet Num. 21. dicendum eſt, q̄ fuit multo tpe poſt bellum quod fecerunt Amalechitæ cum Ifraelitis, & hæc fere annis 40. nam iſtud bellum fuit factum poſt mortem Aaron, vt patet ex proceſſu libri Numerorum: nam Nu. 20. c. in fine fit mentio de morte Aarō, & Nume. 21. c. in principio agitur de bello Chananæi regis Arad contra Ifrael, ſed Aaron fuit mortuus anno 40. exitus de Aegypto menſe quinto die 1. menſis, vt patet Nu. 33. c. ergo bellum Chananæi regis Arad fuit in anno 40. exitus de Aegypto. idem ordo ponendi mortem Aaron, & bellum Chananæi regis Arad tenetur Nume. 33. cap. vbi ponitur catalogus manſionum: manet ergo Amalechitas fuiſſe primos de gentibus qui contra Ifraelitas arma mouerunt. *In via*. Dicit Moyſes iſtam pugnam Amalechitarum fuiſſe factam in via, quando veniebant Ifraelitæ ad terrā Chanaan: & ſic verum eſt, quia quæcunque earū pugnarum accipitur fuit facta in via: nam prima fuit facta in anno primo menſe ſecundo exitus de Aegypto in tertio, vel quarto, aut quinto menſe intra deſertū Pharam circa Cadesbarne. Sed videtur iſta dicere Moyſes quaſi non ſtaret in via, alias non diceret memento quid fecerit tibi Amalech in via. Dicendum quod Moyſes loquitur iſta, quaſi iam ſtarent extra viam in termino: quia licet non intraret terram Chanaā ultra Iordanem,

Bella ab
Amalechi-
tis contra
Ifraelitas
geſſa.

Imp. 211

Quod fuit ſe-
cundū bel-
lum Ama-
lechitarū.

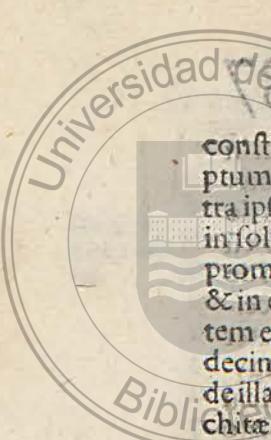
Iordanem, erant tamen iam partim in terra poſſeſſio-
nis ſue, quia ſtabant in terra quam obtinuerunt de ma-
nu duorum regum Amorrhæorum in qua moratura
erat pars Ifraelitarum, ſtribus dug, & dimidia, vt patet
Num. 32. ca. & ſupra 4. cap. etiam quia erant coniuncti
alteri parti terræ Chanaan quæ erat ultra Iordanem,
quia iſte locus vbi Moyſes iſta dicebat, erat vltima mā-
ſio, quæ erat in planioribus locis terræ Moab ſuper
Iordanem, vt patet Numeri 33. capit. & erant in valle
contra Phannum Phigor, vt patet ſupra 3. cap. cum er-
go nulla alia manſio eſſet itineris ſui, poterant iam lo-
qui quaſi exiſtētes extra viam, & ſic loquebatur Moy-
ſes. *Quando egrediebaris de Aegypto*.

De quo bello hoc intelligitur, an de primo, vel de ſecundo, quan-
do Amalechitæ pugnaverunt contra Ifraelitas.
Queſt. XI.

VM probatum ſit, q̄ Amalechitæ bis pugna-
uerunt contra Ifraelitas, quaeritur hoc quod
hic dicitur, de qua vice earum intelligatur,
an forte intelligatur de vtraque. Dicendum
eſt, q̄ intelligatur de prima vice: non enim poteſt in-
telligi de ſecunda, quia dicitur in littera memento quid
fecerit tibi Amalech, quando egrediebaris ex Aegypto,
ſed magis dicebatur egredi de Aegypto, quando
prima vice contra eum Amalechites pugnavit, quā
cum pugnavit in ſecunda vice: ergo intelligitur de pri-
ma vice, patet hoc: nam cum prima vice pugnavit A-
malech contra Ifraelitas, dicebatur eſſe in exitu de
Aegypto, tam ratione temporis quā ratione diſtan-
tiæ ſitus locorum: in ſecunda vice vero neutrum hor-
um exiſtebat, patet de ratione temporis, quia quādo
primo pugnavit Amalech contra Ifrael erat ſecūduſ
menſis anni primi exitus de Aegypto, & ſic ab exitu
de Aegypto vſq; ad ipſum tempus pugne non trāſie-
rat vnus menſis, & dimidius, patet, quia a tpe quo exi-
uit Ifrael de Aegypto vſq; ad diem, quo venit in mon-
tem Synai tranſiuit mēſis, & dimidius: ſed antequam
accederet Ifrael ad montem Synai fuit bellum Ama-
lechitarum, & Ifraelitarum: ergo ante menſem, & di-
midium ab exitu de Aegypto fuit factum bellum pri-
mum cum Amalechitis: conſequentia eſt vera, ante-
cedens patet in prima parte, quia Ifrael venit in montē
Synai prima die mēſis tertij, anni primi exitus de Ae-
gypto, vt patet Exo. 19. c. manebant ergo duo menſes
integri a principio anni illius vſq; ad diem quo acceſ-
ſit Ifrael in montem Synai: ab hoc tempore oportet
ſubtrahi 15. dies, menſis primi, quia 15. die, menſis pri-
mi exierunt Ifraelitæ de Aegypto, vt patet Exod. 12. c.
cum dñs, q̄ exierint die 15. menſis, & in eod. c. dñs men-
ſis iſte principium vobis menſium erit primus in mē-
ſibus anni, ſubtractis autē iſtis 15. diebus a duobus mē-
ſibus manebit vnus menſis, & dimidius, quod erit tē-
pus, quod tranſiuit inter exitum de Aegypto, & diem
quo peruenerunt in montem Synai: alia pars antece-
dentis patet, ſq̄ antequā peruenerunt Ifraelitæ in mon-
tem Synai fuit bellum primum Amalechitarum cōtra
bellum primum Amalechitarum cū Ifrael fuit factū
in manſione q̄ vocatur Raphidin, & iſta eſt ante mō-
tem Synai, vt patet ex proceſſu Exod. nam de Raphidin
hñ Exo. 17. c. de monte Synai hñ Exo. 19. ca. ergo prius
venerunt in Raphidin, nec valet ſi dicas, q̄ eſt anticipa-
tio. nam Nu. 33. c. vbi eſt catalogus manſionum, & po-
nunt oēs eo ordine quo fuerunt in eis filij Ifrael, & ibi
dem ponitur manſio in Raphidin ante montē Synai,
manet ergo q̄ primum bellū Amalechitarū cum If-
rael fuit antequam fluxiſſet mēſis, & dimidius ab exi-
tu de Aegypto. Secundum autē bellū Amalechitarum
cum Ifrael fuit poſt exitum de Aegypto pluſquā 15.

Alph. Toſt. ſuper Deuter.

vel 16. menſibus: ergo bellum primum poterat dici in
exitu de Aegypto ratione tps: & non ſecūduſ: patet
anteceſſens, ſq̄ 16. mēſibus ad minus poſt exitum de
Aegypto fuerit ſecūduſ bellum Amalechitarū cū
Ifraelitarum gentibus, nam anno ſecundo ab exitu de
Aegypto menſe ſecundo, die 20. menſis ſecūdi reſeſ-
ſerunt caſtra filiorum Ifrael de monte Synai, vt patet
Num. 10. c. erat ergo iſte menſis 14. ab exitu de Aegyp-
to, cū tranſiſſet vnus annus, & duo menſes fere: dein
de venerunt in ſepulchris concupiſcentiæ ambulato-
ritate dierum trium, & ibi populus Ifraelitarū deſide-
rauit, & petiuit carnes, & Deus dedit ei carnes menſe
vno, vt patet Num. 11. c. cum dñs ſanctificamini cras, &
comedetis carnes: ego enim audiui vos dicere quis da-
bit nobis eſcas carniū, bene nobis erat in Aegypto,
vt det vobis dñs eſcas carniū, & comedatis non die
vno, vel duobus, aut quinque, vel 10. nec 20. quidem,
ſed vſque ad menſem dierum donec verratur in nau-
ſeam, & ſequitur ibidem immediate, quomodo Deus
dedit carnes: addendo ergo iſtum menſem ad men-
ſes quatuordecim, quos ſupra habebamus, erūt quin-
decim menſes ab exitu de Aegypto: vſquequo Ifrael
venit in ſepulchra concupiſcentiæ: recedens Ifrael de
ſepulchris concupiſcentiæ venit in Aſeroth, vt patet
Nume. 11. cap. vbi percuſſa eſt Maria lepra, & man-
ſerunt caſtra diebus ſeptem quouſque Maria curata eſt,
vt patet Num. 12. cap. addendo ergo iſtos dies ad ſupe-
riores cum diebus quibus ambulabant de manſione
vſque ad manſionem erūt quindecim menſes, & de-
cem dies, vel amplius: deinde venerunt caſtra Ifrael in
deſertum Pharan, & ambulauerunt per aliquot man-
ſiones, & miſerūt exploratores duodecim, vt explora-
rent terram Chanaan, & morati funt quadraginta die-
bus a die quo exierunt ad explorandum vſq; ad diem
quo venerunt, vt patet Nume. 13. & 14. cap. ſi addan-
tur menſibus quindecim ſuperioribus, & diebus decē
erūt decem ſex menſes ab exitu de Aegypto, & dies
viginti, præter dies quibus morati funt in veniendo de
Aſeroth vſque ad manſionem de qua miſerūt explora-
tores. In eadem autem die qua venerunt explorato-
res, murmurauit populus, & ſequenti die data ſenten-
tia a Deo, quod morerentur in ſolitudine omnes viri
bellatores a viginti annis ſupra populus aſcendere vo-
luit ad terram promiſſam, & deſcendit Amalechites,
& Chananæus qui habitabant in montibus perſecuti
que ſunt Ifraelitas cedendo eos vſque in Horma, vt pa-
ter Num. 14. cap. & iſtud fuit ſecundum bellum Ama-
lechitarum cum Ifraelitis. conſequentia eſt ergo, q̄ bel-
lum primum Amalechitarum, & Ifraelitarum fuit an-
te menſem, & dimidium poſt exitum de Aegypto,
bellum ſecundum fuit poſt 16. mēſes, & amplius, quā
viginti dies enā ſi ſubtrahatur ab iſtis primus medius
mēſis anni primi qui fluxit antequam exiret Ifrael de
Aegypto: primum bellum Amalechitarum contra If-
raelitas fuit, quando egrediebantur de Aegypto, & ſm
non poteſt dici, qñ egrediebatur de Aegypto. Item pa-
ter hoc ratione locorum manſionum, quia bellum pri-
mum factum fuit in Raphidin, vt patet Exodi 17. c. bel-
lum ſm fuit factum in Cadesbarne, ſive in Cades de-
ſerti Syn, & patet quia in eodem loco in quo explora-
tores venientes de explorando terram Chanaan repe-
rerunt caſtra, factum fuit bellum ſecundum cū Ama-
lechitis, ſed exploratores inuenerunt caſtra Ifrael in
Cadesbarne, ſive in Cades deſerti Syn: ergo in eo lo-
co fuit factum ſecūduſ bellum Amalechitarum, pa-
ter maior, quia in ea die qua venerunt de explorando
terram Chanaan dixerunt terribilia de gentibus ter-
ræ illius quam explorauerant, vt patet Numeri 13. ca-
pitu. & in ipſa ſequenti nocte, & die ſequenti factum
eſt murmur, & planctus in caſtris Ifrael, & dixerunt
S conſti.

constituamus nobis ducem, & reuertamur in Aegyptum, & dominus eadem die protulit sententiam contra ipsos, ut morerentur, & iacerent cadauera eorum in solitudine, & filij eorum non intrarent in terram promissam usque ad annos quadraginta completos, & in eadem die surrexerunt atque ascendentes in montem expugnati sunt ab Amalechitis, ut patet Numeri decimo quarto ca. erat ergo eadem mansio, quia cum de illa recedere pararent, irruerunt super eos Amalechites, & Chananeus: minor patet, scilicet, quod exploratores venientes de explorando terram Chanaan inueniunt castra in Cadesbarne, siue in Cades deserti Syn, ut patet Numeri 13. cum dicitur, reuersique exploratores post quadraginta dies omni regione circuita venerunt ad Moysen, & Aaron, & omnem ceterum filiorum Israel in desertum Pharam, quod est in Cades, sed Raphidin est mansio decima in computatione mansionum, Cadesbarne, siue Cades deserti Syn est mansio 32. ut patet in computatione mansionum, de utroque autem habetur Numeri 33. capi. ergo primum bellum Amalechitarum, cum Israelitis potest dici factum in exitu de Aegypto, quia in decima mansionem, & non secundum, quia factum fuit in 32.

Dicit autem aliquis, quod licet non intelligatur ista litera de secunda pugna Amalechitarum cum Israelitis: solum tamen intelligitur de utraque, tam de prima quam de secunda: & videtur esse ratio, quia Deus mandat recordari Israelitum eorum quae fecit ei Amalech, quia illa mala fuerunt, sed etiam fuerunt mala illa quae intulit Amalech Israel in secunda vice, sicut in prima: ergo intelligitur etiam de secunda, sicut de prima, scilicet de utraque simul: consequentia patet, & maior, quia si illa quae fecit Amalech Israel non fuissent mala, non mandaret Deus Israel, quod reminisceretur eorum ad inferendum malum: minor patet, scilicet, quod illa quae Amalechites intulerunt in secunda vice Israelitis fuerunt mala, sicut ea quae in prima: immo adhuc & peiora, quia in prima vice, licet inceptum pugnae Amalech contra Israel, tamen postea constitutus fuit Iosue inducere contra Amalechitas, & occidit magnam partem eorum, ceterosque in fugam vertit, ut patet Exo. ca. 17. in secundo bello contrarium factum est, quia cum Israelites ascenderent in montem, irruerunt super eos Chananeus, & Amalechites, ac persecuti sunt eos occidentes de illis usque Horma, ut patet Num. 14. c. magis ergo intelligi deberet adhuc de ista secunda vice quam de prima. Dicendum, quod solum intelligitur litera ista de prima pugna Amalechitarum cum Israelitis: nam si non potest intelligi de secunda pugna, nec poterit intelligi de utraque: quod non possit intelligi de secunda patuit supra, & magis declaratur infra, cum dicitur, & extremos agminis tui qui lassum residebant cecidit: nam hoc nullo modo potest intelligi de secundo bello Amalechitarum contra Israelitas, ut infra declarabitur: ergo non potest intelligi litera haec, nisi de primo bello. Ad rationem in oppositum respondetur cum dicitur, quod Deus mandabat meminisse de his quae fecerat Amalech, quia mala erant, sed ea quae in secundo bello illata fuerunt, erant peiora: ergo magis intelligebatur de illis. minor conceditur, si quod peiora fuerunt illata in secundo bello quam in primo: ad maiorem respondetur, quod licet mandauerit Deus reminisci de his quae fecerat Amalech, quia mala erant, magis tamen mandauit de his quae fecit in primo bello quam in secundo: cuius causa est triplex. Prima, quia Amalechites in primo bello aggressi sunt Israelitas proditorie, quod patet quia uenerunt per partem posteriorem: sicut hic declaratur, & extremos agminis tui qui lassum residebant cecidit, vel ut dicitur in Hebræo decaudauit in te, i. percussit caudam

tuam, scilicet eos qui erant in cauda, talis autem inuasio proditoria est magna pene, quod et patet in singulari pugna, quia si unus alium per insidias occidit, occiditur, & non gaudet aliqua immunitate locorum sacrorum, ut patet Exo. 21. c. cum dicitur, si quis per insidias, aut per industriam occiderit proximum suum, ab altari modo euellas eum, ut moriatur, ut patet hoc per iura humana canonica extra, de immunitate Ecclesiarum. c. inter alia: in alio genere mortis gaudet occidens immunitate sacrorum locorum. Secundum bellum Amalechitarum contra Israelitas fuit sine insidijs, quia non insidiati sunt Amalechites, sed obuiam exierunt Israelitis euntibus ad loca eorum, ut patet Num. 14. c. Secunda causa, & potissima erat, quia primum bellum Amalechitarum contra Israelitas fuit initium omnium bellorum contra eos, quia nulla gens pugnauerat cum eis, quando primo pugnauerunt Amalechites, cum autem secunda vice pugnauerunt ipsi contra Israelitas, pugnauit etiam, & Chananeus populus qui habitabat in Arad: pessimum ergo fuit bellum istud Amalechitarum primum contra Israelitas, quia ceteris gentibus fuit exemplum pugnandi contra Israelitas. quod autem propter istam causam aggrauetur nimis istud bellum, patet quia cum Deus per Balaam prophetam prediceret destructionem Amalechitarum dixit Num. 24. ca. principium gentium Amalech, cuius extrema perdentur, id est, quia Amalech fuit principium gentium contra Israel pugnantium, perderetur extrema eius, i. deficiet gladio cadens. Tertia causa est, quia cum primo pugnauerunt Amalechites contra Israelitas, non habebant aliquam causam pugnandi, cum nullo modo nocerent eis Israelitis, sed in secundo bello habuerunt causam pugnandi, ergo non tantum peccauerunt: patet hoc, quia cum primo pugnauerunt contra Israelitas Amalechites non transibant Israelites per terram Amalechitarum, nec aliquid damni eis inferebant, sed recto cursu transibant: in secundo autem bello habuerunt Amalechites rationem pugnandi contra Israelitas, quia transire volebant per terram Amalechitarum, ut patet Num. 14. c. nam ipsi ascendebant ad montem ad transeundum per illum, & in illo monte morabantur Amalechites, & Chananeus, nolite ascendere: non est enim dominus vobiscum, ne corruatis coram inimicis vestris: Amalechites enim, & Chananeus ante vos sunt, quorum gladio corrueritis. Et sequitur postea descendit Amalechites, & Chananeus qui habitabant in montibus, & percussit eos, atque concidens persecutus est usque in Horma: recte ergo per primam inuasionem Amalechites mala multa merebantur, & non tot per secundam, licet in secunda magis nocuerint Iudeis. Extremos agminis tui qui lassum residebant cecidit. Id est eos qui erant in posteriori parte castrorum, vel aliqui qui fatigati non poterant sequi ordinem processus tribus, & familie sue, & dicunt Iudei, qui isti erant viri peccatores, & infideles Deo, ideo nubes excludebat eos a sua protectione, quare inualuerunt hostes contra eos. In Hebræo habetur, Decaudauit in te eos qui lassum residebant.

An dictum turpe Rab. Sal. sit verum, de inuisione Amalechitarum in posteriorem partem agminis Israelitarum. Q. XII.

Dicit Rab. Sal. quod Amalechites inuadentes eos qui non poterant sequi castrorum progressum, opprimerunt illos vitio sodomitico, id est dixerunt eos decaudasse. Sed hoc vile est dicere, nec verisimile est considerata qualitate eorum qui sequi non poterant castra, quia aliqui miserrimi, & turpissimi essent, quod non congruit intentioni agentium taliter. Sed dominus decaudasse, id est de cauda percussisse, quia extremos exercitus percusserunt secundum quod littera nostra innuit. Quando tu eras fame, & labore confectus. Erant enim tunc in Raphidin, ut patet Exodi 17. ca. & lassum erant labore itineris.

itineris, & forte fame, quia licet iam manna haberent, ut patet Exodi 16. ca. tamen non libenter de eo comedebant, quia nolebant provocari ad nauileam. Et non timuerit dominum. Quasi debuisset timere me, qui te dirigebam in columna nubis & ignis, & quia afflictus eras. Delebis nomen eius de sub caelo. Sic dicitur Exo. 17. cap. erit bellum Dei contra Amalech a generatione in generationem, & Numeri 24. cap. dicitur, quod extrema Amalech perdentur, & factum fuit hoc regnante Saule, ut patet 1. Reg. 15. cap. quia tunc omne viuens tam in hominibus quam in brutis gladio periit, & quod de pinguioribus reseruauit Saul offendi valde Deum. Et extremos agminis tui. Quia quando procedebant castra, aliqui non poterant sequi motum castrorum, & manebant retro, hos insurgentes ex insidijs Amalechites occiderunt: ex quo patet, quod non potest intelligi de secunda inuisione, aut pugna Amalechitarum contra Iudeos, nam in secunda non opprimerunt Amalechites extremos agminis, sed primos: nam ista littera signat, quod castra Israel simul procedebant, & aliqui manserunt retro, qui non potuerunt cum alijs procedere, & hos occiderunt Amalechites, in secundo non fuit sic: sed dixerunt Israelites, quod parati erant ascendere in terram Chanaan. Moyses autem prohibebat eis, quia non erat dominus cum eis, & tunc manentibus castris fixis, & arca Domini in castris, multi de Israelitis, scilicet viri bellatores ascenderunt in montem, ubi habitabant Amalechites, & Chananeus, & incurrentes isti super Israelitas persecuti sunt eos usque in Horma: non ergo extremos agminis occiderunt, sed primos, etiam quia dicitur.

Extremos agminis tui. Id est castrorum tuorum, sed hic non erant castra in processu, sed manebant castra, & arca Domini, & Moyses viri autem bellatores solum processerunt contra Amalechitas, & Chananeos. Itaque quia dicitur, Qui lassum residebant. Id est qui ibant cum alijs omnibus pergentibus in ordine castrorum, sed non potuerunt continuare laborem, & manserunt extra castra paululum refocillantes, & tunc superuenerunt Amalechites irruentes in eos atque occidentes, sed in secundo bello non fuit sic, quia non manserunt aliqui non potentes sequi castra, immo omnes viri bellatores perrexerunt contra Amalechitas ad faciendum iter per terram eorum, & Chananeorum, & in eos facta fuit plaga: castra autem manserunt in Cades deserti Syn, & arca Domini, & Moyses cum Leuitis, & omnes de populo, tam mulieres quam viri inepti ad bellum: & in hos qui residebant plaga nulla facta est.

Quando eras fame, & labore confectus. Id est afflictus fame & labore, fame & labor erant in Iudeis: ideo peccatum Amalechitarum magis grauabatur, quia misere afflictionem ingerebant: erat autem fame Hebræorum, quia licet haberent manna de caelo datum, tamen alios cibos desiderabant, & in comedendo laborabant, quia anima eorum arida erat comedendo manna sic dicitur Numeri 11. cap. quis dabit nobis ad vescendum carnes? in mentem nobis veniunt cucumeres, & pepones, porri, & allia, & cepe: anima nostra arida est, nihilque respiciunt oculi nostri, nisi manducetur afflictus labore, scilicet labore itineris, quia forte tunc procedentes de deserto Syn magno impetu mouebantur iuxta velocitatem nubis motae, & dirigentis, quousque peruenirent in Raphidin: ideo quidam non potentes tolerare tantum laborem in velocitate motus manebant confecti labore, & hos Amalechites superuenientes ex insidijs occiderunt.

Cum ergo dominus Deus tuus dederit tibi requiem. Antequam Iudaei intrarent in terram Chanaan, & pacifice possiderent eam, non debebant mouere bellum contra Amalechitas: ideo licet in itinere mouerunt bellum

contra Chananeos habitantes in Arad vouentes ciuitates illas in Anathemate, si Deus traderet eas in manus eorum, ut patet Numeri 21. cap. & postea deleuerint eas, ut patet eodem cap. & licet pugnauerint contra Madianitas, ut patet Numeri 31. ca. & contra duos Amorrhæorum reges Seon & Og, ut patet Numeri 21. & supra secundo, & tertio capitulo: & deinde contra alias gentes Chananeorum trans Iordanem: tamen nunquam pugnauerunt contra Amalechitas donec fuerunt in pace, & non immediate, ut fuerunt in pace, sed usque exactos iudices, & incepta tempora regum.

Et subuerterit tibi cunctas per circuitum nationes. Deus videtur subuertere, quia licet isti pugnarent, & occiderent illas gentes: tamen Deus dabat eis vigorem animi ad aggrediendum, & robur corporis ad exequendum, ut patet supra 8. capitulo. cum dicitur, ne dices in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meae mihi haec omnia prestituerunt, sed recorderis Domini Dei tui, quod ipse vires ubi prebuerit, ut impleret pactum suum, quod iurauit patribus tuis. Cunctas per circuitum nationes. Non vniuersaliter intelligendo, quia non subiecte fuerunt vniquam omnes nationes Iudeis, nec promissae sunt eis omnes nationes, licet quidam imperiti Iudei existiment omnem terram possidendam esse promissam Iudeis: & quod adhuc in futuro possidebitur, quod inducunt ex illa littera quae habetur Genes. 49. cum dicitur, donec veniat desiderium collium aeternorum, & in Hebræo dicitur, usque ad terminos seculi, de quo late diximus Genes. 49. capitulo. sed vocantur cunctae per circuitum nationes, id est omnes nationes quae Iudeis promissae erant, scilicet, septem populi Chananeorum: ex quo videtur, quod licet Iudei habitarent in pace in terra Chanaan, tamen non cogeantur, adhuc bellum facere contra Amalechitas, quia non subiecte erant cunctae ciuitates in circuitu, hoc autem fuit toto tempore Iosue, quia ipse non subiecit totam terram, nec Deus permisit, ut totam subieceret propter peccata Hebræorum, ut patet Iudicum 2. cap. etiam toto tempore iudicum Israel, quia licet multi iudices fuerint, & diuersa praelia fecerint, tamen non potuerunt subicere totam terram, quia nec dominus hoc volebat, ut patet Exodi 23. cap. scilicet, non poteris eos delere simul, aut in anno vno, sed paulisper, atque per partes, ne forte redigatur terra in solitudinem, & crescant contra te bestiae, non obligabantur ergo tempore iudicum Israelites pugnare contra Amalechitas, & quia ista tota terra, nunquam fuit subiecta Iudeis usque ad tempus Salomonis, qui omnes relictos de gentibus illis fecit tributarios, ut patet 2. Paralipomenon, 8. ca. non obligabantur pugnare contra Amalech, nisi Deus mandauisset, ideo nunquam pugnauerant contra eos, usquequo Deus mandauit Sauli primo regi Israelitarum per Samuelen Prophetam, ut patet 1. Regum 15. capitulo. & tunc fuerunt obligati ire propter obedientiam debitam Deo, & iecerunt atque deleuerunt Amalechitas in ore gladii.

In terra quam tibi dominus pollicitus est. Hic declarat id quod supra positum fuit, scilicet, & subiecerit tibi cunctas per circuitum nationes, quia iste nationes non intelligebantur respectu omnium terrarum, sed solum in terra quae possidenda promissa fuit Israelitis, & ista est terra Chanaan.

Delebis nomen eius de sub caelo. Id est facies diligenter, ut nemo de Amalechitis maneat siue vir, siue foemina, siue magnus, siue parvus in quo possit manere nomen Amalechitarum, & sic est factum, quia etiam pecora omnia, & iumenta in ore gladii perierunt, & hoc est delere nomen eius de sub caelo, id est facere, quod non maneat sub caelo, sed sub terra per tumulationem.

Caue ne obliuiscaris. Hic hortatur diligenter hoc debere compleri ne aliquo modo, scilicet, ne aliqua ratione maneat hoc inexpletum factum aliquo pacto cum Amalechitis, aut si forte non feceris pactum reliqueris tamen hanc executionem, ita quod non facias: caue ne obliuiscaris, sed semper recordare ad infligendum penam debitam.

UM QUAE intraueris terram quam dominus Deus tuus tibi daturus est possidendam, & obtinueris eam, atque habitaueris in illa: tolles de cunctis frugibus tuis primitias, & pones in cartallo. & cetera.

Cumque. Supra a 12. capi. vsque nunc posuit legislator precepta determinatiua modorum obseruandi precepta decalogi ordinando hominem specialiter in Deum per ceremoniam, & specialiter in proximum per iudicialia: hic ponitur conclusio quam intendebat legislator in omnibus istis preceptis, scilicet, quod homo reddat gratias Deo de beneficiis acceptis. Et ex hoc subdatur cunctis mandatis eius. Et tanguntur duo. Primo per oblationem gratitudinis verbalis professio. Secundo in solutione decimarum ibi. *Quando compleueris. Cumque intraueris in terram.*

An teneantur dare decimas, & primitias ante introitum terrae promissae. Quest. I.

QUAE non tenebantur ad reddendum decimas, vel primitias ante introitum terrae promissionis, quia in deserto non ferebant, nec merebant: ideo nec aliquas decimas soluere poterant, & ratio quia non poterant serere, vel metere, cum castrametationes essent incertae: expectabant enim quando moueretur nubes, ut haberet Num. 9. c. Item non indigebant, quia Deus dabat eis de coelo manna, ut patet Exodi 16. cap. ideo non comedunt panem in deserto, ut patet infra 29. cap.

Et obtinueris eam atque habitaueris in illa. Etiam non obligabantur ad dandas decimas, & oblationes immediate post ingressum terrae promissionis, sed postquam acquisiuisissent, & possiderent eam pacifice, quia uirgibus bellis tempore intermedio modicum poterant serere, vel colligere, licet iam manna defecisset, ut patet Iosue 5. cap. ponuntur hic tria, scilicet intraueris, & obtinueris, & habitaueris, & donec ista essent simul, non tenebantur: Iudaei intrantes in terram Chanaan non tenebantur ad primitias, & alia iura sacerdotalia, donec eam secure intrantes tenerent, quia antequam intrarent in eam, incedebant per desertum in quo nihil seminare, aut metere valebant: immo nec sacrificia quae aliquo modo pertinebant ad iura sacerdotalia, quia de eis aliquo modo. concrescebant redditus sacerdotales, ut patet Nu. 18. cap. & supra 18. secundum verbum erat, & obtinueris, id est, & acquisiueris, nam licet intrarent in terram Chanaan, si tamen non acquisiuisissent eam, non obligabantur aliquid horum soluere, quia non poterant nec habebant, ut cum introierunt ultra Iordanem, & fixerunt castra in Galgalis: nam ibi

erat terra Chanaan, & tunc non dum seruauerant, nec quid meterent habebant: requirebatur ergo, quod acquisiuisissent terram, scilicet, quod eam ab inhabitatoribus antiquis, qui iam eam iniuste detinebant, liberarent. Tertium erat, quod habitarent in illa, quia si non habitarent in ea, dato quod acquisiuisissent ab hostibus, non possent dare decimas, & primitias aut alia iura, nam habitatio dicit firmam mansionem, poterant autem Israelitae acquisiuisse terram Chanaan, vel introisse in eam, & non habere quid serant, aut metant, si essent intenti bellis, aut non dum pacifice possideant, quia tunc modicum ferebant, aut merebant, ut possent exinde iura Deo persolvere, non ergo debuerunt obligari ad soluendum decimas, vel alias primitias, aut pertinencias donec essent homines in terra Chanaan securi, non habentes quotidianum bellum, quia tunc poterant seminare, & metere, & omnia alia agere, & sic erat tunc possessio terrae illius, quia in pace detinebant illam, & in hac omnia crescunt: tria ergo ista requirebantur ad hoc, quod teneretur offerre iura hic contenta Iudaei. *Tolles de cunctis frugibus tuis primitias.* Non notantur hic omnia de quibus dabantur decimae, & primitiae, quia ut vult Rab. Sal. octo erant de quibus primitiae dabantur, quae ponuntur 8. c. & non solum de illis, sed et de lana, ut patet 14. ca. soluebant et de minutis herbis quas in hortis plantabant, de quibus aliquos redditus habebant, scilicet de menta, aneto, aniso, quae ipsi Pharisei decimabant, ut patet Matth. 23. ca. & hoc Christus approbat dicens, oportebat haec facere, & illa non omittit, non erat tamen in tanta necessitate solutio primitiarum in istis, sicut in alijs, & sic procedit argumentum Christi contra Phariseos. *Et pones in cartallo.* Cartallum vas est de lignis complexum quasi canistrum, vel signat omnem mensuram frugum, & in illa ferebant fruges, vel fructus, siue quicquid ferendum erat. *Perges ad locum.* Hoc intelligitur de vicinis loco in quo esset Sanctuarium: alij autem vendebant illa redigentes in pecunijs, & offerebant in loco Sanctuarij, ut habet de secundis decimis patet supra 14. c. *Quem dominus Deus tuus elegit.* Quia in multis locis fuit tabernaculum domini, & ad illa oportebat illis temporibus ascendere: deinde fuit locus sanctificationis in Ierusalem, & ibi mansit Dei cultus usque ad passionem redemptoris lesu: Deus diuersa loca eligebat, ut habitaret nomen eius ibi: erat tamen locus semper vnus in quo colebatur, quia nec in multis locis poterat fieri tabernaculum, nec arca testimonij, & quod maius est non poterant in diuersis locis facere altaria ad offerendum victimas sic dicit 12. c. caue ne offeras victimas tuas in omni loco quem videris, sed in loco quem elegerit dominus Deus tuus: non quoniam filij Ruben, & Gad, & dimidia tribus Manasse redeuntes de ultra Iordanem, ubi cum alijs tribubus manserant, fecerunt altare nimiae magnitudinis apud cumulos Iordanis, alij tribus nouem, & dimidia scientes hoc parabant se ad pugnandum contra duas tribus & dimidia, ut patet Iosue 22. c. vsque quo agnoscentes causam iustam cessauerunt. fuit autem iste locus vnus semper, in quo omnia pertinentia ad Deum tam ceremonialia quam iudicialia fierent, praecipue ceremonialia, nam de iudicialibus paucissima praebebantur Deo, nisi sint aliqua quae erant mixta ex ceremoniali, & iudiciali, sicut erat de muliere de qua vir proceperat spiritum zelotypiae, ut patet Nu. 5. c. quia ad petitionem viri adducebatur ad Sanctuarium, & ibi fiebat expientia de quibus. c. c.

De locis in quibus arca, & Sanctuarium steterunt a suo principio usque ad consummationem, siue simul steterint, siue diuisa. Quest. II.

FVI AUT istud primum Sanctuarium in Sylo postquam intrauit in terram Chanaan, nam postquam facta fuit arca, & Sanctuarium in deserto factum, ambulauit arca, & castra metabatur

metabatur in medio castrorum cum Sanctuario, deinde ambulauit per omnes castrametationes Sanctuarium cum ipsis castris Israel in medio castrorum, ut patet Numeri 2. cap. & 10. cum autem introierunt in terram Chanaan fuit castrametatio in Galgalis, ut patet Iosue 5. cap. & ibi mansit arca: deinde cum Israelitae aliqua loca cepissent, congregati sunt, ut adducerent arcam Domini in Sylo, & duxerunt eam, ut patet Iosue 18. cap. durauit autem ibi Sanctuarium, & arca usque ad tempus Heli sacerdotis, quia tunc ducta fuit arca ad bellum, & fugatis Hebraeis ceperunt omnia Philistin, & duxerunt in terram suam, ut patet 1. Regum cap. 4. & 5. mansit autem arca Domini in terra illa septem mensibus, ut patet 1. Reg. cap. 6. deinde reducta de terra Chanaan venit in agrum Bethsamitarum in tempore messis, & quia quidam Bethsamitarum voluerunt curiose videre arcam, mortui sunt quinquaginta mille viri de plebe, & septuaginta viri de populo suo, ut patet 1. Regum 6. cap. deinde fuit adducta arca Domini in Cariathiarim, siue Gabaa in domum Aminadab, & Eleazarus filius eius constitutus est, ut seruaret arcam Domini, ut patet 1. Regum 7. deinde portauit Dauid in principio regni sui arcam Domini de domo Aminadab in Gabaa, & parauit eam ducere in domum suam, sed propter mortem Oza sacerdotis qui tangens arcam mortuus est, ut patet Regum 2. capit. 6. declinauit arca in domum Obethedon Gethi, & mansit ibi menses tres, & multiplicauit dominus bona Obethedon propter arcam quae ibi erat, deinde fuit translata arca Domini in ciuitatem Dauid in loco quem parauerat ei, deinde Salomon disposito templo introduxit eam in illud. de primo habetur 2. Regum 6. capit. de secundo habetur 2. Paralipom. 1. c. tabernaculum autem quod vocatur totum, quod Moyses fabricauit in deserto propter arcam, erat cum arca, dum mansit in Sylo, deinde disuncta sunt, & quia Deus repulit tabernaculum Sylo propter mala quae ibi fiebant, quia filij Heli dormiebant cum mulieribus quae excubabant ad ostia Sanctuarij, ut patet 1. Regum cap. 2. & sicut arca inde educta in bello capta est, ita & tabernaculum inde eductum est, & portatum in Nobe ciuitatem, cuius signum habetur, quia quando Dauid fugiebat a facie Saulis transiit per ciuitatem Nobe, & reperit sacerdotem magni Achimelech, qui dedit ei de panibus propositionis, sed isti panes nunquam erant, nisi in Sanctuario, scilicet intra tabernaculum, ergo in ciuitate Nobe erat tunc Sanctuarium, & quia rex Saul mandauit destrui ciuitatem, ut patet 1. Regum 22. cap. mutatum fuit tabernaculum in Gabaa cuius signum est, quia cum Salomon voluisset adducere altare holocaustorum, quod erat pars potissima Sanctuarij in templum, quod construxerat, duxit illud de Gabaa, ut patet 2. Paralipom. 1. capit. & postea introductum fuit in templum Salomonis, & coniuncta fuerunt arca, & sanctuarium sicut fuerant a diebus antiquis, in hoc loco mansit vtrunque usque ad captiuitatem Babylonicam, & tunc arca cum altari thimiamatum ducta est in montem ad speluncam in qua erat sepultus Moyses, & ibidem clausa sunt. haec omnia fecit Hieremias, ut patet Machab. 2. cap. 3. tabernaculum tamen quod consistebat in cortinis mansit maiori tempore quam arca, quia usque ad tempus captiuitatis factae per Romanos anno 42. post mortem Christi: nam quando mortuus est dicitur Matth. 27. cap. velum templi scissum est in duas partes a summo usque deorsum, sed velum pertinebat ad anteriorem partem Sanctuarij, scilicet ad sancta sanctorum: ergo tempore Christi existerat Sanctuarium. manserunt autem ista in eodem tenore usque ad diem quo per Titum imperatorem Romanum capta est vrbs Ierusalem, tunc templum combustum est, Alph. Tost. super Deuter.

A & omnia haec abolita sunt. Deus ergo multoties accipiebat diuersa loca ad honorem suum, ut de se nullum certum habere vellet pro semper: sed nunc dicit, quod in diuersis locis Deus volebat honorari. *Ut inuocetur nomen eius ibi.* Eligeat Deus istum locum, ut ibi fieret sibi specialis cultus exterior, scilicet in oblationibus, & sacrificijs, & maxima celebratione festorum, & praecipua doctrina legis: in alijs autem locis solum interior cultus, scilicet oratio, & fides exhibebatur, & aliquis praedicatio legis. *Accedesque ad sacerdotem.* Scilicet ad sacerdotem magnum, & patet, quia dicitur qui fuerit in diebus illis, si autem de minoribus intelligeretur semper erant multi, sed hic de vno solo praefidente loquitur. *Profiteor hodie.* Non solum solui oportebat primitias, sed etiam in solutione alta voce Dei beneficia profiteri, & se gratum ei verbo, & opere demonstrare, quia corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem, ut patet ad Rom. 10. cap. & ista professio fiebat quandocumque primitiae solueretur. *Ingressus sum terram.* Hoc magnum beneficium Dei erat pro quo gratiarum actio debebatur. *Pro qua iurauit patribus nostris.* Istud iuramentum dicitur factum ad patriarchas: quibus primo promissio de multiplicatione seminis, & de possessione terrae Chanaan facta est, in reliquis autem promissa patrum priorum sub eadem forma obseruata sunt.

Promissio multiplicationis atque possessionis, & iuramenti confirmatorij differunt, quae a Deo facta fuerunt Hebraeis. Quest. III.

EST tamen differentia inter promissionem multiplicationis, atque possessionis terrae, & iuramenti confirmatorij super eadem. nam promissio omnibus facta est, & cuilibet trium patriarcharum, scilicet Abraham, Isaac, & Iacob specialiter, & per se, de Abraham patet Gene. 13. & 15. & 17. cap. de Isaac habetur Gen. 26 de Iacob Gen. 28. & 35. iuramentum autem non factum est cuilibet istorum, sed soli Abrahae, ut patet Gen. 22. c. cum dicitur per memetipsum iurari dicit dominus, quia fecisti rem hanc, & non peperisti filio tuo vnigenito propter me, multiplicabo seminem sicut stellas caeli, & sicut arenam quae est in litore maris, & in semine tuo benedicentur omnes tribus terrae: alijs autem duobus patriarchis, scilicet Isaac, & Iacob non fuit facta promissio cum iuro, sed simpliciter, ut patet inquirendo totum processum libri Geneseos, sed referebat se in promissionibus factis ad istos ad iuramentum factum in promissione Abrahae, sic habetur Gene. 26. ca. cum dicitur ad Isaac a Deo: tibi & semini tuo dabo vniuersas regiones has complens iuramentum, quod spopondi Abraham patri tuo, & hoc modo licet Deus soli Abrahae iurasset dare terram illam, & multiplicare semen cum omnibus alijs patriarchis, & populo iudaico, iurabat dare eam in quantum promittebat, quod daret eis illam secundum formam promissionis, quam fecerat ad Abraham, veluti si quis iuraret alicui obedire in omnibus, quae mandaret, si immediate sub illo iuro mandaretur aliquid, tenebatur obedire, alias incurreret perjurium, sic si post aliquot dies dicitur sub pena iuramentum te praestiti, iniungo tibi hoc facere, licet tunc non iuraret illud facere subditus, tamen si non faceret perjurium incurreret. sic si iudex exigat ab aliquo iuramentum, ut respondeat ad inquisita de quibus nouerit, & praestito iuramento perat aliquid gerit, aut est in re, perjurij reus est, & si in alio die querat iudex aliquid ab eodem dicens, sub iuramento a te praestito quaeritur, an noueris aliquid in tali causa, vel tali: tunc licet is a quo tale petitur non iuret respondere quod nouit, tamen si tacuerit, aut

falsum expresse, eandem periurij labē incurrit, quā incurreret si super eadem re de veritate dicenda iurasset, quia interrogatio, & responsio ista ad præcedentē iurationem extenduntur: ita cum Deus diceret Isaac, ego promitto dare tibi terram hanc, sicut iuravi patri, vel sub iuramento, quod iuravi patri tuo, si forte frangens promissionem factam Abraham esset pro illa periurus, ita si preuicacaretur factam Isaac, & sic de ceteris quibus sub eodem vinculo iuramenti promissit, licet specialiter non iurauerit, & sic intelligendum est, quod iurauerit Deus patribus istorum Israelitarū dare terram Chanaan, licet vni soli expresse iurauerit. *Ut daret eam nobis.* Id est non iuravit patribus nostris, ut daret eam eis, sed iuravit eis, ut daret illam nobis: illis autem promissio facta est, & in nos venit promissionis adimpletio. nam illi nunquam eam tenuerunt, sed omnes peregrinati sunt in ea, & sic in processu Gene. cum agitur de Abraham, Isaac, & Jacob, raro dicitur, quod habitauerint in aliquo loco, sed quod peregrinati fuerint, sic declarat Apostolus ad Hebræ. 11. capitu. & beatus Stephanus Actu. 7. & ob hoc valde laudantur isti, quia non viderunt aliquam impletionem, tamen in fide illius ambulabant.

Suscipiens sacerdos cartallum de manu eius. Quia licet populares offerrent ista domino, tamen non poterant ipsi super altare offerre, quia hoc ad sacerdotes attinebat, immo nec Leuitæ hoc poterant, & si quis hoc facere attentaret moreretur, sic dicitur Numeri 1. cap. si quis extraneus accesserit occidetur, & Numeri 18. quod patet in rege Ozia qui quia obtulit thus coram domino, percussus fuit lepra in fronte, & mansit in ea usque ad mortem suam, & regio caruit honore, quia immediate filius eius Ioathan successit ei, ut patet 4. Regum, capit. 15.

Ponet ante altare. Scilicet eleuando, & deprimendo sursum, & deorsum, & sinistrorsum: ad signandum, quod Deus cui illa offeruntur, omnium quæ sunt ad quacunque differentias positionis dominus est: & iste primitiæ non cremabantur in altare, sed deuoluebantur ad vñs sacerdotum, ut patet Numeri 18. & supra 12. capit. nec ex hoc minus sanctificata erant res illæ quæ offerebantur, aut ille qui offerebat erat minoris meriti, quam si res ab eo oblata in altari adolerentur, quia quicquid offerebatur, solo Dei intuitu, & mandato offerebatur, & meritum offerentis erat in hoc, quia Deo mandanti aliquid dari parebat, aut ex deuotione aliquid Deo dare volebat. si autem hoc postea combureretur in altari, vel cederet sacerdotibus, nihil ad offerentem, quia ista pretiosa sunt ad meritum: ideo nihil augent, aut minuunt de ratione meriti, & quantitate, sicut si aliquis domino temporali offerret aliquid comestibile, in offerendo ei obligabat eum sibi, quia erat beneficium. si autem postea ille dominus cibum illum comederet, aut famulis suis erogaret, nihil attineret ad meritum tribuentis: æqualiter enim utrobique esset obligatus ille qui beneficium receperat: sic enim est in Deo, quia Deus habebat famulos, scilicet Leuitas omnes, siue sacerdotes essent, siue non, qui continue ministrabant ei, aut omnes simul, aut aliquota pars eorum, & his ipse Deus dare debebat necessaria ad vitam, quia ipsi non poterant acquirere occupati ministerijs Sanctuarij, etiam quia inter ceteros Israelitas sortem non recipiebant, ut patet Numeri 3. & 18. & 34. dabat ergo Deus istis ea quæ ei dabantur a populo, sicut Domini habentes famulos eos de redditibus suis sustentant. Deus autem aliquid comedere dicebatur, aut per se assumere, quia ea quæ offerebant in sacrificio, erant odor suauissimus Dei, ut patet Exodi 29. & Leuiti. 1. capit. & Deus mensam habere dicebatur, tanquam si comederet: non quidem mensam propositionis, quia

panes ibi positi a sacerdotibus comedi debebant, & non cremabantur. de quo Leuit. 22. & 2. Regum 21. & Matth. 12. cap. sed erat alia mensa quæ proprie vocabatur mensa Dei, & ea quæ super ponebantur, non comedeabantur ab aliquo homine, sed vorabantur ab igne, tanquam Deus illa acciperet: de hoc Malach. 1. cap. dicitur vos polluiistis nomen domini in eo, quod dicitis mensa domini contaminata est, & quod super ponitur contemptibile est cum igne qui illud deuorat: non ergo magis Deo placebant quæ in altari cremabantur, quam quæ in sacerdotum iura cedebant, cum ab eo iura hæc forent constituta, & omnia ei offerebantur.

Et loqueris in conspectu domini Dei tui. Illa quæ coram altari holocaustorum fiebant, aut dicebantur, dicebantur fieri coram Deo, quia licet ubique Deus sit, ibi tamen cum magis esse denominat scriptura, ubi magis magnitudinis aut bonitatis eius monstrantur in signa, & sic dicebatur esse in coelo empyreo, quia ibi ipsum præberat visionem beatificam: dicebatur etiam esse in sancto sanctorum, quia ibi loquebatur de medio Cherubin super propitiatorium, & peccata remittere dicebatur, aut ubi ei aliquis specialis cultus impenditur, & sic erat super altare holocaustorum, quia in loco illo solo ei offerebantur sacrificia. cum ergo hæc quæ subiiciuntur dici deberent coram altari holocaustorum super quod hæc munera offerebantur, dicebatur quod coram domino dicerentur, & ista verba non debebat dicere sacerdos qui offerebat super altare, sed Israelita qui duceret ista ad offerendum, ut patet ex continuatione literæ, quia de sacerdotibus fit hic mentio in tertia persona, de Israelitis autem offerentibus in secunda, quia ad eos dirigitur sermo, ut patet ex principio cap. ergo istud verbum loqueris, quod in secunda persona est, ad Israelitam laicum offerentem refertur: etiam quia ista quæ dicuntur sunt quædam causæ quare ista munera quæ offeruntur, Deo debita essent. ergo solum pertinebat expromere tales causas ad eum qui munera offerebat, & non ad sacerdotem qui solum erat minister: dicebat autem iste laicus Israelita hæc in conspectu Dei, quia intrabat in Sanctuarium, scilicet in atrium, & profitebatur hæc coram altari holocaustorum. nam licet intra tabernaculum nullus præter sacerdotes intrare posset, tamen in atrium omnes tam Leuitæ, quam non Leuitæ poterant ad offerendum intrare: alias autem non intrabant populares in atrium, sed in circuitu arrij stantes per reticulatas cortinas prospiciebant sacrificia cum fierent. *Syrus persequatur patrem meum.* Hic narratur labores continui, & liberatio ab eis, & ad vltimum multiplicatio eorū, & introductio in terram promissam. *Syrus persequatur.* Hoc est principium laborū, quia Iacob fuit caput immediatum omnium Israelitarum qui in se, & filijs suis multos labores sustinuit, & primus labor postquam habuit filios, fuit persecutio Laban, qui vocatur Syrus: quia habitabat in Mesopotamia Syriæ, ut patet Gene. 27. cap. fugiente enim Iacob cum vxoribus, & filijs, & tota substantia sua, persecutus fuit eum Laban usque in montem Galaad occidere volens, nisi Deus vetuisset, ut patet Gen. 31. cap.

Qui descendit in Aegyptum. Post persecutionē Laban mansit in terra Chanaan peregrinando aliquanto tempore: deinde urgente fame descendit in Aegyptum, ut patet Gene. 46. capitu. *Peregrinatus est in paucissimo numero.* Scilicet cum septuaginta animabus quæ egressæ fuerant de femore eius. *Creuitque in gentem magnam in Aegypto.* Quia licet multum affligerentur laboribus duris, & occisione paruulorum, tamen creuerunt, ita quod in exitu de Aegypto erant sexcenta millia peditum absque mulieribus, & paruis, qui non attigerant 20. annos, ut

ut patet Exo. 12. ca. & licet ibi ponantur solum ferme sexcenta millia peditum, tamen valde plures erant, quia etiam dempta tota tribu Leuitarum erant pedes Israelitarum in exitu de Aegypto plures quam sexcenti mille, ut patet Numer. 1. capit. ubi computantur per omnes tribus omnes viri potentes procedere ad bellum ab anno. 20. usque ad 60. & reperti sunt sexcenti mille quingenti quinquaginta, & tamen Leuitæ non sunt computati cum eis, ut subditur immediate ibidem, scilicet Leuitæ autem in tribu familiarum suarū non sunt numerati cum eis: nec valet si dicas, quod quando exierunt de Aegypto omnes Israelitæ, tam Leuitæ quam non Leuitæ, simul sumpti non accedebant ad sexcenta millia, sed postea creuerunt in deserto, ita quod in numeratione de qua habetur Num. 1. ca. essent de solis Israelitis popularibus absque Leuitarum tribu sexcenta millia quingenta, & quinquaginta: falsum est enim, quia inter tempus quo de Aegypto exierunt, & dicebantur esse ferme sexcenta millia peditum, & numerationem de qua habetur Num. 1. c. non fuit tantum tempus in quo tantum potuissent crescere Israelitæ. nam non fuit annus & dimidius, sed solum vnus annus, & mensis dimidius, quod sic patet, quia Israelitæ egressi sunt de Aegypto die 15. mensis primi, ut patet Exodi 12. & Numeri 33. cap. deinde in anno secundo, mense secundo, anni die prima fuit incepta computatio de qua habetur Num. 1. c. ut ibidem habetur: ergo solum fuit intermedius vnus annus, & dimidius mensis. in tam paruo tempore non poterant tantum augeri, ut tota tribus Leuitica excederet super numerum, quæ ante faciebant totus Israel, & adhuc reliquis Israel sine Leuitis excedebat ad numerum, quem antea omnes simul faciebant, quia ante dicebantur esse sexcenta millia peditum ferme, ut patet Exo. 12. nunc autem solæ alię tribus sine Leuitis faciebant sexcenta millia, & quingenta, & quinquaginta. *Afflixerunt nos Aegyptij.* Cogendo facere lateres, & nõ dando paleas, deinde flagellis nos cedendo, ut patet Exodi primo, & 5. cap. *Qui respexit nostram humilitatem.* Id est humilationem, quia humiliauerant nos Aegyptij, id est despectibiles fecerant cogendo ad opera vilia, & ad expurgationem stercoris de locis platearum. *Et laborem.* In cõficiendis lateribus, & stipulis congregandis, ut patet Exodi 5. ca. *Atque angustias.* Quia angustiabatur valde cor nostrum, cum videremus paruulos nostros occidi. *In manu forti, & brachio extenso.* Id est in fortitudine sua faciendo signa terribilia in Aegypto, & mari rubro. *Et ingenti pauore.* Quia Aegyptij percutiebantur pauore magno, dum tenerent captiuum Israel vidētes horrenda somnia, & terribiles visiones, ut habetur supra 4. c. & Sapientia 12. ca. vel quia ad exitum filiorum Israel per mare rubrum omnes in circuitu gentes expauerunt audientes talia mirabilia fieri, de quo cantauit Moyses Exodi 15. cap. de hoc etiam Iosue 2. capit. ubi loquitur Raab exploratores. *In signis.* Scilicet, quæ faciebant Aaron, & Moyses ad indicandum se fuisse a Deo missos, vel ad monstrandum veritatem eorū quæ dicebant, ut mutatio virgæ in colubrum, ut patet Exodi 7. cap. *Et portentis.* Scilicet magnis mirabilibus, quæ Deus faciebat demonstrans suam magnitudinē, & puniens Aegyptios, vel liberans Israel. *Et idcirco nunc offero.* Scilicet pro omnibus istis beneficijs demonstrans gratitudinem. *Et dimittes eas in conspectu domini Dei tui.* Scilicet ante altare, quia nihil de eis comederat offerens, sed integraliter cedebant in vñs omnium sacerdotum.

Et epulaberis in omnibus bonis. Deus volebat incitare gentem istam ad bonum, & quia adhuc carnalis erat, volebat quod in oblationibus, & sacrificijs comederet splendide, & lætarentur, ut ex delectatione illa incitaretur ad bonum. Alph. Tost. super Deuter.

rentur ad frequentandum illos actus, & tunc epulabantur de sacrificijs pacificis, quæ offerebant, de quibus maior pars carniū veniebat offerentibus, ut colligitur Leuitici 7. cap. vel etiam si non offerrent, ferebant se cum abundantem pecuniam ad cibos de decimis secundis, & ad hoc inuitabantur aduēg, & Leuitæ.

Et epulaberis. Dicit hic, quod quilibet de populo qui istas primitias offerebat, introibat coram domino, scilicet coram altari holocaustorum, & facta ista professione secundum quam confitebatur se teneri ad dandum illa Deo pro receptis beneficijs, adorabat dominum, scilicet humiliando se coram altari, & faciendo orationem, ut Deus eum dirigeret in bono, quæ omnia in honorem diuinum cedebant, & tunc epulabatur cum tota domo sua intra atrium Sanctuarij si aliquid obtulisset de victimis pacificis: alioquin comederat de his quæ apportauerat, & erant non consecrata Deo.

Et epulaberis. Id est comedes splendide, quia epulæ sunt solennes cibi. *In omnibus bonis quæ dominus Deus tuus dedit tibi.* Id est ibi comedes de omnibus bonis quæ Deus dedit tibi, siue de ouibus, siue de bobus, vel capris, sicera, aut vino, & sic de omnibus alijs bonis comestibilibus, quæ generarentur in terra promissionis, quia volebat Deus illos perfecte lætari, ut iterum desiderarent ad similia festinare.

Quæ dominus Deus tuus dedit tibi. Quia ista quæ sunt in fructibus terre, licet per culturam, & laborem acquirantur, tamen Deus est qui illa dat, quia ut ait Apostolus qui rigat, aut qui plantat nihil est, sed Deus qui in crementum dat, & ista dabat dominus Deus tuus, quasi dicat, non dabat aliquis alius Deus, sicut putauerunt gentiles, qui cuilibet rei Deum vnum assignabant, & alicui dabant quandoque multos, ut iugis Deum iugatium, valloniam autem vallibus præfecerūt; ruribus autem id est agris deam Rusinam, segetibus autem Segetiam deam, & Laturnum atque Nodorum pro diuersis temporibus assignauerunt, de quibus & plurimis alijs qui trecentorum numerum excedunt secundum Marcum Varronem, August. de ciui. Dei, lib. 6. hoc autem quantum ad rustica numina est, sunt autē, & præter hos selecti dii id est seorsum electi qui præcipui sunt, & celestes inter quos Ceres dea est quæ omnibus segetibus prælecta est, de qua Oui. Meta. lib. 5. in fine. hos autem Deos, i. Rusinam Segetiam, Laturnū, Nodorum, & Cererem fatua gentilitas pro frugibus exorabat, cumque fames aliqua accidisset offensos Deos istos induxisse extimabant, unde eos sacrificijs, & ludis suafu demonum placandos ducebant, sic in grecia in qualibet estate ludi solennes in ciuitate Elæ celebrabantur, quia eam placatam fruges multas effundere autumabant, de quo Seneca in tragædia decima, quæ dicitur Hercules Etheus. Deus ergo volebat, quod isti Iudæi intelligerent, quod non dabat eis fruges aut bona terræ aliquis alius Deus, sed ipse. *Et domui tuæ.* Ea quæ Deus dat alicui dat domui suæ, vocatur hic domus familia domestica, & non habitaculum, & quando alicui viro patri familias Deus bona elargitur sibi, & domui suæ, id est toti familiæ tribuit, in his ergo bonis quæ sibi, & domui suæ tributa sunt, debet gaudere cum sacrificia fiebant, licet non sit virtus aliqua splendide comedere, aut delectari in his bonis corporeis, sed erant data ad lenimentum imperfectorum, ut per hæc alliciantur ad bonum. Si tamen aliquis vir bonus, & non curans delectationem quæ in his est tempore illo, cum sacrificaretur splendide coram Domino Deo suo solum, quia Deus dicebat esse lætandum, & epulandum, merebatur, tanquam si ageret aliquē actum durū, qui pertineret ad fortitudinē

De decimarum solutione.

Opin. Nicolai.

Doctores expositio.

aut temperantiam, quia solum desiderium obediendi Deo inducebat ad hoc. *Et Leuitis.* Erant Leuitę pauperes, quia interdum non sufficiebant redditus isti ad sustentandum eos, quia multi erant, & redditus non magni, & nullam terram ipsi ad serendum aut plantandum habebant, sed sola suburbia ad alēdos greges de quo Numeri 35. cap. *Et aduenia qui tecum est.* Dicitur aduenia ille qui de gentilitate ad iudaismum conuersus est, isti autem, ut in plurimum pauperes erant, quia venientes ad iudaismum deserebant cognationem suā, & terram naturatit sue, & ea quę possidebant, ideo hos misericorditer fori oportebat, ut alij ad conuertendum se ad iudaismum incitarentur. etiam dicebatur hoc, quia Iudęi erant valde crudi non habentes viscera pietatis maxime ad extraneos, si ergo non iuberetur eis, & frequentibus monitionibus ducerentur, ut conuersos diligerent, eos exosos haberent, atque nimium eis molesti essent, quod valde vitandum erat. *Quando compleueris decimam.* Hic ponitur secundum de decimarum solutione, hic loquitur tex. de decimatertia quę fiebat tertio anno.

Quot decime fiebant apud Iudeos. Et quomodo distribuabantur. Quest. IIII.

FIEBANT enim tres decimę, scilicet vna quę totaliter dabatur Leuitis. Alia quę sumebat in cibos euntium, & redeuntium de Ierusalē, & quando ibi starent, ut inuitarent ad epulas Leuitas, aduenas, & pauperes. Tertia decima dabatur pauperibus, Peregrinis, & Leuitis. Et duę primę dabatur in quolibet anno. tertia autem fiebat de triennio in triennium, & non deducebatur in locum Sanctuarij, sed dimittebatur in singulis ciuitatibus, ut veniret pro ea pauperes, viduę, aduenę, pupilli, & Leuitę. Nicolaus dicit, quod secunda istarum confecta est, sed supra 14. cap. demonstrauimus eam ex textu esse necessariam. De veritate autem harum decimarum, & quomodo se habebant latius diximus 12. & 14. cap. vide ibi plene. *Quando compleueris decimam cunctarum frugum tuarum.* Scilicet decimam primam quę erat pro Leuitis, & erat maior, quia fiebat de aceruis nō decimatis, & decimam secundam ad cibos offerentium, & conuiuia pauperum, & Leuitarū in loco Sancto, quia istę primo sumebantur. vltimo sumebat decima pro pauperibus, & ista erat minor, quia fiebat de rebus bis decimatis. *Anno tertio decimarum.* Idest in anno tertio in quę soluebatur omnes decimę, quia in quolibet aliorum annorum solum duę decimę soluebatur, in hoc autem tres, ideo iste annus per excellentiam vocabatur annus decimarum. *Et dabis Leuitę.* Secundum Nicolaum intelligit hoc de prima decima quę dabatur in solidum Leuitis. *Et aduenę, & pupillo.* Scilicet aliam decimam, sed ista expositio non multum consonat literę. Primo quia dicitur supra. *Quando compleueris decimam.* Ergo ista quę sequuntur debent fieri completa decima, & sic etiam secundum suam opinionem debet esse iā data decima prima quę est Leuitarum, id est ergo, quod post decimatur pertinet ad secundam, vel tertiam decimam. Item quia dicitur infra. *Ut comedant intra portas tuas.* Hoc autem de tertia decima intelligitur, ut patet supra 14. cap. quia ista referuabatur in vrbibus, & sic ipse vult, sed hoc comedere refertur simul ad Leuitam, pupillum, aduenam, & viduam, qui tertiam decimam comedeant, ut patet supra 14. cap. & si dicas, quod ly. *Leuitę.* Non coniungitur cum ly. *Pupillo, aduenę, & viduę.* Tunc dabis, quod Leuita non comedeat de tertia decima cuius oppositum patet supra 14. cap. Dicendum ergo, quod solum intelligit litera ista de decima tertia, & est sensus. *Dabis Leuitę*

aduenę, & pupillo. Idest, quod cōpletis alijs duabus decimis dabis tertiam decimam in vrbibus tuis pro Leuitis, pauperibus, & aduenis, & viduis simul. *Ut comedant intra portas tuas.* Idest intra portas ciuitatum tuarum, quia hic loquitur ad totum Israel, & non dabatur ista in conuiujs, sed distribuiebantur personis supradictis, & sic melius, & diuturnius eis vtebantur: si enim ista in conuiujs factis simul expenderentur, facilliter finirentur, magis autem proficiebant personis singulis distributa. *Loqueris in conspectu domini Dei tui.* Postquam colligebantur messes in anno tertio, separabantur istę tres decimę secundum ordinem ante enarratum, & deinde veniebant Leuitę pro sua decima prima. Secunda decima assimebatur in tribus temporibus anni ad eundem in Ierusalem, & comedendum ibi. tertia decima distribuiebatur successiue in tribus annis pauperibus, & Leuitis, & quando ascendebat in Ierusalem ille qui decimabat, loquebatur coram domino ista, quę sequuntur excusans se, quod non pręterierit mandatum domini de separandis decimis. *In conspectu domini Dei tui.* Idest coram sacerdotibus in atrio tabernaculi. *Attuli, quod sanctificatum est de domo mea.* Idest adduxi ad te ea quę sanctificari mandabas. in Hebręo habetur. *Separavi de domo mea.* Et ista est melior litera, & significat, quod omnia quę mandauit Deus sanctificari, id est applicari ad cultum suū, ego separavi de domo mea, id est a rebus meis quib⁹ vror, s. tres decimas, & primitias. & credo, q. litera nostra corrupta sit vitio scriptorum a principio qui posuerunt. *Attuli.* Pro. *Abstuli.* Quę facilliter fieri posset, ppter similitudinem literarum, & si dicamus abstuli signat, idem quod litera Hebraica. Sed nec in hoc multum curandum est, quia ad eundem sensum pertinet abstuli, & attuli: nam licet ista duo verba secundū se ipsa signent opposita, tamen tota cōplexio redit ad eundem sensum, quia id quod signat istud verbum abstuli per modum termini a quo, signat istud verbum attuli per modum termini ad quem. erat autem sensus huius literę, quod iste dicebat se consecrasse domino omnia quę mādabat sanctificari sibi, hęc autem quę sanctificabantur, habebant hęc duo.

Primo, quod applicabantur ad cultum Dei. Secundum quod separabantur a rebus eius qui sanctificabat eas Deo. primum enim inducit iste terminus sanctificare, id est applicare ad cultum diuinum. Secundum est, quod postquam aliquis res suas domino tradebat non habebat vltius potestatem super illas, tanquam si nunquam fuissent sue, quia res sacrę ad prophanos vsus conuerti non debent: pro primo facit istud verbū attuli, id est ego attuli ad te Deus meus de domo mea omnia quę mandasti adduci, & cōsecrari tibi applicando ad res tuas. pro secundo facit verbum abstuli, aut separavi, s. quod res quas mandasti tibi dari non tenui cum rebus meis, sed eas abstuli, siue separavi a domo mea, id est a rebus meis, ut pro te solo essent. nihil igitur magis vnum quā reliquum differt, & ga expedit concordare dicta dictis, emendare autem, aut aliquid damnare cauendum est, nisi cum necessitas id exposcat. hic autem, ita conuenienter ponitur attuli sicut abstuli, ut patet ex dictis: ergo nō est dicendum, quod errauerint scriptores, aut quod nūc in litera nostra aliqua corruptio sit, sicut quidam ad pauca attendentes vbi non possunt literam intelligere cōfingunt eam, aut a priore translate, aut a posterioribus scriptoribus fuisse corruptam. hic autem necessitas nulla est dicendi eam fuisse corruptam, aut a Hierony. qđ absit, aut cuiuslibet alterius imperitia scriptoris. Et si obijcias, quod deuiat litera nostra ab Hebraica si dicat attuli.

Respondetur, quod non tātum litera nostra attendit

dit literam Hebraicam quantum sensum eius, quia litera Hebraica in plerisq; mystico more impolita est, & intricata. litera autem Hieronymi eam, licet interdum mirabiliter exponit, ut quamplurimi Hebręorū Bibliam nostram, quasi expositionem literę suę asserant, cum tamen in verbis a litera suā non super abundet, in qua magna beati Hieronymi solertia, & ingenij acumen attendenda sunt.

Et dedi illud aduenę, pupillo, & Leuitę. Intelligitur de tertia decima quę dabatur istis personis, & in hac facilliter errari poterat ex eo, quod tenebatur in domo per tres annos, ut successiue distribuerebatur supradictis, id poterat interdum aliquid de illa sumere in vsus suos, & sic peccare.

Non pręterii mandata tua. Licet hoc posset intelligi de omnibus quę Deus mandauit: tamen melius intelligitur de separatione decimarum, scilicet, quod separavi alias duas decimas, sicut mandasti mihi, & patet, quia pręcedens litera loquitur de his, & sequens etiā. *Non sum oblitus imperij tui.* Quia hoc valde commendauit, ut nunquam obliuisceremur mandatorum eius: sed ambulantes, quiescentes, dormientes, & surgentes meditaremur illa, ut esset iugiter ante oculos nostros, ut patet supra 6. cap. & 11.

Non comedi ex eis in luctu meo. Idest in necessitate mea secundum quod vult litera Hebraica, & est sensus ego tenebam in domo mea istam decimam separatā, sed etiam si aliquando essem in necessitate, non comedi ex ea, si tamen fuisset magna necessitas licitum erat comedere ex ea: sicut Dauid, & famuli sui comederunt de panibus propositionis, ut patet 1. Regū 21. cap. & Matth. 12. sed solum sacerdotibus licebat comedere de his panibus, ergo a fortiori in decima quę nō erat tantum domino applicata, sed de nullo existente in ciuitate aliqua tanta necessitas pręsumi potest.

Nec separavi eam in quolibet immunditia. Licet peccatū esset absolute comedere de decimis separatīs, magis tamen erat applicare ad aliquem vsus immundum, s. dando fornicatoribus, vel meretricibus, quando aliquis colligebat fruges, aut alios fructus, de quibus dabantur decimę ex illis fructibus, & erant obligatę omnes partes illorum fructuū ad decimas, & primitias: non quidem, ut specialiter obligata esset aliqua pars fructuum ad istam solutionem, quia tunc debitor nūquam liberaretur, nisi dādo illam partem, sed falsum est, quia dando aliquam earum quamcunque, dumtaxat men esset decima pars liberabatur, & non solum dando aliquam de istis, sed etiam dando aliquam de quibuscunque partibus, aut fructibus, & sic antequam se parata esset decima, poterat ille qui erat dominus vti illis fructibus ad quemcunque vsus vellet, postquam tamen specialiter separabat aliquas partes Deo, p decimis, aut primitijs, erant illę partes specialiter Deo consecratę & debite, & si forte acciperet de illis ad aliquem vsus, contrābat rem alienam, maxime quę sacra erat, ideo peccabat, nec satisfaciebat, dato quod tantundem tribueret, quia adhuc peccatum manebat scilicet applicasse rem sacram ad prophanos vsus, nā sicut si quispiam voueret ouem, aut bouem, vel capram, si esset tale animal, quod immolari deceret, nec quicquam impediret ex cōditione indiuidij, aut speciei, non poterat mutari, etiam si daretur pro eo aliud valde melius, ut patet Leui. vltimo cap. quia illud specialiter Deo obligatum erat per votum, quia erat consecratum, ita hic, quia decimę postquam erant separatę erant obligatę specialiter Deo, & consecratę, cum voluntas dantis determinauerit se ad istos fructus dādos in decimis, & dederit eos, atque dando a se abdicauerit, & Deus illas immediate acceptauerit: quomodocunque postea acceperit de illis applicando ad vsus

suos peccat, quia cōuertit rem sacram ad prophanos vsus. Ideo dās istam decimam excusat se de omnibus istis, quod non commiserit aliquid eorum, & generale est, quod accipere de istis decimis separatīs malum erat, sed secundum ea ad quę accipiebatur, erat peius, aut minus malum, & prius excusat se, quod non acceperit de illis in luctu suo, quia ea quę dantur Deo pertinent ad lætitiā, & ipsi offerentes, quando offerebant, debebant epulari, & lætari coram domino Deo suo, ut patet supra 12. & 14. & 16. & in multis locis: cōuertere ergo hęc ad tempora plangendi, erat totaliter oppositum, ideo magis peccatum quā si conuertisset ad tempora gaudiorum, sicut ad nuptias, & conuiuia, aliaque gaudia: excusat se etiam de immunditia, ut si fieret de illis fructibus aliquid turpe, utpote si de eis darentur cibi canibus, & iumentis: nam licet peccatū esset, quod homines comederent de illis, maius tamē erat, quando conuertebantur in turpitudinem, sicut hic, quia vilipendebatur eorum sanctitas: nam si forte eueniret aliqua necessitas in qua de illis oporteret assumi ad cibum, debebant cum magna reuerentia assumi faciendo differentiam de illis cibis ad alios cibos, tanquam si assumeretur cibi sancti, sicut cum Dauid, & sui pueri deberēt comedere de panibus propositionum, quos solis sacerdotibus edere licebat, etiam in tempore necessitatis, quę fuit ab eis vtrum mundi essent a mulieribus maxime, & a quibusdam alijs turpitudinibus, ut sic comederent, nec eis quicquam dare voluit, donec Dauid dixit se, & pueros a mulieribus mundos esse, quasi dicat, si forte confessi fuissent se cū mulieribus paulo ante fuisse maculatos, etiam si necessitas quędam esset, non daret eis quippiam, ita erat hic, quia licet istę decimę non essent, ita specialiter separatę, tamen erant aliquo modo separatę ad cultum Dei: non ergo sine magna munditia, & reuerentia in necessitatis tempore sumi debebant. Non licebat autem dare de his gentilibus ad comedendum, quia & hoc adhuc maius peccatum erat, nam sicut de agno Paschali, quia erat ritus iudaicus, & sacrificium Domini, ut patet Numeri 9. cap. non poterant comedere aliqui gentiles, donec circunciderentur, ut patet Exodi 12. cap. ita videtur esse de his quę domino consecratę erant, quod non liceret comedere, nisi Iudęis cum adhuc omnibus Iudęis hoc non liceret. non licebat etiam vendere istos fructus dominis qui pertinebant, & separatę erant ad decimam, quod si venderent, peccatum magnum erat propter duo.

Primo, quia vendebant rem alienam, vendere autem rem alienam, vel quomodocunque contrātare animo lucrandi, furtum, & illicitum est.

Secundo, quia hic vendebatur res sacra, res autem sacrę extimationem non recipiunt, unde si aliquis vellet emere carnes alicui⁹ arietis immolati, aut alterius animalis in holocaustum, ut ipse comederet, vel ad alios vsus: non poterat vendi etiam si daret pro eis omnia quę possideret, aut mille arietes, vel talia quęcunque animalia, quia illud, quod domino immolatum erat, iam erat consecratum ei: etiam excusat se, quod non expenderit aliquid istorum in re funebri, id est in officio funeris, vocatur funus exequiarum officium, & in hoc nihil expendi debebat de re sacra, ne cetera commacularentur ex huiusmodi applicatione, etiam quia ista quę Deo dabantur, pertinebant ad exaltationem offerentium, & laudem Dei in iubilo, si quis autem ista ad res planctus applicaret, scilicet fructus qui pro decimis dandi erant, applicabat rem sanctam ad contaminationem potius, quā si ad aliquid gaudij applicaret. *Nec expendi ex eis quicquam in re funebri.* Idest in planctu mortuorum, in quo fiunt aliqua conuiuia, & ibi nihil dari debebat de re sacra, quia omnia acce-

dentia

Duobus i
locis De
specialiter
erat.

Mandato-
rum obe-
dientia, &
observa-
tio.

dentia ad funus polluebantur, & ipsi plangētes, & omnia que stabant in domo in qua aliquis moriebatur, vt patet Nume. 19. cap. ideo sacerdotes, & omnes res sacre a funere segregabantur, vt habetur Leui. 21. cap. vel quia non placent Deo sacrificia cum tristitia, & ita dixit Aaron excusans se quare non comedisset sacrificium pro peccato dicens, qñ potui placere domino mente lugubri? vt patet Leui. 10. c. *Obediui voci.* Replicatio eiusdem sententię est. *Respice de Sanctuario tuo.* Posita obedientia mandatorum ponitur imprecatio bonorum a Deo pro obedientia. *Respice de Sanctuario tuo.* Quicunque respiciendo dicitur respicere de loco in quo est. Deus autem vbique pręsens est cum omnia impleat, sed specialiter in aliquibus locis est quantum ad aliquos effectus, cū esse suū eodem modo vbique sit, & ponuntur hic duo loca in quibus Deus specialiter erat. Primo in Sanctuario, quia gloria domini erat super arcam iter Cherubin, & in columna super tabernaculum, de qua frequenter loquebatur Deus Moyse, vt patet Nume. 12. cap. & 16. & Exodi 29. ideo de loco illo respicere dicebatur, & contra locum illū respiciebant omnes orantes in Israel de quo 3. Reg. 8. cap. ideo, & Daniel stans in Babylone apertis fenestris domus orabat contra Ierusalem, vt patet Dani. 6. cap. Secundus locus in quo Deus specialiter est, cœlum empyreum est in quo se beatis animabus ostendens eas beatas efficit, ideo etiam de hoc loco Deus respicere dicitur. *De excelso calorū habitaculo.* Vocatur excelsum habitaculum propter duo, vel quia illud cœlū empyreum super omnes cœlos est, vel ad differētiā habitaculi terreni, scilicet tabernaculi in quo habitare dicitur. *Et benedic populo tuo Israel.* Multiplicando eū in omnibus bonis, siue terrenis, siue spiritalibus: benedictio enim vbique ponitur multiplicationem importat. *Et terrę quam dedisti.* Concedendo in terrę nascendibus vbertatem. *Hodie dominus.* Hic ponitur secundum, s. mandatorum obedientia, & observatio. *Hodie dominus Deus tuus pręcepit tibi.* Quia licet ista pręcepta aliās dicta fuissent, sed nunquam, ita plane, & cōiūctim, sicut die, qua Moyse ista locutus est dicta fuerunt, ideo quasi tunc nouiter Deus ista mandare videbatur. *Vel pręcepit hodie.* Idest quotidie, sicut dicitur Psalm. 2. ego hodie genui te, idest semper genui, & gigno, sic quotidie nobis Deus ista mandat, quia quotidie nos instigat ad hęc faciendum, sed prima expositio est magis literalis. *Vt facias mandata hęc.* Scilicet moralia, s. pręcepta decalogi, & pręcepta cæremonialia. *Iudicia.* Idest pręcepta iudicialia. *Vt custodias.* Scilicet in mente tua ea voluendo assidue, vt patet supra 6. ca. *Et impleas.* Actualiter operando. *Ex toto corde tuo.* Idest affectuose, quia maledictus qui facit opus Dei negligenter: debent enim mandata Dei cum magno amore observari, quia licet custodiēdo mandata sine charitate, excusetur aliquis a peccato, quod iuraret si ea non custodiret, tamen nihil magis meretur quā si non ageret, quia radix merēdi Charitas est, & Deus magis respicit mentem quā opus. *Et ex tota anima tua.* Ista magis exposita fuerunt supra 5. cap. *Dominum elegisti hodie, vt sit tibi Deus.* Idest vt habeas eū in Deum eum mente, & opere colendo, & mandatis eius obediendo, & dicuntur elegisse hodie, quia sicut in monte Synai populus recipiens pręcepta Dei elegit eum in Deum primo, ita nunc recitata tota lege de nouo, & multis superadditis populus consensit obedire ei, & colere eum.

Quomodo Israel in Deum elegit Dominum Deum suum.
Quęst. V.

CONSIDERANDVM circa hoc quomodo Israel elegerit dominum Deum in Deum suum, quia

videtur, quod non elegerint: nam eligere libertatem dicit, vbi autem non est libertas, sed est homo obligatus specialiter ad aliquid, non dicitur proprie eligere, in his autem quę possumus facere, vel non facere, eligere dicimur, sic est de voto, quia votum est promissio facta de his quę bona sunt, ad quę astricti non tenemur. vnde non est verum, quod aliquis voueret se nō fornicaturum, aut nō occisurum quempiam iniuste, quia ad hoc tenetur, sed ad colendum Deum verum qui erat Deus Hebræorum, omnes tenentur, vt declarat Apostolus ad Ro. 1. cap. dicens inexcusabiles illos qui prętextu alicuius ignorantie Deum verum non coluerunt ad idola declinantes, cum possent Deū naturaliter cognoscere, & isto modo dicuntur obligati ad pręcepta decalogi, quia sunt pręcepta iuris naturalis etiam si non dentur nobis, si tunc non fuerunt data gentilibus, sed innata sunt eis, quia vt ait Apostolus ad Ro. 2. c. gentes q̄ legem non hñt, naturaliter eā quę sunt legis faciunt dictante eis conscientia. erant ergo omnes homines naturaliter obligati ad colendū Deum verum, quem colunt Hebræi, quia ipse Deus verus erat, alioquin alię gentes nō peccarent non colendo Deum, vel colendo idola. Sed de hoc arguitur omnes gentes tanquam peccātes: ergo obligatę erāt ad colendum Deum etiam nulla lege imposita. Quomodo igitur poterant Hebręi eligere accipere Deum in Deum, & dominum, cum nō esset eis liberum, sed necessariū, alioquin peccarent? Respondetur, q̄ Iudęi, & omnes gentes tenentur impendere Deo vero cultum patrię qui consistit in actū interiori, s. in spe, fide, & charitate. sicut Aug. fide, & spe, & charitate colitur Deus, in Enchiridio, & 10. 4. cap. spiritus est Deus, & eos qui eum colunt, oportet in spiritu ambulare, p̄ter istum cultum interiorem non obligantur ad aliū cultum exteriorem determinate, quia natura non determinat aliquid vltius nec laudes nec sacrificia, nec adorationes caput inclinando, aut genu flectendo, & sic de ceteris, quantum ergo ad ista de quibus non est specialis determinatio i ratione, nec obligatio, potest aliquis se voluntarie obligare, aut vouere, aut sine voto recipere, & isto modo est lex a Deo data, quia continentur in ea quadam cæremonia speciales non determinatę a ratione, sicut sunt in sacrificijs, & omnibus alijs ritibus specialibus, & legibus indicantibus de quibus nulli obligati eramus, nisi nos ipsi nos obligemus, & quantum ad hoc est in potestate nostra eligere Deum, & sic dicitur hic de Israel. *Dominum elegisti hodie, vt sit tibi Deus.* Idest tu elegisti hodie colere dominum Deum tuum specialibus pręceptis obediendo, & cæremonias obseruando, sed non elegisti hodie Deum dominum quasi antea non esses obligatus seruare Deo, & nunc voluntarie fuisses obligatus ad tenēdum eum, vt Deum, & colendum eum, & sic votum potest de accipiēdo Deum verum pro Deo fieri: nā licet omnes teneamur hunc verum Deum pro Deo tenere, tamen Iacob vouit habere Deum verū in Deū si daret ei necessaria. Et sic fuit votum conditionale, vt patet Gene. 28. cap. cum dicitur vouit etiam votum dicens, si fuerit Deus mecum, & custodierit me in via per quam ambulo, & dederit mihi panem ad vescendum, & vestimentum ad induēdum, reuertusque fuero prospere ad domum patris mei, erit mihi dominus in Deum. ecce quod vouit accipere Deum verum in Deum. Respondetur, quod nō vouit accipere Deum verum in Deum, quia ad hoc obligatus erat, sed hunc Deum verum non erat obligatus colere quibusdam specialibus cæremonijs, & ad has se astrinxit Iacob, vt ex litera patet in eodem loco cum dicitur, erit mihi dominus in Deum, & lapis iste quem erexi titulum vocabitur domus, idest ego fabricabo hic domum ad hono-

Votum qd
sit.

Quę sit
plenissi-
ma cogni-
tio rei.

honorem Dei. hęc autem edificatio specialis cæremonia erat, ad quam astringebantur soli qui vouissent, ergo Iacob tunc cum vouit erat liber, postea autem per votum se astrinxit. etiam secundo Iacob vouit aliquid speciale quantum ad oblationes cum dicitur, cunctotumque quę dederis mihi decimas, reddam tibi, idest faciam tibi cultum istum specialem qui est dare decimas ad quas non tenebar. Quaritur etiam quomodo dicatur hic Israeli, elegisti dominum Deum tuum hodie, quia videtur, quod ante hoc elegerant: nam cum legem susceperunt in monte Oreb, obligauerunt se obedire mandatis eius, & Deus accepit eum in populum peculiarem, vt patet Exodi 19. ca. quęcunque ergo leges darentur, postea erāt firmę ex priori consensu, quia ipsi tunc dixerunt cum loqueretur eis Deus i voce tubę, & terribili clangore, quod loqueretur eis Moyse, & non Deus, ne forte morentur, & quod obedirent omnibus mandatis Dei, cum dicitur tu autem magis accede, & audi, quęcunque loquatur dominus Deus noster tibi, loquerisque ad nos, & nos audientes ea faciemus: ergo ad omnia erāt obligati quęcunque erant postea mandanda, cum Deus pręcepit. Et si forte dicas, quod illa obligatio nō tenuit, quia Deus non acceptauit illam, & ad hoc, quod valida sit, requiritur, quod non solum voluerit se aliquis obligare alteri, sed etiam ea quę dixerit obligans rata habeat, & acceptet ille, cuius fauore sit obligatio. Respondetur, quod Deus acceptauit obligationem illam, cū dixit supra 5. cap. post verba ipsorum Israelitarum audiui vocem verborum populi huius, quę locuti sunt, bene omnia sunt locuti, in quo cōsentiebat dictis eorum approbando ea. Ad hoc dupliciter responderi potest vno modo, quod licet ex vi verborum suorum obligati essent Israelitę ad obseruandas leges quascunque Deus daret, forte tamen quando eas daret, viderentur eis graues, & cum tedio eas acciperent, volebat ergo Deus, vt esset plenissimus consensus in quamlibet legem, vt non haberet aliquam occasionem saltem apparentem ad infringendum eam, & quia non potest aliquis consentire nisi in ea quę cognoscit, & quanto magis cognoscit, plenius cōsentit, vel dissentit, requireretur plenissima cognitio. Est autem plenissima cognitio, quando quelibet res in se ipsa cognoscitur, ista autem cognitio est cognoscere quamlibet rem particulariter, cum autem res in vniuersali cognoscatur, idest, quod cognoscat vniuersale aliquod in quo multa contineantur singularia, nō est plena cognitio, quia non est cognitio cuiuslibet rei in se, & interdum concedit aliquis vniuersale aliquod, cuius particularia si explicarentur multa eorū non concederet, & ob hoc venit regula iuris in sexto, quod in generali concessio ne non veniunt ea quę non esset aliquis verisimiliter in specie concessurus. licet ergo aliquis ad vniuersale sit voluntarius, quando explicantur particularia eius, ad aliqua eorum non est singulariter voluntarius, quia ante cum permitterentur, non credebatur permittens talia se permittere. & ob hoc licet in die qua receperunt Iudęi legem in montem Synai, dixerint, quod omnia quę mandaret dominus facerent, vt patet supra 5. cap. & ante hoc etiam promiserāt, vt patet Exo. 19. cap. tamen in eadem die Deus dans leges Moyse i monte quę continentur Exo. 20. cap. in fine, & 21. & 22. atque 23. c. cum Moyse descendisset ad populum, vt recitaret eas, mandauit vt peteret ab eis consensū, scilicet vtrum vellent accipere illas, & antequam ipsi consentirent Moyse non scripsit eas, habito autem consensu eorum scripsit, & confirmauit sequenti die in sanguine, vt patet Exodi 24. cap. sic ergo licet ad leges istas quas nūc dabat Moyse, essent obligati ex verbis suis quę dixerāt in monte Oreb, tamen quia Deus

A volebat maiorem eorum libertatem in recipiendo legē mandabat, vt quando proferretur lex, quæreretur consensus eorum, & tunc recepta illa lege dicerentur elegisse dominum non quidem, quod eligerent eum simpliciter ad colendum, quia obligabantur ad cultū eius naturaliter, vt supra dictum est, sed quod accipiebant eum ad colendum isto modo, scilicet per hanc legem specialem per quam ante non coluerant, & sic recepta qualibet lege data a Deo in qua peteretur cōsensus eorum, dicebantur tunc eligere Deum, quia eum eligebant colere illo modo. Alio modo responderi potest, quod licet Iudęi permisisset se recepturos, quęcunque mandaret Deus, tamen extēdebatur hoc quantum ad illud fēdus, quod inierat cum eis in monte Oreb, & non ad aliquod alterum, nūc autem fiebat aliud fēdus, ideo oportebat nouum consensum accedere eorum, qui obligari debebant: nam Deus in primo anno quo Israelitę exierunt de Aegypto dedit eis leges in Oreb, quando steterunt ibi, & non solum dedit ibi decem pręcepta quę continebantur in tabulis, & primo in voce tubę expropta sunt, de quibus Exo. 20. & supra 5. cap. sed etiam pręcepta cæremonialia, & iudicialia quę habentur Exodi 21. & 22. & 23. ca. quia in sequenti die post legis dationem in voce tubę ista populo denunciata, & confirmata sunt, ea etiam quę habentur a 25. cap. Exodi vsque ad finem de fabricatione sanctuarij in monte Synai recepta sunt, vt patet Exodi 24. vbi dicitur, quod Moyse ascendit ad audiendum ista, & postea 23. cap. eiusdem libri dicitur quomodo descenderit Moyse de monte postquam audiuit ista, ea autem quę in toto Leuitico dicitur in monte Synai data sunt, vt patet Leuit. vltimo capit. in fine cum dicitur hęc sunt pręcepta quę mandauit dominus Moyse ad filios Israel in monte Synai. de his autē quę habentur in libro Numerorum eodem modo dicendum est, quod ea quę habentur a principio libri Numerorum vsque ad cap. 10. fuerint facta in monte Synai, quia in monte Synai, vt in eodem cap. 10. declaratur ab eodem loco vsque ad 20. capit. rara mandata ponuntur, sed maior pars est historia, ea autem quę ponuntur preceptiue, vt in cap. 15. & 17. & 18. atque 19. dicuntur accidisse in monte Synai, vt declaratum est in eiusdem locis, ea autem quę habentur a 20. cap. Numeri vsque ad finem eiusdem libri acciderunt in anno 40. exitus de Aegypto, vt patet in eodem 20. cap. ex quo inferitur, quod cum ab illo loco totus liber Numerorum pertineat ad annū 40. & totus iste Deuteronomius ad finem anni 40. scilicet ad mensem vndecimum eiusdem, vt patet supra 1. cap. in principio, quod in anno solo primo, & 40. data fuerint pręcepta Israelitis. medium autem tempus sine pręceptis fuit, & ista est sententia Rab. Abraham Aben Ezra supra 1. cap. licet nihil de hoc ipse probet. erit ergo sic, quod illa quę in primo anno mandata fuerint, pertineant ad vñ fēdus, deinde interpositis annis 39. ea quę in anno 40. pręcepta sunt ad aliud fēdus, & sic requiretur nouus consensus ad hęc. erat ergo in voluntate sua consentire an non, & si consentirent eligere dicebantur Deum, ergo illa die eligebant quę ei se nouiter seruituos, & specialiter offerebant accipientes leges tales, ad quas antea obligati non erant, quod autem istud, quod in hoc libro mandatum est sit aliud fēdus ab eo, quod in monte Synai datum est patet infra 29. cap. cum dicitur hęc sunt verba fēderis, quod pręcepit dominus Moyse, vt feriret cum filiis Israel, p̄ter illud fēdus, quod cū eis pepigit in Oreb. *Vt ambules in pijs eius.* Idest sequendo eum quocunque ire mandauerit, & declaratur quę sunt iste vig. scilicet. *Vt custodias cæremonias eius.* Quę consistunt in modo speciali colendi Deum, scilicet sacrificijs, oblationibus, & purificationibus, & festorum

Rab. Abraham Aben Ezra opin.

festorum oblationibus, de quibus per totum Leuiticum, & partim in alijs libris. *Et mandata eius.* Scilicet praecepta decalogi. *En dominus elegit te hodie.* Quia sicut populus eligebat Deum ad eum colendum, ita Deus eligebat populum ad eum exaltandum, & protegendum, & sicut populus in monte Synai Deum elegit, & hic ita Deus in monte Synai, & hic populum sibi fecit peculiarem. de prima electione pater Exodi 19. cap. *Vt sis ei populus peculiaris.* Idest populus thesauri, sicut in Hebraeo habetur. quia sicut thesaurum multum custodimus, ita Deus quasi cum magna solitudine populum custodiebat, quia qui vos tangit me tangit, & hac quando populus Deo subditus erat, si autem ad idolatriam diuerteret, vel Dei mandata non custodiret, veniebat super eum omnia mala abundantius quam super gentes alias de quibus Leuiti. 26. & infra 28. & 29. ca. *Et faciat te excelsiorem cunctis gentibus.* Apud Deum, quia alie gentes a Deo reprobatae erant, populus autem Iudaicus electus, & valde acceptabilis. fecit excelsiorem in fama, quia alie gentes videntes ritus Iudaeorum, & leges dicebant, ista est gens sapiens, & populus intelligens, nec est alia natio tam grandis, ut patet supra 4. cap. fecit eos in potentia excelsiores, quia in tempore Salomonis omnes reges vicini dabant ei tributum, ut habetur 3. Regum 4. c. & continuata fuisse ista potestas in regibus, si semper Deo seruissent: fuit tamen completum ad literam in Christo qui fuit gloria Israel, ut habetur Luc. 2. cap. cuius regnum fuit lapis cadens de monte sine manibus, & comminuit totam statum praecedentium regnorum, & factum est regnum eius regnum ecclesiae, quod non auferetur: de quo Dan. 2. cap. *Quas creauit in laudem, & nomen, & gloriam suam.* Deus enim omnia quae creauit propter se creauit: non quia eis indigeret, sed quia summe bonus est, & bonum sui ipsius communicatum est, & diffusum. & sic cuncta causata sunt, ut bonitatem suam Deus eis communicaret, & ideo tot species, & rerum diuersitates se gradualiter excedentes fecit, ut infinita sapientia in ordinando, & immensa potentia in creando, & amor sine inuidia in bonitatem suam tot rerum gradibus communicando monstraretur, & haec est gloria Dei, in communicando diuersimode bonitatem suam. & hac est prima ex qua surgit laus, quia intellectualis substantia rerum ordinem, & bonitatem consideras, usque in magnum creatorem deuenit eum cognoscendo, & magnitudine rerum creaturarum, ut patet Sap. 13. cap. quo cognito assurgit in laudem, quod est secundum. Ex hoc autem nomen venit, quia sapientes cognoscentes magnalia Dei laudant factorem istorum coram populis, ex quo populares magnitudinem Dei pro capacitate intellectus concipiunt, & crescit fama Dei in omnes, & haec vocatur nomen, quia fama nihil aliud est quam laudabilis nominis diuulgatio, vel celebratio. *Vt sit populus sanctus.* Idest applicitus Deo specialiter quam aliae gentes, per veram fidem, & rectas leges. *Sicut locutus est.* Quia ipse promisit te accipere in populum peculiarem, ut patet Exodi 19. & frequenter.

C A P. XXVII.

RAECIPIT autem Moyses, & Seniores populo Israel, dicentes. Custodite omne mandatum, quod praecipio vobis hodie. Cumque transferis Iordanem in terram quam dominus Deus tuus dabit tibi, eriges ingentes lapides, & calce leuigabis eos. &c.

PRAECIPIT. Hic ponit legislator tertiam partem principalem, scilicet inductio ad observationem legis per imprecationem benedictionum, in qua primo ponit maledictiones. Secundo benedictiones, scilicet in cap. sequenti. prima in duas, quia primo ponit modum, & ordinem maledicendi, & benedicendi. Secundo ponit ipsas maledictiones ibi. *Et pronuntiabunt Leuitae. Praecipit Moyses, & seniores.* In praecedenti capit. Moyses compleuerat recitationem totius legis, deinde conuocatis specialiter senioribus populi dixit eis, quod Deus volebat, ut cum transiret Iordanem, darent benedictionem obseruantibus legem, & maledictionem non obseruantibus. deinde ipse cum senioribus dixerunt reliquo populo, quod ista facturi essent. *Custodite omne mandatum, quod praecipio vobis hodie.* Potest referri ad praecedentia, & est sensus, quod ex quo Moyses erat dicturus quaedam alia, quae non erant mandata legis, finitis mandatis legis voluit commendare memoriam in vniuersali ea quae dixerat, scilicet. *Custodite mandata quae praecipio hodie.* Idest memore, quod custodiat omnia mandata quae supra dicta sunt, vel potest referri ad inferiora, quia dicturus erat de caeremonijs benedicendi, & maledicendi, prius commendauit in vniuersali, quod ista custodiretur scilicet. *Custodite omne mandatum.* Scilicet de modo benedicendi, & maledicendi, quod ego mando tibi hodie. *Cum transferis Iordanem.* Quia benedictiones, & maledictiones non debebant dari extra terram promissionis ad signandum, quod in terra illa venturae essent benedictiones si obseruarent legem, vel maledictiones si non obseruarent. *Eriges ingentes lapides.* Erant lapides isti magni, quia multa sculptura fieri debebat, scilicet totum Deuteronomium, & non erant isti lapides de quibus fiebat altare, sed erant isti magni lapides sculpti, & prope eos altare ad sacrificandum. *Et calce leuigabis eos.* Idest complanabis, quia illi lapides fumebantur informes, quales exibant de lapidicina, ideo non poterat in eis quicquam sculpi nisi ipsi polirentur reducendo ad aliquam figuram planam, vel liniendo eos calce equarentur partes eminentes, & depresso, & sic plani fierent, non erat autem licitum polire eos, ut patet Exodi 20. cap. ideo oportebat calce leuigare. *Vt possis in eis scribere omnia verba legis huius.*

An in istis lapidibus fuerint scripta decem praecepta solum, vel omnia quae in istis quinque libris Moysi sunt.
Quaest. I.

ALII volunt, quod solum decem praecepta ibi scripta fuerunt, quae vocantur lex, & sic dicimus esse duas tabulas legis, & tamen illae non continebant, nisi decem praecepta, ut patet supra 10. cap. & ratio horum, quia in lapidibus non poterat scribi tanta scriptura. Alij volunt, quod in lapidibus illis solum scriptae fuerunt benedictiones, & maledictiones quae infra ponuntur.

Alij volunt, ut multi Iudaei communiter, quod scripta fuerunt ibi omnia praecepta quae sunt in tota lege affirmatiua, & negatiua, quae sunt in vniuerso sexcenta, & tredecim, & ratio horum est sicut priorum, quia in libro isto multa scriptura continetur, illa autem praecepta sic, ut nunc ipsi habent, non tenent tantum quantum quinta pars huius libri.

Sed istae positiones non multum valent, prima quia licet decem praecepta sint lex, non tamen sunt omnia verba legis, sed hic mandat scribi omnia verba legis. Et si dicas, quod decem praecepta sunt omnia verba legis decalogi, adhuc non valet, quia hic dicitur. *Omnia verba legis huius.* Ista autem lex distinguitur contra primam legem, quae data fuit in monte Synai, ut patet infra

infra 29. capit. ubi dicitur haec sunt verba foederis quae praecipit dominus Moysi, ut feriret cum filiis Israel in terra Moab, praeter illud foedus, quod cum eis pepigit in Oreb, sed decem praecepta pertinent ad legem quae data fuit in monte Oreb, ut habetur Exo. 20. ergo oportebat hic alia verba poni. Nec valet secunda positio, quia maledictiones, & benedictiones non sunt verba legis, quia lex autem mandata, aut prohibet, illae autem sunt quaedam imprecationes boni, & mali. Nec valet tertia positio quam tenet Aben Ezra: quia non sunt in tabulis, quas ipsi ponunt de praeceptis omnibus affirmatiuis, & negatiuis, omnes exhortationes, vel beneficiorum narrationes, vel penarum inflictiones, vel malorum, & bonorum imprecationes, immo nihil de his ponitur ibi, quae ponuntur in hoc libro, ergo non ponuntur ibi omnia verba legis huius, quae Moyses mandauit scribi. Item quia nihil magis scriptum fuit in lapidibus illis quam id, quod mandauit Moyses, scilicet verba legis huius, ut patet Iosue 8. c. ubi ista facta sunt, scilicet in tabulis illis multa scripta sunt quae non ponuntur in isto Deuteronomio, quia multa praecepta de fabricatione tabernaculi, & de alijs caeremonijs scripta sunt in Exodo, quae non sunt in hoc libro, & multa de sacrificijs in Leuitico quae non sunt hic, & sic de libro Numerorum, sed omnia tam affirmatiua quam negatiua praecepta sunt breuiter scripta in illis tabulis suis, ergo non fuerunt illa in lapidibus scripta. Item dato, quod soli continerent illae tabulae praecepta istius libri, tamen nondum bene diceretur, quod ista fuerunt scripta in lapidibus, quia quando aliquis extrahit flores alicuius libri, vel facit tabulationem, siue Repertorium, non vocantur ista opera eodem nomine quod principalis liber, nec sunt idem, ut decretum, & repertorium decreti, vel abbreviatio decreti, sed illa praecepta quae sunt in suis tabulis fuerunt extracta, & abbreviata de 4. libris legis, ergo non vocantur nomine alicuius istorum librorum, sed in lapidibus illis fuit descriptus Deuteronomius Moysi, ut patet Iosue 8. c. ergo non erat illa praecepta quae isti fabulantur. Dicendum ergo, quod super illos lapides fuit scriptus totus Deuteronomius, sicut Moyses illum recitauit, ut dicitur Iosue 8. capit. ubi dicitur, & scripsit super lapides Deuteronomium legis Moysi quemadmodum ille digessit coram filiis Israel, id est sicut Moyses totum Deuteronomium declarauit distincte, & per partes, quod est digerere, ita scriptus fuit super lapides. Et non obstat ratio illorum, scilicet, quod tanta scriptura in lapidibus sculpi non posset, quia ad hoc iuuat duo.

Primum, quod illi lapides erant ingentes, sicut dicit textus, id est valde magni, ut in eis multa scriptura caperetur.

Secundum, quia illi lapides leuigabantur calce bene temperata, ita quod sculptura non fiebat in media re in lapide, sed in calce, in qua tenerius scriptura imprimeretur, & fierent literae paruae, ideo non esset magna difficultas: non erant tamen literae, ita paruae, quod plane, & distincte legi non possent, ut patet infra. *Iordanem transiisse.* Idest pertransiisse, & non intelligas, quod immediate transiisse Iordanem ista fecerint, quia prius destruxerunt urbem Hierico, deinde urbem Haim, post venerunt ad montem Hebal, & Garizin ubi ista facta sunt, hoc patet ex processu libri Iosue usque ad finem octauo cap.

Sicut iurauit patribus tuis. Scilicet Abraham, ut patet Gene. 13. & 15. cap. de Isaac habetur Gene. 26. cap. de Jacob patet Gene. 35. cap. *In monte Hebal.* Mons Hebal, & Garizin sunt duo parua cacumina montium sibi vicina, & sunt ultra Iordanem in campesribus contra Sichem, & circa illicem Mambre apud quam habitauit Abraham, de quo magis diximus supra 11. capit.

A circa finem. *Et edificabis ibi altare domino Deo tuo.* Ad offerendum holocausta, & hostias pacificas in solennitate illa, quando imprecabantur maledictiones, & benedictiones. Et ex hoc patet, quod illi lapides in quibus scribebatur Deuteronomium, non erant de altari, quia primo dicit de illis lapidibus magnis, & leuigatione cum calce, deinde de lapidibus altaris. si autem idem fuisset non fieret replicatio, sed diceretur, quod super illos ingentes lapides calce leuigatos ponerentur holocausta.

De lapidibus quos ferrum non tetigit. Scilicet dolando eos ad leuigandum quadrando, vel rotundando, siue aliam figuram inducendo, sed bene permittebantur, quod tangeret eos ferrum in extrahendo eos de lapidicina, & praecidendo eos a magna mole lapidea, quia in hoc adhuc manebant lapides informes, nec reducebantur ad aliquam distinctam figuram.

Sed de saxis informibus, & impolitis. Dicuntur saxa informia quae non sunt reducta per sculpturam, & dolationem ad certam figuram communiter notam opere artificum. Dicuntur impolita, id est non complanata, & ratio huius est, quia dicitur Exodi 20. cap. altare de terra facietis mihi, quod si altare lapideum feceris mihi, non edificabis illud de sectis lapidibus: quia Deus multum intendebat eos remouere ab idolatria, quae stabat principaliter in adoratione statuarum formatarum de lapide, vel ligno, siue metallo opere artificum, maxime autem de lapidibus: ideo non vult, quod lapides poliant quadrando, vel rotundando, ne ex hoc inducantur ad poliendum lapides ad faciendas statuas, & ne ipsi offerentes ante altare videntes lapides formatos ad aliquam figuram cognitam, adorarent eos, si cut adorarent statuam hominis, vel canis, & pecorum, & anserum, & magis prohibebatur poliri lapides altaris, quam domorum, murorum, vel templi, quia etiam templum Salomonis de sectis lapidibus fabricatum est, & ratio est, quia in altare, ante quod veniebat ad adorandum (quia putabant omnes res ibi existentes sanctas esse) si aliqua figura lapidis polita ibi esset, adorarent eum populares. lapides autem murorum, & domorum, erant aliquid prophanum, ideo non erat in eis periculum idolatrie: lapides autem templi dolati erant cooperiti lignis cedrinis, ut patet 3. Reg. 6. cap. sed ab aliqua parte exterius videbatur, ut patet Marci. 13. ca. ubi dixerunt discipuli Christo, magister aspice quales lapides, & quales structurae templi, sed etiam in hoc nullum periculum erat, quia illi lapides coniuncti domus formam faciebant, nec gerebant aliam distinctam figuram.

Et offeres super eo holocausta. Ad solennitatem publicationis maledictionum, & benedictionum, & licet tunc super altare illud holocausta oblata fuerint, nunquam tamen post licuit offerri, quia mandatum fuerat Leuitici 17. & supra 12. capit. quod nullus extratium tabernaculi offerret sub poena mortis. Sed in isto casu Deus dispensauit expresse, nec hoc repugnat legibus supra ab eo datis, quia ille ad quem pertinet legem condere, pertinet eam interpretari, & dispensare cum lex illa dependeat ex voluntate condentis eam. mansit ergo illud altare in futuras generationes ad memoriam rei gestae, & non ad usum sacrificiorum. Sic enim alia altaria ad signandum aliquid facta sunt, & non ad aliquem usum sacrificiorum, sicut patet de altari quod construxerunt duae tribus, & dimidia, scilicet Ruben, & Gad, & dimidia pars Manasse, quia cum recessissent ab alijs nouem tribubus, & dimidia, quae manebant ultra Iordanem in terram Chanaan, quia in illa tabernaculum dominerat, scilicet in Sylo, & ibi maior pars gentis Israeliticae, putauerunt quod cum diuiderentur ille duae terrae Iordane interfluentes,

Deus quo oia creata pp se creauerit.

Fama qd fit.

Iosue 4.

Quis est sensus huius literae, iuxta praecedentia.

Aliorū sententia opin.

Iudeorum tertia opin.

Improbatio primae opinionis. Quod oia praecepta contenta in 5. libris Moysi sunt sig.

fluente, quod post aliquot generationes pertransitas
esset obliuio in posteris, quod iste tribus ducet, & dimi-
dia pertinerent ad Israelitas, & filij eorum, scilicet no-
men tribuum, & dimidia quæ habitabant ultra Iorda-
nem, existimarent tanquam alienos filios duarum tri-
uum, & dimidiæ, & quod non pertinerent ad Deum
Israel. ne ergo hæc ambiguitas suboriri posset pertrā-
sio Iordanis diuidente vtramque terram, ex parte sua
circa tumulos Iordanis construxerunt altare nimis
magnitudinis, vt patet Iosue. 22. ca. & cum aliæ tribus
nouem, & dimidia vellent cōtra eos pugnare tanquā
idolatrias recedentes a lege, responderunt se non fecis-
se hoc altare ad sacrificandum, sed ad istud signandū,
quod dictum est in futuras generationes. Mansit igitur
altare illud, quod construxit Moyses ad istam solē-
nitatem celebrandam in memoriam posterorum, sed
si quis postea sacrificasset in illo, reus mortis esset, nec
esset aliquis vir sanctus qui moueretur a Deo ad sacri-
ficandum ibi, de quo non esset dubium, quod moue-
ret eum Deus, sicut de Helia qui sacrificauit in mōte
Carmeli, vt redargueret Prophetas Baal: nam hoc
valde cedebat in laudem Dei, de quo 3. Regum 18.
capitu.

Et immolabis hostias pacificas. Quia non solum holo-
causta ad solam laudem Dei facta sunt, sed etiam pa-
cificæ hostiæ, vt comederet de eis populus, & letaretur,
cum maior pars de sacrificio pacifico pertineat
ad offerentes.

Epulaberis coram Domino Deo tuo. Id est coram altari,
vbi ista sacrificia fiebant in quo dicebatur esse Deus,
quia in illo specialiter colebatur, vel quia ibi miracu-
lose ignem detinebat, ita quod non extingueretur a-
qua, nec vento. *Et scribes super lapides.* Replicat hic quæ
ante dixerat. *Super lapides.* Non sunt isti lapides alta-
ris, quia si poneretur ignis super lapides calce litos dis-
solueretur litura calcis, & scriptura obliteraretur, vel
obscuraretur agente igne, ideo dicatur, quod alij lapi-
des erant, vt supra diximus. *Plane ac lucide.* Vt omnes
volentes legere possint, quia hoc manebat ad memo-
riam futurorum.

Dixeruntque Moyses, & sacerdotes. Supra in positi-
one huius mandati loquebatur Moyses, & seniores po-
puli ad totam multitudinem, nunc Moyses, & sacer-
dotes replicant prouocando populū, vt attendat man-
data Dei. conuenienter autem sacerdotes cum Moy-
se ad populū locuti sunt, vt custodirent mandata Dei,
quia exhortatio est actus prædicandi, prædicatio autē
non pertinet ad laicos, sed magis ad sacerdotes legis,
quia sacerdotes tenentur esse sapientes in lege, alij au-
tē non vacant studio legis, sed operibus suis, & habēt
sacerdotes, vt doctores, & directores, vt patet Mala. 2.
cap. labia sacerdotis custodient scientiam, & legem ex-
quirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituū
est, ex hoc etiam sacerdotes quasi sacra docentes aut
dicentes appellari sunt.

Leuitici generis. Hoc videtur positum quasi ex sup-
erabundanti, quia in nulla alia tribu fuit vnquam sacer-
dos, nisi in tribu Leuitica, quia omnes alię fuerūt pro-
pter peccatum idolatriæ in adoratione vituli abomi-
nabiles factæ, & reprobata, & tribus Leui pro primo-
genitis omnium aliarum tribuum fuit electa, vt patet
Numeri 3. capitu. scriptura tamen aliquādo ponit ali-
quid ex superabundanti, quæ licet sit determinatio ta-
men non est necessaria, sic dicitur supra 17. cap. ibis ad
sacerdotes Leuitici generis, posset tamen dici, quod
accipitur sacerdos Leuitici generis ad differentiam
aliorum sacerdotum, quia erant alij sacerdotes in alijs
qui non sacrificabant, sed vocabantur sacerdotes, id est
domini, vel viri potentes. nam istud nomen sacerdos
equiuocū est ad sacerdotem in altari ministrantem, &

ad virum potentem, de isto secundo significato habe-
tur exemplum 2. Reg. 8. capitu. scilicet filij autem Da-
uid erāt sacerdotes, id est principes, cōstat enim, quod
non poterant esse sacerdotes ministrantes in altari,
quia morentur, aut percuterentur a Deo, sicut rex
Ozias de quo quarto Regum 15. quod fuit percussus
lepra in fronte, & mansit tota vita sua leprosus, quia
vsurpauit sibi ministerium sacerdotale thurificando,
de hoc etiam Apostolus ad Hebræ. seprimo capitu.
quod de tribu Iuda nullus vnquam sacerdos fuit. *At-
tende.* Corde præcipiendo.

Et audi. Auribus auscultando. *Hodie factus es popu-
lus domini Dei tui.* Quia hodie nouiter te accepit in po-
pulum peculiarem, quia pepigisti cum eo hoc fœdus
legis, sicut in monte Synai primo te elegerat, quia ac-
cepisti aliam legem, scilicet decem præceptorum.

Audies vocem eius. Mente audiendo. *Et facies man-
data atque iustitias.* Hoc refertur ad ea quæ in toto hoc
libro dicta sunt, & non solum ad ista præcepta de be-
nedicendo, & maledicendo, quia istud præceptum cæ-
rimoniale fuit, ibi autem dicitur de mandatis genera-
liter, scilicet de moralibus, & cærimonialibus, & de iu-
stitiis, id est præceptis iudicialibus.

Hi stabunt ad benedicendum Deum. Tanguntur hic per-
sonæ benedicentes, & ponuntur ad benedicendum
tribus nata de dominabus, scilicet de Lia, & Rachel,
& ad maledicendum tribus nata de ancillis, scilicet
de Zelpha, & Bala, sed quia filij dominarū sunt octo,
scilicet duo filij Rachel, & sex filij Lyæ, & filij ancilla-
rum sunt quatuor, ponuntur duæ tribus de filiis Lyæ
ad maledicendum, scilicet Ruben, & Zabulon, de his
patet Gene. 29. & 30. capitu. *Ioseph, & Benjamin.* Hic
diuidit benedicentes, & maledicentes, & ponuntur
12. tribus, sex ad maledicendum, & sex ad benedi-
cendum.

Quare ista enumeratio tribuum variat ab alijs.
Quest. 11.

Sed in enumeratione ista tribuū variat ab alijs
locis, nam Leui non solet computari, vt tribus,
quia tribus diuiduntur per diuersas sortes, id est
partes hereditatis, sed Leuitæ nō acceperunt
partem inter fratres suos de alijs tribubus, vt patet Nu-
meri 18. & 34. & supra 18. ideo non computabantur
tanquam tribus vna Israel.

Item in alijs locis solet cōputari vna tribus Ephraim,
& alia tribus Manasse, qui ambo erant filij Ioseph, &
istum modum diuidendi tenet tota scriptura, de hoc
patet exemplum Numeri primo capitu. vbi compu-
tantur viri bellatores omnium tribuum, & Numeri
secundo, vbi ponitur modus, & ordo castrametatio-
nis, & Numeri septimo vbi ponuntur principes duo-
decim tribuum ad offerendum in die dedicationis ta-
bernaculi, & ratio huius cōputationis est, quia Ephraim
& Manasse filij Ioseph duas tribus faciunt, & duas for-
tes receperūt, sicut omnes alij filij Iacob, vt patet Ge-
ne. 48. capitu. cum dicitur Ephraim, & Manasse duo fi-
lij tui, quos genuisti ante quam venire ad te, mei erūt,
& sicut Symeon, & Leui reputabuntur mihi, hic autē
computatur pater eorū Ioseph pro vna tribu, ita quod
illa duæ tribus in vnam conueniant. causa huius mu-
tationis videtur esse, quia siue numeretur Leui inter
tribus, siue non numeretur, nunquam debent esse vl-
tra duodecim, sed si Leui cōputaretur, vt vna tribus,
& computarentur isti duo filij Ioseph, vt duæ tribus,
essent tredecim tribus, ideo quando cōputatur Leui
necesse est, vt Ioseph pro vna tribu computetur, &
non exprimat aliquis de filiis suis tanquam tribus,
sed quod computetur Leui, vt vna tribus, vel non de-
pendet

pendet ex hoc, quia aut computantur filij Iacob quā-
tum ad aliquid, quod sit temporale, & terrenum, &
tunc non ponitur Leui, vt tribus, quia erat separatus
in cultum Dei, & abstrahatur ab omnibus seculari-
bus negocijs, sed ponuntur Manasse, & Benjamin, &
diuiditur tunc Ioseph in duas tribus, sic ponitur Nu-
meri primo capitu. quia ibi computantur viri bellato-
res. bellare autem erat actio terrena, quæ ad Leuitas
non pertinebat, & in designatione castrametationum
nō computatur Leui, vt tribus, quia in circuitu taber-
naculi manebat, alia autem erant castrametantes in
ordine suo, & ideo Manasse, & Ephraim computan-
tur ibi, vt duæ tribus, vt patet Numeri 2. capitu. & in di-
uisione sortium, quia erat aliquid seculare non com-
putatur Leui, vt tribus, sed Ephraim, & Manasse, vt pa-
tet Numeri 34. capitu. quando autem aliquid erat spiri-
tuale pertinens ad Israelitas non solum pertinebat ad
populares, sed etiam ad Leuitas, ideo computabatur
Leui, vt vna de tribubus 12. & Ioseph erat alia tribus,
hic autem sic erat, quia maledicere non obseruantes,
& benedicere obseruantes erat approbare legem, ap-
probatio autem aliquid spirituale est, ideo Leuitæ, vt
tribus vna computandi erant. simile habetur Apoca.
septimo capitu. vbi enumerat Apostolus Ioannes con-
uertendos de omnibus tribubus Israel, & quia ista cō-
uersio erat aliquid spirituale computatur Leui, vt tri-
bus, & Ioseph, vt alia tribus.

Sed tunc dubitatur cum non sit aliqua vna tribus
quæ nominetur tribus Ioseph, sed duæ tribus, scilicet
Ephraim, & Manasse quomodo accipiat vna tribus
Ioseph ad ponendum cum alijs: nam si ponerentur
tribus Ephraim, & Manasse essent septem tribus ex
parte illa, vbi ponerentur istæ.

Diceret autē aliquis, quod vt solum essent ex quali-
bet parte sex tribus tam in benedicentibus quā ma-
ledicentibus, quod deberet vna de his duabus tribu-
bus accipi loco tribus Ioseph. Et si quæretur quæ il-
larum duarum esset.

Respondetur, quod tribus Ephraim, quia ista di-
gnior erat, sicut prænuñciauerat Iacob auus eorum,
vt habetur Gene. 48. cap. cum dicitur, & hic quidem
in populos multiplicabitur, sed frater eius iunior ma-
ior illo erit, & semen eius crescat in gentes: nam po-
stea venerunt reges de tribu Ephraim etiam, quia in
castrametatione Ephraim maior erat, cum Manasse
castrametaretur sub vexillo Ephraim, vt patet Num-
2. cap. conuenienter, ergo videretur dicendum, quod
tribus Ephraim acciperetur pro Ioseph. respondetur
dicendum esse, quod vtrique tribus Manasse, & Ephraim
acciperetur pro vna tribu Ioseph: nam si forte man-
daretur, quod de tribu Ioseph acciperetur solum ad
faciendum aliquid, quia ille non poterat esse de vtra-
que tribu debet accipi de tribu Ephraim tanquam
de principali, cum tamen mandatur accipi tribus Ioseph
debet accipi vtrique tribus, scilicet Ephraim, &
Manasse: nam licet inter se essent duæ tribus distincte,
sicut Symeon, & Ruben, vt patet Gene. 48. propter pos-
sessiones quæ recipiebantur ab eis tanquam a duabus
tribubus tamen respectu ipsius Ioseph patris sui non
erant duæ tribus, sed vna, sicut enim omnes filij Iudæ
faciebant vnam tribum licet constituerent diuersas
familias sub eadem tribu, ita Ephraim, & Manasse
respectu Ioseph faciunt vnam tribum, ideo appella-
tione tribus Ioseph continetur ambæ tribus simul.

Et ad argumentum in contrarium, quādo dicitur,
quod acciperetur vna tribus loco Ioseph dicendum,
quod non sufficit, quia vna earum non dicitur tribus
Ioseph, sed familia Ioseph: ambæ autem simul faciunt
vnam tribum Ioseph, ideo cum mandetur accipi tri-
bus Ioseph oportet vtramque simul accipi. *Et e regione.*

A Id est e contrario: sunt duæ partes e regione. e, est præ-
positio, & signat ex, regio signat aliquam partem po-
sitionis, vnde dicitur e regione, id est ex opposita par-
te, vel a fronte. & sunt Hebal, & Garizim duo mon-
ticuli prominentes inter quos est parua vallis in qua
stabant 12. tribus ad respondendum benedictionibus,
& maledictionibus. *Et pronuntiabant Leuitæ.* Hic po-
nitur secundum scilicet maledictionum promulgatio.

*An totus populus ascenderet ad benedicendum super montem
Garizim, & rursus ascenderet ad maledicendum su-
per montem Hebal. Quest. 111.*

De ordinatione, & modo maledicendi, di-
cunt aliqui quod Leuitæ, & totus populus ascē-
debant in montem Garizim ad benedicen-
dum, deinde perfecta benedictione ascēde-
bant simul super montem Hebal, & ibi maledicebāt.
Sed hoc non stat, quia sex tribus esse debebant in He-
bal, & sex in Garizim. Item quia tunc omnes tribus si-
mul benedicerent, & maledicerent, sed in textu man-
datur, quod sex tribus benedicant, & sex maledicant. Et
respondent isti, quod tribus Leui ascendeat super vtrum-
que montem ad benedicendum, & maledicendum,
sed solum computatur inter benedicētes, quia Leui-
tæ erant rectores in spiritualibus, ad rectores autē be-
nedicere proprie pertinet, maledicere autem per acci-
dens, sed hoc nihil valet: quia non respondent de alijs
quinque tribubus quæ solum ponuntur ad benedice-
dum, & non ad maledicendum, nec erant rectores: et
rectores aliquando maledicunt, vt cum excommuni-
cant subditos rebelles, anathematizantes eos. Alij di-
cunt, quod sex tribus ascendeant super montem Hebal,
& sex super montem Garizim, & sacerdotes stabant
in valle inter duos montes, & conuertebant faciē suā
ad montem Garizim, & benedicebant, & deinde con-
uertebant faciē ad montem Hebal, & maledicebāt,
respondentibus Amen ad quamlibet benedictionem
tribus existentibus in Garizim, & respondentibus
Amen ad maledictiones tribus stantibus in Hebal.
Posset etiā dici, & vere, vt supra diximus, quod aliqui Le-
uitæ ascendeant summitem mōtis Garizim, & be-
nedicebāt respondentibus Amen sex tribubus stantibus
in ascensu montis Garizim: deinde Leuitæ ascende-
bant cacumen montis Hebal pronuntiantes maledi-
ctiones, respondentibus Amen sex tribubus stantibus
in ascensu montis Hebal. Et si obijciatur, quia dicitur
in litera, quod sex tribus stabant super montem Garizim,
& sex super montē Hebal. Respondetur, quod non oportet
erat, quod starent in ascensu, & dicuntur stare super mon-
tem, id est in monte, & ratio quia trecenta millia homi-
num pugnatorū, qui erant in sex tribubus præter par-
uulos, & vxores, & vulgus promiscuum infinita mul-
titudinis, vt patet Exodi 12. c. non possent capi in sum-
mitate alicuius montis, maxime quia illi mōtes erant
parui: & dato quod possent capi, tamen non congrue pos-
set tota multitudo ascendere super mōtium vertices,
& patet hoc manifeste Iosue 8. c. vbi dicitur, quod media pars
Israel stabat iuxta montem Garizim, & pars media iux-
ta montem Hebal cum aduenis suis, ideo opinio illa
secunda, quæ est Rab. Sal. quam videtur tenere Nico-
laus nō stat in veritate, licet potest sustineri si respiciat-
ur litera Iosue 8. ca. Et si arguas, quod non benedicebant
Leuitæ, quia sex tribus stabant ad benedicendū, & sex
ad maledicendum. Respondetur, quod non benedicebāt
populares, sed Leuitæ, dicuntur tamen stare ad bene-
dicendum, id est ad respondendum benedictionibus,
& sic de maledicentibus dicitur. Et si arguas, quod Leui-
tæ per se non benedicbant, & maledicebant, quia tri-
bus

Doctores
responsio
vera.

I autem audieris vocem Domini Dei tui, ut facias atque custodias omnia mandata eius, quæ ego præcipio tibi hodie: faciet te Dominus Deus tuus excelsiorem cunctis gentibus, quæ versantur in terra. &c.

Si autem. Supra posuit Legislator quasdam maledictiones, hic agitur de benedictionibus. Et tanguntur duo, scilicet primum benedictionum imprecatio super custodientes legem. Secundo maledictionum promulgatio super legem transgredientes ibi. *Quod si audire volueris.* Prima rursus diuiditur in quatuor partes. Primo de temporalium prosperatione. Secundo de hostium depredatione ibi. *Dabit Dominus inimicos tuos qui.* Tertio de famæ celebratione ibi. *Suscipiat te Dominus.* Quarto de honoris sublimatione ibi. *Constituet te.* Si audieris vocem Dei tui.

De temporalium prosperatione, quæ quadrifariam diuidi possunt, Hebræis obseruantibus mandata Dei, promissa. Qd. I.

IN audiendo solum non meremur, quia audire passio est partis auditiuæ: & naturaliter fit, sed in quantum isti actus reducuntur ad regulatorem rectæ rationis, & bonam electionem voluntatis, meritorij sunt, ideo subditur. *Ut scias atque custodias omnia mandata eius.* Idest si tu volueris audire vocem Dei, ut scias quid mandat tibi, & illud opere cõpleas.

Faciet te Dominus excelsiorem cunctis gentibus. Hic ponuntur omnes benedictiones in vniuersali: quia ista celsitudo non solum dicit honorem quæ est vna de benedictionibus, sed dicit quædam excessum vel statum altum humanæ conditionis, qui consistit in aggregatione omnium bonorum temporalium, quæ possumus colligere in quatuor partitiones, scilicet in rerum temporalium abundantiam, & prosperatorem: hostium fugam, & subiectionem: famæ concelebrationem: honoris sublimationem. *Cunctis gentibus.* Quia nulla gens erat in tota terra quæ istas benedictiones haberet sicut Iudæi, quædo Dei præcepta obseruabant: ideo vocabatur populus beatus, ut habetur Plal. 141. Beatus dixerunt populum, cui hæc sunt: & benedixit Dominus Deus eius. omnes benedictiones istæ quæ sequuntur infra.

Si tamen præcepta eius audieris. Idest non intelligas absolute quod istæ benedictiones aduenient tibi, nisi custodieris mandata non venient, immo oppositis maledictionibus repleberis. *Benedictus tu in ciuitate.* Primo ponuntur bona temporalia in abundantia, scilicet bona urbana ut domus, & suppellectilia, pecunia: & talia. *Benedictus in ciuitate.* Idest bona tua erunt multiplicata in ciuitate. *Benedictus in agro.* Idest multiplicaberis in bonis rusticis, quæ sunt in agro: scilicet, quia possidebis agros multos: vel quia fructus agrorum tuorum multiplicabuntur. *Benedictus fructus ventris tui.* Idest multiplicaberis in posteris: quia multos filios gignes. *Et fructus terre tue.* Idest fructus de arboribus. *Fructus iumentorum tuorum.* Quia multiplicaberis in equis, & asinis, & camelis quæ vocantur iumenta: quia iuuant necessitates humanas in ferendo pondera, & multi etiam: sed apud Iudæos veterat: quæ generant equiuocæ, & tales gñariones versuerat Deo fieri in terra, pmissionis, ut patet Leui. 19. c.

T Et gre-

sonæ, nec habent adiutorem. Maledictus qui dormit cum vxore patris sui. Idest cum nouerca, & non vocatur vxor patris mater: quia non voluit ponere Deus talem legem: quia erat infamare genus humanum, quod aliquis coiret cum matre sua: licet Semiramis regina Babylonis accepit filium suum in virum, ut esset regina: nam si filius aliam accepisset vxorem, mater non esset regina. de hoc Paulus Orosius primo libro de Oimesta mundi. Etiam maledictus est qui dormit cum vxore fratris sui Iudæi, idest proximi sui: sed non ponitur hic, quia solum hic innuuntur ea quæ occulte sunt, & de quibus suspitio nõ potest haberi facilliter, sicut non potest haberi suspitio de coitu prauigni cum nouerca: quia in domo conuersantur: & de fratre & sorore, & de genere, & focu: est enim familiaritas magna inter tales personas: nec aliquis iudicare poterit inter eos: si tam aliquis multum communicaret familiariter vxori proximi sui, suspitio esset de illicito concubitu: ideo ibi homines per legem veritatem scire possunt.

Et reuelat operimentum lectuli eius. Idest discooperit lectum patris ad coeundum cum nouerca: quia in hoc magna facit patri iniuriam, ut Ruben qui dormiuit cum Bala nouerca sua: & maledictus fuit a patre suo, ut patet Gen. 49. cap.

Maledictus qui dormit cum omni iumento. Idest cum aliquo de iumentis: quodcumque enim sit iumentum, mortem meretur qui coit cum illo: & mulier si succubuit alicui bruto, ut patet Leui. 20. cap. nemo enim potest cum omni iumento coire.

Maledictus qui dormit cum sorore sua filia patris sui, vel matris sue. Idest siue sint fratres solum ex parte matris, vel solum ex parte patris: quia forte aliquis putaret, quod coire cum sorore ex matre & patre peccatum est: si autem sit ex parte solum, vel matre solum, quod non esset peccatum.

Maledictus qui clam. Idest occulte percussit proximum suum: si enim in manifesto percuteret iudices eum punirent, ut patet Num. 35. & supra 19. cap. qui autem in occulto percutiebat, solum Deum ultorem habebat: tamen quædo mortuus aliquis inueniretur, iudices faciebant inquisitionem cum quibusdam ceremonijs, de quibus supra 21. cap.

Maledictus qui recipit munera ut percutiat animam innocentis. Idest ut deleat vitam innocentis, ut si aliquis malitiose innocentem ad mortem accuset, & det iudici pecunias, ut proferat sententiam mortis contra innocentem: quod enim iudex munera recipiat malum est, quia in lege prohibitum est, ut patet Exo. 23. & supra 16. cap. non recipias munera quæ excæcant oculos sapientium, & mutant verba iustorum. habet etiam speciem mali siue petere siue recipere, ut habetur extra de vita & ho. clerico. cap. cum ab omni. licet iura permittunt esculentum & poculentum, quod paucis diebus consumi possit: in hoc tamen multa fraudes committuntur. peius tamen est quod iudex recipiat munera in causa ciuili, vel pecuniaria a parte quam scit iniquam fonere litem, ut pro ea sententiet: pessimum tamen est in causa criminali capitali accipere munera a parte aliqua, ut alia iniuste condemnentur ad mortem.

Maledictus qui non permanet in sermonibus legis huius. Scilicet perseverando in fide recta vnius veri Dei nõ declinando ad idolatriam.

Nec perficiat eos opere, & dicit populus amen. Scilicet actualiter faciendo ea quæ mandantur in præceptis affirmatiuis, & recedendo ab eis quæ prohibentur in negatiuis.

Alph. T ost. super Deuter.

bas Leui computatur vna de stantibus in monte Garizim ad benedicendum solummodo. Respondet Rab. Sal. q. Leuitæ vtrunque faciebant, & tamen tribus Ioseph erat diuisa in duas, scilicet Ephraim, & Manasse, & sic erunt sex tribus benedicentes præter Leuitæ: sed hoc inconueniens est, quia cum Leui computetur inter benedicentes, si Ioseph diuidatur in duas tribus, erunt septem tribus benedicentes, nisi forte dicat, quod etiam Leuitæ ponebantur cum maledicentibus, licet non fiat hic mentio de maledictione eorum: Sed melius videtur dicendum, quod tribus Leui erat vna de benedicentibus, & tribus Ioseph computatur pro vna, licet essent duæ, quia sepe hoc reperitur in vereri, & nouo testamento patet Gen. 49. c. quia postquam Iacob Gen. 28. dederat duas sortes duobus filiis Ioseph, & computauit eos in duas tribus in c. 49. rursus computauit Leui in vnam tribum, & Ioseph in vnam. & si dicatur quomodo ergo Leuitæ proferebant maledictiones, & benedictiones? respondetur quod tribus Leui tota ponebatur cum alijs quinque tribubus ad benedicendum, sed aliqui de sacerdotibus, vel de ipsis Leuitis ascendeant super montes ad benedicendum, & maledicendum, nec tota tribus ascendere debebat, quia si multi homines simul clamarent, cum sint voces dissonæ, quædam graues, quædam acutæ, & quædam multum sonantes, quædam paruum, non sonaret vox distincta, sed murmur confusum. dominus autem mandauerat, quod totus Israel audiret, & intelligeret, ergo non clamat tota tribus. *Maledictus homo qui facit sculptile.* Idest aliquam statuam occultam, idest cauam, vel dolatam, & politam ad adorandum, quia idolatria maximum peccatorum est de se, cum magis repugnet Deo intelligendo, sicut declarauimus supra 5. c. ideo prima maledictio ponitur de ea, ut maxime caueatur. Et dicit Rab. Sal. q. sacerdotes, vel Leuitæ stantes inter duos montes conueriebant vultum suum ad Garizim, & benedicebant dicentes, benedictus qui non facit sculptile: deinde conueriebant vultum ad Hebal, & dicebant maledictus homo qui facit sculptile, & sic i. omnibus alijs, primo ponentes benedictionem, deinde maledictionem, & non exprimuntur, quia vna intelligitur cum solum differat benedictio a maledictione per solam negationem. Ista positio quantum ad hoc, quod est Leuitas stetit ad benedicendum inter montem Hebal, & Garizim satis v. ut supra diximus, sed quantum ad hoc, quod est stetit sex tribus super vnum montem, & sex super alium falsa est: quantum ad hoc, quod est sacerdotes primo benedicere versus Garizim, deinde maledicere præter Hebal, non potest stare secundum positionem terræ quæ, sed adhuc concessa positione Rab. Sal. non v. hoc verisimile, quia si sic factum fuisset, non oportebat ponere benedictiones per se, & maledictiones per se in scriptis, sed scribendo maledictiones intelligerentur benedictiones, in textu tñ ponunt maledictiones, & deinde benedictiones. Item quia si scriberentur benedictiones nõ deberet scribi illæ quæ sunt præter istas maledictionibus, sed alia disparata, sed sequ. ea. positas benedictionibus adiungunt præter maledictiones. Dicendum ergo, quod Leuitæ, siue steterint super montem caecumina, siue inter montes ad benedicendum, & maledicendum, tñ prius dixerunt benedictiones, deinde omnes maledictiones, ut patet Iosue 8. c. Et iste modus conuenientior est ad intelligendum, quod alius in quo maledicuntur maledictionibus benedictionibus, quia cum benedictiones moueant ad letitiam, & maledictiones ad tristitiam, si simul mixtim proponant, nunquam magna immutatio fiet ad vnam passionem, quantum enim mouemur ex benedictione ad vnam partem, tantum subito abstrahimur per maledictionem ad aliam partem, & sic neutri manemus, si autem omnes benedictiones simul

ad magnam letitiam subleuant, & desiderium implendi mandata, cum autem omnes maledictiones simul proponuntur, ad magnam terrorem concitant, & fugam peccati. Et si dicas, quod et cum deducti fuimus ad magnam letitiam per benedictiones, si proponant post maledictiones, cessabit illa letitia, vel timor non infliget per maledictiones. Respondetur, quod non facta est fortis impressio passionis, & deinde fiat alia fortis, si non sunt totaliter præter vtraque; manebit, si autem sint totaliter præter neutra manebit, vel saltem modicum de maiori: benedictiones autem, & maledictiones hic dantur licet in verbis præter sint, non sunt tñ totaliter præter, quia benedictiones dirigunt ad obseruatores legis, maledictiones vero ad transgressores, quod autem parue impressiones sunt, siue sint totaliter præter, siue non, nunquam manebit aliqua, quia requiritur totalis attentio ad quilibet: id cum ad vnam totaliter attendat, alia quæ parua erat deletur, patet de illo qui addidit duas scias disparatas simul, quia cum magna difficultate, vel raro hæt aliquid earum, nisi sit magna subiecti capacitas. si autem vna prius imprimatur fortiter, alia adueniente est si ad eam totaliter attendatur, non cessabit prima. *Et constabile.* id est idolum metallinum, quod non per sculpturam, sed conflationem ignis, & opere fusorio fit. *Abominatio nem domini.* Quia Deus ista valde abominatur. *Opus manuum artificum.* id est qui non sunt veri dii, sed aliquid factum opere humano. *Tonetur illud in abscondito.* Ista maledictiones sunt quædam combinationes de malo infligendo a Deo solum, & sunt ad peccata occulta, quia de peccatis publicis iudices secundum legem iudicare, & punire poterant: occulta autem solum diuino iudicio reservantur, si aliquis publice vellet colere idola, si esset vnus, vel pauci, ponitur pena eorum supra 17. c. lapidatio, si autem esset vna ciuitas, ponitur pena eius supra 13. cap. scilicet totalis deletio. cum autem aliquis in occulto idola coleret, solum Deus vindicabat, & sic est de omnibus maledictionibus positis in hoc cap. quia omnia occulte fieri possunt. *Et dicit amen.* Aduerbium confirmationis est apud Hebræos, & nos in eodem sensu accipimus. *Maledictus qui non honorat patrem.* In Hebræo habetur. *Maledictus qui vilipendit.* Et hoc diuini peccatum est, quia non honorare est temporibus requisitis honorem, vel subsidium boni requisitum, vilipendit autem est alicuius iniuriæ illatio, vel derisio, siue diffamatio vel bonorum possessorum ablatio. *Maledictus qui transfert terminos proximi sui, & dicit omnis populus amen.* Ista quod defraudet eum accipiendo aliquid de possessione eius, si tamen aliquis mutaret terminos, v. diceret proximo suo de terra non sua, non erat maledictus, sed rarissime fit sic. *Maledictus qui facit errare caecum in uia.* Quia potest præcipitari de aliquo loco, & morientur. qui autem videt, non potest ita periclitari, ideo dicitur Leui. 19. cap. non maledicas ludo, nec ponas offendiculum coram cæco. Potest etiam intelligi de his qui rudes in fide errare faciunt, quia damnabilior est error in via morum, quam in via pedum. Et crederetur quod inter peccata maximum est volutarie aliquem in fidelem facere: est enim de peccatis i. Spiritum sanctum, scilicet inuidia boni fratris, ideo credo, quod maxime damnati sunt qui plures in fide errare fecerunt, inter quos Mahometum, & Antichristum maxime damnatos credo, deinde Arium, & Sabellium, & consequenter alios hereticos: magis enim istos in inferno cruciari crediderim, quam Iudam Christum venditorem, quia iste ex quadam auaritia impetratorem egit, quia fur erat, & loculos habebat, cessante tamen illa passione doluit de malo licet infamatus fuisse. *Maledictus qui peruerit iudicium aduenæ, & pupilli.* Peruertere iudicium in quacunque persona vitium est, sed magis in causa iustorum, quia sunt miserabiles personæ.

Inter omnes
manipulos
inferni
ma
hometus
& Arius
& ceteri
heretici
iudiciorum
lerant tot
mentia.

Doctores
opinio.

Et greges armentorum tuorum. Idest congregationes armentorum: distinguuntur greges, & armēta: quia greges sunt congregationes minorum pecorum, scilicet ovium, caprarum: armenta dicuntur congregationes magnorum pecorum, ut boves sunt, & bubali: porci autem gregem faciunt, ut patet Marci 3. cap. aliquando grex accipitur generaliter pro omni congregatione pecorum quorumcunque, & ista differentia multum observatur in Levitico.

Et caule ovium tuarum. Quia replebuntur caulae sunt caule loca in quibus oves cōgregantur, propter metum luporum. *Benedicta horrea tua.* Quia replebunt frumento, & non putrefierit, nec deterioraretur, & comedes vetustissima veterū, & vetera novis supervenientibus projicies, ut patet Leui. 26. cap. *Benedicta reliquia tua.* Idest ea quae superabundabunt tibi multiplicabuntur, ut sufficiant pauperibus, & benedicat tibi anima tua: & quia ista bona vilia nihil profunt nisi ad vsum, & distributionem hominis: ideo oportet esse ad horum completionem corporis incolumitatem, ut ista se te sumantur, & se te distribuatur: ideo subditur. *Benedictus tu ingrediens & egrediens.* Idest Dominus benedicet tibi dādo corporis sanitatem, & custodiendo a cunctis noxiis, siue cum intraueris domum: siue cum exieris, scilicet omni tempore.

Dabit Dominus inimicos. Hic ponitur secundum de hostium depreffione. bona enim temporalia, siue possessiones, siue salus corporis, possunt tolli per hostes: ideo desiderant homines eorum subiectionem: inter maxima bona computabatur hostium subiectio, & hec propter duo, scilicet propter vilitatē, & propter honorem: vilitas autem maxima est, quia si aliquis hostes habet, quos subicere non potest aut resistere ei, destruent eum, & bona eius diripient, nec erit ei vlla pax aut quies: honor enim magnus est in vincendo: & videt aliquo modo pertinere ad actus fortitudinis, scilicet ad invadendum confidenter & resistendum viriliter. antiqui igitur inter maxima bona hostium victoriam putaverunt: quia propter hoc extendebatur nomen, & corroborabatur persona, & diuitia ampliabantur: videntur autem multa alia bona de his, quae homines carnales desiderant cum victoria provenire: quae describit sub pulchra metaphora Gualterus Alexandreidis lib. 4. vbi aptissime collocat palatium victorie: desiderabant ergo valde antiqui victoriam hostium: & quando alicui bona imprecabantur, hoc ponebatur tanquam potissimum, ut patet Gen. 24. cap. cum tora cognatio Rebecca benediceret ei recedenti in terram Chanaan, dicebant, soror nostra es crebras in millia: & possideat semen tuum portas inimicorum suorum: & non solum homines inter se ista imprecabantur, sed etiā Deus consentiens humanae locutioni, cum benedicat aliquem, ponebat super eum hanc benedictionem, ut patet Gen. 22. cap. quando Deus benedixit Abraham: quia fuit paratus ad mandatum eius obedire, & immolare filium suum cum dicitur per memoripsum iuravit dicit Dominus: quia fecisti rem hanc & non pepercisti filio tuo unigenito, multiplicabo semen tuum sicut stellas celi, & velut arenam quae est in litore maris, & possidebit semen tuum portas inimicorum suorum.

Corruentes in conspectu tuo. Quia quando Iudaei Domini praecepta servabant hostes insurgētes sine magno labore eorum consumebantur, ut patet in bello contra Madianitas: ubi occiderunt quinque reges, & vastaverunt totam terram: & nec vnus ex eis mortuus est, ut patet Nu. 31. cap. & quando Iosue pugnabat contra multos reges, & Deus misit lapides grandinis magnos & durissimos, & mortui sunt plurimi,

ut patet Iosue 10. cap. sic pugnante Gedeone contra Madianitas ipsi se suis gladiis trucidarunt nihil agente Gedeone, ut patet Iudi. 7. cap.

Per viam viam venient contrate. Scilicet congregati ut te deleant. *Et per septem fugient a facie tua.* Idest per multas: quia numerus septenarius vniuersitatem notat: quia omnia voluntur in septem. *A facie tua.* Idest timentes faciem tuam: tantus enim erat timor quod non se expectabant fugientes: sed quilibet per quem locum poterat, fugiebat abscondens se in scissuris petrarum, & in caavernis terrae, ut patet de quinque regibus contra quos pugnauit Iosue, qui latuerunt in vna spelunca: & eos inde extractos, suspendit Iosue in patibulis, ut patet Iosue 5. cap. destructis hostibus cum res in pace agantur, solet magna abundantia in rebus esse: ideo subditur.

Emittet Deus benedictionem super cellaria tua. Idest prosperaberis in cunctis quae inceperis: tempore enim belli solet ciborum cōtingere inopia ex duabus causis. Prima quia in bello multi hostes deuastant: vel ipsi bellatores de terra illa multa comedunt, & consumunt magis quā alias facerent. Secunda causa quia homines dediti bello cessant ab agricultura: cum autem pax redeat ablatis istis duabus occasionibus, fertilitas redit, & sic dicuntur benedicti, idest multiplicari homines in fructibus terrae post bellum.

Suscipiat te Dominus. Hic ponitur tertia, scilicet de famae celebratione. generosus est enim animus hominis & cupidus laudis, ideo desiderat nomen suum dilari: ponuntur ergo aliqua quae faciunt ad famae diuigationem.

Suscipiat te Dominus sibi in populum sanctum sicut iurauit tibi. Idest faciet te Deus sibi populum esse sanctificatum, idest sibi applicatum tanquam populum peculiarem: de quo magna sollicitudinem habeat tanquam de filiis suis. Et hoc iurauit patribus eorum, scilicet quod acciperet eos in populum & hereditatem, vel aliter.

Suscipiat te in populum sanctum. Idest faciet te sibi applicatum per gratiam si custodieris eius mandata, ita quod custodia mandatorum promereatur maiorem gratiam nobis apponi. & sic erimus sanctificati, idest valde applicati Deo: & sic dicit Augustinus quod charitas apposta per operationem meretur augeri, & deinde aucta meretur perfici, & Ioan. primo cap. de plenitudine eius nos omnes accepimus gratiam pro gratia, idest pro gratia quae est principium bonae operationis meremur gratiam augmentationis, & confirmationis in bono, omnia tamen gratuite veniunt, quia fundamentum primum bene agendi putre gratuitum est, ut patet ad Rom. 10. cap. & ista sanctitas quomocunque assumatur erat causa magnae laudis Iudaeis: quia alie gentes videntes eorum ritus & leges laudabant eos, ut patet supra 4. cap. vel videntes quomodo Deus Iudeorum applicabat eos sibi defendendo ab aduersariis, laudabant Deum, & gentem, quae talem Deum habebat. *Si obseruaueritis mandata eius.* Non transgrediendo ea. *Et ambulaueritis in vijs eius.* Exercendo vos multum in mandatis.

Videbuntque omnes terrarum populi. Deus faciebat tanta pro Iudaeis, quod omnes aliae gentes hoc videntes dubitare non poterant, quin hoc esset Deo specialiter: quando enim homo inuatur a Deo si inuamen illud non sit excessuum, putant homines esse per industriam eius, qui operatur: cum tamen tanta per hominem sunt ad quanta non sufficit humana prouidentia, aut potentia, dicunt homines esse factū a Deo: & sic dicitur Gen. 39. cap. de Ioseph quod Dominus eius Putiphar bene nouerat Deū esse cū eo, & oia quae agebat dirigebant in manu eius, ita etiam de istis Iudaeis

De famae celebratione.

Quo possunt cognoscere homines manifeste quod aliquis homo iuuat a Deo.

Iudaeis cum viderent tāta pro eis fieri, iudicabant manifeste Deum operari pro eis: sic patet Exo. 14. c. vbi cum Aegyptij viderent commoueri rotas curruum suorum in profundo Rubri maris, & quod percuterentur per columnam ignis, & nubis, dixerunt fugiamus Israel: quia Deus pugnat pro eis contra nos: sic etiam cum Chananei habitantes ultra Iordanem, vidissent ea quae fecerat Deus pro eis ad introitum maris Rubri, & in toto deserto, & in duobus regibus Amorrhoeorum Og & Seon quos occideret, conterriti sunt, & non mansit in eis spiritus, ut patet Iosue 2. cap. & sic de omnibus alijs mirabilibus quae tanta erāt, ut nullo modo occultari possent, quin haec Deus ageret: ut de casu murorum Hierico. Iosue 7. cap. & de statu solis per magnum spacium quouique Israel vindicaret se de hostibus suis: & quod pluerit lapides magnos grandinis super totum exercitum hostilem, ita ut plures ibi quā in bello mortui fuerint, ut patet Iosue 10. cap.

Omnes terrarum populi. Hyperbole est: quia licet in vna terra fiant mirabilia, non sciuntur in omnibus alijs terris: quia quaedam gentes sunt ad quas itineris difficultas adimit accessum: aliae quae ita moribus aut lingua diuersae sunt, ut nullum inter eas commercium siue communicatio sit, ut fama rerum gestarum alibi in eas per vagari possit: ut ait Boetius de consola. li. 2. prosa 7.

Miraculum de statione solis non poterat esse notum in tota terra directe sed in solo hemisphærio in quo sol stabat. Et de Eclipsi visa in passione Domini nostri. Et de retrogradatione solis tempore Ezechielis. Quæst. 11.

QUAE DAM tamen erāt miracula, quae licet non esset cognitum propter quam gētem fierent, tamen erant nota omnibus gentibus esse, & miracula esse: ut statio solis tempore Iosue: necesse enim erat in omni horizonte vbiunque homines essent, videri diuersitatem in die illa, & omnibus alijs. nam cū illud fiebat quereretur de quolibet horizonte, an sol esset super horizontē illum cum fiebat status solis miraculosus, si stabat super horizontem necessarium erat, ut videretur, quomodo sol erat immobilis super horizontem quod ab aeterno nunquam fuerat: & sic mirarentur. Si autē dicatur quod esset sol tūc in horizontē, ita quod esset nox, sicut directe sentiebat miraculum in terra super cuius horizontem tūc erat sol, ita indirecte videretur miraculum in terra sub cuius horizonte sol erat, quia esset nox dupla ad noctes alias praecedentes & subsequentes: vel magis quā dupla: ideo necessario experirentur miraculum. Alia autem miracula erant, quae non videbantur, nec audiebantur in omni terra, sicut erant bella quae faciebant Israelitae contra gentes Chanaanorum: de quibus in lib. Iosue in quibus adiuvabantur a Deo: ut fuit quod Deus plueret super hostes lapides grandinis, & occiderit multos ex illis plures quā fuerant mortui per manum Israelitarum, ut patet Iosue cap. 10. haec autem non publicaretur in omni terra ex causis supra assignatis. Miraculum autem illud de quo dicebamus, scilicet statio solis super Gaboon quod fuit commune toti mundo: quia omnes gentes expertae sunt mutationem cursus naturae: licet patuerit esse miraculum, tamen nesciebatur propter quid esset, scilicet an Deus egisset illud pro Hebreis vel alijs gentibus: vel quomodo aliter accidisset: sed quilibet gens vbi erat admirabatur quid illud erat: quia nunquam tale quid senserat, ex qua tamen causa oriretur nesciebant: sicut accidit simplicibus in consideratione rerum naturalium quae

Alph. Toft. super Deuter.

rum causas ignorant, quae eis interdum admirabiles videntur, ut patet de eclipsis lunaris, & solaribus: & de immutabilitate arcturi existentis circa polum, scilicet quare videatur immutabilis ex tarditate sua. de his Boetius de consola. lib. 4. in metro 5. scilicet

*Siquis arcturi sydera nescit
Propinqua summo cardine labi.
Cur legat tardus plaustra Bootes,
Mergat seras aequore flammis:
Cur nimis celeres explicet ortus.
Legem stupebit aetheris alti.
Palleant plenae cornua lunae.
Infecta metis noctis opaca,
Quoque fulgenti texerat ore:
Confusa phoebe detegat astra.
Commouet gentes publicus error.
Laxantque crebris pulsibus ora.*

Et sicut mirantur simplices de istis quae sunt naturalia, ita mirantur sapientes qui aliquando vident mirabilia, quorum causa sunt supra naturam, & ipsi eas scire non possunt: sicut cum facta fuit eclipsis per tres horas, ab hora 6. usque ad nonam, ut patet Matt. 27. c. & fuit hoc contra naturam: quia quando fuit mortuus Christus erat pascha Iudaeorum, & erat dies quintadecima mensis, cū praecedenti die ad vesperam quae erat dies quartadecima mensis primi, fecerunt immolationem paschalis agni: sicut mandatur Exodi 12. c. eclipsis tamen solis quae tunc facta est, non potest fieri nisi in coniunctione solis & lunae, cum veniunt ad caput vel caudam draconis: ideo Astrologi magni videntes hoc admirati sunt, sicut fuit in diebus illis peritissimus vir Dionysius Ariopagita quodā Atheniensium philosophorum decus: postea vero clementia Dei Pauli discipulus, & nouissime Parisien. episcopus, atque vltimate martyrio laureatus, qui dixisse fertur conspecta tali innaturali eclipsi: aut Deus naturae patitur, aut tota rerum machina dissoluitur. nesciunt tamen certe ex quo ista eclipsis accidisset an ex morte alicuius viri, vel errore naturae: & ipsimet Iudei atque gentiles qui crucifixo Domino astabant, causam huius ignorauerunt: sed quidam totius astrologiae ignari eam naturaliter accidisse putauerunt: alij autem videntes Christum vium sanctū iniuste passum, & tunc actualiter patientem arbitrati sunt eum huius eclipsis causam fuisse. Sed hoc non erat scire, quin potius quoddam leue opinari. Sic enim quondam cum Atreus rex Mycenarum in Graecia filios Thiestis fratris sui dolose viciēdi incestus causa occidisset, assatasque carnes eorum patri vorandas tradidisset, eorumque cruorem rubeo vino mixtum epotandum tradidisset: atque infelix ille Thiestes vice sua auide atque epulentissime tantae fraudis calamitatisque inscius deuorasset, solarem eclipsim tūc fieri naturaliter contigit, quam vulgares huius rei ignari, magnique facinoris Atrei regis conscij putauerunt, ad totius mundi euerfionem in huius sceleris ultionem a dijs tradita fuisse, se miserimos in quos fines seculorum deuenissent acclamantes, ut ait Seneca in tragedia secunda, quae dicitur Thiestes carmine 5. quod incipit Quo terrarum super viaque parens. in quo metro postquam chorus conqueritur de peruersione omnium signorum zodiaci atque astrorum constellationumque caeli, vltimo concludit, quod mundus vult perire propter hoc facinus Vos ē tanto visi populo digni premeret, quos euerfo cardine mundus in nos etas vltima venit: o nos dura sorte creatos: seu perdidimus solem miserī: siue expulimus, abeat questus discede timor: vitē est audis quisquis non vult, mundo secum perente mori.

Sapientes etiam aliquando talia videntes valde commouentur, nesciunt tamen unde talia sint, unde licet in tempore hoc totus mundus conspexisset hoc insigne miraculum, tamen non attribuebatur hoc Deo Hebræorum, nec sciebatur a gentibus propter Iudæos factum nisi forte ab illis Iudæis, qui hoc audierant à Iosue petente. Accidit autem simile iterum in Iudæis cum infirmaretur rex Ezechias, & Esaias propheta mandato Dei dixerit ei, dispone domui tuæ, quia morieris & non viues: qui conuersus ad parietem fleuit amare: dimisitque ei Deus peccatum: atque quindecim vitæ annos addidit, quod ei Esaias a Deo admonitus renunciauit, antequam de atrio eius exiret: & ad signum huius promissionis petiuit Ezechias a Deo miraculum, scilicet sol retrocederet in horologio per lineas siue gradus decem, ut patet 4. Reg. 20. cap. & Esa. 38. cūque hoc etiam compertum foret in omni terra, sciebatur quod miraculum erat: sed causa ignorabatur. Unde Caldæi qui in astronomia maxime temporibus illis vigeant, de hoc valde admirati miserunt Hierosolymam hoc inquiri, si sciretur quid causæ in hoc fuisset. Sciebant ergo omnes populi mirabilia hæc: sed non omnes sciebant facta esse à Deo Hebræorum, vel per Hebræos. *Quod nomen Domini inuocatum sit super te.* Idest quod tu vocaris specialiter populus Dei, & non alia gens, sicut serui alicuius Domini habent nomen illius Domini inuocatum super se. quod vocantur ab illo Domino a quo non vocantur alij homines: sic erat de Hebræis: quia ipsi denominabantur cultores Dei celi: & nulla gens vocabatur hoc modo, & non erat hoc aliquid magnum. quod denominarentur Iudæi ab illo Deo celi: sed quod ad eorum petitionem ipse faceret mirabilia pro eis, de quibus gentes stupebant videntes quod nulla gens erat, quæ tales deos haberet: & hoc etiam signat ista littera. quod inuocatum sit nomen Domini super te, ita præsto habes Deum ad omnia quæ vis, quasi sibi soli cōueniat denominatio ista ab illo Deo: & alia gentes extraneæ sint ab eo. *Quod nomen Dei tui inuocatum sit super te.* Idest quod tu voceris populus Dei & sis, quod cognoscet alie gentes videntes beneficia singularia, quæ Deus pro vobis agit in pugnando, & dando vbertatem, & corporum sanitatem. *Et timebunt te.* Non audebunt pugnare contra te putantes quod Deus deleat eos. *Abundare te faciet Deus.* Replicat est superioris ad magis mouendum, sicut faciunt predicatorum, vel cōcionatores, qui ea quæ vident auditores mouere, sapius replicat. *Aperiet Deus thesaurum suum.* Hic ponit principium instrumentale omnium istorum bonorum vestrorum, scilicet celum. *Aperiet Dominus thesaurum.* Idest celum: tunc enim celum aperiri dicitur, cum pluuia emittit: tunc claudij dicitur cum non emittit. Et accipitur hic celum pro celo aereo, de quo sunt pluuie & alia impressiones methæoro. vel per corporibus celestibus, per quorum motus &figurationes disponitur aer, & alia inferiora corpora ad omnia quæ fiunt: Et vocat celum thesaurum, quia omnia naturalia quæ in postremum vsum non veniunt, vocantur thesauri: quasi sicut thesaurus reconditus est, & non venit in quotidianas expensas: sic ista a Deo disposita fuerunt, ut nos immediate eis uti non possemus, licet aliquo modo inde vtilitas nobis venit: ideo abyssus aquarum, qui nobis inscrutabilis est, vocatur thesaurus Dei, ut habetur Psal. 34. congregans sicut in vitæ aquas maris: & ponens in thesauris abyssos: sic etiam regiones separata ad extremitates mundi versus sphaeræ angustias, de quibus venti gignuntur, dicuntur thesauri Dei, ut patet Psal. 134. qui producit ventos de thesauris suis: sic vocatur celum thesaurus: quia ad illum hominibus accessus non est, & vocat thesaurum opti-

mum: quia inter omnia corpora naturæ quæ Deus egit inanimata, nullum in substantia & figura ita perfectum & decorum est, nec in operatione ita vtile: quia secundum philosophum primo de generatione & corruptione propter accessum & recessum solis in circulo obliquo fiunt omnes generationes & corruptiones in terra. Aliter vocatur celum thesaurus, quia thesaurus dicitur repositorium auri, & thesauri quod est positio & aurum: ubi ergo ponitur magna diuitiarum pecuniarum vel massarum preciosarum in metallis ut in auro & argento, thesaurus nuncupatur: & de illo thesauro educuntur omnes copiarum diuitiarum: sic conueniēter inter res naturales ea res, quæ in se magnitudinem virtutis ad efficiendum gignendumque continet, vocatur thesaurus si omnia alia recipiant ab illa. sic est inter omnia naturalia celum. nam tota radix influentiæ naturalis generationis & corruptionis, augmentationis, & diminutionis, atque alterationis est in celo: ideo enim sic elementa disponuntur, quia sic vel sic influit celum super ea. Terra enim nihil gignit nisi eam celum fecundet: & aer totus desiccatur atque pestifer redditur, nisi celi humiditate temperetur: flumina etiam deficient nisi celum pluuias dederit: totum ergo principium boni naturalis est in celo: & sic vocatur conueniēter thesaurus, unde extrahantur omnia bona quæ in tota natura sunt. si enim omnes fructus nati quolibet anno, & omnes alie res quæ sunt animate, vel non animate educerentur de vno loco sic in actu facta & consistētia, vocaretur locus ille thesaurus nature, ita cum omnia ista sint in virtute celi: quia per actionem eius omnia producuntur, vocabitur celum thesaurus optimus: & quia non est celum thesaurus, idest locus repositorius continens in actu diuitias naturæ, sed in virtute influxiua, ponit quæ sunt ista, per quæ celum contineat, & sic causa omnium naturalium cum dicit. *Ut tribuat pluiam terræ tuæ.* Ista est metaphora quia secundum veritatem celum non diuiditur, cum corpora supra celestia non patiantur peregrinas impressiones: qualis est in diuidendo aliquid, quia corrumpitur: sed sicut si in aliquo vase contereretur aqua, & non possit fluere, nunquam fluere donec aperitur, ita cum in virtute celi contineatur pluuia emittēda, cum illam emittit aperiri dicitur, quasi de intra substantiam suam illud faciat: & ponitur hoc quia celum ponitur principium influens in omnia naturalia entia per motum suum, & astrorumfigurationes, idest aspectus varios: & quia non potest immediate per se influere, dantur duo instrumenta huius actionis, scilicet calor & humiditas, nam ex harmonia horum omnia naturalia producuntur sicut ait Ouidius in primo Metamorph. calor autem est per motum solis, humiditas reperitur in aqua sine pluuia cadente de celo: quoniam vero ista duo temperate a celo fiunt, aperiri dicitur thesaurus Dei: & vtrunque est eque necessarium: quia nec calor sine humore, nec humor sine calore quicquam agere potest: non ponit tamen de calore, quia calor causatur per motum solis: iste autem motus est inuariabilis: ideo calor influxus a sole est quasi inuariabilis: quia necesse est quolibet anno equales ardores vigere, cum sol equaliter quolibet anno ascendat super quemlibet locum versus perpendicularē, aut descendat, nisi obstat aliqua turbatio temporis causata per influentiam septentrionalem, scilicet pluiarum inundatio, aut gelu, caligines, & nebule, atque immania frigora. nullus ergo vngquam calorem a Deo petit, licet ita necessarius sit ut aquea humiditas. Secundum erat necessarium humiditas, qualis reperit in aqua. ista autem licet non sit magis necessaria quæ calor, tamen magis ea

Principium totius boni naturalis est in celo.

Ex calore & humiditate harmonia omnia producuntur.

petimus quam calorem: quia calor est inuariabiliter veniens quasi. humiditas autem aquea valde mutatur. ita quod aliquando transeant multa tempora, in quibus non pluant tam naturaliter quam ex petitione Dei: ideo tota celi benedictio videtur consistere in effusione pluiarum: & sic in scriptura quando cūque sit mētio de bono quod a celo habemus, subditur de pluiis venientibus: sic patet supra 11. cap. & Osee 2. cap. dicitur exaudiam celos, & illi exaudiet terram, & terra exaudiet vinum, & triticum, & oleum: & Esa. c. 55. dicitur de vtilitate celi quātum ad aquam, & quomodo descendit imber, & nix de celo: & illuc ultra non reuertitur: sed inebriat terram, & infundit, & germinare eam facit: & dat semen serenti, & panem comedenti: sic erit verbum meum &c. recte ergo aqua sola ponitur hic tanquā id quod de thesauro celi a nobis petitur. *Tribuet pluiam terræ tuæ.* Quia per hoc terra tua replebitur omnibus bonis in terra nacentibus: & dicit specialiter terræ tuæ, quasi dicat terra tua his indiget, & per hæc abundabit: quia terra illa non est sicut Aegyptus in qua iacto semine in hororum morem aque ducitur irrigua: sed campestris & montuosa expectans de celo pluias, ut patet supra 12. cap. quasi dicat si non daret pluias Aegyptio Deus, non multum Aegyptijs dolendum esset: quia omnia necessaria sine aquis in Aegypto haberi possunt. dico autem de aquis pluuiialibus quæ non sunt in Aegypto: nec necessaria sunt: secus autem de aquis simpliciter ductis. nam sine aquis impossibile erat aliquid gigni: sed quia in Aegypto aqua fluuiialis Nilica, & aliorum fluminum non inundatium ducitur artificiale ad rigandum, dicitur non indigere Aegyptus aquis. similibus: si tamen Deus non daret imbres terre Chanaan illa periret: quia erat montuosa & campestris de celo expectans pluias, ut patet supra 11. cap. *In tempore suo.* Scilicet temporaneam & serotinam. Primo ad terræ fecundationem. Secundo ad granorum & fructuum ingrossationem. *Et benedixit cunctis operibus manuum tuarum.* Idest prosperaberis in cunctis operibus siue in agro siue in ciuitate. *Et feneraberis gentibus multis.* Idest habebis pecunias multas & cibos ad mutuandum multis gentibus, ita eris diues quod non solum sufficies tibi, sed etiam alijs. *Et a nullo femus recipies.* Idest non indigebis quod aliquæ gentes tibi mutent: hoc fuit magis expositum supra 15. cap. *Constituet te Dominus.* Hic ponit quartum. scilicet honoris sublimationem: quia hunc maxime desiderant homines terreni, & multi de his qui virtuosi sunt, ut patet primo Ethi. & solus honor politicum bonum vocatur, quasi maximum inter bona, & hoc bonum ponit vltimate quasi omnium bonorum completiuium & decoratiuium. *In caput & non in caudam.* Idest ut domineris alijs gentibus & nemo dominetur tibi, ut habetur supra 15. caput inter alias partes obtinet principatum tam situ quā dignitate: situ quia super omnes est: dignitate, quia ab eo cæteris partibus corporis deriuatur sensus, & motus: quæ omnia valde conueniunt rectoribus. cauda in omnibus animalibus vltima pars est: quia in ea terminatur extremitas spinæ & spondilium, quæ a capite vsque ad caudam multis connexionibus deriuantur. *Et eris semper supra & non subter.* Expositio prioris est. *Si tamen audieris mandata Domini Dei tui.* Hæc benedictiones non absolute, sed conditionaliter venturæ erant: & si aliquando istas benedictiones vel aliquas istarum populus haberet, si ad idola declinaret, vel alia mandata transgredirentur, perdebant eas. *Si tamen audieris.* Idest mente conceperis ad obediendum & operandum. *Non declinabis ad dextram nec ad sinistram.* Idest custodiendo ea aliter quæ ego vobis mando. *Vel non declinabis ad dextram.* Idest

De honoris sublimatione.

Alph. Tost. super Deuter.

nunquā declines ab istis mandatis ut eas in dextrā partē quæ est prosperitas & palitatis. *Nec in sinistram.* Idest etiam non declinabis per aduersitates mundanas quæ sunt sinistra. *Nec secutus fueris deos alienos.* Querendo ab eis responsa per res necromanticas. *Et colueris eos.* Faciendo eis sacrificia vel thurificando.

Quod si audire nolueris. Hic ponitur secundū principalem. scilicet de impositione maledictionum vel promulgatione contra legem transgredientes, & sicut supra cū benedicerentur positæ fuerunt omnes partitiones bonorum temporalium: ita hic ponuntur omnia mala cumulatæ, quæ homines in vita abhorreere solent, & magis se explicat Legislator in maledictionibus quæ in benedictionibus: licet Deus in bona operatione remuneret ultra merita, & in malis actibus puniat citra demerita, tamen mala magis explicantur: quia lex vetus erat lex timoris: maledictio autem ad timorem pertinet: benedictio vero ad amorē: magis ergo maledictionibus quæ benedictionibus debuit admonere. Item quia ipsi audientes erant adhuc rudes, & citius mouebantur ad maledictiones auditas quæ ad benedictiones: debebat ergo lex conformari dispositioni audiētiū, ut bona esset, sicut regula latomorum in lesbia. conformatur lapidi, quia lapis regulæ non valet bene conformari, ut patet 5. Ethi. in c. de Epiceya. Et tangunt hic quinque secundum quinque partitiones eorum quæ homines abominantur & fugiunt: primum est domus & rerum domesticarum indispositio. Secundum est inimicis suis subiugatio ibi. *Tradat te Dominus.* Tertiū est propriæ personæ infamatio ibi. *Et eris perditus.* Quartum est ab inferioribus sibi facta humiliatio ibi. *Ad uena qui tecum.* Quintum est hostilis obsessio ibi. *Ad ducet super te.* Quod si audire nolueris vocē Dei ut custodias.

De impositione maledictionum contra legem transgredientes.

Quare multi carnales retrahunt se ab audientia predicationum & communicatione sanctorum virorum. Quasi. 111.

ALIIQUI enim in delectationibus mundanis & desiderijs suis viuētes, & scientes illud esse contra legem Dei, & timent quod si audiant legem Dei, quod abducatur ab illis delectationibus: ideo audire nolunt predicatorum, nec legere libros deuotos, timentes quod compuncti delectabile perdant: sed volunt audire fabulas, & aliqua amatoria, & delectabilia, ut patet 2. ad Timotheum 4. cap. erit autem tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros prurientes auribus: & a veritate quidem auditu auertent, & ad fabulas conuertentur: & istud horribile peccatum est, scilicet repugnare gratiæ spiritus sancti, & laborare ne in nos veniat, iuxta illud qui dixerunt Deo, recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus Iob 21. cap. & multi tales erant tempore Esaiæ, qui dixerunt ei, quod non diceret eis, quæ Deus mandabat: sed predicaret quæ eis placebant, ut patet Esaiæ ... c.

Ut custodias & facias mandata eius. Iest propter hoc non vis audire, ut non facias mandata eius: quia nec vis scire nec facere: omnes maledictiones istæ quæ sequuntur & plures quæ non sunt hic scriptæ.

Et apprehendet te. Idest tenebunt te diuturnæ.

Maledictus eris in ciuitate. Idest bona tua quæ habes in ciuitate perdentur vel valde minuentur.

Maledictus in agro. Idest fructus agrorum tuorum erugine, vento, locusta consumuntur, & bruco: vel terre sterilitas intra viscera sua claudet.

Maledictum horreum tuum. Quia etiam si illud impleueris cito euacuabitur: vel intra se putrescet, ut nulli proficiat.

Maledicta reliquia tua. i. diminuent reliquæ tuæ: quia non erunt

Quare celum vocatur thesaurus Dei.

erunt sicut ante esse consueverant, quoniam tibi non sufficies: & sicut benedictio rerum importat multiplicationem, ita maledictio diminutionem.

Maledictus fructus ventris tui. Idest diminuetur quia non multiplicaberis in filiis, vt fueras ante multiplicatus: vel maledicentur filij tui, quia infirmi & deformes nascentur: vel fortes eorum peste cōsumuntur. *Et frustus terra tua.* Quia paucus erit & sanitatis corruptius propter intemperiem.

Armenta bouum tuarum, & greges ouium. Peste simul peribunt, vel paulatim deficient fame, & siccitate cōsumpta: & hic ponitur proprie armentum & grex.

Maledictus eris ingrediens & egrediens. Idest ad ingressum & egressum domus tuæ malediceris: quia ibi irruet tibi timor, & tremor: & omnia mala tibi obuiabunt. *Mittet Dominus super te famem.* Idest non solum erit ista maledictio in terræ nascentibus aliquis defectus paruus, sed totalis indigentia, & non venient ista pure naturaliter, sed Deus illam mittet, & sicut bona quæ Deus specialiter nobis immittit maiora sunt, quàm bona pure naturalia: ita mala quæ Deus per se infligit duriora sunt quàm mala a natura contingentia, vt patet in plagis Aegyptiorum: quia nunquam grando ita magna visa fuit in Aegypto: & sic de tenebris, & morte primogenitorum, & omnibus alijs vt patet Exo. 8. & 9. & 10. cap. *Famem.* Idest defectum vidualium: *Et esuriam.* Idest magnum desiderium comedendi: Et istud desiderium non erit naturale: sed a Deo inflatum in penam, vt durius crucientur: quia famēs sine esurie vel e contrario non tantum cruciant: potest tamen in tēpore famis maior comedendi inesse naturaliter appetitus sola opinione hoc faciente: quia dum homo res deficere videt, tūc magis eas desiderat: cum autem copia adest sola copia releuat appetitum.

Et increpationem in omnia opera tua. Idest derestationem vel abominationem, vt cum aliquid iam feceris, illud abomineris increpando illud, idest iudicando esse malum cū quadam magna furia, vt illud delectas, & sic nihil in operibus tuis proficies.

Donec conterat te. Idest destruat omnia bona tua per famem in qua omnia cōsumi & deficere solent, & per increpationē: ita quod tu destruas opera tua.

Et perdat velociter. Quia tanta mala homines diuturne ferre non possunt: oportet enim eos vel releuari, vel cito succumbere.

Propter adinuentiones tuas. Idest propter peccata tua: potest signare adinuentio omnia peccata generaliter: quia peccare est quadam adinuentio, idest quidam modus viuendi inuentus ab homine, quem Deus nō statuit, sic dicitur Osae 13. c. perditio tua ex te Israel, idest peccata tua propter quæ perdi mereris ex te solum sunt. potest etiam assumi specialiter adinuentio pro quibusdam specialibus iniquitatibus, quæ communiter non sunt: sed malitia hominum eas excogitando inuenit: & ista sunt grauia peccata: ideo valde puniuntur. *Te quibus reliquisti Deum.* Per quodlibet peccatum Deus deseritur: cui nūquam sine bonis operibus placere valemus. *Adiungat tibi pestilentiam.* Idest aeris corruptionem per quem subito moriaris tu, & omnia quæ ad te pertinent. *De consummate de terra.* Alia mala diutius cruciant: pestilentia autem subito eradicat, donec redigat terram in solitudinem. *Egestate.* Idest magna paupertate: ita quod nihil ad cibum, vel ad alias necessitates possideas.

Febre. Cuius multæ sunt species. *Frigore & ardore.* Idest febre quæ est mixta cum frigore & ardore propter frigidum circumstans calidum & comprimens, & per antiparitasin fortificans. *Aestu.* Idest excessu calore non in tempore sed in corpore, & est iste

calor intensior q̄ cōtes febres. ideo cito hominem deficiat consumendo naturalē humiditatem, in qua fundatur membrorum harmonia, & vita animalis. *Et aere corrupto.* Idest pestilentia quæ superueniat omnibus istis malis ad facilius consumendum. in Hebræo hī.

Et ense. Sed rō est vocationis in termino ad ensem & aerem corruptū: est mutatio punitorum. *Atque rubigine.* Rubigo dīr quēdā deprauatio segetū ad malū colorem & putredinem, q̄ generatur in eis ante granorū fecundationē per corruptionem aeris circumstantis, & marcescūt segetes, vel putrefactis radicibus cadūt aī tpa messis. *Sic celum quod supra te est anem.* Idest celum aereum, de quo pluuie deorsum mittuntur, ita sit siccū & durū sicut as. i. calib, de quo nulla humiditas elici pōt: vel accipiat pro celo ethereo quod sit durū quasi as, ita q̄ non disponat aerē nec inferiora ad pluuiaū effusionē. *Et terra quam calcas ferrea.* In duobus consistit rerum comestibilium fertilitas, in superiore aeris dispositione, & in terræ congrua fustione: cū aut aliquid horum deficit, sterilitas cōtingit. ideo ponitur hic durities in celo emittente, & in terra suscipiente, vt in vtroq; indispotio assignetur.

Dominus det imbrem terræ tuæ puluerem. Idest loco imbrū fecundantium, & humectantium terrā, veniat puluis desiccans & cōsumens: puluis enim valde desiccatiua naturæ est: quia puluis est partes minutissimæ terræ quæ discontinuant pp humiditatis defectū: iō puluis valde desiccatur. *De celo descendat super te cinis.* Est enim cinis in vltimo gradu desiccatiua ex magna siccitate: quia cū sit vltima resolutio corporis cōbusti per actionē perfectā ignis, totalis humiditas inde edicitur sola siccitate manente, & signum est: quia cinis oīum rerum minutissimus est: sit. n. continuatio pp humidum tenax, cū aut illud fuerit totaliter exhaustum discōtinuat res vsq; ad minimas partes naturæ, ita q̄ licet ex continuitate vltra diuisibile esset, tamē nullum agēs est quod vltra diuidere valeat: patet etiā quia si in vase pleno aqua cinis mittatur, totā aquam cito cōsumet: est etiā naturæ valde calidē: quia manet ibi virtus ignis resoluētis illū vsque ad vltimam resolutionem actualem. *Descendat de celo super te cinis.*

Non pōt talis meteorologica impressio naturaliter causari: quia scdm q̄ patet in libris meteororū sepe oīs impressio fit ex vapore & exhalatione: nulla autē exhalatio vel vapor tam siccus esse potest aut tam solidus: quia si id q̄ eleuatur a terra calidū & siccū est per cōpressionem frigidī circumstantis inflāmabitur, vt patet in impressionibus ignitis: si aut humidū est a frigido circumstante condēlabitur vsque ad aliquem gradū: nulla tñ est materia ita sicca & calida meteorologica quia materia impressionū gracilis est, & bñ passibilis: materia aut ex qua cinis fieri deberet multū solida & cōpactissima esset. si ergo aliqñ cinis de celo veniat non naturaliter est, sed a Deo mittitur sicut diximus de māna: & tunc iste cinis ex excedenti caliditate cōsumptius est nimis, & vlcērū causatiū patet Exo. 8. cap. quia qñ misit Moyses cinerē de camino factæ sunt vesicæ turgentes & vlcera mittente Deo cinerē de celo in omni terra Aegypti: quia cinis quem Moyses misit non attingebat totā terrā Aegypti, etiam dato q̄ attigisset non erat tantæ caliditatis quod vesicæ gigneret. *Donec conteraris.* Quia talis cinis de celo veniens totam terram desiccaret: & fructus agrorum tolleretur. *Tradat te Dominus.* Hic ponitur secundum, scilicet inimicis suis subiugatio. *Corruentem ante hostes tuos.* Idest quod iudicio cadas & ipsis nihil agentibus vincaris: & sic quando Iudai legem Dei prauaricabantur aliæ gentes etiam si paruē potestatis essent, subigebant eos seruituti, & diripiebant bona eorum.

Rubigo
quid sit in
segetibus.

In duobus
comestibilium
rerum ferti-
litas consi-
stit.

Cinis est
rerum om-
nium mi-
nutissim⁹.

Adinuentio
p peccato
ponitur.

Inimicis
suis subi-
gatio.

Quare

Quare maxima omnium maledictionum sit ab hostibus vincti.
Quest. I I I I.

PONIT Deus in hoc magnam maledictionem: quia sicut victoria de hostibus erat de maximis bonis quæ olim homines appetebant, vt patet Gen. 24. cum dicunt cognati Rebecæ imprecantes ei prospera, soror nostra es crescas in militia: & possideat semē tuum portas inimicorum suorum: & Deus hunc modum secutus in maxima benedictione, quam dedit Abraham cum voluit immolare filium suum dixit ei tanquam pro magna benedictione: & possidebit semen tuum portas inimicorum suorum: sicut ergo bonū valde magnum erat vincere hostes, ita erat extremum malum ab hostibus vincti. Primo quia inter bona ciuilia maximum existimatur esse honor, vnde viri actiui & valde virtuosī ciuiler hunc vite actiue politice finem putant, vt ait Arist. primo Ethic. sed vincere est honor, vincti vero ecōtrario magnum dedecus. ergo valde magnum malum est vincti, vel corruiere ante hostes. Item sicut libertas est de maximis bonis extra quam de bonis ciuilibus nullum manere videtur: sed per hoc quod est vincti ab hostibus incurrunt homines seruitutem: ergo vincti est de maximis malis. Item nullum maius malum est morte, cum ipsa sit vltimum terribilium, vt ait Arist. in 3. Ethic. sed per vincti ab hostibus incurrunt homines mortem naturalem, quæ est separatio animæ a corpore, & ciuilem quæ est per seruitutem. ergo malum valde est vincti ab hostibus. Item omnia mala quæ homines incurrunt per alias incurrunt per istam solam plagam: sed omnes aliæ simul sumptæ sunt pessimæ: & qualibet per se est mala: ergo vincti ab hostibus est malum: quia in hoc quod est vincti ab hostibus incurrunt homines pestem: quia percussionebus hostilibus citius cadunt homines quàm peste: & sicut famēs esurientesq; est vna de istis plagis, ita hostilis inuasio causat continuam famem opprimendo totam terram in quam insurgunt, & vallado fructus tam existentes in agris quam redactos in grano, aut fractos. Inuasio etiam hostilis inducit omnia mala, quæ inducunt plagæ superius posita, sed differt: quia illæ ponuntur explicitè, scilicet, quod malum quodlibet explicitum est in eis: mala tamen quæ sequuntur ad istam plagam non sunt ita explicita: est etiam malum in hoc: quia cum aliquis vincitur aut moritur in bello, dat de se gaudium inimicis, quod cuiuslibet homini valde dolorosum est: sed vīa maxima calamitate quæ est, cum aliquis corruit coram hostibus suis aut victus est, gaudent hostes sui: ergo est valde sibi tristabile corruiere coram hostibus: ex quo sequitur interdum quod præligeret aliquis mori & pari durissima non videntibus & scientibus hostibus, quàm videntibus eis pati minora cruciamina, ne consolentur super eum hostes sui: sic patet de rege Saule qui cum iuisset in bellum contra Philistin, & esset percussus, videns totum pondus belli ingrauari super eum, timens ne venientes Philistin illuderent ei: mandauit cuidam de Hebræis sibi assistenti, vt irrueret in eum atque occideret, & sic factum est: quia iuuenis ille filius viri Amalechitarum irruit super Saul, & occidit eū, vt patet 2. Reg. primo cap.

Item cum David erudiret ad plactum filios Israel super mortem Saulis & Ionathæ, mandauit caute fieri planctum, ne forte audiretur a gentilibus, & ipsi lætarentur. 2. Reg. primo cap. cum dicitur nolite annunciare in Geth, nec annuncietis in compitis filiæ Ascalonis, ne forte lætarentur filiæ Philistin, & exultent filiæ incircuncisorum: ex hoc etiam sequitur, quod si in-

Alph. Tost. super Deuter.

terdum contingat aliquem virum valde animosum contristari magis cur patitur coram hostibus quod coram illis patitur quàm simpliciter cum patitur: dicēdo quod ibi sumitur proprie vindicta de ipso, & non in pena cum infligitur, aut homo incidit in eam absentibus hostibus.

Per viam viam. Exponatur sicut supra, & sic factum est quando rex Israel & Iuda, scilicet Achab & Iosaphat pugnaverunt contra regem Syriæ pro Ramoth Galaad: dixit Micheas propheta, vidi cunctum Israel dispersum in montibus quasi oues sine pastore, patet 3. Reg. 22. cap.

Et dispergaris per omnia regna terræ. Quia quando ducti sunt in Babylonem forte aliqui eorū deducti sunt in multas alias terras: quia multi de eis transierunt in Aegyptum tunc, & ibi postea habitauerunt: nec vquam rediti fuerunt in Iudeam: quia etiam post in tempore Machabeorum quod fuit quasi per ducentos annos post, morabantur in Aegypto: vnde Iudas Machabeus & alij Iudei miserunt eis literas de obseruatione duorum festorum, vt patet 2. Mach. primo cap. tēpore autem Romane captiuitatis dispersi sunt per vniuersum mundum: & sic manebunt vsque in scēculum.

Sit cadaver tuum. Postquā mortuus fueris ab hostib⁹.

In escam cunctis volatilibus. Idest maneat insepultus.

Et non sit qui abigat. Idest qui remoueat eas inde ductus naturali pietate illa cōminatur, quæ homines vt penalia iudicant.

Secundum veritatem corpus hominis post mortem non sentit infortunia nec eufortunia: nec iam corpus humanum est: quia anima per quam corpus fit in aliqua specie non est in eo: sed solum secundū humanam opinionem qui viuentes de corpore suo cogitant post mortem aliter quàm sit: ideo curant dum viuunt de sepultura post mortem, & si illa careant infortunatos se esse putant: sicut ponit Seneca in libro de remedijs fortuitorum, & etiam secundū consuetudinem ecclesiæ corpora sepeliri debent: & opus pietatis est in sepeliendis illis: quia fuerunt corpora proximorum nostrorum. Et quia resurrectura sunt, & quia carnis nostræ imaginem gerūt: ideo ea despiciere non debemus. recte quidem dicitur ista fuisse corpora proximorum & iam non esse: quia corpora humana non sunt: vnde inter cetera opera pietatis nullum est opus quod minus dicatur opus pietatis, vel magis indirecte quàm hoc. nam omnia opera charitatis sunt ad proximum: sed istud non fit ad proximum: quia qui mortuus est non est proximus: nam homo solus est nobis proximus, sed qui mortuus est, nō est homo: immo si homo esset mortuus, non esset: alia autem sunt hominibus viuētib⁹ vt corporalia vt cibare, potare, colligere, redimere, visitare, regere. & si sint spiritalia vt consolare, remittere, castigare, solari, sufferre, & orare. nam homines cibamus, homines potamus, hominibus consolamur, remittimus: & sic de alijs: homines tamen non sepelimus: nō ergo fit sic directe ad proximum istud opus misericordiæ quod est sepelire, sicut cetera opera misericordiæ. Dicit tamen aliquis quod est opus misericordiæ: quia fit parti proximi nostri, scilicet corpori illi, quia illud est corpus quod habuit proximus noster: sed etiam hoc falsum est: quia non est idem corpus viuens, & mortuum: nam illa, quæ differunt in specie & in genere non sunt idem numero, cum maior differentia semper præsupponat minorem: sed corpus viuens differt a corpore non viuente secundum genus subalternum, ergo necessario differt numero: si ergo aliquis homo viuens habuit corpus, illud fuit viuens

Opera om-
nia chari-
tatis sūt ad
proximū.

Corpus
mortuum
non est idē
q̄ viuens.

T 4 cum

cum vero moritur manet cadaver, quod est corpus quoddam sed est mortuum: ideo differt in genere ab illo, quod erat antea corpus illius hominis: & sic necessario differt numero: corpus ergo quod sepelitur non est idem corpus numero cum corpore, quod erat hominis viventis: & fundamentum huius est: quia materia secundum se non accipit speciem, sed habet speciem a forma quae perficit, & denominat dando esse: cum ergo diuersae formae sint necessario materiae quae sub illis sunt, in diuersis speciebus reponuntur: cum ergo corpus hoc quod est corpus hominis viventis, sit sub anima rationali perficiente & denominante, vocabitur corpus humanum: cum vero sit sub forma cadaveris, recipit hanc materia esse cadaveris, & est necessario in altero genere, & non erit idem numero. Occasio autem deceptionis est propter identitatem symbolorum, dicit enim Aristo. in 2. de generatione & corruptione q. symbola manent in generato & in corrupto: vocantur symbola qualitates similes manentes idem numero in diuersis speciebus corporum, ut color, utpote ut si aliquis homo vivens erat niger, & post mortem manebit nigredo in corpore & figura: quia si antea erat corpus rotundum, vel quadratum, simile manebit in mortuo: & in quantitate, quia si ante erat septem palmorum, & postea erit septem palmorum: & identitas loci, scilicet quod in eodem loco erit corpus mortuum in quo erat ante vivum: & ista non solum sunt idem in specie, sed etiam in numero: quia non solum est nigredo in mortuo & vivente, sed etiam eadem nigredo numero, quae erat in corpore vivente erit in mortuo: & eadem figura numero: & sic de ceteris accidentibus: & hoc est quia fundamentum omnium similitudinum accidentium est quantitas. cum ergo quantitas maneat eadem numero, & manebunt istae dispositiones accidentales idem numero: & hoc est quia ista accidentia non fundantur in substantia rei, sed in quantitate eius: si enim fundarentur in esse rei, cum res distinctae in genere essent id quod est ante corruptionem & post corruptionem, necesse erat accidentia manentia differre in specie & genere: sed quia id est subiectum primum, scilicet quantitas & corpus & non esse rei: ideo mutatur identitas numeralis rei non mutantibus accidentibus quantum ad identitatem suam, non est ergo idem corpus hominis viventis & mortui licet vocetur ab aliquibus idem ab identitate symbolorum: sed non bene dicitur: quia sicut non suscipit aliqua substantia esse a suis symbolis, ita nec suscipit identitatem aut diversitatem ab illis, dicitur tamen istud corpus pertinere ad proximum nostrum, quia istud cadaver, quod nunc habet ista accidentia, habuit eadem accidentia quando erat vivens: licet nunc non sit idem corpus quod erat vivens, gerit tamen quandam similitudinem illius corporis viventis in symbolis.

Vlc. Aegypti quid. Percutiat te Dominus vlcere Aegypti. De quo patet Exo. 9. cap. quia iacto per Moysen cinere de camino contra coelum natae sunt vesicae tumefactae in cute, tam in hominibus quam in iumentis: & cum ad maturitatem cito venissent, pre nimia caliditate decorticabatur cutis, & manebat apertura tabe fluens, qui vlcus vocabatur: & ista vlcerum cum magno dolore fiebant. Et partem corporis per quam stercora egerunt. Id est emittuntur, & ista infirmitas vocatur Hemorrhoides: est enim quaedam tumefactio in parte secretiori in extremitate venarum, per quam certis mensibus vel temporibus anni sanguis emittitur: & si aliquis eas praescindi faciat & sanari, non sinit sanguis, sed facilius fiet maniacus, vel horribilem tristitiam incurrer temporibus quibus sanguis per hemorrhoidas pur-

gari debebat. Vel potest accipi ista infirmitas non pro hemorrhoides, sed pro emissionem & putrefactionem extalium per secretam partem natum sicut accidit Philistinis, ut patet primo Reg. 5. & Psalm. 77. & ista grauior infirmitas est, & vocatur plaga mortis in praedicto cap. Scabie quoque. Quae fit cum per defecationem cutis, & carnis putridae venenum latebat. Et prurigne ita ut curari nequeas. Id est scabie sicca quae vocatur serpigio siue tarapion, quae carnem cooperit, & rubei coloris est ex ardore.

Percutiat te Dominus amentia. Id est magna stultitia. Cecitate ac furore mentis. Posset intelligi quod amentia & furor referantur ad animam, & cecitas ad oculos, ita quod Moyses imprecetur hic malos fieri caecos: sed magis consonat literae quod ista tria, scilicet amentia, cecitas, & furor referantur, & signent vnam rem: quia infra dicitur.

Ut palpes in meridie sicut cacus in tenebris. Si autem Moyses imprecaretur eis cecitatem corporalem non compararet eos cecis: quia idem non comparatur sibi ipsi. Item quia si ceci essent nihil magis esset eis palpare in meridie quam in tenebris: ideo est sensus quod isti corporaliter viderent: sed tanta amentia, id est cecitas mentis siue recti iudicii, & cecitate quod idem est: quia transfertur de cecitate corporali ad cecitatem intellectus, qui est quidam oculus analogice.

Et tanto furore. Id est impetuositate passionis consequente iudicium distortum, percutiatur isti quod videntes clare in meridie putent se non videre, & palpent manibus quasi ceci non videntes. Et non dirigas vias. Id est non ambules per vias planas & bonas: sed mentis turbatione captus per precipitia cadas: sit hic comparatio in non dirigendo vias de illis qui visu carent ad eos qui quouismodo carent recto iudicio: qui enim ceci sunt, nesciunt quo vadant: ideo in quacunque alpera & praerupta cadent nisi ab illis videntibus ducantur: si autem cecus ducat cecum ambo in foueam prolabantur: quia cecus nescit dirigere vias suas: ita qui percussi sunt amentia & furore, ita quod pars phantastica eorum est laesa, non tendunt recto tramite, sed in quacunque praecipitia protinus cadent: si enim sunt ebrii qui percussi sunt cecitate spirituali dum intelligentia eorum mero absorpta est. hi namque etiam in plana via exorbitantes praecipitantur: quia quae plana sunt eis praerupta & suffossa videntur, ut patet Proverb. 25. cap. scilicet cui vix cuius patri vix cui foueae, cui rixae, cui sine causa vulnera, cui suffossio oculorum? nonne his qui morantur in vino, & student calicibus epotandis? huic autem dicit esse foueas: quia tota terra, quae nunc plana est, si ambulet aliquis ebrius per eam, videbitur sibi plena foueis.

Omni tempore. Ponit oppressionem factam ab alijs. Calumniam sustineas. Id est alij diripiunt tibi bona tua per fraudes & canillationes.

Et opprimaris violentia. Scilicet quod publice tollantur tibi bona ex nulla causa vel colorata occasione, sed sola violentia, & sunt isti duo modi tollendi bona alicuius iniuste. Vxorem accipias & alius dormiat cum ea. Praecordialis dolor est quod aliquis habeat uxorem, & sciat quod alius dormiat cum ea: & hunc vocabantur dolorem iustum leges super omnes alios dolores, ut patet ff. de adulterijs in l. Gracchus. sed hoc saepissime contingit in bellis, quod hostes accipiant uxores & filias hostium, & vtantur eis ad libitum suum.

Quare

Quare poena ista uxorum adulterantium sit ualde dura viris.

Quaestio. V.

ISTA maledictio hic posita est valde dura. scilicet quod unus accipiet uxorem, & alius dormiat cum ea, amant enim viri valde uxores suas habentes ad eas zelum, qui est amor nolens habere consortiū in amato: cum enim cetera bona secundum virtutem communicabilia sint, hoc solum bonum esse cerno incommunicabile. scilicet vxor, quia omni virtuti repugnat talis communicatio, & est inhonestissima faciens liberos imperfectos quantum ad nobilitatem: quia non possunt accedere ad cognitionem perfectam patris, cum aliqua mulier a diuersis viris cognoscitur. Iob vero cum imprecaretur sibi maledictionem, si concupisset alterius uxorem ait. 31. cap. si deceptum est cor meum super mulierem: & si ad ostium inimici mei insidiatus sum scortum, sit alterius vxor mea, & super illam incurruerunt alij. & ponuntur istae maledictiones ad exaggerandum malum, quo id est malum poenae inflatum iuste appareat esse inflatum. Et non est sensus, quod aliqui Israelitae desiderarent ista mala superuentura alijs: sed praenunciabant eis penas futuras. & non solum est poena, quod aliquis accipiat uxorem, & alius dormiat cum ea: sed etiam dolor magnus est, cum quis accipit aliquam in sponsam, & moritur antequam carnaliter cognoscat, & postea alius eam carnaliter cognoscat: ideo tales mandabat Deus recedere de bello, ut patet supra 20. c. ne doleat de morte quam expectaret & incumbat sibi anxietas illius facti propter non fuisse potitum delectabili quod expectabat in vxore sua, & haec tristitia laxabat corda bellantium, ut nullo modo apti essent ad bellum, & compellabatur sic celerius in fugam. Domum adifices & non habites in ea. Vel quia in bello morieris, vel quia ab hostibus extra terram tuam captiuus duceris, sicut contigit eis postea quando translati sunt in Assyrios, & deinde quando tribus Iuda ducta fuit in Babylonem, quia domos pulchras reliquerant hostibus habitandas. Plantas vineam & non vindemias eam. Multis illorum in captiuitatibus & bellicis cladibus sic accidit, & ponuntur hic ista tria, quia pro magnis infortunijs habebantur, & ideo non ibant isti ad bellum, ut patet supra 20. cap. Bos tuus immoletur coram te. Id est occidatur ab hostibus ad comedendum: immolari aliquando signat occidere animalia ad reuerentiam Dei, sicut accipitur in omnibus libris superioribus: aliquando signat immolari, occidere solum, & sic ad quemcumque usum animalia occidantur immolari dicuntur, Et non comedas ex eo. Et iste erat maior dolor: multa aliqui patiuntur in rebus suis, vel in persona sua permittentes illa, quia parte quadam damni participant, quod si non participarent nullo modo paterentur: si enim bos istius coram te occideretur, & det ei famelico de carnibus bouis licet tristaretur, quia contra praecceptum eius de boue suo aliquid factum fuisset, tamen non totaliter tristaretur, sed si nihil accepit de boue suo immolato coram te tristatur valde, & quia voluntas huius non elegit a principio bonum immolari, & quia damno facto nullo inde consequitur utilitatem aut delectationem. Et sic ut interdum consentiunt grauamina aliquorum, quia in hoc aliqua utilitas erat ipsorum damnicatorum, & sic habetur instituta de istius personarum in fine cum dicitur, quod maior annis. 20. potest permittere veniendi, quia participando precium aliqua utilitas est, & non participando nulla utilitas est. Ainus tuus rapiatur in conspectu tuo. Per violentiam depredationem magis enim dolent homines de rapina bonorum suorum, quae sit videntibus suis, quam de furto rerum suarum, quod clandestine committitur, &

ratio quia in rapina sunt duo. scilicet damnum ex perditione rei ablata, & contemptus ex iniuria possidentis, quia coram ipso sit: in furto autem solum damnum rei ablata est: quia non contemnitur persona cum ipsa non vidente fiat. Et non sit qui te adiuvet. Ad maiorem dolorem: quia quando homo habet aliquem adiutorem confidit se posse recuperare res, ideo non tantum tristatur: cum autem adiutoribus caret, desperatio cum valde cruciat. Tradantur alteri populo. Iste de maximis doloribus vnus est, quod partes videant filios suos venundari in exteris nationes propter amoris & pietatem. affectio enim patris ad filium inenarrabilis est: diligit enim pater filium tenerrime quasi viscera sua, ideo discessio eorum in perpetuum omnium malorum mestissima est, etiam propter pietatem: cum enim filius sit quaedam carnis particula de substantia patris abscissa, quando cum patri videri dolet, sicut de seipso, & for te affectuosius, licet non ita sensibilibiter: quia filium teneriorem videt. Videntibus oculis tuis & deficientibus. In destructione bonorum possessorum, licet videamus eam fieri, non deficient oculi nostri, quia illa bona extra nos sunt: in perditione autem filiorum, quia sunt viscera nostra se non sustinent. Et non sit fortitudo in manu tua. Scilicet ad eripendum eos de manu hostium. Fructus terrae tuae. Scilicet quos producit terra te non laborante, sicut sunt herba & fructus multarum arborum. Et omnes labores tuos. Id est omnes fructus quos acquiris per culturam, vel ea quae in negotiationibus, vel alijs habes. Comedet populus quem ignoras. Quia Assyrii & Caldai, qui captiuarunt Israel & Iudam, erant gentes ignotae eis, & veniebant de longinquis terris. Sis semper calumniam sustinens. Supra expositum est. Et stupens ad terrorem eorum quae videbant oculi tui. Videbant enim occisiones terribiles in suis, & horribilitatem hostium, ut describit Iohel. 2. capit. ex quibus reddebantur stupidi, i. quasi non potentes loqui, nec sufficientes tanta admirari. Percutiat te dominus vlcere pessimo. Sunt enim quaedam vlcerum causantia magnum dolorem. In genibus. Magnus dolor est ibi in viceribus propter verubilitatem partium coniunctarum: non autem est tantus dolor in membris, quae sunt continua & recta, ubi non est connexio diuersorum. Et in suris. Surae sunt partes crurum ex coxa usque ad talos, & vocantur tibiae. A planta pedis usque ad verticem tuum. Non refertur ad vlcerum, quia illa solum ponuntur in genibus & suris: aliae autem partes corporis percipi debent alia infirmitate, & patet quia si totum corpus repleti deberet, frustra poneretur in genibus & suris: sed potest satis bene dici, quod intelligatur repleti vlcerum non solum in istis partibus, sed in toto corpore: sed ponuntur istae partes, quia forte in istis rari eueniunt vlcerum. Ducet te dominus & regem tuum quem constituit. Licet contra voluntatem Dei esset, quod constituerent regem, tamen sciebat eos facturos: ideo praedicat quid euenturum sit eis cum rege suo. scilicet quod ducant in alias gentes: patet de Osee rege Israel, qui ductus fuit cum vndecim tribubus in terram Medorum per Salmanasar regem, ut patet 4. Reg. 17. cap. & Ioachim rex Iuda ductus fuit in Babylonem cum viris nobilibus, & sapientioribus in omni arte in regno suo, ut patet 4. Reg. 24. cap. Et Sedechias priuatus oculis ductus fuit in Babylonem, ut habetur 4. Regum. 25. cap. Et serues ibi dijs alienis ligno, & lapidi. Hoc non dicitur imperatue: sed per modum prophetiae: quia propter peccata sua dabatur eis in penam, quod ducerentur in tales gentes a quibus cogerentur adorare deos: ideo Hieremias misit quandam epistolam Iudeis existentibus in captiuitate Babylonis, ne inducerentur ex aliqua causa ad colendum idola, & est ista epistola. cap. 6. libri Baruch. Et eris perditus. Hic ponitur, tertium. scilicet prius

Propria
persona
infamatio.

prae personae infamatio, *Et eris perditus*. Idest in nulla reputatione reſpicietur apud alias gentes. *In prouerbum & in fabulam*. Idest quod omnes gentes loquentur de te dicentes quomodo Deus contriuerit te: prouerbiū dicitur moralis instructio, & notabilis, sicut dicimus prouerbia Salomonis, idest quaedam praepositiones verę & notabiles de directione vitę humanę, & dicitur prouerbia quasi procul a verbo, idest quia nō sunt sicut verba, quę communiter loquimur, quę paucā doctrinam pariunt: ista autem doctrinę moralis plena sunt: fabula dicitur argumentum de rebus, quę non sunt vere nec veriſimiles, sed tamē pulchram habent connexionem, ita quod si esse possent sic essent vt fabulę poetarum: hic autem non accipitur sic: sed fabula dicitur historia rei gestę quę communiter narratur: ideo a fando fabula dicitur, & vtunque accidit quando alicui magnę personę, vel vni genti magna calamitas contigit, scilicet q̄ illa calamitas apud multos continue narratur, & sic vocatur fabula: accipiuntur etiam ex illa rei gestę aliqua documenta moralia vniuersalia, & illa prouerbia dicuntur quę multum differunt a narratione. *Sementem multam iacies & modicum congregabis*. Hoc etiam maledictionem populi notat, quia ista propter peccata infliguntur, maxime Iudeis quibus si in mandatis Dei ambularent bona terrę promittebantur, patet Esa. primo cap. *Quia locustę & deſorabunt omnia*. Ista plaga minor est quā hostilis destructio, ideo communiter precedebat bella, licet hic postponatur, vt probauimus Leui. 26. cap. de hoc Iohel primo cap. *Quoniam uastabitur vermibus*. Vermes vinearum sunt parui ex aeris intemperie generati, qui folijs propaginum inuoluti ea totaliter deficcant & consumunt, ideo erucę quasi vrucę vocantur, quia totam vineę virescentiam exurunt: brucus etiam vineas consumit vniuersa comedēs & deuastans. *Oliuę habebis in omnibus terminis tuis*. In terra promissionis oliuę multum abundant, in tantum quod dicebantur vnge re pedes in oleo, & hoc max me in tribu Aſer, vt patet infra 33. cap. *Quia defluent & peribunt*. Ante maturitatis aduentum temporis intemperie de arboribus fluent. *Filijs generabis & non frueris eis*. Idest nō delectaberis in communicatione cum illis: quia ducētur captiui in terras hostiles, vt amplius non videas eos. frui non accipitur hic totaliter proprie, quia est ad res quę propter se vltimate amantur, & sic res sunt tres quib⁹ fruimur, scilicet pater, filius, & spiritus sanctus. alij autem rebus non debemus frui, vt ponit August. & habetur primo Sententiarum per magistrum distinctione prima, tamen secundum modum loquendi philosophorum qui post vitam moralem communicationē nostram ad Deum nō credebant, fructio aliter ponitur: quia omnia illa fruibilia dicuntur, quęquēque propter aliud non appetuntur, vt actū virtutis, & ipsa virtute fruimur, & amicis, & similibus: & distinguunt isti fruibilia contra vtilia: sunt autem vtilia quę ad aliud totaliter ordinant, vt diuitias, & quędam alia bona, secundum modum vulgarem omnibus rebus frui possumus: quia inordinatus homo in quacunque re finem sibi praestituere potest: ideo aliqui corporalibus delictis fruuntur, quia eas propter se accipiunt, & sic dicebat Thamar vide quid mihi dabis, vt fruaris concubitu meo: alij autem pecunijs, & isti inordinatissime agunt, quia nulla res minus habet de ratione finis q̄ pecunię, quia secundum suam naturam sunt mediū communicandi, vt patet 5. Ethic. ideo vtilis sunt: filijs autem quia amor eorum propter nihil aliud est, & ponitur in genere honestorum, sicut amor parentum, amicorum, patrię, & virtutis etiam secundum positionem philosophorum, tamen secundum veritatē omnia ista amorī Dei subordinari debēt: ideo magis

Quid sit
frui, & quibus fruendum est.

vtilia quā fruibilia sunt. scriptura tamen sacra aliqui loquitur modo vulgari. *Rubigo consumet* Rubigo aeris intemperie causatur in fructibus & frugibus, vt vermibus interius corrodantur, & marcentes ante debitum tempus deficiant. *Aduena qui tecum*. Hic ponitur quartum, scilicet ab inferioribus suis & seruis facta humilitatio. *Aduena qui tecum uersatur*. Aduena. i. gentiles conuersi ad iudaismum, vt communiter pauperes erant, quia inter filios Israel hereditatem non accipiebant, & quia in terra sua hereditates suas immobiles reliquerant: cum ergo isti daretur, & dñarentur Iudeis magna calamitas erat eis. Erat enim valde repugnans intentioni Hebręorum, quia aduenę de gentilitate conuersi inter eos exaltarentur, & essent honoratiores hebrais. nam hebręi valde erant inuidi, & in alterutrum inuidebant, quātomagis quantum ad illos qui erant de alienigenis, & non habebant cōtra eos viscera charitatis, licet Deus saepe ad hoc admoneret, vt diligerēt eos, & non contristarent eos, vt patet Exo. 22. cap. & supra 1. r. Deus tamen vt aliquāter concederet locū duricie Iudeorum, quia in illo statu legis imperfectę omnia vitia eorum corrigere nolebat, nec oportebat, fecit vt non gauderent eisdem priuilegijs conuersi de gentilitate qui vocantur aduenę & filij conuersorū, quibus gaudebant Iudęi a progenie Iacob descendentes. nam inter Iudeos erat annus septimus quilibet annus remissionis, scilicet quod si aliquis debebat aliquid alteri, & accedebat ad annum illum non soluebat, sed remittebatur debitum ipso iure, & dato quod creditor vellent repetere debitorem conueniēdo eum in iudicio, non dabatur ei actio, quia erat exceptio ex lege remittente debitum, vt patet sup. 15. c. cum dicitur septimo anno facies remissionem, q̄ hoc ritu celebrabitur: cui debetur aliquid ab amico, aut proximo, vel fratre repetere nō poteris: etiam in isto anno ille qui erat seruus de hebręis liberabatur a seruitute, vt patet in eod. c. cum dicitur cum fuerit tibi venditus frater tuus Hebręus, aut Hebręa sex annis seruiet tibi, & in septimo anno dimittes eum liberū, & si forte ex aliqua causa, vt pote quia habebat seruū vxorem quam dederat ei dñs, & filios suscepit, nolebat exire donec educeret secum vxorem & filios, manebat vsque ad annum Iubileum, qui fiebat de 50. in 50. annis, de quo Exo. 21. & Leui. 25. & supra 15. c. & tūc exibat liber cum vxore & filijs suis, vt patet Leui. 25. Item si aliquis vendidisset alicui aliquam possessionem, non manebat illa vendita in æternum, sed in anno Iubilei redibat quęlibet possessio ad eum, qui possederat, vel ad heredes eius: de hoc Leui. 25. cap. de his non seruabatur aliquid ad aduenas, qui sunt gentiles nati, & postea conuersi ad iudaismum, vel nati de conuersis.

Ab inferioribus
suis, ac seruis
facta humilitatio.

Multa priuilegia habent Iudeis ex genere quę non dabantur conuersis.

Primum namque de remissione debitorum non habebat locum ad aduenas, vt patet supra 15. ca. cum dicitur cui aliquid debetur ab amico, & proximo, & fratre suo repetere non poteris: quia annus remissionis est, ab aduena & peregrino repetere poteris: ciuē autem repetendi licentiam non habebis.

De secundo quod erat liberatio a seruitute in anno septimo, aut in anno Iubilei, satis patet, quod non extendatur ad Iudeos conuersos de gentilitate. nam supra 15. cap. & Exo. 21. vbi ponitur lex de remissione seruorum in septimo, dicitur hoc tenere quando vendebatur aliquis Iudeus, qui erat frater, idest qui erat de genere Hebręorum, & per hoc vocabatur frater cuiuslibet alterius Hebręi: de aduenis ergo non intelligebatur.

Item quia Leui. 25. cap. dicitur, quod de aduenis debebat esse serui in perpetuum, qui non liberarentur lege Iubilei, vel aliqua alia cōditione, scilicet seruus & ancilla

& ancilla sint vobis de nationibus, quę in circuitu vestro sunt, & de aduenis qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati fuerint in terra vestra, homines habebitis in seruos, & hereditate iure transmittetis ad posteros atque possidebitis in æternum: de 3. scilicet de liberatione possessionum venditarum in Iubileo, non pertinebat quippiam ad aduenas: quia Leui. 25. cap. vbi datur lex de liberatione ista possessionum, ponitur in principio legis, si attenuatus frater tuus vendiderit possessionem suam: fratres autem soli Hebręi inter se vocantur, ergo ad solos eos lex hac extendi debet: ex his autem oriebantur quidam inuidia inter Iudeos a progenie & Iudeos conuersos ex gentilitate. nam Iudęi a progenie habebat exolos aduenas, & aduenę quando aliquos Hebręos in seruos accipiebant, eos valde premebant, vt patet Leui. 25. cap. vbi hortatur Deus, quod quando aliquis de Iudeis ex genere fuerit venditus alicui de aduenis, q̄ alij de cōgnatione eius laborent eū liberare, ne ille affligatur in conspectu Israelitarum, cum ergo inualecebant aduenę apud Iudeos, ita vt dominarentur eorum, vel saltem essent magis honorati propter diuitias & potentiam, valde deſecabantur Iudęi ex progenie cordibus suis, veluti si hostili subderentur seruituti: infligit igitur Deus hoc eis pro maledictione, vt cum mali fuerint incurrentur ipsi, & exaltentur aduenę eorum. *Ipsę fenerabit tibi*. Idest accommodabit tibi, quia ipse abundabit. *Et tu non feneraberis ei*. non poteris fenerari ei, quia pauper eris.

Fenerari quomodo accipitur. *Quæstio. 21.*

ACCIPERE potest fenerari hic dupliciter. Vno modo pro mutuo simpliciter. Alio modo pro fenerari, siue mutuo ad vsuram. Accipiendo primo modo tu efficiaris pauper, ita quod egeas, vt alius tibi accomodet, & non poteris cuiquam commodare, & aduena efficietur diues, ita quod posset commodare tibi habendo multas pecunias, si voluerit, & non indigebit, vt tu ei accomodes, & tunc est dupliciter maledictio primo, quia Israelitę depauperantur, ita quod nihil possideant, & egeant, vt alij eis mutuent, quod est directe infortunium. secundo indirecte maledicuntur, quia efficiuntur diuites aduenę, & per hoc sunt maiores Iudeis, quod rursus erat magna afflictio Iudeis, & iste modus loquendi seruatur supra 15. cap. scilicet feneraberis gentibus multis, & a nulla earum senus recipies, idest si tu facies ea, quę mandantur, Deus dabit tibi pecunias multas, ita quod possis multis gentibus mutuum dare, & non egeas, vt aliqua earum tibi foenus tribuat mutando. Alio modo potest accipi fenerari, idest dare ad vsuram, & sic etiam accipi potest conuenienter hic: quia licet Iudęi non possent inter se dare ad vsuram, vt patet Leui. 25. & 23. cap. poterant tamen Iudęi dare ad vsuram alienis, & vocantur alieni omnes qui non sunt fratres, cum dicat litera supra 23. cap. non feneraberis fratri tuo ad vsuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem, sed alieno: fratri tuo autem absque vsura, id quo indiget commodabis: sed fratres solum vocantur Iudęi ex genere inter se: ergo poterat dari ad vsuram eis qui non erant Iudęi a linea Iacob descendentes. antecedens patet, quia supra 15. cap. dicitur cum venditus fuerit tibi frater tuus, qui est Hebręus, aut Hebręa, & sic patet Leui. 25. cap. vbi manifeste soli fratres sunt Iudęi descendentes ex genere Iacob. cōuersi autem non vocantur fratres, ergo poterant eis dare ad vsuram alij Iudęi, sicut dabant gentilibus manentibus in gentilitate, & sicut Iudęi dabant licite alijs

ad vsuram, ita & conuersi poterant dare ad vsuram Iudeis, de quibus diximus supra 23. cap. ponendo fundamenta horum, & ibi vide, & secundum istum modum est sensus aduenę, qui morantur inter vos efficiuntur diuites, & vos efficiemini pauperes, & sic. *Non poteritis vos fenerari eis*. Idest dare ad vsuram, licet vobis per legem concessum sit: ipsi autem poterunt vobis dare ad vsuram, quia diuites erunt, & coge mini vos ab eis sub vsuris accipere, & sic subiiciemini potestati eorum: *Ipsę erit in caput & tu in caudam*. Ita quod non solum aduenę superarent eos in diuitijs, sed etiam in honoribus & dignitatibus: sed hoc magis abominabile erat, quia alienigenę non debeant assidue in principes vel rectores, vt diximus supra 23. cap. In hoc etiam differentia erat, quia quidam alienigenę erant, qui non prohibebantur expresse habere principatus & dignitates in ecclesia Hebręorū, idest in populo eorum, qui vocatur ecclesia licet eis non darentur, quia quicunque esset conuersus non uideret fidem, non erat dispositus, vt esset adhuc prelatus, quia erat suspectus de instabilitate, & de aliquibus alijs, ideoq; mandabat Apostolus prima ad Timotheum 3. cap. quod oportet episcopum non esse neophilum, idest nouiter conuersum. Aliqui erant conuersi, qui expresse excluderantur ab introitu, & istud dupliciter, quia quidam excluderantur in æternum, alij autem ad tempus. In æternum excluderantur due gentes, scilicet Ammonitę & Moabitę, qui in æternum non intrabant in ecclesiam Dei, vt patet supra 23. cap. cuius causę ibi explicantur in litera: alie gentes erant quę excluderantur ad tempus, scilicet Aegyptij, & Idumęi, quia cōuersi ex eis in 3. generatione intrabant ecclesiam Dei, vt patet supra 23. cap. ante vero non intrabant. *Et venient super te omnes maledictiones istę*. Idest super te cōsumabuntur omnes istę maledictiones, & plures alie quę non sunt hic scriptę: dicuntur venire super te, idest super caput tuum, quia super te omnes grauabuntur. *Et persequentes apprehendent te*. Hic fit metaphora de istis maledictionibus fingendo quasi ipse sint quidam hostes: qui enim hostes sunt, persequuntur eos qui sunt hostes sui inquirentes eos, vt occidant, & cum scierint qui sunt, persequuntur eos, donec tradiderint in manus hostium, idest in manus suas qui sunt hostes, quod est apprehendere eos: ita est in maledictionibus hominis quas hic ponit: quia si Iudęi non complerent mandata, veniebant super eos istę maledictiones, & antequam venirent, videbantur persequi eos, in quibus manere debebant tanquam currentes post illos, & ad vltimum apprehendebant eos tenentes eos, sicut qui velociter currendo aliquem attingit, & fortiter detinet. *Donec increas*. Idest istę maledictiones veniēt super te, & nō dimittent te donec intereas, idest donec moriaris, nisi forte in peccatum reliqueris, quia tunc ipse dimittet te. *Quia non seruasti mandata eius*. Moralia & iudicialia. *Et ceremonias*. Idest pręcepta cęrimonialia. *Et erunt in te signa*. Idest aliqua mala, quę cōmprobent te malum egisse contra Deum. *Et prodigia*. Idest aliqua maiora, & horribilia mala. Et signant adhuc in futurum maiora mala euentura fore. *Et in semine tuo vsque in sempiternum*. Idest in magno tempore, quia sempiternum & æternum non significant semper temporis indeficientiam, sed aliquando modicum tempus circa 50. annos, vt patet supra 15. cap. vbi dicitur de Iubileo. Et sic fuit captiuitas Babylonica sempiterna licet solum 70. annis durauerit: potest tamen accipi hic sempiternum proprie, & tunc non extenditur simpliciter ad omnia peccata Iudeorum, quia non steterunt p̄ quolibet eorum in sempiternum sub signis & prodigijs: sed solum conuenit hoc duobus peccatis, scilicet peccato, quod

Hostilis inuasio.

quod fecerunt undecim tribus, pro quo vsq; hoc de-
mentur in terra Medorum intra Caspios montes, &
manebunt nunquam reditura in Iudam ad habitan-
dum, & peccato tribus Iudæ pro quo cum Leuitis
suis a Romanis in æternum captiuata est: sed potest
intelligi sempiternum extendendo ad omne peccati
conditionaliter, sicut textus vult, scilicet q; pro quolibet
peccato daretur punitio sempiterna, vt conuerter-
entur ad Deum in toto corde suo, & quia in omni-
bus alijs penis pro peccatis prioribus conuerebatur
ad Deum, durabant poenæ temporaliter, nunc autem
quonia indurati sunt, perpetuo sic manebunt. In gau-
dio cordis tui & lætitia. Idest quia noluisse seruire Deo
tuo, dum habebas gaudium & lætitiā in abundan-
tia omnium rerum. In gaudio & lætitia propter omnium re-
rum abundantiam. Idest debuisses populus Hebraic⁹ valde
seruire Deo in lætitia & exultatione, & hoc ppter
rerum omnium abundantiam, i. quia habes omnia ad
abundantiam & voluntatem tuam: nihil enim tibi de-
est, & bonorum cumulo vndique sufficiens es, quæ
ad magnam gratitudinem homines inclinare debe-
rent: si enim aliquis magna paupertate, & aduersitate
deserat Deum conuersus ad idola aliquo modo boni
sit, siue non ita malum, sicut si ista omnia habes
conuerteretur ad idolatriam: Iudæi tamen omnia ista
habentes conuerebantur ad idola, ergo merebantur
magnam poenam, & subiungitur. *Seruius inimico tuo.*
Etiam si nolis immo nolendo, quia nullus libenter
hostibus subiicitur. *Quem immittet dominus.* Istæ poenæ
infliguntur a Deo conuenientes sceleribus tuis. I. vt q;
non vult bonus esse in gaudio, sit malus in tristitia, &
sic de cæteris oppositis, quæ ponitur in litera, scilicet
in paupertate, & abundantia rerum. *Seruius inimico tuo*
in fame & siti. Idest cum fame. ita quod non solum suf-
ficeret tibi, quod fame & siti vsq; ad interitum crucie-
ris: sed etiam q; seruias hostibus, in quâ seruitute ho-
mines pati solent ista mala, & plura alia. *Et omnia penu-
ria.* Idest siue quantum ad cibum vel potum, vestitū,
& omnem humanam consolationem. *Adducet domi-
nus super te gentem de longinquo.* Hic ponitur. 5. scilicet
hostilis obfessio, in qua hominibus malorum extre-
ma adueniunt, i. mors, & diuersa genera terribilium,
sicut Seguntus in ciuitate, quæ Seguntum dicitur in
terra Hispanorum accidit, q; obfessione premēte ne
fidem Romanis infringere de amicitia data, se om-
nes cum rebus suis flammis iniecerunt, vt deplorat
August. 3. de ciuit. Dei cap. 20. *De extremis terra finibus.*
Scilicet Assyrios primo, deinde Caldaos de Babylo-
ne, & sunt gentes istæ satis remotæ a terra promissio-
nis: sunt enim secundum longitudinem magis oriē-
tales, & secundum latitudinem sunt declinantes ad
Septentrionem. *In similitudinem aquilæ volantis.* i. quod
istæ gentes ita velociter venerunt contra Israel, q; eis
resisti non poterat, sicut aquilæ cum impetu volanti.
Cuius linguam intelligere non possis. Quia multum differūt
idiomata Israelitarum ab idiomatibus Assyriorum,
& Caldaorum, & hoc ad malorum cumulum est, q;
hostes non possent condolare eis patientibus, cū ver-
ba dolorem indicantia intelligere non valerent, nec
possent cum eis aliquas facere compactiones: aliqui
tamen erant inter Iudæos, qui linguas istas intelli-
gebant, sed pauci, vt patet 4. Regum 18. cap. vbi legati re-
gis Assyriorum locuti sunt Hebraice ad prappositos
Ezechie regis, & isti rogabant illos, vt loquerentur
Syriace: quia bene intelligebant linguam, ne totus
populus intelligeret. *Gentem procacissimam.* Idest cū in-
dignatione & iniurijs loquentem: accipitur etiam
procacissima, i. deus valde abundans in verbis. *Quæ non
deserat finem.* Idest reueretur ei propter ætatem & sa-
pientiam. *Nec misereatur paruuli.* Propter defectum vi-

rium & ætatis: sed omnes destruat & capiat, sine dif-
ferentia ætatis & sexus. *Et deuoret fructum iumentorum
tuorum.* Idest filios Equorum, Asinorum, & Camelo-
rum, quos deuorabit non illos comedendo, sed in ore
gladij destruendo, vel tibi rapiendo illos ad vsum suū,
Donec intereas, Fame non habens alimenta. *Et non relin-
quant tibi triticum.* Istā omnia sunt in obfessione, quia
omnia quæ extra sunt, hostes demolituri, donec eos
qui intra muros sunt, fame affectos in captiuitatem re-
cipiant. *Donec te disperdat in cunctis vrribus tuis.* Idest do-
nec faciat te fame & desperatione perire existentem
intra vrbes tuas. *Et destruentur muri tui.* Hoc est quod
sequitur ad continuam & longam obfessionem, scili-
cet q; per quotidianos hostium impulsus ad vltimū
muri corruant. *Firmi atque sublimes.* Istā duo pertinent
ad bonitatem murorum, quod firmi sint, scilicet be-
ne grossi, & de materia forti, vt lapidibus sectis, vel la-
tere bitumine lito. Secundum quod sunt sublimes,
i. est alii ne faciliter hostes supra ascendere valeant.
In quibus habebatis fiduciam in omni terra. Et hoc erat que-
dam causa destructionis eorum, quia magis adiutorio
humano quā diuino nitebantur. *Et comedes fructum
vteri tui.* Idest filios tuos præ famis angustia, sicut fa-
ctum fuit tempore Ioram regis, vt patet 4. Reg. 6. cap.
quia duæ mulieres comederunt filium vni vs, & fuit
de hoc questio coram rege, sic etiam narra t contigisse
Iosephus in obfessione Ierusalem per Romanos, in
qua ipse captus fuit, & Romam adductus, vt haberetur
in libro eiusdem de Iudaico bello, & hoc omniū hor-
ribilium horribilius est: sed ad omnium malorum cō-
summationē ista eueniebant, & dicitur hoc tam ad
patrem quā ad matrem, quia filius est si vterus vteri
matris, quia in eo formatur & partem substantiæ sper-
maticæ matris suscipit, & dicitur de vtero patris, quia
principalis portio seminis de lumbis paternis effluit,
omnia autem interiora vterus vocantur: ideo filius na-
tus de lumbis patris de vtero eius nasci dicitur. *Et va-
stitate.* Idest angustia magnitudine. vastitas enim si-
gnare potest multa: vno modo vastitas, i. est angu-
stia magnitudo, & hoc modo accipitur hic, quia in
maxima angustiarum essent isti miseri Iudæi, cum co-
gerentur auide manducare carnes filiorum tuorum,
in quo licet ab vtroque infelices sint, infeliciores ta-
men eos arbitror in eo, quod agunt quā in eo, qd
patiuntur: famem patiuntur filios deuorant: famem.
n. & alia fortunæ aduersantia perpeti d'olorosum quid-
dem, sed virile est: filios autem ore nephando manda-
care viscera nostra iterato in viscera regerentes om-
nium turpissimum atq; infandissimum: infelix enim
qui quacunque fame adigente ad execrandos cibos
ora vertit, melius est enim fortiter mori quā in infeli-
cibus epulis maculari, quia vt ait Aristot. 3. Ethic. ad
quædam autem fortassis non est cogi, sed magis mo-
ri patientem durissima. Alio modo vastitas accipitur
pro solitudine, hoc mō non pōt hic accipi. 3. mō acci-
pit vastitas p destructione, & hoc mō d' a vastando,
& sic ēt pōt sumi in pposito. *Homo delicatus.* Ex carnis
teneritudine. *Et luxuriosus.* Idest valde fruens cibus de-
lectabilibus: nec accipitur luxuriosus solū pro eo, qui
actum venereum valde exercet, sed pro quocunque,
qui in accipiendo delectabilia cibi & potus, vel actus
venereorum valde excedit, hic autem solum accipit
luxuriosum pro excedente in delectationibus gustus:
& hoc ponit ad maiorem mali expressionem, quia
comedere carnes filiorum cuiuslibet homini inenarra-
biliter horribile est, sed magis eis, qui cibus delica-
tissimis fruebantur. *Et vxori quæ cubat in sinu suo.* Idest
inter brachia sua: spaciū contentum inter brachia
circumplexa sinus dicitur. *Ne det eis de carnibus filiorum
suorum quas comedit.* Quia eas sibi totas reſeruare vult
fame

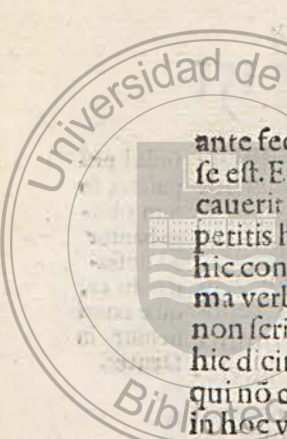
fame valida perurgente. *Quia uastauerunt te inimici intra
portas tuas.* Idest fecerunt, quod tu obfessus intra por-
tas ciuitatis tuæ nihil haberes ad corporis alimenta.
Tenera mulier. Ex naturali carnis dispositione. *Et delica-
ta.* Propter diffuetudinem laborum, quia etiam si car-
nes naturaliter dura sint alicui, si tamen totaliter se
ocio tradit, mollicies in eo inducitur, maxime si cibos
teneros sumat: quia partes tenere cibatiq; adhæren-
tes cuti eam teneram faciunt, nisi per laborem exci-
tato calore euaporentur & deficient, & tunc mane-
bunt partes solidæ carnis: ideo dicit Philosophus. 2.
Ethic. quod oportet multum cibum sumere, & mul-
tos labores sustinere ad causandum robur corporis.
Quæ super terram ingredi non ualebat. Scilicet ambulando
super terram nudam, sed semper erat in tapetibus, &
alijs mollibus stramentis. *Nec pedis vestigium figere.*
Idest inniti super pedes, quia in compressione carnis
tam tenere dolor causatur, sicut cum aliquid mitti-
tur super carnem tumentem vel vulneratam. *Et illu-
nie secundinarum.* Idest tantum fames coarctabit, quod
mulieres delicatissime comedent filios suos nouiter
natos, & sanguinem sedissimum, in quo fetus nasci-
tur inuolutus, & quia viri earū, & alij propinqui astan-
tes partui rapient ista ad comedendum, ipsa inuidebit
eis. *Illuuiæ.* Dicitur immunditia fluens, & solum cō-
petit rebus valde humidis, sicut sunt secundinæ, & di-
cuntur secundinæ quædam pelliculæ de sanguine co-
agulato, in quibus fetus in matrice latebat, de quibus
cibatur dum in matrice est, dicuntur secundinæ quasi
secundinæ, quia in eis fetus inuoluitur, & in exitu de
vtero rumpuntur. *Quæ egrediuntur de medio feminum eius.*
Idest de vase genitali muliebri: semen idem est qd
femur, & est pars vltima cruris, vbi crus ventri cōiun-
gitur. *Comedit eos clam.* Idest occulte ne alia rapiat car-
nes illas ad comedendum, quia vir inuidet vxori ne
comedat, & vxor viro, vt supra patuit. *Propter rerum
omnium penuriam.* Hoc determinat ly comedent, scili-
cet quod deficientibus omnibus alimentis conuerter-
bantur ad comedendum carnes filiorum, & non de-
terminat ly clam, quia tūc esset sensus, quod propter
hoc comedebant in abscondito, quia non habebant
alios cibos, sed hoc nihil ad propositum. *Omnia verba
legis, quæ scripta sunt in hoc volumine.* Idest in Deutero-
nomio.

An Iudæi obligabantur solum ad præcepta huius libri, vel
etiam ad præcepta aliorum. 4. librorum Moysi.
Quest. VII.

Q V I A non obligabantur Iudæi ad faciendū
alia quā quæ sunt in hoc volumine, licet
oēs quinque libri Moysi lex vocentur,
& ibi sint multa quæ non sunt in hoc li-
bro, tamen solum quæ in libro isto sunt obligat, quia
quæ dicuntur in alijs libris aut sunt historialia, vt in to-
ta Genesi, & ista non sunt præceptiua, sed rei gestæ
enunciatiua sub assertione: ideo nihil de Genesi re-
petitur in isto libro cum totus sit historicus: sic sunt
multa in Exodo, in Leuitico autem pauca, in libro
Numerorum multa, quare non replicantur. Aut sunt
præceptiua, & tunc ista præcepta aut sunt ad semper,
aut ad semel. si ad semel non replicantur hic, sed iam
facta sunt, vt multa quæ mandantur in Exodo de fa-
ctione tabernaculi & pertinentium ad illud, quia illa
Moyses semel iam fecerat, nec erat ultra necessarium
tale præceptum, quia nullum actum dirigere debe-
bat. Si autem præceptum esset ad semel, & tamen
nondum erat adimpletum, replicabatur, sicut præcep-
tum de separatione ciuitatum pro fugitiuis, de qui-
bus Num. 35. cap. & replicantur hic. 5. cap. & 19. Si

autem præcepta erant ad semper, aut dirigebantur ad
omnes de populo, aut ad aliqua genera personarum
specialiter: si autem specialia iura essent non replicā-
tur, sicut in Leuitico multa dicuntur de ceremonijs
sacriticiorum, & de ritu purgationum immundorū,
quæ quia pertinebant ad solos sacerdotes non repli-
cantur hic. si autem pertinent ad populares omnia
replicantur, vt ponebantur in alijs libris, vel intelli-
guntur in aliquibus quæ hic scribuntur. Et patet veri-
tas huius, quia si respiciantur omnia moralia iudicia-
lia, aut ceremonialia, quæ pertinent ad populum, & re-
periuntur in Exodo, Leuitico, & Numero plene inue-
niantur hic, & multa super addita, & sic nullus Iudæus
obligabatur ad alia quā ad ea, quæ hic scripta sunt,
ideo mandabatur supra 17. c. quod rex haberet Deu-
teronomium in domo sua, vt in hoc instrueretur in
tota lege, nec mandatur ibi de aliquo alio libro. Ali-
qua erant alia præcepta, quæ erant ad totum populū
& durauerunt multo tempore: tamen quia id quod
dirigebat non erat perpetuum, non durabant præce-
pta in perpetuum, nec replicantur hic, sicut præcepta
de manna, scilicet quātum quilibet colligeret, & qua
die colligeret, & sic de cæteris quæ habentur Exo. 16.
cap. quia manna non erat semper duraturum.
Et si arguas quare non replicat Moyses ista manda-
ta de obseruationibus circa manna, quia licet non ef-
fer semper duraturum, tamen tempore quo Moyses
ista verba libri huius dixit, durabat, & postea aliquot
diebus durauit, nam ista dixit Moyses anno. 40. exitus
de Aegypto mense vndecimo in principio. durauit
autem toto ipso anno, & in principio sequentis an-
ni, qui erat annus. 41. & hoc vsque ad 15. diem mensis
primi, in quo fecerunt pascha, & tūc comederunt de
panibus terre illius, & cessauit manna, vt patet Iosue.
5. capit. nec venit ultra, fuit igitur post mortem Moy-
si duratio man quasi duobus mensibus & dimidio.
Respondetur quod Moyses non replicuit legem de
obseruationis modo circa manna propter duo.
Primo quia licet non cessaret tunc manna, tamen
sciebat Moyses, quod immediate cessaturum esset.
nam solum dabatur manna ad supplendam indigen-
tiam panis, qui non poterat haberi in deserto: sed cō-
festim intraturi erant in terram Chanaan ultra Iordanem,
in qua haberent panes ad comedendum, quia
erant nunc in vltima mansione circa Iordanem, ergo
pro tam pauco tempore non oportebat replicari legē
illam. Secunda causa erat, quia ista obseruatio de mo-
do se habendi circa manna, ita erat assueta propter ef-
fectu quotidianum, quod nō indigebat replicatione, aut
exhortatione: de alijs autem præceptis non erat sic,
quia in deserto rara præcepta obseruabatur, & sic per
diffuetudinem in obliuionem abiebat: ideo necesse
erat ea repeti, vt rursus memoriæ firmarentur: patet
antecedens supra 12. cap. cum dicitur non facietis ibi,
i. est in terra promissionis, quod nos hodie hic faci-
mus singuli, quod sibi rectum videtur: nec enim vs-
que in præsens tempus venistis ad requiem & possessi-
onem, quam dominus Deus daturus est vobis.
Tenendum igitur, quod in hoc libro de præceptis
aliorum librorum solum replicantur ea, quæ mansu-
ra erant post transitum in terram Chanaan, quæ au-
tem iam finitum vsum habebant, aut prope erat eo-
rum abolitio, non repetebantur, quia esset inutilis
confirmatio. Alio modo exponi posset ista litera,
scilicet quod Deus induceret plagas has, nisi obser-
uarent verba voluminis huius, scilicet Deuter. & non
fuit hic mentio de aliquo alio: non quidem quod non
sint obligati obseruare ea, quæ in alijs libris continen-
tur, licet rarissima sunt in alijs libris præcepta, quæ hic
non ponantur secundum modum distinguendi, quæ
ante

Do. opi.

ante fecimus: si tamen aliqua sint illa observari neces-
se est. Et si dicas quomodo ergo punietur ille qui pec-
cauerit in alijs præceptis positis in alijs libris, & non re-
peritis hic? Dicitur forte aliquis quod punietur poenis
hic contentis. Responderetur quod quantum est ex for-
ma verborum non poterat puniri peccans in alijs hic
non scriptis per poenas hic specialiter contentas: quia
hic dicitur, quod ista maledictiones veniunt super eos,
qui non custodierint verba legis huius, quæ scripta sunt
in hoc volumine, ergo non ardebatur in alijs quæ non
erant hic scripta, quia non erat imposita pro eis talis
pena. Dicendum quod Deus, qui cognoscit animos
peccantium & quantitates peccatorum, dat ut vult
poenas pro peccatis iuxta exigentiam demeritorum,
etiam si illas poenas nunquam in lege scripserit, vel in
aliquo federe confirmaverit: poterat ergo punire pec-
cantes contra præcepta quæ non sunt hic scripta, poe-
nis quæ hic scriptæ sunt, quia aliqua de non scriptis
erant ita graviora, sicut peccata in hoc libro scripta, si-
cut patet de vitis carnis nequissimi, quæ ponun-
tur Levit. 18. & 20. & de multis alijs in eodem loco,
sed adhuc præter hoc dicendum est, quod sicut Deus
fecit hic specialiter pactum cum Israel, ut observaret
omnia quæ in hoc libro scripta sunt, & posuit specia-
les poenas, ita in alijs præceptis quæ habentur in alijs
libris dantur speciales poenæ, ut patet Leui. 26. ubi est
catalogus poenarum infligendarum pro fractione præ-
ceptorum in alijs libris positorum, sicut hic est male-
dictionum catalogus pro frangentibus præcepta in
hoc libro descripta.

Sed quæres quare non fecit hic Moyses mentionem
de præceptis contentis in alijs libris quod infligerentur
istæ poenæ fractoribus etiam præceptorum illorum.
Responderetur quod due fuerunt leges siue fœdera unum
fœdus quod factum est in monte Synai, & ibidem con-
firmatum, ut patet Exodi 19. & 20. atque 24. aliud fœ-
dus, vel lex est, quod Moyses pepigit hic cum filiis Is-
rael, scilicet in campibus Moab. distincte autem le-
ges & fœdera distinctis confirmationibus & poenarum
inflationibus egent: si autem fuisset tota una lex, quæ
poneretur hic poenæ, non referrent specialiter ad frac-
tores huiusmodi præceptorum quæ in hoc libro con-
tinentur: sed ad fractores legis quomodocunque in-
fringerent siue quæcunque præcepta infringerent.
quod autem sint istæ duæ legislationes & fœdera pa-
tet in principio 16. cap. scilicet hæc sunt verba fœderis
quod præcepit dominus Moysi, ut ferret cum filiis
Israel in terra Moab præter illud fœdus, quod cum eis
pepigit in Oreb. *Et timueris nomen eius.* Quia ante fa-
cere præcepta Dei est timere Deum. *Terribile & glo-
riosum.* Scilicet nomen Dei ineffabile, quod proprie
Deo convenit, quia alia nomina Dei in Hebræo dicun-
tur de Deo, & temporalibus dominis, ut patet sæpe in
Gen. & Exo. & illud est nomen tetragramaton, & est
sensus quod audito nomine Dei homo timeat illud,
& horreat facere mala propter reverentiam & timo-
rem Dei. Vocatur terribile, quia audito illo terri de-
bemus magis quam audito quocunque alio nomine,
ita quod magis propter timorem Dei, quam cuiuscun-
que alterius rei vitemus mala: vocatur gloriosum,
quia signat rem excellentissimam, quia nihil maius,
nec melius excogitari potest. *Hoc est Deum tuum.* Idest
hoc nomen Deus tuus est nomen terribile & glorio-
sum. dicit hæc ad differentiam aliarum gentium quæ
idola sua vocabant deos nomine propriissimo Dei:
cum autem dicitur Deus tuus solum signatur Deus
Hebræorum qui est verus Deus. *Augebit dominus pla-
gas tuas.* Ponebat supra mala multa quodlibet eorum
per se declarando: hic autem ponit multa sub cumu-
lo non declarando specialiter, sed sub nomine augmen-

Augebit dominus plagas tuas. Idest faciet eas multas, quia
infligendo omnes quæ hic ponuntur, satis sunt mul-
tæ, vel aliter & melius. *Augebit dominus plagas tuas.*
Idest non solum inferet istas quæ hic scriptæ sunt: sed
etiam multas alias, ut patet infra: etiam quia hic vult
Deus demonstrare gravem punitionem peccatorum,
& hoc notat in duobus, scilicet in numero poenarum,
& in atrocitate earum: numerus poenarum ponitur
hic, quia dicitur augebit dominus plagas tuas: atro-
citas, aut severitas poenarum apparet infra cum dicitur
plagas magnas, & perseverantes infirmitates pes-
simas, & perpetuas. Ista augmentatio poenarum est, cum
est pertinacia in peccatis: nam qui primo peccat me-
retur simplicem poenam: qui autem continuat, mere-
tur poenam multiplicatam, hoc habetur clare Levit.

26. cap. ubi ponitur modus puniendi Dei, & primo
ponitur aliquam poenam simpliciter, deinde si quis re-
sistit, dicitur se illaturum centuplum, & iterum si resistit
aliud septupli septuplum, donec adhuc peccator mo-
riatur, aut corrigatur, cum dicitur, si autem nec sic obe-
dieritis mihi addam correctiones vestras septuplum
propter peccata vestra, & conteram duriciem super-
biæ vestræ, & hanc sententiam multoties in eodem
cap. replicat. *Et plagas seminis tui.* Idest plagas filiorum
tuorum, quia non solum te puniet, sed etiam filios
tuos. hoc enim commune erat, quod patres & filij si-
mul punirentur. nam aut peccabat filij, sicut patres:
& tunc manifestum est, quod filij punirentur, non qui-
dem quia erant filij talium patrum, sed quia ipsi ege-
rant propter quæ pati merebantur: si autem non pec-
caverant cum patribus suis puniebantur propter pec-
cata patrum, ut sic patres in eis punirentur, ut patet
Exodi 34. cap. & supra 5. & sæpius repetitur: sic enim
dicitur Nume. 14. cap. dum proferretur sententia Dei
contra murmuratores Israelitas, qui dixerunt Deum odi-
re eos, quos eduxerat de Aegypto, & quod vellent
illuc reverti, subiungitur vestra cadauera iacebunt in
solitudine: filij vestri erunt vagi in deserto annis 40.
& portabunt fornicationem vestram, donec consu-
mantur cadauera vestra. *Plagas magnas, & perseverantes
infirmitates.* Dicitur hic plaga poena infligenda ab extra,
siue in persona siue in rebus: infirmitas dicitur egritudo
innata in corpore quæ non est ab extra. *Et convertet in
te omnes plagas Aegypti.* Scilicet decem plagas quæ in-
fligæ fuerunt Aegyptijs, ut patet Exodi cap. 7. vique
12. & istæ non leguntur simul accidisse Iudæis, sicut
Aegyptijs euenerunt, tamen forte particulatim illis
multæ earum euenerunt & peiores: cum multas alias
plagas Deus posuerit, novissime ponit has plagas
Aegypti tanquam durissimas, & verissime sic erant
si considerentur ea quæ habentur Exo. 8. cap. & vique
ad 12. inclusiue, & licet forte aliquæ maiores inter has
erant, quæ supra promulgatæ sunt, tamen Deus istas
fecit proferri in ultimo tanquam magis timendas He-
bræis: cuius ratio erat, quia magis timebantur ea quæ
viderentur, quam ea quæ solum audiuntur, ut si alijs
viderit alium hominem subire aliquod genus mor-
tis, cum postea audierit nominari illud genus mortis,
horribilius sibi apparebit quam si nunquam audivisset,
vel quæ alia quæ secundum veritatem graviora: ipse tamen ea
infligi nunquam vidit: sic et erat de Hebræis, quod ipsi viderat
infligi poenas illas durissimas Aegyptiorum, ideo vide-
bantur eis atrocissimæ, & non videbant infligi alias,
de quibus hic dicitur: necesse ergo erat, quod has magis formi-
darent, & sicut istas maxime timebant infligendas, ita
pro maxima gratia habebant ne eis infligerentur, ideo
Deus cum primo dedit eis præcepta atque iudicia, quod
fuit in Marath, ut patet Exo. 15. quasi maxime alliciens
eos ad custodiendum, dixit quod si custodirent tunc man-
data Dei, non venirent super eos infirmitates Aegypti.

scilicet

Qui pri-
mo peccat
meret sim-
plicem poe-
nam.

Prædictio-
rum confir-
matio.

scilicet si audieris vocem domini Dei tui, & custo-
dieris omnia præcepta eius, cunctum languorem quæ
posui in Aegypto, non ponam super te ego dominus
sanator tuus. *Quas timuisti.* Idest hic ponitur confir-
matio prædictorum. scilicet ideo Deus specialiter nominari
fecit plagas Aegypti, quia Iudæi valde timuerunt eas:
nam cum vidissent eas infligi Aegyptijs, & eos atrocissi-
me torqueri intra se reformidabant ne tale malum in-
currerent: auferre autem eis hanc mali formidinem
erat magnum eis beneficium, & hoc eos induceret
ad observandum verba legis huius: sic enim fuerunt
inducti ad observandum prima præcepta, quæ data
sunt in Marath, ut patet Exo. 15. cap. *Et adhærebunt tibi.*
Scilicet diuturne permanentes. *Vniuersos languores.*
Languor ab intra est sicut infirmitas. *Et plagas quæ non
sunt scriptæ in volumine legis huius.* Plures enim plagæ ve-
nerunt super Iudæos male agentes quam hic scriptæ
sunt: quia particularia non possunt totaliter describi, &
dicunt Iudæi, quod hoc verificatur in excoitatione Sede-
chig regis, ut patet 4. Reg. 25. de quo nihil est hic scri-
ptum, & non solum est hoc, sed & multa alia, ut tem-
pli expoliatio, combustio, & ruina de qua nihil hic.
Et remanebitis pauci in numero. Quia multi gladio, multi
fame peribunt. *Qui fueritis sicut astra celi.* Scilicet in-
numerabiles, ut patet supra primo cap. quia sic promi-
serat Deus Abraham, ut habetur Genesi 15. & 22. cap.
Sic letabitur disperdens vos atque subvertens. Non letatur
Deus, nec tristatur de bono vel malo vestro, quia non
accrescit ei aliquid ex vobis, cum ipse solus sit sibi gau-
dium indeficiens: sed dicitur letari in his quæ bene-
fiunt, & quia recte fit quod bene agentes remuneren-
tur, & male agentes puniantur, ut sicut meritum ordi-
natur per præmium, ita demeritum ordinatur per pe-
nam: ideo sicut Deus gaudere dicitur nos pro bona
operatione remunerans, ita gaudere dicitur nos pro
peccato puniens. *Et sicut ante letatus est dominus super
vos.* Idest de vobis. *Bene vobis faciens.* Scilicet dans vo-
bis excellentiam in honore, & abundantiam tempo-
ralis prosperitatis super omnes alias gentes. *Postquam mul-
tiplicans.* In faciendo vos esse magnum populum, &
multos viros habentem. *Sic letabitur disperdens vos.*
Idest non putetis, quod observabit vobis aliquem fa-
vorem dolendo quod puniamini, vel non puniendo
vos cum peccatis, eo quod vos diligat: sed in viroque
gaudebit, eo quod iustum est siue honores, siue poe-
nas, lucra, & damna distribuere.

Quod necessarium est Deum esse semper summe gaudiosum
etiam in punitione malorum, & quod impossibile est
cum magis uno tempore quam alio delectari.
Questio. V III.

DE vs enim summe gaudiosus est, ut ait Ari-
sto. 12. Mera. & est una de passionibus quas
ibi probat de Deo. Et patet, quia delectatio
causatur in operatione naturali perfecta non
impedita, ut ait Aristot. 7. Ethic. c. de delectatione. etiã
dicimus quod delectatio causatur in coniunctione obie-
cti perfecti ad potentiam dispositam, sed in Deo repe-
ritur utrunque perfectissime, quia et ibi obiectum sum-
me bonum. intelligibile summe perfectum, & sum-
me bonum, & potentia optime disposita. Intellectus
dispositissimus nulla fece terrena labis inquinatus,
& voluntas nulla distorsione depravata, & quia ista
semper præsentia sibi ipsis sunt, immo idem semper
sunt, ideo necesse est semper in Deo delectationem
esse. Et quia augmentata bonitate obiecti est magis
delectationum quam ante erat, & augmentata disposi-
tione patientis: sed cum in Deo idem sit intellectus,
& quod intelligitur, & cetera quæ ad accipientem per-

tinent, & iste intellectus diuinus non est maior vel mi-
nor, perfectior aut imperfectior uno tempore quam
alio: nec igitur ipsum intelligibile quod est essentia
uno tempore est maius, quam alio, cum Deus non augeatur,
nec decreascit: ergo impossibile est magis uno tempore
delectari quam alio, & necesse est cum semper delectari.
Hoc est quod ait Aristot. 7. Ethic. in fine, quod Deus
gaudet unica & simplici delectatione, quia natura di-
uina est simplicissima, natura autem nostra non est eadẽ
nec epiebres. i. iusta vel bene se habens. est enim natu-
ra diuina totaliter carens compositione, quia nec com-
ponitur ex materia & ex forma, sicut res naturales:
nec ex genere & differentia, sicut collocantur abstra-
cta accidentium, ut albedo & rubedo, quorum quali-
bet est composita ex genere & differentia, quia licet
albedo non habeat materiam & formam, cum sit to-
taliter forma, tamen reperitur in ea differentia, quia
semper aliquid reperitur in albedine ratio generis. i. entita-
tis vniuersalis indeterminata, reperitur etiam ratio ma-
gis specifica determinatiua cuiuslibet, & ab ista sumi-
tur ratio differentia, quæ duæ rationes licet sint idem
realiter, tamen non est eadem ratio utriusque. scilicet ratio
albi secundum colorem, & ratio albi secundum, quod est
disgregatum. Nec etiam componitur ex actu & po-
tentiã essentia diuina, quia actus & potentia considerantur
in re secundum id quod est, & id quod esse potest. ens
enim de actu proprie dicitur, de potentiã autem secun-
dario. si autem accipiamus hominem aut quamlibet
rem naturalem reperiemus in ea actum & potentiã:

homo enim homo est, & secundum quod homo non est po-
tentia, sed actus: quia homo est actu homo, & non est
in potentia ad esse hominem: ideo actus in homine
vocatur ipsa humanitas, siue ipsum suppositum hu-
manum, quia sicut iste homo non est in potentia ad
humanitatem, ita nec est in potentia ad esse istum ho-
minem: quodcumque ergo istorum potest dici in for-
te actus: est etiam sortes in potentia ad esse album, ad
esse musicum, ad esse sapientem, & sic de ceteris per-
fectionibus, & non habet eas in actu, ergo secundum ista ac-
cipiunt in qualibet re creata duo hæc. scilicet actus & potentiã:
actus enim accipit ab eo quod res est, & potentiã ab eo quod
res esse potest. Dicendum ergo quod in qualibet re creata vo-
catur actus ipsa substantia rei, siue accipiat abstractiue,
siue concretive, vniuersaliter aut particulariter, & isto
modo in angelis est compositio ex actu & potentia,
quia angeli non sunt quicquid esse possunt, sed aliud
possunt esse, quod adhuc non est: nam si angelus esset
quicquid esse posset, non reciperet felicitatem per vi-
sionem beatificam Dei, quia ad quodcumque ab extra
recipimus in potentia sumus, cum non sit nobis innata:
sed ipsi ab extra eam recipiunt, ergo sunt in po-
tentia, etiam si non essent in potentia, cessarent actus
Hierarchici tres, quos ponit Dionysius in libro de an-
gelica Hierarchia. scilicet perficere, purgare, & illuminare:
nam inferiores purgantur, perficiuntur, & illuminan-
tur a superioribus, & per istos actus acquirunt aliquam
perfectionem, quam antea non habebant: alioquin ef-
ficerent frustratorij isti actus, quod non est ponendum in
illa congregatione Hierarchica. Si autem acquirunt
aliquam perfectionem, necessarium est, quod essent in po-
tentia ad recipiendum, alioquin non reciperent: voca-
bitur ergo actus in angelis id, quod sunt ipsi angeli,
quod simul est substantia suppositalis, & specifica vo-
catur potentiã quædam receptiuitas alienius, quod eis
non inest: eodem enim modo in alijs rebus ponenda
sunt actus & potentia. In Deo autem non reperitur
ista compositio, quia Deus non est in potentia ad esse
meliolem, ad esse sapientiolem, & perfectiolem, & sic
de ceteris: sed quicquid esse poterat est, & hoc quia infi-
nitus est: nam si esset ad aliquid in potentia, nondum
esset

Tres actus
hic Hierar-
chici.

Actus &
potentiã in
Deo non re-
periuntur.

Composi-
tio ex esse
& essentia
nullo mō
pōt esse in
Deo.

esset perfectum: infinitum autem non est imperfectum: etiam quia extra infinitum nihil est: si enim bonitas Dei infinita est, sapientia Dei infinita est, & sic de ceteris attributis, impossibile est Deum esse in potentia ad aliquid, quia extra aliquam bonitatem infinitam non est alia bonitas, quia tunc illa infinita non esset, & extra sapientiam infinitam non est alia sapientia, & sic de ceteris attributis: necessarium est igitur id, quod est infinitum non esse in potentia, sed Deum infinitum confirmari, ergo nec est in potentia ad aliquid, licet non convertitur, quia pōt aliquid non esse in potentia ad aliquid tñ esse finitum. Sic Arist. de Deo loquitur dicens eum esse sine potentia ad aliquid, ut patet in 12. Metaph. tñ dicit eum esse finitum, sicut colligitur ex 8. Physic. & 2. de celo, & mūdo, ubi ponit nullam esse infinitam potentiam: est igitur Deus carens compositione quæ est ex actu & potentia, ex quo sequitur id quod cōter dicitur. s. q. Deus sit purus actus, quia quicquid est dividitur in actum & potentiam: sed in Deo non reperitur potentia. i. potentialitas, quia non est in potentia ad aliquid, ergo solum reperitur actus: sed nihil aliud est purus actus, nisi actus qui nō est admixtus potentialitati: ergo Deus dī purus actus. Et vocat purus actus ad differentiam aliarum rerum: quia quilibet alia res componitur ex actu & potentia: ergo in qualibet re est actus & potentia, & sic quilibet res aliquo modo est actus & aliquo modo potentia: nulla tñ est simpliciter, vel purus actus: vocatur ergo homo actus, sed non purus actus. Deus autem purus actus dicitur. Est quarta & vltima cōpositio ex esse & essentia, & ab hac etiam Deus absolutus est: vocatur autē in qualibet re esse natura rei siue quiditas, vocatur esse ipsum subsistere: ista autem distincta sunt in rebus creatis, & patet quia essentia cuiuslibet rei est composita in naturalibus, quia habet duo prædicata primi modi, quæ dicunt duo principia essentialia compositionis: humanitas enim compacta est, quia includit animal & corporale: sed nullius rei esse est compositum, cum esse sit actus signatus per istud verbum sum, vel subsistit: ergo esse & essentia distinguuntur. Item quiditas vel esse rei non est esse, quia essentia est aliquid pertinens ad prædicata primi modi: esse autē aliquid accidentale, siue modus extrinsecus, & non pertinet ad aliquem modum perfectatis.

Item essentia non mensuratur sū se tempore aut successione, esse tñ mensuratur successione, quia oīa creata quæ sunt, habent esse succedens, & essentia sue non competit successio: ergo non sunt idem: idē est in angelis, in quibus esse est ipsa natura sua, & eē est sūū permanere: essentia aut non habet mensuram: sed permanere suum habet mēsurā æternitatis: q. ergo in qualibet re naturali sit successio in esse, & non inesse, vel cōpositio in essentia, & non inesse, facit esse distincta realiter esse & essentia: inter ea aut quare aliter distinguuntur si in eodem sunt, vel faciunt vnū aliquid, cōpositio aliqua est necessario: in Deo aut non est aliqua talis cōpositio, quia ibi non pōt argui ista esse distincta: quia essentia est composita, & esse non est compositum, sicut arguebatur in rebus naturalibus, quia in Deo nulla de præcedentibus cōpositionibus reperitur, nec ē hoc argui pōt, quia essentia pertinet ad primum modum perfectatis, & esse non pertinet ad aliquem modum, quia in Deo non reperitur alius modus perfectatis proprie dictus, quia ibi nō est aliqua constructio vel cōpositio: non ergo magis pertinet essentia Dei ad aliquem modum, q. esse. Item si esse & essentia in Deo differēt sicut in nobis, sequerēt q. essentia in Deo duo distincta realiter, & nō sunt pōnē, & tunc necesse erit dare duas deitates, aut q. aliquid sit in Deo quod non sit Deus: quorum vtrunque re-

pugnat infinitati Dei in perfectione. Item cum essentia sit actus primus, & esse sit actus secundus, & actus secundus sit magis actus quam actus primus, cū magis recedat a natura potēntialitatis, si in Deo distingueretur esse & essentia, daretur necessario aliquid, quod magis actus & minus actus in Deo, & magis perfectum & minus perfectum: hoc aut repugnat infinitati Dei: quia in Deo quicquid est, est infinitum: repugnat aut infinito magis & minus, cum sint passiones quantitatis finitæ. Item non potest dici distingui esse & essentia in Deo, quia essentia non mensuratur successione, & esse mensurat successione: nam permanentia vel duratio Dei quæ est sūū eē, sicut in qualibet re permanentia, siue existētia dī esse eius, nō est successiva, quia duratio Dei æternitate mensuratur. s. q. sicut esse nostrū mensuratur tpe, & duratio angeli æternitate mensuratur, ita duratio Dei æternitas est: est aut æternitas interminabilis vitæ simul tota & perfecta possessio, ut ait Boetius de consol. lib. 5. prosa vlti. repugnat autē Deo q. suum esse sit in successione aut temporis, aut æternitatis ex parte infinitatis. nā infinito nihil abest nihilq. adijci potest, alioquin iam ex ea parte finitum est: si autē esse Dei esset in successione, haberet nunc aliquam partē, quam non habuit pridem, & aliquam habiturus esset quam nōdum habuisset, & sic aliquid infinito abesset, & aliquid deperderet, ex quo sequeretur ēt q. non esset summum bonum, q. maius bonum est illud quod habet suum esse totum simul, nec quicq. ei aduenit, aut recedit: patet antecedens quia cum esse hominis sit in successione: pars aliqua ei aduenit. s. pueritia, partē aliquam nunc agit. s. iuuentutē, partem aliquam expectat. s. senectutē: in Deo aut quia tale quid assignari non pōt, non pōt poni distincta essentia & esse. Apparet ergo euidentissime ex p̄dictis, q. in Deo nulla sit cōpositio in species, sed oīmoda simplicitas, cum soli illi. 4. modi cōpositionis assignent, de quibus nullus est in Deo, ut probatū est: ad præsens aut non curādo de alijs modis, quia solū vnus nobis sufficit. s. tertius qui est cōpositio ex actu & potentia, cū probatū sit, q. in Deo non sit cōpositio ex actu & potentia, non distinguuntur in eo id quod est, & quod esse pōt: ergo Deus nunq. recipit aliquid de nouo, sed quicquid nunc hēt, & habuit ab æterno, & p̄ter id quod nunc hēt, in æternū nihil est habiturus: necesse est, ergo q. aut nunc sit tristis, aut q. semp. habuit, & habet eandē delectationē, & patet consequentia, quia Deus aut est tristis, aut cum delectatione: nō est. n. dare medium, cum substantia intelligens & volens semper habeat aliquid horū: Deum aut esse tristem oēs abominantur, quia tunc non esset summum bonū, imō nec videretur esse bonū, cum semp. triste fuisset & futurū esset: si aut in delectatione est, cū nō possit aliquid recipere, nec vnq. potuerit, necesse est, ut delectationē quam habuit ab æterno, nunc hēret, & eandē necessario habiturus sit, & sic concludit qd. ait Arist. in fine. 7. Ethic. q. delectatio Dei est simplicissima, quia semp. est vna, quæ nec aliquo tpe recipit, aut claudenda, & vno tpe non est intensior q. in alio. q. igitur nulla mutatio in ea sit aut cōpositio, est simplicissima, & ista nō est delectatio Dei tanq. aliud sit natura Dei, & aliud delectatio Dei, sed id quod natura est, & delectatio est: in nobis aut non est eadē delectatio pp. naturam nostram non esse vnā: nec epictetum. nam ut supra declarauimus in nobis reperiri oīa genera cōpositionis, sicut in oībus reb. naturalibus: sed nunc solū sufficit vnus modus cōpositionis. s. ex actu & potentia: aliud em̄ est quod sumus, & aliud qd. esse possumus, & cum multa esse possumus, necesse est, ut delectatio nra multiplex sit: possumus. n. esse sapiētes, esse boni, esse honorati, esse potētes, & sic de ceteris, quæ

Esse hoīs
est in suc-
cessione.

Correla-
riū.

Quo in pu-
nitōe ma-
lorum de-
lectatur
Deus.

Dispersio
Iudæorum
completa
per Chri-
stum.

quæ nobis aduenire possunt: in quolibet autem istorū fin q. reperitur ratio boni, est quædam delectatio: ergo necessarium est delectationem nostram esse multiplicem, hoc quidem pp. naturam non esse vnā: dicit ēt Arist. in eodem 7. Ethic. q. non est eadem delectatio pp. non esse naturam epictetum. i. bonam vel bene se habentem, nam dato q. sit natura nostra multiplex, tñ si esset epictet. i. bene ordinata sū virtutem, licet inclinaretur ad multa ad quæ est in potentia, tñ desertis illis ad solum illud quod est verum bonum, sū habitum virtutis se flecteret: accipiendo ergo proprie Deus semper gaudet, quia ut ait Arist. in 12. Metaph. vna de proprietatibus Dei est, semper esse gaudiosū, & sicut impossibile est Deū non esse Deū, ita impossibile est Deum non letari semp. licet ista letitia Dei nō est de bono nro, aut malo, sed de essentia sua, q. est summum bonū, quia ipse fruitur, immo ipsa letitia est ipsa essentia: in ista aut essentia est præscientia, & prædestinatio Dei æterna, & prouidentia oīum rerum, & cū ista prædestinatio, præscientia, & prouidentia sint idē eum essentia, sicut essentia est delectatio Dei, & p̄scia, atque prouidentia, sunt delectatio Dei, non quidem res præcise, prædestinatæ, aut prouise, quia istæ extra Deum sunt: nec affectio boni p̄destinatio, aut præcise p̄scia, vel prouisi euentus, quia ista identidem a Deo extranea sunt, & letitia sua nō est de extrinsecis, sed de seipso. cum aut dī hic, q. sicut Deus letatus est multiplicans Israelitas, ita letabitur disperdens eos: est sensus, q. Deus disposuit ex mera libertate, & gratia Iudæos multiplicare eis multa alia bona faciēdo, ita disposuit eos disperdere, cum male egissent, & dispositio de multiplicatione hebræorum est Dei essentia, ita & dispositio de eorum punitione est Dei prouidentia, & essentia. si ergo Deus letatur in essentia sua, necesse est eum letari in ista p̄ordinatione: in executione autem horum. s. in actuali multiplicatione, & in actuali destructione non letatur Deus, quia extra eum ista sunt, sed in quantum ista in executione hnt quādam relationem ad p̄destinationem Dei, & p̄ordinationem æternam, per modum similitudinis dīr eē isti effectus tales in quibus sū convenientia rei Deus delectari debet, quia sic illud fieri vult, licet in his non delectetur, nisi sū q. instituit, & sic delectatur in sua essentia, quæ est idem cum prouidentia, p̄destinatione, & præscientia: sunt tñ isti modi loquēdi vulgares. s. q. Deus delectatur in aliquo, aut tristetur, quia illa rē fieri vult, & res illa talis est, in qua iuste gaudium suscipi potest: Deus aut quia ex mera liberalitate disposuit ab æterno multiplicare hebræos, qñ multiplicabat eos dicebatur letari, & quia disposuerat ab æterno eos punire cum peccarent, dicebatur letari cum actualiter puniret, in quantum ista sunt convenientia dispositioni, & voluntati sue in quibus ipse delectatur.

Disperget te dominus in omnes populos. Hoc completū fuit in passione Christi, quia tunc per Titum, & Vespasianum expugnati occisi multi fuerunt, reliqui autē quasi sine precio venditi fuerunt, quasi ad omnes mūdi partes, sicut hodierna indicat dies: nec accidit hoc in captiuitate Assyriorum, quia tunc vndecim tribus in terra Medorum sunt deductæ apud flumen Gozā in ciuitatibus Medorum: nec ad alias gentes dispersi sunt, ut patet 4. Reg. 17. cap. Nec etiam sic contigit in Babylonica captiuitate, quia non fuerunt ad multas terras, sed in terra Chaldeorum, de qua captiuitate qui voluerunt venerunt post in Iudæam, sed tēpore Christi sola tribus Iuda, & Benjamin, quæ manerant cum Leuitica, quæ nō computatur in trib. per Romanos in totum orbem dispersi sunt: ideo omnes Iudæi qui inter nos sunt, aut de tribu Iuda, aut de Benjamin, aut de Leuitis sunt. A summitate terre. idest a principio. s. Alpha. Tost. super Deuter.

ab Oriente. Vsq. ad terminos eius. idest vsque ad fines terræ, scilicet ad occidentem, austrum, & boream. Seruies ibi diis alienis. Supra in isto cap. expositum est. In gentibus quoque illis non quiesces. Quia domini temporales aliquando eos persequuntur deprimentes valde, & eicientes de vno loco in alium. Nec erit requies vestigio pedis tui. Quia semper sunt in motu secundum mandatum dominorum suorum, ita q. nō quiescāt pedes eorum. Dabit enim tibi dominus cor pauidum. Istam maledictionem nunc Iudæi habent: nec mirandum de eis, q. timidi sint, cum Deus eis in hoc p̄nam infligerit. Et adhuc facit nimis nutritio a puero, quia a tenera etate timere discunt, cum christiani eos adhuc teneros persequi incipiant, diripere, & percutere.

Cor pauidum quid sit. Et quod melius sit educare pueros, ita vt generetur in eis cor nobile, & genere sum. Quæst. IX.

Cor pauidum est cor fractum, quod omni mandato cedit, nec vnquam animositates suas exercere permittitur: sunt enim hominibus, & bestiis quadam animositates, quæ pertinent ad passionem iracundiæ, secundum quas aliquis audent fortia aggredi, & resistere duris: cum autem cor nostrum a tenera etate discipline seruli mancipatur, ita quod nullo modo agere permittatur secundum suam inclinationem, efficiuntur timidi cordis, ad omnem duritiem pautes, cum semper assueti fuerimus cedere, & nunquam superare, & hoc verum sit, nisi sint homines virtuosus valde, qui agentes contra inclinationem, aut impressionem suam, ex apprehensione, & intentione boni finis, aggrediantur fortia ad quæ non inclinantur: si autem homines moderentur circa passionem iracundiæ disciplina liberali, scilicet, q. non comprimitur in omnibus, & erudiatur ad timorem fracti animi, sed interdum castigetur, ne accensa iracundiæ passione totaliter insolenscat, & interdum secundum inclinationem passionalem agere permittatur, ne animositas frangatur, & non inurgat ad aggressionem aliquorum difficultium, aut resistentiam in duris, sed totaliter subiacet omni motui: & ista sunt ignobilia corda ad omne bonum prorsus inepta, maxime ad bona ciuilia defendenda: non oportet ergo erudentem pueros a tenera etate eos totaliter frangere disciplina seruli attonitos faciēdo, maxime quātum ad passionem animositatis, sed aliquid eis permittere ex proprio motu agere, ut agnosceret in eis nobile cor. Iudæi autem a tenera etate, immo a progenitoribus suis ab antiquissimis in timore, & castigatione seruli mancipati sunt: ideo causantur in eis fracti animi, ita ut ad nullum durum, & difficile audeant, & ista est vna de causis, quare Deus gentem illam hebræorum quam de Aegypto eduxit, in vasta solitudine morificet. nam licet peccata sua hoc promeruisse, tamen Deus qui ipsa mala ordinat, ad hanc vilitatem reduxit, ut oriretur alius populus durus & indomitus, qui hostibus non cederet. Nam illi qui de Aegypto exierunt, semper Aegyptiaca captiuitate depressi fuerant, & durissimo iugo, quia nunc in nouissimis diebus seruitutis ingrauauebat super eos Pharaon iugum suum, ita ut vitam suam exolam haberent, nec auderent caput attollere. isti ergo non haberent aliquam animosiratem ad inuadendum turbas hostiles, aut ad sustinendum impetum earum: vnde cum primo irruerunt super eos Amalechitæ occiderunt eos, qui erant in fine castrorum, ut patet supra vigesimo sexto c. & postea multo Iosue in ducentis contra

Iudæi, qui exierunt de Aegypto erant semper pauidi corde, quare oportuit aliam gratiorem suscitare in deserto.

contra ipsos cum bellatoribus viris, superabant Iudæi ab Amalechitis, nisi Moyses oratione prauauisset: quia cum eleuaret manus superabat Israel: cum vero deprimeret eas, superabat Amalechitæ, vt patet Exo. 17. cap. Et in secundo bello iterum in secundo anno, qñ erant in Cadesbarne castra filiorum Israel, & ascenderent Israelitæ in montem vbi erant Amalechitæ, & Chananaei, qui irruerunt in Iudæos: Iudæi aut fugientes cæsi sunt ab Amalechitis, & Chananaeis, vsque in Hornam: vt patet Num. 14. cap. & s. primo, & sicut erat isti Iudæi egredientes de Aegyptiaca seruitute pauidi cordis: & alia: ita erat & Aegyptios, & potissime, quia semper cognouerant eos, vt dñs, & vultum eorum formidabat: nam & Leones domitorum sui, cuius ferulæ affuerit sunt, vultum expaunt: alios aut hoies nō timent: ideo cum ante transitum maris rubri venientes Aegyptios sup se conspexerunt, timore valido pauintantes desperare ceperunt murmurantes & Moysen atque dicentes: nunquid deerant sepulchra in Aegypto? ideo tulisti nos, vt moreremur in solitudine, quid hoc facere voluisti, vt educeres nos de Aegypto? nonne iste est sermo quem loquebamur ad te in Aegypto dicentes, recede a nobis, vt seruiamus Aegyptijs: multo enim melius est eis seruire, quam mori in solitudine, vt patet Exo. 14. cap. & non solum hostes præsentés fugiebant, sed et absentes valde formidabant, vt patet qñ venerunt exploratores de terra Chanaan, & dixerunt ibi esse vrbes munitissimas, & monstra qdam filiorum Enachin, quibus comparati videbatur locustæ. Audientes hæc Israelitæ planxerunt planctu magno tanquam paruuli ferulam formidantes: & dixerunt constitutus nobis ducem, & reuertamur in Aegyptum, vt patet Num. 13. & 14. ca. non ergo erat ista gens conueniens ad bellum: omnes ergo viri bellatores Iudeorum, qui de Aegypto egressi sunt, s. a 20. annis, & s. mortui sunt in deserto, antequam accederent ad terram, vbi eis daretur occasio pugnandi. Nā prima pugnandi occasio fuit cū gentibus Amorrhæorum, s. duorum regum Seon regis Efebon, & Og regis Basan, qui erant dñi illius terræ Chananeorum, q erat ante transitum Iordanis, licet cum alijs habuerūt occasionaliter, & incidentaliter qdam parua bella, sed non acceperunt ab eis aliquam terram, s. primo pugnaverunt cum Amalechitis, vt patet Exo. 17. cap.

Secundo pugnaverunt cum Amalechitis, & Chananaeis simul, vt patet Num. 14. cap. deinde pugnaverunt cum Chananaeo rege Arad, vt patet Num. 22. c. sed hec parui momenti bella fuerunt, & in his erant partim bellatores egressi de Aegypto, partim nati in deserto. cum vero inceperūt pugnare cum Amorrhæis duobus regibus mortui erant oēs viri bellatores, qui exierant de Aegypto potentes pugnare. s. a 20. annis, supra, vt patet supra 2. c. ex ordine litteræ, quia Israelitæ venientes per desertum prius venerunt ad torrentem nomine Zareth: deinde ad pñia terræ Moab ad ciuitatem nomine Ar, & postea ad terram regis Seon, & Og, sed antequam accessissent ad torrentem Zareth mortui erant oēs viri bellatores exiētes de Aegypto: ergo non accessit aliquis de illis ad terram duorum regum Amorrhæorum ad pugnandū cū eis, quod patet s. 2. c. cum dñs ipsi aut quo ambulamus de Cadesbarne vsq; ad transitum torrentis Zareth, 38. annorū fuit, donec consumeretur generatio hoium bellatorū de castris, sicut iurauerat Dñs, cuius manus fuit, vt interirent de castrorum medio: postquam aut vnuerſi ceciderunt pugnatōres, locutus est Dominus ad me, dicens tu transibis hodie terminos filiorū Ammon vrhem nomine Ar, &c. non decuit ergo istos ire ad aliqua bella fortia, ne corde pauintes Amorrhæorum populis, qui erant fortissimi pugnatōres, terga verte-

rent, sed dum isti interirent in deserto spatio annorū 40. de filiis istorum, qui in deserto nati sunt, & de his qui in parua etate de Aegypto exierant, ita vt non essent affueri seruituti, factus est quidam alius populus fortis viribus, & corde indomitus, vt pote qui in toto 40. annorū tpe in deserto nullum temporalem dominū cognouerant, & isti conuenienter bella gerebant cum Chananaeis, Et deficientes oculos. Quando visis aliquibus tristibus & terribilibus dolere, & deplorare nō sufficimus, & sic oculi ex nimio fletu caligant, & a naturali humiditate deficiunt, quia lachrymarum materia ardore suo omnia consumit, & aciem visus hebetat: vnde qui in vnum lachrymas fundunt, post modicum tempus nihil vident. Et animam consumptam merore. Merere dicit interiorē tristitiā sine lachrymis: flere dicit lachrymarum emissiones. & iste meror consumit animam. i. vitam, quia cura, & meror hominē deficiat ad senium cito perducens, quia animus gaudentes floridam facit etatem, spiritus tristis deficiat ossa.

Erit vita tua quasi pendens ante te. Idest, q tu cōtempla beris semper vitā tuam quasi sub periculo mortis positam. Timebis noctē & diē. Idest omni tempore.

Non credes vitæ tuæ. Idest non confides de vita tua, q tantum timebis, q putabis te viuere non posse etiam de mane vsque ad vesperam. Et mane dices quis mihi det vesperum. In qualibet hora timebis, & quia non putans te posse viuere per totam diem desiderabis noctē, vt euadas timorem diurnū. Et cum fueris in noctē timens nocturna non confidens vitæ tuæ desiderabis diem, & sic eris miserabilis vita tua semper in pendulo posita. Propter cordis tui formidinem. Potest hoc referri ad noctē, in qua homines magis pauint, quia terribilis est nox, maxime si Deus demonstraret eis aliquas horribiles visiones, sicut demonstrabat Aegyptijs, vt patet supra cap. 4. Et propter ea quæ tuis videbis oculis. Potest referri ad diē in qua mala multa videre poterant, quæ timorem incuterent. Vel potest vtrunq; referri ad diem, ita q formido cordis causaretur ex his, quæ videbat oculis in die.

Reducet te dominus classibus in Aegyptum. In destructione Ierusalem per Titum & Vespasianum capta quasi innumerabili multitudine Iudæorum multi per mercatores classibus in Alexandriam ciuitatem magnā Aegypti deducti sunt, vbi vix habuerunt emptores, vt ait Ioseph in libro de Iudaico bello, & hoc erat valde abominabile Iudæis, quia Deus mandauerat eis ne vnquam amplius redirent in Aegyptum, vt patet supra 17. capit. Causa autem huius mandati Dei fuit, ne beneficium liberationis de terra illa paruum videretur, si ipsi voluntate illuc redirent: Iudæi etiam fuerunt in Aegyptum ducti alia, non quidem quod ipsi ducti fuerint ab alijs, sed quia ipsi timore bellorum, & inopiæ recesserunt in Aegyptum tempore Hieremię prophete facta captiuitate Iudæorū per Babylonios, & desolatione vrbs, & templi per Nabuchodonosor, & Nabuzardan, & isti scribebant alijs Iudæi, qui post captiuitatem Babylonicam, & reditum de illa erant in Iudæa, scilicet tempore Machabæorum, vt patet 2. Machabæorum. capit. primo, in principio cum dicitur in salutatione epistolari fratribus, qui sunt in Aegypto Iudæis fratres, qui in Iudæa salutem, per aliqua etiam bella illuc transferant aliqui de Iudæis, & facti fuerant serui Aegyptiorum, vnde postea Ptolomaus rex Aegypti, qui Bibliam in græcum idioma fecit transferri apud Alexandriam per septuaginta interpretes Iudeorum missos ab Eleazaro sacerdote magno Iudeorum dedit plures, quam centum mille Iudæos, qui erant captiui in Aegypto in seruitute, dato pretio dñis suis pro quolibet eorū, vt ait Iosephus in lib. Antiquitatum, licet ergo maior fuerit strages, & dispersio Iudæorum

Iudæi vix habuerūt emptores.

rum per omnia mundi climata in destructione Titi, & Vespasiani, quam in Babylonica, aut Assyriorum: tamen quantum ad reductionem in Aegyptum etiā fuerunt ducti alii. Per viam de qua dixit tibi ne amplius uideres eum. Supra 17. c. mādaturū fuit ne rex multiplicaret equos, ne reduceret populum in Aegyptū equi fatus numero subleuatus: præsertim cum præceperit dominus ne amplius pereandem viam redeant. Ibi videris inimicis tuis in seruos & ancillas. i. Aegyptijs qui oppresserant eos in Aegypto, & ira Iudæi reputabant eos inimicos suos licet Deus mādauerit, q nō abominaretur Aegyptios, vt patet s. 23. c. de quo magis late ibi. Et non erit qui emat. Quia omnes te vilipendent.

C A P. X X I X.

Hæc sunt verba fœderis quod præcepit dominus Moysi, vt feriret cū filiis Israel in terra Moab, præter illud fœdus, quod cum eis pepigit in Oreb. Vocauitq; Moyses omnem Israel, & dixit ad eos. &c.

Susceptionis causa motiua siue ratio.

Hæc sunt. Promulgatis supra maledictionibus, & benedictionibus super transgressores, & obseruatores legis: hic consequenter ponitur supradictorum facta susceptio ab eis, quia sicut in monte Synai post dationem legis cōfirmatio subsecuta fuit, vt patet Exo. 24. aspergendo populum sanguine, & altare in signum facti fœderis: ita hic postea. s. secunda lege, & maledictionibus, & benedictionibus, ponitur hic populus eandem recipiens cum eisdem conditionibus, & tanguntur tria. Primū susceptionis causa motiua, siue ratio. Secundo ipsa susceptio ibi. Vos statis hodie. Tertiō transgressorum punitiō ibi. Vos enim nostis. Hæc sunt verba fœderis. i. ista quæ prædicta sunt a principio libri huius vsque nunc sunt verba fœderis. i. legis, siue compositionis, vel conuentionis. Quæ præcepit dominus Moysi, vt feriret cū filiis Israel. Idest, quod Deus mandauit Moysi, q conueniret cum filiis Israel, q obseruarent hæc, & est locutio ista ad modum antiquorū qui in conuentionibus, vt firmiores essent, feriebāt fœdus: occidebant aliquod animal ad notandum, q fractores conuentionis sic puniri deberent. In terra Moab. Non q locus in quo erant castra quando Moyses ista dixit, pertineret ad regnum Moabitarum, sed quia erat quedam vallis cōtra phanum Phegori contra montem altum in quo terminabatur terra Moabitarum, & campestris, & plana descendentiā a monte illo vocantur campestris Moab, vt patet Num. 33. c. sed tamen terra erat de dominio regis Seon, quem ipsi occiderant, & hoc clare patet supra 3. & 4. c. in fine cuiuslibet illorum. Præter illud fœdus quod cum eis pepigit in Oreb. Et sic vocatur ista alia lex ab illa, quæ continetur in Exodo, & Leuitico, & Numeris, & sic vocatur lex secunda, vel duplicata, supra 17. ca. secundum litteram hebraicam, quia vbi nos dicimus describet sibi Deuteronomium legis huius habent ipsi. Misit thora. i. lex secunda, vel duplicata non est tamen ista totaliter distincta a prima, ita q proprie duæ leges dicantur, quia isti quinque libri vocant. Thora, Hebraice. i. lex non plures, sed vna. vocatur tamen iste liber secunda lex, quia id quod primo dictum fuit in alijs libris, repetitur, & aliqua noua superadduntur, & quantum ad ista super addita dicitur.

Alph. Toft. super Deuter.

An lex data in Oreb, & in Moab sint vna lex, vel duæ. Et in quo proprie consistat vnitas legis. Questio. I.

Ad videndum autem vtrum lex quæ data fuit in Oreb, & lex quæ fuit hic data in valle terræ Moab fuerint duæ leges: cōsiderādū est in quo consistit proprie vnitas legis. Et sciendum, q sicut est de lege, sicut de scientia: est enim scientia habitus, & est de obiecto, & accipit esse ab obiecto specificè: & sicut accipit esse, ita accipit distinctionem & vnitatem, quia vnitas immediate cōsequitur ens, & patet hoc per Aristotē in tertio de Anima, vbi ait, secantur scientiæ quemadmodum ea ex quibus fiunt. i. distinguuntur scientiæ s. m distinctionem obiectorum de quibus fiunt. ista obiecta habent diuersas particulas quibus competunt diuersæ passionēs, quæ demonstrantur de eis: de qualibet autem propositionum demonstratarum est vna scientia, cum scientia sit habitus conclusionis demonstratæ, & conclusiones istæ sunt diuersæ: ita oportet esse diuersas scientias, & hoc est accipere scientiam strictissime. Alio modo est scientia large sumpta vna quæ est de vno genere obiecti, & sic cum homo sit vnum genus obiecti habens partes & proprietates, consideratio de hoīe faciet vnā scientiam, & omnes habitus conclusionum demonstratarum de homine facient vnā scientiam, quæ non sit vnus habitus secundum rem, sed s. m aggregationem. Alio mō accipitur generalius adhuc vna scientia, qñ accipitur vnum obiectū valde cōc, & ab vnitate illius scientiæ vnā, licet multæ conclusiones sint, & multæ partes subiecti illius, immo multæ subiecta distinctarum rationum cōuenientia in illa ratione vniuersali obiecti alicuius, quod est cōc, sicut scientia de hoīe, & de capra, & de lapide, & ferro, & aīa, atq; arbore, ceterisq; similibus est vna, licet ista obiecta diuersa sint, quia conueniunt in vnitate corporis naturalis, cū omnia hæc sint corpora naturalia: habitus tñ hic multi sunt, & valde diuersi: tñ sicut sunt vna scientia, ita sunt vnus habitus, sed vnus habitus sunt per valde magnam aggregationem. Ita philosophia naturalis, q considerat de omnibus his, & de plurimis sub vna ratione cōmuni. s. corporis naturalis, est vna scientia vnitate valde larga, q non est ita proprie vna sicut scientia, quæ est de hoīe, & a fortiori non est vna sicut scientia, quæ est habitus vnus conclusionis solum: de lege aut dicendum est q lex non est aliquis actus intellectus, aut voluntatis: nec est aliquis habitus speculatiuus, aut practicus, quia habitus non est complexus, sed quædam simplex qualitas: lex aut complexa est, quia lex, quæhibet, aut præcipit, vel permittit, vt ait Isidorus Etym. lib. 5. sed non pñet ad incōplexū: hoc est igitur lex qdā oīo imperatiua, vel quasi imperatiua, & non solū est lex oīo, sed oīo habi tualiter manēs, licet ista lex aīa manet habitualiter in mente principis, aīa in mente subditi: nam in intellectu principis lex est qdam pceptio determinata ab intellectu politico directā ad regulationem subditorū, & est lex tanq actus intellectus principis, vel potius aliqd causati p intellectum principis, & non dirigē ad seipsū, ita q sit regula ipsius principis, sed potius est regulata ab intellectu principis, cum intellectus politicus eius disputet de egritate, vel iniquitate legis huius, & s. m iudiciū habitus prudētiālis politici est directio legis, & cōsideratio vtrū iusta an iniusta sit lex aut in intellectu subditorum ponitur loco habitus prudētiālis, vel cū ipsa prudentia: licet ipsa lex si perfecta est supplet totaliter locū prudentiæ in subdito: sic ait Arist. in 3. Politic. q habita perfecta legis latio non est necessaria prudentia: est igitur in eis lex tanquam quedā ppositio, aut potius imperatiua oīo directiua actus subditorū

Lex quō
intellecta
principis
& quō in
subditis se
habeat.

Legisla
accipit
tate ex
ditore.

in quibus est, & determinans sup. necessitate actiones
eorū ad certū modū operandi. Et nō est ibi lex aliqd
causātū ab intellectu eorum, sed aliquid directiūm
actus intellectus, & voluntatis. Habet sc, igit lex p̄rio
mō in intellectu principis, & subditorū, q̄a in intelle-
ctu principis est, vt directā, & causatā, in intellectu sub-
ditorū est tanquā dirigens & coarctans: iō lex, put est
in intellectu principis, nō est pprie lex, put afit est in
intellectu subditorū est pprie lex, cuius causa est, q̄a
actus pprius legis est regulare, cū sit p̄ceptiua, & phi-
bitiua, sed vt in intellectu principis existit, nō est p̄ce-
ptiua; q̄a non p̄cipit ei, nec coarctat actiones suas ac-
certū modum, sicut coarctat actiones subditorū: ergo
subditis pprie p̄sistit lex in mō legis, nō aut in prin-
cipe. Nūc aut p̄siderandū circa vnitatē legū; q̄a cū q̄li-
bet lex sit formaliter p̄ceptū, p̄missio, aut prohibitio,
sicut sunt multæ prohibitiones, p̄cepta, & p̄missiones:
ita necessariū est dari diuersas leges, & q̄a in quali-
bet orōne p̄ceptiua est p̄ceptū, quot sunt orōnes p̄ce-
ptiua tot sunt p̄cepta, & q̄a in istis libris Moyſi sunt
plura q̄ sexcenta p̄cepta: ergo necessariū est esse plu-
res q̄ sexcētas leges, sicut sexcenti habitus p̄sonum
sunt sexcēta scia distincta accipiendo vnitatē sciētiae
strictē, & hoc mō non solū ista lex, q̄ fuit data in ter-
ra Moab, & lex data in mōte Synai est vnalex: sed plu-
res q̄ quadraginta, quia plura q̄ 40. p̄cepta data sunt,
imo plura quā trecenta, aut quadringenta, p̄siderā-
do oīa, q̄ hūc in Exo. ex ca. 20. vsq; ad finem, & totum
Leuiticū, & maiorem partē p̄ceptorum libri Nume-
rorum. oīa. n. hęc data sunt in monte Synai, vt proba-
uimus §. 26. c. & lex, quæ data est hic in terra Moab nō
est vna, sed valde multæ, quia multa p̄cepta cōprehen-
dunt in hoc libro. Alio mō pōt p̄siderari vnitas, aut
diuersitas legum per comparisonem ad Legislatorē
p̄dentem, & ad subditum recipientem: nam sicut in
scientia est, q̄ si sint habitus circa obiecta distincta, ne-
cesse est ēē plures scētias distinctas, ita in lege popul⁹,
vel subditi cui dat lex, sunt aliquomodo tanquā obie-
cta: idēo q̄m multæ, & diuersæ p̄gregationes subdito-
rum sunt, necesse est leges illis datas esse diuersas, non
tamen p̄uertitur p̄na, quia licet necesse sit diuerforū
subditorum leges esse diuersas; tñ non est necessariū
eorundem subditorum leges esse easdem, quia aliæ
sunt non identitatis causa, & isto modo non vnitate
leges diuersæ, s. quæ data est in monte Synai, & quæ
data est in terra Moab, quia idem populus est cui da-
ta est vtraque legislatio. Considerantur etiam leges
eēdem, vel diuersæ respectu Legislatoris a quo sunt:
nam necesse est leges a diuersis Legislatoribus datas
esse diuersas, & lege de legibus; sicut de scientia: nam
sicut se habēt scientiæ ad intellectū, a quo causantur;
ita se habent leges ad principem, a quo causantur, &
in cuius intellectu sunt. necesse est enim habitus in
diuersis potentijs existentes esse diuersos, vt habitus
in intellectu existentes, & in voluntate sunt necessa-
rio differentes, non tamen conuertitur, q̄ si sunt ali-
qui habitus in eadem p̄rentia, q̄ sit idem habitus, q̄a
diuersitatis causa aliæ sunt multæ, ita de lege si sint
leges factæ a diuersis subditoribus necesse est esse diuer-
sas, non tñ p̄uertitur q̄ leges causatæ ab eodem prin-
cipe sunt eēdem, quia p̄t esse diuersæ ex alijs causis,
vt p̄re ex diuersitate subditorum, & quantum ad
istum modum eādem leges erant istæ & illæ, quia
Deus, qui illam legem dedit in Oreb, dedit hanc in
campestribus Moab: Nec obstat, si dicas, q̄ illa, quæ
data fuit in Oreb, fuit lex Dei: ea autem quæ fuit data
in campestribus Moab fuit lex Moyſi, quia infra 33.
cap. dicitur legem p̄cepit nobis Moyſes, Et non po-
test intelligi nisi de ista, quæ in hoc libro continetur:
ergo sunt a duobus actoribus & legislatoribus.

F Rñdetur qñ nō sunt diuersi legislatores: Deus. n. dedit legem illam in Oreb, & ipsemet dedit hāc in campēstribus Moab, & patet hic in litera cum dr̄, hęc sunt verba fēderis, qđ prācepit Deus Moysi, vt feriret cū Israhel: Deus igitur dedit cum ipse mandauerit Moysi, vt publicaret hęc, & componeret cū Israhelitis, sic patet s. 26. c. vbi de hac lege agitur, & dr̄ hodie dñs De⁹ tuus prācepit tibi, vt facias mandata hęc: dñm elegisti hodie, vt sit tibi Deus, & ambules in vijs eius, & custodias mandata eius, & cāremonias. Et obediās eius impio. en dñs elegit te hodie, vt sis popul⁹ peculiaris, sicut locutus est tibi: ergo manifestum est, qđ De⁹ hāc legem dederit, cum ista dicātur prācepta & cāremoniaz eius, & propter obseruationē horū Deus diceret eos accipere, vt populū peculiārē. Et si dicas, qđ Moyses protulit istam legem populo, nihil differt, quia non est magis, qđ Moyses protulerit quā qđ Deus: quia Moyses non protulit quasi a se proferret, sed vt minister Dei, & sic alia lex in monte Synai prolata est mini sterio angelorum, & non per ipsum Deum inmediate: sic ait Apostolus ad Gala. 3. c. lex data per angelos in manu mediatoris, sicut ibi angeli protulerunt & non Deus, ita hic Moyses & non Deus, & si deberet vocari ista lex Moysi, quia Moyses eam protulit, & nō lex Dei, ita deberet vocari lex data in Oreb lex angelorum, & non Dei: quia angeli protulerunt eam: sed illud est falsum, ergo & hoc. est igitur ista lex eadē illi quantum ad legislatorem. Alio mō. pōt considerari vnitas legis aut diuersitas quantum ad ips p̄lationis legis, ita qđ prācepta quę in vno tpe prolata sunt, vocantur vna lex, vel vna legislatio proprius, quę autem in diuersis temporibus prolatae sunt, dicantur diuersae leges vel diuersę legislationes, & non accipitur tēpus strictē: quia impossibile est in eodem tempore eundē hominem proferre duas leges, sed vnū prius proferat aliam vero posteri⁹, sed accipitur large tempus pro vna continuata mōta mēsurante vnum actum continuū, vel quasi cōtinuū, & sic si legislator det leges vna die & altera atque alijs sequentibus, oēs leges datę in istis diebus, dicentur datę in eodem tempore, & dicētur eadē legislatio. Si autem nunc dentur alique leges, & postea vsque ad vnum annum, vel duos non dentur alię leges, dicentur illę leges alia, & in alio tempore datę, licet enim iste modus identitatis aut diuersitatis legum vsitatus sit in modo loquendi, tamen non ita est diuersitas legum, aut identitas per istum modum, sicut per alios duos: quia alij duo faciunt distinctionem aut identitatem per aliquid, quod est legi essentialē: iste autem tertius modus est per aliquid extrinsecum, s. per tps. Accipiendo ergo istū mō identitatem aut diuersitatē legislationis dicēdum, qđ ista lex vel fēdus, & lex quę data est in Oreb sunt diuersę leges vel fēdēra, quia in diuersis temporibus datę sunt. s. vna in primo anno ab exitu de Aegypto, & alia in anno. 40. exitus de Aegypto. Et isto modo loquitur hic litera dicens, qđ istud est aliud fēdus pręter id quod datum fuit in Oreb, scilicet qđ in diuersis temporibus datę sunt hę leges. Pręter id quod pepigit in Oreb. Id est quod multa quę hic dicta sunt nō fuerunt ibi dicta: ex quo concluditur quod solum leges fuerūt datę in duobus locis, scilicet in monte Synai, & in Valle contra Phanum Phęgor. Nam superflue poneretur hic pręter, si Deus in alijs locis quā in his duobus leges dedisset: nisi forte dicatur, qđ leges datę hic & in Oreb dicuntur fēdus, & leges datę in alijs locis non dicuntur fēdus: sed hoc irrationabile est: ideo dicendum quod omnes leges, quę continentur in toto Exodo & toto Leuitico usq; ad 27. c. Numerorum exclusiue de filiabus Salphaad fuerunt datę in monte Synai, & omnes leges qđ habent a. 27. c. Numc.

Sensus li-
teræ.

Improb
tio exp
tionis d
cunde.

Nu. inclusiue, & in toto isto libro data fuerunt in valle phanum Phegor. Et pater hoc, quia precepta, q̄ sunt in Exodo dicta sunt Moysi, q̄n stetit cum dño in monte, & ibi mandauit fabricari tabernaculum, & ibi dem fabricatum est, & in hoc terminatur Exodus. cū autem de Synai recesserunt, iam erat factum tabernaculum, quia portabatur a Leuitis, vt patet Nu. 10. c. Et ea quę continentur in Leuitico dicta sunt in monte Synai, vt patet Leuit. 16. c. vbi dñs hęc verba locutus est Dñs ad Moysen in mōte Synai: de his quę dñs in lib. Num. a principio vsque ad decimum c. satis patet, quia ibi in decimo c. dñs quō castra mutata fuerunt de monte Synai ex c. 10. Num. vsque 27. c. non ponitur aliqua lex, vt in 15. & 16. & 17. & 18. & 19. c. in alijs aut sola narratur historia. In illis autem. c. dictum fuit quō illa mandata fuerunt in monte Synai. Ea autem quę continentur ex 27. c. Numerorum inclusiue, vsque huc dicta sunt in valle contra phanum Phegor, & pater, quia in c. 25. Num. dñs q̄ filij Israel morabantur in Serhin, sed Serhin, siue Beferhin est vltima mansio filiorum Israel, vt patet Num. 33. c. ergo ea quę post dicta sunt post illud non dicta fuerunt in aliqua alia mansione. Et ex hoc inferitur id quod aliqui communiter dñt. sc. quāquam dicta sunt aliqua precepta Moysi, nisi in primo anno exitus de Aegypto, & in 40. Vocauit Moyses vniuersum Israel. Dicitur nunc vocasse oēm Israel, quia forte dictis maledictionibus, & benedictionibus suprapositis facta fuit aliqua pausatio, ita q̄ totus populus reuerteretur in castra sua ad sumendum cibum, vel aliquid aliud, & rursus vocauit eos Moyses p nuncios, vel tubas: sicut dicitur Num. 10. c. pulsando ambas tubas non clangendo concise, & prolixè in vocibus minutissimis, sed in simplici sono. Vel forte ista quę supradicta sunt, non audiebant omnes de Israel, sed maiores eorum: nunc autem quando ad istū punctum confirmationis deuentum est, fecit Moyses vocari totum Israel. i. omnes alios qui ibi non erant. Sed non est ista secunda expositio multum rationalis scilicet, q̄ ad audiendas leges non statet totus populus, & q̄ vocaretur post ad consentiendum, & confirmandum legem, quia nescirent quid non consentire, vel confirmare deberent cum non audiuissent. Item quia contrarium huius expositionis asseruimus supra primo c. circa principium: prima ergo tenenda est. Vos vidistis. Hic vult suadere eis, q̄ consentiant in lege quā dat Deus, quia multa bona eis contulit, quę hic enarrantur, & pro istis ingrati esse non debent. Tentationes magnas. Plagę inflicte Aegyptijs tentationes vocantur, quia per ea Deus tentabat Aegyptios, vt dimitteret populum suum, vel vocantur tentationes, id est aliqua experientię pēnales ad notificandum malitiā cordis Aegyptiorum, quia sicut Deus sciebat voluntatem Abrahę, quia erat sancta, & perfecta cum eo, tamen eum voluit sic tentare ad notificandum alijs bonitatem Abrahę: ita in Aegyptijs sciebat quid eorum mala voluntas eligeret, sed eos sic tentare voluit, vt illę gentes Aegyptiorum duritiam cernerent. Signa illa, id est quędam ostensiones factę ad probandum, q̄ Deus miserat Moysen. sc. conuersio virgę in serpētem, & e contrario, vt patet Exo. 7. cap. & mutatio manus non leprosa in leprosam, & e contrario coram senioribus Israel, vt patet Exo. cap. 4. in fine, licet ibi implicite ponitur dictum. Portentaq. ingentia. Dicuntur portenta magna miracula, quę in punishmentem aliquorum dirigitur, sicut fuerunt omnes plagę. Et non dedit vobis dominus cor intelligens. id est tāta beneficia Deus contulit, q̄ si vos haberetis cor intelligens. i. consideratis ea, quę receperitis, & reddens gratias secundum q̄ reddi debent, non oporteret me suadere vobis, q̄ reciperetis legē Dei, quia vos gratis eam reciperetis

immo peteretis, ex hoc quia inconsiderantes erant post tanta beneficia eum totiens offenderunt, vt patet in precedentibus libris, & habere cor intelligens ad grates reddendum de beneficijs a Deo datis, cum ipse det omne bonum. f. velle, & perficere: ideo nō dicitur, & non habuistis cor intelligēs, sed non dedit vobis dñs cor intelligens, vt referatur ad Deum qui dare deberet, sed non dedit, quia forte isti non se disposuerunt quantum naturaliter ex libero arbitrio poterant, quia hoc solum vult Deus, vel quia p̄ alia peccata demerebantur cor intelligens sibi dari, vel ex alijs causis occultis, ex quibus Deus sēpe gratiam intelligētiē in corde quantum ad agibilia practica, & gratiam rectitudinis in voluntate dare dicitur: sicut fuit in Apostolis qui cum Christo per tres annos conuersati sunt, & tñ adhuc nec corde intelligentes erant, ne amore feruentes: Philippus. n. quasi a Christo nihil didicisset petiuit dñe ostende nobis patrem, de quo Christus quasi indignando loquitur, tanto tempore vobiscum sum, & non me cognouistis: Philippe qui vider me, vider & patrem meum, qñ tu dicis ostende nobis patrem: de quo. Io. 14. c. Erant ēt in amore carnales, quia iurgia erant inter eos, & de maiori parte contendeabant, vt patet Matt. 18. Iacobus ēt, & Ioannes paulo ante mortē Christi sedere ad dexteram, & sinistra eius petierunt, vitam eternam carnaliter desiderantes, vt hñ Mat. 20. c. Et post resurrectionem suam cū de carnali erectione regni Israel requirebant dicentes, si in tpe hoc restitues regnum Israel, vt patet Act. 1. c. sed post superueniente spiritu sancto inenarrabiliter repleti sunt, vt iā omnibus transitorijs contemptis mortem pro Christo quasi dulcissimam vitam eligerent. *Oculos videntes, & aures quæ possent audire.* Bene. n. habuerunt oculos, & aures Israelitæ, quia viderunt, & audierūt vniuersa mirabilia, quæ fecit Deus, vt supra dixisset dñr oculi videntes. i. attente respicientes ad ea quæ videbant, vt inde insurgerent in laudem creatoris, nec habuerūt aures, vt diligenter audirent, & memorię commendarent, sed sic viderunt quasi nō vidissent, qñ cito obliui sunt hñ factoris sui. *Vsq̄ in præsentem diem.* Quia ex die quæ egressi fuerant de Aegypto vsq̄; diem illā qua loquebatur Moyses, semper q̄ dñm rebelles extiterāt, vt patet supra 9. c. Et in hoc tacite insultabat eis, q̄ in tanto tpe beneficia Dei non attendissent. *Adduxit vos 40. annis.* Supra induxerat eos ad recipiendum legem, q̄ Deus eorum mala opera in deserto tolerauerat, nec eos deleuit. hic ponitur alia ratio. f. de sustentatione & directione in deserto, quia in columna nubis per diē, & ignis per noctē præcedebat eos angelus, nec cessauit columna donec intrauerunt terrā promissionis, vt patet Exo. 13. c. *Adduxit vos 40. annis.* Nondum erāt anni 40. completi, quia nunc erat principium mensis vndecimi anni 40. vt patet supra in principio primi c. sed computat 40. annos, quia annus inceptus p̄to cōpleto hñ fm sacram scripturam, & fm iura humana: p̄sertim cum hic cōpledo 40. anno soli duo menses deficiunt, & postea cōpleti sunt, quia non exierunt de deserto donec cōpleto annus 40. & iam inceptus erat annus 40. qñ transierunt Iordanē. A attendendum aut̄ est, q̄ in hoc quod dicit Moyses eos adductos fuisse per desertum 40. annis, vñ ponere terminum illum tpe quo mansuri essent Israelitæ in deserto: alioquin si dubium esset vtrū immediate exituri essent an moraturi ibi magno tpe, sicut morati sunt in Cadesbarne annis quasi 38. vt patet supra 2. c. non diceret adduxit nos Deus 40. annis p̄ desertū, q̄ forte adducerent 80. annis, sed Moyses sciebat, q̄ imediate exituri erāt desertum, & terrā illam, atque transiituri Iordanē, & hoc q̄a sententia data ē Israelitis solū q̄tinebat 40. annis. qbus manere debāt nō trāscentes ad terrā possessionis.

Quomodo non fuerint attrita vestimenta vestra. Quia a Deo conseruata fuerunt ne nudi essent, de quo magis diximus. 3. c. 8. Nō est. n. dicendum, vt quidam volunt istos portasse tot vestimenta in deserto, vt toto isto tempore suffecerint, quātū non videretur esse miraculum: littera tamen ponit hic pro miraculo, qd nō fuerunt attrita, sed ad hoc falsum est, qd tot vestimenta portarent, quia ipsi nesciebant se tanto tempore in deserto mansuros, sed mox terram possessionis sue intraturos: sicut confestim ingressi fuissent, nisi ipsi murmurantes obstaculum prae buissent, & dato, quod sciuissent sibi necessarias esse tot vestes, non erat eis forte facultas ad faciendum tot vestes: potissime quia non habebant in quo portaret tot vestes, cum asini, & iumenta ad subiectionē vxorum, & filiorum, paucarumq; suppellectilium vix sufficiebant, quia & super humeros filiorum, & filiarum suarum imposituri erant vestes, & alia suppellectilia asportata de Aegypto non sufficientibus iumentis, vt patet Exod. 3. c. Item dato, qd vellent portare, nescirent talia portare qualia conuenirent portari, quia in deserto multi nati sunt, quibus vestimenta dari oporteret varia secundum etatum varietates, & secundum corporulentiam diuersam, qualia non posset aliquis homo excogitare in Aegypto: ergo nisi vestes illę quas de Aegypto attulerant, mansissent diuina virtute nō attrita, necesse erat eos breuiter fuisse nudos: eodem modo de calciamentis dicendum est, qd calciamenta illa manebant diuinitus.

Quomodo tot paruuli qui nati sunt in deserto tempore quadraginta annorum, vestes, & calciamenta habere poterant.

Quest. 11.

SE n. quaret aliquis dato, qd illi qui de Aegypto exierunt habuerint vestes, & istę manserint nō attritę 40. annis vsquequo intrauerunt in terrā Chanaan: quomodo tamen illi qui nati sunt in deserto vestes habere potuerunt? quia valde magna multitudo in deserto nata est, cum tēpore ingressus in terram Chanaan ad transitum Iordanis fuerunt sexcenta millia virorum bellatorum a 20. annis, & supra. & mille septingenti, vt patet Nume. 26. c. Et concluditur de istis in fine. cap. inter quos nullus fuit eorum qui ante numerati sunt a Moysē, & Aaron in deserto Synai: predixerat enim dominus, qd omnes morerentur in solitudine, nullusq; mansit ex eis prater Caleb filius Iephone, & Iosue filius Nun: necesse igitur erat multos de istis natos fuisse in deserto: magna igitur copia vestium aliarum requireretur pro istis. Aliquis forte respondebit, qd cum transirent per desertum a gentibus vicinis accipiebant vestes pro his. Sed hoc non potest stare propter duo. Primo, quia Israelitę per desertum ambulantes timebant omnes gentes, & ab omnibus timebantur: ideo non audebant accedere ad aliquam gentem ad petendum ab eis vestes, aut aliquid alterum. Item quia dato, qd aliqua gens daret eis libenter, tamen ipsi declinare non poterant ad aliquas gentes ad petendum hoc, quia ipsi dirigebantur per nubem, & ignem. Et ista columna dirigebat per vastam solitudinem non accedendo ad aliquam gentem. Si igitur aliqui eorum vellent ire ad aliquam gentem accepturi vestes, nescirent ire, aut redire, cum illa terra esset solitudo inuia. Et si arguas de exploratoribus, qd missi sunt 12. exploratores de deserto Pharan in terram Chanaan, & lustrauerant eam 40. diebus, redieruntque in castra: licet nubis columna non prę-

debat istos, cum ambulaarent per terram Chanaan, in qua si columna pręcederet eos, cognoscerentur, etiā quia manebat columna in castris.

Respondetur, qd nō egerunt exploratores aliqua nube dirigente, aut aliquo alio signo, quod dirigeret, quia ambulabant per terram populatam habentem vias: in solitudine autem in qua manserunt Israelitę, antequam accederent ad terminos regni regis Seon, & Og. Amorricorum, quod fuit anno 40. post mensē quintum anni eiusdem, non erat aliqua via: ideo indigebant columna nubis dirigente. Quod exploratores fuerint missi per terram viarū, qd populata erat, patet, quia missi sunt de Cadesbarne in deserto Pharae in deserto Syn, & Cadesbarne est terminus terrę Chanaan in latere meridiano, vt patet Num. 34. c. cū dī qui circuibunt australem plagam pascensum scorpionis, ita vt transeant in Senna, & perueniant in meridiē vsq; ad Cadesbarne, erat ergo satis ppinqua terra populata Chanaan deserto Cadesbarne, ita vt per itinera exituum terrę Chanaan non possent errare vias intrātes confestim in terrā Chanaan: in qua non est dubiū, quō ipsi possent dirigi sine nube dirigente, cū ambularent de loco ad locum, sicut eis voluntas dabat, vt viderent partem potissimam terrę Chanaan. Secunda rō quare non pōt stare, qd ipsi iuerint ad alias gentes ad habendum ista, quia sicut irent pro vestimentis ad gētes vicinas pro eis, qui in deserto nascebantur: ita irēt pro vestimentis necessarijs alijs qui de Aegypto exierant. & sic non esset necessariū miraculum, qd Deus faciebat de conseruādo vestes ne vetustate arderent: Deus tñ miraculum, nunquam facere consuevit, vbi siue miraculo res fieri, & conseruari posset: item esset iste locus ad tollendum omnia ista miracula, quę hic ponuntur. f. qd non comederint panem, nec vinum biberint: nam si ad alias gentes accedebant, poterant ab eis panem, vinum, ceteraq; vitę necessaria accipere. Nec est dicendum, qd in deserto fierent panni de vellēribus ouīū, & inde vestes fabricarentur: nā tunc sequebatur incōueniens, quod añ ponebatur. f. qd potuerūt sic per artem lanificij prouidere toti multitudini, & non esset necessarium, vt miracula fierent de duratio ne vestīū non attritarū. item non poterat stare, qd ipsi exercebant artē lanificij, quā in lanificio sunt multa ministeria indigentia quiete, & nullo mō possent expediri in motu, qualiter erant Israelitę quotidie incerti an saltē hora vna maneret columna nubis. sed semp erāt excubantes in excubijs domini, vt patet Num. 9. cap. Dicendum vero, qd vestes quas postea induiti sunt oēs nati in deserto, de Aegypto venerunt: nec tñ dicendū est, qd duxerint hebrei tot vestes, quot necessaria erāt, vt supra probatum est: nec rursus dicendū est, qd quilibet hebreorum simplicē vestem de Aegypto adduxerit, sed aliqui duas, aliqui tres, & plures, quod patet necessario, quā Exo. 33. c. dī, qd Deus dixit Israelitis nō ascēdā tecū, quia pp̄s durę ceruicis es, ne forte disperdā te in via, & sequit audiens pp̄s sermonē hunc pessimū luxit, & nullus ex more indutus est cultu suo: ergo necessarium est, qd antea habuissent vestes p̄ciosas, qbus ornarentur, & tunc eas reliquerint, & quia nō mandaret Deus, qd manerent nudi, necessariū erat, vt alias vestes hērent, qbus iduerent deposito illo habitu honoris, p̄sertim cū dixerat Deus in eod. c. iam nūc depone ornātū tuū, vt scīā quid faciā tibi. de istis ergo vestibus duplicibus, aut triplicibus multiplicibulq; quas attulerūt Iudei de Aegypto, p̄tegebant illi q nouiter nascebant, siue dicamus illas vestes magnas corporibus par uorū coaptari supernaturaliter minores ad quantitātē corporis paruuli, & postea p̄crescere corpori paruuli de quo nulla difficultas est. nā sicut p̄stat vestes p̄cre uisse, quas idutas de Aegypto pleriq; Iisrlitarū adduxerant:

Doct resp.

rant ita vestes magnę supernaturaliter minorarētur ad coaptationem parui corporis infantium: postea vero crescentē corpulentia vestes concreuerunt, siue dicamus qd vestes illas, quas non induerant parentes, sed asportauerant de Aegypto, scindebant, suebantque, & coaptabant secundum corporis quantitatem: postea vero concreuebant corpori vsque ad terminum crementi vltimati. primus modus tamen conuenientior est. & isto modo sufficiebant vestes pro toto populo eorum qui de Aegypto exierunt, & eorum q in deserto nati fuerant. Et quia qñ aliquis de Israelitis moriebat, vestes eius manebant pro illo qui esset successor. De calciamentis aut eodem modo dubitandum est, quō suffecerint pro omnibus, quia vt supra dicebatur de vestibus, non pōt dici, qd calciamenta sufficientia p 40. annis ducta sint, quia adhuc hoc difficiliter videbāt q de vestibus: cum valde multa calciamenta necessaria essent pro tot hoībus, vt tanto tpe abundarent: nec ēr pōt dici, qd ista calciamenta haberentur de alijs gentibus, quia non poterant accedere ad eas Israelitę, vt s. probatum est, nec adhuc dici pōt, qd de Aegypto adducta fuerint multa paria sotularium, sicut adducebat qlibet vestes duas, aut tres, quia non peterent ab Aegyptijs calciamenta. Sed vñ dicendum, qd pro his qui in deserto nati sunt, fuerint facta aliqua calciamenta de pellibus pecorum qualitercunque se habentibus, ita vt pedibus coaptari possent, & sicut alia calciamenta non atterebantur vetustate, qd de Aegypto fuerant adducta, sed Deus conseruabat ea: ita calciamenta q qualitercunque fiebant, & coaptabantur corpori, non atterebantur: fuerunt aut oīa ista verustati illęsa, quā nihil nocebat eis temporis longitudo, aut lator atterens, & fuit ista duratio supernaturaliter inducā quādiu necessitas erat ex parte Israelitarum, quādiu. n. in deserto tuerunt hebrei fuit eis necesse habere vestes, quas non poterant hēre ab aliqua gēte alia: si ergo Deus nō suppleret necessitate p̄seruando vestes illęsas, & calciamenta, mansissent nudi, & discalciati in deserto: ergo in toto deserto hoc durauit: cum aut intrauerūt in terram Chanaā inceperunt hēre opportunitatem aliq habendi vestes: ergo ibi cessauerunt. f. qd intrantib⁹ eis in terrā Chanaā inceperunt vestes diripi, frangi, & atteri, vt inquirerēt im mediare alias vestes, & sic de calciamentis fuit, quia durauerunt vsque illuc, & ibi rūpi ceperunt: sic fuit de manna, qd in solitudine semper fuit, cum aut intrauerunt terram Chanaā, & comederunt de panibus terrę illius facientes pascha in Galgalis, cessauit manna, quia inceperant comedere de panibus regionis illius, vt patet Iosue. 5. c. oīa isto modo necessarium fuit destrui, vel cessare adueniente tpe, in quo non erat necessitas eorū, cum ista q sunt p miraculum, fiant tandiū quādiu necessarium est ea fieri ad aliquem finē. Panem non comeditis. i. non sustentati fuistis pane sicut communiter sustentantur oēs hoīes.

An postquam Iudai exierunt de Aegypto comederint panem aliquo tempore, vel semper manna.

Questio. 1. 11.

INTELLIGENDVM est ab eo die quo māna habere inceperunt: quia per duos menses, vel quasi comederunt de pane, quem attulerant de Aegypto, vt aliqui volunt, sed solum fuit vnus mensis integer, quia quintadecima die mensis primi exierūt de Aegypto, vt patet Exod. 12. cap. Et quintadecima die mensis secundi defecit panis, vt patet Exo. 16. cap. Et si dicas, quod Nume. 20. cap. Iudai dixerunt, quod cum transirent per terram Idumeorū, quod emerent ab eis cibos, & sic dixit eis Deus, qd nihil laderent de bonis eorum, sed emerent cibos pecunia, vt patet su-

Alph. Toft. super Deuter.

pra 2. cap. Responderetur, quod hoc dicebat Deus non mandando, qd aliquid emerent, sed prohibendo ne acciperent violenter, sed si vellent de cibis terrę comedere, pecunias darent, & quia Israelitę post viderunt non esse sibi necessarios, non emerunt, sed forte aquā emerunt, nisi Idumæi eis liberaliter aquam concessissent: ideo quando Moyses misit nuncios ad Seō regem petens transitum, & alimenta pro precio, & retulit quomodo se habuerant erga eos Idumæi, nō dixit de cibis venditis, sed de transitu per terram eorum. Vinum & siceram non bibistis. De hoc magis patet, quam de pane, qd non habuerunt in deserto. Vñ sciretis quādiu ipse est dominus Deus noster. Quia in istis, quę Deus faciebat pro Israelitis demonstrabatur potentia maxima, quā soli vero Deo conuenit. Et nenistis usque ad hunc locum. Hic ponitur tertia ratio inducā, scilicet, quia eos ab hostibus defendit: erat autem locus iste propinquus Iordani. Egressus Seon rex Esbon. Esbon ciuitas metropolis regni Seon quam a Moabitibus bello accepit Seon, vt patet Nume. 21. cap. de hoc etiam supra 2. cap. Et Og rex Basan. De quo supra 3. cap. Et tradidimus possidendam Ruben, & Gad. Vñ habetur Nume. 32. c. & supra 3. cap. Custodite ergo verba pacti huius. Hic ponitur conclusio intentā, scilicet, quod reciperent, & conseruarent hoc fēdus, sicut fēdus, quod pepigerunt in Oreb. Custodite ergo. Ista conclusio suadetur ex superioribus beneficijs, quę in litera narrantur. quādiuque enim aliquis ab alio beneficium recipit, tenetur ei naturaliter obligatus, sed hic multa beneficia fecerat Deus Israelitis: ergo tenebatur ad mandatum eius, & persuadet hic ex beneficijs, sicut persuaserat in lege data in monte Synai, & quia ista erant duę legilationes, vt declaratur in principio. c. ergo oportebat persuadere ad eas diuersis beneficijs, & sic facit, quia quando illam legem dare voluit, vt patet Exod. 19. c. ergo oportebat persuadere ad eas diuersis beneficijs, & sic facit, quia quando illam legem dare voluit, vt patet Exo. 19. c. incepit enarrare beneficia dicens vos ipsi vidistis, quę fecerim Aegyptijs, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi: si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: hic autem volens dare legem, quā data fuit in cāpestribus Moab super Iordanē, p̄posuit beneficia. f. de sustentatione facta in 40. annis venientibus per desertum Israelitis, & de destructione duorum regum Amorricorum Seon & Og, quos occidit Moyses cū populo Israelitarum: illic autem ponuntur alia beneficia, quę hic non ponuntur. f. educā de Aegypto, & percussio decem plagarum in Aegyptios, & in extremo mari rubro absorpta sunt agmina Aegyptiorum, & liberata Iudæorum turba.

Vos statis. Hic ponitur secundum scilicet ipsa fēderis susceptio. f. congregatio omnium, & approbatio fēderis sub iureiurandū. Vos statis hodie cuncti. Sic oportebat, vt omnes ad susceptionem legis conuenirent, quia quod omnes tangit, ab omnibus debet approbari, & hoc modo condebantur leges Romanę. f. cōueniēte toto populo quarebar alta voce senator, vel magistratus, vtrum placeret ab eis talis lex: & tunc ex re ipsonē totius populi pendebat, vtrum approbare, vel reprobaretur, vt patet instituta de iure naturali. S. lex est. Coram domino Deo uestro. i. ante fores tabernaculi extra atrium, quia intra capi non poterant, & ad illū locum conueniebant omnes, quando aliquid agendū erat, vt patet Num. 10. c. & ideo illuc conueniebant, vt propter reuerentiam loci in agendis, vel consulendis melius se haberent. Principes vestri. i. 12. principes. 12. tribuum. Ac tribus. idest congregatio illa quę tribus dicitur, & explicatur magis.

Beneficia Iudæis a Deo collata.

Fēderis susceptio per Hebræos a Deo quō facta sit.

Maiores natu. i. seniores etate, & iudicio. *Ac doctores.* Quia inter eos erant aliqui sapientes, viri in lege data preter Leuitas, quid doctores populi vocabantur, in hebreo habetur. *Prepositi vestri.* id est principes constituti ad iudicandum, & ad idem redit, quia isti sapientes esse debebant, ut patet supra 1. cap. *Aduersa qui tecum morantur in castris.* i. non comprehenduntur sub hoc nomine populus Israel, & erant illi qui de Aegyptiis ascenderant cum eis videntes mirabilia Dei, & fuerunt isti aduersi valde multi, ut patet Exo. 12. cap. sed & vulgus innumerable ascendit cum eis. *Exceptis lignorum caesribus, & his qui comportant aquas.* Quia isti exhibant opera sua necessaria, nec tunc erant in castris, sed ratum habebant quicquid alij faciebant. *Ut transfeas in federe domini Dei tui.* id est, ut efficiaris ei obligatus ad observationem legis nunc datę, quia ante istum consensum non videbantur obligati, & volebat Deus hunc consensum ab eis, ut in hoc ipsi mererentur, sed etiam si non consentirent obligati erant, quia Deus mandabat, ut teneamur ei ad omnia, quę aliquo modo possibilia sunt: immo ut absolute loquamur, obligati sumus ad omnia quę mandauerit, quia quicquid mandauerit nobis, etiam si alias impossibile esset, ipse possibile faciet. *Et in iureiurando.* Quia ista conventio erat sub iureiurando, scilicet, quod Israel custodiret mandata Dei, & quod Deus beneficeret ei, & licet Deus hic non iurauerit, alibi tamen multoties iurasse legitur, sed non erat necessarium iuramentum eius, quia simplex promissio Dei tanta firmitatis est, quante iuramentum de populo autem nunquam legitur, quod iurauerit Dei mandata custodire, sed totius populi asserit iuramento equiparatur. *Quod hodie dominus percussit tecum.* i. tecum hodie conuenit, & de percussione, ut refertur ad fedus, de quo supra. Ipsi animal aliquod percuteretur gladio, & effunderetur sanguis illius ad confirmationem pacti, & quia istud pactum firmum esse debebat, fedus percussit dñ. *Ut suscitet te in populum sibi.* i. quod specialem curam de te habeat, sicut si tu solus esses populus eius. *Et ipse sit dominus Deus tuus.* i. Deus demonstrans bonitatem suam, & magnitudinem tibi beneficiendo, & exaltando, & non intelligitur. *Et ipse sit Deus tuus.* i. p. specialem cultum, quia specialiter Deū colere ad meritum pertinet, & non ad pñium: ideo hoc se tenet ex parte populi: ea autē q̄ hic dicta sunt pertinent ad pñium, quod Deus daturus erat pro seruitio sibi specialiter facto. *Sicut iurauit patribus tuis Abraham.* Ut patet Gen. 15. & 17. c. *Nec vobis solis hoc fedus ferio.* i. non solum facio hanc conuenientiam, vel pactū vobiscū. *Sed etiam cum filiis presentibus, & absentibus.* Vocant absentes cēsores lignorum, & portatores aquarum, qui non erant in castris, qñ ista dicebantur, ut patet. s. vel vocantur absentes illi qui iustitiam erant post de semine istorū q̄ er obligabant ad custodiendam istam legem, & patres tenebantur docere eos, ut patet. s. 6. c. sed melior est prima expositio, quia non proprie dñr absentes q̄ nondū sunt, & hec fuit rō. quare Hieronymus mutauit de lra hebraica, vbi s. dñ. *Exceptis lignorum caesribus.* In hebreo enim multoties fit talis mutatio, ut ēt ponat affirmatio p negatione, ut hñs. 20. c. vbi dñr in lra nra. *Lignum est & non homo.* In hebreo dñr. *Quia lignum campi est homo.* Sic ēt dñr Gen. 8. c. de coruo quē misit Noe, q̄ ibat, & non reuertebat donec siccarent aque: in hebreo dñr, ibat & reuertebat donec siccarent aque: vbi cūq; aut Hieronymus fecit aliquas similes mutationes, erat q̄a videbat rationabiliter sic lram stare non posse, sed cū suppletionē aliqua intelligendā fore. nā cum dñr hic in hebreo Gen. 8. ibat & reuertebat, videbat innui q̄ coruus rediret apportans legationem ad q̄ cum miserat Noe, sed nihil tale apportabat, quia tunc non oportet

tuisset mitti columbam post eum, sed missa est, ut patet in littera eiusdem text. rationabiliter ergo littera nra ibi addidit, non ita ut diceret, q̄ ibat, & non reuertebatur, & supra 20. c. Vbi lra nra dicit, q̄ lignum est & non homo, & lra hebraica dicit q̄ lignum campi est hō, rationabiliter mutatum fuit, quia non est ista locutio vera lignum campi est homo, nisi p suppletionē. hic autē cum dñr. *Præter lignorum caesores, & hos qui comportant aquas.* Et lra hebraica habet & lignorum cēsores, & q̄ comportant aquas. Mutatio vñ esse facta hic ratio nabiliter valde ex duobus. Primo, quia isti portatores aquarum, & cēsores lignorum hñt officia, q̄ sunt extra castra: ideo habebant occasionem, ut existerent extra castra, quod non erat de alijs qui operabatur in castris. Item quia ista officia erant semper necessaria, semper, nāque necessaria erant, & ligna: si autē interdum quo recitaret Moyses oia verba libri huius, isti cessarent, nō essent aque in castris, nec ligna ad necessitates castrorum: ergo semper isti vacabant officio suo, & sic non possent manere in castris audientes verba Moysi. Secundo patet, quia isti q̄ comportabant aquas, & cedebant ligna, erant viri inter alios imperfecti, quos nō oportebat vocari ad illam concionem, sed satis erat q̄ postea recitarentur eis ista verba Moysi ab audientibus. Item quia isti qui erant imperfectissimi, & quos ex natura officij sui oportebat manere extra castra, si forte in castris mansissent audientes sicut ceteri nō oportebat hic specialiter eos notari, quia mansissent in castris: sed intelligerentur notē aliorum, hic autē exprimitur cum alijs: ergo dicendum est, q̄ exprimitur ad excludendum eos ab auditione huius legis, & non ad assertionem, q̄ cum alijs fuerint, an alijs malis sibi se habet lra hebraica, & mutat Hieronymus. Quod cūcūq; hñi grannum intellectus videbitur dissimile esse factū. *Nos enim nos.* Hic ponitur tertium, transgressorum punictio, & est duplex pena. Prima est pñium destructio. Secunda est ab alijs facta derisio ibi. *Dicit q̄ sequens generatio, vos enim nos.* Hic valde prohibet idolatriam, & allegat rationem verisimilem, q̄ aliquis eorum potuerit apud se aliquos Deos habere, quos colat, vel forte, q̄ corda eorum essent inclinata ad Deos gentiū, quos viderant, & ad ritus eorum: ideo mandauit cauere, ut ex hinc nullus ad talia moueatur, quia magis nūc peccabit, quam ante. *Quomodo habitauerimus in terra Aegypti.* In qua poterat aliquis de nobis addiscere idolatriam. *Et quando transferimus per medium nationum.* i. per Idumaeos, ut patet supra 2. cap. & per regnum regis Arad, ut habetur Num. 21. c. & per terram Madianitarum, ut patet Numer. 31. cap. & per regnum Seon, & Og, ut patet supra 2. & 3. cap. Et omnes hi erant idolatrae. *Nē forte sit inter uos uir aut mulier.* Admonebat eos, ut quilibet intra se recederet a cultu idolorum, q̄a si hoc per iudicem comperiretur, fieret sicut habetur supra 17. cap. *Familia aut tribus.* Familia est aliqua specialis cognatio sub tribu, & poterat esse vna tota familia corrupta ad hoc, vel tribus inducente aliqua persona, maxime si illa erat magne auctoritatis. *Ut vadat & seruiat dñs illarum gentium.* i. q̄ ita habet in corde, q̄ vult ire ad colendum Deos gentiū quas vidit. *Et sit inter vos radix germinans amaritudinem.* i. persuadens tacite aliquos de vobis ad idolatriam, quę est magna amaritudo animę. *Cumq; audierit verba iuramenti huius.* i. verba legis huius quę pro iurata habetur assermant Deo & vobis. *Benedicat sibi in corde suo.* id est promittat sibi securitatem intra se non audens in publico pñteri. *Dicens pax erit mihi & ambulabo in prauitate cordis mei.* i. ēt si ambule in prauitate idolatrię in pace ero, quia Deus non puniet me, nec aliqua mala mihi euenient.

Littera hebraica.

Mutatio facta in littera.

Transgressorum punictio.

Zelus quid sit.

Ab alijs facta derisio.

euenient. *Et assumat ebria sitientem.* id est ille qui ante erat ut ebrius, signorans quid faceret, nunc assumet sitientem. i. fiet sicut sitiens, qui non est ebrius, sed scit quid agit, & est sensus illi qui promiserit sibi securitatem permanendo in idolatria, erunt sicut ille, qui ante ex ignorantia peccabat, nunc autem peccat ex certa sciētia, & hoc detestabilius erit: vel aliter, ebrius dicitur, q̄ ex vini nimia potione perturbatus mente est; nec scit quid facit, & nihil ex uoluntate agit, sed ex animi perturbatione. sciens dicitur, qui ex desiderio agit, & iste nimis peccat, sic isti si ante idola colerēt, ebrii vel ignorantes faciunt, si autem post prohibitionem facerent, ex nimio desiderio hoc erit. *An aliquis possit dici ignoranter colere idola.* *Respondetur q̄ non,* quia tunc non essent culpabiles sicut adorantes, sed falsum: quia omnis idolatra gehennareus est: quia naturaliter Deum cognoscere possunt, quantum sufficit ad saluationem, & cultum idolorum fugiendum: si ergo idola colat in excusabilis est, ut patet ad Rom. 1. c. maxime quia quilibet si se disponit quantum naturaliter ex libero arbitrio potest, immediate a Deo illuminabitur ad salutē anime, ut patet de Cornelio, actu. 10. c. *Et dominus non ignoscit.* Quando peccata sunt ex ignorantia uel infirmitate (quia ex fragili massa sumus) Deus facit iter ignoscit: quoniam ipse cognouit signum nostrum, cum autem peccatum ex pura malitia committitur, non ita facit iter sibi Deus ignoscit, licet semper ignoscit si uenia petatur, quantumcunque peccatum sit. *Sed tunc quam maxime.* Id est valde vel fortius. *Furor eius seniet.* Id est poena a Deo inflicta tunc maior erit, quam si alias crimen committeretur. *Et zelus contra hominem nullum.* Zelus est amor priuatus nolens habere consortium in amato, Deus autem singulariter uult adorari, & sibi sacrificari, nec uult, q̄ iste honor alicui alteri, quam sibi detur: ideo quando aliquis colit alium quam Deum ex zelo, quem habet pñit talem cultorem. *Ut sedeant super eum omnia maledicta.* Id est maledictiones, & dicitur sedeant, quia federe immobilitatem dicit: istę autem maledictiones non solum uenient sup peccantem, sed etiam tenebunt eum donec destruat, ut patet sup. precedenti c. *Et deleant nomen eius sub celo.* Id est q̄ moriatur, & nō nominetur ultra nomen suum in terra. *Iuxta maledictiones, quę in libro legis huius continentur.* Id est precedenti cap. vbi finitur lex: hec autem non dicuntur de lege, licet aliquo modo pertineant ad legem: & similes maledictiones habentur Leui. 26. c. *Dicit q̄ sequens generatio.* Hic ponitur secundum, scilicet ab alijs facta derisio, quia alię gentes uidentes poenas, & miseras inflictas istis deridebant eas, & hoc ad malorum, & poenarum incrementum est: quia est misero peius derisio quam dolor eius. *Dicit q̄ sequens generatio.* Id est filii, qui nascuntur ex his male operantibus. *Et peregrini qui de longe uenerunt.* Scilicet ad habitandum in terra uestra, vel negociandum inter uos, siue ut conuertantur ad iudaicum ritum. *Sulphure.* Id est pluens super eam sulphur ad fetorē, & terrę cōbustionem, quia sulphur nature igneę est. *Et solis ardore.* Id est magna, & inconsumpta solis caliditate donec educatur terra in puluerem, & inepta sit ad germinandum.

In exemplum subuersionis sodomę. Id est sicut ille ciuitates subuerse sunt, & terra illa facta fuit inutilis ad germinandum, terendum, uel plantandum: ita fiet terra tua: de hac subuersione habetur Gen. 19. c. Et aliqui dicunt q̄ quinque ciuitates subuerse sunt inter quas ponunt Segor: sed non legitur de Segor q̄ subuersa sit, & patet hic ueritas quoniam solum 4. ciuitates ponuntur subuersę. *Quas subuersit dominus in ira, & furore suo.* Quia uiri sodomę ualde peccatores erant coram domino abutentes natura. *Quę est ira furoris eius immensa.* Ex magnitudine penę arguitur magnitudo irę Dei punientis, & quia ista terra uirorum peccatorum erit desolata quasi Sodoma, ideo arguetur ex hoc iram Dei contra terram istā fuisse ualde magnam. *Et seruiert dñs alienis.* Faciendo, quę mandabant sacerdotes illorum Deorum: & colebant eos offerendo eis sacrificia, & querendo ab eis responsum. *Et adorauerunt.* Faciendo eis reuerentiam. *Quos nescierunt.* Quia patres eorum colebant eos ab antiquo, sed ipsi nouerunt eos colere incepterunt. *Vel quos nescierunt.* Id est de quibus non patet eis, q̄ sint dñi, quia non fecerunt aliqua opera mirabilia, per quę deitatem suam demonstrarent. *Quibus non fuerunt attributi.* Id est quibus non fuerunt dati in custodiam, & defensionem, quia dii gentiū non custodierunt filios Israel a malis, sed Deus uerus. *Et eiecit eos de terra sua.* Et sic mansit terra deserta, & munitiones dirutę: & uirerla, quę visu pulchra erāt, consumpta fuerunt de quo peregrini de longe uenientes admirabantur, ut supra patuit. *Sicut hodie comprobatur.* Refertur hoc ad tempus in quo ista mala pensent super eos propter peccata sua. *Abcondita a domino Deo uestro.* Refertur ad superiora, quia dicebatur, quia omnia mala inducta fuerant a Deo super gentem peccatricem, hic autem ponit modum huius punitionis. *Abcondita a domino Deo uestro.* Id est omnia peccata aut sunt occulta, aut manifesta, ista autem occulta a domino Deo nostro puniuntur: & hoc dicit. *Abcondita a domino Deo uestro.* Id est abscondita a Deo puniuntur, si autem peccata sunt manifesta, puniri debent a iudicibus secundum leges datas, & hoc est quod dicitur. *Quę manifesta sunt uobis, & filiis uestris.* Id est peccata manifesta per uos, & filios uestros, qui iudices sumus, puniri debent usque in eternum, ut faciamus omnia uerba legis huius id est ista puniunt a Deo, & nobis durabit usque in eternum, ut semper custodiamus uerba legis, quia timor facit custodire legem, uel aliter. *Abcondita a domino Deo.* Possunt ēē ista uerba iudeorum positum in magnis calamitatibus, & refertur ad immediatā: quia dictum fuit, q̄ omnia mala uenerūt super transgressores legis sicut hodie comprobatur: tunc loquuntur iudei positi in calamitatibus. *Abcondita a Deo uestro.* Id est, quia Deus uester non considerat ita, quod licet uideat uos mala pati auerit oculos dissimulando, & non liberando, quę manifesta sunt uobis. *Et filii uestri.* Id est nos, & filii nostri ista cognoscimus, quia actu aliter illa patimur. *Vos enim nos.* Cum semper hoc uitium idolatrię fuerit potissimum, q̄ maxime statum legis ueteris destruebat: Deus maxime illud intendebat uitare, & ad hoc inducit hic quedam pręambula ad probandum uerisimiliter, q̄ ipsi haberent aliquam radicem idolatrię, & concludit postea, q̄ eam maxime debeant fugere. *Vos enim nos quomodo habitauerimus in terra Aegypti.* Omnibus

Omnibus hoc notum erat cum adhuc ibi starent plurimi, qui de Aegypto exierant, nam iste erat annus. 40. in quo stabant in deserto post exitum de Aegypto, & erant de illis, qui exierant de Aegypto valde multi, quod toto illo tempore superuixerant. Et si arguas, quod soli Iosue, & Caleb intrauerunt in terram Chanaan de illis, qui exierunt de Aegypto. Respondetur, quod multi alii introierunt, & valde multa millia forte plura quam ceterum millia, & cum dicitur quod soli Iosue, & Caleb introierunt, verum est quantum ad illos, qui numerati sunt in numero bellatorum, nam quia murmurauerunt Israelite contra dominum in deserto Pharam tulit Deus sententiam contra eos, ut nullus de viris illis, qui computati fuerant in numero bellatorum a 20. annis super intraret in terram Chanaan praeter Iosue & Caleb, ut patet Num. 14. c. & sicut ibi ponitur comminatio huius pena, & verbalis prolatio sententiae: ita postea ponitur narratio eiusdem inflictae ut habetur Num. 26. c. ubi facta fuit alia numeratio Israelitarum, & non fuit in illa aliquis de illis, qui in prima numeratione fuerant praeter Iosue & Caleb. Item super. 2. cap. ponitur, quod autem transierunt Israelite torrentem Zareth, qui est ante confinia terrae Moabitae, & antequam intrarent in terram Seon regis Elebon, & Og regis Basan, mortui fuerunt omnes viri bellatores, qui computati fuerant, quia manus domini fuit contra eos, ut disperderet eos de castris, alii tamen, qui non fuerunt nominati non perierunt, quia non fuit contra eos prolata sententia de non intrando in terram promissam: & isti erant, qui non erant 20. annorum, quando fuit facta numeratio ista in 2. anno exitus de Aegypto mense 2. prima die mensis ut patet Num. 1. & sic fuit 13. mensibus post exitum de Aegypto, qui ergo in exitu de Aegypto non erant annorum. 19. completorum, ita, quod deficeret eis mensis vnus, & aliquantum plus, non fuerunt computati, & contra nullum istorum fuit lata sententia, nec mortui fuerunt in deserto nisi ex aliquo casu euenisset quempiam mori in aliqua murmuracione: alias non erat in tribubus eorum infirmus. sed multi erant parvuli egredientes de Aegypto, & pueri, & adolescentuli, qui non erant annorum. 19. completorum, quando exierunt de Aegypto: ergo de istis essent nunc uiuente Moyses plurimi, & fere omnes praesentes, qui testificari possent quomodo in Aegypto morati fuissent. Item mulieres hoc cognoscebant: quia ista sententia fuit prolata contra solos viros bellatores, qui erant numerati. s. a 20. annis & supra, contra feminas autem non fuit data sententia quantum est ex forma sententiae, si autem forte aliqua mulier peccasset in ista murmuracione sicut uiri, puniebatur a Deo sicut puniebatur vir quilibet, tamen non ferebatur sententia generaliter contra feminas alicuius aetatis sicut ferebatur generaliter contra viros, qui erant computati. s. qui erant annorum. 20. & ultra quando lata fuit ista sententia. Item leuitae hoc scire poterant, qui praesentes erant, quia ista pena non fuit inflicta contra leuitas, quia in verbis sententiae solum fuerunt expressi uiri bellatores. satis ergo poterat dicere Moyses uos nostis quomodo habitauerimus in Aegypto, quia plurimi illorum per se in Aegypto, steterant, alii autem erant filii eorum, qui steterant in Aegypto, & clarissime hoc cognoscebant referentibus omnibus aliis. *Quomodo habitauerimus in terra Aegypti.* Hoc ponit ad innuendum, quod aliqui eorum essent adhuc idolatri in Aegypto habebant magnam occasionem ad colendum idola: immo & vere coluerunt, ut declarauimus Exo. 1. c. in fine: hoc autem signat Ezechiel propheta saepe loquens contra Israelitas dicens torquatos fuisse eos in Aegypto in adolescentia sua, & quod ibi contrafacti sunt mamme pubertatis gentis iudeorum, & subacta uera eius: & ista fuit causa quare Deus per-

mittabat afflictiones Aegyptiorum ingratiari super eos. Erat igitur satis probabile, quod illi, qui in Aegypto steterant, & adhuc supererant, & viderant in Aegypto fieri abominationes idolatrie: scilicetcoli bouem, qui uocabatur Apis Deus magnus Aegyptiorum, & Amonem. Sio uem, qui humana effigie cum arietino capite pingebatur, & cornibus recuruatis, & multos alios Deos in quibus fatua Aegyptus testimonio Lucani abundauit, inclinarentur ad faciendum similia, & sic fecerunt in 1. anno quo de Aegypto exierunt in mense. 4. eiusdem cum petierunt sibi fieri Deos, qui precederent eos. s. Deos metallinos habentes uirtutem celestem, ita ut moueri possent coram hebraeis, & monstrare eis uiam praecedendo ut dicitur Exo. 32. c. fac nobis Deos, qui nos praecedant. i. qui ambulent coram nobis in uia, & patet hoc, quia petebant hos Deos in defectum Moysi qui solebat praecedere eos iudicando eis, & faciendo moueri castra, & in omnibus dirigendo, ita uolebant nunc loco eius aliquos Deos, qui scirent respondere ad quaesita, & eis uiam demonstrarent praecedendo eos: sic enim innuitur Exo. 32. capitu. cum dicitur uidens populus, quod moram faceret Moyses descendendi de monte congregatus est ad Aaron dicens: surgens fac nobis Deos qui nos praecedant: de his valde multa diximus Exo. 32. petebant igitur talem Deum hebrei qualem aliquando in Aegypto uiderant. s. taurum aureum, qui precederet eos, sicut Apis Deus erat Aegyptiorum, & bos, siue taurus: quia non erat castratus, & praecedebat Aegyptios canentes atque saltantes post eum, ut ait Solinus in polistor. c. de Aegypto. *Et quomodo transferimus per medium nationum.*

Transire per medium nationum est duplex.

Quasi. V.

TRANSIRE per medium nationum stat dupliciter, aut transire per medium terrarum aliarum nationum, ita quod transeat per confinia duarum nationum, & per nullam terrarum illarum intret, aut transire per medium nationum, idest per terram ipsarum nationum. Primo modo non accipitur hic, quia tunc non viderent aliquas abominationes, vel idola gentium, cum ad nullam earum accederent: sed hic dicitur, quod uiderunt abominationes, & idola: utroque autem modo transferunt hebrei per medium nationum, sed hic solum accipitur pro secundo modo: transferunt namque iudei per aliquam partem terrae Edom: sed ibi nihil uidere poterant, quia non accedebant ad loca, transferunt etiam inter regionem Amalechitarum, & aliarum nationum, sed in terra Amalech nihil uiderunt, cum non intrauerint in eam, sed euntes ut ascenderent per montem in quo erant Amalechitae descendentes illis fugerunt, atque ab illis cessi sunt, ut patet Num. 14. c. transferunt autem per medium nationis Madianitarum, & hoc fuit accipiendo secundo modo. intrauerunt illam terram ut patet Numeri. 31. c. cum ibi occiderint quinque reges Madianitarum, & gentes eorum, ut patet praecedenti c. 31. Num. & ibi potuerunt Israelitae videre abominationes gentium, transferunt etiam per regnum Chanaan regis Arad, quia cum illa gens fecisset praedam in iudeis & deuicisset eos, Israelitae deuouentes illam gentem domino, si traderet eam in manus eorum deleuerunt eam, atque terram eius subuerterunt omnia gladio, & igne uastantes, ut patet Num. 21. c. transferunt per terram Seon & Og regum Amorrhaeorum occidentes Amorrhaeos illius ut patet Num. 21. & Deuter. 2. & 3. c. & cum isti intrarent domos illarum gentium ad praedam, & in fana Deorum suorum, uidebant omnes Deos lapideos, ligneos metallinos, quos colebant illae gentes.

Deus quare Aegyptiorum afflictiones ingratiari p-mittebat

gentes. *Uideritis abominationes & sordes.* Declarat immediate, quod sint abominationes, & sordes, & de quibus ista sunt idola facta de lapide, & ligno: omnia namque, quae talia sunt, abominat Deus, & oēs qui faciunt ea, & confidunt in eis. vocat sordes, quia sordidum quid est quod homo, quod creatura rationalis est, subiciat se ad honorandum tanquam Deos hec, quae indignissima sunt, & isto modo loquitur Deus 7. c. sculptilia eorum igni combures, nec concupisces aurum, & argentum, de quibus facta sunt: nec assumes quicquam ex eis, nec offendas: propterea quia abominatio est deus tui: nec inferes quippiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema sicut, & illud est, quasi spurcitiā detestationis, & uelut inquinamentum, & sordes abominationis habebis: quia anathema est. *Ne forte sit inter uos uir aut femina.* Incipit adducere paulatim intentionem conclusionem, & vitandam esse debere idolatriam & hoc applicando dicit, quod iste transitus erat eis causa scilicet nationis ad idolatriam, cum uiderent idola, quae eos ad colendum allicere possent, & poterat aliquis in corde suo colere idola, & retinere apud se aliqua quae occulte rapuisset, occultum eis honorem impendere, sicut Rachel furata fuit idola patris sui Labā ignorante Jacob: & tenuit ea abscondita magno tempore, quousque post exitum de ciuitate Sichem, ut uenirent in Bethel, Jacob accepit omnia idola quae erant in familia sua, & infodit ea subter terebintum, quae est post urbem Sichem ut patet Gen. 35. c. sed hoc faciebat Rachel, quod tenebat idola illa, sed non colebat. *Vir aut femina.* In his erat periculum si cor alicuius horum esset alienatum a Deo, ut iret, & coleret Deos alienos, & ad hanc alienationem induceret alios. *Tribus aut familia.* Ista erat valde magna auersio a Deo, quae celari non poterat, & in qualibet hartū cum erat nota, erat certa pena statuta infligenda ut patet 13. & 17. c. *Cuius cor auersum est hodie.* Non dixit, quod colat Deos alienos, sed cuius cor auersum est hodie a domino Deo vestro, ut uadat, & seruiat diis illarum gentium quasi dicat licet nunc actualiter & publice non colat, iam tamen in corde suo concepit ut colat, nam de cultura actuali ipsi cognoscere poterat, & infligere penam in hac etiam auersione mentali solū, quae est principium futurae auersionis realis, & nunc non poterat cognosci, ponit Deus comminationem, quod talem habentes destruentur. *Ut uadat & seruiat diis.* Non dicit, ut uadat & seruiat, quasi solum colere possent isti idola eundo ad alias gentes, & cohabitando eis, discendoque eorum mores, & colendo Deos eorum. nam etiam in terra promissionis poterant Israelitae ire, & colere Deos alienos, & satis patet quod hic intelligatur de cultura idolorum, quam faceret Israelita in terra promissionis, & non de ea quam extra facerent, quia hic comminat Deus pro talibus scelerebus destruendam terram promissionis, sicut fuit destructa Sodoma, & Gomorra: sed si hic acciperetur de illis iudeis, qui irent ad gentes alias ad colendos Deos earum, non poneretur poena destructionis terrae promissionis, cum existentes in illa non peccarent, sed ponitur delictio eius, ergo peccatum de quo hic agitur in ea committendum erat, dicitur igitur. *Ut eat & seruiat diis aliarum gentium.* Idest ut recedens a cultu Dei in quo erat, uadat ad Deos alienos scilicet applicando cor suum illis, & incipiendo eos seruitio honorare. *Diis illarum gentium.* Scilicet diis gentium per quas transferunt, quia cum non cognouissent quales erant dii aliarum gentium, non inclinarentur ad colendum eos: quia nemo fertur in incognitum: Deos autem gentium harum per quas transferant, cognoscebant cum uiderent eos, hos ergo colere desiderarent.

Et sit inter uos radix germinans fel & amaritudinem. Talis auersio mentalis alicuius uiri, aut foeminae, familiae, uel tribus erat radix germinans amaritudinem, & fel, idest germinans in alius eandem auersionem, donec

A crescat per omnes Israelitas. Vocatur ista radix, quia radix occulta est sub terra, & tamen ex ea nutriuntur omnia, quae foris patent in arbore: ita ex ista occulta auersione procederent omnes exteriores actus cultus idolorum, uel uocatur radix, quia sicut ex una radice multi rami arboris generantur, ita ex illa auersione in uno uiro, aut foemina, familia, uel tribu in omnibus aliis Israelitis oriretur auersio, ideo autem uocatur radix, quia sicut radix est principium a quo arbor esse recipit, ista mentalis auersio est principium omnis realis, & publicae auersionis, ceterorumque malorum, quae postea sequerentur. *Germinans fel & amaritudinem.* Ista est idolatria, quae est fel siue amaritudo, faciens amaricare animam eius in quo est, ne aliquod bonum opus ei bene sapiat: uel quia omnibus uirtutibus hac sola quadam amaritudo, & pestiferum uenenum est. *Cumque audierit uerba iuramenti huius.* Idest uerbale legis huius iurata, dicitur enim iurata lex haec, quia pactum faciebant cum domino, ut obseruarent legem hanc sicut legem, quae data fuit in Ore: pactum uero iuramento firmatur, aut quibuldam aliis ceremoniis, quae equiparantur iuramento, aut maiores forte sunt.

Cum audierit uerba. Scilicet nunc quando uobis ego recito ea, uel postea quando ponetis maledictiones, & benedictiones huius legis super montem Hebal, & Garizim ut patet supra 27. cap. aut quamdiu cumque audierit legem istam, nam de septennio in septennium legitur coram toto Israele conueniente ad locum Sanctuarii in festiuitate tabernaculorum ut patet infra 31. cap. *Benedicat sibi in corde suo.* Benedicere sibi est bonum sibi imprecari, aut bonum sibi praeannunciare futurum. imprecari bonum non est hic aliquid speciale, quia quilibet homo siue malus, siue bonus imprecatur sibi bonum, sed accipitur pro praeannunciatione boni futuri, & patet in littera infra cum subditur pax mihi erit, & ambulo in prauitate cordis mei. *In corde suo.* Idest quia aliquis ista dixerit non dicet publice: quia non audebit cum hoc sit infringere legem, & repugnare ueritati eius asserendo non esse sic euenturum, ut ipsa futurum, praeannunciat. *Pax mihi erit, & ambulo in prauitate cordis mei.* Idest ego non timeo, quod ueniant super me ea, quae continentur in hac lege: quia pax mihi erit idest securitas ab omni nocuo. *Et ambulo in prauitate cordis mei.* Idest etiam si faciam mala, quae nunc facio. *Et dominus non cognoscat ea.* Ista omnia se habent consequenter quasi dicat si aliquis colens idola post istam legem praeannunciam ei, coluerit idola cum desiderio eis adherens, Deus non miserebitur peccato huius, quia ex magna malitia procedit, & contemptu Dei. *Sed tunc.* s. quoniam sic audiens aliquis non curauerit recedere ab illo malo, sed magis dederit sibi magnam spem, quod non ueniet ei aduersum, insurgebit ira Dei. *Furor eius seniet.* Dicitur furor Dei poena dura ab eo alicui inflicta, quae eum valde furibundum valde designare posset, licet non sit, quia talis poena ab aliquo alio si inferretur, uideretur ex furore procedere. *Et zelus contra hominem illum.* Sicut zelus est amor quo aliquis singulariter uult amari, ita zelus quoque est dolor, quod eo neglecto alius ametur, & iste est ualde magnus dolor & iustus, quem aliquis compescere non potest, ut leges humanae protestantur, ut patet digestis de adulteriis l. grachus. eodem modo Deus cum dicatur habere zelum idest uoluntatem, ut ipse solus colatur, si aliquem alium colere uoluerimus, aut actualiter coluerimus, contemnimus eum, & tunc iustissime dolere dicitur, & zelus eius saeuat in nos. *Ut sedeant super illum omnia maledicta.* Idest zelus Dei, & furor eius tantum accenditur contra hominem istum, ut faciat eum premi ualde inducendo super eum omnes maledictiones, quae scriptae sunt in hoc libro, & dicitur. *Ut sedeant.* Quia sedere signat firmitatem,

Benedicere sibi qd sit.

tem, & immobilitatem. Et est sensus, q non solum Deus induceret mala ista super eum, qui peccaret: sed faceret q maneret super eum immobiliter, donec cōfiteretur eum: quia continuata iniquitate ista cordis, Deus continuaret punitionem vsque quo deleteret peccantes: vel vsquequo desisterent a peccato, ut pater Leuit. 26. capitulo. *Omnia maledicta.* Idest omnes maledictiones, quae scripta sunt in hoc volumine. Et non solum haec, sed multa alia, quae non sunt scripta hic, ut dicebatur supra precedenti capitulo, & deleat nomen eius sub coelo, idest faciat, quod non nominetur nomen eius sub coelo scilicet in terra quasi dicat ille, qui taliter peccauerit, a Deo punietur quousque moriatur, & p mortem tollatur de superficie terre, & nomen quoque eius peribit, quia non nominabitur post mortem. Haec etiam poena quaedam a Deo infligita est, ut non mancant nomina mortuorum. nam mali desiderauerunt dum uixerunt, ut nomina eorum manerent post mortem: Deus autem totaliter eis aduersans facit, ut nomina quoque post mortem non mancant, quia perit memoria eorum cum sonitu, ut pater. psalmo nono. Et aliquis miser, & pauper moritur, qui quando fuit uixit inglorius, post mortem uero fama eius perconia restant. impiorum uero nomina tanquam in tenebris sint, a nemine cognoscuntur: & si morientibus ipsis cum strepitu illo ad paucum tempus quaedam leuis memoria superstes sit, paulisper tamen facta mutatione tanquam debilis scintilla extinguitur, de his sapientia. 2. & 4. & 3. capitulis scilicet transierunt haec tanquam umbra, & tanquam uentus praecurrens, & tanquam nauis, quae pertransit fluctuantem aquam, cuius cum transierit non est reperire uestigium, aut auis, quae transuolat in aere, cuius nullum inuenitur argumentum itineris, sed tantum sonitus alarum uerberans leuem uentum, commotisque aliis transuolauit, & post hoc nullum signum inuenitur itineris illius, aut tanquam sagitta missa in locum destinatum, diuisus aer continuo in se reclusus est, ita ut ignoretur transitus illius.

Et consumat eum in perditionem. Idest finiat eum perdere quasi dicat quando aliquis modicum peccat, Deus incipit illum perdere, sed si hoc cōsumaciter permeneret, Deus finiret punitionem illius vsque ad totalem eius extinctionem. *Et omnibus tribus Israel.*

Idest faciet, quod non sit in aliqua tribu Israel. *Iuxta maledictiones, quae in libro legis huius continentur.* Idest Deus consumet talem uirum sicut exprimebatur in maledictionibus positis in hoc libro, sunt autem istae maledictiones positae precedenti capitulo, ibi ponantur maledictiones dandae super montem Hebal, & quia istud capitulum non est, ubi ponuntur maledictiones facit mentionem de alio tanquam de alio alieno ab hoc. *Dicetque sequens generatio.* Omnia, quae homines a via dimouere possent, ponit hic Deus. poenae namque faciunt recedere a peccatis: licet iste modus non peccandi imperfectum est, quodcumque ergo sit quod rationem poenae ullo modo habeat est nam ad extirpandum a peccato: poenae autem non sunt tantum in rebus, sed etiam in uocibus, nam uerba contumeliosa ita pungunt sicut uerbera: immo generosi animi potius paterentur uerbera, quam uerba, & ista uerba non solum affligunt cum in faciem alicuius proferuntur, sed & cum timet sibi esse in futurum dicenda, aut quod post mortem in eum maledicta iactabuntur, solentque interdum mali sola maledictorum in eos post mortem expectatione ab aliquibus malis, quae alias facturi essent, dimoueri: & hoc modo fecit hic Deus, quia cum posuit omnia genera poenarum realiter infligendarum, & corporaliter experiendarum, nouissi-

me posuit poenas illas, quae in uerborum prolatione sunt: & hoc post mortem peccantium, ut etiam sic aliquo qualiter de laesione fame superstitis mouerentur. nam si isti peccarent, & Deus infligens eis istas poenas deleteret eos, & terram eorum destrueret, illi qui postea terram illam uiderent, dicerent, q ideo quia populus iste pessimus fuerat, talia in eum facta sunt: quod erat laedere famam ipsorum. *Dicetque sequens generatio.* Idest alia generatio, quae fuerit post eam, quae nunc est, quae ei succedet. *Et filii qui nascuntur.* i. filii istorum peccatorum punitorum, qui nascuntur ex eis sine immediate sine mediate, maxime autem intelligitur de his qui nascuntur mediate. s. de nepotibus. & pronepotibus, qui non uidentur inflectionem plagatum, nec ad eos proxime peruenit notitia, unde magis admirari possunt tanquam de eo cuius radicem ignorant.

An isti, qui mirari debebant sint filii iudeorum, vel alij homines. Quasi. VI.

DVBITABIT aliquis utrum isti filii intelligantur esse filii istorum, qui puniuntur immediate, siue per successionem descendentes ab eis, aut sint alij homines, quia omnes qui post inflectiones plagatum nascuntur, uocantur filii licet non filii istorum: quia secundum morem sacre scripturae, & secundum morem poeticum aliqui ista nomina relatiua ponunt non positis suis correlatiuis, ut in isto nomine filius de quo cantico. 2. c. dicitur sicut malus inter ligna syluarum sic dilectus meus inter filios, & istud nomen natus, & sic de ceteris. Oti dius namq; in libris de arte amandi, & in aliis libris, ceterique poetae uocant natus omnes mulieres uxoras in respectu ad focum licet non exprimantur, & sic in ceteris. ita igitur hic uocari poterant filii omnes minores, qui postea nascerentur. Item conueniebat hoc, quia magis poterant homines extranei uenientes ad illam terram post destructionem illius admirantes de illa dicere haec, quae ponuntur in littera, quam aliquis alius, qui in terra illa natus esset: quia iste cognoscere poterat, quis fuit casus ille, & unde traxerit originem. Dicendum tamen est, q accipiuntur hic filii pro ueris filiis immediatis, uel mediatis, qui succedentibus parentibus suis post mortem eorum considerantes uoluntatem, quam Deus exercuisset in hanc terram, dicere uerba quae. 7. ponuntur: & patet q intelligatur de istis quia littera distinguit hic inter filios, & peregrinos: cum dicit filii qui nascuntur deinceps, & peregrini, si autem non acciperentur filii pro filiis istorum, qui positi fuerant, non esset distinctio inter peregrinos & filios, quia peregrini sunt, qui nati extra aliquam regionem postea ad illam ueniunt, si autem isti, qui uocantur hic filii non essent filii eorum, qui in terra ista habitauerant, essent peregrini, quia extra geniti fuissent: & sic non distingueretur inter eos: sed distinguitur, ergo filii proprie accipiuntur pro filiis eorum, qui in terra illa habitabant.

Item, quia dicitur, & peregrini, qui de longe uenerunt, ex quo innuitur, q alij, de quibus mentio fiebat, non uenerant de longe, sed erant nati in terra ista: hoc autem pertinet ad filios proprie dictos. *Et filii, qui nascuntur deinceps.* Ponit hoc, quia illi qui iam nati erant, quando iste poenae infligebantur, non poterant dubitare de modo illationis istarum poenarum, & de causa propter quam infligebantur, quia temporibus suis cernebant uicia, pro quibus poenae infligi deberent: id non admirarentur isti, nec dicerent aliquid, quia & ipsi partem poenarum harum luerent pro patribus suis, filii ista qui postea nascerentur infligita plaga, non uidentes ea infligi, nec causam inflectionis admirantes dicerent, quae. 7.

qua. 7. habentur. *Et peregrini qui de longe uenerunt.* i. illi, qui de aliis partibus uenerunt ad habitandum in terra ista, uel transierunt per eam, quia isti habebant maius motum ad admirandum, cum nunquam ad terram illam accessissent, sicut si nunc aliqui de nobis, uel magis adhuc de aliis gentibus sacrarum scripturarum in se, iret ad uallem, ubi fuerunt olim Sodoma, & Gomorra & aliae urbes, quae sulphure concrematae ad ultimum euerse sunt, uident terram istam sic vastatam miraretur, cum tellus ipsa poenae suae testis sit, & quilibet respiciet quaedam punitionis, & timoris species in cutitur, iuxta illud quod ait Solinus in polyistor. c. 36. de iudea. si longo hierosolyma recessu sinus tristis panditur, quae de coelo tactum testatur humus nigra, & in cinerem soluta: & hoc exemplum de ciuitatibus his inducit. 7. Deus. *Uidentes plagas terre illius.* Non uocantur hic plagae terrae plagae aliquae populi habitantis in terra: sed aliquae forte mutationes factae in terra diminucentes eam sua perfectione, quae in modum plagatum datae sunt tanquam si darentur rei rationali, & patienti: & sunt quaedam uastitas terre, ut combustio arborum, uel agrorum, & fulminatio, & admiranda siccitas, & grando & locustae aliaeque plagae a Deo infligae ad desolandum terram. *Et infirmitates.* Terra uel aliquod irrationabile corpus infirmitates non habet, cum infirmitates sint disproportiones qualitatum animalis facientium ad harmoniam, possunt autem uocari infirmitates terre aliquae infirmitates inductae in brutis animalibus, & in hominibus, ita ut morerentur omnia, & quia terra perdebat totum decorem suum perdendo ista indiuidua specierum, sicut ipsa indiuidua perire per infirmitatem dicebantur: ita terra dicebatur infirmari, uel dicitur pati infirmari, quia forte ueniebat aliqua calamitas terrae, ut aer corruptus, uel nebula, uel quid huiusmodi. Et ista ultima expositio bona est: quia immediate ponitur expositio eius. infirmitates quibus eam Deus afflixit sulphure, & solis ardore comburens: istae ergo sunt infirmitates. nam sicut unus homo per istos labores frequentatos cito moreretur, ita per istas poenas infligitas terre, uocabatur Deus infirmitates, quia sicut hominem egrotudo facit debilem, & alienatum a uiribus, & ratione, ita istae plagae faciebant terram carentem uiribus, germinandi, sicut dicitur. 7. ita ut ultra non feratur, nec uires quippiam germinet in exemplum subuersionis sodomae. *Sulphure.* Non misit Deus unquam sulphur super terram Chanaan tempore quo eam possederunt iudei quia peccata eorum non tantum apud Deum promeruerunt, ut terra sulphure cremaretur: sed erat Deus istam plagam immisurus, si forte peccata iudeorum tantum incandescerent, sic enim misit super Sodomam & Gomorram ciuitates pentapolis, quia uiri illarum ciuitatum erant nimis peccatores coram domino, ut patet Gen. 13. c. & postea sulphure, & igne deleti sunt, ut patet Gen. 19. c. *Et solis ardore.* Ista erat quaedam poena specialis, quae etiam non fuit data in terra iudaeae specialiter, & est hoc cum aliquis est ualde magnus uigeret, ita ut deleteret cuncta, quae germinarent in terra. Et talis estus accidit in aethiopia, ut tantus calor fuerit, q uideretur sol magis accedere ad terram, & uideretur esse tunc maioris caloris, & multa hoc calore noxia peribant penitus, & gentilitas putans in his causam esse id quod in diis suis ponunt, sinxerunt solem currus suos tradidisse filio suo Phetonti. equi uero in solidum pondus agnoscens per deum celi spacia discursabat, ita ut nunc celum stellatum petere uiderentur, nunc uersus Mercurium, & lunam breuiore nobis spacio appropinquare, quia appropinquatione omnia elementa pene excessiuo calore soluta tabescebant, fontes, & flumina desiccata sunt: & ipsa alma mater tellus rau-

Infirmitates terre quid sint.

De calore nimio, qui accidit in aethiopia antiquissimis temporibus.

Quo fuit uera fabula phetontis regis currus solis.

A cisonis uocibus summum deorum patrem imploras, conquesta est tandem Pheton trisido fulmine vulneratus de curru cadens in fluuio Eridano tumultatus est sic fabulam istam inducit Plato in Thimeo libro primo, & Paulus Orosius libro primo de ormenta mundi. *Ita ut ultra non feratur.* Terra feritur ut semina in ea iactata uirtute eius alantur, & formentur in segetes: cum uero uirtus germinatiua terra deperit, non est opportunum eam feri, sic est si tantus calor terram exuret, quia tunc uelut cinis tota humiditate consumpta conuerteritur in puram siccitatem, ita & terra tantum siccaretur, quousque tota uirtus eius consistens in quadam humiditate grossa penitus solueretur, manentibus partibus terrae discompactis conuersis in cineres, aut in uas solutis arenas: in quorum neutro uis germinandi est, nec feri prodest. *Nec uirens quippiam germinet.* Germinare uiride est ex humiditate, ubi autem humiditas illa deficit, non est aliqua uirtus germinatiua: est autem uis germinatiua quaedam uis generandi reperta in terra, sicut in quolibet animali reperitur uis generandi secundum suam speciem: & ista fundatur in certa proportionem humiditatis, cum uero illa humiditas exhausta est, dato q postea magna & excellens super fundatur ipsi rei, nihil poterit germinare, quemadmodum est in cineribus, quia per actionem caloris soluta fuit humiditas totaliter, & uirtus germinatiua, & licet postea totus cinis operiatur aqua, non propter hoc germinabit quicquam: quia uirtus eius germinatiua extincta est, sic patet de seminibus, quae coquuntur antequam iaciuntur in terram, quorum uirtus germinatiua exhalat per calorem excludentem, & postea licet iaciuntur in terram, & ueniat super ea multa aqua impossibile est nasci inde quicquam: in multis autem huiusmodi accidit. *In exemplum subuersionis.* Idest in similitudinem quasi dicat ut sicut ille subuersus fuerunt, ita & ista terra subuertatur. erat enim terra Sodomorum scilicet uallis illa, in qua erant quinque ciuitates facientes uocari regionem illam pentapolim, fertilissimam inter alias regiones terre Chanaan, & amena ualde in arboribus, quia tota irrigabatur iordane, & erat sicut paradisus domini, & sicut Aegyptus uenientibus in Segor, ut patet Gen. 13. c. postea uero mutata fuit in effigiem tristis de se monstrans fuisse a Deo percussam: nam arbores ibi poma gignunt, quae cum visu gratia sint, solam intus fauillaceam fuliginem habent in testimonium celestis illius ignis adhuc manentis, sicut ait Solinus in polyistor. c. 36. de iudea. *Sodoma, & Gomorra Adama, & Seboyn.* Quinque ciuitates erant in ualle, unde uocabatur pentapolis, ut pater sapientia. 12. c. & ponuntur hic 4. ultima earum, quae minor erat uocata Bala ut patet Gen. 14. c. siue Segor ab euentu ut patet Gen. 19. nec ut quidam autumant fuerunt omnes delete incendio, ut declarauimus super Gen. 19. c. quod maxime hic comminatur, quia cum posuisset specialiter eas solas. 4. explicat non ponens Segor siue Balam, quae p. cibus Loth fuit defensa, ut habetur Gen. 19. c. *Quas dominus subuertit in ira, & furore suo.* Ira & furor idem sunt sed est multiplicatio uerborum secundum modum loquendi uulgarem, uel potest distingui inter illa, ita q ira sit paruus motus ad uindictam, furor sit quaedam corporis efferata atq; truculenta iactatio ex commotione mentis procedens, & hoc pertinet ad magnam iram: dicitur autem subuertisse Deus has in furore suo quia peccata ciuitatum istarum erant magna nimis, & Deus concitatus contra eas deleuit eas in exemplum aeternum.

Et dicent omnes gentes. Hoc est quantum ad iudeos peccatores, qui punirentur a domino, & quantum ad terram eorum quae subuerteretur, nam omnes gentes uidentes talem desolationem dicerent ista uerba, quae sequuntur.

sequuntur. Quare sic fecit dominus terræ huic. Ista est
questio non quidem ignorantium, & inquirantium,
sed admirantium, quod patet immediate cum ipsimet
responsum super hoc dant: sed modus est admirantium
de aliquibus sibi notis inquirere mouente eos rei ma-
gnitudine. Quare sic fecit dominus. Non dicunt quare
sic factum est huic terræ quasi hostes hoc fecissent, vel
naturaliter accidisset, sed quare sic fecit dominus: qua-
si dicat quod magnitudo huius plagæ tanta erat quod satis li-
quidum erat a solo Deo infligam fuisse. Et quæ est hæc
ira furoris eius immensa. Idest quomodo Deus tantam
iram incanduit contra istos, ut sic puniret eos, & terræ
eorum deleteretur: nam licet Deus puniat, misericors est,
& non obliuiscitur misereri vsq; in finem, quia mise-
rationes eius super omnia opera eius, quod ergo tantum
puniret, unde admirandum est, & vocatur ira Dei hic
impressa, quia ira ut proprie accipitur in animalibus,
est motus partis affectiue ad vindictam, & cum ista ira
sit in ipso animali, & est aliquid spirituale, non potest
cognosci in seipsa vtrum magna an parua sit, cognosci-
tur autem ex effectibus. nam cum ipsa sit ad punien-
dum, iudicabitur ex quantitate infligende pene, si poena
parua, & ira parua fuisse monstratur, magna autem pu-
nitio magnam atque incandescentem indicat iram,
sic autem erat in punitione Sodomorum, & signifi-
catur futurum in punitione iudeorum si peccatores
contumaciter permanerent. nam tuit illa puni-
tio ama-
ra nimis, vel durior infligi ei poterat quam quod ipsi cœ-
lesti igne percussis cum suis ciuitatibus conflagrantes
demum ad profunda terre absorpti fuerint, ciuitatum
suarum nullo manente vestigio: vocatur ergo ira ma-
xima infligam huiusmodi maxima punitione, sed maxi-
ma ira est, quæ imensa est, ideo imensa vocatur
ista ira Dei. Et respondendum, quia dereliquerunt pactum domi-
ni. Ista responsio est eorum, qui istam querebant, quia
licet scirent, tamen admirabatur, ideo inquirebant, &
confestim sibi ipsis respondebant. Quia dereliquerunt pa-
ctum domini. Deus pepigerat cum iudeis, ut eum soli
colerent, & obseruarent omnia, quæ in hac lege scripta
sunt, ut patet supra 26. & 27. c. & ea quæ scripta erant in
lege data in monte Oreb ut patet Exo. 19. c. & 24. c. de-
relinquentes ergo pactum Dei irritam facientes fidem
datam maxime puniri digni erant. Quod pepigit cum pa-
tribus eorum. Ad quod ita tenebantur filij secundum
quod patres, quia Deus erat dominus eorum sicut erat
dominus patrum suorum: præcipue cum Deus velleret
etiam successores obligari. Cum patribus eorum. Quasi
dicat quod istud peccatum propter, quod tanta desolatio
veniret, non faceret isti, qui nunc uiuebant, & succe-
perant legem, sed eorum successores, quia isti cum vi-
dissent tanta mirabilia fieri, & punitiones in ipsos, non
dereliquerunt ita cito pactum Dei: sed successores, qui
non recordarentur illorum, quæ Deus fecerat, & sic fa-
ctum est, quia toto tempore quo uixerunt isti, qui exie-
runt de deserto introeuntes in terram Chanaan quo
tempore rexit Iosue, & post eum alij senes, non pecca-
uerunt filij Israel contra dominum derelinquendo pa-
ctum eius: sed postea multo tempore, ut patet Iud. 2.
c. cum dicitur & abierunt filij Israel vniuersique post
sessionem suam seruiuerunt domino cunctis dieb.
Iosue, & seniorum, qui longo tempore vixerunt post
eum: & nouerant omnia opera domini, quæ fecerat
cum Israel.

Qui eduxit eos de terra Aegypti. Hic commemorat istud
beneficium ad maiorem aggrauationem peccati. nam
cum tantum pro eis egisset, non debuissent derelin-
quere pactum eius. Et seruierunt dijs alienis. Ponitur id in
quo isti uiolauerunt pactum scilicet in colendo Deos
alienos. nam potissimum quod in pacto continebatur
erat, ut cum solum colerent ad nullum alium Deum

inclinantes. Et quibus non fuerant attributi. Idest quibus
non fuerunt recommendati: & hoc magis aggrauat
peccatum. nam licet esset peccatum colere Deos alie-
nos. sed amones quocunque modo colantur, tamen si
illi qui colerent eos, reciperent ab eis aliquod bonum
quod uideretur pertinere ad beneficia, quæ a Deo sunt,
utpote, quod ille populus esset quasi commendatus illis
dijs, & illi facerent pro illo populo, non esset tantum
peccatum, sed si illi dii nihil faciant pro aliquo populo
& colantur ab illo, est maius malum, cum tunc demo-
nes siue illi dii per se colantur, tanquam aliquid per se
bonum habens in se numen. Idcirco iratus est furor domi-
ni. Illa erat narratio iniquitatis Israelitarum. hic ponit-
ur conclusio, quam inferrent gentes uidentes desola-
tionem istam scilicet. Quod idcirco. Idest, quia popu-
lus iste tanta patrauerit scelera, Deus iratus eis tantam
intulit punitionem. Iratus est furor domini. Ista est locu-
tio ex superabundantia, quia debuisset dicere iratus est
dominus, quia furor non irascitur, cum furor, & ira i-
dem sint. Et idem est furorem irasci, quod furorem incita-
ri, & est inculcatio vocabulorum, ut si dicamus ali-
quem cecum visu, quia cum ista dictio cecus signet
carentem visu, si dicatur aliquem esse cecum visu, poni-
mus cecum idest carentem solum, sic iratus est idē,
& signat, quod motus fuit furor, vel ira, quia ve-
ro furor exprimitur signat iratus est, idest motus est
solum.

Contra terram illam. Non fuit Deus principaliter mo-
tus contra terram, quia terra nihil omnino peccauit,
sed iratus fuit Deus contra habitatores terræ, & puni-
uit eos, & propter eos pariter terram deleuit inquantum
mutationes, & deteriorationes factæ in terra redunda-
bant in damnum, & poenam habitatorum peccantium,
& in exemplum futurorum, ut uisa tali punitione om-
nes futuri arceantur a talibus peccatis: & isto modo
terra Sodomorum percussa est propter peccata habi-
tatorum, quia dolebant se perire, & res suas simul: &
hoc modo maledicta fuit terra propter peccatum. Ade-
ut patet Gen. 3. c. cum dicitur maledicta terra in opere
tuo, spinas, & tribulos germinabit tibi, non enim erat
in se terra maledicta, sed inquantum suus defectus e-
rat laboriosus homini excolenti eam, quia cum maiori
labore nunc fructus datura esset, quam aliter dedisset.
Ut induceret super eam omnia maledicta. Ponitur, ut
idest in tantum exarsit ira eius, quod induxit omnia male-
dicta super hanc terram. Quæ in hoc volumine scripta sunt.
Scilicet 28. c. & 27. & hic. Et eiecit eos de terra sua.

Faciendo duci in captiuitates, quia tunc manebat
terra desolata absque habitatore, sicut fuit in captiui-
tate babilonica, quia Nabuchodonosor tulit omnes he-
breos de Iudea in Babylonem relictis solis uiris paupe-
ribus, agricolis, & vinitoribus, qui postea occiso Godo-
lia præposito eorum recesserunt in Aegyptum cum
Hieremia propheta, & mansit terra desolata toto illo
tempore captiuitatis, de quo. 4. Regum. 25. cap. & isto
tempore gentes aliunde uenientes poterant dicere
hec, quæ hic dicta sunt. In ira, & furore, & indignatione
maxima. Hic ponuntur multa nomina signantia idem
quia in vulgari multa nomina sunt signantia iram, &
consuetum loqui ponentes ea simul: potest autem
aliquis differentia inter ista assignari. scilicet quia ira fit qua-
lisunque motus ad vindictam: furor est motus ad vin-
dictam, qui magnus est, cum turbida, & essetata vul-
tus dispositione: indignatio dicitur ira secundum, quod nos
indignum iudicamus talia fieri, qualia sunt, vel talia
pati qualia patimur.

Proiecitque in terram alienam. Licet hostes ueniētes sit
per iudeos eos de terra sua expellerent, & occiderent,
tamen Deus hoc facere dicebatur, quia ipse incitabat,
ut ista fierent ponendo eis in mentem, & adinuando
hostes

hostes hebræorum, ut patet Esa. 5. cap. ubi Deus vocat
Babylonios ad punitionem, & captiuitatem iudeorum,
cum dicitur, & leuabit signum in nationibus. pcul, &
sibilabit ad eum de finibus terræ. Et ecce festinus, &
velociter ueniet. etiam dicebatur vocare Assyrios, ut
venirent ad captiuandum regnum Israel. sed decem tri-
buum, ut patet Esa. 7. c. cum dicitur, & erit in die illa si-
bilabit dominus musæ, quæ est in extremo fluminis
Aegypti, & api quæ est in terra Assur: & uenient, & re-
quiescent omnes in torrentibus vallium: isti tñ hostes
iudeorum quæ capiebant eos, & p libito suo lacerabāt,
putabant in uirtute sua sola agere, & superbiebant
valde, atq; dominus irascebat eis, patet hoc de rege
Salmanasar quem misit dominus contra Samariā, ut
captiuaret eam, & putauit se fecisse in robore suo, &
sic gloriabatur, ut patet Esa. 37. c. cum dicitur, & Assur
virga furoris mei, & baculus ipse, in manu eorum in-
dignatio mea: ad gentem fallacem mittam eum, &
contra populum furoris mei, mandabo illi, ut auferat
spolia: ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius nō
sic existimabit: sed ad conterendum erit cor eius, & ad
internationem gentium non paucarū, dicit enim nun-
quid non principes mei simul sunt reges: & in sapi-
tia mea intellexi, & in fortitudine manus meæ feci: &
abstuli terminos populorum, & principes eorum depre-
catus sum: & detraxi quasi potens in sublimi residen-
tes, & inuenit quasi nidum manus mea fortitudinem
populorum, & sicut colliguntur oua, quæ relicta sunt,
sic uniuersam terram, ego congregaui. Ecce modo Na-
buchodonosor captiuauit iudeos, & destruxit ciuita-
tes eorum, putauitque hoc in fortitudine sua fecisse,
ut patet Abacuch. 1. c. cum dicitur ecce, ego suscitabo cal-
deos gentem amaram, & velocem, ambulantem sup
latitudinem terræ, ut possideat tabernacula nō sua. &
J. domine in iudicium posuisti eum, & forte ut cor-
riperes fundasti eum, & infra, totum in hamo subleua-
bit, & traxit illud in sagena, & congregabit in rete suā:
super hoc letabitur, & exultabit, & propterea immola-
bit sagena suā, & sacrificabit reti suo, quia in ipsis inraf-
sata est pars eius. Sicut hodie comprobatur. Non intelli-
gitur de tempore in quo Moyses loquebatur Israeli
ista super Iordanem, sed ad tempus in quo iudei essent
in captiuitate: & patet quia ista non sunt uerba Moysi
principaliter, sed uerba gentium uidentium terram
Israelitarum desolatam esse ipsi existentibus in capti-
uitate: dicerent ergo ipsi uidentes desolationem hanc, quod
Deus induxit plagas istas super terram illā, sicut com-
probatur hodie, nunc quando nos uidemus terram
desolatam esse. Abscondita a domino Deo nostro. Potest in-
telligi referendo ad peccata, propter quæ infligitur ista
punio: scilicet, quod illa puniri debeant isto modo. scilicet
Abscondita a domino Deo nostro. i. ea quæ abscondita sunt
de quibus homines non nouerunt, iudicatur a domi-
no Deo nostro, & ipsa quæ manifesta sunt, supple-
dicantur nobis, & filijs nostris. i. a nobis, & filijs nris: &
isti omnes sunt iudices, vel. Abscondita a domino Deo no-
stro. i. pene quas patimur sunt abscondita a Deo nro,
quasi dicat, quod apparet Deum non uidere illas, cum nō
ernat nos: & sunt manifeste nobis, & filijs nostris. scilicet
ista experimur actualiter patiendo, & sunt uerba iu-
deorum positorum in magna calamitate. Vsq; in ater-
num. i. quod durabit ista punio vsque in æternū. sed pri-
ma expositio melior est, quia ista pars ultima litteræ
non applicatur bene secundæ expositioni, quia illi qui
in calamitatibus sunt, non dicunt, quod in eis permane-
bunt vsque in æternū, nisi desperarent, & tūc non
congruit littera inferior.

Ut faciamus omnia uerba legis huius. Quia ista sunt uer-
ba alicuius se ad Deū conuertētis, & non uerba despe-
rantis: maxime quia illi, qui cognoscūt se a Deo iuste

propter peccata puniri, magis veniam petunt, quam
desperant, cum infra promittatur uenia. c. sequē. Sed
forte magis tenenda est alia expositio, quia nec ista vi-
detur proprie conuenire, cum enim dicitur. Abscondi-
ta a domino Deo nostro. Necessarium est, quod hic fiat muta-
tio personæ loquentis de tertia ad primam, quia antea
loquebantur gentes uidentes istas calamitates, quare
Deus sic fecerit: hic autem sit conuersio ad ipsos Iu-
deos, ita quod ipsi loquantur nunc de se, & hoc necessa-
riū est finem quancunque istarum expositionum, ut pa-
ret ex modo litteræ. Ista autem prima expositio non
vī consonare litteræ, quia hic agitur de punitionibus
de quibus gentes uidentes loquebantur, & nō de pec-
catis, ergo oportet referri ad pēnas, & non ad delicta:
sed prima expositio ad delicta refert.

Item quia ista expositio est quantum ad iudicia pe-
narum infligendarum pro culpis. scilicet quod Deus iudicaret
imponendo penam in occultis, & homines impone-
rent penam in manifestis, sed ista littera de iudicijs ni-
hil agit. Item quia si teneretur ista expositio, non de-
beret dici abscondita a domino Deo nostro, sed quod ab-
scondita sunt, quia si ponatur abscondita siue relatio
non intelligitur ibi conuersio: & est secunda expo-
sitiō, si aut poneretur, quod abscondita sunt, magis ad pri-
mam sententiam pertineret: exponitur autem sic.

Abscondita a domino Deo nostro. i. quæ Deus nō abscō-
dit nobis, vel quæ abscondita sunt ab eo. scilicet ne ipse co-
gnoscat: non potest dici abscondita. quæ Deus nobis
abscondit: quia repugnat litteræ sequens. scilicet sunt ma-
nifesta nobis, & filijs nostris, sed accipitur secūdo mo-
do. scilicet quod abscondita sunt a Deo nostro. i. quod Deus nō
cognoscit illa. i. vī non cognoscere, quia non aduenit
dissimulans, quasi non videret: & hoc refertur pērie
ad supradicta, quia eo tempore quo gentes uidentes
desolationem terræ Chanaan dicerent ista supradicta
iudei existentes in terra captiuitatis dicerent hæc quæ
hic habentur. abscondita a Deo nostro. i. nunc quā pa-
timur, abscondita uidentur esse a Deo nostro, quia ita
se habet quasi non uideat, sed manifesta sunt nobis,
& filijs nostris. i. nobis manifesta sunt, quia ea patimur.

Vsq; in æternū. i. ita nobis sunt manifesta hæc, quæ pa-
timur, quod in æternū non obliuiscemur eorum. Ut fa-
ciamus mādāta legis huius. i. ideo nobis Deus fecit ista ma-
nifesta, ut faciamus ea quæ continent in hac lege, in quo
innuit quod istas pēnas Deus dabat in recordationem, ut
isti memores quod semel passi fuissent agentes, ista le-
gem, cauēret ulterius talia custodientes mandata hæc
in æternū. Et quā arguitur hanc positionem, quod nō
bene applicatur litteræ, quia illi qui in calamitatibus
sunt non dicunt, quod permanent in eis in æternū, nisi
dicant desperantes, quod isti non faciunt. Rñdetur, quod ar-
gumentum istud procedit non attēta radice huius ex-
positionis: nam ista expositio non dicit, quod durabit in
æternū talis calamitas, sed refertur ad illud participiū
manifesta. scilicet quod ista pēne ita sunt duræ, quod non effugiet
memoriam eorum vsque in æternū, & hoc ut cu-
stodiant mandata Dei.

CAP. XXX.

Ergo venerint super te omnes
sermōnes isti, benedictio siue ma-
ledictio, quam proposui in con-
spectu tuo, & ductus pœnitundine cordis
tui in uniuersis gentibus, in quas disperferit
te dominus Deus tuus, & reuersus fueris ad
eum, & obedieris eius imperijs: sicut ego ho-
die

Deuteronomij.

dic præcipio tibi, cum filiis tuis in toto corde tuo, & in tota anima tua: reducet te dominus Deus tuus de captiuitate tua, ac miserabitur tui: & rursum congregabit te de cunctis populis, in quos te ante dispersit. &c.

Cum ergo. Supra posita fuit pro peccantibus pignarum multiplicatio. hic ponitur pro penitentibus earum relaxatio.

Et continet duo. Primum ad conuersos miseratio.

Secundo ad impenitentes continua malorum toleratio ibi. *Si auersum fuerit.* Prima in duas. primo ponitur omnium peccatorum relaxatio.

Omnium peccatorum relaxatio. Secundo excluditur a custodia legis Dei calumniatio excusatio ibi. *Mandatum hoc.* Cum venerint super te omnes sermones istius. Idest omnes poenæ signatæ per hos sermones.

Sermo quid sit. Quæst. I.

MULTOTIENS ponitur sermo siue verbum pro ipsa re, quæ sit, ut dicitur. 2. Regum. 1. c. quod est verbum quod factum est in castris idest quid factum fuit in castris?

Et ductus pœnitentia cordis tui. Idest dolore cordis de malo commisso, & solum refertur hoc ad maledictiones, quia de benedictionibus nemo poenitet: quia ipsæ solum dantur propter bonum.

In uniuersis gentibus in quas disperserit te dominus. Idest non putes quod est difficile Deo te reducere de terra longinqua, vel de multis gentibus: quia etiam si in omnes gentes mundi fueris dispersus, & ibi poenitueris, inde te attrahet dominus.

Et reuersus fueris ad eum. Scilicet in cordis contritione. *Et obedieris eius imperiis.* Ut qui ante idola colebas tunc incipias non colere: & Deo in omnibus mandatis suis obedire illa opere complendo.

Sicut ego hodie præcipio vobis. Idest quod in terra captiuitatis vestræ completis omnia mandata quæ ego recitavi hodie coram vobis.

In toto corde tuo, & tota anima tua. Idest quantum tibi possibile fuerit, quia in terra hostili non possunt complere omnia mandata legis, ut mandata de sacrificiis, quæ non fiebant extra Sanctuarium, ut patet Leuit. 17. & supra 12. capit. sic etiam de obseruatione festorum, & de iubileo, & annis remissionis, & similia, quæ determinabant certum locum, & modum, qui non poterat esse extra terram promissionis. *Reducet te dominus de captiuitate tua.* Ad terram tuam. *Et miserabitur tui.*

Dando tibi multa bona in terra tua scilicet omnium rerum abundantiam. *Si ad cardines celi.* Locutio metaphorica est, quia cardo dicitur extremitas ianuæ super quam circumgiranur, sic partes extremæ terræ versus partes celi dicuntur cardines: quia uidetur, quod cœlum sit mixtum partibus extremis terræ. Et sic dicuntur 4. cardines. 4. puncta opposita celi super planiciem terræ habitabilis. Oriens, occidentis, meridies, & septentrio. *Fueris dissipatus.* Idest valde dispersus, dicitur hoc quia difficilis uidetur colligere aliquos de multis populis ad unum locum, quam existentes congregatos in uno loco transducere ad alium locum, sed Deo nihil magis sit quam sic impossibile est, cum infinitæ potentia sit, quæ non distinguit magnum & paruum. *Et assumet atque introducet.* Ista locutio est, ac si Deus esset ut uir, & poneret populum iudaicum super humeros suos, & portaret, & tunc diceretur assumere eos quando acciperet, & poneret super humeros suos,

Cap. XXX.

F & portaret: & postea introduceret scilicet postquam portaret per totam viam super humeros accedens ad terram suam introduceret eos: & est iste modus metaphoræ visitatus in sacra scriptura, sic patet Exo. 19. ca. scilicet vos uidistis quid fecerim Aegyptiis, & quomodo portauerim vos super alas aquilarum & J. 32. capitulo dicitur circumduxit eum, & docuit, & custodiuit sicut pupillam oculi sui, sicut aquila prouocans pullos suos ad volandum, & super eos volitans, expandit alas suas, atque portauit eos, & assumpsit in humeris suis. *In terram quam possederunt patres tui.* Qui fuerunt in ea antequam fieret istud peccatum, propter quod nunc expulsus es de ea. *Et obtinebis eam.* Idest tenebis eam pacifice: quasi dicat non solum te introduceret, sed etiam faciet te firmiter manere in ea si permanseris in iustitia eius, sicut permanserunt patres tui qui eam ante te tenuerunt. *Benedicens tibi.* Idest multiplicans te tam in rebus possessis quam in filiis. *Et faciet te maioris numeri, quam fuerunt patres tui.* Quia quando Deus aliquem puniuit, & post ad bonum restituit, & maiora bona ei concedit, ut in hoc pateat Dei magnificencia, & benignitas, sicut patuit in punitione. Iob: quia perdidit omnia, deinde restituta sunt duplicia, ut patet Iob. ultimo capitulo. *Circumcidet dominus cor tuum.* Tollendo malas cogitationes, & occasiones peccandi, ne iterum cadas, & sic est deterius quam primo. *Et cor seminis tui.* Idest filiorum tuorum, ut ipsi etiam non peccent contra me. Et possis vivere amando Deum, & custodiendo mandata eius datur vita Israelitis: alias hostes, & pestilentia eos consumebant.

H *Omnes maledictiones has conuertet super inimicos tuos.* Scilicet si persecuti fuerint te postquam ad me conuersus fueris, gentiles autem quando persequerentur iudeos si Deum offensum sibi habebant, adiuebantur a domino ad punitionem iudeorum, quia tunc erant ministri Dei, ut patet de caldeis quos Deus contra iudeos suscitauit, ut captiuarent eos ut patet Abacuch. 1. c. & dicitur in eodem. c. de Nabuchodonosor domine in iudicium posuisti eum, & fortem ut corripes fundasti eum, idest ideo fecisti Nabuchodonosor esse fortem, & victorem bellorum ut corripere iudeos, cum autem iudei conuersi erant, & aliquæ gentes persequerentur eos Deus dabat istas maledictiones super hostes, ut patet de Assyriis vel Niniuitis quod idem est, quod undecim tribus malo animo & magis quam deberent afflixerunt & persecuti sunt regem Ezechiam, ut patet 4. Regum. 17. c. ideo post Babylonii deleuerunt eos ut patet Naum. 1. 2. & 3. c. & etiam Babylonii, quia supra modum iudeos afflixerunt a Persis, & Medis per regem Cyrum, & Darium deleti sunt ut patet Abacuch. 2. c. & 3. c. hoc patet etiam in narratione quam fecit Achior princeps filiorum Ammon ad Holofernem principem militie Nabuchodonosor. de qua Iudith. 3. capit. quod iudei peccauissent contra dominum, quod Deus dabat vires hostibus suis, ut expugnarent eos, si autem ipsi recte Deum colerent, dabat eis Deus vires, & praeualebant aduersus hostes suos, cum dicitur quouiscunque autem præter Deum suum alterum coluerint, dati sunt in prædam, & in gladium, & in opprobrium, quouiscunque autem poenituerint se recessisse a cultura Dei sui, dedit eis Deus cœli potentiam resistendi & J. dicitur nunc ergo meus domine perquire si est aliqua iniquitas eorum in conspectu Dei eorum, ascendamus ad illos, quoniam tradens tradet illos Deus eorum tibi, & subiugati erunt sub iugo potentia tua, si autem non est offensio populi huius coram Deo suo, non poterimus illis resistere, quoniam Deus eorum defendet illos, & erimus in opprobrium vniuersæ terræ.

Et eos qui oderunt te persequetur. Hostes iudeorum oderant eos, & cum iudei non offenderant Deum, persequer-

Deuteronomij.

A psequeretur Deus hostes eorum, sicut pater in omnibus bel-
lis qui ipsi gesserint contra gentes, in quibus non offenderant Deum.
Tu autem reuerteris. I. in terram tuam, quia hic loquitur de
tempore quo essent in captiuitate, si conuerterentur
ad dominum Deus miserabatur eorum, & percutiebat
hostes qui eos detinebant, eosque in terram suam
redire faciebat, sicut fuit cum iudei existentes in Aeg-
ypto coluissent idola, & reges Aegypti persequeren-
tur eos, ipsi conuersi sunt ad dominum, & audiuit ge-
mitum eorum, atque inuitis Aegyptiis fecit eos exire
de terra eorum. *Et audies vocem domini Dei tui.* Scilicet
in terra tua, quasi dicat, antea cum stabas in terra tua,
non audisti vocem domini Dei tui peccans contra
eum: ideo expulit te in nationes exterorum: nunc ve-
ro, quia poenitet te fecisse, reducet te in terram de qua
eductus es, & ibi iam correctus audiens eris vocem eius
obediendo in omnibus. *Faciesque vniuersa mandata, quæ
ego præcipio tibi.* Hoc non tenetur hic imperatiue, sed
demonstratiue, scilicet aliquid de futuro enūciando sic, vel
sic fore: non enim mandat hic Deus, quod Hebrei re-
uerterentur de captiuitatibus audiant vocem eius, quasi spe-
cialiter tunc audienda foret, sed loquitur prænuncian-
do, scilicet, quod sic erit, quod Hebrei redeuntes de
captiuitatibus, ita castigati erunt præcedentibus affli-
ctionibus vexatione dante intellectum, quod iam non
redibant ad pristinas culpas, sed audient præcepta Dei
ea opere complerent. *Et abundare te faciet dominus.* Sicut
ad mala opera sequitur punitio, ita ad bona sequitur
remuneratio. Et quia cum rediret populus Hebreorum
de captiuitatibus, veniret correctus, ut hic dicitur, &
faceret ea quæ Deus mandaret, ponitur hic bona quæ
ei euenerint propter istam præceptorum completio-
nem, & quia iudei erant viri carnales sola quæ corpo-
ris sunt desiderantes, promittebat eis Deus bona tem-
poralia, & hæc sunt, quod faceret eos abundantes in
omnibus bonis, quæ manibus suis procurarent, scilicet
in omnibus negociis, quæ tractarent, siue pertinerent
ad manuales expeditionem, siue alias, si tamē volue-
rimus strictius loqui secundum quod communiter acci-
piuntur opera manuum possumus dicere. *In cunctis
operibus manuum tuarum.* Idest in agricultura, & negocia-
tione. *In sobole vteri tui.* Quia venientes de captiuitate
multum generabant Deo hæc donante, ut comple-
retur numerus consumptorum in præteritis cladibus, &
ut sint in maiori numero, ut supra dictum fuit.

**Fructus
quid.**

Et in fructu iumentorum tuorum. Idest, quod etiam iu-
menta tua multum generent, ut diues efficiaris. Et vo-
cantur filij fructus hominis, vel iumentum, quia fructus
est id quod de re provenit ultra substantiam rei: filius
autem provenit a gignentibus nihil perdit de substā-
tia gignentium.

Reuertetur enim dominus, ut gaudeat. Dicitur Deus re-
uerteri, quia ante gaudebat iustis istis pro peccatis suis:
nunc autem gaudet in bonis, quæ eis cōcedit propter
contritionem suam, a principio Deus gaudebat in Is-
raelitis faciendo eis bona, & hoc quia promiserat eis,
& hoc conveniebat suæ veritati, quia tamen ista pro-
missiones, & concessiones erant conditionales, cessan-
te isto statu eorum in bono delectabatur in delendo
eos, atque multipliciter tribulando propter facinora
sua, quia etiam hoc conveniebat suæ iustitie, deinde ip-
si poeniti conuertebantur ad dominum custodientes
præcepta eius, & tunc Deus reuertebatur ad gauden-
dum in benefaciendo eis: hoc patet præceden. capi. &
hic cum dicitur, & sicut ante legatus est dominus su-
per vos bene vobis faciens, volque multiplicans, sic le-
gabitur disperdens vos, atque subvertens, ut auferami-
ni de terra, hic autem ponitur iterum de gaudio Dei
in benefaciendo eis conuersis, cum dicitur reuertetur
dominus ut gaudeat super te, qualiter autē Deus gau-

Alph. Tost. super Deuter.

Cap. XXX. 161

A deat supra 28. ca. dictum fuit. *Super te in omnibus bonis.*
Idest, ut gaudeat in omnibus bonis quæ tibi insunt quæ
iple facit. *Sicut gaudens est in patribus tuis.* Patres istorum,
santique Patriarchæ fuerunt boni, ideo dicebatur gau-
dere Deus conferendo eis bona, sic autem erit in istis,
quia patres suos in bonis imitari volunt, & sicut gau-
debat Deus ante in istis ordinando de ordinationem
culpe per ordinationem poenæ, ita nunc gaudet ordinā-
do meritum per conueniens præmium. *Si tamen audie-
ris vocem domini.* Omnia intelliguntur cum ista condi-
tione, quia licet alicui bona promittantur nulla condi-
tione appositā, intelligitur semper si bonus fuerit, aut
si manserit in statu in quo nunc est.

B *Quomodo hic litera stare potest, de reductione Hebræorum si con-
sodierint mandata, semper Dei promissa conditionali-
ter intelliguntur. Quæst. II.*

Sed quæres quomodo hoc posset stare, quia supra De-
dixerat prænunciando Iudeis redeuntibus de ter-
ra captiuitatum suarum, reuerteris & audies vo-
cem domini Dei tui, & facies vniuersa mandata quæ
ego præcipio tibi, idest, quod sic certe esset, quod redeuntes
ipsi de captiuitate audirent vocem Domini, & custo-
dirent mandata eius, quomodo ergo Deus dicit hic, quod
benefaciet eis si custodierint mandata eius? Respondetur,
quod Deus sciebat, quod quando Hebrei venirent de ali-
qua captiuitate immediate futuri erant boni, quia ca-
stigati erant magnis afflictionibus quas tolerauerant.
C Et ista bonitas esset in eis quandiu memoria afflictio-
num præteritarum duraret, cum vero transierantibus
temporum successione aboleretur malorum præ-
teritorum memoria, contingeret eos decidere in ma-
lum, & tunc redibant super eos pristina afflictiones, si
autem sic non esset, postquam semel de aliqua captiui-
tate, vel afflictione semel liberati fuissent, nunquam
peccarent: sed falsum esse notissimum est, cum saepe
captiui fuerint, & in varias inciderint calamitates:
quantum ergo ad conuersionem ad bonum, & custo-
diam præceptorum, quam faceret populus Hebreorum
immediate, ut veniret de captiuitate, intelligitur pri-
mum quod erat per modum prænunciationis, si reuer-
teris, & audies vocem domini Dei tui, quia hoc certum
erat, quantum ad secundum erat hoc, quod hic dici-
tur, scilicet si tamen audieris vocem domini Dei tui,
quia licet in principio boni essent propter recentem
memoriam afflictionum, tamen postea non erat cer-
tum, ideo ponitur conditionaliter, si tamen audieris.
Poterat autem aliter dici, quod licet certum esset, quod boni
futuri essent post reditum de captiuitatibus, tamē po-
nuntur hic istud conditionaliter, quia semper promissa
Dei intelliguntur conditionaliter circa talia, unde licet
certum sit taliter, aut taliter futurum esse, tamē si pos-
sibile esset, aut si contingeret hunc malum fieri, non fa-
ceret ei Deus, ista bona, quæ hic dicuntur, sicut dici-
mus de prædestinatis, quod certum est eos, qui præde-
stinati sunt, bonos futuros, & beatificandos: si tamen
posset vilo modo dari, quod ille qui prædestinatus est,
non finiret in bono, daretur quod non beatificaretur,
& sic esset sua beatificatio conditionalis. sed prima ex-
positio rationabilior est, & conuenientior literæ.

Si audieris vocem domini Dei tui. Obediendo illi propo-
nendo, ut facias quæ dicuntur.

Et custodieris præcepta eius. Scilicet, quod non solum
facere proponas, sed etiam cum opportunum fuerit
actualiter facias. Præcepta vocantur hic omnia præce-
pta moralia quæ sunt præcepta decalogi, & præcepta
iudicialia.

Et ceremonias quæ in hac lege conscriptæ sunt. Vocantur
ceremoniæ præcepta ceremonialia quæ pertinent ad
specia-

specialem cultum Dei, quia in eis determinatur modus colendi Deum. *Quia in hac lege conscripta sunt.* Id est precepta moralia, & ceremonialia sunt scripta in hac lege. In hoc Deuteronomio, qui est lex secunda, & non solum sunt precepta hic scripta, sed etiam in lege illa quae est in Ore. nam ibi data sunt precepta moralia primo, ut patet Exodi 20. c. & postea precepta ceremonialia, ut patet in Exodo a ca. 20. vsque ad finem, & in toto Levitico, & in magna parte libri Numerorum, de quibus diximus supra 28. c. in hac etiam lege Deuteronomij sunt precepta moralia scripta, ut patet sup. 5. c. & sunt precepta iudicialia, & ceremonialia, quae per totum scribuntur vsque ad ca. 27. hic tamen solum fit mentio de preceptis, tam moralibus quam ceremonialibus, quae scripta sunt in lege hac Deuteronomij, quia alia lex iam fuerat confirmata in Ore, nunc vero solum confirmabatur haec quae in hoc libro continetur. *Et reuertaris ad dominum Deum tuum.* Istud est fundamentum omnium quae dicuntur, quod audiat homo vocem Dei, & obseruet precepta eius. nam qui vere ad Deum conuertitur omnia agit quae Deus mandat, & quae sentit ei placere. *In toto corde tuo.* Id est totaliter cum perfecta intentione colendi Deum, & non recedendi a mandatis eius. nam si aliquis conuertatur ad Deum, adhuc habens propositum non recedendi a sceleribus suis, non reuertitur ad Deum in toto corde suo, sed secundum aliquid cordis sui ad Deum conuertitur, & secundum aliquid vitij adharet, idem est in tota anima conuerti, de quibus magis declaratum fuit supra 6. cap. *Mandatum hoc.* Hic ponitur scilicet custodia legis Dei calumniosa excusatio, quia aliquis diceret Deus mandat nobis aliqua quae facere non possumus, vel forte nescimus quid Deus mandat, quia alias libenter faceremus. *Non est supra te.* Ita quod possis dicere non possumus illud attingere, ut sciamus & compleam. *Nec procul posuit.* Secundum distantiam rectam, si quod sit in aliqua extremitate mundi. *Et dicere possis quis nostrum ascendere poterit.* Ista enim excusatio legitima esset, quia nihil poterat caelum ascendere. *Quis enim nobis transire poterit mare.* Loquitur de mari magno Oceano, quia aliquae partes sunt in oceano ad quas non est navigatio, quia nauta ignorant cursum, & perderentur, vel quia sunt aliquae partes in Oceano, ad quas accedendo iacebunt stellae directrices navigationis, scilicet Arcturus, siue maior vrsa, quae quasi immobilis est: mobiles autem stellae non dirigunt nautas, ut ponit Lucanus libr. 9. & ratio, quia quia non distinguitur motus rei, nisi per respectum ad rem immutabilem, respiciendo quantum pertransit axis pyramidis rei vise in obiecta re non mota: ut patet primo perpective communis. Item quia omnes stellae quae multum moventur, oriuntur & occidunt, & tunc nauta aliquando viderent, aliquando non. Et ista maria sunt versus Austrum, quia vrsa maior Septentrionalis est: ideo propter gibbositatem maris cito dispareret, sicut etiam aliquibus hominibus in terra, quia multum australes sunt, occidunt eis vrsa maior, plaustrum, siue Bootes quod idem est, sicut sunt Horestae, & Carmani de quibus Lucanus libr. 3.

A custodia legis Dei calumniosa excusatio.

Alique partes sunt in oceano ad quas non est navigatio.

Tunc furor extremos Romanus mouit horestas: Carmanosque duces quorum ether, versus in austrum. (Id est horizon)

Mergi non totam, mergi tamen aspiciat arcton. Id est vtram maiorem sunt etiam maria Septentrionalia innavigabilia, quia perpetuo gelu concreta sunt, & super mare cum curribus, & iumentis ambulari potest, & super flumina, ut ponit Ouid. in secundo, de Ponto. omnia maria Mediterranea quae proprie maria sunt, & a magno mari deriuantur, navigabilia sunt, ideo de istis non potest esse excusatio, sed de mari magno non

navigabili, vel aliter. *Mandatum hoc, quod ego precipio tibi hodie.* Non est putandum, quod hoc sit vnum aliquod mandatum speciale, de quo hic loquatur Deus, sed vocatur mandatum, id est omnia mandata contenta in hoc libro, ut sicut interdum multe leges dantur ab eodem Legislatore, & contentae in eodem libro vocantur interdum lex, sicut dicimus, quod Deus dedit legem in Synai: tamen ibi non fuit aliqua vna sola lex, sed multae tam morales quam ceremoniales, & iudiciales, sic & totus iste liber vocatur lex, licet multas leges contineat, vel vocatur foedus, ut patet precedenti cap. & supra 17. ca. ubi nos dicimus, quod rex faciet sibi scribi Deuteronomium legis huius, in Hebreo dicitur. *Nusue thora.* Id est istam legem secundam, sic igitur dicitur de mandato, quod multa mandata simul faciunt vnum mandatum, & vocabitur totus iste liber mandatum, quasi sit vnum aliquod mandatum. *Quod ego precipio tibi hodie.* Loquitur Moyses toti Israel, cui ista mandabat obseruare, id est ista precepta quae continentur in hoc libro, quae ego mando tibi ex auctoritate Dei hodie, quod serues, non sunt supra te, dicitur mandare hodie, quia illa dies in qua Moyses ista dicebat, erat dies, in qua promulgata legem hanc audiente toto Israel. *Non est supra te.* Hoc potest dupliciter intelligi vno modo, quod non est supra te, id est, quod non est supra vires tuas, quasi dicat, non est ita difficile, quin possis illud exequi. Alio modo non est supra te, id est non est positum in aliquo loco alto supra te, ad quem accedere non possis: vterque sensus satis conueniens est, sed secundus magis conuenit litera, quia infra dicitur, ut possis dicere quis nostrum valeat, conscendere ad caelum, & deferat illud ad nos, & audiamus, atque opere compleamus, in quo notatur, quod supra dicit ibi differant situs, & tunc quae hic ponitur. *Supra te.* Et ponitur. *In caelo situm.* Vt fiat differentia inter ista dicitur, quod supra te signat aliquem locum altum supra nos qui tamen non sit caelum. *Nec procul posuit.* Scilicet in aliqua terra longinqua, aut in semotis partibus orbis. *Nec in caelo situm.* Id est, nec est positum in caelo fixum, quia ibi propter magnam altitudinem suam non possit homo aliquis ire illuc, ut deferret preceptum hoc, & dicitur.

Duplex iter exponitur.

Situm. Id est fixum, vel firmatum, quasi dicat, dato quod non esset in caelo, si non esset fixum, sed posset cadere sicut pluuie cadunt, aut radij solares qui veniunt ad nos, non esset difficultas habendi illud, si tamen esset in caelo fixum, non posset cadere per se, & tunc impossibile esset haberi, nisi aliquis iret illuc pro eo, ut possis dicere. *Quis nostrum ad caelum valet ascendere.* Esset enim calumniosa excusatio dicendo, quod non poterant custodire illud preceptum, quia erat valde elongatum ab eis: nec quisquam poterat ascendere pro illo, & si possent habere, quod custodirent. fundantur autem ista dicta in hoc, ut si Deus diceret Iudaeis, faciatis precepta quae continentur in quodam libro qui est ultra mare, vel in quodam libro qui est in caelo, aut in partibus longinquis terrae, & tunc dicere possent Iudaei, domine, re non possumus pro ipso libro preceptorum in caelum, aut transire maria australia, ubi non est navigatio, vel maria Septentrionalia in quibus est perpetuum gelu: ideo habere nos excusatos, licet non custodiamus ipsum preceptum. Deus autem nunc dicit, quod non est hoc preceptum in caelo, nec in terra longinqua, aut in aliqua parte de qua difficile sit ipsum adduci: sed praesto est in corde, & in ore, & intra hominem.

Et deducat illud ad nos. Id est, ut eat pro illo libro in quo preceptum hoc scriptum sit, & ducat ad nos. *Et audiamus atque opere compleamus.* Recta excusatio erat illa, si sic esset, quia isti praesto habebant id quod in se erat.

erat, scilicet, quod audirent illud obediendo ei. *Et opere compleamus.* Scilicet faciendo, quod imperatur, quasi dicat desideramus nos facere hoc, sed non possumus audire istud preceptum, quia est in caelo fixum, aut est ultra mare, vel in terris longinquis, & consequenter, nec possumus facere id quod mandatur, quia nescimus quid ipsum sit, sed non est ista excusatio vera, cum mandatum hoc non sit elongatum ab eis. *Nec trans mare positum.*

De quo mare hoc intelligitur. An essent naues tempore Moysi. Et quae dicitur fuisse nauium prima constructio. Quaes. III.

NON intelligitur de mari Mediterraneo, quia facile erat navigare mari Mediterraneo, si cut nunc nauigamus, sed intelligitur de mari Oceano ultra quem non sunt gentes, vel in quo nesciunt mouere naues nautae propter defectum stellarum ductricum, aut propter impedimentum gelidarum aquarum, & ista maria nullus vnquam pertransiuit, quia exponeret se perditioni, cum nesciret contra quam partem orbis iret. Vel forte poterit intelligi de mari Mediterraneo si ponatur, quod mare Mediterraneum non nauigaretur in hac etate nondum puppibus inuentis: sed quod postea inuenta fuerint. Contra quod obijciunt aliquis naues esse iam inuentas, quia in diluuiio vniuersali Noe mandato Dei fecit arcam, in qua saluata fuerunt semina vniuersi, ergo postea homines, ex illa acciperent exemplum, & formarent aliquales puppes, sed inter diluuium vniuersale, & istud tempus multi anni transierant, scilicet plures, quam octingenti anni, ut patet computando generationes per successionem a diluuiio vsque ad exitum de deserto anno 4. exitus de Aegypto, quae computatio facillime fit inspicendo librum Gene. per numeros annorum generationum in eo positarum. Sed ad hoc satis responderi posset, quod licet tempore diluuii fuerit facta arca Noe, tamen gens illa rudis non exercens se marinis operibus non curauit puppes formare: postea recedentibus omnibus hominibus de loco illo, in quo arca diluuii federat, venerunt in campum Senaar, & ibi manentibus eis, atque postea in alias mundi partes recedentibus, arca illa obliuioni tradita est: oportuit ergo postea denuo reperiri formam puppium, quod dicitur aliquis fuisse post tempora Moysi. Et si nos velimus tenere positionem gentilium poetarum atque chronographorum: dicunt enim, quod primus qui imaginatus fuit qualiter nauis fabricari deberet, fuit Iason filius regis Esonis in Thessalia, quod fuit paulo ante primum bellum Troianum, & fuit hoc multo post tempora Moysi, in tempore iudicij Israel, quasi in fine temporum iudicij. Iason ergo nauem primam imaginatus est: Argus faber thessalicus in lignaria arte peritus eam fabricauit, ut describunt Dares phrygius, & Dites Graecus in suis chronicis Troiani belli, quae pene eisdem verbis conscriptae sunt. haec Tiphis Thessalicus primo rexit: de his Ouidius Metam. libro 8. dicit, primaeque ratis molitor Iason, id est, quod Iason fuit molitor, id est imaginator primae ratis faciendae de Tiphis direttore: ait idem Ouidius, primo libro de Arte amandi in principio cum dicitur.

Iason prima nauem est imaginatus.

A quo tpe incipit computare etate Ouid.

Curribus ante modo lentisque erat aptus habenis Tiphis in Hemonia puppe magister erat. Quod autem in hoc tempore facta fuerit prima navigatio, declarat idem Ouidius libro 1. Meta. qui ponit in tertia etate incepisse navigationem, & non vocat tertiam etatem, sicut nos ponimus incipientes ab Abraham, sed multo post etiam post tempora Moysi. nam in tempore Abraham nondum Ouidius putauit secula incepisse, cum ipse incipiens carmen suum Alph. Tost. super Deuter.

ab exordio rerum, ut proponit in princ. Meta. cum dicit, *Aspirate meis, primaque ab origine mundi Ad mea perpetuum deducite tempora carmen.* Et tamen incipit a Saturno, ut patet in eodem primo Meta. constat tamen Saturnum fuisse eo tempore quo descendit Iacob in Aegyptum, vel valde paulo ante, ut colligitur ex approbatissimis antiquis historiis. dicitur igitur in tertia etate incepisse nauigatio, quae valde facta fuit: patet per Ouid. preallegato, lib. cum describat proprietates tertiae etatis dicit: *Vela dabant ventis, nec adhuc bene nouerat illos, Nauita, quique duae steterant in montibus altis, Fluctibus ignotis insultauere carinae.*

In prima etate quam describit Ouidius quae fuit tempore quo stabant Iudaei in Aegypto dicit, non fuisse nauigationem, ut patet in preallegato 1. Meta. cum dicit: *Nondum cessa suis peregrinum, ut videret orbem, Montibus in liquidas pinus descenderat vndas: Nullaque mortales praeter sua littora norant.* Quod autem tempore Iasonis, quoniam Medea fuit asportata de Colchos insula in Thessalam fuerit constructa prima nauis, & facta prima nauigatio, & quod Tiphis fuerit magister in regendo probatur, per Senecam in traeged. 7. cuius titulus est Medea carmine 4. cum dicitur.

Probat, quod tpe Iasonis fuerit prima nauis constructa per Senecam.

Audax nimium qui freta primus Rare tam fragili perfida rupit, Terrasque suas post tergum videns Animam leuibus credidit auris: Dubioque secans aquora cursu, Potuit tenui fidere ligno Inter vita mortisque vias Nimium gracili limite ducto, Nondum quisquam sidera norat, Stellis quibus pingitur aether: Non erat vsus: nondum pleiadas, Hiadas poterant vitare rates: Non Olenia sidera capra: Non quae sequitur stetitque senex: Arctica tardus plaustra Bootes, Nondum boreas, nondum zephyrus, Nomen habebant. Ausus Tiphis pandere vasto Carbasa ponto, legesque nouas Scribere ventis, nunc linea sinu Tendere toto, nunc prelato Pede transuersos captare Notos. Nunc antennis medio tutas Ponere malo, nunc in summo Religare loco, cum iam totos Audis nimium nauita flatus Optat ex alto rubicunda tremunt. Suppara velo.

Quamuis autem isti viderentur sentiant navigationem incepisse tempore Iasonis, qui fuit multo tempore post Moysen: tamen dicendum est, quod naues ante hoc incepserint: & patet quod tempore Moysi iam essent naues. nam si naues non essent, non faceret mentionem de eis Moyses coram populo, sed facit mentionem, ut patet 28. c. cum dicit, in fine reducet te dominus classem in Aegyptum. necessarium ergo erat iam naues extitisse, alioquin licet Moyses ipse prophetico cognosceret naues futuras, & quales futurae essent tamen populus nihil de hoc cognosceret, & tunc frustra esset eis ista proponere, immo insultum. Itaque patet hoc ex auctoritate poetarum: nam Ouid. ponit tempore Saturni fuisse puppes, & Saturnum venisse de Creta in Italiam puppe ductus, sed Saturnus fuit tempore Iacob patriarchae multo tempore antequam Moyses ista scriberet. ergo ante Moysen fuerunt naues: ante patet per Ouid. in 1. lib. Fast. cum dicens de aduentu Saturni in Italiam ait: *At bona posteritas puppem formauit in grege Hospitis aduentum rememorata sui.*

Determinatio auctoris, quod ante Moysen, & per consequens ante Iasonem fuerunt naues contra poetas.

Deuteronomij.

Cap. XXX.

Deuteronomij.

Cap. XXXI. 163

Quid. **Q**uid. est in vera contradictione, & hoc est ex impotentia distinguendi tempora, vel quia forte non aspexit ad hec.

Poete, & Chronographi. **C**ausa autem huius erroris in gentiliis Chronographis, & Poetis fuit, quia ipsi non cognouerunt mundi inchoationem, nec reppererunt aliquid scriptum de antiquis temporibus, per quod prateritorum eis fides esset. Ideo antiquissimi eorum a diluuiio. Ogigi regis inceptum: fuit enim hoc diluuium annis 1782. ante Christi natiuitatem, quia eo tempore quo uiuebat Iacob Patriarcha, de quo Ildorus Ethic. libro 13. & melius Paulus Orosius, lib. 1. de Ormesta mundi. ab hoc enim tempore Marcus Varro omnium hominum doctissimus (vt ait August. de ciuita. Dei, libro 6. c. 6.) historiarum indagator turpissimus, tanquam ab antiquissimis seculorum exordiis historias inchoauit. alij autem inceptum historias a diluuiio Deucalionis, tanquam ibi exordium rerum esset, fuit autem hoc diluuium quinque annis antequam Hebraei, de captiuitate Aegyptiaca liberarentur, vt innuitur ex verbis Pauli Orosij, 1. libro de Ormesta mundi: non est ergo mirandum si tan chronographi quam poetę processum seculorum ignorantes ea quę prius fuerunt, postea fuisse facta commemorant, nos autem qui sacram scripturam pentatheuci Moyfi ab origine seculorum historias differenter legimus, & asserimus, de his plenissime veritatem, & solidissime scire possumus. Dicendum igitur, vt ante dicebatur, quod non intelligebatur de mari Mediterraneo, sed intelligitur de Oceano Australi, & Septentrionali quę nauigare non possunt ex causis supra assignatis. Et illud ad nos usque deferre. Idest, vt possit aliquis transire mare, & adducere illud mandatum usque ad nos, quasi dicat, nullus est qui possit facere si ultra mare esset. Ad nos usque. Est rhetorica transpositio cum deberet dicere vique ad nos. Vt possimus audire. Supra expositum est. Sed iuxta te est sermo. Quia ego loquor illum ad te. In ore tuo. Scilicet, vt confitearis illud ore protestando te velle illud implere. Et in corde tuo. Vt credas illud mandatum esse domini Dei tui, & assentias ei ad operandum illud: & dicuntur magis esse in corde ista precepta, quia aliquo modo nobis innata sunt: precepta enim decalogi cum sint quedam conclusiones iuris naturalis cuilibet homini insita sunt, iō dicit Apostolus ad Roman. 2. cap. quod gentes quę legem non habent naturaliter faciunt ea quę sunt legis conscientia dictante, & sicut in speculabilibus prima principia naturaliter sunt cognita, nec indigent doctrina, ita principia in agibilibus qualia sunt ista decem precepta: alia autem quę iudicialia sunt, & tendunt in bonam communicationem ad proximum, licet non ita immediate naturaliter cognita sint, dependēt tamen a lumine naturali per quandam determinationem re-cti intellectus politici, vnde ista sunt quedam conclusiones, vel superadditiones, vel determinationes preceptorum decalogi determinantium ad proximum. precepta autem ceremonialia, quedam determinationes preceptorum decalogi dirigentium in Deum sunt, quia cultus diuini modum determinant, ideo sicut illa precepta decalogi sunt cognita naturali lumine intellectus, ita ista ceremonialia sunt quodammodo in potentia cognita, quia dependent in virtute ex cognitione principiorum suorum. Sed Apostolus Paulus ad Roman. 10. cap. exponit litteram istam de Christo asserens istud mandatum, quod legislator hic facile esse dixit, esse mandatum de credendo Christum esse Saluatorem nostrum. Et sic ait ne dicas in corde tuo quis ascendet in coelum, idest Christum deducere inde, aut quis descendit in abyssum, hoc est Christum ex mortuis reuocare: sed quid dicit scriptura? prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo, hoc est verbum

fidei, quod predicamus, quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum Christum, & in corde tuo credideris, quoniam Deus excitauit illum a mortuis, saluus eris, & est sensus, quod mandatum de fide Christi non est difficile ad salutem, quia non est necesse, quod aliquis nostrum eat in celum, & inde deducat Christum ad nos, vt sic credentes in eum salui fiamus, nec est necessarium, quod aliquis nostrum descendat in abyssum infernalem, vt Christum inde resuscitet a mortuis: solum enim credere, quod ipse a mortuis resurrexit per Deum, & confiteri eum, sufficit ad salutem, in qua fide nulli difficultas est. Sed iuxta te est sermo. Idest non sunt ista precepta scripta in aliquo libro, qui sit in celo, vel ultra mare, aut in terra longinqua, sed istud preceptum est iuxta te, quia ego qui sum presens tibi dico tibi illud, & non oportet te moueri ad audiendum, & sciendum hoc. Valde. i. non potest esse magis circa te quam est, cum ego presens tibi existens proferam in auribus tuis. In ore tuo. i. tu audis a me immediate, & potes immediate proferre, & sic est in ore tuo, & in corde tuo, quia sicut audis aure, ita potes concipere mente, & erit intra cor tuum dupliciter assentiendo illi ad operandum, & retinendo illud memoriter, sicut est de conclusionibus scientiarum quę habitualiter retinentur in intellectu nostro. nam sicut conclusio scientifica retinetur in intellectu speculatiuo, ita conclusio agibilis quę est preceptum, retinetur in intellectu pratico, vt audias & retineas in intellectu. Vt facias illum. i. iste sermo est in ore tuo, & in corde tuo, nihil deest tibi ad hoc, quod facias illum. Apostolus Paulus volens introducere fidem Christi esse leuem alludit huic dicto, in quo notatur leue esse preceptum istud scitu & operatione: nec tñ innuit ipse, quod ista verba dicta sunt a legislatore ad hanc intentionem, vt signarent facilitatem fidei Christi, quia dicta sunt ad signandum precepta huius libri esse leuia, sed quia sicut sunt ista precepta leuia, ita sunt illa quę dedit Christus, vel quę oportet credere de Christo assumit ista verba in concordantiam dicens, ne dicas in corde tuo quis ascendet in coelum? idest Christum inde deducere, aut quis descendet in abyssum? hoc est Christum ex mortuis suscitare, sed quod dicit scriptura prope est verbum in ore tuo, atq; in corde tuo, hoc est verbum fidei, quod predicamus, quod si confitearis in ore tuo Christum dominum, & in corde tuo credideris, quoniam Deus excitauit illum a mortuis, saluus eris, idest, quod ad hoc, quod aliquis tenēs fidem Euangelicam saluetur, non oportet esse magnas difficultates, quia nec oportet, quod aliquis ascendat in celum, & ducat inde nobis Christum, & videamus illum, & videntes salui fiamus, sed satis est credere, quod Christus est Christus Deus, & quod descendit de celo ad nostram redemptionem. Si enim ad liberationem nostram oporteret, quod aliquis nostrum de celo Christum deferret, difficile erat saluari, non tamen requiritur hoc. Etiam non requiritur, quod sicut dicimus esse resurrexisse a mortuis, quod ita dicamus, quod requiratur aliquem nostrum descendere ad infernum, & suscitare eum a mortuis, sed sufficit, quod credamus, quod Deus illum a mortuis suscitauit, & hoc credentes salui erimus: alludit autem per hoc his quę dicuntur, quia sicut dicitur hic, quod non potest dicere aliquis, quis nostrum ascendet in coelum, vt possit hoc preceptum, quia hoc erat difficile, sed est iuxta te in corde tuo, & in ore, ita non potest dicere aliquis, quod nostrum sit aliquem nostrum ascendere in coelum ad deferendum Christum ad nos, quasi aliter saluari nō possumus, sed prope est verbum in ore tuo, & in corde, quia si credideris, quod Christus est Deus, & quod de celo descendit, satis est: & sicut dicitur hic, quod nullus posset dicere quis nostrum transfretabit mare, vt possit ad nos usque

Apostolus qui alludit huic dicto.

Ad nos per nites co- tinua ma- lorum to- leratio.

In Deo sumus viui- mus & mouemur.

usque deferre istud preceptum, sed est prope: ita dicit Apostolus, quod nullus potest dicere quis nostrum descendat in abyssum, hoc est Christum a mortuis reuocare, quia nō requiritur, quod aliquis illum reuocet a mortuis resuscitando eum, sed quod credamus solum, quod resurrexit. Considera, quod hodie posuerim in conspectu tuo vitam, & bonum. Magna cum dicuntur reddunt attentos qualia sunt ista, s. vita & mors. Et contrario mortem. Bonum, & vita sunt benedictiones posite supra ca. 28. pro custodi-entibus legem: mors dicitur omnis maledictio posita supra ad transgressores legis. Vt diligas dominum Deum tuum. Idest ideo ponuntur ista bona & mala, vt ex terrore penarum fugiamus mala, & ex desiderio bonorum seruamus ei. Vt custodias mandata. Scilicet decalogi quę dicuntur moralia, quia vniuersaliter omnium humanorum morum directiua sunt: si autem dicantur moralia a more secundum quod virtutes morales vocantur, omnia precepta, siue in decalogo, siue iudicialia, siue ceremonialia, moralia sunt, quia omne preceptum cuiuscunque generis actus humani directiuum est, sed quia ceremonialia, & iudicialia dirigunt mores humanos specialiter, quia solum Iudeorum mores, precepta autem decalogi omnem morem dirigunt, cum cuilibet homini naturaliter insint, ideo per excellentiam moralia nuncupantur. Ceremonias. Idest precepta ceremonialia. Atque iudicia. Idest precepta iudicialia. Multiplicet te in filiis benedict que tibi. Augens omnia bona possessionum tuarum. Si autem auersum. Hic ponitur secundum principale, sed non penitentes continua malorum toleratio. Et audire volueris. Ad obediendum & complendum opere. Atque errore deceptus adoraueris Deos alienos. Qui enim primo adorabat Deum verum, deinde conuersus est ad colendum idola, multum decipitur, quia oportet, quod iudicet melius adorare idola quam Deum. & iste maximus error, & deceptio est: patet consequentia, quia quando aliquis vnum bonum habet, & illo delecto aliud petit: necesse est secundum magis diligere, alias nō relinqueret primum propter secundum. Item quia Deum colere malum esse iudicet, sicut iudicabant Iudei tempore Hieremie qui magis volebat colere reginam celi, idest Dianam, quam Deum dicentes Deū malefacere cultoribus suis, Dianam vero multa bona tribuere, vt patet Hieremie 44. cap. Predico tibi. Idest annuncio tibi ex nunc antequam fiat. Testes inuoco hodie celum, & terram. Iste creaturę q. a. firmissima sunt in testes vocatur, vt in omne tempus maneat ad dandum testimonium, vel quia maledictiones, vel benedictiones future pro obseruatione, vel transgressionem legis a celo, & terra infligende sunt, vt patuit supra 28. ca. vel inuocando celum & terram inuocat omnes creaturas in testimonium, quia omnes creature in celo, & terra sunt. Eligite ergo vitam. Exhortatio est, vt eligant ferre Deo per quod vitam habebunt. Et semen vultus. Quia non solum patres beneagentes sibi vitam temporalem, & gratiam merentur, sed etiam pro filijs suis, vt magis diximus supra 5. cap. & 7. Vt diligas Deum tuum. Per cor dicitur verum amorem ex quo prouenit obedire voci eius, quia qui amat Deum, obtemperat ei, & ex hoc prouenit a Deo per se fieri in operatione secundum mandatum Dei. Ipse est enim vita tua. Idest ipse est a quo sumus, viuimus, & mouemur in quantum agens primum est, & in ipso sumus, viuimus, & mouemur, vt ipse continuus gubernas est, vt patet Actuum 17. ca. & hoc quantum ad naturam, quia cum sit causa prima in omnem rem influat, maxime, & semper, vt patet in prima propositione libri de causis: hoc enim notum est, quod si Deus ab agendo, & conseruando ista inferiora saltem per momentum desisteret, necesse erat omnia subito in nihilum redire, quia licet sint multe cause semper agentes natura-

Alph. Tost. super Deuter.

liter subordinate Deo, quia tamen ille etiam a Deo causate sunt, & continuo cōseruantur, si generalis gubernatio quantumcunque cessaret, necesse erat etiam illas causas perire, & ex consequenti omnes res. hoc etiam verum est de esse gratuito, & beatifico: quantum ad esse gratuitum, patet quia solus Deus gratiam nobis sine subordinatione alicuius cause naturaliter agētis tribuit, & per hanc gratiam anima viuere, & esse dicitur, etiam patet quantum ad esse beatificum, quia sola diuina essentia quę infinitum bonū est, animas sanctas beatificat contemplatione clara sui ipsius replēdo eas omnibus bonis, & eas viuere facit, de qua vita Apostolus loquitur ad Coloss. 3. cap. mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo. Et longitudo dierum tuorum. Idest ab ipso dependet cōtinuatio vitę tuę per multos dies. Ipse est vita tua effectiue. Idest ipse solus est qui dat vitam tibi: ponuntur ista ad alliciendum Iudeos, quia debet aliquis allici per id quod maxime desiderat, Iudei autem qui valde carnales erant desiderabant super omnia istam continuationem in esse naturali: & quia dicitur quod hec dependet a Deo, quia ipse eam nobis tribuit, multum Iudei affici poterant ad Deum, vt hanc vitam eis tribueret, & quia non solum desiderant homines viuere, sed etiam magno tempore viuere, cum ipsum viuere sit secundum te delectabile: dicitur ergo, quod non solum Deus est vita, sed etiam est longitudo vitę cum subditur. Et longitudo dierum. Idest, quod vita prolongetur per multos dies. Vt habitet in terra pro qua iurauit Deus. Quasi dicat istam vitam dat tibi Deus, vt viuas in terra promissa. nam in terra hostili viuere potius triste quam iocundum est, & si forte isti peccarent contra Deum suum, licet Deus eis non auferret vitam in terra promissa patribus eorum, & hoc erat valde letum. Quam iurauit Deus patribus tuis. Non iurauit omnibus, sed soli Abraham, vt patet Gen. 22. cap. sed alijs dicitur iurasse, quia promittebat eis se daturum iuxta iuramentum, & compositionem factam cum Abraham, de quo magis diximus supra vigesimo octauo capitu.

C A P. XXXI.

ABIIT itaque Moyfes, & locutus est omnia verba hæc ad vniuersum Israel, & dixit ad eos. Centum viginti annorum sum hodie, non possum ultra egredi, & ingredi, presertim cum & dominus dixerit mihi, non transibis Iordanem istum. &c.

Abiit itaque. In superioribus posita fuerunt precepta, & cautele inducię ad bonum, hic consequenter ponitur vltima pars libri, quę agit de dispositione ad legislatoris obitum, quoniam ex hoc loco vsq; ad finem libri ponitur quedam commemoratio & benedictio, quę se habet per modum testamenti, & benedictionis patris obeuntis, & ista ponuntur ad confirmationem populi in bonis operibus. Et tanguntur tria. Primo corroboratur dux Moyfi succedens. Secundo admonetur populus, vt sit obediens in cap. 32. Tertio describitur legislator moriens in cap. 33. circa finē, vbi dicitur. Locutus est dominus ad Moysen dicens. Cum c. seq. prima in duas. Primo ponit principis institutio. Secundo eiusdē confirmatio ibi. Et ait dominus ad Moysen. Iterū prima in duas. Primo ponitur ducis necessitas. Secundo eiusdē habilitas ibi. Vocauitque Moysen Iosue. Abiit itaque Moysen.

An Moyses fuerit per singulas tribus benedicendo eis.

Quest.

I.

ALIQVI dicunt, quod dictis istis Moyses iuit per singulas tribus, & benedixit eis: & hoc vult Aben Ezra potest tamē argui: quia dicitur, quod locutus est Moyses verba ista ad omnem populum, ut patet immediate, ergo congregatus erat populus. Sed potest responderi, quod licet prius ponatur hic illa, quam benedictiones quae habentur inf. 33. ca. tamen illa prius dicta sunt, quia non omnia eodem ordine geruntur quo scripta sunt, & hoc videtur tenere manifeste ipse, sed non multum valet, quia nunquam deuiandum est ab ordine litterarum, nisi ex necessitate, vel aliqua causa multum apparenti, quod non est in iudicio eius, quia nulla ratio videtur ordinis quare illa prius quam ista dicta per Moysen, & facta fuerint. Item dato, quod ille benedictiones daret per Moysen, antequam loqueretur ista verba: tamen non potest dici, quod inter hoc quod est. *Abiit Moyses.* Et hoc quod est. *Et locutus est.* Aliquid interpositum fuerit, quia vnus contextus est, & illa connexio, & repugnat, quia coniungit illud verbum *abiit* sequenti verbo, *locutus est*, ideo nec cessario dicitur, quod est sensus, quod Moyses abiit ad loquendum populo: & dicitur *abiit*, quia finitis his quae supra dicta sunt, populus iuit in tabernacula sua, & Moyses quoque deinde vocauit eos rursus, & abiit ipse ad locum in quo ea quae sequuntur dicturus erat eis, & simile diximus supra 29. in principio, & locutus est verba haec quae sequuntur: aliter potest intelligi ista littera, si quod dicitur tanquam caput orationis hoc: nam ut conuenit in sacra Scriptura, licet interdum sit vna continua narratio, quia de diuersis sit narratio, ponuntur inter illa plura aliqua capita orationum, ita hic cum velim incipere aliud, ponit caput orationis, & est recapitulatione precedentium. *Abiit itaque Moyses, & locutus est.* Omnia supradicta in auribus populi, & hoc quod dicitur *abiit*, & locutus est, non est aliquid diuersum tanquam duo sint, *abiit* & locutus est, sed vnum est, mos tamē loquendi Hebraicus est ponere ista verba signa motum cum verbis non signantibus motum localem ad signandum inceptionem rei, sic dicitur Exodi 32. cap. cum totus populus conuenerit contra Aaron ut faceret eis Deos dixerunt: surgens fac nobis Deos, sicut ut habet in Hebraeo *surgē*, & fac nobis Deos: non erat sensus, quod tunc Aaron iaceret, quia astante sibi populo, & deprecante non iaceret Aaron, quia hoc erat magis turpitudine, sed surgere significat inceptionem quasi dicat, tu non facis nunc Deos: surge igitur, & fac nobis Deos, id est incipe facere nobis Deos, sic dicitur hic. *Abiit itaque Moyses, & locutus est.* Id est Moyses antea non loquebatur ista verba, sed postea abiit, & locutus est, id est incipit loqui ista verba, & satis est conueniens iste modus loquendi, cum saepe reperiatur in sacra Scriptura ex more littere Hebraice. *Centum & viginti annorum sum hodie.* In hac die mortuus fuit completis totaliter istis annis, & patet hoc, quia quando comparuit Moyses primo coram Pharaone erat octoginta annorum, ut habetur Exodi 7. capit. & transierant 40. anni ab illo tempore quibus manserant in deserto, & sic erant 120. anni, sed id quo deficiebat de quadraginta annis, quando mortuus est Moyses, quia erat tunc mensis undecimus suppletum fuit in diebus qui fluxerunt ex die qua comparuit primo Moyses coram Pharaone, quia esset vnus mensis, vel parum plus secundum plagarium distantiam, quia aliqui dies erant medij inter plagam & plagam, ut patet Exodi 8. & 9. & 10. cap. *Non possum ultra egredi, & ingredi.* Ista fuit causa necessitatis instituendi ducem, quia Moyses erat dux, & iam regere non poterat, ne maneret populus quasi oues

Causa necessitatis instituendi ducem.

E sine pastore, necesse erat constitui ducem, ut patet Num. 27. c. Item quia cum dux sit inflictiuis penarum cogit per penas ad custodiam legis, sine quibus homines imperfecti ad bonum non mouentur. *Non possum ultra egredi.* Non erat hoc ex defectu virium naturalium, quia robustus erat adhuc, cum ipse ad bellum exibat, & ipse occidit regem Seon manibus suis: etiam quia magna viuacitatem sensuum habebat, ut patet Num. 27. c. non caligauit oculus eius. Sed ut dicit Nicol. solum dicebat hoc, quia Deus mandauerat, quod ipse immediate moreretur. Sed non ut hoc esse verum, quia dicitur. *Præsertim cum dominus dixerit mihi.* Præsertim semper vult aliquid coniunctum: oportet ergo dare aliam causam per quam non posset exire ante eos. In Hebraeo non habet præsertim, ideo non illam litteram satis posset stare sine Nicolai, in ponitur ibi quedam dictio quae aliquo modo signat diuersitatem. Rñderetur, quod ly potest tenet dupliciter, vno modo pro decere, vel conuenire, & tunc est sensus. *Quod non possum ultra ingredi, & regredi.* non decet, quod ultra ego egrediar, & regrediar, i. quod intrem ante vos in loco non securo, sicut in ciuitates hostium, vel egrediar ante vos de locis castrametationum, quia pericula maiora sunt precedentibus, id est ad tollendum timorem periculorum dux percedere debet, & hoc non decebat per etatis magnitudinem. Et tunc est alia causa præsertim, quia Deus mandauit, quod non transiret Iordanem, i. licet ea superior sit rationalis: tñ firmius est mandatum Dei. Alio modo potest accipi proprie, ut inducit possibilitatem, & tunc solum ponitur vna causa, scilicet Deus prohibuit, & sic nihil facit ly præsertim sicut frequenter est de aliquibus alijs dictionibus, siue in Latino, siue in Hebraeo. *Cum dominus dixerit mihi.* Num. 27. & 32. & 33. c. *Non transibis Iordanem istum.* Hoc dixerat sibi cum essent prope Iordanem, i. in castris Moab ubi erat Iordanis, sibi consilio terre Chanaan quod nondum habuerant, & ibi videns Moyses esse locum conuenientem ad precandum Deum, quia solum manebat, ut iam transiret Iordanem ad possidendum terram populi Chanaan, rogauit eum dicens. *domine Deus tu cæpisti ostendere seruo tuo magnitudinem tuam manumque fortissimam, nec est enim alius Deus, vel in celo, vel in terra qui possit facere opera tua, & comparari fortitudini tue: transibo ergo & videbo terram hanc optima trans Iordanem, & modo istum egerit libanum.* tunc quia Deus præordinauerat sibi voluntatem beneplaciti sui, quod Moyses non transiret ultra Iordanem, dixit iussit tibi, nequaquam loquaris ultra de hac re ad me: non enim transibis Iordanem istum, i. licet videas istum Iordanem ante oculos tuos, tñ non habeo tibi tantam vitam, ut illic transire possis cum populo meo. *dominus Deus tuus transibit ante te.* i. licet constituent super te duces, tñ non intelligas, quod isti te totaliter dirigant, sed Deus principaliter. *Transibit autem.* Quia arca Domini præcedebat eos cum intraret terram promissionis, ut patet Iosue 3. c. vel dicitur Deus transire ante eos non proprie, quia Deus omnia replet, ideo ad nullam partem moueri potest, sicut si esset aliquod corpus infinitum omnia occupans impossibile esset moueri, quia ultra illud nihil esset ad quod moueretur tanquam territorium, qui semper est ultra rem motam: sic enim nihil est extra Deum ad quod transeat vel moueatur, licet nihil occupet: dñ in Deus large moueri, qñ in vno loco specialiter operabatur, & deinde incipit in alio loco specialiter operari, sic erat apud Iudeos, quia Deus operabatur inter eos specialiter demonstrando potentiam suam, & non operabatur inter Chanaanos, post ingressum autem Israelitarum ultra Iordanem incipit Deus immittere timorem in Chanaanos, ut fugerent Israelitas sicut promiserat Exo. 23. & supra 7. cap. quod ante ingressum eorum mitteret Crabrones qui fugarent gentes illas, ideo tunc dicebatur transire ante eos.

Ipse delebit omnes gentes has in conspectu tuo. Ita quod patet magis erat Dei quam Israelitarum, ideo magis proprie dicebatur respicientes pugnam quam pugnares: & aliquando nihil omnino facientibus Iudeis Deus pugnat contra hostes eorum, ut patet Iosue 10. cap. quando immisit Deus lapides grandinis fortes, & plures perierunt quam ante gladio perierant, & sic dixerat eis Moyses Deus pugnat pro vobis, & vos tacebitis Exod. 14. cap. *Et possidebitis eas.* Id est terram earum, quia non licebat eas subijcere in seruitutem, ut patet supra 20. capit. & Numeri 33. sed eas delere gladio. in Hebraeo habetur. *Et facies eas exulare.* Vel. *Exterminabis eas.* Et ista littera magis conuenit, & potest esse error, quia dictio Hebraica quae significat exterminare, est eadem in literis ab ea quae significat possidere, nec differunt, nisi in punctis in quibus facilis est error, unde pro exterminare dicitur. *Iuristam.* Pro possidere dicitur. *Iuristem.* Et Iosue iste transibit ante. Hic certificatur eos de directione ducis: ita quod nullus casus euenturus erat propter quem impediretur a ducatu populi, quia forte Iosue timeret, quod sicut Moyses qui vir perfectus erat propter malitiam populi ad peccandum indutus est, ita quod non intrare terram trans Iordanem, ita impediretur ipse qui se imperfectum sentiebat, & de hoc Moyses certificatur eum ex mandato Domini dicens, sicut dominus locutus est, id est ita voluit dominus esse, & sine aliqua conditione prædixit, ideo sic erat de quo magis diximus supra tertio cap. in fine. *Sicut fecit dominus Seon, & Og regibus Amorrhæorum.* De quibus Numeri 21. capit. *Sic facietis eis.* Scilicet delendo omnes in conspectu gladii, sicut fecimus istis regibus Amorrhæis. *Ne paueatis ante conspectum eorum.* Pauere magis est quam timere, quia timere solum dicit fugere, vel non audere committere. pauere est visis hostibus totaliter viribus deficere, & mente consternari, ideo dicitur in Hebraeo. *Nolite timere, nec vos conteratis non dimittet te, nec derelinquet.* Dimittere est ad tempus dimittere, derelinquere est totaliter deferere, ideo promittebatur eis, quod nec ad tempus, nec ad semper dimitterentur, ideo quando Iosue vidit, quod hostes de ciuitate Hay occiderant paucos de Iudeis valde miratus est, & prociuit coram arca tota die conspersus puluere, ut patet Iosue 7. cap. & fuit ista prophetia prædeterminationis, quia sic Deus volebat contingere, nec per aliquam particularem causam poterat perturbari, & sic notificauit Deus Moysi, quod sic erat voluntas sua, & sic ipse se denunciavit populo. *Vocauit que Moyses.* Hic ponitur secundum, scilicet ducis instituti habitas, *Vocauit Moyses Iosue.* Et sic non petiuit Iosue ducatum populi, nec per ambitionem se ingessit, quia qui dignitatem petit vel appetit, illa indignus est, quia ut ait Apostolus ad Hebræ. 5. nemo indifferenter dignitatem, vel honorem sibi assumere debet, sed qui vocatus est a Deo, ut Aaron. *Et dixit ei coram omni Israel.* Volebat Moyses constituere hic Iosue in ducem exercitus totius populi successurum sibi, ut igitur hoc esset recte factum, decuit ut fieret coram toto Israel. nam ea quae omnes tangunt ab omnibus approbari debent, sed suscipere aliquem in ducem pertinet ad ipsos subditos, quia tota utilitas, vel damnum huius venit subditis, ergo coram ipsis fieri debebat.

Ducis instituti habitas.

De Iosue ducatu.

De Iosue ducatu.

De Iosue ducatu.

De Iosue ducatu.

Se in principem constitui, sic patet Numeri vigesimo-septimo cap. ubi mandauit Deus, quod Moyses aduocaret Iosue coram toto Israel, & daret ei partem glorie suae, & audiat eum omnis synagoga filiorum Israel: ad captandam ergo istam auctoritatem oportebat publice fieri, quia quae in occulto fiunt speciem mali habent, quoniam qui male agit, odit lucem, & ceculus adulteri diligit caliginem. *Confortare, & esto robustus.* Hoc dicebat Moyses Iosue, quia Deus mandauerat, ut patet Num. 28. c. ubi aduocans eum coram toto Israel fecit eum loqui ad turbas, & postea imposuit manus super caput eius, sicut mandauerat dominus, idem patet supra quarto cap. ubi iterum mandat, quod Moyses confortetur Iosue consolando eum.

Confortare, & esto robustus. Id est non formides suscipere onus regiminis tanti populi, quia Deus te in omnibus prosperabit, & haec dicuntur, quia Iosue vocatus tantum onus subire recusabat propter causam quam supra assignauimus. *Tu enim introduces populum istum.* In hoc confortatur certificando de futura prosperitate, quia timere poterat rationabiliter tantarum rerum discrimina, quae verrebantur in pugnando contra omnes gentes terre promissionis.

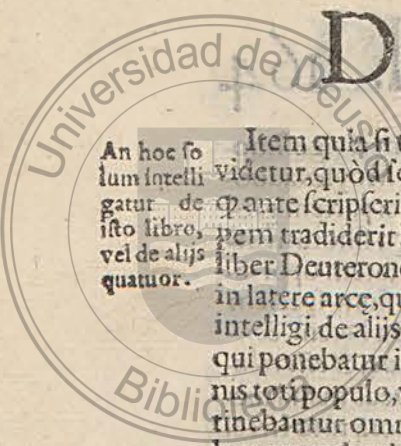
Tu eam diuides sorte. Hoc maius erat: introire enim in terram promissionis non multum erat, sed deuincere hostes, & terram ab eis captam post diuidere magnum quid erat: promittendo autem, quod terram diuideret promittebat implicite, quod gentes terrae illius deleteret, quia hoc antecedens erat ad illud, & in bona consequentia qui consequens fatetur etiam antecedens fateri necesse est.

Diuides sorte. Quomodo autem diuideretur sorte, & maior pars semper pluribus daretur dictum fuit, Numeri 26. & 34. capit. *Scripta itaque.* Posito supra de institutione ducis, hic agitur de lege per quam dux populum subditum gubernare debet. *Scripta itaque Moyses legem hanc.*

An Moyses ante scripserit legem, quam dixerit. Quest. II.

Vtrum legem istam ante scripserit quam dixerit, vel postquam dixerit populo, ex littera non constat: forte dicitur, quod primo eam dixit quam scriberet, quia sic est ordo litterarum cum primo ponatur Moyses legem predicans: deinde ponatur eam scribens, sed hoc nihil probat, quia non poterat alias dici etiam si ante fuisset scripta quam dicta, quia non poterat bene dici, istam legem scripsit Moyses antequam dicta fuisset, quia ly ista demonstrat rem presentem, & existentem. Sed aliquis dicit, quod Moyses scripsit istam legem antequam diceret: deinde per scriptum eam recitauit, eo quod non posset tanta, & tam minuta memoriter retinere. Sed hoc nihil valet, quia sicut sine aliquo libro originali ista scribebat Spiritu sancto dictante, ita eodem mouere ea memoriter retineret. Itē quia Moyses memoriter tenuit, & dixit toti Israeli ea quae habentur Exo. a 25. c. vsq. 35. de factura tabernaculi, & vasorum, & multa alia minuta precepta quae extant ibidem, quae non scripsit in monte, sed memoriter tenens populo nuntiavit. Sed videtur probabiliter quod ante scripsit quam diceret, licet non per scriptum recitaret, quia in die qua Moyses ista dixit, & benedixit populo, accessit motem Abarin, & mortuus est, ut patet c. seq. sed non poterat aliquis homo in tam breui tempore tantam scripturam scribere, quia forte non haberet tres horas ad scribendum, cum tota illa die egerit. Et si dicas, quod non potuit fieri hoc. Respondetur, quod potuit, sed nunquam sunt ponenda miracula sine necessitate, ubi scriptura manifeste non ponit, quia omnia attribuire miraculo tollit omnem modum sciendi.

De lege quam dux populum subditum gubernare debet.

An hoc so- lum intelli- gatur de- isto libro, vel de alijs quatuor.

Item quia si tantum miraculum factum fuisset, nō videtur, quod scriptura illud reticeret: tenetur ergo, quod ante scripserit, & facta institutione Iosue in prin- cipem tradiderit librum Leuitis. *Legem hanc.* Solus iste liber Deuteronomij fuit datus Leuitis, vt poneretur in latere arce, quia dicitur. *Legem hanc.* Quod non pōt intelligi de alijs quatuor libris. Et ratio quia iste liber qui ponebatur in arca legi debebat in anno remissio- nis toti populo, vt sciret mandata Dei, sed in hoc con- tinebantur omnia mandata Dei pertinentia ad popu- lum, vt probauimus supra 29. cap. superfluum esset, qd praecepta de factione Sanctuarij, quae semel ad comple- mentum deducta fuerant, eis legeretur: maxime quia populus turbaretur tanta audiendo. Item quia ista lex quae in arca posita fuit nouiter scripta fuit, quia dicitur qd scripsit Moyses legem hanc, & dedit eam Leuitis, sed alij praecedentes libri non fuerunt tunc scripti, sed ante, vt patet Exodi 24. c. vbi dicitur: scripsit autē Moy- ses vniuersos sermones domini, quod ad minus refer- tur ad Genesim, & Exodum, maiorem partem de Le- uitico, etiam idem videretur, quia in monte Synai audi- uit Moyses vniuersa haec a domino, vt patet Leuit. vlt. cap. De libro Numerorum, cuius historia nondū tran- siera, videtur dicendum, qd post paulatim scripserit, & isti libri manserunt extra arcam, & multi illos tran- serebant ad scienda quae Deus mādauerat. De scriptu- ra autem horum quatuor praecedentium librorum ali- qui sic sentiunt: sed falsum est, scilicet quod ista fuerint sic scripta, quoniam oēs quatuor libri, vel maior pars eorū fuerit scripta in monte Synai, nec constat, nec repu- gnat: satis enim potuerunt ibi scribi praeter Deutero- nomium, & partem vltimam libri Numerorum, quia omnia verba istorum quatuor librorum erant iam dic- ta, quando recesserunt de monte Synai, vt supra 28. cap. declaratum: & patet ex processu ipsorum librorū, sed quod ibi scripta fuerint non constat, nam testimo- nium illud, quod adducitur supra 24. cap. non est con- ueniens: quia ibi non agitur de aliquo istorum libro- rum, nam cū dicitur, quod Moyses scripsit vniuersos sermones Domini, non dicitur de omnibus sermoni- bus Domini, sed de omnibus quae locutus est Deus, sed de omnibus sermonibus Domini, sed de omnibus, quae tunc narrauerat Deus Moyse, nam Exo. 20. cap. voca- uit Deus Moyse ad caliginem nubis, & incepit ei lo- qui, locutusque est omnia verba quae continentur Exo. 20. cap. in fine, vsque ad 24. cap. deinde Moyses descen- dens de monte narrauit haec omnia populo: & postea dicitur, quod scripsit ea, sed manifestum est, qd solum illa verba dixit populus, ergo solum illa scripsit, quia superfluum erat dici, quod tunc cetera quae in libris sa- cis postea fuerunt, qui nunc dicuntur a Moysē com- positi, conscriberet de eis, quorum verba vsque ad id temporis dicta fuerant. Item patet, quod non scripse- rit tunc Genesim, & magnam partem Exodi, quia di- citur, scripsit autem Moyses vniuersos sermones Do- mini, & mane confurgēs edificauit altare. ergo in die qua lex data fuit in sono tube scripta fuerunt omnia il- la de quibus ibi dicitur, sed non possent in eadem die tanta fieri, nam in eadem die populus in mane confur- gens iuit ad radices montis, concrepante clāgore buc- cinā, & audiuit mandata, & postea Moyses accēdit ad dominum, & locutus fuit cum eo, atque audiuit om- nia praecepta quae continentur in Exodo a capi. 20. vs- que ad 24. cap. & postea Moyses descendit de monte, & recitauit haec coram populo, & populus audiens consensit ad haec. ergo omnia satis magna pars diei transiisset faciēda, sed postea dicitur, quod scripsit om- nes sermones Domini, & mane surgens edificauit al- tare. igitur omnes sermones Domini de quibus ibi di- citur, fuerunt scripti in illa parua parte diei superstan-

ate, sed modicum scribi poterat in eo modico, quod su- pererat de tempore illius diei. ergo non poterat scribi aliquid perfectum in toto Genesi, aut Exodo, sed solum scripti fuerunt sermones Domini quos dixit ad Moy- sen eadem die in monte Synai.

Item quia dicitur scripsit Moyses vniuersos sermo- nes Dñi, sed tota Genesim, & Exodus non sunt de ser- monibus Dñi, ergo non fuerunt scripta Gen. & Exo. patet antecedens, quia de Gen. plura de historicis, quā de verbis praeceptiuis, aut prohibitiuis Dei continen- tur: concludendum ergo, quod ibi solum scripta fue- runt mandata quae fuerant dicta Exod. 20. & 21. atque 22. & 23. cap. Genesim autem, & Exodus Leuiticus at- que Numerus fuerunt scripta cum morati sunt in de- serto post istam dationem legis, & non immediate, si- ne in monte Synai, siue extra. *Sacerdotibus qui portabant arcam foederis.* Idest in qua erant tabulae legis lapideae, & non portabant sacerdotes arcam istam, sed Leuitae qui vocabantur Caathitae, vt patet Numeri 3. & 4. cap. sed dicuntur portare sacerdotes, quia in potestate eorum erat, & ipsi eam velabant, & apparabāt cum castra mo- uenda essent, & tradebant eam Caathitis qui eam de- portabant, vt patet Numeri 4. cap. *Post septem annos.* Isti anni debebant incipi computari post diuisionem, & pacificam possessionem terrae promissionis, & ratio quia liber iste legi debebat in loco vbi esset Sanctua- rium Domini, sed non fuit collocatum Sanctuarium in aliquo loco donec finita fuissent bella, quia tunc con- gregatus fuit Israel, & portauerunt Sanctuarium Do- mini in Sylo, vt patet Iosue 18. cap. *In sollemnitate tabernaculorum.* Magis in hoc festo legebatur lex populo quā in alijs, quia pluribus diebus manebant in loco sancto, quā in alijs festiuitatibus, & fiebat in anno remissio- nis, quia tunc omnes debitores liberabantur a debito- rum solutione, & serui a dominis, ideo libentius audi- re poterant legem.

Aliqui volunt, quod ideo fiebat in anno remissio- nis, quia tunc serui liberari a dominis ascendere pote- rant in locum Sanctuarij, & non in alijs temporibus, sed falsum est hoc, quia etiā in alijs annis per singula festa ascendebant omnes liberi, siue serui in locum Sa- ctuarij, vt patet Exodi 23. & 34. cap. tribus temporibus anni apparebit omne masculinum tuum ante me, & sic serui, & liberi intelliguntur.

Item quia dicitur supra duodecimo, & decimo sex- to capitu. vbi agitur de istis festis, & oblationibus fa- ctis in illis, epulaberis coram Domino, tu, & filius, & filia, seruus, & ancilla, ergo serui ascendebāt, & come- debant de sacrificijs.

Leges verba coram omni Israel. Quia tunc ascendebat aliquis de sacerdotibus, qui vocem altam, & sonoram haberet, in pulpitu, vbi ab omnibus videri posset, & hoc est pinnaculum templi, in quod diabolus dedu- xit Iesum dicens ei, quod se deorsum mitteret, vt pa- tet Matthae. quarto capitu.

Paruulis & aduenis. Valde bonum est paruulos au- dire legem Dei, vt imprimatur eorum mentibus, quia impressiones primae fortissimae sunt, ideo Philoso- phus dicit secundo Ethicorum, quod non modicum differt a iuuentute sic, vel scias uescere. Et Plato hoc idem voluit, scilicet, quod homines a tenera aetate in- struerentur ad recte letandum, & tristandum, quia in his perfecta disciplina est, ideo secundum, quod ait August. de ciuitate Dei, libro 1. capitu. 3. Romani pue- ros suos teneros Virgilium addiscere faciebant, vt ran- quam eximius poetarum teneris imbutus annis non posset faciliter aboleri, & Horatius dicit quem semel recepit testa semper seruabit odorem, & ratio est, quia in pueris teneris sunt organa receptiua tenera, & ideo fortior impressio fit, quia res tenera multū pas- sibilis

Lex magis in taberna- culorū fe- sto legeba- tur quā in alijs.

Bonū est paruulos Dei legē audire a te- nera aetate.

Nulli timor Dei seruilis est post mor- tem.

sibilis sunt, res autem durae non bene suscipiunt, quia habent virtutem ad non faciliter cedendum. etiam est alia causa potissima huius, quia pueri in tenera aetate nullas adhuc impressiones receperunt, & cum aliqua in eis sit anima toto conatu se super eam vertit, cum autē factae sunt multae impressiones, si aliae superueniāt, anima nō potest totaliter intendere illis, quia conuer- titur ad alias, & sic secundae impressiones debiliores sunt, & tertiae magis debiles, & sic procedendo. Ex hoc autem sequitur id, quod videmus, scilicet, quod ho- mines circa multa occupati, licet aliqua audita reci- piant, facilius tamen elabuntur ab eis, quia remissae ta- lia radicantur anima attendente ad alia, & in plurima diuila. *Vt audientes discant, & timeant.* Discere doctri- nam sacram non ordinatur ad sciēdum solum, sed maxi- me ad agere, quia in moralibus solum sciēdum nihil pro- dest, sicut in scientijs, speculatiuis, negotium autem morale non speculationis gratia, sed operationis est, vt patet 2. Ethic. ideo redarguit ibi Philosophus eos qui sciēdum volunt, & non agere, sicut inquit, sed multi haec non operantur, sed ad rationem confugiētes exi- stimāt se Philosophari, & sic studiosos fore simile ali- quid habentes patientibus, qui medicos quidem stu- diose audiunt, faciunt autem nihil eorum quae praece- pra sunt, quemadmodum non recte habebūt corpo- ra securati, nec illi animam, ita Philosophantes. *Filii quoque eorum qui nunc ignorant.* Quia quando Moyses di- xit omnia verba legis huius, erant multi, ita paruuli, qd nihil intelligere poterāt de lege, oportebat ergo eam replicare, vt isti tunc intelligerent, & sic de quolibet septennio in septennium, quia semper noui filij gene- rantur. *Vt timeant dominum Deum suum.* Scilicet timo- re filiali qui est timor sanctus, & permanens in secu- lum seculi qui manet in patria: nam pro hoc rogandū magis est cum ster cum qualibet virtute etiam cum perfectissima. Vel potest stare pro timore seruili, quia etiam per timorem seruilem efficiuntur homines bo- ni tanquam per viam ad terminum, licet ipse non ma- neat cum bonitate perfecta, quia vt ait Ioannes in Ca- nonica prima cap. 4. perfecta charitas foras mittit ti- morem, quia timor penam habet, pro hoc tamen ti- more adhuc rogandum est quantum ad illos qui im- perfecti sunt, quia si nullo modo timeant Deum non coercerentur a malis, si autem sit aliquis timor saltem seruilis, ille faciet, quod declinetur a malo, & sic licet amore iustitiae bonum non fiat, fiet tamen timore pe- nae, & ex hoc affluēnt illi bonae operationi naturale- ter, donec deueniatur in tantum, quod illa operatio se- cundum se placeat, & fiet amore iustitiae. *Cunctis diebus quibus versantur in terra.* Idest iste timor Dei debet ma- nere omnibus diebus quibus manet in terra, quia tūc est necessarius ei ad hoc, qd in terra maneat, ne euo- mat eos terra cum peccauerint contra Deū non obe- dientes ei, & non oportet manere postquam recesser- imus de terra: nam post mortem non manet timor seruilis vbi cūque homo sit: si enim sit homo in vita eterne felicitatis, nō est ibi aliquis timor seruilis, quia ibi est securus totius boni fructus, nec villo modo bonū quod possideret creditur posse perdi. In purgatorio autem non est timor seruilis, quia licet ibi actualiter patiantur secundum sensum, tamen in futurum bo- num expectant, ideo cum dolore qui est de presenti malo habent spem quae est de futuro bono, scilicet de vita eterna. Si autem sint in inferno nō est in eis vllus timor seruilis, quia timor est expectatio mali futuri, isti autem qui in inferno sunt mala tolerant, sed mala non expectant, quia ea quae tolerant sciunt se in eter- nam sustinere debere, nec vnquam esse penam augen- dam, vel minuendam, est ergo ibi dolor qui est de prae- senti malo, sed non timor qui est sola expectatio ab-

Asentis boni, solum ergo in vita potest haberi timor ser- uilis. Sed de isto timore non erat ista litera exponen- da, sed magis de filiali: nam licet orandum sit, quod in aliquo sit timor seruilis ne mala faciat, non tamen est orandum, vt sit in eo timor seruilis, quia si ipse semper staret, nunquam staret in eo charitas, & sic non ellet introitus ad vitam eternam: sed in litera dicitur, quod istum timorem debent habere tota vita dum moran- tur in terra, ergo intelligitur de timore filiali.

An timor filialis maneat post mortem, & quod primo statu post mortem nulla praecepta dantur. Quasi. 111.

INTELLIGENDO autem de timore filiali verum est, quod timor filialis manet post mortem in bo- nis qui sunt in felicitate Paradisi, quia timor do- mini sanctus permanet in seculum seculi, tamen solum mandatur hic, quod maneat in vita, cuius ra- tio est, quia praeceptum datur de his quae sunt in po- testate nostra, & possunt se aliter, vel sic hē, sic est de timore quē in vita habemus, quia in vita possumus ti- mere, & possumus nō timere filialiter cum finis val- de mutabiles, ideo dari oportet praeceptum, & admo- nitionem ad timendum Deum. Post mortem autē non oportet dari praeceptum, quia qualitercūque sit status animarum, siue in inferno, siue in purgatorio, vel Paradiso immutabiles sunt, cum quadam sint ob- finata quadam confirmata: anima enim quae in in- ferno sunt, obstinare sunt, nec bonum velle possunt, cuius radicalem rationem, & modum praesentis spe- culationis dicere nō est, forte alibi dicitur, ideo cum non fuerint morientes illi in timore filiali, ibi nunq̄ poterunt habere timorem filialem, qui autem in pur- gatorio sunt, licet beati non sint actualiter, tamen cō- firmati sunt in bono, ita quod peccare non possunt: ideo reuerentiam magnam ad Deum habent, quia au- tem sunt in Paradiso sunt beati, & confirmati, ideo re- uerentur Deum, & nunquam possunt non reuereri, de istis igitur, quia immutabiles sunt, lex danda non est. Alia causa est quare non datur praeceptum de illis, quia praeceptum est quadam regula directiua secun- dum ordinem in finem ad merendum, sed post mor- tem nō contingit mereri aut demereri, cum sint iam in termino retributionis aut pena, ideo nō datur lex de his qui post mortem sunt: nam actus boni qui pos- tea sunt, non computantur in meritum ad augmen- tū gloriae, sed ipsi sunt pars premij, & pars gloriae nrae future, & mali actus quos habent mali in inferno, nō computantur in parte demeriti, ita vt ordinentur in quantitatem punitionis, sed ipsi sunt pars punitionis q̄ mali sustinent, quia sunt eis dolorosi, & cum magno remorsu conscientiae qui est vermis eorum qui non exstinguitur, & pena iugis damnatorum. *Ad quam Ior- dane transiit pergitis obtinendam.* Quoniam terra quae promissa erat ante Iordanis transitū, iam obtenta fue- rat de manu duorū regum. Amorrahorum, vt patet supra 2. & 3. cap. restabat ergo obtinēda terra ultra Ior- danem. *Et ait dominus ad Moysen.* Hic ponitur secun- dum principale, scilicet ducis instituti confirmatio, & tanguntur duo. Primo praedicta ducis confirmatio. Se- cundo legis conseruatio ibi. *Postquam ergo.* Ecce prope sunt dies mortis tuae. Quia in eodē die mortuus est, ideo indiges successore, & licet verum sit, quod in eadem die mortuus est, scilicet in die qua loquebatur ista Moy- ses, tamen non fuit mortuus in eadem die in qua ista dicta sunt ei a Deo. Nam Deus dixit ei ista aliquibus diebus ante, vt adduceret Iosue coram toto populo, & cōfirmaret eum in ducem, & post hec Moyses coram toto populo recitauit omnia verba legis huius, & si Moyses non recitauit ista in vna die coram populo, necesse

Ducis in- stituti con- firmatio.

necesse est, ut aliquibus diebus ante mortem suam di-
ctum fuerit ei, prope sunt dies mortis tuæ. *Voca Iosue.*
Licet sciret Moyses, quod alius sibi successurus erat,
nesciebat tamen quis esset, nec ipse audebat aliquem
legere, quia hoc altissimum negotium erat, ideo di-
xit Deo, provideat dominus Deus spirituum omnis car-
nis hominem qui sit super multitudinem hanc, ut pa-
ter Num. 27. *Et ergo certe pateret, quod Iosue erat*
verus princeps multitudinis, nec haberent locum re-
pugnandi præcepto eius. Deus per se confirmavit eū.
Et stetit in tabernaculo testimonii. Idest ante ostium taber-
naculi, quia non licebat alicui, nisi sacerdotibus introi-
re tabernaculum federis. Iosue autem non erat sacer-
dos, sed de tribu Ephraim, ut pater Num. 13. cap. Item
quia columna nubis in qua dominus apparebat, de-
scendebat super ostium tabernaculi, ut pater infra quā
non viderent si intrarent in tabernaculum. *Ut præci-*
piam ei. Idest, ut mandem ei aliqua quæ facturus est, &
ut corroborem. *Et apparuit ibi dominus in columna nubis.*
Ad manifestandum coram toto populo, qui procu-
stans respiciebat, quod acceptaret Iosue in ducem, &
dicebatur ista columna nubis apparere, quia ipsa sem-
per stabat eleata super tabernaculum testimonij, &
aliquando deprimebatur vsque ad ostium tabernacu-
li, & ibi audiebatur dominus loquens, & nubes magno
fulgore coruscans, demonstrabat Deum ibi specialiter
adesse, ut diximus Num. 14. cap. *Ece tu dormies cum*
patribus tuis. i. morieris, sicut mortuus est pater tuus,
& omnes prædecessores eius, vel dicitur dormies cum
patribus tuis, id est applicaberis ad populum tuum, erat
populus Moysi totus populus bonorum existentium
in sinu Abraham, ubi tunc ad tempus manebant vsque
quo transferretur ad illam perfectam requiem para-
disi, nam in Paradiso tunc nullus bonus aut malus sta-
bat, quia non fuerat solutum precium redemptionis.
Moyes autem fuit applicatus ad hunc populum suū
scilicet bonorum existentium in limbo, quia de bonis
dicitur applicatus est ad populum suum, de malis au-
tem nunquam dicitur, Moyes autem valde bonus erat
ideo conveniēter de eo dicendum erat, quod dormiet
cum patribus tuis, sine quod applicaretur ad populum
suum. *Et populus iste.* Idest filij eorū, quia illi qui tunc
vivebant non leguntur coluisse idola, sed post successores
eorum. *Fornicabitur post Deos alienos.* Sicut mulier
quæ deserto viri thoro alteri viro copulatur, fornicari
dicitur, iste populus, qui per fidem datam deseruauit
do legem Dei vero cultu astrictus erat, quando transi-
bat ad cultum idolorum fornicari dicebatur. *Ibi derelin-*
quit me. Nolens sequi vias mandatorum meorum.
Et irritum faciet fadus. Idest ad nihilabit pactum meū,
scilicet quia mecum pepigit, quod servaret legem meā,
& quod ego beneficerem sibi, nunc dimissa lege fa-
ctum est pactum irritum, quia non obsequatur. *Et ab-*
scindam faciem meam ab eo. Subrahendo meā protectio-
nem, & relinquendo eum in manibus hostium, & tunc
etiam si clamaverit dolorem sustinens abscondam fa-
ciem meā, idest dissimulabo me videre. *Et erit in deuora-*
tionem. Idest in magnam destructionem hostiū, quia
quod deuoratur totum consumitur. *Ita ut dicat in illo*
die vere, quia non est dominus mecum. Solet enim vexatio
dare intellectum, cum ergo illi videbant se in afflictio-
nibus, cognoscebant se peccasse, & conuertebantur ad
dominum, ut pater Psal. 77. cum occideret eos que-
rebant eum, & hoc solum intelligitur de his quos Deus
ad bonum præordinavit, quia illis omnia cooperantur
in bonum, quia secundum propositū vocati sunt san-
cti, ut pater ad Ro. 9. cap. illi tamen qui maligni sunt,
etiam quando a domino castigantur, non corriguntur,
sed deteriorantur, vel desperant, sic dicebat Deus Iu-
deis ante captivitatem Babylonicam, qui per multas

tribulationes correcti non fuerant. Sup quo percutia te-
i. ad quid te percutiam? quia percussa non corrigeris, ut
pater Esaie primo cap. *Vere, quia dominus non est mecum.*
Scilicet per specialem conseruationem, nec ego cum
eo per specialem cultum. *Inuenerunt me hic mala.* Quæ
scripta sunt supra 28. cap. nunc scribite vobis canticū
istud, quod habetur cap. sequenti, scilicet audite celi.
Ut memoriter teneant, & ore decantent. Hoc ad duo profi-
ciebat. Primum quia per decantationem penarum in-
fligendarum pro idolatria aliqui cauerēt idolatriam.
Secundum, quia si committerent tale peccatum, &
post punirentur, sciret quod Deus dabat istas punitio-
nes, ut testatur canticum. Et hoc valde bonū erat, quia
nisi prædicerentur eis penæ pro illo facinore (tamen
postea punirentur) possent cogitare, quod ista penæ
naturaliter, vel a casu eis veniebant, & non a Deo spe-
cialiter infligente, sicut Philistin qui puniti fuerunt
a Deo in posterioribus propter arcam domini quam
detinebant, dicebant quod forte veniebat hoc natura-
liter, ad hoc fecerunt experimentum de bobus fetis,
ut pater 1. Reg. 6. cap. *Ut sit mihi canticum istud in testimo-*
nium contra filios Israel. Quia quando pro iniquitatibus
suis punireo eos, non poterūt allegare, quod non præ-
monui eos. *Cumque comederint, & saturati fuerint.* Abun-
dantia rerum cor extollit, & beneficiorum immemo-
res facit, ut pater de pincerna Pharaonis qui succeden-
tibus prosperis oblitus fuit Ioseph coniectoris sui, ut
habetur Gene. cap. 40. oblitio autem beneficiorum
Dei facit non observare mandata eius. *Detrahentes mi-*
hi. Idest tollentes laudem meam, quia plus Deos suos
quam me laudabūt. *Et irritum faciet pactum meum.* Scilicet
pactum, quod mecum pepigerunt: nam licet ef-
ficeret vnum pactum hic, quia duæ partes ad idem con-
ueniebant, tamen quia quilibet pars promittebatur al-
teri aliquid speciale erant quasi duo pacta. habentur
autem ista duo Exodi 19. cap. ubi Deus promittebat
Israelitis, quod acciperet eos in populum dicens, vos
ipsi vidistis quid fecerim Aegyptijs, & quomodo por-
tauerim vos super alas aquilarum, & assumpserim mi-
hi. si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pa-
ctum meum, eritis mihi in peculium de cunctis popu-
lis, mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in re-
gnum sacerdotale, & gentem sanctam. Pactum autē
ex parte filiorum Israel erat, ut ipsi audiret vocem do-
mini obediētes omnibus mādatis eius, ut pater Exo.
19. cap. cum dicitur cuncta quæ locutus est dominus
faciemus, & postea Exodi 20. cap. data fuerunt præce-
pta, & recepta a toto populo, in quibus principaliter
cauebatur, quod non colerent Deos alienos. cum er-
go colerent Deos alienos infringebant pactum Dei,
scilicet, quod fecerant cum Deo, non quidem pactum
Dei, idest pactum, quod fecerat cum eis Deus: nā im-
mō ratum manebat, quia licet Deus non faceret eis
sicut promiserat, scilicet, ut haberet eos in peculium
de cunctis gentibus, & in regnum sacerdotale, & ge-
tem sanctam, non tamen faciebat contra pactum suū
infringendo illud, quia promissio sua dicitur cōditio-
naliter, scilicet si audieritis vocem meam, & custodie-
ritis pactum meum, &c. postquam inuenerint eū ma-
la multa, & afflictiones, idest postquam pactum meū
infrigerit populus iste, inuenient multa mala, scilicet
multæ penæ quæ posita sunt supra 28. cap. & Leuit. 26.
& affligent eum vehementer, & ranciet, quod requi-
tur in litera, scilicet. *Respondet ei canticum istud pro testi-*
monio. Idest quod cum ipsi ista mala patientur pro suis
iniquitatibus, quarent quare talia patientur, & tunc
respondet eis istud canticum, in quo dicitur, quod
ipsi facerent mala conuertendo se ad Deos alienos, &
Deus verus puniret eos. *Pro testimonio.* Idest erit eis
in testimonium istud canticum, quod ego præmonue-

Rer abun-
dantia cor
extollit.

Littere ex-
positio.

In quo ver-
ba Dei a
nostris dif-
ferant.

scribitur
in quo ver-

Legis datæ
a Leuitis
conserua-
tio.

rim eos ne facerent ista, & quod prædixerim eis, quod
mala agerent, & mala eis superuenirent. *Quod nulla*
delebit oblitio ex ore seminis tui. Vel, quia Deus sic vole-
bat, quod nunquam carmen istud obliuisceretur, vel
quia multoties punirentur Deo propter iniquita-
tes suas, & sic necesse erat recordari canticū huius, quod
testificatur mala contra eos. *Scio enim cogitationes eius.*
Idest scio, quod cogitationes eius in malū prone sunt,
non dicebat de cogitationibus quas tunc habebat po-
pulus, quia non erant ad malum, sed de eis quas post
habitu essent, vel loquuntur de inclinatione eorum quod
semper erat ad malum. *Quæ facturus sit hodie.* Istud re-
latiuum quæ non refertur ad cogitationes, ita quod di-
catur ego scio cogitationes, quas hodie antequam in-
troducam eum in terram quam promisi, facturus sit,
quia tunc cum ista litera dependeat a superiori, &
superior tendat in malum, oporteret intelligi, quod
Deus sciebat cogitationes malas, quas iste populus ha-
bebat, & posuitur erat eas in executione antequam
intraret in terram Chanaan. Sed hoc falsum erat, quia
non erat facturus populus aliqua mala antequam intra-
ret in terram Chanaan: nam si facturus fuisset fecisset
cum ea quæ sciantur secundum certitudinem scientiæ
Dei sic indubitate eueniant. Sed debet hic intelligi con-
iunctio copulatiua, & est sensus, cogitationes tuas, si
licet ad quid inclinatus sis, & scio quid facturus sis ho-
die antequam ingredieris in terram trans Iordanem,
& istud secundum dictum est cōfirmatiuum prioris,
quia dicebatur supra, quod Israelitæ peccarent cōtra
dominum, & multa mala venirent super eos, hoc cō-
firmatur, quia Deus scit futura remota, eū dicitur scio
cogitationes suas, scilicet scio quales sunt cogitatio-
nes tuæ, scilicet quantum ad ea quæ postea facies, hoc
iterum confirmat cum dicit. *Quæ facturus sit hodie.* i.
etiam scio id, quod facturus sit hodie antequam tran-
seat in terram quam pollicitus sum, & dicitur factus
hodie non pro ipsa die solum, sed pro toto tempo-
re intermedio antequam transiret Iordanem: nam
non transierunt illuc ante vnum mensem, cum plan-
xerunt Moysen diebus 30. ut pater infra ultimo cap. &
post mortem Moysi aliquibus diebus steterunt, quia
Iosue primo ca. dicitur, quod post mortem Moysi lo-
cutus fuit Deus ad Iosue, ut transiret Iordanē, & tunc
missis exploratoribus ante transierunt, ut pater Iosue
2. cap. *Scriptis ergo Moyses canticum.* Et illud Deus com-
posuit, & Moyses. *Et docuit filios Israel.* Recitando co-
ram eis, & dando eis, quod scriberent, & apud se refer-
uarent. *Confortare, & esto robustus.* Ista erant verba signi-
ficatiua, & effectiua, quia per ista verba dabat ei forti-
tudinem contra omnia terribilia, & in hoc differunt
verba Dei a verbis nostris, quia verba nostra solum si-
gnificant, verba autem Dei efficiunt, & quodam mo-
do figurant, quoniam verbo domini celi firmati sunt,
& spiritu oris eius omnis virtus eorum, ut pater Psal.
32. *Tu enim introduces filios Israel.* Per ista verba totali-
ter fuit certificatus Iosue, quia ab ipso Deo immedia-
te ea audiuit. *Postquam ergo.* Hic describitur secundū,
scilicet legis datæ a Leuitis conseruatio. *Præceptis Leui-
tis qui portabant arcam.* Non sunt isti Leuitæ Caathitæ,
licet ipsi portarent arcam, quia ipsi non poterant acce-
dere ad arcam discooperatam, nec eam discooperire
ad ponendum in tus librum. oportet ergo, quod intel-
ligat de sacerdotibus de quibus supra dixit, quod por-
tabant arcam, idest qui eam velabant, & tradebāt Caa-
thitis ad portandum. *Et ponite eum in latere arcæ.* Scilicet
extra arcam federis, sed prominebant quædam ra-
bulæ extra eam, quæ erant cōiuncte ipsi facientes quæ-
dam sinum in quo recōditus fuit liber legis, & in hoc
sinu stabat vna aurea habens vnum gomor de man-
na, ut præceperat dominus Exodi 16. cap. erat etiam

virga Aaron quæ fronduerat, quam mādauerat Deus
reponi ante se, ut pater Num. 17. cap. hac omnia di-
cit Apostolus fuisse in arca, ut pater ad Hebr. 9. cap. 1.
sed 2. Paralipo. 3. cap. dicitur, quod in arca solum erāt
tabulæ quas posuit Moyses in Oreb, soluitur quod Apo-
stolus vocat arcam ipsam arcam, & sinum exteriorē
siue latus, in Paralip. vocatur arca solum pars arcæ sine
sinu exteriori, & tunc patet vtrunque. *Ut sit tibi hæc*
scriptura in testimonium. Ut si forte negaret aliquis ali-
quod præceptum esse datū a Deo, posset probari per
illud instrumentum publicum, & custoditum in the-
sauro domini: vel si forte in libris, qui extraherentur,
& scriberentur post, aliquis aliquid superadderet, vel
diminueret, siue alio modo scriberet quā est, habe-
retur liber exemplaris, a quo veritas manifeste cogno-
sci posset, etiam si de alijs libris dubitaretur, ideo man-
datur supra 17. cap. quod reges facerent scribi Deute-
ronomium, ut legerent in eo, & peterent exemplar a
Leuitis, scilicet istud, quod scripsit Moyses tanquam
verissimum.

Præcepta hac quare in tabulis reposita sunt in arca. Et an tabu-
la, & cetera quæ erant in arca possint furtim capi de
arca. Quæst. IIII.

ISTa enim fuit causa quare præcepta in tabulis re-
posita sunt in arca, scilicet, quia postea aliquis vo-
lens proteruire posset negare de aliquo manda-
to datum fuisse a Deo, cum autem proferrentur
tabulæ pateret mandatum illud fuisse datum a Deo,
maxime quia scriptura taliter in tabulis sculpta erat,
quod pateret non potuisse illud humano opere fieri.
Sed dices, quod non manerent iste tabulæ in certissi-
mo testimonio, quia aliquis posset subripere eas de ar-
ca, & sic non maneret eis vlla fides. Respondeatur, quod
aut ille qui volebat istas tabulas subripere, erat de po-
pularibus, aut erat de Leuitis, aut sacerdotibus, si autē
esset de popularibus non poterat accedere ad eas, vel
aperire arcam quin moreretur: nam ex hoc solo, quod
Bethsaminæ viderunt eam nudam mortui sunt 70. mil-
lia de eis, ut pater 1. Regum 6. cap. Item non poterant
hoc facere dato, quod vellent, quia cum erat taberna-
culum in deserto, erant omnes Leuitæ excubantes in
circuitu eius, ne quis extraneus accederet, & si aliquis
extraneus volebat accedere nescientibus aut non po-
tentibus Leuitis occurrere, moriebatur ut pater Nu-
meri 1. cap. scilicet si quis externorum accesserit occi-
detur, si autem Leuitæ permitterent eum accedere
moriebantur, ut pater Num. 18. cap. scilicet tu, & do-
mus patris tui portabitis iniquitatem Sanctuarij, idest
si fuerit facta aliqua iniquitas in accedendo ad San-
ctuarium, quia alienigenæ, qui non sunt de genere Le-
uitico ex negligentia vestra accedunt, aut ex cōsensu,
erit ista iniquitas super vos, & super totam domum pa-
tris tui, & maxime patet hoc ex sequenti litera in eod.
cum autem erat arca cum tabulis in terra Chanaan,
in templo erant positi ianitores custodientes templū,
ne cui fas esset ad res sacras accedere, & erant quatuor
millia ianitorum de Leuitis, ut pater 1. Paralipo. ca. 26.
non igitur posset aliquis extraneus accedere ad arcā:
si autem ille qui accedere vellet, esset Leuita non pos-
set accedere, quia immediate, ut videret arcam, more-
retur. Et non solum arcam, sed etiam quodlibet de su-
pellectilibus tabernaculi sic dicitur Numeri 4. cap. quod
Leuitæ Caathitæ, quod portabant in humeris supelle-
ctilia Sanctuarij, non intrarent ad videndum quomo-
do sacerdotes velabant ista. nam si aliqua eorum nuda
videret morentur, quāto magis arcam quæ erat
aliquid maximum inter omnia vtenilia Sanctuarij, idē
pater Numeri 18. cap. cum dicitur, & excubabunt
Leuitæ

Leuita ad præcepta tua ad cuncta opera tabernaculi, ita duntaxat, ut ad vasa Sanctuarij, & altare non accedant, & illi moriantur, & vos pereatis simul. si autem essent sacerdotes non poterant etiam hoc facere, quia aut ille erat sacerdos magnus, aut minores sacerdotes, si essent minores sacerdotes non poterant accedere ad arcam, nec intrare in sancta Sanctorum: solus enim sacerdos magnus intrare poterat in sancta Sanctorum, ut patet ad Hebræ. 9. nisi forte cum in deserto erant & deponendum esset tabernaculum, quia tunc filij Aaron, scilicet sacerdotes minores intrabant cum sacerdote maiore, & deponebant omnia, & tegebant arcam æthereaque vrensilia, ut patet Nume. 4. cap. si autem esset sacerdos magnus, etiam non poterat intrare ad tollendum, quia solum semel in anno poterat sacerdos magnus introire in sancta Sanctorum, ut patet ad Hebræ. 9. capitu. & hoc erat in festo propitiationis, ut patet Leui. 16. cap. ergo in alijs diebus si intraret moretur, in illa autem die non poterat accipere tabulas de arca, quia ipse intrabat cum magno timore, ne si in aliquo delinqueret Deus eum occideret. si igitur tam scelerata facere præsumeret, ut manibus nepharijs arcam aperire vellet ad extrahendas inde tabulas, atque furtim tollendas, Deus eum immediate occideret: manerent ergo tabulæ hoc modo in testimonium in arca, sicut Deus dixerat. Exodi 25. cap. solum igitur poterant extrahi tabulæ per aliquem bonum virum, qui bono zelo commotus, quia videret negari aliquod præceptum legis, ut probationis copia haberetur, educere vellet tabulas de arca, & iste, siue Leuita siue sacerdos esset, siue de populo, nullum malum sustineret, quod autem de tabulis diximus, de Deuteronomio existente in latere arce dicendum est, quia ad hoc, quod acciperetur ille Deuteronomius oportebat intrare in sancta Sanctorum, & accedere ad arcam atque aperire, ad quod eadem inconuenientia sequuntur quæ ad tabularum eductionem. de his quoque diximus. Exod. 20. c. *Ego scio contentiorem tuam, & ceruicem durissimam.* Quasi dicat quia tu es contumax, & inobediens mandatis meis posses negare de aliquo mandato dicens, quod nunquam tibi fuisset edictum, ideo sit iste liber in testimonium contra te. *Semper contentiose egisti contra dominum.* Non credens verbis eius, ut patet per totum Exodum, & librum Numerorum, & sic dixit isti populo supra 9. cap. populus dñre. ceruicis esa die. qua nosse te cepi. *Quanto magis cum mortuus fuero.* Valet consequentia, quia Moyses erat vir altissimi in familiaritate magna Dei, ad cuius preces Deus omnia faciebat, & i magna reuerentia, & timore a populo habebatur, etiam quia totius populi princeps erat, ut patet. Exo. 18. cap. si ergo propter timorem, & reuerentiam istius non euitabant mala, quanto magis cum non habebant eum corrigentem? *Congregate ad Deum omnes maiores natu.* Ante Deum congregabantur, id est ante Sanctuariū in quo Deus erat speciali modo, hic mandat congregari, quia forte quando Moyses iuit cum Iosue ante Deum, reliquus populus redijt in tentoria sua: mandauit ergo, quod iterum congregarentur ad audiendum verba canticæ huius, vel si velis tenere, quod iste liber fuit scriptus, postquam fuit populo annunciatum dices, quod factis omnibus superioribus cōmonitionibus ad quas populus totus interfuit, scripsit Moyses librum hunc, & interim redijt populus ad tentoria, deinde dato libro Leuitis mandauit totum populum conuocari, ut verba cantici audiret. *Maiores natu.* Id est seniores. *Per tribus vestras.* Ita, quod seniores de qualibet tribu venirent ad audiendum, & quilibet in ordine tribus sue venirent mixtum. *Atque doctores.* Id est illi qui sapientiores erant inter eos, & non solum vocari mandauit istos, sed etiam totum populum, quia ut patet

in fine cap. ista verba cantici dixit Moyses audiente toto populo, sed vocantur hic specialiter seniores, & doctores, quia isti magis coniuncti erant Moyfi, ut magis attenderent, & intelligerent verba canticæ, ideo de istis dicitur congregare ad me maiores natu, vel forte nominantur isti soli, quia sub nomine digniorum per sonatum in ciuitate intelliguntur omnes minores.

Et inuocabo contra eos calum, & terram. Scilicet, ut sint testes istorum quæ dico contra eos, ideo dicit in principio cantici. *Audite cali.* *Noui enim, quod post mortem meam inique ageitis.* Cognouit enim hoc Moyses domino reuelante ei. *Et occurrent vobis mala in extremo tempore.* Id est non nunc immediate, quia non coletis nunc idola, sed pertransitis aliquot annis: nam in toto tempore Iosue, & post eum in tempore aliquorum seniorum iudicantium non coluerunt idola, ut patet Iudi. 2. cap. sed post coluerunt tempore quo suscitatus fuit in iudicem Baioth, ut patet Iudi. 3. cap. vocatur hic reus extremum non illud, quod in omnibus temporibus finale est, sed quia distans, & sic vocantur dies nouissimi non qui totaliter ultimi sunt, sed qui distantes sunt, sic habetur Gene. 49. cap. ubi dixit Iacob, quod volebat annuñciare filiis suis quæ ventura erant in nouissimis diebus, & tamen multa de his quæ ipse ibi dixit, non per multos annos post completa fuerunt, scilicet, quod Iudas regnaret, & quod de stirpe Ioseph etiam reges pullularent, quia ista tempore Dauid, & Ieroboam completa sunt. *Quando feceritis malum.* Deus dat penam pro culpa, ideo nunquam dat penam ante culpam, licet in dādo præmia non sic se habet, quia interdum dat præmia ante merita, quia est promptus ad benefaciendum, infligere autem penas videtur esse contra naturam eius, sed Iudæi non erant peccaturi nunc, sed in extremo tempore, ideo non tunc, sed in extremo tempore quando malum facerent, puniendi erant. *In conspectu domini.* Id est vidente domino qui omnia bona, vel mala videt, quoniam in omni loco oculi domini contemplantur bonos, & malos, ut patet Proverb. 15. capitu. vel dicitur. *In conspectu domini.* Id est contra Deum, scilicet, quod ista peccata quæ isti facerent, non erant proprie peccata contra aliquem, nisi contra Deum, ideo in conspectu eius fieri dicuntur: nam sunt quedam peccata quæ solum sunt contra Deum, & nullo modo contra proximos, quedam autem sunt contra Deum, & proximos, ea autem quæ sunt contra Deum, & proximos, non dicuntur facta in conspectu Dei specialiter quasi solum sint peccata contra Deum, sed ea quæ sunt in Deum solum, ut infidelitas, idolatria, & similia scelerate acta, quæ in Deum solum sunt in conspectu Dei aguntur, & dicuntur in scripturis facta in conspectu Dei. *Ut irritetis eum.* Irritare duo signat. Vno modo irritare, id est prouocare ad iras, alio modo irritare, id est ad nihilare, sic ait Ebrardus. *Irritat ad nihilare irritat prouocat iras.*

Solum enim differt in accētu, quia pro ad nihilare habet penultimam correptam, & pro irā prouocare habet penultimam productam. de primo dicitur supra irritum facient pactum meum, id est ad nihilabunt, de secundo dicitur hic, ut irritetis eum, id est, ut prouocetis ad iram, sic dicitur Psalm. 9. propter quid irritauit impius Deum, & inde vocatur irritamē quælibet prouocatio passionalis. *Ut irritetis eum.* Non tenetur hic, ut finaliter, ita quod dicat causam finalem, quia tunc esset sensus, quod ideo isti faciebant malum, ut Deus prouocaretur ad iram: nullus enim homo hac intentione mouetur, sed quia id, quod malum est secundum rem, est delectabile ei qui operatur, & fertur in illud non in ratione mali, sed in ratione delectabilis, vel utilitatis. nam ideo Hebræi colebant idola, quia in cultu eorum habebant aliquas delectationes, sicut in cultu pri-

Deus est promptus ad benefaciendum.

Irritare duo signat

pi, in quo erat communis concubitus. Et non erant alligati ad aliquam observationem præceptorum in colendo idola, sicut colendo Deum, quia qui colebant Deum verum putabant se astrictos legi Dei, ut eam totaliter obseruarent in qua præcepta aliqua continebantur, quæ videbantur eis dura, cum autem colebant idola non putabant se obligatos ad legem Dei, & quia dii gentium non ponebant aliqua præcepta, quæ essent alicuius duræ obseruationis, cum nulla vitia reprimerent, erat delectabile Iudæis, quod sinerentur vacare omni passioni secundum immunda desideria sua, desiderabant etiam colere idola, quia putabant rerum temporalium prosperitatem euenire eis magis cum idola colerent, quam cum Deum colerent, maxime cum colerent reginam celi, id est Dianam, siue Lunā facientes ei placentes, ut patet Hier. 44. cap. cum dicitur sermonem quem locutus es ad nos in nomine domini non audiemus ex te, sed faciemus omne verbum, quod egreditur de ore nostro, ut sacrificemus reginæ celi, & libemus ei libamina, sicut fecimus nos, & patres nostri, reges nostri, & principes nostri in viribus Iuda, & Ierusalem, & saturati sumus panibus, & bene nobis erat, malumque non vidimus, ex eo autem tempore quo cessauimus sacrificare reginæ celi, & libare ei libamina, idigemus omnibus, & gladio atque fame consumpti sumus, debet igitur ista dictio, ut teneri cōsecutur, scilicet, ut irritetis cum vos facietis malum, & sic sequitur necessarii, quod irritabitis eum. *Per opera manuum vestrarum.* Est duplex sensus. Vno modo per opera manuum vestrarum, id est per operationes vestras, quasi dicat vos irritabitis Deum, prouocando in actionibus vestris malis. Et istæ dicuntur opera manuum, quia omnis actio attribuitur manui, cum manus sit organum organon, ut ait Arist. 2. de Anima. Alio modo accipitur opus proprie pro eo, quod fit, & non pro actione rei, & isto modo dicitur idola opera manuum, quia ab hominibus fiunt, & non sunt operationes eorum, sed id, quod fit sic dicitur Psalm. 13. simulachra gentium argentum, & aurum opera manuum hominum. Et dicitur Deus prouocari per opera manuum, id est per culturam idolorum, quia nihil est, per quod magis Deus prouocetur ad iram quam per culturam idolorum. *Locutus est Moyses audiente uniuerso catu Israel.* Id est quando Moyses huius cantici recitauit totus populus astabat, & Moyses alta voce loquebatur, ut audiretur vox eius a toto Israel, sicut audita fuerat omnia verba huius libri prædicta. *Verba huius carminis.* Non est hoc, sicut cetera scriptura, quia aliās procedit sine aliqua lege metri, hic autem est lex metrorum, & sunt versus distincti. *Et ad finem usque compleuit.* Id est inchoauit, & finiuit.

C A P. XXXII.

AUDITE celi quæ loquor, audiat terra verba oris mei. Concresecat in pluuiam doctrina mea, fluat, ut ros eloquium meum. Quasi imber super Herbam, & quasi stillæ super gramina, quia nomen domini inuocabo. &c.

Audite. Supra Moyses descripsit legem, & fecit multas communionones circa eam. Hic specialiter facit vnam communionem in cantico ad eam conseruandam populi excitando. Et aguntur tria. Primo ponitur proemium.

Secundo ponit intentum ibi. *Date magnificentiam.* Tercio subiungit epilogum ibi. *Venit ergo Moyses.*

Quare, & quomodo reddit auditores Moyses attentos. Quæst. 1.

ET in proemio auditores reddit attentos multipliciter. Primo ex certitudine dictorum, quia sunt firma, sicut celum, & terra, immo magis firma, quia Matth. 24. cap. celum, & terra transibunt, verba autem mea non transigent, ideo dicit.

Audite celi. Inuocantur celum, & terra in testes, ut dixit precedenti cap. & inuocabo contra vos celum, & terram, & inuocantur ista in testimonium, vel ad comprehendendum omnem creaturam quæ in his continetur, vel ad perpetuam durationem testium, & ad signandam firmitatem in verbis: nullæ enim creaturæ, ita firmæ sunt, sicut celum, & terra, quia omnia elementa corrumpuntur. Elementa vero alia licet secundum se tota nunquam corrumpantur, magnam tamen suscipiunt alterationem, & nimis patiuntur, & agunt inuicem, terra autem propter sui duritiem modicum mutabilis est, celum vero nullo modo corrumpitur, nec mutatur, quia corpora supra celestia non suscipiunt peregrinas impressiones, ut patet 2. de celo, & mundo. Secundo ponit verborum vilitatem imprecando, quod fructum faciant in animis audientium. *Concresecat in pluuiam doctrina mea.* Id est concresecere faciat virtutes in audientibus, quoniam admodum pluuiam terram inebriat, & secundat, ut patet Esa. 55. cap. *Fluat ut ros eloquium meum.* Ista est repetitio eiusdem sententiae ad ornatum, quia sic fit in rithmis, & est similitudo, quia sicut aqua magnitudine humiditatis suæ terram sufficienter inebriat ad producendum germina, & herbas, ita ros, quia guttatim cadit paritate suæ humiditatis, quæ tamen aliqualis est, virentia humectat, ne tantum a calore exurantur. *Quasi imber super herbam.* Imber magna pluuiæ est, quæ herbam gigni facit.

Et quasi stillæ super gramina. Stillæ dicunt guttæ grossæ quæ solent cadere in Aprili, vel in temporibus calidis, & vocantur nimbus, imber aqua minuta, & continua est gramen, & herba differunt aliquantulum secundum nostram linguam, sed magis secundum Hebraicam, quia ubi nos habemus herbam, habent Hebræi quoddam, quod solum significat istas paruas herbas, quæ per omnes agros nascuntur, sine aliqua cura humana, ubi nos habemus gramina. Hebræi habent nomen quod significat fegetes, vel alia quæ cura humana seminantur, & gubernantur, & eadem differentia facienda est in lingua Latina, licet non plene patet. Tercio ponit verborum auctoritatem, scilicet in vocatione diuini nominis, & est ista ratio precedentium: dixerat enim quod concreseceret sermo suus, ut pluuiæ, reddit rationem, quia nomen Dei inuocabit, & omnia quæ in nomine Dei fiunt firma sunt, quoniam dicitur Ioan. 16. ca. quod quicquid petierimus in nomine Domini accipiemus. *Quia nomen domini inuocabo.* Ideo propter hoc prædicta fiunt. *Date magnificentiam.* Hic ponitur secundum, scilicet auctoris intentum in quo agit tria. Primo demonstrat Deum esse bonum, in secundo dicit eum esse colendum ibi. *Nunquid non ipse.* Tercio demonstrat eum in iudicio iustum ibi. *Vidit dominus.* Prima in duas. Primo ponitur Dei bonitas. Secundo populi iniquitas ibi. *Peccauerunt.* Primum septemplex demonstrat ut patet in litera. *Date magnificentiam Deo nostro.* Hoc refertur ad celum & terram, quæ debent dare magnificentiam Deo eum laudando, vel extollendo, & licet magnificentia dicatur esse virtus circa maximas expensas, ut patet 2. Ethico. & 4. quæ Deo conuenire potest, quia omnia dat, & abundantius quam petamus. Sed hic,

Auctoris intentum.

Hic, & vt communiter in tota sacra scriptura magnificencia dicit in Deo quandam magnitudinem non comparando ad effectus, sed intra ipsum. *Dei perfecta sunt opera.* Hic ponitur secunda conditio, scilicet magnitudo, & perfectio in operibus, quoniam opera Dei perfecta sunt, non sicut opera nostra quae caduca, & incompleta sunt, & dicitur propter hoc, quia infra dicit de peccato Iudaorum, & pena, & tunc diceret aliquis de eis, ideo peccauimus, quia Deus nos tales creauit, id excludit hoc, scilicet, quia Dei perfecta sunt opera, quia vidit Deus cuncta quae fecerat, & erant valde bona, vt habetur Gene. 1. capit. non ergo te ipsum peccatorem creauit, sed tu propria voluntate te peccatorem effecisti. *Et omnes viae eius iudicia.* Ponitur tertia conditio, scilicet iustus est: & respondet ad superiora, quia diceret aliquis cum a Deo puniretur, Deus iniuste punit me, excludit hoc, quia Dei viae omnes iustae sunt. iudiciū & iustitia differunt, quia iustitia habitus est, iudicium actus iudicandi est. *Omnes viae eius iudicia.* Idest omnes viae eius secundum rationem sunt, nec aliquando mouetur ex passione, aut ex malo habitu, quia in Deo nihil tale est.

Duplici de causa Dei operationes viae eius appellantur.
Quaest. II.

VOCANTUR viae Dei operationes eius, & hoc esse potest propter duo. Primo quia sicut per viam venit in terminum, & via est notior quam terminus, ita Deus qui secundum se nobis ignotus est (quia spiritus est) per operationes suas nobis notus est: secundum quod operationes suae patet in creatura quae est corporalis, & conuata modo nostro intelligendi, & istae operationes quae viue sunt in Deo, sunt iudicia, quia quicquid agit iustus est. Alio modo dicitur operationes Dei viue eius, quia in nobis idem modus loquendi est, vocamus enim operationes nostras vias nostras, quia sicut homo per viam procedit, ita operatio est processus noster, quia tota vita nostra extenditur per operationes, cum viuere secundum Aristo. in 9. Ethic. sit in operari, qui multum ergo operatur multum est, qui modicum operatur modicum est, & sic concludit idem Aristo. circa finem non 9. Ethic. quod cum viuere consistit in eo, quod maxime homines volunt, & cuius gratia omnia eligunt, vt in poetizare, exercitari, venari, Philosophari: ex quo concludit, quod conuiuere amicorum consistit in his, scilicet in compoetizare, colludere, ad aleas coexercitari, & philosophari, & dicit adhuc amplius, quod sicut est delectabile cuilibet homini cognoscere se esse, & viuere, ita est delectabile cognoscere viuere amicum, sed dicit hoc esse non posse, nisi cum aliquis participat cum eo in mente intelligendo quid intelligit viuere, ideo intelligere dixit, & est operatio. explicatur ergo nostra vita in operationibus tanquam extendatur nostrum esse per successiones, quod ante videbatur sine explicatione, & processu, quando non operamur, ita ergo viae domini, scilicet operationes eius in nobis qui sunt quidam processus tanquam viue sunt iudicia, id est sunt semper factae cum ratione. *Deus fidelis.* Ponitur quarta conditio quae est fidelitas in promissis, & respondet ad superiora, quia aliquis punitus a Deo diceret, id ego transgressus sum legem Dei, quia ipse transgressus fuit pactum, quod mecum pepigit: nam sicut ego promisi ei obedire, ita ipse promissum mihi benefacere, sicut ergo ipse non benefecit mihi, nec ego obedui legi eius: excludit ista ratio, quia Deus fidelis est ideo firmiter quicquid promittit reddit. *Et absque vlla iniquitate.* Hic ponitur 5. conditio, scilicet sanctitas: quia Deus ab omni malitia immundus est, & respon-

det super omnibus, quia aliquis male agens dicit, Deus ista fieri vult, excluditur: quia Deus sine iniquitate est, ideo etiam iniquitatem abominatur, vt patet Psal. 5. quoniam Deus nolens iniquitatem tuam, vel si aliquis dicat, quod Deus personas accipit, quia cuiusdam gratiam dare vult, alteri autem non, ideo mala operatur. respondetur, quod falsum est, quia Deus sine iniquitate est, quia omnibus gratiam dat, sed non omnes eam recipere volunt, quia multi dicunt Deo recede a nobis, scientiam viarum tuarum nolumus Iob. 21. cap. & si vni gratiam dat magis quam alteri, non est in hoc acceptor personarum, vt latius declarauimus supra primo, & 10. cap. *Iustus.* Ista est 6. conditio, scilicet equalis distributio in premio, quia aliquis diceret ego merui multa, sed Deus nihil dedit, excluditur: quia Deus iustus est. *Et reclus.* Scilicet in penis dandis, & est conditio 7. respiciens superiora, quia Iudaus pro peccato punitus diceret, verum est, quod pro peccato penam merui, sed non tantam, excluditur: quia Deus reclusus est. *Peccauerunt ei.* Hic ponitur secundum, scilicet populi iniquitas. *Peccauerunt ei.* Idest contra eum. *Non filii eius.* Idest qui per peccatum a Deo recedunt, & erant ante filij Dei per gratiam, sic dixit Christus contra Phariseos, vos ex patre diabolo estis. 10. 6. cap. & Osee primo cap. vocat Deus populum suum Iudaos legem seruantes, deinde vocat non populum suum eosdem idolis immolantes. *In sordibus.* Refertur ad ly peccauerunt, id est peccauerunt in sordibus, scilicet in idolatria quae vocatur specialiter sordes, quia magis animam maculat, & a Dei amore distrahunt, vel quia in sacrificijs idolorum multae sordes continentur, vt in sacris priapi in quibus sacerdotes verenda toti populo demonstrabant ad actum venereum prouocantes, & deinde inter fructera, & in locis subterraneis ad explendam omnem veneris immunditiam conueniebant. *Generatio praua.* Reprehenduntur de tali peccato. generatio praua: id est deprauata in voluntate. *Atque peruersa.* Idest peruersa iudicis, quia iudicat cultum idolorum diuino cultui esse praeponendum, & per ista facti sunt non filij qui ante filij erant. *Prava atque peruersa.* Improperat hic Deus Iudaes, & ponit in eis omne malum, consistit autem omne malum in duobus, sicut omne bonum stat in eisdem duobus: est enim malum, vel bonum, vt hic accipitur, actus morales, & actus morales accipiunt bonitatem, vel malitiam in principiis suis elicitis: nam sicut effectus in naturalibus accipiunt esse a causis naturalibus, ita & in moralibus accipiunt bonum, vel malum a principiis suis. si autem principia bene se habeant, actus est bonus, si autem principia male se habeant, actus est malus: sunt autem principia actuum humanorum tria, scilicet intellectus, appetitus, & sensus, vt ait Aristo. in principio 6. Ethic. sensus tamen non est proprie principium alicuius operationis, quia magis est instrumentum actionis quam principium, siue radix actionis, ideo non efficit aliquam operationem bonam, aut malam. manent igitur duo qui sunt proprie principia actionum, scilicet intellectus, & voluntas, cum intellectus est bene se habens, & voluntas, operatio moralis necessario est bona, scilicet cum intellectus practicus recte iudicat conformiter se habens appetitui recto, & cum voluntas bene eligit conformiter se habens intellectui recto, est tota moralis rectitudo: ad hoc autem, quod sit obliquitas, vel malum morale, satis est non esse intellectum practicum verum conformiter se habentem appetitui recto, vel appetitum non esse bonum conformiter se habentem recto intellectui: est autem peruersio moralis totaliter cum intellectus est dissonans appetitui recto, & appetitus est dissonans vero intellectui practico. vtrumque autem quidam peruersitas, quia quodlibet eorum est mutatio

Omalum in duobus consistit si cuti oē bonum.

Tria sunt principia actuum humanorum.

res a debito ordine, quia voluntas non tenet debentem ordinem, nec intellectus, nominat tamen hic litera istas duas corruptiones duobus nominibus, scilicet. *Peruersa, & prava.* Pertinet prauitas ad voluntatem magis proprie, cum prauitas sit malitia quae est malus habitus, in intellectu autem non est malitia: nam si accipitur intellectus speculatiuus non reperitur ibi aliquis actus pertinet ad bonum, vel malum morale, ideo secundum illos habitus non vocatur aliquis simpliciter bonus aut malus, idem de intellectu factiuo in quo reperitur habitus artium mechanicarum secundum quas non est aliquis homo bonus, aut malus simpliciter, sed bonus, aut malus faber in intellectu practico reperitur prudentia, tamen oppositum suum non vocatur malitia, sed solus habitus inclinans affectum, peruersa vero dicitur quantum ad intellectum, quia dicit malum esse bonum, & bonum esse malum, ponit tenebras lucem, & lucem tenebras, & dulce amarum, & amarum dulce, iuxta id, quod habetur Esai. 5. ca. mutatio ergo ista a rectitudine iudicij secundum veritatem practicae secundum conformitatem intellectus practici ad appetitum rectum est peruersitas, & isto modo mutatur in eis maxime veritas practica dicentibus, quod melius erat colere reginam coeli, & libare ei libamina quam colere Deum coeli, & quod ex eo tempore quo eam cessauerunt colere, venerit super eos tempestas, & gladius, vt patet Hier. cap. 44. & sic responderunt publice omnes mulieres Iudaorum in Aegypto in terra fathures Hieremiam suadenti eis, vt dimissa regina coeli colerent Deum verum quia erat Deus coeli. *Hec ergo reddis domino.* Idest nunquid talia retribuisti Deo, p. beneficijs collaris dedit bonum, & retribuisti malum. haec enim idem est, quod haec ne, & stat ne pro nunquid interrogatiue, & est sensus nunquid haec reddis domino, sed interponitur ibi vna litera, scilicet, i, & fit vna dictio, & talis coniunctio vocatur syllabica adiectio, vel interpositio, sic dicit hocce dies pro hos dies addendo ce, de istis tractat Priscianus in maiori libro 13. circa finem. *Popule stulte.* Stultus est qui discordantia rationi agit, insipiens est qui a iudicando deficit. unde proprie stultus est qui malum habet iudicium, & secundum illud malas affectiones, & peruersas operationes, non dirigens eas per aliquam prudentiam, nec eriam per astutiam: saltem insipiens priuationem solum dicit, scilicet nescire iudicare, sed non ponit aliquam deordinationem in actibus, cum autem aliquis insipiens est, nescit quid sibi esse bonum, & vile, cum stultus est, iudicat & eligit illud, quod inutile est pro vitili. haec patiebantur Iudei praeponendo idola Deo. Et cum haec duo mala sint, peius tamen est esse stultum quam esse insipientem: nam stultus est deordinatus in intellectu, & voluntate, ita quod nihil in eo bonum moraliter manet, insipiens autem solum est deordinatus in intellectu, aut potius priuatus recto iudicio, quia ille dicitur habere intellectum peruersum, qui cum posset recte iudicare, aut cum circa alia astutus sit, in aliquo tamen, vel aliquibus male iudicat. qui tamen ex aliquo defectu naturae vrpote, quia est naturaliter orbatus, aliquod malum bonum iudicat, non dicitur habere intellectum peruersum, sed est priuatus actu rationis totaliter, vel quantum ad aliquid. stultus autem videtur esse huiusmodi, quia habet intellectum suum deordinatum quantum ad quendam, & voluntatem prauam, insipiens autem qui sola perfectione rationis caret non est deordinatus in voluntate. Et si forte accipias stultum pro eo qui orbatus naturaliter, vel ex egritudine stulte iudicat, & stulta agit, non dicitur iste habere intellectum peruersum, quia ipse non peruerit eum, tamen necessarium erit semper eum deficientem esse in intellectu, & voluntatem bene se ha-

bere, quia agit stulta, insipiens autem licet a natura orbatus sit, non est tantum orbatus, sicut stultus, quia priuatur recto iudicio, non tamen agit aliqua stulta, aut alijs nociua. quomodo autem ista duo de eodem simul dicuntur signant duas imperfectiones, scilicet insipiens dicit priuationem recti iudicij, & stultus dicit distubationem, & turbulentiam in actibus voluntatis, & in actibus exterioribus, ita vt alijs noceat, & dissona valde faciat, vtrumque autem de Iudaes recte predicabatur, vt patet ex supradictis. *Nunquid non ipse.* Hic ponitur secundum, scilicet Deum esse colendum, quod inducit septem rationibus. Prima est ratione creationis, quae attestatur verum Deum, & infinitam potentiam, cui verissime debetur latra, & nulli alteri rei. *Nunquid non ipse est pater tuus.* Quasi dicit sic per ista quae subduntur. *Qui possedit te.* Te continuo gubernando, quoniam Deus omnia gubernat, ne in nihilum redigantur. *Et fecit te.* Materiam ex qua natus es in primordio rerum, distinguendo & separando, vel eam nunc principaliter organizando. possunt hic poni ista duo verba, scilicet fecit, & creauit, vt teneant suas significationes secundum, quod distinguimus illas, aut potest esse, quod creare, & facere referatur ad idem, scilicet, quod eadem res dicatur facta, & creata, ita quod accipiantur ista ex superabundantia verborum dicta, sicut sepe fit in modo vulgari loquendi, in quo ad maiorem abundantiam, & expressionem ponimus multas dictiones idem significantes, & sacra Scriptura sequens modum loquendi Hebraicum sequitur plerumque stilum istum. Si autem accipiamus, vt diximus, scilicet facere, quod referatur ad corpus, verum est, quod Deus fecit illud, vt supra dictum fuit, vel dicitur fecisse ipsum, id est hominem, quia licet vnus homo signat alium, Deus tamen praecipue dicitur agere, quia licet Deus sit causa solitaria secundum, quod operatur per creationem, vel in aliquid immateriale, tamen adhuc est causa naturalis operans in ea quae naturalia sunt, & quantum ad hoc non agit Deus, vt causa solitaria, sed habet multas causas agentes subordinatas, quia non immediate influit in corpora, sed mediantibus rebus spiritualibus: nam ipse est causa prima, & tota virtus influxiva derivatur ab eo tanquam ab originario fonte, & derivatur per totam concatenationem causarum, & quantum ad hoc plus influit quam omnes aliae causa, quia quicquid aliae agunt, id agunt, quia ipsa virtutem tribuit, & sic dicitur in libro de causis propositione prima, quod omnis causa prima magis influit in suum effectum quam causa secundaria: & non solum quantum ad contributionem virtutis operatur, sed quantum ad motum etiam, quia aliae causa ad agendum non mouerentur, nisi ipsa prima causa moueret, sic dicit de Deo, in 12. Meta. quod Deus mouet alias intelligentias in ratione amari, & desiderari, id est tanquam quoddam bonum desideratum, & ad participandum illud mouent, & operantur, sic enim ait Aristo. in eodem lib. quod intelligentiae mouent ad participandum esse diuinum, in motu igitur naturali qui fit ad causandum aliquem effectum, est subordinatio omnium causarum, & oportet, quod resoluitur iste motus in causam simpliciter immotam quae est Deus, quia ipse mouebit immediate causas spirituales, & intelligentias ad mouendum celos ad ipsam actionem naturalem: magis ergo mouebit causa prima quam omnes causa inferiores, sed per motum causarum naturalium causatur corpus humanum, & generatur homo. ergo iste causa mouentur a Deo, & Deus principaliter diceret mouere, & causare ista inferiora a natura causata, sed corpus humanum genitum est per actionem naturalem in qua Deus potissime agit, quia est causa prima, ergo ipse facere dicitur hominem. *Et creauit*

Septē rationibus probatur Deū esse colendum.

Deus est causa prima, & omnis virtus influxiva inde proficiunt.

In quo consistit conuiuere amicorum.

creavit te. Scilicet animam tuam de nihilo creando, & corpori infundendo. sub paucis verbis multa comprehendit: vult enim sic arguere, Deus dedit nobis esse bonum, si quicquid sumus, & quicquid habemus, ergo maxime colendus est: patet antecedens, quia duae partes naturae sunt id quod nos sumus, scilicet corpus, & anima, sed utrumque, ipse dedit, quia corpus fecit, & animam creavit, dedit etiam id, quod habemus quoniam possedit nos. *Memento dierum antiquorum.* Id est dierum primorum a primordio creaturae: est sensus Deus creavit te, & fecit. Si autem in hoc dubitas. *Memento dierum antiquorum.* Id est recoga intra te dies antiquos qui fuerunt in principio creationis. Et tu vides, quod Deus creaverit hominem, & omnes res, creando ergo hominem primum, & omnia alia in principio, & tunc omnes homines creare dicitur, licet non eodem modo: creavit enim ante materiale principium cuiuslibet hominis, & alterius rei, nunc no uiter creat animam. de istis diebus antiquis poterat homo recordari per scripturam libri Geneseos, quem Moyses tunc prophetico spiritu scripserat: non enim resisterant alia antiquitatis scripta per quae homines in praeteritum cognitionem reducerentur. Vnde ante diluvium rude seculum fuit, nec homines de scribendis rebus gestis curaverunt: vel si forte aliqua scripserunt, quod de protoplauste nostro credimus, aquarum inundationibus deleta sunt, vel aliquoties terrae mutatione submersa: sola enim columna marmorea, in qua Tubal musice primus repertor musicam condidit in Syria, nunc tenetur, ut Iosephus attestatur, deinde translatis inundationibus aquarum diluvij incipientes homines per magnos terrarum recessus diuidi, magis ignorare inceperunt doctorem non habentes, donec in Aegypto literarum primordia, & historiarum incepta sunt, ideo Marcus Varro omnium Romanorum doctissimus testimonio maiorem volens historiam a rerum maxima antiquitate retexere, diluvium regis Ogigi exorditus est. Fuit autem hoc in gratia tpe quo filij Israel in Aegypto captivi tenebantur, in quo tpe a creatione mundi anni ter mille, & quasi septingenti effluerant, ut patet in decursu historiarum, de quo aliqui Isidorus in fine 13. Etymol. Et Ovidius in principio Metamor. a rerum origine se narraturum proponens a diluvio sub Deucalione rege Thessaliae incepit, quod multo post diluvium regis Ogigi fuit, ut patet per Isidorum 14. Etymol. & per Augustinum 18. de civi. Dei. Vnde tunc Ovidius hominem de terra formatum asserit, siue cum Deus formaverit, siue Prometheus quidam de terra seducta nuper a caelo, & mixta fluviilibus vndis, ut patet in principio Metamor. Et cogita generationes singulas. Iste est modus probandi creationis hominis, & est resolutio tanquam in Mathematicis, quaerendo quis fuit pater istius, & dato illo, rursum quaerere de patre illius retrocedendo ad principium, & tunc ad ultimum inveniatur, quod pater Cain fuit Adam, pater Adae nullus homo fuit, sed Deus qui formavit, ista est probatio sufficiens discursu oibus intermediis, & ideo dicitur. *Cogita generationes singulas.* id est nullam dimittas in medio, quia tunc periret probatio, & istum modum probandi reducendo habet beatus Lucas in Evangelio. c. 3. ubi generationem Christi retrocedendo reducit usque ad Adam, & Deum. Et ista fuit causa potissima quare liber Geneseos continet omnes generationes ab Adam usque Iacob continue, & in libro primo Paralipomenon continetur omnes generationes usque ad captivitatem Babylonicam, ut sic videatur creatio mundi. Quare Aristoteles posuit mundum esse aeternum, & responsio ad eius argumenta. Et rationes catholice contra eum, & causa erroris eius, & aliorum. *Quest. III.*

Ante diluvium non fuerit scripta historia.

Marcus Varro incepit historiam a diluvio Ogigi.

Ovidius a quo tpe incepit scribere.

Ante reductionem ignorans Aristoteles ponit mundum aeternum, & nullum hominem fuisse pri-

mum, sed semper hominem ex homine fuisse. Et hoc dicit non, quia cum ad hoc aliqua ratio inducat, sed quia oppositis argumentis respondere non valet: sicut qui falsitatem manifestam argumentorum viribus confutatur. Ratio autem tria est, quia natura non fuit sufficiens primum hominem gignere. Et quoniam arguitur quod cum, probando per historias de populatione omnium terrarum, & de edificatione omnium civitatum, quoniam in tali regione talis regio, quae non erat habitata, incepit habitari, & quoniam tales urbes conditae fuerunt, & sic ex narrationibus historicis quod cum concludatur, quod omnis civitas quae suo tpe existeret, principium habuit, & omnis terra principium habitationis habuit ab aliquo. Ipse respondet in secundo Poli. concedens omnia haec ne fidem historiarum destruat, & dicit, quod licet istae terrae de novo nunc habitari inceperunt, & civitates condidit: tamen iam olim infinitas habitatae sunt, & urbes constructae, sed per diluvia destructae sunt illae. Et non concedit ipse universalem diluvium, ut patet in 2. Metheo. quia oportet ret maximam partem terrae in exhalationes resolvere. Item quia repugnaret eius proposito, quia in universali diluvio omnia consumi oporteret, & iterum renasci de terra, vel a Deo creari, quorum utrumque negat, quia creationem abhorret, & animalia perfecta sine propagatione maris, & foeminae virtute naturae nasci de terra impossibile esse dicit, & hoc semper nos asserimus: si sola virtus naturae operetur. Et si forte aliquis pro eo vellet dicere, quod in diluvio universali possent conservari omnes species in arca, sicut nos ponimus fuisse tpe Noe. Dicitur, quod hoc impossibile est sola virtute naturae, quod animalia tam diversissima de remotissimis partibus orbis aliquis deducere posset ad succursum periculo diluvij, quia quaedam animalia, ita sunt alijs inimica, quod cum eis nullo modo vivere possent, nec per hominem capi. Item quia adhuc hoc non obstante valde magno tpe indigerent ad congregationem horum animalium. Dato autem diluvio super quandam magnam partem terrae habitabilis possunt aliqui homines in alia parte salvari. Et si arguatur magis, quod si mundus ab aeterno fuit, non est dicendum, quod homines ita simplices fuerint, quod nunquam aliquam artem vel scientiam inveniunt, sed probabatur contra eum per historias de qualibet scientia, vel arte speculativa, siue factiva, vel activa, quomodo, & a quo, & quo tempore inuenta fuerit. Ad hoc respondet ipse in 2. Poli. quod homines quod de corruptionibus, id est de diluviis enaserunt simplices erant, & ideo licet ante omnes istae scientiae, & artes inuenta fuissent, tamen isti nullam de illis sciebant, ideo dicit in eodem secundo libro, quod homines illi antiquissimi valde rudes leges dederunt, quia ex antiquis erat quaedam lex in graecia, quod possent commutare viri uxores pro ferro. Ista si respiciantur non sunt responsiones, sed quaedam coloratae evasiones, quia licet aliquo modo videantur haec possibilia, tamen non sunt verisimilia. Sed istae responsiones non possunt stare secundum Philosophiam, quia secundum quod ipse vult in Metaphisica species sunt, sicut numeri, ita quod sicut unus numerus excedit alium in unitate, ita species se excedit per gradus perfectionis essentialis, ita quod secundum ordinem specierum existentium nunc impossibile est cadere aliquem gradum perfectionis essentialis inter eas, & si alicui speciei adderetur unicus gradus essentialis perfectionis, necesse erat cadere in superiore speciem quoniam immediate sunt. Sed quae species dabantur necessario deperditae secundum hanc positionem, ergo non sunt, ut Numeri. patet consequentia, quia quaedam species etiam animalium perfectiorum quae per solam propagationem generantur, sunt in quibusdam terris, & non in alijs, cum ergo talia diluvia venirent, corrumpere aliquas

Arist. non concedit universale diluvium, sed particulare.

Lex atheniensis.

Res sunt duplices.

Necessarium est dari creationem istarum rerum potentialium.

Repugnat rei aeternae cepisse esse ab altera.

Aliqui philosophi

aliquas species de illis. Item impossibile esset mundum perpetuari a parte post: quia mundus perpetuatur a perpetuatione omnium suarum partium principalium quae sunt caeli, & omnia elementa, & principales magisque perfectae species, quia et si periret una species de rebus imperfectis vel multis, non diceretur mundus non perpetuari: sed si aliqua de speciebus perfectis periret, & mundus periret deus, ut si humana species periret, & patet manifeste quod perire potest in aliquo diluvio, vel peste, siue bello: vel quia homines gnare non volent, vel si in talibus diluvijs pauci remanentes redio, vel terrarum intemperie moreretur. Haec autem rationes sufficientes sunt ad inferendum contra Aristotelem. & alios ponentes mundi eternitatem. Praeter has sunt aliae quae alie, quae assumentur ex cognitione conditionis rerum quae sunt in mundo. nam res quae sunt, aut sunt res, quae sunt simpliciter actus, ita quod in eis non sit aliqua potentialitas, aut sunt res quae habent potentialitatem: si sunt res quae sunt purus actus, nullo modo sunt in potentia ad aliquid recipiendum quod fiat ab altero, & in his impossibile est esse incipere, quia tunc antequam inciperent fuissent in potentia ad incipiendum, quod repugnat puri actui. sic autem impossibile est Deum factum esse, aut creatum, aut cepisse esse quod non habuit cum ponatur purus actus. Si autem res sunt potentiales, ita quod sint in potentia ad esse, cum potentia semper reducatur ad actum per motum aut transmutationes, & iste motus sit ab aliquo agente, & recipiatur in passio: necesse est ea, quae potentialia sunt, recepisse esse ab altero, cum transmutatio non fiat ab intrinseco, sed ab extrinseco. sicut igitur est de quolibet homine, quod nullus homo de his quos nos signamus, potuit per se esse habere non factus, nec genitus, aut creatus, quia est potentialis (nam est in potentia ad esse, quia est in eo esse receptum) ita & dicemus de omnibus hominibus, siue ponant ab aeterno siue non: necesse fuit accipere esse ab altero, cum sint potentiales, & sicut unus est potentialis, ita necesse est omnes esse potentiales cum sint eiusdem speciei, sicut igitur philosophus negat fuisse aliquem hominem primum, quia ille necessario erat potentialis, & non poterat esse a seipso, sed necesse erat accipere esse ab altero, ita necessarium erat concedere de omnibus hominibus, quotquot nos assignare voluerimus, quia omnes sic erant in potentia, nec ergo potuerunt ab aeterno esse, nisi ab aeterno esse suscepissent, cum in quolibet esse potentialitas sit: necessarium igitur ab aliquo accepisse esse, cum a se accipere non possint, & iste erit aliquis qui sit simpliciter actus, ita quod ipse possit esse dare & non suscipiat. igitur hoc modo qualitercumque philosophi fabulentur, necessarium est dare quod ceperint homines, cum a se habere esse non potuerint, & sic de omnibus alijs speciebus rerum, quia omnia sic sunt in potentia ad esse, nec a seipsis esse possunt habere, ex quo videtur necessario sequi creatio. Et si forte aliquis diceret quod homines acceperunt esse ab aliquo: tamen ab aeterno sunt.

Respondetur, quod hoc existere non potest: quia cum acceperint esse, quarentur an erant antequam acciperent esse aut non: si erant antequam acciperent esse, ergo non receperunt esse. Includitur in contradictione, quod sit, & quod esse recipiat, quia esset tunc idem actus & potentia. nam esse actus dicitur: potentia autem pertinet ad recipere: etiam quia quoniam res erat esse habebat: alias non esset, ergo non recipiebat esse, quia illud habebat. Si autem dicatur, quod quoniam homines acceperunt esse non habebant esse, ergo tunc noviter fuerunt, & ante non erant: hoc autem repugnat eternitati, ergo id quod recipit esse ab alio causatum, vel factum non potest esse aeternum: necessarium erat igitur non esse homines ab aeterno. Aliqui autem de antiquis philosophis ponunt Alph. Toft. super Deuter.

nunt mundum cepisse, sicut Anaxagoras, & Empedocles, & similes: sed ponunt quosdam modos valde repugnantes rationi quomodo mundus cepit, ideo Aristoteles eos arguit in 8. phys. & in secundo de caelo & mundo, & putat se demonstrare, sed non demonstrat: licet rationes eorum destruat, sicut si quis teneat aliquam verissimam sententiam, & eam nesciens fundare prober valde imperite. Alius qui acutioris ingenij sit destruet probationes huius imperitiae: non tamen destruetur ex hoc veritas sententiae quam alius probare intendebat, quod patet manifestissime in articulis fidei. nam ipsi continent solidissimas veritates: si tamen aliquis imperitus Christianus aliquid eorum rationibus probare velit, aut defendere, ponet aliquas rationes inconuenientes, quas quilibet acutus paganus facilliter elidet, & monstrabit esse falsas, aut non bene concludentes: non tamen propter hoc sequitur quod sit destructa veritas illius articuli fidei: nec contra eum proprie demonstratum, quia hoc modo nullus articulus fidei illeceus maneret, cum frequentissime infideles acuti contra rusticos Christianos de omnibus eis disputaverint: nihil ergo philosophus in hoc probavit de mundi eternitate, quia licet prober eam huic nescienti respondere tamen non probat simpliciter. Circa quod considerandum est, quod quidam philosophi putaverunt mundum incepisse: sed non ponebant ipsi creationem, sed quosdam alios modos per convenientiam ad chaos, sicut Anaxagoras, & Empedocles, & hoc Aristoteles reprehendit in 8. phys. & 2. de caelo & mundo, & in hoc valde bene se habet philosophus, quia rationes illorum semper veritatem non erant tales, per quas probaretur mundus esse aeternus, aut saltem defenderet eternitas eius: recte ergo rationes philosophi destruant fundamenta probationum istorum. nam si mundus incepit, nullus modus dari potuit per quem incepit, nisi per creationem quae de nihilo est, & fieret hoc ab ente quod est simpliciter actus, sicut est Deus, quod nos ponimus mundum creasse. si autem Aristoteles vidisset fundamenta rationum nostrarum ad probandum mundum incepisse, & vidisset modum quem nos damus per quem mundus incepit, nec potuisset improbare modum nostrum positum, nec valuisset destruere rationes probatias, quia satis conveniunt probationes nostrae multis fundamentis suis. Commentator autem qui valde secutus fuit Aristotelem & fuit Saracenus, vidit positionem nostram, & rationes aliquorum licet non essent multum fortes, quia circa hoc probandum multum laboraverant, solus hoc nobis mordaciter quasi proba coniciens obiecit, quod Nazarenus, id est Christianus indispotus sunt ad sciendum, quod concedunt creationem, in quo licet quendam colore videatur habere, tamen meretur: quia ita manet apud nos necessitas rerum, sicut apud eos. Alij autem fuerunt ponentes mundum esse ab aeterno totaliter. scilicet quod corpora caelestia, quam omnes species rerum generabilia & corruptibilia ab aeterno fuerint, & motus fuerit ab aeterno, & tempus ab aeterno, nec fuit dare primum hominem aut equum, & sic de ceteris: nec primam generationem, aut corruptionem, nec principium motus aut temporis: aliqui sunt qui mundum ex aliqua parte incepisse ponunt, & ex aliqua esse aeternum: ista positio secundum quam dicitur mundus esse aeternus totaliter est proprie positio Aristotelis. & quorundam philosophorum sequentium, scilicet peripateticorum. dicit namque Aristoteles non potuisse mundum incipere, nec simpliciter, nec quantum ad aliquam partem. de partibus eius patet, ut in rebus generalibus, & corruptibilibus, ut de homine, & de equo. Dicunt enim nullum hominem fuisse primum, sed dicunt homines esse ab aeterno: quia nesciunt dari modum per quem ille primus homo genitus fuerit, aut factus. nam reuera, ut ipsi arbitrantur infinita potentia est primum homi-

posuerunt mundum esse factum & sunt in duplici diffinitione.

Auerro. vituperat christianos, quod in dispositione sunt ad sciendum.

Philosophorum opinio ponentium mundum ab aeterno non penitus esse.

hominē produxisse, & primū tps, & primū motum. oīa namque ista praeſupponūt creationē, quā fundat potentiam infinitam eſſe, & patet hoc quia ſi primus motus fuit, ergo materia ante non fuit, quia materia non eſt ſine motu, ſed materia ante nō erat, & poſtea fuit, cum non poſſit eſſe ex altero, quia ipſa eſt fundamentum, ſive ex quo oīa ſunt, neceſſe eſt ipſam de nihilo productam eſſe, quam productionem infinitam potentiam exigere ambiguit non eſt: ſed infinita potentiam eſſe philoſophi negāt, ut colligitur ex ſ. phyſ. 2. de celo & mūdo. ubi Ariſt. dicit Deū eſſe infinitū ſm durationem, ſicut ſunt oēs ſpecies naturales: in virtute aut aut in potentia agendi cum infinitum eſſe non vult. & magis hoc declarat in 2. de celo & mūdo ubi dicit, q̄ ideo terra non movetur, quia non eſt aliqua potentia potens eam pellere extra mediū mūdi: ſed ſi nos demus materiam habuiſſe primū motum, neceſſitabimur dare creationem, q̄ ipſi refugiunt pp exigere infinitam potentiam: nec dant motū primū, ſed dicunt motū eſſe ab eterno: eodē modo, nec primū hōiem fuiſſe concedunt, quia ſi primus hō fuit, ille non fuit genitus ab alio hōie, ergo ille aut fuit factus de nihilo quod eſt creare, & infinitam potentia praeſupponit, & hoc illi refuſit, aut fuit de aliquo elemēto, ſive de aliqua parte materiae productus: & hoc eodē modo, ut ipſi cōſtituant infinitam potentia eſſe. ſ. gigne rem ſine ſemine eius, & verissime ſic eſt: nec n. illi qui philoſophi ſunt, poeticiſ ſigmentis aſſentiant, ut cum Ovidio dicant Prometheū hōies formāſſe de luto, eoſque ad imaginē deorū cēſtūm feciſſe: ſed de quadam parte celeſtis terre. ſ. de luto qd olim celo adheſerat, & retinebat virtutē celeſtem ad efficiendū animam, de quo Ovid. Metamor. lib. 1. ſic inquit.

*Sanctus his animal mentisque capacis altis
Deerat adhuc, q̄ quod dominari in cetera poſſet,
Natus homo eſt: ſive hunc divino ſemine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo,
Sive recessus tellus ſeducta nuper ab alto
Aethere cognati retinebat ſemina celi,
Quam ſatus Iapeto miſtam ſtivalibus vndis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum,
Pronaque cum ſpectent animalia cetera terram,
Os homini ſublime dedit, celumque videre.
Auſit, & erectos ad ſydera tollere vultus.
Sic modo qua fuerat rudis, & ſine imagine tellus,
Induit ignotas hominum conuerſa figuras.*

Non ergo concedent iſti primum hominem, primū motum, primū tps. dicent igitur de homine impoſſibile eſſe primū hōiem eſſe, & q̄ impoſſibile eſſe aliquem hōiem nunc gigni, niſi eſſet alius a quo gigneretur, & ſi nūc nullus hō eſſet, diceret impoſſibile eſſe aliquem hōiem eſſe in aeternū. Iſta aut procedunt ex fundamentis ſuis. ſ. q̄ iſta potentia infinita exigant, & q̄ potentia infinita non ſit, q̄ aut potentia infinita co-exigant manifeſtū eſt, & nō hoc concedimus: ſed q̄ infinita potentia ſi ipſi negant, licet nos fateamur: ergo inferitur ex ſuis fundamentis non eſſe inceptum mundum, ſed aeternum: ſed hoc de infinita potentia verum eſt, quia iſta infinita potentia exigit. Sed q̄ ſit infinita potentia a qua ceperint hōies, & alia entia potentialia, patet ex ſuperioribus argumētis, quia cū iſta ſint, & a ſe hīe eſſe nō potuerint: neceſſe eſt, q̄ ceperint eē ab altero, qd eſt purus actus, & illud infinitae potentiae eſt, quia nulla res eſt, quae talia efficere poſſit, niſi ſit infinitae potentiae. Iterū iſtos arguitur, q̄ mūdus nō ſit eternus: quia ſi eſſet eternus, ciuitates & loca ſemp fuiſſent, aut dato q̄ nō eſſent eterna: tñ a tāto tpe libri extiterunt nullo mō, aut memoria hōium de ciuitatibus quō condite fuerunt: & tñ hoc neceſſariū eſt, quia ciuitates non ſunt a valde antiquis tpius: ga

de oībus pene ciuitatibus dabat certus actor p cōem famam, aut per ſcriptores approbatiffimos maxime tpe Ariſt. qñ non multae, ut nunc extabant ciuitates, & oīum quaſi actor cognitus erat, & qd magis erat, ſciebat quis quaſi terram populaſſet, & quō ante hoc terra illa habitata nō erat, ex quibus clariſſime coniciebatur hōies incepiſſe. Rident Ariſt. & alij q̄ mundus, & hōies, & motus, & tpa fuerūt ab eterno: tamē multa fuerunt diluuiā tam magnā inſolentia calamitatē, ut mundus quoq; nō videat antea habuiſſe eſſe, ſed tunc cepiſſe: iſta n. diluuiā magnā partē terrae deſtruebant, & non manebant ibi gentes, nec ciuitates: ſed alij in alia orbis parte manentes veniebant, & illā terram iterum habitabāt, ciuitates, & oppida cōſtrūtes, & ſic videbat tunc terra nouiter habitari cepiſſe: cum tñ infinitas habitata ſit. Hoc ē manifestum per terrarū & mariarū mutationes. nam terram iſtā quā nos habitamus, olim marinis aquis operāta fuit, & eam quā nunc ſub vndis eſt, olim magnas habuiſſe vrbes, & oppida dicunt, q̄ cōiſciunt, quia in montib; altiffimis anchorae ſub terra fodiendo inuentae ſunt, & conchilia in antiquiſſimis rupiū ſaxis permanent. de quo Ouidius cum tranſmutationes rerū naturalium ſic, ut ſe hnt, ſine aliquo poetico velamento deſcriberet ſic ait.

*Nil equidem durare diu ſub imagine eadem,
Crediderim, ſic ad ferrum veniſſis ab auro.
Secula ſic toties verſa eſt fortuna locorum
Vidi ego quod fuerat olim ſolidiſſima tellus,
Eſſe fretum: vidi factas ex aequore terras.
Et procul a pelago concha iacere marina.
Et vetus inuenta eſt in montibus anchora ſummis.*

Diluuiā aut pceſſiſſe ex historia gentiū ſatis coniecit. nam diluuiū quodam tpe regis Ogigi fuit qui contēpotaneus fuit Iacob patriarche, qd diluuiū in Græcia geſtum annis ſeptingentis octoginta duobus aſi Chriſti natiuitatē fuit, ut colligitur per Iſidor. Etym. lib. 13: in fine, & melius per Paulum Oroſiū lib. 1. de Ormeſta mūdus ab hoc antiquiſſimē gentiū inchoantē hīſtorie. vnde Marcus Varro teſtimonio B. Aug. 6. de ciui. Dei. c. 6. oīum hominū cū ab antiquiſſimis tpius hīſtoriā ſe inchoare putaret, a diluuiō regis Ogigi exorſus eſt, quaſi nulla antiquiora geſta illis fuerint. Aliud ē diluuiū gentium cognouit hīſtoria, qd Deucalionis diluuiū nuncupatur, hoc in parribus Theſſalīe Deucalione regnante in terra illa p̄tigit, a quo nomē aſſumpſit: qui qñ hōies ad ſe cōuenientes aluit, & in nauibus ſuſceptos p̄ gemina capita mōris Parnāſi ſaluauit, genus humanū ex lapidibus reſtituiſſe. fictione poetica dictū eſt, ut ait Ouid. Metam. lib. 1. Fuit autē hoc diluuiū annis quinq; anteq̄ Iudaei de captiuitate Aegyptiaca liberarent. ſ. annis mille quingentis quinquaginta ante Chriſti natiuitatē. de quo Iſidor. Etym. lib. 13. & Pau. Oroſius lib. 1. de Ormeſta mundi. Hoc diluuiū plerique gētilium in principio rerum fuiſſe autumant. nam Ouidius in proemio Metamor. promittens ſe narraturum mutationes formarum a rerum origine cum dicit.

*Aſpirate meis primūque ab origine mundi
Ad mea perpetuum deducite tempora carmen.*
Diſſerit hīſtorias a diluuiō Deucalionis, ut patet in eodem primo Metamor. Hec quidem duo diluuiā particularia in Græcia fuerunt: vnum in ea parte Græciae, quae Achaia dicitur, aliud in ea quae Theſſalia nuncupatur.

Diluuiū autem vniuerſale, quod Noe temporibus fuit, nulla gentium cognouit hīſtoria: nec a tempore illo vlla ſcripta ſtant per quae cognosci potuiſſet: quia gētes adhuc rudes, & bonarū artiū exortes, facta ſtilo digna nō egerūt, & ea quae eorū tpius ſaltē nāſt memo-

Vniuerſale diluuiū accidere poſſe negant philoſophi.

Diluuiū Ogigi quo tpe.

Diluuiū Deucalionis quo tpe.

Diluuiū vniuerſale fuit mirabilioſū & congregatio aliorū. Nullus facere poſſet arcam, nec cōgregare animalia, naturaliter.

memoratu digna euenerunt, ſtilo, & memoria mandare neglexerunt, aut quod verius eſt nescierunt: de factis ergo illorum temporum ſola hīſtoria Genēſis, & Exodi plenā nobis fidem faciunt. Hoc aut diluuiū gentiles Philoſophi, & alij contemporanei accidiſſe, nunquam audiuerunt, & ſi audiuiſſent minime credidiſſent, ſicut ſiquis eis diceret hōiem fuiſſe mutatum in belluam, quod proculdubio poetice dictum aſtimarent. Nam diluuiū vniuerſale fieri impoſſibile arbitrantur, & verissime ſic eſt, ſi ſolas vires naturae cōſideremus, ſed Deus ibi ſupernaturaliter operatus eſt, quod natura adimplere non valuit: ſic enim ait Ariſt. in 2. metheo. dum de diluuiis diſputat Cathacliſmū. i. vniuerſale diluuiū impoſſibile eſſe dicit, & ſic diluuiū quod tēporibus Noe accidit naturale nō fuit: licet quidam de noſtris putantes ſe nimis aſtrogice loq̄, illud naturaliter accidiſſe ferunt, quos clariſſimis rōnibus errare monſtrāt, niſi nimis a ppoſito digrediendum foret. quod quidē diluuiū nō ſolū philoſophi negant, quia nō ſit aliqua cauſa naturaliter agēs tantam potens aquarū impoſunitatē inducere, ſed & quia hoc repugnat cōſeruatiōi vniuerſi. nam ſi tale diluuiū accidiſſet, neceſſe erat omnes rerū ſpecies deſeciſſe: ipſi aut dicunt impoſſibile eſſe quouis mō principaliore partes vniuerſi, quae ſpecies pfectae ſunt, deſicere. Etiam quia hoc poſito non fuiſſet generatio ab eterno, cum multoties fuiſſet intercifa per vniuerſalia diluuiā, quae oīa viuētia deaſtarēt.

Item hoc conſeſſo neceſſe erat dare creationem, quā ipſi vehemētē abhorrent, & patet conſequētia: quia cum oīa p vniuerſale diluuiū neceſſario deſerentur, & tñ poſtea oīa facta ſunt: neceſſe ergo erat, aut q̄ de nihilo cuncta fierent, qd creationē eſſe nullus dubitat, aut de materia non per gñationem ſpeciei & deriuatiōē ſeminalis generarentur, vel potius formarentur, quod conformiter infinite potentiae eſſe, atque aequale creationi ipſorum philoſophorum teſtimonio confirmatur: neutrum ergo fatebantur fieri potuiſſe.

Sed dices, q̄ bene poterit ſtare aeternitas mundi, quā philoſophi ſtatuunt, & cōſeruatiō vniuerſi cū diluuiō vniuerſali, quia ſicut in diluuiō vniuerſali tēpore Noe factum eſt, ut cunctae rerum ſpecies ſeruarentur: ita in alijs diluuijs quae philoſophi cōcederent fieri potuiſſe.

Reſpondetur, quod etiam hoc non concederent philoſophi. nam quis talem arcam facere poſſet, qualis tpe Noe facta perhibetur: ut in ea oīum viuētiū ſpecies ſeruarentur, quae in centū annis ab oībus conſtrūcta fertur, quod ſatis conſonat ſcripturae Genēſ. in qua dicitur, q̄ a tpe quo denunciauit Deus Noe, q̄ volebat deſtruere mundialē creaturā per aquam, vſq; ad ipſum diluuiū tranſſerunt. 120. anni. ſ. non pmanebit ſpiritus meus in aeternum in homine, quia caro ſunt, & erit vita hominis. 120. anni, ut habetur Gen. 6. cap. Conceſſo autem talem & tantam arcam ab hominibus cuiuslibet temporis potuiſſe compingi. ſed quis rogo eis centum annis ante praediceret, ut talem arcam fabricarent?

Demum dato, quod diluuiā aſtrogice a multis ante temporibus cognosci potuiſſent: quis tamen mundi pereuntis tanta charitate moueretur, ut ipſas immaniſſimas belluas, leones, vrſos, aſpides, & dracones, māricoras, & baſiliſcos (quarum ſine ipſa rerum ferocitate nomina quoque ferocia ſunt) congregare velleret, ne diluuiō ingruente perirent? Et dato, q̄ hoc negotium inextricabile aliquis motus nimio mundi pereuntis amore ſuſciperet: qñ tñ omnium animalium ſpecies cognosceret, quorum nec numerū, nec nomina nouit: qñ etiam illa per vaſtas mundi huius Alph. Toſt. ſuper Deuter.

A ſolitudines, & inaccessas homini vias, & opacos montes, immania luſtra ferarum totum orbem colluſtrās inquireret: quis demum inuentas addiceret? nam qdam ſpecies ſerpentum tanta veneni rabie abūdant, ut ſola viſione interimant, quales baſiliſcos eſſe dubium non eſt. Quis iaculos ſerpentes ſic dictos acciperet? qui quodam impetu turbinari, atque per aera veti quodcunque animal obuium habuerint, in ſagitarum atque lancearum modum perforant: vnde a iaciendo, ſive a iaculis noſtris nomen metaphorice aſumpſerunt. Quis enim diſpas acciperet, qui accipiem tem ſiri perimunt? Quis ſerpentem qui hynale dicitur ſaltem videre velit? qui eum qui tetigerit ſomno necat, cuius teſtis Cleopatra Aegypti regina, & Antonij vxor ſufficiens eſt. Quis hemorhoin qui morſu ſuo vniuerſum animalis ſanguinem elicit caperet? q̄s pryſten? quis ſepem? quis hamoditas? quis alios innumerales ſerpentes, quorum tot mortes quot nomina accipiat? quorum Africa teſtis eſt, quae huius mali adeo ſecunda eſt, ut in hoc praeter ceteris terris palmā ferat, de quo Lucanus lib. 9. de bello pluſquam ciuili Iulij Ceſaris & Pompeij tractans de proceſſu Catonis in libyam: de hoc etiam Solinus in Poliſtor. c. de Africa: haec enim direpſtes Africam pro maiori parte inhabitatam reddunt: quis enim inter tot genera mortis tranquillam eligeret manſionem. Soli autem populi qui Pſilli nuncupantur inter has diras lues innoxii ſunt. nam non ſolum eos venena non laedunt, ſed etiam ſerpentes ipſos formidant, & ſputo ſuo quoumque ſerpentem venena curant: de quibus Lucanus lib. 9. ſic ait: marmarite pſilli quorū lingua potentior herbis. Iam vero dracones, & aſpides, tigridesq; dicere quid attinet? quorum non ſolum venena quae in eis immēſa ſunt, ſed etiam corporum moles, & praua lidum robur omnes mortales ſuperaret. Rhinocerotem vero, ideſt vnicornem viribus quicquid audeat, cuius tantum robur, & animi imperus eſt, ut nulli hominum ſeruare dignē: de quo Iob. 39. c. ſic dī, nunqd volēs rhinoceros ſeruare tibi, aut morabit ad preſepe tuū? nunqd alligabis rhinocerotā ad arandū loro tuo? aut confringet glebas valliū poſt te? nunquid fiducia pones in magna fortitudine eius? & derelinques ei labores tuos? nunquid credes ei, quod ſementem reddat tibi, & arcam tuam congreget?

Quis autem poſtremo, ut alter Dedalus, aut potius, ut Icarus aſſumptis fallacibus alis aeris immenſi ſpacia penetraret, ut paruas quaſque auiculas ad mundi conſeruatiōem in arcam ſecum reconderet? Iſis autem omnibus per impoſſibile ſaltem patratiſ, coniumctisq; in arcam cunctis animantibus terra, quis illis pacis legem indiceret? quis amicitias tantas componeret? quis talium fēderum beneuolus tractor exiſteret, ut iuxta vaticinium Eſa. cap. 1. i. habitaret lupus cum agno, & pardus cum leone accubaret, & vitulus, & leo, & omnes ſimul morarentur, & puer paruulus minaret eos: vitulus & vrſus paſcerentur ſimul, & requieſcerent catuli eorum, & leo ſuae ferocitatis oblitus quaſi bos paleas manducaret, & ablactaretur infans a matris vberibus ſuper foramina aſpidum, & qui ablactatus eſſet manum ſuam mitteret in cauernas regulorum? haec enim & alia innumera quae per ſingula non conuenit explicari, tam impoſſibilia naturaliter ſunt, ut nullo vnquam modo philoſophi talia exiſtiment, aut fuiſſe quidem, aut poſſibilia fore. Si autem iſta tempore Noe facta ſunt, ſupernaturaliter facta miniſterio angelorum nemo dubitat, niſi infans: quibus etiam quouis mō conceſſis, quis arcā a foris bitumine clauderet, ne eam aquae diluuij ſubintraret? nā hoc a ſolo Deo fieri potuiſſe ſaera ſcriptura teſtatur Gen. 7. c. ubi dicitur q̄ ingreſſo

Serpentes peliteri.

Philosophus quare negat universalem diluvium concedit particularem.

Fomes & principis erroris Aristoteli tam in mundi eternitate quam in creatione & resurrectione.

Opin. Philosophorum ponendum mundum esse factum, licet aliter q. Anaxagorae & est Ovidij.

Noc in arcem clausit Dominus a foris. nullo igitur modo hec Philosophi aut excogitare, aut credere possent, si quis eis enarraret. Nullatenus igitur diluvium universalem philosophi fatebuntur: particularia quidem non solum fatentur, sed etiam ad defensionem positionis sue de mundi eternitate ea necessaria esse putant: nec enim illum eis fortius aut verisimilius adiuvantur est: sic namque respondent cum quis contra eos arguat, si tempus infinitum est siue ab eterno fuit, quomodo scientie in infinito tpe retroactio inuenire non sunt? cum ait Arist. in primo Ethicorum: tempus bonus cooperatur est horum, & per tempus artium additamenta facta sunt: quia ergo infinitum praecessit tempus, infinita experientia fuit que sufficiens erat ad inveniendam omnem artem. Dicunt enim q. scientie infinitis vicibus perditae & inuenite sunt: nec enim nunc noniter inuenite sunt: quia praecesserunt in seculis qui fuerunt ante nos. Dicebant enim q. quando per diluvium maior pars terre deperibat, salvabantur ex diluviis illis quidam homines, qui olim fuerant ignorantes in quibus nulla scientia mansit, sed cum suis possessoribus qui in diluvio perierunt, extincta est: necesse ergo fuit ad hoc q. artes essent, iterum noviter ab ipsis inquirerentur fundamentis. Hec enim est responsio Arist. 2. Polit. cum tractat de legibus valde irrationabilibus, quae antiquis temporibus apud Graecos fuerunt, inter quas una quae ipse ponit erat, quod viri possent videre uxores suas pro ferro, vel eas invicem commutarerent, afferit hanc & alias iniustitias, quas ipse ponit in praedicto secundo Polit. conditas esse a quibusdam rudibus valde hominibus, qui diluvium evadere potuerunt. Ecce qualia sint fundamenta, & positio Arist. aliorumque sequacium, & quid negent, & quid asserant: omnia namque ista sequuntur ex suo erroneo fundamento, scilicet quod mundus sit ab aeterno. Et hoc adhuc emanata a quodam alio radicali principio erroneo, sc. q. non sit dandum infinitum in virtute activa. Elisis igitur his fundamentis omnia dicta eorum vana sunt: pro quo recurrendum est ad ea, quae supra diximus ad probandum, q. non sit possibile mundum esse eternum: ex quo inferebatur potentia infinita creatura mundi. Alij erant qui aliquo modo ponebant mundum eternum, & alij quo modo ponebant cepisse, & huiusmodi fuit Ovidius in principio suae Metamor. qui non ut poeta, sicut alias solet, sed ut Philosophus, vel Theologus veritatem principij rerum inquirere conatus est: ponit enim mundum eternum esse quantum ad suum principium materiale: dicit tamen cepisse quantum ad distinctiones formarum pro constitutione specierum: ait enim q. materia prima, quam ipse vocat vnum vultum orbis, fuit ante omnia: & huic non ponit aliquod principium productionum: sed dicit eam esse carentem perfectione distinctarum rerum: erat tamen in hac materia contrarietas qualitatum activarum, scilicet frigidi & calidi: humidi & sicci: ponderosi & levis: & hoc magnam pugnam in ipso vultu orbis, siue materia faciebant: vocata autem illam materiam vultum orbis vnum, exprimit philosophicam proprietatem metaphorice: nam vultus dicitur id, in quo res cognoscitur & distinguitur, cum in alijs membris non pateat cognitio distincta. Quando autem multi vultus sunt, multae cognitiones & principia facientia cognoscere sunt: si autem unus vultus sit, unica cognitio est: cum aut materia prima erat, quia ipsa non habet varietatem substantiarum formarum distinctarum, erat unica res, & hoc non per unitatem formae, sicut comperit res naturalibus, quae habet essentiam, & unitatem & cognoscibilitatem per suas formas, sed per caritatem distinctarum formarum: unus ergo vultus in toto or-

be erat, quia rerum distinctio nondum erat: sed illud vnum erat quod distinctum, atque manifestum in se non erat: Rectissime ergo Ovid. vnum vultum philosophice loquendo materiam primam dixit: hac omnia habentur in principio Metamor. cum dicitur. Ante mare & terras, & quod tegit omnia caelum. Unus erat totus naturae vultus in orbe. Quem dixere chaos rudis indigestaque moles. Nec quicquam nisi pondus iners congestaque eodem. Non bene unitarum discordia semina rerum. Nullus adhuc mundo praebebat lumina Titan. Nec noua crescendo separabat cornua Phoebe. Nec circumfuso pendebat in aere tellus. Ponderibus librata suis, nec brachia longa Margine terrarum porrexeat auppiter. Quaque erat & tellus illic & pontus, & aer. Sic erat instabilis tellus innabilis unda. Lucis egeas aer nulli sua forma vanebat. Obstabatque alijs aliud, quia corpore in uno. Frigida pugnabant calidis humentia siccis, Mollia cum duris cum pondere non habentia pondus. Ecce qualiter Ovidius, ut vere philosophus primum fundamentum naturae inuestigans posuit illud primum corpus non habens determinatas formas substantiales distinguentes in species rerum naturales: sed solum qualitates activas, & passivas, quae sunt alterant, & via ad generationem. Hanc aut materiam, vel corpus naturae, nec dicit genitum, nec creatum, factum aut productum: sed dicit ante omnia fuisse, & quantum ad hoc ponit mundi aeternitatem in principio materiali, ex quo oia fierent, & in suis qualitatibus primis ad generationes & corruptiones: dicit tamen mundum fuisse factum quantum ad omnium rerum distinctionem, & productionem, ex materia: quia dicit ex materia Deum fecisse celos, fecisse quoque quatuor elementa, & disposuisse terram faciendo montes, & valles, fontes, & flumina, de quibus in eodem primo Metamor. post supradicta immediate sic sequitur. Hanc Deus & melior litem natura divexit. Nam calo terras & terris absceidit undas. Et liquidum spisso secevit ab aere caelum. Quae postquam evoluit, cecoque excussit aeterno. Dissociata locis concordia pace ligavit. Ignea conuexius & sine pondere caeli. Emicuit summaque locum sibi legit in arce. Proximus est aer illi levitate loquage. Densior his tellus est: elementaque grandia traxit. Expressa est gravitate sui circumfluit humor. Ultima possedit solidumque coercuit orbem. In his autem si inspicitur solerti indagine, Ovidianae sententiae platonice sensum redolent, Empedocles, & Anaxagorae aequaliter doctrinam consequuntur. Quantum ad hac aut a fide catholica maxime in ista secunda parte valde modicum deuiat: variat tamen immediate: quia hinc Deum qui ista distinxerit, dicit se ignorasse quis fuerit de dijs, quasi multi dii essent, qui talia facere possent: sic enim dicit immediate: Sic ubi dispositum quisquis fuit ille deorum. Congeriem secuit sectamque in membra redegit. Principio terram ne non equalis ab omni. Parte foret magni speciem glomeravit in orbis. Tunc freta diffudit rapidisque tumescere ventis Iussit, & ambita circumdare littora terre. Ad didit & fontes, stagna immensa, lacusque. Fluminaque obliquis cinxit declivia ripis. Iussit & extendi campos sub sydere valles. Fronde tegi sylvas lapidosos surgere montes. Deinde distinguit caelum in quinque zonas, & ponit proprietates zonarum, & in terra eodem modo ista distinguit, & hac a Deo facta dicit, cum sequitur. Vtique

Versus Ovidij.

Ovidius Platonice.

Ovid. fuit Platonice ponens corpora coelestia de natura ignis.

Poeta dixerunt astra foueri de aquis Oceani & hoc putabant verum & philosophici.

Poeta & philosophi multas veritates audierunt a ludis.

Vtique dux dextra caelum totidemque sinistra. Parte secant zone, quinta est ardentior illis. Sic unus inclusum numero distinxit eodem Cura Dei totidemque plage tellure premuntur. Quarum quae media est non est habitabilis astra. Nix tegit alta duas, totidem inter utranque locavit. Temperiem dedit mixta cum frigore flamma. Deinde ponit aere, & in eo ventos collocat, & a quibus mundi regionibus flant, & eorum proprietates posuit, & impressiones meteoricas, ut tonitrua, nubes, & cetera cum dicit. Imminet his aer qui quanto est pondere terra Pondere aqua lenior tanto est onerosior igne. Illic & nubila illic consistere nubes Iussit, & humanas moturas tonitrua mentes. Et cum fluminibus facientes frigora ventos. Deinde de cunctis generationibus ventorum & locis eorum subiungit de coelo quem dicit esse de natura ignea. & in hoc est Ovidius Platonice. Nam Plato caelum ignem dicit: quia caelum & aether pro eodem accipiuntur: aether tamen in sua propria significatione ignem notat: dicit etiam omnia corpora stellarum esse ignea, & sic vult caelum de natura elementaliter esse. Quantum elementum. & in hoc differt ab Aristoteli, qui ultra quatuor elementa, quae vocantur quatuor essentia ponit quintam essentiam, siue quintam naturam, sc. celestem non pertinentem aliquo modo ad naturam elementalem, in quo Aristoteli valde excellit Platonem, omnesque alios hanc catholicam sententiam, & veritatem physicam asserentes: sed mirabile est, quod omnes poete tam qui fuerunt ante Aristoteli, tam qui post eum vixerunt, tenuerunt in hoc Platonis sententiam caelum ignem vocantes, & dicentes astra esse purissimos ignes. Dicebant et isti philosophi, atque poete ista astra cibari aquis Oceani: sicut enim ignis in humido vnicuique sepi aut olei confouetur, ita per calorem astrarum eleuatis humiditatibus Oceani astra illa ignea fouentur in illis, & fortiora in calore sunt. Vnde aliqui tenentes hanc opinionem dixerunt, ideo in terra Aethiopum maiorem esse calorem quam in alijs terris, quia ibi est Oceanus, de cuius aquis astra cibantur. Et hac falsitatem quam poetae veritatem philosophicam existimabant, more poetico sub integumentis enunciare volentes dixerunt, omnes deos ad epulas fuisse semel ab Aethiopibus inuitatos. Deos namque astra vocauerunt: quia ipsa astra deos putant: sic enim illa vocant. Iouem, Phoebum, Martem, Dianam, & ceteram dissonam deorum turbam. Ab Aethiopibus autem inuitari est de aquis Oceani, quae apud Aethiopes sunt eos alimentum accipere. Ponit ergo Ovidius caelum ignem esse, & astra lucidiorem ignem, de quo ait hac. Et superimposuit liquidum gravitate carentem. Aethera, nec quidquam terrena facis habentem. Vix ita limitibus discerpserat omnia certis. Cumque repressi diu massa latere sub ipsa. Sydera, ceperunt toto efferrescere caelo. Ponit deinde de ornatu caeli, & aeris, & aquarum, atque terrarum: iuxta modum antiqui legislatoris nostri Moyse in primo cap. Gen. ubi elementa creata distincta ornata enunciat. Et forte aliquid illius Ovidius videre potuit a ludis, qui Romae, & per Italiam tempore suo habitabant, dicit enim. Neu regio foret vlla suis animalibus orba, Astra tenent caeleste solum formaeque deorum. Cesserunt nitidis habitanda piscibus undae. Terra feras cepit, volucres agitabilis aer. Concludens autem Ovidius distinctionem mundanarum fuit, ut legislator noster Moyses opera diuina in homine terminans, & in hoc incipit poetice loqui: Alph. Tost. super Deuter.

A cum in omnibus superioribus philosophice, & p. maxima parte catholice locutus fuerit. Dicit. n. homines fuisse formatos a Prometheo filio Iapeti de luto cum dicit. Sanctius his animal mentisque capax altae Deerat adhuc, & quod dominari in cetera posset. Natus homo est sine hunc diuino semine fecit Ille opifex rerum mundi melioris origo. Sine recens tellus seducta nuper ab alto Aethere cognati retinebat semina celi. Quam satus Iapeto mixtam fluminalibus undis Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum. Pronaque cum spectent animalia cetera terras, Os homini sublime dedit caelumque videre, Iussit & erectos ad sidera tollere vultus. B Non igitur putandum, quod Ovidius teneat homines fuisse formatos a Prometheo, quasi ibi incoeperint, quia ista verba includerent contradictionem. id enim quod Ovidius diceret repugnaret sibi ipsi. nam ipse dicit Prometheum hominem fuisse. dicit etiam eum fuisse filium Iapeti, quem & hominem consistere: quomodo ergo eum diceret primum hominem formasse cum ipse homo sit, & ante eum homines fuerint? Dicendum igitur aliam fuisse positionem Ovidij, quae valde fuit conformis catholice veritati. Vnde sciendum, quod in praedictis versibus de hominis formatione Ovidius ponit duas opiniones manifeste, & aliam. sc. tertiam magis occulte: quarum una est positio poetica, sc. quod Prometheus formauerit homines de luto, & de hac nihil attinet dicere, cum ut dictum sit includat contradictionem, si dicat Prometheus primos homines formasse de luto. nec. n. iste est sensus fabulae. Alior sum. n. tedit interio, ut ait Fulgentius in secundo libro Mythologiarum. Aliae duae opiniones sunt: quarum una aliquantulum naturalis videbatur. i. habere quandam similitudinem naturae, sed valde falsa est, & repugnat positioni Aristoteli. & omnium philosophorum. recte sententium de conditione animae, & est quod sicut in ipsa terra cum actione corporum celestium est virtus ad gignendum quasdam res inanimatas, & multa quoque animalia, ita dicunt habere quandam virtutem ad formationem hominis, & educationem formae eius de potentia materiae, & sic, quod per actionem caeli in ipsa inferiora susceperunt ista inferiora virtutem ad gignendum primum hominem, & postea per generationem propagati sunt. Sed haec opinio multum est erronea, & repugnat principijs vere philosophiae. Primo quia solum aliae formae possunt educi de potentia materiae, & sic confitetur Aristoteli in lib. de Animalibus, quod solus intellectus est qui est diuinus, & solus introducit ab extra. Item quia dato, quod intellectus humanus haberet conditiones materiales, sicut dicimus de animalibus brutorum: tamen non poterat sic formari, cum solum sic formetur indiuidua specierum imperfectarum, ut mulieres, colubri, vermes, & similia quae habent primum gradum perfectionis animalis: animalia autem perfecta quemadmodum leo, & bos, atque equus sic generari non possunt: sed aut creantur, aut propagantur derivatione seminali, & ut hoc esset verisimilius, isti dixerunt hominem fuisse factum de terra habente virtutem celestem, cum dicit Ovid. ubi supra. Sine recens tellus seducta nuper ab alto. Aethere cognati retinebat semina celi &c. Alia est positio quae aliquantulum consonat veritati catholicae, scilicet quod Deus formauerit hominem, & quia ista erat intentio ipsius Ovidij, posuit eam ante alias opiniones, & tangit conditionem vel formationem hominis quantum ad id quod proprie est. Est autem homo ex duobus. sc. ex corpore & anima, quantum ad corpus cuiuslibet notum est, quod est de conditione terrae: non licet legislator noster tetigerit Genes. 2. c. hominem fuisse

De Ovidij alia opinione conformi catholice veritati.

formatum de puluere, vt habet litera hebraica, siue de terralimosa, vt habet litera nostra. Ouidius tamen non tergit, cum hoc quasi per se notum iudicaret. De anima autem hominis erat plurima dubitatio quibundam eam dicentibus esse sanguinem, alijs vero afferentibus esse aerem tenuem, & multa in hunc modum, quas opiniones late prosequitur Aristoteli in 1. de Anima. voluit ergo quantum ad hoc determinare Ouidius dicens esse spiritum existentem de natura diuina, vt forte genitum a Deo de substantia sua, aut partem substantia eius, cum dicit:

*Natus homo est, sine hunc diuino semine fecit
Ille opifex rerum mundi melioris origo.*

Hec autem videt Ouidius accepisse a legislatore nostro, sed non pfecte potuisse capere mysterium literę. Nam cum Gen. 2. c. dicitur: formauit Deus hominem de limo terrę, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitę: putauit Ouidius hoc spiraculum Dei esse de semine diuino, sed longe aliter est: quia sacra scriptura Gen. ibi loquitur figurate. Ecce igitur de mundi inceptio, aut æternitate, vel quō se habeat famosissimas sententias. Nam quid sacra fides asserat Gen. 1. & 2. c. h. & prosequendo literam Genesis in duobus. c. aliquatiter explicuimus. Quid aut teneant philosophorū famosissimi, & poetę pene hic dictū est. Alij aut poetarū & philosoph. de his valde rōnabiliter locuti sūt, vt Orpheus quā esset Poeta antiquissimus inter eos Theoi, notatus, cū de Deo quod enunciarer promptū nō hēret, cum ex infinito aere dixit genitum. De hoc Firmianus Lactantius de nat. deor. lib. 1. c. 3. alia quoque plurima horum deliramenta, quę per singula recoli non oportet. Hęc aut valde instructioni circa catholicas positiones nobis valde proficiunt, quia vt ait Aristoteli 3. Ethic. ex differētibz causatur optima harmonia, si cui forte sermo noster in hac parte onerosus & digressorius videatur, ignoscendum putet: quia & si dilata est, non tū est delusa sollicitudo inuestigantis: hec igitur de his dicta suffecerint. *Interroga patrem tuum.* Iste est alius modus sciendi creationem. i. per memoriam antiquorum: quia illo tpe viuebāt homines magno tempore, & audiebant a patribz, auis, & proauis, multa de antiquis, & illi ab alijs antiquissimis proauis didicerant, & sic narratio attingeret ad primordium creationis. *Et maiores tuos.*

Quid proprie vocantur patres in scriptura. Quest. II. III.

PATRES vocantur in sacra scriptura ascendētes, vt patres, auis, & proauis, vt patet in regula iuris. Nam & rex Nabuchodonosor extra de regulis iuris. sed ibi dī in glosa, quod secundum leges, vt habetur ff. de gradibus in ascendētibz omnes vocantur parentes, siue patres vsque tritauium: & deinceps vocantur maiores. In descendētibz autē omnes vocantur filij vsque ad ter nepotem, deinde vocantur minores, sed in sacra scriptura non seruatur hoc: quia Christus dī filius Abraham a quo distat per tres testerece decades. i. per 42. generationes, vt patet computādo Mat. 1. c. secus Luc. 3. c. vbi valde plures sunt: cuius rō diuersitatis ibi tangitur. *Quando diuidebat altissimus.* Hic ponitur sūm beneficiū. i. gratuita electionis: quia sine meritis eorum anteq̃ essent elegit eos, vt patet Mala. 1. c. *Quando diuidebat altissimus gentes.* Dando eis diuersa idiomata: quia ante erat terra labij vnius, post diuisi sunt in multas linguas, vt patet Gen. 11. cap. Et ab hoc vocatę sunt gentes multę: si enim vna lingua mansisset non dicerentur proprie plures gentes. *Quando separabat filios Adam.* Idest filios hominum eadem snā repetita est, quod sape fit in isto canōico. *Constituit terminos populorum.* Idest Chanaanorum,

Eugorum, Erheorum, Feregorū, Gebuseorū, Amorheorum, & Gergesorū. *Iuxta numerum filiorum Israel.* Idest sūm multitudinem filiorum Israel. Est sensus, quod quando Deus diuisit linguas separauit sibi filios Israel in populum, & separauit septem gentes, vel populos in terra, vbi post habitauit Israel: dando eis a principio illam terram, sed conseruando in posterum pro filiis Israel: quia illa erat tanta quanta sufficeret numero filiorum, Israel. i. toti multitudini eorum. Et istam expositionem tenet Aben Ezra, & satis consonat literę, quia dicitur. *Constituit terminos populorum.* Idest tantos fecit esse terminos & ambitum terrę gentium illarū quantum sufficeret Israel. Aliter potest exponi, quod *Quando Deus diuidebat gentes.* Scilicet diuidendo idiomata. *Constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel.* Idest tot fecit esse gentes vel populos, quot erant filij Israel, quia sicut 70. gentes fuerant iuxta 70. linguas: ita fuerunt 70. filij Israel qui intrauerunt in Aegyptū. In litera 70. interpretum habetur. *Iuxta numerum filiorum Dei.* Et aliqui exponunt, quod quando diuidebat Deus gentes. i. quando creauit. *Constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Dei.* Idest p̃ordinauit tot esse homines saluos quot erant filij Dei. i. angeli, siue qui steterunt, siue qui ceciderunt: quia ipsi vocantur filij Dei, vt patet Job. 38. ca. vbi dicitur: cum me laudarent simul astra matutina, & iubilarent oēs filij Dei, & loquitur ibi de angelis, & licet ista sententia forte vera esset, tamen multum peregrina est: ideo potest esse sensus, qui ante ponebat, scilicet quod filij Israel vocentur filij Dei, quia erant specialiter filij sui, sicut vocabantur populus peculiaris, vt patet supra 29. capitulū. Nam filij Dei licet omnes homines sint: illi tamen p̃cipue filij Dei sunt qui ad eum specialius pertinet. Vnus enim per naturam filius Dei patris est, quia eū genuit ante secula: nos autem si filij sumus hoc est, quia spiritum adoptionis accepimus, idest ipse libenter nos accepit, & quia qui aliquem adoptat eius speciale curam agit, Deus sūm quod de nobis specialiorē, aut minus speciale curam gerit, ita dicitur nos in filios accipere, vel non: & hoc dupliciter est: quia vel sūm quod aliqui magis adhaerent Deo, vel sūm quod Deus ali quibus plura bona confert: per vtrūque enim Deo coniungimur, & filij eius vocamur: de primo patet Genes. 6. cap. Nam a principio genus humanum in duo capita distinctum est. i. in Chain & Seth qui fuerunt duo filij Adę a quo ceteri processerunt: aut alij postea ab Adam geniti lineis horum se admiscuerūt: illi aut qui pertinebant ad lineam Chain erant carnales valde, totum suum bonū in presenti felicitate ponentes: ideo fuerunt appellati hoīes, quasi solū essent hoīes, & non inhiarent ad aliud maius bonū, quā esset supra hoīem. filij Seth, vt pote instituti moribus paternis & aui sui prothoplasti Deū coluerunt, honeste viuentes quantum rudis illa etas sinebat: ideo non vocati fuerunt hoīes, quasi sola humana saperent, sed vocati sunt filij Dei, cum dī in p̃allegato. c. videntes filij Dei filias hoīum. i. filias de stirpe Chain: oēs igitur qui desideria sancta, & in Deū prosequuntur, & sūm motum diuinę gratię regulantur, vocantur filij Dei, sic patet ad Ro. 7. c. cum dī: qui spiritu Dei aguntur hi filij Dei sunt, in quo clamamus Abba p̃r: spiritus enim reddit testimoniū spiritui nrō, quod filij Dei sumus. Scđo modo vocantur filij Dei illi quibus Deus multa bona cōfert, quia videtur eis thesaurizare, sicut patres filijs thesaurizant: & isto mō Iudei dicuntur filij Dei: quia De^o eis multa bona promittebat, & cōferebat, vt patet ex processu istorū quinq; librorū Moyli, & quasi in toto canone veteris testamēti: ideo satis cōuenienter stat iste sensus, & vtrāq; duarū expositionū superiorū satis

Qui vere
filij Dei
sunt, & q
hominū.

Quis fuit
primus in
uentor idolorum, &
abi.

De duplici
liberatione
Iudeorum.

tis conuenit proposito. *Pars autem domini populus eius.* Idest de omnibus istis gentibus non assumpsit sibi Deus specialiter, nisi populum suum, idest Iudeos: ita quod erant 70. gentes, elegit in populo suo Israel. 70. personas, ex quibus populus domini propagaretur, vt sic pars domini equipolleret in numero omnibus populis accipiendo vnā personam loco vnus gentis. *Iacob funiculus hereditatis eius.* Eadem sententia replicata est: funiculus hereditatis dicitur, quia hereditates per funiculos diuiduntur, & quasi per funiculum diuisit Deus omnes gentes dando sibi funiculi partem, quę erat in Iudeis. *Inuenit eum in terra deserta.* Hic ponitur tertium beneficium, scilicet liberatio, & potest intelligi de liberatione spirituali vel corporali. De spirituali, scilicet quia liberauit eos ab idolatria, scilicet in terra Chaldeorum, in qua nati sunt, quando Deus dixit Abraham, quod egredere de terra sua, vt patet Genes. 12. ca. & quando eduxit eum de Hur Chaldeorū, vt patet Genes. 11. c. & 15. ideo dicitur. *Inuenit eum in terra deserta.* Idest quod quando Deus primo elegit sibi filium erat in terra deserta, idest in Chaldea, quę est terra cultui idolorum tradita, & deserta a cultu Dei. *In loco horrois.* Idest timoris: quia ibi per timorē coge bantur homines colere ignem: ideo Abraham in igne posuit eum, vt quidam dixerunt cuius veritatem posuit Genes. 11. & 15. cap. liberauit eos etiam ab idolatria in terra Aegypti, in qua morabantur inter idolatras, & hic non fuerunt liberati ab idolatria, ita quod idolatram non colerent: quia illa coluerunt, vt probauimus late Exodi primo cap. sed liberauit ne in idolatria semper manerent. *Solitudinis.* Idest magni deserti: quia multum erat deserta terra Aegypti idolatrię. Ibi enim fuit primus factor idolorum in imaginibus, qui vocatus fuit Syrophenes, vt patet p̃ Eusebium in Chronicis, & Lucam tudensem. Et ista terra plures deos coluit quā alia terrę, & dedit modum colendi alijs gentibus, de quo multa August. 18. de ciuitate Dei. & inde deducta sunt multa cērimonialia sacrorum, vt ponit Lucanus in fine octauilibi. Qualiter autem Syrophenes primus Aegyptiorum idolatra fuit, & huius mali inuētor in imaginibus in toto orbe, scribit Diophantus Lacedæmonum auctor, qui Antiquitatum. 14. libros scripsit. De hoc etiam Fabius Fulgētius Mythologiarum lib. primo. ca. de idolo. sic ait Diophantus Lacedæmonum auctor libros scripsit Antiquitatis. 14. in quibus ait Syrophenem Aegyptiam substantia familiari locupletem filium genuisse, quem velut enormi substantię successorem ineffabili vltra quam paternitas exigeret affectu dilexit. Isque dum aduersis fortunę incurfibus raperetur: quo patri crudele geminę orbitatis dereliquisset elogium, vt & posteritatis perpetuale suffragium denegasset, & substantię propagandę subitam interceptionem obijceret: quid igitur faceret? aut secunda paternitas in sceleritate damnata, aut felix substantia in successione curata parum erat, vt non haberet quod habuit, nisi etiam nec esset qui obtineret quod reliquit: denique doloris angustia quę semper inquit necessitatis solatiū, filij sibi simulachrum in edibus instituit, dumque tristitię remedium quærir seminarium potius doloris inuenit, nesciens quod sit sola medicina miseriarum obliuio: fecerat enim ille vnde luctus resurrectiones in dies acquireret: non in quo luctus solacium inueniret: deniq; idolum dictum est, idest idos doli quod nos latine speciem doloris dicimus. namque vniuersa familia in Domini adulatione, aut comas plectere, aut coronas inferre, aut odoramenta simulachro succendere confueuerat: nonnulli etiam seruorum culpabiles domini furiam euitantes ad simulachrū profugi veniam merebantur: denique huius rei memor Alph. Toft. super Deuter.

A Petronius ait. Primus in orbe deos fecit timor. nam & Mintanor musicus in libro musicę quem descripsit ait. Deum doloris quem prima compunctio humani finxit generis. Ex hoc ergo inueneratur error humanis pederēt cōfectus disciplinis, baratro quodam seque crudelitatis prolabitur: iste igitur verissimus atque solidissimus modus est inuentio idoli: licet alibi ex aliorum opinionibus aliter recitemus. Hoc exemplum videtur penitus confirmare Philo Iudeus, qui librum sapientię sub Salomonis nomine & verbis conscripsit. nam & verba sua alludunt verbis huius historice narrationis: cum enim Sapient. 14. cap. ortum cultus idolorum narraret ait. acerbo enim luctu dolens pater cito sibi rapti filij fecit imaginem, & illum qui tunc quasi mortuus homo fuerat, nunc tanquam Deum colere coepit, & constituit inter seruos suos sacra & sacrificia: deinde inualefcen te antiqua consuetudine, interueniente tempore, hic error tanquam lex custodita est, & tyrannorum imperio colebantur signa: & multa in hunc modum in eodem loco.

Sed magis potest intelligi litera de liberatione corporali, scilicet quia liberauit populum Israel in deserto dando ei omnia necessaria, & ab hostibus protegendo. *Inuenit eum in terra deserta.* Scilicet in exitu de Aegypto, vbi incepit pro ipso singulariter facere miracula, & maxime inuenit eum in datione legis: quia accipiendo eam factus fuit peculiaris populus Dei, vt patet Exodi 19. cap. & ista lex fuit data in vasta solitudine, scilicet in deserto Synai. *In loco horrois.* quia illa terra horribilis, scilicet plena serpentibus, vt patet supra 8. cap. vbi dicitur ductor tuus fuit in solitudine magna atque terribili, in qua erat serpens statu adurens, & scorpio, ac diplas. *Et vaste solitudinis.* Idest magni deserti: quia ex quo exierunt de Aegypto, semper ambulauerunt per terram totaliter inhabitatam, & sine arboribus, in qua etiam rarissima aquę erant, vel quasi nulla vsque Cadesbarne circa terminos filiorū Edom. *Circumduxit eum.* Ponitur quartum beneficium, scilicet directio vię per totum desertum, & administratio omnium necessariorum. *Circumduxit eum.* Idest circuitu duxit: quia Israelitę non ambulauerunt recto itinere in terra promissionis, sed per magnos terrę circuitus, vt dicitur Iosue 5. cap. & supra 2. cap. dicitur. circuiuimus montem Seyr multo tempore. *Et docuit.* Dando legem in monte Synai: deinde per Moysen dando multa pręcepta quę continentur in his quatuor libris pertinentia ad moralem instructionem, vel docuit, scilicet affligendo pluribus angustijs, quia vexatio dat intellectum, & in moralibus magis docent facta quā verba, & sic dicitur supra 8. cap. quod Deus tentauit & afflixit Israelitas, vt sicut homo erudit filium, sic Deus erudiret eos. *Et custodit quasi pupillam oculi sui.* Hic ponitur quintum beneficium, scilicet specialis custodia a malo, & est locutio figuralis, quia Deus nec pupillam habet nec oculum. sed sicut nos pupillam, in qua virtus visua est, valde conseruamus, ita Deus conseruauit populum istum: nos enim sensum visum alijs sensibus plū diligimus, quia plures rerum nobis differentias ostēdit, vt patet in principio Meta. sic Deus populum hunc p̃ alijs elegit. *Sicut aquila prouocans.* Hic ponitur sextū beneficium. i. specialis amor in cōseruando. *Sicut aquila.* Cum enim aquila vult prouocare pullos suos ad volandum, volitat super eos, vt ipsi volare desiderēt: ita Deus volens educere de Aegypto Israelitas prouocauit eos ad exēdum per multa miracula, quę ante fecit, vt ipsi considerent in bonitate & potestate eius. *Expandit alas suas.* Quando pulli aquilę parui sunt, & vult eos transferre de loco longinquo ad alium, ponit

Lra expo
sitiō p̃ter
liberationem
corporalem.

Conclusio
auctoris
& epilo
gus.

Christus si
lius Abra
hę ab eo
distat per
42. genera
tiones.

Dei poten-
tia hic o-
stenditur
p. Iudeis.

Medulla
tritici qd
sit.

ponit eos super alas suas, ut pulli volando non fatigē-
tur, vel si aliquis sagittas ab inferiori parte miserit, re-
cipiatur ante in alis quam vulnerent pullos, ita Deus
dixit Israelitis Exodi 19. cap. vos vidistis quæ fecerim
Aegyptijs, & quomodo portauerim vos super alas a-
quilarum, idest portavi vos sine labore, sicut portant
aquile fetus suos, vel sicut ipse se opponunt vulnera-
das, ne vulnerentur pulli: ita posui ego angelum,
cum nube inter vos & Aegyptios, ut non valerent
accedere ad nocendum vobis, ut patet Exodi 14. cap.
Et portavit in humeris suis. sic dicitur supra primo cap.
portavit te dominus, ut solet homo gestare parvulū
filium suum. Dominus solus Dux eius fuit. Hoc ponit-
ur ad demonstrandum potentiam Dei, quia non in-
dignit alterius adiutorio ad faciendum hæc omnia,
vel ad excludendum idolatriam, quia diceret aliquis
Deus colendus est, quia eduxit nos per desertum in
manu forti, sed etiam colendi sunt alij dij, quia cum
adiuenerunt ad faciendum hoc: ideo dicitur qd Deus
solus ductor erat, & non erat cum eo Deus alienus.
Constituit eum. Hic ponitur septimum beneficium, sci-
licet introductio in terram promissionis. Constituit
eum. Idest populum Israel. Super excelsum terram.
Idest super terram promissionis quæ excelsior est ce-
teris terris: quia est in medio terræ habitabilis, & cū
terra sit rotunda necesse est, quod partes quæ declinant
ad oppositas & distantes plagas mundi, scilicet meri-
diem, aquilonem, Orientem, & Occidentem de-
pressiores sint ex connexitate respectu lineæ rectæ iac-
centis supra terram habitabilem plano modo, & hoc
patet in linea recta iacere super quamlibet spheram,
sed respectu celi vel centri terræ quolibet terra æqua-
liter alta est.

Ut comederet fructus agrorum. Quia ista terra abundat
in omnibus fructibus, ut patet sup. 11. cap. Ut suggeret
mel de petra. Idest de terra petrosa: quia in monti-
bus terre promissionis inter petras sunt arbores, in
quibus mellificant apes, vel quia isti Israelitæ com-
edere debebant omnia, quæ possederant populi terræ
promissionis, & isti reconditum habebant mel in va-
sis de petra, de quibus illud post Israelitæ comederant.
Oleumque de saxo durissimo. Quia inter saxa oliuæ multæ
erant, de quibus oleum in abundantia habebatur,
vel ponuntur ista duo ad signandum magnam terræ
vbertatem, scilicet quod tam fertilis est, quod non
solum terra bona daret fructus, sed etiam de lapidi-
bus videretur fluere mel & oleum, & sic loquitur
Esaias de temporibus Messie stillabunt montes dul-
cedinem. Butyrum de armento, & lac de ouibus. In istis
abundat multum terra illa, quia pascualis valde est:
ideo vocatur sepe terra lacte & melle manans.
Cum adipe agnorum & arictum. Non quod ipsi comede-
rent adipem, quia sub pœna mortis eis interdictus
erat, ut patet Leui. 7. cap. sed quia multum habebant
de adipe ad sacrificia, & ponitur hoc ad laudem terræ
illius. Filiorum Basan. Idest hominum habitantium
in terra Basan: quia illa terra multum pascualis erat,
quam tenebat Og qui dicebatur rex Basan, ut patet
supra secundo cap. & fuit ista terra in sorte dimidia
tribus Manasse, ut patet eodem capitulo. Et hircos cum
medulla tritici. Idest cum pinguedine tritici: medul-
la dicitur aliquid electum, & valde lapidum in anima-
li: ita medulla tritici dicitur triticum electum & lapi-
dum, vel vocatur medulla tritici farina candida de-
tracta superfluitate corticis, quæ in furfures vadit.
Et sanguinem vine meracissimum. Idest vinum rubeū
quod vocatur sanguis, & hoc erat meracissimum, i.
purissimum, & forissimum: & abundat in terra pro-
missionis, ut patet Gen. 49. cap. lauabit in vino stolam
suam, & in sanguine vultus pallium suum. Incrassatus est.

F probato qd Deus colendus esset: hic subiungitur qd
populus ab eius cultu recessu: us esset. Incrassatus est di-
lectus. Idest Israel qui erat dilectus repletus fuit bonis
temporalibus. Et recalcitrauit. Nolendo obedire le-
gi Dei. Impinguatus. Dicitur qui carne cutem reple-
tam habet, ut nulla cutis uacuitas, vel rugatio videat-
ur. Dilatus. dicitur cui ex superabundanti pinguedi-
ne cutis distenditur: ne super debitam dispositionem
membrorum promineat quadam inepta grossities
simile aliquid habens eis, qui inflati sunt, & signant
ista superabundantiam pecuniarum, possessionum,
& corporearum delectationum. Unde incrassatus est.
Delitij. Impinguatus est. Diuitijs. Dilatus est. Honori-
bus. Ista solent homines extra rationis metas effere-
ndo multis malis implicare. Dereliquit Deum. Conuer-
tendo se ad cultum idolorum. Factorem suum. Idest quæ
colere debebat, quia creauit eum. Et recessit a Deo.
Non impendendo ei debitum cultum. Salutari suo.
Idest qui saluauit & liberauit eum ab omni malo.
Prouocauerunt eum. Scilicet ad iram ad puniendum
eos. In diis alienis. Idest colendo deos alienos. Et in abo-
minationibus suis. Idest in quibusdam peccatis hor-
ribilibus quæ faciebant ad cultum idolorum, ut im-
molare filios, & facere maximas turpitudines in sa-
cris priapi, de quibus supra 18. cap. Immolauerunt demo-
nijs. Quia eos colebant apparentes in quibusdam effi-
giebus, & aliquando eis ad quæ sita respondentes, &
ita colebant Aegyptij Apin, qui in forma candidissi-
mi tauri apparebat quolibet anno semel. Et non Deo.
Et hoc maius peccatum est, & maximum, immolare
enim vero Deo & demonibus magnum peccatum
est: quia id quod proprium est Dei demonibus datur,
ut faciebant Samaritani, qui Deum timebant, sed de-
monibus immolabant, ut habetur 4. Regum. 17. cap.
sed peius est demones colere, & Deum non colere:
quia hic quod est Dei datur demonibus, & quod Dei
est separatur ab eo, & hoc pessimum est. Dijs quos
ignorabant. Quia nesciebant eos esse Deos per doctri-
nam maiorum suorum, nec per experientiam mira-
culorum, quæ diuinam potestatem demonstrant, cum
uera sunt. Noui recentesque venerunt. Quia non consue-
uerant eos colere patres eorum, sed ipsi nouiter adin-
uenerunt eos, & dicuntur recentes, non quia illi dij
nunquam culti sint, sed quia nunquam ab ista gente
culti sint. unde Saturnus qui inter deos antiquissimus
est, ut patet Metamor. libro primo, & saepe per Au-
gustinum de ciuit. Dei. & Lactantium de natura deo-
rum lib. 1. si à Iudæis aliquo tempore inceptus fue-
rat coli, diceretur Deus recens. Deum qui te genuit.
Idest qui creauit te, vel qui animam corpori tuo infu-
dit, vel patri tuo vim generatiuam tribuit. Et oblitus es
domini. In genere ingrati tudinis nullum peius vitium
est quam beneficiorum obliuisci, quod faciebant ido-
latræ Iudæi non reducentes ad memoriam tanta Dei
beneficia propter quæ in infinitum regratiari debe-
rent. Vidit dominus. Hic ponitur tertium, in quo de-
monstratur Deus in iudicio iustus: & continet tria.
Primum punitiois vel comminationis materia. Se-
cundum dilatorionis causa. ibi. Dixi ubi sunt. Tertiū
punitiois forma. ibi. Nonne hæc condita. Vidit dominus.
Iniquitates istorum circa cultum idolorum. Et ad ira-
cundiam concitatus est. Idest ad punitioem in qua vide-
tur iracundus: licet non sit: sed solum iustus est. Pro-
uocauerunt eum filij sui & filie. Idest Israelitæ, qui erant
specialiter filij sui, & hoc detestabilius est, quia quan-
do illi quos Deus non suscepit in singularem custo-
diam, nec eos dorat singularibus donis, Deum offen-
dunt per idolatriam: licet peccatum sit, tamen non
ita graue, sicut cum illi offendunt qui dilecti eius vo-
cantur: ideo Deus in solos Iudæos irascebatur, cum
idola

Prima pe-
na est sub-
tractio di-
uini auxi-
lij.

idola colebant: non autem in gentiles, ut diximus
supra 6. cap. Et ait abscondam faciem meam. Prima pena
est subtractio diuini auxilij. Et considerabo nouissima eo-
rum. Idest dissimulās me non videre, considerabo noui-
ssima eorum, idest quem finem & fructum acquir-
rent de idolatria sua.

Generatio enim peruersa est. Subditur ratio penæ: quia
generatio peruersa est, idest gens malæ voluntatis.
Et infideles filij. Idest ipsi sunt filij mei infideles mihi,
quia non seruant pactū quod cum eis pepigi: & di-
cuntur hic infideles filij nō per negationem fidei, sed
fidelitatis. Ipsi me prouocauerunt. Idest me offenderunt.
In eo qui non erat Deus. Idest colendo eum qui nō erat
Deus. Et irritauerunt. Idest ad iram prouocauerunt.
Unde verus Ebrardi

Irritat adhibet irritat prouocat iras.
In vanitatibus suis. Idest in idolatria. Vanum dicitur,
qd nihil est, qui autem idola colunt nihil colunt: quia
idolum nihil est, ut habetur prima ad Cor. 8. cap. vel
vanum dicitur quod non consequitur finem suum,
& tunc omnia opera mala vana dicuntur, quia non
consequuntur finem suum: quia omnium mortalium
cura quos diuerforum studiorum labor exagitat, di-
uerso quidem calle procedit, sed ad vnum beatitudi-
nis terminum niritur peruenire, ut ait Boetius de co-
sola. lib. 3. prola 2. Hunc tamen finem per mala ope-
ra attingere impossibile est: quia ad felicitatē proba-
non veniunt, ut patet 4. de consola. prola 2. Et ego pro-
uocabo eos. Idest ad penā & merorem deducā. In eo qui
non est populus. Idest inducendo super eos persecuto-
res gentiles, qui non sunt populus meus, ut sicut ipsi
me irritauerunt in eo qui non erat Deus eorum, ita
ego eos in eo qui non est populus meus. Vel in eo qui
non est populus. Idest inducendo super eos gentem vilem,
& despectam, quæ non habet nomen populi: & hæc
dominabitur eorum: quia qñ Israelitæ colebant ido-
la, quicunque princeps gentilis veniret super eos, etiā
si esset parua potestas deprimebat eos.

Et in gente stulta. Hoc erat magnum dedecus Israe-
litarum qd gens stulta dominaretur eorum. Aliter po-
test intelligi. Ego prouocabo eos in eo qui non est populus.
Idest sicut ipsi irritauerunt me prouocantes ad iram
in eo qui non erat Deus, idest facientes de me vel cō-
tra me tanquā non essem Deus eorū: ita ego pro-
uocabo eos ad tormenta & penas deducens in eo,
qui non est populus, idest tanquā non sit populus
meus, quasi dicat, sed essent ipsi populus me, & ego
non deberem sic punire ipsos: tamen quia me pro-
uocauerunt, ego puniam eos tanquā non esset po-
pulus meus.

Et in gente stulta irritabo eos. Idest ita eos prouoca-
bo ad penam vel ad derisum, sicut prouocantur ho-
mines stulti. Si enim contingat aliquando puniri ex
aliqua causa viros nobiles & prudentes, puniuntur
quibusdam pœnis non multum de honestantibus:
stulti autem pœnas vilipensionis magnæ suscipiunt.
Iudæi igitur sic accidebat, quod quando peccabant,
& aliqua gentes veniebant super eos, faciebant multa
ludibria & opprobria, ita ut homines canos & re-
uerendos tanquā paruulos exprobrarent, ut patet
supra 28. cap. cum dicitur. adducet Dominus super te
gentem de lōginoquo de extremis finibus terræ, gen-
tem procacissimam, quæ non deferat seni, & non mi-
sereatur paruuli: & sic fecerunt Romani multa lu-
dibria in Iudæos, quando capta Hierusalem eos tenuerunt.
Ignis succensus est in furore meo. Idest in ira mea
exarsit contra eos magna vindicta quæ signatur no-
mine ignis.

Et ardebit usque ad inferni nouissima. Facit compara-
tionem de magno igne corporeo, qui terram com-

A burit & incinerat: quia sic punitio magna Dei to-
tum hominem eradicat.

An istud intelligatur de pœna inferni, quod dicitur in canti-
co Moysis ardebit usque ad inferni nouissima.
Quest. V.

A LIQVI volunt intelligere hoc de pœna
inferni, quæ vltimate dabitur non conuer-
sis: sed non conuenit literæ sequenti quæ
de temporali loquitur: nō potest enim vl-
lo modo intelligi hoc de pœna inferni, aut aliqua alia
data impijs, quæ incipiat in eis penam inferni: quod
dico propter penam quæ erit in conflagratione ante
iudicium. Nam ut ait beatus Petrus in canonica sua
secunda cap. 3. Ignis adueniet ante iudicium cum di-
citur: celi autem & terra eodem verbo repositi sunt
igni reseruati in diem iudicij & perditionis impiorū
hominum. Adueniet autem dies Domini sicut fur
in qua celi magno impetu transiet, & elementa ve-
ro calore soluentur: terra autem & quæ in ipsa sunt
opera exurentur, sic patet Psal. 49. cum de iudicio fi-
nali agatur dicitur. manifestē veniet Deus noster nō
slebit. Ignis in conspectu eius exardescet, in circui-
tu eius tempestas valida. quod autem intelligatur
hoc de iudicio patet per id quod in sequenti verū ha-
betur, scilicet aduocauit celum de sursum, & terram
discernere populum suum, idest quod cœlum & ter-
ra dabunt testimonia de bonis & malis ibi. Hæc igitur
generalis mundi conflagratio, in qua elementa ca-
lore soluentur, bonis erit quasi quidam sopor gratis
prouocans ad quietem. Malis autem erit principij
horredī iudicij, atque intolerabilis angustia: sicut di-
cebatur in epistola beati Petri, scilicet quod cœlum,
& terra repositi sunt igni reseruati in die iudicij, &
perditionis impiorum. Non enim de hac angustia
malorum in igne potest intelligi hoc: quia ideo de
illa diceret aliquis intelligendum fore: quia de illo
poterat exponi sic ad literam, ut iacet & non de hoc.
Sed hoc non potest stare. primo quia Deus puniebat
Israelitas quando peccabant in eum, non igitur expe-
ctaret usque ad illud tempus ad puniendum, sed im-
mediare puniret.

D Item non potest intelligi ista litera sic, ut iacet de il-
lo tempore, quia illa conflagratio magna erit, tamen
non exuret totam terram, ita quod totum elementū
vertatur in cineres. nam tunc necesse erat omnem a-
quam deficere, & sic periret aliquid elementum, qd
falsum est: quia non corrūperetur aliquid, sed totus or-
bis in sua perfectione manebit.

E Item quod terra tantum cremaretur non potest
stare, quia illa conflagratio non fiet ad deuastandum,
sed ad purgandum & innouandū, sicut dicitur Apoc.
cap. 21. cum fieret sermo de extremo iudicio: ecce
ego noua facio omnia: sed tanta consumptio & deua-
statio est, ergo non fiet. Item non potest hoc intelli-
gi de pœna inferni, quæ malis in malo finientibus in-
fingenda est: quia litera sequens satis declarat debere
hoc intelligi de pœna temporali.

E Item quia ista verba repugnant tali sententia. nam
dicitur, quod iste ignis qui succendetur, ardebit usq;
ad inferni nouissima: in quo innuitur, quod iste ignis
incipiet in superficie terræ, & tūm perueniet quod
intrabit in viscera inferni: sed nihil tale est, quia quan-
do mali in inferno puniti fuerint, nō erit aliquis ignis
in superficie terræ cōsumens eam, sed solum erit ignis
gehennæ inter ipsos damnatos. Dicendum igitur, qd
intelligatur ista litera de punitioe temporali, & est
metaphora, scilicet qd sicut magnus ignis, quando ac-
cenditur vorat omnia, ita sit in magna Dei indigna-
tione,

tione, quod pater in sequenti. *Deuorabit terram cum gemitu suo.* Idest sicut magnus ignis terrae superficiem comburit, & omnia gramina, & cuncta virentia, ita ira Dei omnia bona hominis cito disperdit: vel potest intelligi ad literam, quia sic dicebatur supra 28. cap. quod de caelo descenderet pulvis & cinis ad desiccandum terram & virentia cuncta.

Et montium fundamenta comburet. Quia magnus ignis penetrat profunda terrae: sic pena a Deo inflicta mox terribiles viros. *Congregabo super eos mala.* Ut non veniat vna pena sola: sed multa ad grauius affligendum. *Et complebo sagittas meas in eis.* Idest mittam super eos omnia mala quae scripta sunt supra 28. cap. donec compleantur in eis. & vocantur sagittae, quia improvisis nobis adueniunt sicut sagitta ex abrupto venit.

Maxima
poena quae
pro pec-
cato Iu-
dæis erat
infligenda.

Consumuntur fame. Quia cum saturitate Deum non coluerunt: hec pena est de maximis penis, quae infligende erant Iudæis pro peccato, & actualiter affligebantur cum peccabant: de qua multa exprimuntur Leui. 26. cap. visitabo vos in ardore & egestate: qui conficiat oculos vestros, & consumat animas vestras: frustra seretis sementem quae ab hostibus deuorabitur, postquam confregero baculum panis vestri: ita ut decem mulieres in vno clibano coquant panes, & reddant eos ad pondus, & supra 28. cap. ubi catalogus maledictionum habetur: multa facinora & horrendae pene eis in malo famis futurae prenuuntur cum dicitur: percutiat te Dominus egestate, & aere corrupto, & rubigine donec pereas: sit celum quod supra te est aeneum, & terra quam calcas ferrea, det Dominus imbrem terrae tuae puluerem de caelo: descendat super te cinis donec conteraris: & postea obsideberis intra portas tuas in omni terra, quam Dominus Deus dabit tibi: & comedes fructum ventris tui, & carnes filiorum atque filiarum tuarum in angustia & vastitate, qua opprimet te hostis tuus: homo delicatus & luxuriosus valde inuidebit fratri suo, & vxori, quae cubat in sinu suo, ne det eis de carnibus filiorum suorum, quos comedit: quia nihil habeat in obsidione aliud, & penuria, qua vastauerint te inimici tui. tenera mulier & delicata, quae super terram ingredi non valebat, nec pedis vestigiū figere propter molliem, & teneritudinem mētis nimiam, inuidit viro suo qui cubat in sinu eius, super filij & filiae carnis, & illuuii secundinarum, quae egrediuntur de medio feminum eius, & super liberis qui eadem hora nati sunt: comedent enim eos clam propter rerum omnium penuriam in obsidione & vastitate, qua opprimet te inimicus tuus intra portas tuas.

Deuorabunt eos aues moris amarissimo. Inducuntur hic multae creaturae pugnantes contra peccatores: quia armabit creaturam in ultionem inimicorum, & pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos Sap. 3. cap. ut qui cunctis sibi seruientibus Deo subiectus esse noluit, omnia sibi sentiat efferata: & fiet ut aues quae viros homines contingere non audebant, diuina dispositione eos ad interitum prosequantur.

Morsu amarissimo. Quia per plures morsus eos diutine lacerabunt vsque ad mortem. *Dentes bestiarum.* Quia mittebat Dominus leones, & vrsos de sylua, lupos, & alias feras quae lacerarent eos, ut patet de duobus vrsis, qui lacerauerunt quadraginta duos pueros, quia illud ebat Heliseo dicentes ascende calue, ut habetur 4. Regum 2. cap. *Cum furore trahentium super terram.* Idest prouocando contra eos animalia, quae toto corpore per terram reptant, & trahunt venenum dilando, & confringendo.

Atque serpentum. Idem est. sed ponuntur propter differre per magnum & paruum: ut trahentia super terram sint colubri, viperæ, reguli, lacertæ & similia.

Serpentes vocantur magna reptilia, ut aspides, & boas anguis, qui ita magnus est, ut boues integros deuoret, unde boas a deuoratione bouum dictus est. de hoc Solinus in Polistor. c. de Italia. nascitur in calabria quae est prouincia apud Romam. *Fovis.* Idest ab extra, scilicet ab hostibus. *Vastabit eos gladius.* Destruendo eos & semen eorum. *Et intus panis.* Quia non confidebant vitae suae in nocte dicentes, quis daret nobis mane? & in die dicentes quis daret nobis noctem? ut patet supra 28. cap. *Iuuenem simul ac virginem.* Idest omnes non habita differentia aetatis, & sexus. & ponuntur istae duae aetates quae sunt floridiores, scilicet in homine iuuentus, in muliere aetas virginalis: quia non est subiecta angustijs pariendi & laboribus nutriendi. *Et lactentem.* Idest puerum qui ad vbera pendet, cui etiam propter aetatis teneritudinem non miserebuntur hostes. *Cum homine senē.* Nec hunc propter cātiem reuerentur. *Et dixi.* hic ponitur Deus ut proponens delere gentem illam propter iniquitates. *Et dixi.* Idest proposui eos delere dicens. *Vbi nam sunt.* Loquitur ad modum hominis irati quarentis hostem ad occidendum. *Cessare faciam ex hominibus memoriam eorum.* Delendo eos cum semine eorum ne maneat posteritas. *Sed propter iram inimicorum.* Ponuntur dilationes diuinæ punitionis, & videtur Deus quantum ad hoc subito mutari, sed nullo modo mutatur in se. mutantur tamen ista inferiora de quibus Deus aliquando loquitur, ut magis diximus supra 18. cap. scriptura cum vult nobis declarare punitionem inflictam nobis a Deo, & quia non possumus eam intelligere secundum modum diuinum, proponit eam per modum humanum: ideo nobis iracundiam & subitam mutationem aliquando insinuat.

Sed propter iram inimicorum distuli. Quia si punirent eos per hostes tanquam per ministros, hostes videntes magnalia quae faciebant, attribuerent potentiam suam: & non darent laudem nomini meo, sicut habetur Abacuc. 1. cap. de Nabuchodonosor gloriantes, quia subdebat sibi Iudæos: nec in hoc attribuebat aliqd Deo ubi dicitur: totum in hamo suo subleuauit, & traxit illud in sagena sua, & congregauit in rete suam: super hoc letabitur & exultabit: propter hoc immolabit sagena suae: & sacrificabit reti suo: quia in ipsis increpata est pars eius, & cibus eius electus. *Ne forte superbirent hostes eorum.* Tollendo mihi honorem debui, & sibi applicando. *Manus nostra excelsa.* Idest valde potens. *Et non Deus.* Hoc valde malum erat. si enim ipsi adiuti a Deo facerent magnalia, & in hoc gloriantur non considerantes utrum Deus fecerit, peccatum quidem est: sed maius cum recogitant de Deo, & negant ipsum fecisse sicut isti. & sic fecit Sennacherib qui credebatur se posse pugnare contra Deum Israel dicēs, quod sicut destruxerat deos aliarum gentium, ita faceret de Deo Israel: quia non posset adiuuare Iudæos, ut patet 4. Reg. 18. cap. sic Nabuchodonosor qui mādauit nullum alium vocari Deum propter seipsum facientem mirabilia opera & victorias, ut habetur Iudith. 2. cap. ideo mandabat omnes deos nationum destrui, ut ipse solus Deus vocaretur. sic autem Salmanasar rex Assyriorum qui transfudit regnum Israel in terram Medorum, ut patet 4. Regum 17. cap. gloriabatur se potuisse ex virtute sua contra omnia regna terre, & subiecisse gentes multas, ut patet Esa. cap. 10. cum dicitur: vixit virga furoris mei & baculus ipse: in manu eorum indignatio mea: ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi, ut auferat spolia, & diripiat pradam: & ponam illum in conculcationem quasi lutum platearum: ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius non sic aestimabit. sed ad conterendum erit

cor

De aduer-
sarijs se
glorifican-
tibus.

cor eius: & ad internationem gentium non paucorum: dicit enim nunquid non principes mei simul reges sunt? quomodo inuenit manus mea regna idoli, sic & simulachra eorum de Hierusalem & de Samaria: nūquid non sicut feci Samariæ & idolis eius, sic faciam Hierusale & simulachris eius? dixit enim in fortitudine manus meae feci, & in sapientia mea intellexi, abstuli terminos populorum, & principes eorum depredatus sum: & detraxi quasi potens in sublimi residentes, & inuenit quasi nidum manus mea fortitudinem plurimorum: & sicut colliguntur ova quae derelicta sunt, sic vniuersam terram ego congregaui: & non fuit qui moueret penam, aut aperiret os, & ganniret. Ecce in his omnibus magna superbia regum de victoria eis a Deo speciali gratia concessa quasi ipsi soli fecerint. *Gens absque consilio.* Loquitur de aduersarijs se glorificantibus. *Absque consilio.* Quia non inquit cauere mala quae Deus eis infligere posset: non gloriarentur. *Et sine prudentia.* Idest nesciēs eligere sibi bonum: quia si Dei bonitatem & magnitudinem consideraret, & quanta bona eis largiri posset, ei subiecerentur gratulantes de tanto adiutorio. vel vocatur gens sine consilio & prudentia, idest inscia vel irrationalis: quoniam si aliquid intellectus haberent manifeste cognoscerent quod non fecerunt ipsi hec, sed Deus. *Vtinam saperent.* Idest praeuidera considerarent. *Et intelligerent.* Praesentia. *Et nouissima prouiderent.* Idest ex hoc iudicarent circa futura. est sensus secundum sequentem litteram quod Deus vellet, ut isti aduersarij Iudæorum considerarent, quomodo paucissimi de Iudæis persequerentur multos de alijs gentibus, quando Deum propitium habebant: & intelligerent nunc quod ex quo Iudæi Deum offensum habent, pauci de ipsis multos Iudæos persequuntur. & ex hoc prouiderent circa nouissima, idest considerarent quid posset accidere in futuro, scilicet quod quando Iudæi Deum placatum habuerunt, & ipsi hostes Deum offensum, quod paucissimi de Iudæis persequerentur omnes hostes, vel alij loco eorum: ut Assirij gloriabantur se destruxisse Israelitas: ideo a Chaldaeis destructi sunt. Chaldaei autem gloriabantur destruxisse Iudam: ideo Persæ & Medae eleuerunt eos.

Quomodo persequeretur vnus mille. Intelligitur de hostibus, ita quod vnus de eis persequeretur mille Iudæos, & duo de illis fugabant decem mille Iudæos. quasi dicat si ipsi intelligentiam haberent, satis patet quod hoc non faciebant ipsi: quia secundum naturam impossibile est: sed diuina virtus Iudæos puniens faciebat. Et non est sic intelligendum ad litteram quod duo fugarent decem millia, quia nunquam tale legitur in historijs sacris: sed ponitur numerus certus pro incerto ad signandam manum Dei ulticem, & non manum hostium.

Nonne ideo quia Deus suus vendidit eos. Idest satis patet, quod non est alia causa quare duo de hostibus decem mille Iudæos fugarent: nisi quia Deus suus vendidit eos, idest quia tradidit tanquam venditos in manibus hostium.

Duplex li-
tere expo-
sitiō.

Et Dominus conclusit illos. Scilicet in manu hostium, ut fugere non possent, sed omnes cadrent gladio. vel potest referri superius ad Iudæos sic. vtinam considerarent hostes quomodo duo de Iudæis fugabant decem millia de hostibus, ut fuit in tempore Gedeonis, ut patet Iudith. c. 8. & 7. quia Gedeon cum trecentis viris iuit contra castra Madianitarum, & Amalechitarum, & omnium orientalium, & mortui sunt de hostibus centum & viginti mille viri. Et Samion qui solus erat, occidit de Philistin mille viros cum mandibula asini, ut patet Iudith. 15. cap. nunc autem si duo de

A hostibus fugant decem millia illorum, non est propter aliam causam, nisi quia Deus eorum vendidit eos.

Non enim est Deus noster, ut dij eorum. Respondet tacito argumento hostium. dicerent enim nos fecimus hec, & non Deus: quia non est verisimile quod Deus eorum puniret eos, sicut nec dij aliarum gentium puniunt cultores suos. respondetur, non est Deus noster ut dij eorum, quia dij eorum iniquitatem diligunt, Deus noster iniquitatem abominatur, ut patet Psalm. 5. quoniam Deus non volens iniquitatem tu es. dij eorum non puniunt malum, quia illud amant. Deus noster punit malum, quia illud abominatur. & magis punit in nobis quam in alijs gentibus, ut habetur 2. Machab. 6. cap. non enim sicut in alijs nationibus Deus patienter expectat, ut eas cum iudicii dies venerit in plenitudine peccatorum puniat, ita & in nobis statuit, ut peccatis nostris in finem deuolutis, ita demum in nos iudicet. quia multo tempore non sineret peccatores ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere magni beneficii indicium est.

Salutare
est pecca-
tores cito
puniri.

Inimici nostri sunt iudices. Idest quando Deus noster vult punire nos, facit inimicos nostros iudices, idest executores iudicii sui, ut patet de Assirij, de Chaldaeis, Romanis, & alijs gentibus quae Iudæos afflixerunt quantum volebant pro suo arbitrio iudicantes. sic Deus multoties loquitur in prophetis, ut patet Abacuc. cap. 1. cum agitur de Nabuchodonosor puniuro Iudæos. dicitur enim. Domine in iudiciū posuisti eum: & forte ut corripes fundasti eum, idest posuisti eum ad iudicandum, scilicet ut sit iudex sententiam contra Iudæos proferens, & executioni tradens. eodem modo dicitur de rege Assyriorum, quem Deus ponebat ut ministrum percussione, scilicet ut ipse loco Dei sumeret vindictam de Israelitis, & tamen excedebat. de hoc Esaia 10. cap. sic dicitur. vixit virga furoris mei & baculus ipse: in manu eorum indignatio mea: ad gentem fallacem mitram eum, & contra populum furoris mei mandabo illi. & postea in eodem cap. cum Deus inuehitur in eum increpando vocat eum virgam dicens. nunquid gloriabitur securis contra eum qui secatur ea? aut exaltabitur terra contra eum a quo trahitur? quomodo si leuetur virga contra leuantem se, & baculus qui utriusque lignum est: quasi dicat ita erant isti reges contra Deum.

De vinea sodomorum. Hic ponitur causa quare hostes Israelitarum erant iudices eorum, scilicet propter graues iniquitates in quibus comparantur Sodomitae. & vocantur principes sodomorum principes Iudæ, ut patet Esaia 1. cap. & dicitur de eis quod peccatum suum quasi Sodoma praeuiderunt, nec absconderunt, ut habetur Esaia 3. cap. & quia peccatum est consummatum in tribus, siue in corde, siue ore, vel opere: ideo ponuntur hic tria, scilicet vinea quantum ad primum: vixit quantum ad secundum: vinum quantum ad tertium. & est ordo inter ista: quia ex vinea procedit vix, ex vix vinum. sic ex peccato cordis peccatum oris, & ex peccato oris, peccatum operis.

De vinea sodomorum vinea eorum. Idest sicut vinea sodomorum fedissima est: ita cogitatio istorum fedissima erat. postquam quatuor ciuitates illae subuersae sunt, ut patet supra 29. cap. mansit terra illa sterilis. & licet ibi arbores sunt, quae poma aspectui pulchra habeant, si tamen accipiantur in cinerem resoluuntur, & fetent, & fumum exhalant in testimonium nequiae eorum, ut ait Isidorus Etymol. lib. 15. & sic credendum est de alijs arboribus. de hoc Solinus in Polistor. cap. de Iudæa.

Mirabile;
de sodo-
mā citra.

Et de suburbanis Gomorrae. Suburbana dicuntur quaedam

dam spatia terræ extra muros ciuitatis, in illis plantantur vineæ vel arbores aliæ. & idem est de Gomorra, sicut de Sodoma, quia ille quatuor ciuitates hoc pessimo vitio laborabant.

Vna eorum vna felix. Multi libri habent felix cum x, ita quod sit in nominatiuo: sed corrupti sunt, quoniam debet hic poni genitiuus huius nominis fel.

Vna eorum. Hic signatur peccatum oris. *Vna felix.* Idest amara vt fel: quia locutio istorum erat amara, idest amaricans corda eorum, quibus loquebatur inclinando eos ad malum: quoniam corrumpunt bonos mores eloquia mala, vt patet 1. Corinth. c. 13. Vel amara, quia in verbis suis Deum ad amaritudinem iracundiæ prouocabant. sic patet Malach. 2. cap. laborare fecistis Deum in sermonibus vestris.

Et botrus amarissimus. Botrus duo significat, scilicet racemum, & acretam, & vtrumque amarissimum erat. si accipiat botrus pro racemo est sensus quod sicut quilibet vna, idest quilibet locutio istorum est amara, ita racemus qui dicit congregationem vuarum, idest verborum multiplicatio amarissima erat: quia amarum additum amaro, amarius & amarissimum facit. *Fel draconum vinum eorum.* Hic significatur peccatum operis quod super alia duo amarum est, sicut fel draconum ceteris amaris amarius est: ideo Aethiopes qui dracones comedunt, vt patet Psal. 103. Draco iste quem tu formasti ad illudendum, & dedisti eum in escam populi Aethiopum: primo abstrahunt partem illam nigram in qua fel est, & cetera sibi propinqua, & deinde sine timore comedunt, lingua etiam amputata: quoniam ista venenosa sunt, & carnes istæ multum proficiunt contra venenum. de hoc habetur in libro de proprietatibus rerum 18.

Venenum aspidum insanabile. Idest ita graue est contra me opus eorum sicut venenum aspidum, quod inter omnia valde pestiferum est: ideo insanabile ita quod nullum remedium ei adhiberi potest. sunt enim aspidēs magni serpentes in motu velocissimi, vt flumina & maria transuolent, qui oculos aequaliter obuersos habent: vt ante se nihil videant sed lateraliter. magis ergo auditu quam visu valent: & si quis hominum aliquem illorum occiderit, quoniam semper duo sunt, scilicet masculus & femella, superstes hominem occisorem insequitur, vt nullis viarum recessibus euadere valeat: sed etiam si inter multos homines ille introierit aspis eum relictis ceteris solum tenebit, & occidet, vt de proprietatibus rerum lib. 18.

Nonne hac. Hic ponitur tertium, scilicet punitio- nis forma, & tanguntur duo. Primum propter tempus concessum ad penitendum neglecta punitio. Secundum hostium destructio ibi. *Videte quod ego sum.*

Nonne hac condita sunt. Loquitur Israelitis non conuersis per modum hominis irati dicens. non putetis quod ex eo quod puniui vos hactenus non sim ultra puniurus: quia poenæ vobis inferendæ conseruatae sunt apud me.

Nonne hac. Idest punitioes infligendæ. *Condita sunt.* Idest abscondita sunt vel conseruata. *In thesauris meis.* Idest in loco secreto. sicut enim thesaurus signatus in loco turrissimo ponitur, ita mala vel bona quæ certissime ventura sunt, sed nondum sentiuntur, in thesauris recondita esse dicuntur. Aliter autem hoc intelligi potest referendo ad ea quæ immediate dicta sunt, scilicet ad vineam, vnam, & vinum, & venenum. nam per illa designabatur culpa Israelitarum in corde, voce, & opere. & quia pro omni culpa debetur poena, vel quam homo sibi imponat, vel quam Deus ei infligat: ideo pro his puniendi erant: quia tamen Deus puniurus erat eos, oportebat vt sciret, pro quo eos puniurus erat. si ergo euenerit quod

ista traderentur obliuioni, non possent puniri qui ista commiserant. possent ergo dicere qui mala hæc patrauerant, Deus obliuiscetur omnium istorum: ideo non inuenit aliquid, quare debeat nos punire: quibus Deus responderet increpans eos & dicens.

Nonne hac condita sunt. Idest quomodo vos dicitis, quod ego oblitus sum hæc, & non puniam: nunquid non sunt hæc condita, idest conseruata apud me? quasi dicat memoria istorum culparum vestrarum, quæ signatur nomine vineæ, vna, & vini manet apud me: quia ego non obliuiscor horum.

Et signata. Idest sigillata, vel signis clausa: sicut dicitur Apoc. 5. cap. de libro qui habebat sigilla septem quibus clausus erat, & nullus inuentus est, qui posset aperire librum, & soluere signacula eius, nisi agnus vt habetur in eodem cap. & Matth. 27. cap. dicitur de sepulchro Domini Iesu quod milites signauerunt illud cum custodibus, idest clauserunt sicut ea quæ in thesauris sunt signata sunt, idest diligenter clausa ne aliquis ea surripere valeat: ita ea quæ in secretissimo pectore altissime scientiæ Dei sunt clausa sunt: quia nullo modo elabi possunt: ideo dicuntur clausa in thesauris Dei. *Mea est ultio.* Idest punitio quæ debetur pro peccatis ad me pertinet. *Et ego retribuam eis in tempore.* Idest licet nunc non sit tempus puniendi, ego obseruabo tempus ad puniendum. *Vt labatur pes eorum.* Idest quando venerit illud tempus punien- di, ego faciam quod labatur pes eorum vt ipsi in terram corruant. hoc signat defectionem factam ab hostibus. *Iuxta est dies perditionis.* Commatio de malo inferendo est. *Et adesse festinant tempora.* Debet accipi adesse pro vna parte, & tunc signat appropinquare, & est sensus quod tempora cito pertranseunt, vt dies punitiois appropinquet. si autem accipiantur duæ partes, scilicet ad & esse non signat ad propositum.

Iuxta est dies perditionis. Hic responderet ad quandam questionem, vel potius destruit quādam falsam opinionem confidentiæ quam haberent isti peccantes. dicerent enim quod licet Deus sit iudex iustus, & mala nulla impunita esse sinat: & licet omnia retineat in thesauris suis, ita quod nullus obliuiscatur, tamen valde misericors est, ideo differet punitioem suam vsque in finem, ita quod nullo modo puniat nunc: sed sicut dicitur Esaie 30. cap. ideo expectat vos Deus, vt misereatur vestri. ad hæc respondebit Deus, quod non est sic sed immediate punit: quia iuxta est dies perditionis, idest satis in promptu est, vt veniat eis dies interitus, & repentina calamitas. Vocatur dies perditionis in qua Deo specialiter operante, aut hostibus incurfantibus, totaliter interibunt: nam Deus non tardat malis mala infligere, licet nobis qui interiorum inexperti sola deceptoria exteriora iudicantes tardare videatur, & interdum nimis festinare: ipse tamen quam cito oportet malis mala distribuit, & hoc valde velociter est, vt patet supra 7. cap. cum dicitur. & reddens odientibus se statim, ita vt disperdat eos: & ultra non differat protinus eis restituens quod merentur. his igitur qui mala perpetrarunt ex quibus mala infligi promerentur, quantumcunque differat, punitio tamen in promptu est: quia iuxta est dies perditionis, idest dies in qua destruentur.

Et adesse festinant tempora. Idest tempora in quibus fieri debet punitio, festinant vt adsint, scilicet quod velociter veniunt. nec tamen intelligitur quod velociter veniant, idest quod aliqua tempora ceteris paribus magis festinent, quam alia. nam motus cœli in quo fundatur tempus, vt ait Arist. in 4. Physic. est vni- formis. & cum tempus sit numerus motus secundum prius, & posterius, vt patet in 4. Physic. per Aristotelem

stotelem necesse est secundum velocitatem & tarditatem eorum, fieri velocitatem aut tarditatem in tempore, quod ponebatur vt passio motus. sed motus cœli est velocissimus, & non datur in eo magis tardum, & minus tardum: ideo nec dari oportet tempora magis aut minus accelerari.

Iudicabit Dominus. Idest puniet populum suum Israel. *Et in seruis suis miserebitur.* Quia licet puniat, non tamen puniet vsque in finem: sed adiciet miseri, quod serui eius & populus eius sunt.

Videbit quod infirmata. Subditur causa miserationis. quando enim homines magni vident aliquos, qui offenderunt eos, deficere, miserebunt eorum. sic Deus videns quod bellatores Iudæorum qui vocantur manus, quia sicut manus omnium organorum organum est, quia omnibus seruit: sic viri bellatores pro tota ciuitate morti se exponant.

Clausi quoque defecerunt. Idest illi qui erant in fortali- tibus defecerunt fame, vel post ab hostibus capti. descri- bitur enim tribulatio Iudæorum ad modum ciuitatis, quæ ab hostibus obsidetur, in qua primo defen- dentes muros lassantur, & moriuntur: deinde capta ciuitate illi, qui in fortibus castris, & turribus inexpugnabilibus manent, fame & siti pereunt.

Residuique consumpti sunt. Idest non solum bellato- res, & qui in castris se tuerunt capiuntur & pereunt, sed etiam reliqui qui non erant bellatores.

Vbi sunt dii eorum. Hic ponitur hostium subfannatio contra Iudæos & Deum suum. *Vbi sunt dii eorum.* Loquuntur illi gentiles ad modum suum: quia ipsi multos Deos habebant, ita dicebant Iudæos multos deos habere.

In quibus habebant fiduciam. Gentiles licet idola co- larent, tamen non habebant fiduciam in eis ad pugnam: quia videbant quod raro vel nunquam eos adiuuabant: & quia Iudæi magnam fiduciam habebant in Deo suo, ideo gentiles subfannabant eos: vt legati Sennacherib. regis Assyriorum subfannabant dicentes Iudæis, quod non habebant fiduciam super Deum vt liberaret eos, quia non potuerunt alij dii gentium liberare terram suam de manu regis Assyriorum. vbi est Deus Emath & Arphath? vbi est Deus Sepharaim? nunquid liberauerunt Samariam de manu mea? de hoc 4. Regum 18. cap.

De quorum victimis comedeant adipem. Iudæi non comedeant adipem, nec de victimis, nec etiam de animalibus non sacrificatis Deo, vt patet Leuit. 3. & 7. c. omnis adeps Domini erit iure perpetuo: nec sanguinem nec adipem omnino comedetis. sed dicebant hoc gentiles, quia ipsi comedeant adipem in sacrificio deorum suorum.

Et bibeant vinum libaminum. Idest libamentorum: dicitur vinum quod miscebatur in sacrificio, quia cum quolibet animali immolato dabatur determinata pars simile, & illa conspergebatur certa mensura olei, & vini, vt datur regula Num. 5. cap. & 28. & de hoc vino non licebat eis viuere, sed totum in sacrificio fundebatur: gentiles autem in sacrificijs deorum suorum vinum libaminum bibeant: & sic putabant ipsi quod faceret Iudæi: *Surgant.* Modus irrisorius est volens demonstrare Deum Hebræorum iacere vel dormire, sicut Helias irridebat deos gentilium, scilicet Baal, vt patet 3. Regum 18. cap. dicens clamate voce maiore: Deus enim vester aut loquitur, aut in diuersorio est, aut in itinere.

Et opitulentur. Idest adiuuent. *Videte quod ego.* Hic ponitur aduersariorum destructio: & hoc agit ad consolationem Iudæorum, quia consolabantur quod aduersarij, qui eos malo modo puniuerant, destruerentur: & sic Naum predixit destructionem Assyriorum,

qui Israel deuastauerant, sic Abacuc gloriatur prædicendo destructionem Babyloniorum qui Iudam captiuauerant, quia Persæ & Medi destruxerunt eos totaliter, vt patet Abacuc 2. cap. & 3. & magis Daniel. cap. 5. & isti merebantur puniri in exequendo id quod Deus mādabat, quia malo animo id agebant, scilicet ad laudem suam: & valde excedebant in punitioe, sicut Iudæi Christum occiderunt, quod Deus volebat: sed valde demeriti sunt, quia malo animo agebant: sic etiam de demonibus qui ministri sunt diuine iustitiæ: sed non merentur, quia eorum praua est intentio.

Videte quod ego sum solus. Respondet ad subfannationem hostium: quoniam illi dixerant quod Deus non posset adiuuare: hic dicit Deus quod ipse est solus qui adiuuare & eripere potest.

Et non sit alius præter me. Qui adiuuare possit vel punire. *Ego occidam.* Malefacientes. *Ego viuere faciam.* Benefacientes. *Percutiam.* Etiam eos qui boni sunt, si aliquando me ad iracundiā prouocauerint: & ego sanabo cum ad me per penitentiam conuersi fuerint.

Non est qui de manu mea possit eruere. Idest euadere: quia quocumque iuerit ibi sum: vt dicebat David Psal. 138. quod ibo a spiritu tuo, & quod a facie tua fugiam? si ascendero in cœlum tu illic es: si descendero in infernum ades. si sumptero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua.

Leuabo in cœlum manum meam. Modus est iurandi: eleuant enim homines manus in cœlum quasi volentes testificari per altissimum Deum.

Et dicam viuo ego in æternum. Continuat ista sententia cum inferiori: & sunt ista verba iuramenti Dei dicentis, viuo ego in æternum, idest sicut verum est quod viuo ego in æternum, ita est verum quod ego reddam ultionem hostibus meis.

Si acervo vt fulgur gladium meum. Idest viuo ego: quia acuam vt fulgur gladium meum: ponitur enim si pro quia: gladius vindicta a Deo inflata est, quod pertransit vt fulgur, quod omnia dura frangit & diruit.

Et arripuerit iudicium manus mea. Idest quod manus arripiet iudicium, idest accipiet executionem iustitiæ. Exponatur supra quod ista referrentur ad gentiles insultantes Iudæis. Alio modo referri potest vt intelligatur, quod ista sit insultatio Dei facta contra gentiles, nam Deus puniurus erat istos gentiles, quia grauitate affligebant Iudæos: & in illa punitioe non poterant gentiles adiutorium habere a dijs suis, sed potius ipsi gentiles & dii eorum peribant: sicut patet de Aegyptijs: quia Deus deleuit Aegyptios, & deos eorum destruxit: sicut habetur Exodi 12. & Num. 33. cap. quod Deus fecit iudicia in Aegyptios & in deos eorum: quia deos comminuit, contriuit, confluxit, atque deleuit: Deus igitur dicit. *Vbi sunt dii eorum.* Quasi dicat isti faciebant malum, & colebant deos, quos volebant: & illi dii adiuturi erant eos, quando indigerent: quando ergo eos Deus destruxerit sciens, quia dii eorum qui nihil erant, quod eis succurrere non possent ait. *Vbi sunt dii eorum.* Quasi dicat quare non veniunt ad iuuandum: si enim hic essent, adiuuarent, sed non adiuuant. ergo non sunt hic: vbi ergo sunt veniant, quia necessarii sunt.

In quibus habebant fiduciam. Quasi dicat isti gentiles facientes ista mala, ideo audebant facere ea, quia secure putabant, quod si aliquis vellet eos impugnare, quod dii sui defenderent eos: & ob hoc eis magnos honores, & sacrificia exhibebant: sicut fuit de Busrir de principe Aegyptiorum, qui multa maleficia peragebat, omnes hospites suos per noctem occidens: iste enim sanguinem hospitem suorum occisorum dijs com-

Duplex li-
tere expo-
sitiuo.

Dij gen-
tilium ex
duobus nō
adiuuant
eos.

Aduersa-
riorū de-
structio.

complicibus suis, scelerumque fautoribus offerebat: sicut ait Paulus Orosius lib. primo de Ormesta mundi. *De quorum victis comedebant adipem.* Hic insultat gentilibus: quia dii sui non adiuuabant eos: & hoc ex duobus, scilicet ex familiaritate eorum ad deos suos, & ex mala ordinatione in colendi ritu. primo enim quia videbatur valde rationabile, quia si ipsi erant familiares deorum suorum, quod dii sui adiuuaret eos: erat autem familiaritas magna inter istos & deos suos, quia isti comedebant de adipibus libaminum deorum suorum: adeps tamen erat aliquid quod specialiter pertinebat ad Deum in sacrificio, sed dii non adiuuabant istos. videbatur ergo valde irrationabile quod sic facerent. Secundo modo insultat ex mala ordinatione colendi, scilicet, quod ipsi comederent adipem sacrificiorum deorum suorum, nam Deus verus qui instituerat optimas leges Iudaeis, & ritum colendi, decreuerat quod adipem totaliter ad Deum pertinerent: sic enim dicitur omnis adeps Domini erit iure perpetuo Leuit. 3. & 7. & quod anima quae comederit adipem, & sanguinem moriatur: & ceremonia ista a gentilibus etiam laudabant, ut patet supra quarto, cum dicitur haec est sapientia vestra, & intellectus eorum populis, ut audientes vniuersi precepta haec dicant. en populus sapiens, & intelligens gens magna: nec est alia natio tam grādis, q̄ habeat deos appropinquantes sibi. erat igitur irrisibile in gentibus quod in sacrificijs suorum deorum comederent adipem, quod erat contra leges approbatissimas.

Libamen quid sit.

Et bibebant vinum libaminum. Eodem modo insultat quantum ad hoc, scilicet quod bibebant vinum libaminum, id est libationum: est enim libamen vel libatio aliquid in rebus liquidis proprie assumendo, quia derivatur de libo. as. quod signat bibere vel degustare: & erat vinum & oleum, quae fundebantur super carnes sacrificiorum. accipitur etiam farina quae dicitur simila nomine libaminis, licet non sit liquida: quia ista tria in sacrificio offerebantur, ut patet Num. 15. cap. & sicut apud Iudaeos hoc lege sancitum erat: ita apud gentiles erat, vel in lege, vel in consuetudine, quod offerrentur libamina cum sacrificijs: & de istis libaminibus nihil pertinebat ad offerentes, vel ad sacerdotes siue esset pro peccato, siue pro holocausto, aut in hostijs pacificis: pertinebat tamen modicum de simila, ut patet Leuit. 2. cap. quod posita aliqua parte eius in sacrificijs reliquum eius dabatur sacerdotibus: apud gentiles tamen comedebant ipsi de adipibus sacrificiorum, & bibebant de vino libaminum: & non solum faciebant hoc offerentes, sed praecipue ipsi sacerdotes, qui comedebant ea quae ad deos pertinebant: & quod maius his erat, non solum comedebant de his quae sacrificabantur diis suis, sed etiam de his quae apponebantur ad comedendum diis suis: ut patet de Bel deo Babyloniorum, nam quotidie dabat ei Babylonij artabas duodecim simile & oues quadraginta & amphoras vini sex, & sacerdotes irrantes per loca occulta sanctuarij illius deuorabant per singulas noctes vniuersas res has, qui postea a Daniele conuicti sunt, ut patet Daniel 14. cap. totus autem Babyloniorum populus credebatur Deum fortissimū, vel haec vniuersa per noctes singulas deuorare.

Surgant & opulentur. Ista magna irrisio est: quia gentiles putabant deos suos esse aliquid magnum, & potentes ad adiuvandum: Deus vero sciens eos impotentes esse, immo nihil omnino esse secundum quod dii, irridet eos dicens surgant, quasi dicat, licet huc vsque tribularentur, non exaudierunt nec succurrerunt: quia dormiebant latentes: nunc autem tempus est, ut surgant, & opulentur eis.

Et opulentur vobis. Loquitur gentilibus, qui po-

nebant fiduciam in diis suis: quia deberent nunc adiuuare eos: opitulator dicitur ferre opem, id est adiutorium: & ita est de istis diis, quod deberent opem ferre. *Et in necessitate vos protegant.* Quasi dicat nunc magna necessitate vrgemini: quia ego premo vos afflictionibus: ideo in tali necessitate deberent vobis opitulari, etiam si in alijs rebus non opitulentur: quia non sunt tanta necessitatis.

Videte quod ego sum solus. Posita ironica locutione hic agitur de vera comonitione, scilicet quod supra illis diis gentilibus, & ipsis gentilibus: nunc autem dicit quod alij non sunt dii, sed ipse solus, & quod nullus punire potest nisi ipse: nec possit quispiam erui de punitione nisi ipse: ideo dicit. *Videte quod ego sum solus.* Idest o gentiles nō decipiāmini facientes mala sub confidentia deorum vestrorum: quia non est aliquis Deus qui vos possit erui, aut punire nisi ego: licet vos aliter putetis.

Et non sit alius Deus praeter me. Idest vos putatis esse multos Deos, ideo multos colitis sed erratis: quia nullus alius est Deus nisi ego: accipiebant autem gentiles Deum esse summū bonum, scilicet id quo maius excogitari non potest: sicut nunc est communis conceptio animorum, ideo ei maximam potentiam attribuebant: & secundum hoc suppositum Deus respondebat dicens. *Et non sit alius Deus praeter me.* Quasi dicat nullus alius potest punire ad voluntatem suam nisi ego: quia cum Deus, solus habeat maximā potentiam, & ego sum Deus, & nullus alius praeter me: ergo ego solus potentiam puniendi habeo.

Ego occidam. Scilicet quos voluero. *Et viuere faciam eos.* Eos qui mihi placuerint: vel ego occidā, & ego viuere faciam, id est ego habeo potestatem puniendi & remittendi.

Percutiam & sanabo. Sicut est mors & vita in potestate Dei, ita percuti non ad mortem, & sanari: ideo dicitur. *Ego percutiam.* Idest ego incipiam eos percutere dando afflictiones magnas: & ego sanabo populum meum tollendo ab eis omnem languorem, scilicet faciendo ne sit in eis languor qui est in hostibus. *Et non est qui de manu mea possit erui.* Idest forte aliquis, qui est potens vir, intelliget quod non punietur, quia forte non poterit permanere: sed ego notifico, quod non est aliquis qui possit eripi de manu mea: quicunque ergo sit qui peccauerit punietur.

Leuabo in caelum manum meam. Hoc ad iuramentum pertinet. Deus enim sic signat se iurare: & non existimet aliquis quod Deus iuraret per caelum tanquam per aliquid maius per quod iuraret, sed leuare manus in caelum est modus iurandi, & est metaphora tracta a modo humano: quia homines per maiorem suam iurant, ut patet ad Hebræos 6. c. & extra de iure iurando. cap. & si Christus. & quia maior in caelo est, scilicet Deus, homines iurant per caelum eleuando manum suam contra caelum: Deus autem licet non deberet isto modo iurare, quia non habebat aliquem maiorem in caelo: tamē vt nos intelligeremus quod iurabat, vsus fuit isto modo loquendi: sic habetur Exodi 6. cap. vbi iurauit vel dicit se iurasse daturum terrā Chanaan Israelitis, scilicet & scietis quod ego sum Dominus Deus vester, qui eduxerim vos de ergastulo Aegyptiorum, & induxerim in terram super quam leuavi manum meam, vt darem eam Abraham, Isaac, & Jacob.

Et dicam viuo ego in aeternum. Non est sensus quod litera dicat viuo ego in aeternum, id est quod Deus solum diceret hoc scilicet viuo ego in aeternū: quia hoc nihil attinebat ad propositum, maxime cum Deus iurare hic intenderet. Et circa talia non exprimitur modus iurandi in his verbis solis, sed continuat ad

Fulgur in motu suo est velocissimum.

Duplex iter exponit.

Descriptio magnitudinis vindictae per occisores multitudinis.

ad sequentia, & est sensus. *Viuo ego in aeternum si acervo vt fulgur gladium meum.* Idest viuo ego in aeternum, quia acervo gladium meum vt fulgur: sicut enim verum est quod ego viuo in aeternum, & nullo modo morior, ita est verum quod acervo gladium meū, vt fulgur. *Viuo ego in aeternum.* Idest ego viuo, & vita mea indeficiens est: quia apud Deum non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio, vt patet Iacob cap. 1. & Malach. 3. cap. dicitur ego Dominus, & non mutor. *Si acervo vt fulgur gladium meum.* Idest quod acervo vt fulgur. gladius Dei vindicta ab eo inflicta est: sunt enim omnia ista secundum metaphoram, quia Deus nec gladium nec lanceam habet: sed sicut gladius penetrat, ita vindicta a Deo inflicta penetrat hominem. *Vt fulgur.* Ponitur similitudo de fulgure, quia fulgur est velocissimum in motu suo: quia iaculatur a nubibus, & sicut illud velociter currit, ita pena a Deo illata vehementer currit. Et sicut fulgur obstantia quaeque findit, ita vindicta Dei aperit hominem vsque ad intimam secundum imprecationem Abacuc 3. cap. scilicet cum loquitur de pena infligenda, ingreditur putredo in ossibus meis, & subter me scateat.

Et arripuerit iudicium manus mea. Idest quod manus mea arripit iudicium, scilicet faciet vindictam: quia hic accipitur iudiciū pro ipsa iusta poenae inflictione, quā Deus retribueret malefacientibus: ista litera nō habet continuam expositionem, quia ex illo loco.

Videte quod ego sum solus. Vtique huc & infra indubitate exponendum est de locutione Dei ad hostes Iudeorum, sed illi versus superiores, scilicet. *Et dicent vbi sunt.* vsque ad illum versum. *Videte quod ego sum solus.* Potest dupliciter exponi, nam potest intelligi, quod sint verba insultationis hostium Iudeorum directa ad ipsos Iudeos sicut expositum fuit primo: aut potest intelligi quod intelligatur de insultatione Dei directa in hostes Iudeorum, sicut hic expositum fuit secundo: sed primus modus consonantior est literae, quia dicitur in principio illius literae.

Et dicent vbi sunt dii eorum. Ille qui insultat est qui querit vbi sunt dii eorum: sed dicitur quod isti dicent. ergo plures sunt, quod necessario ad hostes Iudeorum referendum est: & non ad Deum insultantem, quia ibi non sunt plures insultantes de quibus dicatur quod dicent.

Reddam ultionem hostibus meis. Idest de hostibus Iudeorum qui sunt hostes mei: quia Iudaei erant populi Dei: ideo omnes qui persequuntur eos, persequuntur Deum. Et licet isti a Deo permittantur Iudaeos percutere, quia tamen mala intentione illud agunt intendentes cultum Dei destruere, ideo hostes eius directe efficiebantur: quare Deus eos punire debet. *Et his qui oderunt me retribuam.* Replicatio eiusdem sententiae est. *Inebriabo sagittas meas.* Hic describitur magnitudo vindictae per multitudinem occisorum.

Et gladius meus deuorabit carnes. Vindicta Dei multis modis insignitur secundum diuersitatem penarum inflictarum quae enarratur supra 28. cap. ideo comparatur diuersis generibus instrumentorum nociuorum, scilicet gladio, igni, sagitte, & similibus: dicitur gladius deuorare carnes, quia sicut quod deuoratur totaliter consumitur, ita gladius consumit & deducit hominem ad non esse.

De cruore occisorum. Refertur ad superius, scilicet inebriabo sagittas meas de cruore occisorum: quia multi erant occisi, & vulnerati.

Et de captiuitate nudati inimicorum capitibus. Idest de inimicis captiuatis qui habebant caput nudatum: quia quando capiebantur, discooperiebantur capita eorum ad maiorem gloriam victorum, & dedecus ho-

stium captorum: si autem aliquis capite cooperto permitteretur ambulare fiebat ei magna honoratio. sic cum ante currum Scipionis africani omnes Char taginenses captiui ad triumphum capite discooperto in introitu urbis Romae introirent, solus Terentius capite galeato introire permixtus est: quia vir sapiēs, & eloquens erat. *Laudate gentes populum eius dicentes.* Quia felix est habendo talem Deū sicut dicitur Plal. 32. beata gens cuius Dominus Deus eius.

Quia sanguinem seruorum suorum vleiscetur. Quia aliqui boni & veri cultores Dei ducebantur captiui cū alijs: vt Thobias inter decem tribus, vt patet in libro suo: vt Daniel & Ezechiel in Babylonem cum tribu Iuda: vt patet in 1. cap. Dan. & 1. cap. Ezech. & licet multi mali mortui fuissent ab hostibus, Deus tamen faciet vindictam saltem propter istos bonos.

Et propitius erit terra populi sui. Idest nō relinquet eam desolatam in aeternum nisi ipsi obstinati fiant: & tunc non vocantur populus Dei sicut fuit de decem tribus Israel captiuatis in aeternum in terra Medorum: & de tribu Iuda captiuata per maiorem partē mūdi cū tribu Benjamin, & Leuitis. *Venit ergo Moyses.* Hic ponit tertium principale, scilicet cāctici epilogus.

Cāctici epilogus.

Venit ergo Moyses. Hic est preposteratio, scilicet quomodo Moyses venit de loco sanctuarij in quo audierat a Domino omnia verba cāctici huius, vt postea diceret filiis Israel. Et supra ante principium cāctici dictum fuit, quod Moyses cantauerat omnia verba cāctici huius coram toto Israel. *Et locutus fuit omnia verba cāctici huius.* Ipse enim per se cecinit coram

Israel istud cācti. *In auribus populi.* Idest totus populus audiebat quando cantabat Moyses. si autem non diceretur hic & locutus fuit, sed solum quod venit Moyses ad vniuersum Israel, esset hic rectus ordo, & illa verba posita ante principium huius cap. scilicet locutus est ergo Moyses audiente vniuerso cetero Israel verba carminis huius, & ad finem vsque compleuit, essent anticipata. Nunc autem videtur quadam repugnantia in verbis: quia dicitur supra antequam ponatur istud cācti, quod Moyses venit ad filios Israel: & eis audientibus cecinit verba carminis huius: hic autem postquam recitatum est ipsum cācti venit Moyses ad filios Israel, in quo innuitur quod ante non erat recitatum. Sed dicendum quod vtrumque verum est, quia Moyses cecinit verba carminis huius coram Israel, & antequam ipse cantaret ea, Deus dixerat illi eadem secundum formam in qua eadem populo propositurus erat: & secundum hoc concordatur ista litera, quia illud quod in precedenti cap. habitum est in fine, scilicet quod venit Moyses & recitauit haec verba coram populo, referuntur verba huius carminis ad vicem illam qua Moyses dixit ea populo, quia ad hoc antea venit quam recitaret: id autem quod hic dicitur, scilicet quod venit Moyses ad populum, & narrauit sermones istos, refert verba ista ad primam narrationem, scilicet quam fecit Deus Moysi: quia tunc verum est quod primo ista verba dicta sunt, deinde Moyses venit ad populum, & recitauit ea coram illis: & non est anticipatio ordinis nec contrarietas apparentia. Si autem ista verba quae hic dicuntur, & ea quae habentur in fine cap. praecedentis referantur ad idem, necessarium est, quod sit ordinis permutatio: & quadam apparentia contrarietatis: intelligendum est ergo isto modo. *Ipse & Iosue filius Nun.* Non quod Iosue ista verba coram populo proponeret, quia solus Moyses proponebat: sed quia dicebat quod etiam ipse ista verba a Deo audierat, cum ambo simul starent ante Dominū in ostio tabernaculi: & ex hoc accidit, quod quando Iosue morti propinquus erat, annunciauit eis quod post mor-

mortem suam peccaturi erant contra Dominum, ut patet Iosue 24. cap. *Ponite corda vestra.* Id est ponitur magna exhortatio ad custodiam legis. *Ponite corda vestra.* Id est diligenter attendite, scilicet quod non putetis esse hoc aliquid negligendum: quia ut infra dicitur non in cassum istas leges factas sunt: ea autem quibus cor apponimus, retinemus: ea vero quae negligimus, obliuiscimur. *In omnia verba.* Quia de omnibus quae dicta sunt contemnendum nihil est: quia qui in vno offendit factus est omnium reus, & qui vnicam de legibus istis contemnit, cum omnes ab eodem dare fiat, necessarium est ipsum datorem contemnere, quod valde cauendum est.

Quae ego testificor vobis. Id est de quibus ego, do vobis testimonium, quod Deus ista vobis mandauerit: vel de quibus ego testimonium perhibeo vobis, quod omnia ista obseruare tenemini: Moyſes namque ista referens populo faciebat ei fidem, quod Deus ista mandauisset Iudeis vel quod Iudei tenerentur ea obseruare: & hoc erat testificari.

Quae ego testificor hodie. Scilicet in ista die in qua morior. *Ut mandetis ea filiis vestris custodire & facere.* Non solum isti custodire debebant legem Dei, sed etiam ut filijs suis eam mandarent custodiendam docentes eos quid facere debeant: & hoc valde magnum erat, quod patres erudirent filios in custodia legis. nam propter hoc eis a Deo multa bona dantur, & promittuntur sicut patet de Abraham Gen. 18. cap. cum dicitur scio enim quod praecipiturus sit filijs suis, & domui suae post se ut custodiant viam Domini, & faciant iudicium & iustitiam: ut adducat Dominus propter Abraham omnia quae locutus est ad eum.

Quae scripta sunt in libro legis huius. Non solum obligabantur Israelitae obseruare ea quae mandata sunt in monte Synai cum Deus mandasset illa obseruari: sed solum dicit hic Moyſes de his quae continentur in hoc libro: quia ea quae continentur in hoc libro sunt aliqua specialis lex, vel sedus distinctum a federe quod pepigit in Oreb, ut patet supra 29. cap. in principio. & de istis intendebat monere: quia ista lex nunc primum promulgabatur, & necessarium erat, ut acciperet fortitudinem in mentibus auditorum per admonitionem legislatoris: lex autem quae in Oreb data fuerat praecesserat per annos quadraginta fere: ideo satis confirmata erat in mentibus audientium, nec oportebat de ea rursus moneri: solum igitur de hac expressit.

Quia non in cassum. Id est in vanum. *Scripta sunt.* Quia Deus nihil facit frustra cum omnia constituerit in certo ordine, cum quo non fiat superfluum. *Sed ut singulis in eis viuerent.* Ergo ex opposito si nemo secundum legem viueret lex inutiliter facta esset: quia finis legis non est scire eam, sed operari secundum eam: ut simus imitatores & factores verbi, & non tantum auditores, ut patet Iacob 1. cap. in speculatiuis enim scire prodest, & operari non requiritur. In moralibus autem scire nihil prodest, nisi operemur: operari vero totaliter confert, ut patet 2. Ethic.

Quae facientes longo perseueretis tempore. Id est si ista praeccepta custoditis viuetis magno tempore: Iudei qui adhuc rudes erant non cognoscentes vera bona existimabant magnum bonum esse vitam diuturnam: Deus igitur assentiens desiderio eorum promittit eis magnum tempus vitae si custodiant mandata Dei: & promittuntur hic duo, scilicet vita simpliciter, & vita cum determinatione, scilicet in terra promissionis: vita simpliciter dicitur, quod ipsi viuerent magno tempore, siue manerent illo tempore in terra promissionis, siue non: & de hoc dicitur Exodi 23. cap. numerum dierum tuorum implebo.

Secundum erat vita cum determinatione, scilicet,

quod non solum viuerent, sed etiam quod in terra promissionis viuerent, hoc enim magnum gaudium ipsorum erat: nam si ducerent Iudei in captiuitatem, & ibi viuerent, illud viueret erat: tamen erat cum tristitia magna: & melius erat generoso animo mori quam inter hostiles turbas premi durissima atque inhonestissima seruitute: ideo ad concedendum eis perfectum gaudium pro bono opere conueniebat, ut daretur eis quod manerent magno tempore in terra promissionis.

Longo tempore perseueretis. Si Hebraei conuerterentur ad cultum idolorum mittebat Deus hostes super illos, & faciebat ut magno tempore manere non possent in terra promissionis, sed ducebantur in captiuitates: si autem mandata Dei custodirent, manebant in terra illa gaudentes: & non erat aliquis qui extermineret eos. *In terra.* Scilicet Chanaanorum Eueorum Iebuseorum &c.

Ad quam Iordane transmissio ingrediendi possidendam. Id est terra illa in qua manebitis mandato Dei ultra Iordanem est: & licet nunc non sitis in ea, tamen pertransito Iordane ingrediemini in eam: & loquitur hoc ad nouem tribus & dimidiam, quia duae tribus & dimidia, scilicet Gad & Ruben, & dimidia pars Manasse acceperant possessionem ante transitum Iordanis in terra duorum regum Amorrhoeorum, scilicet Og & Seon, ut patet Num. 32. & supra 3. & 4. cap. hoc tamen verum est de ipsis qui habitabant ante Iordanem, & iam acceperant possessionem. nam si Deum vere colerent obseruantes omnia mandata eius multo tempore manerent in terra illa, quam habebant: si autem non obseruarent conuerterentes se ad idolatriam cito perderent terram illam ducti in captiuitatem: sic enim euenit in posterum quod inualefcere nequitia regni Israel rex Assyriorum Salmanazar venit in terram illam, & duxit captiuas decem tribus Israel relictis duabus, scilicet Iuda & Benjamin cum Leuitis, qui non computantur in tribum: & inter has fuerunt istae duae tribus & dimidia, ut patet 4. Regum 17. cap. sed sit mentio de nouem tribubus & dimidia, quae accepturae erant possessionem ultra Iordanem: & hoc quia plures erant & digniores. Secundo quia magis oportebat certificare eos, qui non erant certi quam eos qui plus certitudinis habebant: sed illi qui iam acceperant Iordanem non transito possessione in manu Dei robusta, securiores erant, quam illi qui transitori erant Iordanem ad possidendum terram, in qua nesciebant quantum, aut quomodo acquirerent: ideo de his solis expressit.

Locutus est Dominus. Posita exhortatione populi: hic agitur de obitu Moyſi. Et tanguntur tria. Primo Moyſi mors praecipitur. Secundo ab ipso benedictio populo indicitur ibi. *Hec est benedictio.* In principio cap. sequentis. Tercio actualiter moritur, & sepelitur infra 34. cap.

In eadem die. Ex hoc patet, quod in die in quo Moyſes dedit istas benedictiones & exhortationes in cantico mortuus est.

Ascende in montem. Quia tunc manebat populus in Settini, quae erat vltima mansio, ut patet Numeri 33. cap. Et hoc in valle contra phanum Phegor, ut patet supra 3. & 4. cap. & mons erat altus: oportebat ergo ascendere.

In montem istum Abarin. Dicitur Abarin mons transcuntium. Id est transitus in montem Nebo. Mons Abarin longus erat in quo erat quaedam pars alta, quae vocabatur mons Nebo in quem ascendit Moyſes. *Qui est in terra Moab.* Id est in descensu terrae Moab: quia ista terra in qua tunc manebat Israel de regno regis Seon erat, ut patet supra 4. c. licet multoties dicitur esse in campe-

campellibus Moab contra hierico: sed poterat esse quod iste mons aliquomodo pertineret ad terram Moab, & aliquomodo ad terram Seon: quia erat in confinibus regnorum, sicut diximus supra 3. c. de monte Hermon, qui aliquo modo pertinet ad terram Seon, quia erat in confinibus regnorum sicut diximus supra 3. c. de monte Hermon, qui aliquo modo pertinet ad terram Seon, & aliquo modo ad Sydonios, & aliquid ad terram Israel: ideo vocatur Hermon, sicut Saurion. a qualibet gente vnum nomen habens. *Et uide terram Chanaan.* J. 34. c. dicitur quod uidit omnem illam terram, quae uocatur terra Chanaan largo modo, non a quodam populo qui ibi habitabat iuxta mare, & fluentia Iordanis, & dicitur Chanaanus ut patet Num. 13. c. sed ad Chanaan nepotem Noe, qui fuit pater istorum populorum. Et iste Chanaan fuit pater multorum populorum, qui ponuntur Gen. 10. c. quia ab illis filiis eius, qui ibi ponuntur natae sunt gentes multae cum omnes numerati in illo: & sint capita gentium ut patet Gen. 11. inter quas fuerunt iste septem gentes, quae hic numerantur. Sin propterea istorum librorum, & has tradidit Deus in manu filiorum Israel, ut igitur Deus sanctificaret Moyſen, ostendit ei terram Chanaan, i. terram omnium istarum septem gentium, sicut innuitur J. 34. c. cum dicitur ostenditque ei dominus omnem terram Galaad usque Dan & vniuersam Neptalim terramque Ephraim & Manasse, & omnem terram usque ad mare nouissimum, & australem partem ad latitudinem campi Hierico ciuitatis palmarum usque Segor.

An Moyſes de monte Nebo uiderit totam terram Chanaan visionem naturalem. Quasi. VI.

DE ista visione dicendum est, quod non uidit hoc Moyſes naturaliter. i. secundum vigorem potentiae visus, & hoc patet multipliciter. Primo, quia dato, quod mons Nebo super quem Moyſes ascendit esset altus, tamen non erat ita altus ut omnia loca, & arbuta, quae erant in vallibus parerent: nam non videtur alicubi terrarum tanta esse altitudo, ut in distantia tanta contemplari posset quis concavitates vallium, in quibus praecipua, & delectabilior populatio est.

Secundo non poterat hoc existere, quia dato, quod mons esset ita altus ut ad hoc sufficeret, vel forte quod terra tota esset satis plana, non posset videre Moyſes ad tantam distantiam, quia species venientes a tanta distantia debilius mutantur propter magnitudinem spacia, & obiectum intermedium nebularum intermediarum, & debilitas visus non sufficeret, ut immutaretur a tam parua uirtute specierum immutantium, oportebat ergo quod Deus eleuaret supernaturaliter, vel confortando uirtutem visuam Moyſi, quod posset sufficienter immutari a speciebus tam pauci vigoris, vel quod conferret maiorem uirtutem speciebus ad immutandum nihil augendo vel confortando in uirtute visuam Moyſi, vel quod uirtus esset, quod Deus praesentauerit ei species omnium locorum illius terrae, ut haberet perfectam, & distinctam cognitionem de eis, & nihil notabile maneret quod non cognosceret: est. n. iste modus conuenientior duobus modis superioribus. nam posito primo modo. i. quod Deus confortaret uirtutem visuam Moyſi adhuc manet inconueniens, quia uirtus confortata ad hoc proficit, ut possit immutari a specie modice adiuuata, a qua non posset alias immutari, quantumcumque ergo uirtus visuam alicuius confortetur, nunquam poterit uidere nisi ea, quae praesentant, & quia illa quae erant in vallibus occultissimis, non poterant peruenire ad oculos Moyſi, ergo non poterat uidere illa, quantumcumque immutarent oculi ad perfectionem. i. quod uirtus sua esset valde magis perfectior. Alph. Toft. super Deuter.

Afecta, quae ante erat, quia species uisibilis semper dirigitur per lineam rectam, ergo quia illi erant in uallibus, profundissimis, non poterant peruenire ad oculos eius, & sic non poterant immutari, sicut si Deus perfecisset potentiam visuam alicuius quantumcumque uellet, & nulla species uisibilis perueniret ad eam, non posset quicquam uidere, ita hic dato quod esset uirtus Moyſi perfecta a Deo supernaturaliter: si tamen res existeret in profundissimis uallibus, non posset dirigere species, ut perueniret ad oculos, nullo modo Moyſes immutari posset nec uidere, oportebat ergo dari aliquem alium modum per quem Moyſes ista uideret. Si autem accipit modus secundus. i. quod Deus tribuerit maiorem uirtutem immutatiui speciebus illorum locorum, & rerum, ut a maiori distantia mouere possent, & alias consueuerant mouere, adhuc non sufficit, quia ille species immutabant fortius illam potentiam visuam, ad quam peruenirent, & alias immutare solebant, sed non immutabant ullo modo potentiam visuam ad quam non peruenirent, sed dato quod in terra Chanaan essent profunde ualles, & mons ille Nebo non esset ita altus, ut posset uidere quispiam ex ipso omnes concavitates terrae illius, non peruenirent ullo modo species omnium locorum ad potentiam visuam, ergo non immutari poterit, etiam si species fortificatae sunt in sua potentia immutatiua, necessarium igitur est ut de terra aliquid per quod tollantur ista inconuenientia, ut posset Moyſes uidere omnem terram Chanaan sicut in littera exprimitur: istud autem pertinet ad tertium modum assignatum, quia si ponamus quod Deus creauerit species quae peruenirent usque ad oculos Moyſi, omnium illarum rerum siue illae species essent confortatae in se, siue non confortatae, siue potentia visuam esset roborata, uel non, species creatae peruenientes ad potentiam visuam immutarent eam. iste ergo modus assignari debet, de quo dicitur J. 34. c. quod autem ista visio ad rem spacia non fuerit naturaliter facta, sed supernaturaliter creata, uel producta innuit J. 34. c. ubi ostenditur, quod dñs oem terram Galaad usque Dan: & non dñr. *Uiderit omnem terram usque Dan.* q. d. quod si uidit ipse per se uirtutem naturalibus, sed Deus ostendit ei creatum aliquid supernaturale, sicut erat creare species venientes ad oculos eius de oib. istis reb. dicendum igitur est quod ista visio non fuit naturalis. *Tangeris populis tuis.* i. transibis ad societatem sanctorum patrum in limbo, qui dñs Abraham. *Sicut mortuus est Aaron frater tuus in monte Hor.* Mortuus fuit Aaron in monte Hor ut patet Num. 20. & 33. c. in pace uidente Moyſe, id ipse desiderauit talem mortem. *Quia praeparata est illis contramem.* Quo. n. praeparata fuerunt diximus satis late Num. 20. cap. quo autem ista mors potuerit esse pena Moyſi, qui de nita misera transiuit ad meliorem statum, dictum fuit late. S. 3. ca. circa finem.

Ad aquas contradictionis. i. in quibus contradixit populus dño non confidendo in bonitate, & potestate eius. *In cades deserti syn.* Ista est cades barne, ut probamus Num. 32. c. *Et non sanctificasti me coram filiis Israel.* Debuerant Moyſes, & Aaron dicere lapidi, lapis mandamus tibi ex parte Dei, quod scindaris, & des aquas abundanter isti populo: sed peruibari ex murmuratione populi: ceperunt iurgari contra populum uocantes eum rebellem, & sic populus non benedixit Deum.

Contra uidebit eam. i. ex opposito, & a remotis, sed non intrant.

Et non ingredieris in eam, quae ego dabo filiis Israel. Hoc refertur ad terram de qua locutus fuit S. Deus. *Uide terram Chanaan,* quam ego tradam filiis Israel, nam ad hanc non fuit ingressus moyſes: sed non est putandum, quod ista terra Chanaan de qua hic dñs sit terra Chanaan, quae uocatur terra promissionis solum, quia extra ista terram de qua hic loquitur, erat alia terra promissionis. nam terra tribuum duarum. i. Ruben, & Gad, & dimidia

In monte Hor mortuus fuit Aaron.

Quid sit finis legis.

Moyſi mors praecipitur.

Species uisibilis sent per per re di lineam augiunt.

midia tribus Manasse, & intra ista Moyses introierat. nā in ista tunc erat cum esset in valle phanum Phogor de quo. 3. 3. & 4. c. sic dicendum est qd Moyses introiit in terram promissionis: sed nō introiit in terrā promissionis intra iordanem. cum autem dicitur, & non ingredieris in eam non intelligitur de terra promissionis simpliciter sumendo, sed de illa parte quę erat, ultra iordanem ad quam maior Israelitarum pars transiit: erat, aliam aut partem denotare nō curauit, quia habebat pauciores possessores.

C A P. XXXIII.

HAEc est benedictio qua benedixit Moyses homo Dei filijs Israel ante mortem suam. Et ait. Dominus de Syna uenit, & de Seyr ortus est nobis. Apparuit de monte Pharan: & cum eo sanctorum millia. In dextra eius ignea lex, dilexit populos.

HAEc est. Postq̃ fuit prænunciata mors Moysi, ponit benedictio eiusdē super quamlibet tribuum populi, quia mos sanctorum patrum erat benedicere filios ante mortem, sicut pater de iacob Gen. 49. c. Et ponitur tria. Primo p̃mittit p̃fatio. Secundo ponitur executio ibi. *Vinat Ruben.* Tercio inferitur conclusio ibi. *Non est alius. Hec est benedictio.* Iste est titulus benedictionis. Et quia moyses benedicebat istas tribus, quia erat populus Dei suscipiendo legem: ideo subditur de ipsa lege. *Dominus de Syna uenit.* i. dominus uenit ad nos in Syna, quia ibi apparuit nobis dans legem. *De Seyr ortus est nobis.*

Utrum Deus primo presentauerit legem decalogi Ismaelitis, & Idumais, & noluerint eam recipere. Quæst. I.

DEVNT aliqui iudai qd Deus primo presentauit istam legem decalogi Idumais, qui morabantur in monte Seyr, qui erant de semine Isaac, & cum Deus pronunciatet mandata, & accessisset ad quintum. Non occides: dixerunt Idumai nolimus istam legem, quia patri nostro dictum fuit uiuere in gladio, ut patet Gen. 27. c. Deinde iuit dominus ad Ismaelitas qui erant de semine Abrahę, quia Ismael erat filius Abrahę ut patet Ge. 16. c. & isti morabantur apud desertum Pharan, ut patet Gen. 21. c. & p̃posuit eis dominus legem, & cum legisset dominus sextum mandatum. Non machaberis noluerunt, dicentes qd patri suo dictum fuerat, qd deberet nimis multiplicari, ut patet Gen. 2. r. c. ideo uolebant, qualitercunq̃ que gignere. Cum autem isti recipere noluerūt, uenit Deus proponens eis legem, & noluerūt eam cum desiderio accipientes, & secundum hoc exponunt.

De Seyr ortus est nobis. Idest de monte Seyr uenit ad nos, in quo morantur Idumai. *Apparuit de monte Pharan.* Idest apparuit nobis i monte Synai ueniens de monte Pharan, in quo habitabant Ismaelites. Sed ista expositio ficta est & p̃ria sacre scripture, quia sc̃pe in isto libro d̃r, qd elegit Deus iudgos p̃a cunctis populis terrę. Si autem prius uoluisset dare legem Idumais, & Ismaelitis, non elegisset magis iudgos, sed magis Idumais: & quia dicitur supra 4. ca. qd nunquam auditum fuit a seculis, qd aliqua gens audiret Deum loquentem sicut iudai, sed si Idumai, vel Ismaelites fuissent a domino requisiti utrum uolebant

legem, necesse erat qd Deum loquentem audirent, uel angelum eius loco, qui Deus uocatur.

Item quia ut ipsi fingūt in sua narratione Deus iuit ad Idumais, & recitauit eis mandata, & cum peruenisset ad mandatum quintum de nō occidendo, dixerūt Idumai qd non poterant obseruare talia mandata, quia eis datū erat qd in gladio uiuerent: audita est ergo vox Dei apud istos non solum in quibusdam p̃locutionibus ante receptionem p̃ceptorum, & recitationem, sed in ipsa recitatione usque ad quintum p̃ceptum, littera tamen supra. 5. c. negat a seculis Deum fuisse locutum alicui genti: idem de Ismaelitis arguitur, nam secundum qd ipsi confingunt, Deus dixit se uelle eis dare legem, & ipsi inceperunt audire, cumque peruenit foret ad mandatum sextum non fornicaberis, dixerūt Ismaelites se non posse talem legem obseruare, quia uita eorum erat in coeundo, ad generationem, ut p̃notatum est, ergo & his Deus locutus foret, & sic semper multiplicatur inconueniens. Item rationes quas assignat pro quolibet istorum ut se a lege excusarent, inconuenientes sunt, nam cum dixissent Idumai qd in gladio eis uiuendum erat, non tollebat quin possent obseruare istam legem de non occidendo, quia non dicitur uiuere in gladio solum ille, qui occidit, immo non dicitur uiuere in gladio ille, qui occidit, sed ille, qd est foris in armis, & habet continuam exercitationem armorum, cuiusmodi erat in Idumais, qui erant viri bellicosi.

Item dato qd ipsi occiderent homines, non sequebatur ex hoc qd repugnabat eis mādātum istud, quia hic non prohibetur homicidium simpliciter, sed homicidium quod iniuste fit: poterant autem ipsi iuste occidere alios, quia forte essent hostes sui.

Item ratio quę ponebatur ad excusandum Ismaelitas a susceptione legis non est sufficiens, nam ipsi intēdebant multiplicationem per generationem, & ista non repugnabat illi p̃cepto: quia multiplicatio non fit per adulterium, sed etiam per legitimas nuptias, immo magis per nuptias honestas, quia si indifferēter accessus fieret ad quamcunq̃ mulierē, non sequeretur generatio, sicut patet in meretricibus, quę non gignunt, ex nuptiis autem proles sequuntur magis. ergo ista ratio magis contra eos militat quam pro eis, si autem hic prohiberetur simpliciter omnis coitus, esset manifestum quod ipsi uolunt. f. qd istud p̃ceptum repugnaret eis, sed non est sic.

Item neutri istorum rationabiliter moueri possent ad repugnandum receptioni p̃ceptorum, quia p̃cepta decalogi sunt naturalia, nam gentes quę legem non habent naturaliter ea, quę legis sunt, faciunt, ut patet ad Rom. 2. cap. ea autem, quę naturalia sunt cōmunia sunt, non ergo haberet aliqua gens causam ueiam uel apparentem, quare deberet abiciere p̃cepta hæc: secus autem si essent p̃cepta iudicialia, uel ceremonialia, quę non sunt naturaliter determinata ad hoc uel illud, quia in his possent recusare, sed in moralibus scilicet p̃ceptis decalogi, quę isti dicunt partim recitata Ismaelitis, & Idumais, non poterant recusare, ergo nunquam eis fuerunt recitata.

Item quia illa gens recipere debebat legem de qua Messias futurus erat, ut specialiter sanctificata esset, sed de Israhelitis uenturus erat, ergo nō debebat dari Ismaelitis. Minor patet quia Gen. 21. dicitur, in Isaac uocabitur tibi semen: etiam non debuit dari Idumais, quia Deus habebat eos odio, ut patet Mala. c. 1. Iacob dilexi, Esau autem odio habui.

Nicolaus probat hoc alio modo scilicet qd non data fuit Ismaelitis, nec Idumais, quia populus iste fuit specialiter dilectus a Deo, ut patet in Abraham, quem Deus fidelem sibi separauit de idolatris, ut patet Gen.

Pec quid sit prolis multiplicatio.

Secunda expositio litterę.

12. c. & dedit ei circumcisionem, ut patet Genes. 17. capitu. dedit etiam istis legem, ut patet Exo. 20. cap. & etiam dicitur de istis psalm. 146. non fecit taliter nationi, & iudicia sua non manifestauit eis. Sed non uidentur ista multum agere, non primum quia Abraham non solum fuit pater Israelitarum, sed etiam ismaelitarum, & idumeorum, ideo quod Abraham fuerit pater nisi alia ratio intercedat, nihil erit ad differentiam idumæorum, & ismaelitarum, ab Israhelitis.

Nec ualeat secundum, quia circumcisio non fuit data specialiter Israhelitis, sed Abraham. Et post eum circumcissus fuit Ismael, ut patet Gen. 17. ca. & etiam post Esau fuit circumcissus, a quo sunt Idumai. Si autem post Idumai vel Ismaelites non seruarent circumcisionem, hoc nihil attinet.

Nec tertium ualeat, quia si uerum est qd soli Israhelites legem susceperunt, tamen illi iudai dicunt, qd alii requisiti fuerunt a Deo qd reciperent eam primo. Et sic quātum ad istam partem peccat per fallaciam petitionis principii, quia petit quod probare deberet.

Nec ualeat quartum, quia ibi dicitur, & iudicia sua non manifestauit eis: quia dato qd lex fuerit proposita Ismaelitis, & Idumais: tamen quia non receperunt eā, non fuerunt eis proposita iudicia. i. iudicialia mandata, nec ceremonialia, quę post decalogum dari debebant & sic data fuerunt Iudeis ut patet Exod. 21. c. f. post c. 20. in quo datus fuerat decalogus.

Alii exponunt. *De Seyr ortus est nobis.* Idest Deus dedit nobis legem dimittens Ismaelitas, qui erant in monte Pharan, & Idumais qui erant in monte Seyr in idolatria sua, & hoc fuit magnū beneficium, quia Ismaelites erāt filii Abrahę, & Idumai adhuc magis proprie, quia erant de uxore libera: qd ergo isti dimitterentur, & Israhelites sine aliquo merito a Deo eligerentur, maximum beneficiorum fuit, & hoc dicit dominus Mala. 1. c. dilexi uos dicit dominus, & dixistis in quo nos dilexistis: nōne frater erat Esau Iacob dicit dominus, & dilexi Iacob, Esau autem odio habui.

Ista expositio satis uera est, sed non consonat multum litterę, quia littera eadem dicit hic de Syna, Seyr, & Pharan. l. uenire, oriri, & apparere, qui eundem sensum faciunt: potest ergo intelligi littera tota quantum ad dationem legis, quę fuit in monte Synai, cui aliqui sunt vicini isti montes scilicet Pharan, & Seyr ideo dicitur apparuisse Deus de montibus istis secundum replicationem sententię, & pater hoc de monte Pharan: quia Num. 10. cap. dicitur quod cum recesserunt filii Israel de monte Synai nubes requieuit primo in solitudine Pharan, uel potest dici qd quando Israhelites mouebantur iuxta montem Seyr circueundo illum montem, ut patet supra. 2. c. cepit populus laboris tēdere, & murmurare, quapropter immisit dominus serpentes ignitos, qui cruciabant eos, & occidebant, mandauit autem dominus Moysi facere serpentem enēū quem aspicientes sanabantur ut patet Num. 21. capit. Et in hoc apparuit eis dominus supernaturaliter sanando aspiciendo serpentem.

Nicolaus dicit qd ideo dicitur Deus apparuisse, uel ortus fuisse de monte Seyr: quia ibi in aspectu serpentis demonstrabat mysterium Christi de incarnatione, & passione sua, quę figuram habuit serpentis, sed non erat serpens idest uidebatur natus de carne peccati, sed non fuit, sicut serpens ille non erat uerus serpens, sed solam figuram gestabat, & dicit qd hoc mysterium fuit cognitum Moysi, hoc licet uerum sit, tamen non agitat propositum, quia hic demonstrabat Moyses causam benedictionis suę, quę cognita deberet esse populo, alias frustra proponeret, quod nullo modo intelligebant, mysterium autem Christi solis prophetis distincte cognitum erat.

Alph. Toft. super Deuter.

Ideo dicendum uidetur ut ante diximus, & tunc est sensus.

De Seyr ortus est nobis. Idest apud montem Seyr declarauit se Deus aequaliter nobis, dando nobis curationem a moribus serpentum.

Apparuit de monte Pharan. Ibi etiam demonstrauit se Deus Israhelitis, quia cum mouissent castra de monte Synai, uenerunt in solitudinem Pharan ut patet Num. 10. c. in quo loco Deus dedit cotumices per mensam integrum populo desideranti carnes, & hoc magnum beneficium fuit: deinde cum Moyses quereretur, qd nō posset solus tāta populi multitudinem gubernare, misit Deus spiritum suum in 70. seniores, qui statim prophetauerunt illuminati a Deo, ista duo habentur Num. 11. cap. & est sensus.

Apparuit de monte Pharan. Idest demonstrauit se nobis in deserto Pharan nos cibando carnibus, & iudices. 70. constituendo.

Et cum eo sanctorum millia. Idest magna multitudo angelorum astantium, & ministrantium Deo, ut patet Dan. 7. millia millium ministrabāt ei, & decies milies centena millia assistebant ei.

An omnes anime Prophetarum & Rabinorum fuerint in monte Synai, & acceperunt ibi suas prophetias.

Quæst. I. I.

MULTI iudai exponunt istum passum de animabus prophetarum, & doctorum legis dicunt enim qd animę omnium prophetarum fuerunt ibi cum Deo in datione legis, & acceperunt singuli prophetias suas quas postea enunciauerunt. Et dicunt qd ibi fuerunt omnes rabini conditores Talmud: & a Deo illud acceperunt. Ista multum sunt erronea, quia ponunt animas simul creatas, uel ab æterno, uel in rerum primordio qd falsissimum est. Item quia dicunt qd tunc singuli prophete receperunt suas prophetias.

Sed hoc ualde falsum est, quia de multis prophetis dicitur intelligi, anno talis regis factum est uerbum domini ad talem prophetam, & rursum de eodem propheta dicitur multoties, qd diuersis annis sub eodem rege multa a Deo audierit.

Item non esset necesse, qd Deus nouiter reuelaret aliquid cuiquam prophete, si a principio illa cognouit in datione legis, sed falsum est, ut patet de omnib. maxime de Daniele, qui dicit se incepisse intelligere mysteria, ergo &c.

Item diceremus qd ille, qui propheta esset, nunquā posset deficere errando circa res quas postea prophetaret, sed falsum est, quia legimus de Nathan propheta, a quo cum quæreretur Dauid utrum faceret templū dño, respondit omne qd est in corde tuo uade, & fac, qm̃ dñs tecum est, deinde d̃r qd eadem nocte apparuit dñs prophete Nathan dicens, uade & loquere ad Dauid, & mandauit qd nō edificaret ipse domum Domini, sed filius, qui post eum regnaturus erat.

In dextera eius ignea lex. Dicitur lex ignea, quia Deus dans illam apparuit in medio ignis loquens, ut patet Exo. 19. & 3. 4. & 5. c. dicitur in dextera eius, quia Deus figuratur hic ut portans legem in manu sua ad dandū eam Israhel, sicut dicitur de Moysē, qd portabat duas tabulas in manibus, tenens unam in dextera, reliquam in sinistra ut patet 3. 9. c. & Exo. 32.

Dilexit populos. Idest tribus. 12. Israhel, quia uocari poterat quęlibet tribus vnus populus, immo vna tribus multos populos habebat, ut dixit Iacob de Manasse, qd multiplicaretur in populos, & de Ephraim qd multiplicaretur in gentes ut patet Gen. 48. c.

Uel dilexit populos. Idest omnes populos terrę ut patet

Doct. expositio litterę.

ter sapientie, 11. c. diligis domine omnia quæ sunt, & nihil odisti eorum, quæ fecisti, & ponitur hoc ad notandum specialem dilectionem ad Israel, quia licet alios populos dilexerit, tamen soli Israel legem dedit, & mirabilia sua demonstravit. *Omnes sancti in manu illius.* idest omnes sancti sunt cum eo, sicut ante dixit, & cum eo sanctorum millia, vel dicuntur omnes sancti. i. totus populus Israel, qui erat multitudo sanctorum, sicut dicitur Num. 16. c. sufficiat nobis quod omnis multitudo sanctorum est, & quod in ipsis est dominus: & sunt isti in manu eius in gubernatione sua, quia eos generaliter, & specialiter gubernabat. *Et qui appropinquat pedibus eius accipiet de doctrina illius.* Populus hebræorum appropinquavit pedibus domini, quoniam apparuit super montem Synai ardentem, & fumantem statim populo in valle apud montem, & ibi recepit doctrinam legis ut patet Exo. 19. & 20. c. figuratur autem Deus hic tanquam quidam homo existens super montem, nam situs convenit corporibus. & eis quæ sunt aliquid in corpore, tanquam extremas vel continuatio corporum sicut sunt puncta, ideo dicuntur in philosophum puncta habere positionem in linea, intelligitur ergo quod Deus vel angelus, qui erat loco eius, erat magne stature, & pedes eius super montem, populus autem qui erat in valle circa radices montis, dicebatur appropinquare pedibus Dei, & iste modus loquendi habet Exo. 24. c. quoniam Moyses ascendit in montem cum Iosue, quia dicitur viderunt Deum Israel, & sub pedibus eius quasi opus lapidis saphirini, & quasi celum cum serenum est. *Legem præcepit nobis Moyses.* Ista sunt verba posteriorum recollectionum legem datam a Deo per Moysen, & ponit ea Moyses in persona illorum. Et hoc fuit quantum ad caeremonialia, & iudicialia, quæ dicta fuerunt populo per Moysen, decalogus autem immediate a deo per angelum representantem eum sine aliquo humano ministerio datus est. Et possunt esse ista verba Moysi loquentis de se ad populum tanquam de altero quia ipse computabitur unus de populo, quia obligabatur ad custodiam præceptorum sicut ceteri. *Hæreditatem Iacob.* Idest quod istam legem suscepit Israel pro hæreditate quia servando eam hæreditarentur in terra promissionis, vel quia sicut hæreditas transit ad posteriores iure successionis, ita lex debebat observari in æternum a tota posteritate Israelitarum, ut dicitur super. 6. ca. docebis ea filios tuos. *Et erit apud rectissimum rex.* i. apud Israel erunt reges, ut postea patuit, & vocatur Israel rectissimus, quia ubi nos dicimus rectissimum hebrei habent iesurum, & significat rectum, vel Israel: vel dicitur hic rex Deus, qui regnabat super Israel regens eos, ut nullo alio rege indigeret, & hoc erat propter legem, quia cum Deus dedisset eis leges, ipse erat eorum dominus & rex, ideo quoniam populus Israel petiit regem, Deus dixit Samueli non te abiecerunt sed me, ne regnem super eos, ut habetur primo Reg. 8. ca. *Congregatis principibus populi cum tribubus Israel.* i. ista dicta fuerunt per Moysen congregato toto Israel, & principibus tribuum, & ipsis tribubus. *Vivat Ruben.* Hic ponitur secundum benedictionis executio, & ponuntur tot benedictiones, quot tribus sunt hic. i. 11. quia non benedicitur tribu Simeon Et dicunt quod non est, quia primo tractavit de venditione Ioseph, & durius se habuit quam cum aliis fratribus, ideo Ioseph tenuit eum in vinculis in terra Aegypti redeuntibus ceteris fratribus cum alimentis ad patrem, ut patet Gen. 42. c. sed alia ratio est potior. scilicet quia paulo ante in eadem mansionem ubi tunc erat Israel, tribus Simeon fornicata fuerat cum Moabitibus, & Madianitis, & princeps tribus illius coram toto populo hoc fecit ad iniuriam Moysi ut patet Num. 25. c. *Vivat Ruben.* Incipit ab isto quia erat primogenitus secundum carnem, licet iura primogenitura ei ablata fuerint, & translata partim ad Iudam, partim ad Ioseph, de quo diximus Gen. 49. ca. vi-

uat Ruben vita naturæ. *Et non moriatur.* Morte æterna ut aliqui volunt, sed magis videtur quod sit eadem sententia replicata ad maiorem expressionem ut habet 4. Reg. 20. ca. dispone domui tue quia morieris, & non uiues, quod solus de morte corporis dicitur. *Et sit parvus in numero.* Hoc dixit Moyses consonans dicto Iacob Gen. 49. effusus es sicut aqua non crescas, quia maculasti & c. in hebreo dicitur *Sint pauci numero mortui eius.* Et potest reduci ad intentionem littere nostre, quia ideo dicitur. *Vivat Ruben & non moriatur.* Ideo sequitur sint pauci numero mortui eius. scilicet ne tota tribus destruat. *Vel quia dicitur sit parvus numero.* Ideo mortui de tribu illius non poterant esse rotati de aliis tribubus ceteris paribus: quia de paucis uiuentibus non possunt esse multi mortui. *Hæc est benedictio Iudæ.* Post Ruben ponitur Iudas pro dignitate regalem translata ad illum in iuribus primogenitura, ideo ponebatur primus in uexillis castrametationis, ut patet Num. 2. & 10. c. *Audi domine uocem Iudæ.* i. deprecationem, quia de eo reges venturi erant qui in bellis clamarent adiuuari a domino. Et hoc dicitur prophetice, & non deprecativè, & est sensus: tu domine audies uocem Iudæ te deprecantis, sicut patet de Rege Dauid, & Salomone, qui sæpe a domino exauditi sunt, siue quantum ad bella siue ad alia, sic etiam exauditus fuit Asa rex Iuda contra Zaran aethiopem ut patet 2. Para. 14. c. & Iosaphat contra Ammonitas. 2. Para. 20. & Ezechias pro Sennacherib. 4. Reg. 19. cap. *Ad populum suum introducem.* i. da ei robur ut intret in terram promissionis, quæ est populus suus. i. locus in quo habitare debet, ut destruat hostes. Et patet hoc quia supra dicebatur de exauditione in bellis, & infra etiam de bello. Nicolaus exponit de introductione ad limbum: in quo erant sancti patres, quia de quolibet in isto moriente dicit scriptura, & appositus est ad populum suum. sed prima magis consonat litteræ, nam si intelligeretur de introductione ad limbum esset littera negatoria. scilicet inculcasset id quod petebatur. nam nullus petit quod habet, sed dicendo, quod limbus erat locus populi sui innuebatur, quod ipse erat de uiris illis, & quod ipse esset cum eis, qui ibi erant, ergo non oportebat rogari pro illo, ut esset in populo suo, & sic non intelligitur isto modo.

Item si rogaretur ut introduceretur in limbum, quætur an rogaretur pro ipso Iuda filio Iacob, an pro tota tribu eius. non est dicendum quod rogaretur pro eo, quia Iudas mortuus erat iam a multis annis, de quo cum fuisset uir iustus non dubitatur, quoniam in stare in limbo, maxime ipse Moyses qui erat uir propheta, & Dei secretarius, non igitur rogaret ut introduceretur in limbum. & si forte diceretur, quod esset in inferno inferiori non oportebat rogari, quod introduceretur in limbum. Si autem dicatur quod rogabatur pro tota tribu, non multum uidetur, quod rogaretur magis pro tota illa tribu, quam tum ad ea, quæ pertinebant ad bonum statum animarum quam pro alijs, non ergo de hoc exponi debet.

Item non consonat ista particula litteræ alicui parti litteræ exponendo secundum istum sensum, exponendo autem ut super exponebatur. scilicet de introductione in terram Chanaan, quæ erat populus suus idest terra promissa ipsi, quæ introductione fiebat uiribus armorum, consonat ista littera præcedenti, & subsequenti. de littera præcedenti patet, quia dicitur. *S.*

Audi domine uocem Iudæ. Quod intelligebatur de exauditione in bellis etiam secundum sententiam Nicolai. de littera sequenti quod intelligatur de armorum exercitatione bellica ad introducendum in terram promissionis, patet cum dicitur.

Manus eius pugnabit pro eo. Idest ipse fortiter pugnabit uiribus manuum suarum in hostes, & adiutor illius contra aduersarios eius erit. Reducenda est ergo littera ad istam expositionem.

Benedictio Iudæ.

Vera expositio litteræ.

Benedictio Leui.

Manus

Manus eius pugnabit pro eo. i. pro se ita quod Iudas non indigebat alijs adiutoribus, quia uiri fortissimi ad pugnam erant: vel. *Pugnabit pro eo.* i. pro populo Israel, quia usque ad eleuationem regum in Israel Iudas erat princeps bellorum, ut patet Iudic. primo, ubi quæsiuit populus a domino quis ascenderet ante nos contra Chanaanum, & erit dux belli? dixit dominus Iudas ascendet, & Iudic. 20. quando quæsiuerunt quis esset dux contra filios Beniamin in gabaa: respondit dominus Iudas sit dux uester. *Et adiutor illius contra aduersarios eius erit.* Est mutatio personæ & refertur ad Deum. i. Deus adiunabit eum hostes suos. Et hoc siue ante tempora regum siue tempore regum, quia ipsi reges de Iuda erant præter Saul, qui fuit de tribu Beniamin, ut patet primo Reg. 9. cap. Rabbi Salomon specialiter intelligit hoc de Iosaphat rege Iudæ, qui clamauit ad dominum uoce magna, cum ingraueretur bellum super eum in Ramoth galaad ut patet 3. Reg. 22. c. & liberatus est. Sed idem dicendum est de omnibus alijs de tribu Iuda, qui clamauerunt ad dominum. *Et adiutor hoc de adiutorio Dei,* quia dictum fuerat. *Manus eius pugnabit pro eo.* i. quod manus iudæ erant ita fortes quod sufficiebant ad delendum hostes, nec requirebantur aliqui alij adiutores.

Occasio erroris aliquorum ex hac littera.
Quæst. III.

ALIQVIS autem ex hoc acciperet occasionem errandi putans quod tantum erat robur manuum iudæ quod etiam sine speciali adiutorio Dei posset delere hostes: ad quod dicitur. *Et adiutor illius contra aduersarios eius erit.* i. dato quod uiri de tribu Iudæ essent fortissimi pugnatore, tamen omnia, quæ faciebant operabatur adiuti a Deo. sic dicitur. *3. 8. c. ne diceret in corde tuo fortitudo mea, & robur manus meæ hæc mihi omnia præstiterunt, sed recorderis domini Dei tui,* quod ipse tibi vires præbuerit ut impleteret pactum suum, debuit igitur hoc ad declarationem superioris dicti subiungi. *Leui quoque ait.* Descripta benedictione iudæ ponitur benedictio leui pro dignitate sacerdotalem, & ideo iste dux tribus sociatus erat quantum ad connubia, ut magis diximus Leu. 21. c. ista ratio uero esse satis colorata, sed non est multum existens, quia si attendatur dignitas sacerdotalis cum illa sit potior, quam dignitas regalis deberet præponi, sed non præponitur, ergo non attenditur hoc: sed dicendum est quod magis attendatur ordo in natiuitate. nam primus inter filios Iacob secundum carnem fuit Ruben, ideo primo benedictus fuit post hunc sequebatur Symeon in ordine natiuitatis, & iste consequenter benedicendus erat. Sed non fit mentio de eo in toto isto catalogo benedictionum ex causa supra assignata: post hunc in ordine natiuitatis erat Leui, & iste præponendus erat, sed considerata dignitate tribus Iuda fuit præpositus, deinde rediit Leui ut poneretur in ordine natiuitatis sue ante alios sequentes, & dato, quod nulla coniunctio esset harum duarum tribuum in connubijs aut dignitas aliqua sacerdotalis in tribu leui poneretur positio Iuda ne quantum ad omnia fieret ordinis transmutatio.

Perfectio tua. Ista uerba diriguntur ad Deum. *Perfectio tua.* i. uite sanctitatis. *Et doctrina tua.* i. doctrina legis. *Viro sancto.* Ista dedisti Moysi, qui est uir sanctus. Et erat de tribu leui. Et dicebat ista Moyses de se tanquam de alio humilians se. Et sic Ioannes euangelista loquitur de seipso in suo euangelio. ultimo in 3. persona dicens, uidit discipulum illum quem diligebat: & ipse erat ille discipulus, uel quia Moyses dicebat ista prophetice compellebatur dicere quæcumque ei Deus inspiraret, siue de se siue de alio in laudem, uel uituperium: & sic ipse scripsit ea quæ habentur Num. 12. ca. Alph. Tost. super Deuter.

quæ multum faciunt ad laudem Moysi. Et potest intelligi hoc de sacerdotibus quibus datæ fuerunt lamine auree, in quibus erat doctrina, & ueritas posite intra rationale in pectore sacerdotis magni ut patet Exo. 28. c. Et ista doctrina, & ueritas uocantur hebraice tumini & uirin idest perfectio, & doctrina sicut hic ponitur unde in hebreo eadem uerba ponuntur hic & Exo. 28. c. quomodo autem uocetur illa doctrina, & ueritas super eodem c. Exo. dictum fuit late. Alio modo potest hoc intelligi referendo eodem modo ad Deum scilicet quod loquatur Moyses ad Deum de tota tribu leuitica: potissime quantum ad partem sacerdotum.

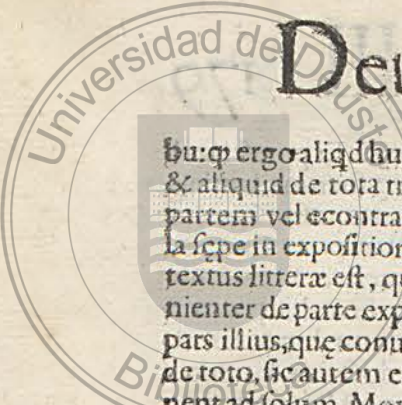
Perfectio tua & doctrina tua uiro sancto. Idest Deus tu possidisti doctrinam tuam, & perfectionem tuam in uiro sancto scilicet in tribu leuitica quæ erat sancta, & habens doctrinam Dei. de perfectione patet quia perfectio nihil aliud est quam quidam gradus magnus puritatis, & incontaminationis, & hoc erat in sacerdotibus præcipue, quia tractabant ministeria domini iuxta illud Eia. mundamini, qui fertis uasa domini. dicitur ergo perfectio Dei uiro sancto idest. *O Deus tu dedisti perfectionem tuam.* idest perfectionem magnam in puritate uite quam tu diligis & observare iubes. *Viro sancto.* Idest tribui leui in qua sunt uiri sancti, quia istis iussisti specialiter uite puritatem.

Et doctrina tua. Idest tu dedisti doctrinam tuam uiro sancto, doctrina Dei vocatur doctrina legis, quia Deus legem dedit, ideo doctrina eius doctrina dicitur, & hanc tradidit uiro sancto, quia tradidit eam dispensandam leuitis. nam leuitæ erant doctores legis inuigilantes circa studium eius, sic dicitur Mala. 2. ca. labia sacerdotis custodient scientiam, & legem exquirent de ore eius, quia angelus domini exercituum est. hæc autem doctrina non fuit commissa alicui alteri tribui, quia reliquæ occupationibus agriculturæ, & bellicis exercitationibus laborabant: solam autem leuiticam tribuum Deus ad obsequium suum specialiter elegit, & ad dispensandum doctrinam ut patet Num. 3. c. iste sensus est accipiendus quod littera intelligatur tota de tribu leui potissime in parte sacerdotali, & sic alias partes litteræ prosequi possemus: alio modo intelligi posset de Moyses scilicet.

Perfectio tua & doctrina tua uiro sancto. Idest tu dedisti perfectionem uite, & sinceritatem Moysi qui erat uir sanctus, quia fecit eum Deus ualde parum atque immaculatum uirum.

Et doctrina tua. Idest Deus dedit ei doctrinam suam idest dedit ei legem dispensandam, & gubernandam. nam per ipsum data est, cum enim Deus dedisset in clangore buccinarum decem præcepta super montem synai audiente cuncto populo: dedit deinde præcepta caeremonialia, & iudicialia ipsi Moysi stante cum eo in monte ut patet Exo. 20. c. & 35. c. & ipse postea coram toto populo recitauit ea ut patet Exo. 24. c. competeat etiam Moysi quod esset doctor legis, quia exponere coram eis legem quando in aliquo dubitabant.

Et secundum hoc applicabitur tota sequens littera. Sed ut melius partes conueniant expositioni necessarium est assignare hic unam de septem regulis Ticonij scilicet quando fit transitus de parte ad totum, uel interdum de toto ad partem, & fit perturbatio magna pro his qui ad talia non aduertunt. nam putabit aliquis totam litteram expositionem continuam esse ita, quod si prima pars expositionis fit de parte, quod tota littera fit de parte, uel si principium litteræ est de toto, quod tota expositio fit de toto, secundum istam regulam fit transitus interdum de parte ad totum interdum de toto ad partem, ita ut una pars litteræ exponatur de toto, & alia de parte, hic autem totum est tribus leuitica, pars sua est Moyses, uel quilibet de illa tribu.

huc ergo aliquid huius litteræ exponat de solo Moyse, & aliquid de tota tribu Leuitica est trāsitus de toto ad partem vel e contrario: & necessarium est ut hac regula sepe in expositione sacræ scripturæ. nam aliquis contextus litteræ est, qui quantum ad aliquid sui conuenienter de parte exponitur, & non de toto, & aliqua pars illius, quæ conuenienter exponitur de parte, & non de toto, sic autem est hic, quia quedam partes pertinent ad solam Moysen: alia autem pertinent ad tribum Leuiticam cum dicitur.

Perfectio tua, & doctrina tua uiro sancto. Quod ad Moysen pertinet, scilicet, quod tu Deus dedisti perfectionem uitæ in puritate Moyse faciendo eum uirum ualde iustum, & perfecti animi tecum.

Et doctrina tua. scilicet doctrina legis, quam dedisti ei dispensandam, & exponendam.

Quem probasti in tentatione. Hoc etiam ad partem refertur scilicet ad Moysen, & non ad tribum Leuiticam nam Moyses fuit, qui saepe tentatus, & probatus est: quotiens enim populus murmurabat contra dominum aut tentabat eum, infurgebat contra Moysen defensorem partem Dei, & Moyses laborabat in repugnando illis, & deiciendo eos a suo proposito, & interdum disponebat se magno discrimini, scilicet ad mortem, ut patet in Raphidin quādo defuit aqua, quia ualde murmurauerunt contra eum, & contra Deum. Et tunc Moyses conuersus ad Deum dixit adhuc pusillum, & lapidabit me populus iste, & sic in aliis tentationibus, pro uocabatur animam eius ad amaritudinem, ita ut compelleretur ad Deum, in his autem omnibus tentatus non cessit opinionari aut desiderio peccatorum: sed ueritatem inconcussio animi uigore seruauit.

Et iudicasti ad aquas contradictionis. Hoc etiam de parte intelligitur scilicet de Moyse, nam non conuenit toti tribui Leuiticæ quod iudicata fuerit ad aquas contradictionis: solus enim Moyses ibi iudicatus fuit, & accipitur hic iudicare id est condemnare, nam Moyses ad aquas contradictionis in Cades deserti sin sue in cades baræ, quod idem est excussit aquam de petra, & cum debuisset Deum laudare & facere quod laudaretur a filiis Israel incepit eos dure increpare dicens: audite rebelles &c. Nume. 20. capitu. ista omissio fuit ei imputata ad peccatum magnum, ideo condemnauit eum Deus ibi non quidem ad aliquam penam mortis æternæ, sed ne intraret in terram Chanaan ultra iordanem. uocantur istæ aquæ contradictionis, quia ibi contradixit populus domino tentando eum.

Qui dixit patri suo, & matri sue nescio uos. Hoc refertur ad totum scilicet ad tribum leuiticam, nam dicere patri, & matri, quod nesciebat illos fuit in occisione idolatrarum in castris, quia tunc Moyses stans i portis castrorum, ait si quis domini est iungatur mihi. & tunc congregati sunt ad eum omnes filii Leui: & posuit unusquisque gladium super femur suum, & ambulantes per uia eos castrorum de porta usque ad portam occidebant omnes insignitos signo auri uittuli, quod in aqua puluerem factum biberunt, & licet essent aliqui cognati eorum, qui cedem istam faciebant non liberabant eos sed omnes occidebant quantumcunque coniunctos consanguinitate, & sic erat ac si nullo modo cognoscerent eos.

An Leuitæ occiderint patres suos & matres in ultione immolationis uittuli. Quest. 1111.

IN hoc dabatur aliquis utrum Leuitæ, qui illam stragem fecerunt: occiderunt ibi patres suos aut matres. Et uideretur quod fecerint ex littera ista cum patres & matres ponat ab istis nescitos, nescire autem ad hoc proprie dicitur non curare de aliquo tanquam si

esset totaliter ignotus, ergo si isti nescierunt patres necessarium fuit quod quantum aliquid ipsi fecerunt de patribus suis, & matribus tanquam non cognoscerent eos, hoc autem in nullo erat nisi eos occiderent sicut ceteros idolatras. Sed dicendum est quod non occidit aliquis de istis leuitis patrem suum aut matrem, quia ut declarauimus. s. 13. c. in illo casu non 13 filio occidere patrem suum aut matrem siue peccator sit siue non, nisi forte Deus expresse hoc mandaret, & quod constaret certissime Deum esse eum, qui mandabat, nam tunc teneret hoc agere, sed nunquam tale, quod repertum est, cum igitur dicitur, quod isti dixerunt patri, & matri nescio uos ponit ad exaggerandum, quia iste est modus propheticus quantum ad quedam modum, & non ponit ad signandum ueritatem, sed sic esset. *Et fratres, uos ignorauit illos.* De hoc satis est concedendum, quod si ueritatem cōgigerit, nam aliqui leuitæ occiderunt fratres suos accipiendo fratres non ex alterutro parente sed ex altero. sicut mēre, sicut declarauimus Exo. 32. c. *Et nescierunt filios suos.* Quia forte occiderunt aliquos de filiis suis, hoc. n. uerum esse potuit, quia filios licebat occidere pro crimine idolatriæ: sicut. s. 13. c. declaratum fuit. *Hi custodierunt.* Totum quod sequitur pertinet ad totum, scilicet ad ipsam Leuiticam tribum, & non ad solum Moysen cum loquatur in plurali, ut patet in applicatione. pr. et pcedens ista aliqua differenter a superiori exponit declarari. *Quem probasti in tentatione.* i. in loco tentationis, quia saepe multi labores acciderunt Moyse ex persecutione populi, ut patet in Exodo, & libro Numerorum, & in isto. *Et iudicasti ad aquas contradictionis.* Sin Cades baræ, ubi populus murmurauit contra dominum pro aqua penuriam ut patet Nu. 20. c. & dixit populus domino. dñi iudicatus Moyses, quia in alijs locis Deus tentabat eum, sed quia non peccabat non obligabat eum ad aliquam penam, licet autem peccauit, iō iudicatus fuit ad penam non transiendi iordanem. *Qui dixit patri suo, & matri sue nescio uos.* Hoc trāsferat ad alios de tribu leuitica, & isti ignorauerunt patrem, & matrem, & oēs cognatos, quia multi de Leuitis recedebant de ciuitatibus suis, de domibus patrum suorum, & familiis, & ascendebant in locum quem dominus elegerat, ut ibi perpetuo domino seruirent, ut patet de Samuele, quod oblatum fuit a matre sua, ut seruiret domino in tabernaculi officio, ut patet 1. Reg. 1. c. sic etiam dñs. s. 18. ca. de portionibus Leuitarum ascendendum ex deuotione, ut seruiant domino in sanctuario. Vel potest intelligi de Leuitis quibus dixit Moyses, si quis est domini iungatur mihi, & congregati fuerunt ad eum oēs filii leui, & dixit ponat unusquisque gladium super femur suum, & occidat fratrem suum, proximum, & amicum. Et sic fecerunt occidentes fratres, & filios proximos, & amicos ut patet Exo. 32. c. Vtrū autem aliquis occiderit ibi patrem aut matrem non legitur expresse, sed potuit esse, quia in hoc nulla reuerentia, uel prius honor habendus erat, ut patet. s. 13. c. ut aliqui uolunt, ubi nulla sit domini personarum gratia ad scelus idolatriæ, & dñs isti Leuitæ ignorare cognationem, quia ita occidebant cognatos suos quasi non cognoscentes eos, nec facientes differentiam cognatorum, & extraneorum. *Hi custodierunt eloquium tuum.* Conuertitur ad Deum. i. legem tuam quia occiderunt cognatos suos idolatras sicut lex mandauerat. *Et pactum tuum.* i. legem tuam, quia eam pepigit Deus cum filiis Israel laudans Leuitas coram eo. *Iudicia tua.* i. præcepta iudicialia, quia occidere idolatram preceptum iudiciale erat, cum dirigeret ad regulationem proximi in agilibus. *Et legem tuam o Israel.* Replacatio sententiæ eiusdem est, quia Iacob, & Israel sunt idem, & iudicia, & lex. Sed Ra. Sa. dicit quod leuitæ custodierunt pactum de circūcisione, quia ipsi circūciderunt filios suos natos in deserto, & non alij tribus. Sed hoc non uerum est ei quod habetur Iosue. 5. c. si quod populus, qui in deserto natus fuerat per 40. annos incircūcisus erat: nec ualeat si dicas, quod solum intelligitur de alijs tribubus, quia infra ponitur uniuersaliter. nec aliquis eos circūcide-

Beaf duo
signat.

Beaf duo
signat.

Benedi-
tio Benia-
min.

circūciderat. i. nullus ergo nec leuitæ, & deinde subdit, quod postquam omnes circūcisus sunt, manserunt in castris: nullus ergo in deserto circūcisus est, & ista est positio communis omnium catholicorum doctorum. *Ponit thimiam in furore tuo.* i. ad auerendum furorē domini a populo, quia cum aliqua persona vel totus populus peccaret per ignorantiam, vel negligentiam, oblatio pro eis sacrificio cum thimiamate auferbatur furor domini a populo, ut patet Leui. 3. & 4. c. & Num. 15. hebrei dicunt. *Ponit thimiam in naribus tuis.* Et rō diuersitatis est, quia ubi nos dicimus in furore hñt hebrei beaf, quod significat duo: quia as significat narem in singulari, uel furorē, quia furor in naribus anhelantibus demonstratur. Et secundum litteram hebraicā est sensus quod leuitæ ponerent thimiam in naribus Dei i. ualde redolēs Deo, quia de istis sacrificiis sapissime dñs holocaustum odoris suauissimi dñi, ut patet Leui. 1. c. & sic pingitur Deus quali nares habens quibus odorem sacrificiorum recipiat. *Et holocaustum super altare tuum.* i. super altare holocaustorum quod erat in atrio tabernaculi. thimiam autem ponebatur super altare aureum, quod erat ante tabernaculum intra sancta sanctorum. Et intelliguntur omnia alia sacerdotalia, & leuitarum officia, de quibus per totum Leuiticum, & multotiens in libro Numerorum. *Benedic domine fortitudinem eius.* Hoc intelligitur de Machabæis, qui fuerunt de genere Leui, & de sacerdotibus magnis, ut patet primo Machab. 2. c. & ultimo. isti. n. fecerunt opera mirabilia pro aduersariis legis, & pro ea mortui sunt, de quibus in duobus libris Machabæorum, ideo Moyses cognoscens eos in spiritu prophetico orat pro eis. *Benedic domine fortitudinem eius.* i. multiplica ad resistendum hostibus, & inuadendum. *Et opera manuum eius suscipe.* i. bella quæ contra hostes gesserunt sint accepta uniuersalia tibi. *Percute dorsa inimicorum eius.* i. omnes hostes, qui persequerantur eos, ut compellas eos in fugam, & uertant terga machabæis, quæ ipsi percutiant. *Et qui oderunt eos non confundantur.* i. non roborentur hostes eorum contra eos. *Et Benjamin ait.* Posita benedictione Leui describit benedictio Benjamin, quia in tribu Benjamin erat locus, in quo sacerdotes, & leuitæ ministrare deberent. i. in Hierusalem, quæ erat in sorte Benjamin, & habetur Iosue. 8. c. *Amantissimus domini.* Trib. Benjamin erat ualde dilecta a Deo. quod patet quia primus rex Israel electus a Deo fuit Saul, qui erat de Benjamin ut hñ. 1. Regum. 9. c. & permansisset potestas regia illa tribu nisi Saul fuisset præceptum Dei, ut habetur 1. Re. 13. c. Et dilexit etiam, quia in sorte sua elegit sibi tabernaculum, sibi illud, elegi Hierusalem ut sit nomen meum in ea. Sic etiam Iacob dilexit ualde Benjamin, quia in senectute sua genuit eum, ut patet Gen. 44. c. *Habitabit confidenter habens Deum in habitaculo suo.* Quia in eorum sorte erat tabernaculum, in quo confidebant, uel dñs habitare confideret. i. sine timore, quia fortissimi bellatores erant, ut patet Iud. 20. c. pugnaverunt. s. vnde decem tribus, & bis deuicerunt eas: & ita certissimi fundibula erant, ut capillum quoque raperent: & ita manu sinistra sicut dextra pugnabant. sed prima expositio concordat magis inferiori litteræ. *Quasi in thalamo tota die morabitur.* i. in templo quod uocatur thalamus ad notandum requiem contemplationis, & uacationem ab alijs curis. *Inter humeros eius requiescet.* i. Deus in templo requiescet in humeris Benjamin, quia mons syon, qui erat intra Hierusalem erat locus templi, sed non erat templum in altiori parte montis, sed quasi in medio descensu montis in planicie quadam, quæ se habet respectu altissimi partis illius montis, & partes infimas sicut humeri in corpore humano. uel dicitur inter humeros iudendo superiori sinu. i. inter brachia amplexiu, quia quiescentes in thalamo. contemplationis

Alph. Tost. super Deuter.

tota die uolunt in amplexibus creatoris. *Ioseph quoque.* Dicit benedictione Benjamin ponitur benedictio Ioseph, quia sicut in Hierusalem, quæ est in sorte Benjamin stetit magno tempore tabernaculum. s. a tempore Salomonis usque ad captiuitatem iudeorum per Romanos: ita in tribu Ioseph stetit tabernaculum. i. in Sylo in sorte Ephraim ut patet psalm. 77. & Iosue. 18. c. Item quia Ioseph, & Benjamin fratres hereditatis, & insuper partem agri Sichem ut patet Gen. 48. c. Et non benedictur hic tribus Manasse & Ephraim per se, sed Ioseph pro filiis suis, quia non accipiuntur secundum partem hereditatis, sed sibi personas, patet quia Leui, qui non accepit possessionem inter fratres suos, uocatur hic tribus, Ioseph cum una persona fuerit, solum unam benedictionem habuit, licet duas sortes acceperit, ut patet Gen. 48. c. *De benedictione domini Dei terra eius.* i. terra Ioseph erat benedicta a domino, quia multum fertilis erat in utraque sorte. i. in sorte Manasse & Ephraim. *De pomis celi.* i. de fructibus genitis ex uirtute coeli, quia ex influentia corporum celestium, & luminarium generantur omnia quæcunque sunt in terra siue animata siue inanimata. *Rore atque abyssi subiacente.* i. de uirtute roris & aquarum abyssi fecundatur terra ad gignendum, & conseruantur fructus ne calore desiccante pereant. Ros autem est de abyssi. i. de terra & aqua, quia calore solis existentis super nostrum hemispherium resoluuntur aliqua exhalationes, quæ in nocte infrigidantur, & in guttas condensata cadunt super herbas: sicut etiam pluuie de exhalationibus eleuatis altius, quæ fuerint in maiori quantitate, & cadentes terram inebriant & fecundant. *De pomis fructuum solis ac lune.* Eadem sententia est quæ superior, sed ponit ad maiorem expressionem. Notandum, quod licet corpora celestia influant in generando ista inferiora: ita sol & luna spāt influunt, luna per magnam humiditatem influunt, sol autem per magnam caliditatem, & motum: iō de sole dñs, quod sol & luna generant hominem, & luna est mater omnium humidorum. *De uertice antiquorum montium.* i. terra Ioseph de uertice montium antiquorum. quia montes habent in quibus fructus citius maturant, iō magis diligunt. *De pomis collium æternorum.* i. de fructibus, quæ nascuntur in montibus æternis. i. fortissimis ad durandum in æternum. Et hoc uerum quod dñs Gen. 49. donec ueniret desiderium collium æternorum. i. donec possideret semen eius montes æternos. i. montes fortes, & fructiferos, qui fuerunt in duabus sortibus eius. *Benedictio illius, qui apparuit in rubro.* i. Deique apparuit Moyse, ut flamma ardens, & non consumens. Ille, qui apparuit moysi in rubro angelus fuit, ut declarauimus Exod. 3. cap. & faciebat illa loco Dei, atque loquebatur: sic enim patet Actuum. 7. c. cum dicitur: & expletis annis. 40. apparuit ei angelus in monte syna in igne flamme rubi. Diceret tamen aliquis: quod intendebat moyses dicere, quod Deus benediceret Ioseph: quia scriptura nominat illum angelum nomine Dei: & non patet sic clare utrum angelus uel Deus ille esset. Sed non potest stare, quia licet forte aliquis de popularibus dubitaret de hoc, & peteret benedici ab illo, quia illum non angelum esse putaret sed Deum, Moyses tamē non dubitaret esse angelum cum se ei Deus manifestaret, nec enim est admirandum quod cognoscens illum esse angelum desideraret ab illo benedictionem dari Ioseph, quia saepe in scriptura benedictio petitur ab angelis, & patet de Iacob quod cum inuenisset uirum, quod angelus erat: quoniam uertur erat ad fratrem suum Esau luctabat cum eo usque; manebat; angelus diceret dimitte me, quia aurora est. Rñdit Iacob non dimittit te nisi prius benedixeris mihi, ut hñ Gen. 32. c. & ibi benedixit ei: iterum ipse Iacob cum sene-

Ros ex
bus se.

Z 4 Auto

Notandi
de benedi-
ctione.

Autem grauatius impositis manibus super duos nepotes Ephraim, & Manassen volens benedicere eis ait: angelus qui eripuit me de malis omnibus benedicat pueris istis, ut patet Gen. 48. c.

Pro quo sciendum quod benedicere est facere quod alicui bona eueniant, hoc autem a Deo solo est: quia Deus prouidentia sua omnia disponit singulis aduersitates, prosperitates, aut alternantia facta distribuens: nec enim bonum aut malum aliquis recipere potest nisi Deus disposuerit: benedicendi ergo auctoritas a Deo solo est: id tamen quod Deus disposuerit interdum per angelos, interdum per homines operatur, quantum ergo ad hoc angelus nobis benedicere possunt, quia benedictionem a Deo dispositam tanquam ministri Dei in nobis efficere possunt: & secundum quod aliqua res perfectior est perfectiores effectus producit: ideo cum angelus inter omnes creaturas teneat principatum ipsi nos magis quam alia creatura benedicere possunt. Et quia illares, quae minoris perfectionis est nunquam agit in eam, quae maioris perfectionis est: ideo, ut dicit Apostolus ad Hebr. 7. c. sine contradictione quod minus est nunquam id quod maius est benedicit, nisi accipiat benedictio pro imprecatione benedictionis. Et isto modo homines minoris potentiae benedicunt hominibus maioris status, sic enim Iacob Pharaoni regi Aegypti benedixit, ut patet Gen. 47. cap. cum dicitur: post haec introduxit Ioseph patrem suum ad regem, & statuit eum ante ipsum, qui benedicens illi, & interrogatus &c. Et post hoc dicitur iterum, & benedixit rege egressus est foras: hoc etiam modo nos Deum benedicimus imprecantes ei laudem gloriam, & honorem sicut sepe patet in sacra scriptura. *Veni super caput Ioseph.* Ut enim in bonis confirmet super verticem Nazarei, separat ab aliis fratribus in sanctitate, & coicatione id alios accusabat apud patrem de criminibus pessimis, ut patet Gen. 37. capitulo. *Nazarei inter fratres suos* id est Ioseph erat nazareus inter fratres suos.

Quare Ioseph vocatur nazareus. Quasi. V.

NON vocatur Ioseph Nazareus simpliciter sed nazareus inter fratres suos, quia nazareus si simpliciter poneretur, signaret eum, qui obseruabat nouum nazareorum. Ioseph autem nihil tale vnquam obseruauit, quia uorum nazareorum non fuit ante legem Moyse, quia in libro numerozorum ponitur totus ritus nazareorum scilicet a quibus obseruari debebant tempore quo essent nazarei, & quid offerre debebant tempore quo fiebant uorum, sed uocatur Ioseph nazareus inter fratres suos id est separat a fratribus suis: quia cum uiueret apud patrem separat erat ab eis, quia oderant eum fratres sui, nec poterant quicquam pacifice loqui ut patet Gen. 37. capitulo postea vero anno. 16. siue in principio. 17. ut innuit littera hebraica uenditus atque in Aegyptum deportatus usque annum. 39. uita suae, qui erat amicus secundus sterilitatis magnae, separat ab eis fuit vel potest uocari nazareus siue separat inter fratres id est electus inter eos, quia inter omnes ipse erat excellentior. In littera hebraica non est aliqua difficultas, sed in littera nostra propter istud nomen nazareus, quod latini non perfecte cognoscunt, nazareus namque hebraea lingua separat dicitur, & est nomen appellativum: nec signat magis separationem illam, quam habebant obseruantes uorum illud, quam quamcunque aliam separationem: unde si deberemus dicere, quod iste est separat ab illo, in hebreo poneretur iste est nazir & nos vertentes in formam nominum latinorum pro nazir dicimus nazareus. tantum est ergo quod dicitur in vertice nazarei inter fratres suos id est in vertice

Nazareus
quod dicitur
separatus.

separati, & si poneretur in uertice separatia fratribus suis, nullus latinorum dubitaret, sed idem est. *Quasi primogeniti tauri pulchritudo eius.* Id est sicut primogenitus tauri est fortis, & magnus corpore, quia ibi est robur patris, ita Ioseph. Et potest hoc referri ad tribum Ephraim, quia ibi erant viri fortes ad pugnam. *Cornua rhinocerotis cornua eius.* Id est cornua bellica siue acies erunt ita fortia, sicut cornua rhinocerotis id est vnicornis. vnicornis dicitur animal ferocissimum cuius cornu ita durum est, ut ligna quoque & arbores transodiatur impetu suo, quem omnia animalia fugiunt, & cum leonem fugientem persequatur, leo post magnas arbores absconditur, quod rhinoceros cornu impetere uolens per arborem transigit, ut postea cornu educere nequeat, quod leo inspiciens in eum insiluit, & vnguibus totum dilacerat. si autem leo arborem post quam iaceat, non inuenit a rhinocero occiditur. *In ipsi uenti labis gentes.* Id est per ista cornua ventile id est dispergere in ventum debebat gentes, & per hoc notatur potestas regalis in Ephraim. fuerunt enim de semine eius reges Israel scilicet Ieroboam, & sequentes ut praedixit Iacob Gen. 49. inde egressus est pastor lapis Israel.

Hac sunt multitudines Ephraim.

Id est gentes multae ortae de Ephraim.

Et millia Manasse. Vtrique promittitur multiplicatio, ut patet Gen. 48. capitulo. ubi dicitur quod Ephraim multiplicabitur in gentes & Manasse in populos. vna gens multos populos continet, unde multiplicatio Ephraim valde maior est quam multiplicatio Manasse: ideo comparantur hic multitudines, quia una multitudo multa millia continet, vel potest demonstrari per ly he sunt multitudines. & millia hostium occisorum a Manasse, & Ephraim. *Et Zabulon.* Benedictione Ioseph posita, ponitur benedictio Zabulon, & Issachar, qui simul benedicuntur, quia fortis suas simul habebant. *Latare Zabulon in exitu.* Zabulon habuit fortem in littore maris Mediterranei iuxta Tyrum & Sydonem & multum lucrabatur de mercimoniis, quia per mare poterat emere, & vendere quicquid uellet, ut dicitur Gen. 49. Zabulon in littore maris habitabit, & in statione nauium pertingens usque ad Sydonem. *In exitu tuo.* Dicitur exitus maris portus in quo naues quiescere possunt, & accedere, vel plaga quae non tam quietas est.

Et Issachar in tabernaculis tuis. Tribus Issachar quiescit, nec uoluit nauigare sicut tribus Zabulon: sed instabat studio legis, quod fiebat manendo in tabernaculis, & non discurrendo hinc inde: & alii dabant istis tributis, ut addicerent, & docerent, & ideo fuerunt multi doctores de tribu Issachar, ut patet in Paralip. vel dicitur quiescens in tabernaculis, quia licet fors Issachar tangeret mare mediterraneum ex una parte, & ex alia summe Iordanis, noluerunt nauigare in terras longinquas ad emendum, & uendendum sed manere in tabernaculis suis. i. in terra sua uacantes agriculturę: de quo magis Ge. 49. c. *Populos uocabunt ad montem.* Id est ad montem Syon vel Hierusalem in qua erat templum super montem, & illuc conueniebant iudei omnes in tribus anni festiuitatibus, & erudiebantur per doctores de tribu Issachar, ut aliqui uolunt, sed doctores Issachar magis erant doctores bellicarum rerum, quam legis, ut declaratum fuit Gen. 49. capitulo.

Et ibi immolabant victimas iustitiae.

Quia in istis festiuitatibus immolabant coram domino victimas suas, & epulabantur cum letitia ut patet sup. 12. & 14. & 16. c.

Victimas iustitiae. Id est cum recta intentione, & deuota, ut Deo placerent.

Qui inundationem maris quasi lac sugent. Id est abundantiam rerum venalium apportatarum per mare recipient

Potestas
regalis in
Ephraim.

Zabulon
benedictio.

Qui sunt
thesauri
arenarum
in forte
Issachar.

Thesauri
ubi inue-
niuntur.

Dan bene-
dictio.

recipient cum dulcedine quasi lac sugentes. *Et thesauros absconditos arenarum.* i. thesauros quos Chanaan qui in terra illa habitauerant absconderant in arena prope maris littora: sicut nunc homines thesauros alios quos inueniunt, quos antiquorum timor, vel auaritia in terrae visceribus occultauerat. Vel thesauri inter arenas erant in quibusdam domibus magnis, & pulchris, quae sub arena occultae erant, sicut fit in multis maris littoribus, in quibus arenę vento commota domos cooperiunt, & videtur quod nihil infra sit. Et sic Agareni domos thesaurorum construunt, vel dicuntur thesauri arenarum lapides quidam pretiosi, qui inueniuntur in littoribus maris, sicut in mari rubro reperiuntur lapilli pretiosi: quos Boetius. 3. de consola. vaohas vocat. Et in mari tyrio inueniuntur, quod mare alluit littora fortis terrae Zabulon, patet Gen. 49. de Zabulon pertingensque ad Sydonem. Sydon autem, & Tyrus coniunctae ciuitates super mare mediterraneum. Et Gad ait: benedictio Gad subiungitur, unde positis octo filiis dominarum ponuntur quatuor filii ancillarum: & primo ponuntur filii Zelfae ancillae Liae. Gad, & Aler: deinde filii Balae, scilicet Neptalim & Dan, sed mutat eos, ut patet. *Benedictus in latitudine Gad.* Id est fors Gad benedicetur in hoc, quod lata erit, ut patet diuisione eius Iosue. cap. 13. *Quasi leo requiescit.* i. sicut quando requiescit, nulla bestia, audet eum a sua quiete excitare, ut patet Num. 24. cap. ita viri de tribu Gad robustissimi erant ad bellum: ideo nullus contra eos contendere audebat, & sic laudatur de bellis Gen. 49. Gad accinctus praeliabitur. *Cepitque brachium eius uerticem.* i. quia ita fortes erant gladiatores, ut vno ictu caput cum humero simul abscinderent, vel potest intelligi per uerticem princeps, vel capitaneus belli, per brachium fortes bellatores, & omnia ista abscindebat Gadite, quia nec capitanei, nec pugnatore impetum eorum ferre poterant: unde cum in bellis terra promissionis duae tribus, & dimidia pugnant contra hostes adiuantibus alijs tribubus, quae nondum receperat sortes suas, Gadite praecedebant omnem exercitum pugnatorem, ut dicitur aliquoties Num. 11. c. *Uidit principatum suum.* Id est cognouit se esse principem, vel excellentem. *Quia in pario sua doctor esset repositus.* Id est, quod in forte sua esset sepulchrum Moyse, quia omnes cognouerunt quod Moyse sepultus fuerit in monte Nebo, sed locum sepulturae determinate nullus homo cognouit ut patet cap. sequen. Et ex hoc patet, quod dicebamus praecedenti capitulo. quod Moyse fuit sepultus in terra Moab, id est in monte qui est coniunctus terrae Moab: sed est in terra regum Amorrhaeorum, (Og, & Seon qui ceciderunt in forte duarum tribuum, & dimidie, quae tamen non habuerunt de terra Moab nec vnum vestigium pedis, ut patet supra 2. c.)

Qui fuit cum principibus populi. Id est cum principibus nouem tribuum, & dimidiae in transitu Iordanis, & stetit cum eis multo tempore, donec debellati fuerunt hostes eorum, & terra diuisa, ut patet Iosue 12. cap. *Et fecit iustitias domini.* Id est fecit, quod Deo promiserat, quia promiserant coram Moyse Eleazaro, & 70. populo, quod praederent ante fratres suos trans Iordanem, & non redirent donec terra esset subiecta eis, ut patet Num. 32. c. *Et iudicium suum cum Israel.* Ista pactio non solum fuit facta Deo, sed etiam alijs tribubus de quarum auctoritate recipiebant possessionem ante Iordanem: ideo obseruantes pactiorem iudicium cum populo faciebant recte commutantes.

Dan quoque ait. Hic ponitur benedictio Dan: posito vno filio Zelfae ponitur alius de filiis Balae, & non ponitur duos filios Zelfae ante duos filios Balae, nec e contrario: ne aliqui illorum intelligerent se totaliter esse contemptos. *Dan quoque ait.* Dan ponitur in datio, quia

ad eum loquebatur Moyse, & sic Zabulon, & Gad, & Neptalim, & Aler: licet videretur esse nominarius, quia indeclinabilia nomina sunt. *Dan catulus leonis.* Id est fortis, sicut catulus leonis, & dicitur propter Sampsonem, qui fuit de illa tribu, ut patet Iudic. 13. c. *Fluet largiter de Basan.* Id est fluius Iordanis qui oritur circa montem Basan fluit largiter per terram: est enim Basan ad partem aquilonarem terrae promissionis inter plagam orientalem & aquilonarem: circa quem renascitur Iordanis, qui oritur ad radices libani, & deinde fluit per terram Dan, quae aquilonaris aequaliter est. *Et Neptalim dixit.* Hic ponitur benedictio Neptalim qui fuit filius Balae. *Neptalim abundantia perfruetur.* Id est, quod fors sua erat valde fertilis in omnibus terre nascentibus.

Plenus erit benedictionibus domini. Id est, quod in terra Neptalim, quae vberissima erat citius perueniebat fructus ad maturitatem, & deponabantur inde primitiae immediate in templum, & offerebantur sacerdotibus, qui orabant Deum pro tribu Neptalim, & benedicebant illos multis benedictionibus secundum formam positam. Num. 6. cap. & hoc est, quod dicitur Gen. 49. Neptalim ceruus emissus. i. sicut ceruus velociter currit, ita fructus in forte Neptalim cito maturantur. *Dans eloquia pulchritudinis.* Id est pro primitijs quas offerebat: sacerdotes benedicebant eum dantes eloquia pulchra. *Mare & meridiem possidebis.* i. a parte meridiana habet mare Galileę, vel aliquid de mare mediterraneo, quia contra meridiem fors Neptalim tigit fortis Zabulon, quae habet littora maris, ut patet Iosue. 19. cap. *Aler quoque ait benedictus in filiis Aler.* i. multiplicabitur in filiis, & erunt decori. *Sit placens fratribus suis.* i. quod filiae Aler erant ita decorae, quod placebant viris aliarum tribuum. *Regibus, & sacerdotibus,* ut eas ducerent in uxores, ut vult Ra. Sa. vel potest dici, quod fors Aler erat valde abundans in segetibus, & inde afferrebantur pro aliquibus alijs tribubus, quae non abundabant tantum: sic dicitur Gen. 49. Aler pinguis panis, & praebebit delicias regibus. *Tingat in oleo pedem suum.* Hoc dicitur ad notandum abundantiam oliuarum, quae erant in forte Aler, ex quibus oleum nimiae multitudinis effluebat: sic habetur Iob 29. c. lauabam butyro pedes meos, & petra fundebat mihi riuos olei. *Ferrum & calciammentum eius.* Quia in forte Aler mineriae multae ferri, & eris erant, de quibus fiebant armaturae, pro toto corpore etiam pro pedibus: vel dicitur ferrum calciammentum, quia calciammentis fodientium minerias calcabatur, sic patet supra 8. cap. cuius lapides ferrum sunt, & de eius montibus aris metalla fodiuntur.

Sicut dies iuuentutis tuae, ita & senectus tua. i. sicut dies iuuentutis tuae fuerunt placidi, ita dies senectutis, vel sicut in iuuentute fuisti fortis, ita in senectute sis fortis, ut patet de Moyse sequenti cap. qui erat 120. annorum, & non caligauerat oculus, nec motus fuerat dens: sic etiam Caleb qui ita fortis erat in 85. anno, sicut in 40. ut patet Iosue. c. 14.

Non est Deus alius. Hic ponitur tertium principale, scilicet benedictionis conclusio, quae est populus, vel tribus iam benedictos ad amorem, & Dei reuerentiam attrahere. Et ponitur magnitudo potentiae Dei, quia *Non est alius Deus.* i. filius in potentia, & benignitate. *Ut Deus rectissimus.* i. ut Deus Israel, quia hic vocatur Israel rectissimus secundum aequiuocationem nominis hebraici hic positi. i. Iesum. Quod significat iustum, vel Israel. Alia littera habet hic. *Ut Deus rectissimus.* Et vtraque littera vera est, sed non facit eundem sensum. Nam si ponitur Deus rectissimus, est sensus, quod nullus est alius Deus talis, sicut Deus rectissimus. i. sicut Deus Israel, qui erat Deus rectissimus: nam ceteri qui dii appellantur turpes sunt, & diligunt vanitatem. Deus autem Israel est iustissimus, quia rectissime iudicat, & nullo modo diligit

Neptalim
benedi-
ctio.

Duplex
terae
exp.

Benedictio
conclu-
sio ac Dei
potentiae
magnitu-
do.

diligit iniquitatem, ut pater Psalm. 5. quia Deus nō volens iniquitatem tu es: nec habitabit iuxta te malignus, nec permanebunt iniusti ante oculos tuos. Accipiendo autem aliam litterā. scilicet dicatur. *Ut Deus rectissimus.* Refertur ad Israel, quia Israel vocatur rectissimus cum ponatur in hebreo. *Iesum.* Quod signat Israel, vel rectissimum, & littera nostra vocat eum rectissimū: sic pater supra in principio huius cap. cum dicitur, & erit apud rectissimum rex. erit in Israel rex, & ista littera melior est, quam precedens, quia magis limitat naturam cum dicitur, q̄ nullus alius Deus est talis, sicut Deus rectissimus, verum est, quia quod per excellentiam dicitur, vni soli conuenit, sed non scitur an iste Deus rectissimus esset Deus gentium, vel Deus hebraeorum. Item quia hoc de se notum erat, q̄ nō erat aliquis alius talis Deus, sicut Deus rectissimus: ideo non oportebat poni. Tenendo autem aliam litteram limitatur, quis esset iste Deus. scilicet non sit aliquis alius Deus talis, sicut Deus rectissimus. sicut Deus Israel, dii autem gentium non sunt tales. Item secundum istam litteram nihil ponitur superfluum. Nam limitatur id quod non erat notum, quia licet notum eēt, q̄ nullus Deus erat talis, sicut Deus rectissimus, nō tamen sciebatur cuius erat iste Deus rectissimus an hebreorum, vel gentium. Cum autem dicitur, q̄ nullus erat talis, sicut Deus Israel limitatur: ideo ista littera tenenda est. Vocatur autem Deus rectissimus Deus Israel: quia populus Israel inter ceteras gentes erat rectissimus, cum coleret Deum verum: ceterę autē gentes ad idola declinabant: etiam quia Israel rectissimas leges acceperat per quas regebatur: gentes autem leges iudiciales iniquas habebant, & ceremonias turpissimas, sic patet supra 4. c. cum dicitur: hæc est sapientia nostra, & intellectus coram populis, quę est enim alia gens sic in clypea, ut habeat ceremonias iustasq; iudicia, & vniuersam legem, quam ego proponam hodie ante oculos tuos: iuste igitur rectissimus. i. regulatissimus vocatur Israel inter ceteras gentes. *Ascensor cali.* i. qui est exaltatus super celos, quia celi celorum cum capere non possunt, ut pater 3. Reg. 8. c. vel dicitur ascensor celi, quia celi motus ad suam voluntatem disponit, unde quidam Iudæi astrologi dicunt, q̄ secundū cursum stellarum Iudæi in Aegypto maiori tempore captiui teneri debebant, & maiori deprimi seruitute: sed Deus ascendit super celum, i. disponens illud, ut ipse voluit contra communem naturā cursum in auxiliando eis. *Auxiliator tuus.* Hic est mutatio personę, quia supra loquebatur de Israel in tertia personā, & hic rediit ad loquendum de eo in secunda: pater quia supra dicebatur, non est alius Deus, ut Deus rectissimus, id est ut Deus Israel: cum autem subiungitur auxiliator tuus, loquitur ad Israelem. scilicet Deus esset adiutor eius. Et talis personę mutatio sæpe in sacra Scriptura reperit, sic patet Psalm. 3. domini est salus, & super populum tuum benedictio tua, primo posuit Deum in tertia personā, deinde per apostrophem rediit ad ponendum in secunda, dicendo & super populum tuum benedictio tua, quia istud possessum tuus est pronomen denotans possessionem secunde personę, & intelligitur ibi necessarius vocatiuus. Vocatur Deus auxiliator Israel quia in omnibus aduersitatibus suis cum toto animo, ad Deum redibant, veniam merebantur, ut patet supra 30. c. & Leui. 26. & ad hoc non operabatur aliquis, nisi Deus Israel, sic patet supra precedenti cap. dominus Deus solus dux eius fuit, & non erat cum eo Deus alienus. *Magnificencia eius discurrunt nubes.* i. per Dei magnam potentiam, & sapientem ordinationem mouetur nubes ab vno extremo terre in aliud, ut patet Psalm. 134. Et celi habent ordinatos cursus suos, ut nullo tempore aliquid deficiant in ordine motus. *Habitacula eius*

firma. Quia Deus habitans in seipso super omnia est, non exclusus, sed a nulla re conclusus. *Et subter brachia sempiterna, vel brachia seculi.* Ut habetur in littera hebraica describitur hic ordo vniuersi quantum ad regimen, & actuale gubernationem, in qua Deus caput est, & non est coniunctus alicui orbi nec secundum compositionem, nec ut motor mobili, sed supra omnem motum existens omnia mobilia disponit, ut patet 3. de consola. Meteo. equi perpetua: ideo dicitur habitacula eius sursum. i. super omnem conditionem mundi, quia nec mouetur, nec mouet tali modo. angeli autem dicuntur stare subter, quia sunt regentes subordinati Deo: sunt enim certi angeli certis orbibus celestibus adaptati, ut illos moueant ad deriuandam virtutem in ista inferiora, & continuandum esse, & isti angeli participant aliquam conditionem mundi, quia licet non moueantur aliquo modo, quod pertinet ad naturalia: mouent tamen corpus celeste per applicationē virtutis ad mobile, & ideo vocantur brachia seculi, quia brachijs test robur, & eis debetur tota operatio, sic angelis illis debetur totus motus mundi, per quem omnia gignuntur, & corrumpuntur, & in esse conferuntur: vel vocantur brachia sempiterna, quia indeficientes sunt, & semper sic mouebūt vsq; ad finem mundi. Et huius modo posito in littera satis videtur consonare Arist. in 12. Metaph. vbi agit de ordine secundarum intelligentiarum ad primam. Et dicit, q̄ prima intellectiua, quam nos Deum vocamus, non mouet aliquē orbem, sed solum mouet inferiores intellectiuas in ratione amati, & desiderati. Et sic ista intellectiua sic mota mouent orbem: ita q̄ illa intellectiua in quantum summam bonum, summe actus, & summe gaudiosa, quę cognoscitur ab alijs inferioribus intelligentijs sub rationibus supradictis mouet: ideo amant illam, & desiderant: amantes autem illam desiderant participare esse diuinum, quod non possunt habere, nisi communicando virtutes superiores rebus inferioribus per motum: ideo mouent. Et quia prima intelligentia amata, & desiderata mouet alias intelligentias, ut moueant orbem, ideo dicitur mouere in ratione amati & desiderati. Intelligentiæ autem inferiores mouent orbem desiderantes participare esse diuinum: ideo dicuntur mouere in ratione amantis, & desiderantis. Aliter potest intelligi ista littera. *Habitacula eius desuper & subter brachia sempiterna.* i. q̄ Deus habet super omnia. i. in celo empyreo, & subter eū sunt brachia sempiterna, i. celi qui mouentur, & influunt. Deus namque cū vbique sit, & extra omnem locum, non magis est in celo, quam supra celum, quā sub celo, sed dicitur esse in aliquo loco specialiter, quia aliquam rationē principalitatis magis habet ad illum locum, quam ad alia. Dicimus autem substantias ibi esse vbi operantur, vbi agi Dei operationem manifestius comperimus, ibi eum esse asserimus: cum igitur sint aliqua loca, in quibus magis operatio Dei manifestatur quantum ad aliud, ibi eum specialius esse dicemus. est autē vnus locus vbi Deum dicimus dare gloriam sanctis angelis, & animabus beatis: & iste est celum empyreum secundum q̄ omnes sancti doctores asserunt. Idem etiam quidam sapientissimorum poetarum tenuerūt, ut patet per Martianum felicem capellam lib. 2. de nuptijs mercurij, & philosophię prola penult. vult. q̄ sit celum empyreum, & q̄ in hoc sit Deus cum dicit: totius operis tantęq; rationis patrem non nesciens ab ipsa Deorum notitia secessisse, qui extra mundanas beatitudines eum transcendisse empyreo quodam intellectuāli, sed mundo gaudentem: de isto celo empyreo quomodo sit immediate sup omnes celos, & de beatitudine eius multa dicit. dicto loco. Deus igitur qui vbique est, non vbiq; dat gloriam animabus, sed animabus

mabus in empyreo existentibus: est igitur ibi habitaculum eius, quod est sursum. i. super omnia, quia empyreum super omnes celos est: deorsum autem sunt brachia sempiterna. i. omnes celi moti, quia isti pertinent ad substantiam mundalem, cum influant in ista inferiora, & moueantur super illa, & vocantur brachia seculi siue sempiterna, quia isti celi sunt fundamentum omnium rerum naturalium, vel vocantur brachia sempiterna, quia ita sunt solida, & fortiter manentia, sicut si essent brachia in animalibus, quę fortia sunt de soliditate celorum habetur Iob. 37. c. nunquam cum eo fabricatus es celos qui solidissimi sunt quasi ere fusi. *Et eiciet a facie tua inimicum.* i. omnes septem gentes de genere Chanaan. Et vocantur singulariter inimicus, quia vno animo pugnabant contra Israel, tanquam vnus vir, ut patet Iosue. 11. & in multis locis, vel accipitur singulare pro plurali: sicut dicit Exo. 8. venit musca grauiissima. i. multa musca. *Diciturque.* i. Deus hostibus Iudæorum. *Conuertere.* i. destruaris: sine labore Israelitarum, ut sæpe factum fuit, & patet de Madianitis, & Amalechitis venientibus contra Israel, qui seipsos inuicem gladijs trucidabant, ut patet Iud. 7. c. *Habitabitq; Israel confidenter.* i. confidens in dño, & sine timore hostium. *Et solus.* i. non indigens adiutorio, vel confederatione alicuius alterius gentis, vel solus. i. separatim, vel singulariter, quia protecti a Deo non indigebant, q̄ congregentur oēs ad ferendum impetum hostiū, sed quilibet habitabit pacifice in domo sua, & agro suo. *Oculus Iacob in terra frumenti.* i. videbit in terra sua vbertatem frumenti. *Et aliorum victualium cali caligabunt.* i. obscurabuntur rore. Notatur abundantia roris ad fecundationem terrę Israel, & hoc celum caligat, quia pars ista aeris nobis coniuncta condensata imbris, vel rore, radios solis limpide transire non finit: iō caligare dicitur celum non apparere. *Beatus es tu Israel.* Quia talē Deū habes, qui oīa bona tibi tribuat. *Quis similis tui populus nullus.* Quia non est alius Deus, nec in celo, nec in terra, sicut Deus Israel. *Qui saluabis in domino.* i. cuius auxilium est a Deo, & non ab homine. *Scutum auxilij tui.* i. quod recipit, & obstat malis, quę hostes infligere volunt. Et gladius glorię tuę. i. gladius per quem vincis hostes, & de victoria ab alijs populis laudaris, ut glorificaris. *Negabunt te inimici tui.* i. Gabaonitę qui erant de hostibus Israel. de Eueis, ut patet Iosue. 11. c. & venerunt ad filios Israel negātes se esse de terra hostium Israel, ut faceret pacem cum eis, & hoc timore vrgēte, de quo Iosue. 9. c. *Et tu eorum colla calcabis.* Quia cognito, q̄ hostes essent, non occiderunt eos propter pacem factam, sed subiecerunt seruituti, ut patet Iosue 9. c. sed magis proprie potest intelligi ista littera de regibus terrę promissionis, qui negauerunt introitū terrę promissionis Iudæis, & omnes cōgregati occurrerunt eis in bello, ut patet Iosue. 11. *Et tu eorum colla calcabis.* Quia cum pugnasset Iosue 5 quinque reges, & cepisset eos in spelunca, eduxit eos, & fecit q̄ duces exercitus ponerent pedes super colla eorum, ut patet Iosue 10. c. & suspendit eos.

CAP. XXXIII.

ASCENDIT ergo Moyses de campibus Moab super montem Nebo in verticem Phasga contra hierico: ostenditque ei dominus omnem terram Galaad vsque Dan. &c.

Ascendit. Dicta benedictione ad populum ponitur mors Moysi, & eius sepulchrum. Et tanguntur tria. Primū ducis cōsummatio. Secundo successoris confortatio. ibi. *Iosue uero.* Tertio. Moysi mortui commendatio. ibi. *Non surrexit.* *Ascendit ergo Moyses.* In hoc Moyses obediens fuit, q̄ Deus mandauerat ei, q̄ ascenderet in montem Abarin, ut moreretur ibi, & prompto animo hoc fecit: licet præceptum de moriendo valde durum est, de quo supra 32. c.

De campibus Moab. Quia vallis contra phanum Phegor in qua tunc manebant, ut patet supra tertio cap. erat in terra campestri descendenti a montibus Moab.

Qualis erat ista terra in qua erat Israel. Quasi. i.

ERAT ista terra in qua tūc erat Israel terra plana circa Iordanem, in descensu de montibus Moab, versus terram Chanaan. Et vocantur hic campes tria Moab non faciendo differentiationem de terra campestri ad terram planam, vocat terra campestris terra, quę licet non sit montuosa aliquatiter, tamen est eleuata, atque prærupta, terra plana vocatur terra vallium, quę totaliter est plana, & sic est descendendo de montibus Moabitarum versus Iordanem, quia primo est quædam terra, quę non est totaliter plana, & ista vocatur terra campestrium Moab, siue campes tria Moab: deinde cum magis descendatur versus Iordanem, est terra plana, & ista vocatur planiora Moab. Hic autem non fit distinctio aliqua inter loca campestra, & loca planiora: sic tamen Num. 33. capit. vbi ponuntur mansiones Israelitarum distincte cum dicitur: profectique de montibus Abarin transierunt ad campestra Moab super Iordanem 3 Hierico ibi castrametati sunt de Bethsymon, vsq; Bethsathin in planioribus locis Moabitarum: ecce qualiter distinguuntur campestra Moab, & planiora loca Moab. ascensus ergo Moysi magis debuisset dici de planioribus locis Moab, quam de campes tribus, sed interdū scriptura circa quædam non curat multam facere distinctionem.

Super montem Nebo. Supra 32. c. mandatum fuerat ei, q̄ ascenderet super montem Abarin, sed iste est quidam mons valde magnus, in quo est quedā pars, quę dicitur mons Nebo, & in hoc fuit mortuus.

In vertice Phasga. Phasga nomen appellatiuum est Phasga quā significans collem, & innuitur, q̄ Moyses ascendit sup. sic. verticem montis Nebo, qui habet Phasga. i. collem, quia altus est, & hoc, ut melius contempleretur terrā promissionis.

Contra Hierico. Quia iste mons est super Iordanē tendens versus hierico. Dicitur hic, q̄ Moyses ascendit super verticem Phasga. Sed aliquis forte arguet ex hoc, q̄ sepulchrum Moysi cognitum est, quod est contra litteram in qua dicitur, & non cognouit homo sepulchrum eius, vsque in præsentem diem.

Respondetur, q̄ Moyses non ascendit in verticem Phasga ad moriendum ibi, sed vt de ipso loco specularetur totam terram Chanaan trans Iordanem, ideo non sciretur ibi sepulchrum eius. Item dato, q̄ ascendisset Moyses ad verticem Phasga, ut moreretur ibi, tamen non ex hoc cognosceretur sepulchrum eius, quia in vertice Phasga erant multa loca in quibus poterat Deus sepelire Moysen, ita q̄ nō inueniret. Sed dicendum est, q̄ Moyses nō ascendit in verticem Phasga ad moriendum, & vt ibidem sepeliret, sed solū ad videndum terrā Chanaan ultra Iordanē, & postea descendit ibi in vallē terrę Moab, & ibi mortuus est, & licet dicat q̄ fuit sepultus in valle, nescit tūc in qua parte vallis, sic patet. i. cū dicitur:

dicunt mortuus est Moyses in terra Moab iubente dño & sepeliuit eum in valle terræ Moab p̄ Phegor, & nō cognouit homo sepulchrum eius. Cum autem dicit hic, q̄ ascendit Moyses in verticem Phasga, nam accipitur Phasga pro aliquo speciali nomine loci, sed est nomen appellativum significans collem: unde tantū est dicere in verticem Phasga, sicut super altitudinem montis, vel collis: & est sensus, q̄ Moyses ascendit super montem Nebo super quendam verticem collis altissimi, vt inde specularetur terram Chanaan. *Contra hierico.* i. iste collis super quem Moyses ascendit, erat p̄ hierico, quia erat fluuius Iordanis intermedius, & erat hierico a fronte, & patet hoc. Nā montes Moab perueniunt vsque ad Iordanem, quia planiora loca descendunt ab illis montibus dicuntur planiora loca Moab super Iordanem, & cum ultra Iordanem immediate sit hierico, quia primus locus ad quem pertransito Iordane venerunt, fuit hierico, vt patet primo & secundo capitu. Iosue, dicebatur esse iste mons Nebo, siue vertex Phasga contra hierico, i. frons illius montis, qui terminatur super ripas Iordanis, est directā contra hierico. *Ostenditque ei dominus omnem terram.* Et in hoc fuit consolatus magis Moyses, q̄ Aaron, quia nihil vidit mortuus, n. fuit in mōte Hor, vt patet Nu. 20. & 33. c. Et visio ista fuit distincta, vt Moyses delectaretur videre, n. solum partes collium eminentium, & non ciuitates, & valles Nemorosas, & flumina interlabentia delectabile non est: fuit ergo potentia visua Moysi supernaturaliter eleuata, vt videret distincte totam terrā promissionis: sicut beatus Benedictus vidit totum mundum, vt patet in 2. dialog. de quo magis diximus. 3. c. & 32. *Terram Galaad.* Quæ est aī Iordanem in possessione tribus Gad, vt hī Iosue. 13. cap. *Vsq̄e Dan.* Sors tribus Dan est ultra Iordanem p̄ partem aquilonarem, vt hī Iosue 19. c. Aliqui errant circa hoc putantes terram, quæ hic vocatur Dan esse terrā tribus Dan. Sed vt quidam alij volunt magis accipendum est, q̄ significet Dan quendam locum q̄ est vna extremitas terræ promissionis: de quo dī 1. Reg. 3. c. cognouit vniuersus Israel a Dan vsque Bersabee, q̄ fidelis propheta dñi esset Samuel, & sepe fit cōmemoratio de his duobus terminis in libris Regum, sed nō obstantē dicto istorum, vī primum dictum stare in veritate, q̄ sit hic Dan pro tota tribu Dan, ita q̄ vsque ad illā terram in qua erat tribus Dan monstrasset dñs Moysi: & hoc quia ista terra tribus Dan erat de illis, quæ erant vltimæ p̄ aquilonem. Et patet hoc adhuc magis, quia hic ponuntur alie terre, quæ denotant diuersas tribus, scilicet tribus Ephraim, & tribus Manasse, & tribum Neptalim, vt patet immediate in Isrā, Et vniuersum Neptalim. Cuius sors est p̄ occidentem, & meridiem, vt patet Iosue 19. c. *Terram Ephraim.* Cuius sors est magis occidentalis circa hierico, & mare salissimum, i. mare sodomæ: de quo Iosue 16. ca. & Manasse cuius sors est duplex: quædam dimidiæ tribus Manasse ante Iordanem pars terræ Galaad, & Balan: alia dimidia tribus accepit sortem ultra Iordanem clausā mari coniunctam sorti Ephraim, vt patet Iosue 17. c. *Vsq̄e ad mare nouissimum.* I. mare mediterraneum, quod est ad occidentalem partem terræ promissionis, i. quo sunt ciuitates Philistinorum, & Tyris, & Sydon.

Quare mare mediterraneum appellatur mare nouissimum: Quæstio. I I.

ET vocatur mare nouissimum, quia Moyses qñ ista videbat stabat in parte orientali terræ promissionis, quia terra illarum duarū tribuū & dimidiæ erat oriētalī respectu aliarū tribuū vt patet Nu. 32. Cilia aut maria sunt in terra promissionis, q̄ non vocant nouissima. Nicolaus dicit, q̄ hoc est mare mortuum, sed non multum vī, quia mare mortuum est in latere coniungente orientalem, & australem plagam terræ promissionis, vt patet Nu. 34. c. Moyses aut erat in parte orientali: ideo non poterat vocari illud mare nouissimum respectu eius, sed mare occidentale mediterraneum, quod est in parte opposita, occidentis, vt patet prædicto c. *Omnem terram Iuda.* Cuius sors meridiana est, vt patet Iosue 15. c. & incipit pars eius orientalis a mari mortuo, vt ibidē patet. *Et latitudinem campi hierico.* Quia ultra Iordanē circa hierico magna campestris sunt, in quibus habitat Chananæus. *Ciuitatis palmarum.* Ipsa hierico ciuitas palmarum dicebatur, quia palme ibi abundant, nunc aut Segor ciuitas palmarū dī, vt patet libro diuisionis terræ sanctæ. *Vsq̄e Segor.* Quæ est supra mare mortuū in ascensu montis ad quē iuit Loth cū filiabus, & aī portā Segor prope demonstrat vxor Loth posita in statuā salis. Et cū dicat hic, q̄ Moyses vidit totā terrā promissionis, non ponit sors oīum tribuū. Rīdetur, q̄ rō est, quia Zabulon, & Isachar sunt occidentales habitātes in littore maris mediterranei, vt dī dīdū fuit: ideo notando mare nouissimū notauit eos Dan, & Neptalim septentrionales sunt: ideo notauit eos Iudas, Ephraim, & Manasse australes sunt, vt s. patet duæ tribus & dimidia in quarū terra Moyses nūc erat, orientales erant, vt dīdū fuit, tres ergo tribus q̄ manēt. I. Aser, Symeon, & Benjamin inter medias sortes altarum tribuū acceperunt, vt patet Iosue. 18. c. & 19. ideo nominatis extremitatib⁹ totius terræ promissionis nō fuit necesse notari sortes intermedias istarum tribuū. *Hæc est terra quam vides oculis tuis.* Et ex hoc aliquāter colligitur, q̄ Deus eum supernaturaliter eleuauerit, q̄ assiduebat ei eunt videbat, & post visionem dixit ei ista, & ista visio Moysi non fuit subita, sed aliquālis more, vt Moyses delectaretur videndo illam terram, q̄ valde videre desiderabat, vt patet 3. c. *Pro qua iurauit Abraham.* Qñ Deus iurauit Abraham dare terram illam, ipse morabatur in ea, vt patet Ge. 13. c. vbi dīdū oculostuos in directum, & vide a loco in quo nūc es, ad aquilonem, & meridiem, ad orientem, & occidentem, oēm terram quam conspicias tibi dabo, & dīdū post q̄ habitauit circa Ebron. Sed Ebron in sorte Iudæ est, vt patet Iosue. 14. c. sed Abraham habitabat tunc in terra illa non vt indigena, sed vt peregrinus: ideo semper dīdū de eo in Genesi, q̄ peregrinatus est in tali, vel tali loco, & nō fuit data illa terra immediate Abraham, q̄ data fuerat Amorrhæis, & alijs populis: ideo nunquā eam Abraham, vel sententiam suam possiderent, donec illi demerentur perdere illam terram: ideo Gen. 15. c. qñ Deus Abraham prædixit captiuitatem seminis sui in Aegypto, & deinde possessionem terræ illius dīdū generatione quarta reuerteret huc, & subdiū ratio. necdum n. complete sunt iniquitates Amorrhæorū, vsq; in pñs tps. & sic dīdū 7. c. semini tuo dabo eā, ad Abraham refertur, non autem ad Moysen. *Mortuusque est ibi Moyses.* Nulla agnitudine præcedente, sed Dei volūte animam de corpore educente, & vt creditur cum paruo, vel nullo dolore. *Et sepeliuit eum in valle terræ Moab.* Non n. fuit sepulchrum eius in vertice montis Nebo, sed in descensu ad vallem.

Contra Phegor. In valle contra Phegor manebant filij Israel, quando Moyses prædicauit eis ista, & postea in eadem valle paliquam distantiam in descensu montis Nebo sepultus fuit, dī. *Contra Phegor.* Quia Phegor nomen idoli est, q̄ colebatur in altissima parte montis Moabitani ad quam Balac deduxit Balaam ad maledicendū filiis Israel, vt patet Nu. 24. c. duxit eum ad excelsum montis Phegor p̄ solitudinē, & in descensu illius montis est qdā spelunca, q̄ Carnayn dī, & loc⁹ ille pro

Hierico quare palmarū ciuitas dicebatur.

Contentio inter Michael archangelū & diabolum de Moyse: cuius sepulchrum fuit Hieremia reuelatum.

pro vehemēti prærupto excisus dī. *Et non cognouit homo sepulchrum eius.* Ne Iudæi inuenientes colerent eū pro Deo, quia tanta mirabilia Deus per eum fecerat, & in hoc idolatrarent. Et pp hoc magna contentio fuit inter Michael archangelum, & diabolum: volebat. n. diabolus corpus Moysi reuelare Iudæis, vt eū colerent: Michael mandato Dei qui eum sepeliuerat volebat occultare, & tñ Michael diabolo repugnāti maledictionis iudicium inferre non ausus est. Sed dixit imperet Deus in te Satan. *Vsq̄e in præsentem diem.* i. vsque ad tps quo liber iste scriptus est: sed post reuelatum fuit Hieremia prophetæ, qui tpe irruptionis Chaldeorū in Hierlm sub Nabuzardan principe cohorū tulit arcā federis, & tabernaculū, & altare incensū, & posuit in spelunca in qua Moyses sepultus fuerat, & clausit ostium, vt patet 2. Mach. 2. c. Ex hac Isrā patet q̄ Moyses non scripsit istam partem libri, quia dicit. *Vsq̄e in præsentem diem.* Nam hoc refertur ad aliquod tempus post mortem Moysi, in quo Moyses non cognosceretur, vbi sepultus foret.

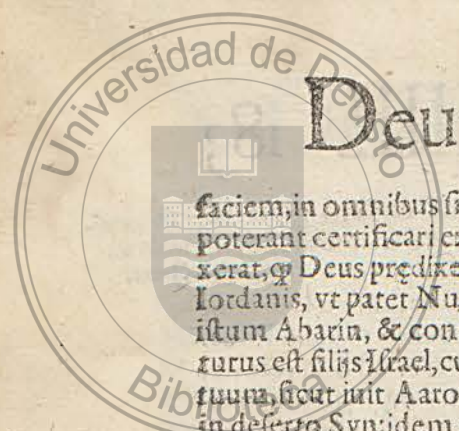
An Moyses potuerit scribere prophetice in verbis suis, ista quæ habentur hic, vel scripserit litteram istam Esdras, aut Iosue. Quæst. III.

SE dīdū aliquis, q̄ Moyses potuerit hoc pphetice scribere, quia Moyses fuit maximus ppheta, vt dīdū hic in littera: propheta aut ea quæ futura sunt potissime cognoscebant: ergo scire poterat Moyses spiritu sancto reuelante, quid futurū esset post mortem suam, sicut in libris istis quinque in multis locis dixit Moyses aliqua quæ ad futurum referebantur, & solum cognoscebantur lumine prophetico, & maxime patet in c. præced. in quo ponunt benedictiones tribuum quarum completiones ad futurum expectabant: nec in hoc aliquid admiradū, aut insolitū est, cum ipse Moyses continue cū Deo loqueretur, q̄ ergo difficultas erat, vt posset futura cognoscere cum ei illa summa sapientia reuelaret? Sed adhuc non p̄ hoc stare: nam licet Moyses prophetice potuerit cognoscere, q̄ sepulchrum eius incognitum oībus hoībus maneret, & dato q̄ realiter cognouisset, & qd plus est, q̄ scripsisset: includit tñ quædam modū falsitatis Moysen istam Isrā scripsisse: poterat nāq; Moyses scribere. Mortuus est aut Moyses, & nō cognosceret hō sepulchrum eius, ita q̄ referatur ad futurum, vel si forte vellent ponere p̄teritum pro futuro, sicut ppheta sapissime facere soliti sunt ad notandum certitudinē prophetiæ diceret. Mortuus est aut Moyses, & nō cognouit hō sepulchrum eius, quia licet aī mortē suam Moyses ista scriberet, vera sunt verba ista. i. q̄ mortuus fuit Moyses, & q̄ non cognouit hō sepulchrum eius: illa tñ Isrā q̄ sequitur repugnat. *Vsq̄e ad præsentem diem.* Quia ista Isrā necessarium est, q̄ referatur ad illud tps, in quo ista verba dicebantur, vel scribebantur, q̄ alias nec dici, nec intelligi p̄teritū: ergo si Moyses ista scribebat, necessario referebatur ad diem in qua ipse scribebat, sed in die qua ipse ista diceret, si poterat esse mortuus: ergo q̄ diceret mortuus est autem Moyses, & sepeliuit eum Deus in valle terræ Moab, falsum esset, & includeret Isrā manifestam cōtradictionem, & quia dī. *Et non cognouit homo sepulchrum eius vsque ad præsentem diem.* Ista littera esset superflua, & includens falsitatem. nā ante mortem Moysi non erat sepulchrum Moysi, qd cognosci, aut ignorari posset, ad quid ergo diceretur? *Et non cognouit homo sepulchrum eius vsq; in præsentem diem.* Item quia falsitatem includit: nam cum dī, q̄ Moyses scripsit hæc præsupponitur viuens, cum aut dī, q̄ vsq; ad diem qua scripta sunt ista, nullum hoīum cognouit sepulchrum Moysi præsupponitur Moyses mor-

tuus: ergo est vera cōtradictio. Dicendum igitur necessarium, q̄ alius post mortem Moysi scripserit istā litteram, & licet aliqui dicant eam scripsisse fuisse ab Esdra, verisimilius tñ est eam scriptam fuisse a Iosue qui erat propheta, & cui Deus loquebatur, vt patet Iosue. 1. c. & in multis locis eiusdem libri, & est hoc verisimile, quia Iosue fuit successor Moysi in prophetis, & in directione populi, & fuerat minister eius, vt patet Exodi 33. c. ex quo diligebat eū nimis: quamobrem curauit finem eius, & sepulchrum scribere, & licet satis cōueniret dici esse totū istud. c. quod in heb. 12. versū tñ net scriptum fuisse a Iosue: tñ cōiūs dīdū fm hebreos, q̄ solum octo versus eius scripti fuerint. Iab hoc loco. *Mortuus est autem Moyses.* Et rō huius est, quia nunq̄ est ponenda pluralitas, sine necessitate: nos n. Moysen totius istius libri scriptorem poneremus, nisi Isrā nos cogeret alium quoque in aliqua parte eius, vt declaratiū est ponere scriptorem, sed cogimur ab hoc loco mortuus est aut dicere, q̄ alius scripserit, sed litteram illam quæ a principio. c. vsque ad istum locum est. I. 4. versus præcedentes non cogimur dicere ab alio scriptos fore, quia nullam cōtradictionem, aut quodlibet alterum includit inconueniens, dicere eos a Moysē scriptos fuisse. Sed arguet aliquis, q̄ eodem mō totam litteram sequentem, vsque ad finem c. præter ista verba, & non cognouit homo sepulchrum eius, vsque in p̄sentem diem, potuerit Moyses scribere, quia non inducit inconueniens aliquod, q̄ ipse scripserit, vt patet examinando quamlibet particulam litteræ si vellemus. & sic nō ponentur octo versus scripti a Iosue. Rīdetur, q̄ hoc non cōuenit, quia si Moyses scripsisset totum principium. c. vsque ad istum locū. *Mortuus est.* Et totam litteram sequentem præter hoc modicū, scilicet, mortuus est aut Moyses, & sepeliuit eū dñs in valle terræ Moab, & non cognouit homo sepulchrum eius, vsque in p̄sentem diem. relinqueret Moyses aliq̄ interruptionem in Isrā, quod non est concedendū. Et si respondeas, q̄ nulla interruptio fieret, quia verba, q̄ immediate post hoc sequuntur, nullo modo dependent ex his verbis. i. *Mortuus est autem Moyses ibi & sepeliuit.* &c. Vt patet cuilibet intuenti: ideo q̄ bene posset stare Isrā continuata & non positis istis verbis in medio, Rīdetur, q̄ non dī cōuenienter: nam dato q̄ continuata esset Isrā, & Moyses totam scripsisset præter illa pauca. i. mortuus est, &c. nō posuisset Iosue aliquid in medio, sed apposuisset finem huius libri, cum modicum finis distaret: magis ergo dicendum est, q̄ totam istā Isrā octo supra nominatorum versū Iosue scripserit. *Et sepeliuit eum dominus.* Ad hoc, q̄ aliquis scripserit ista verba non oportebat, vt esset solum historicus gestorum enarrator, sed vt esset propheta, qui hæc a domino acceperat reuelante: nam licet sciri posset sine aliqua speciali reuelatione, q̄ Moyses mortuus fuit, sepultus a Deo, tamen in qua parte sepultus fuerit, nō videtur quod posset sciri sine diuina reuelatione. Moyses autem ascendit in montem Nebo super verticem Phasga, & iam non vidit eum aliquis de Israelitis, quia nullus ascendit cum eo, & postea nusquam comparuit. Poterat autem aliquis dubitare de illo vtrum mortuus esset, vel vtrum dominus tulisset ad se deferens in paradysum, quia de alijs sic factū est, vt patet de Enoch quem dominus transtulit in paradysum: quia ambulauit coram eo, vt patet Gene. 5. cap. & Ecclesiastici. 45. idem patet de Elia qui fuit propheta domini, & transtulit eum Deus in curru igneo in paradysum, vt patet 3. Reg. 1. c. non poterant autem hoc maxime arbitrari de Moysē, quia magis acceptus erat Moysēs Deo, quā aliquis istorum, sicut patet infra cum dī, & non iurrexit ultra propheta in Isrā, quem nosset dñs facie ad faciem

Determinatio auctoritatis.

An Moyses scripsit principium, & finem huius cap. &c. Iosue scripserit iter media.

Est inhu-
matum est
maximum
infortunium

faciem in omnibus signis atque portentis. Sed de hoc poterant certificari ex verbis Moysi, quia sepe ipse dixerat, quod Deus predixerat eum moriturum ante transitum Iordanis, ut patet Num. 27. c. cum dicitur: ascende montem istum Abarim, & contemplantur terram, quam dominus deus daturus est filiis Israel, cumque videris eam ibis ad populum tuum, sicut iussit Aaron frater tuus, quia offendisti me in deserto Syn: idem patet 3. c. cum precaretur Moyses, ut transiret ultra Iordanem, respondit dominus dicens: sufficit tibi, nequaquam loquaris ad me ultra de hac re: non enim transibis Iordanem hunc, & 3. 4. ca. cum ipse laudaret terram Chanaan ad quam transiretur, ait. Ecce morior in hac humo, & non transibo Iordanem, vos transibitis, & possidebitis terram egregiam: idem patet super 31. & 32. cap. nullo modo ergo dubitare poterant Israelitae Moysen mortuum esse. Et sepeliuit eum dominus. Hoc aliquo modo prophetice cognosci debebat quantum ad certitudinem: tamen poterat quodam alio modo cognosci probabiliter sine prophetia: nam cum confiteretur Moysen mortuum esse, ut patet ex superioribus testimoniis, & posset eum fuisse valde amicum Dei super omnes qui precesserunt ipsum, satis innuit, quod non relinqueret eum inhumatum, quia inhumatum esse est vnum de infortuniis, quod homines euenire possunt: sicut apparet ex verbis Seneca in lib. de remediis fortuitorum: per certitudinem tamen isti scire non poterant, quia licet arguerent sufficienter, quod Deus non relinqueret illum inhumatum ferocium alitum moribus laniandum, quod ad penam quandam pertinet: nescirent tamen an Deus alicui viro Moabitum corpus illius demonstraret, & poneret ei in mentem, ut sepeliret illum: cum igitur ista certificaret, quod Deus sepeliuit illum, est intelligendum quod Iosue qui ista scripsit, prophetice cognouit Deum sepeliuisse corpus illius. Quod Deus parauit quandam locum honorabilem, per legislatorem suo, atque ministro, quem ad tantam dignitatem eleuauerat, ut eum tantae gentis principem faceret, & adhuc dicebat se facturum, vel constituturum illum in gentem maiorem, & fortiorem populo hebraico, ut patet Num. 14. c. & quod his omnibus quasi in infinitum maius est, eleuauerat eum ad tantum gradum, ut esset secretarius eius, & ei quicunque vellet loqueretur ei, ut patet Num. 7. ca. & in multis alijs locis. In hoc loco cum magna quiete positus est Moyses non tam moriens, sed tam dormiens. Et non cognouit homo sepulchrum eius. Posuit hoc Iosue, quia cum Moyses non comparuit, putauit eum omnis Israel mortuum, quia ipse dixerat, quod mandauerat ei dominus, ut moreretur, & sciebat hoc populus, & cum viderunt eum ascendentem sciebant locum in quem ascendeat, quia ipse dixerat, quod mandauerat ei dominus ascendere in montem Nebo super uerticem Phasga, & cum viderunt non uenientem iuerunt aliqui de illis ad inquirendum in montem, ut eum honorifice sepelirent, & cum eum diligentissime quaesuisent, nullatenus inuenire potuerunt, de quo dicit Iosue scriptor huius litterae, quod non cognouit homo sepulchrum eius, id est quod nullus de inquirentibus potuit eum inuenire, quia Deus occultauerat eum, ne eo reperto ad idolatriam moueretur: hoc est prophetice cognitum est: quia cum constaret toti populo, quod nullus inueniebat corpus Moysi, nullus sciret ubi esset sepultum, nec generaliter, nec specialiter, sed ista ponit de loco sepulchri Moysi saltem in generali dicere, & sepeliuit eum dominus in valle terre Moab, quod ergo sepultus esset in valle terre Moab per Phagor erat aliqua cognitio prophetica: quia forte aliquis existimaret, quod Deus transulisset illud cadaver Moysi ad terram longinquam ad sepeliendum, determinare ergo quod fuit in terra Moab in valle per phanum Phagor erat aliqua cognitio prophetica: determinare ergo quod fuit in terra

tionis est. Sed adhuc obijcies, quod ad hoc non indigebamus cognitione prophetica, cum pateret ex dictis Moysi in praeced. c. ubi dixit, quod ipse sepeliri debebat in terra illa, ut patet in benedictione Gad cum dicitur: vidit principatum suum, quod in parte sua doctor esset repositus, quod fuit in principibus populi, & fecit iustitias domini, & iudicium cum Israel: & expositum fuit hoc ab omnibus de Moysse quod sepeliendus erat in tribu Gad, quod habebat illa confinia Moab. Respondetur, quod licet constaret ex illis verbis, quod Moyses sepeliendus erat in sorte Gad: tamen non constabat in qua parte, quia pars montis Galaad in qua Moyses ascendit, pertinebat ad Gag, & valles conterminae: nesciebatur igitur an in collibus, an in vallibus sepeliendus foret, quod aut dicitur sepultus in valle terre Moab determinatio est ad solum prophetam pertinens. Usque in praesentem diem. scilicet usque ad diem in qua ista scripsit Iosue.

Moyses centum & viginti annorum erat quando mortuus est. Ita quod in ea die qua mortuus est consumpleuit istos annos, ut diximus, 3. 3. c. Non caligauit oculus eius. Sed semper acute vidit quod mirabile est in senibus: in quibus per distemperiem complexionis perditur omnium sensuum viuacitas. Et dentes eius non sunt moti. In senibus tamen dentes, & molares cadunt, ut describit Salomon in miseris senectutis Ecclesi. c. vi. quoniam commouebunt custodes domus, & mutabunt viri fortissimi, & ociosi erunt molentes in minuto numero: haec omnia proueniebant Moysi ex praesentia Dei, quia moratus fuit cum Deo per 80. dies, vel semel aliquos per 120. & non comedit, nec bibit sola Dei praesentia sustentatus, ut patet 9. c. & melius Exod. c. 34. Ex inde habuit candorem, & conuentionem in facie, ut patet Exo. 34. c. Et habuit vires in omnibus membris, ita quod eo anno quo mortuus est ad bellum processisset per duos reges. scilicet Og, & Seon, ut patet Num. 21. & 22. & 23. c. Fleuerunt eum in campis Moab. id est in eo loco in quo ipse praedicauerat. scilicet in Beseithin per phanum Phagor, quia non mutati fuerunt de loco illo, donec planxerunt Moysen, & post locutus fuit dominus ad Iosue, ut patet Iosue. cap. 1. Triginta diebus. Quia tanto tempore mos erat apud Iudaeos lugere viros honoratos: & sic fuit de planctu super Aaron, ut patet Num. 20. c. super Iacob fleuerunt 79. diebus, ut patet Gen. 35. c. quia conditus fuit aromatibus, & in conditione transferunt 40. dies, ut patet ibidem, & manserunt 30. dies quibus fleuerunt eum post conditionem corpora autem Aaron, & Moysi non fuerunt aromatibus condita, sed simpliciter sepulta. Et completi sunt dies planctus Iudaeorum. id est in tempore illo non tractauerunt aliquid de populi ducatu, sed vacauerunt planctui: perpletis autem diebus planctus acceperunt Iosue in ducem. Et sic fit nunc semel consuetudinem ecclesiae, quia quando platus moris, prius subditi complent exequias eius: deinde eligunt successorem. Iosue uero. Hic ponitur semel successoris constitutio, & fuit confortatus a Deo, cum dicitur. Repletus est spiritu sapientiae. Sapientia est donum Dei, ut hic accipit ad gubernationem populi subiecti. Et sic petiuit Salomon sapientiam a Deo ad populi regimen, ut patet 2. Paralip. c. 1. Quia Moyses posuit super eum manus suas. Mandauerat enim dominus Moysi, quod poneret manum suam super Iosue, & daret ei partem gloriae suae: id est partem auctoritatis suae, vel partem sapientiae suae ad regimen populi, ut patet Num. 27. c. & 1. y. quia non dicit causalitatem, quia impositio manuum Moysi super Iosue, non fuit causa, ut Iosue impleatur sapientia, quia voluitas Dei fuit causa, & ante illam impositionem manuum erat spiritus sapientiae in Iosue, ut patet Num. 27. ubi dicitur: tolle Iosue filium Nū virum in quo est spiritus domini, & pone manum tuam super eum: illa autem impositio fiebat principaliter ad manifestationem, ut patet eum ex voluntate Dei eligi, & potuit illa gratia data ante per manuum impositionem augmentari, quemadmodum in recipientibus sacramenta gratia praesens existens

Quare de-
tes Moysi
integritas
nebant.

existens recipit augmentum. Et obedierunt ei filii Israel. A ista fuit confortatio ex parte subditorum: non enim est modica confortatio, & laboris solamen, quod subditi prelo bñ obediant. Feceunt sicut praeceperat dominus Moysi. Mandauerat enim quod post mortem Moysi Iosue esset princeps populi. Et non surrexit. Hic ponitur tertium. scilicet Moysi mortui commendatio. Et non surrexit ultra. Quia dictum fuerat, quod Iosue repletus fuerat spiritu sapientiae: crede ret aliquis, quod esset equalis Moysi, ideo dicitur quod non surrexit ultra maior propheta in Israel: utrum autem Moyses fuerit maximus prophetarum, vel Dauid diximus satis late Num. 12. c. hoc a quocunque dictum fuerit, siue a Moysse, siue a quocunque alio propheta dictum est, quia ad futuros prophetas extenditur. Sicut Moyses. Dato quod dicamus Moysen fuisse maiorem omnibus prophetis, tamen non patet ex hoc textu, quia hic dicitur sicut Moyses, & est sensus quod Moyses habuit quandam excellentiam in faciendo opera mirabilia, & cognoscendo Deum facie ad faciem, quae non fuit tantum conuocata alicui aliorum prophetarum in eodem gradu, sed non tollit quin alteri prophetae plura, & maiora mysteria reuelata fuerint, & sic vocat cōiter maximus prophetarum Dauid. Quem nosset dominus facie ad faciem. id est cui dominus se facie ad faciem videndum ostenderet. dominus enim quantum in se est omnes homines equaliter cognoscit, sed non cognoscunt equaliter Deum omnes homines: ideo licet ponatur dominus in recto, debet tamen intelligi in obliquo, & potest fieri hypallage. id est qui nosset Deum facie ad faciem. In omnibus signis atque portentis. id est cui Deus daret facere tot signa, & portenta, quia licet alij prophetae aliqua miracula fecerint, nullus tamen tot & tanta sicut Moyses.

An istud capitulum Esdras, tanquam historiographus potuerit scribere sine propheticarevelatione. Quaesit. III.

ALIQUI volunt, quod istud c. fuerit scriptum ab Esdra, aliqui autem volunt, quod fuerit scriptum per Iosue, & non per Moysen, quod hic fit mentio de morte, & sepulchro Moysi historice, quod non poterat ipse mortuus scribere. Sed ista ratio non valet, quia quicumque ista scriberet necesse erat eum prophetice scribere, quia nemo poterat cognoscere utrum maior, vel minor propheta aliquis postea surrecturus esset, nisi ex Deo reuelatum haberet. Et si hoc detur, et Moyses cognoscens ista prophetice, sicut plura alia futura praedixit, ita ista praedicere potuit, & tanquam iam facta, antequam ascenderet in montem ad moriendum. Posset autem aliquis dicere, quod Esdras potuit hoc scribere non per spiritum propheticum, sed tanquam rem iam gestam, quod ipse viderat, quia licet non potuerit constare ipsi Iosue de prophetis futuris, nisi spiritu prophetico: potuit tamen constare Esdrae, qui fuit post capti-

uitatem Babylonicam, & ultra tempus eius non fuerunt prophetae. Respondetur, quod adhuc non stat hoc, quia licet verum sit, quod non legamus prophetas de Iudaeis post tempora Esdrae: tamen ipsi constare non poterat, nisi prophetice, utrum post eum maiores prophetae futuri essent. Item quia dicitur, quod Deus sepeliuit Moysen in valle terre Moab, hoc autem sciri non potest, nisi prophetice, quia nullus hominum cognouit sepulchrum eius: ideo non poterat aliquis scire utrum Deus eum sepeliuerit in vertice Phasga, vel in valle, vel abstulerit inde corpus eius in regiones longinquas: ideo concluditur, quod Moyses hoc scribere potuisset, sed communiter dicitur quod Iosue scripserit illud c. sed dicitur, ut 3. dictum est. Secundum litteram hebraicam in isto c. ponuntur 12. versus, & dicuntur quod 4. versus primos scripsit Moyses, vsque ubi dicitur mortuus est, & 8. sequentes scripsit Iosue. Sed non vnde maior ratio de primis 4. quam de 8. sequ. quia si Moyses primos 4. scripsit, oportet quod eos scriberet, antequam fieret, quod in eis dicitur: patet, quia postquam ascendit in montem nullus homo vidit eum, sed in istis continetur de ascensu in montem, & locutione cum domino: si autem dicas, quod scripsit eos, antequam fierent, idem dici poterit de alijs 8. sequ. Sed dicendum, quod ista consequentia non valet, quia de primis 4. versibus non est aliqua ratio quare scripserit Iosue: de alijs autem sic, ut probatum fuit supra.

Opin. he-
braeorum.

Qui fuerant auctores sacri canonis secundum Hebraeos. Quaesitio. V.

SECUNDUM Hebraeos isti fuerunt auctores sacri canonis. scilicet Moyses scripsit. 5. libros. id est Pentateuchum, siue Thorat. Et librum Iob, quia Iob fuit ante tempora Moysi, semel eodem positione. Iosue scripsit istud ultimum cap. Deute. & librum qui vocatur a nomine suo Iosue. Et Samuel qui successit iudicibus, scripsit librum Iudicium, & Ruth, & duos primos libros Regum. Hieremias scripsit tertium & quartum libros Regum, & librum suum, qui dicitur prophetie Hieremie, & lamentationes. Esaias librum suum scripsit, & Parabolas, Ecclesiasten, & Cantica canticorum. Librum Sapientie quidam dicunt Salomonis esse, sed Hieronymus in prologo eiusdem, & in libro de Illustribus viris dicit esse factum a Philone. Psalmos Dauid, & decem Seniores scripserunt. Ezechiel, Daniel, & 12. minores prophetas, & Paralip. Esdras scripsit. Ecclesiasticum Iesus Sirach nepos Iesu Iosedech. Esdras & Neemia Esdras scripsit. Hesther auctor non reperitur, sed creditur fuisse Esdras. Tobias & Iudith solum apud Chaldaeos habentur: ideo de Chaldaeo sermone assumpti sunt. Libri Machab. magis Graeci, quam Hebraei sunt, sed primus apud Hebraeos inuenitur.

Expositionis litteralis Alphonsi Tostati in Deuteron. Finis.

Registrum.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Omnes sunt Quaterniones.

V E N E T I I S, Ex Typographia Dominici Nicolini.

M D X C V I.

Deuteronomium

Cap. XXX.

[illegible]

Exposition Universelle d'Alphonse Toland, Directeur, Paris.

Regillum.

ABCD EFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ.

Charles and Catherine.

M D C L I

